ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ANUARUL

INSTITUTULUI DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE „A. D. XENOPOL"

XIII

1976

INSTITUTUL DE ISTORIE
„A. D. XENOPOL"
BIBLIOTECA
Cota P-124

IAŞI

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

COMITETUL DE REDACȚIE

M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA (redactor responsabil), D. CIUREA, CONST. C. ANGELESCU, J. BENDITER, L. BOICU, C. CIHODARU, N. CORIVAN, N. GRIGORAȘ, D. ȘANDRU.

I. CAPROȘU (secretar științific de redacție)

Adresa redacției:

Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" al Academiei de științe sociale și politice a Republicii Socialiste România, str. Karl Marx nr. 15, Iași.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Academia
de științe sociale și politice
a Republicii Socialiste România

Anuarul
Institutului de istorie
și arheologie
„A. D. XENOPOL"

TOM. XIII, 1976

INSTITUTUL DE ISTORIE
„A. D. XENOPOL"
BIBLIOTECA
Nr. inv. 8508

SUMAR

D. CIUREA, Civilizația în Moldova în perioada 1834—1849 1

NICOLAE GOSTAR, Longinus Dio Cassius, LXVIII, 12, 1—5 . . . 53

CONST. A. STOIDE, Contribuții la cunoașterea relațiilor moldo-poloneze din anii 1683—1684 71

NICOS GAIDAGIS, Contribuții la istoricul Bibliotecii centrale universitare din Iași 93

AL. ZUB, Ioan Sbiera și Academia Română 119

GH. BUZATU, Un capitol de istorie politică — constituirea, guvernarea și dispariția „Blocului parlamentar" (1919—1920) 133

VALERIU-FLORIN DOBRINESCU, Tineretul studențesc din Iași în procesul prefacerilor revoluționare postbelice 147

*

ECATERINA NEGRUȚI, Știri cu privire la confecționarea uniformelor slujitorilor din Moldova la începutul secolului al XIX-lea . . 167

TUDOR MATEESCU, Sate dobrogene dispărute în cursul secolului al XIX-lea (I) 171

CONSTANTIN C. ANGELESCU, Justiția în Moldova la mijlocul veacului al XIX-lea. Constatările unui jurist grec 185

MIHAI VATAVU, Barbu Ștefănescu-Delavrancea, luptător pentru desăvîrșirea unității naționale 191

ION AGRIGOROAIEI, Partidul Socialist și unele probleme ale economiei naționale (1918—1921) 203

INSTITUTUL DE ISTORIE
„A. D. XENOPOL"
BIBLIOTECA
Nr. 1971

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

SILVIA ISTRATE, Confruntări între patronat și clasa muncitoare în problema Codului muncii 211

ȘTEFAN BUJOREANU, Despre activitatea lui Oreste Tafrali 225

D. ȘANDRU, Conversiunea datoriilor băncilor populare 231

J. BENDITER, Politica Angliei față de Germania între 1934 și 1937 247

*

I. CAPROȘU, Cu privire la istoria orașului Bîrlad 255

CONST. A. STOIDE, Cronica Anonimă și autorul ei 267

DOCUMENTE

TH. HOLBAN, Documente românești din arhivele polone și franceze 281

I. TODERAȘCU, Ziare — broșuri privitoare la Războiul de treizeci de ani . 333

VEN. CIOBANU, Documente inedite privind relațiile Moldovei cu Polonia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea 335

PAUL MIHAIL, Relații din 1871 despre monumentele istorice din Moldova de nord 373

RECENZII

M. BRUDIU, *Paleoliticul superior și epipaleoliticul din Moldova*, București, 1974, editat de Oficiul de informare și documentare în științele sociale și politice, 187 pagini, 85 planșe și 2 hărți *(Vasile Chirica)* 389

Banatica, Reșița, II, 1973, 466 p.; III, 1975, 401 p. *(Gh. I. Florescu)* 380

VASILE NEAMȚU, *La technique de la production céréalière en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIII-e siècle*, București, Ed. Acad., 1975, 270 p. + 52 fig. *(I. Toderașcu)* 383

PETRU DEMETRU POPESCU, *Basarab I*, București, Ed. militară, 1975, 144 p. *(Ștefan Lemny)* 385

Documenta Romaniae Historica, A. Moldova, volumul I, (1384—1448), întocmit de C. CIHODARU, I. CAPROȘU și L. ȘIMANSCHI, București, Ed. Acad., 1975, LV+604 p. *(Ștefan S. Gorovei)* 386

Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, begründet von FRANZ ZIMMERMANN, Fünfter Band, 1438—1457, nummer 2300—3898; mit 9 Tafeln, bearbeitet von GUSTAV GÜNDISCH, 1975, Böhlan Verlag, Köln-Wien <și> Ed. Acad., București, LX+638 p. *(Const. A. Stoide)* 391

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ŞT. OLTEANU, *Les pays roumains à l'époque de Michel le Brave (L'Union de 1600)*, Bucureşti, Ed. Acad., Biblioteca Historica Romaniae, 1975, 159 p. *(Ştefan Lemny)* 395

*** *Mihai Viteazul. Culegere de studii*, Bucureşti, Ed. Acad., 1975, 280 p. *(Ştefan Lemny)* 398

ENACHE PUIU, *Viaţa şi opera lui Miron Costin*, Bucureşti, Ed. Acad., 1975, 321 p. *(Const. A. Stoide)* 400

C. NEAGU, DR. D. MARINESCU, R. GEORGESCU, *Fapte din umbră*, Bucureşti, Ed. politică, 1975, 288 p. *(Ştefan Lemny)* 408

LEONID BOICU, *Geneza „chestiunii române" ca problemă internaţională*, Iaşi, Ed. „Junimea", 1975, 135 p. *(Gh. Platon)* 409

JEAN NOEL BIRABEN, *Les hommes et la peste en France et dans les pays européens et méditerranéens*. Tome I, *La peste dans l'histoire*, Paris, 1975, 455 p. *(Ecaterina Negruţi)* 412

Junimea şi junimiştii, Scrisori şi documente inedite, Ediţie îngrijită, introducere şi note de ION ARHIP şi DUMITRU VACARIU, Iaşi, Ed. „Junimea", 1973, 304 p. *(Ioana Angelescu)* 413

JOSEF J. BARTON, *Peasants and Strangers Italians, Rumanians, and Slovaks in an American City, 1890—1950*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1975, 217 p. *(I. Ciupercă)* . . 416

PETER KRÜGER, *Deutschland und die Reparationen, 1918/19. Die Genesis des Reparationsproblems in Deutschland zwischen Waffenstillstand und Versailler Friedensschluss*, Deutsche Verlag — Anstalt, Stuttgard, 1973, 224 p. *(Em. Bold şi S. Chiţanu)* . . 418

România în primul război mondial. Contribuţii bibliografice, Bucureşti, Ed. militară, 1975, 356 p. *(Gh. I. Florescu)* 420

D. ŞANDRU, *Reforma agrară din 1921*, Bucureşti, Ed. Acad., 1975, 358 p., *(Ion Agrigoroaiei)* 421

VASILE BOZGA, *Criza agrară în România*, Bucureşti, Ed. Acad., 1975, 257 p. *(D. Şandru)* 424

N. MINEI, *Dosarele confidenţiale 1939—1945. (Din culisele celui de al doilea război mondial)*, Bucureşti, Ed. militară, 1975, 284 p. *(Sorin Mureşanu)* 425

DR. GH. ZAHARIA, DR. L. VAJDA ş.a., *Rezistenţa antifascistă în partea de nord a Transilvaniei (septembrie 1940 — octombrie 1944)*, Cluj-Napoca, Ed. „Dacia", 1974, 254 p. *(Gh. Iacob)* . . . 426

NOTE BIBLIOGRAFICE

ANDRÉ BEAUFRE, *La nature de l'histoire*, Paris, Librairie Plon, 1974, 148[—149] p. *(Al. Zub)* 429

Relations between the Autochthonous Population and the Migratory Populations on the Territory of Romania, Colecţie de studii editată de acad. MIRON CONSTANTINESCU, acad. ŞTEFAN PASCU şi dr. PETRE DIACONU, Bibliotheca Historica Romaniae, XVI, Bucureşti, 1975, 325+39 pl. *(Silvia Teodor)* 429

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Fontes Historiae Daco-Romanae, III, Bucureşti, Ed. Acad., 1975, 568 p. *(Petre Diaconu)* 431

Almanahul Parohiei Ortodoxe Române din Viena pe anul 1975, XIV, Viena, <1975>, 288 p. *(Al. Zub)* 433

HENRI-IRÉNÉE MARROU, *De la connaissance historique*, Paris, Éditions du Seuil, 1975, 318 p. *(Al Zub)* 434

CONSTANTIN C. GIURESCU, DINU C. GIURESCU, *Istoria românilor*, 1. *Din cele mai vechi timpuri pînă la întemeierea statelor româneşti*, Bucureşti, Ed. ştiinţifică, 1974, 328 p. *(Ştefan Lemny)* . . . 434

CONSTANTIN C. GIURESCU, DINU C. GIURESCU, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, ed. a II-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, Ed. Albatros, 1975, 1037[—1038] p. *(Al. Zub)* . 436

CONSTANTIN C. GIURESCU, *Istoria pădurii româneşti din cele mai vechi timpuri pînă astăzi, Bucureşti*, Ed. „Ceres", 1975, 388 p. *(Şt. Lemny)* 437

„Dacoromania". Jahrbuch für östliche latinität, herausgegeben von PAUL MIRON, Bd. 2, Freiburg/München, 1974, 375 p. *(Al. Zub)* . 439

EKKEHARD VOLKL, *Das Rumänische Fürstentum und die Ostslaven im 15. bis 17 Jahrhundert*, Wiesbaden, Verlag Otto Harassowitz, 1975, 123 p. 440

M. BODINGHER, *Catalogul cărţilor rare şi preţioase străine*. Volumul I. Incunabule şi secolul XVI. Iaşi. (Biblioteca centrală universitară „M. Eminescu" — Iaşi), 1975, 216 p. *(Cornelia Mâţă)* . . 441

Prof. univ. dr. docent ION IONAŞCU, PETRE BĂRBULESCU, GHEORGHE GHEORGHE, *Tratatele internaţionale ale României, 1354—1920*, I, Texte, rezumate, adnotări, bibliografie, Bucureşti, Ed. ştiinţifică şi enciclopedică, 1975, 528 p. *(I. Caproşu)* 441

Catalogul documentelor moldoveneşti din Direcţia Arhivelor Centrale, Supliment I (1403—1700), <întocmit de> MARIA SOVEJA, MIHAI REGLEANU, DOINA TINCULESCU, MARCEL CIUCĂ şi GABRIELA BIRCEANU, Bucureşti, 1975, 491 p. *(I. Caproşu)* . . 442

IOAN T. POPOVICI, *Monografia comunei Braniştea, judeţul Galaţi*, Galaţi, 1975, 158 p. *(I. Caproşu)* 443

Catalogul documentelor moldoveneşti din Direcţia Arhivelor Centrale, vol. V, 1701—1720, întocmit de VERONICA VASILESCU şi DOINA DUCA-TINCULESCU, Bucureşti, 1974, 656 p. *(I. Caproşu)* 443

MIRCEA ANGHELESCU, *Literatura română şi Orientul (secolele XVII—XIX)*, Bucureşti, Ed. Minerva, 1975, 207 p. *(Al. Zub)* . . . 444

PETRU REZUŞ, *Contribuţii la istoria oraşului Rădăuţi (pînă la 1918)*, Bucureşti, Ed. „Litera", 1975, 157 p. *(I. Caproşu)* 444

*** *Vaslui, Ştefan cel Mare*, 1475, Vaslui, 1975, 125 p. *(Gh. Pungă)*. 445

Documenta Romaniae Historica, B. Ţara Românească, vol. III (1526—1535), Bucureşti, Ed. Acad., 1975, XXXII + 449 p. *(I. Caproşu)* . . 447

Documenta Romaniae Historica, B. Ţara Românească, vol. XI (1593—1601), *Domnia lui Mihai Viteazul*, Bucureşti, Ed. Acad., 1975, LI+744 p. *(I. Caproşu)* 447

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Studii și materiale de istorie medie, vol. VIII, București, Ed. Acad., 1975, 275 p. *(I. Caproșu)* 448

GEORG VELOUDIS, *Das griechische Druck und Verlagehaus „Glikis" in Venedig (1670—1854)*, Wiesbaden, Otto Harrasowitz, 1974, 170 p. *(M. Bodinger)* 448

NICOS GAIDAGIS, *Catalogul cărților grecești de la Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu" — Iași*, vol. II (Secolul al XVIII-lea), Iași, 1975, 738 p. *(Cornelia Mâță)* 449

TUDOR MATEESCU, *Documente privind istoria Dobrogei (1830—1831)*, București, 1975, 343 p. + 10 pl. *(M. Ciucă)* 450

G. ZANE, *N. Bălcescu. Opera, omul, epoca*, București, Ed. Eminescu, 1975, 405 p. *(Al. Zub)* 452

ELENA GEORGESCU, TITU GEORGESCU, *Mișcarea democratică și revoluționară a femeilor din România*, Craiova, Ed. „Scrisul românesc", 1975, 261 p. *(Gh. I. Florescu)* 453

GEORGETA ONISCU, *Arhiva Societății științifice și literare din Iași, 1889—1916, 1921—1940. Indice*, <Iași>, 1974, 404 p. *(Gh. I. Florescu)* . 454

CLAUS STEPHANI, *Erfragte Wege-Zipser Texte aus der Süd Bukovina*, București, Ed. „Kriterion", 1975, 239 p. *(S. Chițanu)* 454

Documente și manuscrise literare, vol. III. Corespondența B. P. Hasdeu — Iulia Hasdeu, ediție publicată, adnotată și comentată de PAUL CORNEA, ELENA PIRU, ROXANA SORESCU, București, Ed. Acad., 1976, 474 p. *(Al. Zub)* 456

VASILE NETEA, *Pe drumul unității naționale. Studii și evocări*, Cluj-Napoca, Ed. „Dacia", 1975, 278 p. *(Al. Zub)* 456

AL. ZUB, *Vasile Pârvan, 1822—1927. Biobibliografie*, București, Ed. științifică și enciclopedică, Ed. militară, 1975, LXXXIV + 402 p. + ilustrații *(V. Cristian)* 457

PETRE BĂRBULESCU, *România la Societatea Națiunilor (1929—1939)*, București, Ed. politică, 1975, 443 p. *(N. Corvian)* 458

IONEL CLOPOȚEL, *Amintiri și portrete*, Timișoara, Ed. „Facla", 1973, 236 p. *(G. I. Florescu)* 460

OLIMPIU MATICHESCU, *Opinia publică internațională despre Dictatul de la Viena*, Cluj-Napoca, Ed. „Dacia", 1975, 256 p. + 19 fasc. *(Gh. I. Florescu)* 461

JANET ZIEGLER, *World War II; Books in English, 1945—65*, Compiled by..., Stanford, Hoover Institution Press (Stanford University — California), 1971, 223 p. *(Gh. Buzatu)* 462

*** *Les relations franco-britaniques de 1935 à 1939*, Paris, Editions C.N.R.S., 1975, 440 p. *(Gh. Buzatu)* 463

E.M. ROBERTSON (etited by), *The Origins of the Second World War. Historical Interpretations*, London — Basingstoke — New York — Dublin — Melbourne — Johannesburg — Madras, MacMillan — St Martin's Press, First Édition 1971, Reprinted 1973, 312 p. *(Gh. Buzatu)* 464

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

HENRI MICHEL, *La guerre de l'ombre. La Résistance en Europe*, Paris, Éditions Bernard Grasset, 1970, 420 p. *(Gh. Buzatu)* . . . 465

General-maior EUGEN BANTEA, *Insurecția română în Jurnalul de război al Grupului de armate german „Ucraina de sud"*, București, Ed. militară, 1974, 203 p. *(Gh. Buzatu)* 466

SIR LLEWELLYN WOODWARD, *British Foreign Policy in the Second World War*, Volume III, London, H.M.S.O., 1971, 620 p. *(Gh. Buzatu)* 467

RICHARD DEACON, *A History of the British Secret Service*, London, Frederick Muller Ltd., 1969, 440 p. *(Gh. Buzatu)* 468

REINHARD GEHLEN, *L'Organisation Gehlen, Mémoires*, Paris, Éditions Fayard-Éditions Presses de la Cité, 1972, 344 p. *(Gh. Buzatu)* 469

E. H. COOKRIDGE, *Set Europa Ablaze. The Story of Special Operations in Western Europe 1940—45*, London, Pan Books Ltd., 1969, 534 p. *(Gh. Buzatu)* 470

BENNETT KOVRIG, *The Myth of Liberation. East-Central Europe in U. S. Diplomacy and Politics since 1941*, Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press, 1973, 360 p. *(Gh. Buzatu)* . 471

PIERRE SALMON, *Le racisme devant l'histoire, Paris* (Fernand Nathan), Bruxelles (Éditions Labor), 1973, 195 p. *(Al. Zub)* 472

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Al. XIII-lea colocviu al Societății „Mihai Eminescu" din Freiburg (10—17 august 1974). *(Al. Z.)* 473

Colocviul româno-american (Suceava, 18—21 august 1974) *(Al. Z.)* . . . 473

Al XV-lea colocviu al Societății „Mihai Eminescu" din Freiburg, cu tema „Românii și Marea" (Mangalia, 22—28 septembrie 1975), (V. Russu) 474

Colocviul comisiei mixte româno-poloneze de istorie (Varșovia, 17—21 mai 1976), *(L. B.)* 475

Teze de doctorat 476

Activitatea Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" — Iași, în anul 1976 (I. Ciupercă) 477

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Académie
des Sciences Sociales et Politiques
de la République Socialiste de Roumanie

Annuaire
de l'Institut d'Histoire
et d'Archéologie
„A. D. Xenopol"

Tom XIII, 1976

SOMAIRE

D. CIUREA, La civilisation en Moldavie durant la période 1834—1849 1

*

NICOLAE GOSTAR, Longinus Dio Cassius, LXVIII, 12, 1—5 . . 53

C. A. STOIDE, Les relations de la Moldavie et de la Pologne en 1683—1684 71

NICOS GAIDAGIS, Contributions à l'histoire de la Bibliothèque Centrale de l'Université de Jassy 93

AL. ZUB, Ioan Sbiera et l'Académie Roumaine . . 119

G. BUZATU, Un chapitre de l'histoire politique de la Roumanie. La constitution du „Bloc parlementaire", le ministère qu'il a soutenu et sa dissolution (1919—1920) 113

VALERIU FLORIN DOBRINESCU, Les étudiants de Jassy et les transformations révolutionnaires de la Roumanie après la deuxième guerre mondiale 147

*

ECATERINA NEGRUȚI. Informations concernant la confection des uniformes des „slujitori" moldaves au début du XIX siècle . . . 167

TUDOR MATEESCU, Villages de la Dobroudja ayant cessé d'exister au cours du XIX siècle (I) 171

CONSTANTIN C. ANGELESCU, L'organisation judiciaire en Moldavie au milieu du XIX siècle. Constatations d'un juriste grec . . . 185

M. VATAVU, B. Ștefănescu-Delavrancea et la lutte pour réaliser l'unité nationale 191

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ION AGRIGOROAIEI, Le Parti Socialiste et certains problèmes d'économie nationale 203

SILVIA ISTRATE, Confrontations entre les patrons et la classe ouvrière concernant le problème du Code du travail 211

ŞTEFAN BUJOREANU, L'oeuvre du professeur Oreste Tafrali 225

D. ŞANDRU, La conversion des dettes des banques populaires . 231

J. BENDITER, La politique de l'Angleterre face à l'Allemagne de 1934 à 1937 247

•

T. CAPROŞU, A propos de l histoire de la ville de Bîrlad 255

C. A. STOIDE, La Chronique Anonyme et son auter 267

DOCUMENTS

TH. HOLBAN, Documents roumains conservés dans les archives de Pologne et de France 281

I. TODERAŞCU, Journaux et brochures concernant la guerre de trente ans 333

VEN. CIOBANU, Documents inédits relatifs aux relations de la Moldavie avec la Pologne durant la seconde moitié du XVIIIe siècle . 355

PAUL MIHAIL, Informations concernant les monuments du nord de la Moldavie en 1871 373

COMPTES-RENDUS

M. BRUDIU, *Le paléolithique supérieur et le mésolithique en Moldavie*, Bucarest, Éditions de l'Office d'information et de documentation pour les sciences sociales et politiques, *1974*, *187* p. + *85* planches + 2 cartes. *(Vasile Chirica)* 379

Banatica, Reşiţa, II, 1973, 466 p.; III, 1975, 401 p. *(G.I. Florescu)* . . 381

VASILE NEAMŢU, *La technique de la production céréalière en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIIIe siècle*, Bucarest, Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1975, 270 p. + 52 fig. *(I. Toderaşcu)* 383

PETRU DEMETRU POPESCU, *Basarab Ier*, Bucarest, Éditions Militaires, 1975, 144 p. *(Ştefan Lemny)* 385

Documenta Romaniae Historica, A, *Moldavie*, Tome Ier (1384—1448), Recueil de documents publiés par C. CIHODARU, I. CAPROŞU et L. SIMANSCHI, Bucarest, Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1975, LV + 604 p. *(Ştefan S. Gorovei)* 386

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, begründet von FRANZ ZIMMERMAN, 5 Band, 1438—1457, nr. 2300—3098; mit 9 Tafeln, bearbeitet von GUSTAV GÜNDISCH, 1975, Böhlan Verlag, Köln-Wien, und Verlag der Akademie der Sozialist, Republik Rumänien, Bucarest, LX+638 S. *(Const. A. Stoide)* . 391

ŞT. OLTEANU, *Les pays roumains à l'époque de Michel le Brave (L'Union de 1600)*, Bibliotheca Historica Romaniae, Bucarest, Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1975, 159 p. *(Ştefan Lemny)* 395

*** *Michel le Brave*, Recueil d'études, Bucarest, Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1975, 280 p. *(Ştefan Lemny)* 398

ENACHE PUIU, *La vie et l'oeuvre de Miron Costin*, Bucarest, Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1975, 321 p. *(Const. A. Stoide)* 400

C. NEAGU, Dr. D. MARINESCU et R. GEORGESCU, *Actions entreprises dans l'ombre*, Bucarest, Éditions Politiquees, 1975, 288 p. *(Ştefan Lemny)* 408

LEONID BOICU, *La genèse de la „question roumaine" comme problème international*, Jassy, Éditions „Junimea", 1975, 135 p. + résumé en français. *(G. Platon)* 409

JEAN NOËL BIRABEN, *Les hommes et la peste en France et dans les pays européens et méditerranéens*, Tome I, *La peste dans l'histoire*, Paris, 1975, 455 p. *(Ecaterina Negruţi)* 412

La Société littéraire „Junimea" et ses membres. Lettres et documents inédits, publiès avec une introduction et de notes par ION ARHIP et DUMITRU VACARIU, Jassy, Éditions „Junimea", 1973, 304 p. *(Ioana Angelescu)* 414

JOSEF J. BARTON, *Peasants and Strangers Italians, Roumanians and Slovaks in an American City, 1890—1950*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1975, 217 p. *(I. Ciupercă)* 416

PETER KRÜGER, *Deutschland und die Reparationen, 1918—1919. Die Genesis des Reparatiosproblems in Deutschland zwischen Waffenstillstand und Versailler Friedensschluss*, Deutscher Verlag-Anstalt, Stuttgard, 1973, 224 p. *(Em. Bold et S. Chiţanu)* 418

La Roumanie dans la première guerre mondiale. Contributions bibliographiques, Bucarest, Éditions Militaires, 1975, 356 p. *(G. I. Florescu)* . 420

D. ŞANDRU, *La réforme agraire de 1921*, Bucarest, Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1975. 358 p. *(Ion Agrigoroaiei)* 421

VASILE BOZGA, *La crise agraire en Roumanie*, Bucarest, Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1975, 257 p. *(D. Şandru)* 424

N. MINEI, *Dossiers confidentiels. (Des coulisses de la deuxième guerre mondiale)*. Bucarest, Éditions Militaires, 1975, 284 p. *(Sorin Mureşanu)* 425

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Dr. G. ZAHARIA, Dr. L. VAJDA, *La résistance au fascisme dans le nord de la Transylvanie (septembre 1940 — octobre 1944)*, Cluj-Napoca, Éditions „Dacia", 1974, 254 p. *(G. Iacob)* 426

NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

ANDRÉ BEAUFRE, *La nature de l'histoire*, Paris, Librairie Polon, 1974, 148 [—149] p. *(Al. Zub)* 429

Relations between the Autochthonous Population and the Migratory Populations on the Territory of Romania, recueil d'études publiées par Miron Constantinescu, Ştefan Pascou et Petre Diaconu, Bibliotheca Historica Romaniae, XVI, Bucarest, 1975, 323 p. + 39 planches *(Silvia Teodor)* 429

Fontes Historiae Daco-Romanae, III, Bucarest, Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1975, 568 p. *(Petre Diaconu)* 431

Almanach de la Paroisse orthodoxe roumaine de Vienne, XIV, 1975, Vienne, 288 p. *(Al. Zub)* 433

HENRI-IRÉNÉE MARROU, *De la connaissance historique*, Paris, Éditions du Seuil, 1975, 318 p. *(Al. Zub)* 434

CONSTANTIN C. GIURESCU, DINU C. GIURESCU, *Histoire des Roumains*, I, *Depuis les temps les plus anciens jusqu'à la fondation des Etats roumains*, Bucarest, Éditions Scientifiques, 1974, 328 p. *(Ştefan Lemny)* 434

CONSTANTIN C. GIURESCU, DINU C. GIURESCU, *Histoire des Roumains depuis les temps les plus anciens jusqu'à nos jours*, deuxième édition revue et augmentée, Bucarest, Éditions Albatros, 1037 [—1038] p. *(Al. Zub)* 436

CONSTANTIN C. GIURESCU, *Histoire de la forêt roumaine depuis les temps les plus anciens jusqu'à nos jours*, Bucarest, Éditions „Ceres", 1975, 388 p. *(Şt. Lemny)* 437

Dacoromania, Jahrbuch für östliche Latinität, herausgegeben von PAUL MIRON, Tome II, Fribourg-Munich, 1974, 375 p. *(Al. Zub)* . . 439

EKKEHARD VÖLKL, *Das Rumänische Fürstentum und die Oststaven im 15. bis 17. Jahrhundert*, Wiesbaden, Verlag Otto Harassowitz, 1975, 123 p. 440

M. BODINGHER, *Catalogue des livres rares et précieux publiés à l'étranger, Tome I, Incunables et XVIe siècle*, Bibliothèque Centrale de l'Université de Jassy, 1975, 216 p. *(Cornelia Mâţă)* . . . 441

ION IONAŞCU, PETRE BARBULESCU et GHEORGHE GHEORGHE, *Les traités internationaux de la Roumanie, 1354—1920*, Tome I, Textes, résumés, notes, bibliographie, Bucarest, Éditions Scientifiques et Encyclopédiques, 1975, 528 p. *(I. Caproşu)* . . . 441

Catalogue des documents moldaves conservés à la Direction des Archives Centrales, Ier supplément (1403—1700), publié par MARIA SOVEJA,, MIHAI REGLEANU, DOINA TINCULESCU, MARCEL CIUCĂ et GABRIELA BIRCEANU, Bucarest, 1975, 491 p. *(I. Caproşu)* 442

ION T. POPOVICI, *Monographie de la commune Braniştea, département de Galatz*, Galatz, 1975, 158 p. *(I. Caproşu)* 442

Catalogue des documents moldaves conservés à la Direction des Archives Centrales, Tome V, (1701—1720), publié par VERONICA VASILESCU et DOINA DUCA-TINCULESCU, Bucarest, 1974, 656 p. *(I. Caproşu)* 443

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

MIRCEA ANGHELESCU, *La littérature roumaine et l'Orient (XVIIIe—XIXe siècles)*, Bucarest, Éditions Minerva, 1975, 207 p. *(Al. Zub)* . 444

PETRU REZUS, *Contributions à l'histoire de la ville de Rădăuți (jusqu'au 1918)*, Bucarest, Éditions „Litera", 1975, 157 p. *(I. Caproșu)* . . 444

*** *Vaslui, Etienne le Grand, 1475*, Vaslui, 1975, 125 p. *(G. Pungă)* . 445

Documenta Romaniae Historica, B, *Valachie*, Tome III, (1526—1535), Bucarest, Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1975, XXXII + 449 p. *(I. Caproșu)* 447

Documenta Romaniae Historica, B, *Valachie*, Tome XI (1593—1601), *Le règne de Michel le Brave*, Bucarest, Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1975, LI + 744 p. *(I. Caproșu)* 447

Etudes et matériaux relatifs à l'histoire du Moyen-Âge, Tome VIII, Bucarest, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1975, 257 p. *(I. Caproșu)* 448

GEORG VELOUDIS, *Das griechische Druck und Verlagshaus „Glikis" in Venedig (1670—1854)*, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1974, 170 p. *(M. Bodinger)* 448

NICOS GAIDAGIS, *Catalogue des livres grecs de la Bibliothèque Centrale de l'Université de Jassy*, Tome II (XVIIIe siècle), Jassy, 1975, 738 p. *(Cornelia Mâță)* 449

TUDOR MATEESCU, *Documents concernant l'histoire de la Dobroudja (1830—1831)*, Bucarest, 1975, 343 p. + 10 planches. *(M. D. Ciucă)* . 450

G. ZANE, *N. Bălcescu. Son oeuvre, l'homme, l'époque*, Bucarest, Editions Eminescu, 1975, 405 p. *(Al. Zub)* 452

ELENA GEORGESCU et TITU GEORGESCU, *L'action démocratique et révolutionnaire des femmes en Roumanie*, Craiova, Editions „Scrisul românesc", 1975. 261 p. *(G. I. Florescu)* 453

GEORGETA ONISCU, *La revue „Archives de la Société Scientifique et Littéraire de Jassy" (1889—1916 et 1921—1940), Index*, <Jassy>, 1974, 404 p. *(G. I. Florescu)* 454

CLAUS STEPHANI, *Erfragte Wege-Zipser Texte aus der Süd Bukovina*, Bucarest, Editions „Kriterion", 1975, 239 p. *(Sorin Chițanu)* . 454

Documents et manuscrits littéraires, Tome III, *Letters de B. P. Hasdeu et de Iulia Hasdeu*, publiées avec des notes et des commentaires par PAUL CORNEA, ELENA PIRU et ROXANA SORESCU. Bucarest, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1976, 474 p. *(Al. Zub)* 456

VASILE NETEA, *Sur la voie de l'unité nationale. Etudes et évocations*, Cluj-Napoca, Editions „Dacia", 1975, 278 p. *(Al. Zub)* 456

AL. ZUB, *Vasile Pârvan 1882—1927. Biobibliographie*, Bucarest, Editions Scientifiques et Encyclopédiques et Editions Militaires, 1975, LXXXIV + 402 p. + illustrations. *(V. Cristian)* 457

PETRE BĂRBULESCU, *La Roumanie et la Société des Nations (1929—1939)*, Bucarest, Editions Politiques, 1975, 443 p. *(N. Corivan)* . . . 458

ION CLOPOȚEL, *Souvenirs et portraits*, Timișoara, Editions „Facla", 1973, 236 p. *(G. I. Florescu)* 460

OLIMPIU MATICHESCU, *L'opinion publique internationale et le Diktat de Vienne, Cluj-Napoca*, Editions „Dacia", 1975, 256 p.+19 facsimiles *(G. I. Florescu)* 461

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

JANET ZIEGLER, *World War II : Books in English, 1945—1965*, Compiled by ..., Stanford University — California, Hoover Institution Press, 1971, 223 p. *(G. Buzatu)* 462

*** *Les relations franco-britaniques de 1935 à 1939*, Paris, Editions C.N.R.S., 1975, 440 p. *(G. Buzatu)* 462

E. M. ROBERTSON (edited by), *The Origins of the Second World War. Historical Interpretation*, London — Basingstoke — New York — Dublin — Melbourne — Johannesburg — Madras, MacMillan-St. Martin's Press, First edition 1971, reprinted 1973, 312 p. *(G. Buzatu)*. 464

HENRI MICHEL, *La guerre de l'ombre. La résistance en Europe*, Paris, Editions Bernard Grasset, 1970, 420 p. *(G. Buzatu)* . . . 465

Général de brigade EUGEN BANTEA, *L'insurrection roumanie selon le journal de guerre du groupe d'armées allemandes „Ukraine du Sud"*, Bucarest, Editions Militaires, 1974, 203 p. *(G. Buzatu)* . . 466

Sir LLEWLLYN WOODWARD, *British Foreign Policy in the Second World* War, Volume III, London, H.M.S.O., 1971, 620 p. *(G. Buzatu)* . 467

RICHARD DEACON, *A History of the British Secret Service*, London, Frederick Muller Ltd., 1969, 440 p. *(G. Buzatu)* 468

REINHARD GEHLEN, *L'organisation Gehlen. Mémoires*, Paris, Editions Fayard-Editions Presses de la Cité, 1972, 344 p. *(G. Buzatu)* . . 469

E. H. COOKRIDGE, *Set Europa Ablaze. The Story of Special Operations in Western Europe 1940—1945*, London, Pan Books Ltd., 1969, 534 p. *(G. Buzatu)* 470

BENNETT KOVRIG, *The Myth of Liberation. The East-Central Europe in U.S. Diplomacy and Politics since 1941*, Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press, 1973, 360 p. *(G. Buzatu)*. . 471

PIERRE SOLMON, *Le racisme devant l'histoire*, Paris (Fernand Nathan) Bruxelles (Editions Labor), 1973, 195 p. *(Al. Zub)* 472

LA VIE SCIENTIFIQUE

Le treizième colloque de la Société „Mihai Eminescu" de Fribourg (10—17 août 1974). *(Al. Z.)* 472

Le colloque roumano-américain (Suceava, 18—21 août 1974), *(Al. Zub)* . 473

Le colloque de la Commision mixte roumaino-polonaise d'histoire (Varsovie, 17—21 mai 1976). *(L. B.)* 473

Le quinzième colloque de la Société „Mihai Eminescu" de Fribourg ayant pour sujet : „Les Roumains et la Mer" (Mangalia, 22—28 septembrie 1975). *(V. Russu)* 474

Le colloque polono-roumain (Varsovie, 17—21 mai 1976). *(L. Boicu)* 475

Thèses de doctorat 476

L'activité de l'Institut d'Histoire et d'Archéologie „A. D. Xenopol" de Jassy en 1976 477

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

CIVILIZAȚIA ÎN MOLDOVA ÎN PERIOADA 1834—1849

DE

D. CIUREA

I. — *Expunere introductivă.*

În perioada dintre pacea de la Adrianopol (1829) și convenția de la Paris (1858), de trecere de la vechiul regim iluminist la regimul burghezo-moșieresc, s-a intensificat procesul de eliberare națională de sub dominația otomană și de unificare a celor două țări române [1]. Regulamentul Organic, legiuire originală și parțial adecvată, amestec de tradiție și inovație, afirma autonomia și prevedea fuzionarea. Legiuitorii, chiar menajîndu-și interesele proprii, se făceau involuntar interpreții procesului istoric obiectiv. Se fixau noile norme de organizare și de conducere statală, care includeau și noi elemente, alături de prevederi anacronice, care nu lipseau și din alte constituții, chiar și ulterioare. Este o perioadă de lumini și de umbre, de progrese nete și de regrese temporare, cum era și de așteptat într-o zonă a Europei în care despotismul monarhic era încă dominant. Regimul de ocupație a adus grave prejudicii finanțelor și economiei, care pînă la 1848 s-a dezvoltat sensibil, în noile condiții.

Situația din Moldova de la 1834 și pînă la 1849, adică de la intrarea efectivă în vigoare a prevederilor Regulamentului Organic și pînă la convenția de la Balta-Liman, care impunea anumite restricții în viața publică, pentru frînarea progresului politic și social, determinat de mișcarea revoluționară, de proporții europene, care asuma noi forme, redă, include, în mici proporții, unele realizări și contradicții, care în alte state au avut dimensiuni mult mai mari.

[1] Cf. și Jules Ladimir, *La guerre en Orient*, Paris, 1855, p. 104—107 ; W. Baumgart, *Der Friede von Paris* (1856), München, 1972, p. 155—157. Însuși Mihail Sturza scria în 1857 despre țările române : „Viitorul care părea să le fie închis se deschide însfîrșit pentru ele". Cf. și A. Ubicini, *La question des Principautes devant l'Europe*, Paris, 1858, p. 17—18. Elias Regnault, *Mystères diplomatiques aux bords du Danube*, Paris, 1858 (retrospectiv). Cf. și Revue d'Histoires Diplomatique, a. 88, 1974, p. 49—85 (pentru rolul Franței).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Situația din Moldova în prima fază a Regulamentului Organic a constituit, în ansamblu și parțial, obiectul a numeroase studii mai vechi și mai recente, datorită abundenței materialului informativ și importanței perioadei în cadrul devenirii istoriei moderne a României. Referiri sumare la această literatură istorică apar necesare și delimitează aportul acestei noi prezentări, și ca o sinteză a acestor rezultate, contribuția nouă la completarea tabloului, redat deja într-o formă amplă.

Se poate încă porni de la monografia lui Alexandru Sturza, din 1907 [2], rămasă utilă cercetării pentru ilustrația unică și piesele documentare din anexă, deși e o apoteoză a lui Mihail Sturza, care a condus principatul Moldovei între anii 1834—1849 și a dus ulterior o existență fastuoasă la Paris, pînă în 1884, și cu vederi reacționare în atitudinea față de situația țărănimii și retrogradă prin concepția autorului cu privire la rolul boierimii. Lucrarea acestui istoric panegirist — diletant a fost supusă unei critici severe de N. Iorga. I. C. Filitti a publicat, în 1915, un studiu [3] fundamental încă, pentru informația istorică abundentă, dar, cum a remarcat M. Emerit, prin forma prezentării, mai mult o „cronică administrativă" decît o operă de istoric autentic. Ulterior, în 1935, I. C. Filitti a publicat și un volum de documente, cu un plus de informație, pentru perioada Regulamentului Organic. Volumul pe care l-am publicat în 1947 [4] conținea alt material informativ nou și inedit și includea și unele interpretări, considerate judicioase de cei ce l-au utilizat și citat.

Ulterior în ultimele decenii, au apărut o serie de studii, care se referă la Regulamentul Organic, manuscrise și ediții, elaborarea și aplicarea, la situația țăranilor în legiuire și în realitate, la demografie, la progresele economice, în materie de agricultură, comerț exterior și industrie, uniunea vamală, la mișcarea revoluționară din anii 1848—1849, la progresele învățămîntului și culturii, la exploratori străini în Moldova, la averea și rapacitatea lui Mihail Sturza [5].

Valoarea acestor studii este inegală. Unele sînt simple contribuții sau culegeri, care au pus în circulație un material documentar aparent

[2] *Règne de Michel Sturdza, prince régnant de Moldavie*, Paris, 1907. Autorul mai este cunoscut și prin alte scrieri, între acestea monografia Movrocordaților, în care acuza pe Xenopol de „șovinism și patriotism exagerat", din aversiune pentru atitudinea „antiaristocratică" a istoricului favorabil maselor populare.

[3] *Domniile române sub Regulamentul Organic*, București, 1915; idem, *Alte note critice*, București, 1938.

[4] *Moldova sub domnia lui Mihail Sturza, Iași*, 1947. Am considerat oportună publicarea acestei lucrări pentru faptul că I. C. Filitti nu utilizase materialul documentar de la Arhivele din Iași și din arhiva lui Mihail Sturza, și, în plus, am prezentat un nou cadru de istorie generală, absolut necesar, cu o bibliografie adecvată.

[5] Cf., între altele, Gh. Platon, *Domeniul feudal din Moldova în preajma revoluției de la 1848*, Iași, 1973. În interior și titlul „Domeniul moșieresc în perioada regulamentară". Cf. și recenzia — notă de C. Istrati, în Anuarul Institutului de istorie „A. D. Xenopol", Iași, vol. XI, 1974, p. 334—339. Cf. și Gh. Georgescu-Buzău, *Un mare latifundiar în Moldova după tratatul de la Adrianopol, Mihail Sturza*, în Studii și materiale de istorie modernă, vol. I, 1957, p. 3 — 23 (scriere deficientă sub raportul conținutului și a formei).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sau parțial nou, mai mult sau mai puțin complet și important [6]. Altele se ridică deasupra relatării de amănunt, stabilirii unui detaliu și conțin și unele importante generalizări.

Luînd în considerare aceste rezultate, utilizînd și un alt material documentar necunoscut, de o valoare reală, ne propunem să trasăm un nou tablou al perioadei 1834—1849 în Moldova, așa cum îl face posibil și necesar stadiul actual al informației și interpretării istorice. Titlul pe care l-am adoptat, pentru această prezentare, reconstituire de ansamblu, apare justificat de ponderea și dinamica elementului „progres" în această perioadă [7].

II. — *Moldova și puterile europene.*

În volumul „Traité complet de diplomatie" (Paris, 1833) [8] statele europene erau divizate în 1) *autocrații sau monarhii absolute* (Imperiul Otoman, Imperiul Rus, Imperiul Austriei, statul papal etc.) și 2) *monarhii limitate* (Anglia, Franța etc.) și se făcea mențiunea (p. 119) că, alături de noul stat al Greciei, ar trebui adăugate aici și cele trei principate, Serbia, Valahia și Moldova, tributare ale Imperiului Otoman și sub protecția Imperiului Rus. Se continua cu 3) *republici.* Autorul (Comte de Garden) considera că în statele vaste ca Rusia și Imperiul otoman este necesară conducerea absolută [9]. Același autor mai făcea sublinierea că „fiecare națiie este stăpînă absolută la ea acasă și că orice intervenție în afacerile sale interne îi distruge existența de națiie". Aceste importante vederi și-au găsit ecoul și realizarea și în Moldova, cum au remarcat consuli francezi și autori ai epocii. Anterior, în 1781, consulul prusian König considera sigură existența Moldovei în forma de atunci, în raport cu trecutul său de secole. Raab, în 1813 se referea, în corespondența cu Metternich, la pierderea axei interioare a Prutului [10]. Între alții, I. F. Neigebaur, în 1842, scria textual: „Die Moldau und Walachei gehören eigentlich nur dem Namen nach zur Türkei" [11]. Ami Boué, care făcea previziuni pentru România viitoare, scria și el că „la Valachie et la

[6] Cf. și Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réforme dans les Principautés roumaines 1831 — 1848*, București, 1972.

[7] Cf. și *Cours d'Histoire Moderne* par M. Guizot, Bruxelles, 1843, p.11.

[8] Utilizăm exemplarul care a aparținut lui N. Suțu, mare postelnic, secretar de stat al Moldovei, Cf. și G. N. Schnabel, *General — Statistik der Europäischen Staaten nebst einer theoretischen Einleitung*, vol. II, ed. 2, Wien, 1841, p. 31—32, pentru autonomia Serbiei, Valahiei și Moldovei după 1829 și p. 122—123, 126, 129, 214—215, 226.

[9] Alexandru Sturza critica absolutismul (autocratismul) țarist, ca incompatibil cu dezvoltarea națiilor. Cf. *Oeuvres posthumes*, Paris, 1858, p. 117—118. Cuceritorul dominator acopere servitutea socială cu aureola gloriei și libertății. Centralizare și asimilare erau principalele obiective ale puterii cuceritoare. Rusia avea 65 milioane oameni, Austria peste 30 milioane, Imperiul Otoman în zona europeană 14 420 000 (10 milioane creștini). Populația Franței în 1846 era 35 400 000 de locuitori.

[10] Hurmuzaki, X, p. 28; D.I.R. Hurmuzaki, s.n. II, p. 86; Uricarul IV, p. 343—356.

[11] *Beschreibung der Moldau und Walachei*, Breslau, 1854, p. 12. Neigebauer era considerat de W. Derblich, în 1859 „der gründlichste Kenner der Donauprovinzen".

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Moldavie n'aprtiennent plus que de nom à la Turquie". Incertitudinea, care, plana, contribuia la frînarea progresului remarcat şi de Saint-Marc Girardin în 1836 [12].

Demersurile Angliei şi Rusiei, în situaţia complexă a Imperiului Otoman, au contribuit la recunoaşterea şi consolidarea autonomiei Greciei, Serbiei şi ţărilor române. Organizaţia internă însăşi a Imperiului Otoman a intrat într-o fază de transformări şi adaptări pentru a se prelungi supravieţuirea acestui vast organism politic teocratico-militar afectat de morbul iremediabil al descompunerii. Era aceasta „era tanzimatului", adică a reformelor radicale în raport cu secolul XVIII, care însă nu puteau decît întîrzia dispariţia sau prăbuşirea lui. Mahmud II (1809—1839), considerat de ulemale şi dervişi „sultan ghiaur", dispunea în 1826 nimicirea ienicerilor rebeli în Istanbul şi organizarea unei noi armate, care avea să fie instruită de Helmuth von Moltke, înlocuirea vechiului divan cu un consiliu de miniştri, publicarea „Monitorului Otoman" în limbile franceză şi turcă. Succesorul său Abdul Medjid (1839—1861) a dus mai departe aceste transformări, prin hattişeriful de la Ghiulhané în 1839, introducerea unui cod penal în anul următor, deschiderea unei universităţi şi înfiinţarea unei bănci „ottomane" [13] (în 1863 banca „imperială").

Grecia a profitat efectiv de conjunctura politică de după pacea de la Adrianopol, prin obţinerea independenţei complete, în 1830, prin al doilea protocol de la Londra. Noul stat elen, pus sub conducerea nominală a minorului rege Otto de Bavaria, era constituit din Morea şi Livadia. Noi dificultăţi interne apăreau şi rivalitatea anglo-franceză, manifestată în relaţiile dintre consulii celor două puteri, avea să provoace lupte de partide şi alte complicaţii [14].

Situaţia politică a celor trei principate rămase vasale Porţii, Serbia, Ţara Românească şi Moldova a avut modificări mai puţin spectaculoase

[12] Saint-Marc Girardin, Souvenirs de voyages et d'études. Paris, 1852, 7852, p. 280, 297. Cf. şi Ami Boué, *La Turquie d'Europe*, t. III, Paris, 1840, p. 324. Cf. şi *Russie* par M. Chopin, Paris, 1838, p. 319—321, t. II, p. 516, 541, 549; J. M. Jouanin — J. van Gaver, *Turquie*, Paris, 1840; Albéric Cahuet, *La question d'Orient dans l'histoire contemporaine* (1821—1905), Paris, 1905, p. 221, 236. În 1836 se scria, cum a subliniat şi Helmuth Moltke, că sultanul primeşte un mic tribut anual şi-şi menţine o „suveranitate" aparentă asupra acestor „provincii" separate de Imperiu prin „frontiera armată" a Dunării.

[13] Cf. P. Imbert, *La rénovation de l'Empire Ottoman*, Paris, 1909; W. Miller, *The Ottoman Empire and its successors* (1821—1927), Cambridge, 1927; I.A.R. Marriott, *The Eastern Question*, Oxford, 1940; M. Anderson, *The Eastern Question*, Londra, 1966. „Le Moniteur Ottoman" apărea săpămînal din 1831, la „Imprimerie d'A. Blacque", ulterior „Imprimerie Imperiale". Avea apoi şi o versiune în greceşte, Cf. şi *Correspondance d'Orient* (Michaud), Paris, 1833.

[14] Cf. A. Stern, *Geschichte Europas*, vol. VI (1830—1848), ed. 2, Stuttgart—Berlin, 1924, p. 335—339; J. A. Petropulos, *Politics and Statecraft in the Kingdom of Greece* (1833—1843), Princeton, 1968. Metternich manifesta, totuşi, îngrijorare, mai ales după introducerea constituţiei din 1844, care imita chartele Franţei şi Belgiei, că „regatul helenic" va deveni un focar incandescent, care va radia puternic în afară, în primul rînd în „provinciile otomane". Cf. *Mémoires de Metternich*, t.V., Paris, 1882, p. 492. Grecia, ca stat suveran, a încheiat în 1835, la Atena, cu Austria un tratat de comerţ şi navigaţie, pentru 10 ani, care urma să fie ratificat la Viena. Cf. *Nouveau recueil de traités*, t. XIV, Göttingen, 1839, p. 92—97.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

după 1829. În țările române raielele, adică porțiunile din teritoriul lor, aflate sub control direct turcesc, au fost desființate, în Serbia o garnizoană turcească se mai menținea încă la Belgrad și reședința princiară era la Kragujevac. Influența și amestecul puterilor occidentale au fost inegale în aceste principate. Principele Miloș al Serbiei s-a pretat jocului englez în lupta cu patrioții, care s-au ridicat contra despotismului și voiau să impună respectarea constituției în 1835. Cînd Rusia a acordat sprijinul ei progresiștilor sîrbi, Miloș a preferat să abdice în 1839 [15]. Menținerea vechii organizații politice și sociale de-a lungul secolelor și evacuarea totală a turcilor din țările române au contribuit să se afirme în cercurile politice străine și în publicații ale epocii că acestea n-au fost efectiv parte integrantă din Imperiul Otoman și și-au menținut autonomia. Prevederile convenției de la Akerman (1826) și tratatului de la Adrianopol (1829) nu mai considerau țările române „cheler" al Porții și acestea își reobțineau dreptul comerțului exterior complet liber, prin suprimarea monopolului instituit spre sfîrșitul secolului XVI, asupra principalelor lor produse și resurse, și li se recunoștea dreptul navigației fluviale și, ulterior, și maritime sub pavilion propriu. Singura obligație față de Poartă rămînea achitarea unei „dări" (tribut) de circa 715.000 piaștri anual pentru Moldova („darea la Înalta Poartă"), sumă mult mai redusă în raport cu acelea la care erau impuse Țara Românească (dublu) și Serbia și circa jumătate față de suma din 1826 (1.432.296 piaștri).

Acest tribut constituia, totuși, o exploatare atenuată a populației din Moldova, fără a fi excesiv în raport cu un buget de 7 milioane în 1834 și de 11 milioane piaștri în 1848 [16]. Diverse alte sume erau cheltuite sub formă de cadouri sau cu ocazia investirii domnilor români la Constantinopol sau vizitelor de „omagiere" a sultanului. După investitura din 1834, la Corstantinopol, Mihail Sturza a fost „invitat", ca și domnul muntean, de sultan la Silistra, în 1837, și la Rusciuc, în 1846 pentru prezentări protocolare. Prin astfel de „omagieri" și impunerea ceremonialului turcesc, prin cadouri, decorații și titluri onorifice, sultanul căuta să mențină contactul direct cu cei doi principi români, care, uneori, manifestau aroganță și rigiditate, cum remarcau și unii diplomați străini. La Silistra, sultanul reformator Mahmud II a declarat celor doi domni, Alexandru Ghica și Mihail Sturza, că nu face nici o distincție între raiele, adică supuși creștini, și musulmani. Țările române invadate în trecut n-au mai fost vizitate de sultani nici cu o simplă escortă [17].

[15] A. Stern, *op. cit.*, p. 328—332, vol. V, p. 361—365 ; K. Hagen, *Geschichte der neuesten Zeit*, 2. Bd. Braunschweig, 1851, p. 641—645 ; H. Wendel, *Der Kampf der Süd-Slawen um Freiheit und Einheit*, Frankfurt a. M., 1925, p. 165, 172.

[16] Tributul era achitat la Poartă trimestrial, în ducați, prin intermediul băncii Rothschild din Viena, sau expediat direct prin „poșta rusească". Cursul era de 31 piaștri ducatul, avantajos pentru turci. Cf. Arhivele Statului Iași, „Kniga pentru darea la Înalta Poartă".

[17] Cf. și G. Rosen, *Geschichte der Türkei* (1826—1856), col. Staatengeschichte der neuesten Zeit, Leizpig, 1866, p. 72, 115—122, 242—243, 254—255 ; R. Lindau, *Die Walachei und Moldau*, Dresden u. Leipzig, 1829, p. 65, 79—80 (perspective) ;

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În 1834 Poarta mai considera Moldova „parte integrantă din posesiunile ereditare ale tronului imperial". În 1849, în firmanul pentru Grigore Ghica, Moldova era „acest al meu principat". În 1842 consulul francez Hubert scria lui Guizot că Moldova uită că depinde de Poartă și se consideră un stat quasi-independent. La o quasi-independență se referea și F. Colson în 1839. Mihail Sturza credea în concursul diplomatic al marilor puteri [18]. În 1840 Mihail Sturza, în legătură cu taxele vamale, sublinia că „Moldova are un regim care o deosebește de alte provincii de sub dominația Porții" și nu accepta un tarif vamal impus, care putea prejudicia economia țării.

Kiselev (1788 — 1872) a fost preocupat efectiv de ameliorarea situației economico-sociale a populației din Moldova, în particular a țărănimii, care a suferit enorm, cum rezultă din dispozițiile și corespondența lui. După plecarea lui Kiselev, în aprilie 1834, din Moldova, însoțit de un cortegiu de trăsuri pînă la Sculeni, și a generalului Mirkovici în iulie 1834, consulilor Rusiei de la Iași și celui general de la București le revenea rolul de a urmări respectarea prevederilor Regulamentului Organic, definitivat în 1835, și de a aplana conflicte dintre vîrfuri ale boierimii și domn, în continuă rivalitate și întrecere în comiterea de abuzuri. Intervenția dură a acestor consuli în probleme de afaceri interne a contribuit să fie considerați „proconsuli". Mihail Sturza se angaja uneori pe o cale fără ieșire și făcea necesară intervenția țarului însuși. Consulul Timkowski era elogiat în 1834 de Duclos pentru atitudinea sa moderată și prudentă. Unii consuli încurajau reclamațiile boierimii contra lui Mihail Sturza, care a reușit, totuși, să-și asigure sprijinul consulilor generali sau altor figuri marcante ale diplomației țariste și să-i „neutralizeze" (cazul cu Vascenko, Besack și Kotzebue). Între susținătorii lui Mihail Sturza era și cancelarul Nesselrode, care, în 1837, a trimis țarului Nicolae o sabie descoperită la Varna, fostă a regelui Vladislav, oferită de principele moldovean ca un omagiu simbolic și semnificativ [19].

Moldova a avut contacte cu Imperiul Habsburgic prin cancelarul Metternich, cu care Mihail Sturza avea să devină intim la Paris, în 1851, după plecarea de la conducere. Metternich stigmatiza rolul Franței revoluționare, avea oroare de „Constituții", care implicau reprezentare națională și reforme continui. Era contra reformelor, voia „stabilitate", care nu excludea dezvoltarea și considera „unirea monarhilor baza politicii pentru salvarea socetății de ruina totală". Moldova a încheiat în 1837 cu Imperiul Austriei o convenție de extrădare a dezertorilor și vagabonzilor. Agentul austriac de la Iași, cu starosti subalterni în orașele mai impor-

---

Ch. Rolland, *La Turquie contemporaine*, Paris, 1854, p. 383 ; N. A. Kubalski, *Recherches historiques et statistiques* ... Paris, 1852, p. 212—214.

[18] Hurmuzaki, XVII, p. 814, 906 ; supl. I_6, p. 176, 283—288.

[19] Cf. și I. H. Schnitzler, *Geschichte des Russischen Reichs bis zum Tode des Kaisers Nikolaus I*, Leipzig, 1855, p. 200—209 ; E. Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés danubiennes*, Paris, 1855, p. 175—176 385—386 ; Épisode de la qustion d'Orient. Russie, Valachie, Moldavie, Paris, 1842 ; R. Florescu, *Acta Historica II*, Monachi, 1962, p. 139—151.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tante, acreditat cu „berat" de Poartă, Wallenburg, avea numeroși „sudiți" printre boieri și negustori și încuraja uneori diversiuni. „Foamea de teritoriu" a Austriei s-a manifestat, din nou, prin acapararea a mii de fălci din frontierea ciuntită a Moldovei, sub pretextul restabilirii vechilor borne, distruse de timp. În 1835 Mihail Sturza se adresa lui Wallenburg, reamintindu-i că limitele Moldovei sînt și ale Imperiului Otoman. Situația a generat un conflict diplomatic în 1836, care a fost aplanat în 1838, cu prezența unor delegați figuranți turci, prin o nouă redelimitare [20]. Schimburile comerciale între Moldova și Austria s-au intensificat continuu, fiind partenerul cel mai activ. Tehnica industrială relativ avansată din Austria a exercitat o anumită influență asupra dezvoltării unor întreprinderi existente în Moldova. Echipament industrial era importat de la Viena. În 1834 Metternich sublinia că „natura" cheamă cele două țări la un activ schimb de produse profitabil pentru ambele. Consulul francez de la Iași Duclos, în raportul către Rigny, din 7 octombrie 1834, se referea la fabricatele austriace importate masiv în Moldova și la obținerea de materii prime pe prețuri joase pentru manufacturile din Imperiul Habsburgic. Mărfurile străine introduse în Austria trebuiau să suporte o taxă de 60% ad valorem. Se sublinia aici că Wallenburg are tot interesul să nu se facă întreprinderi în Moldova. Mihail Sturza avea agent la Viena pe baronul Philippsborn, care era și al lui Alexandru Ghica [21].

Primul vas cu vapori austriac venit pe Dunăre la Galați a fost piroscaful „Argos", la 10 aprilie 1834. În 1840 se scria că „7 vase cu vapori se încrucișează lunar de la Linz la Galați".

Influența franceză s-a manifestat în Moldova în forme variate, în economie și cultură și în mișcarea revoluționară, datorită atașamentului față de marea putere latină [22]. Consulii francezi din Iași au exercitat o influență intensă asupra boierimii. Hubert, în 1838, A. Galice, în 1846, se referea la situația existentă, stimulau progresul social în sensul dezvoltării burgheziei și abolirii resturilor de feudalism în relațiile agrare. Acești consuli francezi subliniau, ca și Bois-le-Comte în 1834, calitățile și vigoarea poporului român și înfierau (E. Répey) abuzurile boierimii hibride. În 1834 Mihail Sturza avea la Paris corespondent pe generalul conte de Belval. Mihail Sturza era conștient că Franța și Anglia puteau avea un rol în stabilirea unui echilibru politic în favoarea consolidării autonomiei Moldovei. Boieri francofili, considerați „carbonari" de Mihail Sturza, se declarau formal apărători ai Regulamentului Organic.

[20] Cf. M. De Serres, *L'Autriche telle qu'elle est*, Paris, 1828, p. 176—193 ; T. Schlüssel, *Das Werden Österreichs*, Wien, 1964, p. 190, (pentru „sistemul Metternich", „der Kutscher Europas"). Cf. și *Mémoires ... de Metternich*, ed. 2, t. III, Paris, 1881, p. 428—442. Hurmuzaki, XXI, p. 610—611, 653—655 ; M. Koch, *Tableau des révolutions de l'Europe*, t. 3, Paris, 1813, p. 397—398, 474—475 (pentru frontiera cu Austria).

[21] Hurmuzaki, XVII, p. 420, XXI, p. 641.

[22] Hurmuzaki, XVIII, p. 25. Cf. și *Revue d'Histoire Diplomatique*, a. 88, 1974, p. 59—85. Se minimizează rolul diplomației franceze în această perioadă la Iași și București. Cf. și Revista Arhivelor III$_1$, 1960, p. 49—56.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Se considera că leaderul grupării francofile boierești din Moldova era Alexandru Mavrocordat, un bătrîn în costum oriental, care vedea salvarea în protecția Franței și credea în realizarea independenței „provinciilor dunărene", ca o nouă Belgie. Lui Mihail Sturza i s-a atras atenția de la Petersburg că fii de boieri au fost trimiși la Paris, unde „tineretul era înconjurat de principii subversive și de doctrine periculoase" (1840). În ianuarie 1839 Mihail Sturza primea pe Colson în legătură cu „unirea". În 1842 același Sturza se referea la „masoneria politică" organizată de Vaillant, declarat „emisar al propagandei franceze", pe care consulul francez Hubert a refuzat să-l îndepărteze în 1840. Cînd consulul francez Guéroult îl sfătuia, în martie 1848, să întreprindă reforme, în favoarea țăranilor, pentru a izola pe boieri, Mihail Sturza se referea la situația sa de dependență [23]. Numeroși francezi prezenți în Moldova au contribuit, ca și în Rusia, la dezvoltarea economică și culturală. Aceștia au încurajat agricultura, au stimulat comerțul și industria mecanizată, în forme incipiente în Moldova [24].

Prusia, Anglia și Piemontul au contribuit, prin agenții lor diplomatici și supușii lor, care exercitau ocupații lucrative, la progresul economic. În 1835 era prezent la Iași Robert Colquhoun, consul general britanic în ambele principate, urmat de Samuel Gardner în 1836. În 1839 Mihail Sturza a fost vizitat, la Flămînzi, de consulul britanic Gardner, care însoțea pe emisarul Arthur White, consul englez în Normandia, în drum spre Varșovia. Acesta dusese instrucțiunile cabinetului englez lordului Ponsonby la Constantinopol [25]. În 1841 Mihail Sturza era vizitat, în aceeași reședință, de Adolfo Castellinard, consul sard la Galați. Mihail Sturza l-a consultat pe I. F. Neigebaur, consul prusian, din 1842, pentru situația învățămîntului din Prusia, pentru ameliorări în Moldova [26]. În 1835 Mihail Sturza trimitea la Kragujevac pe colonelul Teodor Balș, schimb la misiunea lui Stoian Simici [27].

Influenței indirecte germane [28] se datora instituirea uniunii vamale, prin convențiile între cele două principate, încheiate în 1835 și 1846,

---

[23] Cf. Hurmuzaki, XVII, p. 419, 556, 561, 568, 584, 697, 739, 771, 791, supl. I_4, p. 185, I_5, p. 297 ; G. Weill, *L'éveil des nationalités et le mouvement libéral (1815—1848)*, Paris, 1930, p. 166. Cf. și *Istoriceski Pregled*, 1, 1974, p.57.

[24] La Iași au decedat profesorii francezi Victor Lincourt (în 1835, prezent aici din 1817), care considera Moldova drept patria lui adoptivă și Armand Loisel, venit în 1844 (în 1846). În 1851 M. Kogălniceanu și V. Alecsandri elogiau pe Victor Cuenim, pentru activitatea sa didactică de 24 ani, în Moldova, căruia i se acorda o pensie de de stat. Pentru rolul influenței franceze, cf. și *Cours d'Histoire Moderne* par M. Guizot, Bruxelles, 1843, p. 130—131.

[25] Hurmuzaki, Supl. I_6, p. 113, XXI, p. 599.

[26] *Beschreibung der Moldau und Walachei*, p. 225. În însemnările sale, cu unele date statistice corecte, I. F. Neigebaur, făcea și unele afirmații fanteziste, ca și Vaillant, dar considerațiile cu privire la condițiile de existență ale poporului român și perspectivele, în raport cu evoluția istorică general-europeană, apar complet valabile.

[27] Pentru relațiile cu Serbia cf. și *Istorijski Ciasopis*, vol. XVIII, Beograd, 1871, p. 373.

[28] Cf. pentru Zollverein H. Holborn, *Deutsche Geschichte in der Neuzeit*, München, 1970, p. 232, 237 ; G. Bondi, *Deutschlands Aussenhandel 1815—1870*, Berlin, 1958,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

care facilitau relațiile economice, schimbul și comerțul de tranzit, contribuind, astfel, și la crearea premizelor unirii efective, prevăzute formal în Regulamentul Organic. Ambele convenții, dintre cele două principate române, prevedeau și restituirea birnicilor și țiganilor fugiți ; cea de a doua permitea trecerea și stabilirea tinerilor neînscriși încă la bir dintr-o parte în alta. Deplasarea celorlalți locuitori se făcea numai pe bază de pașaport. Se exceptau locuitorii din satele de la frontiera comună, care o puteau trece temporar. Traficul cu sare era prohibit, datorită faptului că acest articol asigura un venit important pentru bugetul fiecăruia din cele două principate. Motivul invocat în convenția din 1846 era „diferența prețului de consum" [29].

III. — *Regimul regulamentar.*

Perioada 1815 — 1848, în istoria politică europeană, se caracterizează și prin „conferințe" și „congrese" și intervenții armate pentru înăbușirea acțiunilor revoluționare, îndreptate contra absolutismului și tiraniei, prin efervescența constituțională, manifestate și în Rusia și Imperiul Otoman. Reprimări sîngeroase au fost frecvente, considerate necesare de cercurile reacționare și de monarhi.

Între 1815 — 1848 se accentua continuu și lua proporții lupta elementelor progresiste, în cadrul unor asociații secrete, cu diferite nume și cu unul general de „Europa tînără", și se ajungea la manifestări revoluționare avînd ca obiectiv eliberarea națională și instituirea unui regim democratic burghez constituțional. Împăratul Austriei Francisc I (1792 — 1835) stigmatiza din 1820 „nebunia" generală din Europa după „constituții noi", în raport cu situația fragilă din imperiul său, „organismul statal cu cele mai multe răni" din Europa de atunci. Deviza lui era „regiere und verändere nicht". Studiul filosofiei a fost suprimat în 1824. Proiectul unei Academii de științe la Viena a fost reluat după 1840. Pînă la 1848 sistemul de guvernare austriac se baza pe delațiune și spionaj. Adunările reprezentative erau deschise și închise formal în aceeași zi. Acestea erau „cătușele sistemului Metternich". Alături de măsurile represive, unii monarhi au recurs și la paliative, redactarea de proiecte de constituții, în sensul vederilor lor sau cu elemente de compromis, care constituiau parțial și un progres politic. Aceștia se sprijineau pe nobilime și burghezia înaltă și acestora li se asigurau poziții privilegiate față de mica burghezie și de țărani. Dar unele din aceste proiecte nici n-au fost puse în aplicare și au devenit piese de arhivă. In Prusia constituția propusă de Hardenberg și alți reformiști liberali, în 1819, a fost respinsă de regele Frederic Wilhelm III, sprijinit de parti-

p. 41—48, 63, 65 ; H. Mottek, *Wirtschaftsgeschichte Deutschlands*, Bd. II, Berlin, 1964, p. 60—64 ; G. N. Schnabel, *Europa um das Jahr 1840*, Wien 1841, p. 12—13, 157—158.

[29] Cf. și A. Macovei, *Unificarea vamală între Moldova și Țara Românească*, Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" — Iași, vol. VIII, 1971, p. 201—244.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dul feudal al celor 700 familii nobile. Şi Frederic Wilhelm IV după 1840, nu se arăta dispus să accepte o constituţie cerută insistent de burghezie şi sub presiunea mişcărilor tineretului. Situaţii similare au existat şi în alte zone ale Europei pînă în 1848, cînd monarhii, pentru a-şi salva tronul, acceptau acest sacrificiu considerat temporar. Statutul organic al Piemontului a fost promulgat la 4 martie 1848, de Carol — Albert.

În 1819 secretarul particular al comisarului ţarist de la Varşovia, francezul Deschamps a schiţat un proiect de chartă constituţională, ca în Franţa, pentru Imperiul Rus, cu ştirea ţarului însuşi. În 1831 au fost descoperite un exemplar francez şi altul rus ale acesteia [30]. Era, evident, o deosebire între această chartă şi proiectele de constituţie preconizate de decembrişti. Proiectul lui Nichita Muraviev prevedea eliberarea ţăranilor din servaj, federalizarea Rusiei în „derjave" şi „oblastii", parlament bicameral („vece populară"). Ţarului i se admitea numai exercitarea puterii executive şi i se acorda o listă civilă de 8 milioane ruble anual. În caz de opoziţie din partea ţarului la aplicarea constituţiei, trebuia instituită republica. Dreptul electoral şi numirea în funcţii erau condiţionate de un cens [31]. Mişcări şi acţiuni proconstituţionale au fost şi în ţările române, Serbia, Grecia. La date variate şi în împrejurări diferite au fost introduse „statute organice" sau „regulamente" [32]. În Polonia a fost introdus în februarie 1832 un „statut organic", inspirat din constituţia din 1815, dar nu prevedea nici parlament nici minister.

În Grecia, abia în urma unor manifestări de la Atena, din 1843, regele Otto a acceptat în 1844 o constituţie care imita un model occidental (chartele Franţei şi Belgiei). „Statutul organic" de la Epidauros, din 1822, n-a fost pus în aplicare [33]. Primele alegeri pentru membrii parlamentului elen au avut loc într-o atmosferă sumbră, în urma unor ciocniri sîngeroase între aderenţii celor trei partide, filoenglez (cu Mavrocordatos), francofil (cu Kolletis) şi rusofil (cu Metaxas). Turcia era prezentă la Atena prin agentul său fanariotul Mussurus.

În Serbia, Miloş Obrenovici a introdus codul napoleonian, dar nu putea fi aplicat efectiv în raport cu vechi cutume juridice şi arbitrarul de secole. În 1835 a avut loc la Kragujevac o manifestare sub impulsul căreia secretarul lui Miloş, Davidovici, un patriot liberal, care studiase la Viena, influenţat de idei occidentale, redacta un proiect de constituţie. Miloş intra în contact cu sultanul şi respingea proiectul neadmis

[30] Cf. A. Stern, *Geschichte Europas*, vol. III, ed. 2, Stuttgart—Berlin, 1919, p. 41—42.

[31] Cf. M. V. Necikina, *Dekabristî*. Moscova, 1949, p. 38—40.

[32] Cf. şi A. Wahl, *Methoden der Verfassungsschöpfer in 19. Jahrhundert*, în vol. Aus Politik und Geschichte, Berlin, 1928, p. 196—217; R. Florescu, Acta historica II, Monachi, 1962, p. 139—151 (pentru Regulamentul Organic).

[33] Cf. şi *Propyläen Weltgeschichte*, vol. VII, 1929, p. 467; F. Thiersch, *De l'état actuel de la Grèce*, vol. II, Leipzig, 1833 p. 317—324; J. A. Petropulos, *Politics and Statecraft in the Kingdom of Greece 1833—1843*, Princeton, 1968 (recenzie în *Balkan Studies*, vol. X, 1969, p. 210—212).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nici de Rusia. Cînd Rusia își modifica optica și începea să susțină pe progresiștii sîrbi, agentul englez la Belgrad, Hodges, îl stimula pe Miloș să reziste. În urma unor noi consultări la Constantinopol, Turcia și Rusia au admis un „ustav", întărit prin hattișeriful din 12/24 decembrie 1838 și introdus la 24 februarie 1839. Se instituiau un minister, un senat cu 17 membri desemnați de principe, se fixa o listă civilă, se înființau tribunele districtuale și școli sătești. Corvezile erau abolite, spahiii dispăreau, pămîntul revenea țăranilor liberi de servaj [34]. Acest material comparativ condiționează o interpretare adecvată a fenomenului constituțional incipient din țările române, unde s-au elaborat, de asemenea, proiecte de constituții în anii 1821 — 1822, caracterizate prin elemente de reformism moderat. Mihail Sturza considera, totuși, în 1823, proiectul din 1822, atribuit și lui Ioan Tăutu [35], drept o constituție bazată pe „principii subversive", într-o corespondență cu Minciaki. Acest proiect, cu 77 „ponturi", din 1822, pentru „pravila țării într-o desăvîrșită alcătuire", ca și cele 20 „ponturi" din „anaforaua pentru pronomiile Moldovei" din 1827, care constituia o replică pentru reconsolidarea statului nobiliar, au contribuit la elaborarea, de comisia instituită, a Regulamentului Organic [36], la lucrările căreia Mihail Sturza, inițial, a fost forțat să participe, pentru ca ulterior să-i susțină necesitatea și utilitatea. În 1835 Mihail Sturza afirma că Regulamentul Organic lovea în „casta nobiliară", prin limitarea arbitrarului și combaterea abuzurilor, și că „noua organizație" sprijinea țărănimea și pe negustori și meseriași, categoriile sociale considerate productive. Elaborarea Regulamentului Organic a fost prevăzută în textul convenției de la Akerman (1826), ca un remediu al „turburărilor" care au avut loc în principate. „Regulamentul general" avea să fie elaborat de divane și pus imediat în aplicare. Tratatul de la Adrianopol (1829) prevedea confirmarea de Poartă a „Regulamentelor administrative", ce urmau să fie redactate, cu condiția să nu afecteze „drepturile de suveranitate ale Porții". Convenția de la Petersburg (29 ianuarie 1834) prevedea admiterea de Poartă și intrarea efectivă în uz a „regulamentelor", numite aici și „constituții". Regulamentul Organic al Moldovei a fost schițat, în linii mari, în 1827, în baza prevederilor convenției de la Akerman, într-o condică de anaforale (Arhivele Statului Iași nr. 1270, p. 34 — 37), în care era înserată o „Țidulă gospod pentru alcătuirea reglementului" (1827 septembrie 10). Aceasta conținea „ponturile" ce vor fi puse în discuția „obștești adunări", în număr de 10. Se enunțau o serie de măsuri pentru dezvoltarea econo-

[34] Cf. A. Stern, *Geschichte Europas*, vol. IV, p. 186—189, vol. V, p. 361—364, vol. VI, p. 335—339; K. Hagen, *op. cit.*, p. 641—645; F. Bülau, *Allgemeine Geschichte der Jahre 1830 bis 1838*, Leipzig, 1838 (col. Weltgeschichte Pölitz), p. 330—31. Autorul, favorabil lui Miloș, îi atribuia „constituția" din 1835. Cf. și H. Wendel, *op. cit.*, p. 165; A. Boué, *La Turquie d'Europe*, t. III, Paris, 1840, p. 291, 299, 300, 307.

[35] Cf. și Arhivele Statului Iași, 432/144.

[36] Uricarul II, p. 195—200; Anuarul Institutului de istorie „A. D. Xenopol" — Iași, IX, 1972, p. 257—259. Anaforaua din 1827 conținea toate elementele de bază, care au fost avute efectiv în vedere la redactarea regulamentului și au fost dezvoltate în raport cu cadrul general.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

miei, ameliorarea administrației interne, prevenirea abuzurilor și reorganizarea învățămîntului public. Aceste 10 „ponturi" nu constituiau însă nici forma embrionară a regulamentului din 1832, examinat și acceptat de adunarea generală extraordinară la 19 octombrie 1831. În Albina românească din 3 aprilie 1830 se arăta că s-a terminat elaborarea „Reglementului de reformă pentru îmbele prințipaturi, începută la 29 iulie 1829. Kiselev se referea, în noiembrie 1832, la noi eventuale modificări și la forma definitvă [37]. O publicație tipărită, din 1831, a Obștești adunări [38], sublinia importanța prevederilor Regulamentului Organic, pentru convingerea populației de avantajele ce vor decurge din aplicarea noii legiuiri, în raport cu „condicile pravilnicești" anterioare din epoca fanariotă. Publicația avea semnăturile lui Alexandru Ghica hatman și Mihail Sturza vel vistiernic, ambii candidați la domnia Moldovei. Conținea referiri la elementele esențiale ale regulamentului : libertatea comerțului, prevăzută de tratatul de la Adrianopol, dreptul de proprietate asupra pămîntului ,asigurarea pentru țărani a terenurilor pentru existență, în schimbul unui „număr de zile" de lucru „în folosul proprietarului", „potrivite cu folosurile ce li s-au închizeșluit", în sensul unui contract cu prevederi de avantaje reciproce, perceperea birului, singura contribuție pentru stat, fără ocolași și zapcii, deveniți odioși, înlocuiți cu „privighetori" de ocoale, „cu lefi de la stăpînire", și cu garanția proprietarului. Se prevedea delimitarea atribuțiilor ispravnicilor (administrative), prin „înființarea regulată a judecătorilor pe la fiecare tîrg de frunte a ținutului". Se făceau referiri la organizarea „străjii pămînești" (miliția), cu atribuții în interiorul țării. În 1845 Mihail Sturza punea hatman inspector general al miliției pe fiul său Dimitrie. Au urmat și alte „publicații", în foi volante, imprimate în decembrie 1831, la Iași, care anunțau, în detalii, schimbările, care aveau să fie introduse, în materie fiscală și judecătorească, de la 1 ianuarie 1832, prin aplicarea prevederilor Regulamentului Organic. În două „publicații", cu semnătura lui Mihail Sturza vel vistier, se preciza regimul fiscal al „treptelor sau stărilor dajnice". „Locuitorii satelor, lucrătorii de pămînt îndeobște" vor achita anual cîte 30 lei „banii birului", în sferturi trimestriale, cu răspundere mutuală, deci cu menținerea vechiului sistem al „cislei". Aceeași sumă o achitau și „oamenii fără căpătîi", și neagricultori (ciobani, văcari, herghelegii, porcari). Tot cîte 30 lei anual achitau și „treptele privilegiate" (mazili, ruptași și rupte ale vistieriei) după patenta personală, prin privighetorul de ocol, pînă la majorarea de Grigore Ghica la 70 lei în 1854 (în Țara Românească inițial 45 lei). Negustorii nu achitau „capitația", ci o dare anuală „sub numele de patentă" și „zeciuiala acelei dări la casa munițipalității orașelor pentru înfrumusețarea acelor orașe". Negustorii grupați pe 3 stări achitau un impozit anual variind între 60 — 120 —

[37] Arh. St. Iași, dos. 595/1764 ; Anale parlamentare, t. V_2, p. 798.
[38] Uricarul, XXI, p. 418—422 ; Manualul administrativ, I, 1855, p. 1—3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

240 lei. Meșterii incluși în „treapta patentarilor" vor achita sume anuale variind între 50 — 80 — 120 lei. În prima categorie erau incluși cei cu „fabrici mari" (ateliere). Se anunța, ca un avantaj deosebit, „oborîrea" dărilor „jignitoare", rusumaturi (în care erau incluse goștina, desetina, vădrăritul) și banii răsurilor (15 parale de leu la bir) și „toate havalelile și angăriile", cu excepția prestației la poduri și drumuri, și „toate vămuirile din lăuntrul țării". O altă „publicație", care purta semnătura vornicului Costache Conachi, „locțiitor al marii logofeții", se referea la „pacinici" și judecătoriile ținutale [39].

Ca și alte constituții sau „statute organice" ale epocii, Regulamentul Organic nu afecta negativ categoriile privilegiate, clerul și boierimea și favoriza vîrfurile burgheziei, care, în principiu, participau la alegerea domnului dar nu aveau reprezentanți și în adunarea obștească. Saint-Marc Girardin considera Regulamentul o constituție, ca și Charles Guebhard, E. Quinet, exagerat, „une ombre d'organisation" [40]. H. Desprez se referea la „noua constituție", în spirit fanariot, care crea o aristocrație privilegiată. Adunarea era națională pe jumătate, domnul electiv numit și menținut cu acordul țarului și sultanului. La 17 noiembrie 1833 i se scria lui N. Roset-Roznovanu că aducerea lui „Mihalache" (Sturza) la domnie va determina pe marii boieri alarmați să-l urmeze în emigrație. I se recomanda să ia „o protecsie streină" pentru a avea „avérea în siguranță" [41]. Alarma a fost falsă și nejustificată.

Cum s-a mai subliniat, Regulamentul Organic conținea numeroase prevederi și inovații în materie de comerț și industrie, edilitate și cultură, deși efectul acestora era limitat în aplicare de restricții și condiții nefavorabile. Structural, Regulamentul Organic al Moldovei, ca și cel al Munteniei, era constituit din 9 capitole : 1) alegerea domnului, 2) organizarea și atribuțiile adunării generale ordinare, 3) reglementul de finans, 4) sfatul administrativ, 5) reglement de comerție, 6) reglementul carantinelor, 7) reglementul miliției, 8) rînduiala giudecătorească,

[39] Arhivele Statului Iași, dos. 41, tr. 304, 1832.

[40] H. Desprez, *Les peuples de l'Autriche et de la Turquie*, t. I, Paris, 1850, p. 130 ; Saint-Marc Girardin, *Souvenirs*, Paris, 1852, p. 299—304 ; E. Quinet, *Oeuvres*, Paris, 1857, p. 91, 109—110. Cf. și F. Bülau, *Allgemeine Geschichte der Jahre 1830 bis 1838*, Leipzig, 1838, p. 331 ; I. M. Querand, *La Roumanie*, Paris, 1857, p. 29. Am subliniat faptul că Regulamentul Organic al Moldovei, revizuit și definitivat în 1834—1835, a fost editat la Iași incomplet în 1837 și 1846, în timp ce cel al Munteniei a apărut integral în 1832 la București. Am demonstrat că ediția franceză „New-York" a apărut la Bruxelles, (traducerea de aga Gh. Asaki, secretar și redactor) fără dată. Traducerea a fost efectuată de Charles Tissot, care semna discret un exemplar copiat de el.

[41] Arhivele Statului Iași 361/29 (1833). Cf. Manual de istoria principatului României, București, 1839, p. 210. A. T. Laurian, în 1861, critica „modul reprezentării", „feudalismul boiarilor cu drepturi exclusive" și considera raporturile între „posesori și țărani rău definite". Cf. vol. România viitoare, Paris, 1850, p. 10.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

9) dispoziţii generale, plus o serie de articole anexe (total 435 articole). În ultimul articol se sublinia valabilitatea actului din 1749 al lui Constantin Mavroçordat privind „eliberarea sătenilor moldoveni".

Domnului ţării i se arogau prerogative importante în materie de conducere statală şi consiliul miniştrilor („sfatul administrativ") era un instrument la dispoziţia lui. Adunarea („Obştească obicinuită adunare") aleasă pe legislaturi de 5 ani, de boieri şi fii de boieri, neamuri şi mazili, compusă din 34 „mădulări", deputaţi reprezentanţi ai ţinuturilor şi oraşului Iaşi, era elementul care putea modera tendinţele de „autoritarism" ale domnului ţării. Dar acesta va căuta să influenţeze alegerile, pentru a obţine o majoritate favorabilă conducerii lui. În memoriul boierilor reacţionari, din 1844, contra lui Mihail Sturza, se arăta că acesta a introdus în Adunare oameni de rînd şi îi este „servilă" şi propunea restructurarea. În sesiunea 1837 a Adunării erau deputaţi rude ale domnului, mici boieri, unele elemente progresiste (căminar C. Negruţi, aga Ilie Kogălniceanu, spătar Vasile Alecsandri pentru Iaşi, postelnic Ioan Cuza pentru ţinutul Fălciu). În noiembrie 1847 erau alte cîteva nume noi, dar prezente familiile cu pretenţii de dominaţie, Mavrocordat, Catargi, Balş, Sturza, Ghica, Roset. Şi în dietele provinciale austriace nobilimea predomina.

S-a subliniat faptul că prevederile Regulamentului Organic, cu aspect contractual, ca în proiectul de constituţie din 1822, pornind dela „aşezămintele" lui Grigore Alexandru Ghica din 1766 şi 1777, şi reafirmat în „legiuirea" din 1851, au fost nefavorabile ţăranilor „pontaşi", prin zilele de muncă (12+4, în realitate circa 50 pe an) [42], şi prin terenurile acordate pentru cultivare şi pentru păşunat vitele, situaţie explicabilă şi existenţă şi în alte ţări, în condiţiile dezvoltării economiei capitaliste şi persistării unor forme de relaţii feudale, menţinîndu-se, în plus, şi exercitarea „monopolurilor" considerate „drepturi lipite către proprietă" [43]. Boierii şi arendaşii, pentru a acumula capital, extindeau suprafeţele cultivate cu cereale destinate exportului, limitînd continuu terenurile cu acces de folosinţă directă pentru ţărani din satele moşiilor. În 1864, Alexandru I. Cuza anunţa, ca o cucerire importantă, transformarea satelor în „comune neatîrnate", din care ţăranii nu vor mai

[42] Cf. K. Marx, *Capitalul*, vol. I, 1947, p. 231—234. Cf. şi J. Blum, *The Condition of the European Peasantry on the Eve of Emancipation*, The Journal of Modern History, vol. 45, nr. 3, 1974, p. 395—424.

[43] Cf. Regulamentul Organic, ed. 1846, art. 129—130. Cf. şi „Legiuire atingătoare de regularea dreptăţilor şi a îndatoririlor proprietarilor de moşii şi a locuitorilor lucrători de pămînt pe acele moşii precum şi pentru pănea de rezervă". Iaşi, 1851. Art. 36 din această legiuire era reproducerea articolului 130 din Regulamentul Organic. O prezentare fidelă a situaţiei din Moldova în 1841, în raport cu prevederile Regulamentului Organic, a dat şi J. A. Vaillant, *La Romanie*, vol. III, Paris, 1844, p. 28—101. Cf. şi L. De Lavergne, *L'agriculture et la population*, ed. 2, Paris, 1865, p. 71, 326.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

putea fi izgoniți. Consulul francez Guéroult scria în 1848 că țăranii erau menținuți într-o stare de „servaj îndulcit și deghizat" și că erau supuși „la o mulțime de exacțiuni contra cărora nu se puteau apăra". N. M. Drujinin (1946) s-a referit și la efecte pozitive prin reglementare și stăvilire formală a abuzurilor. Sabatier, în 1849, se referea la „libertatea iluzorie" de deplasare a țăranilor în căutarea unor condiții mai bune. Material de arhive arată că țăranii s-au deplasat la sate sau la orașe, motivînd plecarea prin lipsa terenului suficient pentru existență. În 1839 postelnicul Ioan Cuza se referea la mutarea unui locuitor birnic din satul Barboși (ținutul Fălciu) la Galați („statornicit fiind nu ar fi cu putință a se strămuta" [44] Dijmele din cereale au fost suprimate în 1848, și aceasta era singura concesie acordată țăranilor, compensată prin munci suplimentare, în condițiile elasticizării conducerii, în raport cu orientarea boierimii, ca și în Galiția. Dijmele din cereale n-au fost suprimate în Țara Românească nici prin „așezămîntul" din 1851, datorită nedezvoltării rezervei moșierești, dar în 1862 se afirma, în Adunare și M. Kogălniceanu se declara de acord că, chiar cu menținerea acestor dijme, obligațiile țăranului clăcaș erau mai moderate în raport cu quantum-ul de muncă pretins de stăpînii de pămînt din Moldova. Formal, Regulamentul Organic asimila pe țărani unor cetățeni liberi, de a căror situație materială prosperă statul apărea interesat, ei fiind susținătorii lui efectiv prin suportarea obligațiilor pecuniare și de altă natură (prestații etc.). Lista civilă a domnului, ca și ale altor monarhi ai epocii, fixată inițial la plafonul de 800 mii lei anual, ulterior majorată la cererile insistente ale lui Mihail Sturza (în 1847 1.600.000 lei), apărea apreciabilă, în raport cu „darea către Poartă" de circa 700.000 lei, deși Thibault Lefebvre o considera aproape echivalentă cu venitul unui bancher parizian. Veniturile din monopolul sării, taxele vamale, etc., reveneau direct vistieriei, dar Mihail Sturza avea beneficii și din acestea, ca și succesorul său Grigore Ghica.

Ordinea interioară a țării era asigurată de corpul „slujitorilor" de la ținuturi (1.200), cu noi uniforme și arme, care înlocuiau vechile grupuri de slujitori, cu diverse nume, recrutați dintre birnici, și puși sub comanda unor gradați (dintre mazili și privilegiați). În catagrafia Moldovei, pe ținuturi, din 1820, apăreau categoriile seimeni, călărași, leficii, dărăbani, roși, lipcani, slujitori, băltăgari, armășei.

---

[44] Cf. *Revue Historique du Sud-Est Européen*, XIV, 1937, p. 140—141 ; Voprosî Istorii 1946, 2—3, p. 35—54 ; Arhivele Statului Iași, dos. 688/1316. Cf. și *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, București, 1960, p. 36—38. În 1845 Sfatul Administrativ se referea către domn la plecarea birnicilor din sate în tîrguri, provocînd „nepriințe satelor". Birnici din mahalale „mai înstăriți" căutau să iasă din „grămada lor", trecînd la alte categorii fiscale. Cf. și J. Mailáth, La Hongrie rurale, Paris, 1909, p. 20.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Divanul domnesc, prezidat de domn și constituit din 6—7 mari boieri (Regulamentul Organic ediția 1846, art. 280, 284, 362), era suprema instanță care examina procese și sentințe penale și civile. În afară de tribunalele judecătorești ținutale, se instituiua și funcționau unul comercial la Iași și, ulterior altul la Galați, cu secții la Focșani și Botoșani, în raport cu volumul afacerilor, două divanuri de apelație la Iași și Bacău, contopite în 1845, în urma reducerii numărului proceselor. Erau menționate în Regulament și codurile după care se judecau procesele: condica „politicească" din 1817 (1833), condica criminală din 1826 (1838) și codul comercial francez, în uz din 1836, în cazuri de faliți frauduloși [45].

Eforiile orășenești, cu bugete proprii, care continuau și epitropiile fanariote de târguri, aveau să contribuie, în mod mai eficace, la dezvoltarea orașelor sub raportul edilității. Acestea funcționau efectiv în orașele libere sau devenite libere, prin răscumpărare de sub tutela stăpînilor particulari, în condiții oneroase. Eforia din Iași a fost înființată din martie 1833 și președintele acesteia, numit de Kiselev, avea leafă de 1.000 piaștri lunar (spătarul Vasile Beldiman, în casa căruia a stat Kiselev în 1831). Pentru Iași se prevedeau în Regulamentul Organic lucrări de amploare, regularizarea Bahluiului, construcții, „kiunghiuri sau țăvii de fier" pentru aprovizionarea cu apă potabilă, folosirea de „piatră vîrtoasă pentru pavajul străzilor", sub controlul „eforiei pavelelor", „tulumbași" pentru incendii, ceasornice la biserici etc. Eforiile în orașe reședințe din ținuturi au fost instituite treptat, în raport cu condițiile favorabile și dificultățile existente. În 1846 se înființa eforia la Tg. Ocna. În 1847 nu existau eforii în Piatra, Vaslui, Mihăileni [46]. În 1851 era înființată eforia de Piatra, la Vaslui, nu exista nici în 1857 datorită intoleranței stăpînei vetrei tîrgului Elena Șubin-Ghica. „Municipalitatea" s-a instituit la Vaslui în 1860, cu sprijinul lui M. Kogălniceanu. Elena Șubin-Ghica a rămas cu „proprietatea moșiei ce încongiură tîrgul" [47].

În lupta lor cu exploatatorii de „hrisov", locuitorii din vechile orașe ale Moldovei, în care s-au manifestat revolte în serie în anii

[45] *Adunare de ofisuri și deslegări în ramul giudecătoresc* (1834—1844), Iași, Albina, 1944; *Adunare completă de așezăminte* ... (1844—1856), Iași, Buciumul Român, 1856. Regulamentul Organic muntean (art. 241), prevedea că judecarea proceselor civile se va face pe baza „condicei prințipatului Valahiei" din 1818. Pentru afaceri comerciale se utiliza codul comercial francez.

[46] Pravila pentru închegarea sfaturilor muniților pale (eforii orășenești), Bul. „Ioan Neculce" I_2, p. 242—248. În foaia tipărită din 24 martie 1833 locuitorii din orașe erau considerați „clas a soțietății" și se făceau referiri la „pravila nouă" pentru „așezarea eforiilor orășenești". În 1841 sfatul administrativ a admis, la cererea boierilor și a negustorilor, înființarea eforiei la Tecuci deși o parte a obștii tîrgului s-a manifestat negativ pentru că nu existau suficiente resurse pentru buget, fixat pentru 1842 la 8 502 lei venituri și 5 568 lei cheltuieli. Arhivele Statului Iași, 296/7; dosar 520/1764; Manualul administrativ, I, p. 332—333.

[47] Cf. și E. M. Costache, *Chestiunea Vasluiului*, București, 1864, p. 30. În 1869 Elena Subin-Ghica mai încasa încă „bezmăn" de la locuitorii „bezmănari" și aplica pe acte de bezmăn tipărite sigiliul cu două steme princiare și un stup de albine și legenda „proprietarul tîrgului Vaslui".

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

1819—1822 (Iași, Botoșani, Bîrlad, Bacău, Vaslui, Huși, Fălticeni), invocau privilegiile uzurpate de aceștia cu sprijinul domniei. „Anaforaua" din 1827 prevedea (punctul 8) sistarea atribuirii orașelor sau tîrgurilor care au rămas „slobode" ca niște „obștești orașe a pămîntului, chiar de nu vor avea documenturi". Este cazul și cu orășenii din Roman, în conflict cu Episcopia, care se refereau la „documenturile" pierdute, care le asigurau „osebit privilegiu" de existență liberă, pe care le avuseră strămoșii lor, în vatra tîrgului, și de folosință pe locul acestuia, ambele devenite „proprietà" a Episcopiei de Roman. În 1835 episcopul de Roman ar fi dat 7.000 ducați lui Mihail Sturza pentru atitudine favorabilă. În 1852 (septembrie 11) prin act de la Grigore Ghica, se admitea răscumpărarea vetrei tîrgului Roman de la Episcopie, minus podul de peste rîul Moldova, cu brudina, morile și abatorul [48]. Mihail Sturza se referea și el la această acțiune, considerată îndreptățită, a orășenilor, de „cumpărare" a tîrgurilor de la stăpîni, „spre a fi mai slobozi în cîrmuirea comunelor lor interese". Orășenii din Bîrlad au reobținut de la domnie, prin judecată, în 1793 vatra tîrgului, în 1814 locul (cu răscumpărare), și în 1837 moșia Cetățuia, adiacentă, cumpărată, prin mezat, cu 1.420 galbeni de la Constantin Palade [49]. De favoare din partea lui Ioniță Sturza s-a bucurat orașul Bacău, în apropierea căruia avea moșia Săucești, la Siret. Hrisovul său din 1823 (iulie 13), rămas în vigoare ulterior, recunoștea Bacăului, statutul de tîrg domnesc, cu vatra liberă și cu loc de cultivat „pentru hrana locuitorilor tîrgului", cu acces la „pădurea de pe moșia tîrgului". Conducerea aleasă a tîrgului (Epitropie și epitropi) avea „cutie" și „pecetea tîrgului". Se prevedea și funcționarea unei școli obștești a tîrgului cu acces gratuit pentru copiii locuitorilor din Bacău. Este un act unic, prin forma și conținutul său, explicabil prin atașamentul lui Ioniță Sturza pentru Bacău. Nu aceeași atitudine a avut-o față de Vaslui, pe care-l considera proprietate particulară. Fălticenii a fost vîndut de spătarul Andrei Bașotă în 1830, la mezat, cu 10.000 galbeni, spătarului M. Cantacuzino, care stăpînea și Baia, de unde muta iarmarocul, iar acesta, în 1845, primea de la obștea tîrgului 11.000 galbeni pentru vînzare veșnică [50].

*

Regulamentul Organic a continuat să fie aplicat efectiv pînă în 1858, cu unele prevederi modificate sau completate prin legi sau dispoziții speciale votate de adunarea obștească. Tratatul de la Paris (30 martie 1856) prevedea și abolirea regulamentelor, dar situația a trenat și abia „statutul dezvoltător convenției", din 2/14 iulie 1864, le scotea

[48] Uricarul, III, p. 248—269 ; Arh. St. Iași, Anaforale, 1835 ; Hurmuzaki, XVII, p. 546.

[49] I. Antonovici, ***Documente bîrlădene***, vol. II, p. 216—301. Cf. și Studii și materiale de istorie modernă, vol. V, 1975.

[50] Uricarul, VI, p. 475—479 ; Arh. St. Iași, Condica hrisoavelor (1834).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

din uz, prin modificarea radicală a organelor conducerii de stat.[51]. Prevederile articolului 46 al Convenţiei de la Paris, din 19 august 1858, referitoare la abolirea privilegiilor, au fost formal luate în considerare în recensământul general din 1859—1860 şi „boierii" erau incluşi în materialul imprimat la „clasele ce nu au fost supuse dărilor" şi nu mai apăreau că atare. Convenţia (acelaşi articol 46) se referea şi la „revizia legei privind relaţiile proprietarilor de pământ cu lucrătorii, locuitorii săteni, în scop de a îmbunătăţi starea ţăranilor". Interpretarea acestui articol a provocat o polemică din partea marilor proprietari (A. Moruzi Pecheanu şi alţii) care-şi apărau, în sens burghez, „drepturile cele mai utile ale proprietăţii", pe care, afirmau ei, le aveau şi „ţăranii coproprietari" (răzeşii). „Aşa dar nu există monopoluri de desfiinţat", sublinia A. Moruzi Pecheanu, într-o broşură din 1860, care pretindea că marile proprietăţi ar fi rezultat din achiziţia „liberă" de porţiuni de la ţărani. El insinua că existau interese mutuale între „cultivatori şi domeniu", care trebuiau să rămînă. Astfel, pretindea el, Moldova îşi va salva existenţa faţă de ameninţarea „coloşilor" [52]. Toate aceste insinuări au fost combătute de M. Kogălniceanu, în 1862, care cu sens istoric, făcea referiri la aspectele pozitive din întreaga legislaţie, privind situaţia ţărănimii, de la actul din 1749 şi pînă la aşezământul agrar din 1851, subliniind şi importanţa unora din prevederile Regulamentului Organic, care atunci era perimat total, în raport cu noua perioadă istorică, dar avusese o funcţie reală.

IV. — *„Guvernarea" lui Mihail Sturza.*

Mihail Sturza se manifesta ca personaj istoric prima dată în 1821—1822. Adversar al Eteriei, avea, din Cernăuţi, contacte cu anturajul ţarului, cu Metternich şi cu Poarta Otomană. Manifesta ostilitate faţă de „carbonarism", şi constituţia „subversivă" din 1822, acuzînd pe Ioniţă Sturza de corupţie şi de despotism. Lupta pentru acapararea tronului a fost acerbă. După „victorie", începeau marile dificultăţi. „Aristocraţii" îl combăteau vehement, urmărind, pas cu pas, actele sale de guvernare şi denunţînd abuzurile de care nu erau străini. Consulii francezi s-au referit la acest aspect. Preocuparea ridicării unor elemente noi, care să fie alături de el, prin acordarea de ranguri boiereşti, sprijinirea bur-

[51] Cf. *Le traité de Paris*, Paris, 1856, p. 539 („Leurs reglements organiques... ne seront plus la loi fondamentale de ces deux pays"). Cf. şi Virgile Doze, *Un mois en Moldavie*, Bruxelles, 1857, p. 21. Se referea la o altă ediţie de la Bruxelles a Regulamentului Organic. Cf. şi Dr. E. Léger, *Trois mois de séjour en Moldavie*, Paris, 1861, p. 20, 65.

[52] Cf. şi M. Kostaki Iepureanu, *Cvestia locuitorilor privită din punctul de vedere a Regulamentului Organic şi a Convenţiei*. Iaşi, 1860. Arhivele Statului Iaşi, 432/144. Se propuneau de unii boieri modificări ale Regulamentului Organic fără să se „oboare".

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

gheziei în formare, măsurile, în parte ineficiente, de combatere și prevenire a oprimării țărănimii de boierime, sprijinirea dezvoltării economice s-au manifestat constant. Aceste idei și principii erau clar formulate și argumentate în memoriul său, din 1829, care îl profilează deja ca un viitor om de stat remarcabil, cunoscător al „științei politice", cum scria el despre incompetența altora. Se referea la parazitismul boierilor, căuta să explice pretinsa „indolență" a țăranului și sub influența unor autori ca Wilkinson, prin deprimarea cauzată de „intolerabila opresiune" din partea stăpînului și arendașului, la care s-a referit și Marc Zallony (1824). Prezenta remedii pentru „mizeria Moldovei" : stimularea populației, valorificarea resurselor țării, dezvoltarea comunicațiilor, instituirea unei noi conduceri. Aceste vederi avansate depășeau „hieratismul" celor dn Teatron politikon" (ed. rom. 1838), cunoscut de Alexandru Ghica.

Adversar al violenței și manevrelor oculte, Mihail Sturza a căutat să reprime manifestări și acțiuni ale tineretului și ale reacțiunii nobiliare, care îmbrăcau și forme reformiste, aparent cu elemente de progres. Conștient de poziția Moldovei între trei imperii, a menținut pînă în 1848 un echilibru, care a contribuit la o relativă prosperitate. În problema țărănească era pentru „contract normal" (proiectul din 1857) și menținerea intactă a proprietății boierești, ca și a celei mănăstirești. Considera „spinoasă" problema moșiilor mănăstirilor „închinate" pentru care propunea o soluție inadecvată (proprietate efectivă și o treime din venit statului [53]. N-a fost insensibil față de fenomenul cultural și, în limite moderate, a sprijinit manifestările în materie de învățămînt și cultură și știință, cu implicații de ordin practic. În 1842 era apoteozat „binefăcător și părinte al Moldovei" de Adunarea Obștească. În aprilie 1842 medicii din Moldova au omagiat pe Mihail Sturza cu o medalie, executată la Voigt (München), din partea miilor de pacienți tratați în spitale, oferită de postelnicul Dimitrie Samurcaș, protomedic și aga Vîrnav, cum se relata în „Medizinischer Almanach" din Berlin, al dr. I. Sachs.

Reflexiile sale, sub influența curentelor epocii, se concretizează în preocupări privind omul de rînd, condițiile de existență. „În veacul nostru, care este în totul pozitiv, adevăratul drept la recunoștință publică derează din îmbunătățirile cele mari sociale". „Cu cît îndeletnicirea va urma întru a se îmbunătăți fizicul și moralul unui norod, cu atît se împuținează și aspra aplicație a pravilelor" [54]. Comparația cu po-

[53] Cf. Studii, 1, 1966, p. 59—91 ; Hurmuzaki, supl. I$_5$, p. 30—33.

[54] Mihail Sturza a fost influențat de E. Sieyés *(Qu'est-ce que qui la tiers-Etat)* și a cunoscut și scrierea lui Edouard Alletz, *De la démocratie nouvelle ou des moeurs et de la puissance des classes moyennes en France*, Paris, 1838. Acest autor afirma că „legile penale nu sînt suficiente pentru a corecta moravurile". În literatura pe care a consultat-o Mihail Sturza se includea și Gaetano Filangieri, *La scienza della legislazione*, t. IV, Venezia, 1822, p. 164—168 (referiri la ameliorarea situației materiale și la educație pentru diminuarea frecvenței delictelor). Se constată și influența directă a operei lui Cesare Beccaria (Trattato dei delitti e delle pene), cu mențiuni în legătură cu pedepsele aplicate nobililor, rolul răspîndirii culturii în popor etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mul care „sloboade doritul rod" în mod natural (1848) arată că era pentru o evoluție considerată normală, firească, fără violențe, care puteau fi dăunătoare în condițiile „ființei politice a prințipatului".

Lăsînd la o parte aprecierile tendențioase ale „aristocrației fanariote", notațiile lui Ion Ghica, N. Suțu, M. Kogălniceanu și alții, merită a fi luate în discuție. Constatăm, astfel, că Mihail Sturza a fost denigrat de adversari constanți, apoteozat de adulatori și criticat și reabilitat de cunoscători profunzi, în raport și cu timpul. Panegiricul lui Alexandru Sturza nu intră în discuție, deși just îl considera după Emerson, „omul reprezentativ". Comparativ, constatăm aproximativ aceleași aprecieri ca și pentru Alexandru I. Cuza (făcute de Place, Eder și Glück).

Aprecierile consulilor francezi de la Iași și București prezintă o importanță deosebită prin profunzime și orizont, dar, în fond, sînt inerent subiective. Mimaut și Cochelet, sub influența unor boieri, îl redau nefavorabil, meschin, nesincer, egoist, profitor. Hubert și Duclos, ca și Bois-le-Comte, subliniază și calitățile, echilibrul, bunele intenții pentru populație, deși în condiții nefavorabile, îl arată conciliant cu adversarii ireductibili, conștient de poziția Moldovei. În 1838, Mihail Sturza s-a plîns lui Hubert că „Le National" îl trata de „satrap". Hubert i-a spus că și alți principi nu scapă diatribei unor ziare și deci nu trebuie să dea atenție, cînd se pun în circulație atîtea neadevăruri. În 1841 același Hubert remarca la Mihail Sturza „idei liberale". Hubert îi atașase în 1840 ca secretar pe avocatul Gallice. Félix Colson se referea în 1839 la cultura, abilitatea, talentele de administrator, dar și la prejudecăți aristocratice ale lui Mihail Sturza. Duclos în 1843 se referea la demersurile lui Mihail Sturza, din 1842, ca marile puteri să ia principatele sub protecția lor. În 1847 Duclos se referea la „libertatea individuală" din Moldova. Guéroult în 1847 se referea la negarea suzeranității turcești și la progresul civilizației în Moldova. În 1848 Guéroult scria lui Lamartine că Mihail Sturza este „foarte capabil, foarte fin, foarte prudent și foarte ambițios". Hippolyte Desprez se referea, și el, la „resursele" lui Mihail Sturza, care se considera om politic și de stat, diplomat abil, venal și contra unui regim constituțional și democratic. În *1849—1850* Poujade se referea la aspectele pozitive din Moldova, remarcate de el după plecarea lui Mihail Sturza, la lipsa de fermitate a lui Grigore Ghica și la meritele de organizator ale fostului domn [55]. Wallenburg, în rapoartele către Metternich, remarca la Mihail Sturza supleță, cultură, capacitate de conducere [56]. În 1840 și 1849 se făceau referiri la aceleași calități de om politic și bun administrator și la înclinațiile spre abuz și profit [57]. În 1841 consulul sard la Galați, Adolfo

[55] Hurmuzaki, XVIII, p. 304—307 ; F. Colson, *De l'état présent et de l'avenir des principautés de Moldavie et de Valachie*. Paris, 1939, p. 59, 118. în 1842 Charles Guébhard, prezent în Moldova, lăuda pentru realizări și critica pentru abuzuri pe Mihail Eturza. Cf. și H. Desprez, *Les peuples de l'Autriche et de la Turquie*, t. I, Paris, 1850, p. 133—134, t. II, p. 49—50.

[56] Hurmuzaki, XXI, p. 518—1521.

[57] Cf. și A. Stern, *Geschichte Europas*, Berlin, 1913, p. 354.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Castellinard, primit de Mihail Sturza la reședința de la Flămînzi, se referea la ospitalitate, amabilitate, orientarea în materie politică, înclinația spre independență, preocuparea de progresul material al țării, lipsa mijloacelor necesare și interesul pentru Piemont. În 1866 i se atribuia lui Mihail Sturza pasajul din Regulamentul Organic, referitor la unire, era elogiat pentru atitudinea contra tratatului de la Balta-Liman și abdicarea „spontană" și considerat „cel mai bun principe al Moldovei" [58]. N. Șuțu, cu ascendența sa, a scris mult și nefavorabil despre Mihail Sturza, ca și despre succesorul său Grigore Ghica, dar totul a rămas în manuscris, deci n-a avut curajul civic să publice, în raport și cu calitățile oficiale pe care le-a deținut. N. Suțu considera pe Mihail Sturza „la înălțimea cunoștințelor secolului" [59]. Ion Ghica, în scrisorile sale, îl prezenta pe Mihail Sturza ca un om politic cu orizont larg, conștient de progres și de limite, în raport cu condițiile obiective. Cea mai spectaculoasă luare de atitudine a fost aceia a lui M. Kogălniceanu, care a beneficiat de sprijinul lui Mihail Sturza, care l-a „menajat" în 1848 ca și pe Alexandru Sihleanu, din considerații pentru tatăl său. M. Kogălniceanu, după 1844, și-a manifestat intens adversitatea. În „Noul acatist" și „Dorințele Partidei Naționale" stigmatiza aviditatea lui Mihail Sturza, mijloacele și procedeele condamnabile de a acumula bani și acapara pămînt pentru a deveni cel mai bogat om din Moldova [60]. Ulterior, însă, cînd timpul a estompat această aversiune, după unire, M. Kogălniceanu vorbea în 1862 de „guvernul cel tare" (autoritar) al lui Mihail Sturza, dar și de „legea munților" ca o binefacere pentru populație. Un gen de reabilitare este și elogierea, în 1885, pentru dezvoltarea Galaților. În 1883 scria că Mihail Sturza l-a trimis la București în 1839 pentru „pregătirea unirei politice", iar în 1891 (dicurs la Academie) îl elogia pe Mihail Sturza că „în tinerețe luase primul loc între cei mai învățați și talentați boieri tineri ai Moldovei" [61]. În succesiune directă, Mihail Sturza, Grigore Ghica și Alexandru I. Cuza au manifestat preocupări similare, în raport și cu condițiile obiective, pentru o dezvoltare organică și înlăturarea decalajului.

La 22 martie 1834, cele două puteri, suzerană și protectoare și-au anunțat acordul asupra numirii lui Mihail Sturza mare vistier ca domn „regulamentar" al Moldovei, alături de spătarul Alexandru Ghica. Mihail Sturza ar fi fost șters de pe lista candidaților la domnie de cabinetul rus și l-ar fi acceptat apoi la insistențele Porții, care ar fi declarat că nu va admite pe un altul în locul lui [62]. Alți șase mari boieri

[58] Cf. *La révolution roumaine*, Florence, 1866, p. 67, 103.

[59] *Mémoires*, Viena, 1899, p. 209.

[60] La Bruxelles în 1846 apărea broșura „Moldavie. Michel Stourdza et son administration", poate scrisă de M. Kogălniceanu. Aici se afirma că Mihail Sturza a folosit regulamentul pentru a-și „legitima actele arbitrare ale administrației sale". Cf. și Bemerkungen ... von einem Moldauer. Viena, august 1848.

[61] Pentru elogierea lui Mihail Sturza de N. Iorga, cf. Bull. S. H. Ac. Rom., t. XIX, 1935, p. 131.

[62] Cf. K. Hagen, *Geschichte der Neuesten Zeit*, vol. II, Braunschweig, 1851, p. 634. Cf. și E. Regnault, *op. cit.*, p. 176.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pretindeau domnia și admiterea lui Mihail Sturza i-a indispus profund și s-au coalizat într-un „front boieresc", la care se referea și Wallenburg, și l-au combătut constant pînă la abdicarea din 1849. Mihail Sturza [63] a fost preferat prin relațiile cu oameni influenți de la curtea imperială a Rusiei, inclusiv Kiselev și pentru participarea efectivă la elaborarea Regulamentului Organic.

Educat în spiritul culturii iluministe franceze, Mihail Sturza a fost influențat și de ideile politice și sociale ale lui Kiselev, din aceeași sursă, dar el a căutat continuu ca și Nicolae Suțu, și împreună cu acesta, să se țină la curent cu literatura politică și economică din Franța, Anglia și Germania, în particular, pentru a materializa toate principiile și teoriile considerate valabile în raport cu specificul țării pe care o conducea. Atitudinea apărea netă, deși cu unele ezitări și sinuozități : sprijinirea elementelor productive (agricultorii țărani și mici proprietari) și combaterea tendințelor anarhice ale „castei nobiliare". Boierii reacționari, deprinși cu „jaful organizat" (Duclos), au cerut insistent înlocuirea lui, prin memorii, pentru abuzuri și conducerea arbitrară și „machiavelică", în 1835, 1844 și 1848, adresate Rusiei și Porții.

La 11 aprilie 1834, Kiselev pleca din Moldova, lăsînd conducerea provizorie generalului Mirkovici, pînă la revenirea lui Mihail Sturza de la Constantinopol unde a primit „investitura" sultanului Mahmud II, împreună cu Alexandru Ghica, domnul Țării Românești. La 15 iulie 1834 începea guvernarea efectivă a noului domn revenit la Iași. La 17 iulie 1834 se anunța programul activității săptămînale a lui Mihail Sturza. O proclamație cu data de 9 iulie 1834, cînd Mihail Sturza era în carantina de la Galați, era adresată populației sătești de ministrul de interne Alexandru Ghica. Se făceau referiri la noul regim regulamentar, care înlătura rusumaturi, vădrărit, gorștine și desetine, zaherele, cherestele, mombaele „și altele multe". Li se cerea, în schimb țăranilor să-și îndeplinească obligațiile față de stăpînii moșiilor și să asculte de vornicei, pacinici, bătrînii satului, „pe pilda strămoșească". Mihail Sturza promitea solemn să se ocupe de „vindecarea durerilor". La 18 iulie 1834 declara : „fericirea obștii este singurul scop către care va ținti a noastră sîrguință în tot cursul vieții noastre", în acord cu

[63] Mihail Sturza (1794—1884) era fiul fostului mare logofăt Grigore Sturza (decedat în 1833) și al Mariei Calimah, fiică de domn. Mihail Sturza a cerut lui Gh. Asachi să-i „construiască" o genealogie, care începea fictiv cu „Ioan Vlad Turzo voievod" din 1432. Genealogia era realizată și tipărită în 1842. Alexandru Sturza din Odessa s-a arătat sceptic față de această ficțiune. În 1846 Mihai Sturza primea la Iași pe Nicolae Turzo, „nobil ungur din Bihor". Alex. A. C. Sturdza (Règne de Michel Sturdza, Paris, 1907, p. 136—138, 150—155) nu accepta genealogia lui Asachi, din 1842, și pornea de la un Alexandru Sturza mare logofăt din 1401, care n-a existat, admițînd deci „sușa indigenă". În realitate însă Mihail Sturza era conștient de originea sa autohtonă și de ridicarea relativ tîrzie a neamului său în dregătorii și de aspectele negative ale trecutului acestuia, dar considera că are drepturi legitime la domnie prin însăși legătura cu elementul indigen, în contrast cu elementele fanariote parvenite și arogante, care-l combăteau vehement și sabotau actele sale de guvernare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

vederile exprimate în 1829 [64]. Mihail Sturza a fost „întronat" la 26 august 1834 cu ceremonial tradițional.

După retragerea trupelor de ocupație, Rusia a menținut o „cale militară" de legătură cu garnizoana de la Silistra, prin Moldova, pe la Fălciu și prin Muntenia, pînă la 9 septembrie 1836 [65].

Mihail Sturza imita involuntar, în comportare, la început, pe Carol al X-lea, regele Franței, care, într-o proclamație din 13 iunie 1830, se arăta interesat de fericirea francezilor („Votre bonheur est le mien"), se obliga să „mențină" „charta constituțională" și să se comporte ca un „părinte" („remplissez vos devoirs ; je saurai remplir les miens"), dar nu admitea acțiuni ale „dușmanilor liniștii".

Opoziționiștii erau grupați la început în jurul lui Alexandru Mavrocordat, unul din candidații la domnie, francofil, „om al lui Ludovic Filip". Acesta a avut contacte în 1835 cu Cochelet [66] și Mihail Sturza, care l-a folosit pe intermediar pentru o depeșă, îl denunța apoi lui Rückmann consulul Rusiei. Între „rezistenți" mai era și aga Alex. Rosetti, care făcuse parte din comisia desemnată de Adunarea obștească, pentru examinarea redacției, din 1835, a Regulamentului Organic, și a fumizat apoi principalele idei din proiectul de reforme al aventurierului Leonte Radu, din 1839. Opozanții se întruneau la Constantin Sturza, unul din aspiratorii la domnie din 1834, și-și manifestau ostilitatea față de Mihail Sturza în cadrul Adunării obștești. Ulterior, în fruntea opoziției se afla Costache Conachi și el vechi concurent, de nuanță mai reacționară, cu o avere imensă și cu unele manifestări de umanitarism față de sărăcime, deși acaparator înverșunat al pămînturilor smulse de la răzeși. Ținuta lui neglijentă ar fi „eclipsat" domnia, scria consulul francez Duclos în 1843 [67]. Charles Guébhard, în 1842, scria că „forma de guvernămînt actuală a Moldovei este într-o anumită măsură constituțională", referindu-se la Regulamentul Organic și la rolul Adunării obștești. Mihail Sturza a avut contacte cu emisari francezi Charles Maisonabe și Félix Colson, dar denunța lui Rückmann pe Vaillant, un alt „emisar al propagandei franceze", pentru organizarea unei „*masonerii politice*" *cu boieri din Moldova*, față de vederile căruia a manifestat intoleranță. J. A. Vaillant, ca și Ami Boué și I. F. Neigebaur au construit în scrierile lor o Românie „totală", în raport cu prezentul contradictoriu și cu viitorul politic imaginat de ei [68], la nivel de prognoză.

[64] Arhivele Statului Iași, 11/909/1049.

[65] Cf. și F. Bülau, *Allgemeine Geschichte der Jahre 1830 bis 1838*, Leipzig, 1838, p. 329.

[66] Cf. și A. Rally, *Le voyage de Cochelet dans les Principautés Roumaines* (1834—1835). RHSEE, VIII, 1931, p. 276—291 ; Hurmuzaki, XVII, p. 448—449.

[67] Hurmuzaki, XVII, p. 761, 969.

[68] Cf. și C. Vlăduț, *Ion Cîmpineanu*, București, 1973, p. 147—151. G. Zane, *Le mouvement révolutionnaire de 1840*, București, 1964, p. 25, 57. Sf. și Sc. Callimachi, *Pagini inedite despre Moldova*, București, 1974, p. 34, 36 ; J. A. Vaillant, *La Roumanie*, t. I, Paris, 1844, p. 41—42; Ami Boué *La Turquie d'Europe*, t. IV, Paris, 1840, p. 65—67.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Proiectul de reforme din 1839, atribuit injust integral lui Leonte Radu, elaborat sub influenţa lui Alexandru Rosetti şi lui Iorgu Sturza (Păstrăveni) fiul lui Ioniţă Sturza (fostul domn decedat în 1842), conţinea referiri la reforme necesare, privind robii şi ţăranii de la munte şi care au fost luate în considerare ulterior. Mihail Sturza era prezentat ca un tiran odios. „Federalizarea" cu Ţara Românească şi cu Serbia, sub dominaţia Porţii, pornea de la F. Colson. „Reorganizarea" clasei nobiliare era complet anacronică, desfiinţarea privighetorilor de ocoale şi înlocuirea cu „mandatari", ca în Austria, urmărea trecerea ţăranilor sub „jurisdicţia seniorială" (patrimonială), ceea ce era absurd [69]. În 1841, Teodor Mehtupciu-Diamant, adept al ideilor lui Charles Fourier, propunea sfatului administrativ al Moldovei crearea unor colonii agricole-meşteşugăreşti („falanstere") cu ţiganii statului, cum înfiinţase unul la Scăeni în 1835 [70]. În 1844 au fost eliberaţi robii ţigani ai statului şi bisericii (în Muntenia în 1847), restul în 1855, cu despăgubiri, pentru stăpîni, date de stat, din fonduri alocate în buget.

În 1842 (3 februarie) a decedat la Iaşi, în vîrstă de 80 de ani, Ioan Sandu Sturza, fostul domn al Moldovei (1822—1828). Funeraliile aveau loc la mănăstirea Golia şi era înhumat la biserica Bărboi, refăcută atunci, după distrugerea de ieniceri în 1821 şi cutremurul din 1829 de arhitecţi greci în stil bizantin. Sculptorul Francesco Vernetti, din Odesa, a realizat un monument funerar în marmoră adusă din Italia. La 3 mai 1842, Mihail Sturza pleca în străinătate (Germania, Olanda, Belgia), însoţit de logofătul Teodor Sturza şi de spătarul Tissot [71]. În octombrie 1842, la revenire, Mihail Sturza era întîmpinat la Mihăileni de logofătul C. Sturza, ministru de interne, care îi prezenta şi un raport şi de colonelul Sungurov.

În memoriul din 1844, adresat curţii imperiale ruseşti, boierii reacţionari denunţau „conspiraţiile tineretului", care activa în asociaţii secrete, şi-şi manifestau îngrijorarea pentru „tristele complicaţii", ce aveau să urmeze, şi, indirect, subliniau incapacitatea lui Mihail Sturza, care nu întrunea trăsăturile tiranului din Parma, redat de Stendhal. Mihail Sturza, care citise „Melanges philosophiques" (1838) ale lui Théodore Jouffroy, *ştia că „suprimînd libertatea, imperiul ideilor este distrus"*. Mihail Sturza însuşi, suspectat de receptivitate faţă de ideile progresiste, din Occident, făcea o profesiune forţată de conservator, în

[69] Privighetorii de ocoale erau slujbaşi administrativi de stat, desemnaţi pe trei ani de vornicei de sate, numiţi cu aprobarea domnului, cu retribuţii lunare, dependenţi de ispravnicul de ţinut şi care aveau şi obligaţia de a apăra pe ţărani de vexaţiuni. Leonte Radu, după expulzarea din Moldova, era prezent în Serbia, în anii 1840—1845, ca agent al Porţii. Cf. Romano — slavica, vol. V, Istorie, 1962, p. 239—240 (nota de Sava Iancovici). Cf. şi broşura Coup d'oeil rapide sur l'état des populations chrétiennes en Turquie, Paris, 1839.

[70] Cf. *Scrieri economice*, Bucureşti, 1958, p. 107—113. Cf. şi Alph. Ride, *Esclavage et liberté*. Paris, 1843, p. 435. Manualul administrativ, t. II, Iaşi, 1856, p. 49—51.

[71] Albina Românească, 36 şi 84/1842; Documente privitoare la anul revoluţionar 1848 în Moldova, Bucureşti, 1960, p. 26—27.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

februarie 1844 lui Nesselrode și îl asigura de vigilență, referindu-se și la sancțiunile aplicate lui Kogălniceanu și Negruți. În septembrie 1843 Mihail Sturza, într-o corespondență cu Dașkov, se referea la „turbulenți", din categoria inferioară a boierimii, și care trebuiau duși la mănăstiri sau fixați la proprietățile lor, și anume N. Istrati (în iulie 1848 „izolat" la mănăstirea Slatina), Grigore Cuza și Teodor Rîșcanu (în 1847—1848 la Paris), în 1853 membru al Divanului domnesc, care au răspîndit manifestele cu „provocări incendiare". În iunie 1843 a plecat, prin Viena, la Paris și Vasile Mălinescu, așteptat să revină în Moldova, în 1848 cu „companionul" său Teodor Rîșcanu. „Numai pentru învățătură fac drumul acesta", „sîngura mea plecari este înțelepciune, învățătura", scria el tatălui său, care i-a trimis 140 galbeni la Iași. A luat „o carte de recomandație" de la spătarul Romalos, care avea doi fii la Paris, și alta de la consulul francez din Iași. Acești tineri erau și sub influența ideilor profesate de Louis Blanc, care în *Organisation du travail*, (Paris, 1840), prevedea „revoluția socială", contra nedreptății și mizeriei. („L'iniquité est devenue justice ; le mensonge est devenu verité"). Tinerii revoluționari români erau de acord și cu vederile lui Louis Blanc din 1848 *(Le socialisme*, Bruxelles, 1848) : „Le pouvoir est une réunion de gens de bien élus par leurs égaux, pour guider, en la réglant, la marche des hommes vers la liberté". În Țara Românească s-a ajuns temporar la o astfel de realizare. V. Maciu s-a referit la o broșură publicată la Paris în 1846, cu titlul „Récit des troubles de Jassy pendant les journées du 24, 25, 26 janvier 1846", pe care o atribuie lui M. Kogălniceanu. În martie 1848 se scria că „inițiativa insurecției este accidentală, ea aparține indistinct la toate popoarele, mîine Moldovenii și Valahii vor putea angaja lupta" (proclamația lui Ferrari în replică la Mazzini). În martie 1848, consulul francez Guéroult a cerut lui Mihail Sturza să aplice măsuri pentru ameliorarea situației țăranilor, pentru a izola pe boieri, cum se făcuse și în Galiția. În aceste condiții s-au suprimat dijmele din cereale, cum se specifica și în „legiuirea" din 1851. „Petiția" boierimii din 28 martie 1848, asemănătoare cu cea din 19 martie 1848, cu mii de semnături, de la Lemberg, prezentată seara guvernatorului conte Franz Stadion, se referea vag la ameliorarea situației țăranilor, dar nu admitea o emancipare completă, inclusiv atribuirea loturilor de pămînt. Se punea accentul pe „liberalizarea" conducerii și dezvoltarea economică și respectarea „echității regulamentare". Comitetul revoluționar de la Iași avea ca leader pe spătarul Grigore Cuza, căruia în 1850, Grigore Sturza îi aducea „grave" acuzații. M. Kogălniceanu contribuia la elaborarea unei „constituții liberale", în iulie 1848, din care a rezultat proiectul său din 1861 [72]. În septembrie 1848 noul consul al Franței în Moldova era Fer-

[72] Documente 1848 Moldova, București, 1960, p. 178, 416 ; Revoliuții 1848—1849, I. Moscova, 1952, p. 393—394, 398 ; Anul 1848, vol. II, p. 757 ; Actes du Congrès Historique du Centenaire de la Révolution de 1848, Paris, 1948, p. 171—172, 183 ; E. Pelletan, *Histoire des trois journées de Février 1848*, Paris, 1848 ; A. Balleydier, *Histoire des révolutions de l'Empire d'Autriche* (1848—1849), Paris, 1853 ; M. Guboglu,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dinand Delahante. În iulie 1848, după arestarea a 13 tineri boieri capi de revoltă și „periorisirea" altora, Mihail Sturza a anunțat, în replică la „petiție", o serie de măsuri, în spiritul prevederilor Regulamentului Organic. Atmosfera a devenit mai sumbră prin epidemia de holeră. Populația din Iași s-a dispersat în fața amenințării flagelului. Regimul de ocupație instituit în iulie 1848 s-a menținut pînă în aprilie 1851, cu mari prejudicii pentru situația economică a țării [73]. J. A. Vaiilant scria: „le pays est embastillé par la muraille du despotisme, muraille sans porte". În iulie 1849 avea loc intervenția (incursiunea) spectaculoasă a lui Bem, de 65 ani, cu barba albă, rănit, cu doi medici, la Grozești, Ocna, Onești. Bem a declarat lui Villara, de la „cămărășie", că a intrat ca prieten în Moldova. Insurgenții voiau să ia proviziile armatei țariste [74]. Rolul elementului polonez a fost subliniat. Lamartine considera pe poloni „l'armée révolutionnaire du continent" [75]. N. Bălcescu considera Polonia „sora noastră în nenorocire". Cum s-a subliniat, „în razele primăverii popoarelor se năștea și se afirmau simultan cele două idei a emancipării sociale și a independenței naționale" (N. Gasiorowska), care vor lua continuu proporții și se vor materializa în deceniile următoare. În 1850, consulul francez Poujade se referea la suspendarea activității Adunării generale, considerată o lovitură pentru autonomia principatelor. Adunările sublinia el, dădeau Regulamentului Organic „constitution octroyée" sensul de „constitution consentie" [76]. Încă în 1854 regimul de ocupație austriac își mai propunea „purificarea" principatelor de elementele rezultate din anii revoluției din 1848—1849 și „restabilirea ordinei legale" [77].

Intrarea în vigoare a convenției de la Balta-Liman, din 19 aprilie — 1 mai 1849, ultima între Rusia și Turcia referitoare la Principate, a încheiat și guvernarea lui Mihail Sturza, înlocuit, pentru șapte ani, cu nepotul său Grigore Ghica, prezentat de N. Suțu, ca un anormal, în memoriile sale. La 13 mai 1849 Mihail Sturza pleca din Iași, unde se afla deja Suria Bei, primul secretar al lui Fuad Effendi, care, o lună mai tîrziu, avea să participe la instalarea noului domn [78].

Catalog documente turcești, vol. I, București, 1960, p. 554, 559. „Gazeta Lwowska" circula în 1848 în Moldova, prin „curierul de Viena". Cf. și corespondența publicată de Alexandru Sturza, *Règne de Michel Sturdza*, Paris, 1907, p. 343—353.

[73] Cf. și E. Andics, *Das Bündnis Habsburg-Romanow*, Budapest, 1963, p. 26, 45, 62—64. Cf. și T. Schiemann, *Geschichte Russlands unter Kaiser Nikolaus I*, vol. IV, Berlin, 1919, p. 174—176 ; J. S. Curtiss, *The army of Nicholas I, its role and character*, The American Historical Review, vol. LXVIII, 4, 1958, p. 880—889.

[74] Hurmuzaki, XVIII, p. 176—179.

[75] *Histoire de la révolution de 1848*, t. II, Paris, 1849, p. 256—257 ; România viitoare, Paris, 1850; Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, vol. 21, 1973, p. 345—374 ; Istoriceski-Pregled, 1, 1974, p. 36—64 ; Studii și materiale de istorie modernă, III, 1963, p. 59—81.

[76] Hurmuzaki, XVIII, p. 271.

[77] Cf. I. Nistor, *Corespondența lui Coronini*, Cernăuți, 1938, p. 31.

[78] Albina Românească, mai—iunie, 1849 ; Documente 1848 Moldova, București, 1960, p. 393.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

• • •

În 1857—1858 au fost readuse în actualitate toate aspectele negative ale domniei lui Mihail Sturza, elogiat totuși, și de unii adversari, în raport cu situația economică a Moldovei agravată de regimul de ocupație austriac, nu fără a fi contribuit la aceasta și labilitatea lui Grigore Ghica [79]. În postura nefavorabilă, paradoxală, din ianuarie 1859, având contracandidat „conservator" pe fiul său Grigore, Mihail Sturza a prezentat formal felicitări lui Alexandru I. Cuza, „omul timpului".

V. — *Nivelul social-economic.*

Teritoriul din 1834 al Moldovei avea o suprafață de circa 38.000 km.^{2}, divizat în 13 ținuturi, după reforma administrativă din 1834—1835 (au fost suprimate ținuturile Herța, Hîrlău și Cîrligătura), cu 63 ocoale (în loc de 76). Numărul satelor era de 1922 în 1835 [80] iar al îrgurilor de 40 (ulterior 44). Bois-le-Comte scria în 1834 că teritoriul Moldovei de atunci avea o suprafață egală cu a noului stat grec și îl depășea ca populație [81]. Moldova avea, după datele sale, 34 orașe sau tîrguri și 1921 sate. În 1838 Mihail Sturza afirma că „populația Moldovei înfățoșează un total de aproape un milion de lăcuitori de toate clasurile". Populația Greciei în 1840 era de 976.000 locuitori. Serbia avea în 1834, 668.492 locuitori, în 1854, 998.919 [82]. Demidov și Tollhausen dădeau pentru Moldova aproximativ aceeași, cifră (1.002.605 suflete). Hubert arăta că, după recensămîntul din 1839, Moldova avea circa 1.100.000 locuitori. Recensămîntul din 1860 dădea 1.321.406 persoane. În catagrafia din 1845, la Iași erau înscrise numai 237 slugi boierești. Totalul negustorilor și meseriașilor încadrați în bresle (isnafuri"), ca și în Rusia și Austria, era în 1832 de 8.270 persoane, în 1846, 14.833. Catagrafia din 1845 includea persoane care practicau la Iași circa 30 meserii. În 1828 din totalul de 149.158 locuitori (capi de familie), 922 erau

[79] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XVIII, 1910, p. 12—16. Averea lui Mihail Sturza era evaluată în 1894 la 122.914.903 lei, enormă în raport cu lista civilă pentru cei 15 ani de domnie, care nu depășea suma de 20 milioane lei. În afară de palatul din Iași și reședința de la Socola, a mai achiziționat palate din Paris, Baden-Baden, Sorrento. În 1856 Mihail Sturza publicase la Paris broșura de propagandă „Quinze années d'administration en Moldavie". Cf. și N. Istrati, *Actes officiels concernant la dette publique de la Moldavie*. Smyrne, 1856. Cf. și K. Hurmuzaki, Candidatura prințului Gr. M. Sturza, Iași, 1858.

[80] Arhivele Statului Iași, Tabla obștimilor sătești a prințipatului Moldavii alcătuită după observație comisiilor ținutale, 1835. „Harta generală a Moldovei" de ing. sluger G. Filipescu—Dubău, Iași, 1853 (Litografia lui Parteni). Cf. și ing. Delamarche, *Atlas de Géographie moderne*, Paris, 1841, pl. 32 (cu harta Moldovei din 1838).

[81] Hurmuzaki, XVII, p. 359.

[82] Cf. și G. N. Schnabel, *Europa um das Jahr 1840*, Wien, 1841, p. 12—13, 34, 104, 111 (comparativ). În Grecia în 1833 existau circa 200.000 familii, 120.000 agricole, 100.000 fără pămînt propriu, care dădeau stăpînilor (20.000) o parte din recoltă și alte contribuții. Cf. F. Thiersch, *De l'état actuel de la Grèce*, vol. II, Leipzig, 1833, p. 6—14, 211—212. Date eronate la K. F. Merleker, Kosmogeographie, Leipzig, 1848, p. 409.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Dinamica populației agricole

Nr. crt.	Ținuturile	birnici 1838	1846 birnicii satelor și tîrgurilor
1	Dorohoi	11.673	12.751
2	Botoșani	11.166	11.258
3	Suceava	8.751	9.728
4	Neamț	9.727	10.386
5	Romun	7.614	8.378
6	Bacău	13 247	16.184
7	Putna	15.709	18.619
8	Tecuci	8.819	9.580
9	Covurlui	3.177	6.170
10	Tutova	7.063	7.739
11	Vaslui	8.216	9.617
12	Fălciu	6.967	7.319
13	Iași	9.523	9.985
	Orașul Iași	1.912	1.175
	TOTAL:	125.654	138.889

Arh. St. Iași, Extract stastistic 175, 1045.

boieri (373 cu reședința în Iași), 1.739 privilegiați, 2.074 mazili, 4.130 ruptași, 2.017 supuși străini, 86.690 birnici (49.736 havalegii, 24.722 scutelnici, 12.232 breslași), 22.207 slugi la ranguri, 4.921 evrei [83]. Numărul mazililor a continuat să crească : 5.171 în 1835, 7.396 în 1846. La fel al ruptașilor și ruptelor vistieriei. În perioada 1834—1849 numărul birnicilor adică al țăranilor clăcași și al răzeșilor simpli a fost fluctuant între 125.000 și 140.000. Mihail Sturza afirma că în urma catagrafiei din 1845 s-au găsit în plus 10.154 dajnici. Cifrele birnicilor au fost fluctuante de la an la an și de la sfert la sfert, prin decesuri, sustrageri și plecări clandestine. Se remarcă, totuși, o creștere apreciabilă a populației sătești, ca și a aceleia a orașelor și tîrgurilor. În 1846 erau 6.897 „căpătăieri". Numărul boierilor, cu ranguri și moșii, era apreciat de Mihail Sturza în 1835 la 800. N. Suțu, dădea ulterior cifra de 2.680 boieri cu ranguri și 2.746 de privilegiați [84]. „Ein Paar Tausend Bojaren machen die Nation aus. Nur diese befinden sich im Besitze der politischen Rechte und sie achten gewöhnlich kein Gesetz", scria și I. F. Neigebaur (1844) [85]. Regulamentul Organic (ed. 1846, p. 193) diviza „clasele de locuitori din Moldova" în „birnici lucrători de pămînt", mazili „clasis de dajnică privileghietă și scutiți de dări (cler, boieri de toate rangurile, corposul aca-

[83] Arh. St. Iași, dos. 560/644/708 ; Cercetări istorice, Iași, a. X—XII$_2$, 1936, p. 136—138.

[84] N. Suțu, *Opere economice*, București, 1957, p. 140—142.

[85] *Beschreibung der Moldau und Walachei*, p. 6 ; Ami Boué, *La Turquie d'Europe*, t. IV, Paris, 1840, p. 68. Si Karl Hagen *(Geschichte der Neuesten Zeit*, vol. II, Braunschweig, 1851, p. 634) scria că „țăranii, total lipsiți de drepturi politice, erau la discreația bunului plac al nobililor lor stăpîni".

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

demic și privilegiați, neamuri, postelnicei etc.). Se făcea mențiunea că privilegiile nu se moștenesc. Articolul 402 prevedea că pot deveni „nobili" și cei care nu dovedesc „o viță de evghenie", prin „titluri de nobilitate", „hărăzite" de domn cu asentimentul adunării obștești.

În 1835 a fost imprimat un nou statut al rangurilor boierești elaborat de adunarea obștească și sancționat de Mihail Sturza [86], în care se menționa și numărul de scutelnici ai caselor boierești, pentru care se acordau îndemnizații. Se indicau nominal 853 boieri, grupați pe categorii, începînd cu beizadelele și terminînd cu șetrarii. În acest statut se indicau rangurile în raport cu funcțiile publice. Cei mai mici slujbași erau simpli „privilegiați". În total existau 11 clase care imitau cinurile rusești. În clasa IV erau incluși ispravnicii și președinții tribunalelor ținutale. În 1836, consulatul rusesc atrăgea atenția lui Mihail Sturza asupra abuzurilor comise în legătură cu acordarea rangurilor unor persoane necorespunzătoare sub raportul vîrstei, pregătirii și averii. În 1840 Mihail Sturza dispunea formal să nu se mai acorde ranguri persoanelor fără slujbe și să se țină o evidență strictă. În memoriul din 1844, contra lui Mihail Sturza, se arăta că numărul boierilor s-a ridicat de la 700 la 2.000, și că „rangurile au fost împărțite cu duiumul unor noi prozeliți", constituindu-se o categorie adversară a vechilor privilegii rezervate marilor boieri [87]. Nu trebuie uitat că și împăratul Francisc I a acordat tot atît de facil titluri nobiliare și nobilimea austro-germană devenea tot mai numeroasă. Împăratul avea nevoie de sprijinul nobilimii, dar scutirea de impozite era abolită.

N. Suțu a indicat, cu aproximație, în lucrarea sa de statistică, repartiția proprietății rurale din Moldova : 393 sate sau moșii ale mănăstirilor, 1.092 ale proprietarilor și 448 ale răzeșilor. Erau însă numeroase sate cu mai mulți stăpîni sau rămase încă parțial în proprietate răzășească [88]. Mănăstirile închinate (36) dispuneau de circa 221 sate și părți

---

[86] Lista rangurilor de obște în stare de acum (1835), după cercetarea făcută de Gheneralnica obicinuita adunare, care s-a încuviințat și întărit de preaînălțatul domn, Iași, Albina, 1835. Unele detalii (cu erori), în legătură cu categoriile boierimii, specificul, poziția mazililor și răzeșilor, în memoriul lui F. von Wallenburg din 1837, publicat de I. Nistor, în 1944 (Analele Academiei Române, tom. XXVI, p. 33—40). C. Sion, în „Arhondologia Moldovei" (ed. 1892), contemporan al lui Mihail Sturza și Grigore Ghica, s-a referit, pe bază de material informativ, în parte veridic, la „profilul" noei boierimi regulamentare, constituită din elemente variate, cu titluri cumpărate, în funcție și de venalitatea celor doi domni, străine și indigene (răzeși, mazili, birnici). În Regulamentul Organic muntean, București, 1947, (cu apendice de legi votate între 1834—1847) era inclusă legea rangurilor din 1837. Aici se considera (art. 82) că postelniceii constituiau „cea din urmă ramură a nobilimii", cu „aceleași drepturi ca și nobilii". În „La constitution roumaine" din 1850, cu 22 puncte, se considera anacronică egalarea funcțiilor de stat cu cinuri vechi de secole.

[87] I. C. Filitti, *Documente din vremea Regulamentului Organic*, București, 1935, p. 107—117. În Grecia au fost suprimate titluri și distincții sociale „în noua eră". Cf. F. Thiersch, *De l'état actuel de la Grèce*, vol. II, p. 209—212. Între familiile vechi nobile Notaras, Ruffos, Metaxa, Colocotroni.

[88] N. Suțu, *Opere economice*, ed. 1957, p. 125. Cf. și catagrafiile fiscale din 1838 și 1845, pe ocoale și ținuturi, de la Arhivele Statului Iași. În 1860 ar fi fost în Moldova 65.210 răzeși (țărani coproprietari). Cf. P.A.M., *L'amélioration de l'état du*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de sate (în 1854, 215 moşii), fără a da statului o contribuţie, deşi înscrise în buget cu suma de 450 mii lei anual, aceasta datorită şi lui Ştefan Vogoridi, socrul şi agentul lui Mihail Sturza la Istanbul, care a insistat ca aceste mănăstiri „închinate" să rămînă „imune". Această situaţie s-a menţinut pînă în 1850, cînd mănăstirile închinate dădeau statului o contribuţie anuală de circa 200.000 lei [89]. Mănăstirile închinate aveau venituri, prin arendare, de 2.752.300 lei în 1835 şi 173.326 galbeni în 1851. Mănăstirile rămase „indigene" (16) aveau circa 60 proprietăţi. Mitropolia din Iaşi avea în 1842, circa 33 proprietăţi rurale, cu un venit anual evaluat la 318.000 lei. „Balta Brateşului", obţinută, prin schimb, cu Bosancea, în 1841, de la Mihail Sturza, era trecută cu suma de 70.000 lei. Spiridonia avea circa 20 sate şi cu veniturile se alimenta „budgetul casei ospitaliceşti şi a celor de atîrnarea sa" [90]. În memoriul de reforme al lui Leonte Radu se propunea „secularizarea" averilor acestor mănăstiri închinate, ajunse în stare de decadenţă, în schimbul unei sume anuale pentru „locurile sfinte". O altă soluţie preconiza Mihail Sturza, în 1857, în „dificila problemă a mănăstirilor închinate" [91].

Proprietatea boierească rurală avea aspecte contrastante. S-a remarcat un proces de descompunere a „aristocraţiei", care-şi vindea pămînturile şi satele, acaparate în curs de secole, „posesorilor" (arendaşi) deţinători de capital, care au obţinut şi ranguri. Se remarcă o infinitate de nume noi, româneşti şi străine, de „boieri", cu sau fără ranguri, stăpîni de sate sau părţi de sate. Continua lupta acerbă dusă de boierime şi de alţi parveniţi pentru nimicirea vechii proprietăţi răzăşeşti, care se poate urmări continuu din secolul XVII, prin zălogiri, acaparări „hliză" cu „hliză" de la „sinpărtaşi", care-şi delimitau cu „geometri", numeroşi în Moldova de atunci, porţiunile lor, moştenite în cadrul comunităţii răzăşeşti [92]. În 1837 suma de 12.000 galbeni olandezi era achitată complet, drept răscumpărare, şi Mihail Sturza le întărea Dornenilor, proprietatea prin hrisov, eliberaţi astfel de sub stăpînarea vexatoare a familiei Balş [93]. Marea proprietate boierească era dispersată. La Mihail Sturza, ajuns stăpîn a 27 sate, în 5 ţinuturi, se observă tendinţa constituirii unor adevărate domenii compacte, ca Flămînzi şi Dracşani-Sulițoaia. *Mihail Sturza, în mod arbitrar şi abuziv, a acaparat lacul Brateş*, reluat de la turci în 1829, utilizînd un act domensc din 15 iulie 1448, pe care-l aveau urmaşii lui „Cernat ploscar", în care era menţionată şi

paysan en Moldavie, Galatz, 1860, p. 23. Cf. şi Gr. A. Basarabeanu, *Proprietatea rurală în România*, Bucureşti, 1935, p. 54—97 (pentru proprietatea răzăşească).

[89] Cf. şi N. Istrati, *Questia monastirilor închinate din Moldova*, Iaşi, Tip. Minervei, 1860.

[90] Anale parlamentare, t. XII 2, 226.

[91] Studii, 1, 1966, p. 76—91.

[92] Cf. şi M. Emerit, *Les paysans roumains depuis le traité d'Andrionople jusqu'à la libération des terres* (1829—1864), Paris, 1937, p. 250.

[93] G. T. Kirileanu, *Hotarnica răzeşilor dorneni*, Piatra, 1941. În catagrafia din 1845 (ţinutul Suceava, Ocolul Muntelui) erau menţionate „Dorna cu cotunurile", proprietate răzăşească. Ocolul Vrancea, din ţinutul Putna, cu 24 sate şi 4.000 familii, constituia „un fel de federaţie patriarhală", se scria în Gazeta de Moldavia (1854).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„gîrla Brateșului“ cu satul, nu și lacul. În 1774 s-a cerut Porții restituirea lacului Brateș, care a aparținut hotarului tîrgului Galați, sub stăpînire domnească. În catagrafia din 1838, Alexandru Ghica, domnul muntean, apărea cu satele Grozești și Odaia Șăragurile la Prut și Cordeni (ținutul Fălciu), ulterior vîndute. Costache Conachi adversarul lui Mihail Sturza, avea 25—30 sate în cîteva ținuturi (9 în ținutul Putna, 10 în ținutul Tecuci, 2 în ținutul Covurlui, 2 în ținutul Tutova, 4 în ținutul Iași, 1 în ținutul Suceava, Negrișoara). În 1825, Mihail Sturza intrase în conflict cu Costache Conachi „și cu alși răzeși“ ai lui, pentru locul schitului Tofle —Brăhășești (ținutul Tecuci), reclamat lui Ioniță Sturza că-l stăpînește, cumpărat „sub nume de loc domnesc din vremea domnului Calimah“. Pînă la judecata cu Conachi, era anunțat de domn că „s-a pus săcfăstru prin dregătorii ținutului“ și nu va putea lua venit de pe acel loc și nu se va „strica nici codrul“ [94]. Vistiernicul Nicolai Rosetti-Roznovanu avea 15 sate, un număr important „cnejii“ Cantacuzino, hatmanul Răducanu Rosetti, vornicul Alexandru Sturza, familiile Balș și Ghica. Între noii proprietari de sate și moșii apăreau și vornicul Vasile Alexandri, aga Ilie Kogălniceanu, căminarul Spiru Pavli, bancher grec, fiul zarafului Andrei Pavlu, spoliat de eteriști. Arendașii de moșii din ținutul Covurlui erau „supuși elinești“. Unii stăpîni de sate din ținutul Dorohoi aveau supușenie austriacă (Th. Volcinschi, Ilie Brăescu, Gh. von Gafencu la Cordăreni, Teodor von Vasiliu, Ioniță Gligorce, Alecu Stîrce-Rudești, Iancu Reiter von Stîrcea — Văleni, din ținutul Roman). Erau și medici stăpîni de sate (aga Gh. Cuciureanu, dr. L. Steege, dr. Filip Naiman). Marile proprietăți se arendau pentru termene variate (3—4 ani), cu sume fixate anual în galbeni.

Anul	Moșia	Arendaș	Preț anual
1809	Pașcani și Hodora (comis Ioan Balș)	Gavril Evstratie	28.000 lei
1850	Pașcani		8.500 galbeni venit
1833	Ruginoasa	căm. Vasile Baltă	3.300 galbeni
1849	(C. Sturza)	John Lamont	6.633 galbeni
1835	Dracșani (4 000 fălci)		2.300 galbeni
1842	Găiceana (vornic Alex. Sturza)		1.500 galbeni
1851	Rădăuți (2 000 fălci) (log. C. Sturza)	Ioan Neculau	1.300 galbeni

Între principalele surse de venit era și „rachiul spirt“, produs de „mașini de velniță“ după sistemul Schmidt. Prima distilerie cu vapori era aceea a lui N. Canta, de la Scobălțeni (Podul-Iloaiei), care, în 1834, concura pe toate celelalte și alcoolul introdus fraudulos. În 1851 (sep-

[94] Arhivele Statului Iași, 320/108.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tembrie 20) A. Sturza trimitea la Rădăuți pe Charles Clement „plenipotent" pentru valorificarea resurselor. În 1839, fostul domn Ioan Sturza, pentru a-și achita datoriile, era obligat să dea în „posesie", pentru 3 ani, moșia Săucești. Divanul de apelație al țării de jos hotăra să se vîndă robii țigani (21 sălașe, 69 robi) și „averea mișcătoare" și „producturi" : 410 stupi din prisaca din livada curții și altele, 25 boi mari de plug, 78 mascuri, 6 coșere de porumb, 170 merțe porumb și 5 de grîu din moară, girezi de paie și sotguri de fîn, 6.400 prăjini arătură porumb (5.200) și orz (1.200), o „moară" pentru curățat grîu, trăsuri etc. [95].

Între micii proprietari de pămînt se aflau „privilegiați" și mazîli („țărani liberi de origine din familii nobile scăpătate", cum scria și D. A. Sturdza în 1854) și „răzeșii dajnici", considerați de N. Suțu, Colson, Guéroult, Neigebaur, M. Emerit, adevărații „nobili" ai Moldovei. În 1845 în satul răzășesc Bădărăi, din ținutul Iași se afla și Dumitrașcu Bădărău „la neamuri". La Pogorăști (ținutul Botoșani) erau stăpîni postelnic Vasile Pogor și răzeși. Satul Curteni a rămas de răzeși. Satul Rîșcani (ținutului Fălciu) în 1845 avea numai „mazilo-ruptași". Costachi Conachi, bizarul Diogene din Moldova, cum îl considera consulul francez Duclos (1843), punea stăpînire prin forță pe satul Gîrlești și transforma în clăcași pe răzeșii care se declarau urmași ai lui Nicoară Grozav, fost pîrcălab de Roman sub Petru Rareș. În 1839 a fost publicat „Sobornicescul hrisov din anul 1785", completat de adunarea obștească, referitor la exercitarea dreptului de protimisis de răzeși, în cazul vinderii pămînturilor. În Regulamentul Organic (ed. 1846, p. 138) se făceau referiri (de Gh. Asachi) la „birnicii lucrători de pămînt", care „revarsă îmbielșugare" și la ameliorarea situației lor. Edgar Quinet sublinia „tonul aproape bucolic" al prevederilor Regulamentului Organic referitoare la țărani. În 1840 și medicul Ami Boué, considera că țăranii români nu vor mai rămînea mult timp la discreția capriciilor boierilor și că „raporturile sociale" se vor modifica [96]. În catagrafia din 1845 există o serie de mențiuni în legătură cu plecarea țăranilor de pe moșii boierești la „locuri neștiute", în sate răzășești sau „peste hotar". Însuși Mihail Sturza scria că „nimeni de bine nu fuge", în referire la plecarea nocturnă a țăranilor, în 1847, din satul Movila Ruptă, al cărui stăpîn era aga Alecu Ventura și „posesor" Adamachi Pisoschi, din cauza maltratărilor. În 1839 au „pribegit" locuitori din satele Rădăuți, Crasnaleuca și Coțușca. În 1842 unii din

[95] Arhivele Statului Iași 468/66—67, 534/2, 538/81, 489/140. Cf. C. W. Schmidt, *Lehrbuch der speciellen Brandtweinbrennerei*, 2 vol., Breslau, 1823 (exemplarul cu autograful lui A. Winkler) ; Foaia sătească, 1839, p. 138, 177—178. Despre John Lamont, C. Sturza scria că „s-au dizgustat de pitrecerea Galațului și au voit să se retragă la vreo moșie... de unde să poată urma iarăși cu comerțul său de grăe...".

[96] *La Turquie d'Europe*, t. II, Paris, 1840, p. 69. În 1844 se publica la Iași o „Legiuire pentru regularisirea îmbinatelor dreptăți și îndatoriri a proprietarilor și lăcuitorilor din satele de prin munți", votată de adunarea generală, care prevedea mutarea liberă a acestora pentru lipsa de pămînt. Suma de 98 lei anual, plus „meremeturi" și transporturi de lemne, constituiau obligații dificile pentru cei rămași. M. Kogălniceanu o considera totuși o ameliorare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

răzvrătiți au fost mutați forțat în sate din ținutul Iași". Boierii („la grande boyarderie", cum scria în 1847 Nion lui Guizot) maltratau și pe „trimesii ocîrmuirii" cînd aceștia se deplasau pentru anchetări în legătură cu plîngerile țăranilor și Mihail Sturza amenința cu luarea de măsuri „feţele nobile". I. Ionescu de la Brad se referea, în 1850, la țăranii moldoveni fugiți în Dobrogea, devenită atunci „o înfrățire în miniatură a tuturor românilor de prin toate celelalte provinții". Între aceștia erau și foști răzeși din satul Ciohoreni, expropriați de Mihail Sturza. Pentru prevenirea plecărilor clandestine, în „Foaia sătească", din 20 octombrie 1846, se sublinia că situația „iobagilor" din Transilvania era mai dificilă, comparativ cu Moldova, obligați fiind la 104 zile „boieresc" pe an [98].

•

Creșterea producției economice a Moldovei și dezvoltarea pieței interne în perioada 1834—1849, rezultă și din cifrele bugetului de stat, ale exportului, apariția și dezvoltarea unor întreprinderi industriale. Importante venituri reveneau bugetului statului din „poșlini", adică taxe de export, arendarea ocnelor etc. În catagrafia din 1838 pentru Tîrgul Ocna, erau incluși 107 „oameni ai cămării șavgăi tăietori de sare" și „lăturași ai cămării" dintr-o serie de „cotune" de pe acest domeniu al statului („moșia Ocnii"). De la 700.000 lei în 1835, arendarea ocnelor s-a ridicat la 1.200.050 lei în 1840 și la 1.600.000 lei în 1847. În 1856 salinele erau arendate pentru cinci ani cu 2.734.100 piaștri anual, postelnicului Ciocan. Bugetul statului a crescut de la 7.000.000 lei venituri în 1834, la 11.000.000 lei în 1847. Mihail Sturza a lăsat în 1849 o rezervă de peste 2 milioane piaștri și nici un pasiv [99]. Primul excedent bugetar important era înregistrat în 1839 (661.249.111 piaștri). Și în Grecia bugetul din 1833 avea un pasiv de 1.209.000 drahme (8 milioane venituri și 9.209.000 drahme cheltuieli). 1 milion drahme erau pentru curtea și casa regală. Suprafața cultivată era încă destul de redusă, în 1834—1835 sub 200.000 fălci, din care mai mult de o treime de proprietari sau arendași [100]. În 1841 se propunea de comisia centrală de economie rurală aducerea de colonişti din Württemberg pentru asanarea zonei Bahluiului [101]. În 1843 s-a întocmit o statistică, cu formulare tip,

[97] Arh. St. Iași, dos. 406/1316, 10973/1772, 1889/1588. Cf. și Gh. Platon, *Izgonirea țăranilor răzvrătitori de pe moșii*, Iași, 1966.

[98] Cf. și Corespondența lui Ion Ionescu — de la Brad cu Ion Ghica, publicată de V. Slăvescu, București, 1943, p. 70, 101.

[99] Pentru Țara Românească, cf. și J. A., *De la situation de la Valachie sous l'administration d'Alexandre Ghika*, Bruxelles, 1842, Cf. și G. D. Murphy Byrne, *La Moldavie et Grégoire Ghica*, Iași, 1856, p. 50.

[100] Anale Parlamentare, t. V_2, p. 773.

[101] Spicuitor nr. 1, p. 116.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cu date referitoare la suprafeţele cultivate cu cereale şi vitele de lucru pentru întreaga Moldovă. „Statisticeştile ştiinţe" erau practicate şi în 1841 [102]. Francezi şi piemontezi au fost antrenaţi în cultivarea cerealelor (spătarul Scarlat Tissot, Angelo Pedemonte la Porceşti şi Siliştea, ţinutul Neamţ). Asolamentul trienal cu 3 sole nu era practicat intens, ca în Imperiul Austriei, cum scria şi N. Suţu. Predomina jachera. „Aproape în toate teritoriile austriace asolamentul trienal este cel mai practicat", scria J. Liechtenstern în 1817. Seceta a provocat lipsuri şi foamete în anii 1832, 1834, 1841, 1847, 1849 (în sudul Moldovei) şi s-a impus ca remediu cultivarea meiului. S-au luat măsuri şi pentru distrugerea lăcustelor şi combaterea epizootiilor. Bois-le-Comte se referea la seceta din august 1834, care a „ars" recoltele [103]. Dar aspecte similare au existat şi în lumea germană, cum arăta şi figurat şi Friedrich Buelau (Leipzig) în cartea sa cunoscută şi lui Mihail Sturza şi lui Nicolae Suţu [104]. Se referea la dijme, clăci, corvezi, nevoia de capital. Amintea dictonul „munca de clacă este muncă pe jumătate". Clăcile se măsoară după cantitate. Soluţia ar fi desfiinţarea prin rente. În anii de foamete, ţăranii luau de la boieri şi arendaşi de moşii, cereale şi furaje, obligîndu-se la plăţi sau munci suplimentare. Ţărani dintr-o serie de sate s-au îndatorat paharnicului Gheorghe Leca, fost sameş al ţinutului Tecuci, în 1835, pentru circa 80.000 lei şi în 1836 ţăranii încă nu-şi achitaseră datoriile. Magaziile de rezerve, instituite în baza prevederilor Regulamentului Organic, în teritoriile de sub dominaţia austriacă existau din secolul XVIII, n-au dat rezultate şi în 1848 s-a dispus cultivarea separată de cereale pentru depozitare. Strictul necesar pentru existenţa anuală a unei familii era considerat 1.440 ocale cereale. În 1847 se exportau din Moldova 370.000 kile cereale. Galaţii au primit, de la 1 ianuarie 1837, oficial, statutul de porto-franco [105]. Un rol important în exportul de cereale din Galaţi au avut unii piemontezi. În 1840 consulul sard B. Geyemet se referea la rolul „casei de comerţ" a fraţilor Pedemonte, în legătură cu un conflict cu Conachi şi cu o sentinţă a tribu-

[102] Anale Parlamentare XII, p. 259.

[103] Hurmuzaki, XVII, p. 407; Gazeta de Moldavia, 1, 1850; Buletinul Neculce, 6/1926, p. 280—281. *Statistik des österreichischen Kaisertums*, Viena, 1817, p. 89, 93, *Beiträge zur deutschen Wirtschafts und Sozialgeschichte des 18. und 19. Jahrhunderts*. Berlin, 1962, p. 91—98.

[104] Cf. *Der Staat und der Landbau. Beiträge zur Agriculturpolitik*. Leipzig, 1834, p. 35—55, 75, 158—160, 177, 180; *The Danubian Principalities...*, ed. 3, Londra, 1854, vol. I, p. 405, 419, vol. II, 1854, p. 29. Aprecieri sceptice în legătură cu dezvoltarea economică făcea Ed. Thouvenel, *La Hongrie et la Valachie* (Souvenirs de voyage et notices historiques), Paris, 1840, p. 358.

[105] Cf. şi C. Buşe, *Le commerce extérieur de la Moldavie par le port de Galatz durant la période 1837—1847*, Revue Roumaine d'Histoire, 2, 1973, p. 299—315; G. Penelea, *Le commerce extérieur de la Valachie 1829—1858*, Cahiers internationaux d'Histoire économique et sociale, Genève, 1973, p. 395, 404 (Brăila porto-franco în 1836).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nalului de comerț de la Galați. M. Kogălniceanu era în 1848 „vechilul" lui Angelo Pedemonte, devenit supus britanic [106]. Trafic cu grîne și cu vase proprii a făcut și Grigore Sturza, care intra în conflict cu negustorii piemontezi. Grîul de Roman era preferat la export (1842). Se cultiva grîu „arnăut" și „cărnău" (cornu) de calitatea I și grîu „ceacîr" (de calitatea a doua). Au fost utilizate tratate de economie rurală, în particular „Maison rustique" (Paris, 1835), la care se referea și I. Ionescu de la Brad, care a trecut și el pe la „ferma" de la Roville (1839) și elogia pe „ilustrul învățător Dombasle", cu specii de grîu, tipuri de pluguri etc. În 1834 apărea și la Iași, în tipografia „Albina", „Iconomia rurală" de postelnicul Manuil Drăghici, cu unele mențiuni privind tehnica agricolă. Traficul rutier era intens și continuu pe cele două artere care legau nordul cu sudul Moldovei și s-au utilizat, ca și în Imperiul Austriei și în Serbia, țăranii birnici, obligați la 6 zile pe an, pentru întreținerea acestora. În 1841 s-a publicat la Iași și un „așezămînt pentru chipul lucrării șoselelor în Moldova", aprobat de obștească adunare, în care făceau referiri la „pătimirea comunicațiilor" și la „bietul lăcuitoriu ce cu chiria agonisește, să întîrzie pe drumul greu". S-au făcut și propuneri de „railuri" pentru tracțiune cu cai. Calea ferată Cernavoda—Constanța a fost executată de o companie engleză și deschisă traficului în 1860. Preocupări au existat și pentru traficul fluvial, fără a se obține realizări importante în materie de „navigabilizare". Era prematur să se pună efectiv problema construirii de căi ferate veritabile, în această zonă, deși speculatori n-au lipsit. Telegraful și primele porțiuni de cale ferată s-au realizat ulterior prin austriaci, interesați direct atunci. Numărul tîrgurilor a crescut continuu, 44 în 1849, 48 în 1853, 81 în 1860. Ulterior numărul acestora a regresat și s-au reprofilat alte localități în funcție de distanțe și rute de trafic. Cîteva exemple apar concludente. În 1835 (martie 2) Mihail Sturza acorda un hrisov domnesc, în care se referea la „înflorirea și înlesnirea viețuitorilor", lui Iordache Roset biv vel vistiernic, pentru 12 iarmaroace la Pașcani (ținutul Suceava), reînnoind un hrisov mai vechi pierdut în 1821. În 1838 (ianuarie 25) Mihail Sturza acorda hrisov lui Nicolae Suțu pentru „adunare de zi de tîrg pe toată săptămîna duminica" la moșia Pungești, din ținutul Vaslui, înafară de „adunările de 6 iarmaroace" acordate prin hrisov de Scarlat Alex. Calimah în 1816 (iulie 31) fostului stăpîn Const. Cantacuzino („acel loc fiind cu depărtare de tîrguri"). Prin hrisov din 12 iunie 1847 Mihail Sturza acorda lui Petru Asachi drept de a înființa tîrg pe traiectul mare al poștelor, la șoseaua Iași—Botoșani, Țintia, pe moșia Trăisteni, din ținutul Iași.

[106] Arh. St. Iași, dos. 1296/1764, 12604/1772, 15235/1772.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Populaţia oraşelor şi tîrgurilor din Moldova comparativ în 1832 şi 1838 (după datele lui I. F. Neigebaur)

Nr. crt.	Localitatea	1832 familii	1838 capi de familie
1	Dorohoi	644	561
2	Herţa	584	595
3	Săveni	139	23
4	Mihăileni	268	278
5	Darabani		24
6	Botoşani	2.853	3.944
7	Hîrlău	147	453
8	Suliţa	209	270
9	Bucecea	24	40
10	Burdujeni	137	368
11	Ştefăneşti	414	217
12	Frumuşica	20	31
13	Fălticeni	597	790
14	Lespezile	96	211
15	Piatra	878	1.164
16	Neamţ	596	999
17	Buhuşoaia	76	113
18	Roman	1.217	1.488
19	Bacău	480	603
20	Ocna	252	539
21	Moineşti	261	320
22	Căiuţul	33	33
23	Focşani	1.020	1.445
24	Odobeşti	238	377
25	Adjud	184	237
26	Panciu	138	193
27	Nămoloasa	58	60
28	Tecuci	365	372
29	Nicoreşti	200	195
30	Podul Turcului	40	77
31	Galaţi	2.000	2.386
32	Drăguşeni		90
33	Pechea		26
34	Birlad	1.581	2.491
35	Pueşti		76
36	Vaslui	333	447
37	Huşi	1.312	2.085
38	Fălciu	267	269
39	Tîrgu-Frumos	477	701
40	Podul Iloaiei	164	207
41	Sculeni	71	74
42	Zaboloteni		19
43	Tîrguşor	67	121
44	Iaşi	7.970	8.713
	TOTAL în 1838:		33.725 familii 168.625 suflete

Iaşii polarizau o mare parte din activitatea economică, alături de Galaţi şi de Botoşani. În Allgemeine Encyclopädie füe Kaufleute und Fabrikanten so wie für Geschäftsleute überhaupt (ed. 4, Leipzig, 1841,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

p. 493) se scria : „Iassy. Hauptstadt der Moldau mit etwa noch 12.000 Einw., die einen sehr starken Handel treiben".

Lipsa de capital a fost subliniată de N. Suțu, ca și necesitatea înființării unei bănci pentru dezvoltarea agriculturii și stimularea comerțului și industriei. Valuta forte o constituia, de la sfîrșitul secolului XVIII, ducatul austriac („galbenul de Austria") sau galbenul blanc olandez, al cărui curs era fluctuant între 35—45 lei (leul egal cu piastrul turc era numai instrument fictiv de calcul), oficial, conform prevederilor Regulamentului Organic, egal cu 31½ piaștri. „Banca Moldovei" înființată în 1356, cu concursul lui Friedrich Ludwig Nulandt din Dessau, angajat ș. în construcții de căi ferate în Germania, n-a dat rezultate pozitive [107]. N. Suțu considera, în 1838, rentabile fabricile care prelucrau materii brute indigene, reimportate ca fabricate. Considera nerentabilă o fabrică de zahăr, pentru care s-a acordat în 1842 privilegiu logofătului Lupu Balș, în raport cu importul de „zahăr colonial". Jules Sacchetti, în 1840, și Félix Barberot, în 1846, se refereau, în cererile adresate lui Mihail Sturza, la „noile întreprinderi necesare" și la progresele care trebuiau să reducă diferența între Moldova și restul Europei. Gh. Asachi se referea în 1841 la eforturile pentru a forma „clasul industrioșilor ce este razemul și înavuțirea politiilor", sub influența ideilor Saintsimoniene. Privilegiile acordate de Mihail Sturza lui Asachi (1842) și Conachi (1844) se refereau la dezvoltarea „industriei naționale", și sub influența lui N. Suțu, prin prelucrarea directă a materiilor prime care predominau exportul [108]. Nu se putea institui, în mod efectiv, un regim de protecționism vamal. Întreprinderile înființate au avut și un caracter experimental. În 1835 Mihail Sturza avea intenția să înființeze „fabrici și băi pentru topirea și lucrarea metalului" la Dorna, cu asentimentul „răzeșilor dorneni", cărora le-a împrumutat 4.000 galbeni pentru a achita prima rată din suma impusă pentru răscumpărarea moșiei lor de la Alexandru Balș. „Baia de fier" a lui Conachi de la Negrișoara n-a funcționat, din cauza dificultăților făcute de un alt boier, vistiernicul Alex. Balș. În 1857 N. Istrati propunea încă înființarea unei „vărsătorii de fier", pentru unelte necesare țăranilor agricultori. Ateliere de unelte existau pe moșii ca Pașcani etc. Prospecțiunile pentru „Baia" lui Conachi au fost făcute de „montanistul" C. M. Hodoczyn, care vizitase în 1842 „băile" de la Iacobeni, trimis de Mihail Sturza pentru achiziționarea de „oale de fier" (conducte) pentru apă la Iași. O parte din acestea au fost aduse de la Reșița, pe Dunăre, pînă la Galați, și de acolo la Iași cu „harabalele", în 1846. În 1842 medicul Iacob Czihak

[107] Cf. și V. Slăvescu, *Vechi încercări de organizare a creditului în Moldova* (1834—1857), București, 1941. În Grecia exista o „bancă națională" în 1833. Cf. F. Thiersch, *De l'état actuel de la Grèce*, vol. II, p. 272. În Belgia din 1851.

[108] Arh. St. Iași, 286/46 (1844) ; Revista Arhivelor s.n., 1, 1958, p. 277—233 (1842). Cf. și W. Zorn (München), *Umrisse der frühen Industrialisierung Südosteuropas im 19. Jahrhundert*, în Vierteljahrschrift für Sozial-und Wirtschaftsgeschichte, 57 Bd., 1970, p. 500—533.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

obținuse un privilegiu, pentru 15 ani, pentru o întreprindere textilă („fabrică mehanică") și în 1843 avea intenția să viziteze Liverpool și Manchester pentru documentare tehnică. În 1841 Jules Sacchetti a adus din Franța mori mecanice manuale și obținea privilegiu pentru atelier de mașini agricole, cu „uvrieri" aduși din Franța, care a eșuat curînd. I. Ionescu de la Brad se referea, în 1850, la „exemplul fabricii de mașini din Iași a lui Sachete ce au înghițit în zadar atîte mii de galbeni ale boierilor". Cea mai spectaculoasă realizare la Iași, în acest timp, a fost aceea a inginerului francez F. Barberot, moara cu vapori, care utiliza cărbuni de Comănești, înființată în 1846, în legătură cu „Société meunière de Paris", în 1849 în funcție prin „Societatea morei de vapor" [109]. Fabrica de lumînări de stearină și săpun, înființată, cu privilegiu obținut, în 1840, de suedezul C. Tornborg, supus prusian, a fost preluată de vornicul Teodor Ghica. Tornborg cunoștea „secretul fabricației lumînărilor de stearină Milly". Fabrica a funcționat în subordonarea unei companii din Viena, care a furnizat mașinile și personalul tehnic (Wenzel Kessner). Conducerea fabricii o avea Samuel Leivras, supus „galicesc", care a fost acuzat că nu se îngrijea de calitatea fabricatelor și maltrata pe lucrători și a fost înlăturat în 1844 și, pentru reorganizarea întreprinderii, a fost adus la Iași Franz Ibi din Viena [110]. Nu trebuie uitat că și alte întreprinderi, cu o altă soartă, au avut începuturi modeste. Fabrica de mașini Borsig din Berlin avea la data înființării, în 1837, circa 50 lucrători, peste 10 ani 1.200. La Galați, alături de fabrica de lumînări și de săpun înființată în 1841, exista din 1843 și o întreprindere engleză de conserve de carne (procedeul Appert) pentru marina britanică. În 1850 s-au făcut conserve din peste 4.000 boi. Acestea ar fi în linii sumare condițiile și împrejurările apariției și formării primelor întreprinderi industriale moderne din Moldova spre jumătatea secolului al XIX-lea.

VI. — *Elemente de civilizație și de cultură* *

Numeroși străini, care au vizitat Moldova spre jumătatea secolului XIX sau au rezidat mai mult timp în orașele sale, s-au pronunțat favorabil, în raport cu progresele continui, care se realizau din punct de vedere economic și cultural. Încă din 1804 Joseph Rohrer, autor iluminist, sublinia că „diferența între Moldova și Austria nu mai este mare". Hippolyte Desprez considera „la société moldo-valaque une société polie attachée à l'existence des villes". Poujade, consul general

[109] Albina Românească 44, 1849 ; Corespondența lui I. Ionescu de la Brad cu Ion Ghica, ed. V. Slăvescu, București, 1943, p. 81.

[110] Albina Românească, 50/1845 ; Arhivele Statului Iași, dos. 1322 1764, 2324/1764. Cf. și Thibault Lefebvre, *Études diplomatiques et économiques sur la Valachie*, ed. 2, Paris, 1858, p. 254, 336—337.

*) Cf. și A. Pelletier, *La notion de civilisation*, în „La Pensée", nr. 125, 1966, p. 21—36, pentru componente și esență civilizației „patrimoniu colectiv fundamental" cu caracter de permanență.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

francez, vizita Moldova în 1849 — mai 1850 și se referea, în corespondența sa, la natură, economie și civilizație. Sublinia că Moldova i-a apărut mai bine administrată și mai prosperă. Șosele, recolte bune, cîteva orașe mai bine construite. Aspecte prospere ale agriculturii îi aminteau de Toscana. În zona pitorească Bacău—Piatra remarca abundența de plute care alunecau pe Bistrița. La Tîrgu-Ocna „celebrele mine de sare gemă", plus grandoare și grație alpestră. La Iași semne de progres, orașul mai curat. Poujade a fost primit la palatul lui Mihail Sturza de Grigore Ghica „d'une façon tout à fait princière". Au vizitat școala de arte și meserii și Muzeul de istorie naturală. Poujade sublinia că Ghica nu era ferm în conduită și înfiera atitudinea arogantă a boierilor înverșunați pentru privilegii și abuzuri [111].

Progrese, sub raportul edilitar, fără omogenizare relativă, ca în orașele din occident, n-au înlăturat contraste care au frapat pe străini (Moltke, Vaillant, Neigebaur, Hell, Ch. Guébhard, Regnault și alții), care s-au referit și la rolul incendiilor. Cele 40 palate din Iași, remarca și Bois-le-Comte, în 1834, „ar fi fost în toate orașele Europei case foarte frumoase". „Un sat sau un oraș din Moldova este o grămădire informă de case sau mai curînd de cabane", scria Charles Guébhard în 1842. N. Suțu considera în 1839 Lembergul, cu 75.000 locuitori, „primul oraș cu aspect european, la ieșirea din Moldova". Virgile Doze în 1857 scria că Iașii n-are nimic din regularitatea marilor orașe europene. În 1863 consulul francez Charles Tissot caracteriza Iașii „un oraș jumătate oriental, jumătate european, ca toată această țară"" [112].

Transformări remarcabile se constatau mai ales la Iași și Galați, două orașe importante. La Iași se regulariza cursul Bahluiului. În Regulamentul Organic era reluat vechiul proiect, de care amintea d'Hauterive în memoriile sale din 1787, al legăturii cu Prutul și Siretul. Se executa pavarea străzilor cu piatră de rîu, ulterior și cu prisme de lemn cu gudron (sistemul Barberot), abandonîndu-se treptat „podurile". În 1844 M. Kogălniceanu se referea și el la „încîntătoarea capitalie", unde pietonii erau „legănați" „de prismele dohotite a pavelelor d-lui Barbero". Se construiau numeroase „hoteluri" (palate) boierești, se amenaja o grădină publică, se iluminau străzile după un nou sistem, cu „reverbere", aduse de la Berlin în 1842—1843, se reconstruia vechiul palat domnesc, distrus de incendiu în 1827, se ameliora aprovizionarea cu apă

[111] H. Desprez, *Les peuples de l'Autriche et de la Turquie*, t. II, Paris, 1850, p. 71; *The Danubian Principalities*, vol. I, Londra, 1854, p. 405; Hurmuzaki, XVIII, p. 173, 304—308. Poujade a prezentat aprecieri, care, comparativ cu acelea anterioare ale lui Neigebaur și cu acelea posterioare ale lui Doze, apar mai puțin subiective.

[112] RHSEE 7—9, 1924, p. 206; Hurmuzaki, XVII, p. 361—366. Cf. pentru comparații și G. Dupeux, *La croissance urbaine en France au XIX-e siècle*, RHES, vol. 52, 2, 1974, p. 173—189. Referiri la „aglomerațiile" cu minimum 3000 suflete (limita inferioară), al căror număr era în continuă creștere (peste 400 la începutul secolului XIX și peste 600 la mijlocul secolului XIX), la recensămintele efectuate la fiecare cinci ani (datele publicate în Bulletin des Lois) și exodul rural. Creșterea urbană este considerată „spectaculară".

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

a orașului prin refacerea conductei, în anii 1843—1847. Xavier Hommaire de Hell (1812—1848) considera Iașii din 1846 european prin poziție și oriental prin construcții și moravuri. În 1847, într-un lung raport adresat lui Guizot, consulul Duclos se referea la noile construcții de la Iași, la extinderea orașului și creșterea rapidă a populației. Elogia pe Barberot, intrat în serviciul statului în Moldova, în 1844, după o lungă ședere la Odessa, pentru executarea pavajului într-un oraș reputat pentru străzi neglijate [113].

La Galați s-au executat lucrări importante în port și s-a construit, după un plan regulat, un nou cartier într-o zonă neinundabilă. Și aici vizitatorii străini au remarcat net contraste în 1840, ca și în 1854. F. Pigeory se referea la casele din lemn de la Galați, care cădeau pradă incendiilor, la străzile neîngrijite, incomplet pavate, la praful și căldura „les seuls agréments qu'on y trouve". Aceiași situație era redată și în 1878 [114]. Iașii aveau în 1848 circa 60.000 (în 1832 48.314, în 1840, 53.241), Galații și Botoșanii circa 25.000 locuitori fiecare, celelalte orașe centre de ținuturi sub 10.000. În 1832 Galați avea 8.047, Botoșani 13.796 locuitori. Aria orașelor era exagerat de întinsă în raport cu populația și întreținerea străzilor era o problemă dificilă pentru eforiile acestora, acolo unde existau. Rolul străinilor în modernizarea acestor orașe nu poate fi minimizat. Majoritatea exercitau profesiuni active. Catagrafia „sudiților" de la Iași, din 1838, conținea numele a circa 700 străini, unii arhitecți (Johann Kraus, Johann Freiwald), pictori și decoratori (Miller, Stawski, Schiavoni), angrosiști de mărfuri franceze, bijutieri, fabricanți, librari (Bell, Hennig), farmaciști, actori, instrumentiști, avocați etc. Magazinul „italian" al lui Giovanni Branzolfo, cel „englez" și „francez" aprovizionau cu diverse articole exotice (caviar, Bordeaux, Champagne, Madeira, Soutern), case boierești din Iași (miniștri etc.). În 1847, după o factură semnată de F. Bell, Gh. Beldiman cumpăra din magazinul acestuia articole în valoare de 1.370 piaștri. Între cărți și reviste Buffon, Oeuvres, Journal des connaissances utiles, o gramatică latină, un manual de conversație franco-german etc. În catagrafia supușilor străini

[113] Xavier Hommaire de Hell, *Voyage en Turquie et en Perse*, (1846—1848), t. I, Paris, 1854, p. 190—191; Hurmuzaki, XVIII, p. 25; Albina Românească, XI, 1843. Cf. și descrierea Iașilor din A. Balbi, Abrégé de Géographie, Bruxelles, 1840, p. 503. Prezentat ca oraș destul de mare, construit neregulat, frecvent mistuit de incendii. Înainte de 1829 populația Iașilor ar fi fost de circa 40.000 suflete. Cf. și A. Demidoff, Voyage... (1837), Paris, 1841 (cu ilustrații de Raffet), p. 196—210; *The Danubian Principalities*, ed. 3, Londra, 1854, I, p. 400, II, p. 9. O sumară prezentare a Iașilor și în Universal-Lexikon (H. A. Pierer), vol., X, Altenburg, 1835, p. 390. Referiri la Bahlui, cu mlaștini, străzi cu scânduri, o tipografie, spital mare, la populație, între 20—30.000 locuitori (după alți autori numai 15.000).

[114] F. Pigeory, *Les pelerins d'Orient*. Lettres historiques et artistiques sur un voyage dans les provinces danubiennes, la Turquie, la Syrie et la Palestine. Paris (E. Dentu), 1854, p. 42; Saint-Marc Girardin, *Souvenirs de voyages et d'études*, Paris, 1852, p. 240—244; A. Beaure, *De Paris à Constantinople par le Danube*. Paris, 1878, p. 38—42, 90. („C'est une civilisation à son début et à peine ébauchée..."). Se remarcă asemănări cu Pireu. La Atena, cu 50.000 locuitori, străzi curate și luminate, magazine „europene".

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

din Iași, din 1845, erau înscriși 995 (482 austriaci), de cele mai variate profesii, fabricanți, făclieri, arhitecți, spițeri, medici, „dascăli", comedianți etc. La rolul acestor străini, care intrau în componența burgheziei în formare, s-au referit Bois-le-Comte (1834), Saint Marc Girardin (1836), A. Gallice (1846) [115]. La Galați, între cei 1.130 străini din 1845, erau prezenți 253 supuși austriaci, 242 britanici, 525 elini, „sarzi" și alți italieni, negustori de cereale, armatori, avocați, hotelieri, englezi fabricanți de conserve etc. [116]. În 1842 se remarca „întinderea negoțului", „înmulțirea corăbiilor" și „sporirea din zi în zi și îmbulzirea a tot felul de nord", făcîndu-se necesar un „post de hauptvahtă în acel oraș" [117]. În jurul cartierului „urban", cu „strada mare", erau grupate mahalalele, cu diverse nume, unele de sate recent alipite sau intrate în „rohatcă" sau „periferie", cu populație prevalent agricolă. În 1831 la Bîrlad existau 527 „plugari și alți muncitori", la Botoșani, în 1838, 671 birnici alături de 562 de negustori și meseriași cu 509 calfe, la Bacău, în 1838, 334 birnici, lucrători de pămînt, alături de 254 negustori, meseriași și calfe, total 626 „liuzi în tîrgul Bacăului", la Galați, în 1845, 662 birnici, alături de 716 meseriași și 770 negustori. Birnicii din mahalalele orașelor aveau aceiași condiție ca și cei din sate și în 1845 se semnala „grămădirea prin tîrguri". M. Kogălniceanu se referea ironic la unii străini profitori ca hotelierul Regensburg, care spolia pe provincialii naivi, și Felice Barla, supus piemontez „confetar și marșam de mode", care în 1845 deschidea un cazino.

Cea mai spectaculoasă explorare a satului din Moldova, în această perioadă, a întreprins-o în mai-iunie 1835, Julius Edel, naturalist și etnograf austriac, la invitația Societății de medicină și istorie naturală. A prezentat o frescă veridică a orașului și satului liber și dependent. A trecut prin tîrgurile și orașele : Huși, Fălciu, Galați, Focșani, Odobești, Tg. Ocna, Bacău, Moinești, Piatra, Tg. Neamț. A parcurs circa 80 sate : Tomești, Osoi, Costuleni, Gura Bohotinului, Rîșești, Corni, Stănilești, Lunca Banului, Siminești-Vetrișoaia, Berezeni, Vicoleni, Bogdănești, Rînzești, Vădeni, Rogojeni, Oancea (liber), Pașcani, Brănești, Folțești, Stoicani, Tămăoani, Frumușița, Tulucești, Vadul Ungurilor, Pechea, Barboși, Serbești, Peniu, Fundeni, Șerbănești, Călieni, Nănești, Vultur, Boțirlău, Răstoaca, Căpătăiu, Purcelești, Țifești (liber) Crucea de jos, Movilița, Păunești, Ruginești, Copăcești, Lunca Dochiei, Cornățel, Coțofenești, Popeni, Căiuți, Slănic, Viișoara, Bîrsănești, Orășa, Călugăra, Mărgineni, Luncani, Iriești, Comănești, Blăgești, Roznov, Săvinești, Dărmănești, Bodești, Crăcăoani, Bălțătești, Vînători-Neamț, Hangu,

[115] Cf. și F. Thierfelder, *Ursprung und Wirkung der französischen Kultureinflüsse in Südosteuropa*, Berlin, 1943, p. 58—68.

[116] Arh. St. Iași, 951/1423, 467/53, 73.

[117] **Anale Parlamentare**, XII_2, p. 316. Străinii din Moldova au fost prezentați realist și de Julius Edel în introducerea la studiul său proiectat. Germanii se distingeau prin grosolănie, francezii prin lăudăroșenie și aroganță, grecii erau flexibili și adaptabili, dar nu asimilabili.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Răpciuni, Schitul Hangului, Largu, Galu, Borca, Turturești, Cura Văii, Humulești, Oglinzi, Brusturi, Boroaia, Spătărești.

Unele manifestări pe plan artistic au existat la Iași. Au fost construite arcul „lui Costinescu" de la Academie, cu funcția de „galerie zidită", și „obeliscul leilor", în calcar de Șcheia, în grădina publică de la Copou, între anii 1834 și 1844. Inscripția, în română și latină, de pe pedestalul monumentului, îmbrăcat în plăci de marmoră, arăta că a fost „construit" de domn, cler și boierime [118]. Reședința vastă a lui Mihail Sturza, realizată în 1842 și anii următori, cu fronton neoclasic, bine conservată, redă fidel, în raport cu alte curți princiare europene, poziția și posibilitățile materiale ale lui și ale Moldovei, ca și proporțiile în cadrul arhitectonic al „capitalei" Moldovei. Construcții în stil neoclasic la Iași au fost realizate anterior și de arhitectul Martin Kubelka (turnul de la Frumoasa etc.), înscris și în catagrafia din 1845 alături de alți ingineri și arhitecți.

Preocuparea conducerii de stat pentru sănătatea populației s-a accentuat prin reorganizarea și modernizarea spitalului central din Iași (existent din 1757), pe baza unei documentări în occident (1841) și a unora din provincie (la Roman, Botoșani, Bîrlad, Galați, Focșani). În 1842 d-rul Gh. Cuciuran publica „la Institutul Albinei" broșura sa „Descrierea celor mai însemnate spitaluri din Ghermania, Englitera și Franția spre introducerea planului pentru urzirea unui spital central în Iași". Mortalitatea infantilă făcea ravagii, sifilisul și pelagra constituiau flagele. Se importau medicamente din Austria (farmacopea austriacă predomina) și se „hultuiau" copiii cu vaccin englez. Lipitorile și gîndacii erau de uz larg. În 1847 se desființa „otcupul lipitorilor". Improvizați și „șarlatani" erau depistați și expulzați, cum a fost cazul cu „hirurgul Karl Tromelșleher", care practica „curație după sistima omeopaticească" și cu Tollhausen, care vindea „hapuri Morison" considerate „primejduitoare vieței" [119]. Se menționa că Trommelschläger „neavînd științile mediținei nu poate înțelege duhul homeopaticesc". Aceștia au fost expulzați în 1836 la dispoziția lui Mihail Sturza cu acordul agenției austriace. În iunie 1848, suedezul Carl Tornborg, vindea, în farmacia sa din Iași, „hapuri feritoare" de holeră. Flagelul pestei și holerei continua să amenințe. În vara anului 1831, la Iași holera a făcut 2.920 victime. Măsurile luate, prin instituirea regimului carantinelor, și-au demonstrat eficiența. În 1836, la Cairo au fost 60.000 de victime. Vara,

[118] Arh. St. Iași, 49/32 (1834), 290/21 ; Icoana lumii, 1845, p. 223. (Un obelisc la Cluj în 1831).

[119] Arh. St. Iași, Condica anaforalelor 1835—1836, p. 859. La Iași, în Tipografia Mitropoliei, în 1836, a publicat Ernest Tollhausen broșura „Instrucție în scurt de prințipurile ighieismului sau a sistemii morizoniane și de întrebuințarea doftoriei universale de veghetaluri compuse după sistemul ighieistic" (trad. rom. de căm. C. Veisa) ; Anale Parlamentare, t. XIII$_2$, p. 421 ; Arh. St. Iași, 296/9; Uricarul, XIX, p. 440. În 1837 protomedicul Samurcaș se adresa Comitetului Sănătății în legătură cu Hamel, pretins doctor în medicină, protejatul lui Czihak. Arh. St. Iași, dos. 94/1757.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Constantinopolul era infestat de pestă „în cartierele murdare și populate“ [120]. În 1832 erau prezenți în Iași 24 medici și chirurgi cu drept de practică acordat oficial „după vrednicia diplomelor“, în 1842, 75 admiși de Comitetul Sănătății. Antonio Caruso „doctor conte“ din Botoșani avea în 1845 satul Strahotinul, în catagrafie pe numele soției sale „contesa Smaranda Caruz“. „Comisia doftorească“ făcea revizia farmaciilor, 8 în Iași și cîte una în Botoșani, Dorohoi, Tecuci, Galați, în 1843, ulterior și în restul orașelor de provincie. În 1860 erau cîte două farmacii în Botoșani, Bacău, Focșani, Galați, Bîrlad. Farmaciile din Iași în 1834 aveau firme pentru concurență : Steaua Polară, Îngerul, Mercur, Galenus, Minerva, Hygiea. În 1846 era respinsă intervenția viceconsulului britanic Cunningham, de a se acorda liberă practică lui John Mason, medic, misionar scoțian, venit, prin Galați, cu 3 lăzi de medicamente engleze, în valoare de 60 ducați, și a fost obligat să plece la Constantinopol [121]. În 1854 se constata că „taxa de Austria“, datînd din 1836, era depășită și provoca proteste. Farmaciștii luau prețuri mari pe medicamente neincluse în „taxa de Austria“, numeroase în raport cu progresele științei, după publicarea „tarifului austriac“, și cu medicii din Moldova, cu studii „aproape la toate facultățile din Europa“. Comitetul sănătății a cerut, din 1841, comisiei medicale să facă o altă „taxă“ în raport cu situația existentă.

Moravurile erau relaxate, venalitatea domina întreaga administrație publică, inclusiv justiția. În memoriul boierilor, din 20 februarie 1844, se recunoștea că banii oferiți „țineau loc de acte, legi, forme“ [122]. Jafurile și asasinatele se comiteau frecvent, deși se aplicau sancțiuni aspre, spînzurătoarea la iarmaroc, ocna, biciuirea, „îmbourarea“ pe spinare sau pe frunte cu fierul înroșit și expulzarea peste Dunăre. Florea Ciuhureanu, fost condamnat la „groapa ocnei“, pentru un an, în 1835, pentru noi furturi comise a fost sancționat, în 1840, cu 100 lovituri de bice, „pe la respintenea ulițelor“, îmbourarea și surghiunirea peste Dunăre. Faimosul haiduc Ioan Pietraru, originar din Vînători-Neamț, revenit de peste Dunăre, unde fusese expulzat, a fost prins, cu alte 13 persoane, în pădurea de la Răchitoasa (ținutul Tecuci), adus la Iași și executat prin spînzurare la iarmarocul de la Frumoasa, la 18 aprilie 1839 [123]. Mihail Sturza vedea clar realitățile din Moldova cînd afirma că ameliorarea condițiilor de existență și educarea populației vor putea contribui la reducerea numărului delictelor și sancțiunilor. A cunoscut probabil, alături de scrierea lui Ed. Alletz (1838), și *Essai sur l'histoire de l'economie politique des peuples modernes* (Paris, 1818), cu referiri la descompunerea feudalismului, dezvoltarea economică, creș-

[120] Cf. și Dr. E. Lefèvre (Alexandria), Sur la cause et la contagion de la peste, Alexandrie, 1837 ; Études balkaniques, 4, 1973, p. 89—97 (pentru carantine).

[121] Uricarul, XIX, p. 439—442. În iunie 1849 medicul A. H. Bassereau prezenta conducerii de stat un „Mémoire sur l'état sanitaire de la ville de Jassy“. Arh. St. Iași, dos. 4377/1764.

[122] I. C. Filitti, *Documente din vremea Regulamentului Organic*, 1935, p. 107—117.

[123] Adunare de ofisuri, p. 239—240 ; Arhivele Statului Iași, Condica anaforalelor 1835 nr. 666 ; Albina Românească, 10, 31, 1839.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

terea demografică, la situaţia financiară din Franţa şi din Anglia. Aici se scria „La Moldavie se civilise". Se încheia cu îndemnul : „Heureux ces peuples qui consacrent leurs travaux à préparer à la posterité de plus beaux jours". Duelurile constituiau un adevărat flagel, ca şi în Rusia, unde, în 1841, a fost asasinat poetul Lermontov. În 1842 Mihail Sturza punea în aplicare legea pentru reprimarea duelului, care prevedea sancţionarea boierilor care-l practicau, cu închisoare şi amendă pînă la 1.000 galbeni. Colson a rămas impresionat, în 1838, că un ţigan rob putea fi ucis de boierul stăpîn pentru degradarea, sau pierderea unui obiect sau pentru un serviciu rău executat.

În Moldova, în perioada 1834—1849, au fost create şcoli elementare de stat în oraşe, centre de ţinuturi şi unele tîrguri mai mari şi unele şcoli particulare la sate. Numărul elevilor din aceste şcoli era mult mai redus decît în Grecia şi Serbia, sub 3.000 în 1847. În 1859, frecventau şcoli publice 5.410 elevi [124]. Francisc I, împăratul Austriei, a căutat în educaţie şi instrucţie publică garanţii contra spiritului revoluţionar. În sistemul de instrucţie publică austriac totul apărea calculat. S-a acordat solicitudine pentru dezvoltarea şcolilor primare. Între 1810—1840 s-a dublat numărul şcolilor şi s-a triplat acel al elevilor. Comisia aulică din Viena elabora instrucţiuni pentru învăţători şi elevi, prescria manuale şi indica paginile şi lecţiile pentru fiecare semestru. Şcolile primare trebuiau să formeze supuşi bine educaţi, gimnaziile şi universităţile, funcţionari bine dresaţi. Situaţia din Austria a influenţat, şi sub acest aspect, pe cea din Moldova, unde se preda şi după „clasul normal" practicat acolo.

În octombrie 1839, se anunţa înfiinţarea şcolii publice la Bacău, în casa preşedintelui eforiei Pavel Cristea. În 1841 se anunţa că Elenco Şubin-Ghica proprietara oraşului Vaslui a oferit gratis o casă în care s-a deschis şcoala la 1 decembrie. Şcoala elementară din Mihăileni a fost înfiinţată în 1847. În 1835 Mihail Sturza vizita şcoala elementară de la Flămînzi. Alte şcoli au apărut la Pomîrla (1838), „şcoală începătoare" pentru 40 copii, înfiinţată de hatmanul Anastase Başotă, în „casă special zidită", la Bozieni (1839), Dolješti (1840), Ruginoasa (1840), *La Drăgugeşti (ţinutul Bacău), în 1847, ţăranii răzeşi înfiinţau o şcoală* întreţinută de ei [125].

Ca şi în Grecia şi în Serbia, o instituţie de învăţămînt superior, în raport cu noile condiţii, nu putea lipsi la Iaşi, ca şi la Bucureşti. Era o afirmare pe plan cultural, justificată şi de o necesitate de ordin prac-

[124] Schnabel, *op, cit.*, p. 134 ; H. Wendel, *op. cit.*, p. 177. În Grecia existau 113 şcoli elementare cu 10 770 elevi. Universitatea (panepistimion) din Atena, înfiinţată în 1837, avea 75 studenţi. În Serbia în 1845 existau 213 şcoli (în 1839, 84) cu 6 261 elevi (în 1839, 2 916). În noul regat al Greciei se propunea în 1833 înfiinţarea de şcoli elementare de stat, colegii regale şi o universitate cu 4 facultăţi. Cf. F. Thiersch, *De l'état actuel de la Grèce*, vol. II, p. 133—165. În 1840—1841, se aflau la Atena trei tineri Sturza pentru a urma gimnaziul (de 3 ani), după un curs de doi ani. Ei scriau la Iaşi în franceză şi germană. Arh. St. Iaşi, 320/10—13.

[125] Albina Românească, 99, 1841 ; Arh. St. Iaşi, 466/21 ; dos. 12234/1772 ; Albina Românească, 56, iulie 1838.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tic : crearea de cadre adecvate pentru administrația de stat. „Atestatele" de la Academie erau cerute celor care solicitau funcții publice, din 1836, inclusiv exercitarea profesiei de „vechili" (avocați) [126], înscriși în listele logofeției dreptății. În 1828 Ioan Sandu Sturza se referea la menținerea vechiului așezământ," sub numire de Academie", „pentru dreapta luminare a neamului". Consulul francez Duclos se referea în octombrie 1834 la profesori aduși din Germania, pentru a înființa un „colegiu național". „Academia științelor" din Iași, cu sediul în casa Cazmir, vîndută de Mihail Sturza cu 231.815 lei, fostă reședință domnească, a lui Ioniță Sturza, a fost inaugurată în iunie 1835, în prezența consulului general al Rusiei, Rückmann, și altor notabilități străine. Aga Gh. Asachi, referendarul instrucțiunii publice a prezentat un istoric al învățămîntului în Moldova [127]. În 1847, consulul francez Duclos se referea la „numele pompos de Academie", cu care se decora o instituție asemănătoare colegiilor din Franța, unde trebuia să se predea și „științele înalte". Dr. E. Tollhausen, protestant din Frankfurt a.M., numit „previzor al Institutului" în 1834 a fost demis. Medicul Maisonabe venit în iulie 1837 la Iași, și numit, în septembrie 1837, profesor de franceză și drept și rector al Academiei, a fost demis în 1838 la cererea consulului țarist. În 1840, în cadrul Academiei „Mihăilene", funcționau „Lancastrul" (școala începătoare), „învățăturile de treapta a doua" (gimnaziul) și „clasuri" de limbi străine (pentru franceză, 4 profesori) și „învățături înalte" (filosofia, legea, fizica, ingineria, zugrăvitura). Mihail Sturza se referea în 1838 la „Universitatea Moldavă". Bugetul învățămîntului pentru anul 1840 era de aproape 800.000 lei. Aparatură de laborator și lucrări savante erau aduse de la Paris. În „sama" școlilor din 1843—1844, apărea nomenclatura „Lancastru", gimnazii și facultăți. Apăreau materii în plus : agricultura (economia rurală) (serdar I. Ionescu), economia politică (spătar Iancu Ghica), dreptul civil roman și al Moldovei (ban D. Bojinca) [128]. În 1848 funcționau la Iași „școli începătoare" în Tătărași, Păcurari, Tîrgușor, „clasul lancastric", școala de gradul II și „clasele gradului III" (limbi și literaturi străine, „științe

[126] Cf. Adunare de ofisuri, 1844, p. 118, 203—208 ; Hurmuzaki, XVII, p. 419.

[127] V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, vol. IV, București, 1901, p. 425. Cf. și L. Répey, *Discours prononcé à la séance solennelle de l'examen de l'Académie Michaleene à Jassy l'an 1836*, București, în tipografia lui I. Eliad, 1836. L. Répey, remarcabil profesor de literatură franceză, se referea, în această expunere doctă, la rolul Academiei și la dezvoltarea științei și progresul civilizației în Moldova în raport cu restul Europei, în noile condiții mai favorabile. Sublinia rolul tineretului, „speranța patriei". Se referea la rolul științei în destinele omenirii, infirmînd pe Rousseau. Făcea elogiul limbii și literaturii franceze („la langue de la haute civilisation"). La 5 decembrie 1838 L. Répey scria lui Negruzzi, din București, în legătură cu venirea lui Colson în Moldova și-și manifesta aversiunea față de boieri imorali și meschini. Regreta plecarea din Moldova. Cerea să-i scrie sub pseudonimul Jean Berg la București, fără semnătură, numai cu o cifră, pentru a evita inconveniente. Arh. St. Iași, 470/14. În 1835 Asachi tipărea un „program" în l. franceză (M. Bordeianu).

[128] Hurmuzaki, XVIII, p. 25 ; Albina Românească, septembrie 1837, ianuarie 1838. În 1846 aga D. Bojinca era „posesor" al moșiei Bozieni (din ținutul Neamț), a logofătului Lupu Balș (decedat). Ar. St. Iași, dos. 1133/1316/1488.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

înalte", matematici superioare) [129]. Dintre foşti elevi ai Academiei au fost angajaţi profesori dr. T. Stamati, cu studii la Viena, pentru fizică şi A. Costinescu (arhitectura). Anastase Fătu, absolvent al Academiei, îşi publica, în 1847, la Paris, teza de doctorat în medicină cu dedicaţie pentru spătarul Grigore Cuza. Colegiul francez al lui Malgouverné din Lunéville, înfiinţat în 1847, a existat pînă în 1849 în cadrul Academiei. Preocupări de ordin practic ale lui Gh. Asachi au fost concretizate prin Şcoala de meserii de cinci ani, înfiinţată în 1841, numită şi „şcoala de măiestrie", şi „shoala politehnică, şi „institutul mehanic" de M. Sturza, care făcea legătura cu „clasul inginerese". În 1848 şcoala avea 110 lucrători. Au mai fost înfiinţate şcoala de fete din Iaşi şi „clasul pentru ştiinţele comerciale" la Şcoala publică din Galaţi. În 1846 se înfiinţa la Şcoala din Bîrlad „clasul de latină" [130]. În 1851, se preconiza introducerea „sistemului învăţăturii din Prusia" în „şcolile principatului". Regulamentul şcolar prevedea traducerea manualelor aduse. Se prevedea gratuitatea învăţămîntului elementar, înfiinţarea a 63 de şcoli de ocoale „în satele cele mai împoporate" din centrul ocoalelor şi alte sate. Era menţionată, la propunerea lui Gh. Cuciuran, la „învăţături înalte" şi facultatea medicală, alături de cea filosofică şi de cea juridică [131].

„Societatea de medicină şi istorie naturală" din Iaşi primea aprobarea de funcţionare la 18 martie 1833. În actul de întemeiere a Societăţii, din 1830, sub forma de cerc de lecturi medicale, apăreau semnăturile de „subscribenţi", în ducaţi, ale lui Czihak, Zotta, E. Rolla, Asachi, Winkler, Alex. Ghica şi a diverşi medici şi farmacişti. Se făceau deja abonamente la 12 periodice străine de medicină, farmacie, beletristică, din Germania, Austria, Franţa şi se întreţineau legături cu Heidelberg. În 1834 I. Metzger trimitea din Heidelberg lucrarea sa Europaeische

---

[129] Arh. St. Iaşi, dos. 238/1764; Anale parlamentare XII_2, p. 619; XIII_2, p. 167—169; XIV, p. 488—490; XV_2, p. 904—907. În „Relaţie de starea învăţăturilor publice în Moldova" (Iaşi 1841), aga G. Asachi (referendar) indica şi manualele editate (compilaţii după Abregé Balbi, Say, Silvio Pellico etc.). În „Expoziţia stării învăţăturilor publice în Moldova" (1828—1843), Iaşi, 1845, aga Gh. Asachi („referendar al şcoalelor naţionale ale Moldaviei") sublinia că „atestatele Academiei din Iaşi" erau luate în considerare la universităţile din Viena München, Paris, Berlin, Dorpat, Atena şi tineri moldoveni au obţinut acolo doctoratul după continuarea studiilor. C. Zefirescu, trimis bursier la Academia de mine din Chemnitz, a rămas director al unei „fabrice de fier din Moravia". În 1858 Gh. Asachi publica broşura „Kvestia învăţăturei publice în principatul Moldovei". În 1845 era numit «epitrop al învăţăturei publice» Grigore Sturza.

[130] Cf. şi V. A. Ureche, *Istoria şcoalelor*, t. III, Bucureşti, 1894, p. 109. A. T. Laurian scria despre M. Sturza, „ambiguu şi avid", că „dorea să treacă de favorit al învăţăturii însă se temea de prea multă lumină". Cf. Istoria Românilor, I, ed. 2, Bucureşti, 1861, p. 611—612. Apare cert faptul că învăţămîntul a fost organizat în Moldova, în această perioadă şi după principiile din scrierea lui G. Filangieri, *La scienza della legislazione*, t. IV, Venezia, 1822, p. 188—191.

[131] Manualul administrativ, t. II, p. 217—219, 304—306. În 1850 se sublinia lipsa de ingineri şi arhitecţi în Moldova necesari pentru oraşe şi drumuri. Se propunea să se înfiinţeze o şcoală de aplicaţie a departamentului lucrărilor publice, pentru „drumuri şi zidiri", cu 12 studenţi, cu gimnaziu, care să urmeze cursuri de 3 ani şi să facă practică la ingineri şi arhitecţi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Cerealien in botanischer und landwirtschaftlicher Hinsicht (1824), cu dedicație Societății. Pe coperta cărții sale Das Griechische Volk (Heidelberg, 1835), Georg L. von Maurer se intitula și „membru al Societății de istorie naturală din Iași". Logofătul internelor, Costache Conachi cerea în 1833, asigurări că Societatea „niciodată nu se va abate din drumul ce-i iaste îmbunătățit de ocîrmuire" și avertiza cu măsuri, în caz de manifestări cu caracter ostil. Metternich cerea, prin agentul austriac din Iași, la 25 mai 1835, textul statutului Societății și alte date, privind înființarea și numărul membrilor (atunci 160), pentru a acorda permisiunea și unor intelectuali din Imperiul habsburgic de a accepta calitatea de membri, conferită de noua formațiune științifică ieșeană, care se adăuga la seria celor existente în întreaga Europă a epocii [132]. Între membrii societății din 1835 era și J. Berzelius. Numeroși membri occidentali își aveau domiciliul în orașe din Imperiul otoman și Grecia. Muzeul sau „cabinetul", ulterior numit și „Muzeul național", a fost inaugurat la 4 februarie 1834, în prezența lui Kiselev, căruia i s-a oferit și ca donator prima diplomă de onoare. S-a subliniat că prin înființarea Societății s-a „păsit pe un teren cu totul necunoscut în această țară". Scopul creării societății era, se afirma, „înaintirea științelor de sănătate și descoperirea înnavuțirii pămîntului". În scrisoarea sa din 30 iulie 1834, adresată conducerii societății, Mihail Sturza, fost președinte, se referea la rolul acesteia în prosperitatea țării și o asigura de protecția sa constantă, în raport cu rezultatele ce vor fi obținute. În discursul său din 24 mai 1836, în cadrul adunării generale a Societății, președintele de atunci al acesteia, Costache Sturza se referea la unele atitudini ostile din partea boierimii și sublinia „adevărul însemnător că mai multă slavă se poate cîștiga prin lucrările țintitoare de a întemeia științele în patrie decît prin lățirea hotarelor" (moșiilor boierești). Se afirma în 1841 că s-a spart norul care ascundea Moldova lumii învățate. În 1837, în Editura Albina, Czihak, care se intitula și profesor la Academie, publica „Istoria naturală întîia oară în limba românească compusă". În 1839 a fost achiziționată, pentru suma de 3.000 galbeni (106.500 piaștri), casa vornicului C. Sturza, din „ulița Tîrgului de sus", pentru societate și muzeul de istorie naturală, unde, pînă atunci, se aflase administrația statului. În 1844 se definitivau statutele societății, cu trei secții, (medicală, istorie naturală și agronomie). În 1841 dr. Gh. Cuciuran dona bibliotecii Societății atlasul de anatomie comparată al lui Rudolf Wagner, profesor la Göttingen, tipărit la Leipzig în 1841. Prima prezentare amplă a activității societății a fost făcută de I. F. Neigebaur [133]. În 1843 Societatea avea localul de 106.600 piaștri, inventar

[132] Hurmuzaki, XXI, p. 600. În Stuttgart exista o „Versammlung Deutscher Naturforscher und Aerzte". Societăți științifice de profil similar au apărut și la Belgrad și Atena. Cf. și Albina Românească, 28 ianuarie/9 februarie 1834 (cu statutele societății), și din 18 februarie 1834.

[133] Cf. Beschreibung der Moldau und Walachei, ed. 2, Breslau, 1854, p. 321—323; I. N. von Meyer, Über die Fortschritte der Cultur in den Fürstenthümer Wallachei und Moldau, Bonn, 1835, p. 10; Relation de la Société de Médecine et

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de 248.089 piaştri, biblioteca de 4.000 volume. În Albina Românească din 1837 se făcea menţiunea vizitei lui Anatolie Demidof, cu savanţi francezi, la Academie şi Muzeul de istorie naturală. În 1850, consulul francez Poujade, în raportul său către La Hitte, menţiona şi vizitarea Muzeului de istorie naturală din Iaşi. În colecţiile muzeului, înafară de piese mineralogice, paleontologice şi arheologice (tezaure numismatice), au intrat un elefant de circ (1835), un crocodil de Nil, o mumie egipteană. În 1842 Gh. Asachi preda societăţii, pentru „muzeul naţional", obiecte aduse de hatmanul Grigore Ghica de la Pompei : o „tazză", o „lampă de terracotta" şi un „lacrimatorium de steclă". În 1841, Mihail Sturza propunea realizarea unei „biblioteci publice", cu fonduri de cărţi ale Academiei şi ale „Cabinetului istorico-natural". Prin societate şi muzeu au fost întreţinute relaţii cu cercuri ştiinţifice şi cercetători străini. Unii ca Julius Edel, naturalist şi etnograf din Viena, au acceptat să exploreze ambianţa, fauna, flora pentru studii de ecologie. Rezultatele remarcabile ale investigaţiilor sale, din 1835, le-a consemnat în jurnalul său şi un fragment de studiu [134]. Datele botanice au fost publicate la Viena, în 1849, de Julius Edel (Bemerkungen über die Vegetation der Moldau. Nach eigenen im Jahre 1835 gemachte Beobachtungen entworfen). Aici Julius Edel se referea în plus faţă de localităţile consemnate în jurnal, şi la Stînca-Sculeni, Miclăuşeni, Duloeşti. Costache Conachi, membru de onoare al societăţii, a primit de la Viena un telescop de 1.000 ducaţi, pentru un observator astronomic proiectat, dar l-a dus la moşia sa Ţigăneşti (Tecuci), datorită conflictului din 1844, dintre Gh. Cuciuran şi alţi medici şi Czihak, pe care Conachi îl considera medicul său.

•

Numeroşi actori, instrumentişti, tenori etc. s-au perindat în această zonă a Europei şi au prezentat şi la Iaşi, în saloane ale boierilor (log. Th. Balş etc.), concerte şi reprezentaţii mimice (tenorul P. Cervati în 1835, Massimiliano Piacentini în 1846, instrumentistul Pietro Vimercati din Milano, în 1840, Tomasoni şi Delvivo în 1839, venind de la Odesa, Stiegler din Viena în 1841, Artôt în 1841 etc.). În 1840 s-a recurs la soluţia fuzionării teatrului francez din Iaşi (înfiinţat de fraţii Fouraux în 1832) cu cel românesc, susţinut de Asachi şi Săulescu şi ameninţat în existenţa lui de concurenţa străină [135].

---

d'Histoire Naturelle en Moldavie donnée dans la séance générale tenue à Jassy le 24 mai 1836, Jassy, l'Imprimerie de l'Abeille, (de vornic Const. Sturza). Cf. şi Istoricul Societăţii de Medici şi Naturalişti din Iaşi, Bucureşti, 1961.

[134] Cf. D. Ciurea, Moldova în jurnalul inedit al lui Julius Edel din 1835, Studii şi cercetări ştiinţifice, Acad. Filiala Iaşi, 1955 ; Istoricul Societăţii de medici şi naturalişti din Iaşi, Bucureşti, 1961.

[135] Cf. şi I. H. Rădulescu, Teatrul francez în Muntenia în prima jumătate a secolului XIX, Sibiu, 1943.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

La Iași a activat mult timp (efectiv din 1839) ca tehnician tipograf, prusianul Adolf Bermann (1798—1862), care, în 1832, înființase o tipografie la Kragujevac. În 1849, Bermann era încă directorul tipografiei „Albina". Ulterior, avea tipografie proprie [136]. La „Institutul Albina" al lui Gh. Asachi s-a tipărit în 1848, elegantul volum, conținînd „ofisele" lui Mihail Sturza, către adunarea obștească și răspunsurile acesteia, în limbile română și franceză. La Iași au apărut manuale și diverse publicații bine cunoscute, dar, cum s-a subliniat, cenzura limita creativitatea, prin măsuri arbitrare, justificate aparent sau efectiv, aplicate publicațiilor literare, cu titluri expresive, cu caracter panromânesc, și celor cu caracter economic, social și istoric, datorate unor autori cu vederi progresiste. Astfel aceste scrieri periodice aveau inerent o existență limitată și titlurile se modificau succesiv în raport cu sonoritatea. În 1845, la Viena, 99 scriitori au semnat o petiție prin care cereau o lege pentru înlăturarea arbitrarului cenzurii. F. Colson, în 1839, considera pe Negruzzi „un literat distins", iar pe Kogălniceanu „un tînăr care dă cele mai bune speranțe". M. Kogălniceanu considera Dacia literară „repertoriu general al literaturii românești". Aici s-a referit critic la călătorii și autorii străini, cu optica și pretențiile lor, în particular la scrierea lui A. Demidof, fost în Moldova în 1837. Tot în 1840, Gh. Asachi publica „Icoana Lumei", concepută ca o revistă de cultură generală, cu conținut variat, pentru marele public. Unele articole se refereau la „vasul de vapor", „sultanul Mahmut", „orașul Lipsca din Germania" etc. În 1844 dr. C. Vîrnav publica „Povățuitorul sănătății și economiei, foaie periodică pentru poporul românesc", cu existență tot atît de limitată ca și „Propășirea, foaie pentru interesurile materiale și intelectuale", cu care se dubla. În 1849 „Jurnalul de Galatz", imprimat în tipografia lui Francesco Monferrato, înlocuia „Dunărea", apărută din 1846. Din ianuarie 1850 „Gazeta de Moldavia", continua „Albina Română", tipărită în „Institutul" acesteia [137]. Între manuale pentru Academie, Istoria Naturală a lui I. Czihak și istoria universală a lui Gh. Săulescu, apărute în 1837, aveau nivelul contemporan, prin material și aspect editorial [138]. M. Kogălniceanu publica în 1845, la Iași, un volum de fragmente din cronici românești, în limba franceză, cu o introducere. În 1851, dr. A. Fătu publica la „Tipografia româno-franțeză" din Iași, „Descrierea și întrebuințarea apei simple și a apelor minerale din Moldova" (cu lista stațiunilor). Au mai apărut la Iași, în tipografia „Albinei" și celelalte și o serie întreagă de volume conținînd traduceri, compilații și adaptări. Pot fi menționate „Fabule alese, pe

[136] Cf. și Arhiva (Iași), a. 33, 1926, p. 135—137 ; H. Wendel, *op. cit.*, p. 177 ; Südostforschungen Band XXXIII, 1974, p. 195—201.

[137] Arh. St. Iași, dos. 15831/1772.

[138] Gh. Săulescu edita în 1835, în tipografia Mitropoliei, pe care o dirija, «Hronicul» lui Dimitrie Cantemir.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

românie aduse de aga Gh. Asaki, mădulari Academiei de Roma. Eşii, in tipografia Albinei, 1836" ; „Robinson Kruzoe compus de Kampe" ; „tradus pe Românie, de sardariul Vasile Drăghici" (Iaşi 1835), cu gravuri, cu menţiunea, „cu voia ţenzurii" ; „Excerpta e variis auctoribus latinis collegit Nicolaus de Draginitz algebrae et linguae latinae professor Jassiis, In Typographia Apis, 1840". Volumul de poezii al lui A. Hrisoverghi (Iaşi, 1843), apărut postum, cu o prefaţă elogioasă a lui M. Kogălniceanu, conţinea versuri originale şi traduceri din A. Chenier, V. Hugo, Lamartine (Lacul). Titlurile erau în caractere latine. O „odă" era dedicată lui Mihail Sturza „domnul Moldaviei", la venirea la domnie în 1834. „... p'a nostru tron este un român adevărat. Respectuiţi un neam care din somnul său se trezeşte şi pe care un domn vrednic spre slavă-l povăţuieşte". În 1844 urmau „Ciasurile de mulţemire a lui Gheorghie Sion". Scrierea lui Julius Edel (Schilderung) şi jurnalul său, din 1835, care au influenţat pe I. F. Neigebaur (acesta a utilizat manuscrisele lui Edel din biblioteca Societăţii de medicină şi istorie naturală, fără să se refere) n-au fost menţionate şi nici publicate în Moldova, pentru că autorul, remarcabil etnograf şi talentat literat, ca şi L. Répey, se referea la progrese şi la aspectele negative, elogia pe ţărani şi stigmatiza pe boieri, pentru negativism şi egoism. Scrierile lui Edel difereau de aceea a lui I. Czihak (comunicarea la Freiburg, din 1838), referitoare la „progresele civilizaţiei în Moldova", prea elogioasă pentru regim. O frescă fidelă a societăţii din Moldova, cu referiri, în particular, la viaţa de huzur a boierimii, a publicat E. Tollhausen, sub titlul „Reisebilder aus der Moldau", în periodicul „Satellit des Siebenbürger Wochenblattes", care apărea la Braşov, în 1841 (numerele 95—99).

În concluzia acestui capitol se poate face sublinierea că Moldova, ca şi Ţara Românească, în raport cu intensificarea relaţiilor directe cu Europa occidentală, în particular Franţa, atît prin Galaţi, cît şi prin Viena, deşi aceste relaţii nu erau suficient de comode şi necesitau timp, au manifestat atenţie şi receptivitate faţă de nou, în domeniul economic şi cultural. Pe un eşafodaj anacronic, al stărilor privilegiate, care se menţinea însă şi în lumea germană, s-au grefat elemente de civilizaţie şi de cultură care au servit de premize pentru forme ulterioare de alte proporţii. Modernizarea era cerută şi impusă şi de prezenţa a numeroşi străini, care, menajîndu-şi interesele proprii au contribuit, cu resursele lor intelectuale, la o nouă ambianţă şi o nouă atmosferă. Academia, formaţie nouă, ca şi societatea ştiinţifică erau cele două organe care, ca şi la Belgrad şi Atena, asigurau progresul, uneori aparent, etapă necesară continuu.

VII — *Consideraţii finale.*

Şi din cuprinsul acestui studiu rezultă clar şi se reliefează elementele de progres politic, economic, social şi cultural, în raport cu evoluţia istorică a principatului Moldovei, în cadrul primei perioade a aplicării Regulamentului Organic, comparativ cu celelalte formaţiuni politice cu o structură în mare parte similară. Consulul francez din Iaşi

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Duclos, la 16 august 1847, într-un raport adresat lui Guizot, se referea la progresele din Moldova și sublinia că erau direct legate de rolul francez pe plan intelectual și material. Anterior, în 1840, Hubert, relata lui Thiers, progresele economiei și civilizației în Moldova, în raport direct cu stabilitatea politică creată și existentă. Și Moriolles scrisese în 1809 că Moldova sub o nouă conducere ar deveni o țară prosperă, în raport cu restul Europei.

Regulamentul Organic a fost o legiuire net favorabilă boierimii. Boierimea, ostilă inițial Regulamentului Organic, nu-l mai critica în anii Unirii, și prefera unele modificări abolirii lui totale, care a trenat dar era fatală, în raport cu „legea progresului", la care se refereau autori contemporani și recomandau adaptarea și nu rezistența ostilă. Victor Place s-a referit chiar la această trenare nocivă, care a încetat prin „statutul dezvoltător convenției" din 1864, sursa juridică a marilor transformări, care s-au operat, în care unii vedeau exagerat „un început de socialism".

Fără a putea fi elogiat efectiv, Mihail Sturza, care n-a imitat, totuși, pe Metternich și s-a sprijinit pe elemente noi și aspira în 1834 la „monumentul unei plăcute pomeniri", în prima fază a Regulamentului Organic, alături de Gh. Asachi și N. Suțu, cum recunoștea, spre sfîrșitul vieții, și M. Kogălniceanu, a contribuit efectiv la schimbări pozitive, pe baza cărora a operat radical și Alexandru I. Cuza *).

LA CIVILISATION EN MOLDAVIE DURANT LA PÉRIODE 1834—1849

RÉSUMÉ

L'autonomie effective et la nouvelle organisation intérieure, en vigueur en 1834 dans la principauté de Moldavie, comme aussi dans la Valachie, ont déterminé et conditionné des notables progrès sous le rapport de l'accroissement de la population, de la production économique et du développement de l'urbanisation et de la culture.

En comparaison avec d'autres états de cette zone, la Grèce et la Serbie on remarque des changements et transformations positives, en persistant pourtant des aspects négatifs, la domination turque bénigne, les abus des boyards et l'oppression des paysans. Ce travail présente la situation de la Moldavie durant cette période.

La population de la Moldavie, d'environ un million d'âmes, en 1838, était constituée en majorité par les contribuables des villages (environ 2.000) et des bourgs (138.889, en 1846) et par une minorité de 33.725 familles (168.625 âmes) dans les 44 villes et bourgs y compris la ville capitale de Jassy. En 1832 dans la Moldavie existaient 8.270 négociants et artisans, en 1846, 14.833. Les boyards, environ 2.000 étaient exemptés des contributions envers l'État et au dessus des lois. En Autriche et dans la Grèce la noblesse n'était plus exemptée du payement des impôts. Les obligations des paysans envers les boyards, avec un aspect contractuel, étaient, pourtant, une source permanente d'abus et vexations. Ami

*) În broșura «Moldavie», (Paris, 1844, p. 28), se sublinia că M. Sturza, „quoique vil et méprisable à cause de sa rapacité... sert son pays plus que sue toute la noblesse reunie".

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Boué prévoyait en 1840 comme inévitable le changement des rapports sociaux. Les villes ont connu un développement considérable sous l'aspect de l'édilité, en fonction du nouveau régime des ephories, organes d'administration locale. Mais, pourtant, en existaient plusieurs localités sous la domination directe des boyards et l'église, sans une administration propre.

Le développement économique et la croissance de la population ont été remarquables notamment à Jassy et à Galatz. Dans ce port du Danube, un grand nombre de bâteaux à vapeur et navires étaient présents chaque année pour le trafic des marchandises et le transport des voyageurs sur le Danube et la Mer Noire.

L'assistance médicale organisée par l'État était toujours en éssor et la pharmacopée d'Autriche était dominante dans ces contrées, en éliminant la concurrence anglaise. Le prince Michel Stourza, au niveau des connaissances de l'époque, faisait la prévision que la délinquance sera en diminution par rapport avec l'amélioration de l'état matériel et de l'éducation des masses du peuple.

L'enseignement a été organisé à Jassy par trois cycles, élémentaire, gymnase et „classes hautes" (l'Académie), mais le nombre des élevès était très reduit toujours en comparaison avec la Grèce, la Serbie et la Valachie, à cause de l'inéxistence des écoles d'Etat dans les villages. Comme on a souligné, par A. T. Laurian, Michel Stourza voulait être considéré comme favorisateur de la culture, mais il avait peur d'une „lumière plus forte".

L'imprimerie a connu des proportions, bien que les réstrictions étaient dures, en rapport au régime politique. Des publications périodiques qui se sont succédées, une presse quotidienne, de nombreux volumes de littérature, économie, science imprimés dans les quatre typographies de Jassy, durant ce laps de temps, constituent un bilan appréciable. On manifestait d'une manière constante attention et réceptivité envers le nouveau. Sur un echafaudage en partie anachronique, le processus de la modérnisation a continué avec la contribution constante des éléments étrangers.

Un tableau véridique en a été retracé, y compris une note de plasticité et de pittoresque par le savant Julius Edel de Vienne, dans son journal de voyage et dans une étude ethnographiques sur la Moldavie de 1835, restés manuscrits. Ce savant autrichien, parfaitement objectif, a entrepris des véritables enquetes de terrain (il a parcouru environ une centaine de localités de la Moldavie, en précedant Charles Tissot avec ses voyages de 1863) et a présenté d'observations qui en restent toujours valables pour cette époque en différant des appréciations d'autres voyageurs (Charles Guébhard), qui ont écrit sous l'influence des boyards intéréssés.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

LONGINUS
DIO CASSIUS LXVIII, 12, 1—5

DE

NICOLAE GOSTAR

Dintre impresionantele episoade, legate de evenimentele celor două războaie dacice (anii 101—102, 105—106), fără îndoială că este şi tragicul sfîrşit al lui Longinus, comandantul roman pe care Traian îl lasă în Dacia după pacea impusă lui Decebal spre sfîrşitul anului 102. Acest comandant, căzut în captivitatea regelui dac, căzut apoi în dizgraţia împăratului şi ajuns într-o situaţie disperată şi fără posibilităţi de salvare, este nevoit să-şi curme zilele în împrejurări dintre cele mai tragice.

În jurul cazului lui Longinus, deşi s-au purtat unele discuţii, nu s-a căutat încă să se analizeze mai profund procesul acestui comandant, care a deţinut o funcţie importantă printre generalii lui Traian şi a îndeplinit o misiune, poate, dintre cele mai pline de risc. S-a trecut foarte repede peste episodul lui Longinus, redat cu îndeajunse amănunte de către Dio Cassius, LXVIII, 12, 1—5, în a cărui istorie ocupă un întreg capitol. Astfel H. Dessau, luînd drept temei cuvintele „στρατοπέδου Ῥωμαίου (sic) ἐξηγούμενος" ale lui Icannes Xiphilinus (învăţat bizantin din sec. XI şi epitomatorul lui Dio Cassius), fără a încerca să identifice pe Longinus cu un anumit personaj din cercul lui Traian, era de părere că acesta deţinea comanda unei legiuni romane în anii celui de al doilea război dacic [1]. C. Patsch, plecînd de la acelaşi pasaj al epitomatorului şi susţinînd că στρατόπεδον înseamnă «legiune», ajungea la concluzia că Longinus, în momentul cînd cade prizonier la Decebal, era comandantul *leg. VII Claudia p.f.*, cu sediul la Viminacium, la sud de Dunăre, în Moesia superior [2]. W. Froehner, acordînd un sens mai larg cuvîntului στρατόπεδον, înţelegea că Longinus a fost comandantul corpu-

---

[1] H. Dessau, PIR [1], L 174, „Longinus bello secundo Dacico legioni *(sic)* praepositus..., a Decebalo fraude captus se ipsum veneno intermit". De fapt, după succesiunea evenimentelor în ordinea pe care ni le transmite Dio Cassius, comanda şi sfîrşitul lui Longinus s-au petrecut nu în timpul celui de al doilea război, ci între cele două războaie.

[2] C. Patsch, *Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Trajan. Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa V/2 (Sitzungsberichte d. Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-historische Klasse, 217, 1)*, Viena — Leipzig, 1937, p. 100—101, „Λογγῖνον δὲ τινα στρατοπέδου Ῥωμαϊκοῦ ἐξηγούμενον (d. i. στρατόπεδον bei Dio legio bedeutet) einen Legionslegate... Longinus war wohl nach unserer Lokalisierung der bisherigen Begebenheiten Kommandant der zunächst garnisonierenden Legion, d.i. der VII Claudia in Viminacium"; ai cărei soldaţi ar apărea în scenele XCV/XCVI ale Coloanei lui Traian. C. Patsch, cînd afirmă

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lui armatei de ocupație de la nord de Dunăre[3]. Alți învățați s-au mulțumit să amintească numai despre acest Longinus, urmînd pe Dio Cassius, fără a încerca să-i stabilească adevărata identitate. Astfel, J. Dierauer spune că era un prieten personal al împăratului[4], R. Paribeni — un comandant militar[5], iar V. Pârvan — un viteaz general al lui Traian[6].

În această lucrare, înainte de a trece la identificarea personajului, vom încerca să stabilim, în măsura posibilului, adevărata situație în care se găsea Longinus în momentul în care cade în captivitatea dacică. Admițînd, că Longinus a fost comandant de legiune, este greu de stabilit cărei legiuni i s-a încredințat comanda. Știm că *leg. I Minervia p.f.*, în cel de al doilea război dacic, a fost comandată de P. Aelius Hadrianus, viitorul împărat[7]. *Leg. V Macedonica* era sub comanda lui Q. Pompeius Falco în anii primului război[8]. Cît privește *leg. VII Claudia p.f.*, în primul război, ea a fost comandată de L. Minicius Natalis, comandă pe care o deținea încă în anul 105[9]. După C. Patsch însă, în vremea la care se referă evenimentul relatat de Dio Cassius, adică în anii 103—105, comanda *leg. VII Claudia p.f.* ar fi avut-o Longinus, ceea ce însă nu poate fi dovedit[10]. Numele comandantului *leg. IV Flavia Felix*, în războaiele dacice, rămîne încă necunoscut, dar după terminarea celui de al doilea război, dacă nu cumva

---

că „στρατόπεδον bei Dio legio bedeutet", trimite la E. Ritterling, *RE-PW*, XII (1925), 1544, dar de fapt, E. Ritterling, la locul citat, nu se referă la στρατόπεδον din LXVIII, 12, 1, ci la στρατόπεδον din LXVIII, 9, 7. Cum vom vedea mai jos (p. 8), στρατόπεδον la Dio Cassius înseamnă atît *castru*, cît și *legiune*, cît și *armată*.

[3] W. Froehner, *La Colonne Trajane*, Paris, 1865, p. 24, „général commandant le corps d'occupation, *Longinus*, qui avait acquis une grande distinction dans la première campagne".

[4] J. Dierauer, *Beiträge zu einer kritischen Geschichte Trajans*, Leipzig, 1868, p. 100, „einen persönlichen Freund Trajans".

[5] R. Paribeni, *Optimus Princeps. Saggio sulla storia e sui tempi dell'imperatore Traiano*, I, Messina, 1926, p. 280, „Longino aveva un comando autonomo".

[6] V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 120.

[7] CIL, III, 550 = H. Dessau, ILS, 308; Á. Dobó, *Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque repertae ad res earundem provinciarum pertinentes*[4], Budapesta, 1975, p. 151, nr. 792; E. M. Smallwood, *Documents illustrating the Principates of Nerva, Trajan and Hadrian*, Cambridge, 1966, p. 55, nr. 109; E. Ritterling, *RE-PW*, XII (1925), 1431; R. Paribeni, *op. cit.*, p. 226, 237; L. Perret, *Essai sur la carrière d'Hadrien jusqu'à son avènement à l'empire (76—117)*, Paris, 1935, p. 78—88; A. Stein, PIR[2], A 184; G. Alföldi, *Epigraphische Studien*, 3, 1967, p. 22—24, 64, 69, 122.

[8] *CIL*, X, 6231 = H. Dessau, ILS, 1035; Á. Dobó, *op. cit.*, p. 155, nr. 807; E. M. Smallwood, *op. cit.*, p. 86, nr. 231; A. Stein, *Die Legaten von Moesien* (Dissert. Pannonicae, Ser. I, Fasc. 11), Budapesta — Leipzig, 1940, p. 64, nota 3; B. Filow, *Die Legionen der Provinz Moesia von Augustus bis auf Diokletian*, Leipzig, 1906, p. 54 și urm.; E. Ritterling, *op. cit.*, 1282.

[9] CIL, II, 6145 (=4059) = H. Dessau, ILS, 1029; CIL, VI, 31.739; CIL, VIII, 22.785; Á. Dobó, *op. cit.*, p. 149—150, nr. 783—785; E. M. Smallwood, *op. cit.*, p. 84, nr. 224; E. Ritterling, *op. cit.*, 1928; Ed. Groag, *RE-PW*, XV (1932), 1829—1830; R. E. Thomasson, *Die Statthalter der römischen Provinzen Nordafrikas von Augustus bis Diocletianus*, I, Lund, 1960, p. 62—63; R. Hanslik, *RE—PW*, X Supplb. (1965), 1061.

[10] *Leg. VII Claudia p.f.* a fost condamnată de către L. Minicius Natalis, probabil pînă în anul 105, cînd primește comanda *leg. III Augusta* și guvernarea Numidiei, datată sigur între 10 dec. 104—4 dec. 105, după CIL, VIII, 22348 (R. E. Thomasson, *op. cit.*, II, p. 163; W. Eck, *Senatoren von Vespasian bis Hadrian. Prosopographische Untersuchungen mit Einschluss der Jahres- und Provinzialfasten Statthalter*, München, 1970, p. 161—163).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

încă în anul 106 înainte de încheierea războiului, în fruntea unității se găsea T. Iulius Maximus Manlianus [11]. Cît privește *leg. I Adiutrix p.f.*, a cărei participare la războaiele dacice nu este îndeajuns de bine dovedită (există totuși un minim de certitudine), între anii 103—105 (răstimpul care ne interesează), se găsea sub comanda aceluiași T. Iulius Maximus Manlianus [12]. Pentru celelalte legiuni, cunoscute în mod sigur ca participante la războaiele dacice, cum au fost *leg. I Italica* și *leg. XIII Gemina*, nu dispunem de nici un document cu numele comandantului lor. Dar, nu pot intra aici în discuție, *leg. IV Scythica, leg. VII Gemina felix, leg. X Gemina, leg. XII Fulminata, leg. XIV Gemina Martia Victrix, leg. XV Apollinaris*, care, în cazul că sînt prezente în luptele din Dacia, nu sînt cu întregul lor efectiv, acestea trimițînd doar numai vexilații [13].

Luînd totuși în considerare ipoteza lui C. Patsch, nu putem avea în vedere comanda *leg. VII Claudia p.f.* ci numai a *leg. IV Flavia Felix*, despre care deținem îndeajunse dovezi că este lăsată în teritoriul ocupat de la nord de Dunăre după pacea din anul 102 [14], dar, din păcate, este greu de presupus că numele comandantului ar fi fost Longinus, fără a fi nicăieri documentat.

Devine deci necesar, ca numai în urma unei stricte analize a textului lui Dio Cassius, deabia atunci să încercăm a întrevedea și a înțelege, care putea fi calitatea lui Longinus pe care el o îndeplinea în teritoriul ocupat de la nord de Dunăre, în momentul cînd este el capturat de către regele Decebal. A fost el comandantul unei legiuni sau deținea o comandă mult mai importantă în cadrul armatei romane ?

Ca punct de plecare, pentru funcția militară a lui Longinus, aproape întotdeauna s-a pornit de la cuvintele epitomatorului Xiphilinus, Λογγῖνον δέ τινα στρα

---

[11] CIL, XII, 3197 = H. Dessau, ILS, 1016 ; Á. Dobó, *op. cit.*, p. 145, nr. 770 ; E. M. Smallwood, *op. cit.*, p. 79, nr. 211 ; R. Syme, *Historia*, XIV, 1965, p. 345—346 ; idem, *Danubian Papers*, București, 1971, p. 228—230 ; Á Dobó, *Die Verwaltung der römischen Provinz Pannonien von Augustus bis Diocletianus. Die provinziale Verwaltung*, Budapesta, 1968, p. 44—45 ; după L. Petersen, PIR², I 426, T. Iulius Maximus Manlianus „leg. Aug. leg. IV Fl. bello Dacico fortasse usque ad annum 106".

[12] Nota precedentă.

[13] Pentru participarea unei vexilații a *leg. IV Scythica* la primul război, a se vedea Ch. Habicht. *Die Inschriften des Asklepeions*, în *Altertümer von Pergamon*, VIII, 3, Berlin, 1969, p. 43—53, nr. 21 ; pentru participarea *leg. VII Gemina felix* la cel de al doilea război, CIL, II, 6359 = H. Dessau, ILS, 2665 ; Á. Dobó, *Inscriptiones*, p. 157, nr. 812, reconfirmată de inscripțiile tegulare de la Porolissum (CIL, III, 8071 a ; J. Szilágyi, *A dáciai erödrendszer helyörségei és a katonai téglabélyegek* — Die *Besatzungen des Verteidigungssystems von Dazien und ihre Ziegelstempel* (Dissert. Pannonicae. Ser. II, Fasc. 21). Budapesta, 1946, p. 14, nota 64; p. 42, pl. III, 47; I. I. Russu, *Probleme de muzeografie*, Cluj-Napoca, 1960, p. 223, nota 3) ; pentru participarea *leg. X Gemina*, o inscripție tegulară aflată la Sucidava, D. Tudor, *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 377, nr. 8 ; idem, *Oltenia Romană*[3], București, 1968, p. 511, nr. 218, fig. 22/6 ; idem, *Sucidava* (Coll. Latomus), Bruxelles, 1965, p. 46 și a doua aflată la Tyras (inedită, comunicată nouă de către Gr. Avakian) ; pentru *leg. XII Fulminata*, prezentă la primul război dacic, CIL, III, 9985 (=2917) = H. Dessau, ILS, 2647 ; Á. Dobó, *Inscriptiones*, p. 153, nr. 798 ; E. M. Smallwood, *op. cit.*, p. 101, nr. 298 ; Ch. Habicht, *ibidem* ; pentru participarea *leg. XIV Gemina Martia Victrix* și a *leg. XV Apollinaris*, numai inscripțiile veteranilor stabiliți în localitățile Daciei, CIL, III, 1158, 1196, 1478 ; cf. L. Balla, *Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem könyvtárának közleményei*, 66, 1970, p. 22.

[14] E. Ritterling, *op. cit.*, 1283, 1544 ; I. Glodariu, *Acta Musei Napocensis*, III, 1966, p. 429 și urm. ; idem, *Acta of the Fifth Epigraphik Congress 1967 Printed in Great Britain*, p. 327 și urm. ; D. Protase, *Acta Musei Napocensis*, IV, 1967, p. 47 și urm. ; idem, *Acta of the Fifth Epigraphic Congress 1967 Prindet in Great Britain*, p. 337 și urm. ; L. Balla, *ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

τοπέδον Ῥωμαϊκοῦ ἐξηγούμενον, deci Traian a lăsat în Dacia „pe Longinus, un comandant al legiunii romane" [15]. Dar textul corect al lui Dio Cassius [16], privind capitolul cu Longinus, îl aflăm în excerpta Ursiniana [17], care nu constituie o fragmentare în maniera procedeului lui Xiphilinus [18], ci, după cît se constată, o reproducere mai integrală şi mult mai exactă al textului autorului antic şi fără acele numeroase omisiuni.

Excerpta Ursiniana începe acest pasaj prin: Λογγῖνον τόν τοῦ Τραϊανοῦ στρατιάρχην unde, ultimele cuvinte, Τραϊανοῦ στρατιάρχην, pot primi numai înţelesul de *dux exercitus Traiani* (mai jos p. 7—8 şi nota 32), ceea ce este întrucîtva deosebit de varianta lui Xiphilinus, στρατοπέδου Ῥωμαϊκοῦ ἐξηγούμενον, care ar putea primi înţelesul de *legatus Augusti legionis Romanae*. Pentru a ne da seama însă de valoarea integrală a textului din excerpta Ursiniana, faţă de textul trunchiat al lui Xiphilinus, redăm mai jos în întregime capitolul în legătură cu soarta lui Longinus.

Excerpta Ursiniana

LXVIII, 12, 1. Ὅτι ὁ Δεκεβάλος ὁ τῶν Δακῶν βασιλεὺς συλλαβὼν Λογγῖνον τὸν τοῦ Τραϊανοῦ στρατιάρχην δόλῳ

2 πρέσβιν τινά πέμψας πρὸς τὸν Τραϊανὸν ἠξίου τήν τε χώραν μέχρι τοῦ Ἴστρου κομίσασθαι καὶ τὰ χρήματα, ὅσα ἐς τὸν πόλεμον ἐδεδαπανήκει, ἀπολαβεῖν ἐπὶ τῷδε Λογγῖνον οἱ ἀποδοῦναι. ἀποκριναμένου δέ τινα αὐτῷ μέσα, ἐξ ὧν οὔτε ἐν σμικρῷ λόγῳ τὸν Λογγῖνον ποιεῖσθαι δόξειν ἔμελλε, τοῦ μήτ' ἀπολέσθαι αὐτὸν μήτ' ἐπὶ πολλῷ σφίσιν ἀνασωθῆναι. 3 Δεκέβαλος μὲν ἔτι διασκοπῶν ὅ τι πράξῃ ἀνεῖχε, Λογγῖνος δὲ ἐν τούτῳ φαρμάκου διὰ τοῦ ἀπελευθέρου

Xiphilinus

LXVIII, 12, 1. Λογγῖνον δὲ τινα στρατοπέδου Ῥωμαϊκοῦ ἐξηγούμενον καὶ δεινὸν ἐν τοῖς πολέμοις αὐτῷ γεγενημένον προσκαλεσάμενος, καὶ ἀναπείσας συμμῖξαι οἱ ὡς καὶ τὰ προσταχθησόμενα ποιήσων, συνέλαβε καὶ ἀνέκρινε δημοσίᾳ περὶ τῶν τοῦ Τραϊανοῦ βουλευμάτων, ἐπειδή τε μηδὲν ὁμολογῆσαι ἠθέλησεν, ἐν ἀδέσμῳ φυλακῇ περιεῖπε. 2 καὶ πρὸς τὸν Τραϊανὸν ἐπέστειλεν ἀξιῶν διαλλαγῆναι οἱ ἐπὶ τῷ τὸν Λογγῖνον ἀνακομίσασθαι. ἀποκριναμένου δέ τινα αὐτῷ τοῦ Τραϊανοῦ μέσα, ἐξ ὧν οὔτε ἐν μεγάλῳ οὔτε ἐν μικρῷ λόγῳ τὸν Λογγῖνον ποιεῖσθαι δόξειν ἔμελλε, τοῦ μήτ' ἀπολέσθαι αὐτὸν μήτ' ἐπὶ πολλῷ σφίσιν ἀνασωθῆναι. 3 Δεκέβαλος μὲν ἀνεῖχεν ἔτι διασκοπῶν ὅ τι πράξει, Λογγῖνος δὲ ἐν τούτῳ φαρμάκου εὐπορήσας

---

[15] A se vedea traducerea în românește a lui R. Hîncu şi V. Popescu, FHDR, I, p. 603.

[16] Am folosit ediţia Cassii Dionis Cocceiani *Historiarum Romanorum quae supersunt*, sub îngrijirea lui U. Ph. Boissevain, vol. III, Berlin, Weidmann, 1901 (retiparita fără schimbări în 1962). Despre opera lui Dio Cassius a se vedea, în special, Ed. Schwartz, *RE-PW*, III (1899), 1684—1722; idem, *Griechische Geschichtschreiber*, Leipzig, 1959, p. 394—450; A. Lésky, *Geschichte der griechischen Literatur*, Berna — Leipzig, 1963, p. 904—906; F. Millar, *A. Study of Cassius Dio*, Oxford, 1964, inaccesibil; studiul introductiv al lui Gh. Ştefan la volumul Cassius Dio, *Istoria Romană*, I, traducere şi note A. Piatkowski, Bucureşti, 1973, p. 7—21. Numele corect al marelui istoric a fost *Claudius Cassius Dio* (I. P. Tourantsoglou, *Ancient Macedonia*, Thessalonic, 1970, p. 280—285; *Ann. Ép.*, 1971, 430).

[17] Despre excerpta Ursiniana, cea mai bună prezentare, la U. Ph. Boissevain, *op. cit.*, I, p. XXI—XXXV; Ed. Schwartz, *RE—PW*, III (1899), 1721.

[18] Despre Ioannes Xiphilinus, nepot al patriarhului Constantinopolului cu acelaşi nume, K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischer Litteratur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches (527—1453)*, München, 1897, p. 369 şi urm.; Ed. Schwartz, *RE-PW*, III, 1720—1721; R. Vulpe, *Studii clasice*, V, 1964, p. 212 şi urm. Despre codicele xiphilîniene, la U. Ph. Boissevain, *op. cit.*, II, p. I—XVII.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

εὐπορήσας ὑπέσχετό τε αὐτῷ τὸν Τραϊανὸν καταλλάξειν, ἵνα ὡς ἥκιστα ὑποτοπήσῃ τὸ γενησόμενον, μὴ καὶ φυλακὴν αὐτοῦ ἀκριβεστέραν ποιήσηται, καὶ γράμματά τινα ἱκετείαν ἔχοντα γράψας ἔδωκε τῷ ἐξελευθέρῳ πρὸς τὸν Τραϊανὸν ἀποκομίσαι ἵν' ἐν ἀσφαλείᾳ γένηται. 4 Καὶ οὕτως ἀπελθόντος αὐτοῦ τὸ φάρμακον νυκτὸς ἔπιε καὶ ἀπέθανεν. γενομένου δὲ τούτου ὁ Δεκέβαλος ἐξῄτησε παρὰ τοῦ Τραϊανοῦ τὸν ἀπελεύθερον, τό τε σῶμα τοῦ Λογγίνου καὶ δέκα αἰμαλώτους ἀντιδώσειν οἱ ὑποσχόμενος, καὶ εὐθύς γε τὸν ἑκατοντάρχην τὸν ἁλόντα μετ' αὐτοῦ ἔπεμψεν ὡς καὶ ταῦτα διαπράξοντα· 5 παρ' οὗ πάντα τὰ κατὰ τὸν Λογγῖνον ἐγνώσθη. οὐ μέντοι οὔτε ἐκεῖνον ὁ Τραϊανὸς ἀπέπεμψεν τῶν τε ἐξελεύθερον ἐξέδωκε, προτιμοτέραν οἱ σωτηρίαν αὐτοῦ πρὸς τὸ τῆς ἀρχῆς ἀξίωμα τῆς τοῦ Λογγίνου ταφῆς ποιησάμενος.

4 ἔπιε καὶ ἀπέθανε.

LXVIII, 12, 1. Cînd Decebal, regele dacilor, a capturat prin viclenie, pe Longinus, τοῦ Τραϊανοῦ στρατιάρχην

2. fiind trimis un sol la Traian, cerînd, pentru a-l da înapoi, să-i înapoieze ţara pînă la Istru şi să-i plătească banii care i-a cheltuit cu războiul, în schimbul lui Longinus. Răspunzînd acestuia cu vorbe îndoielnice, prin care voia să arate că nici nu-l preţuieşte prea mult dar nici prea puţin pe Longinus, căci nici nu dorea să-l piardă dar nici să-l scape cu sacrificii prea mari. 3. Decebal mai stătea şi se gîndea ce să facă şi, în acest timp, Longinus, procurîndu-şi otravă, printr-un libert, făgădui acestuia că îl va împăca cu Traian, pentru ca să nu bănuiască ceea ce are de gînd şi atunci să i se pună o pază mai grea şi scrise o scrisoare plină de rugăminţi şi o dădu libertului să o ducă lui Traian, ca să stea fără bănuială. 4. Şi după ce acesta plecă, el bău otrava în timpul nopţii şi muri. După ce s-a întîmplat aceasta, Decebal ceru lui Traian pe libert, făgăduind să-i dea în schimb corpul lui Longinus şi zece prizonieri şi trimise un centurion, prins împreună cu acesta, ca să ducă la îndeplinire acestea. 5. el cunoscuse de la acesta toate cele în

LXVIII, 12, 1. Şi atunci cheimînd pe Longinus, στρατοπέδου Ῥωμαικοῦ ἐξηγούμενον şi a cărui dîrzenie o simţise în luptele purtate cu el şi după ce îl convinse să vină la el, cu gînd să-l facă să i se supună, îl prinse şi îl întrebă faţă cu alţii despre planurile lui Traian ; pentrucă nu voi să mărturisească nimic, îl ţinu sub pază nelegat. 2. Şi a trimis la Traian, cerînd să facă schimb între ei, ca să-i dea lui înapoi pe Longinus ;

răspunzînd Traian acestuia, despre aceasta, cu vorbe îndoielnice, prin care voia să arate că nici nu-l preţuieşte prea mult dar nici prea puţin pe Longinus, căci nici nu dorea să-l piardă dar nici să-l scape cu sacrificii prea mari. 3. Decebal stătea şi se gîndea ce să facă şi, în acest timp, Longinus, procurîndu-şi otravă,

4. o bău şi muri.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

legătură cu Longinus. Dar Traian nu trimise nici pe acesta şi nu-i dădu nici pe libert, avînd credinţa că salvarea acestuia (este) mai presus pentru demnitatea imperiului decît înmormîntarea lui Longinus.

În ediţia istoriilor lui Dio Cassius, cea de sub îngrijirea lui U. Ph. Boissevain, pentru comanda lui Longinus a fost preferată varianta lui Xiphilinus, din motiv că, începînd cu editio princeps [19], în toate celelalte ediţii a fost adoptată această lectură, deşi putea fi destul de limpede că textul din excerpta Ursiniana era mai complet şi mai autentic. Vechii autori, din sec. XVI, începînd cu Gulielmus Blancus, Gulielmus Xylander şi Stephanus Henricus, care nu cunoscuseră încă excerpta Ursiniana, traduceau Λογγῖνον, δὲ τινα στρατοπέδοῦ Ῥωμαϊκοῦ ἐξηγούμενον prin „(sed Decebalus) Longino, quem Romani ducem habebant" [20], deci înţelegeau ca fiind un „comandant de oaste". În ediţiile mai noi însă, cum sînt cele ale lui H. S. Reimarus şi F. G. Sturzius, pasajul era tradus prin „(Decebalus) autem Longinum quendam legionis Romanae ducem" [21] deci „comandant de legiune". La fel a înţeles şi C. Mannert, „legionis praefectum Longinum", în opusculul său despre războaiele dacice ale lui Traian (prima lucrare serioasă despre acest subiect) [22]. În vechea traducere românească, cea a lui A. Demetrescu, începutul capitolului este tradus prin „Longinu, prefectulu unei legiuni" [23], pe cînd în traducerea lui Th. A. Naum, acelaşi început de capitol este tradus prin „Longinus, comandant de oaste" [24], iar autorii FHDR, I, p. 603, „Longinus, comandantul unei legiuni".

În legătură cu misiunea lui Longinus în Dacia mai există însă un pasaj, în aceeaşi operă a lui Dio Cassius, LXVIII, 9, 7. Aici se arătau măsurile lui Traian, după încheierea păcii din toamna anului 102, cînd se stabilea τὸ στρατόπεδον ἐν Ζερμιζεγεθούσῃ şi garnizoane în restul teritoriului cucerit. Acest pasaj apare însă tot pe atît de triunchiat în varianta Xiphilinus, pe cînd în excerpta Ursiniana, textul antic este integral redat. Iată deosebirile dintre cei doi intermediatori.

Excerpta Ursiniana	Xiphilinus
LXVIII, 9, 7. καὶ πρέσβεις ἐπὶ τούτοις ἐς τὸ βουλευτήριον ἔπεμψεν, ὅπως καὶ παρ' ἐκείνου τὴν εἰρήνην βεβαιώσεται.	LXVIII, 9, 7. Τραϊανὸς δὲ ἐπὶ τούτοις

[19] Dionis Nicaei *Rerum Romanorum a Pompeio Magno ad Alexandrum Mamaeae. Epithome authore Ioanne Xiphilino. Ex bibliothecha Regia*, Lutetiae ex officina Roberti Stephani typographi Regii, Regiis typis, 1551.

[20] *E Dione excerptae historiae ab Ioanne Xiphilino* ex interpretatione Gulielmi Blanci a Gulielmo Xilandro recognita. Henrici Stephani in Ioannem Xiphilinum post duos egregios messores spicilegium, 1592, p. 245.

[21] Cassii Dionis Cocceiani *Historiae Romanae quae supersunt*, vol. II, I. A. Fabricii, H. S. Reimari, A. Mai Cardinali Quirino, Hamburg, 1762, p. 1127—1128; Dionis Cassii Cocceiani *Historiarum Romanorum quae supersunt*, vol. IV, F. G. Sturzius, Leipzig, 1826, p. 307, 309.

[22] C. Mannert, *Res Traiani Imperatoris ad Danubium gestae. Libellus a Societate Scientiarum Regia quae Gottingae splendet praemio donatus. Addita et Dissertatio de Tabulae Peutingerianae aetate*, Nürnberg, 1793, p. 62.

[23] Dione Cassiu (Cocceianu), *Istoria Romana de la Nerone pene la Alexandru Severu DCCVI—CMLXXXII (cartea LXI—LXXX)*, traducere de Angelu Demetrescu, Bucureşti, 1878, p. 101, 103.

[24] *Istoria României*, I, sub red. C. Daicoviciu, E. Condurachi, I. Nestor, Gh. Ştefan, Bucureşti, 1960, în subsol la p. 303. Această traducere a fost preferată şi de H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj-Napoca, 1972, p. 331.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ταῦτα συνθέμενος καὶ τὸ στρατόπεδον ἔν Ζερμιζεγεθούσῃ καταλιπών, τήν τε ἄλλην χώραν φρουραῖς διαλαβών, ἐς τὴν Ἰταλίαν ἀνεκομίσθη.

εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀνεκομίσθη.

LXVIII, 9, 7. Şi, după acestea, el trimise o solie către senat, ca şi acesta să întărească pacea. După ce rîndui acestea, şi lăsă τὸ στρατόπεδον la Zermizegethusa, în cealaltă (parte) a ţării punînd garnizoane, el s-a întors în Italia.

LXVIII, 9, 7. Traian, după acestea,

s-a întors în Italia.

Din textul de mai sus, ταῦτα συνθέμενος - - - ἀνεκομίσθη, în ediţiile lui H. S. Reimarus şi F. G. Sturzius, s-a tradus prin „his ita pactis et conventis, castrisque ad Zermizegethusam relictis et regione cetera praesidiis munita, în Italiam Traianus revectus est“ [25]. Singur C. Mannert dă ambele sensuri cuvîntului στρατόπεδον înţelegînd fraza lui Dio Cassius, LXVIII, 9, 7. prin „castris igitur cum parte exercitus apud Zermizegethusam relictis, regione cetera praesidiis munita“ [26]. A. Demetrescu traduce „lassându ua armata în Zermizegethus'a si punendu presidiuri în celle-l-alte părti alle tierrei, se intoarse in Itali'a“ [27]. Th. A. Naum traduce τὸ στρατόπεδον ἐν Ζερμιζεγεθούσῃ καταλιπών „lăsînd oaste la Sarmizegetusa“ [28] şi, în acelaşi fel, autorii FHDR, I, p. 691. Vedem deci că şi aici, ca şi în LXVIII, 12, 1, există două preferinţe pentru cuvîntul τὸ στρατόπεδον asupra căruia traducătorii nu au căzut de acord, adică *exercitus* sau *castra*. E. Ritterling însă şi H. Schmilda au înţeles că το σταρτόπεδον se referă la „legiune“ [29].

Aşa-zisa confuzie, între „castrul militar“, „legiune“, „comandantul legiunii“, „conducătorul armatei“, se datoreşte de fapt triplului înţeles pe care τὸ στρατόπεδον îl avea în sec. II—III, cînd scria Dio Cassius şi moştenit cu aceleaşi înţelesuri şi în epoca bizantină, în sec. XI cînd scria Xiphilinus. Prin τὸ στρατόπεδον la origine, se înţelegea „castru“, „tabără militară“ ; în al doilea rînd apoi, cu referire la armata romană, „legiune“ ; apoi, prin extensiune, „armată“, „oaste“ [30]. La Dio Cassius, indiferent dacă se găseşte în textul autentic sau în cel al epitomatorului Xiphilinus sau în excerpte, τὸ στρατόπεδον este folosit, în mod invariabil, cu toate cele trei înţelesuri [31].

---

[25] Nota 21.

[26] C. Mannert, *op. cit.*, p. 36.

[27] Nota 23.

[28] Mai sus nota 23. Cu traducerea se declară de acord şi H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 327.

[29] E. Ritterling, *RE—PW*, XII (1925). 1283, 1544, στρατόπεδον (bedeutet bei Dio *legio)*“, ca fiind *leg. IV Flavia Felix* ; H. Schmilda, *Cassii Dionis Cocceiani Historiarum Romanorum Index Historicus*, la ed. lui U. Ph. Boissevain, vol. IV, Berlin, 1926, p. 706, „Zermizegethusa oppidum Dacorum : in eo legionem collocat Traianus 68, 9, 7“.

[30] ThLG, VII, 852—854 ; CGL, VII, p. 644, στρατόπεδον *exercitus* ; στρατοπεδάρχης *praefectus castrorum* ; H. G. Liddell, R. Scott, *A Greek-English Lexikon*[7], Oxford, 1883, p. 1 427 ; E. A. Sophocles, *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Period (from B. C. 146— A.D. 1 100)*, Cambridge, 1914, p. 1 015 ; Fr. Preisigke, *Wörterbuch der griechischen Papyruskunden*, III, 2, Berlin, 1929, p. 223 ; I. Stamatakos, *Lexicon archaias Hellenikes glosses*, Athena, 1949. p. 922. În inscripţii şi în papyri, împărăteasa Iulia Domna (ca şi cele care îi vor urma) era *mater castrorum*, în greceşte μήτηρ κάστρων şi μήτηρ στρατοπέδων (G. Herzog, *RE—PW*, X (1917), 927 ; Fr. Preisigke, *ibidem)*.

[31] W. Nawijn, *Cassii Dionis Cocceaini Historiarum Romanorum Index Graecitatis*, la ed. lui U. Ph. Boissevain, vol. V, Berlin, 1931, p. 741—742.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Se poate face însă precizarea, că în LXVIII, 12, 1, era Τραϊανοῦ στρατιάρχην așa cum se păstrează în mod corect în excerpta Ursiniana și nu στρατοπέδου Ῥωμαϊκοῦ ἐξηγούμενον, cum înțelegea Xiphilinus. În cazul acesta dispare echivocul dintre „comandantul legiunii" și „comandantul armatei", preferîndu-se aceasta din urmă, în sensul că Longinus a fost Τραϊανοῦ στρατιάρχης deci *dux exercitus Traiani*[32]. Bănuim că tot cu sensul de „armată", „oaste" a fost folosit și de Xiphilinus, căci mai degrabă τὸ στρατόπεδον Ῥωμαϊκόν primește sensul de *exercitus Romanus*, decît pe cel de *legio Romana*, căci o legiune numai romană putea fi.

Persoana lui *Longinus* a fost tîrziu identificată și identificarea se datorează lui R. Syme ,unul dintre bunii cunoscători ai prosopografiei romane din sec. I—III. Dintre cele cîteva personalități, purtătoare ale numelui de *Longinus* de la sfîrșitul sec. I, R. Syme se oprește la *Cn. Pinarius Aemilius Cicatricula Pompeius Longinus*, bine cunoscut printre senatorii romani din anii de domnie ai împăraților Domițian și Nerva (85—98) și, cu toate că învățatul englez se exprimă prin *possibly* și *perhaps*[33], deocamdată cel puțin, nu există un motiv pentru a mai căuta un personaj mai corespunzător cu numele *Longinus*.

Cariera lui Cn. Pinarius Aemilius Cicatricula Pompeius Longinus nu este însă pe deplin cunoscută[34]. Documentele îl menționează numai începînd cu anii 85/86—88/89 ca *leg. Aug. Iudaeae*[35], ca apoi în anul 90 să fie *consul suffectus*[36], în anii 92/93—94/95 *leg. Aug. pr. pr.* al Moesiei superior[37] iar în anii 95/96—97/98 *leg. Aug. pr. pr.* al Pannoniei[38], în care calitate de guvernator conduce, în numele împăratului Nerva, cunoscuta *expeditio Suebica*[39]. După o asemenea strălucită carieră militară, putea participa în calitate de *comes imperatoris* la primul război dacic[40].

Nu este atestat epigrafic ca părtaș, alături de Traian, la acțiunile de la nord de Dunăre din anii 101—102, dar identificarea lui cu *Longinus*, din opera lui Dio Cassius, pledează îndeajuns pentru această participare.

---

[32] ThLG, VII, 847; în CGL, VII, p. 644, nu apare decît στρατηλάτης pentru *dux, dux exercitus, magister militum*; în schimb CGL, VI, p. 370, pe lîngă τρατηλάτης, λοχαγός, στρατηγός, pentru *dux exercitus*, mai înregistrează ἀρχιστρατηγός, care nu poate fi decît echivalentul lui. στρατιάρχης.

[33] R. Syme, *JRS*, XXXV, 1945, p. 112; idem, *JRS*. XLIII, 1953, p. 158; idem, *Gnomon*, XXIX, 1957, p. 521 (*Danubian Papers*, p. 185), „possibly the Longinus commanding troops in occupied Dacia in 105 (Dio, LXVIIII, 12, 1); idem, *Tacitus*[2], Oxford, 1963, p. 53 nota 8 și p. 647 nr. 30, printre *consular legates*; L. Petersen, PIR[2], L 336.

[34] Lambertz, *RE—PW*, XXI (1952), 2 274—2 275.

[35] CIL, XVI, 33; W. Eck, *op. cit.*, p. 101, 136—139.

[36] A. Degrassi, *I Fasti Consolari dell'Impero Romano dal 30 avanti Cristo al 613 dopo Cristo*, Roma, 1952. p. 27. În ce privește pe Longinus din Dio Cassius, LXVIII, 12, 1 după A. Degrassi, *op. cit.*, p. 32, dacă într-adevăr a fost consul, atunci a îndeplinit funcția de *suffectus* înainte de anul 105, dar crede că mai curînd, așa cît s-ar deduce din autorul antic, „sembrerebbe legato di legione".

[37] CIL, XVI, 39; A. Stein, *Legaten von Moesien*, p. 39; W. Eck, *op. cit.*, p. 143—145.

[38] CIL, XVI, 42; Á Dobó, *Verwaltung*, p. 37—38; W. Eck, *op. cit.*, p. 146.

[39] Lambertz, *ibidem*.

[40] Nu ne-a fost accesibil studiul lui H. G. Pflaum, din *Bayerische Vorgeschichtsblätter*, XXVII (1962), p. 90—91, unde, printre altele, publică și lista de *comites* ai împăraților din primele trei secole. Numele lui Cn. Pinarius Aemilius Cicatricula Pompeius Longinus lipsește în listele membrilor din *consilium principis* de la curtea lui Traian, publicate de J. Croock, *Consilium Principis. Imperial Councils and Consellors from Augustus to Diocletian*, Cambridge, 1955, lucrare la fel inaccesibilă nouă; a se vedea A. Degrassi, *Rivista di Filologie e di Istruzione Classica*, XXXIV, 1959, p. 434—437, unde se face remarca și asupra altor omiteri.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Cu mulţi ani înainte, Angelo Mai atribuia, pentru acest Longinus, aluzia lui Cornelius Fronto, *De bello Parthico* (ed. Naber, p. 217 ; ed. Haines, II, p. 214 ; FHDR, I, p. 532)[41], ... *Traiani ... ductu auspicioque nonne in Dacia captus vir consularis?* „... oare în Dacia, sub comanda şi sub autoritatea lui Traian ..., nu a căzut în captivitate un bărbat consular?" Identificarea, cu Longinus din Dio Cassius, LXVIII, 12, 1, a fost respinsă de H. Dessau[42], dar a fost acceptată apoi de R. Syme[43], şi nu vedem care a putut fi un alt *vir consularis* căzut în captivitatea dacică în vremea războaielor dacice.

O serioasă dificultate, privind informaţia lui Dio Cassius în legătură cu Longinus, constă în cunoaşterea calităţii pe care acesta ar fi avut-o în primul război dacic, cît şi după primul război, cînd primeşte comanda armatei din teritoriul ocupat. În calitate de consular (în cazul că admitem că *Longinus* din Dio Cassius, LXVIII, 12, 1 şi *vir consularis* din opera lui Cornelius Fronto era Cn. Pinarius Aemilius Cicatricula Pompeius *Longinus*), el putea participa la primul război dacic în fruntea armatei unei provincii consulare, avînd sub comanda sa cel puţin două legiuni şi un efectiv corespunzător de trupe auxiliare. Sau în primul război dacic, se cunosc trei consulari guvernatori de provincii : Manius Laberius Maximus guvernatorul Moesiei inferior[44], Q Sosius Senecio guvernatorul Moesiei superior[45] şi Q. Glitius Atilius Agricola guvernatorul Pannoniei[46] şi care, toţi trei, participă în fruntea armatelor celor trei provincii. Nu se cunosc alţi guvernatori ai altor provincii consulare mai îndepărtate şi ar fi greu de admis pentru Cn. Pinarius Aemilius Cicatricula Pompeius Longinus că ar fi avut calitatea unui guvernator consular în primul război. Este posibil atunci, ca Longinus să fi avut numai calitatea de *comes imperatoris*, deci să fi făcut parte din marele stat major al împăratului, aşa cum a fost şi C. Cilnius Proculus, fostul guvernator al Moesiei superior[47] între anii 98 99—100/101[48], probabil ca şi ceilalţi foşti guvernatori ai provinciilor Moesia inferior şi Pannonia.

Există însă o categorie de *comites imperatoris* consulari, care aveau sub comandă anumite vexilaţii ale unor legiuni. Acesta a fost cazul lui *C. Iulius Quadratus Bassus*, consul *suffectus* în 105[49] şi care a fost στρατηλάτης în Δακικὸς πόλεμος, adică *dux exercitus* în cea de a doua campanie al celui de al doilea război dacic, adică în anul 106. În acest an, el deţinea comanda a trei vexilaţii legionare, aduse din Orient : *leg. IV Scythica*, *leg. XII Fulminata* şi încă a uneia al cărei nume nu s-a păstrat în documentele epigrafice, luînd deci parte activă la ultimele acţiuni ale războiului[50]. Este posibil ca în primul război, Cn. Pinarius Aemilius Cicatricula Pompeius Longinus să fi avut la fel comanda unui corp a trei sau patru vexilaţii de legiuni. Oricum, ca şi C. Iulius Quadratus Bassus, şi Longinus, în calitate de consular, conducea un corp echivalent cu efectivul a cel puţin două legiuni. De altfel, στρατηλάτης ca şi στρατάρχης, ambele au înţelesul de *dux exercitus*[51]. Dar, de îndată ce Xiphilinus ne-a păstrat din Dio Cassius, LXVIII, 12, 1, vorbindu-se despre Longinus, δεινὸν ἐν τοῖς πολέμοις

---

[41] După H. Dessau, PIR [1], L 247, unde însă nu se indică opera„
[42] Nota precedentă.
[43] Nota 33.
[44] A. Stein, *Die Legaten von Moesien*, p. 61 ; W. Eck, *op. cit.*, p. 156—158.
[45] R. Syme, *JRS*, XLIX, 1959, p. 28 ; J. Fitz, *Die Laufbahn der Statthalter in der römischen Provinz Moesia Inferior*, Weimar, 1966, p. 11—12 ; W. Eck, *op. cit.*, p. 158—160 ; C. P. Jones, *JRS*, LX, 1970, p. 98—104 ; cf. R. Syme, *Tacitus* [2], p. 646, nr. 14 şi p. 648, nr. 35.
[46] A. Dobó, *Verwaltung*, p. 39—40 ; W. Eck, *op. cit.*, p. 156—160.
[47] J. Fitz, *Latomus*, XXVII, 1968, p. 45—67.
[48] W. Eck, *op. cit.*, p. 152—156.
[49] A. Degrassi, *Fasti*, p. 31.
[50] Ch. Habicht, *op. cit.*, p. 52—53.
[51] Nota 32.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

αὐτῷ γεγενημένον προσκαλεσάμενος „a cărui dîrzenie [Decebal] o simţise în luptele purtate cu el", înseamnă că acesta a avut o comandă efectivă şi nu numai funcţia de consilier la cartierul militar al împăratului.

Care a fost însă calitatea lui Cn. Pinarius Aemilius Cicatricula Pompeius Longinus în fruntea armatei din teritoriul ocupat? R. Paribeni, în mod cu totul vag, spune că a avut o comandă «autonomă», fără să vină cu alte precizări [52]. C. Daicoviciu afirma, că teritoriul, răpit lui Decebal după pacea din anul 102, a fost integrat la provincia Moesia superior; cînd se făcea această afirmaţie, el se baza pe faptul că în noua provincie Dacia, care ar fi luat fiinţă în vara anului 106, după terminarea războiului, unităţile auxiliare ale armatei de ocupaţie, în cea mai mare parte, erau cele ale Moesiei superior, de unde şi concluzia că între anii 102/103—105 (pînă la izbucnirea celui de al doilea război), teritoriul ocupat ar fi fost anexat la această provincie [53]. Dar această explicaţie prezintă două puncte vulnerabile: 1° în viitoarea provincie Dacia, îndată după cel de al doilea război, găsim unităţi auxiliare aduse atît din Moesia superior cît şi din Pannonia (este adevărat însă că cele din Moesia superior sînt mai numeroase) şi două legiuni, *leg. IV Flavia Felix* şi *leg. XIII Gemina* (mai jos p. 11 şi urm.), prima din Moesia superior iar cea de a doua din Pannonia; 2° comandantul armatei de ocupaţie, Cn. Pinarius Aemilius Cicatricula Pompeius Longinus, era un general de rang consular, care în nici un caz nu putea fi subordonat guvernatorului Moesiei superior şi acesta tot un consular.

Să vedem însă, cine era guvernatorul Moesiei superior între anii 102/103—105, adică în timpul cît Longinus deţinea comanda trupelor din teritoriul ocupat de la nord de Dunăre? În anii 96 97—101, înainte de a începe primul război, Moesia superior era condusă de C. Cilnius Proculus [54], care, odată cu începerea războiului, figurează printre *comites imperatoris* şi deci în această calitate (şi nu de guvernator) participă la acţiunile militare din Dacia între anii 101—102 [55]. Acestuia i-ar fi urmat Q. Sosius Senecio între anii 101/102—102/103 (eventual pînă în 104), care, deşi nu este atestat epigrafic, prezenţa lui în Moesia superior azi aproape că este unanim recunoscută [56]. În iarna anilor 105/106, deci în vremea celui de al doilea război, guvernarea Moesiei superior o deţinea L. Herennius Saturninus [57], care s-ar fi aflat la cîrma acestei provincii încă din 104/105 [58]. Deci în timp ce Longinus se găsea în fruntea armatei de ocupaţie de la nordul Dunării, Moesia superior era guvernată de Q. Sosius Senecio şi apoi de L. Herennius Saturninus, dar, în ambele cazuri, comandantul forţelor armate din teritoriul ocupat nu putea fi subordonat nici unuia dintre cei doi. Mai întîi, Q. Sosius Senecio a fost *consul I* în anul 99 (este adevărat însă că *ordinarius*) [59], pe cînd Cn. Pinarius Aemilius Cicatricula Pompeius Longinus a fost *consul* (este adevărat însă că numai *suffectus*) încă în anul 90 [60] şi apoi a obţinut guvernarea a două provincii consulare (Moesia superior şi Pannonia) [61] şi a condus

---

[52] Nota 5.

[53] C. Daicoviciu, *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 332, 336; idem. *La Transylvanie dans l'antiquité*, Bucureşti, 1945, p. 91; idem, *Istoria României*, I, p. 308.

[54] Nota 48.

[55] Nota 47.

[56] Nota 45.

[57] După diploma militară CIL, XVI, 54, ——— *e[t sunt in Moesia superio]re sub L. Herenn[io Saturnino———]*, de obicei datată între 103—107, după noi însă, în lunile dec., ian., febr., a anilor 105/106, ceea ce vom încerca a demonstra cu alt prilej.

[58] W. Eck, *op. cit.*, p. 163—165.

[59] A. Degrassi, *op. cit.*, p. 29.

[60] Nota 36.

[61] Notele 37 şi 38.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

o *expeditio Suebica*[62], ceea ce nu a avut Q. Sosius Senecio. În afară de deosebitele merite și calități militare, mai era și diferența de vîrstă între cei doi; la sfîrșitul primului război dacic, Q. Sosius Senecio împlinea cca. 42—44 de ani[63], pe cînd Longinus atingea vîrsta de cca. 50—52 de ani. Cu atît mai puțin poate fi vorba de subordonarea lui Longinus lui L. Herennius Saturninus, căci acesta este *consul suffectus* deabia în anul 100[64] și oricum mai tînăr atît față de Q. Sosius Senecio cît și față de Longinus.

Cu ce titlu a fost atunci învestit Longinus, cît a stat în fruntea armatei din Dacia după pacea din anul 102? Pentru a da un răspuns la această întrebare, este necesar să vedem, care au fost unitățile pe care le avea sub comanda sa în teritoriul ocupat. Prima este *leg. IV Flavia Felix*, din cadrul armatei Moesiei superior, dislocată la nord de Dunăre[65] și plasată pe locul unde se va întemeia viitoarea *col. Ulpia Traiana Aug. Dacica*, denumită și *Sarmizegetusa*[66]. Acum este cazul să revenim la pasajul din opera lui Dio Cassius, LXVIII, 9, 7, τὸ στρατόπεδον ἐν Ζερμιζεγεθούσῃ, care a fost înțeles în chip diferit atît de traducători cît și de cei ce s-au ocupat de istoria războaielor dacice, unii acordîndu-i sensul de „castru", alții de „legiune" iar alții de „armată", figurînd cu toate trei înțelesurile la Dio Cassius (mai sus). E. Ritterling, ținînd seama că pe locul coloniei romane Sarmizegetusa (după autor reședința lui Decebal) s-au aflat monumentele epigrafice ale *leg. IV Flavia Felix*, crede că στρατόπεδον ἐν Ζερμιζεγεθούσῃ este *leg. IV Flavia Felix*, pe care Traian o lasă în această localitate[67]. Dar materialele epigrafice, cu numele abreviat al acestei legiuni, este puțin probabil ca să dateze începînd încă cu anul 102 și mai curînd opera de construire al castrului, cu ziduri de piatră, să fi avut loc deabia după terminarea celui de al doilea război, adică începînd cu vara anului 106. deși lagărul militar de aici a putut fi început încă în 102/103. Totuși, unele materiale epigrafice ale *leg. IV Flavia Felix* de pe locul vitoarei *col. Ulpia Traiana Aug. Dacica* (*Zermizegethusa* la Dio Cassius, LXVIII, 9, 7) pot fi datate încă începînd cu anii 102/103 și pînă în 107/108, timp cît a staționat aici unitatea[68]. Prin plecarea *leg. IV Flavia Felix* la nordul Dunării, Moesia superior rămîne tot o provincie consulară, dar numai cu două legiuni: *leg. I Adiutrix p.f.*[69] și *leg. VII Claudia p.f.*[70].

Calitatea de consular, pe care o avea Longinus, îi dădea însă dreptul de comandă pentru două legiuni; dacă prima a fost *leg. IV Flavia Felix*, apoi cea de a doua nu putea fi decît *leg. XIII Gemina*, din armata Pannoniei. Avem justificate motive să afirmăm, că, începînd cu primul război dacic, *leg. XIII Gemina* părăsește definitiv castrul de la Vindobona[71], iar în Pannonia, în locul ei, fiind adusă, încă în anul 101, *leg. XI Claudia p.f.*, din castrul de la Vindonissa, din Germania superior, garnizonată acum la Brigetio[72]. Dar, dacă *leg. IV Flavia Felix* i se cunoaște locul castrului, încă începînd cu anul 102/103, în schimb nu dispunem de aceeași documentare pentru *leg. XIII Gemina*. Ținem totuși seama de observația de mai sus, anume că materialul epigrafic al *leg. IV Flavia Felix*, în majoritatea lui, datează de după definitiva cucerire a țării lui Decebal, cînd *leg. XIII Gemina* este fixată în centrul noii provincii, la Apu-

[62] Nota 34.
[63] C. P. Jones, *op. cit.*, p. 104.
[64] A. Degrassi, *op. cit.*, p. 30.
[65] Nota 14.
[66] Pentru limitarea în timp a garnizoanei *leg. IV Flavia Felix*, pe locul viitoarei colonii romane, în anii 102/103 — 107/108, a se vedea studiul nostru din *Apulum*, IX, 1971, p. 318 și urm.
[67] E. Ritterling, *ibidem*.
[68] Nota 66.
[69] E. Ritterling, *op. cit.*, 1390.
[70] Idem, *op. cit.*, 1620 și urm.
[71] Idem, *op. cit.*, 1716.
[72] Idem, *op. cit.*, 1698.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lum, iar în sudul Daciei, unde a staționat puțin timp, lăsînd puține urme epigrafice. Există totuși, cîteva cărămizi cu stampila acestei legiuni, aflate în sudul Daciei, am putea spune în spațiul geografic al *leg. IV Flavia Felix*, care se pot data începînd cu anul 102/103. Astfel, stampila LEG. XIII GE[73] la Cenad (jud. Arad)[74]; la *Micia* (Vețel, jud. Hunedoara)[75]; în *col. Ulpia Traiana Aug. Dacica (Sarmizegetusa)*[76] alături de stampilele *leg. IV Flavia Felix*; în *Pagus Aquensis* (Călan, jud. Hunedoara)[77]; la Orăștioara de Sus (jud. Hunedoara)[78]; stampila LEG XIII GE TADI[79] la *Drobeta*-Turnu Severin[80]; în *Pagus Aquensis*[81]; stampila LEG XIII GE HERA[82] la *Micia*[83].

Ne întrebăm acum, ce a vrut să spună Dio Cassius, LXVIII, 9. 7, prin τὸ στρατόπεδον ἐν Ζερμιζεγεθούσῃ? A lăsat Traian, pe locul viitoarei Sarmizegetuse romane, un „castru"? o „legiune"? o „armată"? Toate trei sensurile se potrivesc, dar mai curînd, probabil că, este vorba de un mare „castru", corespunzător efectivului celor două legiuni, căci oricum τὸ στρατόπεδον este opus lui φρουραῖς, deci „garnizoane", *„castella"*, din același capitol. Dar, dacă pe locul viitoarei Sarmizegetuse romane se găsea un castru cuprinzînd efectivul a două legiuni, înseamnă că aici a trebuit să fie și reședința lui Cn. Pinarius Aemilius Cicatricula Pompeius Longinus.

În ce privește τήν τε ἄλλην χώραν Φρουραῖς διαλαβών „în cealaltă parte a țării punînd garnizoane", din același capitol, aici sigur că autorul antic se referă la *praesidia*, *castella*[84], unităților auxiliare. Care au fost aceste unități auxiliare de sub comanda lui Longinus și, mai ales, cum putem afla numele lor? Avînd însă sub comandă cîte o legiune din Moesia superior și din Pannonia, înseamnă că majoritatea unităților auxiliare erau date de armatele acestor două provincii. Unitățile auxiliare, desprinse din armata Moesiei superior, credem că pot fi recunoscute prin așa-zisa metodă a eliminării. Astfel, în diploma CIL, XVI, 46 din 8 mai 100, figurează 23 de unități auxiliare în armata Moesiei superior, iar în diploma CIL, XVI, 54, emisă în lunile de iarnă ale anilor 105/106[85], figurează numai 13 unități auxiliare în armata aceleeași provincii. Aceasta ar putea

[73] Stampilele LEG XIII GE se regăsesc în Pannonia (J. Szilágyi, *Inscriptiones tegularum Pannoniarum* (Dissert. Pannonicae, Ser. II, Nr. 1), Budapesta, 1933, p. 63 și urm., nr. 10—13), ceea ce justifică vechimea acestor produse încă din primii ani ai provinciei nord-dunărene.

[74] CIL, III, 8064, 1, h' (=1629, 1 și p. 1 018); J. Szilágyi, *A dáciai erödrendszer helyörségei és a katonai téglabélyegek — Die Besatzungen des Verteidigungssystems von Dazien und ihre Ziegelstempel*, Budapesta, 1946, p. 60.

[75] CIL, III, 8064, 1, 1 (=1629, 1); J. Szilágyi, *ibidem*.

[76] CIL, III, 8064, 1, h (=1629, i); o cărămidă, cu această stampilă, în Muzeul din Deva, inv. 2 352.

[77] J. Szilágyi, *op. cit.*, p. 44, pl. 85.

[78] CIL, III, 12 608; J. Szilágyi, *op. cit.*, p. 60.

[79] Stampile cu literele LEG XIII GE, urmate de numele producătorului, înscris în același rînd, se regăsesc în Pannonia (CIL, III, 4660, 3—18; J. Szilágyi, *Inscriptiones*, p. 63 și urm., nr. 14—45), ceea ce pledează pentru o mai mare vechime în Dacia.

[80] CIL, III, 8062 (=1628); H. Dessau, ILS, 9109; J. Szilágyi, *A dáciai*, p. 44, pl. V, 94; I. I. Russu, *Apulum*, V, 1964, p. 228—230; îndoielile, exprimate din partea lui D. Tudor, *Oltenia Romană*[3], p. 343, că tegula nu ar proveni de la Drobeta — Turnu Severin, nu sînt cu nimic justificate; cf. Gr. Tocilescu, *Monumente epigrafice și sculpturali ale Muzeului Național de Antichități*, București, 1902, p. 319—326).

[81] B. Jánó, *Arch. Ert.*, XXXII, 1912, p. 55; J. Szilágyi, *A dáciai*, p. 44, pl. VI, 94; I. I. Russu, *ibidem*.

[82] Aceeași observație ca în nota 79.

[83] C. Petolescu, L. Mărghitan, *Țigle și cărămizi stampilate din thermele de la Micia*, în *Muzeul Național*, I, 1974, p. 254.

[84] ThLL, III, 525; CGL, VI, 187, *castellum* Φρούριον.

[85] Nota 57.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

însemna, că o parte din auxilia Moesiei superior, între anii 102/103—105, a trecut la nordul Dunării sub comanda lui Longinus. Unele din aceste unități se vor regăsi apoi în armata de ocupație a Daciei după terminarea celui de al doilea război [86].

Urmînd metoda eliminării, ajungem la concluzia, că din armata Moesiei superior s-au desprins următoarele unități: *ala I Claudia nova miscellanea* [87], *coh. I Antiochiensium* [88], *coh. II Britannorum milliaria c.R.p.f.* [89], *coh. III Brittonum* [90], *coh. I Cretum* [91], *coh. II Gallorum Macedonica* [92], *coh. V Gallorum* [93], *coh. I Flavia Hispanorum milliaria* [94], *coh. II Hispanorum* [95], *coh. V Hispanorum* [96], *coh. I Thracum c.R.* [97], *coh. VI Thracum* [98], *coh. I Vindelicorum milliaria c.R.* [99]; toate aceste trupe nu mai figurau în auxilia Moesiei superior în diploma din iarna 105/106 [100].

Pentru unitățile auxiliare date de armata Pannoniei, este mai greu a fi deduse pe baza diplomelor militare; pot fi însă recunoscute numai acelea, care,

---

[86] CIL, XVI, 57, 163.

[87] La 8 mai 100 în Moesia superior (CIL, XVI, 46); în iarna 105/106 lipsește în Moesia superior (CIL, XVI, 54); 2 iul. 110 în Dacia (CIL, XV, 163).

[88] La 8 mai 100 în Moesia superior (CIL, XVI, 46); în iarna 105/106 lipsește în Moesia superior (CIL, XVI, 54); după anul 103 se afla la nordul Dunării, în castrul de la Drobeta (D. Tudor, *op. cit.*, p. 481, nr. 1; *Ann, Ép.*, 1959, 309); în anul 110 nu se mai afla la nordul Dunării.

[89] La 8 mai 100 în Moesia superior (CIL, XVI, 46); în iarna 105/106 nu se mai afla în Moesia superior (CIL, XVI, 54); la 2 iul. 110 în Dacia (CIL, XVI, 163).

[90] La 8 mai 100 în Moesia superior (CIL, XVI, 46); în iarna 105/106 nu mai este menționată în Moesia superior (CIL, XVI, 54); participă la construirea podului de la Drobeta (CIL, III, 1703, 3; Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 345—346; Al. Bărcăcilă. *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XXXII, 1939, p. 160; D. Tudor, *op. cit.*, p. 349—350); în anul 110 nu se mai afla în Dacia.

[91] La 8 mai 100 în Moesia superior (CIL, XVI, 46); în iarna 105/106 nu mai figurează în auxilia Moesiei superior (CIL, XVI, 54); la 2 iul. 110 în auxilia Daciei (CIL, XVI, 163); între anii 102/103—105, probabil că își avea garnizoana la Vîrșeț (*Spomenik*, LXXI, 55, 1931, p. 44); participă la construirea podului de la Drobeta (CIL, XVI, 1703, 2).

[92] La 8 mai 100 în auxilia Moesiei superior (CIL, XVI, 46); în iarna 105/106 nu mai este menționată în Moesia superior (CIL, XVI, 54); la 17 febr. și 2 iul. 110 în Dacia (CIL, XVI, 57, 163).

[93] La 8 mai 100 în Moesia superior (CIL, XVI, 46); în iarna 105/106 lipsește în Moesia superior (CIL, XVI, 54); la 2 iul. 110 în Dacia (CIL, XVI, 163).

[94] La 8 mai 100 în Moesia superior (CIL, XVI, 46); în iarna 105/106 lipsește în Moesia superior (CIL, XVI, 54); la 17 febr. și 2 iul. 110 în Dacia (CIL, XVI, 57, 163).

[95] La 8 mai 100 în Moesia superior (CIL, XVI, 46); în iarna 105/106 nu mai este amintită în auxilia Moesiei superior (CIL, XVI, 54); la 2 iul. 110 în Dacia (CIL, XVI, 163); participă la lucrările podului de la Drobeta (CIL, III, 1703, 1); probabil că la început și-a avut garnizoana la Banatska Palanka (CIL, III, 8074, 20) și apoi la Vîrșeț, prezentă aici în anul 108 (CIL, III, 6272).

[96] La 8 mai 100 în Moesia superior (CIL, XVI, 46); în iarna 105/106 lipsește în Moesia superior (CIL, XVI, 54); la 2 iul. 110 în Dacia (CIL, XVI, 163).

[97] La 8 mai 100 în Moesia superior (CIL, XVI, 46); în iarna 105/106 lipsește în Moesia superior (CIL, XVI, 54); la 17 febr. și 2 iul. 110 în auxilia Daciei (CIL, XVI, 57, 163).

[98] La 8 mai 100 în Moesia superior (CIL, XVI, 46); în iarna 105/106 lipsește în această provincie (CIL, XVI, 54); la 2 iul. 110 în Dacia (CIL, XVI, 163).

[99] La 8 mai 100 în Moesia superior (CIL, XVI, 46); în iarna anului 105/106 lipsește în această provincie (CIL, XVI, 54); la 2 iul. 110 în Dacia (CIL, XVI, 163); probabil că în anii 102/103—105 a staționat la Vărădia (Gr. Florescu, *Istros*, I, 1934, p. 69; *Ann. Ép.*, 1935, 109).

[100] CIL, XVI, 54.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

în anul 110, figurează în auxilia noii provincii Dacia [101]. Acestea sînt : *ala I Britanica milliaria c.R.* [102], *ala I Aug. Ituraeorum* [103], *ala I Civium Romanorum* [104], *ala Siliana c.R.* [105], *ala I Tungrorum Frontoniana* [106], *coh. I Aug. Ituraeorum* [107] şi, probabil, încă o cohortă [108].

Ar fi deci un total de cca 11 000 soldaţi auxiliari şi, dacă ţinem seama, că o legiune dispunea în medie de 5 500 de soldaţi [109], fiind două legiuni, tot 11 000 soldaţi legionari. Sînt deci două efective egale de *cives Romani* şi *peregrini* şi, de altfel, aceasta este regula în componenţa armatei romane în perioada care ne interesează [110]. Longinus deci avea la dispoziţia sa o forţă militară ce se ridica la cca 22 000 de oameni, deci egală cu a unei provincii nu prea întinse [111].

La întrebarea, la care nu se poate da un răspuns mai convenabil, este funcţia pe care o îndeplinea Longinus la nordul Dunării. Aşa cum s-a încercat să se demonstreze, el conducea o armată, dar fără să depindă sau să fie subordonat guvernatorului Moesiei superior. Unităţile, care se aflau sub comanda sa, nu mai ţineau de armata Moesiei superior sau de a Pannoniei. Dacă este aşa, atunci înseamnă că Longinus conducea o provincie, deşi este greu de afirmat că, încă începînd cu 102/103, exista o provincie *Dacia* la nordul Dunării. Dar, deşi lipsesc argumentele pentru o asemenea provincie, se ridică totuşi această problemă, iar faptul nu pare a fi cu totul neprobabil. Credem însă, că în urma argumentelor aduse de noi, nu se mai poate susţine că partea de sud-vest a Daciei, după 102, ar fi fost încorporată la Moesia superior şi. s-ar putea, ca încă după terminarea primului război, Traian, nu numai că intenţiona, dar chiar să fi întemeiat o nouă provincie la nordul Dunării.

Se pune atunci întrebarea, cînd apare o nouă provincie la nordul Dunării ? Dio Cassius, LXVIII, 14, 3, ne spune că după terminarea celui de al doilea război, ἡ Δακία Ῥωμαίων ὑπήκοος ἐγένετο „Dacia ajunge sub ascultarea romanilor". fără a lăsa să se înţeleagă că o parte din ţara dacilor ar fi devenit provincie după primul război ; totuşi, în LXVIII, 8, 5, se spune că Decebal este nevoit să renunţe la teritoriul cucerit în timpul primului război. După cronologia lui Eusebius, *Cronicon*, an. 102, încă în anul 102, după ce Decebal a fost învins *(victo)*, *Traianus --- Daciam fecit provinciam*. Eutropius, VIII, 2, 2, ne spune numai că după ce Decebal a fost învins *(Decibalo victo)*, Dacia a devenit *provincia* şi ace-

---

[101] CIL, XVI, 57, 163.

[102] La 19 nov. 102 în Pannonia (CIL, XVI, 47) ; la 2 iul. 110 în Dacia (CIL, XVI, 163).

[103] La 20 febr. 98 în Pannonia (CIL, XVI, 42) ; la 17 febr. şi 2 iul. 110 în Dacia (CIL, XVI, 57, 163) ; este posibil ca încă de la început să-şi fi avut garnizoana la Micia (CIL, III, 1382).

[104] Înainte de războaiele dacice în Pannonia (W. Wagner, *Die Dislokation der römischen Auxiliarformationen in den Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus*, Berlin, 1938, p. 26) ; la 17 febr. 110 în Dacia (CIL, XVI, 57).

[105] La 20 febr. 98 şi 19 nov. 102 în Pannonia (CIL, XVI, 42, 47) ; participă la războaiele dacice (W. Wagner, *op. cit.*, p. 68) ; la 2 iul. 110 în Pannonia inferior, alături de alte trupe care au participat la războaiele dacice (CIL, XVI, 164).

[106] În armata Pannoniei (W. Wagner, *op. cit.*, p. 76) de unde participă la războaiele dacice ; la 2 iul. 110 în Pannonia inferior cu alte unităţi participante la războaiele dacice (CIL, XVI, 164) ; probabil că la început şi-a avut garnizoana la Vîrşeţ (CIL, III, 6274).

[107] La 20 febr. 98 şi 19 nov. 102 în Pannonia (CIL, 42, 47) ; la 17 febr. 110 în Dacia (CIL, XVI, 57).

[108] Este posibil încă o cohortă dintre cele menţionate în diploma CIL, XVI, 164 din 2 iul. 110, în auxilia Pannoniei inferior, dintre care unele este sigur că au participat la războaiele dacice.

[109] G. R. Watson, *The Roman Soldiers*, Ithaca — New York, 1969, p. 13, 22.

[110] J. Szilágyi, *Acta Antiqua*, II, 1953, p. 138.

[111] Idem, *op. cit.*, passim.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

laşi înţeles au cuvintele lui Rufius Festus, VIII *(Dacos sub rege Decibalo vicit)* şi ale lui Iordanes, *Rom.*, 217 *(Decebalo eorum rege devicto)* [112]. Din textele ultimilor trei breviatori, nu reiese deci în mod absolut limpede, dacă este vorba de prima înfrîngere a lui Decebal, adică de primul război dacic, sau de cea de a doua înfrîngere, adică de cel de al doilea război. Nici unul nu spune că *după moartea* lui Decebal, ci numai *după înfrîngerea* lui Decebal, Dacia devine provincie, cu excepţia lui Dio Cassius, dar care nu foloseşte cuvîntul *provincia* (ἐπαρχία). Cea mai veche diplomă militară, unde este anunţată pentru prima dată existenţa provinciei Dacia, a fost emisă la 11 aug. 106, cînd se cunoaşte şi primul ei guvernator, în persoana lui D. Terentius Scaurianus [113]. Pentru o vechime anterioară acestei date, nu dispunem de nici un alt document (ce ar putea prezenta totală siguranţă), dar, faptul nu ar fi cu totul imposibil.

O a doua variantă, în sensul că Longinus, în momentul cînd îndeplinea comanda la nordul Dunării, să fi fost guvernator al Moesiei superior şi, în această calitate, să fi ajuns să negocieze cu Decebal, este puţin posibilă. Este adevărat, că pentru perioada 103/104, nu avem documentat numele guvernatorului Moesiei superior, ceea ce ar putea presupune că Longinus ar fi stat la cîrma acestei provincii şi în această calitate să fi avut loc întrevederea cu regele dac. Dar aceasta atunci ar duce la concluzia că teritoriul sud-vestic al Daciei, ocupat de romani după pacea din anul 102, să fi fost încorporat la provincia Moesia superior, aşa cum teritoriul sud-estic a fost, într-adevăr, încorporat la Moesia inferior [114].

S-ar mai putea presupune, că Longinus să fi cumulat guvernarea Moesiei superior cu a unei noi provincii de la nord de Dunăre. Pentru o asemenea ipoteză, am avea exemplul lui L. Catilius Severus, care, încă în timpul războiului din Orient (anii 114—117), este *legatus Aug. pr. pr. provinciae Cappadociae et Armeniae maioris et minoris* [115]. În cazul acesta, L. Catilius Severus, guvernator al Cappadociei, devine şi guvernatorul noii provincii Armenia maior, pe care acum o întemeiase Traian. Deci este vorba de extinderea mandatului de guvernare a încă unei noi provincii [116]. În ce priveşte însă ipoteza guvernării Moesiei superior de către Longinus, în 103/104, adică între guvernarea lui Q. Sosius Senecio şi cea a lui L. Herennius Saturninus, este puţin sigur de a se certifica, deoarece personajul, a cărui activitate ne interesează aici, fusese odată guvernator al acestei provincii în anul 92/93—94/95 [117] şi este împotriva principiilor ca aceeaşi persoană, după un timp de cca opt ani, să primească din nou aceeaşi provincie.

Rămîne deci a considera pe Cn. Pinarius Aemilius Cicatricula Pompeius Longinus, ca în perioada dintre cele două războaie (102/103—105), să fi fost mai

---

[112] Vl. Iliescu. FHDR. II, p. 407, induce în eroare cititorul, cînd cuvintele *Decebalo eorum rege devicto* le traduce „după ce regele lor Decebal a fost *omorît*" (sublinierea noastră).

[113] W. Eck, *op. cit.*, p. 166, nota 229, „ob der von Dio 68, 12, 1 erwähnte Longinus (identisch mit Ch. Pompeius Longinus, *suff.* 90 ?) der im besetzen Dakien Truppen kommandierte, bereits als Statthalter anzusehen ist, erscheint unsicher". Pe monede, legenda DACIA AVGVST PROVINCIA apare deabia în anul 112 (P. L. Strack, *Untersuchungen zur römischen Reichsprägung des zweiten Jahrhunderts, I. Die Reichsprägung zur Zeit des Traian*, Stuttgart, 1931, p. 207—208, nr. 435 ; M. Durry, *Revue Historique*, CLXIX, 1932, p. 323 ; I. Winkler, *Studii Clasice*, VII, 1965, p. 229).

[114] B. Gerov, *Klio*, 37, 1959, p. 210.

[115] CIL, X, 8291 = H. Dessau, ILS, 1041 ; R. Cagnat, A. Merlin, *Inscriptions latines d'Afrique*, Paris, 1923, nr. 43 ; încă o inscripţie, inedită, aflată în Armenia, la Artaxata (W. Eck, *op. cit.*, p. 9, nota 39) ; Ed. Groag, PIR², II, C 558.

[116] W. Eck, *op. cit.*, p. 178—182.

[117] Nota 37.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

curînd guvernatorul unei noi provincii de la nord de Dunăre [118], atunci în curs de formare (deşi recunoaştem că nu poate fi dovedit acest lucru), decît a provinciei Moesia superior. Dar, noi sîntem încă insuficient informaţi asupra provinciilor în curs de formare din timpul lui Traian. Numai pentru Armenia maior, deţinem două informaţii epigrafice, că L. Catilius Severus cumula guvernarea acesteia şi a Cappadociei în anii 114—117 [119]. Tot o nouă provincie orientală (bănuită a fi Mesopotamia) era acum guvernată de către D. Terentius Scaurianus, care se întitula *consularis [exercijtus provinciae novjae...]* [120], dar nu avem certitudine care era această *provincia nova*. Iar pentru cea de a treia provincie orientală, Assyria, întemeiată de către Traian, nu deţinem nici o documentare concretă [121]. N-ar fi exclus însă, ca titulatura lui Longinus în Dacia să fi fost ca şi cea a lui D.Terentius Scaurianus în Orient, adică de *consularis exercitus provinciae* şi nu cea de *leg. Aug. pr. pr. provinciae...*. Este totuşi semnificativ faptul şi de remarcat aici, că cele trei provincii orientale erau considerate ca fiind create de Traian încă înainte de terminarea războiului parthic [122]; n-ar fi atunci exclus, ca o provincie de la nordul Dunării să fi fost mai înainte de totala biruinţă asupra dacilor.

Cînd a ajuns Longinus în fruntea armatei staţionată în nordul Dunării, se poate numai întrevederea din textul lui Dio Cassius, LXVIII, 12, 1, cel păstrat de către Xiphilinus, cînd se afirmă că vitejia acestuia îi era bine cunoscută lui Decebal încă din primul război. Ar fi de înţeles, că îndată după încheierea păcii, i se încredinţează lui Longinus comanda trupelor stabilite în teritoriul ocupat.

Cînd a avut loc întrevederea dintre Decebal şi Longinus? Probabil că de îndată ce regele dac a fost informat de plecarea lui Traian de la Roma, deci după 4 iunie 105 [123]; cam aşa ar rezulta din cele scrise de Dio Cassius, LXIII, 12. 1—2. Prizonieratul lui Longinus şi negocierile dintre Traian şi Decebal, aşa cum relatează în continuare Dio Cassius, LXVIII, 12, 2—5, au putut avea loc, probabil, cînd împăratul se găsea în Moesia superior, de unde pregătea viitoarea campanie.

Ca încheiere, fără a mai intra într-o analiză mai profundă a problemei, amintim numai despre cauzele care l-au putut determina pe Longinus, în timpul captivităţii, să-şi ridice viaţa. În legătură cu aceasta, Dio Cassius nu motivează îndeajuns acest act şi, totodată, nu este suficient de clar, ceea ce necesită să

---

[118] H. Daicoviciu, *Cassius Dio şi Sarmizegetusa*, în *In Memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj-Napoca, 1974, p. 111—116, este de părere că zonele din sud-vestul Daciei, ocupate de romani între cele două războaie, erau „un fel de district militar" (după sugestia lui R. Florescu). Ne permitem să atragem atenţia, că textul din Dio Cassius, LXVIII, 9, 7, nu este după Xiphilinus, cum susţine autorul la p. 113, ci sînt cuvintele istoricului antic, aşa cum am demonstrat în p. 3 şi urm.; mai departe apoi, Longinus nu putea fi comandantul *leg. IV Flavia Felix*, lăsată de Traian în Dacia, cum se susţine la p. 114—115, deşi anterior a susţinut că este un comandant de oşti (nota 24), căci, aşa cum s-a văzut, acesta era un consular. În altă ordine, nu am înţeles pentru ce Vl. Iliescu, FHDR, I, 693, nota 142, identifică pe generalul Longinus cu Cassius Longinus, căci senatorii cu acest nume se situează în sec. I şi nici unul nu poate fi contemporan cu Traian (a se vedea PIR², C 499—505; W. Eck, *op. cit.*, p. 258), iar trimiterea la Fronto, *De bello Parthico*, II, p. 214 (=FHDR, I, p. 533) este fără nici o noimă, căci în opera acestuia nu este vorba de nici o persoană cu acest nume.

[119] Nota 115.

[120] M. P. Speidel, *JRS*, LX, 1970, p. 142 şi urm.

[121] A. Maricq, *Syria*, XXXVI, 1959, p. 255—263.

[122] Pentru războaiele purtate de Traian în Orient, J. Guey, *Essai sur la guerre parthique de Trajan*, Bucureşti, 1937; F. A. Lepper, *Trajan's Parthian War*, Oxford, 1948; R. Hanslik, *RE—PW*, X Supplb. (1965), 1095—1101.

[123] A. Degrassi. *Inscriptiones Italiae*, XIII, 1, Roma, 1947, p. 195 şi urm.; L. Vidman, *Fasti Ostienses*, Praga, 1957, p. 18.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pătrundem dincolo de litera textului. În general, moartea lui Longinus este apreciată ca fiind un act de mare curaj, un act de sacrificiu, un act eroic, pentru salvarea prestigiului imperiului roman. Dar un asemenea sacrificiu putea fi totuşi evitat din partea lui Longinus. Cauza morţii lui trebuie căutată în învinuirea ce i s-ar fi adus din partea lui Traian, de a fi acceptat întîlnirea cu Decebal şi deci tratativele duse cu duşmanul împăratului. Un asemenea act putea fi considerat ca o trădare faţă de împărat, de planurile lui Traian, ceea ce ar fi dus la pierderea încrederii în acest general. Îndrăznim deci să precizăm, că Longinus a dat dovadă de trădare, de îndată ce şi-a depăşit atribuţiile, adică din moment ce s-a lăsat atras de Decebal, care, în mod probabil, că îi promitea o anumită recompensă, devenind astfel o unealtă în mîna regelui. Lucrurile, după cum se ştie, au evoluat însă în alt sens, dar, oricum, atitudinea şi comportarea lui Longinus în Dacia, fiind cunoscute împăratului, nu puteau să-l lase pe acesta indiferent. Dizgraţia în care căzuse generalul Longinus, se poate vedea din faptul că pe Traian nu l-a preocupat nicidecum soarta şi salvarea acestuia din captivitatea dacică şi, chiar după moartea lui, nu a căutat să-i facă cinstea unei înmormîntări [124]. Dar, cu toată prezentarea voalată, din partea lui Dio Cassius, totuşi aluziile sînt îndeajuns de evidente, pentru a recunoaşte adevăratele sentimente ale împăratului. Însăşi scrisoarea lui Longinus către Traian, unde vorbea despre ἱκετεία *supplicatio* (Dio Cassius, LXVIII, 12, 3), arată că el însuşi şi-a recunoscut pînă în cele din urmă vina.

LONGINUS
DIO CASSIUS LXVIII, 12, 1—5

RÉSUMÉ

Longinus, le général de l'empereur Trajan, a été le commandant de l'armée romaine établis dans le territoire occupé au nord du Danube, après la paix de 102. Il s'identifie avec Cn. Pinarius Aemilius Cicatricula Pompeius Longinus, consul suffectus en 90, le gouverneur de la Mésie supérieur en 92/93—94/95 et la Pannonie en 95/96—97/98. En disgrâce de l'empereur et fait prisonnier par le roi dace Décébale, il est forcé se suicider au moyen du poison, probablement au printemps de l'année 105, quelques jours avant commencer la deuxième guerre dace.

[124] Datorită faptului că biserica din Densuş, nu departe de Sarmizegetusa romană, a fost zidită cu material de construcţie roman, chiar şi piese epigrafice, adunat din ruinele localităţii antice, printre care şi inscripţia funerară CIL, III, 1536, D M / G. LONGIN / MAXIMO / VIX AN LVIII / IVLIA AFRO / DISIA CONI / B.M.P., a făcut pe unii cărturari, din secolul trecut, să răspîndească credinţa, că edificiul creştin (datează din sec. XIII) ar fi la origine mausoleul generalului roman Longinus (a se vedea O. Floca, V. Şuiaga, *Ghidul Judeţului Hunedoara*, Deva, 1936, p. 315), iar înainte considerat de către Baron S. J. v. Hohenhausen, *Die Alterthümer Daciens dem heutigen Siebenbürgen. Aus den Zeiten als diese schöne Land die Römer regierten*, Viena, 1775, p. 85, ca fiind „Marstempel".

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA RELAȚIILOR MOLDO—POLONEZE DIN ANII 1683—1684

DE

CONST. A. STOIDE

I. Năruirea domniei lui Gheorghe Duca și instalarea efemeră a lui Ștefan vodă Petriceicu pe tronul Moldovei în toamna anului 1683 nu reprezintă decît unul din multiplele efecte ale luptei de mari proporții concepută de noul „Vezir azem", Cara Mustafa pașa, împotriva imperialilor. Alături de lupta propriu-zisă, de războiul armelor, care se termină cu dezastruosul asediu al Vienei, această fază finală a expansiunii militare turcești este dublată de o intensă activitate diplomatică, în care Moldova va avea oarecare rol. Pe de o parte, marele vizir, chemînd să participe la atacul turcesc pe domnii țărilor române și pe hanul tătarilor, lăsa fără apărare părți din teritoriul statului otoman și din țările vasale. Mai mult chiar, lipsa conducătorilor din aceste țări dădea putință unor nemulțumiți sau unor ambițioși să provoace neliniște lăuntrică și revoltă sau să susțină pretendenți la tron. Pe de altă parte, el pare a nu fi fost informat asupra adevăratelor intenții ale statelor europene în momentul conflictului. Nădăjduia, probabil, să găsească pe austrieci izolați sau credea că războiul va fi terminat mai înainte ca Austria să fi izbutit să încheie alianțe, care ar fi putut modifica echilibrul de forțe [1].

Cît de mult evitau turcii lupta pe două fronturi se vede din împrejurările expediției otomane din 1677, la Cehrin, pentru înlocuirea hatmanului cazac Doroșenco, trecut de partea moscoviților, cu Gheorghe Hmielnițki. Cînd rezidentul imperial la Constantinopol, Kindsperg, protestă pe lîngă marele vizir contra atitudinii lui Apaffiy, care, în înțelegere cu Ludovic al XIV-lea, intenționa să ajute pe rebelii din Ungaria în luptele contra imperialilor, acesta a dat ordine severe ardeleanului să nu se miște [2]. E de presupus că în amintirea vizirului stăruia

[1] La sfîrșitul lui august 1683, pe cînd Sobieski opera în persoană trecerea Dunării pe la Tulln, apropiindu-se de Viena, hanul tătăresc anunța marelui Vizir această veste, la care înaltul demnitar turc răspundea că știrea e falsă „... cum este posibil ca regele polon să fie în persoană acolo, cînd tratativele se găseau în ultimul stadiu... vor fi văzut, probabil, pe acei poloni pe care Lubomirsky îi angajase în solda împăratului" (I. Nistor, *Un român iscoadă la 1683*, „Anal. Acad. Rom. Tom. XII, Seria III, Mem. Secț. Ist." p. 14). Tratatul de alianță se încheiase însă de la 31 martie 1683 și fusese ratificat de Dieta polonă la 16 aprilie. (I. Moga, *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor române la sfîrșitul sec. XVII*, Cluj, 1933, p. 90).

[2] I. Moga, *op. cit.* p. 71.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tratatul de alianță încheiat, prin intermediul lui Ludovic al XIV-lea, în mai 1675, între Transilvania, răsculații din Ungaria, Franța și Polonia, contra lui Leopold I [3].

Cercurile conducătoare turcești, deschizînd războiul contra austriecilor, sperau de asemenea că polonii vor fi ținuți în loc de garnizoana de la Cameniță [4]. Se punea, probabil, multă nădejde și în partidul francez din Polonia care, sperau turcii, va face tot posibilul să împiedice un război contra aliaților Franței. De altfel exista un antecedent în acest sens [5]. Asemenea speranțe ne îndreptățesc să credem că la Constantinopol era ignorată impresia făcută în Polonia de semnarea păcii de la Zuravna [6] și slăbirea prin aceasta a influenței partidului francez. Solia trimisă în 1682 de împăratul Austriei, sub conducerea contelui Caprara, pentru a obține prelungirea tratatului de la Vasvár, va fi făcut și mai mult pe vizir să creadă serios într-o izolare a imperiului. De fapt lucrurile stăteau cu totul altfel de cum le considerau cercurile constantinopolitane. Alianța încheiată la 1675 împotriva casei de Austria devenise în scurt timp *neoperantă*. La aceasta au contribuit și elemente fortuite, dar și abilitatea finei diplomații habsburgo-papale, care știu, îndată după cunoașterea acestui tratat de alianță, să ridice greutăți voievodului ardelean Apaffy, prin crearea unei opoziții, inspirate și încurajate de rezidentul austriac la Constantinopol [7]. În Polonia lucrurile mergeau și mai greu. Situația politică de aici era de așa natură încît Ioan Sobieski n-a putut niciodată să ia o atitudine hotărîtă în vederea tratatului încheiat, din pricina neîncetatelor conflicte cu turcii, ba, începînd cu anul 1677, legăturile dintre Polonia și imperiu se îmbunătățesc [8]. La aceasta a contribuit politica nedibace a turcilor, care în cursul acelui an au început, prin vizirul Cara Mustafa, expediția din Ucraina pentru înlocuirea lui Doroșenco, trecut de partea moscoviților [9]. Situația aceasta a fost abil exploatată în special de nunțiul apostolic în Polonia, Martelli, care relevă poziția stranie a statului polonez, cu supuși ai regatului, luptînd sub comanda lui Béthune, contra creștinilor [10] (în Ungaria de Nord), în timp ce turcii ocupau teritorii în care acest stat era de veacuri interesat [11]. Pentru slăbirea influenței franceze ‚sub presiunea curentului creat în țară de intervenția lui Martelli și încercînd să profite de aceasta, împăratul Leopold trimise un emisar cu propuneri pentru încheierea unui tratat de alianță. Se izbuti, deocamdată, să se încheie, la 24 aprilie 1677, un tratat de neutralitate între Sobieski și Leopold [12]. Politica franceză primea o lovitură în plin. Pînă la

---

[3] I. Radonič, *Situația internațională a Principatului Țării Românești în vremea lui Șerban Cantacuzino (1678—1688)*, „Anal. Acad. Rom." Tom. XXXVI, Seria II, Mem. Secț. Ist., nr. XXVII, p. 1 și I. Moga, *Rivalitatea* . . ., p. 60.

[4] Pentru importanța pe care, pe drept, o dau turcii cuceririi Cameniței, vezi I. Moga, *op. cit.*, p. 18. Asupra forțelor turcești și tătărăști lăsate de dînșii acolo, și următorul pasaj din scrisoarea lui Du Vernay Boucault către regele Franței, Danczig, 22 mai 1683 : „L'on escrit de Leopol que cent mille Tartares sont en marche. Que la plus grande partie passe en Hongrie, le Chan à leur teste, et le rest vers Kamieniek et la Podolie". (I. Hudiță, *Repertoire des documents concernant les negociations diplomatiques entre la France et la Transylvanie au XVII-me siècle*, Paris, 1926, p. 257).

[5] Dieta convocată de Sobieski la 14 ianuarie 1681, pentru a decide asupra intrării Poloniei în Liga Sfîntă, care urma să se înființeze, fu dizolvată după patru luni de discuții zădarnice prin „veto"-ul unui nobil din partida franceză. (I. Moga, *Rivalitatea*. . ., p. 83).

[6] I. Moga, *op. cit.*, p. 67—70.

[7] I. Radonič *Situația internațională*, p. 1—3 ; Moga, *Rivalitatea* . . ., p. 60 și urm.

[8] I. Hudiță, *Histoire des relations diplomatiques entre la France et la Transilvanie au XVII-eme siècle (1635—1683)*, Paris, 1927, p. 289—290.

[9] I. Moga, *Rivalitatea*. . ., p. 71.

[10] *Ibidem*, p. 70—71.

[11] *Ibidem*.

[12] I. Hudiță, *Histoire des relations*. . ., p. 269—290.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

încheierea unui tratat de alianță a tuturor statelor creștine în contra turcilor, nu mai era decît un pas [13]. În Polonia, regele fusese atît de cîștigat pentru lupta contra turcilor încît, în cursul anului 1682, anunțîndu-se vestea misiunii lui Caprara la Constantinopol, erau temeri ca nu cumva pacea între austrieci și turci să fie prelungită. De aceea Sobieski cere lui Martelli să comunice nunțiului din Viena să se interpună în negocierile pentru încheierea tratatului între austrieci și moscoviți, socotind pe drept că odată încheiat acest tratat, pacea între Turcia și casa de Austria va fi ruptă [14]. De altfel la Viena, din toamna anului 1682, nu se mai îndoia nimeni că turcii intenționează să pornească război în primăvara următoare [15]. Negocierile cu polonii continuă. Ele aveau să ducă la încheierea tratatului de alianță din 31 martie 1683. În vederea aceasta, Leopold, care avea forțele slăbite prin luptele cu Ludovic al XIV-lea, obținea autorizația din partea lui Sobieski ca nobilul polonez Lubomirski să recruteze un corp de oaste. I s-a pus la dispoziție, pentru aceasta, sume mari de bani [16].

Proiectul de luptă contra turcilor prevedea atacarea la momentul prielnic a teritoriului turcesc de peste Nistru și atragerea Țărilor române la Liga antiotomană. În acest sens, s-a hotărît să se destineze anumite sume de bani pentru sprijinirea insurecției căzăcești și alte sume pentru ajutorarea lui Petriceicu ca să se reîntoarcă în domnia Moldovei [17]. Fostul domn începe îndată activitatea de recuperare a tronului pierdut, trimițînd știri partizanilor rămași în țară. Aceștia nu mai așteaptă atacul oștilor polone în sprijinul fostului domn, ci pornesc către

---

[13] Alianța trebuia să se încheie încă din 1680, dar fusese zădărnicită de însuși Leopold care, în nesiguranță față de intervențiile lui Ludovic al XIV-lea, nu voise să încheie un tratat ofensiv cu polonii spre a nu determina în felul acesta pe turci la ruperea păcii. Împăratul propunea numai încheirea unei alianțe cu caracter defensiv. (I. Moga, *Rivalitatea...*, *p. 82)*. În cursul anului 1682, odată cu începutul negocierilor era atîta siguranță pentru o înțelegere a statelor creștine, încît circulau și schițe ale proiectului de alianță între casa de Austria și Poloni. (E. Hurmuzachi, *Documente* XVI, p. 50).

[14] Misivele lui Albert Caprara din Constantinopol, la 22 și 25 iunie 1682 (în Hurmuzaki, *Fragmente din Istoria Românilor*, vol. III, p.405—410). La cererea lui Caprara de prelungire a păcii, împuternicitul Sultanului ar fi pus, după Alexandru Mavrocordat, următoarele condiții : „Întîi să se dărîme zidurile înălțate de curînd, și mai ales cele de la Lapolcea, dincoace de Comora, care s-au zidit pe vremea lui Sibra pașa, care a și fost ucis pentru acesta : asemenea Guta și Lile ; asemenea ca satele de la Ujvar să fie lăsate libere ca să-și dee dările după registrul tahrirului ; să se plătească toate pagubele după liberarea prizonierilor". Trimisul austriac nu se învoia să îndeplinească decît o parte din aceste condiții. *(Istoriile lui Alexandru Mavrocordat (1682—1687)* în *Scrieri și documente grecești privitoare la Istoria Românilor din anul 1592—1837*, culese și publicate în tomul XIII din Hurmuzaki, *Documente*, de A. Papadopulos Kerameus, traducere de G. Murnu și C. Litzica, București, 1914, p. 1). O discuție asupra intențiilor războinice ale turcilor între Guillerques, ambasadorul regelui Franței și Caprara, în raportul din 20 martie 1682 a celui dintîi, în Hudiță, *Repertoire des documents*, p. 248—249. Însuși împăratul Leopold era acum convins de iminența unui război cu turcii. In noiembrie 1682 el scria lui Marco d'Aviano : „Io temo che certo havremo la guerra dei Turco". (O. Klapp, *Corespondenza epistolare tra Leopoldo I, imperatore ed il P. Marco d'Aviano capucino*, Graz, 1888, p. 15—16, apud I. Radonič, *op. cit.* p. 4, nota. Pentru îndemnurile lui Caprara către curtea din Viena pentru accelerarea pregătirilor de război, în I. Radonič, *op. cit.*, p. 4, nota. La 27 noiembrie trimisul francez, de Vitry, anunța regelui, din Leopol, că la curtea din Viena ar fi produs mare consternare veștile lui Caprara despre condițiile inacceptabile puse de sultan pentru reînoirea păcii. (Hurmuzaki, *Documente*, XVI, p. 49).

[15] I. Radonič, *op. cit.* p. 5 ; I. Moga, *op. cit.* p. 90.

[16] I. Nistor, *Un român iscoadă...*, loc. cit. p. 14 ; și Hurmuzaki, *Documente*, XVI, p. 50—51.

[17] I. Moga, *Rivalitatea...*, p. 96.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Polonia în două etape, cu oameni și averi, ba chiar și cu dările în natură strînse de unii dintre ei pentru visteria țării [18]. Se aștepta doar momentul prielnic atacului. Acesta cade după 13 septembrie 1683, data înfrîngerii oștilor turcești la Viena [19].

În cursul lunilor septembrie și octombrie, caimacamii lăsați de Gheorghe Duca vodă s-au menținut [20]. Mai mult, relații comunicate din Varșovia, din cercuri favorabile turcilor (partidul francez), anunțau la 8 octombrie 1683 știri despre lupte favorabile pe acest front.

Cum era normal, forțe turco-tătare au fost lăsate pentru paza Cameniței și a Podoliei. Despre ele vorbesc și izvoarele istorice [21]. Relații din Varșovia anunțau și o victorie a acestor trupe. Un detașament din garnizoana Cameniței, unit cu tătarii, ar fi surprins lîngă „Braxklau" circa 1.000 de cazaci, care voiau să se unească cu polonii și i-ar fi înfrînt [22]. Știrea nu este confirmată de alte izvoare, dar este probabilă. Mai departe aceeași relație vorbește de o armată de 20.000 de moldoveni, care la acea dată se va fi găsit la Suceava, pregătindu-se să se unească cu tătarii [23]. Din nefericire pentru partea interesată, informația aceasta nu putea fi decît pură fantezie. Ar fi fost foarte greu să se adune atît de puternice forțe militare moldovenești după ce un contingent destul de important plecase cu domnul la Viena. Dealtfel, știm după informații vrednice de crezare, că locțiitorii scaunului, lăsați de Duca în Iași, nu-i sprijineau sincer domnia [24]. În Ucraina lipsa de autoritate a omului lăsat de Duca [25] și minima adeziune a localnicilor la noua stăpînire, exploatată abil de propaganda polonă [26], a dus repede

---

[18] În special cazul lui Neculai Murguleț vtori log., care fuge după 26 iulie—5 august 1682 din țară, ducînd cu dînsul vitele de „zlot" de la ținut. (B. P. Hasdeu, *Arhiva Istorică a României*, III, p. 111.

[19] Pseudo N. Costin, în Kogălniceanu, *Letopisețe*, II, București, 1872, p. 27; N. Iorga, *Știri nouă despre luptele turco-polone și turco-germane din anii 1681 și următorii*, în *Studii și doc.*, XI, București, 1906, p. 138.

[20] Între ultimele acte date de caimacami în Iași, trebuie socotite cărțile din 26 septembrie — 6 octombrie 1683. (Inedit, Academia Română, LXV/23); o mărturie pentru cumpărături de case ale Doamnei Anastasia în folosul Mitropoliei, cu data de 1/11 octombrie 1683. (N. Iorga, *Studii și doc.*, V, p. 93) și cu aceeași dată pentru o danie a lui Gheorghe Ursachie, fost vistier, în folosul aceleiași. (C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei*, p. 6—7 și N. Iorga, Studii și doc., V, p. 93) și mai ales mărturia dată, de caimacami și o parte din anturajul boieresc, mănăstirii Sf. Ioan Zlataust pentru dania lui Ștefan vodă Radu, ginerele lui Gheorghe Duca. Actul are data de 30 octombrie — 9 noiembrie 1683 și reprezintă, desigur, unul dintre ultimele acte exercitate de conducerea instituită de Gheorghe Duca. (Inedit, Arh. St. București, m-rea Sft. Ioan Zlataust, XVI/4,anexa 1).

[21] I. Hudiță, *Répertoire de documents*, p. 257.

[22] V. Mihordea, *Les Principautés Roumains dans la presse française au XVII-me siècle (1680—1699)*, extrait de la „La Gazette", în *Melanges de d'Ecole Roumaine en France*, 1932, p. 37—38.

[23] *Ibidem*.

[24] Pseudo N. Costin, *Letopisețul*, în Kogălniceanu, *loc. cit.*, p. 27; I. Neculce, *Letopisețul*, ed. I. Iordan, II, p. 72.

[25] *Cronica anonimă a Țării Moldovei*, în Kogălniceanu, *Letopisețe*, III, p. 106: „Eni Drăghinici, om prostu și neînvățat, care nu era bun de nici o treabă"... Totuși, oarecare merite i se atribuie în varianta la cronica lui N. Muste, Kogălniceanu, *Letopisețe*, ed. cit. III, p. 78: „Iani Drăghinici, grecu fiindu, scia limba și obiceile rusesci, că era om slujitu".

[26] A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. II, București, p. 210, Scrisoare din Cracovia cu data de 1 ianuarie 1684 a unui anonim ungur: „Din această pricină Majestatea sa Regele a dat de știre cazacilor să se ridice și să-și alunge somnul greu de pe ochi și să ia aminte că turcii vor pierde neamurile lor vestite prin vitejia lor, dîndu-le roabe Voivodului din Moldova".

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

la un deznodămînt dezastruos. O căpetenie cazacă Kunicki, fost „inductar" al lui Iani Grădinovici (Drăghinici), namesnicul pus de Duca aici, a ştiut să organizeze o puternică oaste de răscoală. După ce alungă pe Grădinovici din Ucraina, Kunicki cooperează efectiv la campania începută de Petriceicu, ajutat de pribegi şi de trupe polone, pentru cucerirea Moldovei [27].

II. Nu putem spune cînd a pornit Ştefan Vodă Petriceicu campania pentru cucerirea tronului. Documente cu data de 26 septembrie — 6 octombrie [28], 1—11 octombrie [29] şi pînă la 30 octombrie—9 noiembrie 1683, arată că la aceste date, caimacamii şi doamna lui Gheorghe Duca se mai aflau în Iaşi. Totuşi, încă de la 10/26 septembrie 1683 nordul ţării era ocupat de oamenii lui Petriceicu, indicii că încălcarea hotarului s-a început de îndată ce înfrîngerea turcilor la Viena a fost cunoscută în Polonaia. La 16—26 septembrie 1683, Neculai Murguleţ, pribeagul în slujba lui Ştefan Petriceicu, se găsea la Cernăuţi. În jurul său se afla o ceată de alţi pribegi, oşteni şi dregători nou numiţi în administraţia tîrgului, unde cel dintîi făcea o cumpărătură [31].

Zvonuri despre schimbări iminente în conducerea Moldovei începeau să circule şi dregătorul lui Duca din Cîmpulung Moldovenesc, un oraş de altfel destul de adăpostit, şi-a părăsit reşedinţa, plecînd probabil spre capitală, pentru a fi mai la adăpost, sau cel puţin pentru a afla ştiri mai sigure asupra mersului campaniei în care era angajat Domnul: „Pentru Măria Sa Vodă, să ştii că iaste sănătos şi vesel şi peste scurtă vreme va fi viitor în scaun" [32]. Se pune întrebarea: putea să aibă la această dată Drăguş, vornicul de Cîmpulung, ştiri sigure despre Duca? Sigur că nu. Gheorghe Duca se găsea atunci în drum spre Belgrad, unde va fi reţinut cîtva timp pentru judecată în faţa Vizirului, cu Şerban Cantacuzino [33]. Aşadar informaţia trimisă unui prieten constituia o încercare de a da veşti, care să asigure o linişte şi un calm din ce în ce mai zdruncinate prin veştile care veneau dinspre Polonia. Acolo, chestiunea schimbării regimului din Moldova prin reaşezarea lui Ştefan Petriceicu pe tron forma o parte din planul general de acţiune contra turcilor, schiţat de regele Ioan Sobieski în înţelegere cu Dieta şi nunţiul apostolic Pallavicini. Pentru cheltuielile campaniei moldovene se hotărîseră mai înainte sume de bani. Astfel, după victoriile de la Viena (13 septembrie) şi Buda (9 octombrie) atît regele Ioan, cît şi Pallavicini şi-au reamintit de proiectul moldovenesc. Încă de la începutul lunei octombrie, Pallavicini dăduse o sumă de bani lui Vasile Bainski, ruda lui Petriceicu, pentru începerea campaniei [34].

Fără să aibă cunoştinţă de ceea ce întreprinsese Pallavicini din propriu impuls, Sobieski îi scrie la 20 octombrie (st. n.) să dea ajutorul băneşc lui Petriceicu pentru începerea luptelor de recucerire a Moldovei. Împrejurările erau favorabile şi se socotea că în felul acesta vor putea fi împiedicaţi turcii de a înzestra Cameniţa cu provizii, soldaţi şi muniţii [35].

Pentru ca acţiunea să fie dusă cu cel mai mare succes, însuşi castelanul Cracoviei, împreună cu fostul voievod Ştefan Petriceicu, se pregătea să treacă

---

[27] N. Iorga, *Ştiri nouă despre luptele turco-polone*, loc. cit. p. 145—156; acelaşi, *Istoria Românilor*, VI, Bucureşti, 1938, p. 345—348; C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III$_1$, Bucureşti, 1942, p. 148—152; *Istoria României*, vol. III, Bucureşti, 1964, p. 204.

[28] *Cartea caimacamilor*, din 26 septembrie — 6 octombrie, 1683 (Inedit, Acad. Rom. LXV/23).

[29] Zapis din 1/11 octombrie, 1683, N. Iorga, *Studii şi doc.*, V, p. 93.

[30] Zapis din 30 oct./9 noiembrie 1683 (Inedit, Arh. St. Bucureşti, Măn. Sft. Ion Zlataust, XVI/4).

[31] Doc. din Cernăuţi, 16/26 sept. 7192/1683, N. Iorga, *Studii şi doc.*, vol. V, p. 71.

[32] N. Iorga, *Documente româneşti din arhivele Bistriţei*, II, Bucureşti, 1900, p 39 şi Hurmuzaki — Iorga, Documente, XV, 2, p. 1389.

[33] Pseudo N. Costin, loc. cit., p. 26—27.

[34] I. Moga, *Rivalitatea polono-austriacă*, p. 95—98.

[35] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

în Moldova. Pentru susținerea expediției, Pallavicini crezu că sînt necesare sume mai mari de bani și ceru la Varșovia să se trimită 100.000 de florini. Din acești bani trebuia, eventual, alocate sume și pentru revolta căzăcească [36]. La sfîrșitul lui octombrie, Bainski trecuse deja hotarul Moldovei cu cîteva steaguri de oșteni. La data aceasta, Petriceicu, împreună cu castelanul Cracoviei se găseau la Leopol [37]. Pe la mijlocul lui noiembrie ei asediază Jaslowiecul și „bat" întăriturile din jurul Cameniței [38].

Odată cu oștile trimise sub conducerea lui Bainski, sau precedîndu-le, ca Neculai Murguleț, treceau spre Moldova harnicii „strigători" ai noii Domnii [39]. Mai mult decît oștile polono-moldovene, care întîrziau să coboare sau coborau cu prudență, din pricina garnizoanei turcești de la Camenița, acești agenți aduceau neliniște printre partizanii lui Duca și determinau la trădare pe cei cu credința îndoită. Veștile, pline de speranțe pentru unii și aducătoare de îngrijorări pentru alții, pătrunseseră foarte departe în adîncul țării. La Cîmpulung, vornicul tîrgului, Drăgușin vistiernicul, se pare că nu se mai reîntoarce după călătoria făcută la Iași în octombrie. La 18/28 noiembrie 1683, orășenii singuri scriau vecinilor lor la Bistrița. Îi vedem cu totul cîștigați pentru noua stare de lucruri. În scrisoarea lor dau vești ample despre expediția polono-căzăcească din Crimea și Bugeac, dar și foarte importante știri în legătură cu demersurile lui Petriceicu pentru cîștigarea de aderenți în vederea ocupării țării: „Și alte de vreți să știți, Măriile Voastre, de Petriceicu vodă și că cărțile i-au venit pe la toate tîrgurile și pe la toate satele au venit și avem nădejde, pre Dumnezeu, peste puțină vreme să fie și Măria Sa la scaun" [40]. La data aceasta, 18/28 noiembrie 1683, vornicii lui Petriceicu nu fuseseră încă așezați la Cîmpulung. Ei vor fi numiți mult mai tîrziu; abia în decembrie 1683 îi întîlnim întîi în scaun [41]. Ei au fost: Teodor Nacu și Dumitrașcu [42], probabil Drăguțescu.

Cunoșteau caimacamii și doamna Anastasia aceste lucruri? Evident că da! Și, după știri vrednice de crezare, caimacamii au și căutat să se folosească de starea de lucruri și mai ales de zvonurile care circulau pentru a convinge pe doamna să părăsească, împreună cu boierii credincioși, capitala [43]. În cursul lunei noiembrie, cînd „se strigau cărțile lui Petriceicu vodă", doamna Anastasia părăsi Iașii, trecînd la Vaslui. Cronicile n-au însemnat data la care doamna și caimacamii au părăsit capitala Țării. O putem fixa după alte izvoare. La 30 octombrie/9 noiembrie 1683, caimacamii și doamna Anastasia se găseau încă în Iași [44]. Pe de altă parte, scrisoarea soției paharnicului Staicu Bucșan către căpitanul Sigismund Boier din Brețc, 5/15 noiembrie 1683, arată plecarea lor din capitala Moldovei ca un fapt îndeplinit la acea dată [45]. Putem preciza, așadar, că plecarea

---

[36] *Ibidem*.

[37] *Ibidem*, p. 97.

[38] I. Moga, *op. cit.*, p. 98.

[39] N. Iorga, *op. cit.*, p. 40.

[40] N. Iorga, *Ibidem*, p. 40—41; Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV, 2, p. 1389.

[41] Iorga, *op. cit.*, p. 41—42, doc. din 2 decembrie 1683.

[42] Doc. din 15/25 februarie 1684, Teodor Nacul și Dumitrașcu, vornicii de Cîmpulung scriu bistrițenilor, dîndu-le vești cu privire la luptele cu turcii și tătarii. (N. Iorga, *Doc. Bistriței*, II, p. 43 și Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV, 2, p. 1390—1391). Chemați apoi, probabil, de Petriceicu pentru treburi pe care nu le cunoaștem, ei se reîntorc după cîtva timp la reședință. În legătură cu această lipsă a lor, a se vedea scrisoarea din 15/25 februarie, adresată de cîmpulungeni către Bistrița: „Bine că ni s-au așezat vornicii în scaun" (Iorga, *op. cit.*, p. 45 și Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, p. 1391).

[43] Pseudo N. Costin, p. 27; I. Neculce, *Letopisețul*, ed. I. Iordan, II, p. 76). După indicațiile existente, singurul dintre caimacami rămas credincios a fost Toader Paladi, spătarul. (Pseudo N. Costin, *loc. cit.*).

[44] Vezi zapisul caimacamilor din Iași, 30 octombrie — 9 noiembrie 1683. (Arh. St. București, *Sft. Ioan Zlataust*, XVI/4).

[45] ... „au venit cazacii la Soroca, ca să ieie Bugeacul, iar polonii s-au pregătit de iznoavă să pună în scaunul Moldovei pe voievodul Petriceicu. Avînd

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lor s-a făcut cu o zi sau două înainte de 15 noiembrie (șt. n.), timpul necesar ca soția lui Bucșan să poată ajunge la Bretc sau să primească acolo vești din Iași. Deci, la 13 sau 14 noiembrie (șt.n.) 1683, conducerea lăsată de Duca părăsise Iașul. De la Vaslui, caimacamii, cu excepția lui Teodor Paladi, părăsesc pe doamna. Ei se îndreaptă spre Transilvania, iar doamna Anastasia coboară spre Bîrlad [46].

La părăsirea capitalei, fusest lăsat acolo un corp de oaste sub comanda tinerelului postelnic al doilea, Ioan Costin [47], fiul marelui logofăt Miron, boier credincios al lui Gheorghe Duca vodă. Era în tradiția arhondologiei ca boierul postelnic să fie dotat și cu aptitudini militare și, e foarte probabil că Ioan Costin, ca și moșul său Velicico [48], se bucura de faimă de războinic, fiindcă mai tîrziu, în epoca maturității, îl întîlnim îndeplinind dregătoriile de serdar [49] și de hatman [50]. Dar în epoca aceasta, Ioan Costin era prea tînăr și poate prea lipsit de mijloace într-un moment în care cauza lui Duca părea în ochii tuturor pierdută. Așa că la popasul de la Bîrlad, Ioan Costin, care-și părăsise postul, ajunsese convoiul doamnei. Panica se comunica de la unii la alții. „Îndată și doamna au purces din Bîrlad în gios și așa mirîndu-se încotro va lua, spre Galați, au la Focșani ; ce și-au ales calea de au mers la Focșani, trecînd Siretul pe la Mărcești ; ce după ce au sosit la Focșani, n-au făcut zăbavă, că acolo încă au început a striga cărțile lui Petriceicu vodă, unde numai ce i-au căutat a trece prin țara muntenească la Brăila și acolo s-au așezatu" [51].

La data aceasta, cînd cărțile lui Petriceicu „se strigau" pe față pînă la Focșani, cauza noului domn era îmbrățișată de întreaga țară și el putea păși în siguranță, cu oricît de puțini oșteni ar fi avut, la ocuparea scaunului. S-a mers cu multă băgare de seamă, probabil, de teama garnizoanei de la Camenița și a corpurilor tătărăști care se mai găseau în Bugeac. S-a așteptat ca dinspre răsărit să coboare și Kunicki cu oștile lui, pentru ca în același timp avangarda oștirii lui Petriceicu, în frunte cu Ilie Moțoc și Savin Zmucilă, să înceapă efectiv luarea în stăpînire a țării. La 18/28 noiembrie fusese ocupat Iașul și oamenii lui Petriceicu se găseau la Chiperești, în preajma capitalei, de unde făceau invitație lui Cantemir și ceilalți boieri „partizani" lui Duca, să vie să-și unească cu ei forțele, pentru a „sfărăma" pe păgîni [52]. Ilie Moțoc și Savin Zmucilă trec apoi Prutul și unindu-se cu cazacii lui Cunicki, bat și prădă Bugeacul „șase săptămîni", făcînd imposibil un atac tătărăsc asupra țării [53]. Pînă la această dată fusese „bătute" și toate cetățile turcești din jurul Cameniței [54].

Petriceicu avea dară calea deschisă spre tron. Cu destulă prudență păși spre hotar. La 30 noiembrie — 10 decembrie, se găsea la Cernăuți. În drum spre capitala țării lua măsuri pentru aprovizionarea oștilor sale și a convoaielor boierești, cu care trebuia să se întîlnească la Botoșani, dînd dispoziții lui Neculai Murguleț să dea din „vitele de zlot" de la Bacău, o sută de boi lui Gligore

---

aceasta în vedere soția lui Duca vodă a plecat din scaun la Galați și soțul meu încă este cu Măria sa". (A. Veress, *Documente*, XI, p. 199—200).

[46] Pseudo N. Costin, *op. cit.*, p. 27.

[47] *Ibidem.*

[48] A fost hatman sub Constantin Cantemir, dar un hatman fără noroc în lupte. (vezi C. Giurescu, *Letopisețul Moldovei de la Istrate Dabija*, etc., p. 15).

[49] Va fi serdar prin 1689. Dr. I, Șt. Petre, *N. Costin, Viața și Opera*, București, 1939, p. 70.

[50] La 1701, Ioan Costin e hatman, Dr. I. Șt. Petre, *op. cit.*, p. 10.

[51] Pseudo N. Costin, *loc. cit.*

[52] I. Tanoviceanu, *O scrisoare a boierilor Ilie Moțoc și Savin Zmucilă*, „Arhiva" din Iași", an. VIII, 1897, p. 714—716.

[53] P. P. Panaitescu, *Pribegia lui Constantin Șerban Basarab și a lui Ștefan Petriceicu și testamentele lor.* („Acad. Rom." Mem. Secț. Ist. Seria III, Tom. XXI, Mem. 15, p. 19).

[54] I. Moga, *Rivalitatea...*, p. 98—99.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Moțoc, care urma să dispună aducerea lor la acest tîrg [55]. De la Cernăuți, coborî la Suceava, unde, după cronici, ar fi rămas zece zile [56], ceea ce, verificînd cu alte izvoare, se vede a nu fi exact [57]. De la Suceava, Petriceicu se duce la Botoșani. Aici boierii îl întîmpină ca pe domnul lor legiuit [58]. Convoaiele domnului și ale boierilor se îndreaptă spre Iași, unde Petriceicu se găsea instalat înainte de 19 decembrie, st.n. [59]. La 16/26 decembrie 1683, vestea ajunsese pînă la Adrianopol [60].

III. În noiembrie 1683, Petriceicu ocupă Moldova cu ajutorul polonilor. Firesc ar fi fost ca domnul să se simtă cît mai legat de aceștia. Fostul pribeag, de curînd venit la tron, avea însă mare rezervă față de vechii săi găzduitori și protectori. Poate își dădea seama, ca unul care trăise atît de lungă vreme în această țară, că ajutorul dat de poloni nu era în totul suficient pentru a-l întări în scaun ; poate ar fi vrut să se emancipeze de niște protectori supărători, care-l făceau acum să domnească peste o țară veșnic prădată și secătuită chiar de acei care ar fi trebuit s-o ocrotească. Poate să fi existat cîte puțin din acestea. Dar în situația lui Petriceicu și a unei părți dintre boierii care emigraseră în Polonia și se găseau în jurul lui, trebuie să se vadă altceva. Anume, o reacție față de noua concepție de stat care-și făcuse curs în această țară, după strălucita victorie de la Viena. Cum observa istoricul român N. Iorga [61], exista acum în concepția regală polonă și „în spiritualitatea epocii", o schimbare care rupe cu trecutul. Erau „aspirațiile la glorie ale nouii Polonii", pe care istoricul român le compara cu „ideea lui Alexandru cel Mare, în urma cuceririi Persiei", dar el, de asemenea constată că „toată această epopee pe care (el) căuta să o reînnoiască la sfîrșitul sec. XVII, nu se putea împăca, pe de altă parte", cu toți cei emigrați în Polonia" [62]. Această nouă atitudine politică a regelui și oficialității polone față de țările românești a fost subliniată de istoricii polonezi, care scot în evidență tendința lui Sobieski și a partizanilor săi, de a face din țările românești, cucerite și încredințate spre guvernare principelui Iacob, fiul regelui, platforma de pe care acesta să poată fi mai ușor ridicat la tron după moartea tatălui său [63].

Cu această concepție, care însemna de fapt o încorporare a țărilor românești la regatul polon, cum s-a observat, nu se putea împăca nu numai domnii pribegi — erau atunci în Polonia doi (pe lîngă Ștefan Petriceicu și bătrînul Con-

---

[55] B. P. Hasdeu, *„Arhiva istorică a României"*, p. 25, Orig. Acad. Rom. XLV/56.

[56] Pseudo N. Costin, *loc. cit.*, p. 27—28 : „Petriceicu vodă coborîndu la marginea țărei leșești și îndată au trimis și pe Ilie Moțoc medelnicerulu și pre Gheorghiță postelnicu, fratele lui Savin medelniceru, înainte la Iași ; éra Petriceicu vodă au pogorîtu la Suceava și au șezut zece zile ; de acolo au purcesu cu venirea la Botoșani ; de la Botoșani au venitu la Iași".

[57] Numai la 19 decembrie (st. n.) el se găsește la Iași (I. Moga, *op. cit.*, p. 103). La 10 decembrie (st. n.), Petriceicu era încă la Cernăuți, de unde se pregătea să plece. El va face o cale destul de lungă, trecînd prin Suceava și prin Botoșani, unde, s-a văzut, îl întîmpină boierii.

[58] În legătură cu întîlnirea lui Petriceicu la Botoșani cu boierii sînt relații, din izvoare diferite, dar care par a veni din aceeași sursă, oficialitatea poloneză, fiindcă toate relatează evenimentul în același fel. Ele au fost publicate în Hurmuzachi, *Documente*, IX, 1, p. 310 ; Iorga, *Studii și doc.*, XX, p. 67—71 ; V. Mihordea, *Les Principautés*, p. 41 ; A. Veress, *Documente*, XI, p. 213.

[59] Scrisoare din Iași, 19 decembrie 1683 *(Török Maghiarkari*, vol. VIII, p. 370) și I. Moga, *Rivalitatea...*, p. 102.

[60] N. Camariano, *Catalogul manuscriselor grecești*, București, 1940, vol. II, p. 80.

[61] N. Iorga, *Sobieski et les Roumains*, 1683—1696 în „Revue Historique du Sud-Est Européen, X année, nr. 7—9, 1933, p. 294—297.

[62] N. Iorga, *op. cit.*, p. 295—296.

[63] Zdzislaw Spieralski, *Awantury Moldawskie*, Warszawa, p. 200.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

stantin Şerban)[64] — dar nici marea boierime, din mijlocul căreia se recrutau domnitorii. Foarte probabil cunoaşterea acestor proiecte, care nu se poate să nu fi ajuns la urechile moldovenilor, au determinat pe noul domn şi pe boierii săi să încerce o întoarcere către turci şi să se adreseze în acelaşi timp şi altei puteri, acum în plină ascensiune. E vorba de imperiul moscovit.

Cert este că înainte de a ocupa Iaşii, Petriceicu a făcut demersuri care trebuia să-i asigure domnia dinspre turci. Indicaţii în sensul acesta se dau în cronica atribuită lui Neculai Costin: „Ce pără era oastea la Bugeac, începuse Petriceicu Vodă a se cerca la turci. Era un boier pus părcălab la Galaţi, anume Alexandru Burnaz, ce fusese sluger mare, grecu, ce-i scrisese Periceicu vodă cărţi să meargă la Serascherul, ca doară şi-ar putea face de la turci pace să-i deie domnia iarăşi; ce n-au apucat a merge"[65]. Din pasajul următor reiese că Burnaz nu îndeplinise solia lui Petriceiu faţă de Serascher, fiindcă între timp oştile moldo-poloneze atacaseră raiaua turcească şi sălaşele tătăreşti din Bugeac, prădîndu-le şi distrugîndu-le, acte care ar fi închis orice posibilitate de aranjament între fostul domn şi turci[66].

Atît ştia cronicarul despre aceste încercări ale lui Petriceicu de a „se aşeza" faţă de turci. Alte informaţii arată că domnul n-a socotit închisă cu totul calea în această direcţie prin evenimentele din Bugeac. Au fost încercări şi mai tîrziu şi e probabil ca chiar turcii să fi făcut unele avansuri în acest sens, dată fiind situaţia lor militară şi politică. O scrisoare pornită din Iaşi la 9 februarie st.n. (?) 1684, dă relaţii foarte concludente în sprijinul ipotezei de mai sus. Se vorbeşte despre încercarea domnului de a trimite la Poartă pe „paterul Ioan", desigur pentru negocieri, acţiune de la care a fost oprit de „prefectul". Este vorba probabil de „prefectul" misiunii catolice din Moldova, care, în conformitate cu politica apostolică, se opunea pe această cale unei apropieri cu turcii. S-a propus să se facă mai întîi rost de bani, se înţelege, pentru plata tributului. Se pare că mai lipseau 2.000 de taleri pînă la completarea sumei obişnuite a se da[67]. Dacă vom raporta această ştire la proclamaţia domnului, care declara pe locuitori scutiţi de toate dările în afară de vămi şi dijmă[68], ne explicăm imposibilitatea în care se găsea Petriceicu la începutul lui februarie 1684 de a aduna tot tributul. E probabil că n-a mai apucat să-l trimită şi primăvara care se apropia, dînd posibilitate oştilor turco-tătare să se mişte spre ţară — în gînd cu soarta, de loc de invidiat, a lui Gheorghe Duca — Petriceicu s-a retras spre Suceava. Un ecou din încercarea de a se relua raporturile dintre turci şi Moldova sub Petriceicu, s-a strecurat, sub o anumită coloratură, şi în declaraţia dată de mitropolitul Dosoftei la interogatoriul din 3/13 martie 1684, la Kiev. Sultanul a trimis în „anul acesta", după tribut pe „un turc" şi domnul a refuzat plata fiindcă „n-avea de unde să-l dea din cauza multor pustiiri"[69]. Relaţia concordă cu acea dată din Iaşi, la 9 februarie. Mai puţin probabilă, sau „aranjată" în unele părţi, se vede a fi ştirea din Liov („Leopol"), cu data de 25 februarie, care atribuie lui Petriceicu afirmaţia că ar fi ucis chiar pe trimisul turcesc, venit să ceară „un mare tribut"[70]. Elemente constante şi aici sînt: cererea tributului din partea turcilor, imposibilitatea în care se afla domnul de a-l achita; restul era politică de moment.

---

[64] P. P. Panaitescu, *Pribegia...*, *loc. cit.*

[65] Pseudo N. Costin, *op. cit.*, p. 50.

[66] *Ibidem.*

[67] A. Veress, *Documente*, XI, p. 217—218.

[68] A. Veress, *op. cit.*, p. 201—202. Scrisoarea din Făgăraş, la 30 noiembrie 1683, a căpitanului Sigismund Boier către principesa Ana Bornemisza.

[69] S. Dragomir, *Relaţiile bisericii româneşti cu Rusia*, p. 1202.

[70] „Il Principe di Moldavia, vociserandosi qui haver uccisi li Turchi mandati per esiger da esso comsiderabil tributo, e che havesse risoluto discuoter il giogo ottomano", Hurmuzaki, *Documente* IX, 1, p. 312. În raportul lui Alexei Petrovici din 4/14 martie 1684, asupra convorbirii cu mitropolitul Dosoftei la Kiev, se spunea că Petriceicu ar fi bătut pe turcul ce a venit pentru tribut, pînă la moarte, ceea ce întăreşte afirmaţia polonă. (Acad. Rom. ms. 173, f. 65/17).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Tatonările diplomatice ale lui Petriceicu nu s-au mărginit numai la încercarea de a înnoda relații cu turcii. La cîteva zile după ocuparea scaunului, domnul, împreună cu reprezentanții clerului care îi îmbrățișase cauza, între care se aflau cei doi învățați prelați : Dosoftei mitropolitul și Mitrofan episcopul de Huși și cu boierii noii sale domnii, țin sfat pentru a hotărî asupra căii ce urmau să ia, față de situația în care se găsea domnia și țara. Un lucru se accentua din zi în zi mai mult : pe de o parte polonii prădau țara, secătuind-o de toate bunurile, pe de alta nu erau în stare s-o apere de turci. Se vede din actele ulterioare acestei consfătuiri cît de aspru judecau românii promisiunile ca și năvălirile de pradă poloneze, care pe drept erau puse pe același picior cu cele turcești [71]. În fața acestei situații sfatul domnesc, probabil după recomandarea lui Dosoftei, dar și la sugestiile domnului, care, ca și mitropolitul, avea mai vechi legături cu ortodoxii din răsărit [72], a hotărît să se adreseze rușilor.

La 1/11 ianuarie 1684, domnul și sfetnicii săi trimit la Moscova pe mitropolitul Dosoftei și pe Lupul căminar, însoțiți de o suită importantă de clerici și mireni [73], să ducă țarilor și mai marilor statului rusesc scrisori și să încerce negocierea unui tratat de alianță și apărare împotriva turcilor. Duceau cu ei scrisori din partea lui Ștefan Petriceicu [74], și scrisorile întregului divan al Moldovei [75], adresate țarilor ruși Ioan și Petru Alexievici, patriarhului Moscovei și hatmanului Ioan Samoilovici, arătînd motivele care necesitau părăsirea politicii filo-polone și cerînd oblăduirea imperiului nordic împotriva amenințării turcești [76]. După obișnuita introducere, în cazuri de acestea în care se imploră „ascunzînd ambele mîni și înclinînd genunchii", salvarea de turci și tătari, „care au început a-și da veninul lor barbar" și „sînt gata a devasta țara din ură și invidie văzîndu-și puterea slăbită" și micșorată „de servii lui Hristos" ; cer să-i miluiască și să-i mîntuiască trimițîndu-le oaste în ajutor fiindcă n-au „de nicăieri nădejde de scăpare, numai în sfînta voastră împărăție" [77]. În drumul spre Moscova, solia s-a oprit la Kiev, unde a așteptat ordinile țarilor la cererea de audiență. La 21 februarie 1684, țarii ordonau lui Alexe Petrovici Saltîcov și colegilor săi să primească scrisorile lui Ștefan Petriceicu și ale divanului și să aibă cu solii o convorbire din care să afle motivele care au determinat pe moldoveni să încerce o înțelegere cu Rusia și situația lor față de Polonia, urmînd a le comunica în scris la Moscova, departamentului afacerilor străine. Sub pretextul unor epidemii care ar fi bîntuit Moldova, mitropolitul și suita sa sînt opriți de a merge mai departe, ei urmează a fi trimiși îndărăt spre țara lor ; răspunsul și alte scrisori ale țarilor rămînînd a fi trimise la timp potrivit, direct domnului moldovean. Moldovenii vor primi la plecare darurile pe care scrisoarea țarilor le indică, după rangul lor [78]. La 3 martie 1684 are loc convorbirea între trimișii

---

[71] *Interogatoriul luat mitropolitului Dosoftei la Kiev la 3/13 martie 1684* : „Domnul român (Petriceicu) trăiește acum în Suceava supărat de năvălirile turcilor și ale polonilor, iar regele polon promite ajutor domnului român să dea 20.000 din oastea sa. (S. Dragomir, *Relațiile* . . ., *loc. cit.* p. 1197—1200).

[72] P. P. Panaitescu, *Pribegia*..., p. 11—13.

[73] Din scrisoarea țărilor către Saltîcov, din 21 febr./2 martie 1684, reiese că suita era formată dintr-un arhimandrit, 3 stareți și 20 de servitori mireni. (Bibl. Acad., ms. 173, f. 65/17).

[74] S-a păstrat numai rezumatul scrisorii, comunicat probabil de Saltîcov țarilor. (Bibil. Acad., ms. 173, f. 66/18).

[75] Publicate de S. Dragomir, *op. cit.*, p. 1200—1202.

[76] S. Dragomir, *loc. cit.*

[77] Actul Divanului din Iași, 1/11 ianuarie 1684, în S. Dragomir, *op. cit.*, p. 1187—1200.

[78] Bibl. Acad. ms. 173, f. 65/17. În aceiași zi, 21 februarie — 2 martie 1684, țarii cereau lui Ivan Samoilovici să le comunice copii după scrisoarea trimisă lui, prin mitropolitul Dosoftei. (*Ibidem*, ms. 173, f. 65/17).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

români şi delegaţii ţarilor. Această convorbire, poate şi din motive diplomatice, cunoscîndu-se rivalitatea dintre ruşi şi poloni, dar şi din convingerea solilor lui Ştefan Petriceicu, nu este cîtuşi de puţin măgulitoare pentru poloni : românii după lupta de la Hotin, au trăit cu polonii în pace şi frăţie, *dar nu supunere ;* acum însă li să aduce „din partea polonilor, supărări şi nu-i cu putinţă întru nimic a crede polonilor, pentru că polonii sînt oameni răutăcioşi şi, de fel nu sînt statornici în cuvintele lor". Pentru a se arăta că în anumite împrejurări s-ar fi putut face un aranjament cu turcii, se strecurau indicaţii puţin „aranjate" a negociaţiilor iniţiate de aceştia : „sultanul ar fi trimis pentru tribut un turc şi nu i s-a putut da tributul fiind ţara pustiită". Se insinua, deci, o încercare de aranjament a turcilor cu Petriceicu, adăugîndu-se mai departe, că ceea ce s-a refuzat turcilor s-ar da bucuros creştinilor : „Dacă marii domni îi miluiesc şi dispun a primi sub mîna lor înalt prea puternică pe români, ei bucuros încep a da marilor domni tributul acela ce l-au plătit turcilor, numai să-i apere cu oastea lor împărătească pe români de încurgerea vrăjmaşilor, căci ei, românii singuri nu se pot apăra de pustiirea aceea multă". La sfîrşit se dau cîteva amănunte în legătură cu intenţiile turcilor, menite a speria pe ruşi şi a-i face să încerce o expediţie pentru întărirea pe tron a lui Petriceicu : „sultanul va trimite un turc, domn în Moldova, care se va întări, făcînd din această ţară o citadelă duşmană creştenităţii, cu mult mai puternică decît Ţarigradul şi decît Kamenieţ Podolsk" [79].

Ciuma care oprise în loc solia şi evenimentele ulterioare care au adus îndepărtarea lui Petriceicu de pe tron şi instalarea lui Dumitraşcu Cantacuzino ca domn, au făcut ca această solie să nu mai ajungă la Moscova. Din pricina împrejurărilor politice ea nu putea avea nici un rezultat practic. Totuşi speranţa unei intervenţii mîntuitoare a creştinilor de la răsărit pătrunsese adînc în sufletul boierilor moldoveni. La 15 februarie 1684, în aşteptarea noii ofensive creştine, o anunţau vornicii Toader Nacu şi Dumitrşcu, cîmpulungenilor : „Şi Moscul, încă, avem nădejde, că va fi cu noi, după cît am înţeles" [80].

Văzute în lumina acestor date, dibuirile diplomaţiei lui Petriceicu apar ca consecinţe logice ale caracterului şi posibilităţilor de care dispunea : prea slab pentru a se putea impune prin forţa armelor, a fost şi prea puţin dotat pentru a putea folosi în avantajul său anumite conjuncturi de politică externă. Pentru ţară, încercarea a fost, aşa cum au caracterizat-o cronicile, o tristă experienţă [81].

IV. Cronicile interne au relatat pe larg pribegirile boiereşti din Moldova în a treia domnie a lui Duca. Ele au pus, în unanimitate, exodul acestei părţi din boierime, în special din mica boierime, pe socoteala politicei duse de Gheorghe Duca faţă de ţară. Toate pribegirile s-ar fi făcut motivate de politica financiară, foarte aspră, a domnului. Şi schingiuirile săvîrşite sub Duca, unele chiar *atribuite* domnului, contra unor boieri mari sau mici, ca şi închisorile la care condamna pe boieri şi giupînese, s-au datorat, după cronicari, tot lăcomiei sale. Aceeaşi motivare s-a dat acestor pribegiri şi de istoricii moderni, luîndu-se de bază relatările cronicarilor [82]. Totuşi cercetarea atentă a izvoarelor diplomatice şi a celor narative şi confruntarea lor, duce cu totul la alte concluzii. În primul rînd se întîlnesc în toamna anului 1683, toţi aceşti pribegi în serviciul lui Petriceicu. Prin aceasta numai, am fi obligaţi să deducem că plecările din ţară s-au făcut, măcar în parte, şi prin înteţirile fostului domn, care va fi făcut să fluture prin faţa micii boierimi speranţa ridicării în ranguri. Trebuie să menţionăm că mai ales mica boierime s-a alăturat la început lui Petriceicu. Erau acei care nu aveau prea mult de riscat. Cronica atribuită lui N. Costin, dă lista a o parte dintre pribegii din această epocă. Ei au fost : Dubău, vel spătar şi Gavriliţă Neniul

[79] S. Dragomir, *op. cit.*, p. 1200—1202. O altă versiune o dă Saltîcov în raportul către ţari din 4/14 martie 1684. (Bibl. Acad. ms. 173, f. 65/17—66/18).

[80] N. Iorga, *Documentele Bistriţei*, II, p. 43.

[81] „Bogatu bine şi folos au rămas ţărei şi de la Petriceicu vodă, pradă şi foamete mare", I. Neculce, *Letopiseţul*, ed. cit., p. 83.

[82] În acest sens şi N. Iorga, în *Istoria Românilor*, VI, p. 336—337.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

vel stolnic, Ilie Moțoc, vel medelnicer, Ilie Drăguțescu vel armaș, Neculai Murguleț ftori logofăt; pe urmă: „Savin biv vel medelnicer și frate-său Gheorghiță postelnicu, Vîrlan logofăt cu frate-său Sbera și alții mulți, aceștia deodată toți în țara leșească"[83]. Din chiar informația ce o dau cronicile reiese că pribegia acestora, departe de a părea fuga unor extorcați și sărăciți, are caracterul unei insurgențe. Pribegii părăsesc țara în grup, în urma unei înțelegeri. Aceasta reiese din cronica citată: au plecat „aceștia deodată toți în țara leșească"[84]. În letopisețul lui Neculce se vorbește chiar de o luptă care a avut loc în codrul Herței, între fugari și gonașii lipcani: „Tudosie Dudău vel spătar au fugit într-o noapte din tîrg din Iași în Țara Leșească, așișdere și Savel Zmucilă vel medelniceriu și fratele său Gheorghiță postelnicul, și i-au agiunsu gonașii lipcani în codrul Herții și s-au bătut cu dînșii și nu le-au putut strica nimică; și Moțoc și alții mulți" (au plecat atunci)[85].

În general cronicile interne fac din acești pribegi niște victime ale lăcomiei lui Duca. Pretutindeni boierii sînt extorcați de domn cu o adevărată furie. Nicăieri, nici cea mai mică aluzie la o greșeală din partea unui boier. Știrile de natură documentară prezintă lucrurile într-alt chip. O învoială făcută la 1 februarie 1703, între Ursul Murguleț și nepotul său Lupașco, fiul lui Neculai, dezvăluie unele secrete ale pribegirilor. Se vede de aici că în ajunul părăsirii țării, Ursu și cu Neculai Murguleț fuseseră zlotași. Ursu mărturisește că în această calitate și-a însușit „din ținut", cîteva vite, boi și vaci". Apoi adaugă „în acea vreme au trecut și frate-meu în Țara Leșească și au luat 150 de boi cu vaci de acele din ținut și le-au istovit frate-meu aceli vite în Țara Leșască, Nicolaie Murguleț a murit în pribegie. Ursul, revenit în țară, nu se spune cînd, într-o *domnie*, a fost „apucat" să plătească vitele luate de fratele său. Achitîndu-se, a primit carte domnească să țină pentru aceasta ocina din Mihălcani a lui Neculai. În 1703 se învoiește cu Lupașcu Murguleț și Toader Moțoc, unul fiu, celălalt ginere fratelui rămas între străini, să-i dea aceștia cîteva vite și să-și țină moșia[86].

Din relatările actului de învoială reiese că acțiunile celor doi frați au fost independente una de alta. Ursul a luat vitele și s-a servit de ele fiind în țară. Neculai însă a părăsit țara cu ele. Cunoaștem și data înainte de care luîndu-se seama, s-a observat că Ursu și-a însușit din vitele adunate pentru darea domnească: înainte de 26 iulie 1682, data alcătuirii actului de dare în garanție. Pentru vina aceasta, potrivit obiceiurilor timpului urma să fie pedepsit. A fost dat în paza a doi bulucbași pînă la plată. Intervenind rudele, între care și fratele său Nicolae, l-au chezășluit. S-a fixat și un termen pînă la care urma să se restituie costul bunurilor de care fusese păgubită visteria domnească: „de astăzi din 26 zile ale lui iulie în patru săptămîni". Dacă nu plătește Ursul, vor plăti chezașii[87]. Actul are și altă importanță, mult mai mare decît relatarea delictului săvîrșit de Ursul și Murguleț; între chezași e arătat și Neculai Murguleț, logofăt al doilea, fratele lui Ursul și actul arată data după care acesta, împreună cu rudele și tovarășii au pribegit. Deci pribegia lui Neculai Murguleț și a celorlalți boieri, arătată în cronici ca săvîrșită în același timp, a avut loc după 26 iulie—5 august 1682. Din contextul actului de învoială între Ursul și urmașii lui Neculai, cu data de 1 februarie 1703, aflăm și motivele pentru care au fost trimiși oșteni să urmărească pe fugari. Boierii care au părăsit țara, avem dovada din actul încheiat între Ursul și urmașii lui Neculai Murguleț și într-o carte de la Ștefan Petriceicu, pentru Tudose Dubău[88], au luat cu dînșii, în afară de propriile bunuri, bucate și vite care aparțineau visteriei domnești.

Asupra fugii primului grup de boieri în legătură cu datele ce le avem, se pot face unele precizări: ea trebuie să fi avut loc după 26 iulie/5 august și

[83] Pseudo N. Costin, *op. cit.*, p. 23.
[84] *Ibidem.*
[85] I. Neculce, *Letopisețul*, ed. cit., p. 71.
[86] Hasdeu, *„Arhiva istorică"*, III, p. 266.
[87] Doc. din Iași, 26 iulie/5 august 7190, Hasdeu, *op. cit.*, p. 258.
[88] Act din Iași, 18/28 decembrie 1683 (7192), orig. Acad. Rom. CXXXIX/98.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

înainte de 26 august/5 septembrie 1682, dată la care expira termenul pentru achitarea de către Ursul Murguleț a valorii vitelor însușite, fiindcă din actul din 1703 se vede că acesta din urmă n-a achitat suma pentru care era urmărit și nici chezășii săi. Stabilirea datei la care au avut loc pribegirile, are pentru noi și între criza domniei lui Duca din 1682 înainte. S-a văzut că în primăvara și vara anului 1682, pe cînd Caprara, trimisul Habsburgilor la Constantinopol încerca, de formă, să obțină prelungirea păcii de la Vasvár de fapt urmărind să cunoască mai devreme atmosfera de la Curtea sultanului și să producă o întîrziere în începerea ostilităților, în Polonia regele și partida conștientă de adevăratele interese ale statului se pregăteau de război.

Se cunoaște intervenția lui Ion Sobieski pe lîngă nunțiul apostolic din Cracovia pentru ca acesta să roage pe colegul său de la Viena să provoace zădărnicirea negocierilor între Casa de Austria și Turcia și să mijlocească încheierea unui acord între împăratul Leopold și moscoviți [89]. În asemenea împrejurări, era natural ca regele polon să-și fi reamintit de Petriceicu, uitat, după pacea cu turcii din 1677 [90]. I se va fi cerut să-și regrupeze partizanii, care pentru siguranță, vor fi fost chemați în Polonia. Contau, pentru începerea expediției, cel puțin pe organizarea corpului, ce urma să-l recruteze fostul domn al Moldovei și marile prăzi pe care pribegii le puteau trece peste hotar, precum și propriile lor bunuri, pe care aveau să le pună la dispoziția acestuia [91].

Asigurări pentru apropiata campanie de recucerire a Moldovei în cadrul luptei ce se pregătea contra turcilor vor fi fost date, încă din vara anului 1682 în secret, desigur și pentru a nu se atrage atenția domnului din Moldova asupra celor urmărite. În decembrie 1682, cînd grosul pribegirilor era fapt îndeplinit, s-a putut pune în mod public, printr-o proclamație a regelui polon, chestiunea serviciilor săvîrșite de Petriceicu în folosul regatului polon și a reparațiilor ce i se cuveneau [92]. Al doilea grup de pribegi a părăsit țara în 1683 și anume, după toate indicațiile, după 24 aprilie—4 mai 1683, data plecării lui Duca în campania de la Viena.

Pribegia avea o deosebită însemnătate pentru cel care o săvîrșea. Era o armă de care boierii nu se foloseau decît în cazuri extreme. Pentru dînșii putea însemna pierderea tuturor bunurilor și chiar a vieții, dacă erau prinși de slujitorii domnești. În caz că ajungeau cu bine la ținta urmărită, putea să-i aștepte, după trecerea de mulți ani, o înceată sărăcire între străini, care să-i roadă ca o boală fără leac. Pentru a putea trăi în afară de țară și pentru a-și salva bunurile de la confiscarea din partea domnului din scaun, trebuia să ducă cu dînșii tot, sau cît mai mult din ce se putea duce. Aveai impresia că un întreg colț de țară se mișcă, atunci cînd un boier părăsea țara. Convoiul era format din membrii familiei, femeile și copiii în telegi și rădvane, bărbații călări; în jur cete de slujitori înarmați. Urma șirul nesfîrșit de chervane care încărcau roadele cîmpului, obiecte uzuale și diferite lucruri de casă ca: haine, covoare, țesături; cirezi de vite, herghelii de cai și turme de oi erau mînate pe drumuri tainice de către slujitori curajoși și de credință, spre hotar [93]. Pentru ca pribegirea să nu fie

[89] I. Moga, *Rivalitatea*, p. 89.

[90] *Ibidem*, p. 96.

[91] În legătură cu „împrumuturile" făcute de Ștefan vodă Petriceicu de la boieri, s-a păstrat un document posterior morții sale, din care se vede că Prodan Drăgușescu i-a furnizat multe bunuri. Pentru aceasta i-a dat moșia Tătărești. (N. Iorga, *Studii și doc.*, VI, p. 247).

[92] I. Moga, *Rivalitatea*, p. 96.

[93] Pentru a se putea face o idee asupra felului în care pribegeau boierii noștri, amintesc cîteva date în legătură cu întoarcerea din pribegire a lui Gligore Hăbășescu. Plecat din țară cu Petriceicu la 1673, la întoarcere, în septembrie 1677, după o petrecere de trei ani printre străini, el venea aducînd cu dînsul cinzeci de oameni și optzeci de cai (I. Moga, *Rivaltiatea*, p. 67). Dacă ne gîndim

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

oprită de oamenii domnești și de particulari, care în astfel de împrejurări se puteau deda la pradă și jaf, trebuia pentru aceasta ales un moment potrivit. Cu atît mai mult a trebuit ales momentul în care pribegeau, nu una sau două familii boierești, ci o mare mulțime.

În adevăr, pribegii au ales timpul cel mai potrivit. Exodul lor s-a produs în perioada în care Duca se găsea de mult timp plecat în Ucraina, pentru a o organiza. Domnul pleacă în Ucraina în februarie 1682 și rămîne acolo opt luni [94]. Boierii părăsesc țara, în primul exod, după 26 iulie—5 august 1682 și înainte de 26 august—5 septembrie același an. După același izvor, întoarcerea lui Duca în țară ar fi avut loc abia în octombrie 1682 [95]. În cel de al doilea rînd, ei pleacă după 24 aprilie— 4mai 1683, dată după care domnul era în drum spre Viena. Concluzii : pribegirile s-au produs în lipsa lui Duca din țară, atunci cînd spiritul de autoritate era slăbit. O reacțiune promptă și energică contra acelora ce se mișcau nu s-a putut produce.

Lucrurile văzute astfel, se pot clarifica anumite fapte pentru care n-am avea altfel o explicație deplină. Înțelegem și pentru ce orientarea acestor „loviți" în domnia lui Duca nu s-a făcut spre Șerban Cantacuzino, ca prin stăruințele sale să se ajungă la schimbarea domnului „hrăpăreț". Se cunoștea doară rivalitatea dintre ei. Din contra, această pribegire s-a făcut spre poloni, act care în ochii turcilor putea fi privit ca semn de trădare și nu putea în nici un caz să aducă o diminuare a trecerii lui Duca față de dînșii. E clar că o parte din boierimea nemulțumită cu domnia de ruinătoare fiscalitate a lui Duca, martoră la stoarcerile țării prin cerințele neîncetate ale garnizoanei turcești de la Camenița, s-a lăsat ademenită de mirajul luptei ce urma să se deschidă contra păgînilor. La extorsiunile domnului, pentru dînsul sau pentru turci, lucrul n-avea importanță de stabilit pentru cei extorcați, explicația cronicarilor fiind pentru „cei ce vor ceti să înțeleagă", anumite lucruri care de fapt nu se petrecuseră chiar așa, se adaugă și chestiunea tot atît de gravă, a nemulțumiților de ordin moral. E de înțeles ca unii dintre pribegi, foști în ranguri inferioare sau mazili ai domniei lui Duca, să se fi îndreptat spre Petriceicu și în nădejdea ridicării pe scara boierilor ; se știa doară că Ștefan vodă fusese părăsit în 1673 de întreaga boierime, cu excepția hatmanului Grigore Hăbășescu [96]. Mai apoi, prin 1677 și acesta se reîntoarce în țară [97], unde în curînd moare [98].

Dacă lupta, cum sperau pribegii, avea să fie fericită, ar fi adus la sfîrșit, pentru ei și pentru țară, eliberarea de două rele : de conducerea lui Duca, rea pentru ei care erau mazîli ; de sarcina aprovizionării oștilor turcești de la Camenița. A doua latură a problemei avea, ca situație agravantă, și contactul des al boierimii cu soldatesca și cu dregătorii și oamenii de afaceri turci, insolenți și grosolani [99]. O domnie prin poloni a lui Petriceicu deschidea deci și largi per-

că multe din bunuri au fost consumate în acest timp și că o parte dintre însoțitori îi vor fi părăsit, ne putem da o părere despre condițiile în care părăsise țara.

[94] Hurmuzaki, *Documente. Supliment*, II, 3, p. 141 ; I. Moga, *Rivalitatea*, p. 86.

[95] *Ibidem.*

[96] Pseudo N. Costin, op. cit., p. 9, *Letopisețul Țării Moldovei de la 1661—1705*, ed. C. Giurescu, București, 1915, p. 65 ; Neculce, *Letopisețul*, ed. cit., p. 53.

[97] I. Moga, *Rivalitatea*, p. 67.

[98] N. Iorga, *Stud. și doc.*, V, p. 92—93.

[99] În privința aceasta purtarea lui Hussein pașa în 1673, față de domnul și boierii țării, relatată de Pseudo N. Costin : „Eară Hussein pașa în multe chipuri supăra pe Petriceicu vodă ; pe bieții boieri cei mari îi bătea la tălpi". (Kogălniceanu, *Letopisețe*, II, p. 9). Un caz tot atît de revoltător e povestit și de secretarul solului polon din 1677, în Moldova, Ioan Gninski, în relatarea despre solia în Moldova : boierul moldovean Contăș, mare stolnic, care fusese rînduit de domnul țării să întîmpine pe trimisul polon, a fost bătut de un ienicer aga turc. (P. P. Panaitescu, *Călători poloni în Țările Române*, București, 1930, p. 71).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

spective de parvenire, lucru care nu era chiar de neglijat. Dacă, bazați pe informația istorică, vom afirma că mare parte dintre pribegi erau rude mai apropiate sau mai depărtate ale domnului, ca și toți cei care i-au îmbrățișat soarta în 1683—1684 și că se înrudeau la fel între dînșii, se va da o explicație deplină și o justă prezentare a celor întîmplate în acest răstimp.

•

A fost o domnie lipsită cu totul de stabilitate și în veșnice nevoi materiale pentru a susține luptele contra oștilor turco-tătărăști. Strigătorii cărților de domnie nouă a lui Petriceicu îndemnau populația țării să nu se bejenească, anunțînd, între altele, desființarea a atît de urîtelor biruri puse de Duca pe țară ; nici un locuitor nu datora alte dări decît „dijme și vămi, căci acela este venitul voievodului". Se impune însă, pentru a se preveni amenințarea turco-tatară „să fie toți oamenii slujitori în oaste" [100]. Măsura ultimă fusese primită la început nefavorabil. Cînd s-au văzut foloasele, prin prada Bugeacului, veneau „de bună voia lor" [101]. Pentru perceperea dărilor datorate comerțului de tranzit se fixează vămile, ai căror ocupanți aveau, deocamdată, mai mult însărcinări polițienești, de control asupra celor care circulau prin țară. Oricine mergea dintr-un loc într-altul trebuia să aibă „scrisoarea voivodului celui nou", scria căpitanul Sig. Boier principesei Ana Bornemisza [102].

Petriceicu își înjghebase un divan, nu însă dintre cei mai reprezentativi boieri ai epocei. Miron Costin, fostul logofăt luat cu Duca în captivitatea, la Domnești, se vede a nu-l fi urmat [103] ; la fel : spătarul Teodor Palade, postelnicul Constantin Ciobanu și hatmanul Buhuș [104]. O parte dintre boierii din Țara de Jos, în frunte cu Cantemir serdarul, trecuseră în Țara Românească [105], luînd poziție contra domniei, prin poloni, a lui Petriceicu. Mai mult, ei aleg pe Cantemir domn, cu toate insistențele unora dintre partizanii lui Ștefan vodă de a-i atrage [106]. În

[100] A. Veress, *Documente*, *loc. cit.*, p. 200—202 ; 30 noiembrie 1683, căpitanul Sigismund Boier din Făgăraș către principesa Ana Bornemisza.

[101] Zapisul boierilor Gavriliței din 17 aprilie 1689 (N. Iorga, *Studii și doc.* VII, p. 91—93 : „Sculatu-s-au Savin Zmucicîne și cu Moțoc din Țara Leșască de au venit în țară, îndemnînd pe mulți carii ei s-au potrivit lor și pre mulți și cu sila, i-au făcut de s-au ridicat să meargă să bată Bungeacul".

[102] A. Veress, *loc. cit.*

[103] El rămîne în Polonia de altfel pînă la mijlocul lunei noiembrie 1685. Pentru petrecerea în Polonia a lui Miron Costin, în anii 1684—1685, a se vedea dr. Czeslaw Chowaniec, *Miron Costin en Pologne*, în *Închinare lui N. Iorga*, Cluj, 1931, pp. 113—124. N. Iorga *(Istoria Românilor*, VI, p. 351), socotea că și Miron Costin ar fi urmat pe Petriceicu. El însă nu se întîlnește printre semnatarii actului din 1/11 ianuarie 1684, (S. Dragomir, *op. cit.*). De altfel pentru Miron Costin această adeziune devenise imposibilă și prin atitudinea lui din 1673, cînd fusese cel dintîi boier care dase semnalul ruperii de politica lui Petriceicu, (I. Neculce, *Letopisețul*, ed. cit., p. 53) și pentru legăturile cu Duca, care viețuiește în captivitate polonă pînă la 24 martie 1685. (Pseudo N. Costin, *loc. cit.*, p. 32).

[104] Teodor Paladi și Constantin Ciobanul vor face parte din divanul lui Dumitrașco Cantacuzino vodă, primul ca mare vornic al țării de sus și cel de al doilea ca mare postelnic (Divan din 1/10 martie 1685, în V. A. Ureche, *Biserica din Cetatea Neamțului*, „An. Acad., Rom. Tom. XI, seria II, Mem. Secț. Ist., p. 47—48). Pentru Buhuș, mort în Țara Românească, Neculce, *Letopisețul*, p. 85

[105] Boierii trecuți în Țara Românească au fost : Constantin, biv vel comis (Lambrino), Cantemir, vel clucer, Ștefan Scărlet biv postelnic, Dabija Scărlet biv treti vistier, Preda Paladie postelnic, N. Antohi clucer. (Pseudo N. Costin, *loc. cit.*, p. 26). Nici unul dintre acești boieri nu vin să îngroașe rîndurile divaniștilor lui Petriceicu. Ei formau, cum arată o scrisoare a lui Petriceicu, grupul de partizani ai lui Duca. (P. P. Panaitescu, *Pribegie* etc. Anexe, Scrisoarea din Suceava, 28 februarie 1684, p. 47—49).

[106] I. Tanoviceanu, *O scrisoare*, loc. cit., p. 714—716.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sfîrșit turcii numesc, și în curînd caută să ducă în scaun, pe mazilul Dumitrașcu Cantacuzino. Deși nu era agreat de țară și boierii pribegi în Muntenia, partizanii lui Cantemir îi respingeau fățiș domnia, totuși pînă la urmă au trebuit s-o accepte unii dintre dînșii. În condițiile acestea conducerea lui Petriceicu era de tot grea. Actele rămase de la dînsul sînt doar cîteva cărți de măsuri urgente pentru aprovizionarea oștilor sau, de represalii și reveniri asupra lor, față de acei dintre boieri care nu erau dispuși să-i îmbrățișeze cauza sau asupra celor care căutau să nu se compromită prea mult cu domnia sa. Într-o scrisoare plecată la 28 februarie 1684, din Suceava, Petriceicu anunța pe hatmanul Stanislav Iablonowski că a pus în vedere partizanilor domniei lui Cantemir, pe care îi califică drept rebeli, să se lase de cele încercate și să i se supună, căci în caz contrar le va confisca bunurile [107]. Iată, în rezumat, actele date de domn în chestiuni de ordine internă și în care se oglindește caracterul acestei domnii : la 30 noiembrie—10 decembrie 1683, din Cernăuți. Petriceicu cerea cu înfrigurare lui N. Murguleț, al doilea logofăt, ca din vitele de zlot, de la Bacău, să predea 100 de boi lui Grigoraș Moțoc, pînă la Botoșani. Acesta avea să le aducă domnului [108]. La 18/28 decembrie același an, scria din Iași vornicului de Berchoiești, să restituie lui Dubău spătarul „pîinea" luată de la satul acestuia din urmă. Părăscanii. Se specifică a i se restitui atît pîinea luată „pre sama Domniei Ducăi vodă" cît și din cîtă astă „pîne vei fi luat de la satul domniei sale și-i fi trimis-o la Eși, la noi, și aceia să aibi a o întoarce dumisale înapoi" [109]. Evident ,la început Dubău ezitase să se alăture domniei lui Petriceicu, n-am putea spune pentru care motive, deși pribegise în serviciul său. Domnul îi aplicase măsura pe care o anunța hatmanului — confiscarea bunurilor — și boierul trebuise să-l urmeze. Același procedeu și față de un alt boier, care se făcuse vinovat însă de o mai mare greșeală, încercînd să fugă, probabil la Dumitrașco Cantacuzino. E vorba despre jitnicerul Ioan Stroescu. Prins de slujitorii de sub conducerea lui Neculai Murguleț, i se confiscaseră bunurile cu care voia să treacă. Pentru aceste bunuri s-a urmat un proces îndelungat între urmașii săi și ai lui Murguleț, aceștia din urmă dovedind cu mărturii că ceea ce se luase, trecuse la sulgeria domnească pentru hrana slujitorilor [110]. Alte bunuri, acestea închise la Homor, îi fusese confiscate de către Dumitrașcu vornicul de Cîmpulung. La 19/29 febr. 1684, din Suceava, unde se retrăsese acum, Petriceicu scria vornicului că s-a milostivit și a iertat pe Stroescu „de greșala ce a avut". „Deci iată că vă scriem domnia me, ce i-ai luat să-i întorci tot înapoi... un cal și patru boi și nește saci cu pâne, ci i-ai luat de la Homor, și o sabie... și o ipinge" [111].

O tristă domnie de mici răfueli și de represalii, cu reveniri, a unui domn lipsit complet de autoritate, așa cum s-a arătat și în domnia dintîi [112]. Și, ca și atunci va fi fost în veșnică lipsă de bani [113], ceea ce l-a făcut, pe lîngă confiscările de la dușmanii domniei, să recurgă la împrumuturi de la boierii partizani. La o dată mai tîrzie, *după moartea lui Petriceicu, rudele sale și doamna pierd* o moșie, care fusese dată „pentru 900 de berbeci și 20 de boi de negoț și 20 ialovițe, ce au luat Petriceicu vodă de la Prodan Drăgușescu jignicerul" [114]. Cu toate încercările de represalii sau acelea de apropiere adresate boierilor care îmbrățișeau cauza lui Constantin Cantemir și aceea a lui Dumitrașcu Cantacuzino, Ștefan Petriceicu își da tot mai mult seama că domnia lui se apropie de sfîrșit.

---

[107] P. P. Panaitescu, *Pribegia*, loc. cit.
[108] Acad. Rom., XLV/56.
[109] Acad. Rom., CXXXIX/98, act din 18 dec. 1683.
[110] Hasdeu, *„Arhiva istorică"*, III, p. 270.
[111] N. Iorga, *Studii și doc.*, V, p. 71—72.
[112] Pseudo N. Costin, *loc. cit.*, p. 8 ; I. Neculce, *Letopisețul*, ed. cit., p. 52.
[113] „Pentru aceia neputînd birui poruncile împărăției, fiind multe și țara slabă", ... Pseudo N. Costin, *loc. cit.*
[114] N. Iorga, *Studii și doc.*, VI, p. 247.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

V. În Iași, Petriceicu s-a menținut pînă la începutul lui februarie 1684 [115], cînd, veșnic hărțuit de turco-tătari, mai ales după zdrobirea lui Kunicki și a oștirilor sale în Bugeac, s-a retras spre Suceava ; acolo cu greutăți mari a rezistat pînă în primăvară. Din cînd în cînd oștile sale cîștigau mici succese, exagerate mult de partizani [116]. La 15/25 februarie vornicii de Cîmpulung, Toderașcu Nacul și Dumitrașcu, anunțau bistrițenilor vești bune : că serdarul (Vasile Bainschi) înainte de „lăsarea secului", a lovit o mare oaste de turci și tătari", „și cu mila lui Dumnezeu și a măriei sale lui vodă și a creștinilor, au bătut pe turci și pe tătari". Au nădejde să alunge în curînd păgînul, fiindcă „oști, în toate zilele vin și se strîng și Moscul încă va fi cu noi" [117].

Între ultimile acte de la Petriceicu din Suceava sînt de citat : „scrisoarea către marele hatman Stanislav Iablonowski din 28 febr./9 martie 1684 [118], și cartea către Dumitrașcul, vornicul de Cîmpulung, din 19/29 febr. același an [119]. Puțin timp după data de 1/11 martie 1684, Petriceicu părăsise Suceava. În unele părți din țară dregătorii săi s-au mai menținut pentru o vreme. La 25 febr./6 mart, 1684, Toderașcu Nacu mai era vornic de Cîmpulung [120], ceea ce înseamnă că la această dată conducerea lui Petriceicu asupra nordului Țării dăinuia. Oști se aflau însă adunate și aici. Alături de dînsul era și un Gavrilaș rohmistru. Vești de la acesta, din Cîmpulung avem și la 17/27 martie (1684) [121]. Acestea sînt ultimile știri de la oamenii lui Petriceicu, înainte de prima ocupare a nordului Țării de către Dumitrașcu Cantacuzino. Între timp, turcii, după ce au aflat de prinderea lui Gheorghe Duca, numiseră pe Dumitrașcu Cantacuzino ca domn. Acesta era un fapt îndeplinit încă de la 7 februarie 1684, cînd se dau din Adrianopol știri aflate de la dînsul despre mersul campaniei [122]. Chiar contemporanii cei mai interesați, cum era Ștefan vodă Petriceicu, au aflat despre această numire foarte tîrziu. La 28 februarie nu-i era cunoscută și el, în scrisoarea către hatmanul Poloniei, vorbește despre boieri fugari, ca de partizani ai lui Cantemir, pretendent susținut de Șerban Cantacuzino [123]. La începutul lui martie însă, Dumitrașcu vodă se găsea la Galați, însoțit de oști turcești, unde, adunîndu-și sprijinitorii, întîrzia așteptînd curățirea Tării de oamenii lui Petriceicu. Țara lua astfel cunoștință de noua domnie. Un zapis pentru o vînzare de pîine, cu data de 3/13 martie 1684, dă specificarea : „Cînd era merța cîte un zlot, în zilele lui Dumitrașcu vodă" [124]. La 14/24 martie, din Galați, noul voievod dă o carte „boierului nostru, dumnealui Iane, ce au fost hatman de la Ucraina", să-și stăpînească două mori. În act, el se intitulează, ca și înaintașul său Gheorghe Duca : „din mila lui Dumnezeu, domn al Țării Moldovei și Țării Ucrainei" [125]. Titlul pe care-l purta domnul și prezența la această dată și mai tîrziu a fostului „namesnic" în preajma sa [126], învederează intenția turcilor, în acel moment cel puțin, de a menține, dacă soarta armelor le-ar fi fost favorabilă, starea de lucruri creată în Ucraina, prin numirea domnului din Moldova și hatman acolo.

---

[115] P. P. Panaitescu (*Pribegia*, pp. 19—20 și notele la p. 20) admite că Petriceicu ar fi rămas în Iași pînă la 10—11 ianuarie 1684. Însă știri din Cracovia, cu data de 10 februarie st. n. anunțau că oștile căzăcești sînt subt Mohilău și noul lor hatman ar fi cutreerînd „țara turcească", pe cînd „Ștefan Petriceicu stă în liniște domnească la Iași" (Iorga, *Știri nouă*, loc. cit., p. 141 și nota 1 ; și doc. din Iași, cu data de 9 febr. 1684, în Veress, *Documente*, XI, p. 217—218).

[116] Iorga, *Doc. Bistriței*, II, p. 43.

[117] Doc. din Cîmpulung din 25 febr. 1684, Iorga, *op. cit.*, p. 144.

[118] P. P. Panaitescu, *Pribegia*, p. 47—49.

[119] Iorga, *Studii și doc.*, V, p. 71.

[120] Iorga, *Doc. Bistriței*, II, p. 144.

[121] Hurmuzaki — Iorga, *Documente*, XV, 2, p. 1392.

[122] A. Veress, *Documente*, vol. XI, p. 219.

[123] P. P. Panaitescu, *Pribegia*, loc. cit.

[124] I. Marinescu, *Documente Vasluiene*, în Bul. Com. Ist., IV, p. 207.

[125] Arh. St., București, M. Sf. Ioan Zlataust, VI/2.

[126] Întărirea din 12 martie 1685, pentru același, Ah. St., București, *loc cit.*, doc. nr. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În a doua jumătate a lui martie din anul 1684, oștile turco-tătare, trimise pentru întărirea garnizoanei de la Camenița și pentru instalarea lui Dumitrașco Cantacuzino, izbutesc a sili pe Petriceicu și oamenii săi să părăsească complet Țara. Ele duceau cu dînsele și pe dregătorii noii domnii. La 31 martie/10 aprilie 1684, vornic în Cîmpulung era un „Gheorghe stolnicul", om al lui Cantacuzino. Acesta dădea, la data arătată, bistrițenilor știri din care putem afla cum s-a ajuns la alungarea completă a partizanilor lui Petriceicu din țară: „pentru veşti dintr-a coace să ştiţi dumneavoastră că turcii au trimis hazna la Cameniţa şi cu 12.000 de tatari pe deceia parte de Prut, iar leşii s-au dus către Cernăuţi, aşteptînd să le mai vie oaste mai gloată, să ies să se bată cu tătarii". „Iară Dumitraşco vodă este tot la Galaţi" [127]. Odată ce țara a fost golită de vrăşmaşii săi, Dumitrașco vodă n-a crezut că mai este folositor a rămîne la Galați, ci a pornit să-și ocupe capitala. Un act din 9/19 aprilie 1684, menționează prezența în Iași a vornicului de Țara de sus, Alexandru Ramandi. El făcea parte din divanul pe care, de puțin timp, și-l formase Dumitrașcu Cantacuzino. Evident, la această dată noul domn se găsea în capitala țării. Încă din februarie, odată cu părăsirea Iașilor, Ștefan Petriceicu fusese părăsit de-o parte din boieri, care plecînd, mînau cu dînșii gloatele care formase grosul oastei sale și o mare parte din vitele adunate pentru aprivizionare [129]. La 19/29 februarie, el dădea ordin să se restituie bunurile confiscate de oamenii săi unuia dintre cei care-l părăseau și care avusese neșansa să cadă în mîinile oștenilor de sub comanda lui Neculai Murguleț. Era Ioan Stroescu, mare jtnicer [130]. Nu același lucru s-a întîmplat cu ceilalți boieri. Ei au putut să se înfățișeze într-un bloc compact, domnului trimis de turci, probabil încă de pe cînd acesta aștepta la Galați [131] ajutoare să-l așeze în scaun. După informația dată de documente, au trecut de partea lui Dumitrașcu: Racoviteștii: Nicolaie marele logofăt și fratele său Ioan, paharnicul [132], Gavril Costache, marele vornic de Țara de jos [133], cu toți fiii și cuscrul acestuia Teodor Cantacuzino vel vistiernic [134]. S-au păstrat mărturii precise asupra datei și a împrejurărilor în care Costăcheștii au părăsit pe Ștefan vodă Petriceicu. Această defecțiune a avut loc de îndată ce oștile polono-moldovene au fost înfrînte în Bugeac. Pentru acest act, pe care Petriceicu îl socotea o trădare, a dispus ca bunurile și proprietățile Costăcheștilor să fie pradate. Un document de mai tîrziu prezintă aceste represalii, ordonate de Petriceicu contra unor boieri pe care îi socotea trădători, ca pe un simplu act de jaf, al unor cete risipite și anarhice [135]. Cunoscînd atitudinea Costăcheștilor față de acțiunea lui Petriceicu și dispozitia acestuia de-a reacționa față de cei care-i trădau cauza, explicația actului săvîrșit de oștile în retragere din Bugeac, nu poate fi decît aceea dată de noi.

Restul divanului domnesc al lui Dumitrașcu Cantacuzino a fost format dintre foștii partizani ai lui Duca. Mai trîziu, la grupul de boieri din preajma lui Dumitrașcu vodă, a venit să se adauge și Ionașcu Balș, fost vornic de Țara de sus în domnia lui Petriceicu, pe care Cantacuzino l-a primit cu deosebită bucurie, numindu-l din nou în vechea dregătorie după cum a primit și pe Toader Paladi,

---

[127] N. Iorga, *Documentele Bistriței*, II, p. 45. Deci nu se poate admite data din Pseudo N. Costin, care afirmă că Dumitrașcu Cantacuzino „a venit la scaun în Iași în postul cel mare, în luna lui martie", (*loc. cit.*, p. 33). Față de relatările lui Gheorghe stolnicul, vornic de Cîmpulung, Dumitrașcu Cantacuzino, n-a putut ocupa scaunul decît în primele zile ale lui aprile 1684.

[128] Ghibănescu, Ispisoace și Zapise, IV, 1, p. 73—74.

[130] Pentru această afacere, cartea lui Ștefan Petriceicu din Suceava, la 19 februarie 7192 (1684) către Dumitrașco vornicul.

[131] Doc. din 31 martie 1684, Iorga, *Doc. Bistriței*, II, p. 73—74.

[132] Doc. din 1 martie 1685 (7193). Ambii sînt în divan, V. A. Ureche, *Biserica, loc. cit.*, p. 47.

[133] Doc. din 10 iunie 1684 (7192), în Ghibănescu, *Ispisoace*, IV, 1, p. 77.

[134] *Ibidem.*

[135] Iorga, *Studii și doc.*, VII, p. 91—93.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sacrificînd pe fostul său vornic, Ramandi și înlăturînd și pe Gavril Costache [136]. Dar zdruncinările noii domnii a lui Dumitrașcu vodă nu erau terminate. Polonii care așteptau „să le mai vie oaste, mai gloată, să iasă să se bată cu tătarii" [137], prin aprilie își gătiseră forțe pe care le credeau suficiente pentru a ataca și alunga pe dușmani. Ofensiva a fost puternică. În puține zile oastea moldo-polonă răzbește pe năvălitori, recucerind o parte din țară. La 14/24 aprilie 1684, Petriceicu dădea o carte de judecată, la Dorohoi [138], nu prea departe de capitală. Totuși pînă la Iași n-a mai putut ajunge. O știre din Cîmpulung relatează împrejurările în care s-a produs noua ofensivă a oștilor creștine.

Sobieski atacase Camenița; „castelanul cu oștile intrase în țară" și „Petriceicu vodă încă a hi intrat în țară". Dumitrașcu Cantacuzino, speriat, părăsise curtea din Iași, fugind spre Galata. Se înțelege că în aceste împrejurări Gheorghe stolnicu, vornicul pus de noul domn la Cîmpulung nu mai putea rămînea: „iară vornicul carile am avut de la Dumitrașco vodă, au fugit duminică spre luni dentru noi", scriau tîrgoveții [139]. Ofensiva creștină, din lipsă de forțe, n-a putut fi dusă mai departe. Totul s-a isprăvit aici.

Petriceicu vodă s-a ales cu o nouă speranță deșartă și Dumitrașco Cantacuzino cel „fricos" [140] cu o spaimă neîntemeiată. O parte dintre boierii foști partizani ai lui Petriceicu, cîți mai rămăseseră pînă la această dată în jurul său, s-au întors în Moldova, căutînd să se împace cu noua domnie. Cei mai puțini, de altfel oameni fără greutate în viața politică a țării, l-au urmat în Polonia [141]. A fost ultima încercare a polonilor de-a folosi pe fostul domnitor în luptele contra turcilor. Unii istorici au încercat să explice înlăturarea lui Petriceicu pe motiv că fusese părăsit de marea boierime [142]. Este o explicație care nu corespunde situației reale. De fapt acesta este momentul în care regele Ioan Sobieski pune în aplicare noua sa concepție față de problema moldovenească, prin care se urmărea numai încorporarea acestei țări la regatul polon. Era o linie politică pe care n-o puteau admite nici Miron Costin și nici alți boieri ai țării. La ea a aderat, sau numai s-a resemnat, o facțiune din mica boierime aflată în Polonia și formată din elemente militare, dornice de aventuri și privilegii, dar în același timp iremediabil compromisă față de turci în campania Bugeacului, și a cărei revenire în țară, sub regimul acestora, devenise cu totul cu neputință. Aceștia sînt boierii care la 25 iulie 1684, prezintă, la Zolkiev, lui Sobieski un memoriu, prin care formulau revendicări de clasă, față de noua politică inaugurată de domn. Fiind vorba despre o încorporare, în cererile lor, ei nu fac nici o

---

[136] Pentru schimbările survenite în divan, doc. 1 10 martie 1685 (7193, în V. A. Urechia, *Biserica*, *loc. cit.*, p. 47.

[137] Iorga, *Doc. Bistriței*, II, p. 42.

[138] P. P. Panaitescu, *Pribegia*, p. 21. Totuși și după această dată, vornicul pus de Dumitrașco Cantacuzino se menține în Cîmpulung. El făcea o cerere de grîu, la 24 aprilie/4 mai 1685, bistrițenilor. Se recomandă a fi „bejenit". (Hurmizaki-Iorga, *Documente*, XV, 2, p. 1394). Explicația va fi în așezarea atît de adăpostită a Cîmpulungului, față de „cîmpul de bătaie" al beligeranților, care trebuie să fi fost drumul ce duce de la granița polonă spre vechea cetate de scaun, Suceava, spre Iași și de aici spre Bugeac. Restul țării se găsea într-un calm relativ, așa încît vornicul fugit din Cîmpulung la primele știri despre evenimente, s-a putut reîntoarce, în curînd.

[139] Iorga, *Doc. Bistriței*, II, p. 42. Documentul n-are dată; se vede din indicațiile interne, coroborate cu alte știri, că e din aprilie 1684, din vremea noii ofensive moldo-polone.

[140] „Acest tiran fricos", Pseudo N. Costin, *loc. cit.*, p. 34.

[141] O cerere adresată de Ilie Moțoc și alți pribegi moldoveni noului rege polon care urmase lui Ioan Sobieski, ca să li se recunoască pe mai departe satele date de acesta din urmă pe moșiile sale din ținutul Sambor, T. Holban, *Două acte despre lupta de la Hotin*, în „Revista Istorică", an. XXIV, nr. 4—6, (1938), p. 148—151). Fotocopie, Bibl. Acad. Rom.

[142] Dr. Czeslaw Chowniec, *Miron Costin en Pologne*, *loc. cit.*, p. 116.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

amintire despre domnie, care în noua situație se desființase ; nu se vorbește nici de limba țării ; pe această boierime o interesau numai privilegiile ei de clasă ; ea cerea să i se restituie țăranii ; să i se acorde dreptul de a se retrage în Polonia, în caz că Moldova ar fi ocupată de turci ; dreptul de cetățenie, deci o echivalare cu nobilimea polonă ; dreptul de liberă ședere în Polonia a oricărui „nobil" din Moldova. În cererea lor figura și articolul special, ca armatele polone, care ar intra în Moldova, să se comporte astfel, ca locuitorii să fie cruțați de obișnuitele stoarceri și prădăciuni [143].

Campaniile următoare polone în Moldova (1686—1690) [144], organizate și realizate sub imperiul noii concepții, au avut să facă față unei hotărîte adversități a lumii politice din Moldova. Hărțuieli sterile și lipsite de orice semnificație au măcinat marile planuri ale regelui Ioan.

LES RELATIONS DE LA MOLDAVIE ET DE LA POLOGNE EN 1683—1684

RÉSUMÉ

La fin du règne de Gheorghe Duca a été présentée défavorablement par les chroniqueurs du parti adverse de l'ancien prince régnant. Pour nous laisser un tableau si sombre, ces derniers ont eu quelques éléments réels qu'ils ont exploités. D'abord ce furent les difficultés créées à la Moldavie par les Turcs qui avaient occupé, la ville de Kamenitz, place forte pour l'approvisionnement de laquelle les Moldaves furent astreints à de durs obligations. Ensuite, l'autonomie de la Moldavie a été gravement atteinte par le contact incessant entre les habitants autochtones et les Turcs qui se rendaient à Kamenitz. Le prince Duca avait, selon la tradition, un caractère violent et autoritaire. Ces défauts, considérés comme excessifs par les boyards moldaves, ont été surtout constatés lorsque le prince a manifesté un très grand désir d'enrichissement et une tout aussi grande ambition politique.

Depuis 1673 se trouvait en Pologne un réfugié politique apparenté à un grand nombre de boyards, Ștefan vodă Petriceicu, qui exploitait le mécontentement des Moldaves. En 1682, au printemps, après la reprise des hostilités entre les Autrichiens et les Turcs, les Habsbourg, soutenus par le Pape, obtinrent bientôt l'adhésion de la Pologne (au détriment de laquelle avait été effectuée par les Turcs la conquête du territoire de Kamenitz-Podolski) et s'efforcèrent à utiliser à leur profit la situation anormale de la Moldavie.

A la fin de l'été de 1682, en l'absence de Duca qui avait quitté la Moldavie pour organiser son administration en Ukraine, plusieurs boyards moldaves, incités par Petriceicu, se réfugièrent en Pologne. En avril 1683, après le départ de Duca pour la campagne de Vienne, un second lot de boyards se retira en Pologne. Le plan de guerre des Chrétiens comprenait aussi l'utilisation au moment opportun des Principautés roumaines dans le lutte contre l'Empire ottoman.

Après la 13 septembre 1683, date de la bataille de Vienne entre Sobieski et les Turcs, Petriceicu, avec l'appui de ses protecteurs polonais, commença la campagne pour occuper de nouveau la Moldavie. Sous l'influence de la nouvelle de la victoire des Chrétiens, les boyards, laissés par Duca en Moldavie, s'empressèrent de passer dans les rangs de ses ennemis. Au retour du prince, au mois de décembre, il fut abandonné, avec quelques exceptions, aussi par ceux qui l'avaient accompagné à Vienne. La majorité de ces derniers s'unit à Petriceicu.

[143] Hurmuzaki, *Documente*, III, 2, București, 1900, p. 151 ; N. Iorga, *Sobieski et les Roumains, 1683—1696*, *loc. cit.*, p. 297 și dr. Czeslaw Chowaniec, *Miron Costin en Pologne*, *loc. cit.*, p. 117—118.

[144] N. Iorga, *Istoria Românilor*, VI, p. 348—365.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Celui-ci s'empara ainsi du pouvoir en Moldavie. L'armée Moldave, formée par Petriceicu à la hâte, s'allia aux Cosaques qui avaient chassé la faible „namesnic" de Duca de l'Ukraine. Ces troupes moldo-cosaques attaquèrent et pillèrent le Bugeac, mais elles furent bientôt mises en déroute par les forces régulières turco-tartares.

Le règne de Ştefan Petriceicu, fondé sur l'espoir de la victoire des armées chrétiennes contre les musulmans et s'appuyant, en Moldavie, sur ceux que Duca avait mécontenté, ainsi que sur les parents du nouveau prince et les opportunistes, chancela à la première nouvelle défavorable. Très tôt, le prince fut obligé de s'adresser aux Turcs à l'égard desquels il avait gravement péché, tolérant que l'on attaque les garnisons turco-tartares et que des massacres aient lieu dans le Bugeac. Dans ces condition, le résultat de ses démarches ne pouvait être que négatif, malgré les négociations qui, étant donné la situation politique de l'Empire Ottoman à cette époque, durèrent assez longtemps. Le Tzar auquel Petriceicu s'adressa également, n'eut pas la possibilité de l'aider à cause de la situation dans laquelle se trouvait l'Etat russe. Le prince, réduit à l'appui de ses partisans en Moldavie et à celui des Polonais, après la défaite du Bugeac, fut abandonné par les premiers et soutenu faiblement par ces derniers. Bientôt, la mise en application par le roi Sobieski de sa nouvelle politique à l'égard de la Moldavie, eut pour conséquence d'éloigner définitivement Ştefan Petriceicu du trône de cette principauté.

La chute de Petriceicu fut suivie, en Moldavie, de profondes agitations qui portèrent un rude coup aux détenteurs de l'autorité en introduisant l'anarchie la plus démoralisante. L'incertitude produite par les incessantes incursions des boyards réfugiés à l'étranger, ainsi que par les méfaits de nombreuses bandes de brigands, constituèrent une entrave au travail et à la production et contribuèrent à déclancher l'épouvantable famine de 1684—1685.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

CONTRIBUȚII LA ISTORICUL BIBLIOTECII CENTRALE UNIVERSITARE DIN IAȘI

DE

NICOS GAIDAGIS

Biblioteca Centrală Universitară din Iași ca orice instituție de cultură și de educație publică, a reușit în decursul existenței sale să acumuleze și să păstreze destule valori spirituale create de geniul uman. Ea a constituit obiect de studiu pentru mulți cercetători, care au scos în evidență importanța acestei instituții și aportul ei în cultura poporului român și s-au ocupat pe larg de istoricul acesteia.

În articolul de față ne propunem să ne ocupăn de data înființării ei, problemă la care, după părerea noastră, nu s-a ajuns, încă, la o concluzie satisfăcătoare.

Astfel Kurt Klein vorbește de „actul de fondare", care ar purta data de „8 noembrie 1838" [1]. Autorul se bazează, după cum vom vedea, pe un act de donație, punct de plecare pentru toți cercetătorii care s-au ocupat de chestiunea înființării Bibliotecii Centrale Universitare din Iași ca: A. D. Xenopol [2], V. A. Urechia [3], C. Andreescu [4], Viorica și Gr. Botez [5], D. Berlescu [6], Radu Negru [7], N. Liu [8] etc. [9]. E vorba de o știre publicată în „Albina Românească" cu urmă-

---

[1] Karl Kurt Klein, *Biblioteca Universității din Iași*, în „Boabe de Grâu", V (1934), p. 264; cf. Barbu Theodorescu, *Istoria bibliografiei române*, București, 1945, p. 32.

[2] A. D. Xenopol, *Memoriu asupra învățământului*, în *Serbarea școlară de la Iași... Acte și documente* de A. D. Xenopol și C. Erbiceanu, Iași, 1885, p. 156.

[3] V. A. Urechia, *Istoria școlelor de la 1800—1864*, București, 1892, tom. II, p. 86 și 125.

[4] C. Andreescu, *Istoricul Liceului național din Iași 1835—1935*, în *De la Academia Mihăileană la Liceul național, 100 de ani*, Iași, 1936, p. 95 și 99.

[5] V<iorica> și Gr. Botez, *Cînd a fost înființată biblioteca „M. Eminescu" a Universității din Iași? în „Călăuza Bibliotecarului"*, an. XI (1958), nr. 4, p. 21; Idem, *Biblioteca școalelor din Moldova (1839—1860)*, în „Studii și cercetări de bibliologie", V (1963), p. 258.

[6] D. Berlescu, *Universitatea din Iași de la 1860—1918*, în *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași, 1860—1960*, București, 1960, vol. 1, p. 238.

[7] Radu Negru, *Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu" din Iași*, în „Revista învățământului superior" an. VI (1964), nr. 8, p. 107; precum și în „Călăuza Bibliotecarului", an. XVII (1964), nr. 11, p. 658.

[8] N. Liu, *Biblioteca Centrală Universitară „Mihail Eminescu" din Iași*, în „Călăuza Bibliotecarului", an. XVII (1964), nr. 12, p. 752.

[9] La fel am susținut și noi într-un articol publicat în 1966 (vezi: N.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

torul conținut: „Eri în 8 ale acesteia, fiind serbarea Sf. Arhanghel Mihail, Pre Înălțatul Domn au priimit la 11 ciasuri urările înaltului cliros, a dregătorilor statului și a noblesci. La acest prilej, În<ălțimea> Sa au poroncit a să trimete la Academie 600 tomuri alese care au a fi începutul pentru înființarea unei biblioteci publice. Comitetul Academic, împreună cu D<omnul> referendarul au avut norocire a depune În<ălțimii> S<ale> rostirea simțirilor de recunoștință pentru acest nou semn al Înaltei Sale protecții" [10]. Deosebirile ivite de un an, 1838 sau 1839, se datoresc, după opinia noastră, nu „erorii" lui A. D. Xenopol, ci unei greșeli tipografice (culegătorul, în loc de 1839 a redat 1838), deoarece Xenopol citează corect „Albina Românească", care a notat evenimentul [11]. Astfel, Grigore Botez, într-un articol scris în 1955, susținea la fel ca Kurt Klein, că „actul de fondare a Bibliotecii Mihăilene a apărut la 8 noiembrie 1838" [12]. Mai tîrziu, revenind asupra acestei chestiuni, într-un articol scris în colaborare cu Viorica Botez, susține că „biblioteca universității din Iași a fost întemeiată nu la data de 8 noiembrie 1838, ci un an mai tîrziu, iar cabinetul de lectură nu s-a deschis la 1 septembrie 1841, ci la 23 noiembrie a aceluiași an" [13]. Ca act de înființare, Viorica și Gr. Botez, consideră hrisovul domnesc din 8 noiembrie 1840 [14], prin care se întăresc drepturile și proprietățile Academiei și care este dat cu prilejul aniversării a cinci ani de la fondarea ei [15].

Păreri deosebite întîlnim la N. A. Bogdan, care susține că biblioteca a fost înființată în 1841 [16]; I. Creangă care, neconvins de autorii precedenți, susține că „izvoarele ei trebuie căutate la începutul secolului al XIX-lea odată cu înjghebarea primelor școli de predare în limba română" [17]. Ideea fostului rector al universității „Alexandru I. Cuza" este interesantă, însă nu e argumentată, dat fiind că „înjghebarea primelor școli de predare în limba română" nu datează de la începutul secolului al XIX-lea ci mult mai dinainte, poate de la începutul secolului al XVIII-lea, dacă nu și de mai dinainte [18]. La rîndul său, Cezar Catanescu, considera că „cea întăia bibliotecă în Iassi a fostu fundată la 1835 de către domnitoriul Mihail Sturza, de unde a și purtatu numele de Biblioteca Mihailenă" [19].

În anul 1958, Valeriu Moldavanu, Mircea Tomescu și Th. Ludu, au scos un ghid al bibliotecilor din România, unde, referindu-se la Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu" din Iași, scriu: „Începuturile bibliotecii datează din secolul al XVII-lea (circa 1642), cînd, în urma înființării Academiei Vasiliene, se pun și bazele unei biblioteci destinate profesorilor și elevilor" [20]. Mai recent,

---

Γκαϊντατζῆς, Τὸ Ἰάσι καὶ ἡ Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη „Μιχαὴλ Ἐμινέσκου", în „Πυρσός", ἀριθ.6(1966), σ. 25.

[10] „Albina Românească", an. X (1839), nr. 89, p. 363.

[11] A. D. Xenopol, *op cit.*, p. 157, nota 1.

[12] Gr. Botez, *Biblioteca „N. Bălcescu" din Iași*, în „Călăuza Bibliotecarului", *an. VIII (1955), nr. 10, p. 31.*

[13] V<iorica> și Gr. Botez, *Biblioteca școaleloru din Moldova*, p. 258.

[14] Cf. „Buletin", Foaie oficială, an. VIII (1840), nr. 93, p. 362—364.

[15] V<iorica> și Gr. Botez, *Biblioteca școalelor din Moldova*, p. 259.

[16] N. A. Bogdan, *Orașul Iași, monografia istorică și socială, ilustrată*, ediția a doua, Iași, 1913, p. 269.

[17] I. Creangă, *Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu"*, în „Călăuza Bibliotecarului", an. XIV (1961), nr. 8, p. 26.

[18] Cf. Const. A. Stoide, <rec. la:> *Petru Vladcovschi, Contribuții la istoricul dezvoltării învățămîntului din județul Iași*, partea I, Iași, 1972, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie, „A. D. Xenopol", X (1973), p. 555; Editarea cărților în limba română, după noi presupune existența unei școli unde se învăța și limba română.

[20] Cezar Catanescu, *Catalogu generalu alu Biblioteci Centrale din Jassi*, Jassi, Tipografia Societății Junimea, 1868, p. IV.

[20] *Ghidul bibliotecilor din R.P.R.*, București, Ed. de stat didactică și pedagogică, 1958, p. 158.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Valeriu Moldoveanu, Gheorghe Popescu și Mircea Tomescu, într-un nou ghid al bibliotecilor, arată că la 8 noiembrie 1839 a avut loc o reorganizare a bibliotecii și că „începuturile" ei „datează din secolul al XVII-lea (1640)" [21]; această teză, perfect valabilă după opinia noastră, nu a fost însă luată în seamă, după cum am văzut, și se continuă și astăzi să se susțină vechea aserțiune [22].

Deci, se impune, credem, o cercetare amănunțită, pentru a se dovedi în mod precis că așa-zisa „bibliotecă publică" a existat înainte de anul 1839 și că ea a moștenit vechea bibliotecă a Academiei domnești din Iași. Procedînd astfel, credem, că se pune capăt unei confuzii ce persistă, și se restabilește un adevăr istoric care nu numai că ridică prestigiul bibliotecii și mai mult, dar aruncă lumină asupra întregului proces cultural-educativ care a exstat în Iași încă cu cîteva secole în urmă.

Susținătorii tezei greșite n-au ținut cont că între existența bibliotecii și procesul de învățămînt există o legătură directă. Părerea lui Cezar Catanescu, care plasează înființarea bibliotecii la începuturile Academiei Mihăilene, este considerată de Viorica și Gr. Botez „surprinzătoare", dat fiind că el „a fost mai aproape, în timp, de data creării bibliotecii și a dispus prin profesiunea sa, de multiple mijloace de investigații". Ei cred că această „eroare" s-ar datora faptului că biblioteca „a funcționat la începuturile ei în localul Academiei și a fost în strînsă dependență bugetară și administrativă de aceasta" [23]. Ei nu explică, însă, de ce cărțile din perioada respectivă poartă ștampila „Biblioteca Academii Mihăeline 1835", odată ce biblioteca a fost înființată în 1839! Numai Radu Negru a simțit nevoia să răspundă la această întrebare, dar el consideră că pecetea amintește numai „înființarea Academiei Mihăilene" [24]. Noi credem însă că „eroarea" lui Catanescu se datorește tocmai acestei ștampile, care indică faptul că la înființarea Academiei Mihăilene exista o bibliotecă. El n-a întreprins investigații speciale asupra istoricului bibliotecii, investigație care l-ar fi dus la alte concluzii, ci a scris o simplă introducere la catalogul cărților bibliotecii; din faptul că ele purtau ștampilă din 1835, el a dedus că atunci ar fi fost înființată și biblioteca.

Existența bibliotecii în anul 1835 ne-o dovedesc chiar informațiile pe care ni le furnizează cei care plasează înființarea ei în anii 1838—1839. Astfel, V. A. Urechia, scrie că cele 600 tomuri donate de Mihail Sturza au constituit „aprópe primul fond al Bibliotecii" [25]; la deschidere, însă, cum arată ceilalți autori, biblioteca dispunea de 583 opere în 1981 volume [26]. Așa stînd lucrurlie, fondul donat de domnitor reprezenta mai puțin de 1/3 din fondul existent atunci în bibliotecă. Și totuși nici unul dintre autorii amintiți nu și-a pus întrebarea: de unde provin celelalte 2/3 din cărțile bibliotecii?

Pentru noi este evident că autorii precedenți (vorbim numai de cei care s-au ocupat special de Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu") au fost

---

[21] *Ghidul bibliotecilor din România*, București, Ed. enciclopedică română, 1970, p. 222.

[22] Cf. Ion Miclea, *Iașii marilor iubiri*, București, Editura Meridiane, 1971, f. 49; Biblioteca, lăcașul dulcilor zăbave, Interviu cu Gr. Botez... în „Opinia", Iași, an. II, nr. 5 (11), <1975>, p. 15.

[23] V<iorica> și Gr. Botez, *Cînd a fost înființată biblioteca...*, p. 20.

[24] Radu Negru, în „Revista învățămîntului superior", p. 107.

[25] V. A. Urechia, *op. cit.*, tom. II, p. 86.

[26] Radu Negru, *op. cit.*, p. 107; Acest număr diferă de la autor la autor: Kurt Klein susține că stocul de cărți puse la îndemîna publicului era de 562 opere în 2059 volume (*op. cit.*, p. 265); Același număr îl dădea și Gr. Botez în 1955 (cf. „Călăuza Bibliotecarului", nr. 10 (1955), p. 31); Viorica și Gr. Botez revin asupra cifrei și scriu că în catalogul lui Gusti sînt cuprinse „aproape 800 de titluri de cărți și periodice în 1 981 volume" (cf. „Studii și cercetări de bibliologie", V (1963), p. 260). Noi am considerat corecte datele oferite de Radu Negru, întrucît la o nouă verificare făcută de noi am găsit, în afara celor două suplimente adăugate în catalogul lui Gusti, 591 opere în 1958 volume.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

induşi în eroare de încercările făcute atunci de oameni de cultură din Iaşi de a reorganiza biblioteca, deja existentă, într-o bibliotecă publică sau „naţională" cum i se spunea [27], pentru a fi în folosul tuturor cetăţenilor din Iaşi. În „Regulamentul Bibliotecii" întocmit în 1840 de Epitropia şcoalelor se spune, printre altele, că după ce „s-au luat cuvenitele măsuri pentru înfiinţarea unei biblioteci publice, în care doritorii cetirei cărţilor să poată găsi o îndeletnicire folositoare, Epitropia au alcătuit un reglement speţial atingătoriu de informarea, ţinerea şi fregventarea acei biblioteci..." [28]. În hrisovul din 8 noiembrie 1840 se spune că „la anul 1835, am urzit Academia, pentru a căreia povăţuire am întărit şi un înadins reglement, înzestrînd acésta a nóstră Academie cu cabinet de instrumente: matematice, fizice, chimice, agronomice şi cu o bibliotecă publică..." [29]. Este evident deci că se încerca să se transforme biblioteca Academiei şi să se unească probabil toate bibliotecile existente în Iaşi într-una singură, centrală, cu multiple funcţii, sub auspiciile celui mai înalt institut de învăţămînt existent atunci în Iaşi, Academia Mihaileană. Încercarea Epitropiei şcoalelor de a uni în primul rînd Biblioteca Academiei cu cea a Societăţii de medici şi naturalişti a dat însă greş, deoarece Societatea n-a acceptat [30], iar biblioteca a rămas aşa cum era, o bibliotecă şcolară în cadrul Academiei, de la care, însă, aveau dreptul la împrumut şi alte persoane, nelegate de şcoală. Acest lucru ni-l dovedeşte chiar regulamentul bibliotecii, care obliga pe cititori să prezinte o legitimaţie („bilet") emisă de Epitropia şcoalelor pe timp de patru luni, cu drept de reînnoire, pe cînd „epitropii, referendul, profesorii şi aceia care prin donaţii au intrat în rîndurile binefăcătorilor bibliotecii" nu erau „supuşi la această formalitate" [31]. De unde concluzia că biblioteca rămăsese tot aceea a Academiei Mihăilene care, la rîndul său, moştenise vechea bibliotecă a Academiei domneşti. Să nu ne înşele cuvîntul „înfiinţare", întîlnit în diferite acte, dacă e vorba de originea bibliotecii, ci să ne gîndim la continuitatea ei. În 1914, de pildă, D. Gusti punea problema „înfiinţării" bibliotecii Universităţii, întrucît vechea „Bibliotecă Centrală" era „atît de primitiv organizată", încît se cuvenea creată o alta, universitară [32]. „Comisiunea bibliotecii", în fruntea căreia erau Al. Philippide şi Al. Myller [33], a şi depus un atare proiect, care nu însemna, de fapt, „înfiinţarea" unei instituţii, ci „reprofilarea" ei, produsă în adevăr peste doi ani [34].

Eroarea de a socoti că Biblioteca Centrală din Iaşi a fost creată abia în 1839 porneşte, în zilele noastre, din greşita convingere că în Moldova n-ar fi existat mai înainte biblioteci şcolare, ci doar „biblioteci particulare: domneşti, boiereşti, mănăstireşti sau bisericeşti" [35]. De aici probabil şi concluzia că perioada 1839—1860 este „o etapă de tranziţie de la biblioteca şcolară la biblioteca pu-

---

[27] Cf. Th. Codrescu, *Uricarul*, Jassi, 1886, vol. VII, p. 181. De acum înainte vom cita simplu: *Uricarul*.

[28] V<iorica> şi Gr. Botez, *op. cit.*, p. 259.

[29] „Buletin", Foaie oficială, an. VIII (1840), nr. 93, p. 362—363; „Albina Românească", nr. 87 (1840), supliment din 17 noiembrie; *Manualul administrativ al Principatului Moldovei cuprinzător legilor şi dispoziţiilor introduse în ţară de la anul 1832 pînă la 1855*, Iaşi, 1855—1856, vol. II, p. 301; V. A. Urechia, *op. cit.*, tom. II, p. 169—170; C. Andreescu, *op. cit.*, p. 97.

[30] Karl Kurt Klein, *op. cit.*, p. 264.

[31] <D. Gusti>, *Catalogul cărţilor de cetit in Biblioteca Academiei Mihăilene*, Iaşi, Institutul Albinei, 1841, p. 3.

[32] Dimitrie Gusti, *Întemeierea bibliotecii şi seminariilor de pe lîngă Universitatea din Iaşi, un sistem de propuneri cu numeroase documente şi planuri în anexe*, Iaşi, 1914, p. 7—8.

[33] Gr. Botez, *Biblioteca „N. Bălcescu" din Iaşi* (continuare), în „Călăuza Bibliotecarului", an. VIII (1955), nr. 11, p. 38.

[34] V<iorica> şi Gr. Botez, *Biblioteca şcoalelor din Moldova*, p. 259.

[35] Gr. Botez, *Biblioteca „N. Bălcescu"...*, în „Călăuza Bibliotecarului, an. VIII (1955), nr. 10, p. 30.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

blică“ [36]. Trebuie să observăm însă că biblioteca a existat înainte de 1839, și că, după aceea chiar, ea a continuat să fie numită uneori „Biblioteca școalelor din Moldova“ sau, simplu, „Biblioteca Academiei“ [37], ceea ce dovedește o continuitate [38].

Într-un scurt istoric al școalelor din Iași, publicat cu ocazia examenelor din 3 iulie 1838, cînd se împlineau 10 ani de la reorganizarea școlii, se arată, printre altele, că odată cu inaugurarea Academiei, la 16 iulie 1835, domnul a „binevoit a rîndui o somă însemnătoare pentru cumpărarea de cărți, de instrumenturi de fizică și de matematică, precum și de agronomie, din care o parte de noi unelte, aduse de la Paris“ [39]. C. Andreescu, contrazicîndu-se [40], arată că, în 1836, biblioteca era „deja importantă“ [41]. La 18 martie 1837, Epitropia școalelor, prin anafora nr. 67, anunța domnitorului, deciziile sale, semnate de Veniamin Costache, I. Canta, I. Ghica și Gh. Asachi, că „după plata caselor cumpărate pentru scóle, cassa, mai are la Visterie 317.057 lei, 19 parale, afară de suma cuvenită pe anii curgători, încît este în stare, atît a întîmpina cheltuiala zidăriei comunicației între academie și institut, cît și de a începe a cumpăra pentru biblioteca publică cărți și instrumenturi pentru cabinet“ [42]. La 13 decembrie 1837 Societatea de medici și naturaliști cerea permisiunea Secretariatului de Stat de a cumpăra casele lui Costache Sturza pentru așezarea muzeului. Cererea a fost aprobată, dar neputîndu-se efectua imediat vînzarea, Epitropia se văzu nevoită să pună la dispoziție o cameră, în Academie, pentru cabinetul de științe naturale, mutînd *„biblioteca* și cancelaria“ în altă odaie“ [43]. În aprilie 1838, Epitropia dispunea în mod definitiv ca „internatul Academiei, economatul, bucătăria etc. să se concentreze în casele cumpărate de la Cornetul Voinescu, iar în casele cele mari să rămînă sălile cursurilor, *biblioteca,* cabinetul de fizică și matematică“ [44]. Așadar biblioteca a existat și înainte de 23 noiembrie 1839, e drept că defectuos organizată, așa cum rămăsese din 1821, cu unele lipsuri semnalate ulterior. Funcția de bibliotecar o îndeplinea stolnicul D. Gusti, a cărui numire definitivă se va face abia în iunie 1841, cu leafa de 1.200 lei anual, avînd și un ajutor (pe Costache Ioan), cu aceeași leafă [45]. Lor li se datorește și primul catalog al cărților din această bibliotecă, dar se pare că nu au fost cuprinse în el toate titlurile. La acest catalog, publicat în 1841, ne vom referi, mai ales, în continuare.

Cărțile au fost consemnate în catalog „după rînduiala materiilor“, în cinci clase : teologie, jurisprudență, filosofie (cu subdiviziunile : fizică, istorie naturală, medicină, matematică, arte) ; litere (cu subdiviziunile : gramatică, retorică, poezie) ; biografie, istorie [46]. În fiecare clasă cărțile au fost împărțite pe limbi : greacă, latină, franceză, italiană, germană, română. Se pune întrebarea : de ce au fost împărțite pe limbi și de ce în primul rînd cele grecești, latinești etc. ? Nu se poate spune că s-a urmat ordinea predării lor în școală sau că interesa „clasicismul“ lor, dat fiind că în aceste limbi erau cuprinse și multe cărți contem-

---

[36] V<iorica> și Gr. Botez, *op. cit.*, p. 259.

[37] *Ibidem*, p. 265, nota 1.

[38] Pe cărțile intrate în bibliotecă pînă la unirea Principatelor întîlnim ștampila : „Biblioteca Academiei Mihaeline 1835“, apoi ștampila : „Principatele Unite, Biblioteca Școaleloru din Jassi, 1859“. Mai tîrziu, potrivit schimbării titulaturii, s-au aplicat și ștampile adecvate ca : „Principatele Unite Moldova și Țara Românească. Biblioteca Universității Iassi. Biblioteca Ulpia“ ; „Biblioteca Centrale Iassi“ etc.

[39] „Buletin“, Foaie oficială, an. VI (1838), nr. 55, p. 220.

[40] Am arătat mai sus (vezi nota 4) că C. Andreescu susținea teza, potrivit căreia biblioteca s-ar fi înființat în 1839.

[41] C. Andreescu, *op. cit.*, p. 84.

[42] V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 1, p. 363 ; C. Andreescu, *op. cit.*, p. 86.

[43] V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. II, p. 64 ; C. Andreescu, *op. cit.*, p. 241, nota 489.

[44] C. Andreescu, *op. cit.*, p. 90.

[45] V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. II, p. 203 ; C. Andreescu, *op. cit.*, p. 99—100.

[46] V<iorica> și Gr. Botez, *op. cit.*, p. 260.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

porane. Noi credem că D. Gusti a păstrat tradiția bibliotecii Academiei domnești, unde învățămîntul se făcea cu precădere în limbă greacă [47].

Cercetările noastre ne-au dus la concluzia că biblioteca Academiei domnești a continuat să existe chiar și după 1821, cînd academiile domnești din țările române au fost desființate printr-un firman al sultanului ca fiind „instrumente de instigare la răzvratire" [48]. E drept că ea a suferit de pe urma evenimentelor din 1821, că a fost lăsată fără bibliotecar și că n-a fost folosită pînă la redeschidereea școlii, dar principalul este că ea n-a fost desființată, iar Academia Mihăileană, care, în fond, nu era altceva decît reînființarea vechii academii sub formă românească [49], n-a făcut decît s-o continue. O parte din fondurile ei, mai ales manuscrise, au fost transferate, în 1804, la seminarul „Veniamin" de la Socola [50], atunci cînd, probabil, învățămîntul teologic s-a separat definitiv de Academie [51], însă majoritatea fondului de cărți rămăsese în cadrul bibliotecii Academiei.

[47] Viorica și Gr. Botez afirmă că din „biblioteca școlii grecești din Iași i se rătăciseră" unele donații ale lui Vasile Lupu și Hrisant Notara *(ibidem)*. Ce rost avea să-și pună autorii asemenea probleme dacă Biblioteca Academiei Mihăilene n-a moștenit-o pe cea a Academiei domnești !

[48] Ariadna Camariano-Cioran, *Academiile domnești din București și Iași*, București, 1971, p. 68 și 94 ; cf. Mihail Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, București, 1960, vol. I, p. 282, nr. 1433 și p. 283—284, nr. 1439.

[49] C. Andreescu, *op. cit.*, p. 57 și 215 ; V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 118 ; *Uricarul*, vol. III, p. 32—34 și vol. VII, p. 175—178 ; A. D. Xenopol și C. Erbiceanu, *Serbarea școlară...*, p. 206.

[50] Cf. C. Erbiceanu, *Din biblioteca Seminariului Veniamin din Iași, unele din cărți ce se raportă la școala greacă domnească din Iași, ori au fost cărți de școală în Seminarie*, în „Revista Teologică", an. III (1885—1886), nr. 51, p. 401—404 ; Idem, *Manuscriptele scólei grecești aflate în biblioteca Seminariului Veniamin din m-rea Socola*, în „Revista Teologică", an. III (1885), nr. 22, p. 169—172, nr. 23, p. 177—181 și nr. 24, p. 185—187 ; Idem, *Manuscrisele scólei grecești aflate în biblioteca Înalt Preasf. Mitropolit al Moldovei și Sucevei D. D. Iosif Naniescu*, în „Revista Teologică", an. III (1885), nr. 25, p. 193—198.

[51] Ariadna Camariano-Cioran afirmă că în Academiile domnești nu se făcea teologie *(op. cit.*, p. 270). Credem că teza nu corespunde realității. E drept, profesorii din Academia domnească erau acuzați pe la 1763 și încoace de ateism de către călugării din seminarul de la Sf. Sava (v. G. Dossios, *Studii greco-romane*, partea I, Iași, 1901, p. 36 ; Florica T. Cîmpan, *Iosif Moisiodax și Spiridon Asanis profesori de matematici la Academia domnească din Iași*, extras din „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza" din Iași (Seria nouă), Secțiunea I. Matematică, tom. XIII <1967>, fasc. 1, p. 208), însă chiar Iosif Moisidox, care ne dă aceste informații în „Apologia" sa, le plasează pe terenul intrigilor. Nu numai că se făcea „cetire din Sfînta Evanghelie și din Faptele Apostolilor pînă la sfîrșit" (Hurmuzaki—Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XIV. *Documente grecești privitoare la istoria românilor* publicate... de N. Iorga, partea I, București, 1915, p. 394), ci tot învățămîntul era impregnat de misticismul ortodox. Acest fapt este dovedit de manuscrisele elevilor Academiei domnești din Iași și din București, care se păstrează în Biblioteca Centrală Universitară din Iași. Dealtfel, nici nu se putea să nu facă teologie din moment ce una din misiunile școlii era să creieze preoți pentru țară. Documentul de danie din anul 1734 spune răspicat : „și încă de vreme ce sîntu două școale aice în oraș în Iași, una grecească și alta slovinească, să fie dator Mitropolitul cel după vreme a ave purtare de grija și necontenita cercetare asupra dascălilor, ca să pue nevoințe asupra ucenicilor, să-i învețe precum se cade și să-i procopsească, *ca cei ce se vor face preoți dintre dînșii...*") (C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei și a Catedralei mitropolitane din Iași*, București, 1888, p. 14). Prin acest document se răspunde, credem, și celor care susțin că „școala grecească" nu a avut „nici o legătură cu țara" (Const. A. Stoide, <rec. la :> Petru Vladcovschi, p. 555).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În 1827, cînd se depuneau eforturi pentru redeschiderea școlii domnești, doi tipografi au verificat biblioteca școlii și au găsit multe lipsuri, precum aflăm din însemnarea făcută pe cartea *Gradus ad Parnassum* păstrată în Biblioteca Centrală Universitară : „La anul 1827, martii 4, toate cărțile latinești, italienești, grecești și nemțești s-au cercat și s-au aflat multe lipsă din tomuri și pentru ca să <se> știe cît <recte : cînd> s-au cercat am însemnat noi tipografii din Iași din Sfînta Mitropolie. Neofit <și> Toader Gheorghe“ [52]. Este o dovadă că după 1821 biblioteca nu se împrăștiase. Academiei „Mihăilene“, care lua ființă la începutul lui ianuarie 1828, în vechiul local al fostei școli domnești de la Trei Ierarhi [53], nu-i rămînea decît s-o preia și să o dezvolte mai departe, ceea ce s-a și întîmplat.

Am urmărit, în ce ne privește, această preluare de ștafetă prin cărțile ce au aparținut Academiei domnești și care în majoritate figurează în primul catalog al Bibliotecii deja citat [54]. Se cunosc astăzi, după dedicațiile făcute de donatori, peste 30 de cărți care au aparținut școlii domnești din Iași.

După cum se știe, această școală a fost înființată de Vasile Lupu voievod în 1640, însă continuitatea ei naște încă dispute. V. A. Urechia plasa începuturile școlii, pe care o numea „Academia de la Trei Ierarhi“ [55], în prima jumătate a secolului al XVII-lea [56]. Constantin Erbiceanu își însușea părerea lui Gh. Asachi, că Vasile Lupu „au fondat în Iași, la 1644, o academie... de științi cu profesori greci aduși într-adins“ [57]. A. D. Xenopol în „Memoriul asupra învățămîntului“ o califică drept „singura școală mai înaltă a țării“, în care au funcționat Nicolae Cherameus, mort în Iași la 1672, Teodor Trapezuntul, care dăscălește în Iași pînă la 1695 și Ieremia Cacavela, „dascăl la Academia domnească pe la 1698“ [58]. Constantin C. Giurescu, scrie, la rîndul său, fără a indica sursele, că Vasile Lupu a întemeiat „o școală superioară“ și că în ea „lecțiile se făceau în grecește, în slavonește și la început și în latinește. Se preda : teologia, retorica, dialectica, gramatica, aritmetica, geometria, astronomia și muzica. Elevii dispuneau și de o bibliotecă“ [59]. Prima donație de cărți o face ctitoriei sale Vasile Lupu însuși, probabil pe la 1640, cînd a fost întemeiată și școala de la Trei Ierarhi. Din aceste cărți donate mănăstirii Trei Ierarhi, noi cunoaștem numai una [60], volumul al III-lea din operele lui Ioan Chrisostom, apărut în 1612 la Eton (Anglia) și care se păstrează astăzi în Biblioteca Centrală Universitară din Iași. Pe nota acestei cărți se

[52] De asemenea în cartea *Nouvelle méthode abregée, curieuse, et facile...* de Michel Feri, ediția a II-a, apărută în anul 1732 la Veneția, care se păstrează în Biblioteca Centrală Universitară din Iași sub cota : I-2411, s-a notat : „1827 martie, s-au căutat toate cărțile vivliotecei“.

[53] „Buletin“, Foaie oficială, an. VI (1838), nr. 55, p. 218 ; *Uricarul*, XVI, p. 383 ; V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 118 ; Gh. Săulescu, *Gramatică românească sau observații grammaticești asupra limbei românești pentru școalele normale și gimnaziale*, partea I-a, etimologică, Iașii, *În tipografia Sf. Mitropolii, 1833*, f. 2 , și partea a II-a, unde se arată că școala s-a deschis la 23 ianuarie.

[54] Nu se poate pretinde că ele au revenit bibliotecii de la Mitropolie sau de la mănăstirea Sf. Sava, deoarece cărțile de la ele au intrat în Biblioteca Centrală din Iași după secularizarea averilor mănăstirești (cf. Cezar Catanescu, *op. cit.*, p. V—VI ; N. Georgescu-Tistu, *Bibliografia literară română*, București, 1932.

[55] V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 9.

[56] *Ibidem*, p. 4.

[57] Cf. A. D. Xenopol și C. Erbiceanu, *Serbarea școlară de la Iași*, p. 54.

[58] *Ibidem*, p. 98 ; cf. D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, București, 1872, p. 154 ; Κωνσταντῖνος Ν. Σάθας, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, Βιογραφίαι τῶν ἐν τοῖς γράμμασι διαλαμψάντων Ἑλλήνων..., Ἐν Ἀθήναις, 1868, σ. 22, 383 καὶ 414.

[59] Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, III, partea a doua, București, 1946, p. 915—916.

[60] În *Ghidul bibliotecilor din România* se susține că „o parte“ din cărțile donate de Vasile Lupu școlii de la Trei Ierarhi se află „și acum în fondul bibliotecii universitare ieșene (p. 222). Noi n-am găsit decît una !

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

specifică că ea este donată „mănăstirii dascălilor“ [61]. Ulterior a mai donat un *Minei* (în 1642), care se păstrează în Arhivele Statului din Iași, sub numărul de inventar 2606, dar în însemnările de pe el nu se specifică dacă a fost donat școlii [62].

Existența bibliotecii nu este specificată nicăieri, însă faptul că domnul Moldovei a donat cărți școlii, ne permite să presupunem că atunci se organizase la școala mănăstirii și prima bibliotecă școlară din Iași, întrucît cărțile trebuiau păstrate și administrate.

Autorii tratatului *Istoria pedagogiei* (nu cunoaștem nici aici izvorul informației) consideră că începuturile Academiei din Iași trebuie căutate în primul sfert al veacului al XVII-lea, pentru că alături de școala ortodoxă în limba slavonă se înființase și o școală ortodoxă în limba greacă la mănăstirea Sf. Sava [63].

Atanasie Teodoru consideră că Nicolae Mavrocordat „a înființat la Iași școală domnească din propria sa cheltuială“ [64], deci o școală deosebită de cea existentă pînă atunci. N. A. Bogdan susține că școala lui Mavrocordat, înființată în 1714 la Sf. Sava, era „primară probabil“ și că acolo se învăța carte grecească, slavonească și bineînțeles, românește [65].

Ștefan Bârsănescu, preluînd aceste teze și combătînd pe autorii care susțin continuitatea școlii, afirmă că școala domnească s-a înființat în Iași, la 1714, în primăvară, „adică la puțin timp după reorganizarea școlii similare din București din anul 1707“ [66]. El pretinde că „procedarea“ autorilor dinainte ține „de lipsa de cunoaștere a documentelor epocii referitoare la problema noastră“ [67]. În replică, Const. A. Stoide se raliază celor care vorbesc de o continuitate a școlii domnești. „Din aparenta lipsă de izvoare, crede domnia sa, nu trebuie să deducem încetarea funcționării „școlii domnești“ de la Iași în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și în primul deceniu al secolului al XVIII-lea“ [68]. O întrerupere totuși, adaugă același autor, a avut loc între anii 1686—1687, cînd biserica Trei Ierarhi împreună cu școala fuseseră distruse de soldații lui Sobieschi [69], iar o alta pe la 1711, în timpul războiului ruso-turc, cînd forțele militare, conduse de Cante-

[61] Cf. I. Gheorghiță, *Prezentarea a două cărți prețioase din Biblioteca Centrală „N. Bălcescu“ a Universității din Iași*, în *Prima sesiune științifică de bibliologie și documentare, București, 15—16 decembrie 1955*, București, 1957, p. 273—276; Idem. *O carte dăruită de Vasile Lupu, aflată în Biblioteca Centrală a Universității din Iași*, în „Iașul literar“, nr. 1 (1956), p. 124—126; N. Gaidagis, *Catalogul cărților grecești de la Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu“ — Iași*, vol. I (sec. XVI—XVII), Iași, 1974, p. 97.

[62] Notele care atestă că acest *Minei* a fost donat de Vasile Lupu sînt următoarele: 1) Aξastu sfîntu biblion este a Treisfetitelor făcuț de Vasili Vodă. Cine s-ar afla să-l fure, să fie afurisit de doisprezece apostoli“. Pe f. 1 iscălește: „Κωσμας ἡγούμενος ἐκ των 'Ιβήρ[ων]“ (Cozma egumenul de la <mănăstirea> Ivirilor). 2) „+ Τρι[ῶν] 'Ιεραρχῶν, τοῦ Βασήλη Βοεβώνδα. Γρηγόριος Ἱερομόναχος σέρβος ἡγουν Δαλματος ἐκ μονῆς 'Ιβὴρων. 1698 μὴν Μάϊος 25“. (A Trei Ierarhilor a lui Vasile vodă. Grigorie ieromonah sîrb, adică din Dalmația, de la mănăstirea Ivirilor 1698, luna mai 25).

[63] *Istoria pedagogiei*, București, Ed. didactică și pedagogică, 1964, p. 104.

[64] Θεόδωρος 'Αθανασίου, Περὶ τῶν ἑλληνικῶν σχολῶν ἐν Ρουμανία, 1644—1821 καὶ περὶ τῆς ἐπιρροῆς αὐτῶν ἐπὶ τοῦ τε θρησκεφτικοῦ καὶ πολιτικοῦ ἐδάφους, Εναίσιμος διατριβή..., 'Αθήνηοιν, Περρῆ, 1898, σ. 38.

[65] N. A. Bogdan, *Oraşul Iaşi*, p. 214 și 252.

[66] Ștefan Bârsănescu, *Academia domnească din Iași*, București, Ed. didactică și pedagogică, 1962, p. 31.

[67] *Ibidem*, p. 31—32.

[68] Const. A. Stoide, *Contribuții la istoria învățămîntului în școlile din Iași, în secolul al XVIII-lea*, în vol. *Contribuții la i storia învățămîntului românesc*, Culegere de studii, București, Ed. didactică și pedagogică, 1970, p. 91—92.

[69] *Ibidem*, p. 96.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mir, au fost înfrînte de turci. „Reacția otomană" a putut zdruncina, desigur, pentru cîtva timp funcționarea „școlii domnești" și a altor școli din Moldova [70]. Mai recent Ariadna Camariano-Cioran, nu recunoaște continuitatea, dar nici nu e de acord cu Șt. Bârsănescu, că școala domnească s-ar fi înființat în 1714. Ea dovedește că așa-zisele „înființări" nu erau decît reorganizări de școli după o perioadă de întrerupere [71] și că școala domnească din Iași a fost înființată de Antioh Cantemir în 1707 [72].

Șt. Bârsănescu își bazează ipoteza pe un text francez din 1712, în care se spune că în Moldova „nu există deloc colegii", ci școli în care se predă „scrierea și citirea în greacă" [73]. Ariadna Camariano-Cioran se bazează pe scrisoarea lui Athanasie ieromonahul din 1707, adresată lui Hrisant Notara, în care se susține că a fost adus de domnul Moldovei ca să deschidă școală [74], scrisoare greșit considerată de N. Iorga ca fiind scrisă în 1720 [75]. Autoarea nu observă însă că în scrisoarea lui Athanasie ieromonahul se vorbește de existența unei clădiri de școală la care „toate sînt slabe și înlăuntru și în afară". Hrisovul lui Antioh Cantemir din 7214 (=1706), nu lasă îndoială că școala funcționa atunci: „Însă și aceasta să se știe că dintr-acești bani al tuturor mănăstirilor ce s-au legat la rupți, am socotit domnia mea cu tot sfatul nostru ca să meargă la visteria țării 1200 de unghi, iară 120 unghi să aibă a merge la școală pre tot anul din an în an, care s-au socotit pentru învățătura și folosul pămînte<ni>lor țării Moldovei, a feciorilor de boieri și mai vîrtos și a celor săraci, cine ar vrea să meargă la învățătură pentru pomenirea noastră veșnică" [76]. Șt. Bârsănescu nu ia în seamă acest act, spunînd că termenul simplu de „școală" exista cel puțin cu un secol înainte, însă că expresia de „școală domnească" nu apare decît în 1714 [77], iar Constantin dascălul ar fi fost primul profesor de elină de la școala din Iași [78].

În realitate, la 1714, apare expresia „noua școală domnească" [79] și nu simplu „școală domnească". Hrisant Notara donează cărți „noii școli domnești", fapt ce ne determină să concludem că exista și o veche școală domnească. Problema care trebuie lămurită, după părerea noastră, este dacă Nicolae Mavrocordat a înființat o nouă școală sau a reorganizat vechea școală! Ca să ne dăm seama dacă într-adevăr Nicolae Mavrocordat a înființat o nouă școală domnească

---

[70] Const. A. Stoide, *op. cit.*, p. 92.

[71] Ariadna Camariano-Cioran, *op. cit.*, p. 25.

[72] *Ibidem*, p. 69—70 și 267.

[73] Eudoxiu de Hurmuzaki, *op. cit.*, Supliment, I, la vol. 1, p. 422.

[74] N. Iorga—Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XIV/2, p. 864.

[75] N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*. Ediție îngrijită de Ilie Popescu Teiușan, București, Ed. didactică și pedagogică, 1971, p. 31. (Const. A. Stoide, luîndu-se după nota lui Iorga, unde acesta scrie că „moartea patriarhului Dosoftei, la o nouă cetire, mi se pare a fi recentă" (Iorga — Hurmuzaki, XIV/2, p. 863), caută să-l apere *(op. cit.*, p. 92). Totuși, în loc să se apropie de adevăr, Iorga, cînd și-a publicat *Istoria învățămîntului românesc* în anul 1928, plasează această scrisoare tot în anul 1720. Considerăm deci justă poziția Ariadnei Camariano-Cioran, care n-a luat în seamă nota lui Iorga. Dosoftei a murit la 7 februarie 1707 și Hrisant Notara a fost proclamat patriarh la 8 februarie 1707 (cf. P. Năsturel, *Lista patriarhilor ortodocși, Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim*, în „Hrisovul", Buletinul școalei de arhivistică, București, nr. VII, (1947), p. 168).

[76] Arh. St. Iași, XXXI/3; La Șt. Bârsănescu apare greșită datarea acestui document: 1708 *(op. cit.*, p. 179, nota 394); cf. A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, Ediția a III-a, revăzută de autor, îngrijită și ținută la curent de I. Vlădescu, București, Ed. „Cartea românească", 1930, vol. X, p. 167.

[77] Șt. Bârsănescu, *op. cit.*, p. 179.

[78] *Ibidem*, p. 129.

[79] Cf. Const. A. Stoide, *op. cit.*, p. 95.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

νέα αὐθεντική σχολή și nu a întreprins o reorganizare a celei vechi cum susține Const. A. Stoide [80], trebuie să dovedim că într-adevăr această școală a fost instalată în 1714 la mănăstirea Sf. Sava, cum susține Șt. Bârsănescu [81]. Atunci nu mai rămîne îndoială că „școala nouă" a lui Nicolae Mavrocordat este alta, deosebită de cea veche de la Trei Ierarhi, care, după cum se știe, a continuat să funcționeze pînă în 1723 [82].

Cînd Ștefan Bârsânescu afirmă că școala a fost la Sfîntu Sava, domnia sa se bazează pe unele documente tîrzii care vorbesc de „școala de la Sf. Sava" și pe însemnările de pe cărțile din biblioteca acesteia [83]: „În catalogul de cărți vechi al Bibliotecii Centrale a Universității din Iași, acolo unde se arată proveniența cărții, afirmă autorul, se indică, pentru un număr de cărți destul de însemnat, școala domnească de la Sf. Sava, iar printre cărțile cu notația menționată, se află și acelea donate «școlii elenice domnești din Iași» de Hrisant Notara, organizatorul (în 1714) și reorganizatorul (în 1728) al Academiei domnești din Iași. În majoritatea lor, aceste cărți (multe grecești și latinești) sînt cărți de școală, în sensul epocii. Pe baza acestor date, este de conchis că atît între 1714—1724, cît și între 1728—1765, școala era adăpostită în mănăstirea Sf. Sava" [84]. Nu înțelegem la care catalog de cărți vechi al Bibliotecii Centrale Universitare din Iași se referă Șt. Bârsănescu: la catalogul lui Gusti sau la cel al lui Catanescu? Este evident că din însemnările pe care ni le dă domnia sa nu se lămurește problema, de aceea simte nevoia să-și întărească afirmațiile precedente astfel: „Pentru această concluzie încurajează și alt fapt: condiția specială a acestei mănăstiri; „Sf. Sava era una din principalele mănăstiri din Iași, închinată Patriarhiei din Ierusalim; era deci firesc ca Hrisant să organizeze școală într-o mănăstire de sub ordinele lui, iar nu una de sub ordinele altui patriarh sau mitropolit" [85] și că „la toate acestea se mai adaugă și motivul că nici o știre din epocă nu spune altceva. Și atunci, dacă nimic nu se împotrivește, conchidem că școala a funcționat la Sf. Sava de la 1714 pînă la 1724 și de la 1728 pînă la 1765" [86].

Const. A. Stoide, recunoscînd de la bun început continuitatea școlii domnești, evident nu putea accepta considerentele lui Ștefan Bârsănescu. El susține că „noua școală domnească" a fost adăpostită în „vechiul local" de la mănăstirea Trei Ierarhi [87]. Domnia sa însă își bazează concluziile pe „aparențe" și de multe ori ni se pare că forțează lucrurile, ca atunci cînd susține că „toate indicațiile din documente care vorbesc despre „școala de la Sf. Sava" sînt cu mult mai tîrzii și anume numai cu începere din deceniul al cincilea al secolului al XVIII-lea înainte și că atunci cînd apare în documente, această școală este denumită numai „Școala de slovenie de la Sf. Sava" [88], ori că „atestări despre cărți care au aparținut în adevăr bibliotecii de la Sf. Sava se găsesc de asemenea numai de prin deceniul al șaselea al secolului al XVIII-lea înainte. Indicațiile în cauză, după cît știm, se referă însă la biserica Sf. Sava, nu la „Școala de la Sf. Sava" [89].

Sînt cunoscute, e drept, puține izvoare care vorbesc de noua școală domnească a lui Nicolae Mavrocordat și nici unul din ele nu ne dă un aspect concret ca să-i lămurim începuturile. De aici, probabil, și contrazicerile ivite. Ce s-a întîmplat cu arhivele școlii domnești și cu cărțile din biblioteca acestei școli? Cu ocazia apariției celui de al VII-lea volum al *Uricarului*, T. Codrescu ne spune ceva în

[80] Const. A. Stoide, *op. cit.*, p. 96.

[81] Șt. Bârsănescu, *op. cit.*, p. 150 și 151.

[82] *Uricarul*, vol. VII, p. 14—16; N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, București, 1902, vol. I, p. 450.

[83] Șt. Bârsănescu, *op. cit.*, p. 37—38.

[84] *Ibidem*, p. 150.

[85] *Ibidem*.

[86] *Ibidem*, p. 151.

[87] Const. A. Stoide, *op. cit.*, p. 96.

[88] *Ibidem*, p. 94; *Documenta Romaniae Historica*, București, Ed. Acad., vol. I, 1975, p. 197 și vol. II <1976>, p. 381.

[89] *Ibidem*, p. 95.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

privința aceasta. El ne mărturisește că a cules documente de la N. Sutzu și de la Melanos, „arhivarul de la Sf. Sava", care i-a permis să intre în „cîteva rînduri în basca bisericii Sf. Sava, cîte două ore pe zi, unde se aflau o mulțime de documente vechi" și a ales cîte a crezut că „merită a fi publicate" [90]. Deci o parte din arhiva școlii, conform documentelor publicate de T. Codrescu, credem, se păstra la mănăstirea Sf. Sava din Iași. Nu trebuie să ne înșele numeroasele documente găsite acolo, dat fiind că multe acte de stat și de altă natură le întocmeau dascălii din școli, care păstrau copii de la fiecare document. O însemnare a lui Narcis Crețulescu din 1877, pe versul foii de titlu a cărții Κανόνες όκτόηχοι εις τὸν θεολόγον Ἰωάννην τὸν Εὐαγγελιστήν apărută la Leipzig, în 1799, ne previne că arhiva mănăstirii Sf. Sava din Iași a fost „luată la Minister" [91]. Nu știm la care minister se referă și ce s-a întîmplat cu arhiva. Se pare că multe documente au ajuns în fondurile Bibliotecii Academiei, N. Iorga publică o copie din fondurile de manuscrise ale Bibliotecii Academiei pe care o publicase mai înainte T. Codrescu. Acesta însă, după cum am văzut, n-a notat proveniența la fiece document, astfel încît nu știm cu precizie care din documentele referitoare la învățămînt aparțineau mănăstirii Sf. Sava.

Din publicarea acestor documente în *Uricarul*, aflăm pentru prima dată că școala înființată de Vasile Lupu a continuat să existe pînă în 1724 (corect : 1723) [92] la mănăstirea Trei Ierarhi, însă documentul nu spune nicăieri că e vorba de „noua școală domnească" a lui Nicolae Mavrocordat, cum afirmă Const. A Stoide [93],

Odată cu secularizarea averilor mănăstirești, fondurile de cărți din bibliotecile mănăstirești au fost preluate de bibliotecile publice. Astfel, în anul 1863 au fost preluate de Biblioteca Centrală din Iași cărțile Mitropoliei din Iași și cele de la mănăstirea Doljești [94]. După doi ani au trecut în fondurile Bibliotecii Centrale și cărțile mănăstirii Sf. Sava din Iași [95].

Cezar Catanescu a notat în catalogul său toate cărțile Bibliotecii Centrale care au provenit din alte biblioteci. Astfel, potrivit acestui catalog, s-au primit de la biblioteca mănăstirii Sf. Sava 235 de cărți în limbile română, latină, greacă, rusă și franceză. Aceste cărți, conform aceluiași catalog, se împart potrivit conținutului lor, în : 85 de teologie, cinci de filozofie, 13 de jurisprudență, una de economie politică, 30 de istorie, șase de geografie, trei de matematică, una de fizică, 14 gramatici, opt lexicoane, 13 de literatură clasică greacă, 33 de literatură modernă, trei de biografii sau memorii, două de biografie, opt broșuri, nouă manuscrise și un periodic rusesc.

Din cele 44 cărți care ar fi aparținut școlii domnești, indicate de Șt. Bârsănescu [96], numai 22 provin de la biblioteca mănăstirii Sf. Sava, iar din acestea numai una conține însemnări care atestă faptul că ea a aparținut școlii domnești din Iași (Cr. VI-29). Restul cărților nu pot fi puse în mod cert pe seama școlii domnești și nu a școlii din mănăstirea respectivă. Deci teza lui Șt. Bârsănescu că Nicolae Mavrocordat și-a instalat școala în 1714 la Sf. Sava, teză bazată pe însemnările de pe cărți provenite de la Sf. Sava, cade. Const. A. Stoide îl combate pe bună dreptate spunînd că „cele mai vechi știri în legătură cu operele

---

[90] *Uricarul*, vol. VII, p. I—II ; cf. D. Ivănescu, *Teodor Codrescu*, în „Revista Arhivelor", an. IX (1966), nr. 1, p. 224.

[91] Cartea se păstrează la biserica Sf. Sava, sub numărul de inventar 104/40 iar însemnarea sună astfel : „Este de știut că tótă biblioteca bis/ericii/ și cea din casele egumenești este luată la biblioteca Universității din Iași, ear arhiva este luată la Minister".

[92] Cf. Const. A. Stoide, *op. cit.*, p. 104.

[93] *Ibidem*, p. 96.

[94] Cf. nota nr. 54.

[95] Cezar Catanescu, *op. cit.*, p. VI.

[96] Șt. Bârsănescu, *op. cit.*, p. 158—160.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

donate şcolii înfiinţate de Nicolae Mavrocordat datează din 1714", însă domnia sa greşeşte, credem, cînd afirmă că „acestea erau cunoscute toate lui N. Iorga" [97]. Noi am comunicat deja altele, noi [98], şi nu este exclus să apară la iveală şi altele, cu timpul. Nici una din însemnările cunoscute nu spune însă că şcoala se afla la mănăstirea Sf. Sava. Deci, pentru anul 1714 nu avem nici o indicaţie că şcoala domnească era la Sf. Sava. De aceea, cel puţin pînă cînd nu se vor descoperi alte izvoare, împărtăşim părerea lui Const. A. Stoide, că „dacă şcoala ar fi fost adăpostită de la început în localul de la Sf. Sava, s-ar fi spus" [99] chiar de Axinte Uricarul, care vorbeşte concret că la Sf. Sava s-a instalat în 1714 tipografia [100]. Or, el şi celelalte izvoare pe care le posedăm nu indică localul şcolii, dat fiind că el era cunoscut tuturor. La aceasta trebuie adăugat că şi însemnări ulterioare, din 1728, continuă s-o denumească „noua şcoală domnească" aşa cum o denumise în 1714 Nicolae Mavrocordat. Nu este exclus ca patriarhul Ierusalimului, Hrisant Notara, să nu se fi împăcat cu localul şcolii de la Trei Ierarhi, mănăstire închinată Sf. Munte, şi să fi pus la cale mutarea ei la Sf. Sava. Poate de aici şi interesul său de a se termina cît mai repede clădirea care se construia acolo înainte de 1723, clădire destinată, probabil, să găzduiască pe viitor şcoala. Astfel, Constantin şi Lupul, fiii lui Anastasie, în scrisoarea lor către patriarhul Hrisant Notara din 18 mai 1723, spun: „Scriindu-ni pentru acestea, ne porunceşti pentru clădirile caselor mănăstirii Sfîntului Sava; pentru care vei afla că, cu ajutorul preabunului Dumnezeu şi cu sfînta-Ţi binecuvîntare, se apropie completa lor construire, deşi s-a făcut acuma puţină împiedicare, înnoirea Curţii domneşti după foc. Cu toate acestea prea-înălţatul nostru domn nu o va împiedica, şi nădăjduim ca, anul acesta, cu sfînta-Ţi binecuvîntare să se clădească desăvîrşit. Şi pricina de nu s-au săvîrşit anul trecut a fost aceasta, căci se tencuiseră pe dinlăuntru şi pe din afară, şi, pînă să se usuce tencuiala, a venit şi iarna, şi au rămas numai laviţele, uşile, ferestile şi cele asemănătoare (σφίπληται) neterminate, însă acum ne vom sili să-şi primească desăvîrşită construcţie" [101].

Concluzia care se desprinde este că Nicolae Mavrocordat a reorganizat şcoala existentă pe baze noi şi nu a înfiinţat alta. Această şcoală, după cum se ştie, era la Trei Ierarhi pînă în 1723, cînd un puternic incendiu dezlănţuit în Iaşi a ars-o şi s-a pus problema căutării unui nou local.

De la 1640 pînă la 1714, biblioteca s-a dezvoltat, credem, în conformitate cu ridicarea învăţămîntului şi a suferit pagube în anumite perioade istorice, la fel ca şcoala domnească din Iaşi. În tot răstimpul acesta noi nu cunoaştem atestări documentare directe în ce priveşte existenţa bibliotecii. Dimpotrivă, Athanasie ieromonahul, în 1707, se plîngea lui Hrisant Notara că „nu avem cărţi de studiu, nici sloveneşti, nici elineşti" şi cerea să i se trimită „un Chrysoloras, un Caton, şi altele poetice, căci n-am nici una; poate să se afle şi caiete de şcoală şi vreo gramatică, neavîndu-le" [102]. Începînd din 1714, biblioteca şcolii

---

[97] Const. A. Stoide, *op. cit.*, p. 95.

[98] Cf. N. Gaidagis, *Însemnări privind istoria românilor de pe cărţi vechi*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol" din Iaşi, an. XI, (1974), p. 224—224.

[99] Const. A. Stoide, *op. cit.*, p. 96.

[100] M. Kogălniceanu, *Cronicele României sau Letopiseţele Moldovei şi Valahiei*, a doua ediţiune, Bucureşti, 1872, tom. III, p. 161—162; cf. N. Camariano şi Ariadna Camariano-Cioran, *Cronica Ghiculeştilor, Istoria Moldovei între anii 1695—1754*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1965, p. 176—179.

[101] Iorga — Hurmuzaki, *op. cit.*, XIV/2, p 883.

[102] *Ibidem*, p. 864.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

se îmbogățește prin diferite cărți grecești, latinești și italienești [103], donate de Hrisant Notara, pe însemnările cărora se consfințește și existența ei [104].

V. A. Urechia a văzut la seminarul „Veniamin" din Iași manuscrisul *Publicum aerarium Reginae eloquentiae ad usus Sarmaticae juventutis Leopoli reseratum* din 1664, oferit de Hrisant Notara, școlii din Iași. Acest tratat de retorică, scrie V. A. Urechia, „a servit pentru instrucțiunea literară a fiilor lui Miron Costin și a mai multor generații cari s-au succedat prin școla grécă din Iași de la începutul secolului XVIII". El crede că acest codice aparținea Costinilor, dar în urma uciderii lui M. Costin a trecut în mîinile familiei Cantemir și că, prin acesta, a rămas la Constantinopol, de unde Hrisant Notara a donat-o în 1714 școlii domnești din Iași [105]. Pare-se că versiunea se potrivește și pentru încunabulul din 1490, intitulat: *Scriptum sanctissimi doctoris Thome Aquinatis... Super tertio libro Sententiarum magistri Petri Lombardi, Veneția,* Berman Liechtenstein Coloniensis, legată împreună cu cartea a IV-a din *Sentințele* lui Petru Lombardul, editate de Ricard de Medie Villa, la Veneția, în anul 1489 [106], donate tot de Hrisant Notara în 1714 [107]. Această carte, legată în lemn, parțial acoperită cu piele ornată, a aparținut, credem, conform însemnării de pe f. 1 r. [108], lui Melchior Hifantinus, care a și făcut multe însemnări marginale în legătură cu textul. Apoi a trecut la biblioteca catedralei din Camenița [109], iar un timp a fost în patrimoniul lui Nicolae Costin, care a și însemnat pe f. 1r: „Ex libris Nicolai Costin". Pare-se tot el a scris și titlul *Magistri Sientiarium distinctiones, Scripturae Sacrae.* Nu este exclus ca și această carte să fi revenit Cantemirilor, după prigoana dezlănțuită împotriva Costineștilor, iar Dimitrie Cantemir s-o fi dus la Constantinopol, de unde Hrisant Notara a dăruit-o apoi școlii domnești din Iași.

Nicolae Iorga a văzut de asemenea două cărți care au fost donate în 1714 școlii domnești din Iași. Prima, un Cicerone din 1583, fost al Colegiului din Camenița, dar pe care în 1829 un Mihail Verdulis l-ar fi dus școlii de la Balta. N. Iorga, căruia cartea i-a fost oferită [110], nu dă însă întreaga însemnare, ci numai consemnează faptul că ea a fost dăruită de Hrisant, patriarhul Ierusalimului, în 1714 la „νέα αὐθεντικῆ σχολῆ (noii școli domnești). Cealaltă carte este Ορθόδεξος όμολογία τῆς πίοτεως *(Mărturisirea Ortodoxă a Credinței),* apărută la Snagov în 1699. Iorga susține că „de mîna lui Hrisant e scrisă notița: 'Ο 'Ιεροσολύμων Πατριαρχης Χρύσανθος άφιεροῖ τῆ έν Γιασίοις αὐθεντικῆ νέα ἐλληνικῆσχολῆ επικατάρατος δὲ ὁ ἐκ ταύτης ταυτόν άφαιρήσων. 1714, κατὰ μὴνα 'Απρίλλιον" (Al Ierusalimului Patriarh Hrisant afierosește noui școli grecești domnești din Iași; și blăstămat cine o va lua de acolo. 1714, în luna lui aprilie) [111].

[103] C. Cihodaru, *Învățămîntul în Moldova, în sec. XV—XVIII. Școala domnească din Iași,* în *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași, 1860—1960,* București, 1960, vol. I, p. 23.

[104] *Cf. N. Gaidagis, Insemnări privind istoria românilor.* „Anuarul Inst. A. D. Xenopol din Iași, an. XI (1974), p. 225.

[105] V. A. Urechia, Miron Costin, *Opere complete după manuscripte, cu variante și note, cu o recesiune a tuturor codicelor cunoscute pînă astăzi...,* București, Tipografia Academiei Române, 1888, prefață la tom. II, p. 154.

[106] Cf. Ludovicus Hain, *Repertorium Bibliographicum, in quo libri omnes ab arte typographica inventa usque ad anum MD...,* Berlin, 1925, vol. I, pars I, p. 179, nr. 1480.

[107] N. Gaidagis, *op. cit.,* p. 225, nota 69.

[108] Iată însemnarea: „Ex libris Melchioris Hifantini".

[109] Cf. Martin Bodinger, Catalogul cărților rare și prețioase străine, Iași, 1974, p. 4.

[110] Cf. „Revista istorică", an. XIX (1933), nr. 7—9, p. 312.

[111] N. Iorga, *Ceva mai mult despre viața noastră culturală și literară în secolul al XVIII-lea,* Extras din „Analele Academiei Române", Seria II, Mem. secț. ist., tom. XXXVIII, București, 1916, p. 7 (801); însemnarea era cunoscută: cf. C. Erbiceanu, *Din biblioteca Seminarului Veniamin din Iași,* p. 402 (în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În Biblioteca Centrală Universitară din Iaşi se păstrează astăzi destule cărţi care au aparţinut bibliotecii noii şcoli domneşti, donate de patriarhul Hrisant Notara. Pe unele din ele s-a notat în latineşte: „Ex Bibliotheca Scholae Graecae Iasensis". Aceste însemnări, cu toate că atestă existenţa bibliotecii, nu pot fi fixate cronologic cu precizie. Este de presupus însă că ele s-au scris atunci cînd cartea respectivă a intrat în patrimoniul bibliotecii, fie de către dascălul care preda şi latina [112], deoarece nu exista atunci dascăl grec care să nu cunoască latină, fie de un călugăr care se ocupa de cărţile şcolii, pentru a marca apartenenţa ei şi să nu se amestece cu cărţile şcolii catolice, care continua să existe în Iaşi [113]. Pe două din cărţile donate de Hrisant Notara se atestă în mod cert existenţa bibliotecii în 1714 [114]. După această dată, existenţa bibliotecii e menţionată în documente publicate de Iorga în colecţia Hurmuzachi dar acestea n-au fost luate în seamă de Kurt Klein, Grigore Botez ş.a.

Se ştie că şi după 1714, cînd Hrisant Notara nu se mai afla în Principatele Dunărene, el a continuat să înzestreze şcolile domneşti din Bucureşti şi Iaşi cu tot felul de cărţi. Despre cele donate şcolii din Bucureşti, de pildă, aflăm ceva dintr-o scrisoare a lui Gheorghe Ramadan către Hrisant din 12 noiembrie 1715. Ramadan aduce la cunoştinţa patriarhului că s-au primit cărţile trimise de el şi „s-au aşezat cu celelalte cărţi ale Bibliotecii". El arată că numai două cărţi latineşti şi una italienească au fost oprite de domn „pentru întrebuinţare" şi n-au fost trecute în catastih [115]. Despre şcoala din Iaşi şi despre biblioteca ei vorbeşte Nicolae Mavrocordat într-o scrisoare către Hrisant Notara, la 11 aprilie 1715. Voievodul îi mulţumeşte lui Hrisant „pentru cărţile trimise la şcoală, care s-au scris şi la catastih şi s-au aşezat în bibliotecă" [116]. Deci nu numai că exista biblioteca, ci era şi un catastih, un fel de inventar în care se înregistrau cărţile procurate.

Se pune acum întrebarea: unde şi-au găsit adăpost şcoala şi biblioteca după incendiul din 1723? Problema noului local a stîrnit de asemenea discuţii. Şt. Bârsănescu, preluînd o informaţie de la Alexandru Papadopol-Calimah, că între anii 1724 şi 1728 a funcţionat la mănăstirea Barnovschi „o şcoală enciclopedică" [117], a ajuns la concluzia că după focul din 1723, „care a nimicit încăperile rezervate şcolii la Sf. Sava", şcoala s-ar fi mutat la această mănăstire [118]. Domnia sa invocă pentru aceasta catalogul de cărţi din 1727, aflat la mănăstirea Barnovschi, catalog în care majoritatea cărţilor sînt de uz şcolar. Const. A. Stoide a dovedit însă că în 1723 au ars curtea domnească şi şcolile de la Trei Ierarhi, iar nu mănăstirea Sf. Sava [119], şi în acest caz şcoala n-avea de ce să se mute de la Sf. Sava. Domnia

notă nu se arată anul donaţiei); idem, *Actele istorice naţionale cuprinse în Mărturisirea Ortodoxă împrimată la Snagov în Valahia la 1699*, în „Revista teologică", an. III (1885), nr. 52, p. 410 (Se dă însemnarea numai în traducere şi anul dotal „1714 în luna April"; A. D. Xenopol, *Istoria Românilor, ed. cit.*, vol. X, p. 102, (Xenopol susţine însă că ar fi fost dăruită în anul 1724).

[112] Const. Cihodaru, pornind de la faptul că nu era numit în „noua şcoală domnească" un dascăl de latină, crede că în această şcoală nu se făcea latină. El scrie: „E greu de presupus că un domnitor care cunoştea bine această limbă şi se putea întreţine în latineşte ore întregi cu fostul rege polon Stanislav Lescynski ar fi neglijat intenţionat satisfacerea unei atare necesităţi. E mai sigur că el nu avea pe atunci un bun cunoscător de latineşte căruia să-i încredinţeze o astfel de sarcină" (C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 23).

[113] *Ibidem*, p. 23, nota 69; cf. Francisc Pall, *Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (Romănia)*, în „Diplomatarium italicum", Documenti raccolti negli archivi italiani, IV (1940), p. 191.

[114] Cf. nota 104.

[115] Hurmuzaki—Iorga, *op. cit.*, XIV/1, p. 696.

[116] *Ibidem*, p. 676.

[117] Alexandru Papadopol-Calimah, *Două rînduri din istoria şcoalelor în Romănia*„ în „Convorbiri Literare", Bucureşti, an. XX (1886), p. 170—171.

[118] Şt. Bârsănescu, *op. cit.*, p. 41 şi 150.

[119] Const. A. Stoide, *op. cit.*, p. 104—105.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sa atribuie cărțile din catalogul cu „data de martie 1727" mănăstirii Barnovschi și școlii de acolo", „înființată de către M. Racoviță" în anul 1726(!?), rivalul lui Nicolae Mavrocordat, care „școală a funcționat, probabil, paralel cu școala de la Trei Ierarhi" [120]. Pornind de la faptul că în cartea pentru școli a mitropolitului Nichifor, cu data de 7 iulie 7257 (1749), nu se vorbește de „școala gospod... ot Vovidenie" [121], ci numai de școlile de la Sf. Sava, Sf. Nicolae și Sf. Vineri [122], care n-ar putea fi identificate cu școala domnească a lui Nicolae Mavrocordat, autorul susține că după focul din 1723 școala de la Trei Ierarhi s-a mutat la Vovidenia. „Deci, școala gospod de la Vovidenia, conchide domnia sa era o școală mai înaltă și nu putea fi decît școala gospod de grecește și elinește" [123].

Realitatea este că Atanasie Comnen Ipsilanti, la care apelează Const. A. Stoide, nu spune nicăieri că Mihail Racoviță ar fi înființat în 1726 o nouă școală domnească la mănăstirea Barnovschi. El scrie doar că în 1724, în luna iunie, copil fiind, a venit la Iași, unde erau și părinții săi — tatăl său, Theodor, era cămărașul Ocnelor — ca să învețe limbă greacă și în genere să facă studii liceale, împreună cu beizadelele, la dascălul domnesc, Nathanail Callonari din Hios. El a învățat la mănăstirea Barnovschi între anii 1724 și 1727, pînă cînd Mihail Racoviță, instigat de prim medicul său, Sguromalis Karatzas și de Gheorghios Kalfoglu, gonește din Iași pe Mihail Ipsilanti și pe rudele acestuia. Astfel, tatăl lui Atanasie Comnen Ipsilanti fu nevoit să părăsească Iașii împreună cu Mihail Ipsilanti. Autorul cărții, bun coleg al beizadelelor, n-a fost prigonit. Ceilalți Ipsilanti, ajunși la Constantinopol, au contribuit la mazilirea domnului. Atunci a plecat împreună cu domnul și profesorul copiilor săi, Callonaris. După mazilirea lui Racoviță, Theodor a revenit la Iași unde și-a preluat vechea funcție [124]. Deci, Athanasios Komninos Ypsilantis nu știa că școala se mutase în 1723 la mănăstirea Barnovschi, ca să ateste acest lucru, ci acolo a găsit-o. El n-a rămas nici mai tîrziu de 1728 ca să cunoască soarta școlii. Sau, mai de grabă, dat fiind că el vorbește tangențial de această școală, n-a considerat necesar să treacă în cartea sa schimbările survenite înainte și după plecarea sa din Iași. Afirmînd, de exemplu, că mănăstirea Barnovschi s-a închinat Sfîntului Mormînt în anul 1633, el scrie: „Am stat și eu în ea, copil fiind și instruindu-mă la encyclice sub presbiterul didascal Nathanail Callonari din Hios, de la 1724 pînă în 1727, cînd a fost mazilit domnul Moldovei, Mihail Tzihan (sau Cehan) Racoviță, și a venit dragomanul Grigorie Ghica și a plecat și didascălul împreună cu domnitorul mazilit, fiind didascăl al celor patru fii ai lui <Racoviță>. Eu am rămas în Iași lîngă ruda Ioann Aga Ypsilanti, așteptînd ca răposatul meu tată, Theodor, care a venit curînd cu noul domn, avînd oficiul cămărașului Ocnelor" [125].

Ce ne determină pe noi să credem, totuși, că școala de la Trei Ierarhi s-a mutat la mănăstirea Barnovschi, după incendiul din 1723? Argumentele și informațiile invocate de Const. A. Stoide nu ne-au convins că ea s-ar fi mutat la mănăstirea Vovidenia. Alte documente ca să ne lămurească asupra acestei chestiuni nu există sau nu sînt descoperite pînă astăzi. Unica sursă de care dispunem este

---

[120] *Ibidem*, p. 106. (Nu înțelegem cum ar putea funcționa paralel o școală înființată în 1726 (?) cu una care a ars în 1723? Este evident, o greșeală de tipar).

[121] Gh. Ghibănescu, *Documente*, în „Ioan Neculce" Buletinul Muzeului municipal Iași, fasc. 9 (1931), p. 90, nr. XVII.

[122] V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 20.

[123] Const. A. Stoide, *op. cit.*, p. 100.

[124] 'Αθανάσιος Κομνηνός—'Υψηλάντης, 'Εκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν τῶν εις δῶδεκα. Βιβλίον Η' θ' καί Ι' ἤτοι Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν (1453—1789) (ἐκ χειρογράφου ἀνεκδότου τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Σινᾶ). 'Εκδιδόντος 'Αρχιμ. Γερμανοῦ 'Αφθονίδου Σιναίτου. 'Εν Κωνσταντινουπόλει, Τυπογρ. Ι. Α. Βρετοῦ, 1870, σ. 137, 322 καὶ 326.

[125] *Ibidem*, p. 137.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

catalogul de cărți de la mănăstirea Barnovschi din 1727 [126]. Afirmația de la începutul acestui catalog că volumele consemnate ar fi ale mănăstirii Barnovschi, nu trebuie luate *is verbi sensus*, deoarece în acest caz catalogul ar fi cuprins și mineele și alte cărți rituale pe care în mod sigur le poseda mănăstirea. Concluzia la care au ajuns N. Iorga și Șt. Bârsănescu că în catalog sînt trecute cărți școlare e justă. Variația cărților și poliglotismul lor (greacă, latină, slavonă, italiană și poloneză) arată că ele aparțineau unei școli superioare. Cercetînd cu atenție acest catalog, am ajuns la concluzia că volumele consemnate aparțineau școlii domnești de la Trei Ierarhi ceea ce înseamnă că după incendiul din 1723 școala de la Trei Ierarhi s-a mutat la Barnovschi. Cunoaștem în mod sigur șapte cărți din acea vreme care au aparținut școlii domnești de la Trei Ierarhi. Este vorba în primul rînd de volumul al III-lea din operele lui Ioan Hrisostom, apărut în 1612 la Eton (Anglia), dăruit de Vasile Lupu „mănăstirii dascălilor" din Iași (Trei Ierarhi) și se păstrează astăzi în Biblioteca Centrală Universitară din Iași [127]. Cartea conține o mulțime de însemnări cu blesteme la adresa celui ce ar fura-o, printre care și al lui Mihail Racoviță, fapt ce dovedește că acest domnitor se interesa îndeaproape de soarta școlii domnești din Iași.

Ce importanță au toate aceste însemnări pentru noi? În primul rînd e de reținut raritatea cărții. Se știe că în apus cărțile rare voluminoase se legau cu lanțuri ca să nu fie furate! Dacă acest volum ar fi intrat în Iași în mai multe exemplare poate n-ar fi fost nevoie să fie întărit cu atîtea însemnări protectoare [128]. Era unicul volum care aparținea școlii și care e notat astfel în catalogul lui Paisie: „Χρυσοστόμου τόμον τρίτον, ἤτοι εἰς τὰς ἐπιστολάς τοῦ μακαρίτου Παύλου 1." (Hrisostom, volumul al treilea, adecă la epistolele fericitului Paveel 1) Dacă Paisie nu ne dădea pe scurt cuprinsul, „adică la epistolele fericitului Pavel", poate nu ne-am fi dat seamă că e vorba de această carte, deoarece volumul al treilea al acestei ediții voluminoase cuprinde tocmai comentariile lui Ioan Hrisostom la epistolele lui Pavel [129]. Nu credem că tocmai volumul trei al acestei ediții îl avea și școala de la mănăstirea Barnovschi. Concluzia noastră se întărește și prin faptul că în acest catalog figurează și cărțile donate de Hrisant Notara în 1714. Se pare că manuscrisul de care ne vorbește V. A. Urechia nu este altul decît acela notat de Paisie: „Χειρόγραφον, μέρος μὲν περὶ φιλοσοφικῶν, μέρος δὲ περὶ θεολογικόν... 1) *(Manuscript, parte despre filozofie, parte despre teologie... 1)*. De asemeenea găsim și cartea „Ορθόδοξον Ὁμολογίαν...1." *(Mărturisirea Ortodoxă...1)*, de care amintesc Erbiceanu și Iorga. Ne e greu să identificăm acel Cicerone din 1583, de care vorbește Iorga, deoarece Paisie ne dă două cărți în legătură cu Cicero, una „Cicerone, volumul VIII...1" și alta „Viala lui Cicerone...1". Dacă Iorga ne-ar fi dat detalii mai multe, atunci se putea stabili

[126] Hurmuzaki—Iorga, *op. cit.*, XIV/2, p. 909—911.

[127] Nu rezistă, credem, teza lui I. Gheorghiță că Vasile Lupu donase toată colecția acestei opere de 8 volume (I. Gheorghiță, *Prezentarea a două cărți prețioase*. (p. 273). În Biblioteca Centrală Universitară din Iași se păstrează și vol. 1, 4 și 5 din această ediție. Dacă ele ar fi fost donate de Vasile Lupu școlii de la Trei Ierarhi s-ar fi notat faptul și pe ele, mai ales în primul volum.

[128] I. Gheorghiță, susține că „această carte n-a părăsit mănăstirea <Trei Ierarhi> nici atunci cînd Colegiul Vasilian și-a întrerupt cursurile și a fost reînființat în mănăstirea Sf. Sava, sub Nicolae Mavrocordat, la 1714, nici atunci cînd școala s-a reorganizat, sub numele de Academie domnească, în domnia lui Gr. Al. Ghica, la 1728, în casele construite anume, lîngă Mitropolia din Iași" *(ibidem*, p. 176).

[129] Necercetată în această privință a rămas Biblioteca Mitropoliei din Iași. Nu știm dacă acolo nu se păstrează cărți care au aparținut mănăstirii Barnovschi printre care să fie și volumul al III-lea din operele lui Ioan Hrisostom.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

în mod cert despre ce carte este vorba. Însă *Summa totius Theologiae...*, prima pars" a lui Thoma d'Aquino, din 1612, donată de Hrisant Notara în 1714 e trecută între cărțile latinești astfel : „θωμᾶ τοῦ 'Ακβινοῦ θεολογίαν, μέρος α'...1." (Thoma de Aquino, Teologia, partea I...1). După cum vedem, și aici e o potrivire perfectă : partea întîi din lucrarea donată de Hrisant Notara, partea întîi trecută în catalogul lui Paisie. *Opuscula varia* <*in philosophiam*> a lui Ioannes Tinnulus, apărută în 1590, este consemnată de Paise simplu : „Filosofia lui Ioan Tinnulus, 1". Dificultăți întîlnim cu privire la incunabulul din 1490, donat de asemenea de Hrisant Notara, și care nu figurează în catalogul lui Paisie, doar dacă presupunem că este aceea din cărțile latinești pe care Paisie n-a reușit s-o descifreze, fiind incunabul (literele gotice erau greu de descifrat), și a fost trecută în catalog astfel : „A mai rămas și una netradusă...1". Nu rămîne îndoială însă, că acel „Ioan Patriolanus" nu este altcineva decît marele medic francez, Jean Riolan (Joannes Riolanus) [130], născut la Paris în 1577 și care a trăit pînă la 1657. Cartea lui, donată de Hrisant Notara în 1714 noii școli domnești din Iași, se intitulează : *Opuscula anatomica nova... de motu circulatorio sanguinis in corde*, Londini, Typis Milonis Flescher, 1649 [131]. Ea conține notele : F. 1 : „Ex Bibliothe <ca Scholae graecae Jasensis"> ; p. 1 : [1]Ο 'Ιεροσολύμων Π[ατ]ριάρχης Χρύσανθος, τῇ ἐν Γιασίοις νέᾳ αὐθεντικῇ σχολῇ. κατὰ μῆνα 'Απρίλλιον". (Al Ierusalimului Patriarh Hrisant, noii școli domnești din Iași. 1714, în luna aprilie). Pe f. 2 , ea are ștampila Bibliotecii Academiei Mihăilene din 1835. Cartea *Alphabetum rozmaitym heretykon niewiernym. Dla ich nauczenia y naivrocenia do Wiáry Káthollickiey. Od prawowiernych katolikow napisane*... W. Czernihowie Roku 1681... w typographiey Prezoświecone Lazarza Baronowicza [132], donată de Hrisant Notara tot în anul 1714, nu se poate identifica la Paisie, dat fiind că acesta a trecut la finele catalogului său numai indicația : „Și cărți leșești, mici și mari... 13". Notele din cartea aceasta sînt : „Ex Bibliotheca Scolae Graecae Iiasiis". 'Εκ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς ἐν ιασίοις νέας αὐθεντικῆς σχολῆς". (Din ale Bibliotecii noii școli domnești din Iași). Sub această însemnare Patriarhul Hrisant Notara a iscălit cu altă cerneală : 'Ο 'Ιεροσ(ολύμ ων)Πατριάρχης Χρύσανθος. 1714 μηνὶ ἀπριλλίῳ" Dar pe f. 6 , în nota lui Hrisant Notara, unde se dă și dată nu lasă îndoială că ea a fost donată de dînsul : „+'Ο 'Ιεροσολύμων Πατριάρχης Χρύσανθος, τῇ ἐν Γιασίοις νέᾳ αὐθεντικῇ σχολῇ. 1714, κγ'μῆνα 'Απρίλλιον". (Al Ierusalimului Patriarh Hrisant, noii școli domnești din Iași. 1714, în luna aprilie 23). Cartea *Divina Scriptura nempè Veteris ac Novis Testamenti omnia*, Veneția 1687 [133], care a aparținut școlii domnești [134], o întîlnim la Paisie astfel : „Concordanța Sfintei Scripturi, Veche și Noua...1". Cartea lui Ovidius, *Tristium libri V, Fastorum libri VI, De Ponto libri IV etc.*, Cracovia 1674, o întîlnim la

[130] Cf. *Grand Larousse encyclopédique en dix volumes*, Paris, 1964, tome neuvième, p. 291 ; *Nouvelle biographie générale depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours*, publiée par MM. Firmin Didot frères, sous la direction de M. le D-r Hoefer, Paris, 1866, tome quarante-deuxième, col. 305.

[131] Cartea se găsește la cota : CR. II-897. Foaia ei de titlu este deteriorată. cf. *Catalogus Bibliothecae Collegii Debreceniensis Helveticae confessionis*, Debrecen, 1972, vol. XVI, p. 157, col. 2.

[132] Se găsește la cota : *CR. II-893*. Aceste două cărți au fost descoperite de bibliotecarul principal Martin Bodinger în fondul depozitului general și au fost aduse în secția cărților rare. Îi mulțumesc că mi-a permis să le folosesc în acest articol.

[133] Se găsește la cota : *CR. VI-100*.

[134] Pe f. 1 (fortzatz), are însemnarea : „'Εκ τῶν τῆς αὐθεντικῆς ἐν 'Ιασίῳ σχολῆς" (Din ale școlii domnești din Iași). La fel s-a scris și pe f. 1. „Și această din ale școlii domnești din Iași". (Am dat numai traducerea).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Paisie, simplu: „Ovidiu... 1". La fel se întîlneşte şi Aeschyli *Tragoediae VII...*, Ex. officina Henrici Stephani, 1557 [135], care pe pagina-i de titlu s-a însemnat: Ἐκ τῆς τοῦ Ἰασίου Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλληνικῆς σχολῆς". (Din ale bibliotecii şcolii greceşti din Iaşi). Paisie o redă simplu: „Eschil, dublu... 1" [136]. Concluzia care se desprinde, este că acest catalog aparţinea şcolii domneşti din Iaşi şi că această şcoală a funcţionat între anii 1723 şi 1727 la mănăstirea Barnovschi [137]. Conform acestui catalog Biblioteca poseda atunci peste 100 titluri în 111 volume. După conţinutul acestor cărţi putem deduce că şcoala domnească a fost o şcoală superioară în care se făceau următoarele materii: limba elină, limba greacă vorbită (apla), limba latină, italiană şi slavonă, teologie, dreptul, filozofia dogmatică, gramatica, istoria antică, literatura antică, filozofia poetică, filozofia naturală, medicina, retorica, geografia, aritmetica, dialectica, morala şi altele.

Nu avem dovezi că după 1727 ea a continuat să existe la acea mănăstire ca o simplă şcoală [138], dar nu este exclus că mai tîrziu să se fi înfiinţat o şcoală elementară şi acolo, unde într-adevăr funcţiona la sfîrşitul secolului al XVIII-lea acel „Gheorghe monah dascăl ot Barnovschi" [139]. Dacă ar fi continuat să fie şcoală la mănăstirea Barnovschi desigur că Hrisant Notara, vizitînd Iaşii la 1728, ar fi donat cărţi şi acelei şcoli şi ar fi semnat pe ele la fel cum a făcut în cazul celor donate şcolii domneşti de la Sf. Sava. Aşa ceva nu există însă. Noi posedăm un exemplar din Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων Bucureşti, 1715 [140], care, în 1728, a fost dăruită de Hrisant Notara mănăstirii Barnovschi, nu însă şcolii de acolo. Pe p. 1 a acestei cărţi citim: „Καὶ τόδε πρὸ τοῖς ἄλλοις Γερασίμου Ἱερομονάχου τοῦ ἐκ Κυζίκου καὶ ἡγουμένου τῆς Π/ατ/ριαρχικῆς καὶ αὐθεντικῆς μονῆς τοῦ Μπουρνώσκη τὸ ὁποῖον ἐστὶ δωρεάν παρὰ τοῦ μακαριωτάτου καὶ σοφοτάτου Π/ατ/ριάρχου κυρίου κυρίου Χρισάνθου τῶν Ἱεροσολύμων ἡμετέρου δὲ γέροντος". (Şi aceasta ca şi altele este a ieromonahului Gherasim din Kyzikos, egumenul domneştii şi patriarhiceştii mănăstirii Barnovschi, care este donată de preasfinţitul şi prea înţeleptul Patriarh kyrie kyrie Hrisant al Ierusalimului, Senatorul nostru).

Odată cu preluarea domniei de către Grigore Matei Ghica, în 1728, s-a reorganizat din nou şcoala domnească şi a fost aşezată la mănăstirea Sf. Sava, unde se construiseră, după cum am văzut, clădiri speciale, şi nu la vechiul local

---

[135] Cartea are cota: *CR. IV-1.*

[136] N. Iorga a redat „διπλα" prin „dublu". În realitate este o carte scrisă în greceşte şi latineşte. Dacă ar fi fost exemplar „dublu", s-ar fi scris în rubrica exemplarelor 2 şi nu 1.

[137] Reiese deci că Mihail Racoviţă n-a făcut „greutăţi" şcolii domneşti, cum afirma Const. A. Stoide *(op. cit.,* p. 106), ci înnoind toate hrisoavele şcolilor (cf. Hurmuzaki—Iorga, XIV/2, p. 822), s-a îngrijit, după incendiul din 1723 (G. Duzinchievici, *Manuscrise vechi,* în „Cercetări istorice", Revista de istorie românească, Iaşi, an. II—III (1926—1927), p. 253), s-o adăpostească şi să o înzestreze cu profesori din casa domnească. Perturbaţia s-a produs în 1727, cînd el fu mazilit. Probabil datorită acestei situaţii a fost nevoie şi de predarea-primirea cărţilor, cu care ocazie s-a întocmit catalogul din 1727 şi cărţile trecuseră pentru scurt timp în patrimoniul mănăstirii Barnovschi, din moment ce şcoala se desfiinţase. Se poate ca la această perioadă şi la alte neajunsuri anterioare să se refere şi actul patriarhicesc din 1728, atunci cînd spune că „şcolile cîndva înălţate" de N. Movrocordat, în „curgerea vremii fuseseră trecute cu vederea şi totul se nimiciseră, (din pricina) neglijării şi trecerii cu vederea a celor ce au domnit după aceea" (Hurmuzaki—Iorga, XIV/2, p. 1004).

[138] Const. A. Stoide, *op. cit.,* p. 106.

[139] C. Solomon şi C. A. Stoide, *Documente tecucene,* Bîrlad, 1938, vol. I, p. 75 (document din 15 iunie 1783).

[140] Vezi cartea la cota: RV. VI-5 dublet (Primetul a fost donat în 1728 şcolii domneşti de la Sf. Sava).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de la Trei Ierarhi, cum credea Constantin I. Andreescu [141]. Însemnările de pe cărțile școlii, făcute cu ocazia vizitei lui Hrisant Notara la Iași în septembrie anului 1728, atestă cu prisosință acest fapt [142]. S-a notat nu numai pe cărțile donate școlii în 1728 de Hrisant Notara, ci și pe acelea pe care le donase în 1714 sau după acest an. Astfel semnătura Patriarhului apare încă odată, în 1728, pe tratatul de retorică descris de V. A. Urechia și pe incunabulul din 1490. Aceeași însemnare o găsim și la *Opuscula Varia <in philosophiam>* a lui Ioannes Tinnulus, volum dăruit, după cum am văzut, în 1714.

Aceste semnături ale lui Hrisant Notara, din 1714 și din 1728, pe aceeași carte, ne determină să tragem concluzia că odată cu reorganizarea școlii, în 1728, biblioteca ei a fost trecută de la Barnovschi la Sf. Sava, iar directorul școlii sau alt dascăl i-a oferit lui Hrisant Notara spre însemnare din nou a majorității cărților oferite de dînsul școlii începînd de la 1714 și încoace. Astfel, găsim însemnări din 1728 pe unele cărți care apar în catalogul lui Paisie din 1727. Aceste cărți sînt : 1) *Progymnasmatum latinitatis, sive dialogorum...* editio decima..., Ingolstadii, 1653, a lui Iacobus Pontanus [143] ; 2) Homeri *Odysseia, Batrachomiomachia, Hymni XXXII,* Venetiis, 1542 ; 3) *Summulae logicales* a lui Petrus Hispanus, apărută la Veneția în 1610 [144] ; 4) *Vocabulaire latin-allemand-polonais,* incomplet. Însemnarea dotală, care specifică localul școlii domnești de la Sf. Sava, se află pe f. 1 . Pe pagina 1 citim însemnările : „Ἐκ τῆς αὐθεντικῆς ἑλληνικῆς σχολῆς τῆς ἐν Γιασίῳ". (Din ale școlii grecești domnești din Iași) și „Ex Bibliotheca Scholae Graecae Iiasiis". Aceste însemnări s-au făcut, pe cît se pare, anterior celei semnate de Hrisant Notara și în acest caz cartea aparținea școlii înainte de 1728. Bănuim că cea însemnată de Paisie : „Dialoguri...1", se referă la acest vocabular, care într-adevăr are un aspect de dialog ; 5) *Gradus ad Parnassum, sive novus synonymorum, epithetorum, phrasium poeticarum, ac versum thesaurus...* cu multe pagini lipsă la început. Se pare că este aceea, pe care Paisie a redat-o astfel : „Scriere latină, cu lipsă...1". Cînd a venit Hrisant Notara în 1728, a fost completată cu manuscris de un caligraf și care l-au rugat să semneze sub însemnarea de pe f. 5 însă cartea Ἱστορία τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων..., București, 1715, nu figurează în catalogul lui Paisie, de unde concluzia că ea a fost donată școlii în 1728. Pe însemnarea de pe p. 1 a acestei cărți se specifică că este donată „noii școli domnești".

La Sf. Sava școala a rămas, probabil, pînă în anii 1762—1765, cînd Grigore A. Ghica, a hotărît zidirea unui local propriu, lîngă Mitropolie, local terminat în 1766. Era o clădire de piatră, cu etaj, avînd în total 8 camere [145]. Acum ea a

[141] C. Andreescu, *op. cit.*, p. 222, nota 98.

[142] N. Gaidagis, *Însemnări privind istoria românilor*, p. 225 anexa nr. 20 ; Prin aceasta se rezolvă, credem, și disputa în ce privește forma școlii ; dacă a fost un grup școlar sau mai multe școli în localuri diferite. Șt. Bârsănescu susține că în 1714 școala s-a organizat sub forma unui grup de școli (grup școlar) *(op. cit.*, p. 38 și 188) fapt cu care Const. A. Stoide nu este de acord *(op. cit.*, p. 99). Cum însă se dovedește acum că tot la Sf. Sava era și școală domnească grecească, acolo unde funcționa școală de slavonește (Const. A. Stoide, *op. cit.*, p. 100), dreptatea este de partea lui Șt. Bârsănescu. Aceasta numai pentru începuturile ei.

[143] În catalogul lui Paisie apare de două ori. Nu este exclus însă ca ele să reprezinte fiecare cîte un volum aparte. Al nostru este volumul II, primul fiind pierdut.

[144] În catalogul lui D. Gusti apare greșit Lispanus. În catalogul lui Paisie se redă astfel : Pregătirea logicei de Petrus Hispanus 1.

[145] Șt. Bârsănescu, op. cit., p. 152 ; Terenurile pentru școală au fost cumpărate încă din 1762 (cf. N. Iorga, *Studii și documente*, București, 1903, tom. V, p. 110). Probabil de atunci a început și construcția clădirii destinate să găzduiască pe viitor școala (cf. Dan Bădărău și Ion Caproșu, *Iașii vechilor zidiri pînă la 1821*, Iași, Ed. Junimea, 1974, p. 316.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

căpătat oficial şi denumirea de „Academie" [146], denumire ce marchează trecerea la o formă superioară de învăţămînt. Fiilor boierilor scăpătaţi, care studiau la Academie li se dădea din casa şcolară 10 groşi, care erau de ajuns să-şi asigure hrana şi celelalte cheltuieli necesare [147].

Biblioteca şcolii ia şi ea amploarea corespunzătoare. La aceasta au contribuit nu numai cumpărăturile proprii ci şi donaţiile domnitorilor şi ale diferitelor persoane. Acum întîlnim cărţi oferite şcolii de domnul Grigore Alexandru Ghica [148], de succesorul său Grigore Callimachi [149] şi de marele vistier Gheorghe Costachi [150]. Era evident că ea nu mai putea rămîne de acum înainte în mîinile unui călugăr. Hrisovul lui Grigore Ghica din 1766 relativ la şcolile din Moldova prevede postul de bibliotecar, retribuit cu 120 lei anual [151] şi un fond destinat cumpărării de cărţi şi „organe matematice" [152]. Iniţiativele domnitorului Grigore Ghica sînt întărite şi de actul Patriarhiei de la Constantinopol din decembrie 1766 [153].

Probabil că Academia a funcţionat normal pînă în 1785, cînd domnul Alexandru Mavrocordat o desfiinţează, goneşte pe toţi dascălii şi elevi şi preia toate veniturile şcolii sub puterea sa. Pe lîngă alţii, a predat aici şi dascălul Triantafyllos din Metzovo. Tot acum, după moartea lui Neofit [154], îşi închide porţile şi Academia domnească din Bucureşti [155]. Nu ştim cît a durat această

---

[146] Hurmuzaki—Iorga, XIX/2, p. 1185. Denumirea de „Academie" pînă la această dată nu apare în documente. Actul cu data de 4 mai 1717 *(ibidem,* p. 814), nu indică, după cum bine remarcă Const. A. Stoide *(op. cit.,* p. 113), că şcoala domnească din Iaşi s-ar fi numit „Academie". Totuşi dat fiind că cea din Bucureşti se numea astfel încă din 1701 (cf. 'Εορτολόγιον ,Snagov, 1701, titlu), nu e exclus ca şi şcoala din Iaşi să fi purtat acest nume. Altfel ce sens ar fi avut să se dea un asemenea rezumat-titlu documentului din 4 mai 1717, chiar dacă în conţinutul lui nu se aminteşte de„Academie".

[147] /Γρηγόριος Παλλάδης/, Καταγραφὴ συνοπτικὴ τοῦ βίου τοῦ μακαρίτου πατρὸς μας 'Ιωάννου Παλλάδη... Ms. II-38 (din fondurile manuscrise ale Bibliotecii Centrale Universitare din Iaşi), f. 16 .

[148] N. Gaidagis, *op. cit.,* p. 225, anexa nr. 21. Cf. *Oratoria scientiarum familiae toti cognata seu rationis et orationis arctissimum vinculum...* Tubingae, Bergeri, 1735 (1-5754) de la B.C.U. „M. Eminescu". Pe f. 1 s-a notat : „'Ιωάννης Γρηγόριος ἀλεξάνδρου Γκίκας Βοεβόδα ἐλέῳ θεοῦ αὐθέντης καὶ 'Ηγεμῶν πάσης μολδοβλαχίας Καὶ τόδε πρὸς τοίς ἄλλοις ἀφιέρωται παρ' ἡμῶν εἰς τὴν ἐν Γιασίω τῆς μολδόβλαχίας σχολὴν πρὸς χρῆσιν τῶν φιλολόγων καὶ φιλομαθῶν ἀψξς

(Ioan Grigorie Alexandru Ghica voievod, din mila lui Dumnezeu, stăpîn şi domn al întregii Moldovalahia. — Şi această printre altele se dăruieşte de noi şcolii din Iaşii Moldovalahiei pentru folosinţa filologilor şi studiosilor 1766). Urmează sigiliul domnesc, iar pe f. 1 parafa : „Academiei, dăruit de A. G. Asaki".

[149] N. Gaidagis, *op. cit.,* p. 226, anexa nr. 23.

[150] *Ibidem,* p. 226, anexa nr. 22.

[151] V. A. Urechia, *op. cit.,* vol. IV, p. 52 ; Hurmuzaki—Iorga, XIV/2, p. 1186 ;

[152] V. A. Urechia, *op. cit.,* vol. IV, p. 53.

[153] Hurmuzaki—Iorga, *op. cit.,* XIV/2, p. 1188.

[154] E vorba de Neofit Kavsokalivitis, profesor la Academia domnească din Bucureşti, mort în anul 1784 (cf. Ariadna Camariano-Cioran, *Les Academies princières de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs,* Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1974, p. 613.

[155] /Γρηγόριος Παλλάδης/, *op. cit.,* f. 16 —17 . În perioada aceasta, Academia domnească din Iaşi nu apare în Sămile Visteriei Moldovei. În Sama Visteriei din 1763 avea dreptul la scutelnici : „Şcoala elinească 2 ; Şcoala al doile grecească 2 ; Şcoala slovinească 2" (cf. Arhivele de Stat — Iaşi, Tr. 1768, op. 2/2018, f. 18). În Sama Visteriei Moldovei din 1776 apare numai şcoala moldovenească :

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

întrerupere [156]. Mai tîrziu, probabil pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, o anafora semnată de mitropolitul Iacob Stamati și de alți demnitari vorbește de școală ca existentă, dar cu multe lipsuri și propune o serie de măsuri pentru îmbunătățirea ei. Punctul 8 se ocupă special de „epistatul și păzitorul cărților", care avea datoria „să aibă purtare de grijă pentru buna orînduială, podoabă, iconomie, dregire și curățenie a toatei ograzi, arătînd și aducînd aminte epitropilor toate cele trebuincioase, și va păzi și cărțile încă întregi și fără lipsă după izvod știind că nici odată carte afară din școală nu se scoate, afară numai prin însemnarea epitropilor și zapisul celui ce o va lua. Iar de nu, apoi va plăti prețul pierdutei cărți din leafa sa și va pune altă aseminea în locul ei" [157]. Acum, în vremea lui Iacob Stamate, și nu pe la 1766, cum credea Teodor Atanasie [158], s-a introdus și așa-numitul „depozit legal". Anaforaoa de mai sus prevede că „spre împodobirea și bun nume acestii bibliotiki nici unul din neguțătorii nu va aduce în pămîntul acesta carte nouă și de curînd eșită la lumină pînă nu va da una dintrînsele să se puie în biblioteca aceasta de obște, iar de va fi cartea mare și de mult preț, atuncea i se va da prețul pe giumatate" [159].

Multe cărți donate Bibliotecii Academiei domnești din Iași provin de la logofătul Thoma Dimitriou din Castoria [160]. Pare-se că după moartea acestuia,

„Gheorghi dascălul, 2 scutelnici ; „Gheorghi Evloghie dascălul", 2 scutelnici ; „Vătaf de la școală", 1 scutelnic (cf. Bibl. Academiei R. S. R. — Ms. românesc 359, Sama Visteriei Moldovei pe anul 1776, cifertul II, III și IV) (din microfilm, cadrul IV). În Sama Visteriei Moldovei din 1784 apare la fel : „Dascăl de școală moldovenească" 2 scutelnici ; „Gheorghi Evloghie" 2 scutelnici ; „Vataful de școală" 1 scutelnic (Arh. Stat — Iași, Tr. 1768, op. II/2018, nr. 2, f. 11 . Totuși, conform listei de școli publicată în cartea *Dictionarium quatuor lingvarum...*, studio et opera Georgii Constantini Ioanninensis..., Venetiis, 1786, p. 8, nota 137, școala din Iași apare ca existentă. Conform acestei liste existau următoarele școli grecești ; În Constantinopol 2, La Ioannena 3, în Thessalonic 2, în Athena 2, în Bucureștiul Valahiei 2, în Iașul Moldovei 1, în Adrianopol 1, în Philippopol 1, la Sfîntul Munte 1, în Verroia 1, în Siatista 1, în Moshopole 1, în Turnavul Thessaliei 1, în Trikkala 1, în Tripolitza 1, în Patra 1, în Salona 1, în Arta 1, în Smirna (Ismir) 1, în insula Hios 1, în Patmos 1, în Mitilene 1, în Samos 1, în Rodos 1, în Creta 1, în Leukosia 1, în Patriarhia Ierusalimului 1 și în Patriarhia din Alexandria 1. Conform acestei note în școlile de mai sus se învățau : lucrările scriitorilor antici, retorilor, poeților, istoricilor, și a sfinților părinți cîte se raportă la gramatică, poetică și retorica encyclicelor, în timp ce în spudasteriile filosofice se predau scrierile lui Corydaleu referitoare la Aristotel, Alexandru Aporretul, Afrodisseas, Symplicius, Philoponus, Themistius, matematica lui Balanus și a altor matematicieni mai vechi. Se făcea teologia lui Ioan Damaschin, a lui Coresie și lucrările sfinților părinți din răsărit (cf. Emile Legrand, *Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des grecs au dix-huitième siècle*, tome deuxième, Paris, 1928 réimpression anastatique Culture et Civilisation, Bruxelles, 1963, p. 453—454.

[156] Ne e greu să credem că Daniil Philippide a profesat în perioada aceasta în Academia domnească din Iași (Ariadna Camariano-Cioran, *op. cit.*, p. 613).

[157] *Uricarul*, vol. III, p. 21 ; A. D. Xenopol și C. Erbiceanu, *Serbarea școlară de la Iași*,, p. 197.

[158] Θεόδωρος Ἀθανασίου, *op. cit.*, p. 39.

[159] *Uricarul*, vol. III, p. 22 ; Paul Oprescu, negînd existența școlii și a bibliotecii, consideră că această anafora se încadrează în încercările pentru „întemeierea unei școli și a unei biblioteci bucurîndu-se de depozit legal" (Paul Oprescu, *Înființarea și dezvoltarea bibliotecilor publice românești în epoca Regulamentului Organic*, în „Studii și cercetări de bibliologie", nr. 1 (1955), p. 55). De altfel, domnia sa consideră că „apariția bibliotecilor publice la noi se situează în epoca Regulamentului Organic" (*Ibidem*, p. 47), deci nu putea accepta existența bibliotecii în timpul lui Iacob Stamate (1792—1803).

[160] Cf. C. Erbiceanu, *Manuscrise vechi aflate în biblioteca sf. Mitropolii a Moldovei*, în „Revista teologică", an. III (1885), p. 51, 68, 81 ; Idem, *Manuscripte*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

bibiloteca sa a fost donată de către soţia lui, Arghyra, Academiei domneşti [161] şi diferitelor mănăstiri din Iaşi [162]. Cine era acest Thoma Dimitriou care poseda o asemenea bibliotecă enciclopedică ?

Date biografice privitoare la el nu avem. Ştim că el a tradus în româneşte cartea lui Samuil Ravvi, *Alcătuire înaurită*, publicată în 1771 la Iaşi [163] şi *Învăţătura* Ecaterinei a II-a apărută în 1773 tot la Iaşi [164]. El a mai tradus, în 1773, romanul lui Eliodor, Etiopicele sau Theagen şi Hariclea [165], precedat de „stihuri alcătuite în versuri, de dumnélui numitul tălmăcitor, către cetitori" [166]. Deci avem de-a face cu un om cult care poseda bine şi limba română.

A. D. Xenopol şi C. Erbiceanu expunînd manuscrisul *Comentarii la cartea lui Aristotel despre suflet a prea înţeleptului şi prea învăţatului Teofil Coridaleu Ateneanul* de la biblioteca Mitropoliei din Iaşi, manuscris ce aparţinuse lui Thoma din Castoria, arată că la finele cărţii au găsit o notă din care reiese că în anul 1755, acest Thoma era dascăl. Iată cum sună mult discutată notă : „Finitul cărţii despre suflet s-au terminat în anul 1755 al mîntuirei ; s-au scris şi s-au studiat de mine, mai micul între studenţii lui Toma din Castoria, din satul Crepana" [167]. Pornind de la această notă, Xenopol susţine că în anul 1755 Thoma din Castoria „era dascăl în Iaşi, unde primise şi boieria de al doilea logofăt" [168]. N. G. Dossios, la rîndul său scrie că el „a fost profesor la Academia domnească din Iaşi" şi că „epoca lui de activitate cade cam pe la 1750—1755" [169]. Şt. Bârsănescu, luîndu-se

---

greceşti existente în Biblioteca Universităţei de Iaşi venite din biblioteca mănăstirei Sf. Sava, tot din Iaşi, unde au esistat şcoala greacă inaugurată de Chrisant Patriarhul Ierusalimului, în „Revista teologică", an. III (1885), nr. 29, p. 230 ; A. D. Xenopol şi C. Erbiceanu, *Serbarea şcolară de la Iaşi*, p. 360, 365 şi 369 ; N. Gaidagis, *Catalogul cărţilor greceşti*, p. 25, 33, 51—52, 92 şi 168 ; Ibidem, vol. II, <1975>, p. 36 şi 62, Idem, *Însemnări privind istoria românilor*, p. 226—227, anexa nr. 27.

[161] La multe din cărţi donate de Argyra „Şcolii domneşti" s-a notat : „τοῦ μακαρίτου" (al răposatului). (Cf. N. Gaidagis, *Catalogul cărţilor greceşti*, vol. 1, p. 31 şi 51.

[162] Pe un „*Triod* grecesc de la biserica Sf. Sava (104/3), apărut în anul 1760 la Veneţia, care a aparţinut lui Thoma, conform însemnării de pe p. 3 : „Καὶ τόδε θωμᾶ Δημητρίου" (Şi această dintr-ale lui Thomas Dimitriou), Argyra, a scris pe p. 1 : „ἀφιέρωται ὑπὸ Ἀργυρῆς Σαούλ" (Se afieroşeşte de Arghyra Saul) (cf. lucrarea noastră în manuscris. *Cărţi rare greceşti în bibliotecile şi bisericile din Iaşi*, p. 24.

[163] Cf. Ioan Bianu şi Nerva Hodoş, *Bibliografia românească veche*, 1508—1830, tom. II, 1716—1808, Bucureşti, Ediţiunea Academiei Române, 1910, p. 197, nr. 378. În titlu apare : „vtori logofăt". Autorii bibliografiei adaugă pe lîngă Toma, <Mandacaşul>. Aceeaşi greşeală o face şi Trifon Evanghelides, în lucrarea sa ,Ἡ παιδεία ἐπὶ τουρκοκρατίας, vol. II, Atena, 1936, p. 397 (apud : Ariadna Cioran-Camariano, *Traducerile în limba greacă şi română a „Nacazului" (învăţătura) Ecaterinei a II-a*, în „Studii". Revistă de istorie, an. XI (1958), nr. 2, p. 129).

[164] Ioan Bianu şi Nerva Hodoş, *op. cit.*, tom. II, p. 201, nr. 380. Apare ca : Thoma b' Logofăt".

[165] Ioan Bianu, *Catalogul manuscriptelor româneşti*, Bucureşti, Ediţiunea Academiei Române, 1907, tom. I, p. 134—135, nr. 57 şi p. 143—144, nr. 60 ; Ioan Bianu şi I. Caracaş, *Catalogul manuscriptelor româneşti*, Bucureşti, Ediţiunea Academiei Române, 1913, tom. II, p. 70, nr. 355. (Autorii acestui catalog întregesc litera „v"=vtori prin „vel"=velichii).

[166] *Ibidem*, tom. II, p. 70.

[167] A. D. Xenopol şi C. Erbiceanu, *Serbarea şcolară de la Iaşi*, p. 360.

[168] A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană, ed. cit.*, vol. X, p. 190.

[169] N. G. Dossios, *Studii greco-române*, partea I, Iaşi, 1901, p. 38 şi partea a III-a, Iaşi, 1902, p. 94.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

după cele scrise de A. D. Xenopol și C. Erbiceanu, a crezut că în jurul anului 1755 s-au introdus în școală cursurile „de filozofie sau științele" [170].

N. Iorga credea că Thoma din Castoria este una și aceeași persoană cu legistul Toma Carra [171], care, după cum se știe, a tradus din ordinul domnitorului Moruzi *Exavivlul* lui Armenopol și a compus prima parte a *Pandectelor* [172]. Const. A. Stoide, neținînd cont de articolul Ariadnei Camariano-Cioran, unde se lămurește că Thoma Dimitriou nu e aceeași persoană cu Toma Carra [173], continuă să susțină părerea lui Iorga [174], crezînd că el ar fi fost dascăl la Academia domnească din Iași în jurul anului 1800 [175], și că mai înainte, între ani, 1755 și 1756 ar fi fost elev la Academia domnească din București [176].

Noi nu putem afirma că Thoma Dimitriou a fost elev la Academia domnească din București între anii 1755 și 1756, însă știm precis că el a venit de la București la Iași la 14 august 1758 și deci nu putea fi dascăl aici, în Iași, în anul 1755. În Iași el a fost numit, la 14 octombrie 1760, logofăt la Cancelaria Mitropoliei. Aceste fapte le-am găsit notate de el însuși pe f. 1 (forzatz) a cărții lui Georgius Cedrenus, *Annales, sive historiae ab exordio mundi ad Isacium Comnenum...*, Basel, 1566, care se păstrează în Biblioteca Centrală Universitară din Iași [177]. Iată însemnările: „În 1758 august 14, am venit din Țara Românească în Moldova". — „În 1760, octombrie 14, am fost numit logofăt de către preasfințitul meu stăpîn și arhiereu kyrie kyr Gavriil, în sfînta Mitropolie a Iașului" [178]. Deci însemnarea

---

[170] Șt. Bârsănescu, *op. cit.*, p. 48.

[171] N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688—1821)*, București, 1901, vol. II, p. 447; Idem, *Cărți și scriitori români din veacurile XVII—XIX*, în „Analele Academiei Române" Seria II, Mem. secț. lit., tom. XXIX (1906—1907), București, 1907, p. 180; idem, *Istoria învățămîntului românesc*, București, Editura Casei Școalelor, 1928, p. 98. (Vezi și ediția „îngrijită" de Ilie Popescu Teiușan, N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, București, Ed. didactică și pedagogică, 1971, p. 49, unde nu se corectează eroarea); idem, *Livres populaires dans le Sud-Est de l'Europe*, în „Buletin" de la section historique <de l'>Académie roumaine, Bucarest, tome XIV (1928), p. 35; idem, *Istoria Românilor*,, vol. VII, Reformatorii, București, 1938, p. 309 și 312.

[172] Ariadna Cioran-Camariano, *Traducerile în limba greacă și română al „Nacazului"*, p. 129.

[173] *Ibidem*, p. 129—130.

[174] Const. A. Stoide, *op. cit.*, p. 108.

[175] *Ibidem*, p. 109.

[176] *Ibidem*.

[177] N. Gaidagis, *Catalogul cărților grecești*, vol. 1, p. 51—52; Prin acestea se dă și răspuns Ariadnei Camariano-Cioran, că Thoma Dimitriou din Castoria nu putea fi elev în anul 1759 la școala Athoniană *(Les Académies princières*, (p. 559), doar dacă presupunem că la izvorul folosit de Ariadna Camariano-Cioran s-a strecurat o greșeală de tipar.

[178] Faptul că el a fost numit logofăt la Mitropolie se consemnează și pe cartea lui Hrisant Notara, *Introductio ad geographiam, et sphaeram...*, Paris, 1716 (CR. VI-176), f. 2 unde s-a notat: „Καὶ τόδε ἐδόθη δῶρον τῳ λογιωτάτῳ καὶ ἐξαιρέτῳ μοι φίλῳ καὶ ἀδελφῳ τῳ λογοθέτῃ τῆς ἁγιοτάτης Μ/ητ/ροπόλεως Μολδαβίας κυρίῳ θωμᾶ τῳ λατρευτῷ μοι" (continuă cu altă mînă) „ὅ ἤδη ἀφιέρωται ὑπὸ τῆς αὐτοῦ συζύγου Ἀργυρῆς τὴ ἐν Ἰασίῳ αὐθεντικῇ σχολῇ".
(Și aceasta s-a dat în dar preaînvățatului și deosebitului meu prieten și frate logofătului sfintei Mitropolii a Moldovei, domnului Thoma, preferatul meu", „care deja se dăruiește de soția acestuia Arghyra, școlii domnești din Iași"). Deci este evident că el era al II-lea logofăt al Mitropoliei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

din 1755, care a indus în eroare pe toţi cercetătorii, nu a fost tradusă corect [179]. Primul care a observat acest lucru este Const. A. Stoide, care, bazîndu-se pe faptul că această carte era a lui Thoma din Castoria şi nu a elevului necunoscut de la Academia domnească din Iaşi, deoarece cartea este donată Academiei domneşti din Iaşi de soţia sa Arghyra, a ajuns la concluzia că însemnările, la fel ca şi cartea, este scrisă de însuşi Thoma Dimitriou [180]. Însemnarea în original, după cum a transcris-o C. Erbiceanu, sună astfel : Τέλος τοῦ περὶ ψυχῆς βιβλίου, ἐπαιρατώθη δὲ ἐν ἔτει χιλιοστῳ ἑπτακοσιοστῳ πεντηκοστῳ πέμ/π/τω σωτηρηωδει. γέγραπται καὶ ἀνέγνωσται ἐμοὶ τῳ ἐν ἐλαχίστοις τῶν φοιτητῶν Θωμᾶ τοῦ ἐκ Καστορίας ἐκ χώρας κρηπανής[ι]

In textul acesta numele „Θωμᾶ" se acordă cu dativul „τῳ" şi nu cu genetivul plural „τῶν φοιτητῶν". Ca să poată fi tradus „între studenţii lui Toma" trebuie să sune astfel : „τῶν φοιτητῶν τοῦ Θωμᾶ". Deci traducerea corectă trebuie să fie următoarea : „Sfîrşitul cărţii despre suflet, s-a terminat în anul 1755 al mîntuirii. S-a scris şi s-a citit de mine, cel mai mic între studenţi, Thoma din Castoria din satul Cripani". Dacă am fi avut manuscrisul am fi putut-o compara cu notele lui de pe cărţi şi ne-am fi dat seama că Thoma, elev fiind, a copiat acest manuscris.

De ce Thoma Dimitriou din Castoria nu poate fi identificat cu Toma Carra, cum cred N. Iorga şi Const. A. Stoide ? În afară de aceasta, noi am întîlnit-o pe soţia lui Thoma Dimitriou din Castoria iscălindu-se „Arghyra Saul" [182]. Or, se ştie că în Iaşi era şi un boier cu numele „Dimitrie Saul" [183]. (Nu-l luăm în seamă pe Thoma Mandacasis care în nici un caz nu putea fi identificat cu Thoma Dimitriou, cum au crezut unii [184], dat fiind că acesta n-a activat în Moldova, ci din Rusia s-a dus în Germania şi de acolo în Castoria) [185]. Nu ţinem cont de faptul că ei se iscăleau cu numele lor : Dimitriou, Carra, Saul, dar ei se deosebeau în grad. Pe legistul Toma Carra îl întîlnim în „Departamentul Criminalului" cu gradul de „ban", „care s-a aflat la acest Departament pînă la sfîrşitul lunii martie" 1810 [186]. Se pare că acum s-a produs moartea lui şi nu în anul 1806 cum crede Ştefan Berechet [187], dat fiind că la 1 aprilie s-a scos „leafa" sa „din izvod" [188]. Tot în „Lista slujbaşilor Moldovei pe anul 1810" îl întîlnim, în „Depar-

---

[179] Ariadna Camariano-Cioran crede că însemnarea a fost scrisă de un elev a lui Thoma Dimitriou cînd acesta a fost dascăl în Castoria *(Les Académies princières*, p. 559).

[180] Const. A. Stoide, *op. cit.*, p. 109.

[181] C. Erbiceanu, *Manuscrise vechi aflate în biblioteca Sf. Mitropolii*, p. 68.

[182] Cf. nota nr. 162.

[183] Cf. Andrei Veress, *Istoricul marele serdar Gheorghe Saul (1743—1785)*, în „Analele Academiei Române", Mem. secţ. literare, seria a III-a, tom. V (1930—1931), p. 93.

[184] Cf. nota 163.

[185] Κωνσταντίνος Ν. Σάθας, Νεοελληνικὴ Φιλολογία..., Ἐν Ἀθήναις, 1868, σ. 554—555 ; Κ. Θ. Δημαρᾶς, Ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας..., [Ἀθήνα], „Ικαρος, 1964, σ. 117, 195. Ariadna Cioran-Camariano, *Traducerile în limba greacă şi română al Nacazului*, p. 129).

[186] Radu Rosetti, *Arhiva senatorilor de la Chişinău... III, Amănunte asupra Moldovei de la 1806—1812*, în „Analele Academiei Române", Mem. secţ. ist. Seria a II-a, tom. 32 (1909—1910), p. 51.

[187] Ştefan Gr. Berechet, *Schiţă de istorie a legilor vechi româneşti. 1632—1866*, Chişinău, Cartea Românească, 1928, p. 67.

[188] Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 51.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tamentul Pricinilor Străine" pe postelnicul Dimitrie Saul cu 500 lei"[189]. Nu e cazul să arătăm că ei, Toma Carra și Dimitrie Saul, ca să ajungă la gradele acestea, au trecut prin diferite alte grade inferioare, consemnate în „ciferturile" Sămilor Moldovei.

Thoma Dimitriou din Castoria, de care ne ocupăm în mod special, n-a ajuns, în ierarhia statală, la asemenea grade înalte. În traducerile sale și în notele de pe cărți el nu apare decît ca al II-lea logofăt[200]. În afară de aceasta, Thoma Dimitriou pare-se că a murit înainte de 1786. Într-unul din manuscrisele ce cuprind Etiopicele lui Eliodor citate mai sus, în cel cu data: „20 martie 1781", apare ca fiind în viață; „Aciastă carte iaste scoasă de pe limba elinéscă de dum<nea>lui Thoma gramatic a sfintei Mitropolii din Eși"[201]; iar în al doilea, cel cu data de „25 februarie 1786" apare ca mort: „Thoma gramaticul ce au fost la sfînta Mitropolie din Eși"[202]. Nu este exclus ca după 1764 el să fi căpătat și gradul de al III-lea logofăt pe linie de stat. Bănuim că „Arghiriță a Tomii treti logofăt" care avea dreptul la doi scutelnici pe la 1776[203], nu este alta, decît Arghyra, soția lui Thoma Dimitriou din Castoria. Dacă e așa atunci moartea lui Thoma Dimitriou s-a produs între anul 1772, cînd el singur a iscălit într-o carte ca al II-lea logofăt[204] și 1776, cînd Arghyra apare ca văduvă. Așa stînd lucrurile, credem, că nu mai rămîne îndoială că cele trei personaje sînt diferite. Nu este exclus ca Arghyra să se fi recăsătorit pe la 1800 cu spatarul Dimitrie Saul și de aceea s-a iscălit în cartea amintită ca Arghyra Saul.

Nu știm dacă acest Thoma Dimitrie a fost vreodată dascăl, în schimb bănuim că el a fost o perioadă, probabil cînd Academia domnească se mutase lîngă Mitropolie, bibliotecarul ei. Poate și de aici simpatia soției sale față de școală căreia i-a oferit atîtea cărți. Noi am găsit pe cartea lui Horodot, *Libri novem, quibus musarum indita sunt omnia*, Basel, 1557, însemnarea: „Ex libris Biblioth <ecae> Scola<e> Jassensi<s>. T. D. Bibliothecarius"[205]. Probabil sub acest T.D. se ascunde T<homas> D<emetrius>.

Concluzia care se desprinde de pe urma articolului nostru este că Biblioteca Centrală Universitară din Iași este o instituție veche, continuatoare a celei de la Academia domnească. Începuturile ei le aflăm la Colegiul Vasilian, înființat, după cum se știe, în 1640. Nu corespunde realității aserțiunea că „ea a moștenit, numai, o parte din fondul de cărți al Academiei domnești". Nu există nici un document care să ateste înființarea ei în anul 1839. Biblioteca și-a urmat evoluția în mod legic, așa cum a evoluat însuși procesul învățămîntului în orașul Iași.

[189] *Ibidem*; Dimitrie Saul este îmbrăcat cu caftan de postelnic în ianuarie 1806 (cf. *Sama Visteriei Moldovei pe anii 1805—1806*, Biblioteca Academiei R.S.R., Ms. românesc, nr. 328, f. 29), iar Toma Carra cu caftan de vel ban în iunie (*ibidem*, f. 29); vezi și N. Iorga, *Documente și cercetări asupra istoriei financiare și economice a Principatelor Române. A. Registre de socoteli sub Fanarioți*, în „Economia Națională", an. XXIV (1901), nr. 11, p. 789, nota 2.

[200] Se pare că acest rang l-a avut numai în cadrul Mitropoliei. El nu apare în Sămile Visteriei din 1763—1764 (cf. Gh. Ghibanescu, *O pagină din istoria finanțelor Moldovei. Sămile visteriei Moldovei pe anul 1763*, în „Ioan Neculce" — Iași, fasc. V (1925), p. 4; idem, *Sămile visteriei Moldovei pe anul 1764 (lunile iulie și august)*, în „Ioan Neculce" — Iași, fasc. IX (1931), p. 9; cf. Arh. St. Iași, Tr. 1768, op. II/2018, nr. 1. Niciodată n-a fost velichii logofăt, cum au crezut Ioan Bianu și R. Caracaș, *Catalogul manuscriptelor*, vol. II, p. 70.

[201] Ioan Bianu, *Catalogul manuscriptelor*, vol. I, p. 143.

[202] *Ibidem*, p. 135.

[203] Cf. *Sama visteriei Moldovei* pe anul 1776, microfilm, cadrul IV; In *Sama visteriei Moldovei* din 1784 (Arh. St. Iași, Tr. 1768, op. II/2018, nr. 2) „Arghiriță Thomii tretii logofăt" apare cu 4 scutelnici; În *Sama visteriei Moldovei* pe anul 1786 (B.C.U. „M. Eminescu" — Iași, Ms. VI — 24), apare cu 6 scutelnici, iar în *Sama visteriei Moldovei* din 1795 (B.C.U. „M. Eminescu" — Iași, Ms. VI — 19) cu 12 scutelnici.

[204] N. Gaidagis, Catalogul cărților grecești, vol. 1, p. 25.

[205] *Ibidem*, p. 42.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

CONTRIBUTIONS À L'HISTOIRE DE LA BIBLIOTHÈQUE CENTRALE DE L'UNIVERSITÉ DE JASSY

RÉSUMÉ

Cet article est consacré à la fondation de la plus ancienne et la plus grande des bibliothèques de Jassy.

Selon les études publiées antérieurement par les historiens roumains, la Bibliothèque Centrale de l'Université de Jassy aurait élé fondée en 1839. L'auteur soutient que cette bibliothèque a existé avant 1839 et qu'elle a hérité le fonds de livres de l'ancienne bibliothèque de l'Académie princière de Jassy, qui a été maintenue même après 1821, année où les Académies princières de Bucarest et de Jassy, considérées comme des „instruments d'incitation à la révolté", ont été suprimées par un firman du Sultan. Comme preuve, l'auteur cite la notice que deux typographes (qui ont vérifié les livres de la bibliothèque en 1827), ont écrite sur un livre dont l'appartenance au fonds de la bibliothèque princière est incontestable. La conclusion de l'auteur du présent article est que l'origine de l'actuelle Bibliothèque Centrale de l'Université de Jassy remonte à la bibliothèque fondée par le prince Basile Lupu, en 1640, année où fut créé aussi le „Collège Basilien". On connait les premières donations de livres, faites par Basile Lupu au Collège Basilien. Elles ont été enregistrées et soigneusement conservées.

Quelques historiens ont soutenu que le prince de Moldavie Nicolas Mavrocordato a créé à Jassy, en 1714, une „Ecole princière". D'autres historiens ont été d'avis que Nicolas Mavrocordato a seulement réorganisé l'école qui existait déjà, c'est-à-dire le „Collège Basilien". L'auteur du présent article adhère à cette opinion, en invoquant des arguments basés sur de nombreux documents.

L'Ecole que Nicolas Mavrocordato a réorganisée, a continué à être installée, jusqu'en 1723, dans le bâtiment qui avait été destiné par Basile Lupu au Collège Basilien, près de l'église des Trois Saints. En 1723, après un grand incendie, l'Ecole princière a été transférée au monastère Barnovski de Jassy. A l'occasion d'une nouvelle réorganisation, effectuée, en 1728, par le prince Grégoire Ghika, l'Ecole a été installée au monastère Saint Sabbas de Jassy. En 1762—1766, un nouveau bâtiment a été construit pour elle près du palais du Métropolite, c'est-à-dire près de l'Archevâché.

La bibliothèque a suivi le sort de l'Ecole. Elle s'est agrandie au cours des temps par les donations de plus en plus nombreuses qui lui ont été faites par les princes régnants, les boyards, les membres du clergé, etc.

Vers la fin du XVIIIe siècle fut institué le „dépôt légal", les typographes et les marchands de livres étant obligés de „déposer" à la bibliothèque un exemplaire de chaque ouvrage qu'ils imprimaient ou qu'ils mettaient en vente.

Enfin, l'auteur s'occupe de Thomas Dimitriou de Castoria, dont les livres ont été donnés à la bibliothèque de Jassy par sa femme Arghira.

La Bibliothèque Centrale de l'Université de Jassy a donc son origine dans la bibliothèque fondée, en 1640, par le prince régnant de Moldavie Basile Lupu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

IOAN SBIEREA ŞI ACADEMIA ROMÂNĂ

DE

AL. ZUB

Se spune că în societatea modernă, încă atît de stratificată, Academia alcătuieşte „republica celor egali". Dar şi în cazul acestei „republici" vremea impune, în cele din urmă, o perspectivă axiologică, operînd acea ierarhizare în afara căreia actul valorizator n-ar fi cu putinţă. Alături de personalităţi eminente, asupra cărora se îndreaptă de obicei interesul cercetării, ea consemnează eforturile unor cărturari mai modeşti, a căror contribuţie la dezvoltarea unui domeniu sau altul e totuşi destul de însemnată spre a fi necesară configurării exacte a domeniului respectiv. Este şi cazul lui I. G. Sbierea, istoric, filolog şi publicist bucovinean care a activat în cadrul Academiei Române de la întemeierea ei ca „Societate Academică" (1866), cînd nu avea decît treizeci de ani, pînă în 1916, anul stingerii octogenarului învăţat.

Descendent dintr-o veche familie românească, ale cărei tradiţii avea să le evoce singur [1], Ion al lui Sbierea, cum i-a plăcut chiar cărturarului să-şi veşnicească numele pe frontispiciul unor impozante tomuri, s-a născut în Horodnicul de Jos, la 20 octombrie 1836. „Părinţii mei, va mărturisi el, n-au fost oameni cu avuţie, ci simpli agricultori sau ţărani, dar dintre cei mai de frunte în sat" [2]. După o scurtă iniţiere, cu dascăl privat, în „bucoavnă, ceaslov şi psaltire", şi-a început studiile la Rădăuţi (1845), spre a le continua, cu mare hărnicie, la „şcoala normală nemţească" (1848), apoi la gimnaziul octonal din capitala ducatului (1849) şi în cele din urmă la Viena (1856—1861) ,unde a urmat dreptul : opţiune semnificativă, fiindcă după înfrîngerea revoluţiei paşoptiste — acesta era cuvîntul de ordine — *românii din imperiul habsburgic trebuiau să-şi apere „dreptăţile" pe calea legii*. În acelaşi timp, ca şi fraţii Hurmuzaki, el s-a consacrat studiului istoriei şi culturii naţionale, iar în această privinţă, o spune singur, hotărîtor a fost, în anii gimnaziali, contactul cu unul dintre cele mai ardente spirite ale epocii : Aron Pumnul. „Înrîurinţa lui culturală asupra mea, va mărturisi Sbierea, a fost determinantă şi decisivă. Convenirile mele tot din ce în ce mai dese şi mai intime cu acest mare şi iscusit învăţătoriu au lăsat urme neşterse în sufletul meu şi pe nesimţite mă făcu să apuc calea şi direcţiunea în care m-am mişcat toată viaţa mea ulterioară. El mă introduse în studiul limbii şi literaturii româneşti" [3]. La această orientare a contribuit însă şi Eudoxiu Hurmuzaki, care l-a convins, după terminarea studiilor, să-l suplinească pe fostul său profesor, acum bolnav, la catedra din care făcuse un amvon al idealului naţional.

---

[1] I. G. Sbiera, *Familia Sbiera după tradiţiune şi istorie şi Amintiri din viaţa autorului*, Cernăuţi, 1899, 431 p.

[2] Scrisoarea din 29 aug. 1879 către Academia Română, în Arhiva Academiei, A—7, 1879, f. 68.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Întors așadar la Cernăuți, Sbiera l-a înlocuit pe fostul său dascăl, dedicîndu-se studiilor istorico-culturale și filologice, participînd cu fervoare la viața spirituală a compatrioților săi, dinamizînd-o în sens pur moralist. Procedînd astfel, el nu făcea decît să continuie o activitate mai veche, începută sub aceleași auspicii. Căci încă înainte de a pleca la Universitate, el adunase „cîntece, descîntece și povești poporale", înființase o bibliotecă românească pe care Aron Pumnul avea să o dezvolte și făcuse, fără succes, deocamdată, demersuri pentru crearea unei fundații menite să sprijine pe tinerii săraci la studii înalte. Nu i-a reușit, momentan, nici încercarea de a crea, la Viena, o „soțietate de literatură națională", ale cărei statute le și întocmise, dar care nu va lua ființă („România juná") decît mai tîrziu. Abia reîntors în provincia natală, el a izbutit, la 1 mai 1862, să pună bazele acelei „Reuniuni române de lectură", pe care B. P. Hasdeu o saluta, prompt, în versuri [4], reuniune transformată curînd în „Societatea pentru literatura și cultura română din Bucovina" (1864), cu o „foaie" periodică (1865—1868) [5], în coloanele căreia tînărul dascăl și animator a avut prilejul să se manifeste din plin, devenind repede o personalitate reprezentativă a literelor românești din acel colț de țară. Este motivul pentru care a și fost numit, de către locotenența domnească, membru al „Societății Literare (Academice)".

Împrejurările se cunosc, căci le-a evocat I. G. Sbierea însuși, mai tîrziu o dată cu întreaga viață culturală a provinciei [6]. Să reamintim totuși faptul că principala țintă a noului așezămînt, creat la cîțiva ani după Unire, și în perspectiva desăvîrșirii acesteia, era întocmirea unei gramatici și a unui dicționar pentru toți românii, motiv pentru care Societatea Literară (Academică) a strîns în jurul ei, de la început, cărturari din toate provinciile. Din partea Bucovinei au fost numiți, la 22 aprilie 1866, Alecu Hurmuzaki și dr. Ambrosiu Dimitroviță [7], primul fiindcă fusese redactor al ziarului „Bucovina" (1848—1850), celălalt fiindcă redacta „Foaia Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina". Ca ministru de resort, C. A. Rosetti i-a înștiințat pe amîndoi despre aceasta, cerîndu-le acordul formal [8]. Însă în timp ce numirea lui Hurmuzaki a fost primită cu entuziasm, cealaltă a stîrnit rezerve, ceea ce l-a și determinat pe modestul Dimitroviță să demisioneze, recomandîndu-l, în loc, pe I. G. Sbierea. La 7 iunie, ministrul întocmea raportul în acest sens, la 11 se lua hotărîrea, iar la 19 apărea decretul respectiv [9]. A contribuit la această substituție și A. Hurmuzaki, dar mai ales prestigiul de care se bucura tînărul cărturar, care încă nu împlinise treizeci de ani. „Pe timpul acela în Bucovina, după moartea lui A. Pumnul, va nota mai tîrziu, treceam eu, în ochii tuturor, ca cel mai cunoscător și mai competent în ale gramaticii și literaturii românești, poate și de aceea fiindcă publicasei cîte una alta în numerii apăruți ai *Foii Soțietății*" [10], îndeosebi niște studii despre începuturile culturale ale poporului român.

O virulentă epidemie de holeră și motive de ordin politic au împiedicat întrunirea imediată a savantului corp, așa cum plănuise C. A. Rosetti, iar noul ministru al instrucțiunii publice, I. Strat, trebuia să ceară, la 21 iulie 1866, amînarea ei pentru anul următor [11]. Lucrările ar fi fost oricum stînjenite, întrucît noii membri de peste munți anunțaseră că „sînt împiedicați a luat parte" [12]. O stare

---

[4] „Din Moldova", Iași, I, 1862, nr. 5, p. 74—76.

[5] „Foaia Societății pentru literatură și cultura română în Bucovina", Cernăuți, 1 mar. 1865—1 dec. 1868. Ioan Sbiera a asigurat redacția foii începînd de la 1 aug. 1865.

[6] *Familea Sbiera...*, p. 204—209.

[7] „Analele Societății Academice", I, p. 5.

[8] Cf. Dan Berindei, *Înființarea Societății literare (Academice) 1866 și sesiunea din 1867*, „Studii", IX, 1956, nr. 5, p. 26—27.

[9] „Analele Societății Academice", I, p. 6.

[10] *Familiea Sbiera...*, p. 205. Vezi „Foaia Societății", III, 1867, nr. 1 sqq.: *Studii istorice și literare.*

[11] „Analele Societății Academice", I, p. 6—8.

[12] „Albina", 1866, nr. 47 (27 iul./8 aug.), p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de tensiune existentă atunci între Austria şi guvernul român, tensiune alimentată şi de conflictul austro-italian, pare a fi favorizat interdicţia, de vreme ce zvonuri despre o eventuală „invaziune" românească în provincia transcarpatină circulau concomitent, determinînd, ca un pretext, instituirea dictaturii lui Montenuovo în Transilvania [13]. La 28 mai 1867 se decreta sesiunea Societăţii Literare pentru 1 august, iar la 2 iunie şi 20 iulie fură numiţi noi membri, dintre care unii (I. Heliade Rădulescu, A. T. Laurian, I. C. Massim, V. A. Urechia) aveau să joace, în primul deceniu, un rol de seamă [14].

La festivitatea inaugurării, desfăşurată într-o atmosferă de înalt entuziasm patriotic, cei doi membri bucovineni n-au putut lua parte, precum deducem din telegrama prin care se scuzau pentru întîrziere [15]. N-ar fi exclus ca această întîrziere să se fi datorat încercării autorităţilor habsburgice de a împiedica activitatea noului organism (V. Babeş absenta silit de „cătuşele subordinaţiunii") [16], suspectat clar în presă ca avînd scopuri politice. Ziarul „Românul" se vedea nevoit să nege astfel de scopuri, publicînd şi o epistolă în care T. Cipariu sublinia ţelurile exclusiv literare ale Societăţii [17]. Totuşi un corespondent transilvănean al „Românului" recunoştea că această societate era menită „a consolida interesele noastre naţionale", iar Iosif Hodoş şi Al. Roman proclamau fără echivoc necesitatea „unităţii fizice" complete a românilor [18], unitate la care nu se putea ajunge, trainic, decît prin realizarea prealabilă a unităţii de cultură. Este tot ce puteau spune cărturarii ardeleni, iar mesajul lor era bine interpretat. „Vîntul ce vine dinspre munte, observa V. A. Urechia, are aripile încărcate de suspine şi de durere" [19]. Desigur, la această stare de spirit a contribuit şi I. G. Sbierea, pe care documentele îl consemnează doar în limitele lucrărilor propriu-zise, inaugurate în sala Ateneului Român, la 6/18 august [20], ca cel mai activ dintre cei patru secretari. El a propus, la 8/20 august, să se adreseze mulţumiri guvernului român pentru sprijin şi populaţiei pentru „îmbrăţişarea frăţească ce au arătat membrilor Societăţii la ocaziunea primirei lor" [21].

Cît priveşte lucrările în sine, prima sarcină a sesiunii era să elaboreze statutul Societăţii. La întocmirea acestuia, Sbierea a participat efectiv, propunînd precizări, reformulări etc. mai ales cu privire la personalul auxiliar, drepturile şi îndatoririle membrilor, necesitatea de a se trece efectiv la elaborarea *lexiconului* etc. [22]. El scrie protocoalele de şedinţă, cu meticulozitatea dovedită în tot ce a întreprins, întocmind şi transcriind în condică statutele [23] (ca raportor al comisiei respective) şi participînd la dezbateri.

A doua sarcină a sesiunii era să fixeze principiul de bază al ortografiei. În acest domeniu, care avea să antreneze dispute interminabile şi să înverşbească pe mulţi „nemuritori", s-a impus pentru moment principiul etimologic, susţinut de Heliade, Cipariu, Bariţiu, Massim, Laurian, cu toată opoziţia celor ce preconizau adoptarea „principiului fonetic, cu puţine concesiuni la cel etimologic" [24]. Apără-

[13] Dan Berindei, *op. cit.*, p. 28. Cf. şi I. Lupaş, *Problema transilvană în timpul lui Cuza şi Carol I*, „Analele Academiei. Mem. secţ. ist.", s. III, t. XXVIII, p. 576.

[14] „Analele Societăţii Academice", I, p. 10—11.

[15] Dan Berindei, *op. cit.*, p. 36 : telegrama din [3]/15 aug. 1867, către noul ministru de resort, D. Brătianu.

[16] *Ibidem*, p. 36.

[17] *Ibidem*, p. 39—40.

[18] *Ibidem*, p. 41.

[19] V. A. Urechia, *Actele şi serbarea naţională a inaugurării Societăţii pentru gramatica şi glosariul limbii române*, Buc., 1867, p. 44—46.

[20] „Analele Societăţii Academice", I, p. 18.

[21] *Ibidem*, p. 26. Declaraţia de mulţumire (*ibidem*, p. 27) a fost redactată de G. Bariţiu.

[22] *Ibidem*, p. 45—52, 55—56, 102.

[23] Arhiva Academiei, A—3, 1867, f. 48—49.

[24] *Ibidem*, p. 28—31.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

torul cel mai fervent al acestei ultime poziții, care nu va triumfa decît tîrziu, după multe și penibile experiențe, era I. G. Sbierea. Împreună cu V. Alecsandri, el a insistat deci pentru „principiul fonetic, corectat de cel etimologic", propunînd să se constituie o comisie care să elaboreze în acest sens proiectul [25]. Compusă mai ales din etmologiști (Heliade, Laurian, Massim), comisia a redactat însă un proiect ce satisfăcea această poziție, și lui Sbierea, care fusese ales în comisie, nu-i rămînea decît să redacteze, la rîndul său, un proiect al minorității [26] și să părăsească în grabă lucrările, cu zece zile înainte de încheierea lor [27], după ce-și spusese răspicat punctul de vedere : „Scrisoarea este și trebuie să fie așadar icoana justă a viului grai, căci altfel ea n-ar fi mijlocul cel potrivit, ea n-ar înfățișa limba așa cum se vorbește și se înțelege de către toți" [28] : etimologismul, prețios în cercetarea filologică, nu are ce căuta în scrierea limbii, a niciunei limbi. Atitudinea lui nu era greu de prevăzut, căci încă în 1866 atrăsese atenția asupra primejdiei de a separa, prin limbă, intelectualitatea de masele populare. „Cine poate — se întreba el — să privească astăzi cu nepăsare la dărîmarea unității limbii, pre care n-au putut-o înfrînge și nimici nici vijeliile cele mai grozave ale timpurilor trecute ?" *. Atitudine de bun simț, comparabilă cu aceea afirmată concomitent de T. Maiorescu, în broșura antietimologistă *Despre scrierea limbii române* (1866), sau cu aceea schițată de Șt. Golescu în discursul cu care întîmpina, ca premier, inaugurarea Societății Academice, îndemnînd-o să nu despartă poporul de clasele culte, prin impunerea unei limbi artificiale, „căci limba nu este a unei clase, ci a națiunii" [29]. O asemenea atitudine afirmase anterior și într-un articol despre problemele ortografiei, cu ocazia înființării Societății Literare (Academice) [30]. În altul, el făcea apel la solidaritate sub „stindardul național" [31]. Mai înainte chiar, comentînd broșura lui T. Cipariu cu privire la necesitatea unor norme unitare de scriere, Sbiera dezvoltase pe larg argumentele antietimologiste, recomandînd o scriere fonetică, singura compatibilă cu interesele naționale [32], argumente expuse apoi în articolul *Die Ortographie im Românischen in ihrer historichen Entwickelung*, publicat în *Programm des Ober Gymnasiums*. În sensul acesta va comenta și lucrările primei sesiuni a Societății Literare (Academce), într-o amplă dare de seamă, fără să piardă din vedere „scopul ei cel prea înalt și de mare însemnătate pentru tot viitorul literaturei noastre" și subliniind cu prudență faptul că lucrările înaltei Societăți „au deșteptat o mare simțire în toate inimele de români". Pentru edificarea deplină a publicului, el reproducea programul inaugural, principalele discursuri, documentele adoptate (statute, proiect de ortografie, programa concursului pentru o gramatică românească și a celui cu privire la un dicționar românesc) [33]. În același spirit trebuie înțeleasă propunerea ca Societatea al cărei animator era să-și extindă raza de acțiune prin filiale [34], ca și demersurile pentru crearea unei catedre de istorie națională, demersuri făcute cu convingerea (de sursă pașoptistă) că această istorie constituia „unicul mijloc de a ne cunoaște pe noi înșine" [35]. Istoria furniza argumente contra pre-

[25] *Ibidem*, p. 32—33.

[26] *Ibidem*, p. 79—83. Vezi și Arhiva Academiei. A—3—1867, f. 65—68.

[27] Cf. Dan Berindei, *op. cit.*, p. 36. Altminteri, sesiunea s-a încheiat la 15/27 septembrie.

[28] „Analele Societății Academice", I, p. 79—83. Alte intervenții ale lui I. G. Sbiera în apărarea principiului fonetic, *ibidem*, p. 84—85.

* „Foaia Societății . . .", II, 1866, p. 79.

[29] V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 12—13.

[30] I. G. Sbiera, *Mișcări în cestiunea unificării ortografiilor române*. „Foaia Societății. . .", II, 1866, nr. 8—11 (1 aug.—1 nov.), p. 251—262.

[31] *Ibidem*, p. 215—216.

[32] „Foaia Societății. . .", I, 1865, nr. 7—8, 12 (iul.-aug., dec.), p. 170—176, 181—195, 283—291.

[33] *Ibidem*, III, 1867, nr. 9—11 (sept. nov.), p. 201—267 : *Societatea Academică Română*.

[34] *Ibidem*, III, 1867, nr. 3, p. 65.

[35] *Ibidem*, IV, 1868, nr. 3, p. 57—60.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tenţiei „maghiarismului" de a stăpîni naţionalităţile din zonele de coabitare [36].

Dezbinarea filologilor avea să aibă urmări importante asupra activităţii viitoare a lui I. G. Sbiera. „În urma discuţiunilor din chiar prima sesiune, va mărturisi el însuşi, am căpătat convingerea că eu cu anevoie de voi putea fi membru folositor în această Societate Academică, deoarece, în ruptul capului, nu puteam împărtăşi vederile şi principiile după care marea majoritate a membrilor era decisă să-şi urmeze şi să-şi execute lucrările" [37]. Totuşi, n-a refuzat orice colaborare, cum a făcut C. Negruzzi [38], nici nu s-a retras formal, asemeni lui Maiorescu ori Alecsandri [39], în chip de protest contra direcţiei absurde pe care Academia înţelegea să o imprime studiilor despre limbă, socotind că sarcinile lui didactice îl obligau să păstreze o legătură permanentă cu lucrările patronate de înalta instituţie. „Am simţit de la prima întîlnire şi discutare cu atîţia bărbaţi iluştri, învăţaţi şi experţi că mult pot profita de ei pentru lărgirea, clarificarea şi adîncirea vederilor şi cunoştinţelor mele ; pe lîngă aceasta, va mărturisi Sbiera, mai căpătăm de la ei şi de la Societate cărţi pe care altfel nu mi le-aş fi putut procura şi n-aş fi tras nici eu, nici învăţăceii mei folos din eruditul lor cuprins" [40]. La începutul carierei sale didactico-ştiinţifice i se oferea şansa de a colabora cu cei mai de seamă cărturari ai ţării şi tînărul a ştiut să o preţuiască. Dacă participarea directă la lucrări a fost totuşi sporadică, intermitentă, faptul se datora în primul rînd necesităţii de a salvgarda interese mai înalte. „Între altele, preciza Sbiera, mi se refuzau, în două rînduri, de către autorităţile mele superioare atît primirea calităţii de membru cît şi participarea la o Societate în afară de imperiu, măcar că această Societate era curat literară" [41]. Se pare că această interdicţie a survenit după sesiunea inaugurală din 1867, căci la următoarea sesiune, deschisă la 16/28 august 1868, tînărul cărturar a trebuit să absenteze [42]. Abia în 1869 el se afla din nou la Bucureşti, între colegii de răspundere academică şi nu chiar de la început [43], însă intervenţiile sale cu privire la proiectul de regulament pentru elaborarea dicţionarului irită şi îl izolează. Bucovineanul face notă discordantă cînd cere adoptarea articolelor cu unanimitatea voturilor [44], sau prin vot nominal, ceea ce echivala, în fapt, cu anularea iniţiativei. N-a avut succes nici cînd a pretins ca dicţionarul să constituie proprietatea deplină a Academiei, autorii fiind retribuiţi funcţionăreşte pentru fiecare coală [45] şi s-a opus hotărîrii ca doar un număr de exemplare să fie reţinute de aceasta pentru acoperirea cheltuielilor [46]. N-a izbutit nici cu propunerea ca membrii delegaţiei să nu fie remuneraţi [47]. E de reţinut însă o alta, prin care Sbiera cerea ca fiece membru să fie obligat a aduna material pentru dicţionar, el însuşi angajîndu-se să culeagă termeni pentru botanică şi teologie [48]. În rest, mici intervenţii în probleme de regulament [49], ortografie [50] etc. sau legate de însărcinarea de a examina, împreună cu I. Massim şi I. Caragiani, tradu-

[36] *Ibidem*, nr. 8—10, p. 195—204.
[37] *Familiea Sbiera...*, p. 205.
[38] I. E. Toroţiu, *Studii şi documente literare*, III, p. 351—353, scris. lui I. C. Negruzzi către A. Gregoriady-Bonachi din 21 aug. 1867. Vezi şi „Analele Academiei. Dezbateri", XXXIII, 1909—1910, p. 61.
[39] I. Bianu, *Începătorii Academiei*, p. 382—383.
[40] *Familiea Sbiera...*, p. 205.
[41] *Ibidem*, p. 205—206.
[42] *Ibidem*, p. 201—203, 204, 206, 207, 209, 210, 211, 213, 216—218, 223—234, 236, 238—240, 243, 245—249, 252—259.
[43] *Ibidem*.
[44] *Ibidem*, p. 211, 246.
[45] *Ibidem*, p. 213, 216.
[46] *Ibidem*, p. 217.
[47] *Ibidem*, p. 238—239.
[48] *Ibidem*, p. 228.
[49] *Ibidem*, p. 233, 234, 236, 238—239.
[50] *Ibidem*, p. 243, 249.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cerea comentariilor lui Caesar, *De bello gallico*, asupra cărora a întocmit un sever raport, propunînd ca lucrarea să fie pusă din nou la concurs [51].

La următoarele sesiuni academice, pînă în 1883, Sbiera n-a putut lua parte [52], împiedicat, cum motiva singur, de situația politică a provinciei. În 1870, mai cu seamă, războiul franco-german a creat o stare de tensiune care a dus la amînarea serbării de la Putna, la care cărturarul ținea să nu lipsească. „Inima mă trage și datorința de român îmi impune de a fi martur ocular la această memorabilă festiviate", declara el la 16/28 iulie 1870, scuzîndu-se că astfel nu va putea da curs invitației de a asista la lucrările Academiei [53].

Serbarea de la mormîntul lui Ștefan cel Mare a avut loc, se știe, abia peste un an, iar la desfășurarea ei corpul academic a decis, la 9 august 1871, să fie reprezentat de M. Kogălniceanu și I. G. Sbiera [54]. Ultimul a și rostit, la 15/27 august, un discurs în numele savantului corp, constatînd cu mîndrie că „românii, de oriunde ar fi ei născuți, au conștiința individualității [...] naționale, pentru că au conștiința trecutului lor, pentru că au început a prețui, a venera chiar, pre bărbații, pre eroii lor, carii, sub împrejurări vitrege și grele, cu sabia în mîini și cu vitejia în piept, și-au devotat viața, și-au sacrificat sîngele pentru apărarea și conservarea neamului român. Cine recunoaște aceste sacrificii și celebrează memoria făcătorilor lor, acela a descoperit în ele niște idei mai înalte, generale și eterne, de cari se pătrunde pînă la intusiasm și caută apoi a le urmări și realiza în contra tuturor obstacolelor ce i se opun". Cît despre Societatea Academică, încheia vorbitorul, ea a ținut să participe la serbare „din animă", ca una ce „reprezintă partea cea mai caracteristică a individualității noastre, unitatea limbii române" [55]. Slaba participare a intelectualilor bucovineni el o motiva, cunoscînd bine realitățile locale, față de Kogălniceanu, care promisese să-i „biciuiască amarnic" în presă [56].

Episodul de la Putna punctează astfel o lungă perioadă în care I. G. Sbiera n-a mai avut posibilitatea să participe nemijlocit la lucrările Academiei. El se va scuza mereu, în scrisori ceremonioase, care alcătuiesc, multă vreme, singurul mod de a păstra legătura cu înaltul corp.

O împrejurare deosebită s-a ivit în 1875, cînd, în calitatea lui de custode la „biblioteca țării", a trebuit să asiste la predarea acesteia către Universitatea nou creată [57]. Față de jubileul oficial, menit să celebreze atunci centenarul anexării Bucovinei și să dea impuls germanizării acesteia, el a păstrat atunci o prudentă rezervă. Starea de spirit a patriotului o descifrăm însă din volumul memoralistic consacrat familiei sale: „Nici un stat, comenta Sbiera, nu poate pretinde de la concetățenii săi anihilarea în ei a conștiinței individualității lor naționale, căci aceștia numai pe temelia ideii și a simțămîntului de individualitate proprie națională se pot avînta la mai înalta idee de stat și la sublimul și generosul simțămînt de sacrificii multiple pentru apărarea și susținerea lui" [58].

Absența prea multor membri împiedica însă buna desfășurare a lucrărilor, încă dominate de grupul etimologist. La 24 august 1876, secretarul Societății Academice, G. Sion, *credea că trebuie să procedeze drastic, determinînd demisia* celor care lipseau de mai multă vreme, spre a-i înlocui cu alți membri. „Noi sîntem în sesiune academică, îi scria lui Sbiera, dar sîntem prea încurcați, fiindcă nu ne putem întruni ca să avem numărul regulamentar spre a putea ține ședința plenarie: unii membri se află pe la băi, alții miniștri, alții cu diverse ocupațiuni. Un singur mod ar fi să avem o poziție mai comodă: ca d-ta și d-l Cipariu (cari se vede că sînteți decișii a nu mai veni) să demisionați". Cei doi filologi ar

---

[51] *Ibidem*, p. 209, 210, 227, 229—232.

[52] *Ibidem*, III—X, 1870—1877; „Analele Academiei. Dezbateri", I—IV, 1879—1882.

[53] Arhiva Academiei, A—7—1870, f. 18.

[54] „Analele Societății Academice", IV, 1871—1872, p. 12.

[55] *Familiea Sbiera...*, p. 258—259.

[56] *Ibidem*, p. 259.

[57] Arhiva Academiei, Membri, 1875, f. 103: scria. din 29. iul. 1875.

[58] *Familiea Sbiera...*, p. 285.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

fi fost aleşi, în schimb, membri de onoare. „Eu, ca amic, încheia Sion, te-aş întreba : de ce nu ne faci această înlesnire ? Dacă nu ai gîndul să vii, de ce nu te demiţi ?“ [59]. Răspunsul lui Sbiera nu se lăsă aşteptat. La 2/14 septembrie 1876, pe cînd sesiunea era încă în curs, el adresa Academiei o epistolă în care declara că nu reaua voinţă, ci împrejurări de ordin mai înalt l-au făcut să nu participe la lucrări. „Pe de altă parte, scria el, am fost necontenit ocupat cu oficiul meu, cu traducerea şi cu prelucrarea mai multor cărţi didactice pentru şcoalele noastre poporale“. În plus, biblioteca Universităţii şi cursul de limbă şi literatură română pe care îl preda aici îi răpeau toată vremea, încît „nici măcar răsuflu nu am, chiar în timpul aşa-numitelor ferii“, mai ales că nu dispunea de lucrări ajutătoare în aceste domenii : „istoria literaturii române ni lipseşte de tot“, încheia cărturarul, iar în „ce se atinge de gramatica limbii noastre, tot ce există pînă acum puţin ce corespunde cu cerinţele ştiinţei filologice din ziua de astăzi“. Să renunţe la suplinirea catedrei nu socotea potrivit, fiindcă anevoie l-ar fi putut înlocui un alt român din partea locului, iar cauza naţională ar fi suferit o pierdere. Spera însă că în scurtă vreme va deveni titularul acestei catedre şi atunci, lăsînd pe seama altuia custodia bibliotecii, va deveni disponibil pentru lucrările Academiei, fără să fie constrîns a cere concediu. Cum însă nu voia ca acestea să sufere mai mult din pricina absenţei sale, se declara demisionat, dînd asigurări că şi în afara corpului academic el va avea mereu în vedere „ideea care a dat naştere acestei societăţi ştiinţifice“. El refuza totodată propunerea de a fi ales membru de onoare, apreciind că activitatea depusă pînă atunci nu îndreptăţea o asemenea alegere. „Ca simplu membru, şi încă denumit, la crearea ei, de guvernul României, spre a reprezenta la lucrările ei ştiinţifice o ţară mică românească, dar nefericită, încă tot mi se mai şedea ceva“, însă demnitatea ce i se propunea acum, compensatoriu, era mai curînd „o umilinţă nemeritată“. Demisionînd, ruga să i se trimită totuşi mai departe lucrările Societăţii Academice, spre a le utiliza în propriile-i studii [60]. Efectul demisiei e uşor de prevăzut. La 8 septembrie, G. Sion îl înştiinţa că a comunicat colegilor scrisoarea, „în conferinţă familiară“, şi că nimeni n-a voit să o considere ca demisie, mai ales că emitentul promitea să participe la următoarea sesiune. El însuşi nu-i ceruse demisia în felul în care i-a cerut-o decît fiindcă îşi închipuia că destinatarul va fi avînd „motive serioase“ de a se „dezgusta de compania academică“. Se gîndea chiar să-l propună, în loc, pe V. Bumbac ca „reprezentant al literelor din Bucovina“, însă acum nu mai putea fi vorba de aceasta. Îl ruga, deci, să-l înştiinţeze de cînd n-a mai primit publicaţiile Academiei, ca să i le poată expedia [61].

Incidentul era astfel închis, cu vaga promisiune că Sbiera va veni să ia parte la lucrări. Totuşi aceasta nu s-a întîmplat nici în 1877, cînd îşi motiva lipsa cu un „testamoniu medical“ [62], nici în 1878, cînd la „deplorabila stare a sănătăţii“ adăuga şi „nişte împrejurări familiare“ [63], nici chiar la sesiunea extraordinară din 1879 cînd Societatea Academică a fost transformată în „institut naţional“ sub numele de Academia Română. De data aceasta, el invoca faptul că fiind convocată pentru 23 mai, sesiunea venea în contradicţie cu programul său didactic. Nu-i rămînea decît obişnuita scuză reiterată an după an, şi în ultimă instanţă demisia dacă Academia o va socoti utilă bunului ei mers [64]. Sbiera a fost men-

[59] *Ibidem*, p. 206.
[60] *Ibidem*, p. 206—208.
[61] *Ibidem*, p. 208—209.
[62] Arhiva Academiei, A—7—1877, f. 28 : scris. din 15/27 aug. 1877.
[63] *Ibidem*, A—7—1878, f. 13 : scris. din 25 aug. 1878 (data recepţiei).
[64] *Ibidem*, A—7—1879, f. 5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ținut însă în corpul academic, la secția literară și i s-a cerut îndată, ca și celorlalți membri, să completeze un formular cu principalele date biografice (locul și timpul nașterii, părinți, învățătură, lucrări, funcții deținute, reședința curentă), pe care acesta îl expedie la 29 august 1879, împreună cu o lungă epistolă autobiografică, pentru „informare la caz de trebuință“ [65], epistolă ale cărei elemente vor fi dezvoltate pe larg în volumul memoralistic *Familiea Sbiera* (1899). N-a participat la lucrări nici în 1880, cînd trimitea, în chip de scuză, un certificat medical [66], nici în 1881, cînd invoca, în același sens, „dorințele oficiului“ și „împrejurările“ [67], nici în 1882, cînd comunica imposibilitatea de a obține, în plin efort didactic, concediul respectiv [68]. Abia peste un an și-a putut revedea colegii, care îl și alegeau, la 15 martie 1883, în comisia de redactare a regulamentului bibliotecii [69], iar două zile mai tîrziu cărturarul oferea Academiei, spre tipărire, *Codicele Voronețian*, împreună cu un larg studiu istorico-filologic, în care compara manuscrisul respectiv cu Biblia lui Șerban Cantacuzino (1688) și cu cea de la Blaj (1797) [70]. Este manuscrisul pe care Academia i-l ceruse încă la 3/15 mai 1879, dar Sbiera a răspuns că tocmai lucra la studiul aferent, studiu pe care îl dorea publicat împreună cu textul original [71]. Cel ce se interesa atunci de manuscris era, fără îndoială, B. P. Hasdeu, care și propunea, de altminteri, la 17 martie 1883, cercetarea acestuia de către o comisie. I s-a obiectat însă (N. Ionescu, V. A. Urechia) că exista deja o altă hotărîre în privința editării cărților vechi și că doar studiul ar trebui să treacă prin secțiune (Al. Roman, V. Alecsandri, G. Sion ș.a.), ori nici măcar acesta, dat fiind caracterul său tehnic (T. Maiorescu) [72]. Cît privește manuscrisul, valoarea și raritatea lui impuneau o conservare atentă, la Biblioteca Academiei. „Respectăm pe d-l Sbiera și-mi pare bine că toți îl stimăm, toți tindem a nu i se vătăma susceptibilitatea“, insista Melchisedec, dar codicele în discuție e un document rarisim, a cărui pierdere n-ar putea fi recuperată. De aceea, propunea președintele, textul să fie fotocopiat integral și numai copia să fie încredințată editorului [73]. Lucrarea a apărut, în adevăr, la Cernăuți (1885), cu o introducere erudită, în care se afirma că „abeceul așa-numit chirilic“ ar fi invenția unui român și că de la români a trecut la bulgaro-slavi, cam în felul în care de la aceștia din urmă va fi venit în principate limba cancelariei și a bisericii din evul mediu, și că textul codicelui ar fi fost tradus în secolul al XVI-lea de *pauliciani* (bogomili) [74]. E una din acele explicații care aveau să-l facă pe N. Iorga să scrie despre „rătăcirile de autodidact bizar“ ale autorului [75], ieșite dintr-un efort impunător totuși prin stăruința și prin onesti-

---

[65] *Ibidem*, A—7—1879, f. 67, 68—70.

[66] *Ibidem*, A—7—1880, f. 18 : scris. din 15/27 mar. 1880.

[67] *Ibidem*, A—7—1881, f. 17 : scris. din 24 mar. 1881, *ibidem*, f. 40 : scris. din 1/13 apr. 1881.

La 23 ianuarie 1881 i se cerea totuși să evoce personalitatea lui Alexandru Hurmuzaki, celălalt membru fondator bucovinean al Academiei, iar Sbiera accepta cu plăcere, la 24 martie, obiectînd însă că timpul afectat era prea scurt și că, dată fiind însemnătatea materiei, ar fi necesar un timp „nedeterminat“ (Arhiva Academiei, A—7—1881, f. 17). Peste un an informa că se află în curs de adunare a materialului (*ibidem*, A—7—1882, f. 24 : scris. din 12 febr. 1882). Abia în 1899 însă va publica niște *Notițe despre familia Hurmuzaki*.

[68] *Ibidem*, A-7-1882, f. 24 : scris. din 12 febr. 1882.

[69] „Analele Academiei. Dezbateri“, V, 1882—1883, p. 40.

[70] *Ibidem*, p. 43—44.

[71] Arhiva Academiei, A-7-1879, f. 5. Lucrul nu era terminat nici peste un an (*ibidem*, A-7-1880, f. 18 : scris. din 15/27 mar.), nici peste alți doi ani, cînd informa că are încă „a-i da ultima redacțiune și a-l prescrie“ (*ibidem*, A-7-1882, f. 24 : scris. din 12 febr.).

[72] „Analele Academiei. Dezbateri“, V, 1882—1883, p. 44, 56—57.

[73] *Ibidem*, p. 59—60, 71 : VI, 1883—1884, p. 3—4. Asupra realizării, vezi, *ibidem*, t. VII, p. 48 ; t. VIII, p. 56.

[74] Cf. Marin Bucur, *Istoriografia literară românească*, București, 1973, p. 202.

[75] N. Iorga, *Oameni cari au fost*, II, București, 1935, p. 209.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tatea lui. La 30 decembrie 1885, Ion Sbiera trimitea lucrarea pentru premiul „Năsturel-Herescu" sau pentru premiul „Lazăr" [76], dar ea n-a putut fi luată în considerare [77], iar pe deasupra editorul a avut de întîmpinat o critică excesivă din partea lui Gr. Creţu, care îi reproşa, cu interesată asprime, „paragrafe de prisos şi o mulţime de idei false" [78]. Cu toate acestea lucrarea a adus reale servicii istoriei literare, fie şi numai prin dezbaterile filologice la care a dat loc [79], şi ea se cuvine adăugată la contribuţiile sale mai vechi, nici ele lipsite de afirmaţii hazardate, cu privire la Gr. Ureche, Miron Costin, D. Cantemir [80].

Venirea lui Sbiera la Bucureşti pentru sesiunea academică din 1883 pare a sta în legătură, deci, cu demersurile pentru tipărirea *Codicelui voroneţean*. În anii următori, deşi a continuat să lucreze la cîteva studii istorico-literare, el n-a mai putut asista la sesiunile Academiei. A trimis însă, ca şi în alte dăţi, scrisori în care expunea motivele absentării: „întîmplări triste şi o boală continuă în familie" (1884) [81], starea sănătăţii şi „datorinţile oficiului" (1886) [82], la care adaugă grijile casei (1887) [83], diferite „împrejurări" (1888) [84] şi mereu boala sa, „un morb nemilos" care îl ţintuise la pat cîteva săptămîni (1889) [85] şi nu-i îngăduia să facă un pas afară din casă, necum riscul unei lungi călătorii (1890) [86]. Abia în 1891 el afla resurse pentru o atare călătorie. La 19 martie participa la deschiderea sesiunii, fiind ales împreună cu G. Barițiu şi N. Kretzulescu, în comisia pentru examinarea lucrărilor [87], iar o săptămînă mai tîrziu prezenta raportul respectiv, în care evoca pe membrii dispăruţi (V. Alecsandri, S. Mangiuca ş.a.), aprecia stăruinţele depuse pentru mutarea în noul local şi pentru continuarea marilor iniţiative editoriale, îndeosebi a colecţiei Hurmuzaki („cel mai durabil şi mai frumos monument pe care Academia şi l-a ridicat sieşi") şi a dicţionarului *Etymologicum Magnum* [88]. În secţiunea literară, ca şi în plen, el a stăruit apoi pentru valorificarea neîntîrziată a culegerilor de poezii populare, cu ocazia voluminosului manuscris prezentat de I. Pop Reteganul [89].

Tensiunea politică generată de mişcarea memorandistă s-a repercutat oarecum şi asupra activităţii lui I. G. Sbiera. „Trecem în timpul de faţă prin împrejurări grele, foarte crîncene şi critice", observa el într-o scrisoare din 2/14 martie 1892, adăugînd că „această tristă stare de lucruri mă împiedică a lua parte la lucrările Academiei din sesiunea aceasta", adăuga cărturarul, înştiinţînd conducerea instituţiei, ca şi S. Fl. Marian,

---

[76] Arhiva Academiei, A-11-1886, f. 19.

[77] „Analele Academiei. Dezbateri", a. II, t. IX, p. 24, 31.

[78] Gr. Creţu, *Codicele voroneţean, cu un vocabularîu şi studiu asupra lui de I. al lui G. Sbiera*. „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", t. VI_2, p. 145—148.

[79] O. Densusianu, *Psaltirea voroneţeană. Studii de filologie română*, Cernăuţi, 1898; G. Giuglea, *Psaltirea voroneţeană*, „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", XI—XII, 1898—1899.

[80] Cf. „Analele Academiei. Dezbateri", t. V, 1882—1883, p. 45.

[81] Arhiva Academiei, A-7-1884, f. 14: scris. din 18 mar.

[82] *Ibidem*, A-7-1886, f. 7: scris. din 8/20 mar.

[83] *Ibidem*, A-7-1887, f. 10: scris. din 13 mar.

[84] *Ibidem*, A-7-1888, f. 7: scris. din 6 apr.

[85] *Ibidem*, A-7-1889, f. 10: scris. din 1 mar., comunicată plenului de D. A. Sturdza la 7 martie („Analele Academiei. Dezbateri", XI, 1888—1889, p. 53).

[86] Arhiva Academiei, A-7-1890, f. 17: scris. din 8 mar.: „Analele Academiei. Dezbateri", XII, 1889—1890, p. 33.

[87] „Analele Academiei. Dezbateri", XIII, 1889—1891, p. 85.

[88] *Ibidem*, p. 93—98.

[89] *Ibidem*, p. 89, 161.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

că n-ar putea obține, în atari circumstanțe, un concediu [90]. A reușit să participe parțial, deși nu crezuse că va putea [91], la sesiunea din 1893, cînd a și redactat, împreună cu A. D. Xenopol, raportul pentru publicarea *Psaltirei* lui S. Fl. Marian, insistînd chiar, fiindcă — argumenta el — numai astfel textul devenea accesibil oricui, nu numai celor din capitală [92]. Se pare că atunci istoricul ieșean l-a invitat să colaboreze la „Arhiva", în paginile căreia Sbiera avea să publice, în anul următor, traducerea lucrării lui Kogălniceanu, *Limba românească sau valahică* [93]. „Împrejurări" invocate doar aluziv în scrisorile către Academie i-au interzis participarea la sesiunile acesteia din 1894 [94], 1895 [95], 1896 [96]. Nu spera să obțină concediul necesar nici pentru sesiunea din 1897, pe care o aștepta bucuros de șansa de „a culege orientări și a căpăta inspirări" pentru activitatea sa [97]. L-a obținut totuși, către sfîrșitul lucrărilor, astfel că la 29 martie putea lua parte la discuția iscată în jurul *Marelui Etimologic*. Opera, așa cum a fost concepută, întrecea, desigur, puterile unui ins și oricîtă admirație avea pentru genialul ei „urzitor", trebuia să recunoască imposibilitatea finalizării pe măsura planului inițial, altminteri ireproșabil. Făcînd această constatare, Sbiera recomanda „găsirea și altor bărbați, care, adunați în jurul și sub conducerea lui Hasdeu, să contribuie a se da lucrării un curs mai repede". Eventual, sugera el, împreună cu Maiorescu, s-ar putea renunța la vastele introduceri care întîrziau și mai mult lucrul [98]. Dar orice discuție era inutilă, de vreme ce autorul refuza net să accepte colaboratori, o restrîngere de plan, sau renunțarea la savantele introduceri, concepute, după propria-i expresie, „ca niște propilee la o acropolă" [99]. În aceeași sesiune, Sbiera a prezentat, la 5 aprilie 1897, potrivit însărcinării primite, un raport favorabil cu privire la colecția de cimilituri, trimisă de Artur Gorovei, relevînd meritul folcloristului de a fi pus astfel în valoare „mijloacele prin care s-a întreținut și s-a cultivat la vatra părintească agerimea minții, precum și spiritul șăgalnic al tinerimii" [100]. Ca specialist în folclor i s-a încredințat, apoi, în sesiunea proximă, sarcina de a examina lucrarea trimisă de S. Fl. Marian, *Sărbătorile la români. Cîrnilegile*, pe care, la 24 martie 1898, o recomanda călduros pentru tipărire, formulînd doar unele rezerve în privința „ordinei sistematice". Studiul, obiecta el, ar fi trebuit să înceapă nu cu Anul Nou, ci cu Crăciunul, fiindcă cel puțin în emisfera nordică „sărbătorile de peste an și-au luat începutul cu solstițiul de iarnă", de vreme ce „credința despre o putere universală dătătoare de viață și despre alta contrarie ei" nu poate fi separată de fenomenele naturale generate de acest solstițiu [101]. Astfel participarea lui Sbiera la sesiunile Academiei promitea să devină mai activă și înțelegem de ce, o săptămînă după lectura raportului amintit, el era ales în comisia de examinare a lucrărilor prezentate la premiile „Năsturel-Herescu", „Eliade" și „Adamachi" [102]. În sesiunea din 1899 a și înfățișat rapoarte cu privire la unele cărți de literatură (*Crîng și lumină* de T. Duțescu-Duțu; *Lacrima* de

---

[90] Arhiva Academiei, A-7-1892, f. 14, 15. Scrisoarea lui Sbiera a fost comunicată plenului la 4 mar. 1892 („Analele Academiei. Dezbateri", XIV, 1891—1892, p. 79).

[91] Arhiva Academiei, A-7-1893, f. 18.

[92] „Analele Academiei. Dezbateri", XV_1, 1892—1893, p. 145—149, 152; Arhiva Academiei, A-3-1893, f. 78—79, 80.

[93] „Arhiva Societății științifice și literare", Iași, V, 1894, nr. 9, 10, p. 488—511.

[94] Arhiva Academiei, A-7-1894, f. 30: scris. din 14/26 mar., comunicată și plenului („Analele Academiei. Dezbateri", XVI, 1893—1894, p. 188).

[95] „Analele Academiei. Dezbateri", XVII, 1894—1895, p. 112.

[96] *Ibidem*, XVII, 1895—1896, p. 146. Vezi scris. din 3 mar. 1896 (Arhiva Academiei, A-7-1896, f. 16 bis.

[97] Arhiva Academiei, A-7-1897, f. 16.

[98] „Analele Academiei. Dezbateri", XIX, 1896—1897, p. 161—162.

[99] *Ibidem*, p. 158, 163—164.

[100] *Ibidem*, p. 182, 209, 210—211.

[101] *Ibidem*, XX, 1897—1898, p. 93, 155—157.

[102] *Ibidem*, p. 131.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

St. Crucianu, scriitor „eminent", căruia îi reproşa doar „concepţiunile lugubre"; *Spre moarte* de L. Dauş, în care nu afla o motivare suficientă a urii eroului), toate din 1898, şi a unui *Manual de morală evanghelică* (Moise N. Pacu), apreciat ca „o curată compilatură" [103]. Subscriind, împreună cu V. Babeş şi Gr. Tocilescu, raportul asupra lucrărilor din anul expirat, el sublinia, la 14 aprilie 1899 necesitatea de a se tipări cît mai curînd documentele interne, spre a se putea elabora astfel o istorie completă a patriei, de a se organiza o „misiune pentru explorări arheologice, istorice şi dialectale" şi de a se tipări în limbi străine lucrările mai însemnate [104].

Dacă „învăluiri" de tot felul l-au împiedicat să vină la Bucureşti în anii ce au urmat [105], Ioan Sbiera s-a ţinut în strînsă legătură epistolară cu Academia, pe care o înştiinţa cu privire la lucrările [106], neliniştile şi speranţele sale. „Acu, poate mai mult decît alte date, scria izolatul cărturar la 1/14 martie 1901, simţesc trebuinţa de a fi transportat de aburi din cuibul durerilor în ţara şi locul unde se făuresc şi se ţes destinele poporului român, spre a observa la faţa locului ce soartă îl şi ne aşteaptă în viitoriu, dară nu mă încumet în astă dată, fiindcă nu sînt destul de preparat spre a-mi da bine sama de cîte s-ar cădea să observ" [107]. La 13/26 martie 1902 se declara „într-o stare sanitară care nu-mi permite a părăsi casa pe timp mai îndelungat şi a petrece în depărtare de familia mea" [108]. Un an mai tîrziu, cînd Academia îl sărbătorea pe septuagenarul ei secretar general, D. A. Sturdza, el se asocia pe aceeaşi cale, făcînd urările cuvenite şi trimiţînd, pentru lectură, comunicarea: *Primul jubileu al Universităţii Francisco-Iosefine cernăuţene şi Dumitru A. Sturdza* [109]. La obişnuitele motive de absenţă, se adăuga, în 1904, „o interesantă cercetare disciplinară", la care era supus în cadrul Facultăţii de filosofie, precum şi redactarea unei părţi din acea istorie culturală şi literară a românilor dela începuturi pînă la 1504, care avea să apară peste doi ani. În acelaşi chip, inimosul cărturar informa Academia că n-a putut strînge decît 85 de coroane pentru monumentul lui V. Alecsandri. „Nu vă miraţi de mica sumă, se scuza el: sîntem puţini, săraci şi supţi din toate părţile" [110]. La destinul naţional se gîndea şi în 1905: „simţesc adînc trebuinţa de a fi şi eu împreună cu dv. — îşi asigura colegii de la Academie — spre a ni comunica cugetările în scopul de a ajunge şi noi români, ca alte popoare, la o unitate culturală-limbistică, cam aşa precum se găseşte ea la nemţii cei despărţiţi prin mai multe domniate curat naţionale" [111]. O tentă mai personală, mai confesivă, se recunoaşte în scrisoarea prin care îşi motiva lipsa un an mai tîrziu: „Am observat, în decursul vieţii mele, că mie nu-mi succed întreprinderile uşor şi repede ca la mulţi alţii, ci numai după muncă încordată şi stăruinţă necontenită. Se vede că n-am noroc, precum zice românul, dară Dumnezeu tot ajută. După ce voi scăpa teafăr şi de această povară şi [dacă] voi mai trăi, mă voi duce şi eu pe unde mă va trage dorul şi încotro voi fi invitat!". Se referea la dificultatea cu care tipărea, de doi ani într-una, studiul care a şi apărut atunci: *Contribuiri pentru o istorie soţială-cetăţenească, religioasă, bisericească şi culturală-literară a românilor de la originea lor încoace pînă în iulie 1504* (Cernăuţi, 1906, 815 p.).

---

[103] Arhiva Academiei, A-11-1898, f. 137—138. Vezi „Analele Academiei. Dezbateri", XXI, 1898—1899, p. 384—386.

[104] „Analele Academiei. Dezbateri", XXI, 1898—1899, p. 122, 193—195.

[105] *Ibidem*, XXII, 1899—1900, p. 172; XXIII, 1900—1901, p. 102; XXIV, 1901—1902, p. 151; XXV, 1901—1902, p. 151—152; XXVI, 1903—1904, p. 94; XXVII, 1904—1905, p. 171; XXVIII, 1905—1906, p. 104.

[106] Arhiva Academiei, A-7-1900, f. 34; scris. din 22 mar.

[107] *Ibidem*, A-7-101, f. 33.

[108] *Ibidem*, A-7-1902, f. 18.

[109] *Ibidem*, A-7-1903, f. 109 (scris. reprodusă şi în „Analele Academiei. Dezbateri", XXV, 1902—1903, p. 151—152).

[110] Arhiva Academiei, A-7-1904, f. 42: scris. din 28 febr./12 mar.

[111] *Ibidem*, A-7-1905, f. 31: scris. din 14/27 mar.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„Obosit de tot şi... slăbit tare", simţea acum nevoia unei primeniri [112]. Speranţa că va putea călători mai liber, după terminarea lucrării care îi angajase ultimele resurse sufleteşti şi materiale, avea să se dovedească fără temei. Ca să-şi aşureze momentan sarcina „a apelat la Academie, la Ministerul de resort şi la alte instituţii capabile să-i asigure difuzarea volumului, dar se pare că fără succes. „Să mai cer ceva, ori să tac şi să mă mîngîi cu speranţa în Dumnezeu ?" [113].

O mîngîiere doar aparentă va fi fost, pentru bătrînul cărturar, călătoria făcută în ţară, cu ocazia sesiunii din 1907, de la care a trebuit să plece pe neaşteptate, la 12/15 aprilie, spre a-l conduce pe ultimul drum pe S. Fl. Marian şi a-i evoca memoria în numele Academiei [114]. Ţara trecea prin clipe grele, cutremurată de marile răscoale ţărăneşti, în legătură cu care I. Sbiera a cerut să se consemneze în raport speranţa că „armonia dintre toate păturile sociale cetăţeneşti va fi deplin restabilită, nu numai prin vorbe ocazionale, binevoitoare şi prietenesti, ci şi prin confăptuiri necontenite", pentru ca toţi să se poată simţi părtaşi ai aceluiaşi „corp social cetăţenesc" şi să înceapă „un răstimp nou de adevăr şi dreptate, de înfrăţire şi de iubire, de solidaritate şi de sprijin reciproc" [115]. Sesiunea din 1907 i-a oferit prilejul de a se rosti asupra unor lucrări prezentate la premiile Academiei. Se cade să notăm, mai cu seamă, judecata, concordantă cu aceea a lui Maiorescu, emisă asupra volumului *În lumea dreptăţii* de Al. Brătescu-Voineşti, apreciat ca „o lucrare originală [...], un produs ceva mai individual, mai idealist" [116]. Asupra altor opere s-a rostit în sesiunile din 1908 şi 1909, şi sînt de reţinut îndeosebi aprecierile de bun simţ asupra volumului *Constanţa pitorească* de Ioan Adam, pe care îl recomanda pentru premiul „Adamachi" [117]. În numele Academiei, pe care o reprezenta împreună cu S. Puşcariu, succesorul său la catedră, el a rostit apoi, la 21 septembrie 1909, „cîteva cuvinte" la înmormîntarea lui N. Hurmuzaki [118]. De aici înainte, în cei aproape şapte ani cît mai avea de trăit, Sbiera n-a mai putut participa efectiv la lucrări, scuzîndu-se mereu, în scrisori stereotipe, că nu se poate deplasa [119]. Sînt ani în care, după informaţia transmisă de N. Iorga, el „a rămas ţintuit de boală, acasă, în *Palatul Sbierenilor*, cum i-a plăcut să o numească, lucrînd între două leşinuri, sub îngrijirea soţiei şi primind încă bucuros în salonul cu frumoasă bibliotecă" [120]. Numele lui mai era amintit în cuvîntarea lui C. I. Istrati la deschiderea sesiunii din mai 1916, alături de I. Caragiani şi T. Maiorescu, ca „ultimi colegi din falanga verde, bărbătească şi destoinică, cari au luat parte de la început la înfiinţarea Academiei şi cari au contribuit aşa de mult la bunul ei mers şi la numele tot mai bun ce şi-a făcut printre surorile ei cu mult mai bătrîne" [121].

Sbiera nu mai putea împărtăşi însă temerile şi nădejdile compatrioţilor săi, încordarea lor tragică de a scoate „din zgura trecutului, nobil şi lamur, un singur suflet, al unei singure fiinţe", cum aprecia Delavrancea [122]. El s-a adăugat curînd la strămoşi, în ajunul octogenatului său, la 7/21 octombrie 1916. În numele Academiei, Dimitrie Dan l-a însoţit pe drumul fără întoarcere, evocîndu-i marea străduinţă cărturărească [123]. Plenul n-a luat însă act de această pierdere decît la

---

[112] *Ibidem*, A-7-1906, f. 25 : scris. din 27 febr./12 mar.

[113] *Ibidem*, A-7-196, f. 25 : scris. din 4 dec.

[114] *Ibidem*, A-3-1907, f. 140—141 : scris. din 8/21 mai 1907. Vezi „Analele Academiei. Dezbateri", XXIX, 1906—1907, p. 204—205.

[115] „Analele Academiei. Dezbateri", XXIX. 1906—1907, p. 163.

[116] *Ibidem*, p. 180. Pentru celelalte cărţi discutate (A. Lupu Antonescu, Const. Rusescu, D-ra Stratilescu), vezi *ibidem*, p. 184, 261, 333—336.

[117] *Ibidem*, XXX, 1907—1908, p. 142 ; XXXI, 1908—1909, p. 234—235.

[118] Arhiva Academiei, A-7-1909, f. 137, 139.

[119] „Analele Academiei. Dezbateri", XXXIII, 1910—1911, p. 113 ; Arhiva Academiei, A-7-1911, f. 81 (scris. din 29 apr./12 mai) ; A-7-1912, f. 34 (scris. din „Analele Academiei. Dezbateri", XXXIV, 1912—1913, p. 118.

[120] N. Iorga, *Oameni cari au fost*, II, Bucureşti, 1935, p. 209—211.

[121] „Analele Academiei. Dezbateri", XXXVIII, 1915—1916, p. 88—89.

[122] *Ibidem*, XXXIX, 1916—1919, p. 31—40.

[123] *Ibidem*, p. 48—50.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

14/27 octombrie, prin glasul lui I. Bogdan, care ţinea să observe că deşi talent modest şi un autodidact ce şi-a asumat riscul multor „copilării", defunctul dăduse destule lucrări durabile pe tărîm istorico-literar, contribuind totodată, ca profesor şi publicist, la răspîndirea culturii româneşti în provincia natală [124]. Doi ani mai tîrziu, la 8/21 octombrie 1918, cînd Academia îşi relua activitatea, în Iaşii redeveniţi pasager capitală a ţării, I. Bianu afla prilej să evoce personalitatea cărturarului şi animatorului Sbiera [125], propunînd, a doua zi chiar, ca în locul acestuia să fie ales Ştefan Ciobanu [126]. Numele lui era pomenit din nou, cu toată consideraţia, la 14 mai 1919, cînd Academia îşi serba, cu o întîrziere ce se datora războiului, jubileul cincantenar [127]. Iar cînd se stingea ultimul dintre „începătorii" Academiei Române, I. Caragiani, după alţi doi ani, I. Bianu l-a evocat şi pe Sbiera între cei ce puseseră bazele înaltului aşezămînt, exemplari prin munca lor neobosită, prin capacitatea de a se entuziasma şi de a stărui [128].

Peste numele lui s-a aşezat apoi o tăcere prelungă, întreruptă doar în cîteva rînduri, pios, de foşti elevi sau discipoli [129]. Că era nedreaptă ignorarea lui Sbiera de către noile generaţii, nu mai e nevoie să insistăm. Activitatea academică a cărturarului, evocată în rîndurile de mai sus, o dovedeşte. Se înţelege, n-am putut cuprinde aici toate datele [130]. Cele consemnate relevă însă deopotrivă efortul cercetătorului şi valoarea omului, interesant prin el însuşi şi vrednic de a fi studiat. Dacă multe din concluziile la care a ajuns nu mai pot fi susţinute astăzi, nu e mai puţin adevărat că avem în faţă erudite acumulări de informaţii, îndeosebi asupra literaturii române vechi, care se cuvin puse în valoare. Ele constituie un preţios tezaur de ştiri ,remarcat ca atare de A. D. Xenopol, N. Iorga ş.a. [131], dar şi o temerară tentativă de construcţie a unei istorii culturale [132], periodizată pe veacuri, una de care istoriografia literară de după 1900 a beneficiat adesea tacit. Şi trebuie spus că munca desfăşurată de cărturar, o muncă ce inspiră respect prin întinderea şi tenacitatea ei, a fost stimulată în bună măsură de calitatea lui de membru al Academiei Române, calitate pe care Ioan Sbiera s-a străduit să o onoreze timp de o jumătate de secol.

---

[124] *Ibidem*, p. 46.

[125] *Ibidem*, p. 111.

[126] *Ibidem*, p. 130.

[127] *Ibidem*, p. 242 ; discursul lui I. Nistor.

[128] *Ibidem*, XLI, 1920—1921, p. 367—385 ; I. Bianu, *Începătorii Academiei Române la 1866 şi 1867*.

[129] Nicolae Tcaciuc-Albu, *Viaţa şi opera lui Ion Sbiera*, Cernăuţi, Ed. Liceului „Aron Pumnul", f. a. ,16 p. ; Al. Procopovici, *I. G. Sbiera*, discurs rostit la serbarea organizată de Societatea pentru cultura şi literatura română în Bucovina, Cernăuţi, 1936, 22 p.

[130] Scurte intervenţii în probleme de regulament, premii, publicaţiile Academiei, donaţii etc. ar mai putea fi menţionate. Vezi Arhiva Academiei, A-10-1885/1886, f. 51 ; A-10-1886, f. 46—72 ; „Analele Academiei. Dezbateri", XI, 1888—1889, p. 4 ; XV, 1892—1893, p. 94, 127 ; XIX, 1896—1897, p. 173 ; XX, 1897—1898, p. 22, 110, 111 ; Arhiva Academiei, A-7-1899, f. 21 ; „Analele Academiei. Dezbateri", XXI, 1898—1899, p. 131, 133, 136, 150—151, 171, 179, 181, 191, 207, 208 ; XXIX, 1906—1907, p. 22 ; XXX, 1907—1908, p. 125—126, 132, 147—148.

[131] A. D. Xenopol, în „Arhiva", IX, 1898, nr. 1—2, p. 96—97 ; N. Iorga, *op. cit.*

[132] Ştefan Pascu şi Eugen Stănescu, *Istoriografia modernă a României*. „Studii", XVII, 1964, nr. 1, p. 145.

IOAN SBIERA ET L'ACADÉMIE ROUMAINE

RÉSUMÉ

Professeur à l'Université de Cernăuţi et lettré de grande érudition, Ioan G. Sbiera (1836—1916) a déployé une activité notoire comme historien et philologue. Cette double qualité a lui apporté, du commencement (1866), la nomination à

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

l'Académie Roumaine. Depuis l'année 1867, interrompu de temps en temps par les ordres des autorités autrichiennes ou par les vicissitudes de sa vie, il a mis ses modestes talents et sa grande bienveillance à la disposition du haut phorum, en participant aux débats sur l'orotographe, le dictionnaire de la langue roumaine, la litérature ancienne et les éditions des textes.

L'examen des matériaux compris dans la presse de l'époque, dans les „Annales" de l'Académie et les lettres inédites conservées dans les archives de l'institution, a offert à l'auteur les moyens d'esquisser un chapitre de la biographie de ce diligent lettré, en le rapportant aux problèmes de l'époque et à ses contemporains. Les oeuvres les plus importantes de Sbiera restent attachées, plus ou moins, à l'histoire de l'Académie, surtout celles publiées vers la fin du siècle.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

UN CAPITOL DE ISTORIE POLITICĂ — CONSTITUIREA, GUVERNAREA ŞI DISPARIŢIA „BLOCULUI PARLAMENTAR" (1919—1920)

DE

GH. BUZATU

Viaţa politică a României de dinainte de primul război mondial s-a caracterizat, după cum bine se ştie, prin alternarea la cîrma ţării a două partide — conservator şi liberal. După 1918 se produc profunde transformări social-economice ce au determinat importante modificări pe plan politic [1]. În această epocă, concomitent cu dispariţia treptată a grupărilor conservatoare, apar noi partide politice. Reforma agrară, votul universal, precum şi atitudinea adoptată în cursul războiului pentru desăvîrşirea unităţii de stat au subminat bazele Partidului conservator-progresist condus de Al. Marghiloman. În ce priveşte Partidul conservator-naţionalist îndrumat de Take Ionescu, acesta nu a supravieţuit morţii şefului său în 1922. Partidul Naţional-Liberal, care reprezenta interesele marii burghezii a băncilor, industriei şi finanţelor din Vechiul regat, a căutat să se adapteze situaţiei noi existente după război. El a înţeles că dezvoltarea mai departe a ţării pe calea capitalistă, precum şi consolidarea propriilor poziţii reclamau înfăptuirea unor reforme şi a venit cu un program în acest sens [2].

Dintre formaţiile politice ivite după război se distingeau în primul rînd Partidul ţărănesc (I. Mihalache) şi Liga poporului (general Al. Averescu). Partidul naţionalist-democrat al lui N. Iorga fiinţa încă din 1910. În momentul Unirii din 1918 în provinciile eliberate existau partide politice naţionale care, apoi, şi-au continuat şi chiar lărgit activitatea în cadrul României întregite: Partidul naţional român din Transilvania (Iuliu Maniu), Partidul unirii din Bucovina (I. Nistor) şi Partidul ţărănesc din Basarabia (I. Inculeţ). Toate aceste grupări politice aveau înscrise în programele lor reforme democratice a căror aplicare ar fi putut avea efecte pozitive pentru dezvoltarea României.

Însă dintre toate partidele politice existente în România după terminarea primului război mondial cel mai avansat sub raportul modului în care întrevedea dezvoltarea social-economică a ţării era Partidul socialist care s-a transformat, în 1921, în P.C.R. [3].

---

[1] Vezi Dr. M. Muşat, I. Ardeleanu, *Viaţa politică în România. Partidele politice, 1918—1921*, Bucureşti, Editura Politică, 1971, passim.

[2] I. Agrigoroaiei, *Programul P.N.L. din perioada 1918—1921 şi unele probleme referitoare la dezvoltarea economiei naţionale*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie A. D. Xenopol", Iaşi, t. VIII/1971, p. 287 şi urm.

[3] V. Liveanu, *Situaţia politică a României în momentul creării P.C.R. Sistemul partidelor politice*, în „Studii", nr. 3/1966, p. 467.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În perioada la care ne referim apariția unor noi formații politice, departe de a constitui un element al consolidării regimului burghez în România, marca, dimpotrivă, o slăbire a lui. Așa după cum s-a observat [4], fenomenul sciziparității politice, întîlnit în România de-a lungul întregii epoci interbelice (1919—1939), constituia simptomul evident al unei „crize grave, devenită cronică în politica internă".

Primele alegeri desfășurate în România pe baza votului universal oferea imaginea veridică a schimbărilor politice survenite după război. Organizate în noiembrie 1919 de către guvernul condus de generalul Arthur Văitoianu, aceste alegeri s-au soldat cu rezultate considerate cvasi-unanim ca fiind „surprinzătoare" [5]. Într-adevăr, nici unul din vechile partide — liberal sau conservator — nu a întrunit un mare număr de voturi. În schimb, noile partide politice din Vechiul regat și grupările din provinciile unite au cîștigat un „procent remarcabil" [6]. S-a evidențiat Partidul țărănesc care a primit 46,3% din totalul voturilor exprimate în Vechiul regat. În Transilvania, Partidul național român nu a avut contracandidat și a întrunit o majoritate copleșitoare [7].

Care au fost consecințele acestei situații ? În camerele nou alese nici o grupare politică nu dispunea de majoritatea absolut necesară alcătuirii guvernului. Partidul național român era cel mai bine reprezentat (199 de mandate) ; restul partidelor se bucurau de o reprezentare infinit mai slabă decît ardelenii. Ca urmare, pentru formarea guvernului s-a impus soluția constituirii unei coaliții, a unui *Bloc*. Negocierile pentru formarea acestui „Bloc parlamentar" au început imediat după deschiderea, la 20 noiembrie 1919, a sesiunii noului Parlament [8]. La tratative au participat reprezentanții partidelor național român, național-democrat, țărănesc, al Unirii din Bucovina și țărănesc din Basarabia [9]. Înțelegerea perfectată nu prevedea contopirea partidelor menționate într-unul singur. Se preconiza doar crearea unui „bloc național și democratic în jurul unor puncte de program mai importante" [10] ce s-a constituit în mod oficial la 25 noiembrie 1919 [11].

Tratativele purtate în vederea făuririi „Blocului parlamentar" nu au fost — după cum rezultă din notele lui N. Iorga, unul dintre participanții activi la evenimente — deloc lesnicioase. S-au ridicat probleme dintre cele mai dificile, precum : alcătuirea listei cabinetului, stabilirea programului, a caracterului noi-

[4] Cf. M. Ivan, *Evoluția partidelor noastre politice în cifre și grafice 1919—1932*, Sibiu, 1933, p. 1.

[5] Joseph Roucek, *Contemporary Roumania and her Problems*, Stanford, University Press, 1932, p. 104 ; „Patria" (Cluj) din 14.XI.1919, p. 1.

[6] M. Ivan, *op. cit.*, p. 9.

[7] *Ibidem* ; Z. Ornea, *Țărănismul. Studiu sociologic*, București, Editura Politică, 1969, p. 37 ; Dr. M. Mușat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 179—180, 309 ; *Istoricul P.N.L. de la 1848 și pînă astăzi*, București, 1923, p. 225—226.

[8] Z. Ornea, *op. cit.*, p. 37—38. De fapt încă dinainte de alegerile din noiembrie 1919 se înregistraseră unele încercări de grupare a noilor forțe politice, reprezentante în majoritate ale păturilor burgheziei mici ori mijlocii, a țărănimii și intelectualității, cu scopul de a se împiedica, astfel, succesul partidelor așazise „oligarhice" (conservator și liberal). Printre cei care s-au pronunțat cei dintîi în acest sens s-a aflat ilustrul istoric N. Iorga, urmat imediat de către unii lideri ai Partidului național român (vezi „Patria" din 1.XII.1919, p. 1). În septembrie 1919, Iuliu Maniu a încercat, de altfel, să formeze un „guvern național" *(bidem)*, acțiune la care s-a raliat din prima clipă regele Ferdinand (Arh. St. București, fond Casa Regală, dosar 31/1919, f. 1). În cursul alegerilor, Partidul țărănesc a fost alături de gruparea lui Iorga și s-a declarat solidar cu Partidul național român și gruparea lui Inculeț (vezi „Țara Nouă" din 12.X.1919, p. 1). Afinitățile existente între aceste grupări politice au fost relevate, la scurt timp după alegeri, de oficiosul P.N.R. (vezi „Patria", din 16.XI.1919, p. 1).

[9] N. Iorga, *Memorii*, II, București, f.a., p. 269.

[10] *Ibidem*, p. 271.

[11] *Ibidem*, p. 273.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lor corpuri legiuitoare (adunări ordinare sau constituante ?), atitudinea ce urma să fie adoptată faţă de marii Aliaţi etc., etc. La un moment dat s-a propus ca Iuliu Maniu. Însă Maniu a şovăit şi l-a recomandat pe Al. Vaida-Voevod [12]. De asemea a fost avansat şi numele ardeleanului Aurel Vlad pentru postul de premier [13]. Relativ la dispoziţiile de politică internă din program, toate grupările „Blocului" au căzut de acord asupra necesităţii înfăptuirii unor reforme democratice, a adoptării grabnice a unor măsuri menite să contribuie la îmbunătăţirea situaţiei generale a ţării după război. Acest program a fost definitivat de-abia după instaurarea guvernului „Blocului", fiind expus de către Vaida-Voevod în şedinţa din 16 decembrie 1919 a Camerei [14].

În momentul constituirii „Blocului" peste măsură de presantă era definirea conduitei viitorului cabinet în domeniul politicii externe. Se impunea, îndeosebi, precizarea de la bun început a atitudinii guvernului din Bucureşti faţă de relaţiile ce trebuiau statornicite între România şi Consiliul Suprem Aliat. După cum se ştie, spre sfîrşitul anului 1919, ca urmare a „politicii de rezistenţă" promovată în lunile precedente de I. I. C. Brătianu, raporturile dintre guvernul de la Bucureşti şi Consiliul Suprem ajunseseră extrem de încordate. România refuzase să recunoască graniţele stabilite de către Aliaţi şi să semneze tratatul de pace cu Austria, ca şi tratatul minorităţilor. Conflictul cu Consiliul Suprem atinsese maximum de acuitate tocmai în preajma formării „Blocului". Astfel, la 24 noiembrie 1919, delegaţii Antantei prezentaseră la Bucureşti un nou ultimatum — al 12-lea în ordine — care cerea guvernului român ca în termen de opt zile să dea un răspuns definitiv dacă, în cazul Austriei, România îşi punea semnătura alături de Aliaţi ori făcea opinie separată [15]. Un răspuns negativ însemna ruperea oricăror relaţii cu Aliaţii. Răspunsul la acest ultimatum incumba guvernului „Blocului", pe cale de alcătuire.

La 28 noiembrie 1919 generalul Văitoianu a depus demisia cabinetului său ; el apreciase că, după efectuarea alegerilor, îşi îndeplinise misiunea, adăugînd că se retrăgea pentru a face loc guvernului „ce va ieşi din mijlocul reprezentanţilor naţiunii" [16]. În atari împrejurări era, deci, normal ca problemele politicii externe să fi preocupat pe reprezentanţii partidelor politice încă din vremea cînd ei căutau să perfecteze formarea „Blocului". Aşa, de pildă, N. Iorga opina la 25 noiembrie 1919 că guvernul „Blocului" va trebui să accepte cererile Consiliului Suprem [17] ; Maniu era şi el convins că, dacă avea să se renunţe la „politica de rezistenţă", Aliaţii vor face concesii României [18]. De altfel, această opinie fusese împărtăşită, din iunie 1919, de către toţi ardelenii care făceau parte din delegaţia română la Conferinţa Păcii [19]. În acest fel se poate considera că, în principiu, reprezentanţii „Blocului" erau de acord cu primirea ultimatumului. Acest lucru a ieşit clar la iveală din discuţiile purtate la Bucureşti între 1—3 decembrie 1919 de către diferiţi reprezentanţi ai „Blocului" cu delegaţii Antantei. Astfel, preşedintele în funcţie al Camerei, Al. Vaida-Voevod, a declarat diplomaţilor apuseni că viitorul guvern avea de gînd să primească ultimatumul, însă nu fără condiţii [20]. Iar în calitate de premier desemnat cu formarea noului

---

[12] *Ibidem*, p. 284 ; vezi şi „Îndreptarea" din 4—6.XII.1919, p. 1.
[13] „Patria" din 5.XII.1919, p. 12.
[14] Cf. *Dezbaterile Adunării Deputaţilor* (şedinţa din 16.XII.1919), p. 152—157.
[15] „Adevărul", din 10.XII.1919, p. 3.
[16] *Dezbaterile Adunării Deputaţilor* (şedinţa din 28.XI.1919), p. 66.
[17] N. Iorga, *op. cit.*, II, p. 273.
[18] *Ibidem*, p. 274.
[19] V. V. Tilea, *Acţiunea diplomatică a României (noiembrie 1919—martie 1920)*, Sibiu, 1925, p. 18. În acest sens s-a mai pronunţat Octavian Goga (vezi Biblioteca Centrală de Stat, Bucureşti, fond Saint-Georges, pachet VIII/7, f. 14), precum şi dr. T. Mihali *(ibidem*, f. 9).
[20] S. D. Spector, *Rumania at the Paris Peace Conference (A Study of the Diplomacy of Ioan I. C. Brătianu)*, New York, 1962, p. 213.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cabinet la 1 decembrie 1919, același a înștiințat pe miniștrii aliați la București că va refuza mandatul în cazul în care Consiliul Suprem nu avea să renunțe la preambulul „rușinos" din „convenția specială" anexată tratatului cu Austria și dacă nu va modifica unele articole ale ei [21]. Reprezentanții francez și britanic, respectiv Cambon și Rattigan, i-au promis tot sprijinul în această direcție [22]. Între timp, Victor Antonescu depunea eforturi la Paris pentru a obține îndulcirea condițiilor puse de Aliați. Primul lucru pe care l-a obținut privea amînarea termenului de expirare a ultimatului de la 2 la 8 decembrie 1919. Consiliul Suprem a consimțit la aceasta datorită crizei de guvern ce intervenise în România după 28 noiembrie 1919 [23]. De asemenea, în urma insistențelor lui Antonescu, reprezentanții Angliei, Franței și Italiei s-au declarat de acord cu modificarea tratatului minorităților, dar au reafirmat că România nu va căpăta satisfacție decît după acceptarea necondiționată a ultimatumului [24]. La 3 decembrie 1919, Consiliul Suprem a difuzat chiar o „notă finală" ce condiționa anumite concesii în funcție de primirea neîntîrziată a ultimatumului. Nota a ajuns la București în 5 decembrie 1919, cînd Vaida-Voevod tocmai prezentase regelui lista noului cabinet [25]. În aceeași zi, guvernul „Blocului" a notificat Aliaților că primea ultimatumul [26].

Componența guvernului format la 5 decembrie 1919 de către Al. Vaida-Voevod reflecta cît se poate de fidel raportul de forțe existent în cadrul „Blocului parlamentar". Astfel, posturile principale și cele mai numeroase erau deținute de ardeleni [27]. Surprinzătoare a fost doar desemnarea generalului Averescu la interne [28], motiv pentru care nici un partizan de-al lui Iorga nu a intrat în guvern [29]. De asemenea, nici țărăniștii lui Mihalache nu au fost reprezentați inițial; abia după 16 decembrie 1919, în urma unor demisii vor fi cooptați I. Mihalache și prof. I. Borcea, precum și dr. N. Lupu (independent).

La conducerea Camerei și a Senatului au fost aleși N. Iorga și, respectiv, prof. Paul Bujor (țărănist).

Rezultă că guvernul „Blocului" cuprindea în majoritate personalități cunoscute ori pe cale de afirmare în viața politică a țării și reprezentînd partide cu o bază socială mai largă și, totodată, extrem de neomogenă. Acest lucru a fost

---

[21] V. V. Tilea, *op. cit.*, p. 32.

[22] S. D. Spector, *op. cit.*, p. 215.

[23] „Adevărul", din 10.XII.1919, p. 3.

[24] S. D. Spector, *op. cit.*, p. 207.

[25] *Ibidem*, p. 215.

[26] V. V. Tilea, *op. cit.*, p. 31—32.

[27] Repartiția posturilor în guvern s-a făcut după cum urmează: Al. Vaida-Voevod — președinția și externele; general Al. Averescu — interne; general I. Rășcanu — război; dr. Aurel Vlad — *finanțe și ad-interim la industrie și* comerț; Victor Bontescu — agricultură și domenii; Octavian Goga — instrucție și culte; Mihai Popovici — lucrări publice; I. Pelivan — justiție; I. Inculeț, Pantelimon Halippa, dr. I. Cantacuzino, I. Nistor și Ștefan Ciceo-Pop — miniștri de stat (Arh. St. București, fondul Senatului, dosar 13.080/1919—1920, f. 13). Ulterior s-a procedat la o serie de remanieri în urma unor demisii sau cooptări de noi miniștri: la *16 decembrie 1919* — dr. Aurel Vlad — finanțe și ad-interim la interne (în locul lui Averescu, demisionat), Victor Bontescu — industrie și comerț, I. Mihalache — agricultură și domenii ,I. Borcea — instrucție și culte (în locul lui Goga, demisionat), *(ibidem*, f. 16); la *29 decembrie 1919:* dr. N. Lupu — interne *(ibidem*, f. 18); la *10 ianuarie 1920:* St. Ciceo-Pop — ad-interim la președinție și externe *(ibidem*, f. 19); la *23 februarie 1920:* M. Popovici — lucrări publice și ad-interim la finanțe (în locul lui A. Vlad, demisionat); la *2 martie 1920:* general Traian Moșoiu — război (în locul lui I. Rășcanu, demisionat) și I. Borcea — ad-interim la industrie și comerț (în locul lui V. Bontescu, demisionat) *(ibidem*, f. 22).

[28] N. Iorga, *Supt trei regi*, București, 1932, p. 334.

[29] Idem, *Memorii*, II, p. 285; vezi și „Neamul Românesc" din 6.XII.1919, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

determinant pentru stabilirea caracterului reformelor preconizate de cabinetul „Blocului". În adevăr, corespunzător intereselor şi presiunilor exercitate de păturile ţărănimii şi ale burgheziei mici ori mijlocii ce constituiau baza socială a grupărilor incluse în „Bloc", guvernul a înserat în program unele reforme cu caracter democratic (legislaţie socială, fixarea impozitului progresiv pe venit, o reformă agrară largă etc.). Pe de altă parte, unii dintre membrii Partidului naţional român din Transilvania au acţionat în sensul tergiversării reformelor. Pe acest temei, importante disensiuni s-au manifestat în rîndul guvernului. Astfel, dr. A. Vlad şi V. Bontescu erau împotriva reformei agrare [30]. Însuşi primul ministru Vaida-Voevod avea vederi de dreapta şi, în multe momente, a dat dovadă de nehotărîre în transpunerea în viaţă a programului pe care el l-a anunţat în Parlament [31]. Simultan, dar în sens contrar, au acţionat I. Mihalache şi dr. N. Lupu, care au insistat permanent asupra urgenţei reformelor.

Se desprinde, prin urmare, că a existat o serioasă lipsă de omogenitate a forţelor sociale în numele cărora acţionau partidele politice coalizate, fapt ce va submina — după cum se va vedea — trăinicia guvernării Al. Vaida-Voevod şi chiar a „Blocului".

•

Pe plan intern, guvernarea „Blocului" s-a aflat în faţa unor probleme dintre cele mai dificile. Deşi trecuse un an de la retragerea trupelor Puterilor Centrale, rănile războiului nu fuseseră încă tămăduite. Ţara trecea printr-o gravă criză socială, economică şi financiară ale cărei consecinţe aveau să se manifeste încă timp îndelungat după terminarea conflictului mondial, determinînd şi importante mutaţii în viaţa politică.

Una din cele mai grele probleme aflate în faţa noului guvern era cea monetară şi financiară. În timpul războiului, toate cabinetele făcuseră — cu scopul de a acoperi cheltuielile mereu crescînde — numeroase împrumuturi la Banca Naţională a României. Ca urmare s-a procedat la repetate emisiuni de monedă hîrtie fără acoperire, fapt ce a condus la inflaţie şi la scăderea continuă a cursului leului. În anul 1919, statul român a apelat în mai multe rînduri la B.N.R., împrumuturile efectuate atunci depăşind considerabil suma celor contractate în vremea războiului : 2,6 miliarde lei, faţă de 1,6 miliarde lei între 1916—1918 [32].

În situaţia în care se afla ţara în anii 1919—1920 ţelurile financiare şi economice înscrise în programul „Blocului" (stabilirea echilibrului bugetar, unificarea monetară, refacerea cursului leului, introducerea impozitului pe venit etc., etc.) [33] erau dificil de realizat. Dealtfel, guvernul Vaida-Voevod şi-a recunoscut incapacitatea de a restabili echilibrul bugetar atunci cînd a hotărît să recurgă în continuare la diverse împrumuturi pentru acoperirea cheltuielilor ordinare sau de urgenţă. Astfel, la 31 decembrie 1919 s-a depus la Cameră un proiect de lege ce autoriza guvernul să contracteze un împrumut intern sau extern în sumă *nelimitată* [34], *iar în timpul misiunii sale peste hotare*, în ianuarie-martie 1920, Vaida-Voevod s-a străduit să obţină credite de la capitaliştii apuseni [35].

Nu poate fi ignorat faptul că însănătoşirea monedei şi a finanţelor statului era lipsită de trăinicie dacă nu se sprijinea pe o viaţă economică sănătoasă. Or, în perioada respectivă starea economică a ţării era cît se poate de precară, lucru

---

[30] Cf. V. Liveanu şi colaboratori, *Relaţii agrare şi mişcări ţărăneşti în România, 1908—1921*, Bucureşti, Editura Politică, 1967, p. 341.

[31] *Ibidem.*

[32] Partidul Poporului, *Studiu asupra situaţiei ţării în martie 1920, ianuarie 1922 şi aprilie 1926*, Bucureşti, 1927, p. 105.

[33] Cf. *Expunerea domnului Al. Vaida-Voevod privitoare la programul guvernului*, Bucureşti, 1919, p. 10.

[34] *Dezbaterile Adunării Deputaţilor (şedinţa din 31.XII.1919)*, p. 329.

[35] Biblioteca Academiei, *Corespondenţa N. Iorga*, vol. 281, nepaginat (Scrisoarea lui Al. Vaida-Voevod către N. Iorga. Londra, 31 ianuarie 1920).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ce reiese şi din multitudinea sarcinilor pe care şi le propunea programul „Blocului" : refacerea economică, sporirea producţiei, procurarea de materii prime şi de maşini, refacerea regiunilor distruse de război, reorganizarea căilor ferate etc. Dificultăţile realizării acestor multiple sarcini sînt evidente. În 1919—1920 o chestiune din cele mai grele o constituiau transporturile, a căror dezorganizare influenţa negativ asupra întregii vieţi economice. M. Popovici, ministrul lucrărilor publice în cabinetul Vaida-Voevod, a arătat într-o şedinţă a Camerei că fără refacerea căilor de comunicaţie şi buna lor funcţionare „toată viaţa economică stagnează, ... tot progresul este stînjenit" [36]. Într-o interpelare la Senat din 9 februarie 1920, V. Miclescu menţiona de asemenea : „Fără restabilirea căilor de comunicaţie întreaga viaţă economică este paralizată, iar statul merge la dezastru" [37]. Starea proastă a transporturilor nu numai că împiedica activitatea economică, ci făcea ca regiuni întregi ale ţării să nu fie aprovizionate cu produse de primă necesitate (făină, mălai, lemne, sare sau petrol) [38].

În aceste împrejurări asistăm la scumpirea traiului şi înflorirea speculei [39]. Mai mulţi senatori informau, de pildă, guvernul despre intensificarea contrabandei produselor agricole interzise la export [40]. În acelaşi timp, N. Iorga a primit o scrisoare de la un cetăţean din Bucureşti care saluta hotărîrea cabinetului Vaida-Voevod de a adopta o lege contra „speculei odioase" [41]. Această lege va fi depusă pe biroul Senatului la 30 decembrie 1919 [42].

La oraşe exista o puternică criză de locuinţe [43], fapt semnalat adesea în Parlament de reprezentanţii „Blocului". Guvernul Vaida-Voevod a fost silit să ia măsuri corespunzătoare — după remarca doctorului N. Lupu — „unei vii şi imediate nevoi sociale" [44]. La 12 martie 1920, în ajunul demiterii guvernului „Blocului", s-a depus la camere, din iniţiativă parlamentară, un proiect de lege „pentru rezolvarea problemei locuinţelor" [45]. Proiectul, care nu a mai ajuns să fie adoptat, încerca să împace interesele proprietarilor de imobile cu cele ale chiriaşilor. Astfel, el prevedea, pe de o parte, prelungirea contractelor de închiriere existente, obligativitatea pentru posesorii de imobile urbane să închirieze surplusul de spaţiu locativ, iar, pe de altă parte, îngăduia proprietarilor să sporească chiriile pînă la 30—40% [46] ; pentru locuinţele din mediul rural proiectul conţinea, de asemenea, unele stipulaţii [47].

Situaţia grea în care se zbătea populaţia oraşelor nu era necunoscută autorităţilor. Într-un memoriu întocmit de funcţionarii judecătoreşti şi portăreii din întreaga ţară se cerea îmbunătăţirea stării „morale şi materiale", care era „precară" şi „nu mai putea dăinui" [48]. Spre sfîrşitul anului 1919 mai mulţi deputaţi au informat Camera că în Capitală şi-n restul ţării se făcea tot mai mult simţită lipsa de pîine. Se preconiza adoptarea unor măsuri urgente pentru a se preîntîmpina foametea [49]. Adesea locuitorii oraşelor se adresau direct membrilor Parla-

[36] *Dezbaterile Adunării Deputaţilor (şedinţa din 15.XII.1919)*, p. 140.
[37] Arhiva Istorică Centrală, fond Senat, dosar 13 097/1919—1920, f. 285.
[38] Idem, dosar 13 079/1919—1920, f. 10 ; Arh. St. Bucureşti, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar 29/1919, f. 212, 213.
[39] Arh. St. Bucureşti, fond Senat, dosar 13 079/1919—1920, f. 105.
[40] *Ibidem*, f. 85—86.
[41] Biblioteca Academiei, *Corespondenţa N. Iorga*, vol. 280, f. 57.
[42] Arh. St. Bucureşti, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar 28/1913, f. 2.
[43] Idem, dosar 29/1919, f. 74.
[44] Arh. St. Bucureşti, fond Senat, dosar 13 079/1919—1920, f. 90.
[45] *Dezbaterile Adunării Deputaţilor (şedinţa din 12.III.1920)*, p. 1 054—1 064.
[46] *Ibidem ;* vezi şi Arh. St. Bucureşti, fond Senat, dosar 13 079/1919—1920, f. 96—101.
[47] *Ibidem*, f. 101.
[48] Arh. St. Bucureşti, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar 29/1919, f. 132.
[49] *Ibidem*, f. 134, 172.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mentului cu cererea de a se face ceva pentru ei ; aşa, de pildă, la 14 decembrie 1919 N. Iorga a primit o telegramă din partea muncitorilor ceferişti din Galaţi care deplîngeau „starea noastră deplorabilă" şi solicitau sprijinul marelui istoric, în calitatea-i de preşedinte al Camerei, pentru „susţinerea cauzei noastre drepte" [50]. În arhiva lui N. Iorga se păstrează un apel semnificativ, adresat de locuitorii oraşului Panciu şi ai satelor din împrejurimi, „domnilor" senatori şi deputaţi ; în apel se arăta că războiul mondial a lăsat „multă jale şi durere" îndeosebi în ţinutul Putnei, pe unde trecuse linia frontului. Regiunea devenise prin noiembrie 1919 o veritabilă „vale a plîngerilor" : populaţia se înjumătăţise, iar unii părinţi, nemaiavînd cu ce-şi hrăni copiii, se spînzurau. Locuitorii cereau un ajutor grabnic, căci altfel vor „pieri cu zile" [51]. La fel stăteau lucrurile şi în judeţele Rîmnicu Sărat şi Brăila, pe unde de asemenea se desfăşuraseră operaţiunile militare în cursul campaniei din 1916—1918 ; aici, comunica un deputat la 12 decembrie 1919, jalea era „mai mare ca oriunde" [52].

Ca urmare a acestei situaţii au izbucnit numeroase frămîntări, la oraşe — după expresia unui senator — grevele ţinîndu-se „lanţ" [53]. La sfîrşitul anului 1919 au avut loc mari manifestaţii în faţa primăriei din Iaşi, precum şi o grevă la societatea de tramvaie din Bucureşti. În ultimul caz s-a recurs la forţa armată pentru potolirea greviştilor [54]. Mişcarea revoluţionară din acel timp a culminat, la 26 decembrie 1919, cu o grevă generală demonstrativă în Capitală şi manifestaţii de amploare în întreaga ţară, toate prilejuite de împlinirea unui an de la masacrul din piaţa Teatrului Naţoinal din Bucureşti. În Capitală numărul demonstranţilor a depăşit cifra de 50 000 [55]. La începutul anului 1920 au izbucnit nemulţumiri în rîndurile invalizilor de război. Acestor manifestări de revoltă justificată le-au urmat grevele funcţionarilor din Bucureşti, precum şi ale salariaţilor de la „Uzina de gaz şi electricitate" din aceeaşi localitate [56]. O altă mare demonstraţie a avut loc tot la Bucureşti în 29 februarie 1920.

Sub presiunea luptei revoluţionare, guvernul „Blocului" a abrogat legea stării de asediu pentru Vechiul regat şi a desfiinţat cenzura. În acelaşi timp, dr. N. Lupu a elaborat proiectul de lege democratic „asupra asociaţiilor profesionale", prezentat Camerei de către Virgil Madgearu [57]. Acest proiect, numit şi al sindicatelor, prezenta o semnificaţie cu totul aparte. Era pentru prima dată în România cînd se legiferau măsuri ce stabileau dreptul la liberă asociere. După părerea autorului proiectului, acesta nu mai putea întîrzia, fiind impus de însăşi „evoluţia socială" de după război [58]. Se stipula că toţi salariaţii — de stat sau particulari — aveau dreptul să se organizeze în sindicate fără să fi obţinut autorizaţia prealabilă a organelor de stat. Proiectul cuprindea însă şi unele îngrădiri. Astfel, scopul asociaţiilor profesionale era limitat la apărarea drepturilor industriale, comerciale, economice şi culturale ale membrilor lor (articolul 5). Se stabilea precis (articolul 48) că erau interzise asociaţiile constituite vizînd la atingerea vreunui obiectiv politic, considerat „ilicit, contrar legilor ţării sau bunelor moravuri" [59]. Peste aceste limite, proiectul întocmit de dr. N. Lupu prezenta, dacă ar fi fost adoptat, un important pas înainte pe calea recunoaşterii dreptului de liberă asociere în România.

În timpul guvernării „Blocului" la sate a continuat să se menţină aceeaşi stare de nemulţumire existentă şi în perioada anterioară. Ţărănimea avea seri-

---

[50] Biblioteca Academiei, *Corespondenţa N. Iorga*, vol. 280 ,f. 88 bis.
[51] Idem, vol. 281, nepaginat.
[52] Arh. St. Bucureşti, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar 29/1919, f. 55.
[53] Arh. St. Bucureşti, fond Senat, dosar 13 079/1919—1920, f. 105.
[54] N. Iorga, *op. cit.*, II, p. 296—297.
[55] *Greva generală din România. 1920*, Bucureşti, 1960, p. 97—98.
[56] N. Iorga, *op. cit.*, II, p. 326.
[57] *Dezbaterile Adunării Deputaţilor (şedinţa din 12.III.1920)*, p. 1 064—1 070.
[58] *Ibidem*, p. 1 064.
[59] *Ibidem*, p. 1 069.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

oase şi multiple motive de nemulţumire. În regiuni întregi din cuprinsul ţării foametea făcea adevărate ravagii. La 11 decembrie 1919 un deputat constata că în cele mai multe sate era o „adevărată lipsă de hrană", „că „boala mizeriei" secera numeroase vieţi [60]. O situaţie extrem de gravă exista în Dobrogea. Aici populaţia se adăpostea „în bordeie improvizate, hrănindu-se cu pîine făcută din rădăcină de papură, uscată în cuptor, amestecată cu rumeguş de ferăstrău şi pastă de urzici..." [61]. După alte informaţii, tot în Dobrogea multe familii locuiau în „subterane", gospodăriile sătenilor fiind dărîmate, iar vitele şi inventarul agricol — o raritate. Se aprecia că situaţia era netăgăduit mai gravă decît în regiunile din nordul Franţei puternic devastate de război în lunile precedente [62]. Pe lîngă toate acestea ţăranii resimţeau serios lipsa pămîntului. Toate guvernele care precedaseră cabinetul „Blocului" tergiversaseră înfăptuirea reformei agrare promisă încă în 1917 [63]. Este adevărat că în decembrie 1918 guvernul liberal condus de I. I. C. Brătianu elaborase decretul de expropriere, dar nu s-au luat măsuri pentru a se trece la împroprietărirea celor îndreptăţiţi. Pe deasupra, decretul liberal se menţinea strict în cadrul dispoziţiilor constituţionale din iunie 1917 prevăzînd exproprierea unei suprafeţe maxime de 2 milioane ha în Vechiul regat. Evident, această suprafaţă era neîndestulătoare pentru acoperirea tuturor nevoilor ţărănimii. Cererile pentru împroprietărire deveniră presante la instaurarea guvernului Vaida-Voevod [64] care a înserat între punctele principale din program şi înfăptuirea reformei agrare. Trebuie reţinut că absolut toate partidele şi grupările politice ce alcătuiau „Blocul" au fost dintru început de acord, cu faptul că se impunea aplicarea neîntîrziată a reformei agrare. De asemenea s-a apreciat că prevederile decretului de expropriere puteau fi modificate în sensul extinderii suprafeţelor expropriabile. În consecinţă, programul guvernului Vaida-Voevod stabilea că „pămîntul va trebui să ajungă în mîinile acelora care îl cultivă", imediat [65]. Totodată, programul prevedea elaborarea legii agrare ce putea revizui decretele-legi anterioare, însă numai cu condiţia să nu se facă „schimbări în dezavantajul ţărănimii" [66]. În fiecare sat se rezervau păduri şi izlazuri comunale [67].

Răspunzînd atît cererilor ţărănimii, cît şi propriului angajament asumat prin program, cabinetul „Blocului" a trecut neîntîrziat la alcătuirea proiectului de lege pentru reforma agrară în România. În cadrul cabinetului această misiune a revenit lui I. Mihalache, liderul Partidului ţărănesc şi titularului departamentului de agricultură şi domenii. Elaborarea proiectului s-a făcut — după afirmaţia chiar a lui Mihalache — nu fără greutăţi [68]. Lăsînd deoparte faptul că opoziţia (P.N.L., Liga poporului sau conservatorii) nu era de fel de acord cu lărgirea reformei agrare, chiar în cadrul guvernului s-au făcut auzite voci contra proiectului pregătit de Mihalache. Dar în cele din urmă, la 6 martie 1920, guvernul şi-a însuşit proiectul legii agrare pentru Vechiul regat [69] şi a hotărît să-l înainteze regelui. În faţa refuzului suveranului de a-l recomanda camerelor, proiectul a fost depus la 12 martie 1920, din iniţiativa parlamentară, pe birourile corpurilor legiuitoare [70].

---

[60] Arh. St. Bucureşti, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar 29/1919, f. 38.

[61] *Ibidem*, f. 56.

[62] *Ibidem*, f. 84.

[63] Vezi *Relaţii agrare şi mişcări ţărăneşti în România. 1908—1921*, passim.

[64] Cf. N. Iorga, *op. cit.*, II, p. 323.

[65] Vezi *Expunerea d-lui Vaida-Voevod...*, p. 8.

[66] *Ibidem.*

[67] *Ibidem.*

[68] N. Iorga, *op. cit.*, II, p. 337.

[69] Cf. I. Mihalache, *Proiectul legei agrare de împroprietărirea ţăranilor*, Bucureşti, 1920, p. 1—2.

[70] Vezi *Dezbaterile Adunării Deputaţilor (şedinţa din 12.III.1920)*, p. 1 035—1 054; *Dezbaterile Senatului (şedinţa din 12.III.1920)*, p. 595—614. (Cu două zile mai devreme fusese adoptată de Parlament legea agrară pentru Basarabia).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Proiectul Mihalache[71] cuprindea prevederi evident mai largi decît toate dispoziţiile anterioare privitoare la expropriere. El era superior proiectului P.N.L.-ului întocmit în 1918 şi care se menţinea strict în limitele celor 2 milioane ha expropriabile în Vechiul regat. Anteproiectul liberal mai stabilea limita maximă a unei proprietăţi la 100 de ha, cu specificarea că un moşier putea să-şi oprească cinci asemenea corpuri de moşie[72].

Proiectul guvernului „Blocului", a cărui expunere de motive a fost redactată de către N. Iorga[73], cuprindea două părţi distincte: exproprierea şi împroprietărirea. Pentru terenurile agricole se pornea de la principiul de bază că un proprietar nu avea dreptul decît la o singură moşie, cu o suprafaţă de pînă la 100 de ha. Se admiteau şi moşii de 250—500 de ha, însă numai pentru proprietarii de ferme[74]. În rest se mai expropriau, imediat şi integral, proprietăţile supuşilor statelor străine, ale absenteiştilor, Academiei, Eforiei spitalelor civile, Casei Şcoalelor, Casei rurale, terenurile cultivabile ale Coroanei, precum şi moşiile arendate neîntrerupt între 1906—1916 (art. 6). Subsolul terenurilor expropriate trecea în proprietatea statului (art. 2). În ceea ce priveşte împroprietărirea, proiectul Mihalache stabilea că ea trebuia terminată în linii mari, în maximum cinci ani. Legiuitorul îşi propunea crearea şi consolidarea micilor gospodării de 3—5 ha. Pentru pămîntul primit, ţăranii urmau să plătească despăgubiri foştilor proprietari. Răscumpărarea a fost eşalonată în 40 de anuităţi. Statul ajuta numai văduvele şi orfanii de război, plătindu-le o cotă de 35% din datoriile ce le reveneau[75].

În urma înlăturării guvernului „Blocului" şi a dizolvării camerelor în martie 1920, proiectul Mihalache nu a mai fost adoptat.

•

De guvernarea „Blocului parlamentar" rămîn legate unele succese obţinute de România în domeniul politicii externe.

Instaurarea cabinetului Vaida-Voevod a fost precedată, după cum s-a arătat, de intense negocieri privind atitudinea ce urma să fie adoptată în privinţa raporturilor cu Consiliul Suprem Aliat. Reprezentanţii de frunte ai partidelor grupate în „Bloc" (Iorga, Maniu, Vaida-Voevod, Mihalache) ajunseseră la un punct de vedere identic în această chestiune, şi anume că România trebuia să admită semnarea tratatului cu Austria şi a aceluia referitor la naţionalităţi. N. Iorga îndeosebi a depus eforturi stăruitoare în acest sens[76]. Amintim că cei mai mulţi dintre politicienii care insistau pentru acceptarea condiţiilor puse de Aliaţi nu s-au gîndit nici un moment că putea fi vorba de o cedare necondiţionată. Dimpotrivă, ei aveau în vedere obţinerea unor concesii din partea Aliaţilor. În fond, acceptarea ultimatumului nu însemna nicidecum o îngenunchiere a României, ci evidenţia slăbiciunea Consilului Suprem. După V. V. Tilea în decembrie 1919 Consiliul Suprem a fost acela care a ieşit „înfrînt"[77]. Istoricul american Spector a apreciat, de asemenea, că în anul 1919 Consiliul Suprem a fost nevoit să ajungă la un „compromis" cu România[78].

După ce a acceptat ultimatumul, guvernul Vaida-Voevod a procedat, la 10 decembrie 1919, la semnarea tratatelor de pace de la Saint-Germain en Laye

---

[71] Vezi detalii la Ioan Scurtu, *Proiectul de lege agrară depus din iniţiativa parlamentară în martie 1920*, în „Analele Universităţii Bucureşti", Istorie, an. XVIII, nr. 2/1969, p. 87—97.

[72] L. Moldovan, *Reforma agrară*, Brăila, 1919, p. 6—8.

[73] N. Iorga, *op. cit.*, II, p. 360.

[74] I. Mihalache, *op. cit.*, p. 8 şi urm.

[75] *Ibidem*, p. 5—7.

[76] N. Iorga, *Supt trei regi*, p. 328.

[77] V. V. Tilea, *op. cit.*, p. 32.

[78] S. D. Spector, *op. cit.*, p. 197.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cu Austria şi de la Neuilly cu Bulgaria [79]. Concomitent s-a semnat şi „convenţia specială" (tratatul minorităţilor) anexată tratatului cu Austria şi încheiată între România, pe de o parte, şi Statele Unite, Anglia, Franţa, Italia şi Japonia, pe de altă parte. Aliaţii au ţinut cont de cererile juste formulate de diplomaţii români şi au consimţit la îndulcirea preambulului convenţiei, ca şi la modificarea acelor prevederi ce condiţionau recunoaşterea independenţei depline a României în funcţie de respectarea articolului 44 din tratatul de la Berlin din 1878 [80].

După normalizarea raporturilor cu Aliaţii, un act de o deosebită însemnătate pentru consolidarea integrităţii teritoriale a ţării şi cu efect binefăcător pe plan internaţional l-a constituit adoptarea, la 29 decembrie 1919, de către camere a legilor privitoare la sancţionarea unirii cu România a provinciilor istorice [81]. Camera şi Senatul, întrunite atunci sub preşedinţia lui N. Iorga şi Paul Bujor, au adoptat *în unanimitate* şi prin aclamaţii aceste legi, care consfinţeau de drept Marea Unire înfăptuită cu un an mai devreme prin lupta şi voinţa maselor populare.

Semnarea tratatelor de pace cu Austria şi Bulgaria a lăsat pendinte încă o serie întreagă de probleme privind mai cu seamă graniţele României. Premierul Vaida Voevod s-a hotărît să plece personal în Apus pentru a încerca să convingă Consiliul Suprem Aliat să tranşeze conform intereselor ţării chestiunile în suspensie. Prin decret-regal, Vaida-Voevod a fost numit la 10 ianuarie 1920 prim-delegat al României la Conferinţa păcii, cu depline puteri [82]. În acelaşi timp, Ştefan Ciceo-Pop a fost numit ad-interim la Preşedinţia Consiliului de Miniştri şi Externe pe timpul lipsei titularului [83].

Atmosfera la Paris şi Londra în ajunul sosirii lui Vaida-Voevod, în a doua jumătaate a lunii ianuarie 1920, continua să fie defavorabilă României. Deşi acceptase ultimatumul, guvernul român încă nu inspira încredere, mai ales americanilor. Aceştia puneau la îndoială bunele intenţii ale cabinetului de la Bucureşti în raporturile cu Aliaţii. Desemnarea primului ministru ca delegat la Conferinţă avea, deci, menirea de a spulbera într-o măsură prea multele îndoieli. Delegarea lui Vaida-Voevod în persoană arăta însemnătatea pe care guvernul român o acorda raporturilor cu Aliaţii.

Misiunea lui Vaida-Voevod a început la momentul oportun. Guvernul horthist nu încetase să desfăşoare o propagandă activă în problema Transilvaniei [84]. Se înţelege că, în aceste împrejurări, acţiunile lui Vaida-Voevod erau absolut necesare, cu atît mai mult cu cît la sfîrşitul lunii februarie 1920 urmau să fie luate în dezbatere de către Consiliul Suprem — care-şi ţinea atunci lucrările la Londra — unele clauze ale tratatului cu Ungaria [85].

În prima etapă a misiunii sale poste graniţă, premierul român s-a oprit la Paris (16—27 ianuarie 1920). Aici, el a fost ascultat de către doi din reprezentanţii de seamă ai Consiliului, şi anume Clemenceau şi Lloyd George. Neobţinînd iniţial nici o asigurare de la aceştia, Vaida-Voevod şi-a propus să-i viziteze pe Millerand, Deschanel, Poincaré, Briand şi Barthou. Concluziile la care a ajuns în urma discuţiilor purtate la Paris se referau la efectuarea unei vizite la Londra, posibilitatea

[79] Restul puterilor aliate învingătoare semnaseră aceste tratate respectiv la 10 septembrie şi 27 noiembrie 1919.

[80] Vezi „Viitorul" din 20.I.1920, p. 3.

[81] Arh. St. Bucureşti fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar 19/1920, f. 2—31.

[82] Idem, dosar 26/1920, f. 9.

[83] *Ibidem*, f. 3.

[84] Vezi Biblioteca Academiei, *Corespondenţa N. Iorga*, vol. 281, nepaginat (Scrisoarea lui Al. Lapedatu către N. Iorga. Paris, 7 februarie 1920).

[85] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

încheierii unui acord cu unele ţări vecine pe baza recunoaşterii integrităţii teritoriale a României [86].

Între 28 ianuarie—3 februarie 1920 Vaida-Voevod s-a deplasat la Londra. Prezenţa lui în capitala Angliei, unde a fost iarăşi primit de către Lloyd George, a stîrnit în presa britanică ecouri din cele mai favorabile României [87]. Acest fapt a influenţat pozitiv asupra negocierilor purtate de premierul român. Lloyd George însuşi s-a arătat ceva mai binevoitor, decît anterior la Paris [88]. La 4 februarie 1920 Vaida-Voevod a revenit la Paris, iar după 22 februarie a plecat din nou la Londra, unde a rămas pînă la primirea ştirii despre demiterea cabinetului său, în 13 martie 1020.

Rezultatele obţinute de Vaida-Voevod în tot acest timp au corespuns intereselor ţării [89]. Consiliul Suprem a refuzat să mai asculte contrapropunerile lui Apponyi în problema Transilvaniei [90]. Pe baza acestei ultime hotărîri, la 8 martie 1920 conferinţa miniştrilor de externe şi a ambasadorilor aliaţi a respins toate cererile horthiste de revizuire a clauzelor teritoriale, militare, financiare şi de tranzit inserate încă din vara anului 1919 în proiectul tratatului de pace cu Ungaria [91]. Actul istoric al Unirii înfăptuită de poporului român a căpătat, astfel, o largă şi temeinică recunoaştere internaţională.

Activitatea lui Vaida-Voevod în străinătate mai prezintă şi un alt aspect important. El a fost cel dintîi şef al unui guvern român care a iniţiat, după Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie 1917, negocieri directe cu reprezentanţii statului sovietic pentru rezolvarea problemelor de interes comun [92]. Potrivit celor relatate de un colaborator apropiat de-al său din acea vreme, în anul 1920 Vaida-Voevod a dorit „cu toată sinceritatea şi bunăvoinţa a cădea de acord cu Sovietele. Era convingerea că ţara noastră va trage numai foloase dintr-o pace cu Rusia (Sovietică — n.n.)" [93]. Acţiunile întreprinse de Vaida-Voevod pe linia restabilirii legăturilor noastre cu Rusia Sovietică au avut un ecou favorabil în rîndul opiniei publice democratice din ţară. Ele nu au fost însă şi pe placul unor cercuri reacţionare interne care au desfăşurat, în primăvara anului 1920, o propagandă ostilă statului socialist şi reglementării relaţiilor bilaterale. Acestea au intervenit la rege care şi-a exprimat, la rîndu-i, nemulţumirea pentru faptul că Vaida-Voevod nu l-a consultat [94]. Demiterea de către rege, la 13 martie 1920, a cabinetului Vaida-Voevod nu a împiedicat continuarea tratativelor începute sub bune auspicii cu Rusia Sovietică. Guvernul Averescu, care a succedat la putere cabinetului „Blocului", nu a încetat dialogul cu diplomaţii sovietici, dar nu a ajuns la vreun rezultat.

•

Guvernarea „Blocului democratic" nu a fost pe placul cercurilor reacţionare din ţară. Acestea au combătut în permanenţă şi pe cele mai diverse teme cabinetul condus de Vaida-Voevod, pregătind înlăturarea lui de la putere. Nucleul opoziţiei

---

[86] Idem (Scrisoarea lui Al. Vaida-Voevod către N. Iorga. Paris, 24 ianuarie 1920).

[87] V. V. Tilea, *op. cit.*, p. 37—48.

[88] Biblioteca Academiei, *Corespondenţa N. Iorga*, vol. 281, nepaginat (Scrisoarea lui Al. Vaida-Voevod către N. Iorga. Londra, 31 ianuarie 1920).

[89] Idem, vol. 285, f. 160 (Scrisoarea lui Al. Vaida-Voevod către N. Iorga. Londra, 3 februarie 1920). Cf. şi Al. Boldur, *La Bessarabie et les relations russo-roumaines*, Paris, 1927, p. 97.

[90] Biblioteca Academiei, *Corespondenţa N. Iorga*, vol. 284, f. 126.

[91] V. V. Tilea, *op. cit.*, p. 81 (Tratatul definitiv se va semna la Trianon, în 4 iunie 1920).

[92] *Ibidem.*

[93] *Ibidem*, p. 117.

[94] N. Iorga, *Memorii*, II, p. 353.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

s-a constituit în jurul P.N.L.-ului, secondat de Liga poporului şi de partidul conservator. Opoziţia s-a speriat mai cu seamă de reformele propuse de către „Bloc", de spiritul în care ele urmau a fi aplicate [95]. Trecînd momentan peste contradicţiile existente în cadrul ei, opoziţia s-a regrupat relativ repede. De la începutul anului 1920, pe primul plan a apărut generalul Al. Averescu, care s-a bucurat şi de sprijinul liberalilor sau al conservatorilor în lupta pentru înlăturarea guvernului „Blocului" şi instaurarea unui cabinet de „mînă forte". Paralel, partidele din opoziţie au trecut la subminarea pe toate căile a măsurilor adoptate de „Bloc". În Parlament, ele au împiedicat vreme de peste două luni luarea în discuţie a programului de reforme al guvernului. Aceasta nu a mai fost posibil în martie 1920, cînd guvernul Vaida-Voevod terminase proiectele principalelor reforme întrevăzute. Lupta care avea să se dea în jurul lor urma, aşadar, să constituie pentru cabinetul Vaida-Voevod momentul esenţial al existenţei sale [96].

În altă ordine de idei, nu putem neglija că înlăturarea guvernului „Blocului" nu s-a datorat numai acţiunilor opoziţiei, şi ci propriei sale slăbiciuni. Dintru început, cabinetul Vaida-Voevod a cunoscut serioase convulsiuni. Astfel, desele remanieri guvernamentale subliniau dezacordul dintre reprezentanţii diverselor forţe politice ce alcătuiau alianţa. Se înţelege că acest dezacord avea la origină importante probleme ţinînd de programul şi de înfăptuirile guvernului. În această privinţă menţionăm, de pildă, că nu toţi membrii cabinetului au fost de acord cu măsurile preconizate referitoare la reorganizarea jandarmeriei [97], introducerea impozitului asupra cîştigurilor de război [98], combaterea speculei, ridicarea stării de asediu şi desfiinţarea cenzurii în unele provincii. Pe aceeaşi linie, amintim că în rîndurile guvernului au existat neînţelegeri mai cu seamă în legătură cu stabilirea textului şi adoptarea legii agrare. S-a menţionat mai sus că, în semn de protest contra respectivei legi, dr. A. Vlad şi Victor Bontescu s-au retras din guvern. În afară de aceştia, nici primul ministru nu s-a arătat prea hotărît, dimpotrivă. Aflat la Londra în martie 1920, el a cerut lui N. Iorga să insiste pe lîngă partidele „Blocului" pentru ca acestea să consimtă la amînarea depunerii proiectelor de legi pînă la revenirea sa în ţară [99]. Acelaşi punct de vedere l-a împărtăşit şi Ştefan Ciceo-Pop, locţiitorul primului ministru [100].

În legătură cu proiectul Mihalache a izbucnit între cabinet şi rege conflictul ce a dat prilejul acestuia din urmă, sprijinit de întreaga opoziţie, să impună demiterea guvernului „Blocului". De asemenea, un rol nu lipsit de importanţă l-au jucat şi cele două proiecte de legi (locuinţe şi sindicate) elaborate de dr. N. Lupu. Disputa se reducea, în esenţă, la următoarele: potrivit normelor constituţionale, după ce cele trei proiecte de legi au fost aprobate de guvern urma ca să fie prezentate regelui spre semnare, pentru a putea fi apoi depuse pe birourile camerelor. Dar liberalii, conservatorii, averescanii etc. erau nemulţumiţi de dispoziţiile acestor proiecte, mai ales ale legii agrare [101]. Regele a apreciat şi el că reforma propusă de Mihalache era prea „radicală" [102]. În această situaţie, suveranul refuză să sancţioneze cele trei proiecte amintite. În două rînduri, la 8 şi 12 martie 1920, Mihalache şi dr. Lupu au solicitat să fie primiţi în audienţă de către rege, dar au fost refuzaţi. Atunci cei doi miniştri hotărîră să demisioneze,

[95] Vezi „Patria" din 17.III.1920, p. 1.

[96] Vezi „Ţara nouă" din 17 martie 1920, p. 2.

[97] Legea s-a votat numai de către Senat (cf. *Dezbaterile Senatului, şedinţa din 12.III.1920*, p. 649).

[98] Un proiect, din iniţiativă parlamentară, s-a depus la Senat (cf. *Dezbaterile Senatului, şedinţa din 2.III.1920*, p. 440 şi urm.).

[99] Biblioteca Academiei, *Corespondenţa N. Iorga*, vol. 285, f. 65 (Telegrama lui Al. Vaida-Voevod către N. Iorga. Londra, 3 martie 1920).

[100] N. Iorga, *op. cit.*, II, p. 354—355.

[101] Vezi „Patria", din 17.III.1920, p. 1.

[102] N. Iorga, *Supt trei regi*, p. 336—337.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

după ce însă proiectele lor vor fi fost depuse din inițiativă parlamentară. Ei au fost îndemnați în acest sens de către N. Iorga, președintele camerei [103].

În adevăr, la 12 martie 1920 cele trei proiecte au fost depuse în Parlament [104]. Despre modul în care ele au fost primite de opoziție, N. Iorga consemna: „... Liberalii n-au prevăzut. Devin palizi. Se trimite după partizani. Încep urlete formidabile... La Senat... marghilomaniștii și liberalii fac un scandal de douăzeci de minute" [105]. Din altă sursă aflăm că — după citirea proiectului de lege agrară la Senat — se produc „protestări și tumult" [106]. În fața criticilor vehemente, Senatul adoptă în grabă o moțiune de încredere în guvern [107].

Dar, în ciuda tuturor protestelor, cele două camere primesc proiectele depuse; se admite urgența lor chiar, urmînd ca ele să fie imediat trimise comitetelor de delegați spre referire. Datorită evoluției evenimentelor, proiectele nu vor mai ajunge însă să fie adoptate. A doua zi, la 13 martie 1920, Ștefan Ciceo-Pop este constrîns — după cele petrecute — să prezinte demisia guvernului „Blocului", care a fost admisă de rege în mare grabă. Se constituie un nou guvern condus de generalul Al. Averescu.

Demisia guvernului Vaida-Voevod, impusă de fapt de către rege în înțelegere cu forțele opoziției, a provocat emoție și nemulțumire în rîndurile cercurilor democratice din țară. N. Iorga a declarat că guvernul a fost „străpuns pe la spate" [108], că s-a comis o „crimă" [109]. Oficiosul țărăniștilor a considerat demiterea cabinetului „Blocului" drept o „lovitură de stat" [110].

Pe de altă parte, modul în care a fost demis guvernul — în momentul în care șeful său se afla peste hotare în misiune oficială — a produs o impresie defavorabilă în străinătate. La ultima întrevedere pe care Vaida-Voevod a avut-o cu Lloyd George, în 15 martie 1920, premierul britanic și-a exprimat nedisimulat stupoarea față de evenimentele survenite în România în lipsa primului ministru [111].

•

Făcînd un bilanț al guvernării „Blocului democratic", se impune să remarcăm că — într-un timp scurt — s-au obținut rezultate notabile [112]. Pe plan extern, guvernul Vaida-Voevod a încheiat pacea cu Austria și Bulgaria, a semnat textul, modificat, al „convenției speciale" și a obținut recunoașterea granițelor României întregite în 1918. Pe plan intern, guvernul s-a străduit să creeze condiții propice pentru trecerea cît mai rapidă la refacerea și consolidarea generală a țării după un greu război. De numele acestui cabinet rămîn legate intențiile realizării unor reforme ce erau în pas cu spiritul și necesitățile epocii și care ar fi putut contribui într-o largă măsură — în cazul că ar fi fost aplicate întocmai — la opera de lichidare a consecințelor primului conflict mondial, la refacerea și întărirea economică a statului român.

În încheiere este cazul să precizăm că „Blocul parlamentar" a supraviețuit un timp guvernării din 1919—1920, dar într-o altă formulă. Astfel, la 16 martie 1920, unele *dintre grupările politice* ce l-au constituit au format „Federația democrației național-sociale" [113], cuprinzînd P.N.D., Partidul țărănesc și gruparea d-rului N. Lupu. În mai 1920, „Federația" s-a lărgit prin intrarea Partidului

[103] *Ibidem*, p. 360.

[104] La Cameră au fost depuse toate cele trei proiecte de legi (sindicate, locuințe și reforma agrară), iar la Senat numai ultimele două.

[105] N. Iorga, *Memorii*, II, p. 361.

[106] Arh. Șt. București, fond Senat, dosar 13 079/1919—1920, f. 90.

[107] *Ibidem*, f. 90—91.

[108] „Patria", din 18.III.1920, p. 1.

[109] „Neamul Românesc" din 28.III.1920, p. 1.

[110] „Țara nouă" din 16.III.1920, p. 1.

[111] Cf. V. V. Tilea, *op. cit.*, p. 199.

[112] Un bilanț al guvernării, vezi în „Patria" din 19.III.1920, p. 1.

[113] Dr. M. Musat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 186—187.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

naţional-român şi a altor grupări politice, ajungînd să numere şase partide. Încheierea respectivei coaliţii — „destul de confuză atît ca program, cît şi ca ideologie" [114] — s-a făcut, nu întîmplător, în prejma alegerilor parlamentare organizate atunci de guvernul Averescu. Ea nu a reuşit însă să reediteze succesul repurtat de „Bloc" în noiembrie 1919 şi s-a fărămiţat în cursul următoarelor zece luni. Despre o reînviere a „Blocului parlamentar" după formula din noiembrie 1919 nici vorbă nu mai putea fi ; unele dintre grupările politice participante au renunţat treptat la reformele propovăduite în 1919—1920, alunecînd tot mai accentuat pe panta politicianismului burghez. Acesta a fost îndeosebi cazul partidelor naţional român şi ţărănesc care, în anul 1926, au sfîrşit de altfel prin a fuziona în cadrul Partidului naţional-ţărănesc.

UN CHAPITRE DE L'HISTOIRE POLITIQUE DE LA ROUMANIE. LA CONSTITUTION DU „BLOC PARLEMENTAIRE", LE MINISTÈRE QU'IL A SOUTENU ET SA DISSOLUTION (1919—1920)

RÉSUMÉ

L'auteur décrit une des périodes les plus intéressantes de l'histoire de la Roumanie après la première guerre mondiale — la période du ministère Alexandre Vaida-Voevod.

Ce ministère a représenté une coalition ou un „bloc" des nouveaux partis qui avaient triomphé aux élections générales pour la Chambre des députés et le Sénat de novembre 1919. Ces partis, notamment : le parti national roumain de Transylvanie (ayant pour chef Jules Maniu), le parti paysan de Roumanie (ayant pour chef Jean Mihalache), le parti paysan de Bessarabie (ayant pour chef Jean Inculeţ), le parti paysan de Bucovine (ayant pour chef Jean Nistor) et le parti nationaliste-démocrate (ayant pour chef Nicolas Iorga), ont conclu, le 25 novembre 1919, une alliance qui a eu pour conséquence la constitution du ministère présidé par Alexandre Vaida-Voevod.

La durée de ce ministère fut très courte (5 décembre 1919—13 mars 1920). Cependant, la brève période du gouvernement Vaida-Voevod présente un grand intérêt pour l'histoire politique de la Roumanie. En effet, le ministère Vaida-Voevod s'est efforcé de réaliser en Roumanie d'importantes réformes démocratiques. En ce qui concerne la politique étrangère, il a signé le traité de Saint-Germain en Laye et le traité de Neuilly (10 décembre 1919) ; il a voulu aussi améliorer les relations de la Roumanie avec l'U.R.S.S.

Le ministère du „Bloc Parlementaire" a été contraint de démissionner pour des motifs de politique intérieure et surtout pour l'action qu'il avait entreprise afin de réaliser une grande réforme agraire. Le „Bloc Parlementaire" n'a survécu que peu de mois à la chute du ministère Vaida-Voevod.

[114] *Ibidem*, p. 189.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

TINERETUL STUDENȚESC DIN IAȘI ÎN PROCESUL PREFACERILOR REVOLUȚIONARE POSTBELICE

DE

VALERIU FLORIN DOBRINESCU

Anii 1944—1947, anii marilor încercări și ai unor înverșunate lupte de clasă, au fost hotărîtori pentru destinele poporului român, evidențiind capacitatea teoretică și practică a Partidului Comunist de a porni la edificarea unei noi societăți.

Pentru România nu exista, în august 1944, decît o singură cale: *aceea a adevăratei democrații*, în care poporul să-și poată afirma din plin marile sale calități și aspirații [1].

În luptele pentru transformarea democratică, revoluționară a țării organizate și conduse de P.C.R., Uniunea Tineretului Comunist, tineretul a fost totdeauna prezent. Într-adevăr, istoria tumultoasă a acelor ani era martora unei puternice afirmări a tineretului, el fiind „forța creatoare care, pusă în serviciul științei și progresului, poate da un ajutor prețios pentru dezvoltarea economică, socială, politică și științifică a unui popor" [2]. Secretarul general al U.T.C., de atunci, Nicolae Ceaușescu, arăta în articole ca: *Frontul unic al tineretului; Lupta U.T.C. este lupta întregului tineret, Despre tineret* [3], sarcinile multiple care stăteau la fața tineretului în etapa revoluției popular-democratice [4].

Marea majoritate a studenților s-au alăturat, încă din primele zile ale insurecției [5], forțelor politice care reprezentau *progresul, viitorul. Manifestul Studenții!*, editat de Comitetul Frontului Studenților Patrioți, chema tineretul studios „să sprijine lupta pentru continuarea războiului antihitlerist, eliberarea Ardealului și pentru organizarea unei noi vieți studențești" [6]. În realizarea acestor obiective era esențială unirea într-un front democratic național a întregii studențimi, angajarea forțelor ei la opera începută și favorizată de victoria insurecției naționale armate, antifasciste și antiimperialiste [7]. Intrînd în legalitate, U.T.C. a căutat să

---

[1] „Scînteia" din 11 octombrie 1944.

[2] *Idem*, din 21 septembrie 1944.

[3] Idem, din 22 septembrie, 14 octombrie și 21 septembrie 1944.

[4] *Ibidem.*

[5] Vezi telegrama adresată, la 31 august 1944, de Rectorul Politehnicii „Gh. Asachi" Iași, în numele profesorilor și studenților (Arh. Inst. Polit. Iași, fond R—S, dosar 4/1944, pachet 2, nepag.).

[6] A.I.S.I.P., cota XXVIII, 16, 1944.

[7] „Scînteia", din 3 octombrie 1944.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

concentreze în jurul său tineretul social-democrat și pe acela aparținînd grupărilor F.N.D. De aceea, C.C. al U.T.C. a salutat încheierea Frontului Unic între U.T.C. și U.T.S. ca un „pas hotărîtor spre realizarea unității de acțiune, condiție necesară pentru angajarea întregului tineret al patriei la opera de refacere economică și de democratizare a țării" [8]. Frontul Unic al Tineretului chema pe muncitori, studenți și elevi „să-și intensifice activitatea în vederea sprijinirii frontului antihitlerist, să lupte pentru democratizarea aparatului de stat, izgonirea trădătorilor, mărirea salariilor și instaurarea unui guvern F.N.D." [9].

În frontul luptei pentru transformarea democratică a României, pentru refacerea și reconstrucția economică, studențimea din cel mai vechi centru universitar al țării s-a situat pe un loc de frunte, aportul ei la opera deschisă și favorizată de victoria din August fiind apreciabil. Participînd alături de întregul popor, la rezolvarea problemelor cu care era confruntată societatea românească după al doilea război mondial, studenții ieșeni au contribuit activ la lupta împotriva reacțiunii care încerca să transforme tineretul studios într-o masă de manevră împotriva democrației. Împletind această acțiune cu lupta întregului popor pentru consolidarea regimului popular-democrat, tineretul ieșean, în rîndurile căruia se afirmau comuniști și uteciști, a militat pentru unitatea de acțiune a studențimii democrate, pentru scoaterea de sub influența reacțiunii a celor neîncrezători în forțele democrației. Trăind și învățînd în zona cu cele mai mari distrugeri cauzate de război [10], ei s-au alăturat, sub conducerea comuniștilor și uteciștilor, eforturilor pe care întregul popor le făcea pentru reconstrucția țării. Nu trebuie pierdut din vedere faptul că aceste realizări se obțineau în condițiile în care România era angajată cu întregul său potențial economic și militar la războiul antihitlerist, că statul trebuia să îndeplinească toate obligațiunile prevăzute în convenția de armistițiu. Apoi, forțele politice reacționare aparținînd fostului regim își concentrează eforturile principale în sectorul economic unde dețineau poziții hotărîtoare. Prin speculă și sabotaj, prin evaziune fiscală, ele căutau să adîncească dezorganizarea producției, să provoace în țară un val de nemulțumiri pe care să-l folosească în scopurile lor de clasă, unele grupări politice scontînd pe o intervenție străină [11].

Această etapă istorică s-a caracterizat prin ofensiva neîntreruptă a forțelor democratice. O componentă a acestui proces l-a constituit lupta pe care grupările politice aflate sub conducerea P.C.R. o duceau pentru crearea unei culturi noi, pentru acordarea dreptului la învățătură tuturor copiilor țării. În noua societate, cultura națională, ca și ideea națională, urmau să capete noi valențe. „Ideea națională — declara Lucrețiu Pătrășcanu — trebuie să fie legată de ideea de masă, realizînd într-adevăr idealul național prin ridicarea maselor la o viață conștientă. Între credința noastră politică de comuniști și această idee națională astfel înțeleasă nu există nici un fel de contrazicere. Dimpotrivă, în momentul în care noi ne preocupăm de nevoile și aspirațiile poporului nostru, *în acel moment* facem *operă națională*. Numai în cadrul unei națiuni libere forțele populare pot fi creatoare și un popor poate da maximum în cultura umană. *Sîntem pentru cultura socialistă, dar această cultură va păstra totdeauna forma națională, după cum internaționalismul nu va duce la stingerea niciunuia din drepturile de viață ale poporului nostru*" [12] (s.n.).

Schimbări importante aveau să se producă și în domeniul învățămîntului. O condiție *sine qua non* a unei noi orientări a învățămîntului era democratizarea lui,

---

[8] Idem, din 22 septembrie 1944.

[9] Idem, din 8 octombrie 1944.

[10] Arh. St. Iași, fond O.R.M., dosar 140/1947, f. 45.

[11] Ion Agrigoroaiei și Valeriu Dobrinescu, *Probleme ale revoluției democrat-populare din România în unele lucrări străine*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol", Iași, Tom X (1973), p. 426.

[12] L. Pătrășcanu, *Poziția Partidului Comunist Român față de intelectuali*, Editura Partidului Comunist Român, 1946, p. 14—15.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

îndreptarea lui spre cursuri care să corespundă mai bine aspirațiilor poporului român, întregii națiuni. Porțile școlilor trebuiau deschise tuturor celor care nu se bucuraseră în trecut de binefacerile culturii și ale civilizației. Atragerea intelectualității la această operă nu era o acțiune ușoară.

În studiul de față, pe baza unor documente exhaustive, ne propunem să analizăm poziția studențimii ieșene față de principalele probleme cu care a fost confruntată societatea românească în perioada de mari prefaceri revoluționare care a precedat actul de la 30 decembrie 1947. Aceasta deoarece, problematica în sine a stat mai puțin în atenția cercetătorilor. Lucrări speciale, semnate de Ilie Grămadă [13], Aurel Loghin și Valeriu Florin Dobrinescu [14], au adus în circuitul științific unele aspecte ale problematicii; de asemenea, date interesante privind poziția studențimii din Iași în etapa revoluției popular-democratice găsim în volumele: *Tineretul comunist în acțiune*, București, Editura științifică, 1972 și *File din istoria U.T.C.*, București, Editura politică, 1971, precum și în studiile Marietei Matei și C. Bărbulescu [15].

Evacuate în perioada martie 1944 — mai 1945, în mai multe localități din țară, institutele de învățămînt superior ieșene au trebuit să înfrunte uriașe probleme de ordin material și financiar [16], cu însemnate repercusiuni asupra condițiilor de viață și de învățătură ale studenților. „421 de studenți — se scria într-un memoriu din 21 noiembrie 1944 al Facultății de agronomie Iași evacuată la Geoagiu — nu au literalmente cu ce trăi" [17]. Au fost cu greu depășite dificultățile de cazare a studenților și a cadrelor didactice, ca și cele în legătură cu aprovizionarea cantinelor [18] — inerente perioadei prin care trecea întreaga țară — slabele posibilități de apărare a bunurilor Universității [19], fixarea examenelor de sfîrșit de an și de admitere în facultăți [20], stabilirea sesiunilor de examene pentru studenții mobilizați [21] și cuantumul taxelor școlare [22]. Astfel, într-un memoriu, din 13 decembrie 1944, se arăta că Politehnica „Gh. Asachi", evacuată la Turnu-Severin, „are cel mai mare număr de studenți refugiați, care sînt fără părinți și fără nici un sprijin de nicăieri" [23]. Despre o activitate didactică propriu-zisă nu a putut

---

[13] *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași, 1860—1960*, București, 1960, vol. I, p. 292—300.

[14] Aurel Loghin, *Din tradițiile democratice și revoluționare ale studențimii ieșene*, „Cercetări istorice", Serie Nouă, III (1972); Valeriu Florin Dobrinescu, *Studențimea ieșeană în anii revoluției popular-democratice, (1944—1947)*, „Analele Universității „Al. I. Cuza" Iași (Serie Nouă), Secțiunea a III-a, a. Istorie, Tomul XX, Anul 1974, fasc. 2.

[15] Marieta Matei, *Înființarea și rolul Frontului Democrat-Universitar* (1946—1947), „Studii", Anul XVIII, 5/1965; C. Bărbulescu, *Mișcarea revoluționară a tineretului din România în perioada august 1944 — martie 1949*, „Anale de istorie", Anul XI, 5/1965.

[16] Arh. Univ. Iași, fond R, dosar 4/1944, f. 21 și 170; Arh. St. Iași, fond Inst. de Arte Plastice, dosar 8/1943, f. 23; Arh. Inst. Polit. Iași, fond R—S, dosar 1/1944, pachetul 1, nepag.

[17] Arh. Inst. Polit. Iași, fond R—S, dosar 2/1944, pachet 1, nepag.

[18] Arh. St. Alba Iulia, fond Pref. — cabinet, dosar 6/1944, f. 249—50; dosar 32/1944, f. 119; idem, fond Pref. — Birou refugiați, dosar 7/1944, nepag.; Arh. Inst. Polit. Iași, fond R—S, dosar 3/1944, pachet 1, nepag.; idem, dosar 2/1944, pachet 1, nepag.

[19] Arh. Univ. Iași, fond R, dosar 4/1944, f. 170, 184, 348; dosar 87/1944, f. 17—19.

[20] Idem, dosar 4/1944, f. 8—10.

[21] Ținînd cont că participarea la războiul antihitlerist constituia o datorie patriotică a fiecărui cetățean, Senatul Universității ieșene hotăra, la 28 septembrie 1944, ca studenții mobilizați să fie scutiți de frecvență și să li se acorde sesiuni extraordinare *(ibidem)*.

[22] Arh. Inst. Polit. Iași, fond R—S, dosar 2/1944, pachet 1, nepag.; Arh. St. Iași, fond Inst. de Arte Plastice, dosar 8/1943, f. 23.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

fi vorba în localităţile unde se aflau evacuate facultăţile, ţinîndu-se doar unele seminarii cu scopul de a-i pregăti pe studenţi pentru examene [24].

În această perioadă, numeroşi studenţi ieşeni mobilizaţi au participat la eliberarea teritoriului ţării de armatele germano-hortyste. „La 1 decembrie 1944 — se arăta în şedinţa Consiliului profesoral consacrată eliberării Transilvaniei de către armatele română şi sovietică — împrejurările au voit să găsească Universitatea „Cuza Vodă" din Iaşi pe pămînul cetăţii Unirii Ardealului cu Patria mamă" [25]. Din iniţiativa Societăţii „Astra", la acea dată, în sala Caragiale din Alba Iulia, a avut loc o adunare festivă la care a vorbit şi reprezentantul Universităţii [26]. Totodată, studenţii medicinişti s-au remarcat pentru ajutorul pe care l-au acordat răniţilor şi mutilaţilor de război.

Considerată un imperativ patriotic, reîntoarcerea în Iaşi a Universităţii, a Politehnicii şi a celorlalte instituţii de învăţămînt superior a preocupat, în egală măsură, corpul profesoral şi pe studenţi încă din primele zile ale insurecţiei din August. „Aproape toate păturile sociale — se sublinia în raportul din 3 noiembrie 1944, întocmit de prof. Ilie Popa — sînt dornice de a revedea cît mai curînd Universitatea reinstalată pe locul ei natural" [27]. În condiţiile în care forţele democratice, conduse de P.C.R., cîştigau teren în lupta pentru putere, aceasta a devenit o problemă de stat [28]. Alături de profesori, bacalaureaţii liceelor moldovene, medicii din oraşul şi judeţul Iaşi, sindicatul inginerilor, studenţii Politehnicii considerau reîntoarcerea „drept singura posibilitate de îndeplinire a speranţelor legitime, cît şi pentru o mai grabnică reînviorare a vieţii intelectuale şi economice a Iaşului, unul din oraşele cele mai lovite din ţară care, ca vechi centru de cultură, nu poate fi lăsat să moară" [29]. Studenţimea democrată a Universităţii „Al. I. Cuza" cerea, la 16 şi 27 noiembrie 1944, revenirea acestei instituţii, promiţînd tot ajutorul tineresc şi toată munca ei neprecupeţită pentru ca oraşul Iaşi să-şi reia funcţia culturală [30]. Unele memorii [31] ca acela adresat de studenţii ieşeni generalului I. Boiţeanu, ministru secretar de stat la Departamentul Educaţiei Naţionale, subliniau şi consecinţele grave pentru ţară şi cultura românească ale întîrzierii readucerii acestor aşezăminte de cultură. Poziţia hotărîtă a studenţilor şi a profesorilor ieşeni a făcut să eşueze unele propuneri vizînd o mutare definitivă sau parţială a institutelor de învăţămînt superior în alte localităţi [32]. Problema readucerii aşezămintelor de cultură era strîns legată de efectuarea unor lucrări de anvergură; operaţiunea a durat 4 luni şi jumătate, terminîndu-se la 1 aprilie 1945 [33]. Profesorii şi studenţii ieşeni aveau de rezolvat, în primul rînd, problema refacerii localului Universităţii deteriorat de război, să repare căminele, mobilierul şi laboratoarele [34]. Pentru a depăşi această situaţie, la 6 martie 1945, Universitatea solicita Ministerului educaţiei naţionale să se cedeze pînă în toamnă localul Liceului catolic „Notre Dame de Sion", iar pentru fete mînăstirea Galata [35]. În aceeaşi perioadă, Politehnica avea nevoie de cămine pentru 1 500 de studenţi [36].

[23] Arh. Inst. Polit. Iaşi, fond R—S, dosar 1/1944, pachet 1, nepag.

[24] Arh. Univ. Iaşi, fond R, dosar 4/1944, f. 536.

[25] Arh. I.M.F., fond R—S, Fac. de medicină — coresp., inv. 432, dosar 2/1944, vol. II, pachet 452, nepag.

[26] Arh. Univ. Iaşi, fond R, dosar 4/1944, f. 309.

[27] Idem, dosar 32/1944, f. 8.

[28] Arh. Inst. Polit. Iaşi, fond R—S, dosar 2/1944, pachet 1, nepag.

[29] Arh. Univ. Iaşi, fond R, dosar 4/1944, f. 591—592.

[30] „Moldova liberă" din 25 octombrie 1944.

[31] Arh. Univ. Iaşi, fond R, dosar 4/1944, f. 184, 419; Arh. Inst. Polit. Iaşi, fond R—S, dosar 2/1944, pachet 1, nepag.; idem, fond Fac. de electrotehnică — coresp., dosar 1/1945, pachet 1, nepag.; Anuarul Institutului Politehnic „Gh. Asachi", vol. I, 1912—1969, Iaşi, 1968, p. 106.

[32] Arh. Univ. Iaşi, fond R, dosar 1/1945, f. 25; idem, dosar 6/1945, f. 519; dosar 4/1944, f. 309.

[33] Arh. St. Bucureşti, fond Casa Regală, Bunuri private, dosar 95/1945, f. 6.

[34] Arh. Univ. Iaşi, fond R, dosar 1/1945, f. 18.

[35] Arh. Inst. Polit. Iaşi, fond R—S, dosar 9/1945, pachet 2, nepag.

[36] Arh. Univ. Iaşi, fond R, dosar 32/1946, f. 25.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

6 martie 1945, Universitatea solicita Ministerului educației naționale să se cedeze pînă în toamnă localul Liceului catolic „Notre Dame de Sion", iar pentru fete mînăstirea Galata [35]. În aceeași perioadă, Politehnica avea nevoie de cămine pentru 1.500 de studenți [36].

Se simțea, de asemenea, lipsa fondurilor bănești. Pentru reparații, reinstalarea laboratoarelor și seminariilor, Universitatea avea nevoie de mari resurse financiare [37]. Deși avea propriile ei probleme în folosirea localului, Universitatea se arăta dispusă să ajute Școala Politehnică [38]. Cu toate dificultățile întîmpinate cursurile universitare au putut reîncepe la Iași, datorită sprijinului organelor locale de partid [39], a guvernului democratic, prin eforturile majorității studenților și profesorilor. Pînă la 15 mai 1945, studenții și profesorii aflați la Iași au triat materialul utilizabil, mobilierul bibliotecilor și laboratoarelor, au început să pună în funcțiune laboratoarele etc. „Universitatea — scria prof. Ilie Popa — trebuie și poate să funcționeze chiar în cursul acestui an. Vom avea de luptat cu multe și grele nevoi. Cei ce iubesc această instituție de cultură vor trebui să lupte. Mutarea este un *imperativ patriotic*. Cadrele didactice și studenții nu vor șovăi de a merge la Iași să înfrunte toate greutățile și să le învingă" [39] (s.n.). Paralel cu această activitate, tinerii studenți prezenți la Iași, la sfîrșitul anului 1944, au participat la refacerea municipiului distrus de război [40] și au sprijinit acțiunea „Apărării Patriotice", de „ajutorare a fraților noștri din Moldova și Transilvania, prin colectarea de îmbrăcăminte, alimente, medicamente, bani". În acest sens a fost lansat *Apelul C.C. al U.T.C. pentru ajutorarea Moldovei și Ardealului către tineretul din România*. „Prin contribuția voastră la colecția „Apărării Patriotice" — se spunea în apel — vom arăta solidaritatea tineretului din România în lupta hotărîtă pentru distrugerea definitivă a fascismului". Aceleași imperative le conținea și *Apelul* din 11 noiembrie 1944 al Ministerului educației naționale [41].

La 13 mai 1945, ca rezultat al eforturilor profesorilor și studenților, al sprijinului substanțial al guvernului de largă concentrare democratică, instituțiile de învățămînt superior din Iași și-au putut reîncepe activitatea. „Universitatea care a crescut atîtea generații de oameni ai științei și ai progresului — spunea în mesajul său, primul-ministru al guvernului dr. P. Groza — este menită să ocupe primul loc printre înaltele focare de lumină ale țării și să lupte pe linia înaintată a culturii și a ridicării poporului. Armatele culturii, a căror mobilizare începe azi în cetatea de scaun a Moldovei ne vor aduce înfrățirea". În cuvîntul său, rectorul Universității, prof. Al. Myller, spunea: „Sîntem siguri că succesul democrației va fi și al nostru" [42].

Seceta, lipsa combustibilului și a alimentelor din anii 1946—1947, greutățile de ordin material și financiar au perturbat buna desfășurare a vieții universitare (cursuri, examene, vacanțe, acordarea de burse, taxele școlare etc.) [43]. Prin eforturile marii majorități a cadrelor didactice și a studenților, aceste dificultăți [44] au fost depășite, Iașul înscriindu-se în rîndul orașelor cu o contribuție efectivă la democratizarea statului și la sporirea numărului de intelectuali ai țării.

---

[37] Arh. St. București, fond Casa Regală, Bunuri private, dosar 95/1945, f 6—8; Arh. Univ. Iași, fond R, dosar 32/1944, f. 25.

[38] La 25 august 1944 s-a reconstituit Comitetul Regional Moldova al P.C.R.

[39] Arh. Univ. Iași, fond R, dosar 4/1944, f. 310.

[40] Arh. C.C. al U.T.C., fond 3, secția T.P., dosar 3, f. 11. Vezi și articolul *Tineretul și opera de reconstrucție a Iașului* („Moldova liberă" din 6 decembrie 1944).

[41] Arh. I.M.F., fond R—S, Fac. de medicină — coresp., inv. 432, dosar 2/1944, vol. II, pachet 452, nepag.

[42] „Lupta Moldovei" din 18 mai 1945.

[43] Arh. Univ. Iași, fond R, dosar 8/1945, f. 5, 1 199; dosar 34/1945, f. 76; dosar 79/1946, f. 3 și 16, 23. Arh. St. Iași, fond Pref., dosar 6/1947, f. 63.

[44] Arh. Univ. Iași, fond R, dosar 8/1945, f. 272—281.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ajutorarea studenților ieșeni în timpul evacuării, dar mai ales după reîntoarcerea institutelor de învățămînt superior, a întîmpinat numeroase dificultăți, aceasta devenind o problemă de interes național. Marile lipsuri prin care treceau studenții au fost parțial compensate prin ajutoarele date de stat și de cetățeni, de instituții din Iași și din alte municipii și județe din țară [45] Venirea la conducerea țării a guvernului dr. Petru Groza a creat posibilități lărgite de ajutoare [46] a studenților lipsiți de mijloace. Alocarea unor fonduri se făcea însă în condițiile în care statul român avea mari dificultăți economice și financiare. În fruntea acțiunii de sprijinire a studenților s-au aflat P.C.R., Asociația Patriotică [47] Asociația studenților democrați. Ajutoare însemnate au primit studenții în anii secetei și în cadrul „Săptămînii studentului sărac" [48]. Acestea s-au dovedit însă insuficiente [49] față de nevoile tineretului care, din inițiativa studenților democrați au strîns unele fonduri prin chete, ceaiuri dansante sau liste de subscripție [50].

Numeroase dificultăți au fost întîmpinate în asigurarea unor condiții normale de viață și de învățătură pentru studenți, deși cererile de suplimentare a ajutoarelor în acest sens au fost numeroase [51]. Pentru a se putea face față situației, Senatul Universității a procedat la mărirea cotelor plătite de studenți [52] și s-au format comisii mixte din profesori și studenți. S. Oeriu, comisarul guvernului pentru legăturile cu Comisia aliată de control, a vizitat Iașul și în legătură cu îmbunătățirea condițiilor lor de viață [53]. Căminele și cantinele Universității și ale Politehnicii nu puteau acoperi decît parțial necesitățile studențimii ieșene. În anul 1946, Universitatea din Iași avea patru cămine și trei cantine [54]. Scumpetea alimentelor, taxele mari la cămine și cantine [55] față de posibilitățile studenților căutau să fie compensate prin fonduri de stat, prin gratuități [56], ajutoare oferite prin Crucea Roșie [57] etc., dar ele nu puteau rezolva decît parțial o situație agravată de calamități și sabotajul cercurilor reacționare. Statul popular-democrat făcea eforturi serioase pentru a asigura studenților condiții cît mai bune de trai și de învățătură [58]. Intervenția Frontului Democrat Universitar — Iași la Ministerul de Finanțe a făcut ca Universitatea să poată contracta de la C.E.D. un împrumut de 300 milioane lei, (pe termen de 2 ani, cu o dobîndă de 6%) [59]. Totodată, prin vizita efectuată la București, o delegație a F.D.U. a obținut o serie de ajutoare pentru studenți, mai multe ministere oferindu-se să contribuie la aceasta [60].

---

[45] „Lupta Moldovei" din 1, 7 iulie, 19, 31, 25 mai 1945 ; Arh. Comit. jud. P.C.R. — Iași, fond II, dosar 206/1946, f. 24 ; Arh. Univ. Iași, fond R, dosar 32/1944, f. 12.

[46] Arh. Comit. jud. P.C.R., fond II, dosar 143/1945, f. 1 ; „Lupta Moldovei" din 31 mai, 7 și 12 noiembrie 1946.

[47] Arh. C.C. al U.T.C., fond 3, secția T.P., dosar 3, f. 16.

[48] Lupta Moldovei" din 31 mai, 7 și 12 noiembrie 1946.

[49] Arh. Univ. Iași, fond R, dosar 6/1945, f. 550 ; Arh. Inst. Polit. Iași, fond R—S, dosar 1/1944, pachet 1, nepag. ; dosar 9/1945, pachet 2, nepag. ; Arh. St. Iași, fond Pref. — Cabinet, dosar 5/1946, f. 30.

[50] „Lupta Moldovei" din 19 mai 1945.

[51] Arh. Inst. Polit. Iași, fond R—S, dosar 9/1945, pachet 2, nepag. ; Arh. Univ. Iași, fond R, dosar 32/1944, f. 27.

[52] Arh. Univ. Iași, fond R, dosar 6/1945, f. 711 ; Arh. St. Iași, fond Pref. — cabinet, dosar 5/1946, f. 30.

[53] Arh. St. Iași, fond Pref. — cabinet, dosar 5/1946, f. 29.

[54] „Lupta Moldovei" din 17 septembrie 1946.

[55] Arh. Univ. Iași, fond R, dosar 32/1944, f. 29 ; dosar 79/1946, f. 91.

[56] Arh. Inst. Polit. Iași, fond R—S, dosar 11/1947, pachet 1, nepag. ; dosar 15/1947, pachet 6, nepag.

[57] Arh. Comit. jud. P.C.R., fond II, dosar 206/1946, f. 124 ; Arh. St. Iași, fond Pref. — cabinet, dosar 6/1947, f. 3.

[58] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond II, dosar 205/1946, f. 137.

[59] „Lupta Moldovei" din 17 septembrie 1946.

[60] Idem, din 9 ianuarie 1947 ; „Studentul român" din 5 februarie 1947.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Numeroase probleme a creat chestiunea acordării burselor pentru studenții merituoși, deși valoarea alocațiilor a crescut în comparație cu etapa anterioară. În mai multe rînduri [61], forurile universitare și studenții au cerut mărirea numărului de burse, a cuantumului lor. Politehnica „Gh. Asachi" a acordat, în primele luni de după insurecție (octombrie-decembrie), numai ajutoare bănești, iar Senatul Universității a stabilit norme pentru ajutorarea studenților evacuați și refugiați [63]. Fondurile bănești pentru acordarea burselor [64], numărul și cuantumul lor [65] au fost în continuă creștere dar procesul avea loc în condițiile unei devalorizări rapide a leului [66]. Iată, de exemplu, cum a evoluat numărul studenților și a burselor la Universitatea ieșeană în anii 1944—1947 : 1944/45 : 1.645 studenți, 303 burse ; 145/46 : 2.313 studenți, 443 burse ; 1946/47 : 2.372 studenți, 507 burse ; 1947/48 : 2.502 studenți, 860 burse [67]. La Politetehnică, în octombrie 1948 la un număr de 1.636 studenți existau 367 burse și 26 semiburse. Un număr de 14 burse erau acordate de Direcția Generală C.F.R., Uzinele Statului Roman, Direcția Generală a drumurilor [68]. Într-o adresă din 9 iunie 1945, rectorul Universității ieșene cerea ministerului de resort ca „bursele să fie fixate la suma de 22.000 lei pentru studenții merituoși, complet lipsiți de mijloace și fără părinți, semiburselе de 12.000 lei și burse de 6.000 lei lunar pentru studenții care au oarecari posibilități de întreținere" [69]. Ajutoarele primite sub formă de bani, îmbrăcăminte și rechizite, alimente, gratuități la cămine și cantine, scutirile de taxe, ajutoarele prin Crucea Roșie [70] etc. au contribuit la îmbunătățirea situației materiale a studenților.

Prezența studenților ieșeni s-a făcut simțită și pe tărîmul vieții politice. „Asociația studenților democrați" creată la Alba Iulia, unde se afla evacuată o parte a Universității, își propunea să dea „un impuls nou în cadrul luptei pentru democrație". Aceasta a pus la dispoziția Apărării Patriotice, în cadrul „Săptămînii Iașului" echipe de colectare pentru ajutorarea populației nevoiașe. Asociația avea în preocupările ei îmbunătățirea condițiilor de viață și de învățătură ale studenților, întărirea legăturilor cu centrala studenților democrați și colaborarea cu toate organizațiile patriotice [71]. Pînă la reîntoarcerea la Iași, „Asociația studenților democrați" s-a menținut izolată și nu a putut fi un instrument eficace, fiind necesară regruparea și consolidarea ei [72]. Sarcina mobilizării întregului tineret la lupta maselor nu și-a găsit o rezolvare eficientă. Asociațiile studențești aveau o linie inconsecventă de activitate [73]. Crearea F.U.M. al tineretului în urma înțelegerii din 5 septembrie 1944, între U.T.C. și U.T.S., publicarea proiectului de platformă

[61] Arh. Univ. Iași, fond R, dosar 32/1944, f. 27 ; Arh. Inst. Polit. Iași, fond R—S, dosar 1/1944, pachet 1, nepag. ; idem, Fac. de construcții — coresp., dosar 1/1944, pachet 1, nepag. ; idem, fond R—S, dosar 2/1944, pachet 1, nepag.

[62] Arh. Inst. Polit. Iași, fond R—S, dosar 1/1944, pachet 1, nepag. ; idem, fond Fac. de construcții, coresp., dosar 1/1944, pachet 1, f. 42.

[63] Arh. Univ. Iași, fond R, dosar 104/1945, f. 1.

[64] Arh. Inst. Polit. Iași, fond R—S, dosar 2/1944, pachet 1, nepag.

[65] Arh. Inst. Polit. Iași, fond R—S, dosar 3/1944, pachet 1, nepag.

[66] Arh. Univ. Iași, fond R, dosar 104/1945, f. 3.

[67] Situația a fost făcută după *Anuarul Universității din Iași 1938—1959*, București, 1960, p. 52, 53 și 54.

[68] Arh. Inst. Polit. Iași, fond R—S, dosar 15/1947, f. 279.

[69] Idem, dosar 6/1945, f. 514 ; dosar 32/1944, f. 74.

[70] Arh. Comit. jud. P.C.R., fond I, dosar 1 579/1946, f. 68—72 ; Arh. Inst. Polit. Iași, fond R—S, dosar 9/1945, pachet 2, nepag. ; idem, dosar 15/1947, pachet 6, f. 7, 277, 279, 281 ; Arh. Univ. Iași, fond R, dosar 79/1946, f. 26 ; dosar 8/1945, f. 1 003 ; Arh. I.M.F., inv. 213, dosar 1/1946, vol. I, pachet 487, nepag. ; „Lupta Moldovei" din 15 ianuarie, 17 septembrie și 1 octombrie 1946.

[71] Valeriu Florin Dobrinescu, *op. cit.*, p. 40.

[72] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond II, dosar 215/1946, f. 129.

[73] C. Bărbulescu, *op. cit.*, p. 71.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

al F.N.D. [74], apariția „Scînteii tineretului" [75], formarea unui Comitet de Coordonare a Tineretului Universitar Democrat din România și altele sînt momente din eforturile pentru crearea Frontului național-democratic, parte componentă a luptei generale a partidului pentru cîștigarea adeziunii acestei categorii sociale. Întrunirea pentru formarea unui Comitet de Coordonare a Tineretului Democrat Universitar din România a avut loc, la 22 septembrie 1944, la sediul Tineretului Universitar Antihitlerist din București. Din partea tineretului universitar al P.C.R. au participat Manea Mănescu și Mihnea Gheorghiu, iar din partea Tineretului Universitar al Partidului Socialist, Dumitru Boiangiu [76]. La 8 octombrie 1944, Tineretul Universitar a aderat la platforma propusă de C.C. al U.T.C. [77].

Mișcarea tineretului progresist din România, constituită în urma plenarei din 17—18 ianuarie 1945, a reprezentat o coaliție a tuturor forțelor democratice ale tineretului pe baza unui program comun, general-democratic, avînd ca obiective principale lupta antifascistă și democratizarea țării. La M.T.P.R. au aderat : U.T.C., U.T.S., secțiile de tineret ale Sindicatelor Unite, ale Uniunii patrioților, Frontului Plugarilor, Madosz-ului, Organizației Sportul Popular, tineretul din P.N.L. — Tătărăscu, Asociațiile de studenți și elevi. Tineretul progresist [78] a căutat să-și organizeze mai bine activitatea și a luat atitudine față de manevrele reacțiunii din Universitate care căuta „să împiedice orice apropiere între tineretul progresist și masa mare a studenților" [79]. Activitatea Tineretului Progresist însă s-a limitat numai la diferite festivități și conferințe [80]. Numărul studenților care activau în această organizație era redus. Astfel, în noiembrie 1945, numai 130 studenți din 1.645 cîți avea Universitatea erau membri ai Tineretului Progresist [81].

În circumstanțele create de victoriile forțelor democratice, conduse de Partidul comunist, tineretul devenea tot mai conștient de importanța unității sale de acțiune. Comitetul Regional Moldova al U.T.C. era preocupat de creșterea rîndurilor sale, de încheierea frontului unic cu studenții democrați și cu cei ce aparțineau mișcării progresiste [82]. Problemele politice se aflau în centrul preocupărilor studenților uteciști. La 4 ianuarie 1945, în cadrul unei ședințe organizate de secția locală a U.T.C., s-a discutat „rolul ce revine tineretului conștient, democrat în formarea unei studențimi progresiste". În această acțiune, studenții uteciști trebuiau „să vegheze la susținerea unei activități de lămurire și democratizare, să nu se abată de la menirea lor de luminători de neam, să creeze azi o bază solidă pentru democrație" [83]. Pe baza recomandărilor făcute de M.T.P.R., în ziua de 1 februarie 1945, la sediul organizației locale a U.T.C., s-a discutat necesitatea unirii tuturor tinerilor democrați în lupta comună pentru zdrobirea fascismului, pentru mărirea producției de război, pentru refacerea țării și obținerea revendicărilor specifice [84]. Totodată, raportul evidențiază și unele lipsuri existente în activitatea tineretului democrat din Iași.

În cadrul unor consfătuiri, *organizate la 16 noiembrie 1945 și 16 ianuarie* 1946 de C.C. al T.P., Virgil Trofin, secretar al Regionalei Moldova a Tineretului Progresist, sublinia contribuția tineretului ieșean la refacerea economică și democratizarea statului. Acesta arăta, de asemenea, dificultățile întîmpinate în munca

---

[74] Între cele 7 puncte erau cuprinse și democratizarea învățămîntului, scutirea de taxe, burse pentru studenții merituoși.

[75] Primul număr a apărut la 5 noiembrie 1944.

[76] „Scînteia" din 25 septembrie 1944.

[77] Idem, din 13 octombrie 1944.

[78] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond II, dosar 205/1946, f. 129.

[79] Arh. St. Iași, fond Pref. — cabinet, dosar 1/1945—1946, f. 73 și 39.

[80] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond I, dosar 29/1945, f. 2—3.

[81] Arh. C.C. al U.T.C., fond 3, secția T.P., dosar 3/1945, f. 12.

[82] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond I, dosar 37/1944—1945, f. 3, 10, 15.

[83] Moldova liberă" din 11, 28 ianuarie și 3 februarie 1945.

[84] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond I, dosar 37/1944—1945, f. 7—8.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cu tineretul, subliniind *„necesitatea înființării asociațiilor studențești, care apoi să fie încadrate în T.P."* [85] (s. n.).

Constituirea, la 9 februarie 1945, a Comitetului mișcării tineretului progresist din Iași a reprezentat un important pas în angajarea la opera de refacere economică și democratizare a majorității tineretului din regiunea cu cele mai mari distrugeri și numeroase probleme de rezolvat [86]. Asociația generală a studenților democrați se remarca prin inițiativele și realizările sale. Tinerii uteciști din Iași, între care mulți studenți, ajutau la descărcarea vagoanelor pentru ajutorarea Moldovei. În martie 1945, numărul uteciștilor din cadrul Regionalei P.C.R. din Moldova a ajuns la 6.000 [87]. Activitatea uteciștilor care „au dat ajutor în toate acțiunile politice cît și economice și au contribuit la ridicarea producției", s-a deosebit de cea a M.T.P.R. aflată, în aceeași perioadă, „foarte redusă", în special în rîndurile studenților [89].

Tradițiile democratice ale Universității ieșene se concretizaseră din nou în lupta pe care marea majoritate a profesorilor și a studenților o purtaseră cu grupările de dreapta [90]. Din aceste motive, o componentă a luptei pentru democratizarea țării o constituia eliminarea treptată a ideologiei fasciste-legionare și a doctrinei antisemite la care a aderat și o serie de studenți. Paralel cu măsurile pe care le-a luat împotriva studenților ce activaseră în mișcarea legionară, statul a reacționat și împotriva profesorilor care confundaseră catedra cu un mijloc de propagandă a ideilor reacționare [91]. Au avut loc și manifestări ostile ale elementelor ltgionare, o dată cu constituirea Asociației Studenților de la Politehnică, cînd un grup antidemocratic, cu sprijinul moral al cîtorva profesori, a reușit să impună un comitet peste voința studenților progresiști. Marea majoritatea a studenților și profesorilor ieșeni se împotriveau unor astfel de manifestări care nu puteau opri progresul forțelor democratice. Rectorul Universității aprecia, la 24 martie 1945, că *„țara trece prin mari transformări. Apariția reacțiunii din partea mișcării de dreapta trebuie oprită ferm"* [92] (s.n.).

Studenții democrați au primit favorabil schimbările politice petrecute începînd cu 6 martie 1945. Ei au sprijinit reforma agrară promulgată de cabinetul dr. Petru Groza pe care îl considerau „guvernul nostru" [93]. Cu prilejul unui miting, organizat de Tineretul progresist, la 25 martie 1945, studenții s-au angajat să se încadreze în echipe pentru combaterea tifosului exantematic și să sprijine lichidarea analfabetismului, plagă a regimului trecut. Prin reprezentantul său, Costăchescu, „Tineretul Comunist" promitea să contribuie la descărcarea semințelor în gara centrală, la înlăturarea zidurilor de protejare ale bisericii „Trei Ierarhi" folosite în timpul bombardamentelor și la curățirea grădinii Teatrului Național. La sate, el se obliga să repare și să curăță drumurile și să repare uneltele [94].

Un important rol în antrenarea studenților la opera de refacere a Moldovei și la procesul de democratizare l-a avut Conferința Regionalei Uniunii Tineretului Comunist — Moldova, la care au participat 40 tineri reprezentînd 13 organizații județene. Considerînd reconstrucția țării drept un *„imperativ național"*, conferința a discutat realizările și perspectivele uteciștilor din Moldova. „În lupta pentru făurirea unei Românii noi, puternice, libere și democratice — sublina la Conferință tovarășul Nicolae Ceaușescu — trebuie mobilizat și atras întreg tineretul, căci nu-

[85] *Ibidem*, f. 8.
[86] Arh. C.C. al U.T.C., fond 3, secția T.P., dosar 3, f. 8—13.
[87] „Moldova liberă" din 25 februarie 1946.
[88] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond I, dosar 1 578/1945, f. 10.
[89] *Ibidem*; C. Bărbulescu, *op. cit.*, p. 72.
[90] Arh. C.C. al U.T.C., fond 3, secția T.P., dosar 3, f. 12; Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond II, dosar 205/1946, f. 123.
[91] Arh. Univ. Iași, fond R, dosar 6/1945, f. 568; dosar 32/1944, f. 8.
[92] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond II, dosar 215/1946, f. 130.
[93] Arh. Univ. Iași, fond R, dosar 32/1944—1945, f. 21.
[94] Valeriu Florin Dobrinescu, *op. cit.*, p. 40.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mai atunci va putea da un ajutor hotărîtor în îndeplinirea sarcinilor pentru refacerea Moldovei "[95]. S-a cerut întregului tineret să se considere mobilizat în lupta împotriva fascismului, să sprijine cabinetul dr. Petru Groza „guvern adus de popor și sincer al poporului care a înfăptuit realizări unice în istoria poporului nostru : reîncadrarea Ardealului la Patria mamă, reforma agrară. Sarcinile guvernului Groza sînt sarcinile întregului popor spre binele său. Să fim severi cu noi înșine, să ne cunoaștem lipsurile și să muncim ca să le îndreptăm" [96].

Plenara lărgită a Comitetului Central al Uniunii Tineretului Comunist Român, din 16 aprilie 1945, arăta că trebuie să avem cît mai mulți tineri organizați în lupta generală antifascistă, progresistă pe care să-i mobilizăm în susținerea acestui guvern, în îndeplinirea sarcinilor ce stau în fața noastră [97]. O lună după 6 martie, existau condiții prielnice pentru aceasta. Era necesară crearea „unei organizații unice, largi, de masă, a tineretului, cu caracter antifascist și progresist" [98]. Hotărîrea se încadra organic în politica Partidului comunist de coalizare a tuturor forțelor poporului român interesate în înfăptuirea grabnică a programului de revendicări general-democratice și antifasciste, politică concretizată în crearea unei largi coaliții a partidelor democratice. Organizațiile de tineret Uniunea Tineretului Comunist, Uniunea Tineretului Socialist, Tineretul din Uniunea Patrioților, Frontul Plugarilor, Uniunea Populară Maghiară, Apărarea Patriotică, Tineretul Național-Țărănesc (Anton Alexandrescu) au hotărît, de comun acord, să creeze o organizație unică a tineretului, astfel punîndu-se bazele Tineretului Progresist din România, care însă n-a devenit organizație unică de tineret pe întreaga țară. O serie de organizații de tineret, printre care și Uniunea tineretului socialist a continuat să activeze paralel cu Tineretul Progresist. Organizațiile Uniunii Tineretului Comunist s-au autodizolvat, membrii lor fiind îndrumați să activeze în cadrul noii organizații de tineret. Viața a dovedit că această formă de organizare a tineretului, în condițiile de atunci, nu a corespuns sarcinilor tot mai mari și complexe ce se ridicau în fața sa în noua etapă revoluționară [99].

Ținînd seama de recomandările făcute de Comitetul Central al Uniunii Tineretului Comunist, Organizația Tineretului Progresist — Iași [100] a convocat, la 27 aprilie 1945, în amfiteatrul Universității, o adunare în care s-a ales un comitet de inițiativă care avea drept scop să unifice întreg tineretul ieșean în organizație.

„Asociația Patriotică" și Tineretul Progresist au luat inițiativa de a începe o largă campanie pentru ajutorarea studențimii. Între 3 și 10 iunie 1945 s-a desfășurat „Săptămîna pentru sprijinirea cantinelor și căminelor studențești". „Sprijiniți pe studenți — se spunea în *Apelul Comitetului Regional Moldova al Apărării Patriotice și Tineretului Progresist* — viitori intelectuali în slujba națiunei. În felul acesta sprijiniți opera de culturalizare a poporului, sprijiniți viitorul nostru al tuturor" [101].

O preocupare permanentă a constituit-o problema organizațiilor studențești în lumina experiențelor trecutului. Viața studențească trebuia astfel organizată încît să asigure un nivel minimal de trai ; trebuiau înlăturate rămășițele ideologiei fasciste-legionare [102]. În acest sens, Senatul Universității ieșene sublinia în pro-

[95] „Moldova liberă" din 28 martie 1945.

[96] „Lupta Moldovei" din 23 aprilie 1945. Vezi și răspunsurile tovarășului Nicolae Ceaușescu la solicitările ziarului „Lupta Moldovei" din 25 aprilie 1946. Organizația U.T.C. — oraș Iași avea, la 1 mai 1945, 770 membri (Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond I, dosar 37/1944—1945, f. 82—83).

[97] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond II, dosar 202/1945, f. 2.

[98] *File din istoria U.T.C.* ..., p. 260.

[99] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond I, dosar 37/1944—1945, f. 84.

[100] „Moldova liberă" din 3 iunie 1945.

[101] „Lupta Moldovei" din 30 mai și 10 iunie 1945.

[102] Arh. Univ. Iași, fond R, dosar 62/1944, f. 11 ; „Lupta Moldovei" din 18, 19, 31 mai 1945. „Organizațiile și membrii partidului — se spunea în Rezoluția Conferinței regionale Moldova a Partidului Comunist din România — vor munci

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cesul-verbal nr. 3, din 27 noiembrie 1944, că „regimul democratic de astăzi are datoria să dea posibilități oricui să învețe și să se înscrie la facultate“ [103].

În primăvara și toamna anului 1945 o parte din studenții ieșeni au cerut prin memorii deblocarea examenelor, acordarea de sesiuni deschise și același tratament la examenul de anatomie. Cererile lor au fost considerate juste de către Rector și o parte din profesori. Solidarizarea unor studenți exprimată prin manifestul *Colegi și colege !*, acțiunea rectorului de sprijinire a revendicărilor studențești ni se par justificate [104], deși a găsit împotrivire din partea Consiliului profesoral al Facultății de medicină și a fost concretizată și în documentul intitulat *Studențimea conștientă*.

Vii dispute aveau loc între studenții democrați și cei reacționari, manifestările acestora din urmă fiind ferm dezaprobate de masa mare a tineretului universitar. Astfel, la 6 septembrie 1945, cînd Ion Niculi a propus trimiterea unei telegrame guvernului dr. Petru Groza, la adunarea ce a avut loc în aula Facultății de drept, studenții reacționari au părăsit sala [105]. Organizația T.P. era preocupată de creșterea numărului de membri, pregătirea Conferinței județene și regionale, de contribuția pe care trebuia s-o aducă tineretul la refacerea economică [106].

Forumul comuniștilor români, întrunit în Conferința Națională din octombrie 1945, avea să stabilească și principalele direcții de dezvoltare a învățămîntului românesc, problema viitorului intelectual fiind organic legată de progresul întregii societăți [107].

Începutul anului 1946 găsea studențimea democrată ieșeană angajată în opera de refacere economică și de democratizare a țării. Încadrată în Tineretul Progresist și Partidul Național Popular, (organizația de tineret) aceasta își căuta forme de organizare politică care să corespundă cel mai bine intereselor ei și celor generale [108]. Conferința Regională Moldova a Tineretului Progresist, începută la 19 ianuarie 1946, evidențiia faptul că „în fața poporului român stau o serie de sarcini de a căror rezolvare depinde și prosperitatea tineretului“. Raportorul, Virgil Trofin, plecînd de la faptul că la Iași numai 300 de studenți făceau parte din Tineretul Progresist, sublinia necesitatea creării Asociației studențești. O problemă importantă a fost intensificarea muncii în vederea alegerilor, creîndu-se în acest scop un comitet de coordonare [109]. Tineretul progresist avea greutăți în ceea ce privește creșterea numerică ; existau mari dificultăți în antrenarea elevilor și studenților la acțiunile sale. Rapoartele acestei organizații subliniau faptul că nu s-a reușit încadrarea unei mari părți de studenți în rîndurile Organizației Tineretului Progresist, obiectivul central fiind realizarea unității tineretului prin conlucrarea cu celelalte organizații, munca lui în vederea alegerilor

---

pentru a mobiliza cît mai multe forțe intelectuale din istoricele așezăminte culturale ale Moldovei în această acțiune de răspîndire a culturii și pentru desăvîrșirea democratizării învățămîntului de toate gradele“ *(Conferința Organizației regionale Moldova a Partidului Comunist din România, 19—21 august 1945*, Iași, Editura „Lupta Moldovei“, 1945, p. 46).

[103] Arh. Univ. Iași, fond R, dosar 8/1945, f. 1033 ; dosar 32/1944, f 33 ; dosar 4/1945, f. 49—50 ; dosar 5/1945, f. 52, 236, 240 ; Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond II, dosar 205/1946, f. 130.

[104] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond II, dosar 203/1945, f. 13—16 ; dosar 1579/1946, f. 13 ; Arh. St. Iași, fond Pref.-cabinet, dosar 1/1945—1946, f. 73, 40, 98 ; Arh. Univ. Iași, fond R, dosar 1/1946, f. 237.

[105] Arh. St. Iași, fond Pref.-cabinet, dosar 1/1945—1946, f. 152—153.

[106] Idem, dosar 390/1945, f. 1 ; Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond II, dosar 203/1945, f. 13—16 ; dosar 39/1946—1947, f. 1—4 ; idem, fond I, dosar 1578/1945, f. 95 ; dosar 29/1945, f. 6.

[107] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, Ed. a IV-a București, E.S.P.L.P., 1956, p. 79—80.

[108] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond. I, dosar 39/1946—1947, f. 6.

[109] Idem, dosar 35/1946, f. 217.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

prin fapte concrete şi manifestări artistice-culturale cu caracter propagandistic" [110]. Din aceste motive, studenţimea trebuia să-şi găsească propriile ei forme de organizare care să ţină cont de specificul activităţii sale şi de obiectivele majore ale întregului popor. În acest sens se pronunţa şi a doua plenară a Comitetului Central al Tineretului Progresist din 10—12 ianuarie 1946 unde se sublinia *„necesitatea organizării, lărgirii şi dezvoltării cît mai neîntîrziate a asociaţiilor studenţeşti pe centre universitare, precum şi înfiinţarea unui for central"* [111] (s.n.).

Crearea Frontului Democrat Universitar, la 3 martie 1946, a fost apreciată favorabil de tineretul democrat ieşean. „Tenacitatea şi constructivismul noii mişcări — se scria într-un raport al Regionalei Moldova a Partidului Comunist Român — este elementul motor în înviorarea gîndirii şi a spiritului creator. Tineretul are un fond sufletesc minunat. Actuala formă organizatorică a studenţilor şi profesorilor democraţi asigură securitatea ideii progresiste. O reformă structurală a învăţămîntului superior o va consolida şi o va face să înflorească" [112].

Organizaţia din Iaşi a Frontului Democrat Universitar s-a constituit, în ziua de 12 aprilie 1946 [113], în urma unei adunări care a avut loc la cinematograful „Sidoli". Subliniind importanţa acestei organizaţii, studentul C. Borgeanu scria în ziarul „Lupta Moldovei" că F.D.U. „vine cu un program concret şi mari perspective de realizare", deoarece „lupta lui trebuie să întîlnească aprobarea şi sprijinul întregii studenţimi" [114]. În fruntea acţiunilor F.D.U. se aflau comuniştii ale căror celule au fost transformate, încă de la 17 martie 1946, în organizaţii de bază în conformitate cu Statutul P.C.R. [115].

Prin acţiuni sau prin intermediul presei, studenţii democraţi luau poziţie faţă de conducătorii „partidelor istorice", subliniindu-se că „studenţimea nu va fi abătută de pe drumul ei cel drept" [116]; ei au luat, de asemenea, poziţie faţă de manifestările cu caracter antistatal, la care au participat şi unii studenţi şi au depăşit momentele grele pe care reacţiunea le-a provocat şi a căutat să le folosească în interesele ei [117]. Acţiunile unor studenţi încadraţi în organizaţiile de tineret ale partidelor „istorice" erau periculoase prin formele lor violente [118].

O bună parte din studenţi activau în Partidul Naţional Popular [119] şi secţia de tineret a Partidului Social-Democrat [120].

Ciclul de conferinţe ţinut în această perioadă a cuprins o tematică variată: problemele de bază ale României, problema ţărănească, Partidul Comunist Român şi intelectualii, Studenţii şi muncitorii, Problema reconstrucţiei, Partidele politice din România în perioada interbelică, Istoricul claselor sociale în România etc. [121].

---

[110] Arh. C.C. al U.T.C., fond 3, secţia T.P., dosar 3, f. 17.

[111] Arh. Comit. jud. P.C.R., fond 2, dosar 205/1946, f. 141. Vezi şi Gh. Matei, *Frontul Democrat Universitar*, în „Magazin istoric", 1/1972, p. 16—17, 51.

[112] Arh. St. Iaşi, fond Pref. — cabinet, dosar 5/1946, f. 17.

[113] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iaşi, fond II, dosar 205/1946, f. 140.

[114] „Lupta Moldovei" din 12 martie 1946.

[115] Valeriu Florin Dobrinescu, *op. cit.*, p. 41.

[116] Arh. St. Iaşi, fond Circ. III Poliţie, dosar 1/1946, f. 19—28; 65—74; Arh. Inst. Polit. Iaşi, fond R-S, Fac. de construcţii-coresp., dosar 5/1946, pachet 2, f. 296; Arh. Comit. jud. P.C.R. Iaşi, fond II, dosar 205/1946, f. 118; Arh. St. Iaşi, fond Pref.-cabinet, dosar 1/1945—1946, f. 73—75.

[117] Arh. C.C. al U.T.C., fond 3, secţia T.P., dosar 3, f. 219—220.

[118] Arh. Comit. jud. P.C.R., fond II, dosar 205/1946, f. 133.

[119] „Lupta Moldovei" din 22 martie 1946.

[120] Arh. Comit. jud. P.C.R., fond I, dosar 33/1946, f. 10.

[121] Arh. St. Iaşi, fond. Pref. — cabinet, dosar 1/1945—1946, f. 73—75.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Atașamentul studenților democrați ieșeni la politica guvernului a ieșit în evidență cu prilejul sărbătoririi Zilei Victoriei [122] și cu ocazia vizitei primului-ministru care au fost considerate ca victorii ale forțelor democratice. Răspunsurile date de primul-ministru la 2 iunie 1946, cu prilejul întrunirii care a avut loc în aula Facultății de drept, au produs o adîncă impresie asupra auditoriului și chiar asupra unor studenți reacționari. Mergînd pe linia unei adevărate democratizări a țării, Senatul Universității a căutat să îndepărteze pe unii dintre studenți de forțele reacționare, să-i apropie de clasa muncitoare [123].

Contribuția studențimii ieșene la opera de refacere economică a fost reală. Paralel cu munca pentru punerea în stare de funcționare a căminelor, cantinelor și laboratoarelor, acțiunile tineretului universitar ieșean au vizat participarea la însămînțări, descărcarea vagoanelor pentru ajutorarea Moldovei, refacerea de drumuri și poduri. Profesorii și studenții de la Politehnică au făcut studii, cercetări, proiectări și supravegheri de executări și reconstrucții de poduri distruse de armatele germane în retragere [124]. De ziua Reconstrucției, organizațiile studențești au prestat peste 1.500 ore de muncă voluntară [125].

F.D.U. — Iași avea de înfruntat numeroase dificultăți cauzate de situația economică precară, dar și datorită unei lîncezeli în atragerea studenților la acțiuni de masă [126]. Studenții democrați organizați în front aveau de rezolvat numeroase probleme [127]. În acest sens, Frontul Democrat Universitar — București adresa, la 1 iunie 1946, o *Chemare către Studențime. Colegi și colege!* în care se evidențiau rezultatele obținute de studenții democrați cu sprijinul statornic al guvernului, exprimîndu-se speranța că realizările dobîndite pînă acum „ne dau dreptul să privim viitorul cu încredere" [128].

În cadrul unui miting, studenții ieșeni și-au ales delegații la primul congres național al studenților democrați, printre ei numărîndu-se : C. Anton, D. Cilibiu, Aurel Loghin, E. Mîndrilă [129]. Congresul Național al studenților democrați, eveniment de o adîncă semnificație pentru viața universitară și un prilej de coordonare a luptei pentru democrație în toate centrele învățămîntului superior, și-a desfășurat lucrările la București în zilele de 9, 10 și 11 iunie 1946, bucurîndu-se de prezența primului-ministru, a ministrului educației și a altor personalități ale vieții noastre politice și cultural-științifice [130]. La Congres s-au discutat probleme de bază ale Universității românești : educația în spirit democratic, reforma învățămîntului superior cu înlesniri pentru fiii de muncitori și de țărani, asistența materială, organizarea politică și profesională a studențimii, participarea studenților la opera de refacere economică a țării. O atenție deosebită s-a acordat antrenării studențimii la lupta pentru victoria în alegeri a forțelor democratice. Afirmîndu-se ca factori activi pentru promovarea virtuților cetățenești, pentru participarea alături de întregul tineret la opera de reconstrucție a țării, studenții ieșeni s-au prezentat la Congresul de constituire a F.D.U. cu un bilanț de importante realizări [131]. Delegația ieșeană, compusă din 22 studenți și un grup de

[122] „Lupta Moldovei" din 15 martie 1946.

[123] Arh. Inst. Polit. Iași, fond R-S, dosar 4/1946, pachet 1, f. 1, 33, 13 ; Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond I, dosar 1579/1947, f. 90, 119, 120.

[124] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond I, dosar I, dosar 1579/1946, f. 130 ; Arh. Univ. Iași, fond R, dosar 34/1945, f. 75.

[125] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond II, dosar 205/1946, f. 133 ; idem, fond I, dosar 39/1946—1947, f. 1—4, 18.

[126] „Lupta Moldovei" din 21 mai 1946.

[127] „Studentul român" din 1 iunie 1946.

[128] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond II, dosar 205/1946, f. 133.

[129] „Studentul român" din 11 iulie 1946.

[130] A. Loghin, *op. cit.*, p. 278 ; Arh. C.C. al U.T.C., fond 4, F.D.U., U.N.S.R., dosar 1/1946—1947, f. 88 și urm.

[131] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond II, dosar 205/1946, f. 132.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

profesori [132], a luat parte la dezbaterile Congresului prin prezentarea unui referat şi participarea la discuţii. Studentul Aurel Loghin a prezentat referatul: *Participarea studenţilor la reconstrucţia economică a ţării* [133] evidenţiind aportul tineretului universitar din Iaşi la refacerea Moldovei; totodată, s-au făcut aprecieri asupra contribuţiei studenţilor la readucerea instituţiilor de învăţământ superior evacuate şi s-a subliniat necesitatea întăririi activităţii cu caracter social prin folosirea unor echipe care să străbată ţara, să lupte pentru lichidarea analfabetismului, să răspîndească cultura, să sprijine campania sanitară [134]. În cuvîntul lor, studenţii Vlad Bejan şi Bratu Ştefan au stăruit asupra necesităţii realizării unităţii tineretului universitar şi a reformării învăţămîntului superior [135]. Congresul a adoptat statutul şi rezoluţia, dînd forma organizatorică precisă F.D.U. S-a ales, de asemenea, Consiliul Naţional (din care făceau parte şi studenţii ieşeni: Aurel Loghin (ales atunci şi vicepreşedinte), D. Cilibiu, Anton Constantin, Ionescu Olimpia şi Mîndru Elisabeta) [136], asigurîndu-se unitatea de acţiune a tuturor studenţilor democraţi din ţară şi lovindu-se puternic în forţele reacţionare care încercau să o transforme în masa lor de manevră politică [137]. F.D.U. a reînnodat firul tradiţiilor de luptă democratică în Universitate. „In clipa cînd — se spunea în *Rezoluţia Congresului* — poporul român se pregăteşte de bătălia hotărîtoare pentru victoria definitivă a democraţiei în România, Consiliul Naţional al studenţilor democraţi chemă întregul tineret studios să păşească cu hotărîre la lupta pentru îndeplinirea sarcinilor istorice care îi revin şi să meargă alături de toate forţele naţionale şi democratice pentru înfrîngerea zdrobitoare a reacţiunii în alegerile generale, pentru prosperitatea scumpei noastre patrii" [138]. Studenţii ieşeni au apreciat congresul ca un moment important în atragerea întregului tineret studios la lupta pentru democraţie, pace, pentru asigurarea unor condiţii corespunzătoare aspiraţiilor lor nobile [139].

După Congresul de la Bucureşti numărul studenţilor înscrişi în F.D.U. s-a lărgit considerabil [140]. O delegaţie a studenţilor democraţi ieşeni a participat la constituirea F.D.U. la Suceava [141], iar prin studentul Hotei, organizaţia a fost prezentă şi la Conferinţa Regională a tineretului sindicalist — Moldova, care a avut loc la 10 iulie 1946. Rezoluţia adoptată cu acest prilej de cele 12 comisii locale şi 104 sindicate evidenţia eforturile tineretului în cadrul reconstrucţiei ţării şi a consolidării tinerei democraţii române. Tineretul era îndrumat să continue lupta pentru sprijinirea guvernului popular dr. Petru Groza, să lupte cu toată energia pentru victoria B.P.D. în alegerile ce se apropiau [142], succes de care era legat viitorul tineretului şi năzuinţele întregului popor [143].

Un moment important din activitatea studenţimii ieşene l-a constituit participarea la campania electorală ce a premers alegerilor din noiembrie 1946. Un număr de 16 studenţi au luat cuvîntul la mitingul de deschidere a campaniei electorale care a avut loc la sala Sidoli [144]. Aici s-au discutat darea de seamă a F.D.U., reforma învăţămîntului superior, formarea cercurilor studenţeşti. Activitatea F.D.U. pentru apărarea intereselor studenţeşti era tot mai mult apreciată de masa mare a tinerilor. Un grup de studenţi de la Academia de Arte Frumoase şi Conservator, neaparţinînd nici unei grupări politice, a adresat F.D.U. o

[132] „Scînteia" din 12 iunie 1946.
[133] *Ibidem*.
[134] Arh. C.C. al U.T.C., fond 4, F.D.U.—U.N.S.R., dosar 1/1946—1947, f. 70—71.
[135] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iaşi, fond II, dosar 205/1946, f. 133.
[136] Idem, fond I, dosar 1579/1946, f. 130.
[137] Marieta Matei, *op. cit.*, p. 1067.
[138] „Lupta Moldovei" din 18 iunie 1946.
[139] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iaşi, fond II, dosar 207/1946, f. 13—14.
[140] „Lupta Moldovei" din 9 iulie 1946.
[141] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iaşi, fond I, dosar 39/1946, f. 1—4.
[142] „Lupta Moldovei" din 16 iulie 1946.
[143] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iaşi, fond II, dosar 210/1946, f. 15—16.
[144] „Lupta Moldovei" din 6 august 1946.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

scrisoare prin care mulțumea pentru acordarea de ajutoare ce au adus „un imens avantaj studenților nevoiașe" ; în scrisoare se evidențiau eforturile guvernului dr. Petru Groza care a avut grijă și de studențimea ieșeană. Studenții asigurau guvernul de tot sprijinul lor sincer și entuziast în lupta cea mare pentru democrație și în bătălia decisivă a alegerilor. „Vom depune — se spunea în finalul scrisorii — toate eforturile ca prin argumente și fapte să convingem pe cei care stau în rezervă. Deviza noastră este : *La luptă unită și muncă cinstită alături și prin guvernul dr. Petru Groza*" [145] (s.n.).

Un moment remarcabil în opera de angajare a întregului tineret în refacerea țării, la victoria forțelor democratice în alegerile ce se apropiau l-a avut Congresul Frontului Național al Tineretului Democrat Român de la Brașov, care și-a ținut lucrările începînd cu 10 august 1946 [146]. Considerînd că de rezultatul alegerilor depinde viitorul generației tinere, Congresul, ținut sub lozinca *Pentru Reconstrucție — Unire și Muncă*, a hotărît constituirea Frontului Național al Tineretului Democrat din România, a cărui bază urma să o constituie „înfrățirea dintre tineretul muncitor, țărănesc și intelectual". Acest organ în scurtă vreme a devenit „forul central de îndrumare și coordonare a activității tuturor organizațiilor democratice de tineret din România [147].

F.D.U. — Iași avea în centrul preocupărilor sale probleme importante de rezolvare a situației căminelor și a cantinelor, a taxelor de frecvență și examen, de editarea de cursuri și de tipărire a prelegerilor la Politehnică [148]. Aceasta cu atît mai mult cu cît existau deficiențe în resorturile economic și cel al asistenței [149].

În timpul vacanței din vara anului 1946, studenții democrați din Iași s-au încadrat activ în campania pentru ajutorarea Moldovei bîntuită de foamete. Rezultatele obținute au fost analizate, la 15 octombrie 1946, în cadrul ședinței F.D.U. — Iași, care a hotărît crearea în Moldova și Bucovina a unor cercuri conduse de comitete regionale. Cercuri noi s-au înființat la Buhuși, P. Neamț, Tg. Ocna, făcîndu-se, în acest fel, un mare pas în dezvoltarea organizației (existau în total 14 cercuri). Roadele au fost imediate. În campania pentru ajutorarea Moldovei, aceste comitete județene ale Frontului Democrat Universitar au fost sufletul mișcării generale, organizînd colecte și festivaluri. Prin cercurile județene, prin organizarea unei Săptămîni a ajutorării studenților, în perioada 22—27 octombrie 1947 [150], s-au adunat importante sume de bani [151] și fonduri de alimente pe care F.D.U. le trimitea organelor care se ocupau cu sprijinirea populației înfometate. Inițiativa studenților ieșeni de a crea cercuri județene, a fost ulterior extinsă în întreaga țară de Consiliul F.D.U. [152].

Studenții democrați ieșeni militau pentru întărirea legăturilor cu colegii lor din alte țări ale lumii [153]. Prezența lor s-a făcut simțită în cadrul Uniunii Internaționale a Studenților, creată în urma Congresului de la Praga din 27 august 1946 (Congressus studiosorum orbis terrarum). Un student medicinist ieșean a făcut parte din comisia internațională a facultăților de medicină. Un alt delegat ieșean, Ioan Solomon, a expus principiile colaborării internaționale, subliniind ajutoarele primite de studenții români de la Comitetul Internațional de ajutorare, precum și sprijinul dat colegilor cehi. Acesta a cerut desființarea lui „numerus clausus" pentru negri. O largă corespondență au purtat delegații ieșeni

[145] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond II, dosar 205/1946, f. 134.
[146] *File din istoria U.T.C.*..., p. 265.
[147] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond. II, dosar 205/1946, f. 134.
[148] Idem, dosar 207/1946, f. 13—14 ; dosar 206/1946, f. 21.
[149] Idem, dosar 206/1946, f. 24.
[150] „Studentul român" din 17 noiembrie 1946.
[151] Marieta Matei, *op. cit.*, p. 1070.
[152] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond II, dosar 205/1946, f. 137—140 ; dosar 209/1947, f. 22.
[153] Idem, dosar 207/1946, f. 17.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cu reprezentanții studenților din Uniunea Sovietică, Franța, Anglia, Cehoslovacia și Iugoslavia [154].

Rezultatele obținute pînă atunci în satisfacerea revendicărilor specifice au întărit voința studențimii democrate ieșene de a învinge. Studenții F.D.U. au deschis, în decembrie 1947, cu ajutorul organelor locale de partid și de stat un nou cămin de 450 locuri [155], au ținut mai multe adunări cu caracter revendicativ și au organizat în cadrul „Săptămînii Tineretului Mondial" echipe de reconstrucție, programe artistice. Prin colecte, festivități, conferințe, baluri, ei au strîns bani și alimente. Rezultatele obținute au fost prezentate, la 6 noiembrie 1946, la prima Conferință regională a Frontului Democrat Universitar-Moldova [156]. Dificultățile economice duceau la inițiative cum ar fi alegerea unui comitet unic de aprovizionare. Universitatea a renunțat la cota de alimente ce o aduceau studenții ce locuiau în cămine. În schimb, Politehnica menținea aceste contribuții. Delegații ai F.D.U., trimiși la București, insistau pentru urgentarea aprovizionării Universității, pentru editarea de cursuri și stabilirea sesiunilor de examene [157]. Prestigiul de care se bucura F.D.U. a făcut ca la 10 noiembrie 1946 studenții din Asociația Sportului Popular și din Partidul Național Țărănesc (Anton Alexandrescu) să ceară încadrarea în organizație [158].

În vederea alegerilor, Frontul Democrat Universitar a fost mobilizat în campania electorală. Împreună cu tineretul progresist, studenții democrați au făcut parte din echipele de propagandă ce activau în tramvaie și pe străzi [159]. Poziția adoptată de studenții democrați a fost, de la început, în concordanță, cu voința exprimată la 19 noiembrie de poporul român, dovedind că înțeleg „necesitatea ineluctabilă pentru țara noastră de a se încadra în tabăra progresului" [160].

Lipsurile pe care le aveau de înfruntat studenții ieșeni, la începutul anului 1947 le afectau serios starea de spirit [161]. Era necesar să se creeze o organizație unică a studenților din România care ar fi ușurat lupta pentru mobilizarea ei alături de poporul muncitor la opera de refacere a țării și consolidare a democrației populare. În același timp, o organizație unică studențească ar fi putut acționa mai ușor pentru îmbunătățirea condițiilor de viață și pentru ridicarea nivelului profesional [162]. Alături de celelalte categorii de tineri, studențimea putea fi *„factor hotărîtor în munca de redresare a țării, a democratizării vieții publice, a apărării și dezvoltării democrației populare din țara noastră"* [163] (s.n.). Partidul comunist [164] și-a intensificat activitatea în rîndurile tineretului creînd, la începutul anului 1947, secții speciale care au fost îndrumate să studieze condițiile pentru făurirea unei organizații unice a tineretului, dispersată atunci în Tineretul progresist, sindicalist și socialist. În *Apelul către întregul tineret* se scria: „Ne trebuie *acum*, în aceste momente de mari prefaceri istorice, *o singură organizație puternică* care să stea în fruntea mobilizării întregului tineret democratic, alături de popor" [165]. Crearea Uniunii Tineretului Muncitoresc, în urma conferinței

[154] Idem, dosar 205/1946, f. 136.

[155] „Studentul român" din 25 decembrie 1946.

[156] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond II, dosar 207/1946, f. 11, 18; idem, dosar 205/1946, f. 137—140.

[157] Idem, dosar 207/1946, f. 18; dosar 205/1946, f. 136.

[158] Idem, dosar 209/1947, f. 2—4.

[159] Vezi articolul *După 19 noiembrie* („Studentul român" din 10 decembrie 1946) și Virgil Trofin, *Un factor căruia trebuie să-i dăm importanță* („Tinerețea" din 25 ianuarie 1947).

[160] Arh. St. Iași, fond Pref., dosar 5/1947, f. 25.

[161] Arh. Univ. Iași, fond R, dosar 131/1947, nepag.

[162] Vezi raportul institulat: *Cîteva concluzii și îndrumări în munca tineretului* (Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond II, dosar 208/1947, f. 3—6).

[163] Organizația P.C.R. a județului Iași avea, în ianuarie 1947, 1171 membri, iar T.P. — 391 (idem, dosar 36/1947, f. 31).

[164] *File din istoria U.T.C.* ..., p. 267—268.

[165] Arh. St. Iași, fond Pref., dosar 6/1946, f. 1—3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de la București din 14 — 15 martie 1947, în favoarea căreia s-a pronunțat și tineretul ieșean [166], a constituit un mare succes în dezvoltarea mișcării revoluționare a tineretului din țara noastră, aceasta avînd o dublă însemnătate politică : ea a realizat unitatea politică și organizatorică a tineretului muncitoresc, și paralel, a creat una din condițiile principale pentru înființarea unei singure organizații revoluționare a întregului tineret democrat (muncitori, țărani, elevi și studenți) [167].

Lipsa de combustibil și nefuncționarea cantinelor datorită slabelor posibilități de aprovizionare au dus la amînarea cursurilor universitare la Iași. O delegație, formată din profesori și studenți, membri ai Frontului Democrat Universitar, a mers, la 24 ianuarie 1947, la primul-ministru, cerînd sprijinul guvernului pentru aprovizionarea cu alimente și combustibil. Aceste greutăți erau speculate de forțele reacționare, care aveau aderenți în unii studenți de la Medicină și Politehnică [168]. Studenții democrați ieșeni au participat la acțiunile Comitetului pentru Ajutorarea Regiunilor Secetoase, au înființat noi cercuri studențești și s-au evidențiat la Sesiunea Consiliului Național al Frontului Democrat Universitar — Iași [169] ; unele lipsuri din activitatea F.D.U. — Iași, care nu dovedea suficientă înțelegere față de necesitatea consolidării federației și colaborării, erau eliminate cu ajutorul secției de tineret a Partidului Comunist Român [170].

În adunări și prin intermediul presei, studenții democrați ieșeni au discutat și aprobat *Propunerile Partidului Comunist Român privind refacerea țării* [171]. Studenții ieșeni au pregătit și prin presă Congresul de la Cluj. „Studenții — scria Aurel Loghin, vicepreședinte al Frontului Democrat Universitar, în articolul „La Cluj" — vor pune accentul pe revendicările materiale" [172]. Ei se pronunțau de asemenea pentru o reformare radicală a învățămîntului, pentru favorizarea accesului la învățătură a fiilor de muncitori și de țărani, Universitatea românească trebuind să fie adusă „la demnitatea și rosturile ei firești" [173].

La 10 mai și 25 septembrie 1947, studenții, alături de întregul tineret democrat, au demonstrat pentru democratizarea țării și au condamnat acțiunile unor conducători ai Partidului Național-Țărănesc [174].

Congresul studențesc de la Cluj, care și-a desfășurat lucrările în zilele de 25 — 27 mai 1947, a abordat probleme importante ca : reformarea învățămîntului superior (revizuirea programelor analitice și unificarea lor), accentuarea laturii sale practice, ușurarea accesului la învățătură a fiilor de muncitori și țărani, taxe proporționale cu veniturile, organizarea asistenței pentru a asigura un standard de viață corespunzător, atît sub raport alimentar, cît și sanitar. Congresul a constatat că ajutoarele acordate studenților de statul democrat au fost mai mari decît cele primite pînă atunci, cu toate greutățile întîmpinate. La propunerea studentului Alexandru Vaida [175], Congresul a hotărît transformarea F.D.U. în Uni-

[166] Arh. St. Iași, fond Pref., dosar 6/1947, f. 1—5.

[167] *File din istoria U.T.C.* ..., p. 269.

[168] „Studentul român" din 1 martie 1947.

[169] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond I, dosar 39/1946—1947, f. 18. Vezi articolul lui Ion Constantin Solomon, *Un an de luptă studențească* („Lupta Moldovei" din 24 mai 1947).

[170] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond II, dosar 208/1947, f. 46—47. În mai U.T.C. avea 818 membri *(ibidem*, f. 48) ; vezi și Gh. Brătescu, *Viitorul nostru stă în independența noastră națională* („Studentul român" din 5 aprilie 1947).

[171] „Studentul român" din 25 mai 1947.

[172] „Lupta Moldovei" din 24 mai 1947. Vezi și articolele semnate de G. Mărgărit, *Congresul studenților. Pentru o universitate nouă* (idem, din 31 mai și 8 iunie 1947), *Studențimea luptă pentru ridicarea culturală a poporului* (idem, din 1 iunie 1947).

[173] Valeriu Florin Dobrinescu, *op. cit.*, p. 42.

[174] Arh. St. Iași, fond Pref. — cabinet, dosar 9/1947, f. 44.

[175] „Scînteia" din 29 mai 1947.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

unea Națională a Studenților din România, dată fiind „amploarea pe care a luat-o această organizație, reprezentînd astăzi interesele întregii studențimi din România" [176]. Rezoluția, adoptată la terminarea Congresului, aducea salutul colegial de solidaritate cu lupta pentru independență a popoarelor din Spania, Egipt, Grecia și India, aprecia activitatea studenților români în Uniunea Internațională a Studenților, constatînd caracterul deschis al Uniunii Naționale a Studenților din România care reprezenta majoritatea opiniilor și intereselor tineretului universitar din țara noastră [177]. Delegația ieșeană prezentă la Congres, formată din 16 studenți, a participat activ la discuțiile generale și în cadrul celor patru comisii profesionale. Un delegat ieșean a propus anteproiectul de lege a organizării asistenței studențești [178]. Aprecierea de care se bucurau rezultatele obținute de studenții ieșeni în opera de refacere economică, reconstrucție și democratizare a țării, este dovedită și prin alegerea a 5 dintre ei în Comitetul Național al Uniunii Naționale a Studenților din România (Ion Solomon era vicepreședinte al Consiliului Executiv). Congresul studențesc de la Cluj a arătat că marea majoritate a studenților țării sînt partizanii prefacerilor revoluționare ce aveau loc în țara noastră, ei luptînd — așa cum sublinia Gh. Brătescu în raportul *Rolul studențimii în România de azi* — pentru independența economică și politică a propriei noastre țări, pentru prosperitatea și reconstrucția ei, pentru sporirea patrimoniului ei cultural" [179]. Se trecea într-o nouă perioadă a luptei și activității studențimii române, care, împreună cu întregul tineret muncitor al țării și sub îndrumarea Partidului Comunist Român, avea să facă față cu cinste comandamentelor vremii, contribuind la progresul societății românești pe calea prefacerilor înnoitoare. La 2 iunie 1947, în sala Politehnicii, 450 studenți au aprobat raportul delegației care a participat la Congresul de la Cluj [180].

După Congresul de la Cluj, studenții ieșeni au efectuat împreună cu alți tineri peste 2.080 ore pentru reconstrucția orașului, au participat la demolarea unor clădiri din Piața Unirii și au ridicat cu ajutorul autorităților locale noul sediu al U.N.S.R. (în actualul hotel „Continental") [181]; studenții de la Facultatea de medicină din Iași au participat la campania contra tifosului [182].

În același timp, U.N.S.R. — Iași a luat legătura cu rectoratele institutelor de învățămînt superior privind aplicarea hotărîrilor Congresului de la Cluj. Conferințele organizate în această perioadă [183], gazetele de perete, difuzarea ziarelor, organizarea de chete în perioada 10 — 17 noiembrie 1947 [184] etc. au făcut parte dintr-un ansamblu de măsuri menite să răspundă revendicărilor tinerești. „Datorită realizărilor obținute de guvern și eforturilor depuse de tovarășii noștri — se scria într-un raport al Comitetului județean Iași al Partidului Comunist Român — influența partidului cît și a organizațiilor sale de masă a crescut mult în rîndurile tineretului, care în majoritatea lui răspunde la chemările noastre" [185]. Eforturile mari depuse de către guvern [186] erau apreciate „drept eficace și demne de încredere în regimul actual și duceau la scăderea influenței reacțiunii" [187].

---

[176] Idem, din 30 mai 1947.
[177] Idem, din 28 mai 1947.
[178] Idem, din 29 mai 1947.
[179] Arh. St. Iași, fond Pref. — cabinet, dosar 5/1947, f. 79.
[180] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond II, dosar 208/1947, f. 86.
[181] Arh. C.C. al U.T.C., fond 4, F.D.U.—U.N.S.R., dosar 1/1946—1947, f. 344.
[182] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond I, dosar 39/1946—1947, f. 16.
[183] Idem, fond II, dosar 208/1947, f. 87—92.
[184] *Ibidem*, f. 77.
[185] La propunerea C.C. al P.C.R. s-au acordat: 10 milioane lei pentru laboratoare, 18 milioane pentru chimie și 3 milioane pentru repararea bibliotecii. Au început, totodată, lucrările pentru construirea unei policlinici studențești.
[186] Arh. St. Iași, fond Pref., dosar 2/1947, f. 125.
[187] Idem, dosar 5/1947, f. 38.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Secția Iași a U.N.S.R., și-a ales un nou birou [188] și a format comitete pe lîngă fiecare cantină. La 26 octombrie, 6 studenți ieșeni au participat la Conferința U.N.S.R. Organizația studenților ieșeni a dovedit o preocupare constantă pentru creșterea rîndurilor sale [189] și s-a alăturat inițiativei de constituire a Comitetului pentru țara noastră al organizației internaționale a studenților. Internațional Student Service" [190].

În adunări, studenții ieșeni își exprimau bucuria față de procesul intentat conducătorilor P. Național-țărănesc și cereau pedepsirea lor exemplară [191]. La 26 septembrie, 1.000 de tineri au participat la un miting în care au condamnat acțiunile reacționare ale Partidului Național-Țărănesc ; profesorii și studenții ieșeni au adoptat, la 19 octombrie 1947, o moțiune în care condamnau acțiunile țărăniștilor [192].

Alături de întregul popor, tineretul studios din Iași a salutat cu bucurie abdicarea lui Mihai [193], *considerînd — monarhia* — o piedică mare pentru dezvoltarea democrației" [194]. „Mare bucurie — se scria într-un raport — au produs schimbările făcute în conducerea statului, legile elaborate de parlament la mijlocul și în ultima parte a anului 1947" [195]. Într-un alt document se sublinia : „Plin de entuziasm, antrenînd și pe vîrstnici, el (tineretul) a cîntat Internaționala, exprimîndu-și încrederea în consecințele uriașei victorii populare din 30 decembrie 1947" [196].

Aflate într-un proces continuu de întărire a rîndurilor lor, U.T.M. (3.415 membri) și U.N.S.R. (2.800 membri) au căutat să evidențieze semnificația actului de la 30 Decembrie 1947. Conferințele despre democrația populară, difuzarea a 6.373 ziare, adunările ținute la Medicină, Politehnică, Universitate s-au bucurat de o largă participare [197]. „Studenții — se scria în numărul din 13 ianuarie 1948 al „Studentului român" — salută instaurarea Republicii Populare Române, în care-și văd asigurate însăși posibilitatea dezvoltării lor..., un viitor pașnic închinat construcțiilor și culturii" [198].

•

În perioada transformărilor revoluționare din anii 1944—1947, Partidul Comunist Român a militat constant pentru apropierea dintre muncitori, țărani și intelectuali. O atenție deosebită a acordat P.C.R. tineretului studios pe care l-a chemat să participe, cu tot elanul ce-l caracteriza, la opera de democratizare, refacere economică și reconstrucție a țării. Studenții din cel mai vechi centru universitar al statului au răspuns, în marea lor majoritate, la chemările partidului. Rezultatele obținute de studențimea democrată din Iași în opera de reconstrucție, în pregătirea profesională și democratizarea statului au consolidat poziția acestei categorii a tineretului în viața social-politică a Iașului și a țării. Trăind și învățînd în zona cu cele mai mari distrugeri de pe urma războiului, înfruntînd numeroase greutăți datorite sabotajului, *forțelor trecutului și stihiilor naturii*, ei au îndeplinit un imperativ național, pregătind trecerea țării într-o societate a cărei edificare devenise, după 23 August, o certitudine. Poziția studențimii democrate ieșene față de marile probleme care s-au ridicat în fața țării în perioada revoluției popular-democratice, participarea ei efectivă la opera de refacere și

[188] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond II, dosar 208/1947, f. 86.
[189] I.S.S. a acordat României ajutor de 200 mii franci elvețieni (Arh. Univ. Iași, fond R, dosar 3/1947, f. 433).
[190] „Lupta Moldovei" din 21 octombrie 1947.
[191] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond II, dosar 208/1947, f. 67, 70, 75, 77.
[192] *Ibidem*, f. 98.
[193] Idem, fond I, dosar 76/1947/1948, f. 59 și urm.
[194] Idem, fond II, dosar 209/1947, nepag.
[195] Valeriu Florin Dobrinescu, *op. cit.*, p. 42.
[196] Arh. Comit. jud. P.C.R. Iași, fond II, dosar 210/1948, f. 40—42.
[197] Vezi și *Apelul Comitetului Executiv al F.N.T.D.R.* („Studentul român" din 13 ianuarie 1948).
[198] „Studentul român" din 13 ian. 1948.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

reconstrucție a țării, pentru democratizare, se încadrează în efortul general întreprins, sub conducerea comuniștilor, de întregul popor român pentru edificarea noii societăți. Anii 1947—1948 marcau o importantă cotitură prin care majoritatea studențimii noastre se angaja alături de popor în toate acțiunile politice înnoitoare. Totodată, acești ani semnificau desăvîrșirea conștiinței politice democratice a tineretului studios din România, martor și participant activ la eforturile care apropiau țara noastră de forme superioare de viață ale societății, de socialism.

LES ÉTUDIANTS DE JASSY ET LES TRANSFORMATIONS REVOLUTIONAIRES DE LA ROUMANIE, APRÈS LA DEUXIÈME GUERRE MONDIALE

RÉSUMÉ

En se fondant sur un matériel d'archives inedit, l'auteur présente les principales actions des étudiants de Jassy, pour la reconstruction et la démocratisation de l'État, pendant la période des transformations révolutionnaires (1944—1947).

La participation des étudiants de Jassy aux grandes actions dans lesquelles fut engagée la société roumaine pendant les premières années qui suivirent la seconde guerre mondiale, est présentée comme une continuation de l'activité révolutionaire et démocratique de la jeunesse universitaire, qui a manifesté un intéret constant pour le développement et la prospérité de sa patrie. Les étudiants ont contribuié à ramener à Jassy les institutions d'enseignement supérieur qui avaient été évacuées durant la guerre, et ont soutenu les transformations politiques efectuées depuis le 6 Mars 1945. Ils ont fait ainsi la preuve qu'ils ont été un élément important dans la lutte pour la reconstruction du pays, pour la democratie et le progrés. L'auteur décrit les actions social-économiques et politiques, la participation à l'activité du Front-Démocratique Universitaire et a celle de l'Union des Étudiants de la Roumanie, manifestations, qui ont fait de la jeunesse universitaire de Jassy, un puissant détachement révolutionnaire. Approuvant chaleureusement l'abolition de la monarchie, qui freinait le progrés de la société roumaine, les étudiants ont eu pleine confiance dans les conséquences de la victoire populaire du 30 Décembre 1947. L'auteur met en evidence la position des étudiants de Jassy concernant les grands problèmes qui se posaient à la societé roumaine durant la période de la révolution populaire-démócratique, leur participation effective à la reconstruction du pays, a fait patrie de l'effort géneral du peuple roumain, sous la direction des comunistes, pour l'édification de la societé nouvelle.

Les résultats obtenus par les étudiants démocrates de Jassy durant la période de redressement économique et la démocratisation de l'État ont consolidé la position de la jeunesse dans la vie sociale et politique de Jassy et de la Roumanie. Les années 1947—1948 ont marqué une importante étape pour la majorité des nos étudiants qui se sont engagé à côte du peuple dans toutes les actions politiques novatrices. Ces années ont abouti à parachever la concience politique démocrate des étudiants roumains, témoins et participants actifs aux efforts, qui ont introduit dans notre pays la forme supérieure d'organisation sociale qui est le socialisme.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ŞTIRI CU PRIVIRE LA CONFECŢIONAREA UNIFORMEI SLUJITORILOR DIN MOLDOVA LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA

DE

ECATERINA NEGRUŢI

La începutul secolului al XIX-lea, breslele de slujitori din Moldova se aflau într-o stare de decădere [1]. Măsurile administrative luate în urma reformelor lui Constantin Mavrocordat, care au dus la reducerea considerabilă a slujitorilor militari, greutăţile financiare ale ţării şi scăderea posibilităţilor materiale ale ţăranilor din mijlocul cărora se recrutau slujitorii au contribuit în mare măsură la înrăutăţirea situaţiei lor, înrăutăţire care se poate observa şi în îmbrăcămintea cu care aceştia veneau la slujbă.

În primele timpuri ale organizării lor, slujitorii avuseseră uniforme speciale. După culoarea veşmintelor a rămas, probabil, numele roşilor din Ţara Românească, iar mai tîrziu şi al unui corp de slujitori ai agiei din Moldova (în secolul al XIII-lea şi la începutul celui de al XIX-lea).

Cronicarii şi călătorii străini au lăsat unele informaţii asupra acestor uniforme. Din acestea se observă că uniformele slujitorilor militari erau pitoreşti şi chiar elegante, modelele erau în parte împrumutate de la vecini, în special de la poloni şi unguri. Au fost domni în Moldova care s-au ocupat în mod deosebit de buna întreţinere a armatei şi care se mîndreau cu slujitori îmbrăcaţi şi împodobiţi frumos. Bineînţeles, de o atenţie deosebită, din acest punct de vedere, s-au bucurat breslele care slujeau la curtea domnească. Cronicarul Miron Costin, de exemplu, ne relatează că dărăbanii lui Ştefan Tomşa purtau „haine tot de feleandrăş, cu nasturi şi cu ceprage de argint, în pilda haiducilor de Ţara Leşească, cu pene de argint la cumănace şi cu table de argintu la şolduri"... [2].

Uniformele slujitorilor s-au păstrat şi în secolul al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea. Desigur, nu toate categoriile erau obligate să le poarte. Majoritatea slujitorilor însă, mai ales cei care deserveau instituţiile principale ale ţării, trebuiau să aibă o uniformă ce se deosebea după anumite însemne şi mai cu seamă după culori. De exemplu, din 1810, ni s-a păstrat, la sfîrşitul unei

[1] E. Negruţi-Munteanu, *Reforma sistemului de recrutare a breslelor de slujitori în vremea lui Ioan Sandu Sturza voievod*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol", Iaşi, tom. I, 1964, p. 129—137 şi idem, *„Breslele" de slujitori din Moldova şi aplicarea Regulamentului Organic*, în *Cercetări istorice*, Iaşi, 1972, tom. III (seria nouă), p. 111—120.

[2] Miron Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 62—63.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

condici a hătmăniei, o listă de 51 ceapcîne și 51 cușme date conducătorilor steagurilor pentru slujitori. Din document se observă că zapcii le-au ridicat în mai multe rînduri, atît pentru slujitorii din Iași, cît și pentru cei de la graniță [3].

În 1822, starostele ținutului Putna hotărîse ca toți slujitorii stărostiei să-și facă uniforme noi, deoarece era informat că, „la munteni ar fi făcînd ceacmînuri slujitorilor" [4]. Starostele din partea moldovenească a Focșanilor nu voia să rămînă mai prejos față de vecinii săi munteni.

Din puținele descrieri păstrate nu se poate cunoaște exact modul cum arătau hainele unui slujitor în perioada de care ne ocupăm. N. Bălcescu în *Puterea armată și arta militară de la întemeierea principatului Valahiei pînă acum* ne informează că seimenii din Țara Românească: „purtau ceapcîn roșu cu mînicele despicate, în cap bărate cu fundul roșu scos afară la o parte" [5]. Din această informație și din altele asemănătoare pentru Moldova, reținem cele două piese esențiale ale uniformei și anume „ceapcînul" (haina propriu-zisă) [6] și „bărata" pe cap (la unii „șlic" sau „cușme").

Aspectul general al acestor uniforme la fiecare breaslă, se poate presupune din descrierile cronicarilor din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea.

De exemplu, după cronica tradusă de Amiras, roșii aveau „portu arnăuțescu și cu bărate roșii de postavu" [7]. Trei decenii mai tîrziu logofătul Gheorgache ne informează că erau purtați „în haine roșii și în bărăți arnăuțești" [8]. Vînătorii, înființați de Grigore Ghica, erau îmbrăcați în port unguresc și cu bărate negre de pîslă, după cronica lui Amiras [9]. Informațiile lăsate de Manolache Drăghici sînt mai prețioase fiind mai noi; de asemenea, el ne dă mai multe amănunte cu privire la costumele slujitorilor. Astfel, copiii de casă purtau „ceapcîne galbini, un feliu de straiu leșesc pînă din gios de genunchi, cu măneci spintecate, ce atîrnă în gios cît boiul straiului și îl îmbracă pe subtsuară, alt sămn nu ave pre dînsul decît margini roșii cu colțuri pe dinăuntru, tot de postav și șlice mici pe cap întocmai ca potcapcele preuțești galbine însă, de postavu, și cu primu de pelicică neagră de un lat de mînă împrejurul capului" [10].

Aprozii, în îmbrăcăminte, „nu osăbe de a copiilor de casă, fără numai la colorul ceapcănului și a ciliculuí, fiind albastru închis cu margini albe" [11]. Fustașii purtau ceapcîne roșii [12], iar armășeii ceapcîne verzi cu margini roșii [13].

Interesant era modul de confecționare a uniformelor. Documentele indică, în această privință, o situație cu totul deosebită la începutul secolului al XIX-lea față de prima jumătate a secolului precedent.

În cronici se arată că domnii făceau daruri de îmbrăcăminte slujitorilor. În fiecare an, la Crăciun și, mai ales, la Paște se dăruiau postavuri de diferite

---

[3] Arh. St. Iași, Tr. 166, op. 184, nr. 24, f. 37.

[4] Bibl. Acad. R. S. România, doc. MLXXIII b/27.

[5] N. Bălcescu, *Puterea armată și arta militară de la întemeierea principatului Valahiei pînă acum*, în *Opere*, vol. I, Ed. Acad. R.S. România, 1953, p. 16.

[6] Ceapchen — un fel de dulamă, azi pieptar țărănesc. (A. Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939, p. 258).

[7] M. Kogălniceanu, *Cronicile României sau letopisețele țării Moldovei și Valahiei*, tom. III, ed. a II-a, București, 1874, p. 158.

[8] Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgache, 1762*, București, 1939, p. 297.

[9] M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 158.

[10] M. Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani pînă în zilele noastre*, Iași, 1857, tom. I, p. 89.

[11] *Ibidem*, p. 90.

[12] *Ibidem*, p. 99.

[13] *Ibidem*, p. 91.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

calități, atît dregătorilor și principalilor lor subalterni, cît și slujitorilor. În primele decenii ale secolului al XIX-lea, Grigore Ghica a fost preocupat în mod deosebit de buna organizare și întreținere a slujitorilor. Gheorgache logofătul ne relatează că dregătorul „să gătea de straiele lor a tuturor și comănacile ; care fiește care comănac avea cîte o slovă însemnată care de ce steag este... Însă această rînduială de gătirea straielor cu cheltuiala domniei numai la vremea lui Grigore Voevod au fost, iar la domnii cei mai vechi, li se da numai postav și ei își găteau hainele... Iar de cînd au născut mucareriul s-au tăiatu acele cheltuiele de podoabile Paștilor, prea puțin urmîndu-să" [14].

Așadar, majoritatea slujitorilor căpătau cel puțin materialul din care își confecționau hainele, dacă nu uniformele gata lucrate pe cheltuiala domniei [15]. Greutățile financiare crescînde ale țării din cauza exigențelor turcești au silit domnia să renunțe la întreținerea slujitorilor cu îmbrăcăminte, lăsînd în seama lor confecționarea în întregime a acestora. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, domnul dăruia postav și ciubote doar slujitorilor de pe lîngă curtea domnească și celor a căror funcție era și decorativă, precum fustașilor de divan și de harem, unora din copiii de casă [16]. Și aceste cheltuieli au fost treptat reduse.

Informațiile din secolul al XIX-lea arată că slujitorii își cumpărau postav și își lucrau hainele pe datorie, cu garanția dregătorilor de care depindeau. De exemplu, în martie 1814, Gheorghe Abăgeru din Iași reclama Divanului că a fost angajat să lucreze sub hatmanul Neculai Stratulat ceapcîne de postav pentru seimenii curții domnești și ai hătmăniei, la prețul de trei lei de strai. Din 406 lei, cît trebuia să primească pentru confecționare a 135 de ceapcîne, mai trebuiau să i se achite 153 lei. Hătmănia nu i-a plătit sub motivul că mulți dintre seimeni muriseră, unii lipseau, iar cei rămași erau cu totul săraci. Divanul domnesc a hotărît ca slujitorii ce erau în funcție să plătească toate ceapcînele confecționate [17]. La 1827, panțirii isprăvniciei Bacău au cumpărat pe datorie postav pentru uniforme în valoare de 462 lei [18].

În secolul al XIX-lea se pare că unii slujitori purtau uniformele cu rîndul, adică și le luau atunci cînd veneau la slujbă și le dădeau apoi celor care îi înlocuiau. De pildă, la 1830, slujitorii marginii de la Sculeni au fost nevoiți să-și facă „12 ceapcîne pentru a fi a celor ce sîntem la rînd". Din cauza greutăților materiale, ei au cerut să fie păsuiți pînă „să vor deschide iarmaroacele și atunci vom închipui facerea lor" [19]. Astfel, în secolul al XIX-lea nici cele cîteva uniforme pe care le mai posedau nu erau personale, ci confecționate în tovărășie.

---

[14] Dan Simonescu, *op. cit.*, p. 297—298.

[15] Darurile de postav pentru uniforme în secolul al XV-lea și următoarele erau deosebit de importante căci postavul era scump, fiind adus din străinătate (I. Bogdan, *Documentul rîzenilor din 1484 și organizarea armatei moldovene în secolul al XV-lea*, București, 1908, extras din Analele Acad. Române, s. II, tom. XXX, Mem. secț. ist., nr. 7, p. 45).

[16] În *Sama visteriei* din 1763, la cheltuieli erau trecuți banii dați pentru îmbrăcăminte copilului de casă ce păzea visteria. În același an, de Paști, s-au dat 12 „postaji tuzumuri" la cei 12 „fustași gospodja". S-a mai dăruit îmbrăcăminte și la 4 teslari, 4 măturărițe, 6 apari, iar ciubote la 6 apari și 6 pitari (Arh. St. Iași, Tr. 1768, op. II, 2018, nr. 1, f. 232—233). La 1764 s-au comandat la cihodărie 12 perechi ciubote pentru fustași și s-au cheltuit 579 lei pentru îmbrăcămintea copiilor de casă, adică : „strae, saele, anteree, papuci, ciubote, centime la șoitar, pupină, filari" („Buletinul Ioan Neculce", Iași, 1931, fasc. 9, p. 54).

[17] Arh. St. Iași, Condica K, nr. 375, f. 272—273.

[18] *Ibidem*, dosar S., nr. 82, f. 17.

[19] *Ibidem*, dosar S., nr. 353, f. 18.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Nu insistăm asupra stării în general proaste a acestor uniforme și nici asupra faptului că, contrar dispozițiilor conducerii, slujitori veneau la slujbe, de cele mai multe ori, în straile lor țărănești și fără arme, așa cum rezultă din multe mărturii contemporane acelor timpuri [20]. Cele cîteva date noi privind modul de confecționare a uniformelor breslelor de slujitori la începutul secolului trecut dovedesc mai mult starea de decădere a acestora și faptul că se impunea aplicarea unor măsuri radicale de reorganizare a administrației țării.

[20] N. Iorga, *Un călător englez în țările române*, în „Arhiva societății științifice și literare din Iași", Iași, tom. VIII, 1896, nr. 1—2, p. 20—21.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

SATE DOBROGENE DISPĂRUTE ÎN CURSUL SECOLULUI AL XIX-LEA (I) *

DE

TUDOR MATEESCU

După cucerirea Dobrogei, puterea centrală otomană a trecut, încă din secolul al XV-lea, îndeosebi după cruciada din 1444, la colonizarea cu elemente musulmane (turcești și tătărești) a acestei provincii. Acțiunea, determniată de rațiuni strategice și economice, a fost continuată și în veacul următor, întinzîndu-se trpetat pînă la gurile Dunării [1]. Paralel, a avut loc și schimbarea masivă a vechii toponimii, numele celor mai multe localități fiind înlocuite cu denumiri turcești [2]. Pe la mijlocul secolului al XVI-lea, toponimicele otomane predominau în întreaga provincie dintre Dunăre și mare [3].

Cu toate acestea românii, elementul autohton al Dobrogei, deși împinși tot mai mult spre Dunăre și spre țărmul mării, au izbutit să-și conserve în bună parte toponimia proprie, pe lîngă faptul că așezările cu denumiri turcești adăposteau adesea o însemnată populație românească [4]. Din studierea celor 3 776 de nume topice înregistrate în județele Constanța și Tulcea după 1878, dintre care 367 erau denumiri de sate, rezultă că 2.338 (61,89%) aparțineau toponimiei turcești și 1 260 (33,34%) celei românești, restul avînd alte origini [5].

---

* Articolul de față constituie prima parte a unui studiu mai amplu, în curs de elaborare, despre localitățile dispărute din Dobrogea.

[1] N. Iorga, *Droits nationaux et politiques des Roumains dans la Dobrogea*, Jassy, 1917, p. 48 ; Al. P. Arbore, *Contribuțiuni la studiul așezărilor tătarilor și turcilor în Dobrogea*, în „Arhiva Dobrogei", II (1919), nr. 3—4, p. 215—216 ; C. Brătescu, *Dobrogea la 1444. Lupta de la Varna*, în „Arhiva Dobrogei", II (1919), nr. 2, p. 115 ; idem, *Populația Dobrogei*, în *Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească*, București, 1928, p. 222—224 ; P. P. Panaitescu, *Originea populației în Dobrogea Nouă*, București, 1940, p. 13 ; Halil Inalçik, *Dobroudja*, în *Encyclopédie de l'Islam*, nouvelle édition, vol. II, Leyden — Paris, 1961, p. 628. idem, *Populația Dobrogei*, p. 225 ; Halil Inalçik, *op. cit.*, p. 628.

[2] N. Iorga, *op. cit.*, p. 49—51 ; C. Brătescu, *Dobrogea la 1444...*, p. 115 ;

[3] M. Tayyib Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-i Fâtihân* (Yürük-ii, tătătarii și „copiii cuceritorilor" în Rumelia), Istanbul, 1957, p. 116—119, 123—128, 143—146, 150—152.

[4] Const C. Giurescu, *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne*, [Constanța], [1966], p. 18 și urm.

[5] C. Brătescu, *Contribution à la question de la Dobrogea*, în *La Dobrogea roumaine*, București, 1919, p. 87 ; idem, *Populația Dobrogei*, p. 225 ; Al. P. Arbore, *La culture roumaine en Dobroudja*, extras din *La Dobroudja*, București, 1938, p. 40.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Un fenomen propriu Dobrogei, cu însemnate urmări pentru demografia și toponimia acestei provincii, îl constituie dispariția unui mare număr de așezări. Astfel, dintre localitățile constatate în secolul al XVI-lea [6], cele mai multe nu au ajuns pînă în zilele noastre, iar altele și-au continuat existența sub alte denumiri. Acest fenomen periodic a fost determinat, în primul rînd, de cele șase războaie ruso-turce desfășurate între 1768 și 1878, care au avut, fără excepție, ca teatru de operațiuni și teritoriul Dobrogei [7].

În cursul războiului din 1768—1774, efecte dezastruoase pentru Dobrogea a avut îndeosebi campania din primăvara anului 1773, cînd mai multe zeci de localități au fost complet distruse [8]. Consecințe asemănătoare au avut și războaiele din 1787—1792 [9] și 1806—1812 [10]. Cele mai mari distrugeri și pierderi de vieți omenești au fost provocate însă de războiul din 1828—1829, în urma căruia întreaga populație a Dobrogei se redusese la 40.000 de locuitori [11]. Peste 80 de localități, printre care și orașul Carasu, au rămas cu totul pustiite [12]. Ravagiile acestui război

---

[6] M. Tayyib Gökbilgin, *op. cit.*, p. 116—119, 123—128, 143—146, 150—152.

[7] Sînt semnificative, în acest sens, cuvintele de jale pe care călugărul rus Partenie le auzea, în 1839, de la românii dobrogeni: „Din vechime, țara noastră stă la hotar și deseori războaiele se fac pe aici din zece, mult în doisprezece ani. Abia ne mai îndreptăm, creștem vite și cultivăm grădinile — și iarăși se face război". (Gheorghe G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 349).

[8] J. Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman*, vol. XVII, Paris, 1839, p. 357; Colonel Boutourlin, *Précis des événemens militaires de la première guerre des Russes contre les Turcs sous le règne de l'impératrice Catherine*, St. Petersbourg, 1822, p. 88—89. Vezi și „Letopisețul Moldovei" atribut lui Enache Kogălniceanu, în *Cronicele României sau letopisețele Moldovei și Valahiei*, ed. Mihail Kogălniceanu, vol. III, București, 1874, p. 268.

[9] [Johann Christian von Struve], *Travels in the Crimea. A history of the embassy from Petersburg to Constantinople, in 1793, including their journey through Krementschuck, Oczakow, Wallachia, and Moldavia, their reception at the Court of Selim the third. By a secretary to the Russian embassy*, London, 1802, p. 225; Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, supliment I, vol. III, fasc. 1, București, 1887, p. 95—96; 101—102; *ibidem*, vol. XVI, București, 1912, p. 644.

[10] Hurmuzaki, *Documente...*, supliment I, vol. II, București, 1885, p. 178—179, 213; Teodor Holban, *Documente românești din arhivele franceze (1801—1812)*, București, 1939, p. 60—61.

[11] Al. P. Arbore, *Contribuțiuni la studiul așezărilor tătarilor și turcilor...*, p. 227; *Din etnografia Dobrogei. Populațiunea Dobrogei după o hartă rusească*, în „Analele Dobrogei", IV (1923), nr. 3, p. 330. (Cifra a fost obținută din datele cuprinse în marea hartă statistică rusă din 1835).

[12] Din aceeași hartă rezultă că, după acest război, se găseau în Dobrogea 85 de „silișți", reprezentînd tot atîtea localități pustiite; cele mai multe erau situate în centrul și sudul provinciei. (Constantin G. Giurescu, *Principatele române la începutul secolului XIX*, București, 1957, p. 137). La 1850, Ion Ionescu de la Brad întocmește o listă cu cele 65 de sate distruse, aflate în părțile centrale și nordice ale Dobrogei. (Ion Ionescu [de la Brad], *Excursion agricole dans la plaine de la Dobrodja*, Constantinople, 1850, p. 76). În scrisorile către Ion Ghica, el amintește și de alte sate care nu mai existau, precizînd totodată că numărul silиștilor, folosite atunci numai ca loc de pășune, se ridica la 86. (Victor Slăvescu, *Corespondența între Ion Ionescu de la Brad și Ion Ghica, 1846—1847, publicată de...*, București, 1943, p. 60, 89—90, 93, 117—118, 121).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

au fost pînă tîrziu vizibile [13], tot teritoriul provinciei fiind împînzit de ruine şi cimitire părăsite [14].

Cînd aceste răni nu erau nici pe departe vindecate, noi nenorociri s-au abătut asupra Dobrogei în timpul războiului Crimeii, în cursul căruia numeroase aşezări au fost din nou prădate şi arse, atît de armatele beligerante, cît mai ales de trupele de başibuzuci [15]. Alte distrugeri au avut loc în 1877 [16], aşa încît, urmele acestor vătămări succesive se puteau întîlni pînă tîrziu, după reintegrarea Dobrogei la România [17].

Pustiirea satelor era determinată apoi de epidemiile de ciumă şi holeră aduse de aceste războaie sau apărute independent de ele [18], ca şi, în unele perioade, de fiscalitatea excesivă şi abuzurile dregătorilor otomani [19]. În aceste situaţii, mai cu seamă în timpul războaielor, populaţia îşi găsea scăparea în fugă [20], românii adăpostindu-se de regulă la fraţii lor de pe malul stîng al Dunării [21]. La întoarcere, îşi găseau locuinţele distruse sau năruite şi erau nevoiţi

---

[13] [H.K.B. von Moltke], *Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835 bis 1839*, Berlin—Posen—Bromberg, 1841, p. 162—163 ; Xavier Hommaire de Hell, *Voyage en Turquie et en Perse, exécuté par ordre du gouvernement français pendant les années 1846, 1847 et 1848*, vol. I, Paris, 1854, p. 169, 174 ; Camille Allard, *Mission médicale dans la Tartarie-Dobroutcha*, Paris, 1857, p. 8, 19, 56 ; J. D. de Bois-Robert, *Nil et Danube. Souvenirs d'un touriste. Egypte, Turquie, Crimée, Provinces-Danubiennes*, Paris, f.a., p. 302.

[14] Camille Allard, *Mission médicale...*, p. 19. Este deosebit de grăitoare în acest sens următoarea observaţie a lui Ion Ionescu de la Brad : „Le pays, exposé aux invasions des ennemis, a été plusieurs fois dévasté ; les villages abandonnés par les habitans ont été détruits ; on ne trouve que les cimetières qui témoignent de la nombreuse population qui a habité autrefois ce beau pays. Il y a plus de 20 ans, on ne trouve que des villages, et partout on ne marche que sur les ruines de villes très florissantes autrefois et qui, aujourd'hui, comptent à peine quelques maisons, tant les conséquences de ces guerres et de ces conquètes sont pernicieuses !" (Ion Ionescu de la Brad, *op cit*, p. 15—16).

[15] Camille Allard, Mission médicale..., p. 56 ; Ilie Corfus, *Asediul Silistrei din anul 1854 după un manuscris polon contemporan*, în „Revista istorică română", XIV (1944), p .72—73 ; C. W. Wutzer, *Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasien's*, vol. I, Eberfeld, 1860, p. 254.

[16] Baron d'Hogguer, *Renseignements sur la Dobrodja. Son état actuel, ses ressources et son avenir*, Bucarest, 1879, p. 17—18, 43 ; M. Ionescu — [Dobrogeanu], *Dobrogia în pragul veacului al XX-lea*, Bucureşti, 1904, p. 465 ; V. Mihordea, *Cîteva date privitoare la situaţia ţărănimii din Dobrogea în 1878*, în „Studii. Revistă de istorie", X (1957), nr. 3, p. 203 ; Nicolae Ciachir, *România şi problema orientală (1875—1878)*, în „Revista română de studii internaţionale", nr. 2 (8), Bucureşti, 1970, p. 90.

[17] T. Mateescu, *Menţiuni despre ruinele din satele dobrogene în actele „Comisiunii de parcelare a Dobrogei"*, în „Revista Arhivelor", X (1967), nr. 2, p. 241—250.

[18] Gheorghe G. Bezviconi, *op. cit.*, p. 349 ; R. V. Bosay, *Mărturii finlandeze despre România*, Bucureşti, 1937, p. 34 ; C. W. Wutzer, *op. cit.*, vol. I, p. 277.

[19] William Hunter, *Travels in the year 1792 through France, Turkey, and Hungary, to Vienna concluding with an account of that city*, London, 1796, p. 263. Unele sate au fost părăsite datorită dislocării forţate a populaţiei, aşa cum s-a întîmplat cu aşezările din Delta Dunării după 1817 şi cu cele situate în zona dintre braţul Sf. Ghergohe şi lacul Razim după 1829. (Al. P. Arbore, *Cotul Bugeacului. O încercare de reconstituire a unui ţinut de hotar dobrogean*, în „Analele Dobrogei", II (1921), nr. 3, p. 351, 353—354).

[20] Populaţia turcească se refugia în sud pînă la mari distanţe. (Camille Allard, *Mission médicale...*, p. 56).

[21] Gheorghe G. Bezviconi, *op. cit.*, p. 349 ; G. Vâlsan, *Droits bulgares et roumains sur la Dobrogea*, în *La Dobrogea roumaine*, p. 72. În legătură cu aceste

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

să-şi refacă satele [22], fie pe aceeaşi vatră, care capăta uneori un nume nou, fie în alt loc, socotit mai prielnic.

În felul acesta, multe aşezări rămîneau părăsite pentru totdeauna [23], ceea ce face ca numărul localităţilor dispărute în decursul vremurilor să fie în Dobrogea mai mare ca în orice altă parte a teritoriului României. O hartă istorică a Dobrogei pentru perioada otomană ar cuprinde numeroase goluri şi semne de întrebare, completarea ei necesitînd cercetări îndelungate. Pentru început, prezentăm unele date istorice şi geografice cu privire la cîteva localităţi dobrogene care au dispărut în cursul secolului al XIX-lea, datorită, în primul rînd, războaielor ce au bîntuit, pînă la 1878, în provincia dintre Dunăre şi mare. Denumirile celor mai multe dintre ele aparţin toponimiei turceşti, ceeea ce face necesară şi redarea semnificaţiei lor, fapt care constituie, la rîndul său, un larg şi interesant tărîm de cercetare [24].

•

ALIBEICHIOI. Semnificaţia denumirii ar fi „Satul lui Aly-Bey" [25] (tc. *köy*, „sat"). Au existat în Dobrogea mai multe aşezări cu acest nume. Astfel, încă pe la mijlocul secolului al XVII-lea, în părţile sudice ale Dobrogei este atestat un sat numit *Ali-beg* [26]. Pe de altă parte, Dimitrie Cantemir menţionează că, pe drumul dintre Moldova şi Constantinopol, a trecut de mai multe ori prin satul dobrogean *Alibegu*, aşadar pe la sfîrşitul secolului al XVII-lea şi începutul celui următor. Acolo poposea de fiecare dată la un om de vază, pe pămîntul căruia lucrau peste 100 de creştini, de la care culege o legendă legată de sărbătoarea Sfîntului Foca (22 iulie), intrată şi în credinţele populare ale musulmanilor [27]. Această legendă s-a menţinut la românii dobrogeni pînă aproape în zilele noastre [28].

Satul se afla deci pe drumul principal al Dobrogei [29], deoarece Cantemir vorbeşte de trecerea sa repetată prin această localitate. Se găsea totodată în zona de stepă, lipsită de păduri şi de apă [30], aşadar în părţile centrale sau sudice ale provinciei. În această zonă, prin sudul judeţului Constanţa de azi, cele două hărţi ale lui Guillaume de l'Isle, contemporane descrierii lui Cantemir (1703),

---

treceri masive ale românilor dobrogeni pe malul stîng al Dunării, stă şi existenţa unor sate înfiinţate de ei în judeţul Ialomiţa, unele avînd denumiri identice cu cele din Dobrogea, de unde ei veneau. (C. Brătescu, *Contributions à la question de la Dobrogea*, p. 83—84). Cei mai mulţi, după trecerea urgiei, reveneau însă la vechile aşezări. (G. Vâlsan, *Droits bulgares et roumains...*, p. 72).

[22] Gheorghe G. Bezviconi, *op. cit.*, p. 349.

[23] Aşa este cazul mai multor sate menţionate de Ion Ionescu de la Brad, printre care şi localităţile cu nume româneşti *Perli*, *Podişaru*, *Pribeiu*, *Botoşeni*, *Cochirlenii Vechi*. (Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 73, 118).

[24] O primă încercare în acest sens, cu o serie de consideraţii interesante asupra semnificaţiei unor toponimice turceşti din Dobrogea, ne-a lăsat Al. P. Arbore, *Contribuţiuni la studiul aşezărilor tătarilor şi turcilor...*, p. 246—251).

[25] La numele topice turceşti din Dobrogea, ca şi din alte părţi ale Imperiului otoman, lipsa *izâfet*-ului este un fenomen obişnuit.

[26] M. Tayyib Gökbilgin, *op. cit.*, p. 143. În aceeaşi perioadă, un sat *Ali-bey* este menţionat în Dobrogea de vestitul călător turc Evlija Çelebi. Vezi Mihail Guboglu, *Evlija Celebi: De la situation politique, administrative, militaire et artistique dans les pays roumains (1651—1666)*, în „Studia et acta orientalia", V—VI, 1967, p. 9.

[27] D. Cantemir, *Istoria Imperiului otoman. Creşterea şi scăderea lui*, trad. de Ios. Hodosiu, Bucureşti, 1876, p. 310—311, în notă.

[28] C. Brătescu, *Populaţia Dobrogei*, p. 228.

[29] Acest drum, care venea dinspre pasurile Balcanilor, străbătea Dobrogea pe la mijloc, prin Bazargic, Carasu şi Babadag, spre vadul dunărean al Isaccei. (*Ibidem*, p. 225).

[30] D. Cantemir, *op. cit.*, p. 310, în notă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

însemnează o așezare numită *Alibeg cuj*[31]. O întîlnim apoi în mai multe lucrări cartografice din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, plasată de regulă chiar pe drumul principal al Dobrogei[32]. În cîteva hărți austriece, elaborate în timpul războiului ruso-turc din 1768—1774, apar însă, în aceleași locuri, două sate alăturate cu acest nume[33], ceea ce se explică, foarte probabil, prin fenomenul bine cunoscut al „roirii".

La 1821, în harta lui Lapie, intitulată „Carte générale de la Turquie d'Europe", este menționat, imediat la nord de Caraomer (azi Negru-Vodă, jud. Constanța), pe drumul principal al Dobrogei, satul *Alibeikeui*[34]. El este distrus însă în timpul războiului din 1828—1829, deoarece în harta statistică rusă din 1835 apare ca nelocuit[35]. A fost refăcut însă, foarte probabil, curînd după aceea[36]. Acest sat este distrus însă definitiv în timpul războiului din 1877—1878, datorită năvălirilor cerchezilor[37] și bașibuzucilor, așa cum s-a păstrat în tradiția locală[38]. Marea hartă a Dobrogei, ridicată de Marele Stat Major al Armatei Române între 1880 și 1883, consemnează la nord-vest de Caraomer, „Ruinele Alibichioi", alături de care se găsea o *cîșlă* cu același nume[39]. Moșia satului constituia atunci un *ciflic*[40], în suprafață de 1 049 de hectare[41]. Ulterior s-a încercat, fără succes însă, refacerea acestui sat, cu aceeași denumire, imediat la nord-vest de vechea vatră[42].

---

[31] Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Atlasul Dimăncescu, f. 106, 107. Într-una din schițele de itinerariu ale aceluiași cartograf, păstrate la Arhivele Naționale din Paris, datînd probabil din ultimii ani ai secolului al XVII-lea, apare de asemenea, plasată în aceeași parte a Dobrogei, localitatea *Halybey cuj*, aflată la o depărtare de 8 ceasuri de Carasu. Vezi Alexandru Ungureanu, *Hărți referitoare la țările române în arhivele și bibliotecile pariziene*, în „Revista Arhivelor", anul L (1973), vol. XXXV, nr. 4, p. 642.

[32] Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Atlasul Dimăcescu, f. 147, 150, 152, 155, 158, 161, 162.

[33] Ibidem, f. 145 ; ibidem, Hărți, D.XXVII.4. Vezi și Arh. St. Buc., colecția Microfilme Austria, rola 3, c. 250.

[34] Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, H.IV.393.

[35] Ibidem, III. 461.

[36] În lista satelor dispărute, alcătuită de reputatul agronom, se găsește o localitate numită *Ali-bey*. (Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.*, p. 76). Este vorba însă de satul *Alibeiceair* de lîngă Carasu, alături de care este menționat de altfel și în listă. Mai tîrziu a fost refăcut, astăzi existînd sub denumirea de Remus Opreanu. La sud-vest de acesta, în apropierea satului Cocargea (azi Pietreni), a existat o așezare numită *Susus (Susuz) Alibei*, distrusă probabil în timpul războiului din 1877—1878. (T. Mateescu, *Menționi despre ruinele din satele dobrogene...*, p. 248).

[37] Pentru distrugerile provocate de cerchezi în Dobrogea, vezi îndeosebi Brutus Cotuvu, *Cerchezii. Un neam dispărut din Dobrogea*, în „Analele Dobrogei", II (1921) nr. 3, p. 407—408 ; 411—412.

[38] Grigore Gr. Dănescu, *Dicționarul geografic, statistic, economic și istoric al județului Constanța*, București, 1897, p. 16 ; *Marele dicționar geografic al României*, vol. I, București, 1898, p. 54.

[39] Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, C.XXXII.1. Vezi și Arh. St. Constanța, fond Inspectoratul cadastral al județului Constanța, dosar 5/1882—1884, f. 6.

[40] O definiție a ciflicului (tc. *çiftlik*), cu sensul inițial și cu cel nou, de fermă, pe care-l avea în secolul al XIX-lea, este dată în Codul funciar otoman din 1858. (Ioan N. Roman, *Studiu asupra proprietăților rurale din Dobrogea*, Constanța, 1907, p. 206).

[41] Arh. St. Constanța, fond Inspectoratul cadastral al județului Constanța, dosar 5/1882—1884, f. 2.

[42] Grigore Gr. Dănescu, *op. cit.*, p. 16 ; *Marele dicționar geografic al României*, vol. I, p. 54.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Un alt sat Alibeichioi este menționat, la 1711, de La Motraye în apropiere de *Codgiali* [43] (azi Lumina, jud. Constanța), așadar la vest de orașul Năvodari. De asemenea, în nordul Dobrogei, un sat cu același nume își continuă și azi existența sub denumirea de Izvoarele (jud. Tulcea). Despre această așezare, locuită pe la mijlocul secolului trecut, în bună parte de greci [44], s-a crezut că este cea de care vorbește Dimitrie Cantemir [45]. Aceste două sate, ca și *Celebichioi* (azi Mircea-Vodă, jud. Constanța), care a fost luat la fel în considerare în acest sens [46], se găseau însă în afara drumului principal al Dobrogei. Localitatea pomenită de marele cărturar moldovean trebuie indentificată așadar cu satul care a existat pînă în 1877 în parte de sud a județului Constanța [47].

BURLAC. Denumirea este românească, avînd înțelesul comun de „necăsătorit", „celibatar". Cuvîntul, inexistent în limba turcă, se găsește însă în rusă și ucraineană [48]. Satul era situat aproape de capătul estic al lacului Carasu [49] sau, după cum preciza englezul Patrick O'Brien, „la patru ore și jumătate distanță de Cernavoda și la 3 ore și jumătate distanță de Constanța", pe drumul dintre aceste două localități [50]. Este vorba de o zonă în care coloniștii ruși (lipoveni) și ucraineni n-au înființat așezări, dar în care populația românească a fost prezentă totdeauna [51]. În același timp, satul data în mod sigur dinainte de venirea în Dobrogea a grupurilor de lipoveni și ucraineni [52], ceea ce pledează de asemenea pentru originea românească a acestei denumiri.

În harta statistică rusă ridicată în timpul războiului din 1828—1829, găsim, la vest de Constanța, două sate alăturate: *Eski Borlat* și *Eni Borlat*, al doilea fiind situat ceva mai la sud față de primul [53]. A existat așadar un sat mai vechi Burlat, lîngă care a apărut, prin fenomenul „roirii", o nouă așezare cu același nume [54], deosebirea dintre ele făcîndu-se prin determinantele turcești *eski*, „vechi"

---

[43] A. de La Motraye, *Voyages du sr... en Europe, Asie et Afrique*, vol. II, La Haye, 1727, p. 9.

[44] N. Bonjug. *Note asupra „grecilor" din satul Regele Ferdinand I — Alibeichioi*, în „Analele Dobrogei", X (1929), p. 273 și urm.

[45] C. Brătescu, *Populația Dobrogei*, p. 228, nota 5.

[46] N. Bonjug, *op. cit.*, p. 274.

[47] S-ar putea încerca identificarea și cu satul Alibeiceair, situat de asemenea în zona de stepă și în apropierea drumului principal al Dobrogei, dar, în acest caz, nu mai pot fi explicate popasurile repetate ale lui Dimitrie Cantemir în această localitate, aflată chiar lîngă orașul Carasu, care se găsea pe traseul drumului și care oferea, desigur, condiții mult mai bune de cazare.

[48] H. Tiktin, *Rumänisch — deutsches Wörterbuch*, vol. I, Bukarest, 1903, p. 244.

[49] Camille Allard, *Souvenirs d'Orient. La Bulgarie Orientale*, Paris, 1864, p. 90.

[50] *Patrick O'Brien, Journal of a residence in the Danubian Principalities, in the autumn and winter of 1853*, London, 1854, p. 33.

[51] În harta austriacă „Plans der Moldau, Bessarabien und Walachey" din anii 1769—1774, apar, în apropiere de Murfatlar, satele românești Cîrpiți *(Karpiczi)* și Ivășteni *(Iwaschten)*. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, D. XXXVII. 4). Satele românești menționate de Ion Ionescu de la Brad la 1850 ca dispărute (Perii, Podișaru, Pribeiu, Botoșeni), se găseau în aceeași zonă. Pentru toponimicele românești din această parte a Dobrogei, vezi și Const. C. Giurescu, *Știri despre populația românească a Dobrogei...*, p. 57, 60—61.

[52] Pentru venirea lipovenilor și ucrainenilor, care datează din secolul al XVIII-lea, și pentru locurile unde s-au așezat în Dobrogea, vezi Al. P. Arbore, *Așezările lipovenilor și rușilor din Dobrogea*, în „Arhiva Dobrogei", III (1920), nr. 1, p. 4 și urm.; Constantin C. Giurescu, *Istoria pescuitului și a piscicultur ii în România*, vol. I, București, 1964, p. 200—201.

[53] Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, III. 461.

[54] În aceeași hartă, apare de asemenea, la nord-vest de aceste două sate, lîngă lacul Tașaul, localitatea *Burlaki*. (Ibidem).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

și *yeni*, „nou". În hartă, ambele sate apar fără indicarea numărului caselor, ceea ce arată distrugerea lor în cursul războiului. Curînd după aceea, într-o hartă austriacă tradusă din limba rusă, pe drumul Cernavoda — Constanța, sînt însemnate satele *Yesky Borlac* și *Eni Borlac*[55], ceea ce sugerează forma românească *Burlacii*.

După războiul din 1828—1829, s-a refăcut numai unul dintre cele două sate, sub denumirea de Burlac[56], la care, desigur, nu mai era nevoie de adăugarea lui *yeni* sau *eski*[57]. Satul este menționat la 1848 de misiunea Sabatier—Desaint *(Bourlac)*[58], la 1850 de Ion Ionescu de la Brad *(Borlak)*[59] și la 1853 de Patrick O'Brien *(Bourlack)*[60]. La 1855, așa cum constata Camille Allard, care vorbește de „ruinele de la Burlac" *(Bourlac)*[61], satul nu mai era locuit. Distrugerea acestei așezări a avut loc în anul precedent[62], datorită pustiirilor săvîrșite atunci de către başibuzuci[63]. După aceea, satul Burlac nu a mai fost refăcut niciodată[64], iar, prin dispariția ruinelor, s-a pierdut treptat și amintirea locului vetrei sale[65].

CARADURAC. Semnificația denumirii ar fi „Oprirea neagră" (tc. *kara*[66], „negru", *durak*, „oprire", „stație"). Se afla pe malul sudic al lacului Carasu, spre capătul său vestic, probabil la un punct unde inițial a existat un loc de popas spre Cochirleni și Rasova. Îl găsim mai întîi, la 1691, cu denumirea de *Duraklar*, ținînd de *kaza*-ua Karasu, într-o condică *(defter)*, în care erau înscriși așa-numiții „copii ai cuceritorilor" *(Evlâd-i fâtihân)*, colonizați în Rumelia[67]. Apare apoi (sub forma *Karadurak)* într-o hartă austriacă din 1773, intitulată „Charte von einen Theile Bulgarien welches sich von Girsow bis Karass, Basartcihuk und Varna"[68]. Într-o hartă rusă din anii 1817—1820, în locul satului Caradurac este însemnată localitatea *Manzili*[69]. Aceeași mențiune o găsim și la 1821 în harta lui Lapie, de data aceasta sub forma corectă *Menzil*[70]. Este vorba, fără îndoială, de o altă denumire a satului, a cărei semnificație (tc. *menzil*, „stație

---

[55] Arh. St. Buc., Colecția Microfilme Austria, rola 3, c. 278.

[56] Al. Ungureanu, *O misiune franceză în Țara Românească, Moldova și Dobrogea în anul 1848*, în „Revista Arhivelor", XII (1969), nr. 1, p. 84.

[57] Un fenomen identic s-a petrecut cu satele *Eski-Ester* și *Yeni-Ester*, distruse în același război. Deoarece a fost refăcut numai unul dintre ele, calificativul folosit pentru deosebirea lor a fost eliminat. (T. Mateescu, *Un oraș dobrogean dispărut — Ester*, în *Pontice*", vol. II, Constanța, 1969, p. 423).

[58] Al. Ungureanu, *O misiune franceză*..., p. 90.

[59] Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.*, harta.

[60] Patrick O'Brien, *op. cit.*, p. 33.

[61] Camille Allard, *La Bulgarie Orientale*, p. 91 ; (vezi și harta). Aceeași însemnare o găsim și în harta echipei franceze care a construit, în anul 1855, șoseaua Rasova—Constanța, al cărei medic a fost C. Allard. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, D.XIV.93).

[62] Vezi această presupunere și la Al. Ungureanu, *O misiune franceză*..., p. 84.

[63] Camille Allard, *Mission médicale*..., p. 56.

[64] În harta geologului Karl F. Peters (1864) găsim menționate saaele *Burlak*, la nord, pe malul lacului Tașaul, și *Eski-Burlak*, la est de Medgidia. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, C.III.40). Este sigur însă că informațiile pe care se baza autorul acestei lucrări cartografice nu mai corespundeau realității.

[65] Marea hartă a Dobrogei, ridicată între 1880—1883 de Marele Stat Major al Armatei Române, lucrare deosebit de amănunțită și precisă, nu consemnează ruinele satului Burlac.

[66] Nu ne oprim aici asupra sensurilor pe care le avea în toponimia turcească adjectivul *kara*, întîlnit în componența unui mare număr de nume topice din Dobrogea, ca și din alte părți ale Imperiului otoman.

[67] M. Tayyib Gökbilgin, *op. cit.*, p. 269.

[68] Arh. St. Buc., Colecția Microfilme Austria, rola 3, c. 250.

[69] *Ibidem*, c. 278.

[70] Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, H.IV.393.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de poştă") este aproape identică cu cea iniţială, confirmînd, totodată, existenţa, din acel loc, a unui punct de oprire pe un drum care avea probabil o anumită importanţă.

A fost distrus în războiul din 1828—1829, deoarece în harta statistică amintită apare fără indicarea numărului gospodăriilor [71]. La 1850, Ion Ionescu de la Brad îl menţionează (sub forma *Karadurat)* printre satele dispărute ale Dobrogei [72]. Făcea parte din rîndul aşezărilor „vechi şi părăsite de pe malul ghiolului Karasu" [73], incluse în marele domeniu al lui Said Mîrza Paşa, guvernatorul Dobrogei [74]. Siliştea sa, care avea un sol „uşor, nisipos şi calcariu" [75], servea pe atunci doar ca loc de păşune [76]. Ruinele sale erau încă vizibile [77], dar în momentul reintegrării Dobrogei la România ele dispăruseră cu totul, deoarece nu le mai găsim în harta Marelui Stat Major Român. Amintirea acestui sat se păstra numai prin denumirea unui deal din apropiere, numit *Cara-Durac-Bair* [78].

CARLÎCHIOI. Semnificaţia denumirii ar fi „Satul înzăpezit" (tc. *karlı*, înzăpezit", de la *kar*, „zăpadă"). Se afla imediat la est de satul Muratan (azi Biruinţa, jud. Constanţa), lîngă capătul sudic al lacului Techirghiol. Este menţionat la 1584, cu denumirea *Karlı*, printre satele *kaza*-lei Techirghiol *(Tekfürgölü)*, în care se aflau colonizaţi turcii nomazi *(yürükler)* şi tătari [79]. Cu numele de mai tîrziu *(Karlikioj)* îl găsim în harta austriacă amintită din 1773 [80], ca şi în cea elaboraă de Lapie (1821) [81]. În harta statistică rusă din 1835 este trecut ca sat pustiu [82], ceea ce arată distrugerea sa în cursul războiului din 1828—1829. Este însemnat apoi într-o copie austriacă a acestei lucrări cartografice [83], din care nu putem şti totuşi dacă era locuit sau nu.

La 1850 era însă refăcut, deoarece nu figurează în lista satelor pustii, întocmită de Ion Ionescu de la Brad. Pe la 1864 este menţionat, sub forma *Carlı*, identică deci cu cea iniţială, într-o lucrare cartografică românească intitulată „Harta Principatelor Unite ale României cu circumvecinele ţări...", elaborată de G. Filipescu-Dubău şi A. Parteni-Antoninu [84]. Ajunsese chiar să aibă gospodării prospere. Austriacul Kanitz constată, prin deceniul al 7-lea al secolului al XIX-lea, că locuitorii satului Carlîchioi creşteau un mare număr de ovine, cei mai mulţi dintre ei posedînd peste 100 de oi fiecare [85]. Satul a fost afectat puternic de distrugerile care au avut loc în timpul războiului din 1877—1878. Pe la 1882—1883, deşi oficial mai era considerat ca sat [86], cea mai mare parte a

[71] *Ibidem*, III, 461.
[72] Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.*, p. 76.
[73] Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 118.
[74] *Ibidem*, p. 89, 93, 94, 118.
[75] *Ibidem*, p. 93.
[76] *Ibidem*, p. 94.
[77] *Ibidem*, p. 121.
[78] Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărţi, C.XXXII.1. Vezi şi *Marele dicţionar geografic al României*, vol. III, Bucureşti, 1900, p. 512.
[79] M. Tayyib Gökbilgin, *op. cit.*, p. 151. Tot în secolul al XVI-lea sînt documentate satele *Karlîkîşla* în *kaza*-ua Hîrşova şi *Karlî-beg* în *kaza*-ua Silistra (*Ibidem*, p. 126, 145). Ultimul dintre ele a rămas pînă în zilele noastre sub denumirea de Carlîbeichioi, cunoscut mai ales prin faptul că în secolul al XIX-lea era unul dintre satele frecventate de păstorii transilvăneni veniţi cu oile la iernat (D. Şandru, *Mocanii în Dobrogea*, Bucureşti, 1946, p. 102, 106).
[80] Arh. St. Buc., Colecţia Microfilme Austria, rola 3, c. 250.
[81] Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărţi, H.IV.393.
[82] *Ibidem*, III, 461.
[83] Arh. St. Buc., Colecţia Microfilme Austria, rola 3, c. 278.
[84] Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărţi, H.I.353.
[85] F. Kanitz, *La Bulgarie danubienne et le Balkan. Etudes de voyage (1860—1880)*, Paris, 1882, p. 485.
[86] Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărţi, C.XXXII.1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

terenului său (302 ha) constituia un ciflic, numit tot Carlîchioi, ținînd de comuna Musurat [87]. În ultimii ani ai secolului, din suprafața sa totală de 492 ha pămînt „de o calitate excelentă", doar 6 hectare reprezentau vatra satului, ocupată de două gospodării [88]. Curînd după aceea încetează de a mai fi socotit ca sat, iar terenurile sale sînt incluse în perimetrul satului Muratan.

CASÎMCEA. Denumirea derivă de la numele de persoană *Kasîm*, la care s-a adăugat sufixul turcesc *ça* [89]. Era situat pe valea cu același nume [90], imediat la nord de satul Chiragi [91] (azi Cotu Văii, jud. Constanța). A fost distrus în cursul războiului din 1828—1829, așa cum rezultă din harta statistică rusă, unde este trecut fără indicarea numărului gospodăriilor [92]. A fost refăcut ulterior, dar la 1877 este pustiit din nou, de data aceasta definitiv, de către bașibuzuci și tătari [93], ceea ce dovedește că era locuit de o populație creștină. Prin 1882—1883 era înregistrat ca ciflic [94], totalizînd 740 ha și ținînd administrativ de comuna Chiragi [95]. La sfîrșitul secolului, din vechiul sat rămăseseră numai ruinele [96]. Numele de Casîmcea era conservat totuși de valea pe care fusese situat satul, ca și de un deal din vecinătate [97]. Încercarea de refacere a acestei așezări, întreprinsă atunci [98], nu a izbutit, locul fiind curînd depopulat din nou.

CECHIRGHE. Nume topic care echivalează cu românescul „Lăcusta" (tc. *çekirge*, „lăcustă") [99]. Se afla în apropierea satului Topalu, așa cum preciza de altfel și Ion Ionescu de la Brad la 1850 [100]. În harta rusă din 1817—1820, menționată mai sus, îl găsim sub forma *Cikerja* [101], apoi, la 1821, în harta lui Lapie *(Tchikerja)* [102] și, tot cam atunci, într-o hartă austriacă *(Cikirdže)* [103]. Harta statistică rusă însemnează la nord de Topalu, pe drumul spre Hîrșova, satul *Cikirdje*, fără a se menționa numărul caselor [104], fiind vorba deci de o localitate distrusă în timpul războiului din 1828—1929. La 1850, este trecut de Ion Ionescu

---

[87] Arh. St. Constanța, fond Inspectoratul cadastral al județului Constanța, dosar 112/1882—1889, f. 1 și urm.

[88] *Marele dicționar geografic al României*, vol. II, București, 1899, p. 198.

[89] Acest sufix, în diverse variante *(ca, ça, ce, çe)*, se întîlnește la un număr mare de toponimice dobrogene, formate cu nume proprii (Nazarcea, Hasancea, Osmancea, Omurcea, etc.) sau comune (Balabancea, Corugea, Demircea).

[90] Nu trebuie confundat cu satul Casîmcea din județul Tulcea, situat pe cursul superior al rîului omonim, care se varsă în lacul Tașaul.

[91] Grigore Gr. Dănescu, *op. cit.*, p. 129.

[92] Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, III.461.

[93] Grigore Gr. Dănescu, *op. cit.*, p. 129; *Marele dicționar geografic al României*, vol. II, p. 224.

[94] Arh. St. Constanța, fond Inspectoratul cadastral al județului Constanța, dosar 28/1882—1885, f. 1—2; Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, C.XXXII.1.

[95] Arh. St. Constanța, fond Inspectoratul cadastral al județului Constanța, dosar 28/1882—1885, f. 1—2. (În planul anexat la acest dosar este consemnată „cîșla Casîmcea").

[96] Grigore Gr. Dănescu, *op. cit.*, p. 129; *Marele dicționar geografic al României*, vol. II, p. 223.

[97] Grigore Gr. Dănescu, *op. cit.*, p. 129.

[98] *Ibidem*. Vezi și *Marele dicționar geografic al României*, p. 224; M. Ionescu-Dobrogeanu, *op. cit.*, p. 458.

[99] S-a emis și ipoteza, nefondată, după care această denumire ar proveni de la verbul turcesc *çîkmak*, „a ieși". (Virgil Nestorescu, *Note de toponimie dobrogeană*, în „Studii de slavistică", vol. I, 1969, p. 155). Vezi recenzia acestui articol în „Revista Arhivelor", XII (1969), nr 2, p. 356—357.

[100] Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 128.

[101] Arh. St. Buc., colecția Microfilme Austria, rola 3, c. 278.

[102] Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, H.IV.393.

[103] Arh. St. Buc., colecția Microfilme Austria, rola 3, c. 235.

[104] Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, III. 461.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de la Brad în rîndul satelor părăsite din Dobrogea [105]. Siliștea sa, datorită fertilității solului, a atras atenția reputatului agronom român, care s-a oprit asupra ei, alegînd-o drept loc pentru ferma-model pe care voia s-o înființeze în Dobrogea [106].

Curînd însă, satul se reface, probabil cu locuitori veniți din satele vecine. La 1856 este menționat, plasat corect, în harta lui F. von Stülpnagel, intitulată „Karte der Moldau und Bessarabien", sub forma *Tschikerdschi* [107]. La scurt timp după aceea, această informație cartografică se confirmă, existența așezării fiind scoasă de sub orice îndoială. Într-un raport din 13 februarie 1858 al comandantului punctului de graniță Gura Ialomiței se arăta că locuitorii satelor dobrogene *Tichirgeoa*, *Ghizdărești*, *Boașcicul* și *Seimenii de Jos* treceau cu săniile pe gheață în două ostroave de pe Dunăre ale Țării Românești, de unde încărcau lemne [108]. Îl găsim apoi la 1864, în harta geologului austriac Karl F. Peters: *Tschikirdsche* [109], ca și în harta elaborată de I. Filipescu-Dubău și A. Parteni-Antoninu: *Cikirge* [110]; precum și la 1869 în harta lui Josef von Scheda: *Cikirdže* [111].

Peste cîțiva ani, din motive care ne rămîn deocamdată necunoscute, acest sat dispare din nou, de data aceasta în chip definitiv. În harta Marelui Stat Major Român, nu mai este amintit nici măcar sub formă de ruine, dar cîteva elemente geografice din apropiere îi conservau numele: dealul *Cechirgeaoa*, valea *Cechirgea* și punctul *Picioarele Cechirgelei* [112]. Urmele acestui sat s-au păstrat totuși pînă tîrziu, după primul război mondial, iar la locuitorii din Topalu se știa că *Cechirge*, în ciuda numelui turcesc, a fost o așezare românească [113].

CUMAROVA. Semnificația denumirii ar fi „Cîmpia jocului de noroc" (tc. *kumar*, „joc de noroc"; *ova*, cîmpie") [114] sau „Cîmpia Azaleei" (tc. *kumar* = „azalee", „lododrendon"), ultimul sens fiind cel mai probabil. Satul era situat la 5 kilometri nord de Mangalia, în imediata apropiere a mării [115]. Este menționat, sub forma *Cumarovo* [116], în harta statistică rusă, unde apare ca nelocuit [117], ceea ce arată distrugerea lui în războiul din 1828—1829. Deși ulterior pe vatra lui s-au ridicat iarăși gospodării, n-a mai fost refăcut niciodată ca sat propriu-zis. Pe la 1882—1883, în harta românească amintită, *Cumarova* figurează doar ca un „grup de case" [118]. În ultimii ani ai secolului al XIX-lea, este consemnat, sub

---

[105] Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.*, p. 76.

[106] Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 128. (Denumirea pe care Ion Ionescu de la Brad o dă acestei siliști este *Valea Ghiairgelii*). Într-o scrisoare către Bălcescu, Ion Ghica numește acest loc *Chicirgiava*. (N. Cartojan, *Scrisori inedite de la N. Bălcescu și I. Ghica, publicate și adunate de...*, București, 1913, p. 26).

[107] Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Atlasul Dimăncescu, f. 192.

[108] Arh. St. Buc., fond Ministerul de Război, Departamentul ostășesc, dosar 177/1858, f. 16.

[109] Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, C.III.40.

[110] *Ibidem*, H.I. 353.

[111] *Ibidem*, H.II. 130.

[112] *Ibidem*, C.XXXII.1.

[113] Victor Morfei, *Monografia comunei Topalu*, în „Analele Dobrogei", IV (1923), nr. 4, p. 87. La locul numit *Cechirgé* erau vizibile ruinele unor construcții datînd probabil din antichitate. (*Ibidem*, p. 91).

[114] Compară cu toponimicul Ciucurova (tc. *çukur*, „groapă").

[115] Grigore Gr. Dănescu, *op. cit.*, p. 171.

[116] Tipografii ruși, prin schimbarea lui *a* final cu *o*, au dat acestei denumiri o formă rusească, așa cum au procedat și cu alte toponimice din Dobrogea, ca, de pildă, cu Somova, devenit *Somovo*.

[117] Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, III. 461.

[118] *Ibidem*, C.XXXII.1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

numele de *Comarova* [119], ca o mică aşezare, locuită de 4 familii [120], semănînd „mai mult a nişte locuinţe izolate decît a sat" [121]. Denumirea, purtată de un lac şi de o movilă, aflate în vecinătate [122], s-a perpetuat pînă în zilele noastre, dar, pe la 1900, satul şi-a înceaat definitiv existenţa [123].

DAUTLAR. Acest toponimic derivă de la numele de persoană *Davud* (corespondentul arab al ebraicului David), la care s-a adăugat sufixul turcesc — *lar* pentru indicarea pluralului. Era situat în părţile centrale ale Dobrogei, în plină stepă, învecinîndu-se cu satul Mahmut-Cuiusu [124] (azi Izvoru Mare, jud. Constanţa). La 1691, figura sub forma *Davudlar*, printre satele *kaza*-lei Silistra în care fuseseră colonizaţi aşa-numiţii *Evlâd-i fâtihân* [125]. A fost distrus în timpul războiului din 1828—1829, deoarece în harta statistică rusă apare fără specificarea numărului gospodăriilor [126].

Încercarea de repopulare a acestui sat n-a reuşit, locuitorii fiind nevoiţi să-l părăsească din nou din cauza lipsei de apă, aşa cum constata Ion Ionescu de la Brad la 1850 [127]. Reputatul agronom îl menţionează, cu denumirea *Dautlar* [128] (pronunţie populară pentru Davudlar), printre satele dispărute ale Dobrogei [129]. Vatra sa, care servea doar ca loc de păşune pentru sătenii din Mahmut-Cuiusu [130], făcea parte din marele domeniu al lui Said Mîrza-Paşa [131]. La sfîrşitul secolului al XIX-lea, urmele acestui sat dispăruseră cu totul, iar denumirea sa se păstra numai în numele a două văi din apropiere [132].

NALBANT. Nume topic care înseamnă „Potcovarul" (tc. *nalbant*, „potcovar"). Era situat la aproximativ 2 km est de satul Chiragi (azi Cotu Văii) [133], aşadar în sudul judeţului Constanţa [134].
La 1691, printre localităţile *kaza-lei* Silistra în care se găseau colonişti din categoria *Evlâd-i fâtihân*, era şi satul *Nalband* [135]. Din harta statistică rusă, unde este trecut fără numărul gospodăriilor [136], rezultă că a fost distrus şi el în cursul războiului ruso-turc din 1828—1829. N-a mai fost refăcut complet niciodată [137].

---

[119] Toponimicul s-a încetăţenit sub această formă, de unde s-a ajuns uşor la concluzia că ar fi de origine bulgară sau rusă. (Vezi, de exemplu, C. Brătescu, *Contributions à la question de la Dobrogea*, p. 89—90).

[120] Grigore Gr. Dănescu, *op. cit.*, p. 171 ; *Marele dicţionar geografic al Romîniei*, vol. II, p. 575—576.

[121] Grigore Gr. Dănescu, *op. cit.*, p. 171.

[122] *Ibidem*, p. 171—172.

[123] M. Ionescu-Dobrogeanu, *op. cit.*, p. 458. În prezent, pe locul fostului sat Cumarova, se înalţă construcţiile de la Mangalia-Nord.

[124] Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 118.

[125] M. Tayyib Gökbilgin, *op. cit.*, p. 269.

[126] Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărţi, III. 361.

[127] Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 118.

[128] În scrisorile lui Ion Ionescu de la Brad către Ion Ghica, apare şi sub formele *Daplar* şi *Danţlar*. (*Ibidem*, p. 90, 93). Este vorba însă, foarte probabil, de o lectură greşită a editorului.

[129] Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.*, p. 76.

[130] Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 118.

[131] *Ibidem*, p. 90, 93, 118.

[132] Grigore Gr. Dănescu, *op. cit.*, p. 397 ; *Marele dicţionar geografic al Romîniei*, vol. III, Bucureşti, 1900, p. 60.

[133] Grigore Gr. Dănescu, *op. cit.*, p. 602.

[134] Nu trebuie confundat cu satul Nalbant din judeţul Tulcea, care există şi azi, tot cu vechea denumire.

[135] M. Tayyib Gökbilgin, *op. cit.*, p. 269.

[136] Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărţi, III. 461.

[137] Vezi T. Mateescu, *Menţiuni despre ruinele din satele dobrogene...*, p. 248, unde s-a crezut, în mod eronat, că ar figura în lista satelor dispărute a lui Ion Ionescu de la Brad, sub forma *Alvant*. Această denumire a fost purtată însă de o localitate aparte, situată mai la nord, pe Valea Carasu. La 1850, satul Alvant

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

La 1882, cînd ruinele vechiului sat erau încă vizibile, mai era locuit doar de 3 familii, fiind considerat ca un cătun „părăsit" [138]. O parte din terenurile lui, în suprafață de 147 ha, constituia un ciflic, ținînd administrativ de comuna Chiragi [139]. În ultimii ani ai secolului al XIX-lea, vatra satului de odinioară, despre care se știa că a fost „mare și populat", se reducea la 2 ha, unde se afla o singură casă [140].

SAXANCULAC. Semnificația acestei denumiri ar fi „Optzeci de văi" (tc. *seksan*, „optzeci", *kulak*, „ureche", „vale") [141] sau, mai probabil, „Valea coțofanei" (tc. *saksağan*, „coțofană", pronunțat *saksan)*. Se afla în sudul județului Tulcea, la nord-est de satul Casimcea, aproape de rîul cu același nume [142]. În harta statistică rusă, este trecut și satul *Saxancola*, ca nelocuit [143], fiind distrus desigur în războiul în timpul căruia a fost elaborată această lucrare cartografică. În 1830 luau calea bejeniei, adăpostindu-se în Țara Românească, împreună cu familiile și bunurile lor, următorii locuitori, originari din *Sacsancola:* Toader Coliban (7 persoane), Constantin Potop (4 persoane), Vasile Harghel (4 persoane) și Iacov sin Pătrașcu (5 persoane) [144]. Aceste nume pun în afară de orice îndoială caracterul românesc al așezării, în ciuda denumirii turcești pe care o purta.

Satul a fost refăcut însă foarte curînd, cunoscînd, se pare, o însemnată prosperitate. În 1839, doi mocani din Săcele se angajau ca ciobani la tătarul Ali-Aga, iar peste un an la turcul Mehmet-Aga, ambii locuitori ai satului *Secseancolac* [145]. La 1882, din această așezare rămăseseră din nou numai ruinele, așa cum se consemna în harta Marelui Stat Major român [146]. Ele erau vizibile încă la sfîrșitul secolului trecut, cînd se știa că satul a fost pustiit în 1877 de cerchezi și tătari, ceea ce arată că populația sa fusese formată în majoritate din creștini, după care, locuitorii scăpați cu viață s-au mutat la Casimcea [147]. Numele satului se mai păstra în denumirea unui deal din apropiere [148].

ULMII. Toponimicul, ca denumire de sat, se întîlnește pe întreg teritoriul românesc [149]. Este menționat de mai multe ori în corespondența unor instituții ale Țării Românești din anii 1834—1837, unde este arătat ca o localitate dobrogeană: „satul Ulmii din ținutul turcului" [150], „satul Ulmii din ținutul Turchii" [151], „satul

era de asemenea părăsit, siliștea sa fiind inclusă în domeniul lui Said Mîrza-Pașa (Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.*, p. 76; Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 89, 117, 118). Satul Nalbant din sud nu putea figura în lista reputatului agronom, deoarece cercetările sale statistice nu au cuprins zona respectivă. (Vezi Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.*, harta).

[138] T. Mateescu, *Mențiuni despre ruinele din satele dobrogene...*, p. 247—248.

[139] Arh. St. Constanța, fond Inspectoratul cadastral al județului Constanța, dosar 138/1882—1899, f. 1—2. Vezi și harta Marelui Stat Major Român. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, C. XXXII. 1).

[140] Grigore Gr. Dănescu, *op.cit.*, p. 602; *Marele dicționar geografic al României*, vol. IV, București, 1901, p. 443.

[141] La turcii și tătarii din Dobrogea, cuvîntul *kulak* avea și înțelesul de vale. (C. Brătescu, *Contributions à la question de la Dobrogea*, p. 89). Astfel, satul Limanu s-a numit *Karaağaç Kulak* (=Valea Ulmului), pronunțat de români Caracicula, iar satul Dobromiru din Vale — *Dobromir Kulak*.

[142] *Marele dicționar geografic al României*, vol. V, București, 1902, p. 326.

[143] Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, III. 461.

[144] Arh. St. Buc., fond Vistieria Țării Românești, dosar 162 B/1830, f. 822—823.

[145] *Ibidem*, fond Comitetul Carantinelor, dosar 1210/1841, f. 43.

[146] Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, C.XXXII.1.

[147] Grigore Gr. Dănescu, *Dicționarul geografic, statistic și istoric al județului Tulcea*, București, 1897, p. 421.

[148] *Ibidem*. Vezi și *Marele dicționar geografic al României*, vol. V, p. 326.

[149] Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 103.

[150] Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 1504/1834, f. 46.

[151] *Ibidem*, f. 66.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ulmii din ținutul Hîrșovii" [152], „satul Ulmul din Turchia" [153], „satul Ulmul din serhatul Hîrșovii" [154]. Într-o scrisoare din 28 ianuarie 1837 a aianului de Hîrșova către carantina Gura Ialomiței, apare cu denumirea de Ulmeni [155]. Nu figurează în harta statistică rusă, ceea ce nu este totuși o dovadă peremptorie pentru inexistența acestui sat înainte de 1828. Nu este consemnat de nici o altă lucrare cartografică, chiar în perioada cînd este atestat de știrile sigure enunțate mai sus, și nici de izvoare de altă natură (cel puțin din cîte cunoaștem noi pînă în prezent). Situația aceasta este totuși explicabilă, dacă se ține seama de faptul că localitatea era destul de izolată.

Satul era situat, după cum se spune într-un document, în dreptul carantinei Gura Ialomiței [156], așadar în fața localității ialomițene Piua Petrii [157]. Se afla deci imediat la nord de Hîrșova, dar ceva mai la sud de viitoarea așezare Vadu Oii, care, așa cum se știe, cade în dreptul satului Giurgeni. Se arăta de asemenea că se găsea „în vadul Dunării", la un punct de trecere a mocanilor cu vitele lor de o parte și de alta a fluviului [158]. În 1835, în acest sat își avea reședința un oarecare Husein-Efendi, reprezentant al pașei de Silistra, care, „împreună cu un turcu subașu, să află cu șăderea acolea, rînduiți dă la stăpînirea lor spre paza vadului Dunării" [159]. Locuitorii satului, dintre care sînt amintiți Stancu sin Marin, Stoica sin Florea Mocanu și Ioniță Nădrag [160], iar mai apoi Ion al Savii și Ion Mogoș [161], erau, foarte probabil, cu toții români. Mulți dintre ei erau buni luntrași, ocupîndu-se cu trecerea mocanilor și a vitelor acestora la stînga sau la dreapta Dunării [162]. Satul Ulmii este amintit pentru ultima oară în noiembrie 1853, cînd turcii construiseră acolo fortificații pe malul Dunării, așa-numitele *tăbii* [163].

Această așezare a dispărut, credem, în timpul războiului Crimeii, cînd mai multe așezări românești din Dobrogea au fost puternic afectate sau au fost distruse complet. Locuitorii s-au risipit, foarte probabil, prin satele învecinate. Un indiciu în acest sens îl constituie faptul că Ioniță Nădrag, arătat în mai multe documente ca locuitor al satului Ulmii, în ianuarie 1856 se afla cu locuința în satul Groapa Ciobanului [164], tot în cazaua Hîrșova. În momentul revenirii la România a provinciei dintre Dunăre și mare, nu se mai știa nimic despre existența acestei localități. Harta ridicată de Marele Stat Major Român la 1882—1883 nu menționează ruinele vreunui sat Ulmii și nici măcar vreun nume topic, în zona Hîrșovei, care să amintească de această denumire. Sperăm totuși ca cercetările ulterioare să aducă date noi despre acest sat, ca și despre celelalte localități dobrogene prezentate mai sus.

---

[152] *Ibidem*, f. 67, 70.

[153] *Ibidem*, dosar 1130/1835, f. 38.

[154] *Ibidem*, fond Vornicia din Lăuntru, dosar 4474/1836, f. 7.

[155] *Ibidem*, f. 10.

[156] *Ibidem*, f. 2.

[157] Vezi și Tudor Mateescu, *Știri noi despre prezența mocanilor în Dobrogea în timpul stăpînirii otomane*, în „Revista Arhivelor", XLVIII (1971), vol. XXXIII, nr. 3, p. 400, nota 85.

[158] Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 1130/1835, f. 17. În zona respectivă existau mai multe locuri de trecere. Într-un document din 16 aprilie 1835 se vorbește de „vadul cel vechiu, ce se numește muscălesc", rămas desigur cu această denumire în timpul vreunui război ruso-turc. (Ibidem, f. 38).

[159] *Ibidem*, f. 17.

[160] *Ibidem*, dosar 1504/1834, f. 67, 70; dosar 1130/1835, f. 17, 38; ibidem, fond Vornicia din Lăuntru, dosar 4474/1836, f. 2, 7, 10, 34. Primii doi sînt arătați chiar în mod expres ca „rumâni". (Ibidem, fond Comitetul Carantinelor, dosar 1504/1834, f. 46).

[161] *Ibidem*, fond Comitetul Carantinelor, dosar 404/1840, f. 237.

[162] *Ibidem*, dosar 1504/1834, f. 46, 66, 67, 70; dosar 1130/1835, f. 17, 38; ibidem, fond Vornicia din Lăuntru, dosar 4474/1836, f. 2, 31.

[163] *Ibidem*, fond Comitetul Carantinelor, dosar 47/1853, f. 111.

[164] *Ibidem*, fond Vistieria Țării Românești, dosar 48/1856, f. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

JUSTIȚIA ÎN MOLDOVA LA MIJLOCUL VEACULUI AL XIX-LEA. CONSTATĂRILE UNUI JURIST GREC

DE

CONSTANTIN C. ANGELESCU

1. — Printre actele rămase de la beizadea Nicolae Suțu (1798—1871), păstrate la secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, se află și un lung memoriu, întocmit la Iași, în august 1849, în limba franceză, de un jurist grec, G. M. Panas [1]. Memoriul se ocupă de starea justiției în Moldova la sfîrșitul domniei lui Mihai Sturza și la începutul regimului instituit de Grigore Vodă Ghika. După ce expune, fără înconjur, deficiențele pe care le-a constatat în organizarea și funcționarea ramului judecătoresc, autorul propune o serie de măsuri pentru înlăturarea abuzurilor și pentru o cît mai bună distribuire a dreptății. Constatările sale prezintă un netăgăduit interes, întrucît ele provin de la un martor ocular care, prin pregătirea lui profesională, a avut posibilitatea să cunoască realitatea și nu i-a lipsit curajul de a o dezvălui.

2. — Nu posedăm date biografice despre G. M. Panas. Nu știm precis nici anul cînd el a venit în Moldova și nici rostul pe care l-a avut strămutarea lui, probabil vremelnică, pe aceste meleaguri. După nume, precum și după unele pasaje ale memoriului, în care citează, cu o patriotică admirație, instituțiile Eladei, G. M. Panas este grec. El însuși se intitulează „doctor în drept", fără însă a preciza la care universitate și-a obținut diploma. Din cele ce relatează în memoriul său, cu privire la abuzurile practicate sub domnia lui Mihai Sturza în materie judiciară, putem presupune că G. M. Panas s-a aflat în Moldova sub acea domnie, despre care el se rostește cu multă asprime. Aluziile pe care le face la unele procese recent judecate, precizările pe care le dă relativ la mersul justiției în țara noastră dovedesc că G. M. Panas cunoștea destul de amănunțit tristele moravuri judecătorești de atunci și că el a avut legături de ordin profesional cu tribunalele Moldovei. Întrucît, în planul de reforme ce a făurit, el acordă o atenție deosebită dreptului comercial și reorganizării jurisdicțiilor comerciale, s-ar putea ca Panas să fi fost un jurist grec, venit la Iași pentru interesele negustorești ale compatrioților lui stabiliți la noi sau avînd relații de afaceri cu această țară.

3. — Legislația Moldovei, în vigoare la 1849, Panas nu se sfiește să o califice ca absolut necorespunzătoare nevoilor epocii. Ea este, după părerea lui, un amestec confuz de dispoziții felurite de obîrșie romano-bizantină și feudală cu rînduieli inspirate din legiuirile Europei apusene. În ansamblul ei, legislația Moldovei a rămas extrem de înapoiată și ea necesită o „revizuire completă".

Moldova ar trebui înzestrată cu coduri noi. Opera de codificare este însă anevoioasă. Ea cere un timp îndelungat, cunoștințe juridice aprofundate, infor-

[1] Biblioteca Academiei R.S.R., Ms. 1042, f. 87—96 v.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mații numeroase în diversele ramuri de activitate. Ea n-ar putea fi înfăptuită decît cu concursul unor specialiști, care să fie nu numai oameni de știință, ci să fie și în curent cu viața practică. Or, la data întocmirii memoriului, Panas constată că aceste condiții nu pot fi împlinite în Moldova. Urgența reformei legislative impune adoptarea altei soluții. Calea cea mai indicată i se pare a fi aceea a revizuirii legilor în vigoare. Pînă la elaborarea noilor coduri ar trebui să se suprime din legile aflate în aplicare prevederile învechite, să se înlăture tot ce nu mai corespunde timpurilor noi și să se insereze dispoziții menite să satisfacă nevoile sociale, umanitatea, civilizația, „demnitatea omului" etc. În acest mod se puteau realiza îmbunătățiri absolut indispensabile, mai ales în materie comercială.

Cu acest prilej, autorul memoriului lasă să se întrevadă care sînt preocupările lui mai de seamă. Astfel el consideră că, printre reformele necesare, este și întocmirea unei legi menită să asigure drepturile creditorilor, printr-o nouă reglementare a ipotecilor și a gajurilor, care să pună capăt uneltirilor incorecte ale debitorilor de rea credință. El afirmă că, numai printr-o asemenea lege, care ar oferi garanții serioase creditorilor, s-ar restabili încrederea, s-ar întări creditul, ar spori oferta de capitaluri, ar scădea dobînzile, ceea ce ar avea de consecință propășirea agriculturii și a comerțului etc.

Trecînd apoi la cercetarea felului în care funcționează instanțele judecătorești în Moldova, Panas deplînge corupția care bîntuie în rîndul magistraților. El nu se sfiește să folosească chiar termeni extrem de tari împotriva necinstei care s-a încuibat printre slujitorii justiției, sub domnia lui Mihai Sturza. După dînsul, principala misiune a lui Grigore Vodă Ghika este de a stîrpi corupția și de a introduce în sfîrșit corectitudinea în distribuirea dreptății. La acest rezultat nu se va putea ajunge decît numind în magistratură elemente bine verificate și de o desăvîrșită probitate.

În continuare, Panas constată că tribunalele moldovene sînt încadrate cu judecători recrutați după alt criteriu decît acela al științei și al competenței, deoarece membrii ramului judiciar, cu rare excepții, n-au făcut studii juridice. El afirmă că numărul moldovenilor care studiaseră dreptul era, pe atunci, foarte mic. Dar, precum foarte just observă acest critic necruțător, măcar principalele posturi din magistratură și de la Logofeția dreptății s-ar cuveni să fie ocupate numai de juriști, dacă s-ar urmări cu sinceritate o cît mai bună funcționare a instanțelor judiciare. Este absurd să se încredințeze interpretarea legilor unor oameni lipsiți de cultură juridică. Este cu neputință ca Divanul domnesc, atîta timp cît va fi alcătuit din elemente improvizate și ignorante, să creeze jurisprudențe care să aibă suficientă autoritate pentru a servi de îndreptar instanțelor inferioare. Numai dacă din Divanul domnesc vor face parte magistrați bine pregătiți și de o probitate desăvîrșită, deciziile pe care el le va rosti vor asigura unitatea jurisprudenței și vor indica în ce sens trebuie modificată legislația în vigoare. După părerea lui Panas, dacă se va urma altă cale, codurile ce se vor adopta nu vor fi decît o imitație servilă a legilor din alte state, dispozițiile lor nefiind adaptate nevoilor poporului.

Ceea ce l-a surprins pe Panas și ceea ce, după declarațiile sale, pricinuiește mirarea juriștilor străini veniți în Moldova este durata excesiv de lungă a proceselor, „prelungirea lor la infinit", precum el însuși se exprimă. Cauza acestei stări de lucruri nu se află numai în funcționarea extrem de înceată a organelor judiciare, ci mai ales în numărul exagerat al gradelor de jurisdicție. Un proces obișnuit, intentat la judecătoria ținutului, vine în fața Divanului apelativ, este cercetat în al treilea rînd de Divanul domnesc, trece apoi la Logofeția dreptății și este supus, în sfîrșit, întăririi domnitorului. Aceasta este procedura normală. În Moldova se uzează însă și de procedee anormale, ca, de ex., acela de a înainta acțiunea introductivă de instanță direct fie domnitorului, fie Logofeției dreptății, provocînd astfel complicații de natură a îngreuia și mai mult mersul justiției. Autoritățile administrative, urmărind satisfacerea anumitor interese, stînjenesc și ele cursul judecăților.

Soluția, pentru Panas, ar consista în reducerea gradelor de jurisdicție la două. El arată că sistemul, pe care-l preconizează, este aplicat în statele cele

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mai civilizate. În nici unul din aceste state nu există mai mult de două grade de jurisdicție. Urmînd acest exemplu, s-ar cuveni ca, în Moldova, judecarea în fond a proceselor să aparțină numai judecătoriilor ținutale și Divanului apelativ. Divanul domnesc s-ar cădea să judece recursurile îndreptate împotriva deciziilor Divanului apelativ, statuînd numai asupra chestiunilor de drept, fără a examina chestiunile de fapt. El n-ar mai fi atunci un al treilea grad de jurisdicție, deoarece n-ar mai judeca fondul proceselor, ci s-ar mărgini a verifica dacă decizia ultimei instanțe de fond este întemeiată în drept, deci dacă s-a făcut o bună aplicare a dispozițiilor legii.

Deși, în principiu, adversar al imixtiunii puterii executive în atribuțiile puterii judecătorești, autorul memoriului săvîrșește totuși inconsecvența de a recomanda menținerea prerogativelor exercitate pînă atunci de domn în distribuirea dreptății. Se știe că, potrivit art. 357, 363 și 364 din Regulamentul Organic, deciziile Divanului domnesc nu puteau fi puse în aplicare decît după ce fuseseră întărite de domn. Or, cu prilejul examinării deciziei supuse lui spre întărire, domnul era dator, în anumite cazuri, să refuze confirmarea și să dispună rejudecarea procesului. Panas consideră încă necesară, pentru un timp îndelungat, această prerogativă, dată fiind starea magistraturii din Moldova, un asemenea control fiind menit să mențină instanțele judecătorești în limitele prevăzute de lege și să le „lumineze" asupra căii ce trebuie urmată. El socotește însă indispensabil ca domnul, pentru exercitarea atribuțiilor sale judiciare, să fie asistat de un „consiliu privat", alcătuit din juriști de seamă, care să-i înlesnească împlinirea acestei grele misiuni prin avizele ce i-ar da.

O altă deficiență, constatată de Panas în funcționarea justiției din Moldova este slaba considerație acordată autorității lucrului judecat. Principiul, formulat așa de lapidar prin adagiul latin *„res judicata pro veritate habetur"*, stă la baza orînduirii juridice a statelor civilizate. Panas subliniază că, dacă se nesocotește autoritatea lucrului judecat, justiția devine o comedie costisitoare și haosul se înscăunează în sînul societății. Deși nu citează exemple precise, este însă evident că autorul memoriului face aluzie la cazuri recent întîmplate, probabil la neexecutarea unor decizii judecătorești sau la nerespectarea lor de către organele administrative.

Prea puțină însemnătate s-a acordat în Moldova, după aprecierea lui Panas, problemelor de drept comercial. În ciuda vitregiei cu care a fost tratat comerțul, el a luat totuși în Moldova un mare avînt, contribuind la prosperitatea statului și a particularilor. El a deschis noi debușeuri produselor agricole, care sînt bogăția de căpetenie a țării acesteia. Interesul obștesc cere ca dezvoltarea negoțului să fie înlesnită și ca toate piedicile ce-l stînjenesc să fie înlăturate. De aceea este indispensabil ca activitatea negustorească să nu fie supusă dreptului civil, ci să fie reglementată de dreptul comercial, iar litigiile izvorîte din această activitate să nu fie judecate de jurisdicțiile civile, ci de tribunalele comerciale. Necesitățile negoțului nu se pot împăca nici cu numeroasele formalități prevăzute de codul civil, nici cu încetineala caracteristică a instanțelor civile. Comerțul are nevoie de celeritate. El are nevoie și de garanții serioase. Negustorii trebuie să aibă certitudinea că procesele lor vor fi soluționate după dreptate, iar nu după bunul plac. Dacă asemenea condiții lipsesc, încrederea dispare, creditul se restrînge, capitalurile se retrag, iar dobînda crește vertiginos. De aceea nu este de mirare că, în Moldova, chiar la împrumuturile ipotecare, adică la împrumuturile care au cea mai solidă garanție, dobînzile au ajuns la cifra enormă de 36% pe an.

Ca mijloc de îndreptare, Panas preconizează înființarea de tribunale comerciale în fiecare ținut. Pînă atunci se crease un asemenea tribunal numai la Galați, ceea ce i se părea insuficient. Dacă nu puteau fi instalate tribunale de comerț în toate capitalele de ținuturi, el sfătuia să se înființeze măcar în centrele cele mai importante, rămînînd ca în restul ținuturilor procesele negustorești să fie judecate de instanțele civile, cu obligația însă pentru acestea de a aplica dispozițiile codului de comerț. Franța și Grecia au adoptat un asemenea sistem. Totodată, autorul memoriului recomandă să se elaboreze cît mai curînd o legislație specială a comerțului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Justiția penală suferă și ea de lipsuri importante. Panas constată că nu există încă, în Moldova, procurori pe lîngă instanțele judecătorești, deși ei ar fi foarte utili pentru urmărirea crimelor și a delictelor. Nu există nici Cameră de punere sub acuzare, care să decidă dacă este sau nu cazul să fie trimiși în judecată cei învinuiți de a fi săvîrșit infracțiuni, asemenea învinuiri putînd fi uneori neîntemeiate. Încredințarea apărării celor deferiți Tribunalului Criminalicesc unui avocat, care, conform art. 346 al Regulamentului Organic, este un funcționar public, salariat al statului, prezintă inconveniente sigure. Cei trimiși în judecată nu sînt așa de bine apărați cum ar fi de avocați liber aleși și nesupuși obligațiilor funcționarilor publici. În sfîrșit, lipsa de publicitate a ședințelor Tribunalului Criminalicesc trebuie neapărat desființată. Dezbaterile secrete sînt de natură a trezi suspiciuni. Pedeapsa rostită în asemenea condiții, departe de a constitui exemplul salutar dorit de legiuitor, riscă dimpotrivă să creeze în sînul opiniei publice, greșit informate, un curent de simpatie în favoarea celui condamnat, considerat de neștiutori ca o victimă, osîndită după un simulacru de judecată, cu ușile închise.

4. — Acestea sînt principalele observații făcute de Panas cu privire la justiția Moldovei la mijlocul veacului trecut. Criticele lui sînt în general întemeiate, deși insuficient aprofundate. Soluțiile propuse nu sînt la adăpost de orice obiecție.

Incontestabil că, la acea epocă, legislația Moldovei, deși renovată la începutul veacului al XIX-lea prin codul civil al lui Scarlat Vodă Calimah din 1817 și prin codul penal din 1820—1825, fusese cu mult depășită de transformările economice și sociale intervenite în ultimele decenii. Dispozițiile feudale, pe care ea le cuprindea, constituiau obstacole în calea capitalismului în ascensiune. Existau apoi lacune importante în legislația Moldovei de atunci, îndeosebi în materie comercială. Regulamentul Organic, în art. 375, hotărîse să se extragă din codul de comerț francez dispozițiile ce vor fi considerate „potrivite cu starea lucrurilor din Moldova" și, după ce ele vor fi puse „în orînduială", adică adaptate nevoilor locale, să fie traduse în limba română spre a fi aplicate la judecarea pricinilor negustorești. Această obligație, prevăzută de Regulamentul Organic pus în aplicare la 1 ianuarie 1832, n-a fost însă în întregime împlinită. Un jurist, astăzi complet uitat, Iacovachi Veisa, a tradus în limba română codul comercial francez, dar această tălmăcire n-a fost tipărită. Ea a circulat în manuscris, într-un număr redus de exemplare. Cît despre adaptarea prevederilor codului comercial francez la necesitățile locale ale Moldovei, ea a fost complet neglijată.

Așadar Panas a fost îndreptățit să deplîngă starea înapoiată a legislației moldovene, precum și nepăsarea arătată chestiunilor de drept comercial.

Observațiile lui, relative la modul de funcționare a instanțelor judecătorești, corespund și ele realității. Corupția, hatîrul au fost racile vechi care au bîntuit justiția Moldovei. Ele au sporit simțitor sub domnia lui Mihai Sturza care, după cum se știe, cu o desăvîrșită lipsă de scrupule, a utilizat justiția ca o uneltă docilă pentru oprimarea adversarilor lui politici și pentru îmbogățirea sa personală.

Sînt pline de interes și constatările lui Panas privind lipsa de pregătire juridică a magistraților din acel timp, durata excesivă a proceselor, dificultățile întîmpinate pentru obținerea unei decizii judecătorești, nerespectarea autorității lucrului judecat etc.

De asemenea pasajele memoriului său referitoare la justiția penală ne dezvăluie unele aspecte, azi uitate, ale unor probleme care, în epoca lor, au avut foarte mare însemnătate, cum a fost problema publicității dezbaterilor Tribunalului Criminalicesc, precum și aceea a apărării acuzaților printr-un avocat numit și plătit de stat, ca orice funcționar public.

Este însă surprinzător că Panas, care s-a rostit cu atîta vehemență împotriva sistemului practicat de Mihai Sturza, a recomandat totuși menținerea prerogativei domnitorului de a întări deciziile judecătorești. El a cunoscut abuzurile comise cu prilejul exercitării acestei prerogative. El însuși a cerut, în memoriul său, separarea puterii executive de cea judecătorească. El a săvîrșit deci o gravă inconsecvență, cînd a stăruit pentru păstrarea imixțiunii domnitorului în distribuirea dreptății. De altminteri, așa de anacronică devenise această rămășiță feudală, încît ea va fi în curînd înlăturată.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

5. — Memoriul lui Panas a fost întocmit într-o perioadă cînd, în Moldova, problema înnoirii legislației era la ordinea zilei. În 1845, adică patru ani înainte ca juristul grec să fi formulat criticele sale și să fi propus soluțiile ce i se păreau necesare, Mihai Sturza numise o comisie pentru alcătuirea unui nou cod civil [2]. Această comisie a funcționat pînă în 1848, cînd a fost dizolvată [3]. În 1850, Grigore Vodă Ghika a decis continuarea lucrării începute sub domnia precedentă, dîndu-i însă o mai mare extindere. El a încredințat unei comisii misiunea de a proceda la o vastă reformă a legislației Moldovei [4]. Într-un termen surprinzător de scurt, comisia înființată în 1850 a elaborat numeroase proiecte, printre care proiecte de coduri civil, penal, comercial, de procedură civilă și de procedură penală. Acea comisie a avut cunoștință de memoriul lui Panas și, în lucrările ei, ea a ținut seamă de sugestiile sale. În adevăr, memoriul se află în Biblioteca Academiei R.S.R., secția manuscriselor, păstrat la un loc cu numeroase acte ale comisiei și pe marginea memoriului sînt însemnări făcute de cel mai sîrguitor dintre membrii ei, care a fost Nicolae Șuțu.

6. — Mărturia lui Panas este interesantă, prin informațiile competente pe care ni le dă. Este adevărat că declarațiile lui nu cuprind multe elemente noi. Ele sînt, în mare parte, o confirmare a celor ce știm deja din alte izvoare. Prin unele amănunte, ele ne dau însă posibilitatea să cunoaștem mai bine starea justiției din Moldova în acea epocă de mari transformări, care a urmat revoluției din 1848. Ele ne ajută să pricepem însemnătatea reformelor legislative înfăptuite de Cuza Vodă la 1864—1865. Aceste reforme nu s-au redus la o grăbită imitație a ceea ce se făcuse în alte state, după cum așa de nedrept au afirmat unii juriști [5]. Prin memoriul său, cu 15 ani înainte de promulgarea noilor coduri, Panas arătase că era indispensabil să se procedeze la înnoirea învechitei legislații a Moldovei. Calea însă a revizuirii treptate, pe care el a preconizat-o, n-a fost urmată. Prin lovitura de stat din 1864, s-a pus în aplicare, într-un termen foarte scurt, o legislație nouă, fără a se mai recurge la măsuri de tranziție, eșalonate pe o lungă perioadă. Astfel au fost realizate reformele pe care necesitatea le impunea.

---

[2] Arhivele Statului Iași, Tr. 1764, op. 2013, dos. 2200, f. 42.
[3] Buletin Foae Oficială, 29 iulie 1848, p. 242.
[4] Buletin Foae Oficială, 17 decembrie 1850, p. 399.
[5] C. V. Obedeanu, *Legislațiune națională*, Revista „Dreptul", 1925, p. 342.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

BARBU ȘTEFĂNESCU-DELAVRANCEA, LUPTĂTOR PENTRU DESĂVÎRȘIREA UNITĂȚII NAȚIONALE

DE

MIHAI VATAVU

După cucerirea independenței, în anul 1877, statul român urmărea să-și realizeze străvechiul deziderat al desăvîrșirii unității naționale, întrucît unele provincii istorice românești se aflau încă sub dominația străină. La realizarea marii Uniri din 1918 au contribuit din plin și o serie de personalități. Astfel, intelectuali și oameni politici de prestigiu cum au fost: N. Iorga, N. Filipescu, Take Ionsecu, O. Goga, V. Lucaciu, dr. I. Cantacuzino, V. A. Urechia, Simion Mândrescu etc., au contribuit, prin scrisul ca și prin întreaga lor activitate, la înmănunchierea energiilor în vederea desăvîrșirii unității naționale a românilor.

Între aceste personalități, un loc important îl ocupă scriitorul juristul și omul politic Barbu Ștefănescu-Delavrancea. Cunoscător profund al istoriei țării sale, Delavrancea ajunge de tînăr la convingerea fermă că națiunea română nu putea să reziste vicistitudinilor și să contribuie activ la sporirea valorilor materiale și spirituale ale omenirii trăind despărțită prin granițe politice arbitrare. Observații pertinente privind conjunctura internațională și situația statului român întîlnim într-o suită de articole publicate de Delavrancea în ziarul „România liberă" în anii 1882—1883, pe cînd se afla la studii în capitala Franței. Într-o vreme în care Tripla Alianță se conturase ca o grupare cu caracter ofensiv, Delavrancea ținea să arate, într-un articol trimis ziarului respectiv, că locul Franței este, firesc, alături de țările de origine latină, de care o legau afinități de limbă, de cultură și vechea sa linie de politică externă [2]. Considerațiile acestea i-au fost prilejuite autorului de evenimente ce se petreceau atunci în Europa și anume de încordarea relațiilor franco-italiene, survenită din cauza anexării Tunisiei de

[1] Prezentul studiu face parte dintr-o lucrare de proporții mai mari privind activitatea politică a lui B. Șt. Delavrancea. Acest aspect al activității sale nu a constituit, pînă în prezent, obiectul unui studiu special în istoriografia noastră. Referiri episodice la activitatea sa politică întîlnim, totuși, într-o serie de lucrări bio-bibliografice dedicate lui B. Șt. Delavrancea, dintre care menționăm: Lucian Predescu, *Barbu Delavrancea. Viața și opera*, București, Ed. „Cugetarea", f. a. (1938), p. 24—26 și p. 91—100; Emilia Șt. Milicescu, *Delavrancea — om, literat, patriot, avocat*, București, Ed. „Cugetarea", f.a. (1940); idem, *Contribuții la studiul vieții și operei lui Delavrancea*, teză, Iași, 1965; idem, *Studiu introductiv*, la Barbu Delavrancea, *Opere*, vol. I, București, Ed. pentru literatură, 1965, p. XXX—LXIII; idem, *Delavrancea*, Cluj-Napoca, Ed. „Dacia", 1975; idem, *Note și comentarii*, la Barbu Delavrancea, *Opere*, vol. VIII, București, Ed. „Minerva", 1971, p. 601—637; Al. Săndulescu, *Delavrancea*, București, Ed. „Albatros", 1970, p. 16—24.

[2] „Argus", *Corespondență pariziană*, în „România liberă", din 9 iunie 1882.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

către Franța [3], ca și de atitudinea acesteia din urmă în problema Dunării [4]. Barbu Delavrancea este și autorul unei broșuri în limba franceză privind problema Dunării, în care se ridică cu vigoare în apărarea suveranității României asupra Dunării pe porțiunea de la Turnu Severin pînă la Brăila [5].

După întoarcerea în țară, în 1883, el a desfășurat o susținută activitate politică și culturală, în centrul căreia a pus mereu afirmarea și apărarea drepturilor românilor aflați încă sub asuprire străină. Un rol deosebit în menținerea legăturii dintre aceștia și cei din România veche l-au avut societățile culturalpatriotice. Pe primul plan s-a situat „Liga culturală", înființată în 1890, și în al cărei comitet Delavrancea a fost ales membru în 1893 și vicepreședinte între anii 1914 și 1916 [6]. Problema atitudinii pe care trebuia s-o adopte oficial statul român față de conaționalii care trăiau încă sub asuprire străină va fi adusă, începînd din 1892 îndeosebi, în discuția corpurilor legiuitoare [7]. Dificultatea chestiunii respective consta în faptul că România se raliase, în 1883, Triplei Alianțe din care făcea parte și Austro-Ungaria, stat ce încorpora Transilvania, Banatul și Bucovina [8]. Încă în 1882, Delavrancea arăta într-un articol că „... tractatul de alianță cel mai trainic e în inima popoarelor" [9] și că, prin urmare, acestea hotărăsc, în momentele cruciale ale istoriei, la ce alianțe să participe. După ce s-a documentat timp de 6 luni, cercetînd izvoarele istorice cît și realitățile vremii sale prin numeroase călătorii făcute peste Carpați, Delavrancea își va expune părerile în problema națională într-o conferință ținută la Ploiești la 19 decembrie 1893 în fața viitorilor săi alegători. În expunerea respectivă, al cărei text îl va și tipări în limbile franceză și română [10], aduce argumente istorice, juridice și umanitare în favoarea egalei îndreptățiri a românilor din Imperiul habsburgic.

Aceeași problemă o va ridica B. Delavrancea și în Cameră, în anul 1894, arătînd că guvernul român era dator să intervină „... cu înțelepciunea cuvenită", la guvernul maghiar pentru a se opri asuprirea conaționalilor din Transilvania [11]. Se știe că oamenii politici din vechiul regat întrețineau legături cu

---

[3] Vezi P. Renouvin. *La Politique internationale de 1917 à 1914...*, fasc. I, Centre de Documentation Universitaire, Paris, (1936), p. 43.

[4] Autorul se referă la „propunerea Barrère" făcută în cadrul ședinței Comisiei europene a Dunării de la Galați, în 1882, propunere defavorabilă României, întrucît venea în întîmpinarea Austro-Ungariei de a controla navigația fluvială pe Dunăre în porțiunea dintre Porțile de Fier și Brăila. Vezi pentru aceasta Paul Gogeanu, *Dunărea în relațiile internaționale*, Ed. politică, București, 1970, p. 84—87.

[5] *La Roumanie devant la Conférence de Londres, par un Paysan du Danube*, Liege, „Léon de Thier". Paternitatea lui Delavrancea asupra broșurii respective a fost stabilită de Em. Șt. Milicescu. Vezi B. Delavrancea, *Opere*, vol. VI, p. 441—442.

[6] N. Iorga, *Liga culturală*, în „Boabe de grîu", nr. 8/1930, p. 455—456; C. G. Marinescu, *Pagini din activitatea Ligii culturale pentru desăvîrșirea unității de stat a României*, în „Studii și materiale", „Istorie", nr. 2, Suceava, 1971, p. 51—80.

[7] A. Bunea, *Susținătorii problemei transilvane în Parlamentul României (1893—1899)*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", s. Historia, fasc. 1, an. XVI, 1971, p. 73—88.

[8] Gh. Platon, *Considerații privind situația României în preajma aderării la Tripla Alianță*, în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza", Iași, tom. XVIII, secția a III-a, a. Istorie, fasc. 2, 1972, p. 167—186.

[9] „Argus", *Corespondență pariziană*, în „România liberă", VI, din 9 iunie 1882, p. 2.

[10] B. Delavrancea, *Cestiunea națională. Rolul și drepturile românilor transcarpatini. Discurs pronunțat în întrunirea publică din Ploiești, la 19 decembrie 1893*, București, Tip. „Voința națională", 1894, 56 p.; o ediție franceză a broșurii a apărut în același an.

[11] *Dezbaterile Adunării Deputaților* (în continuare se va cita D.A.D.), ședința din 29 noiembrie 1894, în „Monitorul Oficial", nr. 197, din 8 dec. 1894, p. 159.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

conducătorii mișcării naționale din Transilvania, îi ajutau pe ei și instituțiile culturale române pentru a putea rezista tendințelor și presiunilor de desnaționalizare [12]. În timpul mișcării memorandiste (1892—1894). Delavrancea a fost nelipsit de la numeroasele manifestări de solidaritate ale românilor din vechiul regat cu fruntașii politici români implicați în procesul de la Cluj.

Strînsa legătură dintre activitatea „Ligii culturale" în primii săi ani de existență și mișcarea memorandistă s-a materializat în contactele dintre membrii Comitetului Partidului Național Român din Transilvania, inițiatorul „Memorandumului" din 1892 și conducătorii „Ligii". Aceste legături au constat în consultarea reciprocă privind conținutul documentului respectiv, data de înaintare a lui, cît și în ajutoarele substanțiale, materiale și morale acordate în tot timpul mișcării respective [13]. Unitatea de acțiune ce s-a stabilit între conducătorii P.N.R. din Transilvania și personalitățile politice și culturale din România veche în timpul mișcării memorandinste rezultă dintr-un document relativ la o întrunire ce a avut loc la București, la 22 februarie 1894, la care au participat : V. A. Urechia, președintele „Ligii", I. Slavici, N. Filipescu, E. Brote, V. Lucaciu, B. Delavrancea, A. C. Popovici, I. Bianu ș.a. Cu acest prilej s-a hotărît stabilirea unității de acțiune în privința politicii naționale dintre factorii politici respectivi și reprezentanții românilor transilvăneni, astfel „ca nici noi (transilvănenii — n.n.) fără de voi și nici voi (cei din România veche — n.n.) fără de noi să nu facem nimic" [14]. În adevăr, acțiunile memorandiștilor erau atent urmărite și sprijinite de personalitățile politice și culturale din „Ligă", care asigurau, prin organizarea de puternice manifestații de masă, sprijinul deplin al opiniei publice din vechea Românie și determinau o atitudine favorabilă cauzei românilor din partea unor cercuri politice dintr-o serie de țări europene [15]. În adresa oficială trimisă de Comitetul „Ligii" președintelui P.N.R. din Transilvania, dr. Ion Rațiu, se spunea : „...a tăcea ar fi a nega existența noastră ca națiă. Prin vocea noastră, întregul popor român din regat vă aprobă și vă strigă : „Înainte, victoria finală vă e cîștigată" [16]. Se desprinde de aici sprijinul moral neprecupețit acordat memorandiștilor implicați în proces, în momente grele pentru ei.

Între numeroasele și entuziastele acțiuni inițiate de „Liga culturâ" în sprijinul memorandiștilor, al luptei naționale a românilor transilvăneni, amintim pe cele din 19 aprilie 1894. În acea zi au avut loc manifestații în peste 23 de orașe, tîrguri și sate din toate părțile țării. Amintim, astfel localitățile : Cîmpulung, Buzău, București, Piatra Neamț, Giurgiu, Focșani, Tîrgoviște, Călărași, Tecuci, Bacău, Roman, Craiova, Galați ș.a. [16 bis]. La mitingurile din aceste centre au luat cuvîntul 136 de oratori : oameni de știință și de cultură, oameni politici (B. Delavrancea, C. Dissescu, Ion Pillat ș.a.), țărani și meseriași. Tot cu acest prilej s-a publicat și un ziar festiv „19 aprilie 1894". Se întocmeau liste de subscripție — la care participau, de asemenea, toate categoriile sociale — pentru ajutorarea memorandiștilor [17]. S-au trimis fruntașilor politici, implicați în proces, numeroase

---

[12] Șt. Pascu, *Mișcarea memorandistă și lupta pentru unitatea de stat*, în vol. *Desăvîrșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, sub red. lui Miron Constantinescu și Șt. Pascu, București, Ed. Acad., 1968, p. 62.

[13] Ș. Polverejan și N. Cordoș, *Introducere* la *Mișcarea Memorandistă în documente (1885—1897)*, Ed. „Dacia", Cluj-Napoca, 1973, p. 76—88.

[14] D.A.D., Ședința din 21 martie 1898, în „Mon. Oficial", 1898, nr. 53, p. 935—936.

[15] Cf. Ș. Polverejan și N. Cordoș, *op. cit.*, p. 79.

[16] *Ibidem*, p. 220.

[16 bis] N. Netea, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1947, p. 444—445.

[17] *Ibidem*, p. 359 ; sprijinul direct acordat de Delavrancea fruntașilor memorandiști și a familiilor lor s-a manifestat și prin aceea că, uneori el trecea peste munte îmbrăcat țărănește pentru a nu fi recunsocut, ducînd personal o serie de fonduri bănești colectate în țară, între alții și de la socrul său Alexan-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

telegrame prin care dr. Ioan Raţiu şi tovarăşii săi erau încurajaţi, şi se condamna opresiunea [18]. Se tipăriră foi volante, poezii ocazionale, gazete cu caracter festiv [19].

În ziua de 6 mai 1894 în ajunul începerii procesului, două uriaşe mitinguri au avut loc la Bucureşti şi la Iaşi, la care au participat delegaţi din toată ţara. Cu acest prilej au rostit cuvîntări cele mai autorizate personalităţi culturale şi politice : V. A. Urechia, preşedintele „Ligii culturale", C. Costaforu, B. Ştefănescu-Delavrancea, Nicolae Filipescu, A. D. Xenopol etc.

Ziarul festiv „Golgota", tipărit acum, condamna nedreptatea cu care erau trataţi memorandiştii, socotiţi martiri ai neamului, şi exalta libertatea şi dreptatea care avea să încunune această luptă grea [20].

Asemenea manifestaţii au avut o înrîurire deosebită asupra conducătorilor politici români din Transilvania implicaţi în proces, făcîndu-i să nu se considere izolaţi de popor, ci să simtă „că poporul una este cu conducătorii" [21] şi, prin urmare, să aibă o atitudine demnă, transformînd procesul într-o răsunătoare acţiune de demascare a împilării naţionale şi sociale pe care o sufereau românii din Ungaria.

Cu ocazia procesului de la Cluj, solidaritatea poporului român cu cauza celor acuzaţi pe nedrept de justiţia maghiară s-a manifestat încă o dată cu putere. Astfel, la Bucureşti, se constituie la 24 mai 1894, un „Comitet naţional studenţesc", care editează ziarul „Tinerimea română", ce demască opresiunea şi se solidariza cu memorandiştii.

La gazeta respectivă colaborau, pe lîngă reprezentanţii studenţimii, personalităţi culturale de mare prestigiu : B. P. Hasdeu, V. A. Urechia, Al. Vlahuţă, B. Delavrancea, Radu Rosetti, Th. D. Speranţia etc. [22]. Reacţiile din presa străină nu sînt mai puţin marcante. Astfel George Clemenceau, în organul „La Justice" declara : „doctorul Raţiu şi amicii săi pot să fie condamnaţi, opinia publică europeană i-a achitat însă dinainte" [23].

După pronunţarea verdictului în procesul de la Cluj, şeful Partidului liberal din România, D. A. Sturdza, a încercat, susţinut de I. Slavici şi E. Brote, să-i convingă pe memorandişti să vină la Bucureşti pentru a scăpa de temniţă. În acest scop a fost trimis şi B. Delavrancea la Sibiu, care la 3 iunie 1894, îl întîlni pe dr. I. Raţiu. Dar acesta din urmă sintetizînd opinia memorandiştilor, îi răspunse : „... gîndiţi-vă bine, ce va zice ţărănimea neştiutoare de combinaţiunile diplomaţiei, cînd conducătorii vor dosi şi se vor desfăta în onoruri în România, iar cei mici, sărmanii vor intra în temniţe ?" [24]. Deci, necesitatea de a menţine masele alături de mişcare a determinat pe unii din conducătorii burgheziei române din Transilvania să renunţe la planul de a se refugia la Bucureşti, hotărîndu-se să înfrunte cu curaj rigorile temniţei.

Nici după întemniţarea, la Seghedin, a lui I. Raţiu, V. Lucaciu şi Iuliu Coroianu, cei mai de seamă conducători politici ai românilor transilvăneni, nu s-a întrerupt legătura lor cu oamenii politici din România şi din Transilvania. Astfel, numai în perioada *28 iulie—8 octombrie 1894*, deţinuţii politici români au fost vizitaţi de 420 de persoane, mulţi din România [25].

Printre cei care l-au vizitat şi cu care V. Lucaciu a avut convorbiri îndelungate a fost şi B. Ştefănescu-Delavrancea, venit de la Bucureşti cu o misiune

---

dru Lupaşcu, care activa în partidul liberal. (Vezi Em. Şt. Milicescu, *Studiu introductiv* la Barbu Delavrancea, *Opere*, vol. I, Ed. pentru literatură, 1965, p. XXIV).

[18] V. Netea, *op. cit.*, p. 360—361.

[19] *Ibidem*, p. 361—362.

[20] „Golgota", Bucureşti, 1894, număr unic.

[21] Cf. *Desăvîrşirea unificării statului naţional român...*, p. 66.

[22] *Ibidem*, p. 73.

[23] Cf. *Ibidem*, p. 74.

[24] Apud Ş. Polverejan şi N. Cordoş, *op. cit.*, p. 86.

[25] Grigore Ploeşteanu, *Aspecte din viaţa şi activitatea lui Vasile Lucaciu (1852—2922)*, în „Studii de istorie, filologie şi istoria artei", Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1972, p. 116.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de informare. Convorbirea acestora a durat o zi întreagă şi a avut ca subiect bilanţul luptei naţionale de pînă atunci a transilvănenilor şi făurirea de planuri privind reluarea cu vigoare a luptei pentru drepturi naţionale [26].

Deşi memorandiştii au fost condamnaţi la ani grei de temniţă în procesul de la Cluj, totuşi ei au obţinut o victorie morală de prestigiu, deoarece la proces au pledat cu mult curaj cauza românilor oprimaţi din Transilvania, iar prin răsunetul pe care l-a avut peste hotare a determinat, după cum am arătat mai sus, o puternică reacţie de simpatie din partea a numeroşi oameni politici şi de cultură, a opiniei publice dintr-o serie de ţări ale Europei.

Astfel, la 12/24 decembrie 1894, 270 deputaţi italieni, aparţinînd diferitelor partide ale Camerei, au adresat o moţiune Parlamentului României în care se exprimă „o foarte mare simpatie" faţă de români, „care luptă în mod aşa de nobil pentru apărarea independenţei lor şi a comunei lor naţionalităţi latine" [27].

Faţă de ezitările guvernului conservator condus de Lascăr Catargiu de a răspunde moţiunii respective, pentru a nu crea ţării dificultăţi diplomatice. Delavrancea, ales în acel an în Parlament, ţinu un scurt dar înflăcărat discurs, în care arăta că „cestiunea naţională a românilor a devenit o cestiune europeană" şi cerea ca Parlamentul român să adreseze o telegramă de mulţumire celui italian [28].

Cu ocazia împlinirii unui an de la condamnarea memorandiştilor, la 25 mai 1895, numeroşi membri ai „Ligii culturale" şi peste 200 de studenţi se reuniră la Bucureşti în sala „Dacia", sub preşedinţia lui V. A. Urechia şi cu participarea cunoscutului filo-român Roberto Fava. Studentul Pius Brînzeu luă cuvîntul pentru a mulţumi personalităţilor strălucite ale occidentului care susţinuseră cu fervoare cauza românilor ardeleni.

Între cei ce-au luat cuvîntul s-a aflat şi Barbu Delavrancea, care a zugrăvit situaţia grea a „martirilor" ce zăceau în temniţele ungare. Toţi vorbitorii exprimară încrederea că, „din închisorile fără soare, unde memorandiştii îşi ispăşesc pedeapsa, va ieşi libertatea întregului popor român" [29]. În septembrie 1895, în urma intervenţiilor diplomatice ale României şi sub presiunea opiniei publice democrate europene, memorandiştii condamnaţi la Cluj au fost eliberaţi. După ieşirea din închisoare, însă, între fruntaşii politicii transilvăneni au apărut o serie de animozităţi, care s-au accentuat atunci cînd E. Brote, avînd sprijinul lui D. A. Sturdza, a încercat să ia direcţia gazetei „Tribuna" din Sibiu, împreună cu I. Slavici şi S. Albini.

Într-o însemnare din 1898, Delavrancea relatează că el şi alţi tineri liberali s-au opus acestui plan care ar fi adus prejudicii luptei naţionale, după cum s-a opus şi înfiinţării gazetei „Tribuna poporului" din Arad, pentru a împiedica ruptura definitivă dintre cele două grupări [30]. Rememorînd evenimentele acelor ani, într-un discurs rostit în Cameră, la începutul anului 1900, Delavrancea arăta că tendinţa lui D. A. Sturdza de a-şi mări influenţa asupra conducerii P.N.R. din Transilvania a întîmpinat rezistenţă în rîndul grupării tinerilor liberali şi a unei părţi din conducerea „Ligii culturale". Aceste elemente — susţinea Delavrancea — nu s-au abătut de la regula de conduită: „...cei de dincolo (din Transilvania — n.n.) să-şi aleagă calea şi mijloacele, noi nu cunoaştem împrejurările în care se desfăşoară politica lor, n-avem nici chemarea, nici complecta pricepere de a le spune ceea ce trebuie să facă" [31].

---

[26] Vezi scrisoarea lui V. Lucaciu către I. Bianu, apud *Ibidem*, p. 116.

[27] D.A.D., Şedinţa din 13 decembrie 1894, în „Mon. Oficial", nr. 211 din 24 dec. 1894, p. 283.

[28] *Ibidem*.

[29] „Dreptatea", Timişoara, an II, (1895), nr. 112 din 31 mai, p. 1.

[30] Cf. Em. Şt. Milicescu, *Note şi comentarii*, la Barbu Delavrancea, *Opere*, vol. VIII, Bucureşti, Ed. „Minerva", 1971, p. 621.

[31] Discurs rostit în Adunarea Deputaţilor, la 28 ian. 1900, în „Mon. Oficial", din 10 februarie 1900, p. 491.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Față de încercarea de denigrare a mișcării naționale române de către ministrul maghiar Gustav Kálnoky, care o calificase drept o simplă imitație a „iredentei" italiene, Comitetul „Ligii culturale" redactează în cursul lunii octombrie 1894, la București, un manifest tradus în limbile de circulație europeană și semnat de V. A. Urechia, D. Cantacuzino, I. Bianu, B. Delavrancea, I. C. Grădișteanu ș.a., în care se respinge documentat acuzația [32]. În textul respectiv se arăta că manifestările de simpatie ale românilor din vechiul regat față de conaționalii lor aflați în afara granițelor politice ale statului român nu reprezenta un palid ecou al „irredentei" italiene, cum afirma ministrul Kálnoky, căci ele s-ar fi produs oricum, fiind direct determinate de regimul de cruntă asuprire pe plan economic, politic, social și cultural la care erau supuși cei de același neam cu ei aflați în imperiul austro-ungar [33].

Ca deputat, Delavrancea a ridicat de mai multe ori în Parlament problema atitudinii pe care trebuia să o adopte România față de situația conaționalităților din Transilvania [34]. Conștient de gravitatea problemei, dat fiind că România era un stat mic între vecini puternici, acesta preconizase, în 1894, o serie de măsuri, cum ar fi condiționarea încheierii unor convenții economice reciproc avantajoase cu Austro-Ungaria de acordarea unor libertăți românilor din Transilvania, propunere pe care o susține și N. Filipescu în același an [35]. Convins că rezolvarea definitivă a problemei românilor era doar o chestiune de timp. Delavrancea îndemna, în 1895, într-un discurs în Parlament, să se intensifice educația patriotică în toate mediile sociale și el însuși a contribuit, prin opera sa literară pătrunsă de un vibrant patriotism, la educarea maselor [36]. Pornind de la faptul că numai prin unirea României cu provinciile istorice aflate încă în afara granițelor statului, poporul nostru va reuși să formeze o unitate politică capabilă să se dezvolte liberă în viitor. Delavrancea arăta, în 1895: „...dacă regatul român va fi desfăcut de stratele (provinciile — n.n.) românești care-l înconjoară, susținem că existența noastră este pusă în primejdie. Așadar, în cestiunea națională, noi avem mai mult decît o datorie de frați, căci o înțelegem ca o cestiune de propria noastră existență" [37]. Desigur, împrejurările istorice nu permiteau încă, la sfîrșitul secolului trecut, să se înfăptuiască dorința de unire a tuturor românilor, de aceea obiectivul imediat al luptei lor trebuia să fie dezvoltarea conștiinței naționale. Pe această linie B. Delavrancea arăta, într-o ședință a Adunării deputaților din 1897, că românii din vechea țară cereau să se acorde legitimele drepturi istorice ce se cuvin celor trei milioane de români transilvăneni stăpîni pe pămîntul de unde nicioadată nu au fost înlăturați. „Și aceste drepturi românii le vor cîștiga — arăta vorbitorul — afară dacă nu s-ar admite ca posibil distrugerea fizică a unui popor de trei milioane" [38]. În același discurs, Delavrancea definea națiunea română prin „...unitatea în limbă și identitatea în conștiința sa (a poporului — n.n.) despre sine însuși. Sub diferite state am constituit întotdeauna o singură ființă, cu funcțiuni de viață care nu se pot reteza cum se retează pe harta Europei teritoriul unui popor aparținînd la diferite state" [39]. Avînd în vedere importanța problemei naționale, Delavrancea considera că rezolvarea ei nu era de competența unei singure personalități fie ea oricît de genială,

[32] Vezi „Tribuna", nr. 29 din 2/14 octombrie 1894.

[33] *Ibidem.*

[34] D.A.D., Ședința din 29 și 30 noiembrie 1894, în „Mon. Oficial", nr. 9 din 8 dec. 1894, p. 147—156; *Ibidem*, nr. 10 din 11 dec. 1894, p. 157—162.

[35] *Ibidem*, nr. 9 din 8 dec. 1894, p. 155.

[36] „D-lor nici în politica zilnică, nici în scrierile noastre de altă natură, nici în școalele noastre, nici chiar în casele noastre nu se face îndeajuns patriotism", spunea Delavrancea în ședința din 30 noiembrie 1894 a Adunării deputaților; cf. *Ibidem*, p. 158.

[37] *Ibidem.*

[38] *Ibidem*, Ședința din 9 dec. 1897, în „Mon. Oficial", nr. 14 din 14 dec. 1897, p. 74.

[39] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nici chiar a unei singure generații, ci întregul popor, de-a lungul a secole de istorie, contribuise și urma să contribuie și pe viitor la rezolvarea ei.

După 1894, lupta națională a românilor din Transilvania a înregistrat, însă, un reflux, ca și manifestările de solidaritate ale celor din vechiul regat. O serie de acțiuni ale lui D. A. Sturdza, șeful partidului și guvernului liberal, au fost de natură să deruteze pe militanții pentru cauza națională. Amintim, în acest sens, retractarea publică într-o conferință de la Iași, din 13 octombrie 1895, a sprijinului acordat luptei românilor de peste Carpați, apoi suspendarea subvențiilor destinate școlilor române din Brașov, dezvăluirea publică a unor acțiuni mai vechi ale lui Take Ionescu de sprijinire a instituțiilor culturale și politice ale transilvănenilor, subscrierea decorării, în 1897, a lui Jeszenski, fost procuror în procesul memorandiștilor ș.a.[40]. Acțiunile amintite ale lui D. A. Sturdza au determinat o vie reacție în Parlament din partea deputaților majorității și ai opoziției. Astfel, un număr de 14 deputați și senatori, membri de vază ai Partidului liberal, între care: N. Fleva, V. A. Urechia, B. Delavrancea, P. S. Aurelian, V. Lascăr, Em. Costinescu, G. Mârzescu ș.a. s-au desolidarizat, în ultimii doi ani ai guvernării liberale, de poziția șefului Partidului liberal și a guvernului în problema națională. Poziția lor dovedește că, peste deosebirile de partid, oamenii politici clarvăzători înțelegeau să acționeze — pe cît permiteau împrejurările — în sprijinul confraților lor de peste munți, încrezători în desăvîrșirea unității naționale a românilor[41]. Este adevărat că situația României — stat mic între vecini puternici — impunea mult tact diplomatic pentru a nu angaja țara prea mult într-o grupare s-au alta, fapt ce rezultă clar din documentele diplomatice ale vremii[42], dar i s-a reproșat premierului român de atunci tocmai lipsa de tact în această privință. Ca urmare, B. Delavrancea a criticat vehement în Adunarea deputaților, poziția adoptată de D. A. Sturdza în problema națională și chiar va trece, în 1898, în gruparea liberală dezidentă „drapelistă" a lui P. S. Aurelian, iar în 1899 a demisionat din Partidul liberal trecînd în Partidul conservator[43]. Împreună cu o serie de personalități marcante din acest partid cum erau Take Ionescu, Titu Maiorescu, N. Filipescu, B. Delavrancea a contribuit la soluționarea problemei rentei școlii românești din Brașov, problemă care determinase căderea guvernului liberal[44]. Renta respectivă se plătea încă din timpul lui Al. I. Cuza școlilor centrale din Brașov, fiind considerată un mijloc de sprijinire a învățămîntului în rîndul populației românești din Transilvania. Ajuns la putere în 1895, D. A. Sturdza desființase, însă, renta respectivă, pînă ce scurta guvernare drapelistă a lui P. S. Aurelian, din anii 1896—1897, avea s-o onoreze din nou. Dar, revenit în fruntea guvernului, la 24 martie 1897, D. A. Sturdza suspendase iarăși renta acordată instituțiilor de cultură din Brașov, într-un moment în care școlile românești din Transilvania erau amenințate tot mai mult de maghiarizare. A fost nevoie de efortul unor oameni politici și juriști de vază cum erau Titu Maiorescu, Take Ionescu, D. Cantacuzino, B. Delavrancea — pentru a se soluționa problema respectivă într-un mod favorabil pentru românii ardeleni[45].

Barbu Delavrancea era convins că unitatea deplină a românilor nu putea veni de la bunăvoința marilor puteri, ci ei înșiși la momentul oportun, trebuiau să fie capabili să transpună în fapt această necesitate istorică. În acest scop, trebuia, însă, să se asigure maselor largi bunăstarea materială și culturală, să li se dezvolte spiritul civic. Conștient că de vigoarea poporului întreg va depinde, la momentul oportun, realizarea idealului de unitate națională, B. Delavrancea arăta

---

[40] Traian Lungu, *Viața politică în România la sfîrșitul secolului al XIX-lea (1888—1899)*, București, Ed. științifică, 1967, p. 162, 166—167, 232.

[41] A. Bunea, *op. cit.*, p. 76.

[42] Gh. Platon, *Informații privind orientarea politică a României la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, în volumul *Sub semnul lui Clio. Omagiu Acad. prof. Ștefan Pascu*, Cluj, 1974, p. 396—401.

[43] Traian Lungu, *op. cit.*, p. 235—236.

[44] *Ibidem*, p. 236.

[45] E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, București, Ed. „Minerva", 1972, p. 285.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

în Cameră, în 1898, necesitatea îmbunătăţirii stării generale a ţăranilor, care pe atunci formau peste 80 la sută din populaţia ţării : „Cînd comunele rurale vor ajunge la conştiinţa că au drepturi sfinte şi neprescriptibile — spunea vorbitorul — şi la putinţa de a-şi exercita aceste drepturi, atunci poporul român se va ridica ceva mai sus... din praful în care zace, şi politica noastră va fi mai largă şi mai românească“ [46]. În ceea ce priveşte ridicarea culturală a maselor, Delavrancea, mare preţuitor al creaţiei populare, a atras de nenumărate ori atenţia factorilor de conducere asupra necesităţii promovării principiului democratic în învăţămîntul de toate gradele, facilitîndu-se, astfel, accesul la cultură al fiilor de ţărani şi orăşeni lipsiţi de posibilităţi materiale căci — spunea el — „...a mărgini posibilitatea săracilor de a trece prin toate gradele culturale, este a mărgini posibilitatea poporului român de a-şi afirma înclinările lui, geniul lui. Şi avem nevoie de aceast, în interesul existenţei noastre ca popor liber şi independent“ [47].

După o perioadă de reflux a mişcării naţionale a românilor din Transilvania, între anii 1896—1904, începînd cu anul 1905, Partidul Naţional Român trece la aplicarea tacticii noului activism care presupunea participartea românilor la activitatea parlamentară din cadrul statului ungar. Prin aceasta s-au stimulat energiile poporului român din Transilvania şi Bucovina. Un rol important încep să-l deţină în lupta pentru unitatea politică societăţile studenţeşti române cum erau „Petru Maior“ din Budapesta, „Junimea“, „Dacia“, „Bucovina şi Moldova“ din Cernăuţi, „România jună“ din Viena — printre ai cărei membri de onoare s-a numărat şi B. Delavrancea. În România veche, „Liga culturală“ trece, începînd cu anul 1904, sub influenţa lui N. Iorga, care a determinat revitalizarea acesteia. „Liga“ organizează sau participă după această dată, la acţiuni care contribuiau la cimentarea ideii de unitate politică a românilor [48].

Astfel, la 2 iulie 1904, cu ocazia comemorării a 400 de ani de la moartea lui Ştefan cel Mare a avut loc la Putna o grandioasă manifestare naţională a românilor de pretutindeni, la care a participat o delegaţie oficială a guvernului român. Din cuvîntările rostite cu acel prilej reieşea dorinţa vie de realizare a unităţii politice a tuturor românilor [49].

La serbările jubiliare din 1906 care s-au ţinut la Bucureşti, au participat şi numeroşi români transilvăneni.

Serbările anului 1906 constituie, alături de manifestările de la Putna şi Sibiu [50], „un moment hotărîtor în dezvoltarea mişcării pentru unire şi în cimentarea legăturilor dintre românii din monarhia austro-ungară şi cei din vechiul regat“ [51]. Deşi presa română trebuia să fie moderată în articolele sale, totuşi semnificaţia serbărilor respective n-a scăpat atenţiei opiniei publice. Astfel, gazeta „Tribuna“ scria : „Ţara Românească cu Bucureştii este astăzi pentru noi şi toţi românii izvorul de viaţă dătător. Principatele au fost destinate să facă România şi Bucureştiul a fost lăsat să fie centrul, focarul vieţii româneşti...“ [52].

La plecarea din capitală, conducătorul unei grupe de transilvăneni a precizat că „va sosi timpul cînd hotarele nu ne vor despărţi şi atunci idealul naţional se va realiza“.

---

[46] D.A.D., Şedinţa din 21 martie 1898, în „Mon. Oficial“, nr. 53 din 17 aprilie 1898, p. 1175 ; vezi şi *Ibidem*, nr. 287 din 31 martie 1895, p. 1060.

[47] D.A.D., Şedinţa din 17 martie 1895, în „Mon. Oficial“, nr. 287 din 31 martie 1895, p. 1060.

[48] *Desăvîrşirea unificării statului naţional român*.., p. 95.

[49] *Ibidem*.

[50] În anul 1905 la Sibiu s-au aniversat, sub auspiciile „Astrei“, 1800 de ani de la cucerirea Daciei de către romani.

[51] *Desăvîrşirea unificării statului naţional român*..., p. 95.

[52] „Tribuna“, an X, nr. 143, din 29 august 1906.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Răspunzînd unor urări ale românilor transilvăneni, Barbu Ștefănescu-Delavrancea arăta că „nimeni nu mai e în stare să ne despartă. Azi nici Carpații nu ne despart, ci ne unesc“ [53].

Față de ingerințele tot mai numeroase ale autorităților austro-ungare în alegerile din 1910, s-au auzit proteste și peste Carpați. Astfel, la 30 mai, într-o mare adunare organizată la București de „Cercul românilor de peste munți“, vorbitorii — între care și B. Delavrancea, S. Mîndrescu, C. Rădulescu-Motru — au dezvăluit asuprirea politică, economică și culturală la care erau supuși românii de peste Carpați, protestînd cu energie împotriva măsurilor luate de guvernul maghiar Kohen Hedervàry în campania electorală din acel an împotriva corpului electoral român [54]. Știind să facă deosebirea între poporul maghiar și clasele conducătoare, vinovate de asuprirea națională din Ungaria, Delavrancea spunea cu acel prilej: „Nu urîm pe unguri, ci urîm statul ungar, pe conducători, pe oligarhi... Nu avem dreptul să nu ne amestecăm în treburile acelora pe care istoria îi osîndește încă de a fi sub altă dominație. Noi știm durerile lor și nu e cu putință să stăm reci la durerile fraților noștri“ [55]. Tot în acel timp, între anii 1911—1912, trilogia sa istorică se reprezenta adeseori în Transilvania, uneori chiar de trupe de actori din vechiul regat. Aceștia duceau peste Carpați mesajul patriotic al dramelor delavranciene. Din această cauză, opera respectivă era considerată de către autoritățile austro-ungare a fi „de cel mai exuberant șovinism“ (sic!) [56]. Menționăm, de asemenea, că numeroasele luări de poziție ale lui Delavrancea, în favoarea românilor de peste munți, erau cunoscute imediat de către aceștia prin intermediul presei, cuvîntul său ca și cel al altor personalități politice și culturale venind să îmbărbăteze pe conaționalii asupriți din afara granițelor statului [57].

Conjunctura internațională avea să apropie, în cel de-al doilea deceniu al secolului al XX-lea, momentul disoluției statului hibrid austro-ungar și al eliberării, prin luptă, a popoarelor ce intrau în componența sa.

După izbucnirea primului război mondial, mișcarea pentru unire cunoaște o radicalizare atît în teritoriile românești din monarhia austro-ungară, cît și în România veche, unde existau condiții mai favorabile.

Reprezentanții grupării radicale ai P.N.R. în frunte cu O. Goga și V. Lucaciu, trec în toamna anului 1914 în România unde desfășoară o vie activitate agitatorică în favoarea unirii. Împreună cu alți transilvăneni și bucovineni care trecuseră munții, refuzînd să lupte pentru interese străine, ei organizează „Cercul bucovinenilor și transilvănenilor din București“. Prin gazeta săptămînală „Ardealul“, militează pentru o acțiune a României în Transilvania. O. Goga și Simion Mîndrescu se străduiau să organizeze o legiune de ardeleni care să fie pregătită pentru o eventuală acțiune în Transilvania [58].

Masele largi românești își manifestau dorința de unitate în diferite forme: cele din România veche prin întruniri și prin presă cereau intervenția împotriva Austro-Ungariei, soldații români din armatele monarhiei prin pasivitate față de

---

[53] *Desăvîrșirea unificării statului național român...*, p. 96.

[54] Anonim, *Marele meeting de la „Dacia“*, în „Viitorul“, din 2 iunie 1910.

[55] Cf. Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 19.

[56] Cf. I. Iacoș, *Intensificarea procesului de luptă pentru eliberarea națională la începutul secolului al XX-lea*, în vol. *Unirea Transilvaniei cu România — 1 Decembrie 1918*, sub red. lui Ion Popescu-Puțuri, și Aug. Deac, ed. a II-a, București, 1972, p. 406.

[57] „Tribuna“, Sibiu, an XI, nr. 270—273, din 18—22 dec. 1894, p. 1077—1878; nr. 271, p. 1081—1082; nr. 272, p. 1086; nr. 273, p. 1084—1090; nr. 60, din 7 martie 1898, p. 238; nr. 76—81 din 9—15 aprilie 1898; „Gazeta Transilvaniei“, Sibiu, an XI, vol. II, nr. 32, 1 dec. 1912, p. 739—740.

[58] Cf. *Desăvîrșirea unificării statului național român...*, p. 124.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

țelurile războiului [59]. Pe plan intern, diferitele grupări politice au fost nevoite să se pronunțe în legătură cu atitudinea pe care trebuia s-o adopte România față de conflictul mondial. Astfel, în afară de Partidul Social Democrat care, pronunțîndu-se ferm pentru desăvîrșirea unității naționale, vedea realizarea acestui deziderat secular „prin socialism, nu prin război" [60], celelalte grupări politice existente la noi erau în general pentru intervenția României alături de Antantă, grupare care promitea satisfacerea revendicării unității depline a românilor. Partidul liberal și-a păstrat, în general, unitatea în această perioadă, urmînd pe șeful său Ion I. C. Brătianu, care se apropia prudent de Antantă și intenționa să antreneze România în război împotriva Austro-Ungariei numai după obținerea de garanții politice privind realizarea aspirațiilor de unitate națională a românilor [61]. Partidul conservator s-a fărămițat, însă, tocmai datorită disensiunilor ivite în conducerea sa cu privire la atitudinea față de conflictul mondial. Astfel, pe cînd T. Maiorescu și A. Marghiloman se pronunțau pentru menținerea unor relații bune cu Austro-Ungaria și Germania, dar se orientau către o politică de neutralitate, cei mai hotărîți dintre conservatori, în frunte cu N. Filipescu, M. Cantacuzino și B. Delavrancea, susțineau intrarea imediată a României în război. Din inițiativa acestora s-a constituit o grupare denumită „Acțiunea națională" care, prin întruniri publice, pregătea opinia publică și îndemna la acțiune deschisă împotriva Austro-Ungariei [62]. Constituirea „Acțiunii naționale" s-a făcut la sfîrșitul lunii octombrie 1914, cînd 12 oameni politici și profesori universitari — între care N. Filipescu, S. Mîndrescu, dr. C. Istrate, N. Xenopol, I. Tanoviceanu și B. Delavrancea — s-au întrunit acasă la dr. I. Cantacuzino și au hotărît să ducă „o imediată acțiune națională pînă la realizarea deplină a idealului neamului românesc" [63]. Un rol important în lupta pentru desăvîrșirea Unirii l-a avut în continuare, „Liga culturală". După o serie de frămîntări interne, la 14 decembrie 1915, „Liga culturală" a ținut un congres extraordinar în care vechiul președinte Virgil Arion, filocentrist, a demisionat și s-a ales un nou comitet în frunte cu V. Lucaciu (președinte), B. Delavrancea (vicepreședinte), N. Iorga (secretar), Simion Mîndrescu (casier), N. Filipescu, O. Goga, I. Grădișteanu, dr. C. Istrate (membri) [64].

La 15 martie 1915 a avut loc la București, în sala Ateneului, Congresul românilor de peste hotare aflători în țară, concomitent cu o impresionantă întrunire a „Ligii culturale", desfășurată la Iași. La București, congresiștii au plecat de la sala Ateneului la „Dacia". La întrunirea care a avut loc aici au luat cuvîntul numeroși fruntași politici români, printre care s-a aflat și B. Delavrancea. Toți vorbitorii au cerut „Unirea tuturor românilor" [65].

După intrarea, în mai 1915, a Italiei în război de partea Antantei, unioniștii și-au intensificat activitatea în vederea determinării guvernului, prin intermediul opiniei publice, să se alăture alianței respective. La 18 septembrie 1915 s-a constituit, din reprezentanți ai Partidului conservator (aripa N. Filipescu), ai Partidului conservator-democrat, în frunte cu Take Ionescu, și din reprezentanți ai românilor din Ardeal în frunte cu S. Mîndrescu, o nouă organizație, „Federația unionistă", care avea drept scop lupta consecventă pentru înfăptuirea idealului național [66]. Din comitetul noii organizații făceau parte V. Lucaciu, O. Goga, dr. C. Istrate, B. Delavrancea, C. Dissescu ș.a., unii dintre ei fiind și în conducerea „Ligii culturale". La 11 octombrie 1915, în condițiile în care rezistența Serbiei fusese înfrîntă, „Liga culturală" împreună cu „Cercul românilor din Transilvania

[59] *Ibidem*, p. 125.

[60] „Jos războiul", București, an X, (1914), nr. 104 din 9 sept., p. 2.

[61] C. Nuțu, *România în anii neutralității (1914—1916)*, București, Ed. științifică, 1972, p. 172.

[62] *Ibidem*, p. 167.

[63] „Universul", an XXXII, nr. 297, din 28 oct. 1914, p. 1.

[64] Cf. *Desăvîrșirea unificării statului național român...*, p. 156.

[65] *Ibidem*, p. 157.

[66] „Viitorul", an XVIII, nr. 2732, din 19 sept. 1915, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

aflaţi în România" a organizat un miting în sala „Dacia" pentru a convinge opinia publică de justeţea şi necesitatea unei acţiuni în vederea eliberării Transilvaniei. Cu acest prilej au luat cuvîntul personalităţi de seamă ale vieţii politice, culturale şi ştiinţifice din România veche şi Transilvania, cum erau: Take Ionescu, P. Grădişteanu, I. Ursu, N. Titulescu, V. Lucaciu, O. Goga, B. Delavrancea. Toţi vorbitorii au subliniat faptul că politica de neangajare promovată de guvern periclitează realizarea unirii Transilvaniei cu România [67]. La 13 martie 1915 parlamentarii români printre care dr. C. Istrate, N. Filipescu, N. Iorga, B. Delavrancea, dr. Toma Ionescu, C. Mironescu, N. Ionescu, dr. Lupu, I. Grădişteanu, au trimis „Ligii italo-române" din Roma o telegramă în care arătau că împrejurările prin care treceau cele două ţări impuneau acţiuni care trebuiau să fie coroborate pentru îndeplinirea idealului naţional, iar la 13 septembrie acelaşi an, s-a ţinut la Bucureşti, în salonul „Belvedere", o consfătuire la care au participat 60 de parlamentari cerînd guvernului, printr-o adresă, să ordone mobilizarea tuturor forţelor militare şi să ia măsuri împotriva presei vîndută intereselor străine [68]. În mijlocul evenimentelor de la sfîrşitul anului 1915, pe linia convingerii tribuniste că „Soarele pentru toţi românii la Bucureşti răsare", Barbu Delavrancea spunea, la marea întrunire de la Iaşi de la 1 noiembrie acel an: „Carpaţii nu ne despart, ci ne întregesc. În ei s-au adăpostit şi cei de dincolo şi cei de dincoace. În ei s-au strîns cei de o limbă şi cei de o lege... Carpaţii sînt osul de rezistenţă al nostru, şira spinării care nu s-a încovoiat niciodată, decît cu cel din urmă om dintre noi. România este patria noastră şi a tuturor românilor de pretutindeni" [69].

În 1916, în timpul campaniei electorale, Delavrancea a susţinut cu ardoare candidatura lui V. Lucaciu şi a lui O. Goga, la Galaţi şi, respectiv, Caracal. Astfel, într-un articol publicat în ziarul „Epoca", făcînd elogiul celor doi vajnici luptători pentru unitatea naţională, Delavrancea arăta: „Cine ar îndrăzni, în 1916, să susţie că Ardealul n-ar trebui să-şi trimeată reprezentanţii săi în Parlamentul României? Ei reprezintă conştiinţa integrală a unui neam" [70].

După intrarea României în război alături de Antantă, Delavrancea a continuat să acţioneze în vederea concentrării tuturor eforturilor pentru încununarea cu succes a acţiunii începute. Astfel, la 2 septembrie 1916, el a ţinut un patetic discurs la Academia Română. Întrezărind renaşterea statelor naţionale din conflictul de proporţii impresionante pe care îl trăia atunci Europa şi subliniind caracterul just al participării României la război, vorbitorul arăta că „noi n-am intrat în haosul acestui măcel pentru cuceriri, ci pentru dezrobiri... Noi nu vrem ce nu este al nostru, ci vrem unirea cu fraţii noştri din Ardeal, din Banat. Noi nu ne croim cu sabia o patrie nouă, ci ne-o întregim". Relieffînd, apoi, faptul că românii au avut unitatea culturală înaintea celei politice, Delavrancea spunea: „(Academia — n.ns.) „...primind în sînul ei reprezentanţi şi din Ardeal, şi din Banat, şi din Bucovina... subt aceeaşi cupolă am văzut necontenit, de o jumătate de veac, imaginea virtuală a României mari" [71].

Numit, la 10 iulie 1917, ministru al industriei şi comerţului în guvernul „Unităţii naţionale" condus de Ion I. C. Brătianu, B. Delavrancea a avut de făcut faţă unor situaţii grele, deoarece ţara nu fusese pregătită din timp pentru război. Mai ales armata suferea din cauza proastei dotări şi a corupţiei ce domnea în administraţie. În condiţiile vitrege pentru ţară, cînd o mare parte a teritoriului ei fusese ocupat de duşmani, Delavrancea vedea salvarea în ţăranul român, „în sfîntul nostru ţăran", cum spunea el adesea. Neputînd fi combatant datorită

---

[67] C. Nuţu, *op. cit.* p. 247.

[68] *Consfătuirea parlamentarilor*, în „Epoca", an XXII, nr. 254, din 15 sept. 1915.

[69] *Discursul d-lui Barbu Delavrancea, pronunţat la întrunirea de la Iaşi în ziua de 1 noiembrie 1915*, în „Epoca", 1915, nr. 305, din 5 noiembrie.

[70] Delavrancea, *Lucaci şi Goga*, în „Epoca", nr. 358, din 30 dec. 1915, p. 1; la protestul Austro-Ungariei, însă, pentru a nu se crea dificultăţi externe, cei doi fruntaşi ardeleni au fost sfătuiţi de oamenii politici români să-şi retragă candidaturile.

[71] „Analele Acad. Române", tom. XXXIV (1917), p. 40.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

vîrstei, mergea adeseori pe front pentru a îmbărbăta prin cuvinte pline de un fierbinte patriotism pe soldaţi [72]. În 1917, în Parlamentul de la Iaşi s-a pus tranşant problema reformei agrare şi a celei electorale, avîndu-se în vedere organizarea pe baze mai democratice a României după război. La discutarea reformelor, Delavrancea a ţinut un renumit discurs în Parlament, la 12 iunie 1917, în care îndemna deputaţii să voteze fără rezerve reformele deoarece — spunea el — „...noi, cu revizuirea Constituţiei, deretecăm casa noastră în care vom primi pe fraţii noştri după atîtea veacuri de dureri şi suferinţe" [73].

La 2 februarie 1917 apărea la Iaşi „România", organ de propagandă al Marelui Stat Major al Armatei, la care au colaborat toţi intelectualii de prestigiu între care amintim pe O. Goga, M. Sadoveanu, B. Delavrancea, A. Vlahuţă, I. Agîrbiceanu, Z. Bîrsan [74]. Prin scrisul lor, aceştia contribuiau din plin la ridicarea moralului populaţiei şi al armatei, în împrejurări grele pentru ţara care fusese ocupată în mare parte de duşman.

În februarie 1918, cînd s-a pus problema încheierii păcii separate cu Puterile centrale, Delavrancea şi-a prezentat demisia din guvern, îndemnînd şi pe ceilalţi miniştri să procedeze la fel, deoarece era convins — ca şi N. Iorga şi alţi parlamentari — că tratatul respectiv este neavenit şi anulează roadele victoriilor răsunătoare repurtate de armata română în vara anului 1917 la Mărăşeşti, Mărăşti, Oituz [75].

•

Personalitate complexă, care a contribuit substanţial la propăşirea culturii noastre, îmbogăţind literatura română cu pagini memorabile, Delavrancea a desfăşurat şi o bogată activitate politică. Avînd o nedesmînţită preţuire pentru popor, pe care-l considera adevăratul făuritor al istoriei, Barbu Delavrancea şi-a pus talentul şi energia clocotitoare în serviciul neamului său. Patriot înflăcărat, el a vibrat la înaltele comandamente ale epocii — între care cel al desăvîrşirii unităţii naţionale ocupa un loc de frunte — făcînd şi pe contemporani să vibreze Prin bogata sa activitate, desfăşurată timp de aproape patru decenii pe multiple planuri şi anume în politică ,în presă şi în literatură, Delavrancea a contribuit din plin, alături de alte personalităţi marcante ale epocii, la dezvoltarea în rîndul românilor de pe tot spaţiul românesc, a conştiinţei lor naţionale, a convingerii privind justeţea cauzei şi la insuflarea încrederii nestrămutate în realizarea idealului visat de nenumărate generaţii — desăvîrşirea unităţii naţionale. Odată cu izbucnirea primului război mondial, el a intuit că împrejurările internaţionale puteau permite realizarea acestui imperativ major al epocii şi alături de alţi factori politici, a militat fervent pentru aducerea sa la îndeplinire.

---

[72] Bibl. Acad. R.S.R., *Arhiva Delavrancea*, mapa 1, mss. 6 ; Em. Şt. Milicescu, *Delavrancea. Om, literat, patriot, avocat*, Bucureşti, Ed. „Cugetarea", f.a. (1940), p. 128.

[73] D.A.D., Şedinţa din 9 iunie 1917, în „Mon. Oficial", nr. 54, p. 588.

[74] V. Curticăpeanu, *l'Action d'Octavian Goga pour l'unité politique roumaine*, în „Rev. Roum. d'Hist.", tom. IX, no. 1, 1970, p. 97—98.

[75] N. Iorga, *Memorii*, vol. I, f.a., p. 291—292. În lucrarea respectivă, N. Iorga arăta că după şedinţa restrînsă a unor parlamentari, în februarie 1918, s-a redactat un memoriu către rege în care se spunea : „părerea tuturor oamenilor care au simţul onoarei naţionale... este că nu se poate ceda nimic din pămîntul... pe care s-a vărsat din nou atîta sînge pentru cel mai legitim ideal". Memoriul a fost dus la Palat de N. Iorga, B. Delavrancea, Tănase Gheorghiu ş.a. (Cf. N. Iorga, *op. cit.*, p. 292).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

PARTIDUL SOCIALIST ŞI UNELE PROBLEME ALE ECONOMIEI NAŢIONALE (1918—1921)

DE

ION AGRIGOROAIEI

Desăvîrşirea unităţii statului naţional, rezultat al unui îndelungat proces istoric şi al victoriei strălucite a mişcării de eliberare a naţiunii române, marchează intrarea României într-o nouă etapă a evoluţiei sale. S-a realizat cadrul naţional propice unei mai intense dezvoltări a economiei, ştiinţei şi culturii pe întreg cuprinsul ţării [1]. Acest cadru prezenta, din punct de vedere economic, condiţii deosebit de favorabile cu caracter de posibilităţi ; ele nu s-au transformat în realităţi decît în parte şi după cîţiva ani de refacere, ca urmare a însemnatelor pagube suferite în timpul războiului şi, pe un plan mai larg, a factorilor ce ţineau de esenţa capitalistă a regimului, de caracteristicile evoluţiei sale interne şi internaţionale.

După primul război mondial, cerinţele obiective ale dezvoltării României întregite au făcut ca tezele şi concepţiile care susţineau industrializarea să capete o pondere mai mare în gîndirea economică, în raport cu perioada antebelică. Spre deosebire de partidele burgheze care urmăreau păstrarea, într-o formă sau alta, a orînduirii existente. Partidul socialist, pronunţîndu-se pentru acordarea unor largi reforme economice şi politice, avea în vedere transformarea ulterioară a societăţii, realizarea idealului socialist. „România nouă de astăzi — se arăta în *Declaraţiunea* din 13 februarie 1919 a Partidului socialist şi a Uniunii sindicale referitoare la problema naţională — trebuie să devină România socialistă de mîine" [2].

În cele ce urmează ne propunem să insistăm, pe scurt, asupra poziţiei adoptate de Partidul socialist faţă de probleme ale situaţiei şi evoluţiei economice postbelice, scoţînd în evidenţă caracterul revoluţionar al soluţiilor preconizate în documentele sale.

Mişcarea socialistă s-a referit la transformările prin care a trecut România la sfîrşitul războiului şi la consecinţele lor asupra dezvoltării economiei şi gîndirii economice. În articole ca *Cotitura istorică* [3], *Orientări politice* [4] *Problemele vitale* [5] ziarul „Socialismul" arăta că România nu se va putea sustrage noilor prefaceri care au cuprins întreaga lume. România va cunoaşte o dezvoltare economică, şi în special industrială, mai puternică decît pînă atunci, ceea ce va avea repercusiuni importante şi asupra vieţii politico-sociale. Exploatarea bogăţiilor subsolului „în

---

[1] *Unitate şi continuitate în istoria poporului român*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1968, p. 416.

[2] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România 1916—1921*, Editura politică, Bucureşti, 1966, p. 167.

[3] „Socialismul", 2 decembrie 1918.

[4] *Ibidem*, 30 decembrie 1919.

[5] *Ibidem*, 11 ianuarie 1920.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

industrii răspîndite în toate colţurile României Mari", crearea băncilor „din ce în ce mai bogate în capital şi afaceri", organizarea producţiei la sate pe baze capitaliste vor contura tot mai clar două partide politice puternice : „partidul capitaliştilor industriali şi agricoli" şi „marele partid al clasei proletare" [6]. Chiar dacă lucrurile nu au evoluat întocmai, în sensul că tabloul partidelor politice a fost mai complex, această tendinţă s-a manifestat, imediat după război, foarte puternic.

Partidul socialist scotea în evidenţă, pe drept cuvînt, influenţa pe care programul său, revendicările sale general-democratice, o exercitaseră asupra programelor partidelor burgheze în anii războiului şi ai avîntului revoluţionar. „Programul minimal al partidului socialist — se arăta într-un articol din „Socialismul" — e pe cale de a fi expropriat. O parte şi l-a însuşit Partidul muncii de la Iaşi, o parte Liga poporului, iar restul e ameninţat de «radicalismul» Partidului liberal" [7]. Articolul se referea la preocuparea tuturor partidelor politice de a răspunde, într-un fel sau altul, de pe poziţii deosebite, necesităţilor timpului. Dar, se arăta în continuare, punctul fundamental din programul socialist, „raţiunea noastră de a fi şi pe care, sîntem siguri, nici unul din partidele burgheze (chiar — n.ns.) democratice nu şi-l va însuşi", rămîne *„desfiinţarea proprietăţii private, prin trecerea mijloacelor de producere în stăpînirea colectivităţii"* [8]. În acelaşi sens, *Declaraţia de principii* a Partidului socialist, din decembrie 1918, preciza de la început că „Partidul socialist din România este un partid de clasă, care, inspirîndu-se de la ideile socialismului ştiinţific, urmăreşte desfiinţarea exploatării muncii sub orice formă, prin trecerea mijloacelor de producţie şi de schimb în stăpînirea societăţii. El este, deci, partidul clasei muncitoare, care are istoriceşte chemarea de a înfăptui această socializare a pămîntului, a fabricilor şi a uneltelor de muncă" [9].

Gh. Cristescu, de pe poziţiile clasei muncitoare, lega dezvoltarea economică a ţării de perspectiva construirii unei noi societăţi : „De aceea, noi, socialiştii, voim să desfiinţăm regimul capitalisto-burghez [...]. Pămîntul să fie al celor ce îl muncesc, al ţăranilor, îndepărtînd pe toţi acei care îl deţin în mod fraudulos. Toate fabricile, uzinele, căile ferate, navigaţia, cît şi toate uneltele de producţie, să fie proprietatea poporului. Marele comerţ care este în mîna exploatatorilor să treacă în puterea guvernului de muncitori şi ţărani [...]. Băncile să fie confiscate, devenind apoi proprietate naţională" [10].

Articolul întitulat, semnificativ, *Probleme vitale*, semnat de Vasile Feraru [11], califica problema financiară şi a producţiei ca „cea mai de căpetenie problemă, de care atîrnă nu numai dezvoltarea ţării, dar chiar şi existenţa ei" Se arăta, în mod just, că cercurile conducătoare vor recurge, în dezvoltarea economiei, la metodele burgheze, făcînd ca greutatea refacerii să apese pe clasele exploatate. Se preciza, şi cu acest prilej, că „Partidul socialist nu vede posibilitatea unei rezolvări echitabile a problemelor care se impun, atît timp cît va exista regimul capi-

[6] P. Constantinescu-Iaşi. *Orientări politice*, în „Socialismul", 30 decembrie 1919.

[7] *Însemnări*, în „Socialismul", 2 decembrie 1918. În perioada aprilie 1917 — decembrie 1918, a activat la Iaşi, cu unele întreruperi, gruparea politică intitulată Partidul muncii, din care făceau parte G. Diamandi, Gr. Iunian, N. Lupu, M. Carp ş.a. O parte din aceste elemente au trecut prin mişcarea socialistă sau au suferit influenţa ei, fapt ce a avut consecinţe si asupra programului Partidului muncii (E. Popescu, *Crearea Partidului muncii şi activitatea sa în parlamentul din Iaşi (mai-iunie 1917)*, în „Studii", nr. 5, 1972, p. 1017 şi urm. ; I. Agrigoroaiei, *Programul şi orientarea Partidului muncii din 1917—1918*, în „Analele Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi, istorie", fasc. 2, 1973, p. 217 şi urm).

[8] *Însemnări*, în *loc. cit.*

[9] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România 1916—1921*, Editura politică, Bucureşti, 1966, p. 123.

[10] Gh. Cristescu, *Perspectivele prezentului*, în „Socialismul", 1 martie 1920. „Socialismul" cerea, într-un articol din 28 decembrie 1919, exproprierea Băncii Naţionale, care să devină o instituţie de stat, sau crearea unei noi instituţii, care „să-i ia toate privilegiile de emisiune şi scont".

[11] „Socialismul", 11 ianuarie 1920.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

talist de astăzi". Pînă atunci, Partidul socialist „va căuta ca soluţiunile pe care le va găsi burghezia să nu fie mijloace noi de apăsare şi de subjugare a muncitorimii şi de conservare a dominaţiei de clasă, ci mijloace prin care, în aşteptarea ordinii socialiste, de azi să treacă în stăpînirea producătorilor o parte din produsul muncii lor" [12]. Se avea în vedere, ca sarcină imediată a mişcării socialiste, apărarea intereselor materiale ale muncitorimii, pentru o repartizare mai echitabilă a sarcinilor refacerii şi dezvoltării economiei [13].

Şi programele electorale socialiste prevedeau „socializarea industriilor (inclusiv monopolului) de stat şi acelora particulare care sînt coapte pentru socializare ca şi a mijloacelor de transport [...], socializarea instituţiilor de credit şi a societăţilor de asigurare" şi administrarea lor de către comitete compuse din delegaţi ai funcţionarilor şi lucrătorilor, ai comunei şi ai statului" [14].

S-au mai manifestat şi în această perioadă anumite limite, s-au menţinut anumite influenţe ale socialismului mic-burghez, existente şi în programele mişcării noastre socialiste de la sfîrşitul secolului trecut, ca această administrare a societăţilor industriale, bancare etc. de către comitete formate din reprezentanţi ai muncitorilor şi funcţionarilor, fapt ce nu putea fi realizat în condiţiile menţinerii orînduirii capitaliste. Pe o astfel de poziţie, Eftimie Gherman, luînd cuvîntul la discutarea „afacerii Reşiţa", în şedinţa Adunării Deputaţilor din 14 iulie 1921, arăta că uzinele respective trebuie, dacă nu socializate, cel puţin naţionalizate. adică să treacă în posesiunea statului, iar în consiliul de administraţie să fie aleşi reprezentanţi ai lucrătorilor şi funcţionarilor [15].

Mişcarea socialistă a insistat asupra deosebirii fundamentale dintre poziţia sa şi cea adoptată de forţele politice burgheze, privind refacerea şi dezvoltarea economiei naţionale. Astfel, discutînd programul Ligii poporului, „Socialismul", în mai multe articole, arăta că naţionalizarea prevăzută de acest program „conţine întrînsa o contradicţie fatală. Şi asta e firesc. Liga nu urmăreşte să distrugă proprietatea ci s-o consolideze prin reforme, *să cedeze o bucată, pentru ca restul să poată fi mai bine păstrat*" [16]. Era sesizată bine preocuparea cercurilor politice burgheze de a-şi întări poziţiile economice, printr-o adaptare a principiului proprietăţii private, capitaliste, la noile condiţii istorice, modul în care acestea au înţeles necesitatea unor reforme, tocmai pentru menţinerea orînduirii capitaliste.

În legătură cu atitudinea faţă de capitalul străin şi de marile puteri capitaliste, Partidul socialist a precizat că ea nu poate fi decît de rezistenţă, dar avînd la bază alte scopuri de perspectivă decît cele urmărite de liberali :

„Capitalismul antantist ne impune cunoscutele clauze, nu de dragul minorităţilor sau al libertăţii comerţului (prevederile privind minorităţile şi tranzitul din tratatul de la Saint-Germain, care ştirbeau suveranitatea statului român — I.A.), ci pentru dezvoltarea nestingherită a capitalismului lor, pentru acapararea bogăţiilor şi muncii ţării. Aşa fiind, socialiştii nu pot avea altă atitudine decît aceea de a se opune acestor încercări, de a păstra ţării bogăţiile ei şi de a putea, prin *instituţiile ţării, lua apărarea muncitorilor, a cruţa forţa de muncă. Să nu uităm* că o ţară robită economiceşte este robită şi politiceşte.

Politica noastră externă faţă de tratat nu poate fi decît de rezistenţă. Dar — şi aici stă deosebirea dintre rezistenţa noastră şi rezistenţa liberală — noi înţelegem să ducem opoziţia nu numai faţă de capitalismul internaţional, dar şi de cel naţional şi în specie de cel liberal, fiindcă în timp ce noi vrem să scăpăm

---

[12] *Ibidem.*

[13] Într-un alt articol, se scria : „Socializarea nu poate veni decît prin dictatura proletariatului [...]. Pînă la cucerirea puterii politice, nu trebuie să pierdem o ocazie pentru democratizarea şi pentru îmbunătăţirea stării materiale a lucrătorilor" *(Tactica noastră,* „Socialismul", 31 mai 1919).

[14] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti* ..., p. 209 ; vezi şi „Socialismul", 27 mai 1919.

[15] „Monitorul oficial", partea a III-a, nr. 148, 1 martie 1922, p. 3 817.

[16] *Programul Ligii,* în „Socialismul", 1 decembrie 1918 ; vezi şi „Socialismul" din 2 şi 4 decembrie 1918.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

bogăţiile şi forţa de muncă a ţării româneşti, *spre a se păstra pentru comunitate, pentru ţară, liberalii vor să şi le păstreze pentru dînşii personal*" [17].

Chiar dacă s-au mai manifestat limite în înţelegerea unor aspecte economice [18], Partidul socialist s-a dovedit, în primii ani postbelici, forţa politică cea mai avansată, care încadra dezvoltarea economiei româneşti în lupta de transformare generală a societăţii, de lichidare a exploatării prin construirea societăţii socialiste.

Mişcarea socialistă se pronunţase, tot mai frecvent înainte de război, pentru exproprierea marii proprietăţi şi împroprietărirea ţărănimii sub o formă sau alta [19]. Activitatea Partidului socialist la sate în primii ani postbelici, poziţia sa în problema agrară au constituit, şi în ultima vreme, obiectul a mai multor lucrări din literatura de specialitate [20]. Reluînd în discuţie unele aspecte, ne propunem să insistăm, în special, asupra poziţiei adoptate de deputaţii socialişti în cadrul dezbaterilor parlamentare pe marginea proiectului de reformă agrară din 1921.

Partidul socialist se pronunţa pentru o expropriere totală şi fără despăgubire, ceea ce dădea un caracter deosebit de înaintat poziţiei sale, chiar dacă, în 1918—1919, nu apărea clară, întotdeauna, necesitatea împroprietăririi individuale. „Noi nu putem fi — scria ziarul „Socialismul" în preajma elaborării decretului de expropriere din 1918 — pentru o expropriere parţială a pămîntului şi cu îndemnizaţie, ci noi sîntem pentru exproprierea totală a lui, pentru *naţionalizarea solului* şi fără îndemnizaţie" [21]. Într-un alt articol, se cerea trecerea solului în proprietatea statului, prin exproprierea fără îndemnizaţie a actualilor proprietari, şi arendarea lui, la un preţ mic, „nu la ţărani individuali, ci obştilor sau comunităţilor săteşti" [22].

Sînt anumite limite, explicabile prin aplicarea mecanică, în lumea satelor, a unor soluţii juste pentru industrie (exproprierea şi naţionalizarea — în sens socialist — a fabricilor) [23], precum şi prin unele influenţe externe.

---

[17] *Platforma silită*, în „Socialismul", 18 octombrie 1919.

[18] Unii militanţi socialişti şi, apoi, comunişti au exagerat, în special pînă la Congresul al V-lea al P.C.R., din 1931, ponderea rămăşiţelor feudale în economia ţării, mergînd pînă la caracterizarea regimului social-economic, ca un regim „neiobag, ceea ce va avea implicaţii negative asupra stabilirii tacticii şi strategiei partidului *(Crearea Partidului Comunist Român, Mai 1921*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1971, p. 491).

[19] N. Copoiu, *Refacerea Partidului social-democrat din România (1900—1910)*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1966, p. 217; *Alianţa clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare din România*, Editura politică, Bucureşti, 1919, *passim*.

[20] *Relaţii agrare şi mişcări ţărăneşti în România 1908—1921*, Editura politică, Bucureşti, 1967, p. 395 şi urm.; *Alianţa clasei muncitoare...*, p. 115 şi urm.; C. Cusnir-Mihailovici, Fl. Dragne, Gh. Unc, *Mişcarea muncitorească din România 1916—1921. Crearea Partidului Comunist Român*, Editura politică, Bucureşti, 1971, p. 312 şi urm.; *Crearea Partidului Comunist Român..., passim*; D. Şandru, *Reforma agrară din 1921 în România*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1975, p. 36 şi urm. ş.a.

[21] *Regimul* (articol, în parte, cenzurat — I.A.), „Socialismul", 20 noiembrie, 1918.

[22] *Problema agrară*, „Socialismul", 21 noiembrie 1918; vezi şi *Relaţii agrare şi mişcări ţărăneşti...*, p. 398—399.

[23] Combătînd programul Ligii poporului, în care „naţionalizarea solului şi a mijloacelor de producere" are un caracter limitat, urmărind ca prin reforme, prin cedări parţiale să consolideze proprietatea, articolul *Programul Ligii* preciza: „Noi vrem socializarea solului şi tuturor mijloacelor de producţie, fără despăgubiri şi fără vreo limită oarecare (aşa cum prevedea Liga poporului — I.A.). Noi *„sîntem cu totul împotriva* proprietăţii private, indiferent de limită" („Socialismul", 1 decembrie 1918). Nu era încă pe deplin clară situaţia specifică din agricultură, dorinţa ţăranului de a primi pămînt. Mişcarea socialistă se pronunţa pentru o agricultură intensivă, prin introducerea maşinilor, a îngrăşămintelor

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

O explicaţie constă şi în faptul că însuşi decretul-lege de expropiere din 1918 prevedea, ca o primă etapă a reformei, trecerea pămîntului, pentru o scurtă perioadă, în folosinţa obştilor de arendare. Desigur, Partidul socialist vedea în aceste obşti sau comunităţi săteşti altceva decît ceea ce preconizau anumite cercuri politice burgheze. Mai persistau încă unele idei în sensul evitării împroprietăririi individuale. Credem însă că, în 1918—1919, cînd prin măsurile de expropriere se prevedea trecerea pămîntului la obştile de arendare, cerinţa partidului socialist ca pămîntul *expropriat* să fie arendat *pe un preţ mic* obştilor ţărăneşti, corespundea, pînă la un punct, intereselor imediate ale ţărănimii din acel moment.

Programul Partidului socialist, adoptat la Conferinţa din mai 1919, arăta că în România, relaţiile capitaliste se împletesc cu „vestigii de iobăgie", numai că ponderea acestor vestigii era exagerată, vorbindu-se de existenţa „regimului neoiobag" [24]. Erau şi unele aprecieri care minimalizau potenţialul revoluţionar al ţărănimii [25].

Programul electoral, adoptat la aceeaşi conferinţă, prevedea la *Chestiunea agrară :*

„Exproprierea totală a solului [...]. Darea în exploatare la obşti formate din cei fără pămînt sau cu pămînt pînă la 2 ha şi ridicarea productivităţii ei prin punerea la îndemînă de către stat a mijloacelor tehnice, îngrăşăminte etc. [...]. Fixarea preţurilor produselor agricole de către o comisie compusă din reprezentanţi de-ai obştei, ai statului şi ai consumatorilor de la oraşe. Despăgubiri în bonuri de stat, netransmisibile" [26].

Foarte important este faptul că programul socialist cerea lichidarea deplină a proprietăţii moşiereşti. Din programul electoral, rezulta, însă, fie şi indirect, că organizarea agriculturii prin munca în comun ar fi fost posibilă în orînduirea burgheză. Despăgubirea prevăzută însemna desfiinţarea despăgubirii în bani lichizi sau în bonuri transmisibile, ce puteau fi vîndute de moşieri ; se încălca, însă, principiul exproprierii fără despăgubire, prevăzut de alte documente socialiste.

În strînsă legătură cu creşterea avîntului revoluţionar, este evident procesul de clarificare ideologică din cadrul Partidului socialist. În programul agrar din 1920—1921, ideea exproprierii întregului pămînt moşieresc era tot mai des completată cu aceea împroprietăririi individuale.

Programul electoral al partidului socialist, elaborat în vederea alegerilor parlamentare din mai 1920, relua punctele din programul electoral din 1919, la care se adaugă anumite precizări suplimentare. De data aceasta nu mai sînt minimalizate posibilităţile militante ale ţărănimii, dimpotrivă ,sînt evidenţiate momente din lupta ţărănimii pentru o viaţă mai bună. „Toată istoria ţărilor româneşti — se arată în program — este plină de revolte ţărăneşti, făcute de ţăranii care, ajunşi la sapă de lemn, nu mai puteau răbda, se răsculau şi dădeau foc conacelor şi hambarelor" [27]. Se cerea trecerea întregului pămînt în „mîna ţăranului, în mîna *acelor care îl muncesc*", *împreună cu hambarele*, conacele, vitele şi uneltele de

---

chimice etc., avîndu-se în vedere superioritatea muncii în comun : „Astfel că România ori va intra pe calea culturii agricole intensive, ceea ce necesită colectivizarea muncii agricole şi a desfacerii produselor ei, adică : *socializarea pămîntului şi darea în arendă obştiilor şi cooperativelor pur ţărăneşti*, — cum prevedea programul socialist — ori vom decădea economiceşte între cele mai din urmă popoare" (*Ţăranii şi proprietatea individuală*, în „Socialismul", 12 octombrie 1919). Poziţia, în principiu justă şi verificată practic, de evoluţia agriculturii noastre în anii revoluţiei socialiste, sărea peste o etapă ce se impunea a fi, mai întîi, realizată : desăvîrşirea revoluţiei burghezo-democratice, împroprietărirea individuală.

[24] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România 1916—1921*, Editura politică, Bucureşti, 1966, p. 203.

[25] Vezi şi *Relaţii agrare şi mişcări ţărăneşti...*, p. 401.

[26] „Socialismul", 27 mai 1919.

[27] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti...*, p. 384.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

muncă [28]. Trecerea pămîntului la obști nu era prevăzută ca singura posibilitate: „Dar țăranii care au pămînt dinainte sau l-au căpătat acuma, liberi sînt să facă cu dînsul ce vor: să-l lucreze singuri sau să intre în obște". Se observă introducerea, în programul agrar al Partidului socialist, a unor precizări care îl apropiau tot mai mult de necesitățile reale ale țărănimii. În unele materiale s-au mai manifestat impreciziuni, idei înaintate fiind împletite cu prevederi de esență reformistă, de îndemnare a țărănimii la pasivitate. Astfel, într-unul din manifestele intitulate *Scrisori către țărani*, după ce se preconiza exproprierea fără plată, se condamna lupta revoluționară a țărănimii, recomandîndu-se numai activitatea pe cale legală: „Cînd legea este rea, trebuie s-o desființezi și să faci alta bună. Și legile nu se fac pe cîmpul ars de soare cu toporul în mînă, ci în parlament, adică în sfatul țării, unde se adună deputații și senatorii. În sfatul țării trebuie dusă lupta" [29].

De pe poziții reformiste, G. Grigorovici a intervenit în Senat, în mai multe rînduri, la discutarea legislației de reformă agrară. Deoarece, aprecia el, acum „este zodia țăranilor" și n-a sosit încă „zodia muncitorilor", revoluția nu este posibilă. În principiu, se pronunța împotriva revoluției și a dictaturii proletariatului [30]. Luînd cuvîntul la proiectul de lege al islazurilor, el combătea „exproprierea, precum vrea guvernul să o facă", deoarece „este o îngroșare cu capital a boierimii, pe spinarea obștimei, lucru care nu-l dorim noi" [31]. Reluînd ideea din programul electoral din 1919 al Partidului socialist, G. Grigorovici se pronunța pentru exproprierea cu plată, dar cu renta personală, pînă la moarte [32]. El a revenit asupra acestei probleme la discuția pe articole a legii de reformă pentru vechea Românie. Reforma reprezintă „o achitare a unei revoluțiuni cîștigate" de țărănime, evitîndu-se astfel o nouă revoluție. Senatorul socialist ataca vehement boierimea, „parazitară din punct de vedere național, economic și social" și de un „egoism de clasă respingător", găsindu-i, totuși, unele merite din punct de vedere cultural [33].

Reținem critica făcută guvernului Averescu pentru fixarea unui preț ridicat pămîntului expropriat, pentru fixarea, în afara cotei plătită de țărani, a cotei plătită de stat acoperite prin impozite. Aceste impozite vor fi strînse de la masele populare din întreaga țară, pentru a despăgubi pe proprietari. „Și din banii cui, dacă nu iarăși ai țăranilor și pe deasupra și ai orășenilor [...] ? Se poate un lucru ca acesta ?" [34]. Și mai jos: „Dările obștești sînt luate de pe spinarea majorității poporului de la sate și orașe, de la țărani, muncitori și funcționari. Cu ce drept ?" [35].

Reformismul său este evident și în soluțiile propuse. Dacă nu se poate altfel, țăranul să plătească numai arenda regională înmulțită cu 20, iar proprietarii să primească numai această sumă. Exproprierea fără plată nu apare deloc la G. Grigorovici. Proprietarii să primească această sumă imediat din impozitul progresiv introdus printr-o reformă financiară democratică. Astfel, vor putea face investiții importante în industrie. Apoi, statul să încaseze de la țărani prețul pămîntului fără nici o dobîndă. El prevedea, și o altă soluție, ca renta să constea într-o anumită suprafață de teren, „lăsîndu-se boierilor expropriați o moșioară

[28] *Ibidem*, p. 385.
[29] *Scrisori către țărani*, București, 1920, p. 16 (apud *Relații agrare și mișcări țărănești*..., p. 455).
[30] „Dezbaterile parlamentare. Senatul", ședința din 25 martie 1921, în „Monitorul oficial", nr. 55, 7 aprilie 1921, p. 990.
[31] *Ibidem*, ședința din 17 iulie 1920, în „Monitorul oficial", nr. 19, 25 iulie 1920, p. 298.
[32] *Ibidem*.
[33] *Ibidem*, ședința din 25 martie 1921, în „Monitorul oficial", nr. 55, 7 aprilie 1921, p. 987—988.
[34] *Ibidem*, p. 988.
[35] *Ibidem*, p. 989.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

care ar putea să îndestulească toate trebuinţele lor de oameni muncitori" [36]. Această soluţie venea în contradicţie cu teza socialistă a desfiinţării totale a marii proprietăţi, dînd posibilitatea măririi cotei de pămînt neexpropriate şi ducînd la împroprietărirea unui număr mai mic de ţărani.

De pe o poziţie mai de stînga, deşi nu lipsită de unele neclarităţi, deputatul C. Cracalia a expus punctul de vedere „al social-democraţilor" faţă de reforma adusă de guvernul Al. Averescu. În ciuda unor exagerări, erau dezvăluite limite importante ale reformei, dovedite de evoluţia ulterioară a situaţiei ţărănimii: „O covîrşitoare majoritate a ţărănimii nu va fi în stare să plătească pămîntul şi, din cauza lipsei maşinilor şi instrumentelor necesare, nu va putea munci pămîntul în mod raţional, aşa fel ca randamentul să fie rentabil". În aceste condiţii, cămătarul îşi va exercita nestînjenit activitatea. Se observa, de asemenea, că numai o minimă parte a marilor proprietari vor întrebuinţa capitalurile obţinute, investindu-le în întreprinderi industriale [37]. În programul expus, deşi principiul exproprierii fără plată era încălcat, se insista asupra exproprierii totale, a împroprietăririi celor care muncesc pămîntul, fără a se mai vorbi de munca în comun: Tot pămîntul să fie expropriat şi să se dea acelora care vor să-l muncească, bineînţeles, luîndu-se în consideraţie numărul membrilor unei familii, *a cărui cap urmează să fie împroprietărit* (subl. ns. — I.A.)" [38]. Statul să ajute fiecare gospodărie ţărănească prin maşini şi instrumente agricole pe care să le vîndă ţăranului ieftin şi cu plata în rate [39].

Dincolo de unele exagerări, explicabile în contextul dezbaterilor aprinse şi a situaţiei de opoziţie (reforma „amăgeşte" pe ţărani, ea este un „simulacru" etc.), *Declaraţia* lui Toma Dragu, în numele Partidului socialist, sesiza just caracterul de clasă al reformei, urmărindu-se „sacrificarea unei părţi din marea proprietate rurală", pentru a se salva restul [40] şi separarea ţărănimii de muncitorime [41]. *Declaraţia* se pronunţa pentru exproprierea totală a marii proprietăţi, desfiinţarea „marelui proprietar parazit, exploatator de muncă" [42]. Deşi se preciza că ţăranii să nu plătească nimic, se prevedea despăgubirea expropriaţilor, dintr-un „impozit al exproprierii" care să fie acoperit din impozitul pe avere şi prin confiscarea unei părţi din averea îmbogăţiţilor de război [43]. Principala limită a *Declaraţiei* era aceea că se revenea la necesitatea împroprietăririi comunelor, pronunţîndu-se hotărît împotriva împroprietăririi individuale [44].

Activitatea pentru făurirea partidului comunist a căpătat, în primele luni ale anului 1921, un curs rapid. S-a lămurit ideea că transformarea Partidului socialist în partid comunist, nu se limitează la simpla declaraţie de afiliere la Internaţionala a III-a, ci însemna aşezarea întregii sale activităţi pe temeiul învăţăturii marxist-leniniste, a aplicării sale la condiţiile concrete din ţara noastră. Avea loc o amplă dezbatere a documentelor, a problemelor referitoare la crearea partidului de tip nou [45].

---

[36] *Ibidem*, p. 988.

[37] „Dezbaterile parlamentare. Adunarea Deputaţilor", şedinţa din 8 iunie 1921, în „Monitorul oficial", nr. 112, 28 iunie 1921, p. 2 873.

[38] *Ibidem*.

[39] *Ibidem*.

[40] *Ibidem*, şedinţa din 16 iunie 1921, în „Monitorul oficial", nr. 119, 8 iulie 1921, p. 3 008.

[41] *Ibidem*, p. 3 009.

[42] *Ibidem*, p. 3 010.

[43] *Ibidem*, p. 3009.

[44] Pămîntul dat comunelor va fi apoi lucrat de ţărani, prin „fărămiţarea posesiei pămîntului pe familii şi pe inşi efectiv muncitori. Munca efectivă în sistemul nostru înlocuieşte astfel titlul de proprietate" *(ibidem*, p. 3010).

[45] Vezi C. Mocanu, Gh. Unc, *Procesul de clarificare ideologică şi politică în mişcarea muncitorească din România (1918—1921)*, în „Anale de istorie", nr. 1, 1971, p. 28.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Programul Partidului socialist-comunist din România [46], elaborat în preajma congresului din mai 1921, preconiza o reformă agrară profundă, care să desfiinţeze moşierimea, să dea pământ suficient ţărănimii şi să pună la dispoziţia acesteia şi mijloace tehnice, vite etc. *Acest program prezenta cele mai realiste soluţii din şirul programelor agrare elaborate de mişcarea noastră socialistă şi cele mai radicale prevederi din programele partidelor politice ale perioadei 1918—1921. Prin acest program, clasa muncitoare şi partidul socialist se impuneau cu cea mai înaintată poziţie în rezolvarea problemei agrare* [47].

Programul sublinia că partidul, „numai dacă nu voieşte să se lupte cu morile de vînt, trebuie să se aşeze şi el, deocamdată pe baza posedării individuale a pământului" [48]. Se observa, foarte just, că „realizarea economiei colective numai în timpul dictaturii proletare, prin transformarea mentalităţii maselor agricole şi numai cu învoirea acestora se poate face. Nerăbdarea sau violenţa în această privinţă numai daune ar face cauzei revoluţiei" [49].

Documentele elaborate în preajma şi în timpul congresului de creare a P.C.R. (analizate pe larg de către cercetătorii acestei perioade) au constituit un pas însemnat în procesul clarificării unor aspecte importante ale problemei agrare şi au deschis calea pentru cristalizarea ulterioară a liniei marxist-leniniste a partidului în chestiunea ţărănească [50]. Dezbaterile de la congres şi documentele care n-au mai putut fi discutate din cauza întreruperii lucrărilor prin intervenţia brutală a autorităţilor, dovedesc atenţia deosebită acordată de P.C.R., încă de la înfiinţare, întăririi legăturilor cu masele de oameni ai muncii, rezolvării problemelor fundamentale care stăteau în faţa societăţii româneşti [51].

[46] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti...*, p. 669 şi urm.
[47] *Crearea Partidului Comunist Român...*, p. 441—442.
[48] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti...*, p. 671.
[49] *Ibidem*, p. 672.
[50] *Alianţa clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare...*, p. 138—139.
[51] *Crearea Partidului Comunist Român...*, p. 445.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

CONFRUNTĂRI ÎNTRE PATRONAT ŞI CLASA MUNCITOARE ÎN PROBLEMA CODULUI MUNCII (1923—1928)

DE

SILVIA ISTRATE

Noile condiţii social-economice ale României întregite, accelerarea dezvoltării industriei şi consolidarea burgheziei în perioada 1922—1928, creşterea numărului muncitorilor şi a gradului lor de combativitate, acţiunile întreprinse de clasa muncitoare sub conducerea organizaţiilor sale politice şi profesionale, precum şi preocupările existente pe plan internaţional de reglementare a raporturilor de muncă au fost factori importanţi care, în măsură diferită, au impus modernizarea raporturilor de muncă, transformarea, îmbunătăţirea şi adoptarea de noi legi ale muncii, precum şi unificarea legislaţiei existente.

Interesele capitaliştilor de a obţine o producţie cît mai mare şi de a atenua starea de spirit antipatronală impuneau, în mod obiectiv, unele măsuri menite să asigure un anumit nivel condiţiilor de trai şi de muncă ale muncitorilor. Cercurile guvernante urmăreau, în acelaşi timp, ca ordinea existentă să nu fie ameninţată, iar pericolul revoluţionar — dacă nu complet lichidat — cel puţin să fie atenuat; şi din aceste considerente ele apreciau necesară respectarea unor norme de muncă, a unui minimum de condiţii omeneşti pentru muncitori. Totodată, cercurile conducătoare trebuiau să ţină seama de ceea ce s-a numit după război „mişcarea internaţională de reglementare şi ocrotire a muncii" şi de aderarea României, ca membră a Ligii Naţiunilor, la organizaţiile sale, printre care şi Organizaţia Permanentă a Muncii, cu Biroul Internaţional al Muncii. Guvernului român îi reveneau, şi în ceea ce priveşte legislaţia muncii, o serie de obligaţii ce derivau din tratatele de pace precum şi din ratificarea convenţiilor Conferinţei Internaţionale a Muncii.

Necesitatea reglementării relaţiilor de muncă a determinat cercurile guvernamentale să întreprindă unele acţiuni în vederea elaborării unor proiecte de Cod al muncii menite să includă, într-un sistem unitar, legile, regulamentele, decretele şi deciziile ministeriale cu privire la chestiunile economice şi de organizare a muncitorimii.

Insistîndu-se asupra necesităţii înscrierii în noua Constituţie a drepturilor muncitorimii şi, după aceea, a elaborării Codului muncii, răspunsul la mesajul Tronului, prezentat de N. Petrescu-Comnen la sfîrşitul anului 1922, arăta, între altele: „După înscrierea drepturilor fundamentale ale muncitorimii în Constituţia ţării, Adunarea Naţională va cerceta, în cel mai scurt timp posibil, proiectul de codificare a muncii", pentru a „asigura tuturor factorilor de producţie o egală

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

îndreptățire în stat", pentru a „realiza acea armonioasă conlucrare necesară liniștii și propășirii naționale" [1].

Constituția din 1923 a prevăzut anumite drepturi și libertăți democratice pentru masele largi populare, dar, prin caracterul său burghez, nu putea să ofere garanții pentru aplicarea „drepturilor fundamentale" ale muncitorimii, incompatibile la un moment dat, cu menținerea ordinii capitaliste. Statul burghez și în mod concret guvernul liberal aflat la conducerea statului, reprezentînd în mod deosebit interesele marii burghezii industriale și financiare, nu putea să asigure tuturor factorilor de producție „o egală îndreptățire", ci urmărea de fapt să permanentizeze situația existentă, s-o consolideze, fie și prin anumite concesii făcute muncitorimii [2]. Pe măsură însă ce clasele dominante și-au consolidat pozițiile, prevederile democratice, de la început limitate, au fost ignorate sau îngrădite prin decrete ministeriale, precum și prin legi care au completat prevederile Constituției și au tins, în general, la adoptarea unor măsuri menite să asigure și să întărească dominația de clasă a marii burghezii [3].

Cu toate încercările existente și includerea în conținutul programelor partidelor burgheze a unei astfel de prevederi ca aceia a alcătuirii unui Cod al muncii cu un scop bine determinat din punct de vedere al intereselor claselor conducătoare [4], în perioada luată în studiu, nu s-a ajuns la adoptarea Codului muncii în ansamblul său, ci numai la legiferarea unor măsuri parțiale cu o anumită semnificație în legislația muncitorească din țara noastră.

Exprimînd poziția cercurilor conducătoare din România (în special a celor liberale), revista „Democrația", în articolul *Legislația uvrieră de după război în Europa*, insista asupra necesității unui Cod al muncii, sesizînd anumite aspecte reale: „O unificare a legislației într-un Cod al muncii, pus în acord cu nevoile specifice ale țării noastre cît și cu datele oferite de experiența statelor industriale care au avut o politică socială înțeleaptă și prevăzătoare (menită să asigure „armonia socială" — subl. ns., S.I.), se impune" [5]. Noul cod al muncii, se arăta în continuare, va stabili normele generale pentru angajările individuale și colective din industrie și comerț (legalizînd sistemul convențiilor colective, existente deja), va conține dispoziții privind ocrotirea și asigurarea muncii; conform cu convențiile internaționale, va reglementa numărul orelor de muncă, munca minorilor și femeilor, repausul săptămînal și sărbătorile legale, concediile, plata orelor suplimentare etc.; Codul muncii va prevedea crearea Camerelor de muncă, ca organe care să reprezinte deopotrivă interesele patronilor și salariaților, în vederea coordonării și împăcării lor. Evident că aceste organe, care se vor crea mai tîrziu, nu vor reprezenta „deopotrivă" interesele celor două clase și nu vor putea împăca interesele lor fundamentale opuse din cadrul societății capitaliste.

Fără a putea ascunde caracterul de clasă al viitoarei legiuiri, articolul evidențiază anumite cerințe obiective ale acesteia în condițiile României postbelice. „Întocmit ca să unifice regimurile legale sub care se prestează și se asigură în prezent munca salariților, întocmit ca să completeze totodată și să aducă la punct ceea ce a fost omis sau a rămas învechit și neomenos în legiurile existente, Codul muncii va contribui, alături de celelalte legi cu caracter economic și financiar, la asigurarea condițiilor normale în care se va putea dezvolta economia noastră națională" [6].

---

[1] „Dezbaterile Adunării Deputaților", ședința din 22 decembrie 1922, în „Monitorul Oficial", nr. 14 din 5 ianuarie 1923, p. 249.

[2] Vezi D. Șandru, *Contribuții la cunoașterea legislației românești din perioada stabilizării relative a capitalismului*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol", Iași, tom. V (1968), p. 166—167.

[3] *Ibidem*.

[4] Vezi I. Saizu, *Problema forței de muncă și a regimului muncii în România (1922—1928)*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol", Iași, tom. XI (1974), p. 126—127.

[5] „Democrația", nr. 1 din ianuarie 1923, p. 53.

[6] *Ibidem*, p. 53—54.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În acest sens, ziarul „Argus" evidenţia una din raţiunile Codului muncii în condiţiunile perioadei de refacere postbelică : „sporirea producţiei sau mai exact reactivarea ei" [7] şi „înlăturarea a tot ce ar putea conduce la conflicte între factorii determinanţi ai producţiunii, capital şi muncă, iar cînd inevitabilul conflict s-ar apropia, de a-l înlătura prin noi încercări de conciliaţiune pentru a se evita suspendarea producţiunii" [8]. Era astfel subliniat un obiectiv major al Codului muncii, acela al creşterii producţiei, ceea ce însemna şi sporirea profiturilor capitaliştilor, fapt trecut complet cu vederea. Nu se făcea, apoi, deosebirea, între anumite prevederi ce erau, pînă la un punct, în favoarea muncitorimii şi acele prevederi care aveau un caracter demagogic (ca participarea la beneficii) sau care loveau în drepturile obţinute în anii de avînt revoluţionar (dreptul la grevă şi dreptul de asociere).

Imediat după formarea, în ianuarie 1922, a guvernului liberal, ministrul muncii Gh. Gh. Mîrzescu, a format o comisie în vederea elaborării proiectului de Cod al muncii [10]. Iniţial, la redactarea Codului Muncii nu a fost consultat nici un reprezentant al muncitorimii ; în urma protestelor organizaţiilor muncitoreşti, au fost admişi la dezbateri şi reprezentanţii Sfatului sindical din Cluj.

Nu s-a realizat cel puţin în perioada prezenţei lui Gh. Gh. Mîrzescu la acest minister, decît redactarea, în 1923, a unui proiect de Cod al muncii, fără ca acesta să ajungă în dezbaterea corpurilor legiuitoare [11].

În cele 796 de articole componente ale proiectului de Cod al muncii erau prevăzute o serie de revendicări favorabile clasei muncitoare ca : reglementarea orelor de muncă, ocrotirea minorilor şi a femeilor muncitoare, repaosul săptămînal, asigurarea de concedii, plata orelor suplimentare, legalizarea convenţiilor colective, înfiinţarea camerelor de muncă etc. Alături de aceste componente, în articolele Codului erau înserate şi măsuri care aveau drept scop anularea unor cuceriri obţinute de muncitori în perioada avîntului revoluţionar. Se prevedea aşa-zisa participare la beneficii a muncitorilor, „libertatea şi pregătirea lor profesională" şi alte asemenea „avantaje".

Corporaţiile, prevăzute de proiect, aveau întreaga libertate de acţiune, din aceste organizaţii urmînd să facă parte atît muncitori cît şi patroni. Breslele care mai funcţionau erau recunoscute ca sindicate abia la un an de la constituirea lor ca atare, cu condiţia să nu organizeze acţiuni cu „caracter de clasă". Aceleaşi prevederi erau valabile şi pentru sindicatele existente. Scopul urmărit era de a transforma sindicatele în corporaţii conduse de patroni, subordonate unui „Consiliu Naţional al muncii" [12]. Referindu-se la acest fapt, ziarul social-democrat „Lumea nouă" scria : „Codul muncii asigura toată libertatea de acţiune corporaţiilor din care sînt obligaţi să facă parte toţi muncitorii, implicit patronii. Sindicatele existente, erau obligate să se adapteze întocmai codului, în caz contrar urmau să fie dizolvate" [13].

---

[7] *Codul muncii. Un anteproiect de codificare a legislaţiunii muncitoreşti întemeiate pe interesul producţiunii*, în „Argus", 26 februarie 1923.

[8] *Ibidem.*

[9] Ministerul muncii a fost reorganizat, în aprilie 1922, în Ministerul sănătăţii şi ocrotirilor sociale, D. Constantinescu, *Istoricul organizării Ministerului muncii*, în *Zece ani de politică socială în România 1920—1930*, Bucureşti, 1940, p. 16.

[10] I. I. Mirescu, *Sindicatele muncitoreşti şi legislaţia muncii*, Bucureşti, 1926, p. 4 ; D. R. Ioaniţescu, *Partidele politice şi politica socială*, în *Un deceniu de politică socială românească*, Bucureşti, 1930, p. 63.

[11] D. R. Ioaniţescu, *op. cit.*, p. 63 ; Comisia de redactare a Codului muncii era compusă din A. Gusti, I. Setlacec, Traian Ionaşcu şi Eugen Pavlescu („Argus", 7 iulie 1923).

[12] *Documente din istoria partidului comunist şi a mişcării muncitoreşti revoluţionare din România (mai 1921—august 1924)*, Bucureşti, Editura politică, 1970, p. 527—530.

[13] *Raport către congresul sindical. Codul muncii*, în „Lumea nouă", 19 august 1923.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Proiectul de Cod al muncii recunoștea sindicatelor profesionale personalitatea juridică, dar, așa cum se observa în presa vremii, se prevedea și dreptul de control și supraveghere a statului asupra lor „prin organele existente sau ce se vor înființa și cu recurs la justiție, chiar cînd se prevăd cazuri legale de dizolvare" [14]. În conformitate cu legislația existentă, o astfel de atitudine s-a tradus, în fapt, prin acțiunile autorităților împotriva elementelor revoluționare din sindicate, prin măsurile restrictive luate împotriva sindicatelor unitare.

Puternica confruntare dintre patroni și muncitori din anul 1923, și din perioada care a urmat, s-a desfășurat în legătură cu problemele de conținut cuprinse în proiectele Codului Muncii. Clasa muncitoare s-a ridicat cu hotărîre împotriva prevederilor retrograde ale proiectului de Cod al muncii ; de pe poziții reacționare, el a fost supus, de asemenea, atacurilor patronilor și industriașilor, care îl considerau prea radical.

Raportorul, în adunarea generală a U.G.I.R.-ului din 13 mai 1923, la această problemă, directorul Al. Dimitriu, arăta că multe articole din Cod sînt concepute „într-un spirit ostil față de patronii particulari". El se ridica împotriva prevederilor prin care ucenicul trebuia să lucreze numai 8 ore. Unele afirmații, care ascundeau cu dificultate interese patronale sînt de-a dreptul șocante : „orele prea multe de libertate sau trîndăvie" cum le califica patronatul — ar putea periclita, chipurile, „sănătatea și viitorul ucenicilor" [15].

Reprezentînd interesele proprietarilor de întreprinderi industriale, el cerea ca și munca femeilor din aceste întreprinderi să poată depăși 10 ore, așa cum se permitea, în anumite condiții, pentru femeile ce lucrau în hoteluri, restaurante, sau în alte întreprinderi etc. [16]. Trecînd cu vederea profiturile însemnate realizate de patroni prin exploatarea muncitorilor, raportorul se întreba, cu intenția vădită de a absolvi pe patron de anumite obligații, de unde se vor acoperi fondurile pentru a plăti concediile de odihnă ale muncitorilor și pentru a utila întreprinderile, care foloseau munca minorilor și femeilor, cu săli de alăptare a copiilor, cu săli de studiu, cu infirmerii și camere de izolare etc.

În rezumat — arăta acest raport — întregul Cod al muncii, cu toate cele 796 articole ce le conține, e departe de a organiza munca și de a perfecționa și intensifica producția industrială. Și directorul fabricii „Lemaître" făcea, cu același prilej, o aspră critică proiectului de Cod al muncii, calificîndu-l ca inaplicabil și „revoluționar" [17]. Adunarea industriașilor a adoptat o moțiune prin care protesta împotriva proiectului și cerea guvernului să amîne punerea lui în dezbaterea parlamentului, pentru a se opera modificările pe care ei le considerau absolut necesare [18].

U.G.I.R.-ul considera că legislația muncii existentă este suficientă pentru reglementarea raporturilor de muncă ; totodată Uniunea se ridica împotriva dreptului de a pătrunde în întreprinderi a controlorilor trimiși de diferite ministere [19]. Era combătută și introducerea minimului de salariu pentru muncitorii din întreprinderile de stat. Se aprecia că acest Cod al muncii „va încuraja anarhia, dezordinea", că era plin de „tendințe revoluționare", fiind chiar dăunător ordinii de stat [20].

Și alte organizații patronale s-au opus legiferării și au jubilat atunci cînd s-a amînat discutarea proiectului Codului muncii.

---

[14] *Codul Muncii. Reglementarea dreptului de asociațiune*, în „Argus", 4 martie 1923.

[15] Arh. St. București, fond U.G.I.R., dosar 7/1923, f. 208—209.

[16] *Ibidem*, f. 211.

[17] *Ibidem*, f. 212.

[18] *Ibidem*.

[19] *Ibidem*, dosar 11/1923, f. 218—220.

[20] Chr. Staicovici, *Istoricul celor 25 de ani de existență a Uniunii Generale a Industriașilor din România (1903—1928)*, București, 1929, p. 66 și 70.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

La sfîrşitul lunii februarie şi în martie 1923, au apărut în „Argus" o suită de articole care exprimau poziţia Uniunii Industriilor Metalurgice din România [21], Uniune constituită la 10 februarie, şi care a luat în discuţie, chiar în prima sa şedinţă de lucru, (la 24 februarie 1923), proiectul de Cod al muncii. Marii industriaşi nu erau de acord cu ceea ce ei apreciau ca un „amestec nemăsurat al statului, prin Ministerul muncii, în viaţa industrială", cu introducerea principiului minimului de salariu, cu dreptul muncitorilor de a controla registrele patronului şi de a face sesizări Camerelor de muncă, cu instituirea Consiliului naţional al muncii.

Uniunea Industriilor Metalurgice se ridica împotriva modului în care era prevăzut principiul „participării la beneficii" a muncitorilor, despre care se spunea că industriaşii ar fi fost de acord „atunci cînd era acordat din propria iniţiativă a patronului. Dar atunci cînd este impus prin legiferare, constituie un pericol permanent de dezordine şi dezorganizare" [22]. În fond, ei erau împotriva acestui principiu şi respingeau intervenţia statului, care, dincolo de aspectul demagogic şi de propagandă, urmărea asigurarea unui venit minim pentru muncitori în vederea păstrării ordinei existente.

Într-o adresă a Uniunii Industriilor Metalurgice din România trimisă Ministerului de industrie şi comerţ se protesta împotriva modului de alcătuire a comisiei de redactare a Codului muncii, a „angajării" intereselor marilor proprietari. Se cerea ca lucrările să nu fie grăbite, să se lase mai mult timp pentru a acţiona, pe toate căile, dacă nu pentru înlăturarea Codului Muncii, cel puţin în vederea modificării lui substanţiale, *în favoarea capitaliştilor* [23].

Şi alte materiale din presa vremii, chiar dacă se străduiau să păstreze o atitudine „obiectivă", trădau o critică a proiectului de Cod al muncii de pe poziţii de dreapta [24].

Desigur, că toate aceste aprecieri antimuncitoreşti erau ori inexate, ori vădit exagerate şi urmăreau, între altele, să întreţină o campanie „de dreapta" împotriva proiectului de Cod al muncii. Aceeaşi atitudine a fost adoptată şi faţă de încercările întreprinse în acest domeniu în anii următori. Rezultă că elementele patronale, în special cele ale marii industrii, nu înţelegeau necesitatea acestor măsuri şi respingeau adoptarea lor, deşi ele nu reprezentau decît un minimum pentru muncitorime, fapt sesizat, dealtfel de presa muncitorească [25].

Statul nu avea un rol de arbitru între clase, aşa cum erau prezentate adesea lucrurile, ci el avea o vedere de ansamblu asupra politicii sociale ce trebuia promovată tocmai în interesul menţinerii orînduirii existente şi înţelegea mai bine

---

[21] *Industriaşii şi Codul muncii*, în „Argus", 28 februarie 1923 şi numerele din 8, 11, 16 şi 18 martie 1923.

[22] *Industriaşii şi Codul muncii. Participarea la beneficii*, în „Argus", 16 martie 1923.

[23] Din nou, în toamna anului 1923, Uniunea Industriilor Metalurgice şi Miniere s-a ridicat împotriva Codului muncii. În şedinţa din 27 septembrie 1923 a uniunii s-a insistat în mod deosebit asupra inoportunităţii acestei reforme („Argus", 30 septembrie 1923).

[24] Astfel, un articol din „Universul" exprima speranţa că pentru a se ajunge la o asemenea legiuire va trebui să treacă multă vreme. „La noi, unde lipsesc elementele necesare, atît pentru aplicarea legii, cum sînt funcţionarii pregătiţi şi cunoscători ai chestiunilor sociale, *sau muncitori cu mai multă educaţie şi cultură* (s.n.), Codul muncii, pentru a putea fi aplicat, va cere multă vreme, zeci de ani de încercări" (În *jurul legislaţiei muncii, ce cuprinde Codul muncii. O lege care păcătuieşte fiind prea complicată şi deci greu de aplicat*, în „Universul", 10 martie 1923).

[25] Referitor la acest aspect, ziarul „Socialismul" din 1 ianuarie 1928 scria în articolul intitulat *Codul muncii. Cum îl înţelege guvernul şi ce cere clasa muncitoare* semnat de I. Mirescu: „Primul anteproiect de Cod al muncii, întocmit de Mîrzescu, pe timpul cînd era ministru al muncii, a stîrnit o serie întreagă de proteste şi intervenţii din partea patronatului care ameninţa cu închi-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

decît fiecare industriaș în parte sau fiecare asociație patronală în parte, necesitatea unor cedări și în acest domeniu, pentru a nu pierde totul. În strînsă legătură cu dezvoltarea industriei în România întregită și în legătură cu obligațiile României ca membru al Conferinței Internaționale a Muncii, statul privea problema dintr-un unghi mai larg, cu toate implicațiile interne și internaționale, fără ca prin aceasta să fie eludat caracterul de clasă, burghez, al politicii sociale.

Împotriva unor prevederi ale proiectului de Cod al muncii din 1923 s-au ridicat și unii oameni politici burghezi ; fie din interese izvorîte din situația de opoziție a propriului partid, fie dintr-o anumită poziție democratică, ei s-au referit la limitele proiectului. Astfel în cadrul unei conferințe, D. R. Ioanițescu — membru, atunci, al Partidului poporului — critica proiectul de Cod, deoarece el amăgea pe muncitori cu prevederi ca „minimum de salariu, participarea la beneficii și acționariatul muncitoresc" [26]. S-a observat just că aceste prevederi „sînt niște creațiuni născute moarte", pentru că lucrătorul nu putea controla aplicarea lor. El se pronunța pentru desființarea breslelor și corporațiilor care, conform Codului, n-au nici o atribuție profesională, servind mai mult ca instrumente electorale în alegerile pentru Camerele de muncă. D. R. Ioanițescu preciza că proiectul introduce „prea mult polițism" în viața sindicatelor, prin controlul permanent al organelor statului asupra acestor organizații [27].

Într-un articol din ziarul „Aurora" [28] (condus de dr. N. Lupu) se aduceau, de asemenea, observații critice asupra proiectului de Cod al muncii, fiind apreciat ca incomplet, deoarece nu se ocupa de problema pensiilor și a asigurărilor, în general, iar „participarea la beneficii" avea o formulare pur teoretică.

Asemenea aspecte au fost luate în discuție și de alte ziare, care exprimau anumite tendințe democratice, în cadrul menținerii orînduirii burgheze. Ca și „Aurora", „Dimineața" combătea dreptul ce se acorda autorităților de a dizolva asociațiile a căror activitate se desfășura în scopuri considerate, chipurile, ca ilicite sau contrare bunelor moravuri și ordinii publice. Se observa că „această din urmă dispoziție privitoare la ordinea publică e așa de elastică, încît cu drept cuvînt se poate spune că, prin ea, se desființează însăși libertatea asociațiilor" [29].

Articolul *Muncitorimea și noul Cod al muncii*, apărut în „Facla", combătea cu hotărîre principiul obligativității muncii care lovea în dreptul de grevă. Se comenta de asemenea, că era limitat și dreptul de asociație, iar formula dată, „înseamnă șicanarea oricărei inițiative de asociere" [30].

Desigur, aceste critici prezintă elemente pozitive ce merită să fie luate în considerație, dar ele nu depășeau, cel mai adesea, limitele democrației burgheze. De pe o poziție calitativ deosebită și avînd în vedere îmbinarea luptei pentru cerințele imediate cu scopul final, construirea unei noi societăți, clasa muncitoare a combătut prevederile retrograde ale proiectului de Cod al muncii, cerînd o îmbunătățire radicală a acestuia.

Partidul Comunist Român a chemat pe muncitori să protesteze împotriva *prevederilor restrictive ale proiectului de Cod al muncii. Erau combătute măsurile* preconizate în domeniul asociațiilor profesionale, cerîndu-se ca sindicatele

derea fabricilor, pe motiv că, patronii nu pot suporta sarcinile bănești impuse prin acest Cod. Mîrzescu n-a fost democrat, n-a putut concepe un Cod al muncii care să fie o legiuire favorabilă muncitorilor. Dacă totuși în anteproiectul său se găseau pe ici pe colo, mici îmbunătățiri în favoarea clasei muncitoare acest lucru s-a făcut, pe de o parte, pentru că evenimentele din străinătate influențau viața politică de la noi, iar pe de altă parte, pentru că, deși reacționar, el își dădea seama că un minimum de condițiuni de muncă pentru muncitor este în interesul însuși al industriei".

[26] D. R. Ioanițescu, *Codul muncii*, în „Dimineața", 14 martie 1923.

[27] *Ibidem*.

[28] *Un cod al muncii. Liberalii pregătesc noi lanțuri pentru muncitori*, în „Aurora", 23 februarie 1923.

[29] „Dimineața", 22 februarie 1923.

[30] „Facla", 3 martie 1923.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

să desfăşoare o activitate susţinută împotriva prevederilor necorespunzătoare incluse în proiectul de Cod al muncii, subliniindu-se că „întărirea organizaţiilor sindicale, a partidului comunist şi a presei sale trebuie să fie drumuri paralele în acţiunea de trezire a conştiinţei de clasă a proletariatului român" [31].

În strînsă legătură cu pregătirea Codului muncii, P.C.R. a sesizat o înăsprire a politicii antimuncitoreşti promovată de cercurile conducătoare. Burghezia „pregăteşte o nouă campanie de prigoană împotriva clasei muncitoare, împotriva organizaţiilor ei de clasă şi de avangardă şi împotriva sindicatelor", fapt confirmat prin măsurile luate în 1924 (legea Mîrzescu şi ilegalizarea P.C.R.). Clasa muncitoare era chemată la luptă pentru înlăturarea punctelor retrograde din proiectul de Cod al muncii : „Numai o tenacitate de granit [...], numai o voinţă şi un curaj de oţel, numai încordarea simultană a tuturor forţelor va putea împiedica burghezia în străduinţa ei de înrobire şi va înlătura din Codul muncii părţile negre care îl prefac într-un Cod al muncii forţate, într-un Cod al robiei" [32].

P.C.R. a insistat în mod deosebit asupra prevederilor care loveau în cuceririle revoluţionare ale clasei muncitoare. Astfel, se arăta că obligativitatea muncii „trădează cu prisosinţă intenţia stăpînirii şi anume interzicerea dreptului de grevă". În paginile ziarului „Socialismul" a fost demascată acţiunea întreprinsă de industriaşi împotriva prevederilor favorabile muncitorilor, cuprinse în proiectul de Cod al muncii, ca de pildă, „capitolul privitor la contractul de ucenicie, la munca copiilor şi a femeilor, acel al muncii în mine şi pe vapoare" [33].

La chemarea P.C.R., au avut loc numeroase acţiuni de protest împotriva prevederilor restrictive ale Codului muncii. La Turnu Severin, sindicatele au organizat, în 1923, o adunare de protest, în care muncitorimea a adoptat o moţiune — apel împotriva Codului muncii. Erau dezvăluite acele prevederi care urmăreau mărirea orelor de lucru, îngheţarea dacă nu chiar regresul salariilor, şi, în special, cele referitoare la asociaţiile profesionale [34]. Muncitorii erau chemaţi să se unească şi să acţioneze în front unic în vederea apărării drepturilor lor. Cu prilejul sărbătoririi zilei de 1 Mai 1923, au fost organizate, în numeroase centre muncitoreşti, adunări de protest împotriva prevederilor nefavorabile cuprinse în proiectul de Cod al muncii, formulîndu-se şi moţiuni în acest sens.

La 18 aprilie 1923, a avut loc în sala sindicatelor muncitoreşti, din str. Academiei nr. 37, întrunirea lucrătorilor croitori la care a luat cuvîntul Ghempet-Petrescu din partea comisiei sindicale locale. Evidenţiind semnificaţia zilei de 1 Mai, vorbitorul chema muncitorimea să lupte pentru ziua de lucru de opt ore şi să protesteze împotriva introducerii Codului muncii care nu corespundea întrutotul cerinţelor clasei muncitoare. Criticînd îndeosebi obligativitatea muncii, Ghempet-Petrescu preciza „că şi fără acest cod, muncitorii trebuie să muncească, după cum o şi fac, de la vîrsta de 10 ani" [35].

Grandioasa întrunire de 1 Mai 1923 a celor 12 000 de muncitori din Valea Jiului a constituit nu numai un prilej de solidaritate ci şi de protest vehement faţă de legislaţia antimuncitorească elaborată de guvern, inclusiv proiectul de *Cod al muncii* [36].

Tot cu prilejul zilei de 1 Mai, muncitorii din Capitală, în cadrul mai multor întruniri, au protestat cu hotărîre „contra uneltirilor antimuncitoreşti ale clasei patronale şi ale guvernului ei [...], împotriva codului munci". Cu acest prilej, au luat cuvîntul militanţi comunişti şi socialişti, printre care Gh. Cristescu, D. Gănescu, E. Filipovici, S. Schein, M. Pauker, L. Măglaşu, Gh. M. Petrescu-Ghempet, I. Burcă [38].

---

[31] *Codul muncii*, în „Socialismul", 4 martie 1923.
[32] *Cum vor să voteze Codul muncii*, în „Socialismul", 11 martie 1923.
[33] *Industriaşii şi Codul muncii*, în „Socialismul", 11 octombrie 1923.
[34] *Documente din istoria Partidului comunist...*, p. 445—446.
[35] Arh. C.C. al P.C.R., fond 50, dosar 6223, f. 17.
[36] *Ibidem*, fond 5, dosar 1147, f. 128—133 ; O. Matichescu, E. Georgescu, *1 Mai în România*, Bucureşti, 1970, p. 167.
[37] *Documente din istoria Partidului comunist...*, p. 459—460.
[38] *Ibidem*, p. 766.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

La 8 aprilie 1923, secretarul general al PC.R., Gh. Cristescu, într-un raport privind situația din România se referea, între altele, și la acțiunile organizate de partid, în perioada respectivă, pentru apărarea drepturilor muncitorimii, în condițiile intensificării teroarei împotriva P.C.R., a organizațiilor revoluționare de tineret și a organizațiilor sindicale [39]. Era prezentă în raport și poziția P.C.R. față de Codul muncii, campania organizată în presă împotriva prevederilor antimuncitorești ale acestuia și ale noii Constituții, acțiunile concrete organizate: adunările, întrunirile și demonstrațiile de protest, printre care era citată și acțiunea muncitorimii din Turnu-Severin (amintită mai sus) [40].

Organul de presă social-democrat, ziarul „Lumea nouă", a formulat critici și revendicări față de proiectul de Cod al muncii, ridicîndu-se împotriva modului în care a fost alcătuită comisia numită de minister [41]. Ziarul remarca situația specială a muncitorimii față de această măsură, situația politică de inferioritate în parlament, ceea ce crea anumite dificultăți luptei sale. Presa social-democrată evidențiia în mod justificat unele prevederi pozitive cuprinse în cod, în ce privește munca copiilor și femeilor, controlul muncii la domiciliu, fixarea numărului orelor de lucru la 48 și în unele ramuri industriale la 56 de ore, reglementarea concediilor de odihnă pentru muncitori și funcționari și a repaosului duminical, care, în condițiile aplicării lor, ar fi adus anumite îmbunătățiri în situația clasei muncitoare. Discutîndu-se și alte prevederi ale Codului, „se cerea ca viitoarele camere ale muncii să fie camere muncitorești, deoarece capitaliștii sînt singurii reprezentați în camerele de comerț și de industrie" [42]. Iată de ce muncitorimea era chemată să lupte pentru întărirea organizațiilor sindicale și realizarea în practică a măsurilor favorabile clasei muncitoare, prezente în cod.

În articolul *Marii industriași împotriva protecției ucenicilor* se sublinia că atunci cînd capitaliștii se ridică împotriva celor două ore pe zi rezervate ucenicilor pentru școală, au în vedere numai profitul: „Patronii noștri, mari și mici, nu se gîndesc decît la mărirea cîștigului lor de pe urma exploatării muncii copiilor. Dar nu le pasă că, printr-un timp prea lung de muncă, compromit sănătatea și chiar viața ucenicului" [43]. Este semnificativă concluzia formulată în finalul acestui articol precizîndu-se că muncitorimea „trebuie să înțeleagă că reușita menținerii unor bune dispoziții legale pentru ea, lărgirea, extinderea și mai ales aplicarea acestor dispoziții bune nu se pot impune decît prin puterea de conștiință și solidaritate de clasă" [44].

La 19 septembrie 1923 s-a desfășurat, la Cluj, Conferința Partidului Socialist din Ardeal, care a avut ca prim punct la ordinea de zi „legiferarea muncii" (Codul muncii). Conferința a trasat sarcină noului Comitet Executiv al partidului să ia legătura cu Comitetul Federației Socialiste pentru începerea unei campanii publice în toată țara, în vederea democratizării Codului muncii, pentru libertatea de acțiune și asociere, pentru noi alegeri parlamentare și comunale [45].

Mișcarea sindicală din țara noastră a luat poziție activă în cadrul dezbaterilor referitoare la proiectul de Cod al muncii, mai ales că unele prevederi erau îndreptate direct împotriva acesteia. A fost declarată în presă o susținută campanie, au fost convocate numeroase întruniri, conferințe ale Uniunilor sindicale; un raport special a fost dat publicității în vederea discutării lui la Congresul sindical de la Cluj din septembrie 1923 [46].

---

[39] Arh. C.C. al P.C.R., fond 1, mapa 15/123.
[40] *Ibidem.*
[41] *Codul muncii*, în „Lumea nouă", 25 februarie 1923.
[42] *Ibidem*, 11 martie 1923.
[43] *Ibidem*, 25 martie 1923.
[44] *Ibidem.*
[45] *Conferința Partidului Socialist din Ardeal*, în „Lumea nouă", 30 septembrie 1923; M. C. Stănescu, *Mișcarea muncitorească din România în anii 1921—1924*, București, Ed. politică, 1971, p. 216.
[46] *Raport către Congresul sindical. Codul muncii*, în „Lumea nouă", 19 august 1923; *Documente din istoria Partidului comunist...*, p. 527—530.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În martie 1923, au apărut, în săptămînalul „Viaţa sindicală", mai multe articole cu titlul *Codul muncii* [47]. Cu o deosebită tărie erau atacate prevederile cu privire la corporaţii: „Ministerul muncii se înfăţişează clasei muncitoare şi patronatului cu un Cod al muncii alcătuit din 796 articole, din a cărui analiză rezultă că legiuitorul nu a ţinut cont de factorul cel mai important care este astăzi pretutindeni, adică de clasa muncitoare organizată în sindicate, ci de anumite tribulaţiuni politice, acordînd o importanţă deosebită corporaţiilor şi reducînd la zero atît dezvoltarea cît şi importanţa sindicatelor muncitoreşti, bazate pe lupta de clasă" [48]. Se cerea, în consecinţă, mişcării sindicale să elaboreze un alt cod liber al muncii, izvorît din necesităţile imperioase ale proletariatului din România [49].

O poziţie fermă şi combativă faţă de anumite prevederi ale proiectului de Cod al muncii a adoptat Congresul sindical de la Cluj din 16—18 septembrie 1923, care pe baza analizei efectuate a evidenţiat tendinţa de limitare a procesului de organizare în sindicate şi a dreptului de grevă [50]. Iată de ce, Congresul cerea clasei muncitoare din întreaga ţară „să-şi mobilizeze toate forţele vii, iar lupta, cît şi protestul, îmbrăcînd toate formele legale, să aibă caracterul unei uriaşe demonstraţii de conştiinţă proletară" [51]. Era fără îndoială, o poziţie combativă, erau dezvăluite în cadrul congresului principalele limite ale proiectului de Cod al muncii, numai că, sub influenţa elementelor social-democrate se indica doar calea legală de activitate.

Imediat după înfiinţarea sa, Consiliul General Sindical Unitar a lansat manifestul intitulat *Către muncitorimea din întreaga ţară* prin care aceasta era chemată la acţiuni împotriva legiuirilor antimuncitoreşti şi a Codului muncii [52]. În cadrul şedinţei plenare a C.G.S.U. din ianuarie 1924, s-a luat hotărîrea de a crea un comitet comun de acţiuni contra Codului muncii, deoarece această problemă interesa toate organizaţiile politice şi economice muncitoreşti [53].

O atitudine fermă faţă de prevederile retrograde ale Codului muncii au adoptat şi uniunile sindicale de ramură. Parcurgerea presei respective, cît şi a materialului de arhivă, oferă informaţii preţioase în acest sens. Un substanţial articol din „Metalurgistul" analiza principalele prevederi ale Codului şi limitele lor atît din punct de vedere juridic, cît şi în ce priveşte modul de aplicare. Articolul se ridica împotriva muncii obligatorii care îl va sili pe muncitor, în anumite cazuri, „de a lucra pînă la istovire", iar ziua de 8 ore era apreciată ca existînd doar în teorie [54]. Includerea, în proiectul de Cod, a unor prevederi favorabile clasei muncitoare constituie — aprecia ziarul — rezultatul acţiunilor întreprinse pe plan internaţional, cît şi al presiunilor exercitate de clasa muncitoare din ţara noastră.

La începutul lunii aprilie 1923, Uniunea muncitorilor din fier, metal şi chimie din România anunţa pentru zilele de 16—17 aprilie şedinţa comitetului cu ordinea de zi în care figura, ca punct separat „chestiunea Codului muncii" [55].

Articolul *Încătuşarea muncitorilor* din „Minerul" [56] aprecia că „drepturile minime la adresa muncitorilor, înscrise în Codul muncii, sînt superficiale" şi că muncitorii nu se vor putea bucura niciodată de ele fiindcă „sînt despuiaţi de toate mijloacele cu care le-ar putea asigura". Demascînd caracterul de clasă al proiectului de Cod al muncii, articolul *Lanţuri şi cătuşe noi pentru clasa*

[47] „Viaţa sindicală", 11, 18 şi 25 martie 1923.
[48] *Ibidem*, 11 martie 123.
[49] *Ibidem*, 25 martie 1923.
[50] *Documente din istoria partidului comunist...*, p. 526—529.
[51] *Ibidem*, p. 530.
[52] Arh. C.C. al P.C.R. fond 6, mapa 2/1923 şi fond 1, mapa 80/1923.
[53] „Muncitorul îmbrăcămintei", 1 martie 1924.
[54] *Codul muncii*, în „Metalurgistul", 1 aprilie 1923
[55] Arh. C.C. al P.C.R., fond 131, mapa 143/1923.
[56] „Minerul", 31 martie 1923.
[57] „Lemnarul", 15 martie 1923.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

muncitoare[57] chema pe muncitori „să se unească mai strîns, să se organizeze mai mult pentru asigurarea traiului"

La 11 august 1923, a avut loc, la București, întrunirea sindicatului „Solidaritatea" al lucrătorilor chelneri, la care a luat cuvîntul Gh. Niculescu-Mizil. În moțiunea prezentată, se cerea Consiliului General Sindical să acorde o atenție sporită problemelor „mai importante care frămîntă și agită muncitorimea". Aflat sub influența P.C.R., sindicatul cerea ca la congresul sindical de la Cluj să fie scoasă de pe ordinea de zi problema afilierii și introduse puncte ca cel referitor la Codul muncii și restricțiile impuse activității sindicale[58]. În „Federația", fruntașul comunist N. Marian a publicat, în martie 1923, cîteva articole sub titlu: *Codul muncii*[59]. Această măsură, reprezentînd interesele burgheziei, va lovi în muncitorii din alimentație ca și în întreaga muncitorime, luîndu-i „posibilitatea de apărare în fața lăcomiei patronale"[60]. Se arăta, pe drept cuvînt, că principiul din Cod, existent și în Constituție, conform căruia toți factorii producției se bucură de o egală ocrotire, nu se poate realiza în condițiile societății bazate pe exploatare.

În accente puternice, „Muncitorul îmbrăcămintei" scotea în evidență aspectul demagogic al unor prevederi din Codul muncii ca ziua de lucru de 8 ore, salariu minimal, participarea la beneficii ș.a. și se pronunța cu hotărîre pentru măsuri radicale și o legislație muncitorească corespunzătoare[61].

Uniunea muncitorilor din alimentație a înaintat Parlamentului, la sfîrșitul anului 1923, un memoriu prin care se cerea îmbunătățirea condițiilor de muncă ale muncitorilor și înlăturarea Codului muncii[62]. Aceeași Uniune a organizat cu prilejul zilei de 1 Mai 1924 o mare întrunire, la Ploiești, în cadrul căreia muncitorimea a fost chemată să se unească în front unic „împotriva ofensivei patronale, a teroarei administrative și a Codului muncii"; în acest sens adunarea a aprobat și un memoriu ce urma să fie înaintat Ministerului muncii[63]. Uniunea a hotărît discutarea proiectului de Cod al muncii în cadrul congresului fixat pentru 1924 și amînat, apoi, pentru toamna anului 1925.

În decursul anului 1924 acțiunile de protest organizate de P.C.R. și organizațiile sindicale față de proiectul de Cod al muncii, și-au găsit concretizarea în adunări, întruniri muncitorești și adoptarea de moțiuni prin care s-a luat atitudine critică, cerîndu-se totodată libertatea deplină de organizare în sindicate[64] și inserarea în articolele Codului a unor prevederi corespunzătoare intereselor muncitorimii.

Ca urmare a puternicelor confruntări dintre clasa muncitoare și patronat, proiectul de Cod al muncii din 1923 nu a ajuns să fie legiferat. Au existat și în anii următori, 1923—1928, preocupări în vederea elaborării unui Cod al muncii, fără a se obține însă un rezultat complet și definitiv.

N. D. Chirculescu, ministrul muncii, cooperației și asigurărilor sociale[65] a reluat opera rămasă neterminată de predecesorul său. Unele măsuri preconi-

---

[58] „Muncitorul din alimentație", 19 august 1923.

[59] „Federația", 4 și 11 martie 1923.

[60] *Ibidem* din 4 martie 1923.

[61] *Reîntronarea sclaviei de demult. Codul muncii făcut de D-l Mîrzescu este o colecțiune de legi antimuncitorești*, în „Muncitorul Îmbrăcămintei", 1 aprilie 1923.

[62] Arh. C.C. al P.C.R., fond 141, mapa 5/1923.

[63] „Muncitorul în alimentație", 1 iunie 1924, 15 ianuarie 1925.

[64] Arh. C.C. al P.C.R., fond 50, dosar 6223, fila 65; „Lumea nouă", 26 octombrie 1924.

[65] La sfîrșitul lunii octombrie și începutul lui noiembrie 1923, a avut loc o remaniere a guvernului Ion I. C. Brătianu. Între altele, Ministerul sănătății publice, al muncii și ocrotirilor sociale era despărțit în Ministerul sănătății publice și ocrotirilor sociale și Ministerul muncii, cooperației și asigurărilor sociale. Gh. Gh. Mîrzescu a trecut titular la justiție, iar N. D. Chirculescu a preluat Ministerul muncii, cooperației și asigurărilor sociale pe care l-a deținut pînă la expirarea mandatului guvernului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

zate de N. D. Chirculescu în acest sector au devenit legi, dar Codul muncii — ca un ansamblu de prevederi ce trebuia să reglementeze regimul de muncă din România — nu a ajuns nici acum, la forma definitivă. Sub titlul sugestiv *Legiuirile muncitoreşti în restanţă. Convenţiile internaţionale ratificate, dar neaplicate. Ce este cu Codul muncii?*, ziarul „Dimineaţa" publica un articol în legătură cu acest cod „alcătuit de Mîrzescu, revizuit de Chirculescu" şi pe care „mesajul tronului îl anunţă corpurilor legiuitoare a doua oară" [66]. În decursul anului 1925, N. D. Chirculescu a făcut cîteva declaraţii presei [67] şi în cadrul U.G.I.R.-ului, în legătură cu conţinutul şi stadiul noului proiect de Cod al muncii. El considera că atunci cînd a venit la minister şi-a dat seama că „în concepţia organelor permanente ale ministerului domină un spirit unilateral, de apărare a intereselor muncitoreşti şi excluderea intereselor industriei şi ale capitalului". Or, analiza proiectul de Cod al muncii din 1923 şi poziţia adoptată de întreaga mişcare muncitorească ne arată că era vorba de o măsură care conţinea unele prevederi defavorabile muncitorimii şi nici decum de o iniţiativă care să lovească în exponenţii marelui capital. În continuarea expunerii sale, N. D. Chirculescu arăta că a „transformat această greşită mentalitate" şi după aceea a procedat „la elaborarea noului Cod al muncii, care este o operă de conciliere, după furtunile ce a stîrnit proiectul antecedent" [68].

Aceste precizări însă nu au reuşit să atragă bunăvoinţa U.I.M.M.R. în vederea acceptării noului proiect de Cod al muncii. Într-un studiu al Uniunii asupra noului proiect, elaborat în ianuarie 1925, se arată că această măsură este întreprinsă într-un moment nepotrivit şi în acelaşi timp neprielnic pentru industrie, caracterizat prin dificultăţi băneşti, creşterea de şomaj, lipsă de comenzi de stat, măriri de salarii în proporţie inversă cu producţia [69]. Or, se ştie că era o perioadă de dezvoltare a producţiei, însoţită de o creştere a profiturilor burgheziei şi de consolidare a poziţiilor sale economice şi politice. Luînd în discuţie, unele prevederi ale proiectului, Uniunea respingea principiul salariului minimal, fiind socotit ca o „formulă utopică" [70]. Uniunea se pronunţa pentru o mai largă folosire a femeilor în munca de noapte şi sublinia cu satisfacţie existenţa în cod

---

[66] „Dimineaţa", 9 noiembrie 1924. În legătură cu acţiunea reluată, ziarul sindical „Lemnarul" publica articolul *Codul muncii din nou la orizont*, în care preciza: „Codul muncii în ediţia revăzută şi îmbunătăţită nu se deosebeşte prea mult de ediţia anterioară. Cu valoarea reală a acestor reforme îndulcitoare, noi am fost clar de la început. Noi ştim prea bine, că „împărtăşirile din beneficiu" şi „Codul muncii" nu sînt altceva decît nişte frontispicii frumoase, dar amăgitoare, în dosul cărora se ascunde o nouă serie de viclene răpiri de drepturi" („Lemnarul", 15 octombrie 1924).

[67] În acest stadiu, proiectul de Cod al muncii cuprindea, după relatările făcute de ministrul muncii, mai multe părţi. Ele se refereau la contractele de muncă, aici fiind incluse şi dispoziţiile privitoare la salarii, minimum de salariu, participarea la beneficii, conflictele de muncă, ocrotirea muncii, durata normală a muncii şi cîmpul de aplicare al legii, derogări la ziua de 8 ore, repaos şi concedii, măsuri de igienă şi siguranţă, organizarea muncii, sindicate, bresle şi corporaţii, uniuni muncitoreşti, înfiinţarea Camerelor de muncă (atribuţii şi organizare) şi a Consiliului superior al muncii, organizarea plasării prin oficii particulare şi de stat etc. (*Codul muncii. Declaraţiile d-lui N. D. Chirculescu, ministrul muncii*, în „Argus", 18 ianuarie 1925; I. Mirescu, *op. cit.*, p. 26 şi urm.; *Codul muncii*, în „Federaţia", 10 aprilie 1926). Într-o şedinţă a U.G.I.R.-ului, de la sfîrşitul lunii decembrie 1924, a fost prezentat pe scurt conţinutul codului Chirculescu, apreciat „ca o construcţie de 545 de articole fără nici o expunere de motive" (Arh. St. Bucureşti, fond U.G.I.R., dosar 9/1924, f. 7—8).

[68] *Discursul ministrului muncii, N. D. Chirculescu, la a doua aniversare a Uniunii Industriilor Metalurgice şi Miniere din România*, în „Argus", 1 aprilie 1925.

[69] Arh. St., Bucureşti, fond U.I.M.M.R., dosar 4/1925, f. 160—166.

[70] *Ibidem*, f. 164.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

a prevederilor prin care Ministerul muncii, cu avizul Consiliului superior al muncii, putea hotărî prelungirea zilei de lucru peste 8 ore [71].

Ca şi faţă de codul Mîrzescu, U.I.M.M.R.-ul şi U.G.I.R.-ul [72] au adoptat şi faţă de proiectul N. D. Chirculescu aceeaşi atitudine ostilă.

Referindu-se la activitatea lui Trancu-Iaşi ca ministru al muncii în guvernul Al. Averescu (martie 1926—iunie 1927), ziarul „Aurora" scria, în august 1927 : „Trancu-Iaşi n-a putut să dea o operă de ansamblu, ci a lucrat cu bucata scoţînd legiuiri de o valoare practică foarte discutabilă. Legiuirea domniei sale a fost fructul unui sistem hibrid [...], iar proiectul camerelor de muncă legiferat după acest sistem, este ciuntit din anteproiectul de cod al muncii al... lui Mîrzescu, reluat de Chirculescu şi votat de Trancu-Iaşi" [73]. Cîteva luni mai tîrziu, Ion Mirescu făcea aprecieri asemănătoare în ziarul „Socialismul" : „Proiectul acesta (de Cod al muncii — S.I.) a rămas în studiu şi sub ministeriatul d-lui Trancu-Iaşi — care dîndu-şi seama că nu-l va putea trece complet — adoptase metoda votării parţiale. Astfel sub ultimul său ministeriat, s-au votat două legi, importante de altfel — legea inspectorilor muncii şi legea camerelor de muncă, legi care de fapt fac parte din codul muncii" [74].

Observaţiile făcute la adresa lui Trancu-Iaşi sînt valabile pentru toţi miniştrii muncii din perioada analizată care i-au urmat lui G. Mîrzescu şi care nu au reuşit să dea această operă de ansamblu numită Codul muncii, elaborînd măsuri parţiale. Este justă şi aprecierea că nu au existat deosebiri esenţiale între proiectele de Cod ale muncii alcătuite în această perioadă.

După guvernul de scurtă durată al lui Barbu Ştirbei din iunie 1927 (care l-a avut pe Gr. Iunian la Ministerul muncii) a urmat guvernul liberal, Ion I. C. Brătianu (iunie-noiembrie) şi apoi cel condus de Vintilă Brătianu (noiembrie 1927—noiembrie 1928) ambele avîndu-l ca ministru al muncii şi ocrotirilor sociale pe dr. N. Lupu. Ziarul „Aurora" anunţa la sfîrşitul lunii septembrie 1927, întrunirea la ministerul muncii a comisiei însărcinate cu elaborarea Codului muncii şi a comisiei pentru Codul asigurărilor sociale. „Ambele comisii — scria ziarul — au hotărît strîngerea materialului necesar elaborării unor proiecte cît mai potrivite condiţiilor din ţara noastră şi situaţiei muncii" [75]. Trebuie consultate, se preciza în articol, anteproiectul Mîrzescu, anteproiectul Chirculescu, legislaţia muncii elaborată după război, publicaţiile Biroului Internaţional al Muncii şi cele ale Ministerului muncii etc. Deci, şi în această perioadă, Codul muncii se afla tot în stadiul de întocmire şi studiere, progresîndu-se puţin faţă de etapele anterioare.

Dar şi în aceşti ani, după atîtea tergiversări, reprezentanţii fabricanţilor şi ai patronilor considerau că problema trebuia din nou amînată. Chiar directorul general al muncii, I. Setlacec, în şedinţa din 4 octombrie 1927 a Comisiei pentru studierea şi elaborarea anteproiectului de Cod al muncii, ţinea să atragă atenţia că „pentru a face un Cod al muncii se cere prudenţă mare, trebuie o stare economică avansată şi o educaţie muncitorească" [76]. Dacă o asemenea concepţie era exprimată de un înalt funcţionar al ministerului, nu mai este de mirare de ce legiferarea acestei măsuri importante nu şi-a găsit soluţionarea cuvenită.

---

[71] *Ibidem*, f. 166 ; fond U.G.I.R., dosar 9/1924, f. 204—222.
[72] *În jurul noului Cod al muncii*, în „Aurora", 21 august 1927.
[73] *Codul muncii*, în „Socialismul", 1 ianuarie 1928.
[75] *Lucrările comisiunilor ministerului muncii*, în „Aurora", 24 septembrie 1927.
[76] Arh. Ministerului Sănătăţii, fond Direcţia generală a contabilităţii personalului şi materialelor, dosar 35/1927, f. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„Cu fiecare schimbare de guvern sau de miniştri la departamentul muncii, preciza ziarul „Socialismul", — chestiunea se pune în discuţie — întotdeauna da capo — şi apoi discuţia în jurul acestei probleme reînvie periodic aproape înaintea fiecărei deschideri de sesiune parlamentară, fără să se soluţioneze însă, această mare problemă de legiferare a muncii" [77]. Este o apreciere reală ce ne scuteşte de prea multe comentarii privind rezultatele obţinute în domeniul abordat.

Problema Codului muncii, ca o problemă a tot cuprinzătoare a legislaţiei muncii, aşa cum a fost concepută la începutul perioadei 1922—1928, nu şi-a găsit rezolvarea cuvenită. Asistăm în întreaga perioadă luată în studiu, la o opoziţie permanentă şi înverşunată, de pe poziţii reacţionare, a marii burghezii industriale, a marilor patroni faţă de proiectul de Cod al muncii. Această poziţie îşi găseşte explicaţie în faptul că, perspectiva unei oarecari reglementări a regimului de muncă din fabrici nu convenea, în forma preconizată, nici capitaliştilor, care voiau să aibă mînă liberă în raporturile cu lucrătorii. În aceste condiţii, patronul a considerat proiectul de cod al muncii din 1923 „inoportun, periculos, inaplicabil, confuz şi contradictoriu" [78].

O atitudine diametral opusă a adoptat mişcarea muncitorească. Critica de pe poziţii de stînga, democratică, adoptată faţă de proiectul de Cod al muncii din 1923, a continuat şi faţă de proiectele de Cod ale muncii elaborate în anii următori, dezvăluindu-se aspectele retrograde ale măsurilor preconizate de un guvern sau altul şi cerînd să se ţină seama de revendicările justificate formulate de organizaţiile muncitoreşti, în vederea elaborării unui Cod al muncii corespunzător intereselor clasei muncitoare [79].

Acţiunile de protest desfăşurate sub conducerea organizaţiilor politice şi profesionale ale clasei muncitoare, precum şi criticile din partea acelora de la care cercurile conducătoare s-au aşteptat mai puţin au făcut ca proiectul de Cod al muncii din 1923 să nu întrunească sufragiile care să-i confere calitatea de lege.

Sub presiunea mişcării muncitoreşti şi ca urmare a necesităţilor de modernizare a raporturilor de muncă în perioada 1922—1928 au fost adoptate unele legi ce constituiau părţi componente ale proiectelor de Cod ale muncii.

Studierea diferitelor aspecte ale legislaţiei muncii în perioada 1922—1928 evidenţiază faptul că în politica claselor dominante adoptarea unor măsuri limitative, retrograde, reacţionare cu scopul de a împiedica ori înăbuşi lupta clasei muncitoare, a fost însoţită de promovarea unei politici legislative caracterizată uneori prin spirit mai realist, fiind legiferate (cu limite în ce priveşte aplicarea lor), măsuri privind îmbunătăţirea legislaţiei asigurărilor sociale (1924), repaosul duminical (1925), căminele de ucenici (1926), inspecţia muncii (1927), camerele de muncă (1927), protecţia muncii minorilor şi femeilor şi durata muncii (1928), legi care au adus anumite îmbunătăţiri în condiţiile de viaţă şi muncă ale clasei muncitoare.

Subliniind poziţia activă şi atitudinea revoluţionară a proletariatului, a organizaţiilor sale faţă de legislaţia muncii (inclusiv Codul muncii) trebuie să arătăm că mişcarea muncitorească, combătînd prevederile retrograde ale legislaţiei muncii, nu făcea întotdeauna deosebirea între aceste prevederi şi anumite stipulaţii care reprezentau totuşi recunoaşterea unor drepturi şi libertăţi, a unor condiţii de muncă îmbunătăţite pentru muncitori. Aceste aprecieri îşi au expli-

[77] ***Codul muncii. Cum îl înţelege guvernul şi ce cere clasa muncitoare,*** în „Socialismul", 1 ianuarie 1928.

[78] Vezi „Muncitorul în alimentaţie", 15 decembrie 1924 şi 15 ianuarie 1925; „Lumea nouă", 7 decembrie 1924; „Viaţa muncitoare", 16 octombrie 1927.

[79] N. Petreanu, ***Mişcarea muncitorească şi legislaţia muncii în anii stabilizării relative a capitalismului (1922—1928),*** în ***Mişcarea muncitorească şi legislaţia muncii în România 1864—1944,*** Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1972, p. 120—121.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cația lor în condițiile grele în care își desfășurau activitatea organizațiile muncitorești și P.C.R., în general, în împrejurările politice concrete ale momentului istoric, ceea ce a determinat și formularea uneori a unor aprecieri globale, nediferențiate asupra măsurilor luate de cercurile conducătoare.

Deși s-au manifestat limite în aprecierea unor cerințe imediate ale muncitorimii, P.C.R. a adoptat, în problema legislației muncii, poziția cea mai înaintată, avînd în vedere, permanent, scopul de perspectivă. Antrenarea muncitorimii în acțiuni revoluționare vizînd scopuri economice, dar și deziderate politice imediate, se făcea cu precizarea obiectivului general al partidului, instaurarea unei noi orînduiri sociale, orînduirea socialistă. Activitatea clasei muncitoare desfășurată sub conducerea comuniștilor a dat temei sigur, dinamism și fermitate acțiunilor întreprinse pentru îmbunătățirea legislației muncii, ca parte componentă a mișcării muncitorești din țara noastră.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DESPRE ACTIVITATEA LUI ORESTE TAFRALI

DE

ȘT. BUJOREANU

Viața și activitatea acestui mare savant, care s-a distins printr-o neobosită activitate pusă în slujba patriei, fie prin cei douăzeci și patru de ani ca profesor de arheologie și antichități la Universitatea din Iași, fie ca cercetător al trecutului nostru istoric, ca apărător al drepturilor românilor pe arena internațională sau ca animator al științei și artei prin diverse publicații și instituții create de el, sînt încă puțin cunoscute.

Oreste Tafrali s-a născut la 14 noiembrie 1876 în orașul Tulcea, vechiul Aegisos, oraș încărcat cu amintiri istorice. A urmat școala primară în orașul natal, iar liceul la Tulcea și Galați. După terminarea liceului se înscrie ca student la Facultatea de litere din București, secția Filologie clasică. Pe vremea aceea, Universitatea din București se mîndrea cu oameni de știință ca: Titu Maiorescu, Ioan Bogdan, Evolceanu, Grigore Tocilescu ș.a.m.d., a căror activitate a însemnat drumuri luminoase în cultura națională. Dintre toți aceștia, o impresie deosebită i-a făcut Grigore Tocilescu, neobositul cercetător al trecutului Dobrogei, inițiatorul cercetărilor arheologice sistematice de la noi și al studiului epigrafiei greco-romane. Rîvna cu care urma cursurile profesorului său ca și activitatea depusă în cadrul lucrărilor de seminar, au atras atenția profesorului care în curînd îl va numi secretarul Muzeului de Antichități din București. Între timp, Tocilescu, întrevăzînd la elevul său reale înclinații spre cercetare l-a îndemnat să traducă din greceşte poemul lui Palamed, despre Mihai Viteazul, pe care îl va publica în revista *Literatura și arta românească* (IX, 1905) sub titlul: *Poema lui Palamide despre viața lui Mihai Viteazul.* Deși această lucrare fusese publicată de Emil Legrand în colecția „Biblioteque Greque Vulgaire", Paris, 1881, vol. II, după unicul manuscris păstrat la „British Museum", ea nu era cunoscută la noi decît parțial, după cîteva fragmente traduse și publicate de Const. Erbiceanu. Meritul tînărului Tafrali constă în faptul că el a făcut, pentru prima oară, o traducere integrală a operei precedată de un judicios studiu introductiv.

Cunoștințele sale solide de limba greacă și latină ca și ucenicia pe lîngă Tocilescu îl vor îndrepta către noi orizonturi. O atracție deosebită va simți el pentru studiile bizantine, așa de puțin practicate la noi. De aceea, cînd a fost vorba de trimiterea unui tînăr dotat în străinătate (Germania sau Franța) pentru continuarea studiilor, sorții au căzut asupra lui Tafrali. În adevăr, în urma unei elogioase recomandări din partea profesorului său, Tocilescu, și cu sprijinul material a lui Kalinderu — pe atunci administratorul general al domeniilor regale — a plecat la Paris în 1907. Înarmat cu serioase cunoștințe dobîndite în țară, Tafrali se va dedica acelor studii care îi vor facilita mai tîrziu abordarea unor probleme de istorie antică și de istorie și artă medievală românească, teren foarte puțin cercetat pînă la el. La Paris va fi remarcat de celebrul bizantinolog Gh. Diehl, care nu după mult timp îl va face cel mai activ colaborator al său. La recoman-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

darea acestuia va fi numit repetitor pentru limba romană la „Şcoala de limbi orientale" din Paris, unde va funcţiona doi ani.

Încă nu-şi trecuse doctoratul şi Tafrali se bucura de faima unui reputat savant. A organizat *Bibliotec ade Istoria artelor*, iniţiată de Ch. Doucet şi cu sprijinul acestuia a fost trimis la Salonic pentru a studia la faţa locului vechile monumente bizantine, ameninţate cu dărîmarea şi înlocuirea lor cu edificii moderne. Rezultatul cercetărilor sale l-au constituit cele patru lucrări, rămase pînă azi cărţi de căpătîi pentru orice cercetător al istoriei Salonicului.

Thessalonique au quatorzieme siècle (Preface Ch. Diehl, Paris, 1913); *Topographie de Thessalonique*, Paris, 1913; *Melanges d'arheologie et d'epigraphie byzantines*, Paris, 1913; *Thessalonique des origines au XIV siècle*, Paris 1919.

Primele două lucrări au servit ca teză de doctorat la Sorbona pe care l-a luat cu succes strălucit, iar lucrarea *Topographie de Thessalonique* a fost premiată de Academia de Inscripţii din Paris cu premiul Bordin. Faima lui O. Tafrali ca savant reputat trecuse de mult graniţele Franţei, iar în ţară era considerat ca un mare specialist. De aceea, în 1913 a fost numit profesor de arheologie la Universitatea din Iaşi, la catedra ce fusese ocupată mai înainte de prof. Teohari Antonescu şi suplinită cîtva timp de Octav Erbiceanu.

Odată cu venirea la catedră a lui Tafrali, în toamna anului 1913, va începe o nouă perioadă a activităţii sale. Pe lîngă munca depusă la catedră, el va iniţia o serie de lucrări prin care îşi va valorifica experienţa ştiinţifică dobîndită la Paris şi la Salonic.

Prima lucrare publicată în ţară după întoarcerea sa din Franţa va fi remarcabilul studiu *Iconografia imnului acatist*, pe care îl va publica în „Buletinul Comisiei monumentelor istorice", 1915, operă de erudiţie şi de competenţă prin felul cum a ştiut să rezolve mult controversata origine a imnului, lucrare apreciată de savantul francez Louis Brehier, în „Journal de Savants" (1919) ca o operă esenţială în rezolvarea originii imnului; Ch. Diehl o citează ca un studiu fundamental în al său „Manuel d'art byzantin".

Concomitent cu munca de cercetare în domeniul artei bizantine, Tafrali a depus un mare efort pentru înfiinţarea, pe lîngă Universitatea din Iaşi, a unui muzeu de antichităţi, instituţie socotită absolut necesară pentru completarea pregătirii ştiinţifice a studenţilor săi. În adevăr, în anul 1916, prin intervenţiile sale pe lîngă ministrul Instrucţiunii Publice de atunci, I. G. Duca, a obţinut fondurile necesare organizării muzeului. Dealtfel la venirea sa în Iaşi, se găseau în subsolurile Universităţii şi în vitrinele Bibliotecii Centrale, care funcţiona tot în clădirea Universităţii vechi, o colecţie de antichităţi cucuteniene donate Universităţii de către Beldiceanu şi Buţureanu, precum şi mai multe lăzi cu cioburi fără importanţă muzeistică, rămase după ce Hubert Schmidt, cercetătorul Cucutenilor, alesese şi transportase la Berlin cele mai valoroase piese aparţinînd culturii cucuteniene.

Tafrali a conceput noua instituţie ca un complex muzeistic, fiecare secţie putîndu-se dezvolta ulterior ca o unitate de sine stătătoare. Muzeul avea secţiile: preistorică, a epocii barbare, a artei antice, şi secţia artei naţionale. Menţionăm că noua instituţie creată de Tafrali, Muzeul de antichităţi de pe lîngă Universitatea din Iaşi, va avea un început modest. Vor fi transportate şi selecţionate obiectele muzeistice din subsolul Universităţii şi din Biblioteca Centrală, va primi bogate colecţii de obiecte muzeistice donate de oameni de inimă, printre care menţionăm colecţia de medalii şi monede ale profesorului Petre Fîntînaru, colecţia de ouă încondeiate a Laurei Zaharia, colecţia de obiecte preistorice donată de prof. C. Vasiliu şi aceea donată de învăţătorul Gh. David, precum şi obiecte rezultate din cercetările proprii.

Ulterior, prin stăruinţa lui Tafrali pe lîngă persoanele influente de la Paris şi Atena, Muzeul de antichităţi s-a îmbogăţit cu o colecţie de mulaje după celebrele sculpturi antice, ale căror originale se află la Louvre, Atena, Delfi şi Olimpia. Printre ele se aflau şi celebrele *xoana*, statui primitive păstrate în muzeul

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Acropolei, Venus din Milo, Diadumenul lui Polyclet, Hermes cu Dionysos a lui Praxiteles, impunătoarea statue a lui Poseidon după originalul păstrat la Muzeul Național din Atena.

Ani de-a rîndul această bogată colecție a servit ca material didactic pentru studenții de la secția istorie și filologie clasică precum și pentru studenții de la Belle Arte.

Intrarea României în război, în august 1916, a întrerupt activitatea didactică și științifică a lui O. Tafrali. După cum se știe, în prima fază a războiului contra Puterilor Centrale, România, inferioară din punct de vedere al înzestrării tehnice, a fost învinsă. Oltenia, Muntenia și Dobrogea au fost ocupate de inamic și supuse la cele mai neomenoase extorcări. Mai mult, unele puteri din alianța germano-austro-ungară, contînd deocamdată pe puterea armatelor de ocupație, au început o vie propagandă în străinătate pentru dezmembrarea statului român prin răpirea celor mai bogate provincii românești. Centrul propagandei inamicilor noștri era Elveția unde se tipăreau și răspîndeau broșuri și ziare cu un conținut șovin bazat pe o documentare eronată și o statistică mistificată. Această propagandă părea să aibă efect în rîndurile celor neavizați. Față de această situație, Asociația profesorilor universitari din România, într-o ședință din iulie 1917, a cerut guvernului să aprobe trimiterea în străinătate a unei misiuni de contrapropagandă formată din zece profesori universitari : Ch. Drouhet, Dr. Hurmuzescu, Traian Lalescu, S. Mîndrescu, George Murnu, Emil Pangrati, de la Universitatea din București, Ion Nistor de la Universitatea din Cernăuți, Ion Găvănescul și O. Tafrali de la Universitatea din Iași. După plecarea misiunii la Paris, evenimentele din țară s-au precipitat nefavorabil pentru noi. Cu toate că armatele noastre au repurtat strălucitele victorii de la Mărăști, Mărășești și Oituz, schimbările survenite pe arena internațională ne-au obligat la încheierea unui armistițiu și apoi a unei păci, pacea de la București, prin care România pierde întregul șir al Carpaților pînă la Porțile de Fier, în favoarea Ungariei, și a Dobrogiei în favoarea Bulgariei, plus impunerea unei robii economice tipic teutonică.

În astfel de condiții guvernul român preocupat de rezolvarea noilor probleme, a părăsit misiunea română din Franța. Atunci membrii misiunii s-au grupat în jurul ziarului „La Roumanie" în fruntea căruia se afla Pavel Brătășianu, Const. Mille și Const. Banu. Membrii misiunii au susținut o valoroasă activitate publicistică în coloanele acestui ziar. Tema principală era lămurirea opiniei publice europene asupra drepturilor noastre istorice privitoare la provinciile ocupate. Mai tîrziu, în timpul conferinței păcii de la Paris, misiunea română s-a transformat într-un instrument de lucru la dispoziția delegației române la conferință.

Dintre toți membrii misiunii cel mai activ a fost O. Tafrali. Îndelungata lui ședere în Franța i-a dat posibilitatea cunoașterii multor personalități politice și culturale cu care va lua contact și care vor fi ulterior un sprijin serios pentru recunoașterea drepturilor noastre naționale.

Ca fiu al Dobrogei, el va scrie lucrarea *La Roumanie Transdanubienne*, lucrare remarcată de marele geograf De Martonne, care a dorit să cunoască pe autorul ei. Despre această întîlnire va scrie el mai tîrziu. „... Am avut deosebita plăcere să văd cîtă influență a avut asupra lui cartea mea. Raportul domnului De Martonne a fost extrem de favorabil României... ; mi-a fost comunicat și mi s-a părut că eu însumi îl scrisesem". În adevăr, De Martonne era pe atunci, la Conferința păcii de la Paris, consilierul guvernului francez în materie de etnografie și cuvîntul său avea mare greutate în deciziile luate de membrii conferinței. A luat apoi contact cu prof. Gh. Leeper, delegatul tehnic al Angliei, și a discutat cu el problema trasării viitoarelor granițe ale României, în special acelea privitoare la Dobrogea ,și delegatul englez a referit favorabil României.

Concomitent cu acțiunea sa publicistică și de contacte personale cu personalități politice, Tafrali a ținut o serie de conferințe în mai multe orașe franceze : Paris, Limoges, Gueret, Chauteauroux și Perigneaux, pentru lămurirea opiniei publice franceze asupra obiectivelor războiului purtat de România, cît și asupra dreptului poporului român de a viețui într-o țară unită și independentă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

După terminarea războiului O. Tafrali și-a reluat activitatea didactică și științifică. A predat în continuare cursurile de arheologie și antichități, a suplinit cîțiva ani catedra de istorie antică (rezultatul acestei munci este volumul: *Izvoarele istoriei grecilor și romanilor*, București, 1927), a inițiat o serie de cercetări arheologice în Dobrogea, pe care o apărase cu atîta căldură în timpul războiului. A făcut săpături la Balcic (Dionysopoli), Mangalia (Callatis) și Constanța (Tomis).

Rezultatul acestei munci sînt lucrările: *La cité pontique de Dionysopolis (Kali-Acra, Teke, Cavarna, Ecrene*, 1927, Paris, Ed. P. Geutner) și *La cité Pontique de Callatis (Recherches et fouilles)*, în „Arta și Arheologia", I, fasc. 1, 1927.

Întreprinderea unor săpături arheologice pe atunci era un lucru foarte greu din lipsă de fonduri. Totuși, Tafrali a efectuat aceste lucrări cu mici subvenții locale și mai ales pe cheltuială proprie.

În ambele lucrări, arheologul, pe baza autorilor antici și pe baza descoperirilor arheologice mai vechi și a celor rezultate în urma propriilor sale cercetări, a reconstituit viața zbuciumată a celor două cetăți grecești începînd de la primele mențiuni istorice și arheologice și continuînd cu perioada lor de înflorire pînă la dispariția acestora de pe arena istoriei ca cetăți cu putere politică și economică.

O atenție deosebită a dat Tafrali și tumulilor din Dobrogea sudică mai ales a celor din jurul orașului Mangalia. De aceea, între anii 1924 și 1927 a întreprins o serie de cercetări asupra tumulilor din apropierea satului tătărăsc Hadjilar ajungînd la concluzia că acești tumuli fac parte dintr-un sistem de fortificații ridicate de vechile populații din partea locului. Rezultatul acestor cercetări a fost expus într-o comunicare la *Academie des inscriptions et Belles-Lettres Paris*, ținută în ziua de 24 septembrie 1926. Adevărata activitate științifică de cercetare a lui Tafrali se va desfășura în domeniul istoriei artei bizantine. După cum se știe, abia în prima jumătate a secolului al XX-lea se dă atenția cuvenită artei bizantine de la noi. N. Iorga, V. Grecu, Bănescu, I. D. Ștefănescu și O. Tafrali, vor desfășura o rodnică activitate creînd și dezvoltînd bizantinologia românească. După publicarea *Iconografiei Imnului acatist*, Tafrali va continua seria de studii bizantine.

În 1925 va publica *Le trésor byzantin et roumain du Monastere du Poutna*, în care studiază operele de artă păstrate în interiorul bisericii, printre care stofa epitaf a Eutimiei, regina Serbiei, acoperitoarea de mormînt a Mariei de Mangup, soția lui Ștefan cel Mare, acoperitoarea de mormînt a lui Ștefan cel Mare lucrată în 1504 din ordinul fiului său, Bogdan, cruci încadrate cu aur, ripide, icoane etc. Vor urma apoi lucrările: *Le Monastère de Sucevița et son trésor*, 1930, și *Le trésor du monastere de Sucevița*, 1930. Pentru prima dată se face un studiu amănunțit asupra picturii interioare și exterioare remarcînd pe bună dreptate că picturile Sucevitei s-au executat conform erminiilor cunoscute, nu fără o vădită influență a picturii Renașterii.

Cea mai întinsă lucrare închinată artei bizantine este *Monumente bysantine de Curtea de Argeș* (Paris, 1931, ed. P. Geutner), lucrare cu 146 planșe și cu 352 p. text. Este o încununare a activității sale ca istoric al artei bizantine la noi. În această lucrare, autorul discută mult controversata influență străină asupra acestor monumente, oprindu-se asupra influenței bulgare, în genul celei de la Trapezița, și totodată discută și data întemeierii Țării Românești, reținînd din cele două date controversate, 1215 și 1290, anul 1215. Și această operă a fost salutată elogios de specialiști în publicațiile vremii („Echo d'Orient", 1933, „American Journal of Archeology", 1933, „Byzantinische Zeitschrift" etc.).

În afară de lucrări monografice privitoare la un domeniu de strictă specialitate, Tafrali a mai scris și o *Istorie a artelor* în două volume. (vol. I a apărut în 1922 și vol. al II-lea în 1927). Apariția acestei lucrări a fost salutată cu entuziasm de specialiști și de publicistica vremii, socotind cele două volume ca un eveniment științific de prim ordin. Elaborarea acestor volume s-a făcut după criterii strict științifice. Tafrali pornește de la concepția lui Taine care condiționează opera de artă de mediu și de epoca în care trăiește artistul... „Cea mai bună metodă în istoria artelor, cea mai sigură și mai obiectivă este aceea

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

în care se caută să se studeieze arta din punctul de vedere al idealului artistului, al mediului în care trăiește, al mentalității contemporanilor săi, al cauzelor care au determinat făurirea operei sale...".

Așadar, axîndu-se pe aceste coordonate, Tafrali va prezenta o istorie a artelor într-un spirit de strictă imparțialitate, ferindu-se să facă aprecieri după concepțiile la modă. El nu a fost adeptul unor interpretări inexistente în momentul creației artistice din partea artistului, căci a proceda așa înseamnă a se falsifica conținutul de idei. Nu a căutat niciodată să modernizeze ideile artistului adaptîndu-le gustului vremii sale. În lumina acestor concepții va scrie el cele două volume de *Istoria artelor*.

După anul 1927, activitatea științifică a istoricului se va desfășura în mare parte, în paginele revistei „Arta și Arheologia", publicație inițiată și condusă de O. Tafrali cu multă competență, timp de zece ani.

În cuvîntul introductiv de la primul număr, din 1927, Tafrali arată cauzele care l-au determinat să scoată această publicație: „Se constată că în toate țările civilizate există o mișcare generală pentru cunoașterea cît mai amănunțită a trecutului dar și a prezentului artistic. Revista de specialitate bogat ilustrate, instruiesc publicul și răspîndesc frumosul. La noi lipsește o astfel de publicație. „Arta și Arheologia" va umplea acest gol".

În adevăr, revista lui Tafrali s-a bucurat chiar de la început de o largă apreciere atît din partea specialiștilor din țară și din străinătate cît și a iubitorilor de frumos. Ea a fost solicitată ca schimb cu publicații similar străine. A fost cerută de marile biblioteci din: New York, Ohio, Paris, Bruxelles, Berlin, Atena, München, Leipzig, Sofia, Belgrad, Stockholm, Upsala etc.

În curs de zece ani cît a colaborat la revistă a scris peste nouăzeci de articole, unele privitoare la propriile sale cercetări de pe șantierele arheologice, altele privind mișcarea artistică de la noi și din străinătate, recenzii și note informative.

După anul 1930, numele lui Tafrali devenise cunoscut istoricilor din Europa și de peste Ocean. Reputația lui ca om de știință se statornicise definitiv. Este membru al Institutului de Arheologie din Bulgaria, membru a Institutului Kondakov din Praga, membru corespondent al Academiei din Atena și membru corespondent al Academiei Române.

A colaborat la colecția *Hommes d'Etats*, inițiată de A. B. Duff, F. Galy și Lucien Febure ca o reacție împotriva fascismului ascendent, prin prezentarea activității a 18 personalități politice din diferite țări și epoci cu concepțiile lor despre putere, cu activitatea lor politico-socială și cu urmările acestora asupra societății. O Tafrali a colaborat la această colecție, alături de savanți reputați ca: Victor Chapot, Leon Homo, Paul Miliukov cu al său *Nicefore Phocas*, împăratul Bizanțului care, prin luptele sale victorioase, a reușit să aducă mult dorita securitate la granițele imperiului.

A ținut apoi lecții la L'Ecole Pratique des Hautes Etudes, secția științelor religioase (amintim cele 14 prelegeri ținute aici asupra Reformei și a urmărilor ei). Un rezumat al acestor lecții a apărut în „Religio", vol. IX, Roma, sub titlul *Chiesa ortodossa e riforma*, 1935. Aceste lecții nu sînt decît o prescurtare a lucrării în proiect: *Le defence de l'ortodoxism contre calvinism au XVI et XVII siecle-Loeuvre de Meletios Sirigos*, la care Tafrali lucra cu mare asiduitate. Moartea prematură (5 noiembrie 1937) l-a împiedicat să o ducă la bun sfîrșit.

Tafrali nu s-a distins numai ca istoric și arheolog, ci a fost și un entuziast scriitor. A abordat în special literatura pentru copii și tineret. Activitatea lui literară începe în anul 1903 cînd publică în „Adevărul Literar" schița *Axiopols*. După doi ani va publica un volum de nuvele: *Scene din viața dobrogeană*. Va colabora regulat la revistele: „Universul copiilor", „Arta și literatura română", „Sburătorul literar", „Pagini moldovene" și „Adevărul literar". Mai tîrziu, va aduna toate povestirile sale în două volume: *Idyle din viața antică*, Iași, 1935, cu un număr de 17 schițe și nuvele, și volumul *Povestirile lui Moș-Vreme-Lungă* cu 19 istorioare morale. Tafrali a avut predilecție pentru subiecte luate din lumea antică. El socotea că antichitatea nu oferă omului modern anacronisme ci identități: iubirea de patrie, de oameni, cultul muncii, al frumsului, al jus-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tiţiei, care vor impulsiona oricînd societatea umană. Aşadar, eroii săi sînt: greci, romani, geţi, sarmaţi, iar acţiunea povestirilor se va petrece în Roma, Atena, Pompei, Dionysopolis, Callatis, Ninive etc. O. Tafrali a scris şi un roman, *Urmărind idealul*, a cărui acţiune se petrece în mediul universitar, un ecou al vieţii sale studenţeşti cu visele şi idealurile ei.

A fost membru la Soc. Scriitorilor Români, avînd o strînsă prietenie cu Cincinat Pavelescu, cu Ion Pilat şi cu Al. Stamatiad. În bune relaţii a fost şi cu Barbu Delavrancea cu care a purtat o întinsă corespondenţă.

O. Tafrali nu a fost un om politic; a fost un patriot înţelept. A dorit o democraţie reală în care talentele de orice fel să se poată afirma liber, căci spunea el, deseori: numai o libertate reală şi pentru toată lumea, poate duce un popor pe drumul luminos al progresului şi prosperităţii.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

CONVERSIUNEA DATORIILOR BĂNCILOR POPULARE

DE

D. ŞANDRU

Criza economică din 1929—1933 s-a manifestat cu o deosebită acuitate în domeniul creditului. Debitorii n-au mai putut să lichideze vechile angajamente faţă de societăţile creditoare, iar dintre acestea din urmă, la rîndul lor, multe au ajuns falimentare. Cum cea mai numeroasă categorie de datornici ai băncilor, agricultorii deveniseră, din cauza scăderii masive a preţurilor produselor agricole, incapabili să ramburseze ratele scadente ori împrumuturile ce fuseseră contractate în anii anteriori, cu dobînzi oneroase [1], această stare, conturată în anul 1929 şi agravată în perioada următoare a crizei — cunoscută sub denumirea de problema datoriilor agricole — s-a impus a fi soluţionată pentru a salva atît pe producătorii rurali debitori, cît şi instituţiile bancare.

După cîteva încercări nereuşite de dezlegare pe cale legală a problemei de către cercurile guvernante, la 7 aprilie 1934 s-a adoptat cea de-a patra lege de lichidare a datoriilor agricole şi urbane [2], care a constituit baza juridică a reglementării raporturilor dintre debitori şi creditori. Principiul de bază al acestei legi consta în convertirea datoriilor agricultorilor către bănci sau particulari cu procente între 50 şi 70% din valoarea debitului înregistrat la 18 decembrie 1931, data promulgării legii pentru suspendarea executărilor silite [3], şi lichidarea lui în decurs de cel mult 17 ani. Băncile, pierzînd pe această cale o parte din mijloacele financiare, urmau să repartizeze asupra celorlalţi creditori ai lor o cotă din pagubele suferite, iar o alta trebuia suportată de stat, care se angaja, prin lege, să o acopere din bugetul său tot în intervalul de 17 ani.

În literatura de specialitate din trecut şi de astăzi s-au publicat numeroase studii şi articole privitoare la conversiunea datoriilor agricole Au fost analizate condiţiile care au generat criza creditului, cele care au determinat legiferarea conversiunii şi implicaţiile acestui act asupra agriculturii şi producătorilor rurali. Un studiu referitor la urmările avute de conversiune asupra celei mai largi instituţii de credit ţărănesc, băncile populare, lipseşte însă, motiv pentru care ne propunem să abordăm o asemenea temă.

Potrivit raportului întocmit în 1931 de Oficiul Naţional al Cooperaţiei Române, la bilanţul din 31 decembrie 1930 un număr de 1 195 812 persoane datorau băncilor populare o sumă de 6 562 074 000 lei, din care 82% reprezentau datorii

---

[1] Vezi Al. Gh. Savu, *Despre activitatea P.C.R. la sate şi dezvoltarea luptei maselor ţărăneşti în anii 1929—1933*, în *Studii şi materiale de istorie contemporană*, vol. II, Edit. Acad., 1962, p. 245 şi urm.

[2] Mircea Durmă, René Rîmniceanu, *Lichidarea datoriilor agricole şi urbane*, Edit. Vremea, p. 37—79.

[3] „Monitorul oficial", nr. 296 din 18.XII.1931.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cu caracter agricol [4]. Dacă la acestea adăugăm creditele de 206 956 676 lei acordate de Banca Centrală Cooperativă în cursul anului 1931 [5] şi dacă avem în vedere că o parte din debite au fost totuşi rambursate în aceeaşi perioadă, putem aprecia datoriile agricole către cooperativele de credit care au intrat sub regimul conversiunii în jurul a 6 miliarde lei. Din acestea, băncile populare au admis la cea mai mare parte reduceri cu procentele, stabilite de legea din 7 aprilie 1934 [6].

Prin recunoaşterea reductibităţii creanţelor debitorilor, băncile, atît cele comerciale, cît şi cele agricole şi populare, au înregistrat diminuări substanţiale în activul lor. Dar, dintre toate categoriile de instituţii de mai sus, cel mai mult au avut de suferit de pe urma conversiunii, băncile populare, datorită faptului că ele au avut aproape în exclusivitate debitori agricoli, care s-au bucurat de o ocrotire specială [7]. Statul a acoperit la majoritatea cooperativelor de credit 70% din golurile produse în mijloacele lor financiare prin convertirea datoriilor ţăranilor, iar restul de 30% a fost completat din fondurile unităţilor respective [8].

Dar legea din 7 aprilie 1934, regulamentul ei şi dispoziţiile referitoare la aplicare ale instituţiilor chemate să dirijeze înfăptuirea acestei opere au limitat posibilităţile băncilor populare de a uza de avantajele conversiunii. Ajutorul statului nu era recunoscut şi acordat băncilor al căror capital ar fi suferit prin conversiune o reducere de peste 50% şi ar fi rămas la o valoare mai mică de 50 000 de lei [9]. Aplicarea acestei hotărîri a afectat în special cooperativele de credit neviabile, cu capital vărsat şi fonduri de rezervă modeste în raport cu valoarea plasamentelor, precum băncile populare „Avram Iancu" din comuna Igriş, judeţul Timiş-Torontal [10], „Ajutorul românului" din comuna Cătrunești-Măineasca, judeţul Ilfov [11], „Ţărănimea" din comuna Belceşti, judeţul Iaşi [12] şi altele.

Nu au beneficiat de ajutorul statului nici băncile ai căror debitori agricoli n-au făcut uz de legea din 7 aprilie 1934, fie pentru că nu se încadrau în normele ei, fie pentru că unităţile respective nu au acceptat reducerea creanţelor datoricilor [13], băncile care la data promulgării legii se aflau în stare de lichidare [14] şi băncile care percepuseră pînă la intrarea în vigoare a legii contra cametei, din 2 aprilie 1931, dobînzi mai mari decît cele admise de Banca Centrală Cooperativă, adică de peste 18% pe an [15].

---

[4] Arh. st. Bucureşti, fond Centrocoop, Oficiul Naţional al Cooperaţiei, dosar 2/1930—1934, f. 47—48.

[5] Idem, dosar 8/1933, f. 5 ; 9/1934—1935, f. 311.

[6] Idem, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 333, f. 33 ; 632, f. 119—120 ; Arh. st. Buzău, fond Banca populară „Balosul", comuna Gura Nişcov, jud. Buzău, dosar 9/1934, f. 18—19 ; Arh. st. Iaşi, fond Federala Iaşi, dosar 12/1929—1946, f. 131 ; 27/1936—1942, f. 2.

[7] Gr. Mladenatz, *Probleme de politică cooperativă românească*, în „Independenţa economică", Bucureşti, an. XXIV (1941), nr. 3—5, mai-octombrie, p. 8—9.

[8] Ajutorul statului era recunoscut numai pentru împrumuturile care intraseră în conversiune, nu şi pentru pierderile rezultate din operaţiile obişnuite ale băncilor (cf. Prof. Agricola Cardaş, *Băncile populare şi economiile ţărăneşti*, în „Pagini agrare şi sociale", Bucureşti, an. XX (1943), nr. 9—10, septembrie-octombrie, p. 242).

[9] Arh. st. Iaşi, fond Federala Iaşi, dosar 38/1931—1941, f. 52.

[10] Arh. st. Bucureşti, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 72, f. 68—69.

[11] Idem, dosar 12, f. 27—33.

[12] Arh. st. Iaşi, fond Federala Iaşi, dosar 32/1929—1944 ; 33/1929—1944, f. 67, 75 şi 132.

[13] Vezi Arh. st. Bucureşti, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 426, f. 12—13.

[14] Idem, dosar 26, f. 25—26, 59 şi urm.

[15] *Ibidem*, f. 149 ; Arh. st. Iaşi, fond Federala Iaşi, dosar 7/1930—1940, f. 70. În conversiune au intrat şi cooperativele rurale de exploatare agricolă, obştile de arendare, cele de cumpărare şi alte categorii de cooperative, întrucît aveau datorii cu caracter agricol. Cu excepţia obştilor de cumpărare, ale căror debite înre-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Prima operație pe care cooperativele au efectuat-o în vederea recunoașterii ajutorului din partea statului a fost aceea a reglementării raporturilor cu debitorii lor. Pentru fixarea debitelor care urmau să intre în conversiune, băncile erau obligate să încheie — în conformitate cu dispozițiile Circularei nr. 27032 din 22 decembrie 1934 a Oficiului Național al Cooperației — la finele anului în curs un bilanț de asanare, întocmit pe baza reevaluării averii unităților respective, în care să se stabilească valoric creanțele solvabile, insolvabile și cele dubioase, atît pentru debitorii care intrau în conversiune, cît și pentru cei ce nu se încadrau în normele legii din 7 aprilie 1934. Oficiul Național al Cooperației Române urmărea să cunoască pe această cale reducerile aproximative produse prin conversiune debitorilor, pierderile proprii ale cooperativelor, precum și mijloacele de acoperire ale acestor pierderi, care rezultau din rezervele organizațiilor cooperatiste, din ajutoarele statului și cota ce se cuvenea unităților din suma de 450.000.000 lei pusă anual la dispoziția Băncii Naționale a României în acest scop. Oficiul Național al Cooperației spera ca pînă cel tîrziu în decursul unui an de la promulgarea legii din 7 aprilie 1934 să fie votată și noua lege a cooperației, care să lămurească procedura ce trebuia urmată pentru lichidarea drepturilor creditorilor și, implicit, situația federalelor, întrucît prin legea pentru lichidarea datoriilor agricole și urbane, unitățile nu puteau răsfrînge asupra creditorilor lor valoarea pierderilor ce le-ar fi suferit prin aplicarea conversiunii [16].

În condițiile în care, datorită dificultăților de natură juridică, problema reglementării datoriilor agricole era în mod practic nesoluționabilă, băncile populare n-au putut să-și recupereze creanțele și să facă astfel față cererilor creditorilor lor. Cum cooperativele de credit erau lipsite de cele mai elementare mijloace de lucru din cauza neîncasării debitelor în anii crizei economice, la 10 ianuarie 1935, Ministerul Finanțelor a dispus, cu ordinul nr. 316 554 trimis administrațiilor financiare, să se suspende urmărirea impozitelor datorate de toate cooperativele care dețineau portofolii agricole [17].

După promulgarea legii din 7 aprilie 1934, Banca Centrală Cooperativă avea la dispoziția sa o sumă de 981 886 747 lei ce îi fusese cedată de stat prin Convenția încheiată la 17 august 1933 între Ministerul Finanțelor și centrală, pentru reduceri de datorii sau cesiuni de portofoliu al băncilor populare ce s-ar fi efectuat pe baza legii de asanare din 14 aprilie 1933. Din această creanță, Banca Centrală Cooperativă cedase în cursul anului 1933 unui număr de nouă cooperative de producție, iar în 1934 altor opt cooperative, cu care încheiase operațiile de conversiune, cotele de ajutor ce li se cuveneau din partea statului [18]. Convenția din 17 august 1933 a rămas în vigoare și după promulgarea legii din 7 aprilie 1934, dar din cauza formalităților ce li se cereau băncilor populare pentru definitivarea pierderilor din conversiune, dispozițiile ei n-au putut fi aplicate și cooperației de credit.

La 7 iulie 1934, statul a încheiat, prin Ministerul Finanțelor, cu Banca Națională a României, *Convenția pentru finanțarea conversiunii*. Statul s-a angajat să verse la Banca Națională o sumă globală în valoare de 7 875 000 000 lei, în decurs de 17 ani, în rate anuale de cîte 450 000 000 lei pentru a servi la acoperirea parțială a reducerilor suferite de portofoliul Institutului de emisiune pe baza legii din 7 aprilie 1934 și pentru menținerea creditului în general și a celui cooperativ

---

gistrau valori mari, toate celelalte tipuri de asociații rurale aveau, datorită operațiunilor financiare reduse, sume mici de lichidat, pentru care au solicitat și au obținut ajutorul statului. Așa de pildă, cooperativa de exploatare de păduri „Osoiu" din comuna Osoi, județul Iași, a intrat în conversiune cu un debit de numai 53 026 lei (cf. Arh. st. Iași, fond Federala Iași, dosar 7/1918—1946, f. 222 și 230).

[16] Arh. st. Pitești, fond Banca populară „Dîmbovnicu", comuna Bîrlogu, județul Argeș, dosar 7/1935, f. 11—12.

[17] *Ibidem*, f. 7.

[18] Arh. st. București, fond Centrocoop, Oficiul Național al Cooperației, dosar 9/1934—1935, f. 184.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

în special [19]. Dar, din sumele obţinute pe această cale de Banca Naţională a României, ea nu a pus la dispoziţia cooperaţiei cota parte anuală ce i se cuvenea, motivînd nedefinitivarea operaţiilor contabile ale conversiunii. Vreme de mai bine de doi ani, Banca Centrală Cooperativă a rămas numai în posesia sumei cedată de stat în august 1933, pe care n-a putut-o însă utiliza pentru scopul destinat [20].

În 1934 guvernul Gheorghe Tătărescu a lansat Împrumutul de înzestrare a ţării — Rentă de 4 1/2%, prin intermediul căruia se încerca, între altele, a se acoperi şi sumele necesare participării statului la sprijinirea societăţilor de credit. La realizarea lui erau chemate să subscrie toate instituţiile, inclusiv cele cooperatiste, care suportau mari pierderi din cauza crizei economice. În 1934, la scurtă vreme de la lansarea împrumutului, Oficiul Naţional al Cooperaţiei comunica băncilor populare şi cooperativelor de orice fel că luase hotărîrea ca fiecare dintre acestea să subscrie obligaţiuni la valoarea nominală de 1 000, în valoare reală de 880 lei, în contul împrumutului de înzestrare a ţării, socotindu-se o acţiune la valoarea reală pentru capitalul social al unităţilor cu pînă la 150 000 lei sau pentru fracţiuni mai mari de 75 000 lei [21]. Aşadar, cota de ajutor a statului, care nu fusese încă obţinută de băncile populare, urma a fi suportată, cel puţin în parte, şi de unităţile ce trebuiau să beneficieze de ea.

Pe de altă parte, operaţiile de conversiune s-au tărăgănat din cauza multiplelor formalităţi ce au trebuit îndeplinite de unităţi, prin care se urmărea o cît mai atentă verificare a instituţiilor şi a persoanelor debitoare, dar care agravau de fapt problema creditului agricol tocmai prin încetineala cu care se efectuau ele. Legea pentru organizarea cooperaţiei din 27 martie 1935 a impus cooperativelor, prin art. 223, al. a, încheierea bilanţului de asanare la 15 aprilie 1935, care trebuia să cuprindă numai operaţiile pe perioada 1 ianuarie 1935 — 15 aprilie 1935, şi obligaţia adunărilor generale de a-l aproba pînă la sfîrşitul anului în curs [22]. Pentru recunoaşterea provizorie a ajutorului statului, de 70%, necesar acoperirii pierderilor din conversiune, era absolut necesar ca bilanţul de asanare să fi fost depus pînă la 31 decembrie 1935 la Casa Centrală a Cooperaţiei. Dar art. 223, al. b, punctul 3 din aceeaşi lege impunea şi un *bilanţ definitiv* de asanare, care trebuia încheiat pe bază de inventar real şi verificat de aceeaşi centrală [23].

După încheierea bilanţurilor definitive de asanare din 1935 fondul iniţial destinat asanării cooperaţiei de credit s-a stabilit la suma de 1 900 000 000 lei, care urma a fi acoperit din portofoliul de efecte (1 200 000 000 lei) şi dintr-o contribuţie în numerar din partea statului (700 000 000 lei). Portofoliul de efecte destinat asanării cooperaţiei de credit s-a creat din valoarea totală a portofoliului de creanţe pe care statul la avea asupra unor unităţi cooperative ce se aflase în administraţia Băncii Centrale Cooperative, în conformitate cu Convenţia încheiată la 17 august 1933 cu Ministerul de Finanţe, de 617 532 218 lei, şi din valoarea totală a portofoliului de creanţe cumpărat de stat de la Banca Centrală Cooperativă cu plata în 17 1/2 ani, potrivit Convenţiei din 24 iulie 1936, de 582 467 782 lei [24].

Prin Jurnalul Consiliului de Miniştri nr. 1403 din 10 iulie 1936, Banca Naţională a României a fost autorizată să plătească anual Băncii Centrale Cooperative cîte 80 000 000 lei, socotiţi de la 1 august 1934, sumă ce trebuia folosită

---

[19] Banca Naţională a României, *Legi — Statute. Dispoziţiuni monetare, convenţiuni financiare etc.*, Bucureşti, 1939, p. 577—579.

[20] Vezi Arh. st. Bucureşti, fond Centrocoop, Oficiul Naţional al Cooperaţiei, dosar 8/1934—1946, f. 96.

[21] Idem, fond Oficiul central pentru valorificarea grîului, dosar 16/1933—1934, f. 142; Arh. st. Buzău, fond Banca populară „Balosul", comuna Gura Nişcov, judeţul Buzău, dosar 9/1934, f. 1.

[22] Arh. st. Piteşti, fond Banca populară „Dîmbovnicu", comuna Bîrlogu, judeţul Argeş, dosar 7/1935, f. 64.

[23] *Ibidem.*

[24] Arh. st. Bucureşti, fond Centrocoop, Oficiul Naţional al Cooperaţiei, dosar 8/1934—1946, f. 96.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pentru asanarea unităților cooperative care ar fi avut de suferit pagube din conversiune [25]. De fapt, în baza Convenției din 24 iulie 1936, încheiată de Banca Centrală Cooperativă cu Ministerul de Finanțe și Ministerul Agriculturii și Domeniilor, care dădea o formă legală Jurnalului Consiliului de Miniștri din 10 iulie 1936, fondul de 1 900 000 000 lei s-a constituit dintr-o contribuție imediată în portofoliul pe care statul îl avea asupra unităților cooperative, de 617 532 218 lei, și dintr-o promisiune în numerar din partea statului eșalonată pe timp de 17 1/2 ani, a 80 000 000 lei anual [26].

În calculele băncilor populare nu fuseseră incluse însă și pierderile ce le-ar fi fost repartizate de la federale. Or, pagubele federalelor s-ar fi răsfrînt și asupra băncilor populare. Pe de altă parte, în acele momente de criză a creditului, federalele erau apreciate ca fiind singurele în stare de a-și asuma rolul de menținere a creditului cooperatist. Pe motiv că federalele erau unități cooperative de credit, ca și băncile populare pentru care lucrau, Banca Centrală Cooperativă a obținut în primăvara anului 1936 de la stat permisiunea ca și federalele să beneficieze de ajutorul de asanare al statului, astfel că pe pe baza Convenției din 24 iulie 1936 s-a stabilit să se acorde și lor un ajutor pentru acoperirea în proporție de 70% a pierderilor din conversiune ce le-au înregistrat prin reducerea datoriilor agricole. În acest scop, în octombrie 1937, s-a alocat o sumă de 133 000 000 lei pentru ajutorarea federalelor [27]. Dar, cu toate că au obținut ajutorul statului, prin formula adoptată de federale, ele au trecut pierderile asupra micilor unități, fapt ce s-ar fi petrecut și în cazul în care federalele rămîneau neasanate [28].

De îndată ce Banca Centrală Cooperativă a încheiat Convenția cu statul prin care i se stabilea suma ce o avea de primit în contul ajutorului admis de legea din 7 aprilie 1934, Casa Centrală a Cooperației a comunicat unităților, prin Circularele nr. 4548 din 12 septembrie 1936 și nr. 4668 din 18 septembrie 1936, condițiile în care urma a fi pusă la dispoziția lor cota de ajutor a statului de 70% din pierderile din conversiune. În conformitate cu dispozițiile circularei din 12 septembrie 1936, ajutorul statului urma să fie distribuit în două rate : una de 24% din totalul pierderilor unităților cooperative de credit, alta reprezentînd 46% din aceleași pierderi. Cota de 24% trebuia să fie pusă la dispoziția băncilor populare prin creditare de către Banca Centrală Cooperativă cu începere de la 1 ianuarie 1939, iar cea de 46% de către stat [29].

Prin aceleași circulare, Casa Centrală a Cooperației preciza că unităților care nu depuseseră la sediul ei pînă la 31 decembrie 1935 bilanțul special de asanare nu li se recunoștea ajutorul statului pentru asanarea lor [30] și astfel unele dintre ele au pierdut pe acest motiv dreptul la ajutorul ce le-ar fi revenit în contul conversiunii [31]. Băncile populare care n-au primit din partea statului cota de 70% pentru acoperirea pierderilor din conversiune au fost afectate deosebit de puternic din punct de vedere financiar. În primul rînd, deficitele acestora au devenit cu atît mai mari cu cît, pe lîngă faptul că nu primeau ajutorul statului, ele trebuiau să admită și au aprobat chiar cererile de asanare ale propriilor debi-

[25] *Ibidem*, f. 28 ; vezi textul Convenției în „Monitorul oficial", nr. 164 din 17.VII.1936, p. 6170.

[26] De fapt, statul punea în cei 17 1/2 ani la dispoziția centralei o sumă totală de 1 282 467 782 lei, adică mai puțin de 80 000 000 lei pe an, pentru a completa suma de 1 900 000 000 lei (Arh. st. București, fond Centrocoop, Oficiul Național al Cooperației, dosar 8/1934—1946, f. 96).

[27] *Ibidem*, f. 3, 446—448.

[28] *Ibidem*, f. 5.

[29] Idem, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 245, f. 18—21 ; 603, f. 2.

[30] Idem, dosar 13, f. 7.

[31] Este cazul băncilor „Deșteptarea" din comuna Popeni, județul Tutova (idem, dosar 248, f. 3), „Izvorul fericirii" din comuna Dudești-Cioplea, județul Ilfov (idem, dosar 421, f. 45), „Ghiroceana" din comuna Ghiroc, județul Timiș-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tori [32]; în al doilea rînd, întrucît au trebuit să rezolve problema datoriilor lor către alte instituţii exclusiv prin mijloace proprii, fapt ce a avut în aproape toate cazurile consecinţe asupra activităţii lor din anii următori. Banca „Unirea" din comuna Fotăcheşti, judeţul Vlaşca, de pildă, a înregistrat prin conversiune o pierdere globală de 724 714 lei. Cum statul a refuzat să-i recunoască dreptul la cota de 70% (507 298 lei) asupra pierderilor din conversiune, banca a fost nevoită să-şi epuizeze pentru acoperirea lor rezervele şi să diminueze capitalul vărsat şi depunerile spre fructificare cu 29% [33]; la banca populară „Podgoria" din comuna Lieşti, judeţul Tutova, acoperirea pierderilor din conversiune şi a celor din operaţii proprii s-a făcut, din cauza neacordării ajutorului statului, prin atacarea capitalului social, a depunerilor spre fructificare şi a drepturilor celorlalţi creditori într-o proporţie de 35% din valoarea lor [34].

Fiind nevoite să admită ţăranilor debitori reduceri substanţiale asupra creanţelor, băncile populare, indiferent dacă au beneficiat sau nu de ajutorul statului, au repartizat, la rîndul lor, o parte din pierderile suferite prin conversiune asupra creditorilor, reprezentaţi prin instituţiile de credit care le finanţaseră, precum centralele cooperative, federalele, băncile comerciale sau alte bănci populare, prin proprii societari şi prin deponenţii în contul depuneri spre fructificare, cărora le-au eşalonat plata datoriilor astfel reduse pe termene de 10 pînă la 17 ani, după normele în care se încadrau fiecare categorie de creditori sau după modul cum s-au realizat înţelegerile dintre părţi [35].

Obştilor de cumpărare şi de arendare centralele şi federalele le-au recunoscut reducerea creanţelor în funcţie de termenul admis de către unităţi debitorilor lor direcţi, adică ţăranilor [36]. Marea majoritate a obştilor de cumpărare au convenit să acorde termenul cel mai lung de rambursare, dar se întîlnesc şi obşti de cumpărare la care creanţa a fost redusă cu 70% din valoarea iniţială, ca urmare a angajamentelor luate de toţi societarii lor de a vărsa debitele intrate în conversiune în termen de cel mult doi ani [37].

La scurtă vreme după promulgarea legii din 7 aprilie 1934 multe din instituţiile cooperative de credit care recunoscuseră reductibilitatea creanţelor debitorilor lor au reuşit să încheie aranjamente similare cu creditorii lor. Băncile care în decursul primului deceniu postbelic şi-au creat rezerve însemnate şi cele care n-au resimţit prea mult efectele crizei economice, fie pentru că avuseseră plasamente mici, fie datorită viabilităţii lor, au putut acoperi din fondul de rezervă pierderile fără a mai ataca depunerile spre fructificare şi capitalul social vărsat [38]. Dacă avem în vedere că băncilor populare din această categorie li s-au recunoscut de drept şi de fapt şi ajutorul legal al statului, de 70% asupra pierderilor înregistrate prin conversiune, putem aprecia că ele au fost singurele unităţi de credit cooperatist care au beneficiat de un sprijin eficient din partea statului.

Cele mai multe cooperative de credit au fost însă nevoite să recurgă la repartizarea pagubelor înregistrate la bilanţurile de asanare asupra tuturor creditorilor lor. Cota de reducere a debitelor băncilor s-a stabilit prin raportarea pierderilor

---

Torontal (idem, dosar 333, f. 33) şi altele (idem, fond Centrocoop, Oficiul Naţional al Cooperaţiei, dosar 8/1934—1946, f. 508; Arh. st. Iaşi, fond Federala Iaşi, dosar 5/1933—1950, f. 28).

[32] Arh. st. Bucureşti, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 421, f. 45.

[33] Idem, dosar 837, f. 41 şi 48.

[34] Idem, dosar 542, f. 13.

[35] Arh. st. Iaşi, fond Federala Iaşi, dosar 32/1929—1944, f. 67; Arh. st. Botoşani, fond Prefectura judeţului Botoşani, dosar 152/1937, f. 29.

[36] Arh. st. Iaşi, fond Federala Iaşi, dosar 3/1935, f. 26.

[37] Idem, dosar 13/1920—1946, f. 183; Arh. st. Bucureşti, fond Centrocoop, Obştile de arendare şi cumpărare, dosar 52/1929—1943, f. 109 şi urm.

[38] Vezi Arh. st. Oradea, fond Banca populară regională „Vintilă Brătianu", comuna Beiuş, judeţul Bihor, dosar 78/1938, f. 47; Arh. st. Iaşi, fond Federala Iaşi, dosar 13/1930, f. 84; 37/1929—1946, f. 107.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

din conversiune şi a celor din operaţii proprii ce nu puteau fi acoperite din fondurile de rezervă (fond de rezervă sau fond de prevedere şi rezervă) la drepturile societarilor (capital social) şi a celorlalţi creditori (depuneri spre fructificare şi credite). Pe baza acestor calcule banca „Sentinela română" din comuna Tărtăreşti, judeţul Ilfov, beneficia de dreptul de a plăti creditorii cu o reducere de 67% din valoarea creanţei [39], banca „Unirea" din comuna Beiu, judeţul Teleorman, cu un scăzămînt de 60% [40], banca „Mihul" din comuna Daiţa, judeţul Vlaşca, cu 53% [41], banca „Progresul" din comuna Simbăta Nouă, judeţul Tulcea, cu o reducere de 59% [42], banca „Avram Iancu" din comuna Igriş, judeţul Timiş-Torontal, cu numai 50% din valoarea creanţei [43], banca „Deşteptarea" din comuna Popeni, judeţul Tutova, cu o reducere de 46% [44]. Pe această cale portofoliul băncilor populare a fost diminuat cu o sumă globală de 569 863 000 lei [45].

În măsura în care băncile au ajuns la înţelegeri cu creditorii lor au început să plătească părţi din debitele cu care se angajaseră, reuşind uneori să le lichideze la scurtă vreme după încheierea acordului. În proiectul de buget al Băncii Centrale Cooperative pe anul 1935 se evidenţia că rata de conversiune din 15 noiembrie 1934 fusese achitată de marea majoritate a debitorilor care semnaseră aranjamentele şi că unii plătiseră sume în plus [46]. Centrala recuperase pînă la sfîrşitul anului 1934 : 81 169 242 lei, sau 3,7% din plasamentele sale convertite, în care valoare intra însă şi debitul de 25 928 915 lei recuperat dintr-un împrumut ce fusese dat Casei Autonome a Pădurilor Statului, iar din dobînzi numai 3,8% [47] Dar, la sfîrşitul acelui an centrala nu avea încheiate aranjamente definitive decît cu 17 cooperative din totalul debitorilor ei, care se ridicau la cîteva mii.

În anii următori numărul aranjamentelor de plată făcute de băncile populare cu federalele şi centrala a sporit, unele dintre unităţile debitoare mai viabile reuşind să lichideze cu anticipaţie ratele convertite. Astfel, în decurs de doi ani de la promulgarea legii din 7 aprilie 1934 obştea de cumpărare „Sabarul" din comuna Dobreni-Cîmpurel, judeţul Ilfov, a achitat întreaga sumă ce o datora centralei [48]; banca „Piatra Cheilor" din comuna Gemeni, judeţul Cîmpulung a lichidat-o la scadenţa din mai 1938 [49], iar obştea „Înălţarea Domnului" din comuna Gropniţa, judeţul Iaşi, în septembrie 1940 [50].

Cum mijloacele financiare ale băncilor populare erau insuficiente pentru respectarea unor asemenea aranjamente, consiliile acestora au recurs la măsuri nepermise de lege, de compensări între capitalul vărsat şi depunerile spre fructificare, pe de o parte, şi datoriile deţinute de o persoană sau instituţie la banca respectivă, pe de altă parte [51]. Soluţia a avut ca rezultat reduceri substanţiale sau lichidarea debitelor băncilor populare care au folosit asemenea procedeie, dar ea le-a diminuat, în acelaşi timp, în mare măsură, fondurile de lucru, punîndu-le în anii următori în imposibilitate de a mai finanţa pe ţărani.

Multe din cooperativele de credit, de arendare sau de cumpărare, încasînd la termenele de scadenţă sume mici de la ţăranii debitori, n-au putut achita la

---

[39] Arh. st. Bucureşti, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 1 042, f. 119.
[40] Idem, dosar 836, f. 9.
[41] Idem, dosar 963, f. 6.
[42] Idem, dosar 580, f. 3.
[43] Idem, dosar 72, f. 68—69.
[44] Idem, dosar 248, f. 3.
[45] Gr. Mladenatz, *op. cit.*, p. 8—9.
[46] Arh. st. Bucureşti, fond Centrocoop, Oficiul Naţional al Cooperaţiei, dosar 9/1934—1935, f. 189.
[47] *Ibidem*, f. 187—188 ; dosar 6/1934, f. 1.
[48] Idem, fond Centrocoop, Obştile de arendare şi cumpărare, dosar 52/1929—1943, f. 109 şi urm.
[49] Idem, fond Centrocoop, Oficiul Naţional al Cooperaţiei, dsar 29/1930—1949, f. 29.
[50] Arh. st. Iaşi, fond Federala Iaşi, dosar 13/1920—1946, f. 266.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

timp ratele împrumuturilor convertite. La 7 iunie 1937 Banca Centrală Cooperativă recunoştea printr-o circulară trimisă unităţilor afiliate ei că în întreaga ţară foarte multe obşti se aflau în restanţă cu cîte 2—3 rate, în afară de rata a şasea care expirase la 15 mai a aceluiaşi an, motiv pentru care solicita întreprinderea de măsuri pentru sechestrarea recoltelor acestora [52]. De altfel, neplata la termene a împrumuturilor sau depunerea unor sume mai mici în contul ratelor de către unităţile cooperaţiei care au intrat în conversiune sînt atestate documentar, pe de o parte, în rapoartele de inspecţie ale organelor centrale [53], iar pe de alta, în actele de urmărire încheiate de instanţele judecătoreşti la cererea diferiţilor creditori [54]. Aşa de pildă, cooperativa de producţie şi aprovizionare „Zlatna şi împrejurimile" din Zlatna, judeţul Alba, a fost pusă în 1935 în lichidare din cauza situaţiei financiare precare, iar ulterior întregul său capital a intrat, pentru neplata debitelor, în posesia băncii locale „Izvorul", care era afiliată la Banca Marmorosch Blank [55].

Este necesar de menţionat faptul că o parte dintre persoanele sau instituţiile creditoare, între ele şi Banca Centrală Cooperativă pentru majoritatea băncilor populare [56], au refuzat să admită reducerea creanţelor pentru debitorii lor. Dispoziţiile art. 43 din legea din 7 aprilie 1934 permiteau datornicilor din această categorie să achite integral creanţa în decurs de zece ani, cu o dobîndă anuală de 1%, pentru unităţile cu sediul în comunele rurale şi de 3% pentru unităţile din comunele urbane. Neplata la termen, cu dobînzile la zi, ducea la anularea dreptului băncilor la moratoriul pe zece ani şi la punerea lor sub urmărire pentru datoria integrală, care putea fi majorată cu dobînzi de 6% şi cu cheltuielile de urmărire întreprinse de creditor [57].

Cum aplicarea unui asemenea regim ar fi putut avea urmări dintre cele mai grave asupra debitorilor din categoria de mai sus, el a fost modificat prin decretul-lege publicat în „Monitorul oficial" din 15 iunie 1937. Potrivit dispoziţiilor sale, creditorii care nu ar fi acceptat aranjamentele propuse prin art. 50 şi 52 din legea din 7 aprilie 1934 primeau dreptul de a face declaraţii în acest sens în termen de 40 de zile la tribunalul pe raza căruia domicilia debitorul. În acest caz, debitorii se bucurau de un moratoriu de 15 ani, plătind cu începere din 1937 creanţa integrală în 15 rate cu o dobîndă de 1% pe an. Pe de altă parte, orice sumă încasată de creditor (capital şi dobînzi) urma a fi supusă unui impozit de 35%. Acest impozit nu se aplica însă creditorilor care ar fi încheiat pînă la 15 iulie 1939 cu debitorii respectivi o tranzacţie prin care creanţa ar fi fost redusă cu cel puţin valoarea acelui impozit [58]. Pe de altă parte, prin art. 223 din legea cooperaţiei din 27 martie 1935, modificat prin decretul-lege din 20 ianuarie 1939, erau suspendate pînă la 1 ianuarie 1940, orice executări îndreptate contra societăţilor cooperative, cu excepţia celor iniţiate de fisc sau de Institutul Naţional al Cooperaţiei [59], astfel că băncile populare au fost puse pentru un timp la adăpost faţă de eventualele executări silite ce le-ar fi întreprins creditorii lipsiţi de conciliere.

Neîncheierea aranjamentelor de plată cu creditorii lor ducea la complicaţii nu atît asupra băncilor debitoare, cît, mai ales, asupra agricultorilor care aveau nevoie de fonduri pentru exploatările lor. Atîta vreme cît nu s-ar fi stabilit o înţelegere cu creditorii, sumele încasate de bănci în contul împrumuturilor convertite nu puteau fi întrebuinţate în alte operaţii noi, ci numai pentru nevoile

[51] Detalii în Arh. st. Iaşi, fond Federala Iaşi, dosar 32/1929—1944, f. 168; Arh. st. Piteşti, fond Banca populară „Dîmbovnicu", comuna Bîrlogu, judeţul Argeş, dosar 7/1935, f. 8—9 şi 43.

[52] Arh. st. Iaşi, fond Federala Iaşi, dosar 17/1937, f. 110.

[53] Idem, dosar 13/1920—1946, f. 183.

[54] Idem, dosar 52/1936, f. 3, 40 şi urm.

[55] Vezi Arh. st. Bucureşti, fond Centrocoop, Oficiul Naţional al Cooperaţiei, dosar 27/1930—1950, f. 107.

[56] Idem, dosar 41/1930—1950, f. 101.

[57] Idem, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 128, f. 36.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

stricte ale administrației cooperativelor și pentru plata creditorilor. Ele urmau a fi restituite creditorilor pe baza unei cote proporționale, astfel ca să se poată acorda fiecărui creditor o parte din suma pe care banca o putea plăti [60]. Or, așa cum rezultă din datele referitoare la județul Iași, aici aproape toate cooperativele au încheiat tranzacții cu creditorii și debitorii lor abia în prima jumătate a anului 1939 [61].

După ce unitățile cooperative au încheiat, la 31 decembrie 1936, bilanțurile reale de asanare, Banca Centrală Cooperativă a adus la cunoștința acestora, în cazul în care îndeplineau condițiile pentru a primi ajutorul statului, începînd din martie 1937, că el le fusese recunoscut și alocat [62]. În realitate însă, băncile populare n-au putut beneficia vreme de cîțiva ani de el. Cooperativele cărora li s-au admis ajutorul statului au fost creditate, odată cu avizul dat de Banca Centrală Cooperativă, în actele acestei centrale în contul *creditări pentru cota de 24%*, cu mențiunea că acest cont, nepurtător de dobînzi, urma a deveni disponibil în favoarea băncii populare respective pe măsura realizării de către Banca Centrală Cooperativă a fondurilor necesare acestor plăți. Cota de 24% era cîștigată de băncile populare în mod necondiționat și definitiv, pe baza constatării că ele îndeplineau condițiile pentru a beneficia de conversiune. Rezervîndu-și dreptul de a plăti această cotă în măsura în care va încasa de la Banca Națională a României sumele necesare acoperirii ei, comitetul de direcție al Băncii Centrale Cooperative a aprobat să ia inițial în considerare, în limita disponibilului, cererile de credit ce le-ar fi făcut unitățile asupra cotelor și a le satisface în proporția de 20% din sumele cuvenite din cota de 24% a ajutorului. Aceste credite urmau a se acorda numai băncilor populare asociate la Banca Centrală Cooperativă [63]. În ce privea cota de 46%, centrala o credita în actele sale pe numele băncilor populare, în contul nepurtător de dobîndă *Creditări pentru cota de 46%*. Creditarea acestei cote era însă provizorie și ea urma să fie definitiv cîștigată de băncile populare numai în măsura în care Banca Centrală Cooperativă ar fi primit de la stat acoperirea efectivă a sumelor alocate în acest scop, în conformitate cu Convenția din 24 iulie 1936 și cu detaliile circularei Casei Centrale a Cooperației nr. 4 548/1936 [64].

Deși pentru verificarea debitelor ce puteau fi convertite se făcuseră declarațiile din 1932 și 1934, se încheiase un bilanț special de asanare la 15 aprilie 1935, unul zis real de asanare, la sfîrșitul anului 1936 și unul obișnuit la 31 decembrie 1937, Banca Națională a României, căreia statul îi încredințase coordonarea întregii conversiuni, n-a consimțit să înceapă finanțarea în cadrul ajutorului statului de 70% asupra pierderilor din conversiune, pretextînd neaplicarea dispozițiilor art. 223, al. b, punctul 3 al legii cooperației din 1935 cu privire la verificarea bilanțurilr definitive de asanare de către Casa Centrală a Cooperației [65]. Ca urmare a acestei opoziții, la 20 mai 1938 Casa Centrală a Cooperației a dat instrucțiuni organelor sale de control, prin Consiliul Superior al Cooperației, să examineze și să verifice și bilanțurile definitive de asanare [66]. Art. 56 din noua lege pentru organizarea cooperației, publicată în „Monitorul oficial", nr. 141 din

[58] Arh. st. Pitești, fond Banca Românească, sucursala Pitești, dosar 1/1937—1938.

[59] Arh. st. Iași, fond Federala Iași, dosar 3/1939, f. 14.

[60] Vezi Circulara nr. 27 032/22.XII.1934 a Oficiului Național al Cooperației Române (Arh. st. Pitești, fond Banca populară „Dîmbovnicu", comuna Bîrlogu, județul Argeș, dosar 7/1935, f. 9).

[61] Detalii în Arh. st. Iași, fond Federala Iași, dosar 3/1939, f. 2 și urm.

[62] Vezi Arh. st. București, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 54, f. 6; 245, f. 18—21; 523, f. 15—19; fond Centrocoop, Oficiul Național al Cooperației, dosar 8/1934—1946, f. 90 și urm.

[63] Idem, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 700, f. 4.

[64] Idem, dosar 523, f. 15.

[65] Cf. Arh. st. Oradea, fond Banca Națională a României, sucursala Oradea, dosar 75/1938—1940, f. 36.

[66] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

23 iunie 1938 preciza însă că bilanţul definitiv de asanare era considerat cel încheiat la 31 decembrie 1937, care urma să fie verificat de organele Institutului Naţional al Cooperaţiei pînă la sfîrşitul anului 1938. Aceeaşi lege considera datorii dubioase toate împrumuturile cu scadenţe expirate sau rate în restanţă în proporţie de cel puţin 10% pe an. Cum partea de dubiozitate se scădea — după normele legii din 23 iunie 1938 — din fondurile şi capitalul social, pe această cale, multe unităţi cooperative erau ameninţate de a nu mai îndeplini condiţiile de asanare prevăzute în Circulara nr. 4 548/1936 a Casei Centrale a Cooperaţiei [67].

Timp de mai bine de cinci ani după promulgarea legii lichidării datoriilor agricole şi urbane din 7 aprilie 1934 aplicarea dispoziţiilor ei s-a limitat la încasarea ratelor de la debitori şi la numeroase verificări făcute portofoliului băncilor populare, pe baza cărora cooperativelor de credit li s-au admis, retras, majorat sau redus fondurile în contul ajutorului statului, în funcţie de transformările produse în timp în structura debitelor şi în situaţia lor financiară [68].

În cursul anului 1938 Institutul Naţional al Cooperaţiei a luat o serie de măsuri pentru intensificarea ritmului lucrărilor privitoare la conversiune, reuşind să definitiveze ajutoarele de asanare acordate federalelor, astfel că acestea din urmă au putut să încadreze cota de ajutor de 70% din pierderile suportate prin reducerile legale consimţite de ele asupra datoriilor cooperativelor sau persoanelor debitoare ce le fuseseră recunoscute de stat în bilanţul încheiat la 31 decembrie 1938 [69]. Acest ajutor urma a fi plătit în numerar, în rate anuale, federalelor, pe măsura încasării lor de la stat, prin Banca Naţională a României. In activul bilanţurilor băncilor federale figura şi postul de 200 000 000 lei, reprezentînd *portofoliul destinat asanării cooperaţiei de credit*. Acest portofoliu, provenit din datoriile vechi ale cooperativelor de credit asanate, urma a fi lichidat din cota de 46% ce se cuvenea băncilor din ajutorul ce li se acordase, pe măsura încasării ratelor anuale de la stat pînă în anul 1951 [70].

În 1938 fondul de 1 200 000 000 lei, constituit din portofoliul fostei Bănci Centrale Cooperative, în care intra şi portofoliul de 617 000 000 lei din Convenţia din 17 august 1933, a continuat să servească la ajutorarea băncilor populare şi a federalelor, repartizîndu-se pe cale de reduceri de creanţe sau creditări făcute de Institutul Naţional al Cooperaţiei, la acesta adăugîndu-se o parte din fondurile Casei Centrale a Cooperaţiei şi Centralei Cooperative de Îndrumare, Organizare şi Control — desfiinţate prin legea cooperaţiei din 23 iunie 1938 — ce i-au fost alocate prin Convenţia încheiată în iulie 1938 de Ministerul Economiei Naţionale cu Institutul Naţional al Cooperaţiei, şi suma anuală de 80 000 000 lei obţinută de la Banca Naţională a României pentru acoperirea pagubelor din conversiune şi menţinerea creditului cooperativ [71].

La 31 decembrie 1938, din fondul destinat pentru asanare în conformitate cu Convenţia din 24 iulie 1936, de 1 900 000 lei, o sumă de 1 730 595 208 lei era recunoscută spre a fi alocată la 4 080 de bănci populare şi 52 de federale. In afara sumei de 1 900 000 000 lei, statul cedase pentru reduceri la cooperativele de

---

[67] Arh. st. Slatina, fond Banca populară „Protopopescu", comuna Priseaca, judeţul Olt, dosar 37/1936—1939.

[68] Vezi asemenea situaţii la băncile „Victoria" din comuna Gheja, judeţul Turda (Arh. st. Bucureşti, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 881, f. 1—2), „Mîntuitorul" din comuna Colibaşi, judeţul Ilfov (idem, dosar 455, f. 47), „Comoara Osoiului" din comuna Osoi, judeţul Iaşi (Arh. st. Iaşi, fond Federala Iaşi, dosar 38/1931—1941, f. 52).

[69] Arh. st. Slatina, fond Banca populară „Protopopescu", comuna Priseaca, judeţul Olt, dosar 37/1936—1939.

[70] Institutul Naţional al Cooperaţiei, *Raportul anual asupra situaţiei generale a mişcării cooperative*, Bucureşti, 1940, p. 12.

[71] Rata anuală de 80 000 000 lei, pe care o primea cooperaţia de la Banca Naţională a fost ulterior majorată la 89 491 525 lei (cf. Arh. st. Bucureşti, fond Centrocoop, Oficiul Naţional al Cooperaţiei, dosar 8/1934—1946, f. 28 şi 77).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

consum şi la cele de producţie, în virtutea Convenţiei din 17 august 1933 o creanţă de 367 876 482 lei, din care se alocase la 139 de unităţi 23 260 829 lei, astfel că mai rămăseseră neutilizaţi 344 615 653 lei la aceste cooperative[72]. Dar, în cursul anului 1938 Institutul Naţional al Cooperaţiei n-a putut verifica, prin organele sale, decît 68% din unităţile cooperative de gradul I (bănci populare), ceea ce a făcut ca definitivarea conversiunii unor bănci populare să fie amînată pentru anul următor[73].

Începînd din iunie 1939 băncilor populare le-au fost puse la dispoziţie în mod efectiv primele sume în contul *creditări pentru cota de 24%*. Acest cont a fost lichidat în patru tranşe: prima, în iunie 1939, cînd cooperativelor de credit li s-au achitat 30% din el; a doua, în noiembrie 1939, cînd li s-au plătit 20%; a treia, în martie 1940, cînd li s-au distribuit 20%, iar ultima în mai 1941, cînd li s-au achitat şi restul de 30% din contul creditări pentru cota de 24%[74].

Din punct de vedere contabil, în mai 1941 cooperaţia din România, inclusiv centralele şi federalele, primise 2 017 000 000 lei ajutor de la stat. Ea mai avea de mobilizat atunci activul de 900 000 000 lei din bilanţurile unităţilor, care reprezentau ratele ce trebuia să le încaseze cooperaţia de toate profilurile din ajutorul pentru acoperirea pagubelor suportate drept consecinţă a conversiunii[75]. Dar, de fapt, ajutorul de asanare prevăzut în cota de 46%, considerat de la început provizoriu, care se acorda sub rezerva încasării sumelor de la Banca Naţională a României de către Banca Centrală Cooperativă, iar după desfiinţarea sa de către Institutul Naţional al Cooperaţiei, nu intrase în posesia unităţilor.

În mai 1941 Banca Naţională a pus la dispoziţia Institutului Naţional al Cooperaţiei o sumă echivalentă cu coeficientul de 15% din valoarea *contului creditări pentru cota de 46%*, sumă care, pe măsura încasării ei, Incoopul a vărsat-o, în perioada mai-iunie 1941, băncilor populare[76]. Începînd din iulie 1942 Diviziunea Bancară, Asanarea cooperaţiei de credit din cadrul Institutului Naţional al Cooperaţiei a alocat băncilor populare şi restul de 85% din *contul creditări pentru cota de 46%*. În urma cărui act asanarea cooperativelor de credit a fost considerată definitivă, iar debitele institutului din *contul destinat asanării cooperaţiei de credit* lichidate[77].

În conformitate cu legea din 7 aprilie 1934 şi cu Convenţia încheiată la 7 iulie 1934 între stat şi Banca Naţională, Institutul Naţional al Cooperaţiei trebuia să verse pe toată durata de aplicabilitate a legii şi în mod eşalonat sumele ce se cuveneau băncilor în contul ajutorului recunoscut, adică începînd din 1934 pînă în 1951. Or, plata acestuia a început în anul 1939 şi, la multe bănci, s-a încheiat în 1942, deci în decurs de numai patru ani. Pînă la 31 decembrie 1941, din sumele încasate efectiv de la stat, s-au pus la dispoziţia Incoopului 527 457 625 lei, astfel că mai rămînea să i se plătească din ceea ce s-ar mai fi încasat de la stat suma de 872 542 375 lei. La aceeaşi dată statul predase Băncii Naţionale bonuri de tezaur în valoare de 1 400 000 000 lei pentru garantarea ajutorului pe care Institutul central de emisiune îl oferea cooperaţiei de credit[78]. Pe baza Convenţiei încheiată la 1 iulie 1942 între stat şi Institutul Naţional al Cooperaţiei, statul a mai pus la dispoziţia cooperaţiei, prin Banca Naţională a României, în vederea achitării ajutorului de asanare, un fond de 370 000 000 lei, reprezentînd o anticipaţie asupra

---

[72] *Ibidem*, f. 306.

[73] Arh. st. Slatina, fond Banca populară „Protopopescu", comuna Priseaca, judeţul Olt, dosar 37/1936—1939.

[74] Arh. st. Bucureşti, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 523, f. 20, 23 şi 26; 603, f. 16; 762, f. 27.

[75] Gr. Mladenatz, *op. cit.*, p. 8—10.

[76] Vezi Arh. st. Bucureşti, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 411, f. 11; 603, f. 18.

[77] Idem, dosar 523, f. 31; fond Centrocoop, Oficiul Naţional al Cooperaţiei, dosar 41/1930—1950, f. 57.

[78] Idem, fond Centrocoop, Oficiul Naţional al Cooperaţiei, dsar 8/1934—1946, f. 29.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ratelor stabilite prin Convenţia din 1936 [79]. Ca urmare, la 31 decembrie 1942 s-a hotărît închiderea conturilor de asanare ale băncilor populare, prin scăderea sau adăugarea soldurilor lor la fondul de asanare ce îl primiseră mai înainte [80].

Lichidarea sumelor din contul *Creditări pentru cota de 46%* s-a făcut la majoritatea băncilor populare, indiferent dacă erau sau nu în lichidare, în cursul anului 1942, dar această operaţie a fost tergiversată nu la puţine dintre ele pînă în decembrie 1945 [81] şi chiar şi după această dată [82]. La 31 decembrie 1942 mai aveau de primit ajutoare de asanare o serie de bănci din 33 de judeţe, care însumau 288 867 043 lei, iar 61 din cele 66 de federale o sumă de 9 486 611 lei [83]. La bilanţul din 31 decembrie 1943 al Băncii Naţionale a României aceasta defalcase suma de 706 440 675 lei spre a fi utilizată pentru asanarea cooperaţiei şi menţinerea creditului cooperativ [84].

Abia prin Convenţia din 4 octombrie 1944 Institutul Naţional al Cooperaţiei a obţinut de la Ministerul de Finanţe restul sumei ce mai avea de încasat de la stat, de 390 677 969 lei, pentru a lichida contul creditări pentru cota de 46% a cooperativelor de toate profilurile [85]. Suma a fost pusă la dispoziţia Institutului Naţional al Cooperaţiei, dar Banca Naţională a României a obţinut dreptul să o reţină în perioada 1947—1951, pentru a lichida avansul acordat în numele statului, din vărsămintele anuale de 450 000 000 lei pe care statul se angajase, potrivit legii din 7 aprilie 1934 să le efectueze pentru menţinerea creditului. În cazul cînd statul n-ar fi virat în întregime anuităţile sau părţi din anuităţile de 450 000 000 lei în contul Băncii Naţionale a României, Institutul Naţional al Cooperaţiei se obliga să facă personal plata către Banca Naţională pentru orice sumă neacoperită pînă la 31 decembrie al fiecărui an [86].

Pînă la 6 noiembrie 1944 portofoliul cedat Institutului Naţional al Cooperaţiei pentru constituirea fondului de asanare a fost de 582 467 782 lei, din care cea mai mare parte s-a dat băncilor populare ca ajutor de asanare prin creditarea definitivă a lor cu suma provenită din cota de 24% şi creditarea provizorie cu ajutorul rezultat din cota de 46%. După efectuarea acestei operaţii, unităţile care aveau debite mai mari decît ajutorul cuvenit, precum şi cele ce nu obţinuseră asanarea, au rămas obligate să plătească efectiv datoriile lor, intrînd în portofoliul cedat de stat. Aproape întregul portofoliu din această categorie aparţinea fostei Bănci Centrale Cooperative, fiind format din efecte scontate de unităţi prin federale. Efectele respective erau păstrate în portofoliu pentru garantarea atît a datoriilor în curs de încasare, cît şi a datoriilor acoperite provizoriu din cota de 46% [87].

În aceeaşi lună, Diviziunea Bancară, Asanarea Cooperaţiei de Credit din cadrul Institutului Naţional al Cooperaţiei a cerut băncilor populare ale căror debite stabilite la 30 iunie 1936 erau mai mari decît ajutorul acordat de stat să le achite în rate anuale de cîte 10%, calculate cu începere din 1937, cu dobînzi de 1% pentru unităţile de la sate şi de 3% pentru cele de la oraşe. În cazul

---

[79] *Ibidem*, f. 34, 43, 49, 56—57.

[80] *Ibidem*, f. 96.

[81] *Ibidem*, f. 207 ; fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 429, f. 19 ; 528, f. 5 ; 791, f. 6 ; 800, f. 21 ; 891, f. 11 ; 963, f. 14.

[82] Vezi Arh. st. Iaşi, fond Federala Iaşi, dosar 12/1930—1947, f. 151 şi 366.

[83] Arh. st. Bucureşti, fond Centrocoop, Oficiul Naţional al Cooperaţiei, dosar 8/1934—1946, f. 125—126. Din 1941 pînă la 30 iunie 1943 se restituiseră băncilor populare 572 000 000 lei pentru acoperirea pierderilor din conversiune (cf. Prof. Agricola Cardaş, *op. cit.*, p. 242).

[84] „Monitorul oficial", nr. 33 din 9.II.1944, p. 839.

[85] Arh. st. Bucureşti, fond Centrocoop, Oficiul Naţional al Cooperaţiei, dosar 8/1934—1946, f. 35 şi 43.

[86] *Ibidem*, f. 35.

[87] *Ibidem*, f. 34 şi 43.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

în care unităţile nu ar fi plătit aceste rate erau date în urmărire, încasîndu-li-se dobînzi de 6% pe an[88].

Achitarea cu anticipaţie şi integrală a ajutorului de asanare, a cărei lichidare a început în iulie 1942, obliga, pe de altă parte, băncile beneficiare ale acestui regim ca, din suma rămasă disponibilă din restul cotei de 46%, să plătească imediat soldurile depunerilor spre fructificare celor ce le solicitau. Numai după achitarea completă a depunerilor spre fructificare cooperativele de credit puteau investi restul fondurilor în operaţii de creditări agricole pentru împrumuturi de producţie pe termen scurt[89].

Ca urmare a acestor obligaţii, după 1942, pe măsură ce băncile populare primeau în întregime cotele de ajutor de la stat, unele dintre ele au lichidat complet debitele lor din conversiune şi un număr însemnat de debite în contul depuneri spre fructificare[90]. Dar, o parte dintre cooperativele de credit care obţinuseră în totalitate ajutorul statului au continuat şi după război să rămînă debitoare federalelor sau Institutului Naţional al Cooperaţiei pentru sumele intrate în conversiune. Aşa de pildă, în septembrie 1946 un număr de 15 bănci populare din judeţul Someş mai datorau institutului o sumă globală de 2 370 017 lei[91].

Beneficiile băncilor populare de pe urma ajutorului statului au fost minime. El s-a distribuit într-o perioadă cînd puterea de cumpărare a leului scăzuse considerabil şi, din această cauză, cu sumele primite cooperaţia nu s-a putut redresa în mod efectiv. Băncilor care aveau împrumuturi contractate de la federale sau de la Institutul Naţional al Cooperaţiei li s-au reţinut sau operat reduceri corespunzătoare o dată cu alocarea fiecărei tranşe, în procente similare din valoarea lor, astfel că paralel cu lichidarea contului *Creditări pentru cota de 24%* să se fi acoperit şi debitele cooperativelor de credit către federale sau Incoop[92]. Băncilor populare care nu aveau asemenea împrumuturi, în primul rînd pentru faptul că nu erau membre asociate ale federalei respective sau Institutului Naţional al Cooperaţiei, li s-au oprit la fiecare cîte 10 000 lei în două rate a cîte 5 000 lei, fiind primite pe această cale membre asociate la Incoop, fără a li se cere avizul[93].

Se adaugă faptul că operaţiile de asanare n-au fost lichidate la multe bănci după terminarea celui de-al doilea război mondial[94]. Cum la data de 21 aprilie 1945 soldul creditor pe întreaga Românie al *Fondului destinat asanării cooperaţiei de credit* era de 124 462 991 lei şi cum el trebuia să acopere toate pierderile suferite de băncile de pe teritoriul antebelic al ţării, cooperativelor de credit din ţinuturile pierdute nu li s-au mai acordat ajutoare de asanare, dar li s-au anulat debitele către institut, iar suma cuvenită lor s-a folosit pentru cooperativele de credit din ţară[95].

Pînă la sfîrşitul anului 1946 statul nu alocase însă tuturor unităţilor cota de ajutor asupra pierderilor suferite prin conversiune. Astfel, deşi comitetul de

[88] Arh. st. Bucureşti, fond Centrocoop, Oficiul Naţional al Cooperaţiei, dosar 8/1934—1946, f. 40.

[89] Rambursarea urma a fi făcută pe baza unei ordine de preferinţă a categoriilor sociale a deponenţilor fixată de conducerea centrală a cooperaţiei (idem, Centrocoop, Băncile populare, dosar 523, f. 31).

[90] Vezi Prof. Agricola Cardaş, *op. cit.*, p. 243.

[91] Arh. st. Bucureşti, fond Centrocoop, Oficiul Naţional al Cooperaţiei, dosar 44/1930—1949, f. 103.

[92] Idem, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 10, f. 20—21; Arh. st. Slatina, fond Banca populară „Protopopescu", comuna Priseaca, judeţul Olt, dosar 37/1936—1938; Arh. st. Piteşti, fond Banca populară „Dorinţa", comuna Doheşti, judeţul Muscel, dosar 10/1941, f. 44.

[93] Arh. st. Bucureşti, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 523, f. 26; 603, f. 16, 18 şi 22.

[94] Idem, fond Centrocoop, Oficiul Naţional al Cooperaţiei, dosar 8/1934—1946, f. 14.

[95] *Ibidem*, f. 15.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

direcţie al Incoopului recunoscuse încă din şedinţa din 6 mai 1940 pretenţiile federalelor pentru valoarea de 133 000 000 lei, pînă la bilanţul din 31 decembrie 1946 acestea nu primiseră încă întreaga sumă, rămînînd să li se lichideze un sold de 16 315 322 lei [96].

În fine, prin faptul că Institutul Naţional al Cooperaţiei nu achitase tuturor unităţilor de gradul I cota de ajutor de 70% ce le fusese recunoscută, cooperativele din această categorie nu au plătit ratele către el. În februarie 1946, de pildă, 31 de cooperative din diverse judeţe datorau încă un total de 36 552 lei institutului, în debite mici, unele chiar de 19 lei pe unitate. Cum urmărirea acestor bănci ar fi costat mai mult decît debitul, Incoopul a dispus să li se amortizeze datoriile din fondul destinat asanării ce se cuvenea acestora [97].

Deşi conversiunea a contribuit la o ameliorare a sarcinilor de plată a debitorilor şi a instituţiilor de credit popular, ea a determinat totuşi ruinarea multor bănci populare. Acestea au fost atinse, în primul rînd, din cauza mărimii reducerii debitelor ce le aveau de primit de la săteni (cu cel puţin 50%), în al doilea rînd din cauza termenului lung, de pînă la 17 ani, în care puteau recupera creanţele şi, în al treilea rînd, din cauza dobînzilor mici calculate împrumuturilor convertite, de 3% pe an, din care ele n-au putut acoperi nici cheltuielile de regie [98]. Prin conversiune organizaţia de credit cooperativă din România a intrat într-o criză adîncă, de pe urma căreia s-a refăcut cu multă greutate. Faptul că prin conversiune creditorii nu şi-au putut pretinde toate drepturile şi că băncile populare nu şi-au onorat angajamentele faţă de deponenţi au dus la o îndepărtare firească a ţărănimii de aceste instituţii, concretizată în pierderea capitalului lor social şi a membrilor. Astfel, — aşa cum remarca Marius Gormsen — o consecinţă a conversiunii a fost aceea că încrederea în cooperaţie şi mai ales în băncile populare a primit o lovitură violentă [99].

Fondurile de lucru ale băncilor populare s-au redus în mod considerabil. Pierderile totale suferite de acestea pînă la bilanţul de asanare încheiat la 15 aprilie 1935 s-au ridicat la 2,4 miliarde lei [100], din care o sumă de 1,9 miliarde lei a fost acoperită din ajutorul statului. Dar diminuarea capitalului social şi a rezervelor şi neputinţa multor bănci populare de a capta economiile sătenilor au avut drept urmare paralizarea activităţii acestora şi punerea lor în stare de faliment [101].

După conversiune nu puţine dintre unităţile cooperative de credit care reuşiseră să evite totuşi punerea lor în lichidare se aflau într-o situaţie care le diferenţia prea puţin de băncile populare din categoria de mai sus. Ani în şir o parte dintre ele n-au distribuit împrumuturi nici din fondurile proprii, nici din cele străine, nu au recuperat debitele din conversiune şi n-au încheiat nici măcar bilanţuri [102].

În faţa fenomenului de regres pe care îl cunoaşte în primii ani de după conversiune mişcarea cooperaţiei de credit din România, cercurile guvernante au încercat să impună pe cale legală diverse soluţii pentru redresarea băncilor populare. Astfel, legea cooperaţiei din 27 martie 1935 admitea, prin art. 214, să se înfiinţeze asociaţii cu răspundere nemărginită, cu minimum 20 de societari, faţă

---

[96] *Ibidem*, f. 4.

[97] *Ibidem*, f. 1—2.

[98] Marius Gormsen, *Studiu critic asupra cooperaţiei româneşti*, în „Independenţa economică", Bucureşti, an. XXIII (1940), nr. 3—4, mai—august, p. 135 ; Institutul Naţional al Cooperaţiei, *op. cit.*, p. 9.

[99] Marius Gormsen, *op. cit.*, p. 135.

[100] Vasile Secară, *Creditul agricol ţărănesc*, în „Independenţa economică", Bucureşti, an. XIX (1936), nr. 8—10 din 5 octombrie, p. 228.

[101] Vezi Arh. st. Bucureşti, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 16, f. 18 şi urm. ; 757, f. 57 ; 949, f. 18 ; Arh. st. Iaşi, fond Federala Iaşi, dosar 31/1929—1943, f. 5.

[102] Vezi Arh. st. Bucureşti, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 452, f. 78 ; 547, f. 218—219.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de minimum de 50 cît permitea legea cooperației din 28 martie 1929 [103]. Art. 10 al decretului-lege nr. 2 269 publicat în „Monitorul oficial" nr. 141 din 23 iunie 1938 autoriza Institutul Național al Cooperației, în vederea creării unor unități viabile, să dispună fuzionarea cooperativelor cu mijloace financiare mici, sub sancțiunea lichidării unităților care nu s-ar fi supus dispozițiilor sale. Aceste măsuri s-au aplicat destul de rar însă [104], iar multe dintre formațiunile bancare rezultate în urma fuziunilor au continuat să vegeteze.

Starea precară în care s-a menținut în primii ani de după conversiune organizația de credit cooperativ a pus pe micii producători rurali în imposibilitate de a-și mai procura credite de orice fel. Datorită acestei cauze, numeroase exploatări agricole cunoșteau un proces de degradare progresivă. Pentru a evita ruinarea propriilor gospodării, în unele sate țăranii au început din nou să se împrumute de la elementele înstărite, în special de la negustori, cu dobînzi uzuare, sub forme voalate, cea mai răspîndită fiind aceea a vînzării cu anticipație a recoltei anului următor [105].

Penuria de credit destinat satelor a obligat factorii de răspundere să inițieze cu începere din anul 1937 o politică intervenționistă în materie de finanțare a agricultorilor [106]. Din numeroasele măsuri adoptate în această direcție cea mai favorabilă s-a dovedit pentru țărănime deschiderea de către Banca Națională a României în contul Institutului Național al Cooperației a creditului de un miliard de lei, în anul 1938, cu scont preferențial de 2% [107]. Acest act cu caracter intervenționist al statului, alături de altele, a determinat un început de redresare a cooperației de credit în privința activității ei, a sporirii numărului de membri și a fondurilor de lucru [108]. Progresul era lent și el n-a cuprins toate băncile populare din România.

Criza și conversiunea, zdruncinînd mișcarea cooperatistă, mai cu seamă pe cea de credit, și punînd multe bănci ppulare în imposibilitate de a mai funcționa, a orientat o parte dintre ele spre activități cu caracter comercial [109]. Neputința redresării cooperativelor de credit și pericolul ce plana după conversiune asupra a tot mai multe bănci populare au determinat chiar factorii de răspundere ai cooperației să orienteze băncile populare spre operații cu caracter comercial, pentru a le scoate din starea de lîncezeală. Astfel, pe lîngă operația de valorificare a grîului prin mandat pe care au efectuat-o cooperativele de credit încă de la sfîrșitul primului război mondial și au dezvoltat-o după 1934 cu bune rezultate [110], unitățile cele mai viabile au întreprins operații de mandat nu numai în contul centralelor cooperative [111], ci și al unor instituții de credit specializat profilate pe

---

[103] Idem, dosar 1037, f. 110 și 117.

[104] Idem, fond Centrocoop, Oficiul Național al Cooperației, dosar 47/1930—1950, f. 27 și 31 ; Arh. st. Iași, fond Federala Iași, dosar 5/1930—1946, f. 145 ; *43/1929—1946, f. 57—59.*

[105] Arh. st. București, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 26, f. 196.

[106] Vezi Mitiță Constantinescu, *Politică economică aplicată*, vol. 2, Agricultură, economie rurală, cooperație, București, Editura Tiparul românesc, 1943, p. 21—24.

[107] Arh. st. Oradea, fond Banca Națională a României, sucursala Oradea, dosar 75/1938—1940, f. 93 ; 77/1938—1940, f. 143—146 și 192.

[108] Vezi Institutul Național al Cooperației, *op. cit.*, p. 9.

[109] Vezi Arh. st. București, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 694, f. 2 ; Arh. st. Oradea, fond Banca populară regională Vintilă Brătianu, comuna Beiuș, județul Bihor, dosar 78/1938, f. 48 ; 103/1940, f. 97 și urm. ; Arh. st. Iași, fond Federala Iași, dosar 12/1930—1947, f. 188.

[110] I. I. Tatos, *Rolul federalelor de cooperative din România în valorificarea produselor agricole*, în „Independența economică", București, an. XXII (1939), nr. 6, noiembrie-decembrie, p. 42.

[111] Arh. st. Oradea, fond Banca populară regională Vintilă Brătianu, comuna Beiuș, județul Oradea, dosar 130/1941, f. 89 ; Arh. st. Suceava, fond Prefectura județului Rădăuți, dosar 84/1941, f. 60.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

creditarea proprietăţii mari şi mijlocii [112]. Începînd din 1939 federalele şi Incoopul au încredinţat băncilor populare mandat pentru a aproviziona pe locuitori cu sare, zahăr, bumbac, ulei şi alte mărfuri [113].

Lărgirea atribuţiilor băncilor populare prin înfiinţări de secţii economice, de producţie şi de aprovizionare şi pe alte căi, în scopul înviorării activităţii lor n-a dat roade vizibile decît la unităţile viabile, care reuşiseră să realizeze beneficii şi în anii anteriori, cînd nu îndepliniseră asemenea funcţii. Gromoslav Mladenatz, criticînd acest sistem ,arăta că el contravenea normelor elementare de bună gospodărire a instituţiilor bancare, că neglija cooperaţia economică, transformînd-o în anexă a aceleea de credit, spre paguba bunei funcţionări a ambelor. Încercările de redresare a creditului ţărănesc — conchidea el — rămîneau fără şanse dacă nu se sporea rentabilitatea exploatării agricole [114].

În concluzie, prin recunoaşterea conversiunii debitorilor lor de către băncile populare acestea au avut de suportat pierderi financiare relativ mari în bilanţurile lor. Cum cooperaţia de credit era în acel timp cea mai cuprinzătare organizaţie de credit pentru masa ţărănimii din România, statul a fost nevoit, pentru a salva băncile de la faliment, să acorde un ajutor financiar prin care să se acopere o parte din pagubele suportate de cooperativele de credit în urma recunoaşterii reductibilităţii creanţelor propriilor debitori. Suma a fost alocată de stat însă după un număr relativ mare de ani de la promulgarea legii de conversiune. Din această cauză, în perioada cînd s-au efectuat operaţiile contabile ale conversiunii băncile populare, fiind lipsite de fonduri şi de posibilitatea de a le utiliza chiar pe cele pe care le mai aveau, n-au mai constituit un izvor de credit pentru ţărănime. Lipsa de activitate a băncilor populare din anii de după conversiune le-au diminuat şi mai mult mijloacele de lucru. Începînd din 1937 statul a iniţiat o politică intervenţionistă pentru susţinerea organizaţiei de credit cooperativ, ale cărei roade au început să se întrezărească în anii următori. Dar evenimentele internaţionale din cursul anilor 1939—1944 au distrus în mare măsură rezultatele modeste care anunţa un început de redresare a cooperaţiei de credit popular.

[112] Arh. st. Zalău, fond Creditul Naţional Agricol, sucursala Zalău, dosar 53/1939, f. 55—56 ; Arh. st. Buzău, fond Camera agricolă Buzău, dosar 26/1938.

[113] Arh. st. Bucureşti, fond Centrocoop, Băncile ppulare, dosar 367, f. 127 ; 709, f. 921 ; Arh. st. Piteşti, fond Banca populară „Dîmbovnicu", comuna Bîrlogu, judeţul Argeş, dosar 33/1939—1948, f. 7 şi urm.

[114] Gr. Mladenatz, *op. cit.*, p. 12.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

POLITICA ANGLIEI FAȚĂ DE GERMANIA ÎNTRE 1934 și 1937

DE

J. BENDITER

Istoria acestei politici este strîns legată de acele cercuri financiare și comerciale engleze interesate în investiții și export spre piața germană. Ele au determinat ca relațiile dintre cele două țări să se îmbunătățească chiar după ce Germania nazistă a părăsit Societatea Națiunilor [1]. Apelul făcut de „Federation of Britisch Industries", în septembrie 1934, prin care se cerea cercurilor guvernamentale intensificarea eforturilor pentru întărirea poziției Angliei în economia germană și asigurarea priorității acesteia la plăți [2], a fost urmat de apelurile similare ale monopolurilor de cărbune, bumbac și lînă [3].

Realizarea acestor interese era strîns legată de o politică de apropiere de Germania, preconizată de partidul conservator și îndeosebi de gruparea din jurul lui Chamberlain. Ea era fundamentată pe ideea că pretențiile Germaniei erau „revendicări îndreptățite" iar rezolvarea lor impunea unele „modificări" ale politicii de securitate colectivă. În acest cadru, politica Franței și a aliaților ei, de apărare a securității colective, era considerată drept o amenințare a păcii, pentru că ea „se sprijinea prea mult pe prevederile tratatului de la Versailles"; Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică erau considerate „ca un ghimpe în ochi", „depășite" și „inutile" [4].

În condițiile complexe ale relațiilor internaționale din Europa, după instaurarea nazismului, primele obiective ale politicii engleze de apropiere de Germania au fost „să nu închidă ușa tratativelor cu cel de al treilea Reich" și să împiedice ca „Anglia să-și ia noi angajamente pe continent" [5].

Raportul secret [6], redactat de Ministrul de externe Sir Simon în decembrie 1934, subliniază cîteva din coordonatele politicii engleze față de Germania. Adresat lui „Committee on German Rearmament" — creat la Londra cu scopul de a face propuneri pentru legalizarea înarmării germane — raportul exprima convingerea că, într-un viitor apropiat, Germania va cere în mod sigur legalizarea reînarmării ei. Această cerere nu trebuia să fie întîmpinată cu „violență și refuz" pentru că — preciza raportul — o asemenea poziție ar fi cu totul dezavantajoasă

[1] B. Wendt, *Economic appeasement*, Düsseldorf, 1971, p. 196.
[2] *Ibidem*, p. 251.
[3] *Ibidem*, p. 268.
[4] M. Lessle, *Englands Weg zum Appeasement*, Frankfurt am Main, 1970, p. 109.
[5] J. Hohlfeld, *Dokumente der deutsche Politik und Geschichte*, Band 4, Berlin — München, 1956, p. 83.
[6] Comittee on German Rearmament. Raport 11 december 1934; în anexa lucrării O. Hauser, *England und das Dritte Reich*, Band 1, Stuttgart, 1972, p. 274.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

puterilor occidentale. De aceea, trebuiau făcute toate eforturile ca Franța să înțeleagă că tratativele directe cu Germania erau cea mai bună cale pentru a exercita influența asupra ei. În eventualitatea în care Franța ar refuza să înțeleagă necesitatea, de pildă, a legalizării înarmării Germaniei, nu ar trebui — se întreba autorul raportului — „ca noi singuri să ne pregătim să ducem tratative directe cu Germania pentru anularea prevederilor înscrise în partea a V-a a tratatului de pace?" Într-un caz sau altul, aceste tratative trebuiau să se termine prin încheierea unei convenții. Pentru ca să aibă o deplină eficiență, convenția trebuia să fie încheiată în afara Societății Națiunilor. Aceasta cu atît mai mult cu cît Germania trebuia eliberată de o serie de prevederi înscrise în tratatul de pace și în cel de la Locarno. „Așa cum Germania a fost eliberată de plata reparațiilor — se exemplifica în raport — ca trebuia eliberată fără întîrziere de prevederile statutului zonei renane". Plin de grijă ca în viitor Germania să poată duce „o politică de femeie virtuoasă", autorul credea necesare înlăturarea acelor piedici care o obligă să folosească „practici nelegitime". Una din aceste piedici era politica dusă de Franța, considerată drept „dezastruoasă și fără viitor". Singura politică care ar putea aduce avantaje ar fi cea a tratativelor directe, chiar cu riscul că aceasta ar fi considerată la Berlin drept o slăbiciune din partea puterilor occidentale. Altă alternativă — conchide autorul — „nu există". Sarcina imediată a Angliei „amenințată de izolare ca urmare a alianței franco-sovietice" era de a încerca să cîștige adeziunea Franței, iar în caz de refuz, să ia singură o hotărîre.

Întrevederea de la Paris, din 22 decembrie 1934, dintre reprezentanții Angliei și ai Franței, și apoi conferința de la Londra (1 februarie 1935), au fost folosite de diplomația engleză pentru a convinge cercurile guvernamentale franceze că o apropiere de Germania, în afara Societății Națiunilor, ar putea să asigure pacea în Europa. Preocupările Angliei „de a da în schimbul concesiunilor eventuale ale Franței noi rînduieli cu privire la securitate"[7] — cum pe drept cuvînt considera N. Titulescu —, a neliniștit și îngrijorat nu numai Franța ci și țările Europei Centrale. Conferința de la Londra a oferit prilejul țărilor mici și mijlocii să constate în ce măsură erau dispuse puterile occidentale să mențină limitele pe care tratatele le-au fixat pentru Germania. Hotărîtă să apere ideea unei cooperări directe cu Germania, Anglia, prin propunerea încheierii unui „general settlement", pact general, acorda niște asigurări fără acoperire Austriei și țărilor Europei Centrale.

Cît de puțin era dispus guvernul englez să se preocupe de soarta acestor țări, reiese și din instrucțiunile date delegației engleze care participa la conferința de la Londra[8]. Astfel, delegația trebuia să evite să facă vreo declarație din care ar fi putut să reiasă că Anglia își lua noi angajamente pe continent. Trebuiau evitate declarațiile care ar fi amintit obligațiile Angliei care decurgeau din tratatul de la Locarno, încheiat în 1925, a cărui realizare era garantată de Anglia și Italia. Trebuia evitată orice declarație din care ar fi rezultat că zona *demilitarizată renană — care se afla la granița dintre Franța, Belgia și Germania* — „ar prezenta pentru Anglia un interes vital". În cazul cînd delegația franceză ar fi propus o întărire a tratatului de la Locarno, cea engleză era autorizată să declare că din cauza opoziției opiniei publice la orice fel de angajamente noi pe continent, ea nu putea să răspundă afirmativ la solicitarea Franței. Despre ce fel de asigurări mai putea fi vorba dacă guvernul englez sprijinea dorința Germaniei de a reocupa zona renană? Se oferea astfel Reichului mijlocul de a închide frontierea sa occidentală și să creeze o centură de oțel și beton în spatele căreia vor fi adăpostite trupe. Închiderea brești renane pe care demilitarizarea malului stîng al Rinului a deschis-o, avea să lovească nu numai Franța, ci și statele Europei Centrale. Ele „puteau să sconteze, prin zonă, pe asistența militară sau cel puțin pe o diversiune a armatelor franceze

[7] N. Titulescu, *Documente diplomatice*, București, 1967, p. 601.
[8] O. Hauser, *op. cit.*, p. 93.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

în cazul unui atac german"[9]. Această perspectivă ar fi fost înlăturată în cazul cînd zona ar fi fost din nou militarizată.

Eșecul conferinței de la Londra nu a împiedicat cercurile guvernamentale engleze să continue eforturile în vederea unei cooperări directe cu Germania. Chiar în preajma încheierii înțelegerii de la Stresa, care a unit pentru scurt timp Anglia, Franța și Italia în fața politicii expansioniste a Germaniei naziste, cabinetul englez a luat hotărîrea de a avertiza pe cele două partenere că „noi nu vom fi de acord să rupem cu Germania și nu vom întreprinde nimic care să o amenințe. Vom continua să facem Germaniei propuneri pentru a pune astfel la încercare cinstea ei". Ar fi o gravă greșeală — considera diplomația engleză — „să plecăm la Stresa cu gîndul de a termina discuțiile cu Germania"[10]. Participarea Angliei la constituirea frontului de la Stresa, apare ca un mijloc de a cîștiga încrederea și aprobarea Franței și a Italiei pentru tratativele în curs între Londra și Berlin.

Opoziția guvernului englez față de orice intervenție militară contra Italiei, care atacase Etiopia[11], a fost motivată de faptul că „interesele britanice nu sînt atît de vitale în Etiopia, încît să se opună atacului Italiei". La Londra — scria Corbin, ambasadorul Franței —, „se examinează chiar în ce condiții s-ar putea satisface revendicările coloniale și economice ale Germaniei și Italiei, pentru a se înlătura orice rațiune de a recurge la forță"[12].

În timp ce la Londra se căutau formele cele mai potrivite pentru a realiza o politică de apropiere de Germania, iar Parisul dovedea din ce în ce mai puțină inițiativă și fermitate, a devenit cunoscut că în cercurile naziste se prevedea o apropiată acțiune „în scopul unor rectificări a frontierelor Germaniei, chiar în condițiile cînd reînarmarea ei nu era încă desăvîrșită". Războiul contra Etiopiei — raporta ambasadorul Angliei la Berlin — „era un joc de copii în comparație cu apropiata acțiune proiectată de Berlin". În mod insistent el recomanda urgentarea tratativelor cu guvernul nazist pentru a preveni astfel „o apropiată explozie". El sublinia caracterul „constructiv și avantajos" al unei politici care ar uni Anglia și Germania[13].

Într-adevăr, regimul nazist se pregătea — așa cum reiese din documentele vremii[14] — pe baza succeselor repurtate pînă atunci să treacă la rezolvarea unor probleme „in einer bestimmten Reichenfolge" într-o ordine stabilită. Între acestea figura pe primul loc, reocuparea zonei demilitarizate renane. Ea trebuia să fie realizată încă „în cadrul măsurilor de pace"[15].

Pentru ca Führerul — cum mărturisea Goebbels — „să poată realiza una din cele mai îndrăznețe și mai riscante succese ale carierei sale de pînă atunci"[16], prima și cea mai importantă condiție era slăbirea politicii de securitate colectivă în Europa, înlăturarea oricărei alianțe dintre Franța și Anglia. În situația în care Germania trebuia să realizeze în vederea pregătirii războiului o mare operație de aprovizionare cu petrol, pirite, minerale de cupru, fier, zinc, crom, antimoniu, magneziu și altele, ea trebuia să mai folosească căi pașnice și să

---

[9] *Documents diplomatiques français 1932—1939*, 2-e serie, 1936—1939, Tome IV, 20 nov. 1936—19 fevrier 1937, Paris, 1967, p. 387.

[10] I. Colvin, *Vansittart in Office*, London, 1965, p. 129.

[11] A. Marder, *The Royal Navy and the Ethiopian Crisis of 1935—1936*, in „American Historical Rewiew", vol. LXXV, 5 june, 1970, pp. 1327—1356.

[12] *Documents diplomatiques français*, Tome I (1-er janvier—31 mars 1936), Paris, 1963, p. 47.

[13] Aus einen Bericht des Berliner Botschafters Sir Eric Phipp, 13 november 1935, în anexele O. Hauser, *op. cit.*, p. 286.

[14] *Ausgewählte Dokumente zur Geschichte des Nationalsozialismus 1933—1945*. Kommentar von H. A. Jacobsen und W. Jochmann, Biefeld, 1966, p. 96.

[15] G. Meinck, *Hitler und die deutsche Aufrüstung 1933—1937*, Wiesbaden, 1959, p. 125.

[16] E. K. Branested, *Goebbels and National socialist Propaganda 1925—1945*, Michigam, 1965, p. 159.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

zdruncine din ce în ce mai mult „hotărîrea popoarelor de a lupta în comun pentru apărarea păcii" [17].

Economia Germaniei marcată atunci de serioase dificultăți ca urmare a efortului financiar solicitat de importul de materii prime, obișnuite și strategice, de modernizarea și motorizarea armatei, de creșterea prețurilor și înghețarea salariilor [18] impunea, încă, o politică de natură să nu provoace o criză europeană, să nu trezească bănuielile țărilor din sud-estul continentului sortite în planurile naziste a fi transformate în niște protectoarate economice. Plănuita remilitarizare a zonei renane, în condițiile interne ale Reichului și a încordării relațiilor internaționale, nu era lipsită de riscuri pentru Germania. Aceasta cu atît mai mult cu cît prevederile înscrise în tratatul de la Versailles și în cel de la Locarno în legătură cu zona atingeau direct securitatea colectivă europeană [19]. În acest cadru, relațiile dintre Anglia și Franța căpătau o importanță deosebită. O politică comună și fermă a celor două puteri care ar fi fost sprijinită de toate țările care se simțeau amenințate de expansiunea germană ar fi putut să îngreuieze dacă nu chiar să împiedice planurile naziste.

Poate nu este lipsită de dreptate părerea unor cercuri germane, care au apreciat că prin poziția puterilor occidentale față de încălcarea săvîrșită la 7 martie 1936 de Germania, „ele au pierdut ultima sau una din ultimele ocazii de a stăvili fără mari sacrificii politica expansionistă a Germaniei naziste" [20].

Relațiile dintre cele două puteri occidentale, în preajma remilitarizării zonei, nu erau favorabile unei politici comune. În memoriile sale [21], Eden, referindu-se la relațiile dintre Franța și Anglia în acea perioadă, mărturisește că „se putea vorbi chiar despre o dilemă". După părerea lui era vorba nu numai de supărarea francezilor pricinuită de încheierea acordului naval anglo-german, din 18 iunie 1935. Cauza principală trebuie căutată în aceea că „la Paris nu s-a înțeles de ce Anglia dorea o apropiere de Germania". Cele cîteva explicații pe care le dă Eden pentru a motiva orientarea Angliei spre Germania se mențin în cadrul unor generalități puțin convingătoare. În schimb, în memorandamul înaintat de Sir Robert Vansittart [22], una din personalitățile influente ale politicii externe engleze, către Foreign Office, la 3 februarie 1936, conține niște explicații edificatoare.

Referindu-se la începuturile politicii duse de Anglia în vederea unei apropieri de Germania, diplomatul englez arată pe bună dreptate că ea a fost inaugurată imediat după terminarea primului război mondial. Ea a avut în vedere „modificarea acelor părți ale tratatului de la Versailles pe care noi le consideram că nu vor putea fi păstrate". Acest obiectiv — arată el — a inspirat poziția Angliei la conferința de la Locarno în problema dezarmării ca și în cea a

[17] General Seregy, *L'Allemagne face à la guerre totale*, Paris, 1940, p. 15.

[18] E. Paterna, W. Fischer, K. Grossweiber, G. Markus, K. Pötzold, *Deutschland von 1933 bis 1939*, Berlin, 1960, p. 178.

[19] Articolele 42 și 43 ale tratatului de la Versailles, interziceau Germaniei de a menține sau întreține fortificații și armate pe ambele maluri ale Rinului, pe o suprafață de 50 km. Orice abatere de la aceste dispoziții era considerată prin art. 44 ca un act ostil, prin care se urmărea tulburarea păcii. Articolul 4 al tratatului de la Locarno preciza atitudinea puterilor semnatare, în cazul violării prevederilor din art. 42 și 43. Ele erau obligate să acorde imediat ajutorul țării împotriva căreia era îndreptat actul incriminat. Aliniatul 3 din art. 4 din tratatul de la Locarno prevedea chiar acordarea asistenței imediate fără a mai aștepta deliberările Consiliului Societății Națiunilor.

[20] W. F. von Rheinhaben, *Viermal Deutschland. Aus dem Erleben eines Seemans, Diplomaten, Politischer, 1895—1945*, Stuttgart, 1945, p. 346; L. von Muratt, *Bismarks Verantwortlichkeit*, 1955, Köln, p. 123—124; O. Meissner, *Staatssekräter unter Erbert — Hindenburg — Hitler, Der Schicksalsweg des deutschen Voikes von 1919—1945 wie ich ihm erlebte*, Stuttgart, 1950, p. 413; O. Dietriech, Zwölf Jahre mit Hitler, Frankfurt am Main, 1955, p. 44.

[21] *Angesichts der Diktatoren*, Köln—Berlin, 1962, p. 407.

[22] *Memorandum, Britain, France and Germany*, în O. Hauser, *Anlagen*, p. 286.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

reînarmării Germaniei. În condițiile create după instaurarea regimului nazist, Anglia militează pentru „o completă reorientare a relațiilor dintre Anglia, Franța și Germania". Pentru realizarea acestei noi orientări, se impuneau cîteva măsuri. Îndepărtarea oricăror idei preconcepute după care „în toate cazurile interesele Germaniei erau în conflict cu cele ale Angliei și Franței". Aceasta era una din măsurile primordiale care condiționa o reală colaborare între cele trei țări și în doilea rînd, îndepărtarea factorilor care se opuneau unei asemenea politici. Este vorba de „acele elemente din Europa care consideră că existența lor depinde de apărarea fără compromis al unui *statu-quo* neelastic". Pentru mai multă exactitate, se arată că statele mici nu numai că sînt apărătoarele *statu-quo*-ului teritorial, ci ele „mai mult chiar decît Franța" sînt gata să-l apere, „chiar cu forța, dacă va fi nevoie". În consecință, aceste țări luptă pe toate căile să împiedice tratativele dintre Anglia, Franța și Germania, nutrind speranța — cum este cazul Cehoslovaciei — că Anglia și Franța vor lupta pentru apărarea *statu-quo*-ului.

În sfîrșit, trebuiesc luate toate măsurile ca Franța să înțeleagă că din cauză că s-a împiedicat de „cele mai nereale prevederi ale tratatului de la Versailles", a pierdut „atîtea ocazii de înțelegere cu Germania". În condițiile în care Germania a început să se reînarmeze, realizarea unei înțelegeri între cele trei state, a devenit o reală necesitate, cu atît mai mult cu cît ea este „posibilă, onorabilă și sănătoasă". După ce vor fi luate măsurile indicate, Germania trebuia imediat ajutată, dată fiind situația ei economică precară. În acest sens, se impunea și o reexaminare de către Anglia și Franța a distribuirii materiilor prime. Guvernul german trebuia convins să aplice în practică pacifismul de care vorbesc atît de mult reprezentanții Reichului. În același timp, trebuia exploatată, fără întîrziere, dorința manifestată de Führer, odată cu izbucnirea „crizei din Abisinia", pentru o apropiere de Anglia și Franța.

Depășind prezentarea considerentelor despre importanța unei asemenea alianțe, și a „piedicilor" care ar merita să fie înlăturate față de avantajele oferite de ea, diplomatul englez se îndreaptă spre un domeniu mai practic. Înțelegerea dintre Anglia, Franța și Germania trebuie considerată „o afacere ca oricare alta". Ca orice afacere, „ea trebuie să aibă și un preț". Pentru a înlătura pericolul ca înțelegerea „să nu rămînă numai pe hîrtie", ea — scrie autorul — „trebuie să fie bine plătită". Cu cuvinte frumoase și promisiuni deșarte — comentează el — „noi nu vom putea stăpîni ambițiile Germaniei". Dacă vrem să aducem înapoi Germania în concertul european, dacă vrem o înțelegere durabilă, dacă vrem să moderăm și să canalizăm influența ei în Europa, trebuie „să plătim, altfel nu se poate" (We have got to pay for it. Nothing else will now serve). Care era prețul ? „Revizuirea tratatului de la Locarno, eliminarea prevederilor despre zona demilitarizată renană, redarea coloniilor care au fost cîndva sub dominație germană și asupra cărora Germania are pretenții legitime". Existența încă a zonei demilitarizate renane — se arată în memorandum — „este cel mai desăvîrșit exemplu al negării egalității Germaniei". O înțelegere cu Germania ar duce sigur la o rezolvare mai ușoară atît a problemei zonei cît și cea a coloniilor. El este convins că odată cu revenirea Germaniei între membrii Societății Națiunilor, vor putea fi stăpînite „și pretențiile ei asupra țărilor din sud-estul Europei". Asta nu înseamnă — arată el, în continuare — că vom putea să prevenim „penetrația economică și culturală germană în aceste țări dat fiind că ea a făcut parte din politica Germaniei cu mult timp înainte". În orice caz — adaugă el — eventuala înțelegere va putea asigura „o moderare" a politicii germane în această parte a Europei.

În cazul cînd Franța și aliatele ei vor refuza să se alăture vederilor britanice, Anglia ar putea să încheie o înțelegere cu Germania și fără ele. Acordul naval și apropiata perspectivă de încheiere a unui acord aerian bilateral au creat — după părerea exprimată în memorandum — atmosfera și premisele necesare unei reale cooperări anglo-germane. Deocamdată, cel mai important este „să se arate Germaniei bunăvoință" și să fie convinsă că cea mai bună cale este cea a tratativelor. În ceea ce privește anexarea Austriei, situația din zona sudetă, din Dantzing și Coridor, ele trebuie deocamdată să rămînă „probleme deschise", după părerea diplomației engleze. Din memorandum, care conține de

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

fapt componentele esențiale ale politicii de concesii și compromis, reiese că sacrificarea principiilor politicii de securitate colectivă constituia un mijloc nu numai pentru satisfacerea pretențiilor statelor totalitatre și îndeosebi a Germaniei, ci și pentru a asigura avantaje marilor puteri. Reiese de asemenea că inițiatorii și apărătorii politicii de appeasement, erau încredințați că prețul cu care se va cumpăra bunăvoința Germaniei avea să fie plătit în primul rînd de Franța, de statele mici și mijlocii la care se vor adăuga și unele contribuții mai reduse ale Angliei. Recomandațiile făcute în memorandumul întocmit de Asthon Gwatkin, unul din economiștii Foreign Office-ului, din ianuarie 1936, cu privire la concesiile economice ce trebuiau acordate Germaniei, printre primele figura „mînă liberă în comerțul țărilor din sud-estul Europei" și „accesul Germaniei la unele surse de materii prime". Se prevedeau „eventual, chiar redarea unor colonii" [23]. Iar în „catalogul de concesii" [24] înscrise în memorandumul întocmit de Sir William Strong — înalt funcționar al Foreign-Office-ului — politica ce trebuia urmată de Anglia față de statele ce trebuiau sacrificate pe altarul alianței anglo-germane, era expusă cu precizie. Date fiind marile interese ale Germaniei în țările Europei Centrale, amestecul Angliei — cum scrie el — în ceea ce privește apărarea independenței Austriei, ar trebui să ia sfîrșit. Cum anexarea Austriei va avea loc oricum ar trebui, „înlăturată din timp zona demilitarizată renană". În schimb, guvernul englez „ar trebui să facă totul pentru a asigura un tratament mai bun minorității germane din Cehoslovacia". Autorul propune înlăturarea imediată a clauzei înscrise în tratatul de pace, despre vinovăția Germaniei de a fi provocat primul război mondial și chiar o reformă a statutului Societății Națiunilor.

Să reținem deocamdată că în toate memorandumurile amintite, înlăturarea statutului zonei demilitarizate renane, figura printre primele piedici din calea unei cooperări directe cu Germania. Pentru a întări convingerea celor interesați, Foreign Office-ul întocmește un studiu despre „problema zonei demilitarizate renane" [25], al cărui autor este Orme Sargent, atunci subsecretar permanent de stat la externe.

Care este valoarea zonei și dacă „merita" în cazul atacării ei de către Germania să fie apărată pe calea armelor ?, acestea sînt principalele probleme de care se ocupă autorul studiului. Pentru securitatea Franței și a Belgiei — scrie Sargent — zona nu are o prea mare valoare. Ea este însă foarte necesară pentru aliații Franței. Prin invadarea zonei — explica el — Franța ar putea oricînd să ajute pe aliații ei în cazul unui atac al Germaniei. Deci, conchide autorul, în cazul remilitarizării zonei renane, valoarea alianțelor franceze va fi simțitor redusă. Eficiența ei în fața „rușilor, polonezilor și cehilor va fi anihilată". O asemenea situație — continuă el — va avea repercusiuni grave asupra influenței exercitate de Franța în toate țările Europei Centrale. În cazul cînd aliatele Franței vor exercita presiuni ca ea să apere chiar cu armele în mînă zona renană, autorul propunea ca guvernul englez să „dea o strictă interpretare obligației Angliei de a acorda asistență Franței". În conformitate cu prevederile tratatului de la Locarno, Anglia trebuia să acorde asistență Franței în cazul în care zona ar fi atacată, numai în cazul în care reocuparea ei ar fi fost însoțită și de violarea teritoriului francez și belgian. Orice atingere de zonă fără atacarea celor două țări nu impunea Angliei exercitarea obligațiilor ei. Este locul să amintim că, începînd din 1922, diplomația franceză a făcut repetate încercări de a convinge Anglia „că orice violare a zonei renane trebuie să fie considerată ca un caz de agresiune contra Franței" [26]. Pentru a evita încurcături și neplăceri — se arată în memorandum — dată fiind certitudinea că Germania va cere abolirea statutului zonei, se recomanda ca Franța să aprobe anularea articolelor 42, 43

[23] B. Wendt, *Economic appeasement*, Düsseldorf, p. 279.

[24] M. Gilbert, *The roots of appeasement*, London, 1966, p. 83.

[25] Memorandum Foreign office (Orme Sargent) 10 februarie 1936, in O. Hauser, *op. cit.*, p. 297.

[26] J. Laroche, *Au Quoi d'Orsay avec Briand et Poincaré*, 1913—1926, Paris, 1957, p. 151.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

și 44 din tratatul de la Versailles precum și cele înscrise în cel de la Locarno. În schimb, se vor cere Germaniei asigurări și garanții pentru respectarea țărilor din sud-estul Europei. Orice altfel de aranjamente — preciza Sargent — cu privire la zonă erau „pur și simplu irealizabile". În aceeași lună, ambasadorul englez la Paris era instruit să aducă la cunoștința guvernului francez „să nu se hrănească cu iluzii" în ceea ce privește apărarea zonei renane și să înțeleagă că zona „a fost creată în primul rînd pentru apărarea securității Franței și Belgiei" și nu, cu alte cuvinte, pentru apărarea aliaților Franței. Soarta acestor state nu constituie o preocupare pentru Anglia [27].

A doua zi după reocuparea zonei renane de către 19 batalioane de infanterie și 13 grupe de artilerie [28] germane, Eden declara celor apropiați: „noi trebuie să înlăturăm orice acțiune militară a Franței, contra Germaniei. Din fericire trebuie folosită declarația lui Flandin prin care el preciza că Franța nu va acționa singură, ci va supune agresiunea Societății Națiunilor" [29]. Iar în memoriile sale el scrie că „tăria poziției noastre constă în aceea că Franța nu este dispusă pentru o aventură militară" [30]. Despre discuțiile purtate în Camera Comunelor, a doua zi după 7 martie, în legătură cu remilitarizarea zonei, ele s-ar fi putut desfășura — cum scrie Corbin, ambasadorul Franței la Londra — „în condiții analoage și în săptămîna trecută cînd evenimentul încă nu s-a produs" [31]. Iar în discursul ținut la 9 martie de primul ministru englez, Baldwin, el a ținut să facă aluzie la ocaziile neglijate de Franța pentru a se înțelege cu Germania. Indirect, el a amintit de „susceptibiltățile franceze", „de vechile emoții istorice", și a precizat că ele nu ating cu nimic Anglia, care are propriile sale dificultăți și probleme de rezolvat". Noi nu dorim altceva — a continuat primul ministru — decît să ne păstrăm sîngele rece" [32]. Nu este greu de înțeles de ce aceste declarații au fost primite cu mare satisfacție la Berlin [33] și au întărit credința că la Geneva, Anglia se va opune la eventuala aplicare de sancțiuni economice contra Germaniei. Într-adevăr, nu numai că guvernul englez s-a opus oricăror propuneri care aveau în vedere aplicarea unor sancțiuni economice, ci a prezentat chiar un document în care au fost expuse consecințele grave ale unei asemenea acțiuni [34]. Au fost subliniate în primul rînd, efectele negative asupra comerțului internațional dat fiind că Germania era cea de a treia țară importatoare din lume. În al doilea rînd, se constata faptul că eventualele sancțiuni vor afecta economia acelor țări din care Germania importa diferite produse. Singurele țări „dispuse să aplice eventualele sancțiuni" vor fi Franța, Belgia și U.R.S.S. Celelalte țări erau împărțite în „mai puțin sigure" și cele care vor refuza categoric aplicarea lor. Din cauză că Germania era unul din cumpărătorii principali a produselor de bumbac, ca și din cauză că ea datora sume mari de bani, cercurile financiare și industriale engleze se opuneau — arată documentul — oricăror sancțiuni. Se preciza că orice încetare de plăți a marilor firme particulare germane sau lipsa subvențiilor de către stat în domeniul financiar ar constitui o gravă amenințare pentru economia Angliei.

În concluzie, nu trebuiau luate nici un fel de măsuri prin care să se pedepsească Germania.

Prin reocuparea zonei demilitarizate renane, Germania hitleristă a repurtat un nou și mare succes pentru că actul de la 7 martie 1936, a pus sub semnul întrebării întregul sistem de relații internaționale care se bazau pînă atunci pe securitatea colectivă.

---

[27] N. Thompson, *The anti-appeasers*, Oxford, 1971, p. 85.

[28] *Documents diplomatiques français 1932—1939*, 2 série (1936—1939), Tome I, Paris, 1963, p. 413.

[29] O. Hauser, *op. cit.*, p. 207.

[30] Eden, *op. cit.*, p. 405.

[31] *Documents diplomatiques français*, Tome I, p. 529.

[32] *Ibidem*, p. 474.

[33] *Ibidem*, p. 476.

[34] E. Wendt, *op. cit.*, p. 299.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În locul unei politici ferme, din partea Angliei și Franței, care ar fi avut adeziunea țărilor Micii Înțelegeri, a țărilor din Înțelegerea Balcanică, a Poloniei, a țărilor baltice care erau gata să se angajeze alături de ele, a fost promovată o politică de supunere în fața agresorului și a agresiunii. Puterea și autoritatea Societății Națiunilor au fost slăbite, ea legalizînd în cele din urmă actul săvîrșit de Germania. Ce oare sînt în drept să creadă statele mai puțin însemnate — se întreba Titulescu în discursul ținut la 18 martie 1936 la Londra în cadrul sesiunii extraordinare a Consiliului S.D.N. — despre eficacitatea acestei Societăți a Națiunilor" [35]. Politica dusă de Anglia și Franța care — cum scria Beneș — „au încercat să se salveze prin retrageri și compromisuri nedemne" [36], a avut grave consecințe asupra situației acestor țări. Iar prețul pe care l-au plătit aceste țări, și nu Anglia, începînd de la 7 martie 1936, a fost foarte scump.

[35] N. Titulescu, *Documente diplomatice*, p. 727.
[36] E. Beneș, *La democratie aujoud'hui et demain*, Neuchatel, 1944, p. 141.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

CU PRIVIRE LA ISTORIA ORAŞULUI BÎRLAD *

DE

I. CAPROŞU

Bîrladul este unul din cele mai vechi şi mai importante oraşe româneşti, cu o istorie foarte bogată şi deosebit de interesantă ce se întemeiază pe un vast material documentar publicat sau inedit chiar pentru epoci ca cea medie sau modernă, despre care alte oraşe de aceeaşi vechime sau însemnătate dispun de o bază documentară limitată. În aceste condiţii, monografia Bîrladului nu se poate situa decît între cărţile de cel mai mare interes pentru istoric sau pentru iubitorul de istorie. Iată suficiente motive care justifică şi reclamă atenţia noastră, chiar dacă o scurtă recenzie asupra acestei cărţi a fost publicată şi în tomul XII al acestui periodic (p. 304—307). Din păcate, cartea intitulată astfel constituie o apariţie editorială insignifiantă şi, după cum vom vedea, deconcertantă, fiind departe de ceea ce trebuie să fie o monografie de oraş. Această lucrare, intitulată impropriu, nu are o structură monografică şi deci nu cuprinde istoria oraşului nici măcar în liniile ei generale, ci doar *ceva* despre evoluţia istorică a Bîrladului din care se poate reţine foarte puţin, restul situîndu-se fie în aria diletantismului, fie de-a dreptul în sfera subprodusului istoriografic ca să nu spunem a maculaturii cu care din ce în ce mai mult este împovărată în ultima vreme istoria unor oraşe româneşti. În absenţa unei pregătiri de specialitate, a unei documentări adecvate şi a unei responsabilităţi profesionale a autorilor, se încropesc de la o vreme „monografii" din care identitatea istorică urbană dispare, locul ei fiind luat de o expunere în care inexactităţile, enormităţile şi chiar falsul se subsumează într-o istorie caricaturală care îl deconcertează pe specialist şi îl înşeală pe cititorul mai puţin avizat. Este şi cazul acestei *aşa-zise monografii* care, cu puţine excepţii, oferă o *imagine alterată* de istorie, aşa încît uneori ajung pur şi simplu să improvizeze după bunul plac, asupra istoriei Bîrladului. Unii din autorii cărţii nu au cunoştinţe elementare răstălmăcind în mod incalificabil evoluţia istorică atît de interesantă a Bîrladului. Numai cîţiva din cei 14 autori ai cărţii îşi onorează semnătura printr-o expunere istorică onestă şi corectă întemeiată pe izvoare ; marea lor majoritate sînt străini de istorie şi de cercetarea ştiinţifică. Primul dintre aceştia din urmă, în ordinea paginilor cărţii, este semnatarul capitolului al II-lea intitulat *Populaţia*, capitol ilustrativ pentru modul în care este întocmită această pseudomonografie. Autorul (V. Cîrcotă) afirmă dintru început că „informaţiile documentare asupra numărului de locuitori, în principalele etape de evoluţie a oraşului Bîrlad, sînt *relativ sărace*. Aceasta ne-a determinat ca alături de documente scrise să folosim *analogiile cu alte centre cărora li s-a stabilit evoluţia numerică a locuitorilor*", (subl. ns), (p. 11). Înainte de a vedea că aceste informaţii nu sînt

* *Monografia municipiului Bîrlad*, 1974, 166 p.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„relativ sărace" și că deci apelul la analogii este inutil, să observăm că autorul n-a văzut nici menționatele de el „documente scrise", deoarece întregul capitol se întemeiază pe următoarele trimiteri, foarte sugestive dacă le redăm în ortografia și punctuația autorului :

„1. M. Roller, *Istoria R.P.R.*, ed. didactică, 1952, p. 70 (sic !)

2. ... *Istoria României*, vol. II, ed. acad., 1962, p. 60 (sic !)

3. C. C. Giurescu, *Orașe sau tîrguri și cetăți moldovenești*, ed. acad., 1967 p. 194 (sic !)

4. Al. Papadopol Calimah, *Notiță istorică despre Bîrlad*, p. (sic !)

5. Idem, p. 5 (sic !)

6. I. Antonovici, *Documente bîrlădene*, vol. IV, p. 93" (! ! !).

Prima notă se referă la menționarea Bîrladului în cronica Haliciului, a doua la descoperirea a trei cuptore de redus minereul de fier, a treia la scrisoarea șoltuzului Hîrlea către brașoveni, a patra la faptul că Paul de Alep a „ajuns la un tîrg mare numit Bîrlad, care are trei biserici" și a cincea la consemnarea de către D. Cantemir a faptului că „acest oraș a fost odinioară foarte mare" ; numai cea de a șasea trimitere privește o informație cu caracter demografic, dar citatul este aproximat de autor sau copiat de el dintr-o altă lucrare decît la cea la care face trimiterea întrucît el nu corespunde, ca formă, textului din *Documentele bîrlădene*. Neconsultînd deci izvoarele și nerecurgînd nici la promisele analogii, autorul s-a încumetat să rezolve problema evoluției demografice a Bîrladului de la începuturi pînă azi pe baza lucrărilor citate în cele șase note din care cinci n-au nici o legătură cu subiectul, iar a șasea s-a văzut ce constituie în realitate. Dacă modul de citare a surselor dă întreaga măsură a nivelului de cunoștințe al autorului, nu înseamnă că trebuie să renunțăm la examinarea afirmațiilor lui cel puțin din necesitatea de a restabili adevărul istoric, adevăr la care autorul nu putea ajunge în lipsa temeiului documentar. Nu mai pot să mire deci afirmații ca acestea : „În perioada sec. al XII (!) — XIII-lea, numărul locuitorilor *trebuie* să fi fost *cam* 1 000—1 500" ; „Pentru sec. al XIV (!)—XV-lea *se apreciază* (de cine ? — n.ns.) că numărul locuitorilor *a ajuns* (!) la 2.000—4.000", număr suficient, după opinia autorului, pentru a justifica enormitatea ce urmează imediat după această afirmație : „În această perioadă, orașul devine *capitala* (!) „Țării de Jos" (!) (subl. ns.), (p. 11) ; vezi și afirmația similară a lui Ștefan Secară, de la p. 128). După cum se știe, Bîrladul n-a fost niciodată capitală, iar Moldova a fost în permanență *un stat unitar* ; orașul a fost numai reședință a marelui vornic al Țării de Jos, dar cu mult mai tîrziu, spre mijlocul secolului al XVI-lea (1541). „În sec. al XVI (!) — XVIII-lea (!), scrie V. C., numărul locuitorilor a crescut *puțin*, mai ales datorită vicisitudinilor vremii"... (p. 11), conchizînd apoi că „în această perioadă (!), populația orașului *trebuie să fi variat* între 5 000— (!) 6 000 (de, n.ns.) locuitori" (subl. ns.), (p. 12). „În sec. al XIX-lea, continuă autorul, ... numărul locuitorilor crește simțitor. În anul 1896 s-au înregistrat (de cine ? — n.ns.) 19 451 locuitori" (subl. ns.), (p. 12). În afară de numărul locuitorilor de la 1896, al cărui sursă nu o indică, V. C. „rezolvă" problema istoriei demografice a Bîrladului de pînă în secolul XX prin simple supoziții eșalonate *în patru fraze*, deoarece, chipurile, informațiile documentare sînt „relativ sărace". De fapt, și această ultimă afirmație a lui V. C. este foarte... relativă dacă avem în vedere faptul că pentru evoluția demografică de atîtea secole a Bîrladului el cunoaște doar două informații : menționea lui Bandinus (1646) despre cele 600 de case cu 5 000 de locuitori, reprodusă de el aproximativ, după cum am arătat deja, și cea privitoare la anul 1896, luată tot pe cale indirectă, dintr-o lucrare apărută în 1898 *(Marele Dicț. Geogr. al României*, p. 449).

Pentru că cititorul mai puțin avizat nu trebuie să rămînă indus în eroare de ceea ce i-a înfățișat în mod atît de puțin responsabil acest autor ca fiind *„evoluția numerică"* (!) a populației Bîrladului de-a lungul secolelor, se cuvine

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

să reamintim că date statistice pentru ținutul Bîrladului din care făcea parte și orașul cu același nume există încă din anul 1591 [1].

Informații statistice incomplete, dar peste care nu se poate trece, oferă călătorii străini Bonnici (1632), Barsi (1633), Diodat (1641), Bassetti (1643) și, mai complete decît cele compilate de V.C., Bandini (1646), toate prelucrate și binecunoscute demult cercetătorilor [2]. Pentru secolul al XVIII-lea există binecuscuta catagrafie din 1774, atît de des folosită în ultimele decenii de cercetători [3], în care populația este înregistrată nominal, după starea socială [4]. Mult mai bine cunoscute sînt catagrafiile din secolul al XIX-lea, analizate atît de temeinic în ultimele decenii: Condica liuzilor din 1803, statisticile din 1820, 1832, 1838, 1845, 1852 și 1859 [5]. În sfîrșit, autorul nu știe nici de existența *Dicționarului topografic și statistic al României* al lui D. Frunzescu (Buc., 1872), de unde putea afla că populația Bîrladului la această dată număra 26 586 de locuitori, după cum din lucrările consacrate statisticilor menționate putea extrage date gata prelucrate din care rezultă clar locul Bîrladului în evoluția demografică a Moldovei. Datele sumare de mai sus evidențiază de la sine că V. C. a naufragiat pur și simplu într-un domeniu de care este total străin, așa încît această parte a capitolului *Populație* din carte trebuie rescrisă *în întregime*; ea aruncă îndoieli și asupra extrem de sumarei sale expuneri asupra demografiei Bîrladului între 1912 și 1974; de altfel, cele cîteva date statistice luate din recensămintele acestui interval sînt lipsite de un comentariu adecvat din punct de vedere demografic. Subcapitolul *Structura profesională* excelează prin aceeași nuditate și aceleași confuzii rizibile. „Reflectînd particularitățile formațiunilor social-economice care s-au succedat de la apariția orașului și pînă azi, *structura profesiunilor a evoluat corespunzător*", scrie V.C., continuînd apoi: „În orînduirea feudală — după cum aflăm din actul de hotărnicie (!) din 1495 — *în oraș se găseau șoltuzi și pîrgari*, care se ocupau cu treburi administrative, *tîrgoveți* care se ocupau cu meșteșugurile și negoțul și un număr de *agricultori*" (subl. ns.) (p. 13). Fără a mai comenta precaritatea deconcertantă a cunoștințelor autorului cu privire la această problemă, trebuie să amintim că datele ei principale se află în catagrafiile menționate mai sus și în numeroasele documente ale epocii adunate în mare parte în chiar *Documentele bîrlădene* ale lui Antonovici pe care autorul nu probează a le fi parcurs. Din aceleași surse se puteau extrage și datele exacte necesare subcapitolului *structura națională*, spre a-l scuti pe cititor de aserțiuni de felul: „După cum afirmă unii istorici, începuturile *urbanismului* (!) în teritoriile românești *s-au făcut* (!) cu participarea unor *elemente alohtone* (!) (secui, sași, armeni etc.). Populația locală i-a asimilat cu timpul *realizînd fenomenul omogenizării*" (subl. ns.) (p. 14) (!). În aceste condiții, nu e de mirare că V.C. face din români... naționalitate conlocuitoare (a se vedea p. 15). La același nivel se situează cunoștințele sale și despre *densitatea populației* pe care o „analizează" în ultimul subcapitol, intitulat astfel, al *Populației*. În sfîrșit, trebuie să subliniem că acest capitol de

---

[1] *Documente privind istoria României*, A. Moldova, sec. XVI, vol. IV, p. 4, nr. 5.

[2] D. Ciurea, *Noi considerații privind orașele și tîrgurile din Moldova în secolele XIV—XIX*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" — Iași, tom. VII (1970), p. 13 și *passim*, pentru bibliografia problemei.

[3] Cf. volumul *Populație și societate. Studii de demografie istorică*, vol. I, sub red. prof. Ștefan Pascu, Cluj, Ed. Dacia, 1972; v. și Ecaterina Negruți, *Clasificarea localităților urbane din Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Considerații demografice* în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol", Iași, tom. XII (1975), p. 35—50, p. 1—16.

[4] Microfilm la Arh. St. Iași, sub dată, și Arh. St. București, Micro. U.R.S.S., Rola 30 și 31.

[5] Cf. D. Ciurea, *op. cit.*, p. 56 și urm.; vol. *Populație și societate*, cit.; Ecaterina Negruți, *loc. cit.*, și anexa nr. 1 cu prelucrarea datelor. Pentru anul 1835, v. Const. C. Giurescu, *Principatele române la începutul secolului al XIX-lea*, Buc., 1957.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

monografie care dezinformează într-atît cititorul a fost publicat în aceeași formă și în *Liceul pedagogic „Alexandru Vlahuță" Bîrlad, 100 ani: 1870—1970*, din 1970, p. 167—174 (sub titlul *Date geografice asupra populației municipiului Bîrlad)* unde autorul precizează că acest articol a fost publicat anterior în aceeași structură cu titlul *Studiul demografic al orașului Bîrlad* (!). Dacă lui V.C. îi este atît de indiferent titlul sub care își publică și republică enormități de genul celor de mai sus este de neînțeles atitudinea celor care îi sînt complici în consumul inutil de hîrtie și în răspîndirea a ceea ce constituie pe de-a-ntregul o incalificabilă sluțire a interesantei istorii a Bîrladului.

Trecînd peste prima parte, cea de istorie străveche (p. 16—25), a capitolului al III-lea *(Bîrladul — istoria unui străvechi oraș)*, parte bine informată și metodic prezentată, ajungem la subcapitolul *Documente interne despre orașul Bîrlad* întocmit sub aceleași „auspicii" ale necunoașterii istorice și a lipsei de responsabilitate. Potrivit autorului acestei părți privilegiul comercial acordat la 6 octombrie 1408 de Alexandru cel Bun negustorilor lioveni este un *document intern* (!), cînd el, după cum se știe, este socotit de toți istoricii și editorii de acte medievale un document extern, pentru că beneficiarii lui sînt dinafara granițelor. Este fantezistă și interpretarea că „în documentul (,) Bîrladul apare printre *orașele mari* (!) ale țării ca: Suceava, Bacău, Iași etc." (subl. ns.) (p. 26), după cum *grivna* din același privilegiu nu s-a depreciat niciodată în... *grivină*, cum e tipărit în carte. După inexactitatea și fantezia din primele două paragrafe, autorul ajunge imediat, în cel de-al treilea paragraf, la enormitate, scriind că, „după împărțirea Moldovei în două între cei doi fii ai lui Alexandru cel Bun..., Bîrladul devine scaun al Țării de Jos. *Aici își avea reședința încă din 1401* și vornicul Țării de Jos, a cărui jurisdicție *se întindea de la Fălciu, pe Prut, pînă la Galați, pe Siret"* (subl. ns.) (p. 26). Este de-a dreptul uluitor cum se pot aduna într-un atît de scurt pasaj atîtea enormități. În intervalul menționat de autor, nu Bîrladul ci Vasluiul era reședința lui Ștefan voievod [6], iar noțiunea de „Țara de Jos" nu este atestată documentar și nici nu poate fi dedusă din actul din 1 septembrie 1435 care consemnează împărțirea domniei celor doi [7]. Bîrladul a devenit reședința vornicului Țării de Jos nu în 1401, ci, așa cum am specificat mai sus, peste aproape un secol și jumătate, iar jurisdicția marelui vornic nu se întindea „de la Fălciu... pînă la Galați", ci peste *întreaga* Țară de jos a Moldovei, adică peste jumătatea sudică a țării.

Spre a nu ocoli proprietatea termenilor chiar atunci cînd plasticitatea lor pare mai puțin... științifică, trebuie să spunem că datele pasajului următor sînt redate de autor de-a dreptul *anapoda* (între paranteze drepte, cu litere cursive, transcriem datele exacte): „Printre vornicii vestiți ai Țării de jos, găsim pe Petru Carabăț (1503—1518) *[nu exista vornicia Țării de Jos; Petru Carabăț a deținut dregătoria de vornic între 1515 și 1523*, n.ns.]. pe Huru (1535, 1541, 1546) *[vornic în 1530—1540, iar fără titlu apare în sfat între 1545 și 1548*, n.ns.]... Ieremia Movilă (1591), pe Nestor Ureche (1592—1599, 1607) *[1596—1611*, n.ns.]... pe Coste Bucioc (1619), socrul lui Vasile Lupu *[Coste Băcioc, 1616, 1617—1620*, n.ns.], pe Gheorghe Ghica, mai tîrziu domn al Moldovei *[1647—1652*, n.ns.], pe Grigore Ureche, cronicarul Moldovei *[1634—1646*, n.ns.], pe Miron Costin, marele cronicar *[1667—1671*, n.ns.], pe Constantin Cantemir *[nu a fost niciodată vornic*, n.ns.] ...". Lipsesc însă mulți dintre „vornicii vestiți", precum Dumbravă (1572—1574) Ionașcu, Ghenghea (1626—1630), Lupu Coci (viitorul domn Vasile Lupu: 1630—1633), Toma Cantacuzino (1659—1665) etc. [8].

---

[6] Vezi datarea topică a documentelor emise după împăcarea celor doi frați, în *Doc. priv.ist.Rom.*, A, XIV—XV, vol. I, doc. nr. 150 și urm.

[7] M. Costăchescu, *Doc. mold. înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, Iași, 1932, p. 681—684.

[8] Pentru toate numele și datele exacte, inclusiv luna și ziua, vezi N. Stoicescu, *Lista marilor dregători moldoveni, 1384—1711)*, în „Anuarul" cit., tom. VIII/1971), p. 403—405; cf. și idem, *Dicționarul marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, Buc., 1971.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Întregul subcapitol nu conține nici o trimitere și este greșit de la început pînă la sfîrșit. Scurtul paragraf care urmează, intitulat *Documente externe* este scris în același mod ; termenii *vila* sau *forum* dintr-un act extern ar „însemna, după autor, reședință domnească, loc de popas al domnului" (!) (p. 27). Aceeași este situația și a subcapitolului următor, *Epoca de mare înflorire a orașului* (p. 27—31), unde nu este prezentat aproape nimic din ceea ce a condiționat dezvoltarea deosebită a Bîrladului ; dimpotrivă, jumătate din text se referă la prăzi și distrugeri ale orașului din secolul al XV-lea, „după care evenimente, i se pare logic autorului, orașul *începe* să decadă *în tot* secolul al XVI-lea", ceea ce este ilogic chiar în condițiile în care raportăm afirmația la mențiunea anterioară a autorului că „alegerea ca reședință a marelui vornic din Țara de Jos... nu este lipsită de semnificație" (subl. ns.) (p. 27). Numai că această „alegere" a avut loc, după cum se scrie pe pagina precedentă, la... 1401 (corect : 1541) [9], așa că „descoperirea" autorului cu privire la decăderea Bîrladului „în tot secolul al XVI-lea" este curată invenție pe care izvoarele epocii, ce îi sînt autorului necunoscute, o contrazic : pentru că nu întîmplător a fost ales Bîrladul la mijlocul secolului al XVI-lea ca reședință a unuia din cei doi mari vornici. Revenind la „concluzia" autorului despre închipuita decădere a orașului, se cuvine să menționăm și ultimul său „argument", la fel de rizibil : „La aceasta („decăderea" din sec. XVI, n.ns.) a contribuit și *interceptarea* (!), de către turci, după cucerirea Constantinopolului (1453), a marelui drum de comerț internațional care traversa Moldova, legînd nord-vestul Europei cu Orientul și trecînd prin Lvov — Iași — Bîrlad — Galați — Chilia și Cetatea Albă" (subl. ns.) (p. 27).

Total străin de noțiuni elementare de istorie medievală este și autorul subcapitolului următor intitulat greșit *Ocolul Bîrladului* (p. 27—28) deoarece această parte este consacrată *hotarului* orașului. Pentru că autorul nu știe ce e ocolul, el scrie că „încă din vechime (,) orașul stăpînea nu numai vatra clădită cu terenul înconjurător, ci și un *impunător* ocol" (subl. ns.) (p. 27). Ocolul curții și tîrgului Bîrlad nu era însă deloc „impunător", ca al cetăților și tîrgurilor Suceava, Roman, Neamț (Tîrgu Neamț) sau, mai ales, ca acel al curții domnești din Piatra, ci a avut în componență doar șapte sate [10]. Primul act în care se menționează acest ocol nu datează din 1445, cum scrie autorul trimițînd la textul publicat de M. Costăchescu, ci din 1435 [11]. Nici vorbă însă nu este de ocolul Bîrladului în documentul intern din 1441 aprilie 16. Actul este *numai scris la Bîrlad*, iar satele Dilțegani și Dărești precum și poiana (nu satul cum afirmă autorul) de la Hovrăleata pe care Iliaș vodă le întărește lui Cozma Pivnicerul (nu „îl miluiește") nu erau la această dată „din ocolul Bîrladului", cum scrie în acest subcapitol (de unde rezultă că, chiar dacă trimiterea la documentul respectiv este corectă, autorul nu a văzut textul). „Acest *ocol al tîrgului Bîrlad*, continuă greșit autorul, este descris mai pe larg în documentul din ianuarie 1495", adică în actul prin care Ștefan cel Mare le întărește bîrlădenilor *hotarul*, adică moșia tîrgului, și nu ocolul de sate ce ținea de curtea domnească din Bîrlad. Rezumînd defectuos și cu interpretări greșite acest binecunoscut document, autorul vede, nu se știe pe ce temei, în scutirea bîrlădenilor de vama mică un „privilegiu de care se bucurau *numai locuitorii din orașele străvechi dinaintea întemeierii*" (!) (p. 28). Abia după acest act se amintește pentru prima dată de curtea domnească din Bîrlad care devine imediat în același pasaj „așa-zisa curte din Bîrlad" (p. 28). Întregul subcapitol se reduce așadar la o sumă de greșeli și confuzii din care cititorul nu află nimic precis din ceea ce ar fi trebuit să-i ofere un subcapitol astfel intitulat. O excepție o constituie subcapitolul ce îi succede acestuia și care se referă la *Cetatea de pămînt a Bîrladului* (p. 28—29) cu informații sucinte, dar corecte și utile cititorului.

[9] Ilie Minea, *Cînd apare mai întîi marele vornic al Țării de jos*, în „Cercetări istorice", X—XII (1936), p. 338 ; cf. și D. Ciurea, *Organizarea administrativă a statului feudal Moldova*, în „Anuarul" *cit.*, tom. II (1965), p. 146 și urm.

[10] D. Ciurea, *Organizarea administrativă* ..., p. 232.

[11] M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 681—684.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Nu același lucru se poate spune despre subcapitolul următor *(Organizarea administrativă a tîrgului Bîrlad)* (p. 31—35) care, pe lîngă cîteva chestiuni expuse corect, conține destule erori și omisiuni din rîndul cărora observăm, în treacăt, că șoltuzului nu i se spunea și *voit*, ci acest nume era folosit îndeobște de comunitățile de armeni (vezi p. 31), că dările nu erau stabilite de șoltuz ci de domnie, că acesta nu „repartiza loturi din *ocolul tîrgului*" (subl. ns.) (p. 32) ci din *hotarul* (moșia) tîrgului, că legenda peceții nu era scrisă cu litere chirilice și nu *„suna* (!) astfel: Peceata trăga Brălad" (subl. ns.) (p. 32), ci, această legendă era în limba slavă și era scrisă deci cu caractere slavone sub forma: + Печать трѣга Брлад (în traducere: „+ Pecetea tîrgului Bîrlad"), că „birarii sau *uradnicii* (sic!) care strîngeau *birurile* (sic!), deșugubinarii... globnicii, care strîngeau gloabele sau amenzile etc." (subl. ns.) p. 32) nu erau în slujba urbei, cum bănuiește autorul, ci în serviciul domniei, că birnicii nu sînt totuna cu *ureadnicii* (forma corectă), că ureadnicul nu era un simplu strîngător de bir (nu „biruri"), ci era reprezentantul domniei în oraș întocmai cum șoltuzul era reprezentantul orășenilor, că birarii, deșugubinarii și globnicii nu erau „mici dregători" ci slujbași (slugi) domnești, că aserțiunea potrivit căreia „forța militară *pentru apărarea orașului* o furniza vornicul, care avea în subordine un corp de oaste, format din *circa 500—600* (de, n.ns.) *oșteni*, aflați în *subzistența tîrgului*", iar „în caz de pericol iminent, interveneau și *cetele boierești* alcătuite din slujitorii acestora, *putîndu-se angaja și mercenari...*" (subl. ns.) (p. 33), este, această aserțiune, pe de-a întregul, fantezistă și că, în sfîrșit, acest subcapitol constituie, după cum se vede, o compilație plină de greșeli, confuzii și fantezii.

O încropire penibilă, în care compilația după caduca lucrare a lui Al. Papadopol Calimah este „completată" cu „considerații" ilogice, fanteziste și agramate, o constituie subcapitolul *Locuitorii orașului și îndeletnicirile lor* (p. 33—35). Într-o ortografie și o punctuație proprii, autorul adună, fără nici o ordine, cîteva date generale și unele „interpretări" personale din care cititorul află despre repetata decadență a orașului în secolul al XVI-lea, despre „săidăceri" (corect: *săhăidăcari)* și „muingii" (adică: *mumgii)*, despre „orient și apus", despre faptul că o pivă „de *fabricat* (!) sucmane" de la 1631 constituie „prima manufactură" din Bîrlad (spre norocul cititorului, autorul nu cunoaște documentele căci astfel ar fi împînzit Moldova cu manufacturi încă din secolul al XV-lea), despre aceea că un misterios „document slav inedit" (cota?) „menționează o interesantă cursă de cai organizată la Bîrlad în vremea lui Alexandru Lăpușneanu", cursă în care *„atît domnul, cît și boierii au scos la probă* (la concurs) *cei mai buni cai din herghelîile lor, care au alergat de la Gura Tutovei, de la Pod, pînă la Tg. (!) Bîrlad"*, despre faptul că „aceasta e prima cursă de cai amintită în documentele noastre interne" și că „documentul scoate în relief rolul boierimii locale care *se antrena la cursele de cai*, pentru a servi în oastea călare în caz de război și pentru a-l sprijini pe domn" (!), despre împrejurarea că „cu această ocazie (!) proprietarii de herghelii realizau „tranzacții cu diferiți cumpărători, turci etc.), pentru că „rasa cailor de Bîrlad era vestită în toată lumea" (subl. ns.) (p. 33) [12] și, în sfîrșit, despre evenimentul din anul 1686, (cînd, n.ns.) Sobieski intră în *Bucovina* (!!!) și-i cere lui Cantemir să i se supună, dar acesta refuză și se retrage cu oastea la Bîrlad, unde se afla și Vodă (!) Șerban Cantacuzino, cu oastea sa, venit aici *tot din aceeași cauză* (?!, subl. ns.) (p. 35).

În aceeași manieră este scris și subcapitolul următor, cu titlul *Vremuri de restriște, de cumplite suferințe ale tîrgului Bîrlad* (p. 35—36), care începe cu o propoziție de o logică „proprie": *Cu toată prosperitatea economică din secolul al XVIII-lea, orașul nici acum n-a fost scutit de prădăciuni și distrugeri* (!) (subl. ns.)

[12] Lăsîndu-l pe autor să afle singur un document de la Alexandru Lăpușneanu cu un conținut și cu informații atît de detailate și de pitorești ca cele închipuite de el să reamintim cititorului că acea halca, în care excela și Bogdan Lăpușneanu, nu se desfășura, după relatarea lui Grigore Ureche, chiar la Bîrlad *(Letopisețul Țării Moldovei*, ed. a II-a, 1958, p. 194).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

(p. 35). Trecînd peste faptul că Ștefan Tomșa este socotit de autor ca fiind, în 1615, „pretendent" la domnie, să observăm că „prosperitatea economică din secolul al XVII-lea" a Bîrladului se reduce doar la aceste cuvinte, iar cea din secolul următor nu e nici măcar constatată, pentru că autorul este preocupat numai de „cumplitele suferințe ale tîrgului", lăsînd impresia că acestea constituie o trăsătură caracteristică a celor două secole de istorie bîrlădeană, fapt care contrazice și puținul ce s-a spus în subcapitolul precedent despre activitatea economică din acest oraș. Despre înșirarea pe aproape o pagină a calamităților din cele două secole, autorul constată că abia „după 1768 (,) orașul se reclădește și se repopulează și-și (!) reia locul de oraș comercial, intensificîndu-și legăturile cu orașele *mai mari ale țării* ca : Iași, Galați, Botoșani și chiar cu *Brașovul* (!), unde se vindeau vite (!)" (subl. ns.) (p. 36), ceea ce bineînțeles nu mai are nevoie de nici un comentariu ca și „descoperirea" că orașul avea „legături strînse și cu *alte* (!!!) *țări* străine ca Anglia etc." (subl. ns.) (p. 36). Abia acum se constată că „în Bîrlad se așează mulți negustori străini : armeni, evrei, greci etc." ca și cum în secolele anterioare așezarea lor în acest oraș ar fi fost oprită. Tot aici se menționează pentru prima dată că *„după 1800* (!) se întăresc la Bîrlad *breslele* abagerilor, a cojocarilor, blănarilor etc., care aveau și străzile lor, cu denumirea breslei" (subl. ns.) (p. 36). De ce tocmai acum „se întăresc" aceste bresle bîrlădene autorul nu spune, după cum nu s-a spus nimic pînă la această dată despre apariția și evoluția acestor asociații profesionale atît de bine ilustrate în documentele bîrlădene încă din secolul al XVII-lea. Nu se constată documentar însă „străzile", adică ulițele, „cu denumirea breslei" abagerilor și a blănarilor, cum afirmă fără temei autorul, ci multe altele de acest fel precum cea a casapilor (și mahalaua Căsăpie) [13], a talpalarilor [14], a bogasierilor [15], a săpunarilor [16] etc. La cele cîteva lucruri confuze și eronate de mai sus reduce autorul dezvoltarea orașului și în prima jumătate a secolului al XIX-lea căci ultima parte a subcapitolului este consacrată calamităților din această perioadă.

Însumînd deci toate subcapitolele consacrate dezvoltării orașului pînă la 1848, în lucrare nu se spune nimic precis și temeinic despre evoluția economică și socială, în multe privințe particulară, a unuia dintre cele mai importante orașe ale statului feudal moldovean ; cu excepția părții menționate, de arheologie, și a subcapitolului privitor la Cetatea de pămînt bîrlădeană, aproape nimic nu se poate reține din partea de pînă aici a acestei lucrări în care titlurile subcapitolelor nu corespund conținutului acestora, iar datele și informațiile compilate fără nici un discernămînt se asociază cu fantezia autorului într-o încropire din care istoria atît de complexă a Bîrladului nici nu poate fi măcar bănuită de cititor. Această mistificare, săvîrșită prin excluderea necesarei responsabilități elementare a autorului față de cuvîntul scris și față de cititorii coorășeni, cărora le este destinată în primul rînd cartea, pare, această mistificare, a nu-l satisface nici chiar pe autor fapt pentru care el recurge pur și simplu la furt. De aceea, în subcapitolul următor, intitulat *Revoluția de 1848 și Bîrladul* (p. 36—39), obișnuita compilație este abandonată în favoarea plagiatului. Căci acest subcapitol este în întregime plagiat după articolul lui Gh. Ungureanu, *Frămîntări social-politice premergătoare mișcării revoluționare din Moldova* [17], al cărui text îl redăm în prima coloană, cea de a doua rezervînd-o, ca de obicei, plagiatorului :

„În același an — *1843 — la Bîrlad este arestat și dat în «cercetare criminală» Ioan Cuza pentru că rostise amenințări asupra ocîrmuirii. Acesta este*

„În 1843, fusese arestat la Bîrlad și dat în cercetare criminală (sic ! I.C.) *Ioan Cuza,* văr cu Al. Ioan Cuza, viitorul domn al României, *pentru că ros-*

[13] I. Antonovici, *Documente bîrlădene,* vol. I, p. 19 și 48—49.
[14] Arh. St. Iași, dosar lit. D/55, p. 89—94.
[15] I. Antonovici, *op. cit.,* vol. II, p. 127.
[16] Cf. și Fîntîna Soponarilor, *ibidem,* p. 114—116, nr. XCI.
[17] Publicat în „Studii. Revistă de istorie", an. XI (1958), nr. 3, p. 51—57.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

acuzat că umbla înarmat cu sabie și pistoale. Unde se ducea, *batjocorea pe ispravnici și «divaniști».* Fiind *în casa unui porușnic ce fusese împușcat, Ioan Cuza,* ieșind afară *spune: Vedeți sîngele acesta,* el *peste puțină vreme are să verse în casa lui Sturza.*

Un Ștefanache Duca declară la cercetare că acest Cuza «ar fi arătat într-un dulap (scrin) peste 300 fișicuri, zicînd *că acestea are să facă o poznă mare, giurîndu-se în tot felul, că va omorî și pe dregătorii ținutului și va întreprinde și o revoltă».* (p. 58, cu trimiteri la fondurile arhivistice).

Ioan Cuza *va avea mult de suferit prin grosurile Isprăvniciei și Armășiei de la Iași, mai ales* pentru că la deosebite fețe ar mai fi rostit și *ar fi arătat un scrin plin de fișicuri*[19] «cu scopos de bunt asupra Ocîrmuirei». (p. 58, idem).

După mult arest *el scapă — în ianuarie 1844 — datorită,* în parte (,) *străduințelor* spătarului Grigore Cuza de la Vaslui și a pravilistului *Damaschin Bojinca, care invoca insuficiența probelor.*

Din cauza asupririlor ce pătimește, *îndată ce iese din închisoare,* Ion Cuza *cere* să i se dea *pașaport pentru a pleca în Turcia, cu toată familia.* (p. 58, idem).

O scrisoare a lui Alex. Ioan Cuza din Galați... cu data de 9 iunie 1846 — anunța pe *prietenul său Iordache Lambrino din Bîrlad... că la Galați au sosit (,) ca deținuți politici, spătarul Tucidide și Teodor Sion, «amîndoi patrioți din Vaslui* și prin urmare *membri ai asociației patriotice* și *a căreia secretar este Teodor Râșcanu, care prin fuga sa a evitat arestarea...»* (p. 64, cu trimitere la fond arhivistic).

tise amenințări asupra ocîrmuirii. Era *acuzat că umblă înarmat cu sabie și pistoale, că batjocorește pe ispravnici și divaniți* (sic! I.C.). Într-o zi, găsindu-se *în casa unui porușnic ce fusese împușcat, Ioan Cuza* amenințase stăpînirea (sic! I.C.). *«Vedeți sîngele acesta,* spusese el (sic! I.C.), *peste puțină vreme,* (sic!) *are să se verse* și (!) *în casa lui Sturza».*

Un oarecare Ștefanache Duca, (sic! I.C.) *declara la cercetare,* (sic! I.C.) *că* Ion (!) *Cuza ar fi arătat, într-un dulap sau scrin, peste 300 fișicuri (încărcături pentru pistoare)*[18] și afirmase *«că are să facă o poznă mare, jurîndu-se* (sic! I.C.) *în tot felul că va omorî pe dregătorii ținutului și va întreprinde și o revoltă».* p. 36—37, fără nici o trimitere).

El însă *va fi prins și va avea multe* (sic! I.C.) *de suferit prin grosurile isprăvniciei* (!) *și armășiei (!) de la Iași, mai ales* că se lăudase și chiar *arătase* că are *un scrin plin cu fișicuri*[20], în scopul (!) *răsturnării ocîrmuirii* (!). (p. 37, fără nici o trimitere).

După o perioadă lungă de detențiune, *el scapă în ianuarie 1844, datorită străduințelor lui Damaschin Bojinca, care invocase insuficiența probelor.*

Din cauza asupririlor, îndată ce iese din închisoare, cere pașaport pentru a pleca în Turcia cu toată familia. (p. 37, cu trimitere la Gh. Ungureanu!).

La 9 iunie 1846 (,) Alexandru Ioan Cuza scria *prietenului său Iordache Lambrino din Bîrlad,* dezvăluindu-i *că la Galați au sosit ca deținuți politici spătarul Tucidide și Teodor Sion, «amîndoi patrioți din Vaslui membri ai Asociației Patriotice, al cărui* (sic! I.C.) *secretar era Th. Rîșcanu, care prin fuga sa a scăpat de arestare».* (p. 37, fără nici o trimitere).

---

[18] Această explicație, la Gh. Ungureanu, în notă (cf. *loc. cit.*, nota 5: „Fișicuri" = *încărcături pentru pistoale.*

[19] Explicarea cuvîntului, la Gh. Ungureanu, în notă (Vezi nota de mai sus).

[20] În notă (47), copiată și explicația lui Gh. Ungureanu (vezi mai sus nota 18).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

... Se cumpărase, prin Costache *Racliș, șei de cai de la Bîrlad...* Costache Racliș *este arătat ca unul care* mai cu samă *au lucrat în totul și s-au purtat la multe locuri spre aflarea de partizani și năimirea de oameni,* «a fost la Focșani unde s-a întîlnit cu Poni, *și* acolo *au răsuflat vorbe cu o îndrăzneală sumeață...».*

Costache Racliș ținuse la Focșani un discurs «... despre înjghebarea unei revoluții». (p. 67, idem).

Racliș cumpărase cai și șei de la Bîrlad...

El mijlocise legătura și cu alții și *este arătat ca unul care a lucrat în totul și s-a purtat la multe locuri spre aflarea de partizani și năimirea de oameni și au răsuflat vorbe cu îndrăzneală sumeață* (sic ! I.C.). El ținuse un discurs *la Focșani despre înjghebarea unei revoluții.*

(p. 38, cu trimitere la Gh. Ungureanu, p. 61, 69 !).

Tudorache Gheorghiu (clucerul, (!) *declară că pe Cuza, Aslan, Miclescu și Duca din Bîrlad nu i-a văzut.*

Tudorache Gheorghiu clucerul arestat (!) *declarase că pe Cuza, Aslan, Miculescu* (sic ! I.C.) *și Duca din Bîrlad nu i-a văzut.*

... Racliș a vorbit la Focșani cu *Poni:* acesta-i vorbea *«despre greutatea și strîmbătățile guvernului de care* este *asuprită patria; el insulta pe tot românul neînsuflețit de dragostea patriotică,* ca prin urmare să-și facă fiilor săi un dulce viitor, *să verse puterea aristocraților,* să facă pe acei mîndri nobili *să geamă sub lovirea răzbunării lor,* precum odinioară *Franța* se găsea teatrul unei asemenea sîngeroase scene». Tot Racliș a mai spus că *«reformarea unei noui stăpîniri ar desăvîrși planurile și dorința unor iubitori de patrie».* (p. 68, idem).

Racliș, la Focșani, i-a vorbit lui *Poni despre greutatea și strîmbătățile guvernului de care-i asuprită patria" (!). El insulta pe tot românul neînsuflețit de dragostea patriotică,* strigînd *să se verse puterea aristocraților, să geamă sub lovirea răzbunării lor* ca în *Franța că reformarea unei noi* (!) *stăpîniri ar desăvîrși planurile și dorința unor iubiri de patrie* (!). (p. **38, cu trimitere** la Gh. Ungureanu, **p. 61, 69 !).**

Mălinescu declară la întrebarea pusă *... că ... pe Costache Racliș, pe aga Grigore Cuza, pe aga AlecuAslan, pe tînărul Miclescu ce-i zice și Popescu și pe tînărul Costache Duca* (,) șezători în Bîrlad, el răspunde că *«cunoaște* fețele acestea, afară *de Aslan»* (p. 69, nota 1, idem).

V. Mălinescu declarase la cercetări că, (!) pe *Costache Racliș, pe Aga (!) Alecu Aslan, pe tînărul Miculescu* (sic ! I.C.), *ce-i zice și Popescu și pe Costache Duca, șezători la Bîrlad,* îi *cunoaște* de mult (sic ! I.C.) în *afară de Aslan.* (p. 38, cu trimitere la Gh. Ungureanu, p. 61, 69 !).

În fața comisiei, Iordache Lambrino și Bontaș își recunosc «vina» și declară că pe viitor nu se vor mai amesteca «cît de puțin *la ceea ce privește de-a Ocîrmuirii»".* (p. 71, idem).

În fața comisiei, Iordache Lambrino și Bontea (sic ! I.C.) *își recunosc vina și declară că pe viitor nu se vor mai amesteca «la ceea* (sic ! I.V.) *ce privește de-a ocîrmuirii* (sic ! I.C.). (p. 38, fără nici o trimitere).

Ne oprim aici cu juxtapunerea textelor nu fără a sublinia că aceste două coloane s-ar fi putut lungi întrucît, așa cum am spus, subcapitolul este *în întregime* plagiat după articolul menționat. După cum se vede din textele de mai sus, nu avem de-a face cu un simplu plagiat ci cu copierea unui text pe care plagiatorul, agramat și fără cunoștințe de istorie, nu îl înțelege în bună măsură, așa încît el răstălmăcește și mistifică citatele din documente, denaturînd pînă și sensul cuvintelor, ca să nu mai vorbim de ortografie și punctuație, care îi sînt întru totul străine și contribuie la conturarea profilului „spiritual" al plagiatorului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În vecinătatea subprodusului istoriografic se situează și unele din subcapitolele următoare asupra cărora însă, din lipsă de spațiu, nu ne mai putem opri. Menționăm doar că subcapitolul *Actul Unirii Principatelor și Bîrladul* (p. 39—42) este o compilație de diletant, simplistă și cu erori, că *Bîrladul și Războiul pentru independență* (p. 42—43) constituie o expunere searbădă și lacunară, iar subcapitolul *Viața politică bîrlădeană înainte și după primul război mondial* (p. 45—47) este departe de ceea ce arată titlul. Scriind astfel istoria Bîrladului nu poate să mai mire faptul că după aceste subcapitole, din care evoluția economică și socială a orașului lipsește, urmează unul consacrat *Mișcării muncitorești în orașul Bîrlad* (p. 47—59) în care această problemă este discutată pe larg de la 1848 la 1944 fără a se face în prealabil și o analiză adecvată a dezvoltării industriei în această perioadă, căci, precum bine se știe, acest raport dialectic nu poate fi inversat în nici o lucrare scrisă în spiritul materialismului istoric. Nu se pomenește, de asemenea, nimic despre îndelungata luptă antifeudală a bîrlădenilor pentru că autorii nu știu aproape nimic despre evoluția economică și socială a orașului de pînă la 1848 și extrem de puțin despre cea din epoca modernă. Dovada o avem și în capitolul următor (IV. *Obiective economice. Importanța și repartiția lor teritorială în cadrul municipiului Bîrlad* — p. 62—81) consacrat evoluției economice a orașului. Observînd din nou inversarea raportului dialectic amintit, constatăm că din cca. două pagini (!) privitoare la evoluția economică a Bîrladului de la stadiul producției meșteșugărești medievale pînă la 1944 cititorul cu greu va putea reține ceva în condițiile în care autorul (V. Circotă), după cum s-a văzut mai sus, este atît de străin de istorie. El scrie, de pildă, că între producția meșteșugărească și manufacturieră „și dezvoltarea orașului au existat *relații interdependente*; ele (!) au stimulat dezvoltarea urbanismului, iar orașul *le-a ajutat să se dezvolte* (!). Meșteșugurile și manufactura *n-au determinat* prin sine evoluția centrului de populație spre urbanism" (!) (p. 62, subl. ns.). Autorul știe doar că „săpăturile arheologice au pus în evidență, în actualul teritoriu al orașului, o bogată activitate meșteșugărească" pînă în secolul al XVIII-lea, dar nu cunoaște și deci nici nu amintește nici unul dintre atît de numeroasele acte medievale care o ilustrează și potrivit cărora această bogată activitate nu se poate reduce la o atît de vagă propoziție. După autor, abia „în secolul (!) al XVIII-lea și al XIX-lea, meșteșugurile se diversifică", iar „meseriașii erau constituiți în bresle și grupați pe uliție și cartiere" (p. 62) (!). În afară de cojocari, măcelari și olari, autorul mai știe că, „din documente" se mai „pot localiza *numai în parte*", „prin intermediul topicilor" (!), Fîntîna săpunarilor (1806), Uliția Cizmăriei (1810), Drumul velniței și Cărămidăria (1813) „culese" din „I. Antonovici, op. citată, p. 115" (!) și „idem", p. 121, și „idem, p. 156" (!) (p. 62; am transcris notele în „redacția" autorului). Documentele bîrlădene din corpusul publicat de Antonovici pe care, evident, autorul nu le-a văzut, și altele din chiar arhiva Bîrladului (în prezent la Arh. St. Vaslui) relevă cititorului existența a numeroase mahalale și uliție de acest fel, dintre care amintim aici: „Mahalaua morilor de vînt [21], mahalaua Căsăpia și Uliția Casapilor [22], Mahalaua Tăbăcarilor [23], mahalaua Mungerie [24], mahalaua Tălpălari [25], Uliția Bogasîiarilor [26] Uliția și Mahalaua Silitrii [27] etc.

Trecînd peste restul părții istorice a acestui capitol scris în același mod (a se vedea p. 63—64 și p. 77—78), observăm că și partea privitoare la dezvoltarea actuală a Bîrladului are un caracter pur informativ și excelează prin aceeași nesistematizare a materialului și aceleași agramatisme, așa încît imaginea amplei dez-

[21] Vezi Opisul de documente al Casei Obștei din tîrgul Bîrlad de la 1835, la Arh. St. Vaslui, dosar 1.

[22] I. Antonovici, *Documente bîrlădene*, vol. I, p. 19 și 48—49.

[23] Arh. St. Vaslui, doc. cit.

[24] I. Antonovici, *op. cit.*, p. 90.

[25] Ar. St. Iași, dos. lit. D/55, p. 89—94.

[26] I. Antonovici, *op. cit.*, vol. II, p. 127.

[27] *Ibidem*, vol. I, p. 69.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

voltări contemporane a Bîrladului rămîne a fi conturată cu alt prilej de un cercetător competent.

Deși are tot un caracter informativ, capitolul al V-lea *(Bîrladul pe coordonatele spiritualității românești)* (p. 82—153) conține unele date utile despre evoluția culturală a orașului, prezentate uneori corect dar de cele mai multe ori stîngaci, cu erori și lipsuri și, din păcate, cu destule greșeli gramaticale, de ortografie și punctuație. Cu toate că, din punct de vedere cultural, Bîrladul ocupă un loc aparte între orașele vechi ale țării, iar ceea ce conține acest capitol constituie doar un rezumat a ceea ce ar putea fi istoria spiritualității bîrlădene, acest capitol este disproporționat de întins în economia lucrării. El nu are o structură monografică, ci este compus dintr-o suită de scurte medalioane privitoare la *școala bîrlădeană* (El. Răuceanu), *societățile cultural-științifice* (St. Secară, V. Malinescu și T. Nicola), *biblioteci* (Ștefan Secară), *muzee* (V. Palade), *grădina zoologică* (V. Palade), *activitatea teatrală* (V. Mălinescu), *activitatea muzicală* (Ștefan Secară), *Casa de cultură* (N. Borș), *presa bîrlădeană* (St. Secară), *ocrotirea sănătății* (Em. Onete și Gh. Mihalache) și *activitatea sportivă și turistică* (D. Mîță și V. Tămăsaru). Cei mai mulți dintre cei nouă autori ai acestui capitol compilează, copie sau rezumă, adesea într-un limbaj păsunist, din lucrări mai vechi sau mai noi relative la problema expusă. Nivelul mediocru și modul neglijent în care sînt scrise unele dintre subcapitolele de mai sus privează cititorul de o cunoaștere reală a complexei activități culturale bîrlădene. Nu-l poate mulțumi, de pildă, pe cititor subcapitolul consacrat istoriei învățămîntului din acest oraș, după cum nu-i va fi greu să observe neglijența cu care sînt alcătuite succintele medalioane ale *personalităților politice și cultural științifice* (p. 90—107). Subcapitolul nu cuprinde numai ceeea ce arată titlul, iar criteriul după care a fost stabilită ordinea medalioanelor este greu de bănuit; nu se justifică prezența în acest subcapitol a personalităților care s-au născut la Bîrlad sau în satele din jurul orașului, dar și-au desfășurat activitatea în altă parte. Autorii acestui subcapitol (Ștefan Secară, V. Mălinescu și T. Nicola) nu au făcut uneori nici măcar efortul de a afla datele principale ale vieții și activității personalităților prezentate; la multe dintre ele nu se indică nici dat nașterii în chip complet. Despre Manolachi Costache Epureanu se spune doar că s-a născut în anul 1824, Ioan Popovici-Popescu — în ianuarie 1830, Stroe Belloescu — „la 20 martie" (!), Vlahuță — în 1859, Corneliu Moldovanu — în 1883, iar despre George Tutoveanu autorii nu spun cînd s-a născut, dar ei știu că „acest nume atîrnă greu în balanța faptelor demne de laudă, meritînd a fi amintit, alături de cele ale celor mai iubiți fii ai acestui roditor colț de țară" (p. 100) (!). Frazele ditirambice și lipsa de substanță a acestor medalioane îl conving repede pe cititor că pentru o informare adecvată trebuie să apeleze la alte lucrări. Această convingere îi este întărită cititorului și de parcurgerea următoarelor două subcapitole *(Societăți cultural-științifice* și *Biblioteci* — p. 107—115) scrise de un autor (St. Secară) față de care limba română are încă destule secrete. Pentru că, în condițiile unei cunoașteri aproximative a limbii și a culturii românești, este greu să scrii ceva temeinic chiar despre fenomenul cultural local; cititorul cît de cît avizat nu va putea fi convins că, de pildă, *Cazania* lui Varlaam a apărut în 1642 și nu în 1643, cum știe toată lumea în afară de acest autor care îi repetă cititorului, de la o lucrare la alta, erori ca aceasta sau ca altele tot atît de elementare despre cartea veche românească (a se compara p. 114 de aici cu p. 127 din *Județul Vaslui. File de monografie*, Vaslui, 1972). Dealtfel, procedeul autocopierii pare a sta la baza metodei de lucru a acestui autor dacă în partea consacrată bibliotecii municipale din această lucrare și din cea amintită despre județul Vaslui scrie:

Județul Vaslui, p. 228:

„Sporirea cantitativă și calitativă a fondurilor de publicații, înmulțirea și diversificarea serviciilor către public au dus la creșterea prestigiului acestei instituții".

Monografia municipiului Bîrlad, p.

„Sporirea calitativă și cantitativă a fondului de publicații, înmulțirea și diversificarea serviciilor către public au dus la creșterea prestigiului acestei instituții..."

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Deoarece spațiul nu ne îngăduie să stăruim mai pe larg asupra celorlalte părți ale acestui capitol și nici să mai lungim coloane de acest fel, sîntem datori să subliniem că, în afară de cîteva pagini scrise corect și de puține date și informații culturale noi, bogata istorie a fenomenului cultural bîrlădean trebuie rescrisă. Aceasta însă nu înainte de a se face cercetările parțiale necesare pe care apoi să se întemeieze sinteza cuvenită. Astfel de cercetări se pot întreprinde chiar la Bîrlad, dar nu în absența competenței și a pasiunii. Tradiția culturală a Bîrladului exclude graba și incompetența, care nu pot duce decît la subproduse istoriografice ca cel asupra căruia ne-am oprit în rîndurile de față.

Dacă am încercat să examinăm mai îndeaproape unele părți ale acestei așazise monografii, am făcut-o nu numai pentru că istoria orașului Bîrlad este una dintre cele mai bogate și mai interesante, dar și pentru faptul că tocmai despre acest oraș s-au scris în ultimii ani prea multe enormități de către autori localnici improvizați ; în aceeași perioadă, proliferarea subproduselor istoriografice din județul în care este situat acest oraș a dobîndit un ritm îngrijorător care împietează în mare măsură asupra cunoașterii temeinice a istoriei urbane tocmai în perioada în care aici au loc ample transformări urbanistice. Acest proces nu poate ignora nicăieri cunoașterea istorică. Dimpotrivă, el o presupune ca o condiție *sine qua non*. De aici necesitatea unei istorii monografice scrise competent și responsabil care să corespundă exigențelor științifice și imperativelor unei epoci de dezvoltare urbanistică fără precedent. Este și motivul pentru care întocmirea monografiilor de orașe nu mai trebuie lăsată numai pe seama inițiativelor locale care, după cum se vede, nu se pot concretiza nici măcar în lucrări de informare. Cercetarea științifică este incompatibilă cu diletantismul și improvizația și cu atît mai mult cu compilația și plagiatul. Într-o epocă de spectaculoasă dezvoltare urbanistică, sluțirea și mistificarea evoluției istorice a orașelor românești poate avea implicații extraștiințifice nedorite. Tocmai într-o astfel de etapă, responsabilitatea constituie un imperativ și în domeniul cercetărilor de istorie locală întocmai ca în atîtea alte domenii în care ea s-a statornicit demult și reprezintă o caracteristică a procesului istoric contemporan în care este angrenată întreaga țară și, în primul rînd, orașele ei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

CRONICA ANONIMĂ ŞI AUTORUL EI *

DE

CONST. A. STOIDE

La mai bine de un veac după ediția a doua a lui M. Kogălniceanu, profesorul Dan Simonescu, cunoscut bibliograf și istoric literar, a dat o nouă ediție, de data aceasta „critică" a *Cronicii anonime*, cunoscută în istoriografia noastră literară și sub denumirea de Pseudo Amiras, sau „Cronica tradusă de Amiras în limba greacă", după singura informație sigură asupra ei [1]. Ca și celelalte cronici care tratează perioada de după 1661 [2], dată la care se încheia *Letopisețul Țării Moldovei* al lui Miron Costin, cu excepția lui Ioan Neculce, și autorul acestei cronice a rămas necunoscut. Atribuirile făcute de I. G. Sbiera [3] și, după dînsul, de N. Iorga [4], n-au obținut recunoașterea unanimă ca autor, a lui Alexandru Amiras. Ea a stîrnit îndoieli din partea unora dintre cercetătorii cei mai reputați pentru spiritul lor critic, cum au fost D. Russo [5] și C. Giurescu [6]. În rîndul acestora se situează și autorul ediției de față care își propune să aducă ultimul cuvînt în ce privește nu atît paternitatea operei, deoarece domnia sa a ajuns la concluzia că „este greu de identificat cu precizie numele acestui boier (autor)

---

* *Cronica anonimă a Moldovei, 1661—1729 (Pseudo Amiras)*, studiu și ediție critică de Dan Simonescu, Editura Academiei R.S.R., București, 1975, 170 p.

[1] M. Kogălniceanu, *Letopisițile Țării Moldovii*, III, Iași, 1846, foie nepaginată care cuprinde indicațiile despre „Manuscriptele ce s-au întrebuințat la tomul III, între ele și mențiunea acelora care cuprind *Cronica anonimă*, și D. Russo, *Istoria lui Carol al XII-lea în timpul șederii sale în Turcia de Alexandru Amiras* în *Studii istorice greco-române, tom.* I, București, 1939, p. 198—203. Acolo și despre articolul lui N. Hase, *Notices et extracts des manuscrits de la Biblioteque du roi*, Paris, 1827, tom I, D. Russo, *op. cit.*, p. 200).

[2] I. Crăciun și A. Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronice interne, sec. XV—XVIII, privind istoria României*, București, 1963, p. 100—111.

[3] I. G. Sbiera, *Mișcări culturale și literare la românii din stînga Dunării*, Cernăuți, 1897, pentru „Cronica lui Alexandru Amiras, 1716—1733", p. 182—185. Un elogiu adus temeiniciei studiilor lui Sbiera în N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688—1821)*, vol. II, *Prefața*, ed. Barbu Theodorescu, București, 1969, p. 6.

[4] N. Iorga, *Istoria literaturii române*, ed. cit., p. 381—384 și, de asemenea, G. Pascu, *Istoria literaturii române din secolul XVIII*, I, *Cronicarii moldoveni și munteni*, București, 1926, p. 60—70.

[5] D. Russo, *op. cit.*, p. 202, nota 3 „*Cronica* atribuită lui Amiras; nota 6: „*Cronica anonimă*, atribuită lui Amiras".

[6] C. Giurescu, *Pseudo cronicarii, Enache Kogălniceanu,...* „Cronica Moldovei care continuă pe acea tradusă în grecește de Amiras" și „Cronica tradusă de Amiras", în „Buletinul Comisiei Istorice a României", vol. II, București, 1916, p. 135 și 137.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

și o identificare ipotetică este inutilă"[7], ci doar să întărească concluzia mai veche că autorul ei nu poate fi Amiras[8]. Studiul introductiv al ediției cuprinde o analiză a manuscriselor cronicii atît a acelora în originalul românesc cît și în traducerile în limbile greacă și franceză. Pe baza acestei analize, editorul întocmește o stemă care-l ajută la determinarea textului de bază (Ms. 238 de la Biblioteca Academiei R.S. România) și a „variantei" din aparatul critic (Ms. V-25, păstrat la Biblioteca Universitară „M. Eminescu" — Iași).

O preocupare stăruitoare a editorului a fost și aceea de a determina izvoarele care au servit la alcătuirea *Cronicii anonime*, dat fiind că, după cum au observat și cercetătorii de mai înainte, cronica aceasta care se întinde pe o perioadă de mai bine de șaptezeci de ani, este compusă din două părți: a) o compilație după vechile izvoade de cronici și b) partea originală propriu-zisă. De observat că, dintre vechii cercetători, I. G. Sbiera socotea ca parte de compilație pe aceea cuprinsă între anii 1661 pînă la 1716 și că perioada 1716—1729, ar fi opera originală a lui Amiras[9]. G. Pascu admitea și el, între opera de compilație și partea originală din cronică, data de demarcație 1716[10]. Pentru Dan Simonescu compilația cuprinde partea din cronică dintre anii 1661—1726, originalul ei reducîndu-se numai la perioada 1726—1729[11]. Totuși admite și domnia sa ceea ce subliniase N. Iorga[12] intervenții substanțiale din partea autorului cronicii și asupra părți socotită ca o compilație[13]. Discuțiile asupra problemelor amintite sînt precedate de o expunere rezumată asupra cuprinsului cronicii cu unele aprecieri critice asupra datelor nouă necunoscute prin alte expuneri contemporane[14]. Cu toată silința autorului, studiul introductiv prezintă unele insuficiențe datorate, după părerea noastră faptului că domnia sa nu este istoric; nu totdeauna informația pe care o aduce e cea curentă și, în unele cazuri, nici de cea mai bună calitate. Ne vom opri asupra cîtorva locuri, care ne pun și pe noi în discuție. Astfel, în acest sens, sînt de amintit, între alte „precizări" ale autorului, ce nu ni se par că ar corespunde adevărului, și aceea că domnia întîi a lui Gheorghe Duca ar fi ținut „din septembrie 1665 pînă în mai 1666"[15]. Precizăm că Duca nu ocupă scaunul domnesc „în septembrie", ci numai cîteva zile înainte de 24 noiembrie 1665[16], precedat fiind de o căimăcămie care a ținut mai bine de două luni în perioada de după moartea lui Dabija vodă (11 septembrie 1665) și intrarea sa în Iași cu firman de domnie. Deci indicația din cronică care arată că Duca a domnit în acel rînd „6 luni" e întemeiată „în realitate"[17].

În privința atitudinei celor doi protagoniști ai luptelor din 1672, contra lui Duca, Hîncu și Durac, lucrurile stau altfel de cum se găsesc în cronică și de cum le prezintă Dan Simonescu, care încearcă să rectifice unele concluzii ale noastre[18]. Cronicarul după ce informează că Hîncu, care refuzase să atace tru-

[7] Dan Simonescu, *Studiul introductiv*, ediția citată, p. 22.

[8] *Ibidem*, p. 19: „Concluzia noastră este că Amiras nu este autorul cronicii"...

[9] I. G. Sbiera, *loc. cit.*

[10] G. Pascu, *Istoria literaturii române, secolul XVIII*, p. 60—70.

[11] D. Simonescu, studiul citat, capitolul *Izvoarele cronicii*, p. 16.

[12] N. Iorga, *Istoria literaturii române*, ed. cit., p. 381—390.

[13] Dan Simonescu, *loc. cit.*, unde, dealtfel sînt menționați și cercetătorii mai vechi I. G. Sbiera și G. Pascu, care „au arătat cu exemple „interdependența" dintre *Cronica anonimă* și *Letopisețul Țării Moldovii*, atribuit lui N. Muste".

[14] Dan Simonescu, *op. cit.*, p. 6—14.

[15] Dan Simonescu, *Studiul introductiv*, *op. cit.*, p. 5.

[16] C. A. Stoide, *Prima domnie moldovenească a lui Gheorghe Duca vodă*, în „Revista istorică română", vol. XV, fasc. 1, București, 1945, p. 46, pe care totuși Dan Simonescu o citează.

[17] Respingerea acestei date la Dan Simonescu, *Studiul citat*, p. 6.

[18] *Ibidem*. Nu se observă însă că ceva mai departe, în cronică se ivește o contradicție, afirmîndu-se că Duca în a treia domnie, din ură pentru cele petrecute în 1672, a pus să fie ucis „Done, fiastru Hîncului". Contradicția în compilația de cronică s-a datorat, probabil, folosirii a două izvoare nearmonizate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pele turceşti, ar fi fugit în Polonia, dă ştirea că ceva mai tîrziu, atras de Duca, s-ar fi reîntors în ţară pentru a ocupa dregătoria de stolinc mare în domnia acestuia. De aice afirmaţia autorului că Hîncu a trădat răscoala. Explicaţia refuzului lui Hîncu de a lupta contra turcilor e alta. Cercetarea atentă a izvoarelor duce la concluzia că revolta din 1672 era rezultatul unui compromis între două curente de opinie din epocă, ambele duşmănoase lui Duca. Ceea ce e întemeiat în afirmaţia cronicii, dar combătut de autorul studiului, e că revolta a fost şi „cu ştirea boierilor din Iaşi“ [20]. Însă curentele care o reprezentau aveau soluţii diferite în rezolvarea problemei. Un curent, cel reprezentat în revoltă prin Durac, aparţinea facţiunii filo-polone, în cap cu Ilie Sturza şi Ştefan Petriceicu, boieri care nu s-au compromis în mişcare, avînd abilitatea de a-şi ascunde aplecarea către vecinii de la nord. Omul lor, căpetenia Durac, era pentru o luptă făţişă contra lui Duca şi a turcilor, patronii acestui voievod. Celălalt curent, care era reprezentat în revoltă prin Mihalcea Hîncu, aparţinea facţiunii care nu înţelegea să se rupă de turci, reprezentată prin boierii Cantacuzineşti şi alţii, rude ale lor. Aceştia, încă de pe atunci meditau la o domnie a lui Dumitraşco Cantacuzino. Cantacuzinii n-au avut nici un rol în domnia lui Ştefan Petriceicu. Cît despre Hîncu, el n-a mai revenit în Moldova după reîntoarcerea lui Duca în cele cîteva luni de domnie, pînă la mazilia din august 1672 [21]. Reîntors numai odată cu venirea lui Petriceicu la domnie, nu numai că nu joacă nici un rol politic, dar a şi suferit unele rigori din partea domnului, din cauza unui conflict cu Ilie Sturza, cumnatul acestuia [22]. Venirea lui Dumitraşcu Cantacuzino ca domn îl găseşte în ţară şi acum, în adevăr, e făcut mare stolnic. La venirea lui Duca vodă cu a treia domnie (1678—1683), el e silit din nou să pribegească ; deci n-a participat la un nou complot pentru răsturnarea domnului, la care de data aceasta iau parte, alături de partizanii lui Vasile Gheuca şi aceia ai lui Dumitraşco Cantacuzino. Atunci a fost zugrumat din ordinul domnului „Done, fiastrul Hîncului“ [23]. Şi de data aceasta Done, ca şi tatăl său, era partizan al unei noi domnii a lui Dumitraşco Cantacuzino. Cărţile trimise de unii dintre boierii complotişti către oştenii din partea de răsărit a ţării erau făcute în numele lui Dumitraşco vodă Cantacuzino [24]. Deci cele afirmate de cronică despre pieirea nevinovată a lui Done nu corespund adevărului.

Şi aici urmează o mică chestiune *pro domo*. Autorul studiului introductiv afirmă, bazat pe observaţiile istoricului I. Ionaşcu [25], existenţa a două domnii ale lui Ştefan vodă Petriceicu în perioada 1672—1674. Domnia sa afirmă că „cele două domnii ale lui Ştefan Petriceicu (10 august 1672—noiembrie 1673 şi decembrie 1673—februarie 1674) au fost „întrerupte de domnia de o lună (noiembrie 1673) a lui Dumitraşco Cantacuzino“ şi că ele „sînt contopite în una singură“ în cronică, după cum „cronicarul omite şi a treia domnie a lui Petriceicu (decembrie 1683—martie 1684, procedînd la fel cu Pseudo Nicolae Costin şi N. Muste“ [26]. În nota 7 se spune : „Idem (adică : la fel procedează) şi C. A. Stoide,

[19] *Ibidem*. „Dintre toţi cronicarii, singur Pseudo-Amiras a consemnat că Mihalcea Hîncu s-a înţeles cu domnul Gheorghe Duca, trădînd răscoala“.

[20] Dan Simonescu, *op. cit.*, p. 6.

[21] La 6 iulie 1672 (7180), Duca confiscă satele lui Hîncu, Durac şi ale altor participanţi la revoltă şi le dă lui Iane Hadîmbul postelnicul ca despăgubire pentru pagubele suferite de acesta în vremea răscoalei *(Catalogul documentelor moldoveneşti*, vol. III, Bucureşti, 1968, p. 456, nr. 2179.

[22] Act din 17 iunie 1673 (7181), Biblioteca Academiei R. S. România, CXXXIX/119.

[23] Dan Simonescu, *ed. citată*, p. 51.

[24] Pseudo N. Costin, *Letopiseţul Ţerei Moldovei*, ed. Kogălniceanu II, vol II, Bucureşti, 1872, p. 19.

[25] Dan Simonescu, *Studiul*, p. 6—7 ; I. Ionaşcu, *Domnii din Moldova şi Ţara Românească pînă la 1859*, în *Documente privind Istoria României. Introducere*, vol. I, Bucureşti, 1956, p. 492.

[26] Dan Simonescu, *loc. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Moldova și domnia a doua a lui Ștefan vodă Petriceicu, teză de doctorat, se pare nepublicată), (care) fixează această domnie din noiembrie 1683[27] pînă în aprilie 1684. Din titlu reiese că nici C. A. Stoide nu ia în seamă domnia a doua amintită de Ionașcu (cf. „Revista istorică română", XIV (1944), p. 401, nota 1)"[28].

La cele cuprinse în nota lui Dan Simonescu, mă simt dator să observ că în afară de lucrarea *A doua domnie a lui Petriceicu ...*, am studiat, pe baza întregului material publicat și inedit și domnia dintîi a acestuia. Cercetările făcute n-am crezut că-mi dau dreptul să vorbesc despre o domnie a lui Petriceicu între „decembrie 1673 și februarie 1674". Se poate vorbi doar despre ocuparea părții de nord a țării de către acesta, ajutat de poloni și după mazilirea lui de către turci, adică după noiembrie 1673. Izvoarele istorice îl arată pe Ștefan Petriceicu între 14 octombrie și 6 noiembrie 1673 la Suceava și la 18 decembrie același an coborî la Iași, în timp ce Dumitrașco vodă întîrzia la Galați. În Iași, Petriceicu a putut rămîne doar cîteva zile, fiind nevoit să se retragă în fața înaintării trupelor turco-tatare. O corespondență polonă din 22 decembrie 1673 anunță neputința trupelor polone de a alunga pe turci și pe pașa care comanda la Iași. Garnizoane polone se găseau în Hotin, Suceava și Neamț, din împrejurarea că aceste cetăți le fusese predate prin conlucrarea lui Petriceicu și se vor menține în ele mai mult timp. Punctul de vedere exprimat de istoricul I. Ionașcu despre o a doua domnie a lui Ștefan Petriceicu între decembrie 1673 și februarie 1674 se sprijinea,după cît se pare, pe informația care în adevăr îl arată pe acesta din urmă în Iași la 18 decembrie (st. v.) și, de asemenea, pe un document datat 14 februarie 1674, de cuprins similar. De observat însă că data documentului din urmă se vede a fi fost transmisă greșit; documentul e din 14 februarie 1673.

În sprijinul părerii că Al. Amiras nu poate fi socotit ca autor al *Cronicii anonime*, Dan Simonescu aduce o serie de argumente. Pentru a ne convinge dacă sau nu părerea exprimată de domnia sa e cea mai justă, credem necesar să reluăm discuția problemei plecînd tocmai de la argumentele aduse. 1) Al. Amiras nu poate fi autorul cronicii deși e amintit întrînsa în mai multe rînduri, el mic dregător, fără suprafață politică[29]. Un motiv ar fi că Al. Amiras s-a bucurat de prețuirea lui Mihail vodă Racoviță și că dacă ar fi scris el cronica ar trebui să-l laude; în cronică însă domnitorul este blamat și i se scot în evidență și o serie de lipsuri.

Dacă s-ar admite că astfel s-au petrecut lucrurile, ne întrebăm oare cazul Amiras—M. Racoviță ar fi de neîntîlnit? Nu s-au văzut în istorie și în viața de toate zilele și cazuri mai mari de ingratitudine? Dealtfel, după spusa domnitorului Nicolae Mavrocordat, Amiras, în probleme de natura aceasta, nu-și făcea prea multe scrupule[30]. Avem de observat apoi că ceea ce Dan Simonescu consideră drept „prețuire" din partea lui Mihail Racoviță pentru Amiras, și care prețuire ar fi fost de natură să împiedice pe cronicar, dacă el ar fi în adevăr Amiras, să vorbească de rău pe domnitor, sînt numai acțiuni în legătură cu *îndatoririle ce reveneau ușerului, redate însă în cronică în mod tendențios*; i se atribuie roluri pe care le putea avea el fiind întotdeauna în aceste însărcinări numai auxiliarul unui boier mare în funcție sau *biv.* Lucrurile n-ar mai trebui

[27] Am fixat începutul acestei domnii „noiembrie 1683" fiindcă la data arătată țara era ocupată de oștile polono-moldave ale lui Ștefan vodă Petriceicu (nota Stoide).

[28] Dan Simonescu, *loc. cit.*

[29] Dan Simonescu, *op. cit.*, p. 19—20.

[30] Domnitorul în primăvara anului 1713 ar fi afirmat către Hyltéen, trimisul suedez la Poartă următoarele: „dragomanul Mării Sale Suedeze, secretarul de cancelarie Amiras, a fost în înțelegere și corespondență cu dușmanii înverșunați ai Măriei Sale, mai ales cu hanul tătarilor și că, în dauna Mării sale le-a destăinuit tot ce a crezut de bine de știut pentru dînșii". N. Iorga, *Istoria literaturii române din secolul al XVIII-lea*, vol. I, ed. cit., p. 381, după Hurmuzaki, *Documente*, IX, 1, p. 506.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

discutate căci ele au fost judicios puse la punct de I. G. Sbiera [31]. Pentru că au fost readuse în discuţie de Dan Simonescu, trimitem pentru lămurirea problemei la actele păstrate în *Condica* de socoteli a lui N. Mavrocordat, singură, pe lîngă cele relatate de Cantemir [32], să ne pună în evidenţă rolul uşerului în funcţie sau biv, la trecerea diferitelor solii. Apar aici: vel uşerul Iacovachi, doi foşti uşeri, Alexandru (Amiras) şi Indirliul, şi uşerul (al doilea sau al treilea) Anastasă [33]. Dar să revenim acum şi la cealaltă problemă ridicată de autorul studiului introductiv, cea a lipsei de recunoştinţă pe care Amrias, dacă el ar fi autorul cronicii, n-o putea arăta unui domn care îi fusese favorabil. Cum şi-ar fi manifestat această nerecunoştinţă? Afirmînd că domnul era lacom de bani, slujitorii cei mai devotaţi şi l-ar fi făcut duşman cu „prepus şi necunoaştere de slujbă" [34]. Dar în Cronică aceste învinuiri se aduc, oarecum, după o pregătire a cititorului: „Numai în lume nice un lucru fără de pricină nu este şi omulu fără de greşală; aşa şi Mihai vodă făcut-au de obşte greşală" [35].

Dacă se ţine seamă însă de rolul atribuit în cronică lui Amiras, sîntem nevoiţi să admitem că mai curînd relatarea acestui rol e menită să dovedească teza ingratitudinii domnului faţă de o slugă credincioasă, cum era Amiras. Era în aceasta, fără îndoială, şi o scuză a lui Amiras pentru faptul de a fi trecut de partea lui Grigore vodă, rivalul lui Mihai vodă.

Deci, după relatările din Cronică faptul de a fi blamat pe Mihai vodă nu trebuie socotit drept o comportare de nerecunoştinţă ci numai reproşuri pentru servicii nerăsplătite; de aci şi relatarea despre lăcomia domnului şi „prepusul", adică bănuiala în care avea pe cele mai credincioase slugi.

Să revenim acum la autorul relatărilor despre serviciile aduse de Amiras domnului Mihail Racoviţă. Ele fiind părtinitoare şi exagerate ca importanţă nu au putut fi scrise decît de o persoană îndatorată faţă de acesta. Aşa credem noi că s-ar fi petrecut lucrurile dacă Amiras ar fi fost un boier puternic, care să-şi poată permite luxul de a stipendia diverşi oameni de condiţie inferioară pe scara socială. Ţinîndu-se seama că Amiras nu putea face aşa ceva, teza unei alte persoane care să fi scris o cronică, în care este astfel prezentat acest modest slujbaş domnesc, nu pare plauzibilă.

Un alt argument adus de Dan Simonescu contra paternităţii lui Amiras asupra *Cronicii anonime* ar fi „antigrecismul" pe care domnia sa crede a-l fi surprins în operă. Să vedem, după aprecierile editorului în ce constă acest antigrecism? Domnia sa observă că la domnia lui Constantin Duca „cronicarul se colorează puţin ca antigrec", deoarece acesta afirmă că noul domn urmînd „sfatul cel rău al unora", „nu s-a încrezut în pămînteni", ci a venit de la Ţarigrad cu slujitori (greci)", „ca la 200" întreţinuţi cu multă cheltuială" [36]. În cronică este însă vorba despre „seimenii" (cuvîntul „greci" e adăugat de Dan Simonescu) [37], care nu erau *greci*, ci lefegii sud-dunăreni de origine diferită: albanezi, iuruci musulmani, bulgari, sîrbi, macedoneni. Autorul cronicii blamează pe Duca nu pentru că a adus „greci" cu dînsul, ci pentru că a încărcat ţara cu cheltuieli. Dacă cronicarul ar fi făcut aluzie la greci ar fi spus acest lucru la domnia lui N. Mavrocordat, despre care un antigrec, care e însuşi autorul cronicii atribuite lui N. Muste şi pe care el îl utilizează ,afirmă: „cu mulţime de greci au venitu, cîtu rămăsese Feneriul pustiu în Ţarigrad, cît numai muierile lor rămăsese, éra grecu îmblai multu pînă dai de vreunul acolo. Éra aice sosind ămplut-au curtea domnească, toată odăile şi prin tîrgu pre la gazde" [38]. *Cronica*

[31] I. G. Sbiera, *Mişcări culturale*, p. 184—185.

[32] D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. G. Pascu, p. 145.

[33] N. Iorga, *Condica de porunci, corespondenţe, judecăţi şi cheltuieli a lui C. Mavrocordat*, ca domn al Moldovei (1741—2), în *Studii şi doc., VI, p. 301*, 328, 355 şi 392.

[34] Dan Simonescu, *Studiul*, p. 19—20 şi *Cronica*, p. 96, rîndurile 6—13.

[35] *Cronica anonimă*, ed. Dan Simonescu, p. 65.

[36] Dan Simonescu, *Studiul*, p. 8.

[37] *Ibidem*.

[38] Pseudo N. Mustea, *Letopiseţul*, ed. cit., p. 41.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

anonimă însă a purgat cu toată atenţia aceste pasaje din izvodul folosit. Tot o tendinţă antigreacă, după Dan Simonescu, ar cuprinde şi pasajul din cronică în care sînt subliniate anume lipsuri ale domniei lui Antioh Cantemir (1705—1707). Şi acestea s-ar fi datorat influenţei boierilor (greci) Panaiotachi Morona şi Ilie Cantacuzino [39]. Dar oare cronicarul, vorbind despre influenţa nefastă a acestora asupra voievodului îi ataca în ipostaza de „greci", sau numai de partizani ai unei eventuale noi domenii a lui Constantin Duca, pentru care aceştia şi intrigau? Noi credem că aceasta e explicaţia atitudinii cronicarului. Dealtfel, mai departe Dan Simonescu îşi atenuează afirmaţia aceasta, observînd că pasajul în cauză e o reproducere din cronica racoviţeană. În concluzie, nu se poate vorbi despre o atitudine antigrecească în cuprinsul *Cronicii anonime*.

În continuarea susţinerii tezei sale, Dan Simonescu crede a fi observat că Ghica nu l-ar fi protejat pe Amiras, că nu l-a ridicat pe scara ierarhică, menţinîndu-l ca simplu secretar de limbi orientale pe lîngă cancelaria domnească. Şi aceasta, după domnia sa, ar constitui, o dovadă că „nu avem dreptul de a-l socoti pe Amiras drept cronicarul ales de domnitorul Ghica pentru a-i glorifica domnia" [40]. Făcîndu-se această afirmaţie se uită un lucru. În domnia lui Mihail Racoviţă, la început Amiras a fost „mare uşăr" [41], pentru a trece apoi ca mare cămănar [42], situaţie în care l-a găsit începutul domnii lui Grigori Ghica [43]. Se pare că în această dregătorie a rămas şi în cursul primei domnii a acestuia. „Cronica anonimă" se încheie la mijlocul domniei lui Grigore Ghica, aproape de încheierea anului 1729. Traducerea în greceşte a celor două cronici e arătată ca o lucrare făcută de către „Alexandru Amiras biv vel sulger" [44]. În ce domnie a putut fi sulger Alexandru Amiras, pentru a fi cel mai tîrziu în 1739 biv vel sulger dacă nu în domnia lui Grigore Ghica şi anume în cea de a doua domnie? Deci nici argumentul cu lipsa de bunăvoinţă a lui Grigore Ghica faţă de Amiras nu poate sta în picioare.

Un alt argument în sprijinul celor afirmate de editor ar fi împrejurarea că Amiras, „ambiţios de a-şi arăta numele pe scrierile lui", nu-şi spune autor al cronicii, ci numai traducător al ei. La această observaţie, credem că se poate face o alta: avem noi toată certitudinea că în adevăr Amiras este acela care şi-a scris numele pe opera tradusă în greceşte. După cît se ştie, indicaţia că traducerile s-au făcut de Amiras este consemnată doar în nota de titlu care însoţeşte manuscrisul grecesc de la Biblioteca din Paris. Avem însă îndoieli din chiar cuprinsul notei că ea a fost scrisă de Amiras. Dar despre aceasta mai departe.

Argumentul cel mai puternic contra admiterii paternităţii lui Amiras asupra *Cronicii anonime* pare a fi însă acela al presupusei necunoaşteri depline de către dînsul a limbii române, el fiind un străin, care probabil a venit mai tîrziu în ţară. Dan Simionescu a pledat şi pentru acest argument şi a avut în sprijin şi observaţia făcută de P. P. Panaitescu asupra unor termeni româneşti transcrişi

---

[39] În a doua domnie, Mihail Racoviţă a pus să fie sugrumat, în închisoare, Panaiotachi Morona, fost postelnic, partizan al lui Constantin Duca şi înrudit prin alianţă cu Ion Costin hatman, fiul cronicarului Miron Costin.

[40] Dan Simionescu, *Studiul*, p. 20.

[41] Act din Iaşi, 30 aprilie 1717 (7225) prin care Mihai Racoviţă voievod judecă pricina dintre „Hrisanth igumenul de la Sfeti Ioan Zlataust", cu „Nicodim igumenul de la Dancul". Se arată că „au mai mărturisit şi dumnealui Alexandru vel uşer" (N. Iorga, *Studii şi documente*, VI, p. 59—60. De luat în consideraţie şi datele din *Cronica anonimă* în care se întîlneşte citat „Alexandru vel uşer", ed. Dan Simionescu, p. 78, 84, 85 şi 88.

[42] *Cronica anonimă*, ed. Dan Simionescu, p. 91 şi 92.

[43] „Menţiune „Pentru nişte odoare depuse" la Alexandru č-au fostu cămănar mare la domnia mării sale Mihai vodă". Acesta le vinde cînd au căzut mării sa Grigori vodă domn aice în Ţară". *Condica de porunci, corespondenţe, judecăţi şi cheltuieli a lui Constantin Mavrocordat ca domn al Moldovei (1741—2)*, în N. Iorga, *Studii şi documente*, VI, p. 254.

[44] M. Kogălniceanu, *Letopiseţele*, III, loc. cit., şi Hase...

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

în cronică numai cu caractere şi desinenţe greceşti şi nu traduşi în limba greacă [45]. Mărturisesc că argumentele nu ne conving. În felul acesta au procedat toţi scriitorii care au tradus texte româneşti într-o altă limbă, fie ea greacă, fie slavă şi, în unele cazuri, şi acei care au făcut traduceri din aceste limbi în limba română [46]. Aş aminti în acest sens şi procedeul urmat de contemporanul anonimului din cronica amintită, şi el un anonim, care a compilat cunoscuta *Cronică ghiculească*.

Într-un pasaj din această cronică, o expresie împrumutată din *Letopiseţul Ţării Moldovei* [47] „sucman apăresc", îl redă şi el prin σουκμὰν'απὰρικον.

Mai este încă o chestiune. Dan Simionescu a observat în manuscrisele păstrate din *Cronica anonimă* unele adaptări şi neteziri, ba în unul din aceste manuscrise chiar o „interpolare". Oare aceste intervenţii în cuprinsul cronicii nu se datorau tocmai încercărilor de a reduce unele asperităţi de limbă, iar versiunea de cronică în care e vorba despre uciderea lui Alexandru Ghica, să fie datorată unei interpolări şi nu dimpotrivă să ne aflăm în faţa unora dintre manuscrisele rămase fără o intervenţie ?

În ceea ce priveşte cunoaşterea limbii române de către Amiras, e de presupus că împrejurările în care a fost pus Alexandru Amiras şi timpul petrecut în ţară, pentru el care era un cărturar, probabil şi cunoscător al limbei latine [49] i-a fost suficient să deprindă limba română în aşa măsură pentru a scrie o cronică. Despre Grigore Ghica se afirmă în *Cronica anonimă* că a învăţat limba ţării numai în şase luni [50]. Iar cît despre N. Mavrocordat, încă de la începutul domniei a doua el singur afirma că „pricepem deja limba ţării" [51]. E întrebarea dacă Amiras în mai bine de două decenii petrecute în ţară să nu fi putut învăţa limba pentru a scrie o cronică ? Să venim acum la data admisă că s-ar fi făcut traducerea în greceşte a cronicii din 1661—1729. Încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, Hase, editorul francez al unor extrase din cronică, în studiul cu care le însoţea, făcuse următoarea observaţie logică : scrierea nu putea fi terminată în februarie 1729, atît timp cît suretul de pe hogetul tătăresc purta data de septembrie acelaşi an [52]. Observaţia aceasta n-a fost sesizată sau a fost trecută cu vederea de istoricii mai vechi. A fost însă observată de Dan Simionescu, care încearcă să explice lucrurile, într-un fel care nouă nu ni se pare cel mai potrivit. Se

---

[45] „Amiras ca traducător se dovedeşte că nu ştia bine româneşte. Necunoscînd sensul unor cuvinte româneşti le-a reprodus ca atare, dar dîndu-le desinenţe greceşti : κουρτανον = curtean, βαταχλον = vataf ş.a. Alte ori a omis cuvintele neînţelese, cazul cuvîntului fotaze (acoperămînt de pînză pentru împodobirea cailor" (Dan Simonescu, *loc. cit.*, p. 29). Nota 52 trimite la P. P. Panaitescu, Miron Costin, *Opere*, p. 362—363. Ne întrebăm : să nu fi ştiut Amiras ce înseamnă „fotaze", termin grecesc φουτας ! Nu e mai potrivit să deducem că manuscrisul, în acel loc, a suferit o alterare ?

[46] A se vedea în acest sens şi observaţiile lui Demostene Russo, *Cronica Ghiculeştilor*, în „Buletinul Comisiei Istorice a României", Bucureşti, 1916, p. 15.

[47] Ed. C. Giurescu.

[48] *Cronica Ghiculeştilor*, ediţie îngrijită de Nestor Camariano şi Ariadna Camariano-Cioran, Bucureşti, 1965, *Introducere*, p. XIX.

[49] G. Pascu credea că Amiras cunoştea şi limbile de circulaţie diplomatică, latina şi italiana, în afară de limba maternă greacă şi cea turcă (G. Pascu, *Istoria literaturii române sec. XVIII*, vol. III, *Cronicarii moldoveni şi munteni*, Bucureşti, 1926, p. 67).

[50] Ediţia Dan Simionescu, p. 126 : „În mierare era şi boiarilor săi, cum aşia curund şi limba învăţase „cum şi tot rîndul obiciailor şi a giudecăţilor ţării"...

[51] Fragment din scrisoarea adresată în 1712 de N. Mavrocordat lui Gherasim „fost al Alexandriei", text grec şi traducerea în limba română la Demostene Russo. *Critica textelor şi tehnica ediţiilor*, în „Buletinul Comisiei Istorice a României", I, Bucureşti, 1915, p. 15.

[52] Citäm după Dan Simionescu, *op. cit.*, p. 24 şi nota 69.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pare că ne aflăm în faţa unei neînţelegeri de către domnia sa a problemei abordate şi anume a distincţiei care trebuie făcută în ceea ce priveşte cronologia între „era de la zidirea lumii" şi „era nouă" sau „anii de la Hristos". Domnia sa spune: „În fond nu este nici o inadvertenţă, dacă luăm în consideraţie... că anul calendaristic începea cu 1 septembrie şi se termina cu 31 august" [53]. Dar aceasta este corect numai pentru era de la „zidirea lumii", cu începerea anului la 1 septembrie (stilul bizantin). Pentru a reduce anii de la zidirea lumii în „anii de la Hristos" ,se ştie că trebuie să se scadă 5508 ani pentru lunile ianuarie—august şi 5509 ani pentru lunile septembrie—decembrie. În datele consemnate în manuscrisul cronicii traduse în greceşte se găsesc înserate două computuri deosebite; în însemnarea de titlu a lucrării se găseşte menţionat data de la Hristos „februarie 1729", ca dată la care s-ar fi tradus cronica şi data de la „zidirea lumii" „septembrie 7238", data emiterii hogetului. Pentru a aduce la acelaşi nivel cele două sisteme de datare trebuieşte sau să prefacem anii de la Hristos 1729 în ani de la zidirea lumii, adăogînd la aceştia cifra de 5508 şi atunci vom avea „februarie 7237" ca dată a scrierii şi „septembrie 7238" a emiterii hogetului, sau să scădem din 7238 cifra 5509 şi atunci vom avea după „februarie 1729", „septembrie 1729". Deci Hase pe drept cuvînt se îndoia că ar fi fost posibil ca scrierea, care cuprindea lucrări făcute în septembrie 1729, să fi fost tradusă în februarie acelaşi an. În fond el se îndoia despre exactitatea datei de februarie 1729 ca traducere a lucrării.

Cu aceasta venim la o altă chestiune pusă de către editorul şi exegetul cronicii şi după noi nerezolvată în mod satisfăcător, aceea a datei la care a putut fi scrisă Cronica anonimă. S-a văzut şi din observaţiile lui Hase că ea n-a putut fi scrisă în februarie 1729, ci la o dată ulterioară lui septembrie acelaşi an. Deci se impune concluzia că data din titulatura traducerii a fost transmisă, sau numai citită, greşit. Să vedem dacă nu cumva şi din cuprinsul *Cronicii* reiese că data scrierii ei a fost ceva mai depărtată decît a fost socotită îndeobşte şi de asemenea de editorul modern, pe baza a două evenimente relatate în cronică şi anume: 1) arderea Iaşului şi a curţii domneşti şi 2) data trecerii în postul de terziman a lui Alexandru Matei Ghica. Domnia sa afirmă că, din felul în care sînt menţionate aceste evenimente, reiese „o redactare contemporană cu săvîrşirea faptelor, începînd cu sfîrşitul domniei a treia a lui Mihai Racoviţă" [54]. Să vedem pe ce îşi bazează editorul concluziile. Într-un loc din *cronică* se spune: „iară la anul 7233, iară al domniei sale Mihai Vodă, al noulea, tîmplatu-s-au în Iaş foc mare"; au ars curţile domneşti „şi fiind vreme de primăvară îndată s-au apucat Mihai vodă şi au făcut case de iznoavă, *cum să văd*" [55]. Şi Dan Simonescu arată că „focul s-au întîmplat în iarna anului 1725" [56]. În alt loc al cronicii se face menţiune că după moartea lui Matei Ghica, tatăl domnitorului, au rămas „Grigore vodă mic, cu fratele său Alexandru, *carele acum este terziman*" [57]. Dan Simonescu conchide: „Alexandru Ghica a devenit terziman în 1727, deci la această dată cronicarul terminase partea de compilaţie şi ajunsese cu tratarea la începuturile domniei lui Grigore Ghica. Modul de exprimare în aceste exemple: „cum se văd" şi „carele acum este terziman, şi din altele care s-ar putea da, arată o redactare contemporană cu săvîrşirea faptelor, începînd cu sfîrşitul domniei a treia a lui Mihai Racoviţă" [58]. Să vedem însă dacă concluzia trasă se bazează pe premize sigure. E natural să deducem că dacă expunerea ar fi contemporană sau apropiată ca dată evenimentelor tratate, ea ar trebui să fie şi exactă. Există însă în cronică o greşală de datare care anulează justeţea concluziilor editorului: data focului din Iaşi, în care au ars atît curtea domnească cît şi o seamă de mari monumente arhitecturale între care şi clădirea şcoalelor. Acest sinistru n-a avut

[53] Dan Simonescu, *op. cit.*, p. 24.
[54] Dan Simonescu, *Studiul introductiv*, p. 25.
[55] Dan Simonescu, *loc. cit.*
[56] *Ibidem.*
[57] *Ibidem.*
[58] Dan Simonescu, *Studiul*, p. 25.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

loc în 7233, anii e.n. 1725, ci încă cu doi ani mai înainte, adică în 1723 [59]. Dar greşala aceasta de datare a unui eveniment de o aşa de mare însemnătate nu o putea săvîrşi cineva care scria paralel cu lucrurile care se petreceau, ci numai de cineva care va scrie mult mai tîrziu. Să venim acum la data la care Dan Simonescu deduce că Amiras ar fi început redactarea părţii originale din cronică care, după domnia sa, ar fi coincis cu domnia lui Grigore Ghica, mai precis cu începuturile terzimăniei lui Alexandru Ghica. În adevăr Alexandru Ghica e terziman, cum arată domnia sa, din 1727 înainte, dar îşi va sfîrşi cariera patrusprezece ani mai tîrziu ,în februarie 1741, printr-o catastrofă. Pentru povestitor „acum" înseamnă orice dată înainte de căderea lui. Ceea ce se poate deduce de aici e numai că scrierea cronicii a început înainte de februarie 1741, data căderii terzimanului Alexandru Ghica.

Dan Simonescu a admis, ceea ce fusese dealtfel observat şi de cercetătorii mai vechi, că izvorul principal al *Cronicii anonime* îl constituie *Letopiseţul moldovenesc* cunoscut sub numele lui Pseudo Muste. E de observat că acest letopiseţ tratează şi domnia lui Grigore Ghica, specificînd, cu destule amănunte împrejurările în care au avut loc : conflictul dintre Grigore Ghica şi tătari, apoi reforma şcolară făcută de acesta şi, de asemenea, cîteva informaţii despre dări. Dar reforma şcolară a lui Ghica a fost operată între iulie-septembrie 1728 [60] ; pentru săvîrşirea ei a venit în ţară şi patriarhul Hrisant Notara. Gramata acestuia pentru şcoale poartă data de septembrie 1728 [61]. Deci trebuie să se admită că *Letopiseţul*, cunoscut sub numele lui Pseudo Muste, a fost terminat după această dată. Cum putea autorul *Cronicii anonime* să înceapă redactarea operei sale, care în mare parte este o compilaţie după Pseudo Muste, către sfîrşitul anului 1726, cînd opera care trebuia să servească de model se va termina doi ani mai tîrziu ? Există apoi şi alt argument care se împotriveşte datării „februarie 1729" a scrierii cronicii şi apoi a traducerii ei în greceşte. Într-un loc din cuprinsul cronicii în originalul din limba română [63], şi apoi şi în nota din titlul ei din traducerea grecească [64], Amiras e numit „biv vel sulger". Nu reiese însă din informaţia păstrată că pînă în februarie 1729, Alexandru Amiras ocupase această dregătorie şi la data menţionată se găsea ca „fost" mare sulger. În datele din cronică, în care e vorba despre dînsul i se spune „vel uşer" [65], şi „mare cămănar" [66]. După unele acte, editate pînă acuma, puţin clare, se vede că în situaţia aceasta l-a găsit venirea în domnie a lui Grigore

[59] Const. A. Stoide, *Contribuţii la istoria învăţămîntului în şcolile din Iaşi*, în *Contribuţii la istoria învăţămîntului românesc*, Bucureşti, 1970, p. 104—105.

[60] 14 iulie. Scrisoarea lui Nicolae vodă Mavrocordat către patriarhul Hrisant Notara care se găsea la Iaşi : „ne-am bucurat mult pentru plănuita aşezare a şcolii de acolo", (Hurmuzaki-Iorga, *Documente greceşti*, vol. IV, partea II, Bucureşti, 1917, p. 988—989, nr. DCCCCLVI) şi scrisoarea din 30 iulie 1728, acelaşi către acelaşi : a luat cunoştinţă de „alcătuirea celor trei şcoli" (*ibidem*, p. 904—905, doc. nr. DCCCCLXII).

[61] Iaşi, septembrie 1728, Gramata patriarhului Hrisant pentru şcolile din Moldova (*ibidem*, p. 1001—1009, doc. nr. DCCCCLXVIII) ; şcoala începe la 14 septembrie 1728 (Iorga, *Istoria învăţămîntului românesc*, Bucureşti, 1928, p. 67—68).

[62] N. Iorga a discutat pe larg partea care ne priveşte din opera lui Boscovich în cunoscuta lui *Istorie a românilor prin călători*, vol. II, Bucureşti, 1928, p. 177—186. De altfel, marele istoric l-a şi comemorat la Academie : *Rogeriu Iosif Boscovich şi Moldova. Cu prilejul comemorării lui* („Mem. Secţ. Ist., Seria III", vol. XIX).

[63] *Cronica anonimă*, ed. Dan Simonescu, p. 144.

[64] Dan Simonescu, *Studiul*, p. 20.

[65] *Ibidem*, p. 19.

[66] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ghica[67]. Dar și acum el apare în acte și cu vechiul atribut de ușeriu[68] sau fost ușeriu[69], ceea ce ar denota că dregătoria de „cămănar" nu-i venea prea la îndemînă. Dealtfel, pentru epocă, apar în acte alți mari sulgeri[70]. El se întîlnește în această calitate, tîrziu de tot, numai în 1749, într-o interesantă postură legată de cunoscuta lui formație cărturărească : prenumerant la Οδοσ μαθηματικῆσ. Se găsea tot la Constantinopol ca și în 1739, cînd adresa cele două scrisori unui înalt demnitar suedez[72]. Posibil să fi avut vreo însărcinare pe lîngă capuchihaia moldovenească de acolo. Înaintea lui apar ca prenumeranți următorii boieri greci legați de lumea noastră : spătarul Ghiorgachi Stavrachi, (cunoscut intrigant politic, acela care va sfîrși atît de tragic în 1765[73]), marele dascăl al Academiei Constantinopolitane, Critias și „nobilul" Dumitrachi sulgerul[74].

Nu e de crezut că indicația din originalul românesc al cronicii, care-l arată ca fost sulger, s-ar putea datora intervenției unui copist. Pare mai probabil că ea se datorează tocmai împrejurării că la data scrierii acestei opere Amiras era „fost sulger" și în cronică, în cazul fie că a fost scrisă de el sau de altcineva, i s-a dat titulatura pe care o avea în momentul scrierii și nu aceea din vremea în care se petrecuse cazul relatat. Datele puse în discuție de noi denotă o redactare a cronicii tîrziu după evenimentele petrecute, dar anterior cel puțin pentru începuturile expunerii, datei de februarie 1741, la care a avut loc moartea violentă a terzimanului Alexandru Ghica.

Dan Simonescu în studiul care însoțește ediția asupra cronicii, afirmă că izvoarele *principale*, pe care le-a folosit autorul compilîndu-le, ar fi *Cronica* atribuită lui N. Muste și *Izvodul Costăchesc*[75]. Ceva mai departe admite că pentru știrile despre petrecerea în Moldova, la Varnița, a lui Carol al XII-lea și implicațiile la care ea a dat loc, autorul *Cronicii anonime* n-ar fi folosit pe Amiras, *Adevărata istorie*, operă păstrată în limba italiană, ci numai pe Pseudo Nicolae

---

[67] „Pentru niște odoare depuse „la Alexandru č-au fostu cămănar mare la domnie mării sale Mihai vodă". Acesta le vinde cînd „au cădzut mării sa Grigorie vodă domn aice în țară". (N. Iorga, *Condica de porunci*... în *Studii și doc.*, VI, p. 254).

[68] „Alexandru ușeriul", N. Iorga, *loc. cit.*, p. 328.

[69] „Alexandru biv vel ușeriu", *ibidem*. Interesant de notat, că una din însărcinările legate de calitatea lui de „ușăr", nu atît ca funcție cît mai mult ca „specializare", e relatată și în cronica Ghiculească ; acolo însă sub numele de „Alexandri". Această onomastică a determinat pe D. Russo să se îndoiască că ar fi vorba despre Amiras. S-a dedus, întrucît acest „Alexandri "apare și ca postelnic (desigur mic), că ar fi vorba despre altă persoană decît Amiras. Mărturisim că ni se pare greu de admis că în documentele citate de noi să se fi strecurat o greșală de transcriere a numelui și în concluzie să fi existat în epocă doi foști mari ușeri cu nume atît de apropiate : Alexandru și Alexandri, dintre care cel de al doilea să ajungă și postelnic .Dealtfel, Russo în cunoscuta-i notă n-a încercat o identificare a acestui „Alexandri postelnic".

[70] Aceștia sînt : Adam Luca, mare sulger, între 1722—1728 ; Sandu Gane, mare sulger în 1731 ; Constantin Caragea, mare sulger în 1734—1735 și Stavro, vel sulger, în 1740.

[71] N. Gaidagis, *Catalogul cărților grecești*, vol. II, Iași, 1975, p. 120. Prenumeranții :... οτϊμιώτατος κίρίοσ αλἐνανδρος σλοντζαρι.

[72] Constantin I. Karadja *Deux lettres du dragman Alexandro Amiras*, în „Revue Historique de sud-est europeene", VI, 10—12, p. 336—339 : „ayant achevé d'escrire le livre du séjour du tres glorieux roy Charles XII, nostre maistre de glorieux memoire, je le fai lier et consigné aux Envoyes de Suede, par le vesseau qui part d'icy. Je l'ay dedié à S.M. la reine de Suède etc.

[73] C. C. Giurescu, *Istoria lui Iordache Stavracoglu*, București 1927, p. 16 (Extras din *Omagiu lui I. Bianu*).

[74] N. Gaidagis, *loc cit.*

[75] Dan Simonescu, *Studiul*, p. 16—17.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Costin [76]. În ceea ce privește partea din *Cronică* scoasă de autorul ei din *Izvodul Costăchesc*, domnia sa crede că s-ar referi și la perioada care cuprinde evenimentele din domnia lui Grigore Ghica. Prin aceasta se impută autorului studiului amintit de a nu fi sesizat problema. Am examinat cu atenție argumentele aduse de Dan Simonescu. Se pare că în parte domnia sa ar avea dreptate, însă cu o rezervă : nu toate datele despre Costăcheștii cuprinse în cronica de după 1711 au aceeași valoare probatorie pentru existența unui *Izvod Costăchesc* extins pînă după 1729. Unele date, cum ar fi acelea în legătură cu citarea acestor boieri în divanele domnești, sau în acte de interes general, nu implică numaidecît existența unei cronici de familie. Ele se găsesc și în alți cronicari contemporani. De natura acestora sînt, fără îndoială, datele din *Cronica anonimă* înserate în ediția de față [77]. Se cuprind însă în letopiseț și cîteva știri care ar putea proveni dintr-o cronică de familie ; știri care altfel nu ar fi interesat pe alți cronicari, și pe care aceștia nu aveau de unde să le cunoască. Între acestea credem că sînt de amintit : informația destul de dezvoltată, care vorbește despre vizita lui Grigore Ghica la Roșieci, moșia din ținutul Fălciu, a lui Constantin Costache. Acolo el a petrecut și Iordanul, fiind ospătat îmbelșugat de stăpînul moșiei [78]. Adăpostirea domnului după expediția contra tătarilor, pe o viforniță grozavă, la satul Ghermănești, pe unde trecuse dincoace de Prut, și aceasta moșie a lui Constantin Costache [79]. (În cronică s-a omis să se arate al cui era satul). Afirmația că dintre toți boierii care însoțeau pe domn în vizita făcută lui Iordache Cantacuzino la moșia de la Deleni, singur Constantin Costache cunoștea „taina" acestei vizite : intenția lui Ghica de a-și logodi fiul, pe Scarlat, cu fiica acestui boier [80] ; apoi dezvoltarea pe care a dat-o cronicarul acestei petreceri la casa lui Cantacuzino, cu multe amănunte intime, pe care nu le putea cunoaște oricine și pe care a putut să le cunoască autorul cronicii din relatările acestui *Izvod*.

Voi aminti aici și unele date în legătură cu presupusul de noi autor al *Izvodului :* Ștefan (nu Dumitru, cum greșit transcrie Simonescu) Pădure [81]. El se întîlnește în serviciul familiei Costache și după 1689 ,dată la care semnalasem alcătuirea zapisului de învoială între frații Costăcheștii [82]. Semnează în septembrie 1707 (7216) „Ștefan Pădure dascăl", un zapis de cumpărare de către Constantin Costache a unei părți din satul Costești [83]. El se găsea în serviciul acestei familii și treizeci de ani mai tîrziu, acum desigur foarte bătrîn, în martie 1737, cînd scrie actul prin care un răzeș, dăruiește lui Vasile Costache, „al doilea postelnic", partea sa din Fauri. Și aici își pune numele : „Eu Ștefan dascal" [84].

Obiecții asupra *Izvodului Costăchesc*, cel puțin a unei părți din ceea ce ar fi cuprinzînd cronica cu acest nume, și asupra presupusului său „inițiator", a ridicat D. Velciu, în recenzia pe care o face cărții lui Dan Simonescu [85]. Domnia sa afirmă că nu împărtășește „decît parțial părerile formulate" de noi în privința *Izvodului*... că argumentele aduse „nu acoperă întreaga întindere a izvodului pe care îl delimitează și nu conving în ce privește persoana inițiatorului, Lupul Costache vornicul". Apoi domnia sa crede că există „o ruptură, un hiatus, în

[76] *Ibidem*, p. 8—9.
[77] *Cronica anonimă*, p. 96, 98, 122, 123, 127 și 134.
[78] *Cronica*, p. 131.
[79] *Ibidem*, p. 135—136 „și pe Costantin Costache hatmanul l-au îmbrăcat cu blană de soboli, mulțumindu-i de slujbă...".
[80] *Cronica*, p. 146—147 : „den vreme ce nime altul n-au știut acea taină, fără numai hatmanul Constantin, el au știut mai denainte".
[81] C. A. Stoide, *Izvodul Costăchesc*, extras din culegerea „Studii și articole de istorie", vol. VI, București, 1964, p. 37—39.
[82] *Ibidem*, p. 37.
[83] Zapis din 8 septembrie 1707 (7216) în Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, V_1, p 178.
[84] *Ibidem*, p. 148 ; act din 17 martie 1737 (7245).
[85] Dumitru Velciu, *Cronica anonimă* etc., în „Revista de istorie", tom. XXIX, 4, 1976, p. 621—625.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

timp între mai vechile „însemnări" care privesc personalitatea lui Gavril Costache tatăl (mort la 1688), vizibile cel puțin în *Pseudo Nicolae Costin* (1661—1709) și ceea ce ar trebui să constituie partea contemporană cu Lupul Costache (în special anii 1710—1712), insuficient acoperit argumentul inexpresivității figurii lui Vasile Costache, fiul cel mai mare al lui Gavril, care l-a precedat pe Lupu în marile demnități de divan. Pe de altă parte tocmai partea contemporană, privitoare la Lupul Costache, inițiatorul izvodului după C. A. Stoide, nu se referă suficient de expresiv și se delimitează cu dificultate din scrierile păstrate care ar fi preluat-o și ar fi transmis-o pînă în zilele noastre, în timp ce mai vechile „însemnări" răspund cu prisosință acestor condiții" [86]. D. Velciu se îndoiește, dacă „Nicolae Costin și Neculce, participanți activi la evenimentele din 1711, cu puncte de vedere proprii bine conturate, ar mai fi avut nevoie de un izvor pentru a-și redacta capitolele respective din cronică" [87]. Apoi aceluiași i se pare că aci, cu ori cîtă „insistență" s-ar căuta, în „cronica lui Ioan Neculce, de pildă", nu se găsește „acolo nimic favorabil lui Lupu Costache" [88]. În continuare, Velciu afirmă că Sava iremonahul, care după domnia sa ar fi alcătuitorul cronicii lui Pseudo N. Costin, este și interpolatorul cronicii lui Nicolae Costin [89].

La aceste obiecții ale lui D. Velciu credem că se poate răspunde în felul următor în apărarea tezei noastre: a) în legătură cu pretinsul *hiatus* din izvod; cronicarul care, după noi, folosește *Izvodul* și-a ales părțile care i-au convenit; în privința lui Vasile Costache, datele pe care le dă sînt puține la număr și fără nimic deosebit și, după părerea noastră, ele ar fi putut fi luate din orice alt izvod, dar și din cel costăchesc — deci aceasta nu înseamnă că în expunerea, pe care a făcut-o autorul izvodului, a existat în realitate un hiatus; n-am afirmat-o și nici nu e de conceput acest lucru, în cazul că în adevăr a existat un astfel de Izvod; b) despre evenimentele în legătură cu anii 1711—1712, credem cu temei că în adevăr cele ce s-au petrecut în tabăra de la Bursuci a vornicului Lupu Costache, ca și evenimentele de după plecarea lui Cantemir, nu puteau fi cunoscute mai bine și redate de altcineva decît de un om de aproape al lui Lupu Costache. Neculce, dealtfel, plecase cu Dimitrie Cantemir în Rusia; Nicolae Costin ca să-și completeze *Letopisețul*, care era menit să constituie și el o dezvinovățire a vornicului urgisit, dar și pentru propria lui informare, a făcut apel la vărul său cu care e de înțeles să fi păstrat continue legături. În tabăra de la Bursuci, unde Lupu Costache și-a adunat nu numai gloata de luptători, dar și rudenii și apropiați, inclusiv locuitori din satele sale, se găsea, fără doar și poate, și omul lui de condei care era Ștefan Pădure. Lui îi va cere N. Costin informații în legătură cu evenimentele din 1711, din tabăra de la Bursuci și apoi în legătură cu întrevederea dintre Lupu Costache și vezirul Mohamed Paşa Baltagi, și apoi în legătură cu căimăcămia de patruzeci de zile a vornicului. În relatarea acestor evenimente se văd a fi și lucruri care nu puteau fi cunoscute decît de la acesta, după noi, prin intermediul scrierii „secretarului" său, Ștefan Pădure. E de conceput că, deîndată după consumarea faptelor, acest scriitor al Costăcheștilor a consemnat cele întîmplate, dîndu-le coloratura pe care o dorea stăpînul său. Ceilalți doi consemnatari ai evenimentelor le-au putut cunoaște ulterior, dar tot pe această cale. Neculce pentru a le combate și cronicarul racoviței pentru a le modela, cel puțin în parte, potrivit intereselor pe care le servea.

D. Velciu crede a fi descoperit că interpolările făcute la *Letopisețul* din 1709—1711 al lui N. Costin se datorează lui Sava ieromonahu, pe care domnia

[86] Dumitru Velciu, *Recenzia cit.*, p. 622.
[87] *Ibidem.*
[88] *Ibidem.*
[89] *Ibidem*, p. 622—623.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sa îl crede autor al cronicii pe care sîntem obişnuiţi a o numi a lui Pseudo Nicolae Costin [90]. Am pregătit şi noi o ediţie a acestei cronici şi am scris şi un studiu, mai dezvoltat, în care, cu părere de rău, n-am putut găsi un loc cuviosului ieromonah. Cît despre intervenţia lui Axinte Uricarul, în opera postumă a lui N. Costin, pentru care a opinat C. Giurescu [91], şi am adus şi noi cîteva argumente [92], sîntem acum în măsură să dăm o informaţie, ca să zicem aşa, mai „pe înţelesul" celor care se îndoiau de argumentele noastre. În ediţia N. Costin, *Opere*, I, recent apărută [93] am putut identifica o indicaţie din manuscrisul II, 22, indicaţie care nu se găseşte reprodusă în vechile ediţii şi care arată în mod expres intervenţia cunoscutului uricar în operă. Se spune acolo: „care acestea toate cîte s-au lucrat la Brăila mi le-au arătat Ivan căpitanul, carele au fost acolo cu muscalii, deci şi cu Axinte aşea le-am însămnat" [94]. Credem că e destul de clar pentru toţi acei care se mai îndoiau despre intervenţia lui Axintie Uricarul în opera lui N. Costin, căci acest pasaj e destul de dezvoltat. Aceasta ilustrează îndeajuns şi punctul nostru de vedere, anume că în cazuri aparte, cazul de la Brăila era similar cu cel de la Bursuci, ambele fiind în afara razei principale a evenimentelor anului 1711, cei care le vor relata vor fi nevoiţi să recurgă la informaţii date de participanţi, singuri în măsură să le cunoască. Repetăm, pentru evenimentele arătat mai sus, Nicolae Costin s-a adresat expunerii făcute de Ştefan Pădure în *Izvodul Costăchesc*. Dealtfel acest Ştefan Pădure, am spus-o şi în rezumatul publicat din studiul amintit [95], nu era un necunoscut pentru boierul, văr al patronului său. El în 1706 lega o carte de istorie care aparţinuse lui Pătraşco şi Nicolae Costin [96]. E de presupus că legăturile dintre dînşii nu s-au redus la numai acest fapt.

Dan Simonescu care a pledat, în studiul introductiv la ediţia acestei cronici, pentru respingerea ipotezei că Amiras ar putea fi autorul ei, socotit ca atare de unii istorici literari între care I. G. Sbiera, N. Iorga şi G. Pascu, afirmă că „este greu de identificat cu precizie numele" boierului autor, „şi o identificare ipotetică este inutilă" [97]. D. Velciu e mai categoric în privinţa aceasta. Domnia sa respinge explicaţia lui Dan Simonescu în legătură cu folosinţa în cronică a *Izvodului*. Plecînd de la considerentele că logofătul Constantin Costache apare amintit, într-o cronică relativ redusă ca dimensiuni, de nu mai puţin decît cinsprezece ori, că era un boier cult, fost şi logofăt al treilea, funcţie care presupunea cărturărie şi în plus „preţuit" de Grigore Ghica, îl socoteşte pe acesta autor al *Cronicii anonime*. Nu-l preocupă pe D. Velciu calitatea a o parte din indicaţiile din *Cronică* despre Constantin Costache şi de asemenea nici împrejurarea că un boier cu trecutul lui nu se putea coborî la rolul de scriitor de cronici de curte. Mai interesant însă de observat e că D. Velciu nu vede situaţia lui Constantin Costache, în fond opozant iremediabil al domnii lui Grigore Ghica şi partizan al unei noi domnii a lui Mihail Racoviţă; că din împrejurarea că acest voievod era nepotul de soră a lui N. Mavrocordat, domnitor care adusese moartea unchiului său, vornicul Lupul Costache, şi o va aduce şi pe aceea a vărului Iordache Costache, nu-i permitea această postură. Explicaţia întreruperii *Cronicii anonime* în cursul anului 1729 o vede D. Velciu în „supărarea" voievodului pe Constantin Costache pentru *amestecul* în complotul lui Iordache Cos-

[90] Dumitru Velciu, *Recenzia cit.*, p. 622—623.

[91] C. Giurescu, *Contribuţiuni la studiul cronicilor moldovene (Nicolae Costin, Tudosie Dubău, Vasile Demian)*, în „An. Acad. Rom., „Mem. Secţ. Ist.", seria II, tom. XXX, p. 292—293; acelaşi *Izvoadele lui Tudosie Dubău, Miron logofătul şi Vasile Demian* în „Buletinul Comisiei Istorice", I, p. 204—205.

[92] *Izvodul Costăchesc*, p. 24/30—32/38.

[93] Nicolae Costin, *Opere* I, Iaşi, 1976. *Ediţie cu un studiu introductiv*, de Const. A. Stoide şi I. Lăzărescu şi cu prefaţă de Gh. Ivănescu.

[94] Nicolae Costin, *Opere* I, p. 337.

[95] C. A. Stoide, *Izvodul Costăchesc*, p. 39.

[96] *Ibidem*.

[97] Dan Simonescu, *Studiul*, p. 22.

[98] Dumitru Velciu, *Recenzia cit.*, p. 623—625.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tache și al lui Dumitrașcu Racoviță, complot în urma căruia cel dintîi a fost și decapitat [99]. Iată și concluzia formulată de domnia sa: „Socotim că Grigore Ghica avea suficiente motive pentru a-i ridica fostului său apropiat, care îl trădase, dreptul de a scrie, în continuare, cronica domniei lui" [100]. Ceva mai departe domnia sa adaugă: „se prea poate că însuși Constantin Costache hatmanul, logofătul n-a mai îndrăznit, deși iertat, să o continue" [101].

Oare astfel de lucruri se lichidau printr-o „supărare", a domnului și un refuz de a-i mai încuviința cuiva însărcinarea să scrie o cronică? Apoi trebuie să mărturisesc că nu văd pe marele logofăt Constantin Costache, între altele, povestind cu lux de amănunte isprăvile, cu mult exagerate sau lipsite de orice semnificație ale „marelui ușă" și „cămănarului" Alexandru Amiras!

Trebuie să observ că felul acesta de a privi lucrurile nu e ceva accidental în lucrările lui D. Velciu. Domnia sa, în genere, fără să caute să adîncească o problemă, emite păreri și dă sentințe, creează situații și răstoarnă cele mai elaborate concluzii. Față de cele susținute de Dan Simonescu, cercetările făcute de noi duc la cu totul alte concluzii: *Cronica anonimă* nu poate fi contemporană cu evenimentele narate. Datele greșite din ea o arată scrisă, poate la ceva mai mult de un deceniu după petrecerea lor. Opera n-a fost terminată, și împrejurări pe care noi astăzi nu le cunoaștem au făcut ca autorul ei s-o întrerupă la mijlocul domniei lui Grigore vodă. Că e o lucrare nefinisată o dovedesc dealtfel și unele scăpări, chiar pentru partea de compilație, care altfel nu se pot explica; astfel în două locuri, cînd e vorba despre reîntoarcerea lui Gheorghe Duca de la asediul Vienei, se vorbește despre întîlnirea lui la Brașov cu prințul ardelean Rákoczy [103], deși noi știm că atunci domnea Mihail Apaffy. Este, probabil, o confuzie cu mai recentul Francis Rákoczy.

Din analiza datelor despre Amiras s-a văzut că cele cuprinse în *Cronică* nu puteau fi scrise decît de cineva în serviciul său, sau de el singur. Soluția din urmă se impune deoarece în situația lui Amiras, se înțelege că nu-și putea permite luxul unui „secretar" care să-i veșnicească numele. Dealtfel era și el un „istoric"! Dan Simonescu a admis unele împrejurări care presupun legături între autorul cronicii și micul slujbaș domnesc care era Amiras [104]. După noi, legătura nu poate fi decît aceea a admiterii lui Amiras ca autor. Toată informația păstrată duce la această concluzie, „traducerea" ei în grecește va fi avut loc concomitent sau numai la puțin timp după redactarea ei în limba română.

Abstracție făcîndu-se de rezervele formulate de noi la concluziile autorului din *Studiul introductiv* în ce privește data alcătuirii cronicii și persoana autorului ca și de la cele cîteva erori de informație, ediția de față a *Cronicii anonime* alcătuită de Dan Simonescu, cu meticulozitatea și competența ce-l caracterizează, e menită să pună la dispoziția cercetătorilor și publicului mai larg, pagini de istorie *veche românească*, redate în condiții superioare vechilor tipărituri, dealtfel, de mult epuizate. Pentru aceasta se cuvine să-i fim recunoscători.

[99] A se vedea ampla relatare în I. Neculce, *Letopisețul*, et. cit., p. 304—311.
[100] D. Velciu, *Recenzia cit.*, p. 624.
[101] *Ibidem*, p. 629.
[102] D. Velciu, *Ion Neculce*, București, Ed. Tineretului, 1968, p. 50.
[103] *Cronica anonimă*, p. 53.
[104] Dan Simonescu, *Studiul introductiv*, p. 22—23.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DOCUMENTE ROMÂNEŞTI DIN ARHIVELE POLONE ŞI FRANCEZE

DE

TH. HOLBAN

Documentele publicate în continuare au fost găsite în arhivele din Polonia şi din Franţa, pe care le-am cercetat între anii 1930 şi 1936 Iată care sînt aceste arhive:

A. Polonia (Varşovia):

1. Archiwum Główne akt dawnych, din care am folosit colecţiile: a) Libri Legationum b) Rachunki królewskie; c) Rachunki posłów; d) Rachunki generalne şi e) Archiwum koronne krakowskie — litera turcicae.
2. Biblioteka Ordynacji Krasińskich.
3. Biblioteka Narodowa.
4. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego.

B. Franţa (Paris):

1. Archives des Affaires Etrangères.
2. Archives Nationales.
3. Bibliothèque polonaise.

Majoritatea documentelor se referă la legăturile politice şi economice dintre Moldova şi Polonia, care în secolele XV şi XVI erau subordonate uzanţelor timpului medieval: domnul era faţă de rege, cum era regele faţă de împărat; dar trebuie să subliniem că aceste relaţii nu aveau nimic comun cu legea vasalităţii medievale din Occident. În această privinţă, documentele timpului ne arată că mai întîi regele trebuia să depuie jurămînt domnului moldovean şi apoi acesta răspundea prin aceeaşi formulă de jurămînt (vezi documentul din decembrie 1546 de la Iliaş voievod).

Toate chestiunile ce priveau legăturile dintre Moldova şi Polonia se rezolvau prin intermediul solilor. Soliile moldovene şi polone, după cum era şi normal, totdeauna au fost condiţionate de raporturile existente între cele două ţări: se observă însă că la alegerea unui nou rege sau la urcarea pe tron a unui nou domn, erau prezente solii în mod obligatoriu de-o parte şi de alta. Trebuie iarăşi arătat că soliile moldoveneşti erau invitate să participe şi la dezbaterile seimului central polon.

Documentele, atît cele polone, latine cît şi cele franceze, sînt scrise într-un stil întortochiat, fără punctuaţie şi cu ortografie nestabilă. Noi am păstrat însă ortografia originală, iar completările le dăm în paranteză.

1

1456. Iunie 9. Brusa. *Scrisoarea lui Mohamed II către Petru Aron, domnul Moldovei, cu privire la relaţiile comerciale dintre Turcia şi Moldova.*

Znak cesarski rozkazujący ten jest:

Teraźniejszego czasu z zacnym z messjyszowego zakonu, z Piotrem wojewodą wołoskim, zniósszy dawną nieprzyjaźń, stała się zgoda i pojednanie. Przeto rozkazuję aby w pań-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

stwach jego w Białogrodzie będący kupcy okrętami przyjezdżając w Jedrnopolu, w Bursie i w Konstantynopolu i ziemią kupczyli i handlowali a tak przychodzącym jako też odjezdżającym Begowie, Panowie Subbaszowie, spachiowie nasi i insi niewolnicy, żaden im samem a ni ich towarom i skarbom szkody czynić nie mają. A jeśli by kto przeciwnego temu co uczynił na takiegp ześlemy niewolnika naszego i w niwecz go obrucić będziemy. Tak wiedźcie a temu znakowi naszemu wiarę dajacie.

Pisan w Bursie 860 roku 5 Reğeb.

(Archiwum Koronne Krakowskie, dział turcika, karton 66, nr. 2)

Semnul împărătesc ce porunceşte este acesta :

În timpul de faţă s-a îndepărtat vechea duşmănie şi s-a făcut pace şi înţelegere cu cinstitul Petru, de lege creştină, domn al Moldovei. De aceea, poruncesc ca în ţările sale, la Cetatea Albă, negustorii de acolo cu corăbiile sosind la Adrianopol, la Brusa şi la Constantinopol şi acei care au cumpărat şi au făcut negoţ în ţară, precum şi begii, subbaşii, spahii noştri şi alţi robi ai noştri, care vin sau pleacă, nici unuia dintre ei, nici mărfurilor lor, nici lor şi nici comorilor lor, să nu li se facă nicio pagubă. Iar dacă cineva va face împotrivă, atunci voi trimite sclavul nostru şi-l va distruge. Astfel să ştiţi şi să daţi crezare acestui semn al nostru.

Scris în Brusa, anul 1456 iunie 9.

2

1504. *Regele polon trimite în Moldova pe Johann Balinski, pentru a-l saluta pe noul domn, Bogdan.*

Legatio ad palatinum Valachie per nobilem Johannem Baliinskii notarium regie Maiestatis.

Consiliarii dominacionis tue sciunt que fuit serenissimi domini mei voluntas ad eam terram et olim Joannem Stephanum hic dominacionis genitarem fanebat cum semper Maiestas sua...

(Varşovia, Libri Legationum, 2 fol. 16—17).

3

1514. *Regele polon trimite solie în Moldova şi află că turcii se pregătesc să invadeze această ţară.*

Ad voievodam Valachie legatio.

Ex legacione tua qua habuisti apud Sacram Maiestatem Poloniae intellexerunt consiliarii et proceres regni, quomodo turcorum imperator parat exercitum ad invadendam Valachiam utque te deponatur de gubernacionem ex dominio palatinatus et alius ponatur.

(Libri Legationum, 4 fol. 59).

4

1514. *Comisia mixtă moldavo-polonă ajunge la înţelegere.*

De oratore ad voievodam Valachiae mittendo palatino Calissiensis.

Quoniam voyevoda Valachiae maiorem fidem habet hiis qui ex interioribus partibus quasi ex visceribus regni ad eum mittentu que illis qui ex vicins illis terris que illi sunti finitime.

De designacione Comissariorum inter Valachiam et Podoliam.

(Libri Legationum, 4 fol. 59—61).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

5

1518. *Regele polon cere domnului Moldovei să dea liberă trecere solului său Wrona, care este trimis în Turcia.*

Voievode Moldavie,

Magnifice domine. Mittimus ad Cesarem Thurcarum hunc cursorem nostrum et subditum nobilem Wrona pro salvconductu magno oratori nostro et postulamus a vestra magnificiencia ut eundem Wrona euntem illuc et redeuntem libere per dominium suum transire permittat et conductorem suum illi adiungat usque ad fines eiusdem dominii sui factura per nostre bone amicicie et affinitate et ex vifederum nostrorum que inter nos habemus.

(Libri Legationum, 5, fol. 199 verso)

6

1523. *Regele polon răspunde lui Ștefan voievod, domnul Moldovei, că Isaicu și nepotul său Birlan, nu se află ascunși în Polonia.*

Steffano woiewode Valachie,

Magnifice domine, amice sincere, nobis dilecte. Gratam rem nobile fecit tua S. quem nos de hiis que cum imperatore thurcarum aguntur et de thartaris fecit certioris. Nos licet dudum comptum habemus que thartari sint instructi, ut vel nostras vel Magnificiencie tue terras adoriantur et comissimus, prefectis hominum nostrorum et cum necessitas esset hominibus eidem Magnificiencia tue illis que primum auxilium ferrent. tamen aduc ad comittemus, tua eciam Magnificiencie uti nobis est pollicita, si nostris qouque necessitas incumberet, admittat suis ut partier auxilium ferant. Nescinimus que Isayko et nepos eius Birlan essent in terra nostra et conservaretur a subditis nostris. Sed scribimus capitaneo nostro Camenecensis districti illi mandantes ut eos tovere non audeat, nec apud subditos nostros manere promittant. Nam et in hoc articulo et omnibus aliis volumus cum tua Magnificiencia fere miter et sinceriter pacta et federa omnia observare que bene valeat. Date.

(Libri Legationum, 5, fol. 190—191).

7

1526 *noiembrie. Refugiații moldoveni din Polonia cer ajutorul regelui împotriva domnului lor.*

Sabato post festum Sancti Martini

Tandem heri ultima hora diei in consilio maiestatis Augusto vocati sunt boiarones Moldavie quod de suorum aliorum profugorum nomine egerunt hoc de statu suo et illius terre et quo per hos homines autemptu et despoti discessissent omnium se non fuissent per largicios et consolarios et diligencias meas consiliari, ad hunc diem quibus sale datum est responsum per Rxum dominium agriey.

(Libri Legationum, 22, fol. 125).

8

1537. *Regele Poloniei răspunde lui Boldur, solul domnului Moldovei, în legătură cu pacea ce trebuie să existe între cele două țări.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Responsum woyewode Moldavie per Bolduÿ

Boldnÿv qui nomine voyvode Valachiae ad R. M. nunc in scriptis abstulisti, eadem di(e)m cum huc pus Veneras declarasti, miratur vehementa Regia M. voyvodam Valachiace verbis tamtumodo dicere et nunctiare se parem amplicit velli et R. M. se in obsequium tradere quoniam ab effusione sanguinis ch(ris)ciam p(o)lonorum abhocceret Re aut et studiis suis a pace et quiete esse alicum, quium polius omnes conatus suos eo intendere ut et M. R. et ditionibus eius hostilitatem et inuicia qua maximam posset inferat quas nincias dudum M. R. in ilo insigniter ulcisci et vindicari potuisset, si queamadmodum voyvoda facit ad effusionem Ch(rist)iani mpida et propensa esset, sed ad illa verius quod vaÿda animo et... semper abhocceret sicuti et nunc abhorret et diligenter cavet. In cuius R e i te(s) timonium ad interessiom serenissimi D. J. Regis Hung. id quod vayda ipse petit concedit sua Maestas ut vayda ad transicuque de paci oratores insignes ad se mittat quibus salvom conductu mittit ab hoc die, quo littere cuisdem salvconductu scripti sunt ad diem usque septi sancti Margaretae duraturum.

(Libri Legationum, nr. 6, fol. 54—55)

9

1531. *Petru voievod, domnul Moldovei, se plînge turcilor că oameniĭ răĭ din Polonia au prădat Moldova.*

... Mohamed Mustafa... Wam ktoryscie iest między Messyasza naśladuiącemi, naywybornieyszy między Iezusa chwalącymi, nayslawnieyszy, królewstwa Polskiego krolowi Zygmuntowi nad ktorym oznaymuię: że tymi czasy z Wołoskiey ziemi Piotr woiewoda, ludzi swych do nas przysławszy da znacz że z waszey strony ludzi swywolni na niektórych mieyscach w ziemi wołoskiey szkody poczyniwszy ubogim ludziom dobra, towary y stada pobrawszy, y wielkie krzywdy porobiwszy ze wszystkiem do Panstw waszych cało uszli, chcąc tego i oto bardzo prosząc, aby mu też odebrać dozwolenie zowąd daną. A tak iż z Nay: Cesarzem: którego... macie zobopolne przyiazni a wiecie dobrze że Woloska ziemia, iest własną ziemią Cesarza Pana mego a Piotr woiewoda iako y inszi Bekowie, iest niewolnikiem cesarskim, y od wielmożnosci iego w tamtey ziemi posadzony, poddani też tameczni daią dań y insze powinności odprawuią Porcie Ottomańskiey, zaczym aby ta ziemia iaką zaczepkę od kogo mieć miała, albo żeby na Panstwa Wielmożnego Cesarza miał kto rękę wyciągnać urazliwa by to Nay: Cesarzowi rzecz była. Przeto nie widząc tego bydz słusznością y nic o tym Nay: Cesarzowi nie supplikuiąc sam od siebie ten list piszę; aby iezli by to tak było, żeby ludzie waszi do Woloskiey ziemi wpadłszy, iakie szkody poczynić mieli, tedy cobykolwiek tam dobra albo towary, bydeł i stad pobranych się bydz ukazało, wynalazłszy abyście nazad powracać kazali a więcey nigdy ludziom na granicach tymtych mieszkaiącym do Wołoskiey ziemi *wpadaiąc przykrość iaką czynić srogim rozkazaniem zakazali, a w tym zobo*polnego które z Nay: Cesarzem macie przymierze ochronili, aby poddani tamteczni ktorzy dan cesarską bez żadnego nagabania z tamtey strony w pokoiu siedzieli. A iaką tą sprawą odprawicie listem swym do nas oznaymić nie zaniechywaycie.

Pisan w środku miesiąca Rebiul-Ewel nazwanego 938 roku.

(Archiwum Główne, Dok. z arch. koronn. Krakowskiego, litera turcicae, nr. 49 din 1531/389).

Mohamed Mustafa... Vouă Sigismund, rege al Poloniei, care eşti cel mai demn şi mai glorios, între cei care slăvesc pe Isus, îţi aduc la cunoştinţă că recent Petru voievod din ţara Moldovei ne-a trimis ştire prin oamenii săi, cum că oameni răi din ţara voastră, făcînd pagube oamenilor săraci, luîndu-le bunurile, mărfurile şi turmele de vite şi făcînd mari nedreptăţi, au fugit nepedepsiţi în ţara voastră şi cere să se afle, cine a permis aceasta. Deoarece aveţi prietenie cu împăratul turcesc şi ştiţi bine, că ţara Moldovei este o ţară proprie

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

a stăpînului meu, împăratul, iar Petru voievod, ca şi alţi boi, este un sclav împărătesc şi pus de el în acea ţară, iar supuşii de acolo dau dări şi alte îndatoriri trimit Porţii Otomane. De aceea, cine ar îndrăzni să întindă mîna asupra ţării măritului împărat, ar supăra pe prea măritul împărat. Iată de ce, considerînd că aceasta este just şi fără să mai spun despre acestea împăratului prea luminat, îţi scriu această scrisoare : dacă este adevărat că oameni din ţara voastră au atacat ţara Moldovei şi au luat de acolo bunuri, averi, animale şi turme, atunci să daţi poruncă ca să fie înapoiate şi de acum înainte să luaţi măsuri severe, ca oamenilor din ţara Moldovei să nu li se mai facă nicio nedreptate. Iar în ceea ce priveşte prietenia, pe care o aveţi cu împăratul prea luminat, să o păstraţi, pentru ca acei supuşi, care plătesc dări împăratului, să fie lăsaţi în pace. Să nu neglocotiţi această chestiune, să scriţi cum aţi rezolvat-o.

Scris la mijlocul lunii Rebiul-Ewel anul 938.

10

1538 ⟨august 3 — septembrie 12⟩. *Se înşiră cheltuielile făcute de armata polonă în drum spre Moldova.*

Emptio siliginis pro equis vectorum in defectu Avenem itinere eundo Moldaviam ver susque emptio correspondet distribute erant equi numero 395.

Imprimis 3 Augusti in Gologari pro 46 cassulis siliginis per grosos 4 facit flor. 6 gros. 4

Item 4 Augusti in castro Rzemyessowicze pro 46 cassulis siliginis per gros. 4 — flor. 6 gros. 4.

Item 5 August. in castro sub Jeziczna pro 46 cassulis siliginis per gros. 4 — flor. 6 — gr. 4.

Item 6 August : in castris Gline pro 46 cassulis siliginis per gr. 4 — flor. 6 — gr. 4.

Item 7 Augusti in castris Kozlovo pro 46 cassulis siliginis per grosos 4 — flor. 6 — gr. 4.

Item 8 Augusti in castris Wladyczin pro 46 cassulis siliginis per grosos 4 — flor. 6 gr. 4.

Item 9 Augusti in villa Dolhe pro 46 cassulis siliginis per grosos 4 — flor. 6 — gr. 4.

Item 10 Augusti sub villa — Kopiczimcze pro 46 cassulis siliginis per gr. 4 — flor. 6 gr. 4.

Item 11 Augusti in opido Krzikow pro 46 cassulis siliginis per gr. 4 — flor. 6 — gr. 4.

Item 12 Augusti ibidem pro 46 cassulis siliginis per gr. 4 — flor. 6 gr. 4.

Item 13 Augusti — in villa Kormicz pro 46 cassulis siliginis per gr. 4 — flor. 6 — gr. 4.

Item 14 Augusti in villa Pudlowcze prope Camyeniecz pro 46 cassulis siliginis per gr. 4 — flor. 6 gr. 4.

Item 15 Augusti ibidem pro 45 cassulis siliginis per gr. 4 — flor. 6 — gr. 4.

Item 16 Augusti ibidem pro 46 cassulis siliginis per gr. 4 — flor. 6 — gr. 4.

Item 17 Augusti ad fluvium Nyestr niczit datum est.

Item 1 septembrie in riditu a Choczim in castris sub Camyeniecz pro 42 cassulis siliginis per gr. 4 — flor. 5 gr. 18.

Item 4 sept. sub villa Kudlowicze equi 53 sunt Lunissi relicti sunt equi 342.

Quibus equos eo die empte sunt 36 cassulis siliginis per gr. 4 — flor. 4 — gr. 24.

Item 5 sept. in villis Ssamowcze pro 36 cassulis siliginis per gr. 4 — flor. 4 — gr. 24.

Item 6 sept. in villa Szielani pro 36 cassulis siliginis per. gr. 4 — flor. 4 — gr. 24.

Item 7 sept. in villa Dolhe pro 36 cassulis siliginis per gr. 4 — flor. 4 — gr. 24.

Item 8 sept. in Sokolow pro 36 cassulis siliginis per gr. 4 — flor. 4 — gr. 24.

Item 9 sept. in vila Dobrow pro 36 cassulis siliginis per. gr. r — flor. 4 — gr. 24.

Item 10 sept. in Dunayow pro 36 cassulis siliginis per gr. 4 — flor. 4 — gr. 24.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Item 11 sept. in villa Halka pro 36 cassulis siliginis per gr. 4 — flor. 4 — gr. 24.
Item 12 sept. in Myklaszow pro 36 cassulis siliginis per gr. 4 — flor. 4 — gr. 24.
Summa cassularum 1010 empte quelibet per gr. 4 facit per grossos 30 flor. 134 gr. 20.

(Rachunki krolewskie, Nr. 93, fol. 55—56).

11

1539 octombrie 26. *Regele polon scrie din Cracovia lui Ştefan, domnul Moldovei, cerînd liberă trecere pentru solul său, trimis la turci.*

Anno 1539. Palatino Valachiam.

Magnifice domini amice et vicine nobis dilecte. In presentum exhibitor homo dicionis nostre vadit post nunctium Imperatoris turcarum, qui apud nos non ita pridem Kyerdey cum rebus quibusdam quare postulamus a Maiestate Vestra ut eum tam istic euntem quam etiam inde redeuntem libere quiete et secure per diciones suas permittat et a suis permitti faciat. Factura rem et nobis gratam et mutua nostra amicicia dignam quam bene valere et felicem esse optamus.

Dat Cracoviae XXVI octobris, Anno Domini MoDoXXXIX

(Libri Legationum, nr. 8, fol. 157).

12

1540. *In răspunsul pe care l-a trimis solul polon Sobocki de la împăratul turc se arată că nu a vorbit nimic despre domnul Moldovei.*

An. 1540

Odpowiedź która Sobocki przyniósl od Cesarza tureckiego.

O wojewodę walaskiego. Niczem nie mówił bo mię był prosił wojewoda Walaski, iż jeśliby mię szukał w tem imieniem jego, jego syn Alexander i Hetman jego Mihul, abych mówił, jeśliby mię w tym nie szukali abych dał pokój. Otósz gdym był na dworze Cesarskiem tedy mi nic nie mówił, jam też w rzeczy jego nic nie mówił.

(Libri Legationum, nr. 7, fol. 97—100).

Anul 1540. Răspunsul pe care Sobocki l-a adus de la împăratul turc.

Despre voievodul Moldovei. N-am vorbit nimic, căci voievodul Moldovei m-a rugat, că dacă fiul său Alexandru şi hatmanul său Mihul, nu mă vor căuta în numele său, să vorbesc, iar dacă nu mă vor căuta să-l las în pace. Cînd am fost la curtea împăratului nu mi-a spus nimic, de aceea nici eu n-am vorbit despre treburile lui.

13

1540 ⟨decembrie⟩. *Regele polon răspunde soliei lui Petru Rareş, domnul Moldovei, în legătură cu venirea sa a doua oară la domnie.*

Responsum nunctio palatini Moldaviae.

Krol ÿego Mosc czosz od pana swego Pÿotra woÿewodi powiedzal ÿż za zadanÿm a prosbą ÿego Czessara ÿego mość tureczkÿ ÿemu da(1) zyemye bes ktoreÿ czas nie mali bil

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sasye wroczil ÿ on yemu dal ze wszitkim yako przed thim dzierzal, rad tho wydzi y sliszi a temu sÿe raduÿe. A bowiem yako yego k(rolewska mość) wyele sasyadowie a przyjacziele yego zicza tak tesz on swoim przyaczillom wszigo dobra rad sprzÿaÿe ÿ ziczi.

Czo sye doticze przimierza ktore yesth miedzy krolem yego m(ość) a panem twoim wieczne uczinione przysyęgą ÿ zapyssi potwierdzone ÿsz pan twoÿ roskazał ze ono tak yako przysiagł ÿ obÿeczal trzimacz y chowacz mocznie chcze tho k(rolewska) yego m(ość) rad slischi a thesz ono yako pan chrzeszcyanskÿ chowacz chcze y bedzie, o pyeniadze o ktore pan twoy woyewoda Valaskÿ yego k(rolewska) m(ość) prosyl thobi rad yego k(rolewska) m(ość) uczinil kyedibi takowe pyeniadze mial, ale ysch wyelkye ÿ przedtim nÿsz Czessarz tureczkÿ yego m(ość) se zyemie mie bil walaskieÿ przcziegnal za przczina pana twego nie potrzebnę widal tedi thego udzialacz nie może a tesch za czorkamÿ swemÿ ktore nie bardzo dawno wipossazil pyeniadze wielkye widal y na the rzeczy a potrzebi ktore krol yego m(ość) ma przed sobą widacz muszÿ radbi tho krol yego m(ość) dla pana twego uczinyl kÿdibi mogl alie przi the przczini uczinicz thego nie może bo pieniadze wszistkye widal ktorebi bil myal mogl bi bil theras krol yego m(ość) y swim y pana twego potrzebam bicz pomoczen.

O goncza czo twoÿ pan do Moskwi przeslacz krol yego mość acz tego na przimierzu nie masch opyssano abi bilÿ poslowie do Moskwi pana thwego przepuszczonÿ, a wschakosch dlia prosbi a ządania pana twego to uczinÿ ysz kiedi czas będzie tedi go przepuszcisz kaze a na ktore tes czas pan twoÿ ma tho uczinicz krol yego mość lÿsthem swoim panu twemu oznaymicz bedzie raczil.

Czo ssye doticze Scharpÿczow na ymie Nikulowiczi y Sÿenka o thich krol yego m(ość) a nÿ o skarbyech żadnich nycz nie wie alie ma krol yego m(ość) za tho yz thech liudzÿ a nÿ skarbow w panstwach krola yego m(ość) nie masch bo raczil yego m(ość) rozkazać swoim wschem poddanim abi ony zadnego czlowieka przichodnia any walaschina any turczina w zyemÿ a w panstwach yego k(rolewskiej) m(ość) przechowiwacz a nÿ ÿm żadneÿ pomoczi any zachowania dawacz nie smielÿ nad opyssanie przimierza ktore krol y(ego) m(ość) ma s panem woyewodą walaskym y ma za to krol y(ego) m(osc) ysch sye starostowie ÿ poddanÿ y(ego) k(rolewskiej) m(osci) tak yako yesth krolia y(ego) m(osci) roskazanie y wolia zachowują alie yesli ze thak bedzie ysch ktore s poddanich pana twego panstwach y(ego) k(rolewskiej) m(osci) bedzie tedi krol y(ego) m(osc) przimierzu w thim dossicz chcze czinicz y poddanim swim czinicz roskaże, a do starosth pogranicznich lysthi dal abi ony po thich liudziech ssye pitaly ÿ dalÿ znacz prawde krolowy y(ego) m(osc) yako sye the rzeczy maya.

O zone y o sini zebi bily wolno przepuszczony do pana woyewodi krol y(ego) m(osc) pyssal lÿsth do kroloweÿ yeÿ m(osci) wangierskiey ktori panu woyewodzie szlye ma czo tho krol y(ego) m(osc) ysch to krolowa yey m(osc) wegierska bedzie uczinicz raczila.

O zitho abi bilo nieprzedawano do Walach a ny yndziey s panstw krola y(ego) m(osci) dlia thego ze bil urodzay niedobri krol y(ego) m(osc) bil zakazal alie gdy theras pan twoy Pyotr woyewoda yest pan zyemi valaskiey s ktorim przymierza wieczne ma tedi da sye listhe swemu starostham pogranicznim roskazal aby thego wieczey nie bronily alie aby wolnie zitho pana twego poddanim kupowacz w panstwach y(ego) k(rolewskie j) m(osci) dopuszczyly.

(Libri Legationum, nr. 70, fol. 63—65).

Majestatea sa regele vede şi aude cu bucurie întoarcerea voievodului Petru în ţara sa ; căci precum el doreşte majestăţii sale regelui multă piretenie, tot aşa majestatea sa regele doreşte tot binele prietenilor săi.

În ceea ce priveşte alianţa ce este între majestatea sa regele şi domnul tău, întărită prin jurămînt şi zapise, întrucît domnul tău a făgăduit că va ţine şi păstra precum a jurat tot aşa şi majestatea sa regele va ţine şi va păstra. Despre banii, pe care domnul tău îi cere, majestatea sa regele i-ar da, dacă ar avea, însă nu are, fiindcă a cheltuit mult, din cauza domnului tău şi deci nu poate să-i împrumute ; în plus a cheltuit mulţi bani cu zestrea fiicelor sale, pe care nu de mult le-a măritat. Aşa încît majestatea sa regele bucuros l-ar împrumuta pe domnul tău cu bani, dacă ar avea.

În ceea ce priveşte lăsarea solului domnului tău să treacă spre Moscova, deşi în această privinţă nu stă scris nimic în tratate, totuşi majestatea sa regele îl va lăsa să treacă, atunci cînd voievodul va cere aceasta prin scrisoare.

În ceea ce priveşte pe Serpeşti şi anume pe Niculovici şi pe Sienca, majestatea sa regele nu ştie nimic, nici despre ei şi nici despre averile lor, fiindcă majestatea sa regele a dat

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

poruncă tuturor supușilor săi să nu primească și să nu găzduiască pe nici un moldovean și nici pe un turc în țările sale, să nu li se dea nici un fel de ajutor, în afară de alianța pe care regele o are cu domnul vostru. Dar m. s. regele a dat poruncă supușilor săi și starostilor de la graniță, ca să i se dea imediat de știre, dacă pe pămînturile regale se află vre-un supus de-al voievodului.

Despre soție și fii, ca să fie liberi să se întoarcă la domnul voievod, majestatea sa regele a scris scrisoare reginei Ungariei și crede că regina ungară îi va satisface cererea.

Deși majestatea sa regele luase măsuri ca secara să nu se vîndă în Moldova și nici în alte țări, acum fiindcă voievodul are alianță cu regele, s-a dat poruncă starostilor de la graniță ca să dea voie supușilor moldoveni să cumpre secară în țările regale.

14

1541 aprilie. *Regele polon scrie sultanului turc, că se bucură de noua numire a lui Petru ca domn al Moldovei.*

Cesari Turcarum

Serenissime... Quando ita visum est Maestati vestre ut offensas condonaret Magnifico Petro woywode Valachie vicino nostro charissime et cum in graciam receptum terre Moldavica restitueret, et eius dominum designaret, nobis factum id Maestatis vestre non improbatur, ac quod postulat, ut jura bone vicinitatis conservemus, et animo erga eum sumus benivolo, id in Maestatis vestre gratiam libenter faciemus...

Domino Petrum vayvodam ita nos geremus ut multum sit in nobis boni vicini et amici officium desyderaturus...

Dat in Aprilis anno Domini M°D°XLI

(Libri Legationum, nr. 9, fol. 166).

15

1541 mai 25| Suceava. *Petru, domnul Moldovei, scrie regelui polon, că a sosit la el solul turc Juzoph, care i-a adus o scrisoare măgulitoare din partea sultanului. Petru cere să fie predați fugarii în frunte cu Gonescul.*

Lietere a palatino Moldaviae.

... hii profugi videliczet qui fugam ad regnum S. M. vestre fugaverit ÿ sunt adversari nostri, tum etiam potentissimi imperatoris tum etiam Sacr. M. na isti multa mala et incommoda subditis potentissimi Imperator tum etiam literae nostra intulerunt. Optime constat apud Sacra Maestate vestre eiusdem divastationes et bella acerba inter nos facta sunt, hoc totum propter hmoi nebulenes sczt nomine Gonieskul et cum sociis suis... atque istos profugos et malefactores ad manus nostras tradere...

... iuxta obiedientia et mandatum potentissimi Imper. Turc., atque ire volumus in auxilium nepoti Sacr. M. vestre, hoc est nato defuncti Sacra maestati regis Ioannis...

Dat Soczawie die Mensis Mai XXV anno domini M°D°XLI

(Libri Legationum nr. 10 fol.9 89—90).

16

1541 iunie 30 — iulie 9. *Abram, solul domnului Moldovei, a sosit la Cracovia, la 30 iunie, însoțit de 4 persoane și 6 cai și a stat pînă la 9 iulie, adică nouă zile. Intendentul regal, Jore Jagnyaschowski a dat din tezaurul regelui 18 florini.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Nunctio palatini Valachie Abraam. Venit Cracoviam die 30 mensis Iunij cum personil 4 equis six mansit ad diem nonam mensis Iulii, per dies nones. Cuius superintendens Jore Jagnyaschowski Maestati Domini Reg. tezaurarii servitor qui providebat, florini 18/4/9.

(Rachunki Poselstw, nr. 22, fol. 13—14).

17

1541 iulie 3. *Regele polon cere lui Petru Rareş pace şi bună vecinătate.*

Anno 1541 (M°D°XLI) 3 Iulie.

Petro Palatino Valachiae.

Magnifice domine vicine sincere nobis dilecte. Perlatae sunt ad nos literae M(aestati) V(estra) quibus nobis significat quo studio fuerit in conducendo ad nos nuncio Sacre Maestati et potentissime turcarum imperatoris, cui et conductorem qui eum ad nos usque comitaretur addidit. Id nobis perseque gratum a M(aestate) V(estra) accidit : nam is micis. Opera Ilius adiuntus, ad nos incolumis ca ; Sacra Maestatis literas ex iulit ... quiLus illa inter ecetera scribit delatum esse ad se, esse quosdam homines nostros, qui preterquam quod in dominia sua incursiones fecerint, agros devastarint. Quidas abegerint, verum et eades g. fecti olim Moldaviam Stephani ad Valachia gubernacula a se collacati, et in fide sua constituti. Authores fuerint...

(Libri Legationum, nr. 9, fol. 134—135).

18

1541 iunie 26.

Solul regelui polon, trimis la turci, se plînge că turcii, împreună cu moldoveni au năvălit şi au prădat în Polonia. Arată apoi, că în Moldova „unii oameni s-au răsculat şi şi-au ucis domnul", în locul căruia a fost numit Petru, care cere insistent nişte fugari din Polonia. Cere sultanului să se facă pace.

(Libri Legationum nr. 10, fol. 92—94) rezumat)

19

1541 ⟨ **iunie** ⟩. *Abram, solul domnului Moldovei, nu a fost primit de regele polon, deşi a aşteptat cîteva zile la Cracovia.*

Najaśniejszy mylosczywi kroliu, Abram posel woyewodi woloskiego gdi tho posselstwo powiedzial chczial miecz ode mnie na kazdi articul odpowiedz, ya mosciu kroliu zwykalem tego abich sie swym nie wdawal w takowe rzeczi y w odpowiedzy ktore by mnye tak dobrze nye nalezali, ale waszey krolewskiej mosci y chcialem go s tim, odprawycz ze bych to posselstwo waszej krolewskiej mosci poslal a wedlug nauki a roskazania wielkiej krolewskiej mosci odpowiedz dal. Abram my powiedzial zem ya nie yesth poslan ku krolewskiej jego mosci panu twemu od mego hospodara ale k tobie a tak ya od ciebie czekam odprawi y ządam a od nie od kogo inschego. Na koniecz powiedzial gdisz panu memu na yego posselstwo nie odpowiadasz, tedi moy pan na thwe gdi sye przitrassy tobie nie bedzie odpowiadal. Iam

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

więcz przestrzegayacz tego ab ze mnie zadna prziczina nie bila y namnieyscha tudziesz tesch abi poslem wielkiej krolewskiej mosci yaka trudnoscz pothim prze mye nie bila y yskom mogl takom odprawyl. Przodkiem yego krolewskiej mosci dziekuyacz Cze. yego mosci nie raczi mye posli swoymy y lysthi przepomynacz i nowymi the rozkazowacz okolo nieprzyacziela ktore sye dzieyą.

(Libri Legationum, nr. 10, fol. 153—155).

Prea milostive rege, atunci cînd Abram, solul domnului Moldovei, a vrut să-i răspund la fiecare articol din solia sa, eu m-am eschivat, fiindcă n-am vrut să mă amestec în trebuiri care nu mă privesc pe mine, ci pe măria ta şi i-am răspuns după cum mi-ai poruncit. Abram mi-a spus, că el aşteaptă răspuns de la măria ta, iar nu de la mine. În cele din urmă mi-a declarat, că dacă el nu capătă răspuns de la măria ta, nici domnul său nu va da răspuns soliei tale, atunci cînd o vei trimite la el. Eu nu-mi iau nicio răspundere, dacă solii măriei tale vor avea vreo neplăcere, Măria sa regele, mulţumind mai întîi împăratului turc, să nu pomenească în scrisorile sale despre aceste duşmănii.

Combate învinuirile domnului Moldovei aduse supuşilor poloni şi spune că doreşte pace şi prietenie...

20

1543 ⟨ decembrie 10—20⟩. *Burla, solul domnului Moldovei, însoţit de 5 persoane şi 6 cai, a stat la Sandomierz de la 10 pînă la 20 decembrie.*

Anno 1543. Nunctio Palatini Valachie Burla, venit Sandomeria anno quo supra die 10 Decembre, nunctio generalus cum equi 6 et Samlus domini Pallatini Belzen. Mansit ad diem 20 Decembre per dies 11 qui provisebatur omnibus expen. coquine ut sequitur modo : fior. 26/17/6.

(Rachunki Krolewskie, nr. 112, fol. 36).

21

1544 ⟨februarie 13 — martie 22⟩ *Burla, solul domnului Moldovei, însoţit de 10 persoane şi 11 cai, a stat la Piotrkow de la 13 februarie pînă la 22 martie. Cu întreţinerea sa a ost delegat Ioan Brzeski, vistiernicul Curţii regale.*

Anno Domini 1544. Nunctius Palatini Moldavie seu Valachie Burla, venit Piotrkovia anno 1544 die 13 februarij ad Regiam Maestatem in legatione mit quintus equis vero undecim, cuius supintendens Joanes Brzeski servitor maestati domini regni tesaurarij mansit ad diem 22 Marcij per septimanas 5 dies 3 posint se exposuisse in prefatum orem eo ut sequitur modo : fl. 78/27, fl. 109/29/6.

(Rachunki Królewskie, nr. 117, fol. 64).

22

1544 mai 8. *Rezidentul Franţei la Constantinopol trimite ştiri despre evenimentele din Moldova.*

Post scripta du huitiesme may (1544).

Madame,

Jusques aujourd'hui je nay en aucunes nouvelles de mon frère, commençant a descouvrir don en provient loccasion jentends que toute la haute et basse Moldavie sont en armes a cause quelle grand seigneur a anvoyé un nouveau voyvoda en la Basse, qui est lieu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ou le Roy me commandoit procurer de faire constituer le sieur Palatin Lasky, mais son homme est arrivé icy un mois après l'election de cetluy, lequel ce prince voudra (comme jemtands) maintenir et la dicte Moldavie nen veut point qui ne soit du pays, ou ayant voulu accourir celuy de la hautte pour favoriser l'introduction au nouveau qui est son frère, tout le pays de la dicte hauctte s'est revolté.

Je crains que tout ce jeu ne se demeslera pas que le Roy de Pologne, ny ayt quelque part. Je tiens locit ouvert a son service pour luy rendre celuy je dois et detourne sil me possible l'orage qui pourroit tomber de ce costé lá.

(Paris, Biblioteque Nationale, fond ancien français, nr. 7091, fol. 398).

Post scriptum la 8 mai 1954.

Pînă astăzi încă n-am primit nicio ştire de la fratele meu. Căutînd să mă informez am aflat ocazional, că toată Moldova de sus şi de jos s-a ridicat cu armele în mînă, din cauză că sultanul a trimis un alt voievod în ţara de jos, care este locul unde mi-a poruncit regele să-l aştept pe palatinul Laski; dar omul său a sosit aici după o lună de la alegerea acestui domn, care după cîte am auzit, vroia să-l mentie pe acest prinţ, Moldova însă nu-l vrea, fiindcă nu-i din această ţară. Alergînd în ţara de sus pentru a ajuta la instalarea unui nou voievod, care este fratele său, toată ţara de sus s-a revoltat.

Cred că toată această chestiune n-o să se termine, fără amestecul regelui polon. Sînt gata să-l ajut, ca să puie pe acela care merită şi să opresc, pe cît îmi vor permite puterile, furtuna ce se abate în acele părţi.

23

1545 (23 Iunie). *Regele polon dă instrucţie comisarilor, care vor lua parte la comisia mixtă moldo-polonă, la Hotin.*

Instructia na seim pograniczny wołoski comisarzom k(rolewskiej) y(ego) m(osci), ktory był położon na swięty Jan lata 1545, na ktory są mianowani comisarze urodzonij: Andrzej Steczina, Lubelski i Sniatyński; Wojciech Starzechowski, Bielski i Drohobyczki; Mikołaj Grabia Chełmski castelani i Lubomelski; Mikołaj Bogusz Wojski, Lubelski i starosta Crasnostawski.

Przyjechawszy na Kamenec, komisarze nasi naprzód poslą na Choczym do komisarzów pana wojewody wałaskiego wywiadując się o miejsce na którym by się z nimi zjachać mieli, w tym komisarze nasi niechaj sporni nie będą. Będzie li im miejsce wedle zwyczaju i zachowania oznajmiono na któreby bezipecznie ze czcią naszą jechać mogli, niechaj na tym przestawają co przy ich baczeniu niechaj będzie. Pod tym czasem kiedy, poślą na Choczym mają się wywiedzieć komisarze od starost pogranicznych i od inszych poddanych naszych wszystkich krzywd któreby się z Wałach działy. O tych też pytając co za krzywda wojewodzie wołoskiemu od naszych poddanych dzieją się i poddanych jego, a wziąwszy dostateczną sprawą wedle zwyczaju i zachowania dawnego u wszystkich, dopiero pojadą ku komisarzom wojewody wołoskiego.

Zjechawszy się z komisarzmi naprzód krzywdy poddanych naszych przełoża i obciążą tak jako będą rozumieć wedle potrzeby rzeczy.

Jeśli będą przekładać krzywda komisarze pana wojewody wołoskiego, któreby są poddanym jego od poddanych naszych dzyali, powiedzą komisarze nasi, iż nasi wiedzą co za przymierze mamy z panem wojewodą wałaskim i ziemiam jego, zakazujemy poddanym swym aby żadnych krzywd wojewodzie i poddanym jego nie czynili i starostom naszym, którzy na granicach są pilnie tego strzec rozkazujemy. Jeśli by wyancz się co działo nad wolą i nad rozkazaniem nasze, my gotowi prawo panu wojewodzie prawem koronem jakośmy powinni sprawiedliwość czynić.

(Libri Legationum, nr. 11, fol. 131—133).

Instrucţia comisarilor regali pentru seimul de graniţă moldo-polon, care a fost fixat în ziua de sf. Ioan (23 iunie) 1545, la care au fost numiţi următorii comisari: Andrzej Stec zina de Lublin şi de Sniatyn; Wojciech Starzechowski de Belz şi de Drochobycz; Mikołaj

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Grabia, castelan de Chelm şi de Lubomielsk; Mikolaj Bogusz Wojski de Lublin şi staroste de Krasnostaw.

Venind la Cameniţa, comisarii noştri vor trimite mai întîi la Hotin, la comisarii domnului voievod al Moldovei, ca să se informeze asupra locului, unde vor trebui să se întîlnească; în această privinţă comisarii să nu fie dîrzi. Dacă li se vor fixa locul după obicei unde vor putea să se ducă cu cinste şi în siguranţă, să admită, dacă vor crede că este bine. În timpul cît vor dura informaţiile la Hotin, comisarii vor căuta să afle de la comisarii de graniţă şi de la alţi supuşi ai noştri toate nedreptăţile, pe care le-au făcut moldovenii. În acelaş timp să întrebe ce nedreptăţi s-au făcut domnului Moldovei din partea supuşilor noştri şi după ce vor afla totul după obicei şi după tradiţie, de-abia atunci vor pleca la comisarii domnului moldovean.

Întîlnindu-se cu comisarii domnului voievod, vor prezenta mai întîi şi vor susţine nedreptăţile supuşilor noştri, aşa după cum vor cere împrejurările.

Atunci cînd vor prezenta nedreptăţile comisarii domnului voievod, făcute supuşilor săi de către supuşii noştri vor răspunde, că noi ştim ce alianţă avem cu domnul voievod al Moldovei şi cu ţara sa şi că nu permitem supuşilor noştri să facă vreo nedreptate supuşilor săi, poruncind starostilor noştri să păstreze aceasta cu strictеţe. Dar dacă totuşi se va întîmpla ceva împotriva voinţii noastre şi a poruncilor date, sîntem gata să facem dreptate domnului voievod după legea Coroanei.

Dacă comisarii moldoveni vor aminti de Senka, să spună că în curînd această chestiune se va rezolva. Senka a venit în Polonia cu un sac de aspri, cu o sabie şi cu alte lucruri; dar toate acestea i-au fost luate de către Iskrzycki la Cameniţa; Iordan însă, ca moştenitor al lui Iskrzycki va fi obligat să plătească despăgubiri.

În ce priveşte celelalte chestiuni, se va ţine de asemeni seama de cele prevăzute în alianţă.

24

1546. *Regele polon răspunde solilor moldoveni, Ghindă şi Burla, în legătură cu pacea şi cu buna vecinătate la graniţă.*

... Prosząc Jego królewskiej mości aby s Iwaszkiem poddanym swoim (wojewody) z Krasnego Stawu sprawiedliwość panu wojewodzie uczynić raczył a jego k temu przycisnął aby woły ktore od pana wojewody kupił, panu wojewodzie zapłacił... raczył rozkazać w tem się Jego krolewska mość wedle spisania przymierza będzie raczył zachować a te którzy będą mieli być wydane, wydać będzie raczył rozakazać a drugich w państwach swoich nie będzie raczył chować...

(Libri Legationum, Nr. 11, fol. 137—140).

Regele mulţumeşte domnului pentru urările de sănătate... Solul roagă pe măria sa regele să se facă dreptate cu Ivaşcu, supus polon din Krasnostaw, ca să fie forţat să plătească boii cumpăraţi de la domn. Să i se dea domnului banii datoraţi pentru boii cumpăraţi în Moldova de un evreu din Polonia. În ceea ce priveşte Iordan va fi obligat: ori să înapoieze lucrurile luate de la Senka, ori să plătească. Despre fugari regele a binevoit să dea poruncă ca să procedeze conform prevederilor tratatelor de prietenie: acei care vor trebui să fie extrădaţi vor fi extrădaţi, iar pe ceilalţi nu-i va ţine în ţara sa. Regele se va stărui să se facă dreptate, dar şi domnul să procedeze la fel.

25

1546. *Regele polon dă instrucţiuni comisarilor săi, care vor lua parte la seimul mixt moldo-polon de la graniţă.*

Nauka komisarzom którzy mają się zjechać na granicy wołoskiej z komisarzami woyewody wołoskiego lata 1546.

... Będą mówić komisarze wołoscy. Jeśli co do nas pan wojewoda wskazował iż panowie chrześciańscy slowom swojem wierzą a pan wojewoda tegoby nie mienił na Boroboatego by

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tak było, powiedzą komisarze nasi iż my dajemy wiarę panu wojewodzie we wszystkiem, jedno iż się to w żadnem prawie nie zachowa, aby kto w swej własnej rzeczy się nie godzi... Jeśli powiedzą iż też wołoskiem kupcom nie wolno jeździć jedno po Lwow, powiedzą komisarze nasi, iż lwowski skład jest starodawny a poniem już przymierze panu wojewodzie jestmy dali. A składy pana wojewodziny są nowe a po przymierzu uczynione, a tak nie mieli by poddanem naszem szkodzić...

(Libri Legationum, Nr. 11, fol. 157—172).

Comisarii vor pleca la Cameniţa, unde împreună cu solii moldoveni vor stabili locul de întîlnire. Vor apăra interesele bunei vecinătăţi, iar dacă voievodul va spune ceva împotriva Poloniei, comisarii se vor apăra. Se va insista ca să se facă dreptate oamenilor de la graniţă. Vor spune, că la Senka şi la Iordan nu s-a găsit nimic. În Polonia nu se află fugari moldoveni, iar Boroboată a jurat că nu-i vinovat.

Dacă domnul voievod ar spune ceva relativ la noi că domnii creştini îşi respectă cuvîntul, iar voievodul nu s-ar referi la Boroboată şi ar arăta că aici s-a procedat altfel, comisarii noştri vor spune, că noi dăm crezare domnului voievod în toate, numai că nici într-o lege nu stă scris ca cineva să fie martor în propria sa cauză, iar ca să călcăm dreptul public pentru o singură persoană nu se poate...

În tratat se specifică că negustorii poloni au trecere liberă prin Moldova şi tot aşa şi prin Turcia. În ceea ce priveşte formarea unui nou depozit de mărfuri la graniţă, se va discuta.

Dacă vor spune că negustorii moldoveni nu pot merge decît numai pînă la Lwow, comisarii noştri vor răspunde, că depozitul de la Leow este străvechi şi cînd am dat tratat domnului Moldovei, acesta exista. Dar depozitele domnului voievod sînt noi, fiind înfiinţate după încheerea tratatului, astfel că nu putem pricinui pagube supuşilor noştri.

În ceea ce priveşte tîlhăriile, în ultimul timp s-au înmulţit. Recent chiar curtea regală din Sniatyn a fost prădată şi arsă. Să se ceară despăgubiri. Să se protesteze împotriva opririi solului regal Wilamowski, căci prin aceasta s-a încălcat dreptul internaţional. Este adevărat că solii moldoveni au fost maltrataţi în Lituania, dar aceasta s-a făcut fără ştirea regelui, ca dovadă că s-a dat imediat ordin să se facă dreptate. La discuţie va lua parte şi Boroboată, ca să se desvinovăţească.

26

1546 Ianuarie 18 — februarie 17. *Dzindza şi Burla, solii domnului Moldovei, au stat în Polonia de la 18 ianuarie pînă la 17 februarie 1546.*

Anno 1546 Ianuarii 18. Ioannes Brzeski, servitor magnifici domini thezaurarij act... de thezauro Sacre Maestatis in provisionem nunctiorum Valachorum Dzindza et Burla per *grossos triginta florenos centum. Mansit ad diem 17 februarii.*

(Rachunki krolewskie, Nr. 314, fol. 202—203).

27

1546 iulie 17—21.

Ioan Stroici, solul domnului Moldovei, a venit la Cracovia, întovărăşit de 7 persoane şi 8 cai, unde a stat 5 zile.

Anno 1546. Nunctius Palatini Valachiae nomine Iwan Stroÿcz, qui venit Cracoviam ad maestatem regiam die 17 mensis Iulij cum personis septimo equi vero octo, cum quo eciam venierunt servitores Mÿszowski capit. Camenicensis, ruski capit. Leopoliensis. Haben per unum servitorem et equos 2. Item provisor eius Ioannes Brzeski et maestati regni tesaurarii servitor... Mansit a die supra scripta ad diem 21 mensis eiusdem per dies 6.5 integros, qui providebatur repensis modo infrascripto: facit fl. 18/24/10.

(Rachunki krolewskie, Nr. 138, fol. 84—85).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

28

1546 ⟨**August**⟩. *Scrisoarea lui Petru, domnul Moldovei, către regele polon, în legătură cu arestarea lui Wilamowski.*

Przepis listu wojewody wałaskiego do króla jego mości około zachamowania Wili Jmowskiego lata 1546.

... Drugie też w(asza) k(rolewska) m(osc) oznajmuje iż tak rok posłaliśmy gońca naszego do w(aszej) k(rolewskiej) mosci, prosząc o list dobrowolny i od młodego króla syna waszej królewskiej mosci naszem posłem któreśmy mieli posłać do Moskwy wedle inszej rzeczy, jedno dla soboli, popielic a dla białozorow i dla inszych potrzeb, które mamy dawać Turkowi, aby się mogł odpłacić od cesarza...

... Wołyń koło Kłodno knijcijnsy ijlinej miasta, przyjechali urzędnicy kniazia Fedora Michailowicza a księdza Dinilea Iwanowicza, książąt Wiśniowskich na imię Siemiol Mitopski, on wie z kim i wgonił nasze posły na ziemi Kłodzieńskiej, pobił i porąbał jako zbójca i który był posel nasz wietrze tego do śmierci zabił tam na miejscu i z listem waszej królewskiej mości...

... a w tem wozie wzięli też a 30 soroków soboli i 30 soboli pojednikowych, 36 futer albo szub popielicych i dwu białozoru, jednego na miejscu zabili a drugie wzięli i insze rzeczy...

... Też milostiwi królu, nieracz wasza królewska mosc na nas gniewać i żeśmy posła waszej królewskiej mosci przy sobie zadzierżyli, co bych my się dowiedzieli od kogo się nam ta szkoda stała tak wielka i lekkość i póki się nam nie zapłacą te szkody wielkie i ten własny dług nasz od kupca od Iwaszka Borzoboatego, który sam wziął woły nasze od nas w ziemi naszej...

(Libri Legationum, nr. 11, fol. 151—156).

Copia scrisorii domnului Moldovei către măria sa regele, în legătură cu oprirea lui Wilamowski, anul 1546.

Domnul este gata să trimită comisari la graniță pentru aranjarea diferendelor, atunci cînd va dispune regele.

Alta dăm de știre măriei tale, că anul trecut am trimis solul nostru la măria ta, cerînd scrisoare de liberă trecere și din partea tînărului fiu regal pentru solul nostru, pe care vroiam să-l trimitem la Moscova, pentru alte chestiuni; mai întîi pentru blănuri de samur, de veveriță, pentru șoimi și pentru alte nevoi, pe care trebuie să le dăm turcului, ca să mă răsplătesc în fața sultanului. Regele împreună cu fiul său a fost atît de bun, încît a permis solului să treacă spre Moscova. Pentru acest lucru domnul îi este recunoscător.

La Moscova solii moldoveni au fost primiți foarte bine și li s-a promis tot ajutorul. Țarul a trimis soli cu daruri domnului, care trebuiau să treacă prin Polonia spre Moldova, dar regele nu le-a dat voie. Țarul s-a supărat și nu a trimis domnului ceea ce a promis. Domnul s-a ales numai cu ceea ce au putut să aducă solii săi.

Dar la Vilna solii domnului au fost apostrofați și acuzați, că domnul l-ar îndemna pe țar să înceapă război împotriva Poloniei. Regele să nu creadă așa ceva, căci domnului nici prin gînd nu-i trec asemenea lucruri.

Solii domnului nu au primit nici un ospăț în Polonia, ceea ce este împotriva obiceiului, ei au trebuit să cumpere totul cu bani lor. De la Vilna solii au ajuns la Volyni, cînd lîngă Kłodno, orașul familiei Knyczyński, s-au prezentat funcționarii prințului Feodro Mihailovici, ai prințului Dinilea Ivanovici, ai prinților Wisniowski, în frunte cu funcționarul Wi topski, el știe cu cine și alungînd solii noștri pe pămîntul Kłodnej, i-a bătut și i-a tăiat ca un ucigaș, iar acela care a fost solul nostru mai mare a fost omorît pe loc, deși avea la el scrisoarea măriei tale. Doi soli au fost răniți de moarte și li s-a luat trăsura cu trei cai. Odată cu această căruță au luat 30 de soroace (a cîte 40 bucăți fiecare = 1 200 bucăți) blănuri de samur și 30 bucăți de samur, apoi 36 blănuri sau șube de veveriță și 2 șoimi, unul a fost ucis pe loc, iar pe celălalt l-au luat, împreună cu alte lucruri. De aceea, milostive rege, să nu te superi, că am oprit la noi pe solul măriei tale, pînă ce nu vom afla, cine ne-a pricinuit această pagubă mare și pînă ce nu ni se va plăti această pierdere mare, precum și acea datorie a noastră de la negustorul Ivașcu Boroboață, care a luat boii noștri din țara noastră.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

29

1546 ⟨septembrie⟩. *Regele polon răspunde soliei domnului Moldovei, formată din Petru Kirkonici, pîrcălab de Neamț și Burla, vornic de Sepenic.*

Regele se bucură de numirea lui Iliaș ca domn al Moldovei și regretă moartea lui Petru vodă. Dorește pace, dar Iliaș vodă să fie atent ca motivul dușmăniei să nu vie din țara sa Regele își va trimite solul pentru primirea jurămîntului. Regele nu va permite ca dușmanul voievodului, care se dă drept fiu de domn și care a pricinuit atîta pagubă voievodului, să-și construiască fortăreață în Polonia și dacă-l va prinde îl va extrăda. Tîlhăriile de la graniță trebuie să înceteze; s-a dat poruncă starostilor în această privință, dar și voievodul să aibă grijă de același lucru. Negustorii, potrivit vechilor învoieli, sînt liberi să străbată cu mărfurile lor drumurile străvechi, atît în țara Moldovei, cît și în Polonia. Regele va permite solilor moldoveni să treacă spre Moscova. Fugarii vor fi prinși și extrădați. Voievodul de Belz va fi obligat să plătească lui Iliaș datoria, pe care o avea față de Petru voievod Tot așa și caii, care au fost luați la Monaster de Andrzej Tworowski, regele va porunci să fie înapoiați, Boroboață va plăti despăgubiri, iar la Senka nu s-a găsit nimic. Schimbul de mărfuri să fie liber: din Polonia se vor importa cazane de fier, iar din Moldova vite.

(Libri Legationum, nr. 11, fol. 180—186).

30

1546 septembrie 23 — octombrie 18.

Cojan, solul domnului Moldovei, întovărășit de 7 persoane și 8 cai, a stat la Cracovia 26 zile.

Anno 1546. Nunctius Palatini Valachiae nomine Cożan, qui venit Cracoviam ad Sacram maestatem regia die 23 septembre. Mansit in expensis maestate regie a die suprascripta ad diem 18 mensis octobre expedicionis eius per die videliczet cum personis septimus equis 8. Provisor eius Ioannes Maliczki servitor maestati domini regni et thesaurarii met secundus cum coro. qui providebatur expensis modo infrascripto: facit fl. 58/18/9.

(Rachunki krolewskie, Nr. 138, fol. 86—87).

31

1546 decembrie 9, Iași. *Iliaș vodă, domnul Moldovei, trimite scrisoare regelui polon, prin solul său (Abram) Banilovski, prin care cere să se facă dreptate la graniță.*

Iliaș vodă se plînge de prădăciunile ce s-au făcut la granița Moldovei și cere să fie extrădați fugarii. Solul arată sentimentele de adevărat creștin ale lui Iliaș; cu toate că a fost pus de turci în scaunul Moldovei, ar vrea să scape de ei. Apoi arată, că ticălosul, care a prădat Moldova și a fugit în Polonia, nu este fiu de domn, așa cum susține el, ci a fost morar. Cere să fie extrădat împreună cu alți fugari. Iliaș insistă mult asupra extrădării acestui pretendent, care împreună cu un hatman și cu alții se află adăpostiți în Polonia. Cere regelui să dea poruncă lui Wlodek, staroste de Cameniță, să-i prindă.

La cele de mai sus regele răspunde, că nu știe nimic despre acel fiu de domn, care ar fi prădat în Moldova, dar va da poruncă să se cerceteze și să se pedepsească aspru vinovații. Va fi imediat extrădat. Se va stărui să se păstreze pacea. Va da poruncă starostelui de Cameniță să păzească cu mare strictețe granița. Pentru rezolvarea neînțelegerilor de graniță regele va da dispoziție să se întrunească comisia mixtă polono-moldovenească.

(Libri Legationum, nr. 11, fol. 157—172).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

32

1546 ⟨**decembrie**⟩. *Domnul Moldovei trimite în solie la regele polon pe Burla, care anunță dorința lui Iliaș, noul domn de a depune jurământ regelui, dar cere ca mai întîi regele să trimită sertsoare de jurământ domnului, după vechiul obicei.*

Poselstwo od pana wojewody walaskiego przez Burlie lata 1546.

... Też miłościwy królu myśmy posali do waszej królewskiej mości abyś nas nie wypuścił z łaski swojej królewskiej mości, abyś nam przysiągł i zapisał do starodawnemu obyczaju, jakoże przedtem przysięgał przodkiem i rodzicielowi naszemu nieboszczyku Piotru wojewodzie. Milostiwy królu, gospodarz nasz Iliasz wojewoda takież was prosi abyście raczyli jemu przysięgnąć po starodawnemu obyczaju. A hospodar nasz Iliasz wojewoda takież chce przysiąć waszej królewskiej mości jako rodziciel jego nieboszczak Piotr wojewoda przysięgał pod Chocimem. S panem Cracowskiem hetmanem wielkiem coronny polskiej i jako będzie zadanie waszej królewskiej mosci jako było pożyteczno woloskiej ziemie i też ziemi korony polskiej z obu stron... Też miłostiwy królu dajemy wiedzieć waszej królewskiej mości, iż rozkazał gospodarzowi cesarz turecki i przysłał czausza aby posłał gospodarz cztery powiaty — Sorocki powiat, Orchejski powiat, Lepośnieński, Kirzeczki powiaty, aby poprawiwszy Oczakow i aby budowali zamek na Baleklieju...

(Libri Legationum, nr. 11, fol. 180—186)

Domnul mulțumește regelui pentru promisiunile recente. De asemeni, milostive rege, noi am trimis sol la măria ta, ca să jure mai întîi măria ta, așa cum s-a procedat cu bunii și strămbunii noștri și cu Petru vodă, părintele nostru. Milostive rege, domnul nostru, Iliaș, de asemeni vă roagă să juraţi după vechiul obicei și domnul nostru Iliaș de asemeni dorește să jure, precum a jurat părintele său Petru vodă lîngă Hotin, în fața lui Krakowski, marele hatman al coroanei polone și precum va dispune măria ta, ca să fie de folos țării Moldovei și Poloniei... De asemeni milostive rege vă dăm de știre, că împăratul turc a poruncit domnului nostru și a trimis un ceauș, ca să trimeată oameni din patru ținuturi— Soroca, Orhei, Lăpușna și Chigheci, ca să repare Oceacovul și să construiască un castel la Baleclei...

33

1546 decembrie 25 — ianuarie 8. *Abram Manilowski, solul domnului Moldovei, a venit la Cracovia, însoțit de 6 persoane și 8 cai, unde a stat 14 zile.*

Anno domini 1546. Nunctio palatini Valachiae nomine Abraham Manilowskij, qui venit Cracoviam ad Sacram Maestatem Regia die 25 Decembri, als in zesto nativitatis domini anno 1546. Stipatus personis 6 equis vero 8. Mansit Cracovia a die supradicta adventus sui videlicet ad feriam sextam post festum epiphaniasz per dies 14 integros. Cuius provisor nobilis Brzeski servitor magnifici Domini Regni thezaurarii qui per eundem providebatur modo infrascripto. Facit fl. 41/7/12 et fl. 52/1/12.

(Rachunki Krolewskie, Nr. 144, fol. 93).

34

1547 ianuarie 5. *Solul domnului Moldovei (Abram Manilowski) pleacă de la Cracovia spre Lwow.*

Anno domini 1547. Distributa in communes necessitates et demandato ac commissione Sacram maestatis Regie.

Petro Wirzbiczki domini capit. Leopoliensis servitori. Anno eodem die 5 mensis ianuarij advenient nunctium Palatini Valachie ad Leopolim ex Cracovia, eidem dei gratia Regie Maestatis ad relationis Jaczimirski cubicularii dati sunt.

(Rachunki krolewskie, Nr. 144, fol. 44)

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

35

1547 februarie 17 — martie 16. *Andrei Chircu și Nicolai Burlă, solii domnului Moldovei, însoțiți de 77 persoane și 100 cai, au stat în Polonia 4 săptămîni.*

Anno domini 1547. Nunctii ejusdem Palatini Valachiam nomen primo Andreas Kierk, altero Nicolaus Burlowicz, venerunt ad maestatem regiam die 17 mensis Februarie, manserunt ad diem 16 mensis Marcie, als per septimanas quor. quorum persone erat numero 77. Equi vero cum equis 3 przistaw numero 100 quorum przistaw Jacobus Wissoczki aulicus maestatis regie met quartus provisor eorum Marcus Podocki, servitor magnifici domini regni thezaurarii met quartus. Item cocus cum coaduitore et calificator qui providebatur expensis infrascripto: Facit fl. 358/13/3.

(Rachunki krolewskie Nr. 144, fol. 94)

36

1547 aprilie 20. *Matei Goreczki este trimis de regele polon în solie la domnul Moldovei*

Anno domini 1547. Generoso domini Mathie Goreczki Aulico Sacre maestatis Regie nunctio et commissario ad Palatinum Valachie Helia misso. Die 20 aprilis, dati 100 florini węgierskich.

(Rachunki krolewskie, Nr. 144, fol. 100)

37

1547 aprilie 20. *Ioan Gologorski, castelan de Halicz, este trimis în solie la domnul Moldovei.*

Anno domini 1547. Domini Joanni Gologorski, castelano Haliciensis, nunctio etiam et commissario ad eundem Palatinum Valachie misso. Die 20 aprilis dati 120 florini węgierskich.

(Rachunki krolewskie, Nr. 144, fol. 100).

38

1547 mai 5. *Nicolai Burlă, solul domnului Moldovei, însoțit de 12 persoane și 14 cai a stat la Cracovia 16 zile.*

Anno 1547. Nunctius Palatini Valachia nominem Nicolaus Burlowicz seu Burla, qui venit Cracoviam ad Sacra maestatem regiam, die 5 mai, comitatus personis 12 equis 14. Mansit autem Cracoviam a supradicta die ad diem 20 emfatem choc est per dies 16 integros. Cuius provisor senator nobilis Ioannes Brzeski magnifici domini regni thezaurarii servitor cum uno servitore et coco. Servitor praeterea domini capit. Leopoliensis Petrus qui praefato nuncito dux itineris suis qui modo infrascripto expensis providebatur... Facit fl. 47/21/9.

(Rachunki krolewskie, Nr. 144, fol. 95)

39

1547 iulie 17 — august 2. *La Lwow a sosit solul turc Sinai Celebei și un sol din Moldova*

Regestrum ad staciones et deductiones nunctiorum imperator thurcarum et Valachii 953 anno domini 1547 per Leopolim ad Sacram Regiam Maestatem enucium.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

In primus pro nunctio thurcarum, nomine Sinaij Czelebey, qui venit duodecim hominis et viginti et uno equis comitatus de Thurcia Leopolim die decima septa iulij als Sabbato.

(Rachunki Poselstw, Nr. 2, fol. 102—108).

40

1547 iulie 27. *Solii moldoveni, Chircu pîrcălab şi Burlă au sosit la Lwow, la 27 iulie, unde au stat 3 zile.*

Anno 1547. Regestrum pro nunctiis Moldavie woÿwode Valachorum, anni 1547. Feria quarta ante festum Sancti Petri ad vincula XXVII iulij. Nunctii Valachorum nostre Kÿrkus Burkulas, Burlea, venerunt a Moldavia Leopolium prof... ad Sacram Regiam maestatem in Pyotrkowie et manserunt tres dies et nostre Leopoli omnibus necesaria pro eorum interpretem Petru Czaÿka de mandato domini vicecapitanei Leopoliensis emfasti...

(Rachunki Poselstw, Nr. 2, fol. 109)

41

1547 iulie 27. *Andrei de Chenczyn, palatin de Lublin, este trimis în solie în Moldova.*

Anno domini 1547. Nomini Magnifico Andreas de Chenczyn, palatinus Lubliensis, die 27 iulli ratione expensarum quas fecit expensus nunctius apud Palatini Valachie cum aliis certas commissariis, dei gratia sacra maestatis regia ex. co. domini magnifici regni thezaurarij dat fl. 150.

(Rachunki krolewskie, Nr. 144, fol. 63)

42

1547 august 12 — octombrie 18. *Petru Chircu şi Nicolae Burla, solii domnului Moldosei, însoţiţi de 36 persoane şi 53 cai, au sosit la Piotrkow, unde au stat 67 zile.*

Anno 1547. Nunctii Palatini Valachie quorum nominam primo seniori Petrus Kiergk secundo iuniori Nicolaus Burlowicz, qui venerunt Piotrcoviam ad maestatem regiam in negotio confederationis die 12 augusti stepati personis servitorii numerus 36, equis vero 63 quibus dux sen. conductor itineris suit ex Leopoli Petrus Czaika. magnifici domini capitanei Leopoliensis servitor. Manserunt in expensis maestatis regiae a die predicta iam Piotrcovie et in Wolborz... etiam in Rosprza equia adveniento oratori imperatoris thurcorum ad maiestatem regiam obligati in oppida suprascripta orant in ib eis refeiret ad diem 18 octombrie. Hoc est per dies 67 1/2 integros. qui fatiunt septimanes 9 die 4, quorum provisor servitor nobilis Joannes Brzeski. Facit florini 483/8/16.

(Rachunki krolewskie, Nr. 114, fol. 97—98)

43

1547 ⟨august 12 — octombrie 18⟩. *Petru Chircu şi Nicolai Burla, solii domnului Moldovei, au venit la Piotrkow, unde au stat 67 zile.*

Nunctiorum Valachie Petri Hierh et Nicolai Burla, anno 1547.

Distributa pecuniarum in provisionem Petri Kierk et Nicolai Burla, nunctiorum magnifici domini Helie, Palatini Valachie ad Sacram Regiam maestatem in legatione venient qui die Veneris XII mensis Augusti Piotrkowiam venerunt commitati XXXVI personis, equis autem 53, cum quibus Petrus domini capitanei Leopoliensis servitor venit habens 2 equos et

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

manserunt Piotrkowie, Volborie et Rossprza a die predicta asque ad diem XVIII mensis octobris hos est per sexaginta septem cum medio integros dies. Joannes Brzeski magnifici domini Spithek de Tarnow, castellani Voiniciensis regni Poloniae thezaurarij servitor nunciorum dispensatus fuit qui habuit unum servitorem et rusticos ac duos equos. Ita que in tot erant persone 40 equi vero 57. Anno Domini MDXLVII. Facit florini 483/8/16.

(Rachunki Poselstw, Nr. 2, fol. 114—138).

44

1547 octombrie 19. *Matej Goreczki este trimis de regele polon în solie la domnul Moldovei.*

Anno 1547. Mathia Goreczki aulico Maestatis Regie nunctio ad Valachiam, die 19 Octombris nunctio misso ad Palatinum Valachia dat flor. 120.

(Rachunki krolewskie, Nr. 114, fol. 90)

45

1548 ⟨ianuarie 22 — februarie⟩. *Ghindă și Burlă, solii domnului Moldovei, însoțiți de 30 persoane și 41 cai, au sosit la Piotrkow, unde au stat 13 zile.*

Anno. 1548. Nunctii Valachie videliczet Dzindza et Burlowicz. Isti venerunt Piotrcoviam ad maestatem regiam die 22 mensis ianuarij comitati personis 30 equis vero 41, manserunt in expensis maiestate regie Piotrcovie a die praefata adventus sui ad diem usque 3 februarij per dies videlicet 13, qui providebatur omnibus necessariis per Joannem Malski, servitorem domini magnifici regni thezaurarij modo infrascripta. Facit florini 80 gr. 28 denari 16.

(Rachunki króleweskie, Nr. 149-a, fol. 58).

46

1549 mai 20. *Matej Góreczki este trimis în Podolia de regele polon, ca să cerceteze neînțelegerile dintre supușii poloni și moldoveni.*

Anno 1549. Mathie Goreczki vexilifero Posnaniensis et aulico maiestatem regie. Die 20 maij misso Podoliam ad cognoscendas in iurias inter subditos sacra maiestatis regie et Palatinum Valachie ex com. sacre maiestatis regie pro expensis dat eidem die 4 iunij ex comora maiestate regie meliorato. Facit. fl. 70.

(Rachunki kroleweskie, Nr. 150, fol. 158).

47

⟨1549 Mai⟩. *Matei Gorecki este trimis de regele polon în solie la domnul Moldovei.*

Domini Mathie Goreczki, aulico maiestate regie, misso in negocijs audius Reipublice Valachiam eidem pro expensis dat flor. 100.

(Rachunki krolewskie, Nr. 150, fol. 169).

48

1459 ⟨mai 10—12⟩. *Solul domnului Moldovei, Abram, însoțit de 4 persoane și 5 cai, a sosit la Piotrkow, unde a stat o săptămînă și șase zile.*

Anno 1549. Nunctius Palatini Valachie nomine (Abram) qui venit Piotrcoviam ad maiestatem regiam die 10 mensis Ianuarij met quartus cum equis 5, totidem mansit a die

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

adventus sui ad diem 22 iusedem, hoc est per septimana una et dies sex, cuius provisor Adam Ossowski, servitor magnifici domini regni theazaurarij, qui cum providebat omnibus necessariis, tam mense qua etiam celarij ac stabuli pro quibus omnibus in rone sua demonstranie se exposuisse. Facit. flor. 16.

(Rachunki krolewskie, Nr. 152, fol. 175).

49

1549 ⟨mai 12—29⟩. *Abram, solul domnului Moldovei, însoțit de 14 persoane și 12 cai a sosit la Cracovia, unde a stat 17 zile.*

Anno 1549. Nunctius Palatini Valachie nomine Abram Manilowicz, venit Cracoviam ad maiestatem regiam die 12 maij stipatus personis 14 equis vero 12. Mansit a die praefata adventus sui ad diem 29 maij, hoc est per septimana 2 dies 4. Cuius provisor Ioannes Brzeski... Dat fl. 71/12/1.

(Rachunki krolewskie, Nr. 152, fol. 182) .

50

1549 septembrie 25. *Stanislaw Broniowski este trimis de regele polon în solie la domnul Moldovei.*

Anno 1549. Stanislaw Broniowski, aulico maiestate regie die quo supra (25 septembrie) misso Valachiam ad Palatini Valachie eodem pro expensis dat flor. 100.

(Rachunki krolewskie, Nr. 152, fol. 170).

51

1549 ⟨octombrie 16—24⟩. *Nicolai Burlă este trimis în solie la regele polon.*

Anno 1549. Anno loco die quibus supra cum eodem facta racio de provisione nunctii palatini Valachie, nomine Nicolai Burla ad maiestate regie Cracovie die 16 Octombris venerunt in personis 12 equo 22. Mansit ad diem 24 Octombris).

(Rachunki Poselstw, Nr. 4, fol. 2).

52

1550 ⟨august 13 — septembrie 15⟩. *Ion Tăutu, solul domnului Moldovei, însoțit de 10 persoane și 17 cai a stat la Cracovia 4 săptămîni și 6 zile.*

Anno 1550. Nunctius palatini Valachie nomine Iwan Tholthu, qui venit Cracoviam ad maiestatem regiam in legacione die 13 augusti comitatus personis 10 equis vero 17. Mansit a die praefata adventus sui ad diem 15 septembris, per septimanas 4 die 6. Cuius provisor erat Sebastianus Surzinski. Dat flor. 63/5.

(Rachunki Krolewskie, Nr. 156, fol. 117).

53

1550 ⟨noiembrie 3—19⟩. *Nicolai Burlă, solul domnului Moldovei, însoțit de 12 persoane și 17 cai, a stat la Cracovia 36 zile.*

Anno 1550. Nunctius palatini Valachiae, nomine Nicolaus Burla, venit Cracovia die 3 Novembris. Stipatus personis 12 equis 17. Mansit ad diem 13 Novembriis.

(Rachunki Poselstw, Nr. 4, fol. 73).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

54

1550 ⟨noiembrie 15 — decembrie 16⟩. *Chircu şi Moţoc, solii domnului Moldovei, însoţiţi de 48 persoane şi 74 cai, au stat la Cracovia 4 săptămîni şi 4 zile.*

Anno 1550. Nuncij Palatini Valachie, nomine Kierch et Moczuka, qui venerunt Cracoviam die 15 Novembris ad Maiestatem regiam comitati personis 48 equis 74. Manserunt a die praefata adventus sui ad diem 16 decembris per septimanas 4 die 4 quorum provisor suit Sigismundus Gorski. Dat flor. 376/8/4.

(Rachunki krolewskie, Nr. 156, fol. 127).

55

1550 decembrie 10. *Abram, solul domnului Moldovei, însoţit de 6 persoane şi 6 cai, a stat la Cracovia 8 zile.*

Anno 1550. Nunctius Palatini Valachiae, nomine Abracham, venit Cracovia die 2 decembris 1550. Stipatus personis 6 equis 6. Mansit ad diem 10 desembrie.

(Rachunki Poselstw Nr. 4, fol. 81).

56

1551 februarie 11— martie 15. *Abram, solul domnului Moldovei, însoţit de 7 persoane şi 9 cai, a stat la Cracovia 33 zile.*

Anno 1551. Nunctius Palatini Valachiae, nomine Abraham Balinukij, qui venit Cracoviam ad maiestatem regia die 11 februarij cum equis 9 servitoribus 7. Mansitque a die adventus sui ad diem 15 Marcij, als per dies 33, qui facit septimanas 4/5. Cuius provisor nobilis Martinus Stoianiczki. Dat flor. 156/18/4.

(Rachunki krolewskie, Nr. 158, fol. 86).

57

1551 martie 21. *Matej Wlodek este trimis de regele polon în solie la domnul Moldovei*

Domino Mathie Vlodek, capitano Camenecensis. Die 21 mensis marcii Rone. aedifitiorum castri Camenecensis per cum servitorum et quod in nunctios varios per eundem chinc et uide et ad maestate regie ac alibi missos, ac in exploratores, Valachia, Tartaria et in compestria exposuit soluti eidem ex comissione sacra maestate regie per gr. 30 fl. 425/28.

(Rachunki krolewskie, Nr. 158, fol. 41).

58

1551 aprilie 22. *Negrilă, refugiat moldovan, primeşte subvenţii de la regele polon.*

Anno 1551. Negrilo Valacho profugo. Die 22 Aprilis de gratia Sacra maestatis Regie ad relationem Stanislai Bebnowski servitoris domini regni thezaurarij, dat flor. 15. Die 22 Maij de gratia maestatis regie dat fl. 15. Die 24 Maij de gratia maestatis regie dat fl. 7.

(Rachunki krolewskie, Nr. 158, fol. 45, 48, 49).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

59

1551 (aprilie 21 — mai 15). *Gavril Gingă, căpitan de Hotin şi Abram preot, solii domnului Moldovei, însoţiţi de 20 persoane şi 28 cai, au stat la Cracovia 3 săptămini şi 4 zile.*

Anno 1551. Nunctii Palatini Valachiae nomine Hawrilo Gienga, capitaneus Choczimensis et Abraam Pop, qui venerunt Cracovia die 21 Aprilis cum personis 20 equis 28. Manserunt Cracovia ad diem 15 Maij per septimanas 3/4, cuius superintendens seu przistaw Blendowski, Dat fl. 296/1.

(Rachunki krolewskie, Nr. 158, fol. 84).

60

1551 mai 11. *Gingă Septilici, pircălab de Hotin şi Abram, preot din Hotin, solii domnului Moldovei, capătă răspuns din partea regelui polon, cu privire la neînţelegerile de la graniţă.*

Odprawa posła wałaskiego, dana imieniem króla jego mość posłom pana wojewody wołoskiego Gynga Szeptiliczowi przykulabowi Choczimskiemu i Abramowi popowi choczimskiemu XI Mai...

Aczkolwiek za świętej pamięci służebnik jego królewskiej mości Andrzej Osiecki do tureckiego cesarza posłem będąc od pana wojewody był zadzierżan i ku niemał szkodzie przyszedł i wiele się najazdów, morderstw i łupiectwa jego królewskiej mości poddanym...

(Libri Legationum, Nr. 14, fol. 40—41).

Răspuns solilor din Moldova, dat în numele măriei sale regelui solilor domnului voievod al Moldovei, Gingă Septilici, pircălab de Hotin şi Abram, preot din Hotin, la 11 mai.

Regele a avut dreptate, că n-a primit atîta vreme pe solii moldoveni, întrucît domnul a încălcat tratatul de pace, prădînd Polonia. În ceea ce priveşte fugarii, el ca rege creştin, se va stărui să lămurească această chestiune. Deşi răposatul servitor al regelui, Andrzej Osiecki, fiind trimis în solie la turci, a fost reţinut de domnul Moldovei şi s-a întors înapoi cu mari pagube. Apoi s-au făcut prădăciuni şi omoruri în rîndurile supuşilor regelui.

Regele va supune şi această chestiune în faţa consilierilor săi.

61

1551 mai 21—26. *Burla, solul domnului Moldovei, însoţit de cinsprezece persoane, a stat la Cracovia 5 zile.*

Roku Boszego thisiaczne pieczsetne pieczdziesiathnego y pierwszego, Dnÿa dwadziesthnego ÿ pierwszego Maia.

Gdij przyechal posel woywodÿ wołoskiego do Krakowa na ÿmÿę: Borlo, ktory mÿał sobą osob pyętnasczie: szypharz, samathczecz i kucharz czwartij jego pomocznÿk pÿąthÿ, konij dzieywecznasczie, gdzie myę valÿczkiego yego miloscz Pan potskarbij uczÿnyl nad thym poslem przystaveny ÿ vÿdalem thaką sumę pyenyędzy, tho yest na potrzebij theij.

Die 21 Maij (czwartek). Thego dnÿa kiedij przyechal posel na obyad dalem za thalierze y za lipkij: fl. 8 gr. 16. Zostal do 25 Maija (poniedzialek) i wydano fl. 37/1/15.

(Rachunki Poselstw, Nr. 5, fol. 1—12).

Anul domnului 1551, mai 21, cînd a sosit solul domnului Moldovei la Cracovia, numit Burla, care avea cu el 15 persoane: un funcţionar particular, un servitor de casă, bucătar al patrulea şi ajutorul său al cincilea, apoi 19 cai. Domnul vistiernic Waliczki m-a numit intendentul acestui sol şi am cheltuit în acest scop o sumă de bani.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În ziua de 21 mai (joi). În ziua cînd solul a venit la masă am dat pentru farfurii și pentru băutură: 8 florini și 16 groși. A mai rămas pînă la 25 mai (Luni) și s-a cheltuit în total florini 37, groși 1 și dinari 15.

62

1551 mai 24. *Petru Moldovanul Pellioni capătă de la regele polon 58 florini și 28 groși pentru munca depusă.*

Anno 1551. Petro Valaschek Pellioni (Die 24 Maij) pro quibusdam laboribus per cum ad usum Maestati Regni factis iuxta eius cedula flor. 58/28.

(Rachunki krolewskie, Nr. 158, fol. 49).

63

1551 iunie 3. *Refugiații moldoveni: Negrilă, Moțoc și visternicul Moldovei, primesc subvenții de la regele polon.*

Anno 1551. Negrilo, Moczok et Visternigh valachis profugis c. Valachia. Die 3 et 4 Iunii in Kozienicze de gratia Sacra Maestatis Regie dati sunt eisdem flor. 40.

(Rachunki krolewskie, Nr. 158, fol. 55).

64

1551. iunie 6—11. *Ioan Holtaiovici, solul domnului Moldovei, a stat la Cracovia 5 zile.*

Anno 1551. Nunctius Palatini Valachiae, nomine Iwan Choltaiowicz, qui venit ad Lucow ad maestatem regiam, sua maestate eunte cwsuneri (?) de M. Telis Litvania, die 6 Iunij sequuntueque sua maestatem usque ad Bussezie lithuaniensis, qui omnibus necessarijs, providebatur a die praefata adventus sui ad diem 11 Iunij per provisori Jan Kowalski. Dat fl. 35/10.

(rachunki krolewskie, Nr. 158, fol. 84).

65

1551. *Regele polon răsplătește pe Monasterski Moldovanul, omul lui Ioan Sturza, căpitan de Hotin, pentru calul ce i-a dăruit.*

Anno 1551. Monasterski Valacho, servitori Joannis Sturza, valachi capitani Choczimensis Sacra maestate regie equum donativum ex Valachia adducenti dat de gratia maestate regie florini 16. Eisdem pani purpurum łokięć 6 per gr. 26 facit flor. 21/6.

66

1552 ianuarei 10—29. *Ioan Sturza, Petru Chircu și Abram, solii domnului Moldovei au fost primiți de regele polon la Piotrkow.*

Anno 1552. Nunctii Palatini Valachie videlicet, Joannes Sturza, campi ductor, Petrus Kiergh, capitanus Choczimensis et Abraham Manilowicz etc. qui venerunt ex Ducatu Litvania cum Sacra maestate regia ad conventionem Piotrcoviam proficescensis in personis nr. 75, equis 96, quosquidem nunctios, nobilis Stanislaus Vierzbietha cubicularum sacre mae-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

state regie suscepit in provisionem suma die 10 Ianuarij in oppido Liw Ducatus Masovie, conducebatque eos ad Gostini usque, atque illic eos providebat, ad diem 29 Ianuarij profectionis eorum e Gostinin Piotrcoviam ad maestate regie. Dat flor. 309/21/9.

(Rachunki Generalne, Nr. 164, fol. 78).

67

1552. februarie 20. *Ioan Sturza, primul hatman al ţării Moldovei, Petru Chircu, pircălab de Neamţ şi Abram Baniilovici, interpret şi secretar, solii lui Ştefan voievod, primesc răspunsul regelui polon, cu privire la refugiaţii moldoveni din Polonia.*

Anno MDLij Februar 20. Odpowiedź króla jego mość Polskiego etc., Panom Iwanowi Sturzie hetmanowi najwyższemu ziemie Moldawskiej i Piotrowi Kierkowi staroście Niemieckiemu na poselstwo, które imieniem wielmożnego pana Stephana wojewody Wałaskiego czynili ku jego królewskiej mości Abram Banilowski tłumacz i pisarz...

Co się tyczy Iwona i tych panów którzy wyjechali do korony jego królewskiej mości nie chowa ich jego królewska mość na szkody pana wojewody ani ziemi Moldawskiej...

(Libri Legationum, Nr. 14, fol. 73—74).

Anul 1552. Februarie 20. Răspunsul regelui polon domnilor Ioan Sturza, primul hatman. al ţării Moldovei şi lui Petru Chircu, pircălab de Neamţ, la solia trimisă de prea măritul domn Ştefan, domnul Moldovei, la măria sa regele polon. Abram Banilowicz, întepret şi secretar.

Tot aşa a procedat şi Iliaş voievod, mai întîi a trimis soli la rege, s-a închiat pace, a depus jurămînt şi apoi totul a călcat în picioare, prădînd şi ucigînd în Polonia ; dar fiindcă regele este bun creştin, nu refuză cererea domnului Ştefan de a încheia pace.

În ceea ce priveşte Ioan şi pe acei domni, care au plecat în ţara măriei sale regelui, măria sa regele nu-i ascunde la el în dauna domnului şi nici în dauna ţării Moldovei, ci îi ţine în Polonia, pentru ca să nu poată să facă vre-un rău domnului din altă parte..

68

1552 februarie 26. *Ambasadorul împăratului, Bernards Hanagiew trimite din Constantinopol ştiri despre tributul ţărilor româneşti.*

Relationes del Clarissime ms. Bernards Hanagiew del Senior Iureo dell Anno 1552, 26 d. februar. in Adrianopole.

... Il tributo di Bogdania chiamate Moldavia ducs. 26 m. Il tributo della Valachia ducs. 12 m. Il tributo di Transilvania 20 m.

(Paris, Affaeres Etran., nr. 2, Turquie, Corres. pol. fol. 90—162).

Informaţiuni trimise de domnul Bernards Hanagiew de la domnul Iureo din Adrianopol, anul 1552, februarie 26.

Tributul Bogdaniei, numită Moldova, se ridică la 26.000 ducaţi, tributul Valachiei (Ţara Românească) este de 12.000 ducaţi, iar tributul Transilvaniei este de 20.000 ducaţi.

69

1552 martie 5. *Refugiaţii moldoveni, Moţoc şi Vistiernicul, capătă ajutor din partea regelui polon.*

Anno 1552. Valachis profugis Meczuk et Vistiernik Piotrkovia die 5 Marcij de gratia Sacra Maestatis Regia date... flor. 12.

(Rachunki Generalne, nr. 164, fol. 35)

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

70

1552 aprilie 20. *Petru Valahul capătă din partea regelui polon 14 florini.*

Anno 1552. Expeditio D. Alberti Novicam piam Doctor Opolia ad Sacram Regiam Ungaria die 20 Aprilis. Pro curru cum omnibus attinentius ac pice, cordis etc. dat Petro Valah a decoran subducta veste flor. 24.

(Rachunki Generalne nr. 164, fol. 61)

71

1552 mai 19 — iunie 1. *Ianciura, solul domnului Moldovei, însoțit de 9 persoane și de un interpret, a fost primit de rege la Gostynin.*

Anno 1552. Nunctius Palatini Valachiae nomine Janczura, venit maestatem regia in Gostynin die 19 Maij cum personis 9, ac interprete, equis vero 20. Mansit ad diem 1 Iunij per septimanas 1/5. Dat flor. 76/4.

(Rachunki Generalne, Nr. 164, fol. 86 verso)

72

1552 mai. *Solii domnului Moldovei au fost primiți la Gostynin, localitate aproape de Piotrkow.*

Anno Domini 1552. Provisio Valachorum nunctiorum et Tartarorum orde przikopensis ad suam maestatem ad Gostinin venerunt in Maya cum eorum expeditione Tartarorum et terminat. Dat flor. 16/4.

(Rachunki Poselstw, Nr. 5, fol. 81)

73

1552 ⟨octombrie⟩. *Solii domnului Moldovei au sosit în Polonia.*

Anno 1552. Nunctiorum Palatini Valachiae subscriptorum tertia provisia. Dat flor 398/6/12.

(Rachunki Generalne, Nr. 164, fol. 86)

74

1553 februarie 16. *Ioan, solul domnului Moldovei, a sosit la Cracovia.*

Anno 1553. Nunctius Palatini Valachiae nomine Iwan, qui venit Cracoviam ad Sacram maestatem regis die 16 Februarij met quintus cum equis 6 cum quo venit servitor domini Palatini Belzen Dembiszewski, cum equis 5 personis 5, qui per Marcum Jaworski... providebatur, dat flor. 48/5.

(Rachunki krolewskie, Nr. 170, fol. 81)

75

1558 mai 3. Alba Iulia. *Izabela, regina Ungariei, trimite în solie la Poarta Otomană pe vornicul Socol.*

Litterae Izabellae Ungariae ad Dominum de la Vigne, oratorum Regis Gallorum in Excelsa Porta.

Izabella Dei Gratia Regina Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, etc. SM. Magnifice Domine, amicis nobis sincere dilecte, salutem et felicium quorumque optatum succesum. Accepi-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mus litteras Domine Vestrae SM. Magnificae et eas benevole intelleximus. Ingentes autem agumus illi gratias, quod nos magnis et arduis rebus utilitatem et commodum nostrum filijque nostri serenissimi ac regni nostri publicum spectantibus, ac etiam de negotio Bebek et Zokol faventer certiores reddiderit. Et si vero studium et benevolentiam Domini Vestrae SM. Magnifice antea quoque semper, multi nominibus perspectam habuerimus et nihil unquam quiequam in ea dubitaverimus. tamen nunc maxime videmus illa, ea et agere et cogitare quae in rem nostrum et filij nostri serenissimi ac Regni nostri communem spectare videntur. Quare certo sibi persuadeat Domini Vestra SM. Magnificem nos ipsum Zokol brevi ad excelsam Portem missuras esse verum quod hactenus mittere nequiverimus in cause fuit, quod res ipsius, quae in diversis locis Regni nostri dispersae fuerant, per familiares nostros conquiruntur, que nondum adhuc in universum ad nos adductas sunt, speramus tamen brevis nos eas habituras, quas ubi in totum habuerimus, festum ipsum, un cum rebus suis universis juxta mandatum caesarem Maestatis ad Excelsam Portam mittemus. Rogamus autem Domini Vestrae SM. Magnifice velit deinceps quoquae, nos de rebus utilibus et necessariis, sedulo certiores reddere, ac homines et oratores nostros ad Excelsam Portam missos in omnibus negotijs nostris, benevole instruere et eis quqe utiliora judicantur consulere. Officij vero ac benevolentiae Domini Vestri SM. Magnifice suo tempore Deo duce faventer recordari conabimur. Quod etiam rectissime et diutissime valere optamus.

Isabella Ioannes Sigismundus.

(Paris, Bibliothèque polonaise, teka nr. 80, fol 489)

76

1558 mai 4, Alba Iulia. *Vornicul Socol scrie lui De la Vigne, ambasadorul Franței la Constantinopol.*

Literae Zokolij Duornik ad Dominum Dela Vigne.

Spectabilis et Magnifice Domine mihi observan., post perpetuam servitior meor commendationem. Spectabile Magnificientiae Vestrae immortales ago gratias, quod Magnificientia Vestra dignota sit pro salute et pemansione mea, Serenissime Reginali Maestati Hungariae, suas dare literas, in quibus pro magnopere apud Maestates suas Magnificientia Vestra laboravit, Quare serenissima Reginalis Maestas, ad mandatum potentissimi Galliorum Regis, domini sui clementissimi adque literas Magnificientiae Vestrae, libenti animo me ad serenissimam Portam caesarea Maestatis misit, indurio iam nunc cum in via. Suppliquo itaque Magnificientiae Vestrae tanquam domino et patrono de me bene merenti gartioso, dignetur respectu perpetuor servitior meor et intuitu omnipotentis Dei, apud invictissimam Caesarea Maestatu apud passas laborare in hoc, ut negotium meum istic cum possit habere modum et talem conditionem, ne pro me potentissimi Galliorum Rex princeps perpetuo Clementissimus et Magnificientiae Reginalis Hungariae etc. in parecipuis suis nominibus in Universa Christianitate speciosissimis, extrementur: Qui quia autem Magnificentia Vestra mecum nunc fecerit boni, id omne ac summum potentissimi Regis Galliorum domini nostri perpetuo Clementissimi et Maestatis Reginalis Hungariae etc. Vergebit quemquamodum autem ego semper fidellissime servitia mea Reginalli Maestati Hungariae exhibut et impendi et deinceps quoque dum vivam praecipue potentissime principi Galliorum, tanquam Domino mea semper clementissimo impendam et exhibebo. Postremum Magnificientiae Vestrae supplice dignetur Magnificia Vestra laborare apud omnes passas in hoc, ut quem jam sim in itinere ne a quibusdam, in via pergendo ad felicem portam potetissimi Imperatoris, aliquam hebiturus sim molestiam, sed ud tuto ad faciem Magnifitiae Vestrae possim pervenire, quod si Deus concessirit ut salvus et incolumis ad Magnificientiae Vestram et ad felicem Portam potentissimi Imperatoris pervenire potero, Magnificientiae Vestrae omnia mala quae iminent capiti meo et quibus incuser tuto de verbo ad verbum Magnificae Vestrae referam, ex quibus me ibidem excusatum habebo. Omnipotens Deus Magnifitiam Vestram felicem quam dintissime conservare dignetur.

Datum etc. Servitor Magnificientiae Vestrae Zokolij Dwornik quondam Transalpinensis.

(Paris, Bibliotheque polonaese, nr. 80, teka 24)

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

77

1561 (decembrie 21 — 1562 ianuarie 14). *Solii domnului Moldovei, Abram Manilowicz şi Andrei Liciu, sînt primiţi de regele polon.*

Anno 1562

Provisio nunctij Valachiae Palatini nomine Abrahami Manilowicz, qui venit ad Sacram Maestatem Regiam Lomzam die 21 Decembris anno 1561 cum personis nr. (loc gol) equis vero (loc gol). Mansitque ibidem ante quam expeditus est ad diem 14 Januarij anni 1562 per septimanas tres dies tres. Providebatur vero per Albertum Markowski.

Post eadem venit altuis nunctius ad Sacram Maestate Regie Lomzam a Despotis Palatino moderno Valachiaé nomine Andreas Licijnczi die 14 Januarij, cui etiam pro diebus duobus expense date sunt omnes... flor. 89/18/6.

Secundus vero nunctius Vilnam pro expeditione a Sacra Maestate Regia est remissus fl. 44.

(Rachunki Królewskie, nr. 189, fol. 27—28)

78

1561 decembrie 25. *Petremol scrie din Constantinopol lui Boiastaille, trimiţîndu-i ştiri din ţările româneşti.*

Monsieur,

Je n'ay peu avoir encore la reponce de ce Grand Seigneur tant aux lettres du Roy, qu'a la demande que j'ay des Esclaves Francois à cause de l'empechement que ceux cy ont eu jusques icy et ont encores, tant pour les affaeres de perse que celles de Moldavie. Dernierement que je fuis visiter le Bassa pour scavoir la responce de sa hautesse, je le trouvay qu'il depechoit deux chaoux en Perse avec deux gentils hommes de l'Ambassadeur du Roy de Perse, ausquels on a donné terme pour aller et venir huictante jowie et nonoute le plui et me vent on faire croire que le Grand Seigneur a pardonné a son fils Bajaset et qu'il a envoyé ses chaoux et gentils hommes expressement pour le faire retourner en son sanjacquat et gouvernement, mais je ne puis penser que Bajaset se venille jamais fier ny que Selim puisse andurer son frère si prochain de ce lieu, ny pue ce Seigneur obstiné de sa nature puisse oublier son juste courroux, n'estoit que je voyant assailly jusques a ses portes par les Boldavie, il aye vouleu differer la guerres de Perse pour entandre plus aisement a cette domestique, pour la quelle il a faict mettre en ordre en grande diligence le Sieur Bertach troisiesme Bassa avec trois mil Janissaieres harquebusiers et trois squadre et spahis, et le Beglerbey de la Grece avec la plus grande partie de ces forces voires toutes s'il est besoing, lequelles sont desia toutes prestes a Nicopoly, de sorte qu'il pourra mettre ensemble cinquante. mil chevaux.

Le bruit est qu'en la Boldawie, il y a pour le jourd'huy trente ou quarente mil hommes combattans, la plus part allemands, Pollacques et Hongres et grande quantité de pistolliers. On attend que le retour de certaines courrieres, qu'on a depesché en Boldavie pour espier et scavoir les forces des ennemies pour faire partir d'icy le dit Bertah et Beglerbey, encore que beaucoup de gens pratiquez du pays ayant remonstré qu'il sera impossible en ae temps d'hyver de passer le Danube, pour les grands marais qui sont d'un costé et de l'autre...

(Paris, Bibliothèque Nationale, fond fr., nr. 7091, fol. 68—70)

79

1562 iunie 30. *Abram, solul domnului Moldovei a stat la Cracovia 9 zile.*

Anno (1562)

Nunctio palatini Valachie Abraam. Venit Cracoviam die 30 mensis Iunij cum personis 4 equis six, mansit ad diem nona mensis Iulii per dies nones. Cuius superintendens Jore Jagnyasshowski M(aestati) D(omini) R(egie) tezaurarii servitor qui providebat.

Dati fl. 18/4/9.

(Rachunki Poselstw, nr. 22, fol. 13—14)

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

80

⟨**1563 noiembrie**⟩. *Sultanul scrie regelui polon, că a dat domnia Moldovei din nou lui Alexandru Lăpuşneanu.*

Między Messyaszowego zakonu naśladuiącemi Pany Panu, między Jezusa chwalqcemi nayzacnieyszemu etc.: królowi polskiemu Augustowi (: którego sprawam :) znak nasz cesarski gdy oddany będzie mieycie wiadomo, iż temi czasy do Wysokiej Porty naszey y do podnożku Maestatu Cesarskiego naszego który jest przytuleniem wszystkim do niego się garnącym, przez ręce uczciwego Miklasza Tłomacza waszego wziąwszy Pismo wasze, miłości pełne i ono wyrozumiawszy, więc z powieści ustnej tegoż posłańca waszego wszystkiego się dowiedziawszy (gdyż abyśmy mu we wszystkim wiarę dali napisaliście). Przeto iemu tak w sprawach kupcow własnych naszych iako też w sprawie Hospodara wołoskiego cokolwiek odpowiedział to wszystko Maestatowi Naszemu stało się dobrze wiadomo. Ten wspomniany woiewoda wołoski do Wysokiej Porty naszej list przysławszy pokornie suplikował, żałuiąc przestępstwa swego y pokornie prosząc aby mu to woiewodztwo znowu z łaski y Dobrotliwości naszey Cesarskiej dane było. a co też y ziemia do Podnożka naszego supplikowała, zaczem wedle naszey dobrotliwości Cesarski ponieważ się chce upamiętać y takowych więcej złości się niedopuszczać potwierdziliśmy go na tym Państwie maiąc nadzieię że teraz inakszym iuż będzie...

(Archiwum Koronnym Krakows. 121)

Lui August, regele polon, cel mai slăvit între cei care se închină lui Isus, cînd veţi primi semnul nostru împărătesc să ştiţi, că la picioarele Înaltei noastre Porţi, care este azilul tuturor acelora, care vin la ea, ne-a sosit scrisoarea voastră, înmînată de Nicolai Tălmaciul, trimisul vostru. Atît din scrisoare, cît şi din spusele verbale ale trimisului vostru (şi ne-aţi scris să-l credem întru totul), am înţeles că chestiunea negustorilor şi a domnului Moldovei este bine cunoscută de noi. Domnul despre care vorbiţi a trimis mai întîi scrisoare la Poartă, apoi a venit el însuşi şi s-a închinat umil, regretînd crimele sale şi m-a rugat pocăit să-i dau din nou domnia. Din bunătatea şi din mila Maestăţii noastre i s-a dat domnia iarăşi, deoarece a făgăduit că în viitor nu se va mai deda la răutăţile de pînă acum. De aceea l-am întărit în domnie, sperînd că de acum înainte o să fie altfel...

81

1564 aprilie 10. *Alexandru, domnul Moldovei, se plînge regelui polon, că este acuzat pe nedrept în faţa sultanului, că ar fi îndemnat pe tătari să prade în Polonia. Cere apoi să se facă dreptate în legătură cu fugarii moldoveni din Polonia şi cu negustorii.*

Voiewoda Volosky w liszcye 10 Aprilia 1564.

Wyrozumial iz krol iego m(osc) y przedthym częstho i therasz o tho skarzyl szie na ny przed czeszarzem turecz(kim) tym jakoby on te Tatary krimskie ku they szkodzie Coronney przywyescz y pomocz im dacz myal do czego szie nie zna niemącz iż szie czy Tatarowye u Czesarza tureczkiego otho nani skarzyly iz ich przedszięwzięczie okolo thego kroliowy i(ego) m(osc) wydal proszil abi k(rolewska) i(ego) m(osc) raczil przyącz sprawe iego okolo tego od poslow iego gdysch on zawzdy przysięge szwą y przymierze k(rolewskiej) m(osci) j(ego) statecznie dzierży a przez kogo sie la nye to na sąd bozy przypuszczą przypominaiacz jakogo Despoth przez Corone przeszedszy wygnal i gdy pothim z lasky Bożey i cze(sarza) Tureczkiego byl na pansthwo prziwroczon iako Tomscha wschitkie skarby do Corony wywiosl ktore szie we Lwowie zostały k temu yz kupczy z zyem krolya i(ego) m(oasci) do ziemi y przez zyemie jego do Thurek wolno wschelyakie kupieczsthwa sprawuiacz przeyezdzaią czo kupczom iego w Coronye nye wolno y zadney sprawiedliwosczy miecz nye mogą. A ono y tho przimierze ktore ma krol iego m(osc) z czes(arzem) Tureczkym takze sye yako poddanego dotyka. A tak yz on tho wschitko dlya spolney miloszczy skromnye odnoschy proschę aby tez krol iego m(osc) tich przeslich rzeczy przeyrzawszy starodawna przyazn iemu pokazowal poddanych iego y kupczom krzywdzicz nyedopuschczal, zabiegy Voloskie

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

zeby mu wydawal y nieprzyacziol iego nyeprzepuszczal a w tim zeby go krol iego m(osc) listhem swoym upewnil, bo on chocz temu ufia ze go nikt u czes (arza) tureczkiego nie skarzy tedy szye woly w dobrey przyazni z krolyem iego m(osci) y ziemią iego obchodzil pamiętaiącz na do rodzieystwa ktore wzial od iego k (rolewskiej) m(osci) y na przysięgę swoie.

Przi thim tzez skarzą szie lotrowye Voloscy iz gym staliey nie dawayą.

(Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, 3.3.1., fol. 186)

Domnul Moldovei în scrisoarea din 10 aprilie 1564.

Am înţeles că măria sa regele şi mai înainte şi acum îl acuză în faţa împăratului turcesc, cum că el ar fi adus şi ar fi ajutat pe tătarii din Crimeia, ca să facă atîta pagubă regatului, despre care lucru domnul nimic nu ştie ; dimportivă aceşti tîlhari s-au plîns împăratului turcesc împotriva voievodului, în legătură cu expediţia de mai sus deci roagă pe măria sa regele să binevoiască a asculta această chestiune de la solul său, întrucît totdeauna domnul îşi ţine jurămîntul şi alianţa cu măria sa regele. Dar mă refer la judecata lui Dumnezeu, amintind despre un oarecare Despot, care trecînd prin regat m-a alungat, iar cînd mai apoi, din mila lui Dumnezeu şi a împăratului turcesc m-am reîntors la domnie, Tomşa a dus toate averile în regat, care au rămas la Lwow. Apoi negustorii măriei sale regelui pot să treacă şi să facă tot felul de cumpărături în ţara domnului Moldovei. iar negustorii moldoveni în ţara regelui nu pot trece şi nu au nici un fel libertate, Dar despre aceasta vorbeşte şi alianţa ce are măria sa regele cu împăratul turcesc. Şi astfel pentru dragostea comună roagă pe măria sa regele să uite cele ce au fost şi să arate vechea prietenie supuşilor săi, iar negustorilor să nu li se facă nedreptăţi, să i se dea fugarii moldoveni şi să nu lese pe duşmanii săi în ţara regelui şi regele să-l încredinţeze de aceasta printr-o scrisoare, căci el (domnul) cu toate că crede, că nimeni nu-l acuză în faţa împăratului turcesc, voieşte să trăiască în bună prietenie cu regele şi cu ţara sa, aducîndu-şi aminte de binefacerile avute din partea măriei sale regelui şi ţinînd seama de jurămînt.

Pe lîngă aceasta se mai plîng lotrii (fugarii) moldoveni că nu capătă oţel (arme).

82

1564 aprilie. *Sultanul cere regelui polon să-i trimită capul fostului domn al Moldovei, Ştefan Tomşa, care a fugit în Polonia.*

Teraźniejszy wołoski wojewoda, Wołoskiej ziemi, z pokojem siedzącej miec niechcąc chociaż wiele razy miał od nas napominanie i przestrogi, na które nic nie dbając robił co chciał i czasem w państwach królewstwa waszego, czasem w inszych panow państwach chodząc, swemu wojewodztwu wiele złego i kłopotów urobił, bo poddani i bojarowie sobie go obierzywszy po dwa razy od niego odbiegali, a on samego siebie nie poznawszy i wasze państwa zaczepiał i teraz zebrawszy do siebie wiele łotrów, seymie i różne wieści puszczając wojsko nie małe zbiera. Co wielmożny Cesarz usłyszawszy drugim na postrach, aby głowy jego uciąwszy do Porty posłano rozkazanie swe Cesarskie wydał. A tak jeśliby ten zdrodniarz do waszych stron uchodzić chciał, cokolwiek ma, niech wszystko ludzie tych co go pojmają pobiorą, tylko aby głowa do Progu Wrot Cesarskich była odesłana. Gwolić temu i abyśmy też wiedzieli przyczynę kupienia się wojsk na granicach waszych...

(Varşovia, Archiwum Koronnym, 159)

Actualul domn al Moldovei, nevroind să stea în pace, deşi în repetate rînduri i s-a atras atenţia din partea noastră şi a fost ameninţat ; dar el neţinînd seama de toate acestea, a făcut ce a vrut. Uneori venind în ţara voastră, iar alte ori la alţi domni din alte ţări, a produs mult rău şi necazuri ţării sale, căci supuşii şi boierii săi, înţeleginu-l, de două ori s-au lăsat de el, iar el, necunoscîndu-se pe el însuşi, a atacat şi ţara voastră. Acum, înconjurîndu-se de mai mulţi lotri (ticăloşi), răspîndeşte tot felul de zvonuri şi adună armată. Măria sa împăratul turc auzind aceasta, pentru a servi de exemplu şi altora a poruncit să i

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

se taie capul şi să fie dus la Poartă. Prin urmare, dacă acest criminal, ar vrea să fugă în ţările voastre, tot ce are la el să fie luat de către acei care-l vor prinde, numai capul său să fie trimis la Poartă. Aceasta este şi explicaţia, pentru care armatele turceşti se concentrează la graniţele voastre.

83

1564 mai 10. *Sultanul atrage atenţia regelui polon, în legătură cu negustorii moldoveni, care au fost opriţi în Polonia.*

Zygmund Augusth... będziesz raczył iż nieiacy ludzie wołoscy w kupieckim obyczajem przez ziemię waszę do niektórych innych Państw cudzych iechali y sprawiwszy tam potrzeby ich gdy się nazad wrócili iżby byli tam z strony waszey królewskiey Mości mieli bydz zadzierżani. Has ten wybrany uczciwy a między swymi równymi Pany wszelakiey godnościy czcigodny Pan Iowan woiewoda Has przez sługi swe nas w tym tak sprawili. A tak wszak dobrze wielka królewska mość wiedzieć raczysz iż wołoska ziemia y też poddani tego tam Państwa niezwyciężoną mocą, mocnośmy pod Wielmożność naszę wzięli, tak że ona, ona ziemia i poddani są też przy nas iako y inni tacysz nasi ludzie y poddani : y wedle przymierza y przyiaźni którą mamy między sobą od tak dawnych czasów niegodziło by się, aby wielka królewska mość poddanym onego Państwa inaczey wiedziecom iaką przykrość albo lekkość y szkody czynić dopuszczać wielka królewska mość miał. A tak potrzeba iest tego wedle przymierza a przysiężney przyiaźni y też sąsiedztwa, które panuie między nami z dawnych czasów, aby woloskich ludzi, a poddanych też naszych chociażby w kupiectwie albo w inszych potrzebach ich tam gdzież kolwiek przebywali a zwłaszcza wiełka królewska mość albo poddanych waszym w żadney rzeczy szkody albo złości nie wyrządzali.

(Archiwum Koronnym Krakowskim, 123)

... Sigismund August... vei binevoi să afli, că unii oameni din Moldova ocupîndu-se cu negustoria, au trecut prin ţara voastră spre alte ţări străine, unde făcîndu-şi negustoria, la întoarcere au fost opriţi în ţara voastră. Has, cel ales între cinstiţi şi cinstitul voievod Ion Has, prin slugile sale ne-a spus totul. Măria ta regală, să binevoieşti a şti, că ţara Moldovei şi supuşii acestei ţări sînt luaţi sub puterea noastră invincibilă, aşa încît pămîntul acesta şi supuşii săi sînt ca şi oamenii şi ca supuşii noştri. Pe baza alianţei şi a prieteniei, care există între noi din timpuri străvechi nu se cade ca măria sa regele să facă vreo nedreptate sau vreo pagubă acestor supuşi. Prin urmare este necesar, ca în baza alianţei şi a jurămîntului de prietenie şi de vecinătate, care există între noi din vremuri străvechi, moldovenii şi supuşii noştri, fie pentru negustorie sau pentru alte treburi de-ar veni ori unde la voi, măria sa regele sau supuşii săi să nu le facă nici un rău...

84

1564 mai. *Sultanul scrie regelui polon, în legătură cu unii negustori din Moldova.*

Zygmunthowy Augusthowy krolyowy Polskiemu Hospodaru chrzesczyanskiemu przyaczielowy naschemu dobrą a zicziwą przyazn oznaymuiem wam thym naschym lystem iż thych czaszow przy drzwyach naschich przez lyudzy Voiewody Voloskiego zewana oznaymiono nam yz Volochowie z ziemie Voloskiey z kilka czlowiekow skupyamy szwoyemy do panstwa waschego przyachawszy zaszie skupiamy szwoymy nazad wroczycz szie chczieli. Tho pak wy w panstwye szwoym roszkazaliszczie ych zachamowacz y nie pusczich zas ku ziemy Voloskiey, wschaakosch tha ziemia Voloska z bożą pomoczą przez miecz nasz przywroczona ku wladzy naschei gdyz tez panisthwa w obronye y w wladaniu naschim nyegodzilo by szie

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

y Volochom w panstwie naszym zachamowyanym bicz. Alye by szie godzilo do pansthwa naschego dobrowolnie przyezdzacz y odiezdzacz yako y naschy poddany y kupczy do pansthwa naschego dobrowolnye przyezdzayą y odiezdzayą przetho ządamy wasz przyaczielia naschego abysczye mayącz na bacznoszczy na posthanowienie z namy lyudzy kupieczkych y niekupieczkych z ziemie Voloskych y inschich poddanich naschich w pasnthwie szwym zachamowacz y niktorych trudnoszczy ym zadawacz niekazaly. Alye by niechay dobrowolnye oboyem pansthwam takowe kupieczkye lyudzy przyezdzaly y odyezdzaly wedlug dokomczenia z namy uczynionego. Piszan w Czarygradzye Myesziącza Maya.

(Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, 3.3. 1., fol. 266—267)

Lui Sigismund August, regele polon, domn creştin, prietenului nostru bună prietenie, Vă dăm de ştire prin această a noastră scrisoare, că în acest timp domnul Moldovei, prin oamenii săi ne-a făcut cunoscut, că vreo cîţiva oameni din Moldova au plecat în ţara voastră pentru cumpărături, iar cînd au vrut să se întoarcă nu le-aţi dat voie, i-aţi oprit în ţara voastră. Totuşi această ţară a Moldovei prin sabia noastră, cu ajutorul lui Dumnezeu. a fost cîştigată, deci nu se cuvine ca să opriţi în ţara voastră pe moldoveni. Dar se cuvine ca oamenii negustori şi cei care nu se ocupă cu negoţul să aibă trecere liberă în ţara voastră, aşa cum supuşii voştri au în ţara noastră, deci cerem prietenului nostru să nu facă greutăţi negustorilor, ci să aibă voie să vină şi să plece, precum avem noi înţelegere. S-a scris la Constantinopol, în luna mai.

85

1564

Sultanul scrie regelui polon şi-l informează, că după cum i-au spus solii domnului Moldovei, voievodul moldovean n-a dat nici un ajutor tătarilor din Perecop. Regele presupune, fără motiv, acest lucru.

(Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, 3.3.1., fol. 262—272) rezumat)

86

1564

Regele polon trimite în solie la turci pe Petru Zborowski, ca să spuie sultanului următoarele:

Domnul Moldovei a oprit multă vreme la el, fără nici un motiv, pe Nikolae Brzeski, *sol regal trimis la turci; apoi el a îndemnat pe tătari să atace Polonia şi supusul polon,* nobilul Dimidecki, a fost omorît în chinuri groaznice de către oamenii domnului. rezumat)

(Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, 3.3.1., fol. 315—320)

87

1564. *Sultanul scrie regelui polon, că Alexandru domnul Moldovei, nu este vinovat de atacul tătarilor asupra Poloniei. Cere extrădarea fugarilor moldoveni, în frunte cu voievodul Piroska.*

Articol z listow Czesarza tureczkiego wybrany o voyewodzie Voloskym.

Czesarz tureczki oznaymuye krolowy iego m(osc) ysch za thym uskarzanym ktore przed nym Brzesky ymieniem krolya iego m(osc) uczynil na Voiewode Voloskiego o pomocz przeczciwko pansthwam iego k(rolewskiej) m(osci) Tatarom daną, dowyadowal szye thegos

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pilnosczyą od Agenta Voiewodi Voloskiego y od ynschich Volochow, ktorzy są na dworze iego, iesly to voiewoda Volosky uczinil ktorzy wschitczy iednostainie tho thwyerdzyly yz Voiewoda Volosky zandney pomoczy czesarzowy Przekopskiemu nie dal choczya byl pilnie od niego proschon czego gim tez poswiadczal ten czausch ktory na on czasz byl w Voloschech nie zna szye do tego voiewoda Volosky aby czo skody myal uczinicz pansthwam iego k(rolewskiej) m(osci) y owschem skarzy szye tez przed Czesarzem tureczkym ych poddany iego k(rolewskiej) m(os)czy zbiegi Voloskie nieprzyaczioly iego przechowisaią y pomocz gym przeczlwko nyemu dawayą czego tez pozwaliał czausch ktory od niebyszczika czesarza tureczkiego do krolya iego m(osc) bil poslan iz w pansthwach kr(olewskiej) m(osci) takowe zbiegi zastal. Dlya czego Voiewoda Volosky lyud zawzdy pogotowyu miecz muszy z wielką szkodam szwoią czo yz iest przeciwko przymierzu,ząda czesarz tureczky aby to krol iego m(osc) zachamowal, gdysch ziemia Moldawska ode stha lyath yesth holdowanym pansthwem czeszarza tureczkiego. A gdzieby sye tho nye pohamowalo a czo zlego stąd Voyewodzie Voloskiemu uroslo, tedy voyewodzthwo Volosky Turky osradzy. Przetho o the krzywde y o zbyegy napomni przyaczielskie krolia iego m(osc) aby ich w ziemy k(rola) iego m(os)cz nieprzechowiwano a jesliby ktorzy byly aby ie na dwor iego poslano, bo poky szie to nye uprząthnie pothy zgoda nie bendzie. A on pyszal srogye lysthy do Voiewodi Voloskiego aby nieprzowal przyazny myedzy nym a krolem iego m(osc), a iesly yakye schody uczinil aby ie nagrodzil y w dobrey przyazni zeby szie zachowal z poddanymy iego k(rolewskiej) m(os)czy. W drugim lyszczie pysche ze go tho doschlo isch Rusky Podolsky Voiewodowye z Laskym y z inschymy poddanymy k(rolewskiej) iego m(osci) porozumiawschy y sprzysziągszy szie z Czesarzem nyeiakiego Piroska Hospodarika z innimy zbiegamy Voloskimy ktory tu w Coronye są chcziely wygnacz Alexandra z Voloch. Do czego gym czesarz 1 000 lyudzy naznaczicz myal zmowywschy z krolyem iego m(osc) aby ziemie Voloską y Multanską opanowaly i k temu iz zebranie Ruskie tez dlya thego o pomocz proschylo na czo gym k(rolewska) m(osc) iego obyeczacz myal czo obraża barzo i gdzieby tho thak bylo muschilo by szie przymierze miedzy namy a k(rolewskie) iego m(osci) rozerwacz, ktore z dawna do thego czaszu czele bylo i z iego sthrony nidgy szie nie lamie. A tak poszila dlia thego Abdy czausch swego do k(rolewskiej) iego m(osci) ząday ącz aby to zybrany Voloschow rozegnane bylo y Niemczy y insehy ktoriszkolwiek nyeprzyacziele Alexandrowy aby przez ziemie k(rolewskiej) iego m(osci) do Voloch puszczany nie byly, ząda też aby zbiegowie Woloszczy ktore myanuye w Coronye myeskayączy do niego odeslani albo tu pokarani byly...

(Biblioteka Uniwrsytetu Warszawskiego, 3.3.1., fol. 271—273)

Articol ales din scrisorile împăratului turcesc despre domnul Moldovei.

Împăratul turcesc face cunoscut regelui polon, că în ceea ce privește acuzarea adusă de solul măriei sale regelui Brzeski, cu privire la ajutorul dat de domn tătarilor împotriva țării regelui, a aflat cu precizie de la solul domnului și de la alți moldoveni, care se aflau la curtea lui, că nu a dat nici un fel de ajutor, deși a fost foarte mult rugat. Acelaș lucru spune și ceaușul, care se afla în acea vreme la curtea domnului ; dimpotrivă domnul se plînge împăratului turcesc, că regele ține în țara sa fugari moldoveni și dușmani de-ai domnului, dîndu-le ajutor. Pentru acest lucru domnul trebuie să ție mereu armată la graniță, ceea ce costă foarte mult. Aceasta este însă împotriva alianței și sultanul cere ca regele să puie capăt acestor lucruri, căci Moldova este de 100 ani cucerită de turci și deci nedreptățile făcute supușilor moldoveni, sînt nedreptăți făcute sultanului. Iar dacă aceste nedreptăți nu vor înceta, atunci țara Moldovei va fi ocupată de turci. Deci prietenește îi amintește regelui ca să nu ție în țara sa pe fugarii moldoveni, iar dacă se mai află vre unul să-l trimeată la Poartă ; căci pînă ce aceștia nu vor fi alungați, atîta timp pace nu va fi. Dar el a scris domnului Moldovei scrisori severe să nu strice prietenia cu regele, iar dacă i-a făcut ceva stricăciuni să i le plătească și să păstreze bună prietenie cu supușii măriei sale regelui. În altă scrisoare spune, că a aflat acum, că voievozii Rusiei și Podoliei împreună cu Laski și alți supuși ai regelui, înțelegîndu-se și făcînd jurămînt cu împăratul (german) au dat ajutor unui oarecare domnișor Piroska și altor fugari moldoveni din Polonia, să alunge din Moldova pe Alexandru. Pentru acest lucru împăratul (german) ar fi dat 1 000 de oameni și s-ar fi înțeles cu măria sa regele să ocupe țara Moldovei și a Munteniei, la aceasta regele ar

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

fi promis și ajutor rusesc. Acest lucru îl supără foarte mult pe împăratul turcesc și dacă într-adevăr așa ar fi, atunci prietenia dintre rege și sultan s-ar strica, care pînă acum a fost întreagă. Astfel este trimis la rege ceaușul Abdy, care să împrăștie acea adunare de moldoveni din țara sa, tot așa pe nemți și pe alți dușmani ai domnului Alexandru, ca să nu fie lăsați să treacă prin Polonia în Moldova. De asemeni fugarii să fie predați domnului Moldovei sau pedepsiți...

88

1564. *Sultanul mulțumește regelui polon pentru pedepsirea unor moldoveni, refugiați în Polonia.*

... Zygmunt August...

W tymi czasy do Wysokiey Porty Otomańskiey y do wyniosłego gniazda iey gdzie wielmożność przemieszkiwa z znacznych y sławnych Beglerbegowzakonu Messyaszowego nasladuiących od Budziacza Jerzy Jasłowiecki na Ukrainie leżącego zamku Kamińca Beglerbega y kasztelana Czernowskiego, z listem przyiazliwym dla ponowienia y utwierdzenia dawniey przyiazni w Poselstwie przysławszy, /: w dobrą godzinę y szczęśliwy czas do Wysokiey Porty naszey przyszedłszy podnożkowi maiestatu naszego się ukłoniwszy wszelkie poszanowanie y godniey uczciwości naszey Cesarskiej doznał/od dziadowy y pradziadow waszych już dotąd z tą wysoką Portą iako przyiaźn miłość y sąsiedztwo prowadzicie, według rozkazania Waszego Maiestatowi Naszemu opowiedziawszy List Wasz oddał, w którym cokolwiek było napisano y naznaczono, wszystko wielmożności naszey suplikowano iest y wiadomo się stało. A tak ktokolwiek iest tey Wysokiey Porcie w ktorey zacność przemieszkiwa dobrym przyiacielem od wielmożnego gniazda naszego Cesarskiego tegoż dozna, a iż ziemi wołoskiey która szablą naszą zawoiowana y podbita iest, niektórzy zdraycy y łotrowie w tamtey stronie się chowali y kryli, tych że za listem Naszym Cearskim pokaraliście; także Chocim zamek który do ziemi Wołoskiey należy, oświaczaiąc w tym miłość y przyiaźń swoię, oddaliście wiadomo się nam stało. Za pomocą boża poki z waszey strony po przyiacielsku uczynionemu z nami przymierzu uczciwość czynić będziecie, z owey strony także postanowionym kondycyom Pokoyu, oprócz uczciwosci nic przeciwnego nie bedzie czyniono. Teraźnieyszy woiewoda woloski Alexander z wami w dobrey przyiazni żyiąc, nic przykrego przyległym osadom nie czyni, y blisko Chocimia postanowiony od niego Jarmark zniosłszy, tak jako z dawna bywało, więc iako on został także też nic nie przyczyniaiąc niech będzie y zagranice przechodzić aby się nic ważył y nic przeciwnego przymierza nie czynił, surowość mu rozakazali...

(Archiwum Główne, dok. z arch. koronn. krakows., Litterae turcicae, la răsăritul lunii Sefer 972, nr. 130).

Către Sigismund August...

În acest timp a sosit la Poarta noastră Otomană și la măritul cuib al ei, unde stima se împletește cu virtuoșii și cunoscuții Beglerbegi ai Legii lui Mesia, Jerzy Jazlowiecki din familia Budziacz, beglerbeg al castelului Camenița din Ucraina și castelan de Czernow, cu scrisoare prietenească pentru reînoirea și întărirea vechii prietenii, fiind trimis în solie/: într-o oră bună și timp fericit la Înalta noastră Poartă a sosit, închinîndu-se la pragul Maiestății noastre, a fost primit cu toată cinstea și stima împărătească a noastră :/, din moșii și strămoșii voștri și pînă în prezent aveți prietenie dragă și vecinătate cu Poarta noastră; spunînd după porunca maiestății voastre, a dat scrisoare maestății noastre, în care ori ce este scris și însemnat totul a fost înțeles de măria noastră și am aprobat. Astfel ori cine est prieten sincer cu această înaltă Poartă a noastră va simți stima măritului nostru cuib împărătesc, iar țara Moldovei, care a fost cucerită și supusă cu sabia noastră, se știe că unii trădători și ticăloși, care au fugit și s-au ascuns în acele părți, în urma scrisorii noastree îm părătești i-ați pedepsit. De asemeni cetatea Hotinului, care aparține țării Moldovei, arătînd dragoste și prietenie față de noi, ați restituit-o, știm despre asta. Cu ajutorul lui Dum-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nezeu şi a prieteniei şi cu cinste păstrată între noi, respectînd condiţiile de pace, în afară de cinste nimic nu va fi făcut şi din partea noastră. Alexandru, actualul domn al Moldovei, trăind în bună prietenie cu voi, nu pricinueşte nicio nedreptate satelor apropiate, iar blîciul organizat lîngă Hotin să fie lăsat să existe şi în vremea lui, aşa cum a fost şi mai înainte, să vină aici lume şi din străinătate. Am dat ordin aspru să se păstreze buna prietenie şi pacea ...

89

1566 ⟨**decembrie**⟩. *Nicolae Brzeski scrie regelui polon, că domnul Moldovei îl pîrăşte la sultan, că ar plănui, împreună cu împăratul şi ţarul Moscovei, un atac împotriva Turciei.*

Oznaymuye w(aszej) k(rolewskiej) m(os)czy swemu M(osci) panu iz the pewną sprawę y wyadomoscz mam że Voiewoda Volosky z nyecznothy szwoiey przeciwko w(aszej) k(rolewskiej) m(osci) nycz nie pomnącz na laske y na dobrodzieisthwo w(aszej) k(rolewskiej) m(osci) dawayącz sprawę czes(arzowi) yakoby w(asza) k(rolewska) m(osc) do nyego samego poszilacz raczil wyodącz go do thego aby w(asza) k(rolewska) m(os)czy te dany dawal ktorą cze zarzowy dawa z zyemie swoyey a izby go w(asza) k(rolewska) m(osc) obyeczowacz myal bronicz od czeszarza tureczkiego ktoremu te tez sprawe dal izbysz szye w(asza) k(rolewska) m(osc) zyedonczycz myal spyknącz przeciwko czeszarzowy i cze)sarza) m(osc) chrzeszczyan skym y thy lyudzy sluzebne zeby dlia thego w(asza) k(rolewska) m(osc) do owich krayow poslacz raczyl zyednawschy szye z Moskiewskim aby do iego ziemie czragnely y pyszal pros zącz aby mu czeszarz na pomocz liudzy poslal przeciwko w(aszej) k(rolewskiej) m(osci) czo sly czlowiek nye dlya czego inego iedno aby cze(sarz) przeciwko w(aszej) k(rolewskiej) m(osci) panem naschym. A tak yz tam yest przy w(aszej) k(rolewskiej) m(osci) czauschi czeszarsky albo kupiecz proschę y radze aby go w(asza) k(rolewska) m(osc) czo na predzei do czeszarza odprawycz raczyl dawayacz w thym sprawe czeszarzowy ze w(asza) k(rolewska) m(osc) thym nie misly bo tho w(asza) k(rolewska) m(oscz pan za rzecz pewna racz wyedziecz ze tak yest bo mi tez o thym wskazal y p(an)u Jazlowieckiemu, p(an) Sroczicky poszel w(aszej) k(rolewskiej) m(osci) ktorego ieschcze tak dlugo hamuye przy szobie ku respektowy w(aszej), k(rolewskiej) m(osci) pana naschego y Coronnemu. Po wtore prosche aby w(asza) k(rolewska) m(osc) thego lekcze klascz nye raczil bo prozno tego liotra przyazny duffacz masch o thego Hospodaruka ktory w wiezieniu yesth prosche w(aszej) k(rolewskiej) m(osci) swego m(os)czywego pana nyechajbym go puszczyl bo my nycz po nym.

Mikolaj Brzesky

(Biblioteka Uniwersytetu Warszwskiego, 3.3.1., fol. 260).

Dau de ştire măriei sale regelui şi domnului meu, că am ştire sigură, cum că domnul Moldovei, din lipsa sa de recunoştinţă faţă de mila şi binefacerile măriei sale regale, a scris şi a trimis la împăratul turc împotriva măriei sale regelui, informînd pe împăratul german, cum că măria sa regele ar fi binevoit să trimită la el şi să-l convingă ca să vă dea ştirile ce le va primi de la sultan, iar măria sa regele ar fi făgăduit să-l apere împotriva împăratului turcesc, spunîndu-i că măria sa regele se va uni şi va lupta împotriva împăratului turcesc, împreună cu împăratul creştin şi că acei oameni regali tocmai de aceea i-a trimis măria sa regele în acele ţări, pentru ca să se unească cu Moscovitul şi să tăbărască asupra ţării sale. A scris, rugîndu-l pe sultan ca să-i trimeată oameni în ajutor împotriva măriei sale regelui. Omul acesta rău face toate acestea pentru altceva şi anume pentru ca să strice legăturile dintre măria sa regele şi împăratul turcesc. Şi aşa întrucît în prezent se află la curtea măriei sale regelui un ceauş împărătesc sau un negustor, rog şi sfătuiesc pe măria sa regele să-l trimeată cît mai repede înapoi la împărat şi să spuie că măria sa regele nu are nimic comun cu toate aceste ştiri. Dar cum că acesta este adevărul, i s-a spus şi domnului Jazlowiecki de către domnul Sroczicki, solul măriei sale regelui, pe care atîta timp îl opreşte la el spre respectul măriei sale regelui, domnul nostru şi al Coroanei. În al doilea

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

rînd rog ca măria sa regele să nu ia aceasta atît de uşor, căci în zadar te încrezi în prietenia acestui ticălos, adică acel domnişor din închisoare, rog pe măria sa regele să-i dea drumul, căci nu ne foloseşte la nimic.

Nicolae Brzeski.

90

1567 martie 4. *Ahmet paşa scrie de la Iaşi regelui poon să oprească expejiţia lui Laski împotriva Moldovei.*

Voiewoda Volosky.

Wyrozumyal ex parte Laskiego yz on byl poslan wyekieischy sobie nyewyadomy legatiey do Czeszarza chrzesczyanskiegoo, ktorą odprawywschy a thu szye wroczywschy sbyera ly(udzie) przeczywko nyemu y panu iego porozumyawschy szie z byegamy woloskimy ktorzy od oppida Tampoli et Dubna nocą też szye zbyerayą.

Isz szye tez skarzyl Lasky przed krolyem iego m(osc) yz w Woloschech wyewlie lyudzy y skarbow straczyl i o tho yz za wolyą woiew(oda) czym oboyga szye obmawya. Za ktorymy skargamy myal krolya iego m(osc) Lasky proschycz aby mu dozwolyl lyudem do Voloch wtargnącz. Na czo myal mu krol iego m(osc) odpowyedziecz iz go nie dzierzy y na iego tho wolyą puszczycz. A tak yz tho wye woiewoda wołosky, ze krol iego m(osc) Laskiego iako poddanego szwego hamowacz moze proschy aby tho z powinnoszcy szwey uczynicz raczyl gdyz on przysiege szwą zawzdy dzierzy y zadna krzywda k(rola) iego m(osc) y poddanym z iego sthrony szye nie dzieie a strony k(rola) iego m(osc) y poddanym iego zawzdy utrapyenie a znyschczenie panisthwa swego bez prziczini odnoschy czo on dlya zamyeschanya yakyego sckromnie zawzdy czierpyal.

A tak powthore proschy aby k(rol) iego m(osc) Laskiego od thego hamowal gdisz temu przedszyewzyeczyu iego k(rolewskiej m(osci) zabyezecz mozc, bo gdzieby Lasky znowu przyachal do ziemie Voloskiej postarayą szie o tho za pomoczą Bozą ze szie tak y pana swego bronycz bendzie ze szie Lasky stand więczej nie wroczy.

O laskawą a predką odprawę.

(Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, 3.3.1., fol. 254—255).

Voievodul Moldovei.

Am înţeles din partea lui Laski, că el a fost trimis într-o solie mai mare la împăratul creştin, de unde întorcîndu-se a început să adune oameni împotriva lui şi a domnului său, înţelegîndu-se cu fugarii moldoveni, care se adună noaptea dinspre oraşul Iampol şi Dubna.

De asemeni Laski s-ar fi plîns în faţa regelui că în Moldova a pierdut mulţi oameni şi averi şi că, cu voia domnului Moldovei tătarii au intrat în Polonia ; asupra acestui lucru ambii se acuză. Din pricina acestei scuze regele i-ar fi permis lui Laski să năvălească cu oamenii săi în Moldova. Dar întrucît domnul Moldovei ştie că măria sa regele poate să-l oprească pe Laski, ca pe un supus al său, roagă pe măria sa regele să facă aceasta din obligaţiile sale, întrucît domnul Moldovei niciodată nu şi-a călcat jurămîntul şi că n-a făcut nicio nedreptate supuşilor măriei sale regelui, iar din partea măriei sale regelui totdeauna s-au făcut nedreptăţi supuşilor domnului. Şi astfel a doua oară rog pe măria sa regele să-oprească pe Laski de la această expediţie, căci dacă va intra a doua oară în ţara Moldovei cu ajutorul lui Dumnezeu, ne vom stărui să nu se mai întoarcă...

Aşteptăm repede răspuns.

91

1567. *Sigismund August, regele polon, regretă incidentul întîmplat cu solii domnului Moldovei şi făgăduieşte că vinovaţii vor fi aspru pedepsiţi. Cere ca domnul Moldovei să-şi trimită*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

comisarii pentru ținerea seimului de la graniță. Anunță apoi că va trimite un sol la sultan și roagă pe domn să-i permită trecerea prin țara Moldovei.

Do woiewody Woloskiego na to poselstwo ktore iego posel przyniosl do Liebiedziowa.

Zygmunt Augusth etc.

Wielmożny panye samszledzie nam mily iako tho przeczywko woliey i misly naschey bilo ze liudzie swawolny wazily sie uczynicz gwalt poslom t(wej) m(ilosci) tak nye zaniechylyszmy tego skoro to do wyadomoszczy naszej przyszlo ze szie przeczywko nim tak postampilo iako przeczywko tim ktorzy nie uwaziwszy u sziebie zwierzchnoszczy naschey y prawa poselskiego pokoy pospolithy uzrzuszacz sie wazily i gdy bily do prawa wezwany tedy ten wirok nasz na szobie odniesli ze są na poszczywoszczy skarany ktore karanie iest tak srogie u liudzy riczerskiego stanu u liudzi poczczywich ze nad nie srosschego wiethschego nie masz odniesli byly i tho zeby gym byly i dobra ich pobrane by bili osziadlosczy yaką w pansthwach naschich miely. A nad wschithko by sie byly do prawa iako bily wezwany stawila teda by byly y na gardliech karani. Alie popelniwschy tho swowoliensthwo a gwalth ten poslom t(woiej) m(ilosci) uczyniwszy do Węgier zjechaly, wschakze iesliby sie wroczily a do rąk urzędu ktorego naschego prisly tedy za wyrokiem naschym karania na gardliech swych nie idą czo gdy t(woja) m(ilosc) zpiszania naschego wyrozumiecz pewnyszmy thego ze na they nagrodzie ktora sie przez nas stala za gwalt poslom t(wojej) m(ilosci) przestaniesch A na pothym posly swe tak napominacz bendziesch zeby sie oni nigdy zwyklich drog y poszczinczow nie pusch(cz)ili gdisch i na then czasz gdy ta przigoda na nie przischlamogly szie byly wscheliakiego gwalthu uchronicz by byly, tą drogą iechacz chcziely ktorą ie pristawnasch wiesch chczial a zeby szie byly thegosch przysthawa naschego nie puszczaly Imt marze (?) o ktorich nam t(woja) m(ilosc) czestho pyszesch yuz teraz miecz bendziesz y by byla nie zasla szmiercz Wielmozniego swiezey pamieczy Jana Stharzechowskiego, woiewod podolskiego, tedy ten tez t(woiej) m(ilos)czy poslaniecz sprawy nam dacz nie umial gdzyeby byl tedy trudno czo w they rzeczy uczinicz mamy gdysch wiadomosczi zadney nie mamy gdzieby sie obraczal, wschakze iesli sie o nym gdzie dowyemy tedy sprawiedliwoscz z niego uczinicz roskazemy. Dawa też t(woja) m(ilosc) znacz przez listh szwoy czym szie stalo ze seim pograniczni nye doschedl, dawaiacz iedne prziczine niewiadomoscz szwoie a pothym nie ziechanie Comiszarzom naschim. Miecz my to mamy z dobrey pamieczy zeszmy poslom t(woiej) m(ilosci) o thym znacz daly ktorzy miely t(woiej) m(ilosci) sprawę dacz a k themu doszicz bylo na thym gdy starostha nasch Camienieczky w(aszej) m(osc) obwieszczyl bo szye tak zawsze zwyklo zachowacz ze t(woja) m(ilosc) byl obwyeszczon albo od starosth pogranicznich albo od Comissarzom ktore obwieszczenie nie ynaczey miało bycz u t(woiej) m(ilsci) rozumiane iakobyszmy mi sami t(woja) m(ilosc) obwieszczily a czo szie thicze commiszarzow naschich omieschkania tedy to pewne wiemy ze naschy Commiszarze na then czasz naznaczony ziechawschy sie na commiszarze t(woiej) m(ilos)czy kilka dni czekaly a dopiero w then czasz gdy sie doczekacz nie mogli commiszarzow t(woiej) m(ilos)czy odiechaly i nie może nam tho bycz milo ze szie thaka przewloka dzieie w sprawiedliwoszczy poddanym naschym. Jednak ysch nas t(woja) m(ilosc) prosisch abysmy to omieschkanie seymu mimo sie puschczily tedy doszicz cziniącz prozbie t(woiej) m(ilos)czy iuz thego teraz zaniechamy alie w roku przischlim tego potrzeba będzie aby z obudwu takze sthron wedle pacta za sie bil zlozony siem dlia ucnania i nagrody krziwd spolnich poddanich naschich. Radzibyszmy daly mieiscze tak unizoney prozbie t(woiej) m(ilosci) pilnie czynisch aby krzywdy spolnich naschich ktore szie po thy czaszy dzialy byli zatarte y zapomniane boby to nam przystalo iako krześczyanskiemu kroliowy. Alye ysch nie są krzywdy nasche wlaszne tilko alie poddanich naschich dlia thego uczinicz nie możemy wschalze yeslibys t(woja) m(ilosc) albo sam nagrodzil albo nagrodzicz roskazal poddanym naschym tho czym sie ukrzywdiniemy bycz znaia albo ieslibys t(woja) m(ilosc) iakokolwiek okolo nich z nimy sie ugodzil tedy my nie bendziem thego zebysmy ich zaniechacz nie miely cziniącz tez powinnoszci naschey doszycz dlia zachowania pokoyu y przemierza rozkazaliszmy starostom naschym aby thy schkody

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ktore t(woja) m(ilosc) mienisch zeby byly przez liudzy nasche poczinione poddanim t(wojej) m(ilosci) byly nagrodzone czoszmy tez y Hatmanowy wielkiemu Coronnemu ktorego teraz z liudzmy na pograniczu dlia Tatarow, ktorzy zwikli woiowacz panisthwa nasche poruczili czo szie thycze prozbi t(wojej) m(ilos)czy, ktorą do nasz czinisch abyszmy poslowy naschemu ktorego do Cze(sarza) iego m(osc) tureczkiego poslacz mamy roskazaly aby t(woja) m(iloscz) zalieczil Cteszarzo(wi) tureczkiemu t(woja) m(ilos)cz pamietacz raczysch zechmy zawzdy już od dawnego czaszu t(wej) m(ilos)czi przyaczielem zyczilwym byli i ku wschemu dobremu dopomagali tak u czes(arza) iego m(osc) tureczkiego yako tez na wscheliakiej inschey potrzebie alie zeznasch t(woja) m(ilosc) do Czes(arza) iego m(osc) tureczkiego sam odniosl iakobychmy my z t(wojej) m(ilosci) przymierza statecznie nie dzierzely y wielkie krzywdy t(wojej) m(ilosci) czynily i dlya thego Cze(sarska) i(ego) m(ilosc) kilka czauschow swich do nasz szlal tedy szie nam nie godzi iedno obmowe w thym uczinicz a dacz spraw prawdziwą czes(arzowi) i(ego) m(osci) ze szie z naschey strony przeczywko przymierzu nicz niewikroczylo a yzechmy w thym nie slucznie do iego cz(esarskiej) m(osci) iestesmy odniesziemy gdyz szie tho iasznie okazacz moze ze t(woja) m(ilosc) od nasz zadney krziwdy nie masch y owschem wieliesch dobrey przyazny y zyczliwosczy po nasz uznal a my y poddany naschy od t(wojej) m(ilosci) wielkie krzywdy i nieprzyazni zawzdy odnoszimy. A tak niebaczymy iakoby poszel nasz u cze(sarza) i(ego) m(osc) bendącz tho minącz mogl a wschakze my iednak jako pan chrzesczyansky rozkazemy sie tak w tey mierze przeczivko t(wojej) m(ilosci) zachowacz iakoby tho w(asza) m(ilosc) nie lasky u cze(sarza) i(ego) m(osc) nie nioslo.

(Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, 3.3.1., fol. 290—293)

Către domnul Moldovei, răspuns la solia pe care solul său a adus-o la Libiedziow.

Sigismund August etc....

Mărite domn, vecin drag nouă, s-a întîmpat că, împotriva voinții și a gîndului nostru, oameni neastîmpărați au îndrăznit să atace solii tăi; dar de îndată ce aceasta a ajuns la cunoștința noastră, n-aș fi întîrziat să se procedee împotriva lor, așa cum se obișnuiește împotriva acelora, care au nesocotit poruncile noastre și drepturile solilor, căutînd să strice pacea, dacă s-ar fi prezentat în fața justiției și sentința noastră împotriva lor ar fi fost atît de aspră, încît pedeapsă mai severă aplicată nobililor nu există. Le-aș fi cnofiscat averile, dacă ar fi avut vreo posesiune în țările noastre. Și pe deasupra ar fi fost pedepsiți și cu tăierea gîturilor, dacă s-ar fi prezentat în fața legii, însă ei, săvîrșind acest atac împotriva solilor tăi, au plecat în Ungaria. Totuși dacă se vor întoarce și vor cădea pe mîna vre unei autorități de a noastră, atunci vor fi pedepsiți cu moartea, ceea ce măria ta vei înțelege din scrisoarea noastră, mai ales din răsplata ce am dat solilor pentru atacul suferit. Dar pe urmă să atragi atenția solilor domniei tale, ca să nu apuce niciodată pe drumuri și cărări lăturalnice, căci nici în prezent nu li s-ar fi întîmplat această neplăcere, dacă ar fi vrut să meargă pe drumul cunoscut. Lucrul despre care măria ta mi-ai scris mereu, îl vei căpăta acuma și dacă n-ar fi murit Jan Starzechowski, voievodul Podoliei, l-ai fi avut mai demult. Am înțeles de asemeni din scrisoarea ta și din spusele solilor tăi, că un oarecare turc, care și-a prădat stăpînul său, sangiacul de Cetatea Albă, ar fi fugit în țările noastre și ne ceri ca să-l dăm împreună cu lucrurile furate slugilor sangiacului de Cetatea Albă. Deoarece noi nu putem primi în țările noastre asemenea răufăcători l-am fi dat și pe acest turc, dacă am fi avut vreo știre despre el; dar fiindcă nu avem nicio cunoștință în această privință, este greu să dau vreun răspuns solului milostivirii tale, totuși dacă vom afla că se găsește pe undeva, vom porunci să se facă dreptate.

De asemeni milostivirea ta îmi faci cunoscut prin scrisoare, că seimul de la graniță nu s-a ținut din cauză, că domnia ta n-ai știut și apoi din cauză că nu s-au prezentat comisarii noștri. Îmi aduc bine aminte, că am făcut cunoscut solilor tăi despre acest lucru și apoi este destul să te anunțe starostele nostru de la Camenița, căci totdeauna așa s-a obișnuit, că erai anunțat ori de starostii de la graniță ori de comisarii noștri, ceea ce nu putea

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

fi altfel înţeles, decît că noi înşine te-am anunţat. În ceea ce priveşte pe comisarii noştri ştim că ei s-au prezentat la timp şi că au aşteptat cîteva zile să vină comisarii tăi şi după ce s-au săturat de aşteptat au plecat, dar nouă nu ne poate fi plăcută amînarea dreptăţii pentru supuşii noştri. Dar deoarece mă rogi, să lăsăm acum această chestiune, însă pentru anul viitor trebuie să se adune seim de recunoaştere şi de răsplătire a nedreptăţilor făcute supuşilor noştri, Bucuroşi am da ascultare umilei cereri a milostivirii tale, pentru ca nedreptăţile ce s-au făcut pînă acuma supuşilor noştri comuni să fie iertate şi uitate; dar fiindcă acestea nu sînt nedreptăţile noastre proprii, ci ale supuşilor noştri, nu putem să o facem. Totuşi, dacă măria ta ai vrea să răsplăteşti singur sau să porunceşti să fie răsplătiţi supuşii noştri, care au suferit pagube, atunci şi noi vom porunci starostilor de la graniţă să răsplătească nedreptăţile supuşilor tăi, făcute de către supuşii noştri, ceea ce am poruncit şi marelui hatman al coroanei, care se află acum cu oamenii la graniţă, pentru a lupta cu tătarii. În ceea ce priveşte cererea măriei tale, pentru a recomanda solului nostru, care va pleca la împăratul turcesc să te laud în faţa împăratului turcesc, măria ta ştii că totdeauna, de multă vreme, ţi-am fost prieten binevoitor şi te-am ajutat atît în faţa împăratului turcesc, cît şi la tot felul de nevoi. Dar fiindcă măria ta însuţi ai raportat împăratului turcesc, că noi nu ne ţinem de înţelegere şi că ţi s-au făcut mari nedreptăţi măriei tale, din care cauză împăratul turcesc mi-a trimis cîţiva ceauşi, nu putem să punem nici un cuvînt în această privinţă, cu atît mai mult că măria ta n-ai avut din partea noastră nicio nedreptate, dimpotrivă mult bine şi prietenie, iar eu şi supuşii noştri totdeauna am suferit mari nedreptăţi din partea măriei tale. Cu toate acestea solul nostru, trimis la împăratul turcesc, se va purta astfel, încît măria ta să nu cadă în disgraţia împăratului turcesc.

92

1568 aprilie 23. *Petru Zborowski (sau Wojnicki, fiind castelan de Wojnicz), solul regelui polon trimis la turci, scrie de la Adrianopol lui Sandomirski, vorbind şi de Bogdan Lăpuşneanu.*

Copia listu Je(go) M(ość) Pana Wojnickiego do J(ego) M(ość) Pana Sandomirskiego- data pod Adrianopolem, dnia 23 Kwietnia 1568 r.

Służby swe braterskie w(aszej) mości zalecam re, iż mi się ocazja trafiła, w(aszej)mości na krótce oznajmuję, żem sam pod Adrianopole w dzień Wielkanocny przyjechał Cesarz dzień przed tym wyjechał, tak rozumiem ile mi sprawę dano, że dla tego abym go tu nie zastał. Jam się też dla tego odzierżywał, iż i zła droga była i konie zeszle i oczewalem pisania króla J(ego m(ość) na moje listy abym był miał naukę potrzebną za tą w sprawach swych odmianą przez śmierć Alexandra wojewody, której iż do tych miast tak potrzebnej nie mam, jest mi to niepomału dziwno, dla tegom też lżej jechał chociam mógł trzemi dniami uprzedzić, aby cesarz który rad się spraw wielkich chroni, nie chciał mię tu ze swym Baszą, co wszystko rządzi na tractaciech ostawić, a tak wolałem już, choc z większą swą stratą zadzierżeć się ten czas, a już do Constantynopolu za nim jechać dla lepszej rozprawy, jutro ztąd jadę tak żebym czwartego dnia po nim do Constantinopola wyjechał. Tak rozumiem że tam aż piątego dnia Maja będę i już widzę po tych postępkach, że aż Sierpnia doma będę dali Bóg zdrowie jakożem teraz za łaską Bożą dobrze zdrów, daj tak Boże, długo. Pisałem w(aszej) mości pierwej, że skoro dowiedziawszy się o Alexandrowej śmierci, posłałem był do Machmet basze, aby Bohdanowi chorągwie nie dawano, aż bym ja nadjechał, ale niż mój list przyszedł, tedy się tym basza pośpieszył, czując już o moim jechaniu i sprawie. Bo podniózwszy wołoskiego trybutu, wziąwszy z innymi baszami wielkie dary, posłał chorągiew Bohdanowij pierwej, niżli moje listy przyszły. Bo sam dary, im większe tym więcej mogą. A też ten Basza jest powinowaty matce Bohdanowej. Widzę co się tknie ze strony jurysdycjej króla j(ego) m(oaść) nad ziemią wołoską, że trudną sprawę mieć będę, bo się w tym czują. Tamti refert, taz się w czym upsnąć, w czym dziwny postępek onych starych mądrych panów przez Krzętkowskiego, którym to wpuściły. Ja jednak starać się o to będę ile czas będzie mógł znosić, że w tym dignitas króla J(ego) m(ość) zadzierżana będzie, aby się uciekł do łaski króla j(ego) m(ość), com uczynił dla tego, aby wzdy barwa jaka była dignitatis króla J(ego) M(ość) w tym została czując to że już miał mieć chorągiew.

(Varşovia, Biblioteka Narodowa Polska, Pol. F—IV—116, fol. 56)

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Copia scrisorii domnului Wojnicki către domnul Sandomirski, dată la Adrianopol în ziua de 23 Aprilie 1568.

Întrucît mi s-a oferit ocazia, te anunţ că în ziua de Paşti am venit la Adrianopol. Împăratul a plecat cu o zi mai înainte, aşa m-au informat, numai ca să nu rămîn aici Eu totuşi m-am oprit, căci şi drumul este rău şi caii au obosit şi am aşteptat răspunsul măriei sale regelui la scrisorile mele, ca să am instrucţiunile necesare în chestiunea schimbărilor ce au survenit în legătură cu moartea lui Alexandru voievod, de care nu am mare nevoie în aceste oraşe, totuşi mă minunează mult. De aceea am mers mai încet, cu toate că puteam să ajung cu trei zile mai înainte, dar fiindcă împăratul, care bucuros se ascunde în faţa lucrurilor mari, n-a vrut să mă lese aici împreună cu paşa său, care totul guvernează, am preferat să mă opresc în acest timp, deşi cu pierdere mare. De aici voi pleca după el la Constantinopol mîine, aşa încît a patra zi să intru şi eu după el în Constantinopol. Cred că acolo voi fi de-abia la 5 mai, iar acasă cam prin august, de mă voi întoarce, de-ar da Dumnezeu sănătate multă, aşa precum mă simt acuma. Ţi-am scris primul, că din moment ce am aflat de moartea lui Alexandru, am trimis la Mahomed paşa vorbă să nu dea firman lui Bogdan, pînă ce nu voi sosi şi eu, însă pînă ce a ajuns scrisoarea mea acest paşă s-a grăbit aflînd de sosirea mea ; căci ridicînd tributul moldovenesc, luînd împreună cu alţi paşi mari daruri, a trimis steag lui Bogdan, înainte de a ajunge scrisorile. Căci cu cît darurile sînt mai mari, cu atît aceştia mai mult pot. Dar pe de altă parte acest paşă este rudă cu mama lui Bogdan. Văd că din acest punct de vedere măria sa regele va avea încurcătură cu ţara Moldovei. Eu însă mă voi stărui să conving pe Bogdan să ceară mila măriesale regelui, pentru ca demnitatea regelui să fie întrucîtva reparată.

93

1568 mai. *Petru Zborowski, solul regelui polon, trimite ştiri din Constantinopol despre Moldova.*

Copia listu Jego Mość Pana Wojinickiego do J(ego) K(rólewskiej) M(ości). Data z Kon stantynopola Maja, anno Domini 1568.

... Naprzód tedy racz W(asza) K(rolewska) M(ość wiedzieć co się tyczy artykułu około. Wołoskiej ziemie żem naprzód tym Baszę obraził i stąd się we wszystkich sprawach na mie zwaśnił, powiedzaiąc że ziemia ta, jest od tak wielkie lat mieczem od nas dobyta yeśli tam kto zle czyni, możemy go skarać, co się dotyczy Alexandra i ten jaki taki by tem niemasz co mówić, bo umrał, ale jednak wielka mu się przyczyna dawała, tym że jego Nieprzyjaciele w coronie byli przechowani, dla których on musiał zawsze i często zbierać wojsko).

(Varşovia, Biblioteka Narodowa Polska, F— IV, 116, fol 62—75).

Copia scrisorii domnului Wojnicki către măria sa regele, dată în Constantinopol, în luna mai anul 1568.

... Mai întîi măria ta să binevoiască a şti, că în ceea ce priveşte chestiunea cu ţara Moldovei, am supărat mai înainte pe paşă şi din această cauză în toate problemele a fost neprietenos faţă de mîne, spunînd că ţara Moldovei a fost cucerită prin sabie cu mulţi ani în urmă de către turci. Dacă cineva de acolo nu se poartă bine, putem să-l pedepsim, dar în ceea ce priveşte Alexandru, aşa cum a fost el, nu avem ce vorbi, fiindcă a murit ; dar s-au dat serioase motive de supărare, prin faptul că duşmanii săi au fost primiţi în Polonia, pentru care el a trebuit să fie totdeauna gata cu armata... Mahmet paşa este atotputernic în ceea ce priveşte numirea lui Bogdan.

94

1568 mai 2. *Regele polon scrie lui Sandomirski şi-i atrage atenţia asupra planurilor lui Laski de a năvăli în Moldova.*

Copia listu J(ego) K(rolewskiej) M(osci) do Jego mość pana Sandomirskiego. Dan Grodnie wtorego dnia Maja, anno domini 1568, Regni vero nostri anno 38.

O przedsięwzięciu pana Laskiego jakoby znowu brać się miał do Wołoskiej ziemie. Imo wolę nasze, y ymo prawo y pokoj pospolity, co acz... będąc synem coronnym theż o

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

senatorem i niemałem członkiem Rzeczypospolitej Polski którem sposobem miał do tego dać przywilej do czego mu i prawo coronne drogę zabroniło i czego bez wliżenia i naruszenia pokoju pospolitego a bez zawiedzenia R(eczypospolitej) P(olski).

(Varşovia, Biblioteka Narodowa Polska, F— IV, 116, fol. 53—55)

Copia scriscrii măriei sale regelui către măria sa domnul Sandomirski. Dată în Grodno la 2 mai 1568, anul 38 al domniei noastre.

Îi atrage atenţia asupra întreprinderii lui Laski, care se pare că ar avea de gînd să atace din nou Moldova, dar împotriva voinţii noastre, împotriva dreptului şi a păcii generale. Aceasta a dus la atacul diferitelor provincii poloneze. Dar Laski, fiind fiul Coroanei şi senator şi membru marcant al Republicii Polone, în care calitate a dat privilegiu, ceea ce îi interzice dreptul coroanei, căci încalcă pacea şi atrage Polonia în diferite încurcături. Această intervenţie regele o face la cererea solilor turci.

95

1568. *Într-un manuscris italian de la bibliotcca polonă din Paris se vorbeşte de Bogdan domnul Moldovei.*

Conflictus ad nevelam Polonorum cum Moschis auctore Joanne Stariconnio Semusovio Philomuso Academico occulto. Bohonio. Ex officina Mercuriana Joannis Rossii 1568, unde găsim următoarea menţiune despre români:

... Probebit vinetas ore Volohda manus. Porte olio Valachos, pulsum et Bohodana procellis...

(Paris, Bibliothèque polonaese, nr. 5, c. 13)

96

1568. *Regele polon trimite în solie la turci pe Petru Zborowski, în legătură cu cazul Laski.*

lż od kilku lat prawie jedną psionkę cesarz jego mość w liściech swych do krola jego mość zwykł powtarzać, a zwlaszcza około wojewody wołoskiego, albo lada skargi zwykł przedsiębrać, a to snać za tym iż wojewoda wołoski ma wiele korytarzów na dworze cesarza jego m(ość) do króla jego mośćż żadnym responsem króla jego mość przez czausze danym accomodować się nie chce, których copie będzie miał.

Najczęstrza to u niego, aby król jego mość pana Laskiego od tego hamował, żeby nie wciągał do Wołoch, a tym którzy aspirant na hospodarstwo nie pomagał.

Będzieli to poslowi króla j(ego) m(osc) przypominano, tedy da się sprawę, Laski majętność swą ma pod Cesarzem krześciańskim, gdzie czasem przemieszkawa ; skąd też Despotu wziąwszy na państwo wołoskie prowadził, czego j(ego) m(osc) przyjmować wdzięcznie od niego nie chciał, aż dgy jego k(rolewska) m(osc) sprawę dał, że to była wola cesarza starego. Bo poslaniem chorągwie, cesarz stary państwo Despotowi potwierdził i umocnił. Tedy dopiero k(rolewska) jego mość przejrzał, a potem nic innego przeciwko wojewodzie nie czynił czym by przyczynę jaką dać miał do poruszenia pokoju. Czego sam wojewoda wołoski dobrym świadkiem być może bo gdy on najmniej królowi jego mość przez posłańce znać dawał, gdy o jakim wojsku z państw króla jego mość poczuł, toć się zawsze zmyślenie od niego być pokazowało. Tedy nie tylko jego królewska mość pana Laskiego, gdy się był o co kusić chciał odwodził, ale pograniczne starosty do tego sposobiał, aby żadnemu czleku sposobem nieprzyjacielskim przejscia do Wołoskiej ziemi nie dopuszczali, co mógł znać wojewoda wołoski, bo te czasy jako po Despocie na hospodarstwie usidał najmniejszej przykrości z Państw k(rólewskiej) jego mość nie miał, choć nie on o to bardzo przyczynial sam, aby bął niechcić poddania króla jego mość znał.

Jeśli jako wzmianka będzie o onym pana Laskiego byciu w Wołoszech z kniaziem Wiśniowieckim tedy to poseł pro sua prudencia będzie umiał repellere, gdyż nie za Alexan-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dra było to też często zwykł powtarzać cesarz jego mość aby król jego mość czyniąc dosyć przymierzu Wołochom przebywanie w państwach swych nie dopuszczał. Co jeśli i teraz Wspomniano będzie od cesarza, tedy się przez posła krola jego mość ta odpowiedź, że świadek tego był dobry cesarz jego mość zmarły. Jako wtym jego królewska mość się zachowaraczył ale żywe swiadectwo biorąc, Ibrachim beg, tłumacz cesarza jego mość i nasłuchał się tego i napatrzał dosyć jako pilnie król jego mość koło zbiegów wołoskich, any w państwie jego królewskiej mości nie byli przechowani starać się raczył i wiadomością króla jego mość żadnego nie masz w państwach krolewskiej jego mość a nie tylko nieprzechowaniem iż staleczne przymierze zachował, ale i tym że ludzie takowe którzy rosruch w Wołoszech czynili karać srodze kr(ólewska) j(ego) m(ość) kazał. Na co ten to Ibrahim beg oczyma swymi we Lwowie patrzył. Potym co z Passkiem się stało w Piotrkowie, któryby był pewnie nie dał dosypiać Alexandrowi, by była nieosobna w tym czujność króla jego mość, za którą, przedsięwzięciu swemu Passek dosyć uczynić nie mógł, wszyscy ludzie wiedzą. Czego królewska mość litować raczy, widzą taką niewdzięczność Alexandrową, a iż te dobrodziejstwa król(ewskiej) j(ego) m(oasci) wszystkim złym królewska ego mość oddawa. Acz ci przez kogo być nie może, żeby ludzie przed okrucienstwem Alexandrowym nie mieli z Wołoch uchodzić do państwa jego królewskiej mości, że żaden długo w państwach kr(lewskiej) j(ego) m(osci) popasać nie może, a też przymierze między cesarzem a królem jego mość nieczego więcej nie chce yeno aby wołochowie w państwach jego królewskie mości nie byli przechowani.

Dał też wojewoda woloski cesarzowi jego mość tę sprawę żeby panowie wojewodowie ruski i podolski nieboszczyk, mieli wojska nań zbierać, tym sposobem aby ziemie jego wojowali. O co też cesarz jego mość po dwa kroć pisał do królewskiej jego mość ale iż to jako żywo nie było. Tedy gdyby jaka wzmianka o tym była snadnie to poseł króla jego mość odprawi, bo to jest comentum wojewody wołoskiego. Acz ci dawał sila przyczyn wojewod woloski panu wojewodzie ruskiemu do nie przyjaźni sprosnym pisaniem go naprawiając, szkody mu wielkie czyniąc, woły jego własne biorąc. Tatarzy na ostatek nań in a majętność jego nawodząc, ale pan wojewoda ruski, jako wierna rada kr(ólewskiej) jego mość mniej u siebie ważył szkody i niebezpieczeństwo swe w które go wdawał wojewoda woloski a wyż pokój pospolity, którego dla osoby swej nigdy wzruszać nie chciał, ale wkładał wszystko na kr(ólewskiej) j(ego) m(osc), u cesarza jego mosc, mijało mu się to kiedy od wojewody wołoskiego nagrodzić

Wiódł też to wojewoda woloski na króla jego mosc, żeby się król jego mosc miał spiknąć przeciwko cesarzowi tureckiemu z cesarzem krześciańskim, w czym poseł kr(ólewskiej) m(osci), gdyby to wspomniano było, nic innego nie uczyni, jeno że to zmyślona rzecz była od Alexandra wojewody, powie. A o tę potwarz i inne potwarze wojewody wołoskiego których on zwykł używać...

Ma to pamięci pan poseł, co za przygoda się stała posłom wojewody wołoskiego w Sandomirzu, której pewnie niezaniechał przełożyć przed cesarzem jego mosci. A tak jeśli o tym będzie poseł królewskiej mosci pytan tedy da o tym aprawę jako się działo przodkiem, że sami wołochowie do tego przyczynę dali, że nie chcieli tą drogą jechać, którą je wiódł wódz, dany od jego kr(ólewskiej) m(osci) a że oni od tego wodza odjechawszy inną drogą jechali, aby się byli tego wodza królewskiej jego mosci nie puszczali pewnie ich było *nic nie potkało*...

Varşovia, Biblioteka Narodowa Polska, F. IV — 116, fol. 45)

... Că de-acum de cîţiva ani împăratul s-a obişnuit să repete mereu acelaş cîntec în scrisorile sale, dar mai ales în jurul domnului Moldovei, care pentru ori ce nedreptate este obişnuit să se plîngă. Dar aceasta dovedeşte că domnul are mulţi susţinători la curtea împărătească. Cea mai insistentă cerere a lui este ca măria sa regele să oprească pe domnul Laski de a intra în Moldova, iar cel care aspiră la domnie să nu fie ajutat.

Dacă i se va aminti de această chestiune solului nostru, atunci să răspundă, că domnul Laski îşi are averea sub stăpînirea împăratului creştin, unde şi locuieşte uneori. Tocmai de acolo l-a luat pe Despot şi l-a condus la domnia Moldovei, ceea ce măria sa regele n-a vrut să aprobe, decît atunci cînd a aflat, că aceasta este voia bătrînului împărat. Căci împăratul cel bătrîn prin trimiterea steagurilor a întărit domnia lui Despot. De-abia atunci măria sa regele şi-a dat seama, că nu putea să facă nimica împotriva domnului, căci ar deranja pacea. Pentru aceasta cel mai bun martor poate să fie însuşi domnul Moldovei. Astfel că măria sa regele nu numai că nu l-a ajutat pe Laski, dar a dat ordin starostilor de la graniţă

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

să nu permită nici unui om cu gînduri rele să treacă hotarul în Moldova, lucrul pe care domnul putea să-l ştie, căci după ce a luat domnia de la Despot cele mai puţine încurcături le-a avut din partea regelui, cu toate că merită alt tratament.

Dacă va fi vorba despre intrarea în Moldova a lui Laski şi a prinţului Wisniowiecki, atuncia solul nostru va şti să răspundă după înţelepciunea sa. Dacă împăratul va cere să nu se mai primească fugari în ţara noastră, atunci să se răspundă că Ibrahim beg, interpretul împăratului a fost de faţă şi a văzut cum ştie regele să procedete cu fugarii moldoveni şi să păstreze buna vecinătate. Ibrahim beg a văzut cu ochii săi ce s-a întîmplat la Lwow cu răsculaţii moldoveni, iar la Piotrkow cu Pascu, card nu l-ar fi lăsat pe Alexandru să se odihnească. Dar pe de altă parte este imposibil ca acuma în faţa barbariilor lui Alexandru, moldovenii să nu fugă, totuşi măria sa regele păstrează prietenia ce o are cu împăratul şi nu permite acestora să se oploşească multă vreme în ţara sa.

Domnul Moldovei s-a plîns de asemeni sultanului, că voievodul din Rusia Roşie şi din Podolia (mort), ar fi avut de gînd să cucerească Moldova. Dar aceasta nu este adevărat, cu toate că domnul Moldovei a dat deseori ocazie pentru asta, pricinuind atîta pagubă voievozilor amintiţi. Ba şi pe tătari i-a adus asupra voievodului rus, însă voievodul ca o slugă credincioasă a sfatului nostru nu s-a uitat la propriile pierderi, ci a căutat să nu deranjeze pacea generală.

Dacă se va aminti de asemeni, că regele împreună cu împăratul creştin ar fi avut de gînd să atace pe sultan, solul nostru va spune că aceasta este o născocire a lui Alexandru, domnul Moldovei.

Solul nostru de asemeni are în minte întîmplările solilor moldoveni în Sandomir, lucrul pe care desigur domnul l-a adus la cunoştinţa sultanului. Aşa încît dacă solul va fi întrebat, atunci să răspundă, că înşişi solii moldoveni au dat ocazie pentru asta, căci n-au vrut să meargă pe drumul, pe care îi conduce ghidul dat de măria sa regele, dar întrucît ei s-au îndepărtat de ghid şi au plecat pe alt drum, li s-a întîmplat nenorocirea...

97

1569 aprilie 22, Iaşi.

Bogdan, domnul Moldovei, scrie regelui polon că a depus jurmîntul în faţa solilor săi şi aşteaptă acelaş lucru din partea regelui.

(Libri Legationum, nr. 20, fol. 339—340) rezumat

98

1569. *Un fiu al lui Pătraşcu cel Bun cere ajutorul Franţei, pentru a ocupa tronul Ţării Româneşti.*

Au Roy tresrcetien.

Je suis certain que Votre Majesté tresxc(ret)ien>e ne peult porter en son cueur tresbening et son ennuy et travail de semblable fortune, paine et compassion quest la mienne pour estre nay comme je suis Prince chrestien et legitime heritier dela province de la Grande Valachie et fils de tresheureuse memoire mon père Petrasquo Vayvode et naturel prince de la dicte prouince, tributaere toutesfois du turcq qui est qu'en leage de dix ans par le commandent du puissant Soliman empereur du Levant. Je fus envoyé de mon père a la cour de celluy m'offrant comme tributaere sellon les anciennes coustumes au pays. Auquel temps mondit seigneur et père de tresheureuse memoire fust appellé par la volunté de dieu tout puissant de ce monde en l'autre. Et me voyant an la dicte court et bas deaige aulcune mal uneillantz avec tous Injustes et diabolicques moyens, se sont renduz seigneurs de mon propre bien et heritaige, leur ayant esté seullement commandé le gouvernement de l'estat du pays jusque a la perfection de mon eaige. Maintenant veullent approprier heredite ce qu'a moy iustement appartient et de quoy euly auec toute injustice iouyssent. Or estant démeuré en cest eaige entre les mains du turcq fuz incontiment enuoyé par aulcuns Baschas en la Sorrye d'Arabie et bien dire affligé de travaillé par lespace ce quatorze ans auec grand

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

garde dans les plus grandz forteresses et chasteaux de l'Asie. Me voyant en fin tant soubsmis de la mauvaise fortune contrariante a ma condition et a l'amour de ma partie. Au esté contrain de chercher ma liberté et ainsi auec tresgrande difficulté et peril de ma vie me puis mis au hazard de partir de Damas en Orient, pour avecq intention de me venir getter aux pied de ceste tresxcretienne couronne, laquelle de toute anciennete est reputie mére consolatrice et pleine de pityé de toutes personnes et mesmement des paouures affligez. Et estant arriué par l'ayde divine au point queiay desiré de si long temps. Je supplie Votre majesté tresxcretienne bien humblement, qu'l luy plaise sellon sa pieté accoustumée avec ceste autorité tant renomée, obtenir du grand turcq en ma faveur, non oultre choze sinon une particulière grace, d'une seulle et libre Licence, que entrant en ma patrie tant desiré de mon paonure affilgé peuple, je puisse estre en suréte de la part duelluy puissant empereur tircq. Ainsi que je suis certain qu'il ne vous vouldra desirerr une si juste et equitable demande a une si grand Roy comme est votre majesté, l'ausseurant de ma part la mesme obeissance et tribut, que mon père et autres mes predecesseurs, Luy ont gardée et tenue. Nayant aulcune doubte que par le moyen de Votre majesté tresxcretienne je ne puisse parvenir a me si uoneste et iuste demande.

Comme aussi par icy après de demeurer non sellement moy maiz mon estat mes vassaux et thresors seront tousiours au service et commendemant de votre majesté et ceste trexscretienne couronne et au semblable demeurent encore schez noz successeurs d'une mémoire eternelle me recommandant avec toutte himilité éauy humaines et benignes graces de votre majesté.

Semnătură neciteață.

(Paris, Bibliothéque Nationale, nouv acquis., nr. 5178, fol. 62)

Pe verso stă scris: Translat de la lettre escripte au Roy tresxcretienne par le seur prince Vayvoda de Transylvanie et Valachie.

Către regele creștin,

Sînt sigur că majestatea sa creștină nu poartă în inimă sa binecuvîntată greutăți și necazuri cum sînt ale mele, care sînt un prinț creștin și moștenitor al provinciei Marii Valahii și fiu al răposatului meu părinte Petrașcu voievod și prinț legitim al acestei provincii, tributară totodată Turciei, condusă de zece ani de împăratul Soliman al Levantului. Am fost trimis de tatăl meu ca ostatec la Poartă, conform vechilor obiceiuri ale țării. Între timp tatăl meu a murit. Am rămas astfel la această curte plină de nedreptăți, fără să-mi pot căpăta moștenirea mea dreaptă, din cauza vîrstei mele. Acum vreau să-mi recapăt moștenirea. Afirmîndu-mă aici între turci la vîrsta de 14 ani am fost dus la Sorrye în Arabia, ca să lucrez. Căutîndu-mi libertatea cu mare pericol pentru viața mea am plecat din Damasc în Orient cu gîndul să mă arunc la picioarele coroanei creștine, care din vechime este consolatoarea și mîngîierea tuturor persoanelor necăjite. Sosind aici printr-o minune dumnezească, vă rog majestate să aveți milă și să interveniți la împăratul turc, ca să pot să-mi revăd patria și poporul meu chinuit. Sînt sigur că la intervenția majestății voastre voi *putea să-mi capăt moștenirea, voi respecta toate obligațiile* părintelui meu și ale celorlalți predecesori ai mei. Nu am nicio îndoială că majestatea ta va interveni pe lîngă împăratul turc, spre a mi se îndeplini această justă cerere a mea. Toată averea mea vă stă la dispoziția majestății voastre și recunoștința mea și a succesorilor mei pentru coroana creștină.

99

1572 iunie 23. *Gaspar din Moldova primește ajutor din partea regelui polon.*

Anno 1572. Domini Gasparo Moldawski. Die 23 Iunij 1572 Varsavie per manus Ioanis Swieski dintius Varsov... pecunia expect. in expenso sius ronem ucthentor dati flor. 10.

(Rachunki Generalne, nr. 235, fol. 123)

100

1572 ⟨iulie⟩. *Sigismund August, regele polon, este avertizat de Sultan, că Bogdan, fostul domn al Moldovei, trebuie extrădat.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Na nowiu miasiąca Zylkade 979.

... Zygmunt August... Niedawno list nasz cesarski aby wołoskiemu Państwu rozkazującego mało przedtym woiewodę Bogdana, człowieka złego, który poddanym ziemi tamtey wielkie nieznośne krzywdy i uciążenia nad dawne zwyczaje czynił... gdyby w tamte kraje ustąpić miał i tam się schronić myślał, abyśscie go żywcem albo głowę jego do nas odesłali napisaliśmy byli. Teraz wiemy że w tamte kraie poszedłszy tam się przechowywa, a od nas naymnieyszey wiadomości o tym nie mamy... A iż ten zły człowiek wziął ze sobą dań wołoską, skarbowi naszemu należącą, ta aby nie zginęła, staranie pilnie czynić macie, tym dawną przyiaźni przymierze utwierdzicie...

(Archiwum Koronnym, nr. 157)

La începutul lunii Zilkade 979.

... Lui Sigismund August... Recent v-am trimis scrisoarea noastră împărătească, în legătură cu fostul voievod al Moldovei Bogdan, om rău, care a făcut supușilor săi mari nedreptăți și impilări, contrar vechiului obicei, prin care vă scriam că dacă acesta s-ar retrage și s-ar ascunde în țările voastre, să-l prindeți și să ni-l trimiteți viu sau capul său. Acum știm că se află ascuns în țările voastre, iar voi nu mi-ați trimis nici cea mai mică vorbă despre asta... Dar fiindcă acest om rău avea la el tributul Moldovei, care aparține tezaurului nostru, cerem să depuneți mari stăruințl, ca acesta să nu se piardă, iar prin aceasta veți întări vechea prietenie, și alianța...

101

1572 ⟨**iulie**⟩. *Sultanul scrie regelui polon în legătură cu pregătirile de război ale lui Laski împotriva Moldovei.*

Na schodzie miesiąca Sziebana 979.

... Zygmunt August... Nam oznaymili że Polacy kupami i pułkami niemałymi zbliżyli się do ziemi wołoskiej i bardzo iuż ziemi i poddanym z niemi ciężko. Laski też ieden z Panow waszych z niemałym woyskiem na granice wołoskie nastąpiwszy stanął, dotąd co by zamysliwał nie wiedząc napisali. A tak co by za przyczyna tego kupienia się i zbieranya woysk na wołoską ziemię była, abyśmy prędko wiedzieć mogli, z posłusznych wysokiey Porcie naszey czauszow i niewolnikow Borgud czausza posłamy. Trzeba tedy iako prędko ten doydzie a was zdrowo zastanie... A ieślibyście tę przyczynę byc rozumieli, że hospodar wołoski Pannę bierze albo poymuie z Polski i dla tego takowe kupe gotowe są, aby gwoli takiey sprawy Polacy do Woloch chodzići co złego tam robić mieli, niedaliśmy nigdy pozwolenia i teraz żadną miarą na to nie pozwolamy...

(Archiwum Koronnym, nr. 165)

La răsăritul lunii Șzieban 979.

Lui Sigismund August... Mi s-a adus la cunoștință că polonezii se adună în grupuri mari și în regimente la granița Moldovei și supușilor acestei țări le este foarte greu. Laski de asemeni, unul dintre polonezii voștri, îndreptîndu-se cu armată mare spre Moldova, s-a oprit la granița Poloniei, neștiind ce are de gînd, vă rugăm să ne scriți. Prin urmare, ca să putem ști cît mai repede, care este cauza acestor îngrămodiri și concentrări de armate asupra țării Moldovei, am trimis pe Bogud ceauș, cel mai ascultător dintre supușii Înaltei Porți. Deci de îndată ce acesta va sosi și vă va găsi sănătos... Și dacă cele de mai sus le veți explica în sensul, că domnul Moldovei se căsătorește cu o domnișoară din Polonia și de aceea se fac aceste pregătiri, atunci lăsînd la o parte aceste chestiuni, poloneji să nu intre în Moldova, ca să facă vre-un rău acolo, așa ceva nu vom permite niciodată...

102

1572 august 20. *De la Constantinopol se trimit știri în legătură cu tulburările din Moldova.*

.. Sire ce jourdhuy neusviéme d'aoust les ambasadeurs de l'Empereur dont l'un est le baron d'Unguenade qui a apporté le present et le lequel s'en retourne m'ont envoié ad-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

vertir que le Roy de Pologne estoit mort qui a apporté argument et hardiesse auy Turcs lesquels favorisoient le nouveau Santon que le Grand Seigneur avoit envoié en la Boldavie de se saisir de Cottin principalle forteresse de ce pays que le vieil Boldan avoit sobs sa faveur du dit Roy, ou d'aucuns novels de Pologne fortiffiée et grandement ferme contre les forces que le dict grand Seigneur y avoit envoiées par ou vous puvés connaistre que ces gens icy ne sont pas sans conseil, force et execution, veugue du vuvant du dit Roy de Pologne ils avoient quasi tout le Royaume pour ennemy eux prest a se declarer si les dict Polognes n'eussent mis de l'eau dans leurs vins qui se sont tant estonnez de la dicte mort qu'ils ont abandoner les dites Boldan et frère du dict vieil Boldan que l'on emene icy prisonnier avec esperance que les dicts Polognes donnent a sa hautesse de luy envoier bientost le dict Boldan qu'il cherchent et poursuivent, voila comment la guerre que ceux de la Ligue font a cet empire ne donne hardiesse aux voisins de se declarer contre iceluy etatant...

(Paris, Af. Etr., Turquie, Mém. et Doc., nr. 4, fol. 123—125)

Sire, astăzi nouă august, ambasadorii împăratului, dintre care unul este baronul de Unguenade, care a adus prezenta și care se reîntoarce, m-a anunțat, că regele Poloniei a murit fapt care i-a făcut pe turci să fie mai îndrăzneți, căci ei sprijină pe noul domn trimis de sultan în Moldova, ca să ocupe principala cetate a țării — Hotinul. Fostul domn al Moldovei, favoritul regelui răposat, ajutat de cîțiva nobili poloni, s-a întărit în această cetate în fața forțelor sultanului, trimise acolo. Puteți fi siguri că acești oameni nu sînt fără conducător, fără puterea și ajutorul fostului rege al Poloniei, că totul s-a făcut cu știrea sa, dar cînd aceștia au aflat de moartea regelui lor, l-au părăsit pe moldovean. Fratele fostului domn a fost făcut prizonier, în speranța că polonejii îl vor trimite degrabă sultanului și pe zisul domn, pe care-l caută și-l urmăresc. Iată că războiul, pe care cei din Ligă îl fac acestui imperiu, nu dă curaj vecinilor săi, să se ridice împotriva acestuia...

103

1572 octombrie 12—17 și noiembrie 10. *Ambasadorul Franței la Constantinopol scrie despre evenimentele din Moldova.*

„Extrait des dépeches du Sr. de Presant dit Milan escrites à Constantinople le 12 et 17 Octobre et 10 Novembre 1572, receues par mesme porteur a Raguse le VI Janvier 1573".

... Qu'on disoit que l'ancien voivoda de Bolgdavie dechassé par celuy que le G(rand) S(eigneur) y avoit nouvellement estably avoit moienné avec l'aide d'aucuns gentilshommes Polaques d'assembles quatre ou cinq mil chevaux avec lesquels et quelques autres gens de pied se voulant aller remetre dans le forteresse de Cotin il avoit esté poursuivy, combattu et fait prisonnier par son ennemy qui par la taschoit se rendre de tant plus agreable au *G(rand) S(eigneur) et qu'on attendoit qu'il en voyst bientot à Constantinop.e le prisonnier.*

(cu altă mînă). De c'est article on pourra se confirmer en l'advis que Mr. d'Acqz a donné cy devant a leurs Majestez et à Monseigneur du peu de credit que les Turcs ont en Pologne dans la quelle le dict vaivoda (qu'on escrit estre prisonnier) s'estoit grandement allié et des Principaux Polonis tant affectinnes à Luy que cela les peut faire entrer en la mesme ialeusie qui sont tous les voisins du Turcs que ses preparatifs de guerre pour l'an prochain se pourroient aussi tost exploixter contre eulx que nul autre.

(Bibliothèque Nationale, Paris, nouv. acquis. franc., nr. 7050, fol. 83—84)

Extras din telegramele adresate domnului Presant zis Milan, scrise la Constantinopol, în zilele de 12 și 17 octombrie și 10 noiembrie 1572, primite de el la Raguza la 6 ianuarie 1573.

. . Se zice că fostul domn al Moldovei, alungat de cel pe care sultanul l-a numit recent, ajutat de unii nobili poloni, care au adunat vero 4—5 000 călăreți și un număr oarecare de infanteriști, s-a închis în cetatea Hotin; dar a fost atacat, bătut și făcut prizonier de inamicul său. Prin aceasta noul domn s-a făcut cu atît mai agreabil în fața sultanului; se așteaptă să se trimită în curînd la Constantinopol prizonierul.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În ceea ce privește această chestiune poate fi confirmată și de scrisoarea, pe care domnul d'Acqs a trimis-o regelui. Turcii au puțină crezare în Polonia, cu care fostul domn (despre care se zice că ar fi prizonier) este atît de legat, iar cei mai mulți poloni țin atît de mult la el, încît ar putea să dea loc la aceeași invidie, pe care o nutresc toți vecinii Turciei și că preparativele de război pentru anul viitor, ar putea fi îndreptate, cu multă probabilitate, împotriva acestora, iar nu împotriva altora.

104

1572. *Solul lui Ion, domnul Moldavei, este primit în Polonia.*

Anno 1572. Nunctio a Palatino Moldaviae Iwonia de gratia M(aestate) R(egie) dona l. 40. Interpeti in eodem a Leopoli venient dati fl. 10.

(Rachunki Generalne, nr. 235, fol. 65)

105

1572. *Hanul tătarilor răspunde soliei domnului Moldovei, în legătură cu situația de la graniță.*

Exemplum literarum imperatoris Tartariis ad Palatinum Valachiae.

Cum legato regis Poloniae venit etiam nuntius Dominationis Vestrae. Scribit dominatio vestra, ut renittam nuntios Xenia solita repetitum, qua nobis rex Poloniae missurus est. Sciat dominatio vestra tale juramentum utim que induci jis constitutis intercessisse ne alter alterum incommodet, nec fines hostiliter ingrediatur. Hos juramento nostro satisfacimus, nec quiequam damni ipsis intulimus, jino nec in mentem quidem nobis venit jis iurandum nostrum temere violare, fidemque frangere. Illi vero annuatim crebrius cozacos mittant provincias nostras devastatum, atque equos, armenta, merces, homxini esque abductum, temporis quando nuntius Dominatio Vestrae apud nos fuit, terram jam jrreptiones cosaci fecevant st agris nostros foede depopulati fuerant.

S(acra) D(ominatio) Vestra dubitat, eadem ex subdibis suis cognoscet. Sa pius haec ad regem Poloniae retuli, sed ille literas et verba hostra parum curat. Decimus Octavus agitur annus quod ad fastigium imperij ascenderim. Juratum fuit ut singulis annis Xenia pendantur. Illi vero per integram tempus terna saltem miserunt et ultra vix solidum obtulerunt. Scripsit rex ut mitteremus fidelem nostrum Xenia pr(e)dicta ablatum. Nos misimus ex *Magnatibus nostris filium* Deruisium Teferhosium, praesenti nihil nisi verba dederunt. Miserunt nobis per secretarium Stalogymum, copiam juramenti prout voluerunt. Nos ultro ullud ipsum p(er)stitumus et semper illibatum servavimus, nec molestiae domine attulimus: illi nec jus iurandum nec fidem observarunt. Novit Dominatio Vestra quod principibus salus miseros veluti pignoris loco concredita est a Deo, IPT, Max. hos tueri oportet tanquam. familiam propriam, jmo liberos suos, ut ab omnibus in jurijs jmmunis sint. Leges nostrae didocent Deum haec oia aspirere et Vloisij rationes ab ipsis Principibus jin extremo judioci petere. Quod sunt miserimi apud nos, quod spolientur bonis et tandem jm servitutem ridigentur, nobisque opprobrii loco objciunt, quod haec fermaus talis quotidie ab ipsis audimus

Dominatio Vestra nester amicus est, juramentum non nos sed illi violarunt, suspiria et planitus diraeque miserorum ipsum maneant quii jus jurandum fregit. In posterum Dominatio Vestra p(ro) illis non interveniant quia pudore suffundetur.

Illi namque nec juramento fidej datae satisfaciunt, voluntati Dej oia sint permissa Cuj illi aliquid largiri voluerit, et largietur si jlli fiedm survaverint, nos illi addicti erimus, Xenia si attulerint recipiemus. Nos vero ipsi nunquam illa petitum veniemus. Valuat Dominatio Vestra et nos sibi amicis Timo jn posterum futuros existimet.

(Paris, Collection Colbert, nr. 40, fol. 192)

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

106

1573 martie 17. *Ştiri despre evenimentele din Moldova şi dorinţa curţii regale franceze de a obţine ţările româneşti ca feud pentru Henric de Valois.*

Monsieur de Valence du 17 Marse 1573.

... Quant a ce que ces seigneurs de ce pais desirent (ainsi qu'il est porté par vostre depesche au Roy) que le Prince leur donne faculté de pouvoir nommer des Palatins en Valaquie en payant le tribut accoustiumé c'est chose dont le Bassa nous a promptement exdut par negatives perpetuelles sans user de ruse ny dissimulation, et affin que nous ne demeurassions court en affaers de si grande importance par faulte de cette condition ou vraye ou apparente, je luy ay faect proposer plusieurs expedients par lesquels je luy faesois veois que nous nous fussions contenez de la forme ou qu'ils eussent retenu la matiere luy faesant centendre que pour secourir son meilleur amy au besoin (comme) il avoit esté aisté de yssi ces deux années en sa plas grande necessité il ne debuoit faire conscience de promettre ausslargement aux segneurs eslecteur ce qu'il vouloient impetrer pyr l'intervention de sa Majesté comme avoit faict Sultan Selim a presant regnant au seu(r) Roy Sigismond lorsqu'il regnerroit son ayde contre son frère Bayazet et qu'il ne seroient plus obligez de tenir leurs dernieres promesses que les premieres et ladessus on le faisoit cet argument ou monseigneur d'Anjou sera Roya, ou il ne le sera point, s'il ne l'est point lerus offres demeurent sans execution et le Roy ne laisse pas de elur en estre autant obligé que si la chose fut adevenue, si mon dict seigneur parvient a cette section se sera a luy et non aux seigneurs Polacques de rechercher l'execution de la dicte promesse, de la quelle il n'est pas vraysemblable qu'il voulant apres importuner son amy si par le benefice d'icelle il estait parvenu a ce qu'il desire veu qu'il cherche le Royaume de Pologne et les Palatinats de Valachie et qu'il n'estait pas vrysemblable qu'il veuillent permettre que mon dict seigneur parvienne a cette eslection sans qu'il ayont quel que parte a l'obligation. Ene somme tant plus ou leur a fa'ct d'ouvertures pour les asseurer a indemniser de *leur* parole (de l'obervation de la quelle ils ne font non plus profession que de coustume) et tant ils sont entrez en jalousie que la chose fut en termes pour reussir a nostre contentement, et sur cela ils n'ont pas esté assez sinez gens pour nous couvrir la crainte qu'ils ont que cela advienue, de sorte Monsieur que pour toute l'ayde que vous pouvez tirer de ma boutique...

(Paris, Affaires Etrangéres, Mem. et Doc., Turquie, nr. 4 fol. 201—208).

Domnul de Valence, 17 mart V ce,ei 1573.

... În ceea ce priveşte nobilii din această ţară ei ar dori (aşa cum s-a anunţat prin scrisoarea voastră către rege) ca Prinţul să aibă dreptul de a numi domnii în Moldova, plătind tributul obişnuit. Acest lucru a fost respins de paşă în mod hotărît în timpul tratativelor, pe care le-am avut şi fără să recurgă la şiretenie sau înşelăciune ; dar întrucît noi am insistat mereu în această chestiune de mare importanţă, din cauza condiţiei ce ni s-a impus, în serios sau în aparenţă, i-am propus tot felul de expediente, prin care i-am dat a înţelege, că noi ne-am mulţumi numai de formă. Pentru a-şi ajuta cel mai bun prieten de care s-a folosit în ultimii doi ani, cînd a avut cea mai mare nevoie el nu puteu să promită atît de solemn domnilor electori, că ar vrea să obţie prin intervenţia majestăţii sale, după cum a făcut sultanul Selim, care domneşte în prezent, cu fostul rege Sigismund, cînd i-a cerut ajutorul împotriva fratelui său Baiazid. Electorii nu vor fi obligaţi ca să-i ţie promisiunile, dar argumentul principal este ca domnul d'Anjou să fie rege sau nu va fi niciodată, dacă nu li se oferă aceasta. Regele nu poate să le fie obligat, decît după ce va fi ales şi dacă nu se va ajunge la această alegere, el va răspunde de executarea promisiunii, iar nu nobilii poloni ; nu va ajunge rege al Poloniei şi stăpîn al domnilor Moldovei dacă nu va promite ceva acestor nobili, alegerea sa nu va avea loc. Prin urmare trebuie să li se promită, ca să putem reuşi, iată ajutorul pe care pot să vi-l dau eu, domnule ...

107

1574 iulie 7. *Noailles trimite ştiri din Polonia regelui Franţei, în legătură cu răscoala din Moldova.*

... Sire le sieur Bekee (Batory), qui après avoir esté destitue de son estat de Vayvoda de Transilvanie s'est retiré a Vienne necesse déscrire aussi souvent qu'il peut et faire

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tous offices contraires a celuy qui est en sa place et par mesme moyen se plaindre soubs main de l'empereur, affin de mesler davantage les cartes de ces deux costez, la, ou les affaires dernières de Moldavie les ont fort embrouillez et semblent traisner a present l'embarqIement de la Pologne ainsi que je l'ay escrit au Roy vostre frère, jay adverty les gens du dict seigneur Transilvain qui demeurent a Constantinople de tout ce qui qu'on escrit contre luy en quoy j'ay esté bien apropos et assez a ce temps se uny a ce qu'ils y pouvoient le plus dextrement et promptement qu'il pourront, n'osants en ouvrir la bouche au Bassa de peur qu'il ne le soupconne plus qu'il ne faict (ores qu'il le faict beaucoup) trop intelligent avecques vostre maiesté et celle du dict Roy de Pologne, estant iceluy Bassa en telle deffiance passion de cet endroit que comme j'envoiais samedy dernier vers luy vostre Dragoman affin d'obtenir commandement pour aucuns gentils hommes francois qui s'en vouloient retourner par la dicte Pologne, j'ay parlé en mes precedentes, iceluy Bassa luy demanda fort austement (comme il avoit Ice faict par deux fois depuis un mois) quelles nouvelles j'avois de mon frère et si je ne parlois point de m'en aller pour advertir de bon> heure le Seigneur Roy de Pologne de la guerre qui le menaçoit qu'aultre les plainetes qu'il m'avoit faites cy devant des incursions que les Polonais font ordinairement du costé de Beriste et des secours promis au feu Jen Vayvoda de Moldavie contre le grand seigneur le Palatin de Russie appellé le sieur Jazlowiecky en estoit venu aux effects ayant envoié par commandement du Roy son seigneur quatre mille hommes de guerre polonois contre les forces turquesques qui sont en ce pais la lesquelles les ont taillés en pieces et en ont envoier quelqu'uns esclaves icy qui temoiggnent tel le commandement de la dicte maiesté et bien que sire le dict Dragoman (voyant les motron et cholere du dict Bassa aussi grande qu'il l'ayt aveques peu arquer en ses discours et facons) taschat de le distraire de propos luy en onorant d'autres sur ces nouvelles que j'avois recevés de votre maiesté...

(Paris, Aff. Etr., Mem. et Doc., Turquie, nr. 4, fol. 348).

Sire, domnul Batory care, după ce a fost destituit din postul său de voievod al Transilvaniei, s-a retras la Viena. Se străduie să compromită pe cel care se află în locul său, și se plînge în ascuns contra împăratului, fără să complice lucrurile de cele două părți, unde ultimile evenimente din Moldova, l-a încurcat. Se pare că acum și Polonia va fi atrasă, așa cum am scris regelui, fratelui dvoastră. Eu i-am pus în gardă pe toți domnii din Transilvania, care locuiesc la Constantinopol, în ceea ce privește serviciul stăpînului lor și le-am dat cîte o copie de tot ce s-a scris împotriva lui, ca să se poată uni la timp. Ei nu îndrăznesc să vorbească cu pașa, de frică ca să nu fie bănuiți mai mult decît trebuie; pașa este extrem de atent, în ceea ce privește aceste regiuni și ca dovadă simbăta trecută am vrut să vă trimit dragomanul, dar n-am putut să obțin permisiunea nici pentru un francez, de care vroia să se întoarcă în Polonia. I-am cerut acestui pașă foarte insistent să-mi spuie vreo noutate de la fratele meu și n-a putut să-l avertizez la timp pe domnul rege al Poloniei, referitor la războiul ce-l amenință, că polonezii au promis ajutor fostului domn al Moldovei, Ion, împotriva sultanului, — palatinul Rusiei, numit Jazlowiecki, a trimis din ordinul regelui, domnul său, patru mii de oameni de luptă împotriva forțelor turcești, care se află în această țară. Aceștia au fost tăiați în bucăți și cîțiva au fost prinși și trimiși ca sclavi, care au mărturisit amestecul majestății sale; iar dragomanul, văzînd mînia pașei, a căutat să-l îmbune, servindu-i alte știri, pe care le-am primit de la majestatea voastră...

108

1574 *Un sol al domnului Moldovei stă cinci săptămîni în Polonia.*

Anno 1574.

Nunctio Palatini Moldaviae cum eodem precursore ex Gorda primum Moldaviae ac iterum Poloniam venient. Rone. Provisionis cum servitoribus et equis septimanat dati per flor. 5 facit pro septimanis 5 integris fl. 25.

Expedicio eorundem muneribus a S(acra) M(aestate) R(egie) a Ces(arzem) tartarorum Dawliet gierem sultan. Nunctio dicto Machmeth Celebij.

(Rachunki generalne, nr. 248, fol. 135).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

109

1577 mai 10. *Ștefan Bathory, regele polon, aflînd de plîngerile lui Petru Șchiopul, domnul Moldovei, împotriva voievodului Podoliei și a starostelui de Camenița, în legătură cu unele nedreptăți, săvîrșite de către supușii poloni îl roagă să-i dea amănunte pentru a putea pedepsi pe vinovați.*

Ad Palatinum Moldoviae litterae quibus Rex Maestas ex subditis iustitiam administrare promitit.

Stefan z Bożej łaski król Polski, wielki ksiądz litewski. Wielmożni Panie sąsiedzie uprzejmie nam mili. Dal nam znać wojewoda nasz podolski i starosta Kamieniecki, iż uprzejmość wasza pisałeś do nich uskarżając sie o krzywdy od poddanych naszych, żeby mieli nie tylko złodziejstwa, ale najazdy, pożogi, gwałty czynić. Pewnie my tego nie pragniemy, aby złe sąsiedztwo między nami miało być i owszem pragniemy aby było dobre. A tak wypisz nam: uprzejmość wasza gdzieby i którzy naszy poddani szkody i gwałty jakie uczynili i regestr nam wedle obyczaju pośli urzywdzonych z ziemi swej i także złoczyńców o których uprzejmość wasza wiedział, żeby z ziemie naszej szkody uczynili.

(Libri Legationum, nr. 21, fol. 10)

Scrisoarea regelui polon către domnul Moldovei, în chestiuni de justiție și administrative.

Ștefan din mila lui Dumnezeu rege al Poloniei, mare principe lituan... Stimate domnule vecin, mult iubitul nostru. Ni s-a făcut cunoscut de către voievodul Podoliei și de către starostele de Camenița, că milostivirea ta le-ai fi scris, plîngîndu-te în legătură cu niște nedreptăți făcute de către supușii noștri, că ar fi săvîrșit nu numai tîlhării, dar și prădăciuni, incendii și acte de violență. Desigur că noi nu dorim să fie între noi dușmănie, dimpotrivă dorim să fie pace. Astfel scrie-ne milostivirea ta, care dintre supușii noștri și unde au săvîrșit pagube și violențe și conform obiceiului trimite-ne registrul cu cei năpăstuiți din țara ta și de asemeni cu răufăcătorii, pe care domnia ta îi știi, că ar fi săvîrșit pagube, căci se va face dreptate.

110

1577 octombrie 10. *Regele polon îl trimite pe Platowski în solie la țarul Perecopului, trecînd prin Moldova.*

In eodem negocio ad Palatinum Moldaviae.

Stefan z Bożej laski król polski etc. Wielmożny przyjacielu sąsiedzie, uprzejmie nam mili. Posyłamy z listhy tego drugiego posła naszego Płatowskiego do cara nowego Przekopskiego. Przeto żądamy abyś go uprzejmość twa przez Państwa swe wolne przepuścili na miejscach nieprzezpiecznych ludziom swym przeprowadzić rozkazali i tam wszystkim onego opatrzył coba jemu potrzeba.

(Libri Legatonium nr. 21, fol. 195).

In solie la domnul Moldovei

Ștefan Bathory, din mila lui Dumnezeu rege polon... Stimate prietene vecin, mult iubitul nostru. Trimitem cu scrisoare pe acesta, al doilea sol al nostru, pe Platowski, la noul țar al Perecopului. De aceea rugăm ca milostivirea ta să-i dai voie, condus de oamenii tăi, să treacă prin țara ta, prin locurile sigure și să-i dai ce are nevoie pentru hrană.

111

⟨1591 martie⟩. *De la curtea sultanului turc se anunță despre moartea lui Mihnea, domnul Munteniei.*

Copia listu jednego znacznego z Dworu Cesarza iego m(osc) Tureczkiego do Przila pisany.

Listh cos w(asza) m(osc) pisał do Basze przez Ionakiego wdzięcznie Basza przijął. Przeszlego miesiąca Michno Woiewoda umarł i zaniechał Hospodarstwa thegoz thesz miesiąca

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

co minął, prziachał wałach Kapadziiski, y z Materdadz Baszą z nowiną od Hasan Basza, z strony Pazadzieia iako mi się stało. Hasan Basza listh co pisał do Kaitasz Kiahai, przepisawszy posiłam go w(aszej) m(osci) woysko ktore wyszlo z Carygradu z Imbreim Baszą y szlo na Iazadzieia, nie przibyło do potrzeby ale barzo bela bithwa wielka, y z dobycz dobrą miało rycerstwa, więźniów i głow bez miary sila do obozul swego przinieśli, ktore przez zabawy prziwiazą do Cesarza, i 14 dział, chorągiew iego główną y inszych chorągwi woiennych sila wzięli, na tei chorągwi są dwie głowie hmore, w pasczekach trzymaią po kamieniu drogiemu. ktory zową karbunkulus Bratu Iazadzieiewem, ktorego zową Kuise Sepher, sczieli mu trzi palie. a drugi z przodku uderzil bulawą, y zwaliwszy go z konia związał. Achmet Basza od Wanu y Osman Basza od Iezrunui, czi są oba wiezyrmi dzielnie P(anu) Bogu moy naimilszy pezlu że są spelna 25 wezyrow. O hospodarstwa Multanskie, barzo się staraią zeby się odmieniło. ale Basza żadnem sposobem niechce, czi pszi, co przyiachali z Multan z skargą na Baszę, wodzą ich słowami, odkładaiąc gim dzień za dzień, Machmata czausza wąsatego posyłaią do ziemie Multańskie, kiedy stamtąd przyiedzie, nie wiem iako będzie, gdyż czi Multanie chodzą wszędzie. ode drzwi do drzwi obiecuiąc dary Armasz wielki cesarski, iesth gem na pomory ale przedemną się s temi rzeczami thayi...

(Biblioteka Ordynacji Krasińskich, Varşovia ms. 1 807).

Copia scrisorii unei persoane de vază de la curtea împăratului turc, scrisă către Przila.

Scrisoarea pe care măria ta ai scris-o paşei prin Ionaki, paşa a primit-o cu satisfacţie Luna trecută a murit Mihnea voievod şi în aceiaşi lună a sosit românul Kapadziiski şi cu Materadz paşa, cu ştirea de la Hasan paşa, din părţile Pasadziei, în legătură cu cele ce mi se întîmplă mie. Scrisoarea pe care a scris-o Hasan paşa către Kaitasz Kihai am copiat-o şi o trimit măriei voastre. Armata care a plecat din Ţarigrad cu Imbrei paşa, îndreptîndu-se spre Iazadziei, nu a sosit la timp. Dar lupta a fost foarte îndîrjită şi cavalerii au avut pradă bună, prizonieri şi capete fără număr au adus în tabăra lor, pe care le vor prezenta pentru distracţie împăratului. Au mai luat 14 tunuri, steagul său principal şi alte steaguri de război; pe acest steag se află două capete de himere, care ţin în gură cîte o piatră scumpă, care se numeşte carbunculus şi a fost al fratelui lui Iazadziei, căruia i se spune Sepher. I s-au tăiat trei degete, iar un alt cavaler din spate l-a lovit cu buzduganul şi trîntindu-l jos de pe cal, l-au legat. Ahmet paşa de la Wanu şi Osman paşa de la Iezrunui, amîndoi sînt viziri viteji. Dumnezeule s În total sînt peste 25 viziri. Toţi fac mari stăruinţi pentru domnia Munteniei (Ţara Românească), căutînd să se schimbe domnul, dar paşa nu vrea cu nici un chip. Cei care au sosit din Muntenia (Ţara Românească) cu plîngeri împotriva paşei, sînt duşi cu vorba, fiind aminaţi de la zi la alta. În Ţara Românească este trimis Mahmat ceauşul mustăciosul, dar nu se ştie cînd se va întoarce, fiindcă românii umblă pretutindeni, de la uşă la uşă, oferind daruri. Marele armaş împărătesc se află pe moarte, dar se feresc în faţa mea cu aceste lucruri.

112

1599 noiembrie 21. *Regele polon se interesează de intrarea lui Mihai Viteazul în Transilvania.*

Anno 1599. Stanislao Hyska cubiculario, misso in fines Ungariae causa certam informationis de ausn. et invasione Michaelis palatini Moldaviae in Transijlvaniam die 21 noiembris in Niepolomicze dati flor. 30.

(Rachunki Królewskie, nr. 297, fol. 139 verso)

113

1599 decembrie 30. *Adam Krzyniecki este trimis în solie la domnul Moldovei.*

Anno 1599. Adamo Krzineckij, misso ad Palatinum Moldaviae Michaelem secunda vice cum litteris S(acra) M(aestate) R(egie) Warszowiae die 30 Decembris in expensis itiner. dati flor. 210.

(Rachunki Królewskie, nr. 297, fol. 141).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

114

1600 septembrie. *Scrisoare către Mihai, domnul Munteniei, din partea regelui polon.*

Ad Michaelem Palatinum Moldaviae litere.

... Andrzej który był hetmanem za Piotra wojewody, zjachał był do Multańskiej ziemie przed Aaronem, którego Michał wojewoda multański kazałściąść i wszystkie mu dobra pobrał, więcej niż nad 400.000 R., że Andrzej miał ze sobą siestr żonę P. Stoica logofeta, która z dwojgiem dzieci została sierotą. Habarik Ormianin z Jass jeździł z sobolmi do Multańskie ziemie, które mu Michał wojewoda pobrał, a gdy się zapłaty upominał, posłał go z listem swym do Kraiowa, żeby mu tam zapłacono a w liście pisał, skoro tam przyjedzie żeby go ten Ban, który tam był starszem obieściąć rozkazał, ale iż mu był przyjacielem puścił go wolno a pieniędze i teraz mu tam giną...

(Libri Legationum, nr. 27, fol. 145—147)

Andrei, care a fost hatman în timpul lui Petru voievod, a fugit în Țara Românească în fața prigoanei lui Aron, pe care Mihai, domnul din Țara Românească, a poruncit să fie tăiat și i-a luat toată averea, mai mult de 400.000 R. Andrei a avut cu el soția, sora lui Stoica logofătul, care a rămas văduvă cu doi copii. Armeanul Habarik din Iași a plecat cu soboli în Țara Românească, pe care Mihai vodă i-a luat, iar cînd a cerut să i se plătească l-a trimis cu o scrisoare la Craiova, pentru ca să i se plătească acolo. Dar în scrisoare spunea, că de îndată ce va ajunge la Craiova Banul, care este acolo mai mare, căpăta poruncă să-l taie. Acesta îi era însă prieten și i-a dat drumul, banii însă zac și acuma acolo.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ZIARE — BROȘURI PRIVITOARE LA RĂZBOIUL DE TREIZECI DE ANI

DE

I. TODERAȘCU

Războiul european dintre 1618—1648, cunoscut sub numele de Războiul de treizeci de ani, a fost unul dintre cele mai mari conflicte pe care le-a cunoscut continentul nostru în Evul mediu. Contradicții economice, politice și religioase au orientat pe calea războiului Imperiul habsburgic și Spania pe de o parte, principii protestanți (grupați, încă din 5 mai 1608, în Uniunea evanghelică), Franța, Olanda, Danemarca, Suedia, Ungaria, Transilvania și alte state, de cealaltă parte. Conflagrația s-a desfășurat în mai multe faze [1] și a fost urmărită cu atenție de către întreaga Europă [2].

Pentru informarea publicului și a oamenilor politici, la Praga, Viena, Colonia, Augsburg, Strasbourg, Anvers, Amsterdam, Paris au fost tipărite ziare, la început cu caracter ocazional iar, mai apoi, periodice, cel mai adesea, se înțelege de ce, cu format de broșură, în care era redat mersul evenimentelor [3]. Un număr mare dintre aceste publicații a fost cuprins, sub formă de regeste, în colecția care, începînd din anul 1971, se tipărește la Praga [4].

În acțiunea de difuzare a informațiilor un rol important a revenit tipografiei din Anvers, fondată și condusă la început de Abraham Verhoeven considerat, de către unii cercetători, cel dintîi gazetar al Europei [5]. Aici, în orașul de căpe-

---

[1] Faza ceho-palatină (1619—1623), faza daneză (1623—1629), suedeză (1629—1635) și franco-suedeză (1635—1648).

[2] Pentru aceasta, mai nou, Josef Polišensky, *Der Krieg und die Gesellschaft in Europa, 1618—1648*, Praga, 1971, (tomul I al colecției *Documenta Bohemica Bellum Tricenalle illustrantia*). Pentru atitudinea Angliei și participarea Transilvaniei vezi, Ludovic Demény, Paul Cernovodeanu, *Relațiile politice ale Angliei cu Moldova, Țara Românească și Transilvania în secolele XVI—XVIII*, Editura Academiei R.S.R., București, 1974, p. 75—101.

[3] Cu același scop, dar pe un plan mai larg, între 1662—1738 a apărut la Frankfurt pe Main, *Theatrum Europaeum* (21 vol.), prima colecție de istorie universală din care nu lipsesc nici știrile privitoare la acest conflict (Cf. D. Ciurea, *Theatrum Europaeum. Prima colecție de istorie universală (cu știri de istorie a românilor)*, în „Studii", 6, 1969, p. 1165—1170.

[4] *Documenta Bohemica Bellum Tricenale illustrantia*, vol. I—IV, Praga, 1971—1974, sub redacția Josef Coči, Josef Polišensky, Gabriela Cechova (vol. I, Polišensky. *op. cit.*; vol. II, documente dintre 1618—1621; vol. III, documente dintre 1622—1624; vol. IV, documente dintre 1625—1630. Publicarea colecției continuă).

[5] A. Warzee, *Essai historique et critique sur les journaux belges*, Gand-Bruxelles, 1845; A. Goovaerts, *Abraham Verhoeven d'Anvers, le premier gazetier de l'Europe*, Anvers, 1880; Rozita Girardot, *Le premier gazetier: Abraham Verhoeven*, în *„La Chronique graphique"*, nr. 126, Bruxelles, février, 1940, p. 4549—4551. Alți cercetători îi recunosc doar meritul de a fi cel dintîi gazetar al Belgiei (Anton

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tenie al Flandrei, au fost imprimate, începînd din 1605 și pînă la 1827, un număr impresionant de ziare, ocazionale și periodice, în limbile flamandă, franceză și latină [6].

Pe timpul Războiului de treizeci de ani, tipografia din Anvers a răspîndit informații ample privitoare la mersul evenimentelor. Știrile de aici au fost preluate și multiplicate și în alte centre tipografice devenind astfel un bun al opiniei publice europene.

Prezentăm, în cele ce urmează, patru astfel de broșuri — ziare rămase în afara principalelor corpusuri de documente cunoscute la noi. Ele ne interesează atît pentru istoria presei (cu multiplele ei aspecte complementare) cît și pentru participarea Transilvaniei, sub domnia lui Gabriel Bethlen, la Războiul de treizeci de ani. Toate aceste ziare se referă la prima etapă a războiului și au un caracter oficial. Ele apără cauza Habsburgilor și ideologia Contrareformei. Două dintre acestea narează doar anumite episoade din insurecția boemă, în timp ce celelalte sintetizează desfășurarea evenimentelor din 1618 pînă în 1620—1621.

Primul ziar, în ordine cronologică (I, în Anexă) se intitulează : *Le grande et cruelle bataille faicte le 25 d'Aoust en Boheme, et comme le Capitaine Gauchy ont defaict 1500 en entrant dans le Pays*, <Anvers, Abraham Verhoeven> (1620) [7] Gravura de sub titlu (reprodusă de noi în Anexă) înfățișează o bătălie de artilerie. Textul, imprimat pe o singură foaie, se compune din două scrisori. Prima, nedatată, expune situația taberilor beligerante, întărirea forțelor imperiale și concentrarea acestora spre Praga. O scrisoare din 25 august 1620, în care este înfățișat, din nou, raportul de forțe, constituie partea a doua a acestei gazete. În final este amintită diversiunea nobilului George Homonnay, pretendent la tronul principatului Transilvaniei, care cu zece mii de cazaci (și poloni, adăugăm noi) a pătruns în Ungaria, forțîndu-l astfel pe Bethlen să ridice asediul Vienei și să negocieze mai apoi armistițiul cu imperialii la Bratislava (16 ianuarie 1620). Expeditorul scrisorii tipărită de Verhoeven nota, în final, o știre după care Gabriel Bethlen ar fi murit otrăvit și că „un palatin din Polonia" i-ar fi urmat la tronul Transilvaniei.

Următorul ziar (II, în Anexă) poartă titlul : *De rebus ab Ambrosio Spinola gestis in Palatinatu, Mense Septembri Anno 1620. Et de praesenti rerum statu in*

Seyl, *La Presse en Belgique*, în „La Chronique graphique", nr. 65, Bruxelles, 5 janvier 1935, p. 2683—2707). După Antoine Seyl, cronologia primelor ziare *tipărite* cu caracter periodic ar fi următoarea : 1594 — Praga *(Le Journal Complet)* ; 1600 — Veneția *(Gazetta)* ; 1605 — Anvers *(Nieuwe Tijdinghen)* ; 1609 — Strasbourg *(Ordinarii Avisa)* ; 1609 — Augsburg *(Avisa)* ; 1610 — Bâle *(Ordinäre Wochenzeitung)* ; 1619 — Amsterdam *(Amsterdamsche Courant)* ; 1621 — Viena *(Ordinari Zeitungen)* ; 1622 — Londra *(The Weekly News)* ; 1631 — Paris *(La Gazette de France)*. Fără să indice numele publicației, autorul continuă cronologia astfel : Danemarca — 1634 ; Portugalia — 1641 ; Suedia — 1645 ; Spania și Polonia 1661 ; Rusia — 1703 ; Ungaria — 1705 ; Mexic — 1722 ; Norvegia — 1763 ; Finlanda — 1771 ; Islanda — 1773 ; Grecia — 1790 etc. *(op. cit.*, p. 2683). Pentru date suplimentare vezi și M. Folke Dahl, *Nouvelles contributions à l'histoire des premiers journaux d'Anvers, în* „La Chronique graphique" nr. 115, Bruxelles, 5 mars, 1939, p. 4303—4310. Primul ziar tipărit în România a fost „Courier de Moldavie", Iași, 1790. A apărut în limba franceză între 18 februarie — 1 aprilie din inițiativa comandamentului militar rus condus de mareșalul Potemkin (Cf. D. Simonescu, *Primul ziar tipărit pe pămîntul țării noastre*, în „Studii și materiale de istorie medie", I, 1956, p. 343—351.

[6] Rosita Girardot, *op. cit.*, p. 4550.

[7] *Marea și sîngeroasa bătălie din 25 august 1620 în Boemia și cum căpitanul Gauchy a ucis 1500 <oameni> intrînd în țară* ; Anvers, în tipografia lui Abraham Verhoeven, 1620. Ziarul se află în Biblioteca orașului Anvers (Belgia), sub cota B—17—855 I, 48—72, SA/SBA.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Germania, vicinisque prouinciis, Epistola Coloniae data 30. Sept. 1620. Antverpiae, Apud Abrahamum Verhoeuen, Anno 1620. Cum Gratia et Privilegio [8].

Se reproduce, pe șapte pagini [9], o scrisoare din Colonia cu data 30 septembrie 1620. Sintetizîndu-se „starea evenimentelor din Germania" autorul comunică ultimile știri referitoare la succesele trupelor imperiale contra principilor protestanți. O atenție specială este acordată faptelor săvîrșite de Ambrosius Spinola, mare comandant de oști italian care, intrînd în serviciile Spaniei, a luptat în Țările de Jos iar apoi, în fruntea armatei recrutată de către arhiducele Albert, a cucerit Palatinatul alungînd pe Frederic al V-lea (conducătorul Uniunii evanghelice) [10]. Intre știrile mai puțin plăcute este comunicată alegerea principelui Transilvaniei, Gabriel Bethlen, ca rege al Ungariei, la care acesta n-a consimțit însă. Gabriel Bethlen „este sprijinit de favoarea și grația turcilor cărora le-a dat în mînă Lippa și alte locuri ale Transilvaniei".

Belli Bohemici, Origo, progressus et finis. Autverpiae, Apud Abrahamum Verhoeuin, M.D.C.X.X. Superiorum permissu [11] (III, în Anexă) este titlul unui alt ziar (format broșură) imprimat la sfîrșitul anului 1620. Informațiile procurate de tipograful din Anvers prezintă cele întîmplate în prima etapă a conflictului începînd cu încoronarea arhiducelui Ferdinand și declanșarea insurecției cehilor (cărora li s-au alăturat moravienii, silezienii, luzacienii, austriecii din Austria superioară, ungurii și Gabriel Bethlen, principe al Transilvaniei „client și vasal al turcilor, atras în speranța ocupării regatului unguresc") și pînă la înfrîngerea răsculaților la Muntele Alb (8 noiembrie 1620). O gravură intitulată Arx Pragensis (Castel van Prage), însoțește foaia de titlu.

Cea de a patra publicație, de același tip, pe care o înfățișăm cuprinde, pe opt pagini, știri transmise ziaristului flamand de către arhidiaconul Cornelius de Witte [12] (IV, în Anexă). Ea se intitulează : *Sommaire contenant ce qui s'est passé de plus memorable es guerres de Boheme, Slesie, Moraule, Hongrie, Austrische, et du Palatinant, es années 1618, 1619, 1620 et 1621.* A Anuers, Par Abraham Verhoeuen, sur la Lambaerde Veste, au Soleil d'Or, 1621 [13]. Pe foaia de titlu se află o stampă (după o gravură în lemn) care reprezintă un atac de cavalerie. Conținutul, exceptînd partea finală (fuga Palatinului, noile succese ale lui Ambrosius Spinola, dezmembrarea Uniunii evanghelice) este aproape identic cu acela al ziarului precedent *(Belli Bohemici...).*

---

[8] *Despre faptele săvîrșite de Ambrosius Spinola în Palatinat, în luna septembrie anul 1620. Și despre starea actuală a evenimentelor în Germania, în provinciile vecine, Scrisoare din Colonia din 30 septembrie 1620.* Antverpe (Anvers), din tipografia lui Abraham Verhoeven, anul 1620. Cu mulțumire și privilegiu. Documentul se află în Biblioteca universitară din Gand (Belgia) sub cota M-1759, I, A-35845.

[9] Sînt opt pagini numerotate. Pagina 2 este albă.

[10] Apud, V. Brants, *A. S. généralissime des armées de Flandre,* în „Revue général", CI, Bruxelles, 1915.

[11] Originea, desfășurarea și sfîrșitul Războiului din Boemia. Antverpe (Anvers), în tipografia lui Abraham Verhoeven, 1620. Cu permisiunea superiorilor. Broșura se află în Biblioteca universitară din Gand — sub cota M. 1759, I, A-35845 și are opt pagini numerotate. Pagina 2 este albă.

[12] Cf. *Bibliotheca Belgica. Bibliographie générale des Pays-Bas,* Fondée par Ferdinand van der Haeghen. Reéditée sous la direction de Marie-Thérèse Lenger, tom. V, Bruxelles, 1964, p. 184.

[13] *Sumar conținînd ceea ce s-a petrecut mai de seamă în războaiele din Boemia, Silezia, Moravia, Ungaria, Austria și Palatinat în anii 1618, 1619, 1620 și 1621.* La Anvers, în tipografia lui Abraham Verhoeven, pe Lombaerde de Vest, la Soarele de Aur, 1621. Și această broșură se găsește la Biblioteca universitară din Gand, cota M-1759, I, A-35845.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Am transcris documentele fără a interveni în textul editorului[14]. Aceasta din dorința, firească, de a nu altera ceea ce este caracteristic scrisului tipografic de la începutul secolului al XVII-lea. Așa, bunăoară, se întîlnește frecvent „u" consoană (ex. Morauie, Bauarie, Transsiluanie, Ludouicus, auec, prouinces, prouerbe, nouueau nouembre, auecq, riuieres, chevaux, fleuue, excitauit, ocupauit, fauore etc.), „v" vocală (ex. : vn, vne, vnis, vniez, vsité, vniuersal, vno, vt vtrimq<ue>, vnus, universum etc.) „j" pentru „i" și invers (ex. : alique, praesidijs, redijsse, filjs, imperij, Iunij, Posonij, sau iour, ioignirent, tousiour, ioinet, ioug etc.), „z" pentru „s" (ex. : ilz, soldatz etc.). Nu lipsesc niei consoanele apendice, îndeosebi „s", „c", „l", „t", „n" (ex. : eslu, mesme, ésté, estant, plustost, costé, teste, tost, faict, dict, traicte, reduict, tiltre, aultre, quattre, prins etc.). Cu permanență se întîlnesc cuvinte prescurtate prin titlă, aceasta pentru a se realiza economie de timp și spațiu. Iată cîteva exemple : conttenāt, solēnelle, grāde, Wirtēberg, voulāt, nōuēbre, dās, asseurāt, cōfecta, occupāt, quā, Trāsiluaniae, septē, Tirolēsi, alegerat, execurrūt etc.

Traducerea este semiliberă. Am căutat să nu ne îndepărtăm prea mult de textul documentelor, dar să și evităm prolixitatea unor fraze, întîlnită atît de curent în diplomatica medievală.

I

Le grande et cruelle *bataille* faicte le 25 d'Aoust en Boheme, et comme le Capitaine Gauchy ont defaict 1500 en entrant dans le Pays. <Anvers, Abraham Verhoeven> (1620).

Monsieur, depuis ma dernier, ne c'est offert sinon que les Hongrois Catholicques, se sont declaré, de tenir la partie de l'Empereur, priant qu'on leur vueille enuoyer quelque secours surquoy S<a> M<ajesté> à commandé au Comte Tampierre de se transporter vers Possonia, auec dix mille hommes. Le Duc de Saxe est desia entré en Boheme, comme auez entendu par mes precedentes, apres auoir reduit à l'obeissance de S<a> M<ajesté> quelques villes, voysines, il a presentement vne armée de vingt mille homme, selon qu'il a escript à l'Empereur S<on> A<ltesse> de Bauiere apres auoir reduit toute l'Austriche, et bien pourueu toutes ces places principales des choses necessaire, s'est pareillement acheminé le dix neusiesme du present mois, en personne, auec toute l'armée de vers Boheme, s'asseurāt moyennant la grace de Dieu, qu'il pensoit auant la S<aint> Michel faire chanter la Messe en la Chapelle de S<aint> George en Prague.

Le Coronel Gauchy accompagné de la Cavallerie Walonne a entré de nuict en Boheme dans les cartiers des Hongrois, et en a tué mille cing cens sur la place, et prins trois mille Chevaux, on escript pareillement que Don Baltasar de Maradas Gouuerneur de Budwais auroit defait 1200. Bohemois : mais il n'y a pas encores d'asseurance.

La poursuitte des Grisons dure encores, et les Catholiques demeurēt patrōs des passages plus importants.

Le Gouuerneur de Milan leur donne toute assistance à luy possible, veu que c'est une belle commodité pour passer d'Italie en Allemagne, ce qui est la plus grande ruine des Venitiens ; car de ce costé là leur pays est tout ouuert, et par consequence feront enuironnés de tous les Princes, et pays Austrichiens, outre qu'ils ne pourront plus attendre aucun secours où victuailles des Grisons.

Le Marquis Spinola (selon qu'vn batelier arriué ce midy) rapporte qu'il passe derechef le Rhein dessous Mayence, de forte qu'on ne peut sçauoir l'entreprinse, si ce n'est pour aller trouuer les gens des protestants : lesquels attendant la venue dudit Marquis s'estoient retirés de l'autre costé de la riviere de Mayne vers Saxen et Houssen, ou on le pourra bien tost sçavoir et peut estre auec la premiere poste, s'il vient chose extraordinaire ne faudra vous en faire part.

[14] Excepție făcînd doar întregirea unor cuvinte redate prin inițiale. Ex. : VCDWA (=Vidit Cornelius de Witte Archidiaconus) ; P (=Patre) S.M. (=Sa Majeste) ; S.A. (=Son Altesse) ; S (=Saint).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Autre lettre du 25 d'Aoust, 1620

Pour nouvelles, nous auons que Vendredy dernier à Kelhamin et Ehcherlinz pour s'embarquer deux mille quatre cens soldats de Franconie d'infanterie, M<ille> sept cens cinquante de cheual, et trente tirant vers nostre armée en la supperieure Austriche.

Vous saurez par cecy que le Duc de Saxe marche auec quinze mille homme en Boheme, en ayant laissé sur les frontieres, six mille hommes, comme vn courrier envoyé de Saxe, à l'Empereur nous a dit, nos soldats qui estoient en garnison dans Enguelstat, sont partis vers l'armée, et en a prins icy de leur gens qui estoient fugitifs de nostre Armée.

Aussi les Grisons estant en nombre de trois mille cing cens auoient prins de nuict Hrauon qui est I elt iln mais ayant estérecoupés sont sortis des villettes d'alentour tant de gens qu'ils ont tué tous les mousquetiers.

A'auantage le Duc de Savoye à aucuns milles d'homes sur pied, dont les vns pensent estre contre Geneue, et les autres pour la Royne mere.

Le Comte Dampierre tire aussi vers la Hongrie, pour empescher le passage aux Hongrois.

Humanoir est entré en Hongrie auec dix mille Cossaques : mais l'on nous a dit à l'instinction que Bethleem Gabor auroit esté empoisonné, et que vn Palatin de Pologne auroit succedé en sa place.

D'Enguelstat ce 29 Aoust. 1620.

Traducere

Marea și sîngeroasa *bătălie* din 25 august în Boemia și cum căpitanul Gauchy a ucis 1500 <oameni> intrînd în țară.

<Anvers, în tipografia lui Abraham Verhoeven> (1620).

Domnule, de la ultima mea scrisoare nu s-a ivit altceva decît că ungurii catolici s-au declarat că țin partea împăratului, rugînd să binevoiască a le trimite vreun ajutor, la care Majestatea Sa a ordonat contelui Tampierre [1] să se îndrepte spre Possonia cu zece mii de oameni. Ducele de Saxa [2] intrase în Boemia, cum ați aflat din precedentele mele <scrisori>, după ce redusese cîteva orașe vecine la supunere față de Majestatea Sa ; el are în prezent o armată de douăzeci de mii de oameni ; așa după cum a scris împăratului, Alteța Sa al Bavariei [3] după ce a supus toată Austria și a echipat toate aceste fortărețe principale cu cele necesare, s-a îndreptat astfel, în 19 ale prezentei luni, în persoană, cu toată armata spre Boemia sperînd, prin grația domnului, să celebreze, înainte de Sf. Mihai, mesa în capela Sfîntului Gheorghe din Praga.

Colonelul Gauchy însoțit de cavaleria valonă a intrat noaptea în Boemia în cartierele ungurilor și a ucis dintre ei 1500 pe loc și a luat 3000 cai ; se mai scrie, de asemenea, că Don Baltazar de Maradas, guvernator de Budweiss, ar fi ucis 1200 boemi : dar nu este încă <lucru> sigur.

Urmărirea grisonilor [4] continuă încă și catolicii rămîn stăpînii locurilor mai importante.

Guvernatorul din Milano le dă tot sprijinul de care este în stare deoarece este foarte ușor de a se trece din Italia în Germania, ceea ce constituie cea mai mare nenorocire a veneților căci din această parte țara lor este complet deschisă și prin urmare vor fi înconjurați de către toți prinții și țările austriece, în afară de faptul că nu vor mai putea aștepta niciun ajutor sau provizii de la grisoni.

[1] Henri, conte de Dampierre (cf. *Bibliotheca Belgica*, vol. I, Bruxelles, 1964, p. 185.

[2] Ioan George (cf. *ibidem*).

[3] Maximilian (cf. *ibidem*).

[4] Grisoni sau rheti, populație din provincia Rheti, între Rin și Dunăre.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Marchizul Spinola (după cum relatează un luntraș sosit acum la prînz) trece din nou Rhinul mai în jos de Maienţa astfel încît nu i se poate ști intenţia dacă nu <cumva> voia să meargă să găsească oamenii protestanţilor : care aşteptînd sosirea sus-numitului marchiz se retrăseseră în cealaltă parte a rîului Main către Saxa şi Hessen, unde anume, vom putea şti curînd şi poate cu prima poştă, dacă se întîmplă ceva neobişnuit <ceea ce> nu va trebui să vă <mai> comunicăm.

Altă scrisoare, din 25 august 1620

Ca veşti noi, avem că vinerea trecută la Kelhamin şi Ehcherlinz se pregăteau pentru îmbarcare două mii patru sute de soldaţi, infanterie, din Franconia, o mie şapte sute cincizeci de călăreţi şi treizeci trăgători către armata noastră în Austria superioară.

Veţi şti prin aceasta că ducele de Saxa merge cu cincisprezece mii de oameni în Boemia, lăsînd la frontiere şase mii oameni, aşa cum ne-a spus un curier trimis de către ducele de Saxa împăratului ; soldaţii noştri, care erau în garnizoană în Enguelstat, au plecat către armată şi au fost prinşi aici zece din oamenii lor care erau fugari din armata noastră.

De asemenea, grisonii, fiind în număr de trei mii cinci sute, ar fi luat în timpul nopţii Hrauon care este primul....[5] dar fiind opriţi au ieşit atîţia oameni din orăşelele dimprejur încît au ucis pe toţi puşcaşii.

Mai mult, ducele de Savoia[6] cu cîteva mii de oameni pregătiţi, dintre care unii considerau că sînt împotriva Genevei, alţii pentru regina mamă.

Şi contele Dampierre trage, de asemenea, către Ungaria, pentru a împiedica trecerea ungurilor.

Humanoir[7] a intrat în Ungaria cu zece mii de cazaci dar ni s-a spus în cele din urmă că *Bethlen Gabor ar fi fost otrăvit şi că un palatin din Polonia ar fi succedat în locul său* (subl. ns.).

Din Anghelstat, la 29 august 1620

II

De rebus ab Abrosio Spinola gestis in Palatinatu, Mense Septembri Anno 1620. Et de praesenti rerum statu in Germania, vicinisque prouinciis, *Epistola* Coloniae data 30. Sept. 1620. Antverpiae, Apud Abrahamum Verhoeuen, Anno 1620.

Cum Gratia et Privilegio

De statu rerum in Germania. *Epistola* data Coloniae 30 Sept.

Spinola regiam munitionem, inter Moguntiam et Francofurtu, id Rheni et Moeni confluentem excitauit. Qua cofecta ataque egregie munita, perrexit recta in Palatinatum, et in eo opida aliquot occupauit, in his *Creutzenach, Alsheim, Oderheim,* et nuperrime *Oppenheim.* In quibus opidibus maximam inuenit copiam frumenti ac farinae. Eripuit item hosti octodecim millia dalerorum Germanicorum, et minatur nunc Vormantiensibus obsidione, nisi obediant Caesari ex toto.

Protestantes Principes, quos inter eminent *Landtgrauius Hassiae, Dux Wirtenbergensis, Marchio Anspachensis,* et *Marchio Turlacensis* seu *Badensis,* circa Wormatiam habent nunc exercitum quadraginta amplius millium : sed maior pars est rusticorum.

Et hactenus quidem hostis semper fugit a faciae Spinolae et ut porrò fugiat Deum rogamus.

Incidit nuper in manus hostium Princeps de *Espinoy,* qui facto vtrimq ; quarterio, vt vocant, putatur, iam dimissus ab hoste, aut breui dimittendus, tamquam Colonellus quingentorum equitum, pro mediocri summa.

[5] Cuvînt ilizibil.

[6] Victor Amedeu I.

[7] George Homonnay, pretendent la tronul principatului Transilvaniei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Post Lintzium, et alia Austriae superioris opida subacta, Dux Bauariae cum viginti millibus, et Comes Buquoius cum octodecim millibus selectis, rectà pergunt versus Pragam, quà nunc obsident, aut breui, deo volente, obsidebunt. Dux Saxoniae, Caesari ac familiae Austriacae amicissimus, cum quindecim amplius millibus ingressus est *Lusatiam*, prouinciam, et *Billuam* aliaque opida occupauit. Putatur et ipse recta Pragam perrecturus.

Ex Hungaria non adeò grata nuntiantur. Nam rebelles Hungari *Gabrielem Bethlem*, Transiluaniae Principem, Sibi Regem elegerunt, sed nondum caronationi voluit consentire. Est is suffùltus fauore ac gratia Turcarum, quibus *Lippam*, et alia Transiluaniae loca in manus tradidit. Verendum ne aliqua Hungariae loca ipsis quoque tradat. Retinent tamen nostri adhuc in Hungaria *Comorram* et *Iauarinum*, vulgò *Raab* et arcem Prespurgensem, firmissimis praesidijs munita omnia Si res nostris in Bohemia feliciter successerit, vt speramus, facilè Transiluanum retundemus.

Apud Grisones seu Rhaetos, *Vallis Tellinae* incolae catholici excusserunt ingum caluinisticum, centenis aliquot occisis, et aljs in exilium abactis. Patet la vallis in longitudine ad 60 milliaria Italica, et ad septé in latitudine. Attingit verò vno fine lacum Comensem, veteribus Larium, et altero Comiatum Tirolensem : ut datur plenius intelligi ex mappa Geographica Ducatus Mediolanensis, apud Ortelium in Theatro Orbis. Minantur nunc Catholicis Veneti et Bernenses, alijque Heluetij Haeretici. Sed Rex Catholicus ex Ducatu Mediolanensi, et Leopoldus Archidux ex Comitatu Tirolesi copiosa subsidia quotidie Catholicis in dictam vallem Tellinam mettunt.

Comes Mauritius excitauit munitionem ad Rhenum, medio milliari à Vesalia, vulgo *Wesel*, et inde transmisit duo millia Anglorii peditum in Palatinatum, comitatibus aliquot turmis equitum. D<ux> Ludouicus Velascus, et D<ux> Inicus Borgia habet exercitum tredecim aut quattuordecim millium peditum et bis mille circiter equitum, ad continendos Batauos, circa Rhenum et alibi.

In Hollandia crescunt dissidia inter Gommaristas et Arminianos, suntque duo Praedicantes Arminiani inclusi ergastulo Amsterodamensi, vulgo *Tuchthuys*, et vnus ergastulo Harlamensi, ab conciones per ipsos habitas. Sunt autem, amplius centum Praedicantes Arminiani in exilium à Batauis missi, qui subinde in Hollandiam excurrùt mutatis vestibus. Oppenhemio nuntiant, Spinolam excitare ibi longè amplissima munitionem ad Rhenu, matrem Palatini, cum duobus liberis, et sexcentis amplius personis ditioribus, Heidelberga fugisse Argentoratum, Vniuersitatem Heidelbergensem esse clausam. Ducem Wirtembergensem cum copiis suis ad propria redijsse, adeoque Vnionem seu Ligam Caluino — Protestantuim Principum non diu duraturam. Spinola exspectat adhuc sex aut septem millia militum, brevi ex Belgio ventura.

Marchio Turlacensis (qui exclusis filijs Eduardi Fortunati, Marchionatum Badensem nullo iure occupauit) sius rebus valdè timet, eo magis, quod ex dicti Eduardi liberis duo, *Guilielmus* et *Hermannus*, maximae spei Principes, in castris Spinolae nunc militent. Vale, Coloniae 30. Sept. 1620.

Imprimi p. Z.V.H.

Finis

Traducere

Despre faptele săvîrșite de Ambrosius Spinola în Palatinat, în luna septembrie, anul 1620. Și despre starea actuală a evenimentelor în Gremania, în provinciile vecine, *Scrisoare* din Colonia din 30 septembrie 1620. Antverpe (Anvers), din tipografia lui Abraham Verhoeven, anul 1620.

Cu mulțumire și privilegiu

Despre starea evenimentelor în Germania, *Scrisoare* dată din Colonia, 30 septembrie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Spinola [1] a întărit fortificația regească, între Moguntia [2] și Frankfurt, la confluența Rhinului și Moeniei [3]. Aceasta fiind îndeplinită și întărită în mod special, s-a îndreptat direct spre Palatinat și a ocupat acolo cîteva cetăți, printre care Creutzenach, Alsheim, Odernheim și, foarte de curînd, Oppenheim. În aceste cetăți a găsit un belșug foarte mare de grîu și făină. A răpit astfel dușmanului 80.000 taleri germani și amenință acum cu atac pe vormatieni, dacă nu se supun cu totul împăratului.

Principii protestanți, între care se enumeră Landtgrav de Hessen, ducele de Wirtenberg [4], marchizul de Anspach [5] și marchizul de Durlach sau Baden [6] în jurul Vormației [7] au acum o armată de mai mult de 40.000 <de soldați>; dar o parte și mai mare este a țăranilor. Și pînă acum chiar și dușmanul fuge din fața lui Spinola și îl rugăm pe dumnezeu să fugă cît mai departe.

A căzut de curînd în mîinile dușmanilor principele de Espinoy, se crede într-o dublă împrejurare: fie în cvarteriu, după cum îl numesc, deja scăpat de dușman, fie în timp ce trebuia să plece, pentru o sumă mediocră, ca colonel <comandant> a 500 călăreți.

După Lintz și alte cetăți cucerite ale Austriei de Sus, ducele de Bavaria [8] cu 20.000 <de soldați> și contele de Busquoy, cu 80.000 de soldați aleși, se îndreaptă direct spre Praga, pe care acum o atacă sau o vor ataca în scurt timp dacă dumnezeu va voi. Ducele de Saxa [9], foarte apropiat împăratului și familiei austriece, cu mai mult de 15.000 <soldați> a invadat provincia Luzacia și a ocupat Billua și alte cetăți. Se crede că el însuși se va îndrepta direct spre Praga.

Din Ungaria nu se anunță lucruri atît de plăcute. Căci rebelii unguri și l-au ales rege pe *Gabriel Bethlen, principele Transilvaniei, dar acesta încă nu a vrut să consimtă la încoronare. Acesta este sprijinit de favoarea și grația turcilor cărora le-a dat în mînă Lippa* [10] *și alte locuri ale Transilvaniei.* (Subl. ns.). Există pericolul ca nu cumva să predea acelora chiar și alte locuri ale Ungariei. Ai noștri stăpînesc totuși pînă acum în Ungaria Comorra și Iavarinul, popular Raab și cetatea Prespurgensis, toate întărite cu gărzi puternice. Dacă lucrurile ne vor merge bine în Boemia, după cum sperăm, ușor îl vom opri pe Transilvan [11].

După grisoni sau rheti [12], locuitorii catolici ai Văii Tellina [13] au scuturat jugul calvin, cîteva sute fiind omorîți și alții expulzați. Această vale se deschide în lungime de 60 mile italiene și de 7 <mile> în lățime. Atinge printr-un hotar lacul Comensis, prin hotarele cele mai vechi Larius și prin altul comitatul Tirolului. Acum sînt amenințați, de catolici, veneții și bernensii și alți helveți eretici. Dar regele catolic din ducatul Mediolanensi [14] și arhiducele Leopold din comitatul Tirolului trimit ajutoare bogate în fiecare zi catolicilor în numita Vale Tellina.

Contele Mauritius a întărit fortificația la Rhin, la jumătate de milă de Vesalia, popular Wesel, și de acolo a trimis 200 de călăreți anglori [15] în Palatinat,

---

[1] Ambrosius Spinola, om de arme italian născut la Geneva, în 1569 și stins din viață la 25 sept. 1630 (Castelonuova Scrivia). Intrat în serviciile Spaniei, a luptat apoi în Țările de Jos slujind pe arhiducele Albert.
[2] Maienţa, Mainz.
[3] Mainul.
[4] Ioan Frederic.
[5] Ioachim Ernest.
[6] Georges Frederic.
[7] Vorms.
[8] Maximilian.
[9] Ioan George.
[10] Lipova.
[11] Gabriel Bethlen.
[12] Populație din provincia Rhetia, între Rin și Dunăre.
[13] În Italia superioară.
[14] Milan.
[15] Saxoni.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

însoțiți de cîteva trupe de cavalerie. Ducele Ludovicus Velascus și ducele Ignicus Borgia au o armată de 30 sau 40.000 de pedestrași și cam 2000 călăreți în jurul Rhinului și în alte părți pentru a-i înconjura pe batavi [16].

În Olanda cresc neînțelegerile între gommariști [17] și arminiani [18]; sînt doi predicatori arminiani, unul deținut în închisoarea din Amsterdam, popular Tuchthuys, și unul în Harlem din cauza discursurilor rostite de ei. Sînt, de asemenea, mai mult de o sută de predicatori arminiani în exil trimiși de batavi, care din cînd în cînd fac incursiuni în Olanda, schimbîndu-și îmbrăcămintea. În Oppenheim se anunță că Spinola întărește acolo la Rhin o fortificație cu mult mai mare. <Se mai anunță> că mama Palatinului cu doi copii și cu mai mult de 600 persoane mai bogate au fugit din Heidelberg în Argentoratum [19] și că Universitatea din Heidelberg a fost închisă. <Se mai anunță> că ducele de Wirtenberg cu trupele sale s-a reîntors la ale lui și că Uniunea sau Liga calvină a principilor protestanți nu va mai dura mult timp. Spinola așteaptă pînă acum șase sau șapte mii de soldați, care vor veni în scurt timp din Belgia.

Marchizul de Durlach (care a ocupat fără nici un drept <demnitatea> de marchiz de Baden, fiind alungați copiii lui Eduardus Fortunatus) se teme foarte mult de situația sa, cu atît mai mult deoarece doi dintre copiii numitului Eduard, Guilielm și Herman, principi de mare viitor, luptă acum în tabăra lui Spinola.

Sănătate, Colonia 30 septembrie 1620
Tipărit prin Z.V.H.

Sfîrșit

III

Belli Bohemici. Origo progressvs, et finis. Antverpiae, Apud Abrahamum Verhoeuium, M.D.C.X.X. Superiorum permissu.

Belli Bohemici. Origo progressus et finis.

Matthia Caesare agente, et Alberto Belgarum Principe (raro et inusitato contempti Imperij exemplo) ius omne suum cedente, Ordines Bohemiae *Ferdinandum Austriacum* Catholicae Religionis studiosissimū anno huius saeculi decimo septimo, sibi Regem, elegerat, et die 29 mensis Iunij, solemni ritu ac pompa, Pragae coronarant. Pupugit id mirū in modum Caluinianos, hominum genus seditiosissimu ed ad Regna euertenda aut turbanda natum, qui specioso sed falso titulo Utraquistarum, Hussitis (ea secta etiam num apud Bohemos obtinet) sese adiunxerant. Anno itaque 1618, dum *Matthias* Imp. Viennae afflictiore valetudine laguet, et postulatis Hungarorum Posonij in comitijs, diei indictio (qua eiusdem *Ferdinandi,* iam tum proclamati electique Regis Hungariae, coronatio celebranda esset) omnium expectatione diutius extrahitur: Bohemi coniurati (quorum Princeps erat *Mattheus* Comes Turrianus) globo armatorum facto, arcem Pragensem, cum armamentario ac curio regia, die 23 Maij occupat, inque conclaue, quod Cancellariam vocant, vi irrumpentes *Guilielmum Slauatam,* Camerae Bohemicae Praesidem, *Iaroslaum Borzitam,* regni Marescallum, et *Philippum Fabricium,* Secretarium, de fenestra deturbāt, altitudine quadraginta amplius, cubitatorum. Omnestamen salui atque incolumes, Deo suos protegete, magna omnium admiratione, euaserunt.

[16] Olandezi.

[17] Gommariștii erau calviniști inflexibili, riguroși. Ei erau adepți ai lui Gommar François, teolog neerlandez, care a trăit la Bruges între 1563—1651.

[18] Arminianii erau opușii celor dintîi. Adepți ai teologului Arminius, aceștia combăteau pe calvini.

[19] Strasbourg.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Bohemis rebellibus postea accessere *Moraui, Silesij, Lusatij, Austriaci superiores,* ac demum *Hungari Gabriele Bethleno,* Transilvaniae Principe, Turcarum cliente ac vasallo, ad spem regni Hungarici euocato. Sed et Achmetus Turcarum Sultanus, Christiani nominis hostis hereditarius, per legationes sollicitatus, *Palasso, Corlato,* et alijs Constantinopolim missis: oblatumque tributum annum, modo prouinciaru sex confoederatarum protectionem, aduersus Ferdinandum, susciperet. Nimirum hic genius sectae Caluinianae est proprius ac perpetuus, viam Turcis sternere: quod *Guil. Reginaldus* in suo Caluino — Turcismo abunde docuit, vt de Emblemate illo apud Batauos et Hugonottos vsitato nihil dicam, quo se *Turcis* potius *quam Papistis accessuros,* non minus, stultè, quam impiè profiteri solent.

Mathia Caesare anno 1619 die 10 Martij defuncto, Bohemi rebelles *Ferdinandum* legitimum Regem suum, iuratum ac coronatum per summam iniuriam atque audaciam, paulo post abdicat, libellis plurimis, in facti defensionem euulgatis. Caussa abdicationis potissima a Iure electionis liberae petita est, quod inscitè sibi factiosi arrogare sunt canati culpata item Comitiorum Regni intergritas, in quibus Ferdinandus publicè susceptus fuerat. Regem itaque nouum sibi quaerentes, cum a *Ioanne Georgio,* Electore Saxoniae, et *Maximiliano,* Bauariae Duce, quibus regni coronam detulerant, reiecti essent, *Fredericum V.* Comitem Palatinu Rheni, die 27 Augusti Prage congregati, sibi Regem elegerunt, et die 4 Nouemb. coronarunt.

Mox ad arma vtrimque fortiter ventum est, et tota penè Europa in partes tracta. Protestantes Germaniae Principes confaederati (quos inter eminent *Ioannes Fredericus.* Dux Wirtembergae, *Mauritius* Lantgrauius Hassiae, Christianus Princips Anhaltinus, *Ioachimus Ernestus,* Marchio Anspacensis, et *Georgius Fredericus* Marchio Durlacensi) Palatini partibus sese adiunxerunt. *Saxo et Bauarus* in fide, Cesari et Imperio debita, magno Reipublicae Christianae bono perstiterunt. Saxonem iniuria propriumque periculum stimulabat, quod *Guilielmo, ex Winmaria Ioanis Frederici* per *Carolum V.* Electoratus titulo priuati stirpe prognato, Caluiniani spem fecissent recuperandae dignitatis, *Albertus* Belgaru Princeps primo *Carolum Longeuallium,* Comitem Buquoium fortissimum belli ducem postea bis mille equites, et peditum sex millia in Bohemiam misit. Nec defuere sororio suo Sigismundus Poloniae Rex, et *Cosmus* Magnus Etrurie dux; quorum prior Cosaccorum equitum millia quatuor oportune transmisit.

Paulus V. Pontifex magnam pecuniaevim ex Italie decimis Ecclesiasticis, collectam suppeditauit. Cumque bellum traheretur, et rebellio vt fieri soler, lapsu temporis incrementum sumeret *Philippus III* Rex Catholicus, ne periclitanti Ecclesiae aut genti suae deesse videretur, preter undecim armatorum millia, quae in Austria alebat, copiosissimum apud Belgas exercitum, ad inuadendum Palatinatum, viresque hostium distrahendas, conscribi iussit.

Porro mense Februario anni 1620, habita sunt comitia *Herbipoli* in Franconia, dein *Mulhusa* in Thuringia: quibus posterioribus, praeter *Electores Ecclesiasticos et Saxo* cum *Lantgrauio Dermstadiensi* interfuit. Actum in ijs de communi cotra Caluinistas faedere, qui vniuersum Imperij ordinem euertere, Germaniam Turcicae seruituti subdere, antiqua Catholicorum religionem et Augustanam Confessionem non occultis cuniculis, vt hactenus, sed aperto Marte profligare conarentur. Mense Iulio *Bauarus,* faederati exercitus, Catholici ductor, in Austriam superiorem secundo Danubio descendit, et *Lintzio* alijsque, opidis occupatis, prouinciam totam ad fidem Caesari praestanda compulit. Eodem fere tempore Saxo in Lusatiam, et Ambrosius Spinola, Marchio Venafri in Palatinatum, cum exercitus apud Belgas conscripto, copijsque Italicis aucto, irrupit, *Crucenaco, Oppenhemio, Bacheraco, Traubaco,* et alijs locis ad deditionem copulsis.

Mense Octobri, *Bauorus* et *Buquoius* cum exercitus suos vnum in corpus iunxissent, *Piscam,* aliaque Bohemiae opida et arces expugnarunt. Inde Pragam versus progressi, die 8 Nouembris, quae erat Dominica XXII, post Pentecosten primo a Praga lapide, collatis signis cum hostili exercitu, felicissime dimicarunt; P<atre> *Dominico,* natione Aragonio, ex ordine Carmelitarum discalcea-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

torum, Christi crucifixi effigiem in hostem inferente certamque a Deo victoriam pollicente. Et manifestum, inita pugna, caeleste auxilium fuit. Exercitus namque omnis fussus fugatusque, quinque amplius millia hostium caesa, mille quingenti circiter demersi, et flumine *Mulda* absorpti, bis mille (quos inter filius primogenitus Anhaltini) capti, tormenta decem maiora, cu 70 plus minus vexillis militaribus adempta, castra omnis opulentiae plena a nostris direpta : memorabili sane ad posteros victoria. Ex nostris vix quadringenti cecidere *Palatinus* ipse cum vxore, *Anhaltino*, Turriano, et alijs proceribus, in Silesiam turpiter fugit, et qui animo Imperium Romanum iam deuorarat, vix repperit quo se tuto reciperet, crimenque rebellionis pudenda omne in acuum strage expiauit.

Notatum a curiosis, eo ipso die, quo illustris illa victoria de hoste praedone parta est, ex Matthaei Euangelio ab vniuersa Ecclesia Catholica recitatum : *Reddite quae sunt Caesaris, Caesari et quae sunt Dei, Deo.* Sequenti die Praga sese dedidit, et quattuor millia militum in ea praesidiariorum ad castra Caesaris transierunt. In urbe reperta Regni corona, maior item Nobilitatis pars deprehensa, atque inter alios filius, et vxor comitis Turriani, Diebus, proximè in sequentibus *Launum, Slaunum, Raconicium, Saltzium, Cerremberga, Brandicium, Bemisprotum, Carolostenium,* et alia vicina opida Caesareano militi portas aperuerunt. De *Pilsina et Thaborio* partier tradedis, nostri cum *Ernesto* Comite Mansfeldio certis conditioribus transegerunt.

Bohemia vniuersa subacta, restant *Silesia, Morauia,* et *Hungaria,* quae merito trepidant, sponte ad obsequium, vt equideni confido, breui reditural ; praesertim Transsiluano, post cladem Pragensem et Valachiae Moldauiae que ad Polonos defectionem, ex Hungaria ad suos Siculos refugo.

FINIS

Imperium quassare nefas, quod Sueuica vates
Fatidicaque puis firmauit voce Sacerdos,
Oppositum fato Turcis Thracioe feroci

Traducere

Originea, desfășurarea și sfîrșitul războiului din Boemia
Antverpe (Anvers)
În tipografia lui Abraham Verhoeven
1620
Cu *permisiunea superiorilor*

Originea, desfășurarea și sfîrșitul războiului din Boemia

În timpul domniei împăratului Mathias [1] și a lui Albert, principe al belgienilor (un exemplu rar și neobișnuit de dispreț de a domni) cedînd tot dreptul său <arhiducelui Ferdinand>, Ordinele Boemiei îl aleseseră ca rege, în al șaptesprezecelea an al acestui veac <1617> pe Ferdinand Habsburgul, foarte devotat religiei catolice, și-l încoronaseră la Praga în ziua de 29 iunie, cu pompă și ceremonie solemnă. <Faptul> a produs o mare supărare calviniștilor, un neam de oameni foarte înclinați spre răscoală și născut pentru a distruge sau tulbura regatele care sub titlul înșelător și fals de utraquistari [2] se alăturaseră husiților (sectă care, chiar și acum, este dominantă la boemi).

[1] 1612—1619.
[2] Husiți moderați, opuși taboriților.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Și astfel, în anul 1618, în timp ce Mathias împăratul zăcea bolnav, din cauza sănătății mai șubrezite, la Viena, la cererea ungurilor din comitatele din Posonia, fixarea zilei (în care trebuia să aibă loc încoronarea aceluiași Ferdinand, chiar atunci proclamat și ales rege al Ungariei) mult așteptată de toți, este amînată; boemienii conjurați (al căror conducător era Mathias[3], conte de Thurn), după ce au adunat o ceată de oameni înarmați, în ziua de 23 mai, ocupă cetatea Praga împreună cu arsenalul și palatul regal și pătrunzînd cu forța în Consiliul de Stat, care se chiamă Cancelarie, îi aruncă pe fereastră, de la o înălțime de mai mult de 40 coți pe Quilielm Slavata, președinte al Camerei din Boemia, Iaroslav Borzita, mareșal al regatului și pe Filip Fabricius, secretarul. Totuși, toți au scăpat sănătoși și teferi — dumnezeu apărîndu-i pe ai săi, spre marea admirație a tuturor[4].

După aceea, s-au unit cu boemienii răsculați moravienii, silezienii, luzacienii, austriecii de sus și în sfîrșit ungurii și *Gabriel Bethlen, principe al Transilvaniei, client și vasal al turcilor, atras la răscoală în speranța ocupării regatului unguresc* (subl. ns.). Chiar și Ahmed[5], sultanul turcilor, dușman ereditar al numelui de creștin, solicitat prin solii — fiind trimiși la Constantinopol Palasse, Corlat și alții încă, ar fi acceptat tributul anual în schimbul protecției celor șase provincii unite împotriva lui Ferdinand. Fără îndoială acest mod de a gîndi al sectei calvine este de natură să deschidă drum turcilor: ceea ce Guilielm Reginald a scris pe larg în doctrina sa calvino-turcească, încît nu mai am nimic de spus cu privire la acel proverb folosit de batavi și hughenoți care, prostește și în chip nelegiuit, mărturisesc că se vor alia mai curînd cu turcii decît cu papistașii.

Împăratul Mathias murind la 20 martie 1619, rebelii boemieni, puțin după aceea, îl detronează, cu cea mai mare insultă și îndrăzneală, pe Ferdinand, regele lor legitim, care a depus jurămînt de credință și a fost încoronat, publicînd mai multe cărticele în apărarea acestui fapt. Motivul nerecunoașterii <considerat> foarte justificat <de către rebeli> a fost cerut în baza dreptului liberei alegeri <pe care> rebelii au încercat să și-l atribuie în mod abuziv; de asemenea, integritatea Adunării Statelor Regatului, în care fusese primit în mod public Ferdinand, a fost pusă la îndoială. Căutîndu-și așadar un rege nou, și deoarece fuseseră refuzați de către Ioan George, elector de Saxa și de către Maximilian, duce de Bavaria, cărora le oferiseră coroana regatului, l-au ales ca rege pe Frederic al V-lea, conte palatin de Rhin, după ce se adunaseră în ziua de 27 august la Praga, iar în ziua de 4 noiembrie l-au încoronat.

Imediat s-a ajuns, de ambele părți, la un război crîncen și aproape toată Europa a fost divizată. Principii protestanți uniți ai Germaniei (între care Ioan Frederic ,duce de Wirtenberg, Mauritius Lantgravius, duce de Hessen, Cristian, prinț de Anhalt, Ioachim Ernest, marchiz de Anspach și George Frederic, marchiz de Durlach) s-au alăturat Palatinului[6]. Ducii de Saxa și de Bavaria au rămas statornici în credința datorată împăratului și imperiului spre marele cîștig al Republicii creștine. Primejdia și nedreptatea îl stimulau pe ducele de Saxa deoarece lui Guilielm, descendent din Ioan Frederic de Winmaria <care> fusese privat de către Carol V[7] de electorat, calviniștii i-au promis redobîndirea demnității <de elector>. Albert, principe al belgienilor, l-a trimis în Boemia mai întîi pe Carol de Longeval, conte de Busquoy, foarte mare comandant de oști, mai pe urmă 2 000 de călăreți și 6 000 pedestrași. Nu i-au lipsit nici rudele după soră. Sigismund regele Poloniei și Cosma, mare duce al Etruriei[8], care i-au trimis, primul, <Sigismund>, la timpul potrivit 4 000 de călăreți cazaci. Papa Paul al

[3] Heinrich Mathias de Thurn, nobil ceh, participant la „defenestrația" de la Praga și la răscoala din Boemia. Înfrînt la Muntele Alb, a servit apoi în armata lui Gabriel Bethlen.

[4] Acțiunea este cunoscută în istorie sub numele de „defenestrația din Praga".

[5] În realitate Osman II (1618—1622), detronat și ucis de ieniceri la 20 mai 1622.

[6] Frederic al V-lea.

[7] Împărat între 1519—1556.

[8] Toscana.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

V-lea[9] a ajutat cu o mare sumă de bani, strînsă din dijmele ecleziastice din Italia. Și în timp ce războiul se întețea și răscoala, cum se întîmplă de obicei, căpăta amploare cu trecerea timpului, Filip al III-lea[10], rege catolic, ca să nu pară că privează biserica și neamul său, a poruncit ca, în afară de cei 11 000 de oameni înarmați, pe care-i întreținea în Austria, să fie recrutată o armată foarte numeroasă <de> la belgieni pentru a invada Palatinatul și a risipi forțele dușmanilor.

În sfîrșit, în luna februarie 1620 s-au ținut Adunările din Herbipolis în Franconia, apoi la Mülhausen în Turingia : la cele de mai tîrziu a luat parte, în afară de electorii ecleziastici, și ducele de Saxa împreună cu Lantgrav din Darmstat. S-a discutat în aceste <adunări> despre alianța comună contra calviniștilor, care încercau să schimbe întreaga ordine a imperiului, să închine Germania Turciei, să distrugă vechea religie catolică și confesiunea augustană nu prin intrigi ascunse ca pînă acuma, ci prin război deschis. În luna iulie, ducele de Bavaria[11], conducătorul armatei federate catolice, a coborît, pe cursul Dunării, pînă în Austria superioară și după ocuparea orașului Lintz și a altora a constrîns întreaga provincie să dea ascultare împăratului. Cam în același timp, ducele de Saxa a năvălit în Luzacia iar Ambrosius Spinola, marchiz de Venafri[12], cu armată recrutată <de> la belgieni și mărită cu trupe italiene <intră> în Palatinat, fiind silite să presteze supunere orașelor : Creuszenach, Oppenheim, Bachrah, Trarbach și alte localități.

În luna octombrie, ducele de Bavaria și de Busquoy, după ce-și uniseră armatele lor într-un singur corp, au cucerit Pisca și alte orașe și cetăți ale Boemiei. Pe urmă, înaintînd spre Praga, în ziua de 8 noiembrie, care zi era duminica 22 după Penticostar, s-au luptat cu foarte mult succes la o leghe de Praga[13] cu o armată dușmană, după ce au strîns la un loc oștile ; părintele Dominic, de loc din Aragon, din ordinul carmeiților desculți, ducînd în mîini chipul crucifixului lui Hristos, făgăduia, în numele lui dumnezeu, o victorie sigură împotriva dușmanului. Și, începîndu-se lupta, ajutorul ceresc a fost evident. Căci toată armata a fost distrusă și pusă pe fugă, fiind uciși mai mult de 5 000 dușmani, aprox. 1 500 au fost înecați și înghițiți de fluviul Mulda, 2 000 au fost capturați (între care și fiul mai mare al contelui de Anhalt), au fost cucerite zece mașini mai mari <de război>, și aprox. 70 de steaguri <luate>, iar tabăra plină de multă bogăție a fost distrusă de ai noștri ; desigur o victorie memorabilă pentru urmași. Dintre ai noștri abia 400 au căzut. Palatinul[14] însuși, împreună cu soția, cu contele de Anhalt, contele de Thurn și alți oameni de frunte, a fugit în chip rușinos în Silezia ; astfel, cel care își pusese în gînd să cucerească Imperiul roman, abia a găsit unde să se retragă în siguranță și a ispășit pentru totdeauna, printr-o înfrîngere rușinoasă, crima de răzvrătire.

Cei curioși au notat că în ziua cînd a fost cîștigată acea strălucită victorie, împotriva unui dușman prădător, s-a cîntat, în toată biserica catolică, din evanghelia lui Matei : „Reddite quae sunt Caesaris, Caesari et quae sunt Dei, Deo“[15]. În ziua următoare Praga s-a predat și 4 000 de soldați care erau de pază au trecut de partea împăratului. În oraș a fost găsită coroana Regatului, iar cea mai mare parte din nobilime a fost capturată ; între alții, fiul și soția contelui de Thurn. În zilele imediat următoare au fost deschise, armatei imperiale, porțile orașelor Laun, Slaun, Raconitz, Salz, Correnberg, Brand, Bemisprot, Carlstein și ale altor orașe vecine. Deopotrivă, pentru predarea orașelor Pilsen și Thabor,

---

[9] 1605—1621.

[10] Regele Spaniei (1598—1621).

[11] Maximilian.

[12] Venafro, oraș în Campania.

[13] Este vorba despre bătălia de la Muntele Alb (Bila Hora) soldată cu înfrîngerea insurgenților cehi.

[14] Frederic V, principe elector al Palatinatului.

[15] „Dați Cezarului ce-i a Cezarului și lui Dumnezeu ce-i a lui Dumnezeu“.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ai noștri au dus tratative cu Ernest, conte de Mansfeld, <formulînd> condiții precise.

Întreaga Boemie fiind supusă, mai rămîn Silesia, Moravia și Ungaria, care pe bună dreptate se tem și care, după credința mea, vor fi readuse la ascultare de bună voie în scurt timp ; și *mai ales Transilvanului* [16], *fugar din Ungaria la secui săi <îi e frică> după dezastrul de la Praga și după trecerea Valahiei și Moldovei de partea Poloniei* (subl. ns.).

Sfîrșit

Nu-i îngăduit să distrugi un imperiu pe care profetul german și piosul preot l-au întărit cu o voce fatidică, imperiu care s-a opus cu ferocitate turcilor și Thraciei (? ! !) [17].

IV

Sommaine, contenent ce qui s'est passé de plus memorable es guerres de Boheme, Slesie, Morauie, Hongrie, Austrische, et du Palatinat, es années 1618, 1619, 1620 et 1621. A Anuers, Par Abraham Verhoeuen, sur la Lombaerde Veste, au Soleil d'Or. 1621.

Sommaire contenant ce qui s'est passé de plus memorable es guerres de Boheme Slesie, Morauie, Hongrie, Austriche, et du Palatinat es années 1618, 1619, 1620 et 1621.

L'Empereur *Matthias* regnant, et le Serenissime Archiduc Albert (par vn exemple rare, et insuité du mespris de regner) aiant cedé tout son droit a l'Archiduc *Ferdinand,* les Estats de Boheme auoient eslu recognu, pour leur Roy ledict *Ferdinand,* tres-zelé à la Religion Catholique Romaine, l'an mil six cent dix sept, et auec pompe et ceremonie solenelle l'auoient courone à Prague, le 29 de Iuin de ladite année. Ce qui mit en grande fantasie les *Caluinistes,* qui sous vn specieux, mais faux tiltre d'amitié, s'estoient liez auec les Hussites, secte regnante en Boheme.

Donc en l'an 1618, pendant l'extreme maladie de l'Empereur *Matthias,* dans Vienne, et qui le iour assigne de l'assemblé des Hongrois à Presburg (en laquelle se deuoit faire le couronnement dudit *Ferdinand* ià esleu et proclamé Roy d'Hongrie) atendu mesme de tout le peuple auec impatience, eust esté longuement differé, les Bohemois, coniurez (dont le chef principal estoit *Matthieu Comte de la Tour)* ayant assemblé un gros de soldats armez, se saisirent du chasteau de Prague, de l'Arsenal, et Palais Royal, le 23 May. Et entrans de force dans le Conseil d'Estat, qu'ils appellent Chancellerie, precipiterent du haut en bas des fenestres dudit Chasteau, de plus de quarante coudées de hauteur, les Sieurs *Guillaume Slauata,* President de la Chambre de Boheme, *Iaroslaus Borcita, Marechal du Royaume, et Philippe Fabrice Secretaire : qui toutesfois resterent* fains et fauues par la prouidence de Dieu, protecteur des siens avec grande admiration et estonnement de tous.

Aux Bohemois rebelles se ioignirent par apres les *Moraues, Silesiens, Lusates,* et les hauts *Austrichiens,* et depuis les Hongrois, et Bethlem Gabor prince de Transsilvanie, vassal du Turcq, appellé par quelques Heretiques Estats d'Hongrie à la couronne du Royaume : mesme *Osman,* Sultan des Turcs ennemy hereditaire du nom Chrestien, estant sollicité par *Palasse, Corlat,* et autres Ambassadeurs, enuoyez vers luy par les Caluinistes à Constantinople, offrans luy payer tribut annuel, pour prendre en sa protection les fix susdites prouinces, vniez et confederées contre l'Empereur Ferdinand. Ainsi est ce le naturel et le propre de ceste secte Caluinienne, de frayer tousiours le chemin aux Turcqs en la Chrestienté, comme à amplement escrit *Guillaume Reginald* en son Caluino — Turcsime ;

[16] Gabriel Bethlen.

[17] Este greu de bănuit ce înțelege autorul prin Tracia, în acest moment.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

a fin que ie ne dise rien de cest embleme et prouerbe vsité entre les Caluinistes de Flandres, et de la France, qui non moins sottement qu'iniquement disent, qu'ils se randront, plustost Turcqs que Papistes.

Or l'Empereur *Matthias* estant mort le 20 de Mars l'an 1619, les rebelles de Boheme incontinent apres, par grade de iniure et audace, chassent et reietrent *Ferdinand* leur Roy legitime, iure et couronné, publians forces libelles diffamatoires pour la deffençe de ce faict. Pa principale causse de ceste reiection esteit fondée sur leur libre election, que les factieux se vouloint tres-mal à propos attribuer : blasmoint aussy l'integrité de l'assemblée des Estats du Royaume, en la quelle *Ferdinand* a ésté publicaquement receu, bref, cherchent vn nouveau Roy. Et voyans que *Ian George*, Electeur de Saxe, et *Maximilian* Ducq de Bauiere, auoit refusé la couronne, s'estans assemblez à Prague, eleurent pour Roy *Fredericq*. V. Electeur et Comte Palatin du Rhin, le 27 d'Aoust, et le couronnerent le 4 de Nouembre.

Incontinent apres, on en est venu puissamment aux armes et presque toute l'Europe s'est diuisée en deux parties sur ce subiect. Les Princes Protestans vnis d'Allemagne (entre lesquelz estoit *Ian Fridericq* Ducq de Wirteberg, *Maurice* Lantgraue de Hesse, *Christian* Prince d'Anhalt, *Ioachim Ernest* Marquis d'Anspach, et *George Fredericq*, Marquis de Durlach) se sont ioinct du costé du Palatin. Et pour les Ducqs de *Saxe* et de *Bauiere*, ils ont persisté en la foy deue à l'Empereur et à l'Empire, au grand profit de la Republique Chrestienne. Le Ducq de Saxe y auoit de l'interest, pour ce qu'il y alloit et de l'offence et du peril de sa Maison ; en ce que par cecy les Caluinistes auoient promis à ceux de la branche de *Weynmar*, descenduz de *Jean Fredericq*, de les restabilir en la dignité ancienne, et leur fair rendre le tiltre d'Electorat, dont le dict Iean et ses, hoirs auoint en esté priuez par l'Empereur Charles V.

Albert Archiducq et Prince de Flandres enuoya premieremẽt en Boheme pour l'Empereur, *Charles de Longueual*, Comte de Busquoy tres excelent chef de guerre, puis deux mille cheuaux et six mille hommes de pied. Aussy se ioignirent de ce party *Sigismond* Roy de Pologne, et *Cosme* grand Ducq de Toscane : le premier enuoya a l'Empereur quattre mille cheuaux Cosacques, et l'aultre diuerses trouppes d'Italie. Le Pape Paul V fournit vne grãde somme de deniers leuees des dismes Ecclesiasticques d'Italie. El lors que la guerre vint a s'eschauffer, et qu'auec le temps la rebellion s'augmentoit (comme c'est l'ordinaire) *Philippe III.* Roy Catholicque, ne voulãt point manquer au secours de l'Eglise et de la Maison, outre onze mille hommes qu'il entretenoit en Austriche, a faict composer vne puissante armée en Flandres, pour la ietter dans le Palatinat, et diuertir les forces des ennemis.

Or au mois de Feburier de l'an 1620, se tint vne assemblé à *Virsbourg* en Franconie, puis vne aultre à *Mulhausen en Thuringe* : en laquelle, outres les Electeurs Ecclesiastiques, se trouverent l'Electeur de Saxe, et *Louys* Lantgraue de Darmstat. Là fut traicté de la confederation contre les Caluinistes, qui s'efforçoient de renuerser l'ordre vniuersel de l'Empire, reduire l'Allemaigne sous le ioug Ottoman, et ruiner, non par secrétes menees, comme ilz ont faict iusques à present, mais par guerre ouuerte, l'ancienne Religion Catholique et la Confession d'Ausbourg.

Au mois de Iuillet Maximilian Ducq de Bauiere, chef de l'armée Catholicque, est descendu en la haute Austriche par le Danube : ou ayant reduict la ville de *Lints* et autres places contraignit le reste de la prouince, de rentrer en l'obeissance de l'Empereur. Presque au mesme temps L'Electeur de Saxe entre en la Lusatie et *Ambroise Spinola*, Marquis de *Seste* auecq vne armée leuée en Flandres, et accreue de troupes d'Italie, se iette dans le Palatinat ; reduict à la puissance *Creuszenach*, *Oppenheim*, *Altzey*, *Ingelheim*, *Bachrach*, *Sinimeren*, *Castelbun*, *Kirchberch*, *Trarbach*, et aultres Villes et Chasteuax, oultre les 50, situez sur le Rhin, Moselle et aultres riuieres.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Au mois d'Octobre, les Ducq de *Bauiere* et Comte de *Buquoy*, apres auoir ioinct leurs armées en vne, prirent *Pisca*, et autres villes et fortresses de Boheme. De la poursuiuans leur chemin vers Prague, le 8 de Nouebre, qui estoit le Dimanche 22 d'apres le Pentecoste, à vne lieue de Prague, ayant desployez leur enseignes et tiré leurs armes, combattirent fort heureusement l'armée ennemie : marchant en teste de l'armée Imperiale le bon Père *Dominique* natif d'Arragon, de l'ordre des Carmes deschaussez, portant es mains la Croix, et sacrée effigie de Nostre Seigneur *Issus Christ*, et promettant au nom de Dieu victoire certaine aux Catholicques. Et certes on vit en ce combat vn secours tout manifeste de Dieu, en ce que toutte l'armée ennemie fut deffaicte et tourné en fuite, plus de cincq mille ennemis renuersez morts en terre, enuiron quinze cent de noyez et submergez das le fleuue de la Molde deux mille prisonniers, entre lesquels furent trouuez le fils aisne du Prince *d'Anhalt* le *Rhingraue*, le Comte de Sclick et plusieurs aultres de noblesse et qualité : dix gros canons gaignez et plus de cent Enseignes de guerre enleuées ; tout le camp et le bagage d'iceluy, qui estoit tres riche, donné pour butin aux soldatz : et des nostres à peine quatre cents furent ils tuez et blessez.

Cela faict, le Palatin, auec sa femme, son General d'armée le Prince d'*Anhalt* et le Comte de la Tour, son Grand Maistre de camp, s'enfuirent en Silesie, auec plusieurs Capitaines et grands Officiers de Boheme : de maniere que celuy, qui n'agueres auoit enuie de luy seul posseder l'Empire, ne trouua presque apres ceste bataille aucun lieu, où il puisse estre receu en asseurance. Et ainsi cet horrible crime de rebellion detestable par tous les siecles à venir, fut diuinement expié par vne seule bataille.

Les plus curieux ont remarque, que ce iour mesme, auquel ceste victoire signaleé a esté remportee, on chantoit en toute l'Eglise Catholicque ce texte Euangelicque de S. Matthieu, *Reddite quae sunt Caesaris, Caesari, et quae sunt Dei, Deo.* Le lendemain les villes de Prague se rendirent, et 4 000 soldats, qui estoient dedans en garnison, passerent à l'armee Imperiale. Dans la ville fut trouuee la couronne du Royaume, et la plus grande, partie de la Noblesse, qui y estoit, fut prise : entre lesquels furent trouuez le fils et la femme du comte de la Tour, autheur de la rebellion.

Les iours immediatement suiuans, ceux de *Laun*, *Slaun*, *Raconitz*, *Satz*, *Correnberg*, *Brandais*, *Carlstein*, et d'aultres villes de Boheme ouurirent les portes de leurs villes aux soldats Imperiaux.

Le Comte de Buquoy, auecq vne partie de l'armee, passa incontinent en *Morauie*, et ayant reduict à l'obeyssance de l'Empereur les deux principales villes *Olmitz* et *Brin* : les aultres se rendirent aussy peu de iours apres.

L'Electeur de Saxe cependant ne cessa de presser auec armes ceux de *Slesie* et *Lusatie* : et à la fin les a contrainet de se soubmettre audict Empereur.

Apres le Ban Imperial publié en Allemagne, le Palatin, auec la femme et enfans, l'an 1621, au mois d'Apuril se retira a la Haye en Hollande, vers son Oncle *Maurice*, Prince d'Orenge. Ce que voyans les Princes Protestans de l'Vnion, et que le Marquis *Spinola* s'apprestoit pour assieger la ville de *VVorms*, ilz ont renoncé a la dicte Vnion, et se remettans a l'obeyssance de l'Empereur, se sont accordez aucq ledict Marquis Spinola le 12 d'Apuril en la ville de *Mayence* ; selon les Articles imprimez es diuerses langues.

FINIS

V<idit> C<ornelius> Al<c> W<itte>, A<rchidiaconus>

Traducere

Sumar conținînd ceea ce s-a petrecut mai de seamă în războaiele din Boemia, Silezia, Moravia, Ungaria, Austria și Palatinat în anii 1618, 1619, 1620 și 1621.

La Anvers, în tipografia lui Abraham Verhoeven, pe Lombaerde de Vest, la Soarele de Aur, 1621.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Sumar conținînd ceea ce s-a petrecut mai de seamă în războaiele din Boemia, Silezia, Moravia, Ungaria, Austria și Palatinat în anii 1618, 1619, 1620 și 1621.

Împăratul Mathias [1] domnind și serenisimul arhiduce Albert (printr-un exemplu rar și neobișnuit de dispreț de a domni) cedînd tot dreptul său arhiducelui Ferdinand [2], Ordinele Boemiei aleseseră și recunoscuseră ca rege al lor pe susnumitul Ferdinand, foarte devotat religiei catolice romane, în anul 1617, și cu pompă și ceremonie solemnă îl încoronaseră la Praga la 29 iunie al numitului an. Faptul a produs o mare indispoziție calviniștilor care, sub o strălucitoare dar falsă aparență de amiciție, se împrieteniseră cu husiții, sectă dominantă în Boemia.

Deci, în anul 1618, în timpul gravei boli a împăratului Mathias la Viena, și deoarece ziua desemnată de către Adunarea ungurilor la Presburg (în care trebuia să se facă încoronarea susnumitului Ferdinand, deja ales și proclamat rege al Ungariei) așteaptată chiar de tot poporul cu mare nerăbdare fusese mult timp amînată, boemienii conjurați (al căror șef principal era Mathias, conte de Thurn) [3] adunînd o mulțime de soldați înarmați, ocupară Praga, arsenalul și palatul regal la 23 mai. Intrînd cu forța în Consiliul de stat, pe care ei îl numesc *Cancelaria*, aruncară pe ferestrele numitului castel, de la mai mult de 40 de coți înălțime pe domnii Gouilielm Slavata, președinte al Camerei din Boemia, Iaroslav Borzita, mareșal al regatului și Philip Fabricius, secretar : care, totuși, scăpară cu bine prin voia domnului, protector alor săi, spre marea admirație și uimire a tuturor [4].

Boemienilor rebeli li se alăturară mai apoi moravienii, silezienii, luzacienii și austriecii de sus și apoi ungurii și *Gabriel Bethlen, principe al Transilvaniei, vasal al Turcului, chemat de cîteva state eretice ale Ungariei la coroana regatului;* chiar Osman, sultanul turcilor, dușman ereditar al numelui de creștin, fiind solicitat de către Palasse, Corlat și alți ambasadori trimiși la Constantinopol de către calviniști, oferindu-se să-i plătească tribut anual, pentru a lua sub protecția sa cele șase sus numite provincii unite și confederații împotriva împăratului Ferdinand. Astfel este obiceiul și specificul acestei secte calviniste, de a deschide totdeauna drum turcilor în creștinătate, așa cum a scris pe larg Gouilielm Reginald în al său Calvino-turcism ; ca să nu <mai> spun nimic de acel simbol și proverb folosit printre calviniștii din Flandra și Franța care, prostește, în mod stupid și nedrept, spun că se vor alia mai curînd cu turcii decît cu papistașii (subl. ns.).

Or, împăratul Mathias murind la 20 martie al anului 1619, rebelii din Boemia, imediat după aceea, cu mare nedreptate și îndrăzneală alungă și respingă pe Ferdinand, regele lor legitim, care a depus jurămînt de credință și a fost încoronat, publicînd multe pamflete defăimătoare în apărarea acestui fapt. Principalul argument al acestei respingeri era bazat pe dreptul la libera lor alegere, pe care rebelii au încercat să și-l atribuie în mod cu totul nepotrivit : condamnînd și integritatea Adunării Statelor Regatului, în care Ferdinand a fost acceptat în mod public, pe scurt, caută un nou rege. Și văzînd că Ioan George, elector de Saxa și Maximilian, duce de Bavaria, refuzaseră coroana, adunîndu-se la Praga aleseră ca rege pe Frederic al V-lea, elector și conte palatin de Rhin, la 27 august și îl încoronară la 14 noiembrie.

Imediat după aceasta toți au pus mîna pe arme și aproape întreaga Europă s-a divizat în două partide, în această privință. Prinții protestnți uniți ai Germaniei (între care Ioan Frederic duce de Wirtenberg, Mauritius Lantgrav de Hessen, Cristian prinț de Anhalt, Ioachim Ernest marchiz de Anspach și George Frederic marchiz de Durlach) s-au alăturat Palatinului [5]. Cît despre ducii de Saxa și de

[1] 1613—1619.

[2] Ferdinand II, împărat între 1619—1637.

[3] Heinrich Mathias Thurn, nobil ceh. A luat parte la „defenestrația" de la Praga. După înfrîngerea suferită de insurgenții cehi a servit în armata lui Gabriel Bethlen.

[4] Este vorba despre „defenestrația din Praga".

[5] Frederic al V-lea.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Bavaria, aceștia au persistat în credința lor datorată împăratului și imperiului, spre marele cîștig al Republicii creștine. Ducele de Saxa era interesat pentru că era vorba despre ofensarea și primejdia casei sale ; în aceste împrejurări calviniștii promiseseră celor din ramura Winmaria, coborîtori din Ioan Frederic, să-l restabilească în vechea demnitate și să facă să li se restituie titlul de electorat de care numitul Ioan și moștenitorii săi fuseseră privați de către împăratul Carol al V-lea [6].

Albert, arhiduce și principe de Flandra, trimite mai întîi în Boemia pentru împărat pe Carol de Longeval, conte de Busquoy, foarte mare comandant de oști, apoi 2 000 cai și 6 000 pedestrași. Se mai alăturară acestei tabele Sigismund, rege al Poloniei și Cozma, mare duce al Toscanei : primul trimise împăratului 4 000 cai căzăcești iar celălalt diverse trupe din Italia. Papa Paul al V-lea [7] furniză o mare sumă de bani obținuți din dijmele ecleziastice din Italia. Și în timp ce războiul începu să se întețească și cu timpul rebeliunea creștea (așa cum se întîmplă de obicei). Filip al III-lea [8], rege catolic, nevrînd să priveze de ajutorul său biserica și casa sa, pe lîngă 11 000 de oameni pe care-i întreținea în Austria, a strîns o armată puternică în Flandra, pentru a o arunca în Palatinat și să distragă forțele dușmanilor.

Or, în luna februarie din anul 1620 se ținu o adunare la Wirsbourg în Franconia, apoi o alta la Mülhausen, în Turingia : la care pe lîngă electorii ecleziastici se află electorul de Saxa și Louis Lantgrav de Darmstat. Acolo s-a tratat privitor la confederarea împotriva calviniștilor care se străduiau să răstoarne ordinul universal al imperiului, să aducă Germania sub jugul otoman și să ruineze, nu prin acțiuni secrete, cum făcuseră pînă în prezent, ci prin război deschis, vechea religie catolică și confesiunea de la Augsburg.

În luna iulie, Maximilian, duce de Bavaria, șef al armatei catolice, a coborît în Austria de Sus pe Dunăre : unde, ocupînd orașul Lintz și alte locuri, constrînse restul provinciei să intre sub ascultarea împăratului. Aproape în același timp, electorul de Saxa intră în Luzacia și Ambrosius Spinola, marchiz de *Seste*, cu o armată puternică ridicată în Flandra și mărită cu trupe din Italia, se aruncă în Palatinat ; ocupă Creuszenach, Oppenheim, Altzey, Ingelheim, Bachrach, Sinimeren, Castelbun, Kirchberch, Trarbach, pe lîngă alte 50 situate pe Rhin, Mosela și alte rîuri.

În luna octombrie, ducele de Bavaria și contele de Busquoy, după ce au reunit armatele lor în una singură, au luat *Pisca* și alte orașe și fortărețe din Boemia. De acolo, urmîndu-și drumul către Praga la 8 noiembrie, care era duminica 22 după Rusalii, la o leghe de Praga [9] desfășurîndu-și steagurile și scoțînd armele se luptară cu succes împotriva armatei inamice : mergînd în fruntea armatei imperiale, fratele Dominicus, născut în Aragon, din ordinul carmeliților descalți, duce în mîini crucea și efigia sfîntă a domnului nostru Isus Hristos și promite în numele domnului victorie sigură catolicilor. Și desigur se văzu în această luptă un ajutor foarte mare de la dumnezeu, în aceea că, întreaga armată dușmană a fost învinsă și pusă pe fugă, mai mult de cinci mii de dușmani doborîți și uciși, vreo 15 sute înecați în fluviul Mulda, 2 000 prizonieri, printre care fură găsiți fiul cel mare al prințului de Anhalt, Ringravul, contele Sclick și mai mulți alții, nobili și de viță ; zece tunuri mari cîștigate și mai mult de 100 de steaguri de război luate ; întreaga tabără și bagajele acesteia, care erau foarte bogate, date ca pradă soldaților ; și dintre ai noștri abia 400 au fost uciși și răniți.

După aceea Palatinul [10] cu soția sa, generalul său de armată prințul de Anhalt și contele de Thurn, ofițerul comandant al trupelor sale, fugiră în Slezia împreună cu mai mulți căpitani și ofițeri superiori ai Boemiei : astfel încît

[6] 1519—1556. Încoronat de papă, în 1520, la Bologna. Ultimul împărat încoronat de papă.

[7] 1605—1621.

[8] Regele Spaniei (1598—1621).

[9] Bătălia de la Muntele Alb.

[10] Frederic al V-lea.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cel care odinioară ar fi vrut să posede el singur imperiul, aproape că nu găsi după această bătălie niciun loc unde să poată fi primit în siguranță. Și astfel această oribilă răscoală, detestabilă de către toate secolele care vor veni, a fost ispășită divin printr-o singură bătălie.

Cei mai curioși au observat că în acea zi, în care această victorie semnalată a fost obținută, se cînta în întreaga biserică catolică acest text evanghelic al lui Matei : *Reddite quae sunt Caesaris, Caesari, et quae sunt Dei, Deo* [11].

A doua zi Praga se predară și 4 000 de soldați care erau înăuntru, în garnizoană, au trecut în armata imperială. În oraș a fost găsită coroana regatului și cea mai mare parte din nobilime care se afla acolo fu prinsă : printre aceștia au fost găsiți fiul și soția contelui de Thur, autorul rebeliunii.

În zilele imediat următoare, cei din Laun, Slaun, Raconitz, Corremberg, Brand, Carlstein și alte orașe din Boemia deschiseseră porțile orașelor lor soldaților imperiali.

Contele de Busquoy, cu o parte din armată, trecu imediat în Moravia și reducînd la ascultare față de împărat cele două principale orașe, Olmitz și Brin, celelalte se predară la scurt timp după aceea.

Electorul de Saxa, în scurt timp, nu încetă să atace pe cei din Silezia și Luzacia : și, în cele din urmă i-a constrîns să se supună numitului împărat.

După interdicția publicată în Germania, Palatinul [12], cu soția și copiii, în anul 1621 luna aprilie, se retrase la Haga, în Olanda, la unchiul său Maurice, prinț de Orenge. Ceea ce văzînd prinții protestanți ai uniunii și deoarece marchizul Spinola se pregătea să asedieze orașul Worms, au renunțat la numita uniune și supunîndu-se din nou împăratului, s-au înțeles cu sus numitul marchiz Spinola la 12 aprilie în orașul Maiența ; după articolele publicate în diverse limbi.

SFÎRȘIT

A văzut Cornelius de Witte, arhidiaconul.

[11] „Dați Cezarului ce-i a Cezarului și lui Dumnezeu ce-i a lui Dumnezeu".
[12] Frederic al V-lea.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

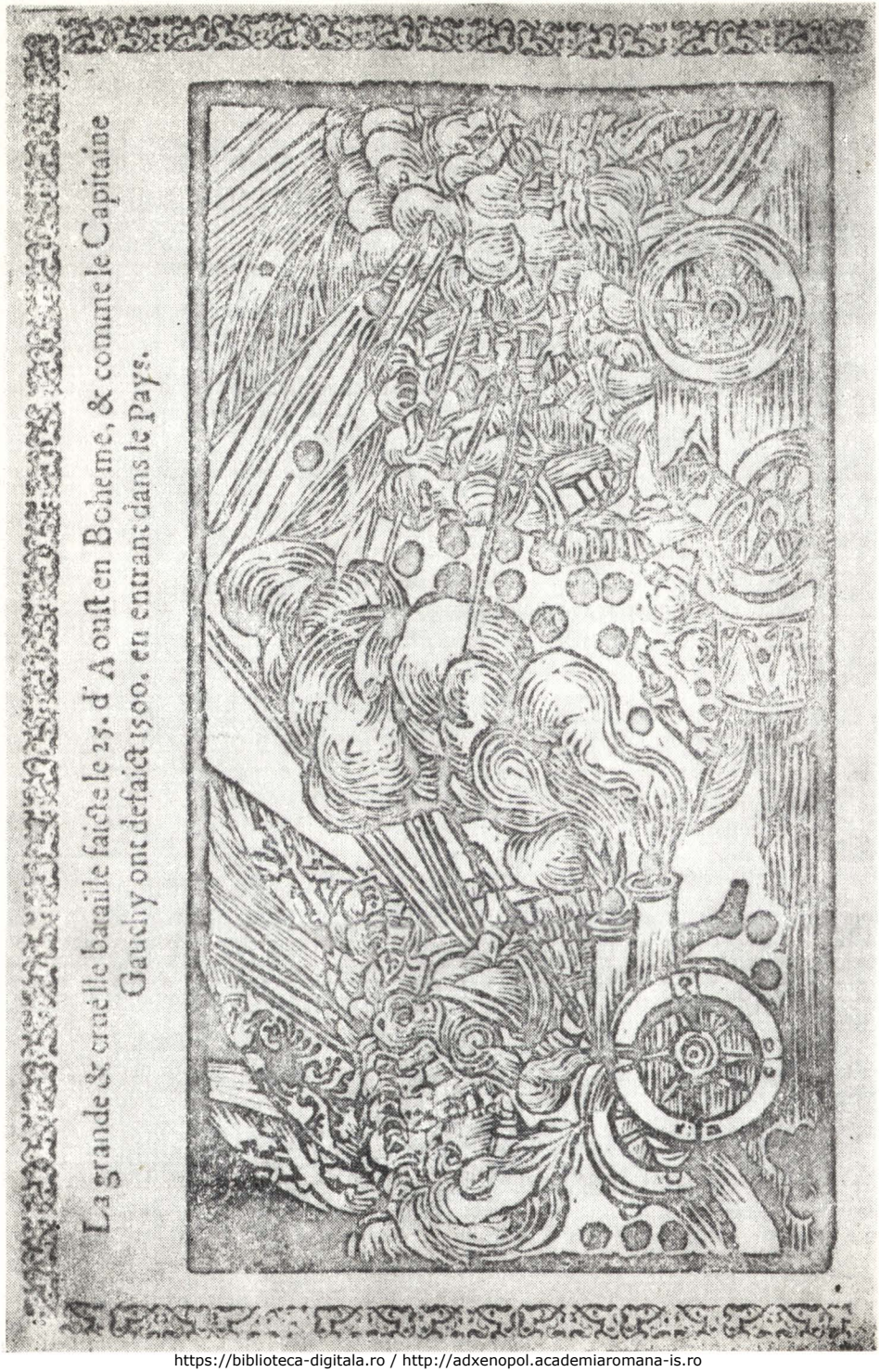

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

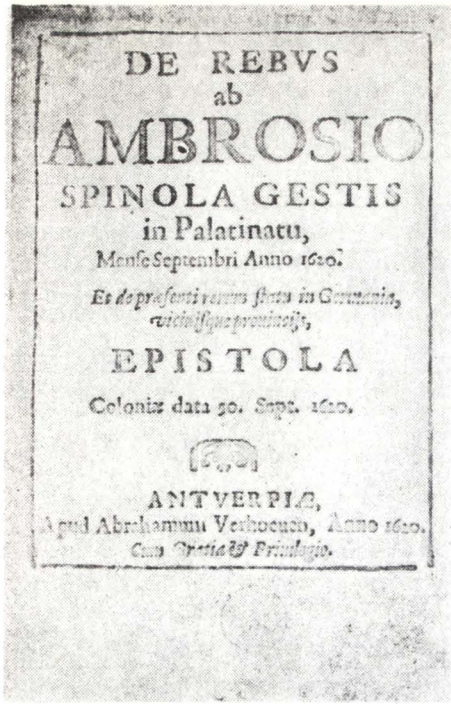

DE REBVS
ab
AMBROSIO
SPINOLA GESTIS
in Palatinatu,
Mense Septembri Anno 1620.
Et de præsenti rerum statu in Germania,
vicinisque prouinciis,
EPISTOLA
Coloniæ data 30. Sept. 1620.
ANTVERPIÆ,
Apud Abrahamum Verhoeuen, Anno 1620.
Cum Gratia & Priuilegio.

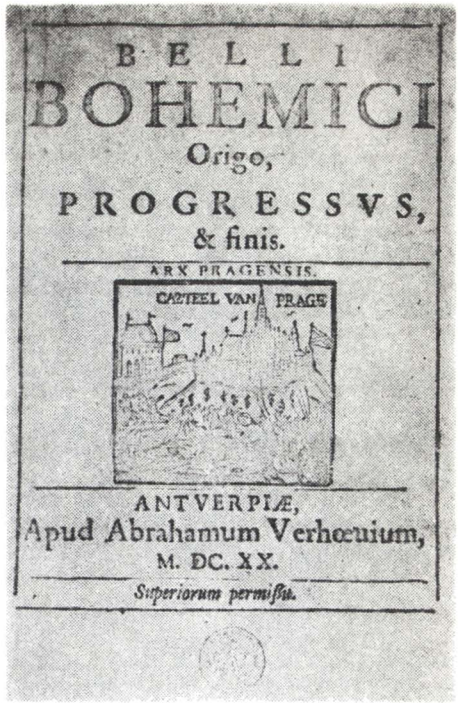

BELLI
BOHEMICI
Origo,
PROGRESSVS,
& finis.
ARX PRAGENSIS.
CASTEEL VAN PRAGE
ANTVERPIÆ,
Apud Abrahamum Verhœuium,
M. DC. XX.
Superiorum permissu.

SOMMAIRE
CONTENANT CE
qui s'est passé de plus memorable
es guerres de Boheme, Slesie, Morauie, Hongrie, Austriche, & du Palatinat, es annees
1618, 1619, 1620, & 1621.
A Anuers, Par Abraham Verhoeuen, sur la Lombaerde Veste, au Soleil d'Or. 1621.

I. *Le grande et cruelle bataille*... (p. 432), Biblioteca municipală Anvers (Belgia), B-17—855 I, 48—72, SA/SBA.

II. *De rebus ab Ambrosio Spinola*... Biblioteca universitară Gand (Belgia), M-1759 I, A-35845.

III. *Belli Bohemici*... ibidem.

IV. *Sommaire contenant*... ibidem.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DOCUMENTE INEDITE PRIVIND RELAȚIILE MOLDOVEI CU POLONIA ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVIII-LEA

DE

VEN. CIOBANU

Cercetările efectuate pînă în prezent de istorici și cercetători români în arhivele și bibliotecile din R. P. Polonă au scos la iveală un bogat material documentar, a cărui importanță pentru cunoașterea mai aprofundată a istoriei relațiilor româno-polone nu mai trebuie dovedită. Investigațiile documentare au fost însă orientate, cu precădere, în direcția elucidării unor aspecte necunoscute sau mai puțin cunoscute ale istoriei acestor relații din perioada anterioară secolului al XVIII-lea. Ca urmare, și în pofida unor contribuții deosebit de valoroase, mai ales ale lui N. Iorga și Gh. Duzinchevici care au publicat, fie separat, fie ca anexe la unele studii [1], o serie de documente din secolul al XVIII-lea, depistate în arhive și biblioteci poloneze, fondul documentar păstrat acolo este departe de a fi fost epuizat. Iată pentru ce, scoaterea la lumină a unor noi documente care se referă direct sau indirect la relațiile româno-polone în secolul al XVIII-lea apare cu atît mai necesară, cu cît istoria acestor relații a fost, în general, puțin abordată în istoriografia românească, ca, de altfel, și în cea poloneză. Deci, unui astfel de deziderat încercăm să răspundem prin publicarea documentelor care urmează. Ele au fost depistate de către noi cu ocazia unor călătorii de documentare în R. P. Polonă, în Archiwum Główne Akt Dawnych — AGAD (Arhiva Centrală a Actelor Vechi din Varșovia), fondurile „Zbiór Popielów" și „Archiwum Koronne Warszawskie, Dział Tureckie". Cea mai mare parte a lor dă indicații prețioase privind natura relațiilor politice și economice dintre Moldova și Polonia în timpul domniei lui Constantin Moruzi (1777—1782). Nu mai puțin importante sînt însă și cele care aduc noi informații referitoare la rolul atribuit de către diplomația poloneză domnului Moldovei, Grigore Al. Ghica, în eforturile sale de a normaliza relațiile Poloniei cu Poarta Otomană, ca și cele care permit să se urmărească, fie chiar și parțial, străduințele statului polonez pentru crearea unor condiții cît mai favorabile comerțului său cu Imperiul otoman, în general, și, deci, și cu țările române.

Politica externă a Poloniei din ultimele decenii ale existenței sale ca stat a fost puternic influențată de situația deosebit de critică care i s-a creat în urma primei sale împărțiri din 1772. Stanisław August Poniatowski ultimul rege al Poloniei (1764—1795), vedea în strînsa colaborare cu Ecaterina a II-a singura posibilitate de a evita o nouă dezmembrare a țării

[1] Vezi, în special, N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I, București, 1902; vol. II, București, 1903; Gh. Duzinchevici, *Documente din arhivele poloneze relative la istoria românilor (secolele XVI—XIX)*, Vălenii de Munte, 1925; idem, *Contribuții la istoria legăturilor comerciale româno-polone în secolul al XVIII-lea* (cu documente în anexă), în „Revista istorică", an. XXI, nr. 7—9, 1935; idem, *Contribuțiuni la istoria relațiunilor polono-române în timpul lui Grigore Ghica 1776—1777* (cu documente în anexă), Extras din „Cercetări istorice", anul X—XII (1934—1936), nr. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sale, urmărită cu insistență de către Prusia și Imperiul habsburgic. Totuși, regele nu ignora nici importanța pe care o avea pentru Polonia normalizarea relațiilor sale cu Imperiul otoman. Ca urmare, în vara anului 1776 a reînceput demersurile pentru obținerea asentimentului Porții Otomane în vederea instalării la Istanbul a unui reprezentant diplomatic permanent al Poloniei. Cel desemnat să îndeplinească această misiune a fost Karol Boskamp Lasopolski care, în calitate și de consilier intim al regelui Poloniei, a făcut eforturi susținute pentru realizarea acelui obiectiv [2]. Unele din măsurile propuse de către el în acest scop, ca și concepțiile sale politice care au avut partea lor de contribuție la orientarea politicii lui Stanislaw Aug. Poniatowski față de țările române, în general, Moldova, în special [3], sînt evidențiate și de cele două scrisori ale sale, adresate, în august 1776, lui Sigismund Everhardt, agentul polonez la Istanbul, care avea misiunea să trateze cu dregătorii otomani, prin intermediul ambasadorului rus la Istanbul, problema admiterii lui Boskamp în calitate de reprezentant diplomatic permanent al Poloniei.

Eforturile diplomației poloneze au fost torpilate, pe de o parte, de opoziția Porții Otomane care se temea că Boskamp, care se afla deja la Istanbul, va servi interesele Rusiei, iar pe de alta, de faptul că însăși Rusia a renunțat să mai sprijine demersurile Poloniei, cum o făcuse la început. De aceea, la sfîrșitul anului 1777, Boskamp a primit ordinul formal de la rege să se reîntoarcă în țară, dar a mai rămas în capitala otomană pînă în primăvara anului următor. Din ordinul regelui, la Istanbul a rămas Anton Dzieduszycki care urma să se îngrijească de afacerile curente cu Poarta Otomană.

Între timp, domnia Moldovei o luase, în împrejurări bine cunoscute, fostul mare dragoman al Porții Otomane, Constantin Moruzi. Ca reprezentant, în sensul cel mai strict al cuvîntului, al intereselor politice ale Porții Otomane, noul domn a avut, față de Polonia, o atitudine total deosebită de a predecesorului său, Grigore Al. Ghica. Această atitudine reiese clar în evidență din corespondența pe care a purtat-o el cu Karol Boskamp, cu ocazia întoarcerii acestuia din urmă, prin Moldova, în Polonia. Totodată, această corespondență pune în lumină, o dată în plus, și felul în care concepea consilierul intim al regelui raporturile politice ale Poloniei cu Moldova.

Prima dezmembrare a Poloniei i-a creat acestui stat nu numai dificultăți de ordin politic, ci și economic. Îngrădirea considerabilă a posibilităților sale de a face comerț pe Vistula și de ieșire la Marea Baltică a făcut ca ieșirea la Marea Neagră, unul din vechile sale deziderate, să apară, în noile împrejurări, ca singura posibilitate de diminuare, cel puțin parțială, a efectelor economice generate de dezmembrarea sa teritorială. Ca urmare, autoritățile poloneze nu au cruțat nici un efort pentru a determina Poarta Otomană să consimtă la liberalizarea comerțului polonez, nu numai pe uscat, în provinciile limitrofe ale Imperiului otoman, adică Moldova și Țara Românească, ci și la acordarea dreptului de navigație a vaselor sale comerciale pe Nistru, Marea Neagră și chiar Strîmtori [5], fapt care reiese și din unele din aceste documente. Realizarea acelui obiectiv a fost împiedicată însă nu numai de opoziția Porții Otomane care, din motive lesne de înțeles, nu era dispusă să faciliteze, în măsura dorită de către autoritățile poloneze, comerțul acestei țări cu Imperiul otoman, în general, și, deci, și cu țările române, ci, într-o oarecare măsură, și de atitudinea lui Constantin Moruzi. Concludentă în acest sens este interzicerea, în 1778, a importării vodcii din Polonia. Măsura a fost determinată, printre altele, și de faptul că marea boierime moldoveană, în căutare de noi surse de venituri, înființase o serie de instalații care prelucrau materia primă de pe moșii, Dintre acestea, cele mai numeroase erau cele pentru producerea rachiului, al căror număr a sporit, mai ales în a doua jumătate a secolului. Cum aceste instalații constituiau o sursă de venituri nu numai pentru stăpînii de moșii, ci și pentru domnie, Constantin Moruzi le-a acordat o serie de privilegii [6] și, pentru a le feri de concurența produselor similare poloneze.

---

[2] Cf. și Gh. Duzinchevici, *Contribuțiuni la istoria relațiunilor româno-polone în timpul lui Grigore Ghica 1776—1777*, p. 1—3.

[3] Władysław Konopczyński, *Polska a Turcja 1683—1792* (Polonia și Turcia 1683—1792), Warszawa, 1936, Nakładem Instytutu Wschodniego w Warszawie, p. 278—281.

[4] Cf. în acest sens Władysław Konopczyński, *op. cit.*, p. 264—267; Jan Reychman, *Życie polskie w Stanbule w XVIII wieku* (Viața poloneză la Istanbul în secolul al XVIII-lea), *t.* I., 1959, Państwowy Instytut Wydawniczy, p. 48.

[5] Cf. și Władysław Konopczyński, *op. cit.*, p. 271 și urm.

[6] Cf. Alexandru C. Gonța, *Începuturile industriei alcoolului în Moldova*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol", Iași, VIII, 1971, p. 145—148.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

a luat măsura menționată. Interdicția a provocat însă o puternică reacție din partea autorităților poloneze care au uzat de toate mijloacele politice, diplomatice și economice pentru a determina anularea ei, întrucît măsura afecta în mod deosebit mai ales interesele magnaților din Podolia, producători de vodcă din cereale. În pofida acelor eforturi, domnul nu a renunțat la ea, din motivele arătate, atitudine pe care au adoptat-o și succesorii săi [7]. Documentele care se referă la această problemă aduc noi elemente menite să elucideze unele aspecte necunoscute sau mai puțin cunoscute ale ei. Este vorba, în special, de presiunile exercitate de către autoritățile poloneze asupra lui Constantin Moruzi, dintre care reținem atenția și încercările de a interzice, drept represalii, importarea de către Moldova a cerealelor din Polonia. Acest din urmă aspect, mai puțin cunoscut, al relațiilor comerciale dintre Moldova și Polonia în secolul al XVIII-lea este reliefat și de scrisoarea lui Anton Dzieduszycki, din 23 martie 1781.

Ordonarea documentelor s-a făcut pe criteriul cronologic. Am păstrat, în cea mai mare parte, ortografia originală. Între paranteze unghiulare au fost puse toate completările noastre, precum și unele cuvinte de legătură, în traducerea documentelor ploneze, absolut necesare pentru înțelegerea sensului frazelor. Stabilirea elementelor diplomatice ale actelor lipsite de acestea s-a făcut după alte documente care se referă la aceleași probleme.

1. Varșovia, 17 august 1776

〈 Karol Boskamp către Blarfeld 〉 [8]

M. d'Ogrodzki [9] m'a communiqué tout ce que vous lui mandez sur la mission en question. Tout ce que vous avez dit sur la marche de cette entreprise mercantile à notre ami et Correspondant, le Ministre Russe est fort judicieux et adroit. Mais il ne serai guère fournir de notre côté aucune réponse si ce n'est qu'on se remet à votre savoire faire. Est que Stakief [10] n'aimerait donc pas que ceci eut été entamé par cet autre correspondant, le Pce de Moldavie, comme son homme d'affaire Jakowaki [11] là-bas l'eût souhaité ? Je suis toujours surpris de ce que ce bavard et tripoteur, La Roche[12], a répandu là-bas sur le voyage et la destination de votre grand ami, moi, à Constantinopole, dans un temps que sûrement il n'en était question, quoique l'événement ait vérifié la chose. Je suis charmé d'un coté de ce que notre ami commun, le minstre de Russie, soit persuadé de mon attachement, à sa Cour, quioque cela ne fait pas une des meilleures recommandations auprès de la Porte. Sans doute, il fait appréhender des exclusion en fait de mariage avec elle. Si cette quinteuse n'est pas encore devenue sage et voulut comme vous paraissez l'appréhender rompre ou annuler les fiencailles de Kainardzik, je crois bien qu'elle perdit contre son attente son galant prétendu ou dont elle se flatte au moins Vienne et que celui-ci se concertat, comme il y a grande apparence, si le mariage recule et la guerre recommence avec Petersb 〈 ourg 〉, pour lui donner un prie dans le culet [13]. En ce cas, je serais bien d'avis que la couisine, le Roi et la République, réclamât sa légitime contre cette femme caprisieuse, insolent et inconstant en lui déclarant la guerre en forme et repetant [14] la Moldavie, son ancien héritage.

(AGAD, *fond Zbiór Popielów*, Ms. 426, p. 470—471 : orig. conceptului scrisorii).

---

[7] Vezi și Gh. Duzinchevici, *Contribuții la istoria legăturilor comerciale româno-poloneze în secolul al XVIII-lea*, passim; Jan Reychman, *Zatarg handlowy polsko-turecki o handel wódką, w XVIII w.* (Conflictul polono-turc în legătură cu comerțul vodcii în sec. al XVIII-lea), în „Rocznik dziejów społecznych i gospodarczych", Tom. XIII, Rok 1951, Poznań, 1951, passim.

[8] Pseudonimul lui Sigismund Everhardt.

[9] Șeful cancelariei regale.

[10] Ambasadorul Rusiei la Istanbul.

[11] Capuchehaia domnului Moldovei, Grigore Al. Ghica, la Istanbul.

[12] Agent al diplomației franceze. Între 1758—1769 a fost în serviciul domnilor Moldovei, în calitate de secretar pentru corespondența străină și de rezident la Varșovia, iar apoi a îndeplinit unele misiuni de informare în Polonia, din însărcinarea ambasadorului francez la Istanbul.

[13] Așa în orig.

[14] Greșit, pentru „reprenant".

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

2. Varşovia, 30 august 1776.

〈 Karol Boskamp către Blarfeld 〉

Vos lettres du 4 du courant sous couvert de Stakieff à Stackelberg [1] sont arrivées ici, le 23 du même mois. Ce que vous y marqués sur l'éloignement de la Porte pour notre affaire par la voye Russe m'a fait donner l'idée à la Cour de faire écrire par le commandant de Kamieniec, Mr. de Witte, très bien avec le Pacha de Choczim, Melek Mehemed, au nom de la Cour, deux lettres d'une même teneur l'une à ce gouverneur Turk et l'autre au P^ce de Moldavie et ce qu'on fait aujourd'hui par estafette. Ces lettres sont motivées sur la grande surprise occasionnée par vos rapports des demendes faites à vous par l'Interpret de la Porte [2] sur une nouvelle ligue et la naissance des nouveaus troubles en Pologne et à cette occasion la Cour fait aussi poliment et obligement par la Poste temoigner, moyennent ce Pacha et ce Prince, sa sensibilité amicale à la Porte à cause du retardement du ferman demandé, avec une sorte d'excuse de ce que Vous aurés été dans le cas d'en faire la première proposition à la Porte par le Ministre d'une Cour et nommement de celui de Russie, n'ayant pas en pour Vous d'autre voye plus naturelle pour cela. L'on prie le Pacha et le P^ce, chacun de son coté, de contribuer à l'expédition du dit ferman et à la réception de notre Jnternonce. Mr. de Witte a ordre de Vous envoyer à la première occasion d'un courier Russe passant par Choczim, sous couvert de Mr. de Stakieff, les réponses du Pacha et du P^ce à Mr. de Witte pour Vous servir de pièces justificatives contre ces avis prétendus de la Porte sur des troubles en Pologne et contre ce que l'ambas 〈 sa 〉 d 〈 eur 〉 turc de retour de la Russie peut avoir appris de faux à cet égard et rapporté à Const〈antino〉ple. Cet expédient ne peut pas déplaire aux Russes là—bas puisqu'il sert à désarmer nos adversaires et leurs inventeurs de ces nouvelles pour tenir la Porte en halein contre la Russie et la Pologne. Le commandant dit aussi dans ces lettres que la République est assemblée en Diète confédérée auprès du Roi, pour le maintien de sa liberté et de ces lois et que les choses étant disposées comme elles le sont, il est, moralement impossible que personne en Pologne puisse avoir selement l'idée d'une nouvelle ligue, qu'au reste ne saurait mieux que par notre internonce être informée sur tout ce qui concerne nos affaires et la disposition amicale du Roi et de la République envers la Porte. On a fait écrire tout ceci pour ôter à la Porte toute raison raisonable de différer ce que Vous lui avés demendé par mémoire qui est fort approuvé ici. La Porte peut voir par tout ceci que nous agirons de bon foi avec Elle. Vous devés, à l'heure qu'il est, avoir appris les représentations que le Ministre de Vienne devait faire à la Porte en faveur de la Russie relativement à l'acceleration de l'exécution du traité de Kainargik. Je crois que Vous en avoir appris prealablement quelque chose dans une de mes précédent par Vienne. Peut-être de Witte Vous enverat'il aussi copies des lettres qu'il doit écrire et qu'on lui envoye toutes faites d'ici. Il y a dans ces des motifs puissans personnels pour le Pacha et le P^ce de s'intéresser fortement auprès de leur Cour pour notre affaire. Mgr. Ogrodzki, aussi bien que moi-Vous écrirons encore à l'occasion de ce que Witte Vous enverra par courrier Russe de même que par l'ordinaire prochaine par Vienne. Je ne suis pas éloigné de croire qu'on portera encore la France à s'intéresser à notre affaire s'il le faudra à la fin. Cependant il faut espérer qu'à l'heure qu'il est elle sera en termes par Votre savoir faire de n'avoir que faire de toutes entraves ou préventions mal fondées contre la personne de Mr. Boscamp et, relativement à son attachement pour la Russie. Vous n'avés qu'assurer qu'en cas que Mr. Boscamp soit nommé, ce que Vous ne savés pourtant pas encore, on aura lieu d'être plus content de lui que de pas aucun autre Polonais, com〈m〉e il l'est depuis nombre d'années. Quant au titre, il en sera suffisamment déclarer qu'il est auprès du Roi et de la République dans le Conseil permanent ce que 〈d'ailleur Vous〉 savés. Au rest, si l'on ne Vous parle pas de Mr. de Boscamp n'en parlés pas non plus, disant en général que la Cour n'enverra pesonne dont la Porte n'eut tant bien d'être très contente, mais qu'il ne faut pas donner exclusion à personne dans un Etat libre, comme nous accepterons tout Ministre de la Porte sans demander qu'il est.

Vous pourrer répondre pour Mr. Boscamp par écrit que la Porte sera très contente de lui et qu'au premier mécontentement qu'il lui donnerait il sera sur ses plaintes et, lui ne pouvant pas se justifier, d'abord rappellé.

On a remis cette lettre pour Vous au P^ce de Moldavie à Jassi à Votre adresse de Mr. Everhardt et celle ci sous couvert et l'adresse de Mr. de Stackieff à qui on écrit trois mots;

---

[1] Ambasadorul rus la Varşovia.

[2] Constantin Moruzi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ainsi qu'à Mr. Everhardt à qui Vous pouves dire que la remise demandée lui sera envoyée incessament et que l'attachement supposé à lui pour la Russie n'a rien d'incompatible avec son affection particulière pour la Turquie pourvû qu'on lui fournisse l'occasion de la prouver à la Porte.

(AGAD, *fond* Zbiór Popielów, Ms. 426, p. 474—483, originalul conceptului scrisorii)

3. Constantinopol, 24 septembrie 1777

(Karol Boskamp către regele Poloniei)

Sire,

Quant aux fermans dont Elle désire de savoir le dispositif pour pouvoire en insérer sur les avantages que j'avais dit dans une de mes depèches d'office, s'en pouvoir tirer pour servir de base aux transactions de notre commerce à faire avec la Porte, j'ai l'honneur de L'informer qu'y ayant obtenu pour nos marchands arrivés alors de payer à la douane et une fois seulement sur le pied des autres nations Européennes, savoir trois pour cent là où ils payaient autrefois sur celui des rayas, qu'aussi vû qu'il n'y a rien de précis la dessus dans nos traités de Paix avec la Porte et avaient été outre cela assujettis à des exactions arbitraires en Moldavie, cet exemple (et les exemples ont force de loi ici) pourra être cité lors du Traité en question. Je veux dire que c'est un autant de gagné sur l'ennemi.

Sire,

de Votre Mjaesté le très humble..... etc.

(AGAD, *fond* Zbiór Popielów, Ms. 235, f. 135, 135 v,. copie).

4. Provadia, 16 mai 1778

(Karol Boskamp) către Constantin Moruzi

Le changement qu'il a plu à la Sublime Porte d'apporter par nouveau ferman arrivé ici aujourd'hui par un vezir Tartare à l'ancien, quant à la direction de ma Route, me privant de l'honneur et de doux espoire de lui faire ma révérence en personne et en Sa Résidence, me met dans le cas de La prier instamment de vouloir bien donner ses ordres à Galatzi pour que les effets que j'y avais envoyés par mer pour l'inspection d'un de mes gens, muni d'un Firman de la Porte, me trouvassent quelque part sur mon passage dans sa principauté. *Si toutfois* V. A. *pourrait*, sans *inconvenient* et en *considération* de la Route pénible qui est prescrite dans le Ferman, permettre que pour me raffraichir moi et mon monde je passasse par sa dite Résidence comme un endroit proche ou assez près de la ville pour pouvoir m'aboucher avec elle sans cérémonies obligation que je lui en aurais infinie.

J'ajoute encore une prière à celle de dessus ; c'est de permettre, si faire se pourra, que mes bagages, pour ne pas les déranger fûssent sur les mêmes chariots loués à Const(anti)n(o)ple, transportés jusqu'à Chotzin, de la même manière que le commissaire de la Porte qui est mon Conducteur s'en est engagé avec les boyars ou notables des districts par où nous avons passés jusqu'ici et passeront jusqu'au Danube ; cela préviendrait touts désagréments et embarras pour moi et mon monde, et ne dérangerait pas les bagages: au rest E le en disposera selon son bon plaisir.

Je prens encore la liberté de réitérer à V. A. mes instances touchant les letrres à mo i addresantés [1] faits de chez nous ou de Const(antino)ple pour qu'elle daigne me les envoyer.

(AGAD, *fond* Zbiór Popielów, Ms. 236, f. 346, 346 v, copie).

[1] Așa în orig.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

5. Iași, 8/20 mai 1778.

Constantin Moruzi către Karol Boskamp

Monsieur !

En apprenant Votre départ de Constantinople et Votre approche aux frontières de Moldavie, j'ai l'honneur de répondre aux Lettres que Vous m'avez faite l'honneur de m'écrire il y a quelque tems passé et en même tems de Vous notifier que je viens de recevoir un Ferman de la Sublime Porte, par lequel on m'avertie de Votre retour, et de Votre passage de Moldavie. En conséquence de cet Ordre Suprême j'ai envoié le Porteur de la présente, mon Bojar Thomas Dimaki, pour Vons accompagner et Vous assigner les Quartiers de Stations, et je lui ai donné les ordres les plus précis de Vous procurer sur la route toutes les facilités et com⟨m⟩odités possibles et je serai charmé d'entendre que Vous y restiez tout a fait satisfait de ses attentions, et de ses services. Touchant les Effets que Vous avez envoiés par Mer, j'ai ordonné a mes Porcalaps de Galtz de les garder, jusqu'à ce que Vous dispoziez comment doivent ils les expédier plus outre. Les Lettres que Vous m'aviez recom⟨m⟩endés ont été expédiées toujours sans le moindre delai à Camieniec, et je me ferai encore à l'avenir un très sensible plaisir de pouvoir Vous témoigner par des preuves plus réel mon Estime toute particulière que j'ai pour Votre digne Personne. En attendant, j'ai l'honneur d'être avec la consideration la plus parfaite,

Monsieur,

Votre très humble et très obeissant servit⟨eur⟩,

Constantinus Murusi

Jassi, ce 8 de Mai s. v. 1778.

(AGAD, *fond* Zbiór Popielów, Ms. 236, f. 344, 344 v, orig.).

6. Iași, 12/24 mai 1778.

Constantin Moruzi către Karol Boskamp

Monsieur !

Je vien de recevoir Votre très obligente Lettre, écrite de Provadhia le 16me du Mai s. n., et je suis sensible aux sentimens sincères de Votre Amitié qui m'a été toujours chère et que Vous prouvez par le désir que Vous avez de passer par Jassi. Je serais très charmé Mons. d'avoir Cette Satisfaction de Vous recevoir ici, et de Vous faire la réception et les honnetetés dûes à Votre Rang et à Vos Mérites si distingués, mais je suis bien embarassé de me voir dans l'impossibilité a seconder Vos Souhaits en celà, conservant mon devoir indispensable d'exécuter les Ordres Suprêmes de la Sublime Porte contenus dans le haut Ferman que j'ai reçû. L'Agà Votre Maimandar n'oserait aussi jamais prendre d'autre partie, que de suivre exactement le contenu de l'Ordre Suprême. Je me flatte donc Mons. que par la droiture et la délicatesse de ses sentimens, Vous excuserez ma circonspection sur ce sujet. J'ai donné déjà les Ordres les plus précis à mon Bojar Thomas Dimaki que j'ai envoié il y a quelques jours pour Vous accompagner pendant Votre passage de Moldavie et Vous procurer toutes les facilités et com⟨m⟩odités possibles, afin que Vous soiez tout à fait satisfait de ses Services. Il est très habile pour une telle com⟨m⟩ission, c'est pourquoi je l'ai choisi parmi les autres de mes Boiars. D'ailleurs la saison est très douce et Vous y trouverez com⟨m⟩e j'espére partout les agrémens possibles.

Touchant les Bagages, ils peuvent rester comme Vous le Souhaitez sur les même chariots dont Vous faites mention jusqu'à Chotzin. J'en donnerai les Ordres nécessaires pour cette afaire.

Vos dépêches ont été, et seront toujours exactement expédiées à leurs destination, et je serai encore à l'avenir tout prêt de Vous servir dans d'autres occasions, lorsque Vous aurez la bonté de me les fournir. Aiant l'honneur d'être avec l'estime et la consideration la plus parfaite,

Monsiuer;

Votre très humble et très hobeissant serviteur,

Constantinus Murusi

Jassi, ce 12me de Mai, s. v 1778.

(AGAD, *fond* Zbiór Popielów, Ms. 236, f. 345, 345 v, orig.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

7. Isaccea, 28 mai 1778.

〈Karol Boskamp către Constantin Moruzi〉

En réponce aux deux Lettres dont V. A. m'a successivement honnoré du 8 et 12 d. c. reçues, l'une par le Tartare de mon conducteur turc avant-hier à Tylidzy, l'autre hier en cet endroit par Mr. Tomaso Dymaki, j'ai l'honneur de lui remercier d'abord des expressions gracieuses à mon adresse ainsi que de la Condescendance amicale de sa part à mes prières ; ensuite de la supplier de vouloir bien enjoindre à son Boyar Tomass Dymaki de tâcher de concilier la rigueur du devoir envers son Prince et Maitre avec sa complaisance, que je pourrais exiger de sa part et d'être moins raide en ceci qu'il ne l'a paru jusqu'ici, principalement à l'égard du terme de mon transport, lui ne parlant que de celui qui sépare les terres de l'obéissance de V. A. avec le district de Cholzim, tandis qu'il est dit dans le ferman Imp〈érial〉 que S. A. le Prince de Moldavie en est chargé jusqu'à la frontière Hudm Basina[1]. Je ne recoit là dessus d'autre explication comme il peut avoir raison, que les ordres precis de V. A. auxquels je La prie aussi de joindre ceux de me faire passer par la Contrée la plus habitée et agréable ; devant je pense Lui être indifférent par où je passe pourvû que je ne touche pas la Ville de Jassi, comme je m'en garderai bien par la seul considération que cela pourrait être désagréable à V. A. premièrement n'etant pas conform à la teneur des sacrés Ordres de S. H. et en second lieu n'etant pas de Votre convenance pour les raisons alléguées dans ses Lettres. Si Elle joint à ces ordres, comme je l'en supplie, celui de faire jouir mon Drogman, selon l'ancien usage et conformément à ce qui a fait mon Meymandar sur terre turque depuis Constantinople jusqu'ici de quelque bénéfice que les Turcs 〈nomment ainsi,〉[2] Elle ajoutera considérablement aux obligations que je Lui ai déjà, ayant au rest l'honneurs etc.....

(AGAD, *fond* Zbiór Popielów, Ms. 236, f. 250, copie).

8. Iași, 20 mai/1 iunie 1778

Constantin Moruzi către Karol Boskamp

Monsieur,

En répons de Votre très obligent Lettre du 28me du Mai S. N. je ne manque pas de Vous assurer de nouveau que j'ai donné déjà les ordres les plus précis à mon Bojar L'Aga Thomas Dimachi pour Vous servir et Vous contenter dans tout ce qu'il lui sera possible, en facilitant Votre voyage par le chemin le plus droit et le plus com〈m〉ode ; et conformement à Vos Souhaits, voici que je lui et réitéré mes Ordres d'avoir les soins les plus empressés, tant pour l'observation exacte du Haut Firman et des usages commes dan les occasions semblables, com 〈 m 〉 e aussi pour Votre contentement et com 〈 m〉 odité. Mais, s'il ne pourra Vous satisfaire en tous com〈m〉e Vous le Souhaiteriez, je Vous prie Mons 〈ieur〉 de l'attribuer au *in* 〈n〉 ombrables occupations des circonstances actuelles qui me mettent hors d'état de Vous servir, proportion 〈n〉 ement à mes désirs si ardents et à mon empressement de Vous satisfaire, com 〈m〉 e le dit mon Bojar Vous en assurera de cette vérité, car je ne souhaiterais point d'autre chose que de Vous assurer dans cette occasion, et toujours, de mon attention et de l'estime toute particulière que j'ai pour Votre Digne Personne, avec la quelle j'ai l'honneur d'être

Monsieur,
Votre très humble et très obeissant Serviteur,
Constantinus Murusi

Iassi, ce 20me de Mai s. v. 1778.

(AGAD, *fond* Zbiór Popielów, Ms. 236, f. 347, orig.).

[1] Așa în orig.
[2] Ilizibil

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

9. F. l, 5 iunie 1778

Karol Boskamp către marele secretar al Coroanei [1]

P. S. L'officier Conducteur de Son Altesse Moldave m'ayant chicané à outrance, tant relativement à la Route et à la distance de stations qu'à l'acquit du Tain, j'ai été dans le cas de m'en plaindre à lui contre l'irrégularité et la conduite du dit officier par une Lettre, dont je vous enverai Copie à la première occasion. Je ne crois pas que cet homme soit jamais de nos amis à moins de quelques insinuations Bourbonaises. Outre son principe général et commune à touts les Hospodars de nous tenir aussi éloignés de toute correspondance directe avec la Porte et de nous avilir auprès d'Elle au suprêm ⟨m⟩e degré, il me parait avoir encore un motif particulier, fondé sur quelques vues d'un politique très hasardeuse. Enfin, cet homme ne veut rien pour notre Cour, il a eu la faute vanité de vouloir sonder le courier Lehman à son dernier passage par Jassi s'il n'etait pas porteur d'une lettre de félicitation pour lui du Roi. Tournadzi Oglou Mehmet Pacha à 3 queues doit, me vient — on dire, se rendre immediatement avec quelques milliers d'hommes à Soroka où le Poe de Moldavie a dû envoyer touts les Bateliers le long du Pruth qu'il a pu ramasser.

Je joins ici une lettre du supérieur des nos Pères Conventuels à Jassi Votre Excellence en poura juger combien l'on[2] s'y ecarté du devoir et du maintien des droits de nos protegés.

Le nommé Cesarati, ci-devant medecin du Castellan de Cracovie, se trouve à Jassi au service du Poe Hospodar. Votre Excellence se souviendra de ce que je Lui en ai écrit en son temps. Il a écrit à Mr. Kicki une lettre assez sotte. Ce qu'il avait dit à nos Messuiers à Pera ne cadre pas avec sa situation d'à present; son sort, qui devait être fort risquant à ce qu'il etait imaginé, n'a d'abord rien de flateur.

J'avais oublié de Vous dire Monseigneur que Mr. de Stakieff m'a écrit dans sa dernière Lettre, dont j'envoye ci-joint un extrait, que quant à la Porte vis-à-vis de sa Cour c'est toujour l'ancien Chanson et qu'elle attendait la réponse de Mr. de Romanzow.

(AGAD, fond Zbiór Popielów, Ms. 236, f. 355, 355 v, copie).

10. F. l, 6 iunie 1778

⟨Karol Boskamp către Constantin Moruzi⟩

Toutes les Lettres de V. A., relatives à mon passage par cette partie de la domination de l'Empire Ottoman, notre encien voisin et ami, sont remplies des expressions de son amitié précieuse envers moi et me promettent confromément à la teneur expresse de haut ferman Im ⟨péria⟩le toutes les commodités possibles durant mon passage et séjour dans le territoire de son gouvernement moyennant la direction de Son Boyar Tomaso Dymaki, à qui Elle dit avoir donné les ordres les plus précis là-dessus.

Je suis faché d'être dans le triple cas de devoir manifester à V. A. que quant à cette commodité, garantiée par le ferman de la Sublime Porte et promise par V. A., il n'y a rien de plus opposé que les ordres qu'Elle dit avoir donnés pour cet effet et la Route ainsi que les Stations que le dit Boyar me fait faire en surprenent ma bon foi sur les distances qui se trouvent toujours 3 à 4 et 5 heures de plus qu'il ne les annonce: d'où il resulte qu'après des Stations pareilles qui ressemblent plutôt à des cours tartares qu'à des Konaks du ministre d'une puissance voisine et amie du Souverain de V. A. il faut faire necessairement des otouraks qu'on ne serait pas si on me ferait marcher par des Routes pratiquées pour des Ministres et selon les stations usitées. Jl en résulte encore, comme il vien d'arriver que les essieux de voitures prennent feu à cause de la célérité qu'il faut mettre pour arriver à des Konaks, sans qu'il en résulte aucun soulagement pour la Caise de V. A.. J'infére de tout ceci et je dois l'inférer des protestations de sa précieuse amitié pour moi, que ses ordres ou sont mal executés à mon égard ou, si ceux que V. A. a donnés au Conducteur Tomasso sont précisément tels, l'on a osé 'informer mal sur les distances des dits konaks jusqu'ici, ainsi que sur la route affreuse qu'on m'a fait tenir.

[1] Din scrisoare se păstrează doar acest post scriptum.
[2] Constantin Moruzi (n. ns.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Je n'ai pu lui celer ces plaintes, sachant que son equité, sa connaissance parfaite des sentimets de ses maîtres envers ma Cour et enfin son amicitié si respectée pour moi, désapprouveront un tel procedé, ainsi que l'inexactitude que le dit Boyar met dans l'acquit du Tayn qui m'est dû. Il doit être connu à Elle avec quels égards et quelle ponctualité en toutes choses le Ministre de S. Mte Jmpériale Ott ⟨oma⟩ ne a été traité chez nous. Elle n'ignore pas non plus comme ancien Secrétaire dans les affaires d'État de la S. Porte combien la parfaite egalité et un procedé paralèle sont requis et exigés en pareilles choses de Cour à Cour. Ce n'est pas que je veuille faire un affaire d'État d'un chose qui me concerne, quoique Ministre et Moussefir du G ⟨ran⟩ d S⟨eigneu⟩r, mai je veux dire sellement que les subalternes peuvent quelques fois ooccasioner des désagrements qui peuvent avoir des suites en temps et lieux s'ils osent s'ecarter des ordres et des intentions de leurs maîtres ; car, je le répéte, rien de plus obligeant, de flatteur et de satisfesant pour moi que les promesses gracieuses de V. A. à l'égard de mon passage et rien de plus contraire à ceci que la manière dont on me conduit dans sa principauté.

J'ai l'honneur d'être.....

P. S. Depuis ma lettre signée, l'officier de V. A., mon conducteur, vien de faire à mon Drogman, qui aura l'honneur de lui présenter cette Lettre avec ses respects et mes obeissances, une proposition des plus étrange touchant l'acquit du Tayn en nature selon le Ferman, il n'a pû ou n'a pas voulu le faire pendant tant des Konaks, et pour cette raison l'on a remis à Tyieszte à mon conducteur, l'aga Zaym, pour quatre Konaks 900 piastres à raison de 225 par jour, sur le même pied que le dit Zaym etait convenu avec moi avant de partir de Constantinople et selon la taxe ou lefi que les Ministres de mon rang en ont constammen⟩ t fait à Cholzim, hors même que les denrées etaient à meilleur marchée qu'à présent. Or je m'étonne que le Commissaire moldave a proposé maintenent de changer l'arrangement fait avec mon Conducteur le Zaym, arrangement même executé déjà pour les quatre premiers Konaks. Le porteur aura l'honneur de lui expliquer tout ceci, comme mes autre griefs plus au long, et j'espére qu'Elle se rendra à ces raisons ; au rest, la taxe et lefi doit aux frontières être fait et arangé entre le meymandar Turc, le commissaire moldave et l'Intendent du Ministre ou bien le Commissaire Turc doit produire un si fait à Constantinople par le Département du Trésor de la S. Porte et, si l'on peut produire une telle taxe faite par ordre de la S. Porte, il convient de s'y soumettre.

(AGAD, *fond* Zbiór Popielów, Ms. 236, f. 357, 357 v., copie).

11. Iași, 27 mai/8 iunie 1778

Constantin Moruzi către Karol Boskamp

Monsieur,

Mon devoir indispensable d'exécuter ponctuellement les Ordres de la Sublime Porte me rend toujours heureux, en me fournissant l'occasion de prouver mon attention inexprimable au Ministre de Sa Maj ⟨es⟩ té le Roy, et de la S. République de Pologne, comme une des Puissances Amies et Voisines de Sa Maj ⟨es⟩ té Impéria ⟨l⟩ e, mon très Auguste, très Puissant, très Clément et très Gracieux Souverain et Maître, et de témoigner mon estime particulière à mon ancien Ami, au mérite du quel, rendant la justice convenable, je me flatte au moins d'avoir donné (autant qu'il m'a été permis par les inalterable principes de mon devoir) des preuves convainquates de ma Sincere propension. C'est ce que naturellement Mons. Vous fait faire mention de mon Amitié parfaite dans toutes Vos Lettres bien obligentes La franchise et la désinteressement ayant été mes principes exactement observés, ne sauraient pas être que mes guides dans toute ma carrière. C'est donc avec la même Sincerité toujours professée que j'ai expliqué emplement à Mons⟨ ieur ⟩ Son Dragoman tout ce qui concerne Votre Voyage, dont les préparatifs avaient été faits à Galatz avant l'arrivée du dernier Ordre. Si dans les Villages depuis Issactza on ne peut avoir tous les agremens qu'on a peine dans les Villes, c'est justement la raison qu'on doit tout Voyage être penible. Les Pachas et tous les Seigneurs bien distingués sont toujours nécessités par les mêmes endroits. Quant à la distance des Stations, je crois qu'on a une règle observée pour tous les Ministres du nombre des Conacks depuis le Danube jusqu'au Niester et pour les Tains je crois que la Som ⟨m⟩ e acceptée par d'autres Ministres, et par Vous Même Mons., suffi-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

rait pour règle, sans déroger à Son rang et sans préjudice à Son économie. D'ailleurs, s'il est permis au désintéressés, comme Moi, d'avoir au moins la seule consolation d'une conduite bien préjudicieuse à Leurs économie, je me flatte de pouvoir prétendre l'hon⟨n⟩eur d'un temoin si digne et si éclairé com⟨m⟩e⟩ mon Ancien et très cher Ami Mons⟨ieur⟩ l'Internones et après Envoié de Sa Maj⟨es⟩té le Roy et de la S. République de Pologne, qui certainement me rendra cette justice, que si les circonstances présentes n'empêchraient point mon inclination naturelle, j'aurais pour un avantage, l'occasion de faire toute sorte de complaisence. Cependant, quoique l'économie reglée est une qualité aujourd'hui bien estimée même parmi les Souverains les plus Grands et les plus éclairés, si sur ce principe mes Boiars ne peuvent décider d'eux même pour la somme d'argent qui ne s'attendaient pas par rapport à ce qui a été aupravant pratiqué, je ne crois pas que ce pouvait être un manque de Leurs devoir envers un Ministre, et com⟨m⟩e Vous avez bien pensé Mons. d'écrire dans Votre très obligente Lettre, que ce n'est pas une affaire d'État de semblables bagatelles, qui peuvent arriver par des inadvertances des subalternes, il est vrai que ni les rapports du voisinage et d'amitié entre Sa Maj⟨es⟩té Imp⟨érial⟩e, mon très Gratieux Souverain et Maître, et Sa Maj⟨es⟩té le Roy et de la S. République de Pologne, ni notre Amitié particulière ne permetent pas de s'attacher à mille choses qui viennent d'arriver. Comme, par exemple, quelques expressions vagues, que Son Secrétaire, naturellement fattigué par le voiage, a laissé lui échaper et particuliérement le mot de notre Ami pour la Sacré Personne d'un souverain, tandis que tout autre qui en ferait usage, excepté Leurs egaux, les tetes Courronnés, donnerait à chacun occasion de quelque réponse badine. Enfin, com⟨m⟩e toutes ces minucies seraient peu convenables à des Amis, par devoir et par des liens d'une Amitié particulière, je me borne à Vous Sous haiter le Voyage le plus heureux en Vous assurant d'avoir donné des Ordres à mes Boiar de regler l'affaire du Tain, avec les complaisances qui nous sont possibles dans les circonstances présentes, qui d'ailleurs n'ont qu'à fournir ou l'argent ou les denrées et les voitures en nature à l'officier destiné par la Sublime Porte, Mons⟨ieur⟩ le Zaim Aga. Au rest, j'ai l'honneur d'être avec l'estime et la Consideration la plus parfaite,

Monsieur,

Votre très humble et très obeissant Serviteur,
Constantinus Murusi

Iassi, ce 27 de Mai s. v 1778

(AGAD, *fond* Zbiór Popielów, Ms. 236, f. 348—349, orig.).

12. Vasilăuţi, 12 iunie 1778

⟨Karol Boskamp către Constantin Moruzi⟩

Avant que de quitter les terres moldaves, j'ai crû devoir prendre congé avec celui dont la Regence fait leur bonheur. C'est à l'occasion du retour de son Jntendant en premier qui m'a requis de lui donner une Lettre pour V. A. que je m'en acquitte ainsi que de mes remerciements à l'égard des expressions amicales et des témoignages de bonté enver moi, contenus dans sa derniere reponse que mon Drogman m'a rendue.

Je saisis d'autant plus volontiers cette occasion, que la teneur de Sa Lettre me laisse entrevoir que quelques phrases tout naturelles (à mon avis et à celui de tous ceux qui passent pour posseder le français et le stile epistolaire en cette langue) ont besoin d'un commentaire, à cause du sens qu'il Lui a plû de leur prêter, et ne voulant pas qu'elles me fassent, tort en son esprit, mais désirant plutôt d'emporter son estime ; quant à ma façon d'écrire, aussi bien qu'a celle de penser et d'agir, V. A. me permettra de lui dire, que bien loin de trouver dans l'expression de *notre ancien ami et voisin* à l'égard de son Auguste Souverain en ma bouche ou plume, laquelle parait avoir affecté V. A. par ce qu'Elle a voulu la relever il y ait quelques chose d'incongru, d'impropre ou de peu respectueux au point (comme Elle s'enonce) d'être sujette à une critique badine en reponse ; j'estime que cette phrase de *notre ancien ami et voisin* (que j'aime à repeter étant chere à mon coeur) prononcée par un polonais de la dernière classe même ne peut en son sens emporter autre signification que celle de l'ami et du voisin du Roi, de la République de Pologne, de tout le Corps de la nation, ce que V.A. avouera indubitablement être vrai, et ne contestera pas, j'espére ; le refus de l'assentiment à cette explication tout simple de la phrase en question menerait tout de suite à une discussion des mots, à une analogie grammaticale et à des vétilles d'analise incongrues

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dans une Lettre et l'on dirai que, qui parlant de lui même au singulier, comme il convient de la faire toujours dans une letrre qui ne dit jamais avoir l'air d'une patent ou d'une écrit diplomatique ; et comme il const que je aye fait emploié subsecutivement les mots de *nous* ou de *notres* ne peut jamais être taxé de vouloir rapporter ces perssonnes à lui même exclussivement ; mais il est clair alors qu'en disant *notre* il le rapporte à un Tout, à un Chef, dont il fait partie ou dont il est sujet, comme j'ai l'honneur d'être de la République de Pologne et du Roi mon très gracieux maître, et pour qui réfléchit au commencement de l'oraison dominicale avec quel nous apostrophons le Bon Dieu même, en disant nôtre Père, comme celui du Genre humain, la phrase en question de *notre ami et voisin* ne peut pas paraitre à quelque critique ou interpretation sinistre. C'est donc dans ce sens mon Prince que j'ai dit et dirai toujours en parlant de la sacrée personne et de toute tête Couronné voisin et ami de la Pologne et par consequent de celle du puissant Empereur des Oth⟨oma⟩ns nôtre ancien ami et voisin et votre auguste souverain envers qui personne ne peut ni veut manquer d'égards dûs et connus à tout Souverains. En voici je pense plus qu'il ne faut pas pour me justifier auprès d'Elle moi et mon Secrétaire qui sachant au rest écrir et n'etant pas susseptible d'inadvertance en pareil cas, et je me flatte que V. A. n'a été indulte en ereur la dessus, que par son attention distraite ailleurs parlant d'occupations, ou bien par la lecture embrouillé de quelqu'un de ses gens. Quant aux autres articles dont il y est mention comme route, com⟨m⟩odité, tayn je m'en rapport à qui j'ai dit dans mes précédentes, n'ayant demandé que l'alternative des vivres en nature, prescrits par order de la Porte, ou de la taxe ordinaire entre les contractants, toutes les fois qu'Elle n'est pas fixée par le Souverain même. Sur l'échelle de mon exemple en allant à Constantinople, la Caise de V. A. aurait perdu vâque [1]. Pour les deux tiers des vivres d'alors j'ai tiré de son prédésseseur 170 piastres environ et depuis Rorhidzia 200 de sorte que la liste d'aujourd'hui contenent un tiers de plus V. A. voit que sur ce pied-là j'aurais en bonne arithmétique et à proportion pour demander au delà de 225 pias⟨tres⟩ pour l'équivallent estimé partout tel, du total de mon tayn de voyage. L'exemple des autres ministres ne saurait préjudicier aux droits des Ministres de Pologne de mon Rang. La consideration des circonstances pourrait venir en consideration si les deux puissances en seraient convenues préalablement mais celle de la détérioration de nos finances n'ayant pas conté une obole de sacrifice à Numan Bey [2], de qui j'ai eu l'honneur d'être la réponse envers Sa Hoteusse et toute chose devant être egale en pareil cas de Cour à Cour, il eût été injuste que pour telle raison ou autre j'aurais en Moldavie dû renoncer à mon droit. L'économie que V. A. m'allégue comme adoptée par des grands princes, doit garantir nous autres Serviteurs du G⟨ran⟩d⟨s⟩ P⟨rin⟩ce⟨s⟩ de n'être pas blâmés, lorsqu'il se moulent sur d'aussi respectables modèles dans leurs affaires pecuniaires. L'amitié dont V. A. m'a honnoré lors de mon Ministère sous son Dragomanat et Secrétairiat de la Porte, la déference que nos anciens traités garantissent à nos Rois de la part de Pce Hospodar de Moldavie, comme limitropfes d'une puissance anciennement amie de l'Ottomanne, et d'autres considerations qui resultent de l'assiétté politique des choses de ce bas monde, jointer aux assûrences réitérées dans ses Lettres si obligentes, m'avaient d'abord fait expérer qu'il n'y aurait point de disputer entre moi et ses Boyars sur mes droits mais, comme Elle le dit bien, les inadvertances de Subalternes ne doivent pas altérer les anciennes liaisons des amis comme nous ; c'est sur ce principe équitable et genereux que fondé je lui demande la continuation de ses bontés et de sa précieuse amitié.

(AGAD, *fond* Zbiór Popielów, Ms. 236, f. 359—360, copie).

13. Larga, 15 iunie 1778

⟨Karol Boskamp către Constantin Moruzi⟩

Étant sur le point de sortir des frontières de cete Empire jusqu'où le Boyar de V. A., Tomaso Dimaki, m'a accompagné, et l'usage étant que le Ministre le renvoye muni d'une Lettre pour le Prince Son Commetent, je m'y conforme non seulement avec plaisir en lui

[1] Așa în orig.
[2] Solul Porții Otomane trimis la Varșovia.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

remettant ces Lignex [1] pour Elle, occasion qui me met à même de pouvoir satisfaire mon désir de pouvoir lui temoigner le plus souvent que faire se pourra mes obeissances.

Comme je vais maintenant déposer le caractère publique (cas où les démarches qu'on fait ne sont pas toujours d'accord avec le penchant de Cœur) je la supplie de disposer de moi dans les Occasions comme d'un homme qui désire de lui prouver avec combien d'égards et d'attachement etc., etc.

(AGAD, *fond* Zbiór Popielów, Ms. 236, f. 361, copie).

14. Varşovia, 4 decembrie 1778.

Reprezentacya do Ie⟨go⟩ Kr⟨ólewskie⟩ Mości y Rady Nieustaiącej od Urodz ⟨onego⟩ de Boskamp Lasopolskiego względem zakazu X⟨ię⟩cia Hospodara Moldawskiego uprowadzenia do Jego Kraju gorzałek z Podola. Czytana w Radzie, 4 Decembrie 1778.

Znayduiąc się w Konstantynopolu w karakterze Jnternuncyusza y Posła od Ie⟨go⟩ Kr⟨ólewskie⟩ M⟨oś⟩ci y Rz⟨eczpospo⟩l⟨i⟩tej do Porty Ottomańskiej, gdy nowy Hospodar Mołdawski postanowiony wyjechał do obięcia Rządów tego Xięstwa doniosłem był do Gabinetu Ie⟨go⟩ Kr⟨ólewskie⟩ M⟨o⟩ści że pomieniony Hospodar zamyślał zależyć tamże gorzalnie do robienia wódek a zakazać wprowadzenia tych z Kraju Polskiego. Co też uskutecznił wkrótce przybywszy do Jassów, Miasta Rezydencyi swojey, założywszy znaczne gorzalnie w bliskości Potoszan, y wydawszy zakaz wpuszczać Polskie wódki. Słyszałem od iednego z ludzi zawiadonięcych skarbem Hospodarskim, że to ustanowienie przynosi intraty rocznej 300 kies, to jest 600 000 złt. Pols., z czego równa szkoda wynika dla obywatelów Polskich, mianowicie w Podolu, którzy inszego nie maiąc odbytu zbož swoich na wódki one tylko wyrobiwszy mieli z za Dniestru cokolwiek pieniędzy. Takowa oraz nowość sprzeciwia się Traktatowi Karlowickiemu między Polska y Porta zawartemu na Artykule Ósmym o wolności handlów między Poddanemi Oboyga Państw, do którego Traktatu zachowania są obowiązani Hospodarowie Woloski y Moldawski ani mogą ograniczać tej wolności której Obywatele Polscy używali zawsze sprzedawania produktów swoich pod jakimkolwiek nazwiskiem w Państwie Tureckim y równie w tych dwóch Prowincyach Porcie hołdowniczych. Jest nawet oprócz tego w Rządzie Tureckim roztropnem Prawem przepisana maxyma pozwalać uprowadzenie w ich Kraj wszystkich rzeczy do żywności potrzebnych i ogólnie do handlu należących.

Podaje to Urodz⟨ony⟩ de Boskamp Lasopolski do wysokiej uwagi Ie⟨go⟩ Kr⟨ólewskie⟩ Mości i Przeświętnej Rady Nieustaiącej ieżeliby zdało się zalecić Urodzonemu Dzieduszyckiemu aby przełożył Ministrom Porty Ottomańskiej te postępek Hospodara Mołdawskiego z naruszeniem uroczystego Traktatu przydaiąc nakoniec oświadczenie, gdyby wyżej wyrażone racye skutku niewzięty, że przymuszona będzie Polska zakazać wzaiemnie wprowadzenie soli i win Mołdawskich.

Zdanie Departamentu Spraw Cudzoziemskich

Mniema Departament Spraw Cudzoziemskich że jest potrzeba :

1mo mieć kopie zakazu X⟨ię⟩cia Hospodara Mołdawskiego wprowadzenia z Polski gorzalek do Jego Kraju i jeżeby Urodzony de Boskamp Lasopolskiego staral się jej dostać

2do uczynić rekwizycyę do Kommissyi Skarbu Korronego, ieżeli ma wiadomości o tym od Officyalistów swoich na komorach w pograniczy z Moldawską Ziemią ustanowionych, i żeby zalecono było tymże Officyalistom informować dokładnie Kommissyę Skarbową o tei okoliczności dla zalecenia potym Urodzonemu Dzieduszyckiemu iak ma postępić z przełożeniem u Porty Ottomańskiej.

(AGAD, *fond* Zbiór Popielów, Ms. 236, f. 381, 381 v., copie).

Darea de seamă făcută Majestăţii Sale Regelui şi Consilului Permanent de către nobilul de Boskamp Lasopolski în legătură cu interzicerea de către domnul Moldovei a introducerii în ţara sa a rachiului din Polonia. Citită în şedinţa din 4 decembire 1778.

[1] Aşa în orig.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Aflndu-mă la Constantinopol cu rangul de internunțiu și sol din partea Majestății Sale și Republicii la Poarta Otomană, cînd noul domn desemnat al Moldovei a plecat pentru a lua în primire conducerea acestui Principat, am comunicat Consiliului Majestății Sale că numitul domn intenționa să înființeze acolo instalații de produs rachiu și să interzică importarea acestora din Polonia. Ceea ce a și realizat în scurt timp după sosirea sa la Iași, orașul reședinței sale, înființînd importante instalații de produs rachiu în apropierea Botoșanilor și interzicînd importarea vodcii poloneze. Am auzit de la unul din oamenii care se ocupă cu finanțele domnului că aceste stabilimente aduc un venit anual de 300 de pungi, adică 600 000 de zloți polonezi, din care decurge o pierdere egală pentru cetățenii polonezi, în special pentru cei din Podolia care, neavînd altă posibilitate să vîndă grînele lor, numai din vodcă pot să cîștige ceva bani de peste Nistru. O astfel de inovație este contrară tratatului de la Carlowitz încheiat între Polonia și Poartă ⟨și anume⟩ articolului al optulea care prevede libertatea comerțului între supușii ambelor state, tratat pe care sînt obligați să-l respecte domnii Valahiei și Moldovei, care nu pot să limiteze această libertate de care cetățenii polonezi au beneficiat întotdeauna pentru a-și vinde produsele lor în statele trucești și, de asemenea, în aceste două provincii vasale ale Porții. În afară de aceasta, există chiar în legislația turcească legi care recomandă în mod deosebit să se permită introducerea în țările lor a tuturor lucrurilor necesare pentru alimentație și, în general, a celor care sînt destinate comerțului.

Nobilul de Boskamp Lasopolski supune aceasta înaltei atenții a Majestății Sale și a Consiliului Permanent pentru ca, dacă li se va părea necesar, să recomande nobilului Dzieduszycki să expună miniștrilor Porții Otomane această acțiune a domnului Moldovei cu violarea tratatului solemn, adăugînd la sfîrșitul declarației că, dacă rațiunile expuse mai sus nu vor fi luate în considerație, Polonia va fi constrînsă, la rîndul ei, să interzică importarea sării și vinului moldovenesc.

Opinia Departamentului Afacerilor străine

Departamentul Afacerilor străine consideră că este necesar:

1. să se aibă copia ordinului domnului Moldovei care interzice importarea rachiului din Polonia în țara sa și dacă nobilul de Boskamp Lasopolski s-a străduit s-o obțină;

2. să se întrebe Comisia financiară dacă are știre despre aceasta de la funcționarii săi de la vămile instalate la granița cu țara Moldovei și dacă li s-a recomandat acestor funcționari să informeze exact Comisia financiară despre această împrejurare, pentru i se recomanda apoi nobilului Dzieduszycki cum va trebui să procedeze cu demersurile la Poarta Otomană.

15. Jrychowa, lîngă Mohylów, 23 martie 1781

A⟨nton⟩ Dzieduszycki către marele cancelar al Coroanei

Jaśnie Wielmożny Mości Dobrodzieiu

Dokończone będąc czynności moie y żadne niebespieczeństwo zarazy nieokazuiąc się Chocimia, zabieram się w powrót do Warszawy gdzie będę zaraz po Swiętach dla attentowania dalszej destynacyi moiej podług rozkazu Jego Królewskiej Mości, y treści wyrazów listu JWWMM Pana Dobrodzieia, pod datą 25 Stycznia.

Gdy iuż od bojaźni zarazy wyswobodzeni iesteśmy inna trwoga zaczyna ten kray przerażać, bojaźń ogłodzenia z przyczyny zakopanej szarańczy, w kilku miejscach Ukrainy, Podola y Xięstwa Moldawyi, to iest w Podolu między Kamienicem y Jaruga nad Dniestrem, tudzież za Ozarzyńcami koło Szarogrodu y w kilku Mieyscach woiewódstwa Braclawskiego, w Mołdawyi zaś w Powiecie Sorokim wzdłuż brzegów Dniestru. Xię⟨cie⟩ I⟨ego⟩ M⟨oś⟩ci Hospodara Moldawyi, w swoym kraiu poczynił iuż z tey okazyi potrzebne rozrzasdzenia, zakazawszy przed trzema niedzielami, w Moldawyi caley aby gorzałek niekarzono dla umnieyszenia konsumpcyi zboża, zalecając oraz zakupowania zboża w Polszcze, celem wprowadzenia go do Mołdawyi. Wykupywanie w tym czasie wolne z Podola i z Ukrainy, mogłoby zupełnie z chleba kray ogłocić zwłaszcza przy dość nieurodzaynym Roku przeszłym y szkodach które wylegla w kraiu szarańcza uczynić może. W teraźnieyszym, wielce za tym

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

zdaje się potrzebne zabronienie wywozu zboża, w tey porze y te okoliczności, dość ważne sądziłem abym o niej uwiadomił JWWMM Pana Dobrodzieia z raportem przyłączonym do J⟨eg⟩o X⟨ię⟩cia Jmci Marszałka Rady.

Już z doniesień zasłanych temuż, wiadoma iest liczba wymarłych z zarazy ostatniej w okolicy Wołoczysk y Olexinca na 158, a na Ukrainie na 145 osób wynosząca, która liczba dość jest mała na rozległość, mieysce y gatunek zarazy.

Specyfikacya wydatków moich z summy 23 000 złotych Polskich wziętych na potrzeby publiczne z tey okoliczności zasyłam W. Jm. Panu Superintendentowi Prowincyi Ruskiej podług zlecenia Przeswiętney Komissyi Skarbu Koronnego.

Co si, tycze podróży destynowaney osoby do Stambułu mam ia z sobą z tamtąd przywieziony ferman, na powrót oraz służący ale z ten przez kilka miesięcy leży u mnie potrzebaby zasiągnąć uwiadomienia od Jm. Pana Pichelsteina [1],czyli nowy ma być przysłany do powrotu, czyli też ten sam służyć może.

Powtóre kontraktu Rezydencyi naszey w Stambule upływa termen w Kwietniu potrzebaby tedy dać temuż zlecenie aby inny dom na nowo skontraktował y obstalował w Stambule.

Z łaskawą kooperacyę JWWMM Pana Dobrodzieia wyrobiona dla tegoż gratyfikacya 200 taleri zachęci go do tym pilnieyszey y gorliwszey usługi, pomnażaiąc w nim pobudki wdzięczności.

Wyglądam niecierpliwie momentu przybycia mego do Warszawy y oświadczenia respect y przywiązanego uszanowania z którym nigdy być nieprzestam

JWWMM Pana Dobrodzieja nayuniszonym Sługę,
A. Dzieduszycki

Z. Jarychowa pod Mochilowem, die 23 Marca 1781.

P. S. Przyłączam listy moie do J⟨eg⟩o X⟨ię⟩cia Marszałka Rady, do JW Marszałku Nad. Kor. Sekretarza Litt⟨ewski⟩, Generała Komoszewskiego, JM Pana Konsyliarza Ewerhardt [2].

(AGAD, *fond* Zbiór Popielów, Ms. 399, p. 3—5, orig.).

Luminate, puternice binefăcătorule,

Fiind terminate acţiunile mele şi nemaiarătîndu-se nici un pericol de epidemie la Hotin, mă pregătesc să mă întorc la Varşovia, unde voi fi imediat după Sărbători, pentru a aştepta viitoarea mea destinaţie, conform ordinului Majestăţii Sale regale şi conţinutului indicaţiilor scrisorii Ex. Sale, domnului binefăcător, din data de 25 ianuarie.

Cînd sîntem deja eliberaţi de teama de epidemie, alt pericol începe să ameninţe această ţară — teama de înfometare, din cauza năvălirii lăcustelor în cîteva locuri din Ucraina, Podolia şi Principatul Moldovei, adică în Podolia, între Camenița şi Jaruga, pe Nistru, ca şi la Ozarzyńca, în apropiere de Szarogrod şi în cîteva locuri din voievodatul Braclaw, iar în Moldova în ţinutul Soroca, în lungul malurilor Nistrului. Alteţa Sa, domnul Moldovei, a întreprins, cu această ocazie, în ţara sa, măsurile necesare, interzicînd, cu trei săptămîni în urmă, în întreaga Moldovă, să se mai producă rachiu, pentru micşorarea consumului de grîu, recomandînd, totodată, să se cumpere grîu în Polonia pentru a fi adus în Moldova. Cumpărarea liberă în acest timp, din Podolia şi Ucraina, ar putea să sărăcească în întregime ţara de pîine, mai ales datorită faptului că anul trecut a fost un an destul de neroditor şi a pagubelor pe care le-ar putea produce în ţară lăcustele. În prezent, din această cauză, apare foarte necesară interzicerea exportului grîului, în acest timp şi în aceste împrejurări, şi am considerat ca fiind destul de important s-o informez despre aceasta pe Ex. Sa, domnul binefăcător, o dată cu raportul alăturat pentru Ex. Sa, mareşalul Seimului.

Deja, din datele trimise pînă acuma, se ştie numărul morţilor din cauza ultimei epidemii : în împrejurimile Wołoszczyk-ului şi Olexinc-ei se ridică la 158, iar în Ucraina la 145

[1] Sigismund de Pichelstein, agent polonez la Istanbul.

[2] Pe pagina a 6-a a aceluiaşi manuscris urmează o anexă la această scrisoare în care autorul ei dă informaţii despre misiunea lui La Roche la Mohylów.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

persoane, număr care este destul de mic în comparație cu întinderea locului și a naturii epidemiei.

Specificarea cheltuielilor, în sumă de 23 000 de zloți polonezi, considerate ca necesitate publică în aceste împrejurări, am trimis-o Ex. Sale, domnului superintendent al provinciei Rusiei, conform recomandării Onoratei Comisii fianaciare a Coroanei.

În ceea ce privește călătoria persoanei destinată pentru Istanbul, eu am la mine firmanul adus de acolo, care servește pentru întoarcere, dar, pentru că acesta se află la mine de cîteva luni, ar trebui să se obțină informația de la domnul Pichelstein dacă îi va fi trimis altul pentru întoarcere sau poate să se servească de acesta.

Al doilea contract al reședinței noastre din Istanbul expiră în aprilie și atunci ar trebui să i se dea acestuia [1] recomandarea să comande și să închirieze o nouă casă la Istanbul.

Datorită colaborării binevoitoare a Ex. Voastre, i s-a acordat acestuia o gratificație de 200 de ducați, ceea ce-l îndeamnă la un mai asiduu și mai zelos serviciu, sporind prin aceasta dovezile de recunoștință.

Așteptînd cu nerăbdare momentul sosirii mele la Varșovia și al exprimării respectului și a prețuirii corespunzătoare pe care niciodată nu am încetat să o am,

Ex. Sale, domnului binefăcător,

A. Dzieduszycki

P. S. Anexez scrisorile mele către Ex. Sa prințul mareșal al Seimului, către Ex. Sa, mareșalul Coroanei, secretarul Lituaniei, generalul Komaszewski, domnia sa domnul consilier Everhardt.

15. Varșovia, 1 iunie 1781.

〈Cancelaria regală〉 către Sigismund de Pichelstein

W rozmowie którą Xią〈zę〉 J〈ego〉 M〈oś〉ci Marszalek Rady miał z Hospodarem Mołdawskim wszczał się dyskurs o handlu, y hospodar podawał sposoby do ułatwienia odbytu zbóż Polskich, ale sposób ten zdawał się trudny w exekucyi Xięciu który wypróbował Hospodarowie iż za summy znaczne które z Polski wychodzą do Mołdawij za konie, woły y sol, szczególnie tylko handel wódek bydź może dla Polski kompensacyą a w którym Hospodar czyni prezeszkodne zawady. Użył pozorney exkuzy Hospodar iż iednym powodem do zabronienia importacyi wódek z Polski, była żądanie poddanych Jego, gdyż on na tym stracił, prezez ustanie cła należącego skarbowi Jego. Ale na to Xi〈ą〉że mu odpowiedział że gdy zakaz wódki bydź uważanym nie może za interes Ekonomiczny, a oraz gdy odebrał rozkaz od Porty nieprzeszkadzania w niczym handlu Polskiego traktatami ściśle obwarowanego z których Polska z swoją strony wiernie dochowuie racya ta przez Hospodara położona wazyć nie może. Przydał X〈ią〉że że w tak sprawiedliwym interesie y Dwór Rossyiski, który dał swieżo Polscze dowody przychylności Swoiey mianowicie w ostatnim rozgraniczeniu między Ukrainą y Nową Rossyą, nie odmawiłby zapewne, gdyby była potrzeba, u Porty medyacyi swoiey. Zamieszał się Hospodar na te uwagi Xięcia ale nakoniec powiedział że gdyby dawniey odebrał od Porty wyraźny rozkaz zabronić wprowadzenia wódek do kraju Swego z Polski na którym fundamencie takowe ogłosił zabronienie a nie dawno doszedł go drugi rozkaz cofaiący pierwszy w wyrazach ciemnych i wzmianke tylko o tamtym zawieraiących żadnego zaś od Swoich agentom w Stambule o nim doniesienia nie miał, nie może poty przyiąć go za wyraźną y pewną Porty wolą, póki powtórnego przez agentów Swoich w terminach nie oboiętnych od Porty nie odbierze potwierdzenia. Wszelako zakończył dyskurs wielkiemi oświadczeniami przychylności swoiej dla Naszego Króla, odwołuiąc się do czasu w którym był ieszcze Tłumaczem Porty a w interesach królewskich nieraz chętne y nieinteressowne czynił przysługi.

(AGAD, *fond* Zbiór Popielów, Ms. 399, p. 293—294, orig. conceptului scrisorii).

În convorbirea pe care Excelența Sa prințul, mareșalul Seimului, a avut-o cu domnul moldovenesc a deschis discuția despre comerț și domunl a prezentat modalitățile de ușurare

[1] Lui Pichelstein.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

a procurării grîului polonez, dar această modalitate i s-a părut prinţului greu de executat, care a demonstrat domnului că sumele importate care ies din Polonia în Moldova pentru cai, vite şi sare ar putea fi compensate mai ales prin comerţul cu vodcă, pe care domnul îl împiedică însă prin măsuri restrictive. Domnul a uzat de scuze aparente, potrivit cărora singura cauză care a determinat interzicerea importării vodcii din Polonia, a fost cererea supuşilor săi, deoarece, prin aceasta, el a pierdut, datorită încetării perceperii vămii care se cuvine visteriei. La aceasta prinţul i-a răspuns însă că, întrucît interzicerea importării vodcii nu poate fi considerată ca fiind de interes economic şi, întrucît, a primit ordin expres de la Poartă să nu împiedice cu nimic comerţul polonez, apărat în mod expres de către tratate, pe care Polonia, din partea sa, le respectă cu sfinţenie, invocarea unei astfel de raţiuni de către domn nu poate avea greutate. Prinţul a adăugat că această problemă interesează şi Curtea rusă care a dat recent Poloniei dovezi ale bunăvoinţei sale, şi anume cu ocazia ultimei delimitări de graniţă dintre Ucraina şi Noua Rusie, şi nu ar refuza, desigur, dacă va fi nevoie, mediaţia sa la Poartă. Domnul s-a încurcat la aceste consideraţii ale prinţului, dar la sfîrşit a spus că ar fi primit mai înainte un ordin expres de la Poartă să interzică introducerea în ţara sa a vodcii din Polonia, pe care bază a promulgat interzicerea şi că nu demult i-a sosit al doilea ordin care îl anulează pe primul în termeni neclari dar, întrucît în legătură cu conţinutul acelei notiţe nu a avut nici un fel de informaţie de la agenţii săi de la Istanbul, nu poate să-l accepte ca voinţa clară şi sigură a Porţii, atîta timp cît nu primeşte, prin intermediul agenţilor săi, confirmarea Porţii, în termeni neechivoci. În cele din urmă, şi-a terminat discursul cu mari asigurări ale bunăvoinţei sale pentru regele nostru, referindu-se la timpul în care era încă dragoman al Porţii şi cînd, nu o dată, a făcut cu plăcere şi dezinteres servicii în interesul regelui.

17. Varşovia, 25 februarie 1786.

Demandes contenues dans les lettres du grand chancelier de la Couronne adressés au Grand visir le 25 février 1786 relativement au Commerce de la Pologne par le Niéster et qu'il importerait à la Pologne de voir effectuées

Remis à S. Ex. M. l'ambassadeur de Russie le 22 août 1788.

1) Il a été demendé au ministére ottoman qu'en vertu du Traité de żurawna de l'an⟨née⟩ 1677, confirmé par celui de Carlowitz, les Polonais ayent pleine liberté d'apporter par le Niéster toutes sortes de productions au Porte d'Akerman, d'y commercer ou de transporter leurs denrées et marchandises en d'autre échelles de la Mer Noire.

2) Comme il arrive souvent que des commerçants Polonais venant de la Pologne dans l'Empire Ottoman sont arrêtés et detenus sous prétexte qu'ils ne sont pas munis des fermans de Constantinople, il a été demandé qu'on ajoute en Turquie pleine foi aux Passeports et attestats de Commandants Polonias aux frontières, sans obliger les négocians Polonais à se pourvoir des fermans de Constantinople, de même que les négocians ottomans qui commercent en Pologne ne sont pas obligés a se pourvoir des Passeports de Varsovie, *mais on se contente de ceux qu'ils produisent de la parte des Pachas et Gouverneurs ottomans* aux frontières.

3) Comme la sureté du commerce de Polonais eixge qu'un consul Polonais demeure à Akerman pour soigner les intérêts du commerce et pour faire dans les cas de nécéssité des Représentations au Pacha en gouverneur du lieu, il a été demandé que les sûretés nécéssaires pour la Résidence de ce Consul soient procurées.

4) La liberté de louer des magasins étant pour le commerce un objet esentiel, qui cependant a éprouvé à Akerman des difficultés et des empêchemens, il a été demandé que cette liberté, toujours accordé en Pologne aux commerçans Ottomans, ne soit non plus réfusé en Turquie aux comerçans Polonais.

Voilà les 4 points des demandes faites dans la Lettre du G⟨ran⟩d Chancelier de la Couronne adressées au G⟨ran⟩d Visir le 25 février 1786 et qui ont restée jusqu'à présent sans effets, tant à cause du retard que le Ministère Ottomane a mis à l'expédition du Réponse, comme aussi à cause de la guerre survenue.

(AGAD, *fond* Archiwum Koronne Warszawskie, Dział Tureckie, Karton 80, teczka 758, p. 12—13, orig.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

18. 25 februarie 1786 — 22 august 1778.

Objets ultériuers à desirer de la part de la Porte pour le bien du commerce de la Pologne.

Voici les points qui servient encore à désirer pour les intérêts du commerce de la Pologne.

1. Qu'il existât une détermination précise des droits que les commerçans Polonais seront tenus de payer dans l'Empire Ottoman et que ces droits fussent egalisés à ceux que paient dans cet Empire les commerçans des Nations favorisées.

2. Qu'il y a ait un tarif dressés pour les objets de commerce de la Pologne et pour les articles que la Pologne peut tirer de l'Empire Ottoman ; que les estimations soient equitables et justes, qu'en fin, pour plus de solidité, tous les objets ci-dessus soient effectués et confirmés au moien d'un Traité de commerce.

3. Que pour l'execution de ces arrangemens et pour la protection du commerce, la Pologne puisse entretenir à Constantinople une Personne accreditée auprès de la Porte, ainsi que des Consuls soit en Moldavie soit dans les Echelles de l'Empire Ottoman où le commerce Polonais pourait aboutir.

(AGAD, *fond* Archiwum Koronne Warszawskie, Dzial Tureckie, Karton 80, teczka 758, p. 14, orig.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

RELAȚII DIN 1871 DESPRE MONUMENTELE ISTORICE DIN MOLDOVA DE NORD

DE

PAUL MIHAIL

Cu un secol în urmă, pornea din România într-o călătorie în Bucovina de sub stăpînirea austriacă, profesorul Grigorie Crețu din Huși, ruda episcopului Melchisedec. Participant la serbarea de la Putna din 1871, printr-o scrisoare [1] adresată episcopului relatează amănunte nu lipsite de interes privitoare la atmosfera în care s-a desfășurat evenimentul: ostilitatea cercurilor austriece, refuzul episcopului Hackman, neînțelegerea lui Kogălniceanu cu reprezentantul guvernului austriac asupra avîntului entuziast pe care să-l aibă adunarea. În concluzie, autorul arată rezultatele salutare ale serbării și strădaniile junimei române academice.

În continuare, el relatează date istorice din călătoria din același an, făcută la vechile monumente. Prin însemnătatea lor, ele apar ca cele dintîi știri care răzbat în România, iar autorul ca cel dintîi care le descoperă.

La Putna citește inscripția slavă amintitoare de Dragoș voievod. La Rădăuți, descrie șase morminte domnești cu pietre înalte cu inscripții așezate de Ștefan voievod. La Sucevița vede cărți slave, manuscrise și tipărituri din timpul ctitorilor. De asemenea, portretele lui Ieremia și Simion Movilă cusute de însăși doamnele lor.

La Volovăț, el consemnează tradiția păstrată de bătrîni, despre Dragoș vodă venit din Țara Ungurească și existența bisericii de lemn făcută de Dragoș pe care Ștefan vodă a mutat-o la Putna. La satul Arbure menționează mormintele și portretele ctitorilor. La Solca vede un aer și chiliile arse de cîțiva ani. La Humor, profesorul Crețu citește inscripțiile care arată că e ctitoria lui Petru Rareș și nu altfel.

El relatează despre frescele de la Voroneț, despre portretele și inscripțiile de la Ștefan voievod, cu datele exacte. Informația despre cele două clopote, care trase dau patru silabe cît are și expresiunea Ștefan vodă, nu este arătată nicăieri pînă atunci ca și tradiția vie păstrată despre schimnicul Daniil și fîntîna lui Daniel. La Voroneț descoperă manuscrisul românesc „Apostol", pe care-l capătă și-l împrumută lui Sbiera la Cernăuți. Mai tîrziu, în 1885 manuscrisul aflat de Crețu, se va publica de către I. G. Sbiera sub titlul „Codicele Voronețian", fiind unul din cele mai vechi texte traduse în românește din slavonă, scris în grai rotacizant în Maramureș sau în nordul Ardealului.

---

[1] Scrisoare în șase pagini, păstrată de familia C. Donose din Iași, căreia îi mulțumim și pe această cale.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

La Moldoviţa arată că sînt circa 50 de manuscrise şi tipărituri. Una din cărţi e din 1466, deci un incunabul; citeşte inscripţia slavă despre un aer, din timpul egumenului „popei Anastasie" de la 1484, cea dintîi menţionare a unei opere unice din broderia moldovenească. Tot acolo, vede portretele lui Alexandru cel Bun şi al doamnei sale; el arată că biserica e în fresco, iar casele sînt dărîmate.

Adăugăm că la 1785 mănăstirea Moldoviţa a fost desfiinţată de guvernul austriac. Călugării au plecat în Moldova iar construcţiile mănăstirii au rămas părăsite şi neîngrijite timp de mai bine de o sută de ani. Călătorul Creţu arată că aceiaşi situaţie a aflat şi la Homor, Voroneţ, Sf. Ilie şi Ilişeşti. În continuare, el relatează despre „şesul lui Dragoş vodă, fîntîna lui Dragoş vodă, satul lui Dragoş" şi face legătură că acest şes este cîmpul lui Dragoş despre care vorbeşte Hurul cronicarul.

Atestă că biserica Sf. Ilie de lîngă Suceava e zidită de Ştefan vodă la 1479, cum a citit din pomelnic, inscripţiuni şi portrete, şi nu cum afirma Aron Pumnul că e de la Petru Rareş.

Ajungînd în Suceava, a cercetat toate acele 12 biserici, dintre care trei erau pustii. Biserica domnească de la Mirăuţi, în stil bizantin, fiind una din cele pustii, nu se ştie de cine şi de cînd datează, deşi unii presupun că ar fi de la Iuga voievod.

Călătorul Creţu este contrariat că armenii de la Zamca de lîngă Suceava afirmă că ei au făcut bisericile Ziua Crucii şi Sf. Paraschiva şi alte două paraclise pustii, deşi el a văzut inscripţii în limba română la unii sfinţi de pe icoane.

Condicile episcopiei de Rădăuţi cu documentele moşiilor şi actelor originale nu le-a aflat nici la Rădăuţi, nici la Cernăuţi. A aflat încă preţioasa ştire că toate sînt traduse în limba germană şi se găsesc la Cernăuţi de unde le-a copiat asesorul consistorial Samuel Andrievici, asupra cărora a făcut un studiu. Asesorul consistorial l-a asigurat că va trimite cu plăcere copii şi relaţiuni episcopului Melchisedec, dacă i se vor cere.

Documentele marilor mănăstiri Putna, Sucevița şi Dragomirna în original şi traducere se găsesc la egumenii mănăstirilor, care de asemenea l-au încredinţat că le vor pune la dispoziţia episcopului la cerere.

În continuare, relatările profesorului Creţu se referă la lipovenii din Bucovina, problemă de care se ocupa episcopul Melchisedec. Face un mic istoric al acestora şi-i dă informaţia despre un manuscris pregătit de fostul profesor de teologie C. Popovici, asupra lipovenilor. Studiul episcopului *Lipovenismul, adică rascolnicii şi ereticii ruşi*, apărut în 1871 va folosi şi informaţiile primite de la Creţu. Partea ultimă a scrisorii relatează publicarea de documente ale cîmpulungenilor de *G. Hurmuzaki şi a altor cărţi în nemţeşte privitoare la români*. Eudoxie Hurmuzaki pregătea pentru tipar voluminoasa istorie a românilor bazată pe multe documente noi. Gr. Creţu îşi exprimă regretul că o pravilă de la Tîrgovişte [1653] încă n-a aflat. Sfîrşitul scrisorii cuprinde ştiri locale şi că mai mulţi asociaţi vor să facă tipografie la Huşi.

Preţioasele relatări de pionierat ale profesorului Creţu au suscitat interesul episcopului Melchisedec, membru al Academiei Române, privitor la monumente, inscripţii, documente şi manuscrise. În anii următori, însuşi episcopul va merge şi va cerceta la faţa locului monumentele. În anul 1883 episcopul va publica: *O vizită la cîteva Mănăstiri şi Biserici Antice din Bucovina*. Astfel geneza acestei cărţi are la bază scrisoarea ce o publicăm.

Acum un secol, un călător din România cerceta monumentele din Bucovina, dintre care unele erau pustii, şi afla manuscrise, morminte şi fresce. În prezent, în ţara noastră, zeci de mii de călători din toată lumea, cercetează şi admiră monumentele, broderiile şi frescele din Moldova de Nord, creaţia geniului poporului român.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

1871, octombrie 7, Huşi

Prea Sînţite [părinte episcop Melchisedec],

Mult mi-ar fi părut bine să pot răspunde mai curînd la însărcinările ce cu plăcere mi le-am impus, amînarea s-a cauzat, pre lîngă altele, şi de aceea că aş fi voit să vă răspund odată la toate, şi tocmai aceasta nu pot îndeplini astăzi, totuşi din următoarele veţi vedea cu ce mai rămîn dator.

Mi-aţi cerut să vă scriu despre *serbare* chiar de la Putna, ceea ce aş fi putut face, de n-aşi fi ţinut mai mult să vă amintesc şi de vizitarea-mi pre la celelalte mănăstiri bucovinene, mai ales cînd ştiam că despre serbare veţi afla prin jurnale relatări cît mai întinse.

Astfel, azi cred că puţine am de zis despre aceasta. Înainte de a se începe, nemţii şi evreii după spusa românilor din satele vecine, îi intimidau că din Moldova n-au să vină oameni buni, ci turci şi tătari, ca să-i prade şi să-i omoare.

Kogălniceanu a stat numai sara la priveghere şi a doua zi pînă la amiazi, cînd a plecat, ziceau unii, din cauză că nu i s-a dat comode încăperi, iar alţii că nu s-a înţeles cu reprezentantul guvernului austriac, prefectul Reni, asupra avîntului entuziastic ce ar trebui să se dea adunării.

Episcopul Hackman, ce se afla în Viena, după ce i s-a cerut de două ori telegrafic învoirea ca serviciul divin să se facă de arhiereul F[ilaret] Scriban, pre care-l cunoştea de altădată, a răspuns că nu încuviinţează pentru că nu-l cunoaşte. Trebuie să mai adaug că preoţi bucovineni spuneau să nu participe la serbare, şi cu toate acestea tot a participat un număr nu mic.

Entuziasmul deşi n-a luat un avînt aşa mare, totuşi n-a lipsit şi aceasta se datoreşte tactului atît al prefectului Reni, român, cît şi preşedintelui de Comitet al serbării. Poate de era prefect un neamţ, serbarea se închidea chiar din I-a zi în urma unor toaste înfocate.

În general, părerea mea e că serbarea a trebuit să se facă şi că rezultatele ei sînt salutare, deşi junimea română academică nu şi-a putut regula în totul planul de înţelegere şi progres comun la care aspiră de acum înainte.

Trecînd la altă materie vă voi însemna cîteva date din micul meu voiagiu. La PUTNA, deasupra uşii paraclisului e o inscripţiune slavă de la Ştefan Vodă (1473), care zice că a zidit această locuinţă **<посвщеного чороною Драгоша Воеводы>** cuvîntul penultim şi ultim m-a satisfăcut mult, cu toate că nu înşeleg pre „după sînţita coroană a lui Dragoş".

Cărţi vechi sînt de la ctitori în limba slavă iar în cea română nu prea vechi.

RĂDĂUŢI. Biserica de aici, zidită de Al[lexandru] cel Bun (n-am găsit inscripţia despre asta) şi adausă de Al[exandru] Lăpuşneanu e cea mai veche în Bucovina, după date sigure. E zugrăvită în fresco, are portretele lui Al[exandru], soţiei şi fiilor şi 6 morm[inte] domneşti cu pietre înalte, bine conservate, ale căror inscripţiuni spun că-s puse de Ştefan. Cărţi vechi slave pentru biserică încă sînt şi un clopot de Io Ştefan vv fără dată. Inscripţiuni slave sînt : una de la Bogdan, fiul lui Ştefan, prin care arăta că face o danie bisericii şi pomeneşte de mitropolitul Sucevei şi episcopul de Rădăuţi, alta de la Al[exandru] Lăpuşneanu. Unde şi cît a trăit tipografia dn Rădăuţi n-am putut afla, ci numai c-ar fi trăit puţin. Alţii ziceau că în două rînduri ; afară de ceaslovul ştiut am mai văzut la Volovăţ tipărite cu acelaşi tipar o psaltire şi un catavasier (1743).

La MÎN[ĂSTIREA] SUCEVIŢA sînt, de asemneea, cărţi slave, manuscripte şi tipărite bisericeşti din timpul ctitorilor. Biserica e în fresco şi conţine mormintele lui Ieremia şi Simeon Movilă, cu inscripţiuni şi portretele lor cusute, zice-se de însăşi doamnele lor. Tot aici sînt şi portretele mitropoliţilor rude, Gheorghe şi Petru Movilă.

VOLOVĂŢUL. În satul acesta mi-a spus un bătrîn că povesteau oamenii în sat de un Dragoş Vodă, venit din Ţara Ungurească. Egumenul de la Suceviţa îmi spunea că găsindu-se mai înainte un mormînt de piatră mare, oamenii cre-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

deau că acela să fi fost al familiei menţionatului domn. Cei din satul Putna spun că tot acelaşi domn să fi făcut biserica de lemn din Volovăţ, pre care Ştefan a mutat-o la Putna, unde există şi azi, făcînd în locu-i, la 1500, pre cea actuală de piatră.

Trebuie a vă mărturisi, că în biserica aceasta am găsit un molitfelnic manuscript ce cuprindea multe cuvinte vechi, ca *farisire* în loc de actuala afurisenie. Nu l-am putut căpăta.

SATUL ARBURE. Bis[erica] de aici e făcută la 1503 de Luca Arbure, părcălabul Sucevei şi conţine mormintele şi portretele ctitorilor cu inscripţiuni slave.

SOLCA. Aici numele lui Ştefan Tomşa se vede pre un aer. Chiliile măreţe de prin pregiur au ars de cîţiva ani.

HOMORUL. Zice [Aron] Pumnul că e făcut de Ştefan, însă eu n-am dat preste nici o inscripţiune sau alt semn pentru a-mi arăta aceasta; din contra şi inscripţiunile şi portretele bisericii existente arată că e făcută de Petru Rareş la 1530. Dară oamenii zic ruinelor ce se află nu departe de aici „biserica veche a lui Ştefan". Şi aici bis[erica] e în fresco şi catapeteasma, ca şi la Solca, de o vechime în stil frumos.

VORONEŢUL, de unde s-aud clopotele de la Slatina, e de asemenea în fresco; portretele şi inscripţiunile sînt de la Ştefan (1479) şi de la (1547) Gheorghe Mitropolitul al cărui mormînt şi portret se află aici şi care se vede că a adus partea anterioară a bisericii sub Iliaş voievod. Sînt două clopote, care trase bine dau patru silabe, tocmai atîtea cîte are şi expresiunea Ştefan vodă, ce zic oamenii că o aud cîndu-i cheamă la rugăciune. Pre dînsele, ca şi deasupra uşei inscripţiunea slavă spune, că Ştefan le-a făcut la ѕцсѕ an ce eu nu l-am înţeles din cauza literei C care nu ştiu pînă acum ce înseamnă în rîndul zecilor, deşi [Aron] Pumnul o presemne, ca , cu care nu seamănă.

De notat e o piatră aşezată în mîna dreaptă cum întri în stauţia femeilor, pre care e scris cu slove şi fără dată: „Să e grob otţa naşego Davida. skimnic Danil" acel schimnic atît de popular printre sătenii de la Putna şi Homor ca cînd ar fi trăit cu părinţii lor şi a cărui nume se păstrează şi unei fîntîne din acest sat, anume: „fîntîna lui Daniel". Aici am dat preste un Apostol manuscript, avînd numai 81 foi, căci începutul ca şi finele lipsesc, carele pare de o vechime respectabilă. El conţine nişte espresiuni nouă pentru mine: *spuîrerea* în loc de spunerea, *mîra* în loc de mîna. L-am căpătat, însă l-am împrumutat Ă[omnu]lui Sbiera din Cernăuţi pentru un timp.

STÎLPUL LUI RACOVIŢĂ de lîngă satul Vama e şters în mare parte. Cît s-a descifrat şi publicat de Neubauer în „Bucovina illuminata" am copiat şi eu.

MÎNĂSTIREA MOLDOVIŢA. Cărţi vechi, una din 1466, mai ales manuscrise slave, toate bsericeşti sînt vr'o 50. Am auzit însă că a fost multe documente mai înainte. Biserica în fresco are morminte, portretele lui Al[exandru] şi soţia, inscripţiuni. O inscripţiune slavă de pre un aer spune că s-a făcut în timpul egumeniei popei Anastasie, în anul ҂ѕцчв —1484), de nu cumva mă înşel.

E de însemnat şi un ecou frumos ce se produce între un mntişor şi zidurile monastirii, ale cărei case sînt dărîmate, ca şi cele de la Homor, Voroneţ, Sîntu Ilie, Ilişeşti. Ceva şi mai important: intre Vama şi Moldoviţa e satul Frumosul, de la care mergînd nu mult în sus, dai preste „şesul lui Dragoş vodă", poţi bea apă din „fîntîna lui Dragoş vodă" şi întri în satul „Dragoş", unde sînt nişte urme vechi de biserică, ţintirim. Eu cred că de acest şes vorbeşte Hurul cînd aminteşte Cîmpul lui Dragoş, cu atît mai mult cu cît valea aceasta corespunde direct cu satele din Maramureş, unde sînt şi astăzi suveniri despre primul nostru domn.

SÎNTU ILIE LÎNGĂ SUCEAVA. Bis[erica] e făcută de un Ştefan vodă ce avea de soţie pe Voichiţa pre la 1479, ceea ce se dovedeşte şi din pomelnic şi din inscripţiuni şi din portrete, iar nu cum zice [Aron] Pumnul că e de la Petru Rareş, 1540. Cărţi aşa vechi n-am aflat, ci numai cîteva de la Dosoftei (Cazania, o carte pentru cele 7 zile înainte de Paşti).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

SUCEAVA. În Suceava există 12 biserici, dintre care trei pustie.

1) Bis[erica] Domnească din Mirăuți, de stil bizantin, azi pustie, fără inscripțiune, nu se știe de cine și de cînd, deși unii presupun că ar fi de la Iuga.

2) Fosta mînăstire de maice Adormirea din Iţcani, înainte de 1511.

3) Sîntu Dimitrie, după Ureche, la 1475 de Ștefan, iar după inscripțiunea de azi, de Petru Rareș, 1534, sub mitropolitul Teofan.

4) Sîntu Gheorghie, unde-s moaștele sîntului Ioan și portretul mitrop[olitului] Dosoftei. E începută de Bogdan la 1514 și finită de Ștefăniță, [la] 1528. Azi o repară.

5) *Învierea*, e de soția lui Petru, fiul lui Ștefan, la 1551, azi bis[erica] rusească unită.

6) Bis[erica] Sf. Neculai, de la 1611 (după inscripția slavă), de Nicoară Prăjescu.

7) Sîntu I. Botez[ătorul], care zic că a fost în grădina doamnei, e din 1643 de V[asile] Lupul.

8) Ziua Crucii. 9) Sînta Paraschiva (mai înainte St. Gheorghe), și alte două paraclise pustie la Zamca sînt în mîna armenilor, care zic că-s făcute de ei de demult; însă se văd și azi inscripții în limba română pre la unii sînți și se mai știe și aceea că un mitropolit, Dosoftei sau Teoctist, li le-a vîndut lor cu 600 galbeni. Un an scris în cifre deasupra porții cetății Zamca, 1606, pare a fi scris din nou. Armenii zic că cele de la numărul 8 și 9 sînt de la finea secolului XVI-lea.

Anul acesta s-a aflat în grădina primării din Suceava o criptă cu oase și un teoc de cruce care se vede a fi fost grandios ornată însă nu s-a găsit.

O specială condică a episcopiei de Rădăuți, unde să fie toate documentele moșiilor și celelalte acte ale episcopiei în orginal, nu e nici în Rădăuți, nici la episcopia din Cernăuți, după cît m-a informat asesorul consistorial Samuel Andrievici, cel mai inițiat din cler în asemenea materie. Documentele moșiilor episcopiei însă, ca și a tuturor moșiilor mînăstirii în original se află în arhiva ministerului de resbel din Viena, unde cu greu se poate căpăta intrarea, erau traduse foarte exact în nemțeasca, sînt toate la *tabula țării* din Cernăuți, de unde sînția sa și le-a descopiat mai pre toate și asupra cărora a făcut un studiu mai îndelungat. De pre acestea m-a poftit a vă informa că cu plăcere vă v-a trimite cîpii și relațiuni îndată ce-l veți înștiința direct și anume.

Documentele de moșii și alte relațiuni ale mînăstirilor se află la cele trei (Putna, Sucevița și Dragomirna), unele în original, altele traduse în nemțeasca. Egumenii celor două dintîi, căci la ultima n-am fost, m-au încredințat că v-ar servi cu plăcere la cererile ce le-ați face.

Cîteva șiruri despre lipovenii din Bucovina, sper că v-ar face plăcere. Ei au venit în Bucovina pre la 1789, sub Iosif II de la Marea Neagră. Au căpătat privilegiul de a nu da la oaste și s-au așezat în satele: Climăuți și Fîntîna Albă (districtul Siret), și Mitocul, respectiv Lipovenii (districtul Suceava). Acum vor să se întoarcă la ortodoxie, însă să-și aducă un preut din Rosia. Pre la 1825 ei și-au ales de preut și mitropolit pre un episcop grec surghiunit, Ambrosiu, care a stat pînă pre la 1853, cînd l-au silit politica să le hirotonisească pre un dascăl al lor prost din Siret, Chiprian, carele au murit preste cîțiva ani, iară pre la '57 a sînțit pre dascalul Chiril ce rezida în Fîntîna Albă, unde e și mînăstire de călugări și călugărițe. În acest sat și în Mitoc-s *popovți*, iar în Climăuți *bezpopovți*. Teofil Bendela a scris „Istoria lipovenilor" în nemțasca pre la '45.

C. Popovici, fost prof[esor] de teologie în Cernăuți, azi membru al Consistoriului are un manuscript cît mai complet în asta mare (sic). Cred că v-ar informa mai detaliat.

G. Hurmuzaki a publicat o carte Noth und Hilferuf cu *documente* despre moșiile și drepturile cîmpulungenilor. Eud. Hurmuzaki se prepara a tipări o voluminoasă istorie a românilor basate pre multe documente noi. *Neubauer* a edat în nemțește niște povești române interesante. *Neubauer* a edat pre la

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

'54 şi '59, în două volume, „Beschreibung der Moldau und Valachei", Breslau, carte interesantă.

Miculi, o descripţiune statistică, economică, fizică, a Bucovinei tot în germană, carte ce despre ţara noastră încă nu avem.

Cartea lui Wickensader, „Urkunden der Klostern der Bucovina" se găseşte la librariul din Cernăuţi I. I. Szegierski ca şi poveştile lui Neubauer.

Despre moşiile mîn[ăstirilor] din Buc[ovina] de A. Pumnul am expediat-o azi prin poştă.

„Archivul" lui T. Cipariu încă nu vi l-am comandat, sper că va veni.

Odată cu aceste veţi primi şi ce am putut afla din cele 7 taine.

Conocariele de la Mârza nu vi le pot trămite fiind că Dlui e ocupat cu moşiia şi încă n-a dispus de timpul necesar. O pravilă de la Tîrgovişte încă n-am aflat, nici eu nu am.

Să mai adaug că părintele Severin mi-a spus că la Cucoşiu, mînăstire de dincolo de Dunăre ar fi o icoană adusă de la cetatea ce a fost faţă în faţă cu Tereghina, şi că pre acea icoană ar fi scris (în slove sau litere nu-mi aduc aminte) Sta Catarina.

În fine, binecuvîntaţi şi acum pre al Sînţiei Voastre fiu spiritual Gr. Creţu.

P.S. Am uitat a adauge că la '869 a apărut în Cernăuţi „Ermineutica" sacră de V. Ianovici, op postum, doi florini 70 cr., că Inochentie nu mai e director la Seminarul nostru [din Huşi], cu Policarp şi că mai mulţi asociaţi vor a face o tipografie în acest părăsit oraş.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

M. BRUDIU, *Paleoliticul superior şi epipaleoliticul din Moldova*, Bucureşti, editat de Oficiul de informare şi documentare în ştiinţele sociale şi politice, 1974, 187 pagini, 85 planşe şi 2 hărţi.

Volumul are două părţi, alcătuite din şase şi, respectiv, trei capitole, precum şi o bogată ilustraţie.

După ce prezintă istoricul cercetărilor, autorul tratează pe larg cadrul fizico-geografic al teritoriului studiat, fără care nu se pot înţelege şi interpreta descoperirile paleolitice. Un loc deosebit îl ocupă cele două bazine hidrografice, al Prutului şi al Bistriţei, unde s-au descoperit numeroase staţiuni paleolitice, cele două rîuri constituind medii ecologice deosebit de prielnice vieţuirii omului paleolitic. De asemenea, alte două capitole sînt consacrate faunei şi florei din pleistocenul tîrziu, pe baza descoperirilor din staţiunile paleolitice cercetate prin săpături sistematice. Precizăm că determinările de faună şi floră fosilă aduc preţioase contribuţii la încadrarea cronologică a etapelor şi culturilor paleolitice.

În ceea ce priveşte formarea teraselor Prutului şi Bistriţei şi locuirile paleolitice aflate în sedimentele acestor terase, fiind vorba de două bazine hidrografice care au evoluat diferit, este deosebit de interesant faptul că cea mai veche locuire de pe valea Prutului (premusterian) se găseşte în depozitele unei terase acumulate în interglaciarul Riss-Würm şi sculptate în vremea glaciaţiunii Würm (p. 19), iar pe valea Bistriţei, cea mai veche locuire (aurignacian inferior) se află pe o terasă acumulată în timpul glaciaţiunii Riss şi sculptată în interglaciarul Riss-Würm (p. 23). Deoarece la baza acestor terase nu s-au găsit resturi de faună anterioară glaciaţiunii Würm, urmează ca analizele palinologice să aducă noi contribuţii privitoare la condiţiile climatice în care s-au format terasele.

Capitolul al V-lea este consacrat paleoliticului superior. Autorul aduce importante precizări cu privire la cunoaşterea şi înţelegerea etapelor şi culturilor din această epocă, atît pe baza descoperirilor mai vechi, readuse în discuţie, cît şi prin cercetările proprii. Aceeaşi importanţă o prezintă aspectele evolutive ale etapelor aurignacianului şi gravetianului, prin corelarea cercetărilor din Moldova cu acelea de pe tot cuprinsul ţării şi din regiunile învecinate. Studiul precizează faptul că în primele etape ale paleoliticului superior au fost identificate locuiri de scurtă durată şi în peşteri, mai ales datorită condiţiilor prielnice pe care le găseau oamenii în aceste adăposturi naturale.

Pe teritoriul Moldovei, cele mai vechi locuiri din paleoliticul superior aparţin aurignacianului inferior, descoperite la Ripiceni-Izvor şi Mitoc-Valea Izvorului (în bazinul Prutului Mijlociu) şi la Cetăţica I (pe valea Bistriţei).

O problemă încă neelucidată pe deplin este aceea a originii gravetianului oriental — a doua etapă (=cultură) a paleoliticului superior. Şi în acest sens studiul aduce noi contribuţii prin prezentarea datelor oferite de analizele de C_{14} pentru mai multe complexe arheologice, evidenţiind faptul că locuirile gravetiene din Cîmpia Rusă sînt ulterioare celor din Centrul Europei. Pe baza datelor de care dispunem pînă în prezent, se poate, deci, afirma că din Centrul Europei s-au răspîndit spre Cîmpia Rusă primele grupuri de gravetieni. Ajunşi

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

în Moldova, aceştia s-au aşezat mai întîi pe terasele Prutului şi Bistriţei, locuind apoi în aproape întreg teritoriul Moldovei. În acest spaţiu, cercetările din ultimii ani au evidenţiat evoluţia locală pînă în gravetianul final.

Deosebit de importante sînt precizările autorului cu privire la depunerile geologice în care se găsesc locuirile aurignaciene şi gravetiene, precum şi în legătură cu tehnica şi tipologia uneltelor din paleoliticul superior de pe teritoriul Moldovei în strînsă corelare cu descoperirile din România şi din regiunile de la est de Prut, unde, prin atenta studiere a literaturii de specialitate, autorul găseşte strînse analogii, unele mergînd pînă la identitate.

În ceea ce priveşte introducerea termenului de „paleolitic de cuestă" (p. 59), poate ar trebui să se aibă în vedere că, spre deosebire de terase, locuirile paleolitice nu se află în straturile geologice care compun cuesta, ci pe suprafaţa, mai mult sau mai puţin plană, aflată la partea superioară a acestei forme de relief, cu atît mai mult cu cît, din punct de vedere geomorfologic, prin cuestă se înţelege astăzi doar abruptul, fără revers (platou).

Ultimul capitol al părţii întîi este consacrat perioadei cuprinse între paleolitic şi neolitic şi care, din punct de vedere climatic, se dezvoltă în postglaciar. Specialiştii nu au ajuns încă la o opinie comună cu privire la numele dat acestei epoci : epipaleolitic sau mezolitic, pentru ambele denumiri aducîndu-se suficiente argumente, prezentate pe larg de către autorul cărţii. Avîndu-se în vedere că tehnica de cioplire caracteristică paleoliticului superior se prelungeşte şi în postglaciar, cercetătorii români folosesc termenul de epipaleolitic.

Din cele patru culturi (=etape) ale acestei perioade, pe teritoriul Moldovei s-au descoperit doar aşezări aparţinînd swiderianului şi tardenoisianului, la care autorul lucrării mai adaugă, ca o etapă aparte, faza Măluşteni II, aspect care, după criterii tipologice şi stratigrafice, pare să dateze de la începutul epipaleoliticului.

În cele trei capitole ale părţii a II-a sînt prezentate staţiunile paleolitice şi epipaleolitice din Moldova, pe microregiuni şi bazine hidrografice, cercetate prin săpături sau identificate prin cercetări de teren, cunoscute din literatura de specialitate sau inedite, o mare parte fiind descoperite de către autorul studiului, prin cercetări prieghetice.

Lucrarea cercetătorului M. Brudiu constituie o contribuţie de valoare la cercetarea paleoliticului superior şi epipaleoliticului din Moldova. În realizarea ei, autorul s-a bazat atît pe metodele clasice de cercetare a paleoliticului : metoda tipologică, statistică, chorologică, pe care le-a coroborat cu determinările de faună şi floră şi cu alte date oferite de ştiinţele conexe.

Vasile Chirica

Banatica, Reşiţa, II, 1973, 466 p. ; III, 1975, 401 p.

Banatica, publicaţie care apare sub auspiciile Muzeului de istorie al judeţului Caraş-Severin, cu o periodicitate invariabilă pînă în prezent, a reuşit, încă de la primul volum, să se contureze ca una dintre cele mai serioase tipărituri muzeale din ţară. Deşi premisele apariţiei sale plecau de la raţiuni care priveau, înainte de toate afirmarea specificităţii spirituale caraş-severinene, această publicaţie s-a constituit cu timpul, într-un amplu demers ştiinţific care încearcă a contribui la desăvîrşirea procesului de cunoaştere a istoriei patriei, din vremurile cele mai îndepărtate şi pînă în timpurile de astăzi. În paginile sale sînt valorificate rezultatele cercetărilor întreprinse de muzeografii bănăţeni, dar nu numai de aceştia, introducîndu-se în circuitul ştiinţific atît dovezi arheologice provenite din patrimoniul muzeal al acestei zone geografice cît şi noi documente şi date istorice privitoare la acest vechi ţinut românesc. Bineînţeles, sfera cercetărilor depăşeşte în multe cazuri acest cadru, luînd forma unor întreprinderi care urmăresc clarificarea diverselor aspecte de istorie generală a ţării.

Publicaţia la care ne referim are un profil deja conturat, care învederează o unitate şi o continuitate tematică ce are în vedere direcţiile majore ale dezvoltării actuale a istoriografiei. Colectivul de redacţie, care păstrează cam ace-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

eași componență, în afara cooptării, de la un volum la altul, a unor noi membri și a precizării sarcinilor redacționale, manifestă o preocupare permanentă pentru alcătuirea unor sumare cît mai cuprinzătoare și diversificate, în care sînt reflectate, pe epoci, diferite aspecte sau stadii ale evoluției economice, sociale, politice și culturale a României. Ca pondere, însă, istoria veche ocupă spațiul cel mai întins, iar numărul contribuțiilor din acest domeniu este preponderent. Mai puțin reprezentată, pare a fi epoca contemporană, poate și ca urmare a faptului că între preocupările instituției care patronează această publicație predomină cele orientate, cu predilecție, către studierea istoriei vechi.

Volumul apărut în 1973 este deschis de rubrica *istorie veche și arheologie*, care cuprinde nouă studii, note și rapoarte de săpături arheologice. În primul studiu, Florea Mogoșanu aduce noi dovezi arheologice privitoare la paleoliticul din zona Caraș-Severin, apoi, Gheorghe Lazarovici, într-un articol documentat și bogat ilustrat, vine cu unele precizări referitoare la epoca neolitică, ocupîndu-se de tipologia și cronologia culturii Vinča în Banat, iar Petre Roman formulează unele concluzii judicioase în studiul : *Modificări structurale ale culturilor eneoliticului final din regiunea carapto-danubiană*. Această rubrică mai cuprinde, în continuare, titlurile : *Un depozit de bronzuri de la Drencova (jud. Caraș-Severin)* (Eugen Iaroslavschi), *Castrul roman de la Pojejena. Săpăturile arheologice din anul 1970* (Nicolae Gudea, Ilie Uzum), *Sondajul arheologic de la Teregova (jud. Caraș-Severin)* (N. Gudea), *Inscripții romane din castrul „Praetorium" (Mehadia)* (Ion I. Russu), *Monumente de artă provincială romană în Muzeul din Lugoj* (Dan Isac, Ion Stratan) și *Complexul ceramic de la Lenauheim (jud. Timiș) din sec. IV e.n.* (Adrian Bejan).

Epoca feudală, inclusă în rubrica *istorie medie*, este reprezentată de articolele : *Cetatea de la Pescari* (Ștefan Matei, Ilie Uzum), *Despre privilegiile Caransebeșului pînă la mijlocul secolului al XVI-lea* (Costin Feneșan), *Informații documentare privind răscoala populară bănățeană de la 1737—1739* (Costin Feneșan) și *Hărți privind exploatările miniere de la Dognecea în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea* (Volker Wollmann).

Rubrica *istorie modernă și contemporană* însumează patru articole și note din domeniul epocii moderne și tot atîtea din a celei contemporane. Notabile sînt contribuțiile aduse de Dionisie Károlyi, Nicolae Cordoș și Ludovic Báthory privind istoria construcțiilor de căi ferate în Banat între 1856 și 1914, consfătuirea confidențială a Partidului Național Român, din 13 iulie 1901, de la Timișoara și evoluția industriei miniere din Banat între anii 1919 și 1929. Mărturii documentare inedite, provenite din corespondența purtată între generalul Traian Dod și Vincențiu Babeș, ca și din cea semnată de Pavel Rotariu, sînt introduse în circuitul științific de Mihail Dan, Ilie Uzum și Gelu Neamțu, Vasile Zaberca. Ion Șerban și Constantin Brătescu sînt autorii unor cuprinzătoare investigații întreprinse în direcția cunoașterii evenimentelor care au determinat instaurarea administrației românești la Reșița, în iunie 1919, precum și a unor acțiuni revendicative ale clasei muncitoare bănățene în anii dictaturii regale sau a înfăptuirii reformei agrare din 1945 pe domeniile societății U.D.R.

Istoria culturii și a artelor este o altă rubrică, susținută de Ștefan Matei, Doru Radosav, Doina Grecu, Nicolae Bocșan și Ladislau Gyémánt. Ultima rubrică : *repertorii arheologice și bibliografii* încheie sumarul unui volum bogat și variat, revelatoriu pentru cel interesat de activitatea științifică desfășurată de istoricii bănățeni.

În cel de al treilea volum, apărut în 1975, prima rubrică și ultima au fost restructurate. Potrivit acestei măsuri redacționale, în locul rubricii care deschidea volumul precedent întîlnim alte două compartimentări, intitulate : *epoca străveche* și *perioada romană și postromană*, iar cea din urmă rubrică a devenit, după noua formulare, *cronică arheologică și repertorii*.

Ca și în tomul precedent, primele articole au ca obiect de studiu neoliticul. Gheorghe Lazarovici semnează articolul : *Așezarea neolitică de la Sîntana-Holumb*. Următoarele două contribuții, datorate lui Tudor Soroceanu și Florin Medelet, se referă la epoca bronzului. Informații noi și observații pertinente formulează M.D.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Petrovszky, I. I. Russu, Dumitru Protase, Liviu Petculescu, Doina Benea, Nicolae Budea și Ion Dragomir în legătură cu perioada romană și postromană.

Rubrica *istorie medie* cuprinde șase articole : *Locuirea din secolele XII—XIII de la Ogașul Neamțului — Comuna Berzasca (Vasile Boroneanț), Cimitirul medieval de la Gornea — „Țîrcheviște"* (Ilie Uzum), *O listă de socoteli din Banatul secolului al XIX-lea* (Ioan Dani, Costin Feneșan), *Asistența socială și lupta minerilor din Banat în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea* (Costin Feneșan), *Hărți privind exploatările miniere de la Dognecea din prima jumătate a secolului al XVIII-lea* (Volker Wollmann) și *Rolul lui Vasile Georgevici în mișcarea de emancipare a românilor bănățeni (1820—1826)* (Ladislau Gyémánt).

Epoca modernă este ilustrată de patru articole, care se ocupă de istoria mineritului și situația muncitorimii miniere în secolul al XIX-lea, precum și de mișcarea și procesul memorandist, semnate de Gheorghe Ruja, Vasile Zaberca, Nicolae Cordoș și Viorel Faur.

Studiile de istorie contemporană din acest volum se referă la diverse aspecte ale situației maselor muncitoare și a mișcării muncitorești din perioada anilor 1919—1944. Un articol care se impune a fi semnalat este cel datorat lui Gheorghe Ruja și Vasile Zaberca : *Contribuția muncitorilor la refacerea economică a țării și înfăptuirea actului revoluționar al naționalizării principalelor mijloace de producție (1944—1948).*

Cu materialele de istoria artei și a culturii și notele incluse în rubrica *cronică arheologică și repertorii* se încheie ultimul volum al *Banaticii.*

O prezentare chiar sumară a acestei publicații evidențiază competența și temeinicia investigațiilor științifice profesate de toți colaboratorii săi. Se cuvine a fi relevată observația că paginile acestei tipărituri sînt puse la dispoziția unui mare număr de specialiști de prestigiu, garantîndu-li-se în acest fel un nivel științific ridicat, fapt care contribuie la lărgirea continuă a sferei celor interesați de rezultatele activității științifice a cercetătorilor bănățeni. Articolele și notele tomului apărut în 1973 sînt semnate de 32 autori, iar cele ale tomului următor de 31, dintre care 17 nume sînt noi față de cele întîlnite în sumarul volumului precedent.

La cea de a treia apariție, *Banatica* reprezintă una dintre publicațiile muzale pe deplin afirmate, justificînd întru totul speranțele exprimate la data fondării sale. Ceea ce ridică, însă, semne de întrebare este adoptarea unei compartimentări a sumarului cu rubrici permanente și precis formulate. Așa, de pildă, ultima rubrică, modificată de la un număr la altul în funcție, credem, de conținutul materialelor ar putea fi restructurată, asigurîndu-i-se astfel continuitatea. *Cronica arheologică* ar putea deveni o rubrică permanentă, găsindu-se încă una, cu un titlu general, care ar putea fi *miscelanea*, în care să fie incluse restul materialelor ce nu pot, prin diversitatea lor, a se constitui într-o rubrică strict delimitată ca preocupări și perioadă. Apoi, s-ar impune poate, în economia fiecărui volum, includerea unei rubrici de *recenzii și note bibliografice*, precum și a alteia intitulată *viața științifică*. Facem aceste propuneri gîndindu-ne la faptul că orice cititor al *Banaticii* este în mod sigur interesat și de alte publicații și lucrări cu conținut istoric, care, însă, necesită a fi recomandate. Rubrica intitulată *viața științifică* o considerăm necesară pentru că, prin intermediul ei, ar putea fi aduse la cunoștința celor interesați atît planurile de cercetare ale instituțiilor muzeale bănățene, necunoscute în general, cît și preocupările științifice care n-au ajuns încă a fi valorificate. În acest fel s-ar evita eventualele paralelisme, iar ceilalți cercetători din țară ar fi informați asupra activității științifice desfășurată în această regiune a țării.

În afară însă de orice alte considerații, *Banatica* rămîne o publicație valoroasă, așteptată cu real interes de toți cei preocupați de cunoașterea istoriei patriei.

Gh. I. Florescu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

VASILE NEAMȚU, *La technique de la production céréalière en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIII-e siècle*, București, Ed. Acad., 1975, 270 p+52 fig.

Cartea profesorului Vasile Neamțu, apărută în colecția *Bibliotheca Historica Romaniae* (secția de istorie economică) abordează o problemă pe cît de importantă pe atît de dificilă. Importantă pentru că se referă la sectorul de bază al economiei feudale, dificilă pentru că o astfel de întreprindere a necesitat investigații deosebite în științele auxiliare istoriei și în alte domenii. Dificultatea a fost sporită și de stadiul în care se afla studierea problemelor legate de evoluția tehnicii producției agricole pe teritoriul țării noastre. Argumentele lingvistice, de care s-au folosit majoritatea cercetătorilor pentru rezolvarea problemei originii și evoluției agriculturii, s-au dovedit a fi insuficiente. Numai cu ajutorul unor astfel de materiale cercetarea acestui sector a fost sortită la rezultate parțiale și de cele mai multe ori, nu dintre cele dorite. O argumentație unilaterală nu a putut preciza contribuția populației geto-dacice în domeniul tehnicii agricole și nici etapele principale ale evoluției acesteia.

Amploarea cercetărilor arheologice din ultima vreme a oferit perspective noi pentru cercetarea tehnicii producției agricole în epoca feudală.

Preocupat de rezolvarea tuturor aspectelor pe care le incumbă această temă majoră, autorul a utilizat o informație extrem de bogată și diversă. Surse arheologice, etnografice, lingvistice, iconografice și documentare, interne și externe, adunate cu grijă și selectate cu o înaltă competență, au concurat la realizarea celei dintîi sinteze refertioare la evoluția tehnicii producției cerealiere românești. Autorul s-a văzut nevoit, nu de puține ori, să extindă, în timp și spațiu, limitele pe care și le-a propus inițial. Și aceasta din dorința, firească, de a realiza o operă cît mai durabilă. Aria de referință merge, uneori, din Japonia pînă în Anglia și din Scandinavia pînă în Sicilia.

Cartea cuprinde o prefață, cinci capitole și concluzii. Succesiunea și echilibrul părților componente asigură lucrării o structură judicioasă. O ilustrație bogată, formată din peste 180 desene și reproduceri foto grupate tematic în 52 figuri, demonstrează, mai mult, proporția investigațiilor.

În capitolul I, intitulat *Recherches sur la technique de la production agricole sur la teritoire de la Roumanie (Cercetări în legătură cu problemele tehnicii agricole pe teritoriul României)* sînt discutate, cronologic și tematic, preocupările din acest domeniu, începînd de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și pînă în zilele noastre. Autorul remarcă contribuția specialiștilor din diferite domenii (istorici, arheologi, etnografi, lingviști, economiști, sociologi, agronomi), români și străini, la studierea acestei probleme. Concluziile acestora au fost utilizate, de cele mai multe ori, în sensul disciplinei pe care o slujeau.

Astfel procedîndu-se, nu s-a putut crea o imagine de ansamblu. Or, important este, remarcă cu dreptate prof. V. Neamțu „nu tabloul static al tehnicii producției agricole dintr-o anumită etapă istorică, ci procesul dinamic al evoluției sale" (p. 26). O asemenea imagine se poate obține numai pe baza analizei și coroborării tuturor surselor de informare accesibile într-un anumit stadiu de dezvoltare al cercetării, așa cum, de altfel, a procedat autorul lucrării pe care o prezentăm.

Factorii care au putut influența ocupațiile agricole și, prin urmare, evoluția tehnicii, fac obiectul capitolului al II-lea *(Conditions phisico-geographiques et population)*. Autorul stăruie, în măsura în care subiectul o impune ,asupra factorilor geografici, demografici, economici, sociali și politici precizînd rolul fiecăruia dintre aceștia în domeniul complex al tehncii agricole.

Capitolul următor, al treilea, cel mai amplu din întreaga lucrare, este rezervat uneltelor agricole *(Outilage agricole)*. Acest compartiment a ridicat, credem, cele mai dificile probleme autorului. Aflat în fața unor materiale de forme și proveniențe diferite, prof. V. Neamțu a trebuit să recurgă, foarte adesea, la metoda comparativă pentru a găsi similitudini. Uneltele agricole sînt tratate evolutiv, surprinzîndu-se tendința permanentă de diversificare și îmbunătățire a acestora în vederea măririi capacității de producție. O prezentare detaliată a

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

repertoriului uneltelor de arat și de recoltat a prilejuit autorului constatări cu caracter general, definitorii pentru procesul pe care l-a urmărit. Prezența în limba noastră a unor termeni agricoli fundamentali de origine latină, persistența unor cuvinte geto-dacice în legătură cu ocupațiile agricole, anumite obiceiuri de iarnă dovedesc, cu prisosință, că agricultura are o veche tradiție la noi. Descoperirile arheologice, din ce în ce mai numeroase, demonstrează „nu numai o continuitate de viețuire ci și de îndeletniciri agricole ale populației autohtone" (p. 43).

O importanță deosebită prezintă terminologia instrumentelor de arat. Anumite cuvinte care definesc uneltele de arat, considerate de către unii cercetători a fi de origine slavă reprezintă, după autorul acestei lucrări, „o moștenire dacică". Și aceasta pentru că „graiul geto-dacilor făcea parte din același grup, *satem*, al limbilor indo-europene ca și slava veche" (p. 140). Așa, bunăoară, termenul *plug* nu este de origine slavă. Populația din Dacia, foarte probabil, a cunoscut și uneltă și termenul înainte de venirea slavilor. Cuvîntul *plug* a putut pătrunde în vocabularul limbilor slave și germane „prin intermediul populațiilor care au moștenit elementele de cultură materială și spirituală romană" (p. 145). Prof. V. Neamțu împărtășește opinia cercetărilor care i-au atribuit acestui termen o origine celtică.

Un istoric al cerealelor care s-au cultivat în Țara Românească și Moldova face obiectul capitolului al IV-lea *(Céréales)*. Este vorba despre grîu, secară, mei, torg, părîng, hrișcă, porumb, orz și ovăz. Unele dintre acestea au stat la baza alimentației populației de la noi în Evul mediu. Și această analiză oferă autorului prilejul unor constatări foarte interesante privind continuitatea de viață, ocupații și obiceiuri ale românilor. Faptul că „denumirile latinești s-au păstrat în limba română pentru aproape toate cerealele dovedește, indiscutabil, că populația băștinașă, românească, nu s-a rupt niciodată de îndeletnicirile agricole". Concomitent nu sînt ignorate nici „contactele localnicilor cu populațiile slave stabilite pe teritoriul Daciei și nici cele întreținute cu popoarele de origine slavă din vecinătatea României" (p. 225).

În capitolul al V-lea și ultimul, autorul se ocupă de muncile agricole *(Travaux agricoles)*. Principalele operațiuni, cum ar fi pregătirea solului pentru arat, aratul, semănatul, întreținerea și recoltatul cerealelor „erau concepute și executate după anumite reguli, tradiționale, acceptate de toți membrii obștii" (p. 228). Și în acest domeniu, termenii de bază (a ara, a semăna, a culege, a aduna, a încărca, a treiera etc.) sînt, de asemenea, de origine latină. Dincolo de aceasta, legăturile întreținute de localnici cu slavii așezați pe teritoriul României au lăsat urme în vocabularul agricol. Termenii de origine slavă „s-au adăugat celor latini sau, uneori, i-au înlocuit pe aceștia" (p. 265). Ca și celelalte aspecte, terminologia românească referitoare la terenurile de cultură și muncile agricole atestă o continuitate a îndeletnicirilor agricole la populația băștinașă și, în același timp, legăturile cu populațiile slave.

În finalul analizei tuturor aspectelor privitoare la originea și evoluția tehnicii producției cerealiere pe teritoriul Moldovei și Țării Românești, autorul formulează cîteva constatări de ordin general. Surse informative foarte diferite dovedesc că cultura cerealelor a fost o veche și importantă îndeletnicire a populației autohtone. Ea s-a practicat fără întrerupere pentru că, fără întrerupere a fost viețuirea românilor pe acest pămînt. Elementele de tehnică agricolă geto-dacă și romană s-au păstrat și s-au transmis în regiunile noastre pînă în evul mediu. Conservarea în limba noastră a unor termeni agricoli de origine geto-dacă ca și faptul că „terminologia agricolă *fundamentală* este de origine latină demonstrează că în aceste regiuni elementele *esențiale* ale tehnicii agricole nu s-au putut perpetua decît prin intermediul populației daco-romane" (p. 267). Ceea ce, nu exclude legăturile cu alte medii ca acela bizantin, slav sud-dunărean și maghiar. Pentru epoca feudală nu se poate vorbi, așa cum s-a încercat uneori, despre o stagnare aproape totală și îndelungată în acest domeniu. Înoiri, cîteodată remarcabile, au avut loc și în acest domeniu, și aceasta datorită dezvoltării economiei feudale, a meșteșugurilor. Creșterea productivității, în anumite perioade, se explică nu numai prin calitatea solului ci și prin îmbunătățirea tehnicii.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Lucrarea prof. V. Neamțu este rezultatul unei munci asidue și pasionate. Autorul s-a angajat să elucideze probleme de istorie economică ce au presupus investigații dintre cele mai diferite în țară și în străinătate. O experiență bogată, completată cu calitățile de fin observator al transformărilor survenite în acest domeniu, a dus la rezultate primite cu legitim interes de către specialiștii din diferite domenii de activitate. Editată într-o limbă de circulație, această carte va putea fi utilizată și de către specialiștii din alte țări interesați în cunoașterea realităților românești. Mai mult, prin intermediul acestei lucrări, o parte dintre cercetătorii străini ai acestei probleme (ne gîndim, în primul rînd, la cei de bună credință) vor avea prilejul să-și modifice optica în legătură cu o serie de probleme fundamentale de istorie românească.

I. Toderașcu

PETRU DEMETRU POPESCU, *Basarab I*, București, Ed. militară, 1975, 144 p.

Cartea lui Petru Demetru Popescu, apărută în seria „Domnitori și voievozi ai țărilor române" se recomandă, după propria mărturisire a autorului din *Cuvînt înainte*, drept o evocare a personalității Intemeietorului, oprindu-se la elementele esențiale care îi definesc domnia și organizarea statului feudal Țara Românească la începuturile dezvoltării sale. Subiectul în sine este dificil datorită incertitudinilor provenite din sărăcia documentară a acestei perioade, autorul fiind nevoit să selecționeze și să opteze între numeroasele puncte de vedere emise în istoriografia noastră și care rămîn deocamdată în stadiul ipotezelor.

Primul capitol oferă o imagine generală asupra zorilor feudalismului românesc, asupra configurației politice externe și a implicațiilor ei în evoluția ulterioară a evenimentelor în această parte a Europei. În procesul de formare a statului feudal Țara Românească autorul surprinde două etape: de început (a doua jumătate a secolului al XIII-lea) și cea a desăvîrșirii lui (între deceniile II și III ale secolului al XIV-lea) (p. 23). Considerăm că etapizarea întreprinsă de autor conține în sine o doză de rigiditate în înțelegerea procesului istoric pe care l-a constituit formarea statului feudal. Astfel, din acest proces, autorul exclude — nejustificat — o seamă de factori desprinși, în special, din analiza rezultatelor arheologice care contribuie la înțelegerea mai nuanțată a originilor acestui proces încă înainte de a doua jumătate a secolului al XIII-lea. În acest context, referindu-se, pe drept cuvînt, la înfiriparea alianței româno-tătare împotriva pericolului maghiar, autorul îi exagerează caracterul — care rămîne exclusiv politic — punînd la baza ei interese religioase, lupta „schismaticilor" contra catolicismului (p. 15).

Capitolul al II-lea repune în discuție cîteva din opiniile în legătură cu tradiția „descălecatului" și Negru Vodă, autorul opiniind pentru ideea că numele acestuia este inventat de tradiție, nefiind în legătură cu o singură persoană. De asemenea este acceptată ideea — mai veche în istoriografia noastră — după care Țara Românească n-a avut un „descălecător" ci un „întemeietor", în persoana lui Basarab I.

Trebuie să semnalăm aici confuzia repetată pe care o face autorul cînd consideră că Basarab I a pus bazele unei dinastii în Țara Românească (p. 5, 50, 56). Termenul, astfel folosit, trădează o înțelegere inexactă a specificului domniilor în țările române unde dreptul de primogenitură în succesiunea la domnie era înlocuit sau se asocia cu principiul eligibilității.

În capitolul III se încearcă o reconstituire sumară — în baza informațiilor de care dispunem — a cîtorva aspecte ale societății medievale, la începuturile dezvoltării ei: formarea orașelor medievale, a monumentelor de arhitectură, organizarea curții. Și aici, puținătatea izvoarelor și folosirea unor surse de mîna a doua fac ca autorul să apeleze adesea la simple prezumții (p. 63—64; 74—81).

Organizarea militară a țării, cu evidențierea factorului de continuitate, este subiectul capitolului al IV-lea pentru ca în continuare (cap. V) autorul să se refere la momentul 1330 — constituirea statului feudal independent. Țara Româ-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nească. Sînt prezentate acțiunile politice și militare anterioare luptei de la Posada, cauzele ei imediate, autorul prezentînd cîteva din opiniile în legătură cu dificila problemă a localizării ei. El înclină, cu „certitudine" (!) pentru localizarea propusă de Andrei Pandrea (la Pripoarele Perișanilor), deși argumentele invocate pot fi încă discutate și completate, cum consideră chiar autorul localizării.

Cartea se încheie cu o sumară încercare de definire a personalității lui Basarab I în istoria patriei.

Așa cum se poate observa din cele de mai sus, cartea lui Petru Demetru Popescu este o sinteză scrisă în dorința popularizării eroului de la Posada. Din același motiv autorul a apelat la o manieră mai mult literară de tratare deși cartea nu este lipsită în final de o notă bibliografică, pe alocuri însă lacunară (nu sînt menționate cîteva cărți de primă importanță).

S-ar mai putea reproșa autorului concesia prea largă față de unele ambiguități de limbă, străine manierei istorice de tratare („asemenea cavaleri („înzăuați" — n.n.) vor fi existat și în oștile unui Litovoi și Seneslau" p. 117—118; 74 etc.) unele aprecieri forțate (p. 131) sau unele artificii literare perimate (Basarab, „de pe înălțimile Posadei, *tuna cu glas de bucium*" (subl. ns. p. 5).

Preferabil ar fi ca asemenea cărți de popularizare și omagiere a personalităților istorice — a căror importanță nu mai necesită a fi demonstrată — să îndeplinească într-o măsură adecvată și exigențele științifice.

Ștefan Lemny

Documenta Romaniae Historica, A. Moldova, volumul I (1384—1448), întocmit de C. CIHODARU, I. CAPROȘU și L. ȘIMANSCHI, București, Ed. Acad., 1975, LV+604 p.

După o lungă așteptare, Editura Academiei a scos de sub tipar volumul I — al patrulea însă, ca ordine de apariție [1] — al seriei *A, Moldova*, din noua colecție de documente medievale interne *Documenta Romaniae Historica*, rod al muncii pe care trei reputați medieviști ieșeni — prof. Constantin Cihodaru, I. Caproșu și Leon Șimanschi [2] — o desfășoară de ani de zile și care nu are, ca rezultat, doar acest tom. O observație, care nu atinge nici munca aceasta, nici valoarea, mai presus de orice discuție, a cărții, ni se pare, însă, absolut necesară pentru a înțelege un anumit mod de a „organiza" munca în domeniul editării izvoarelor istoriei noastre medievale: în marea lor majoritate, documentele cuprinse în prezentul volum văd lumina tiparului pentru a treia (uneori chiar și a patra) oară [3], în ultimii 50 de ani, în timp ce mii de documente din secolul al XVII-lea (ca să nu mai vorbim de cele ale secolului al XVIII-lea)! ne rămîn, încă, necunoscute. Această „organizare", ca și ritmicitatea [4] apariției volumelor din *D.R.H.* — dacă ea va fi păstrată, în continuare, de Editura Academiei — nu ne îndreptățește

[1] Volumele precedente au apărut în următoarea ordine: vol. XIX (1626—1628), în 1969; vol. XXI (1632—1633), în 1971; vol. XXII (1634), în 1974; de ce lipsește vol. XX (pentru anii 1629—1631)?

[2] La întocmirea volumului, au colaborat și cercetătorii Georgeta Ignat și Nistor Ciocan.

[3] Cele mai multe, au fost cuprinse în colecția lui Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, I—II, Iași, 1931—1932, și reproduse în *D.I.R.*, 1/XIV, XV (1384—1475). Numeroase documente fuseseră, însă, publicate și înainte de colecția lui M. Costăchescu, altele, date de acesta după còpii, traduceri, regeste, au fost editate ulterior după originale.

[4] Cf. și observațiile lui I. Caproșu, în acest „Anuar", VIII, 1971, p. 515 și X, 1973, p. 600; Ștefan S. Gorovei, *Instrumentele de lucru ale istoricului*, în „Contemporanul", nr. 4 (1315) din 21. I. 1972, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

speranța că vom avea prilejul — chiar și cei mai tineri dintre cercetători — să ne folosim de întreaga colecție !

Volumul cuprinde, pentru perioada 1384—1448, un număr de 300 de documente, din care 290 autentice și 10 false. Față de colecția *D.I.R.*, pentru aceeași perioadă, o bună parte din acte se publică pentru prima oară după originale, după forme mai bune sau după cele dintîi ediții ale lor. O întrebare, tulburătoare, stăruie : ne rezervă viitorul plăcuta surpriză a descoperirii unor noi documente din perioada cuprinsă în volumul de față ? Răspunsul poate fi afirmativ, și acest optimism e îndreptățit de trei exemple. Astfel, cam cu un an înainte de apariția volumului, a fost comunicat un document din 18 aprilie 1397 [5] ; apoi, după apariția volumului, a fost tipărit originalul actului din 20 iunie 1438 [6], reprodus în *D.I.R.*, I, sub nr. 184, după o traducere germană. Adăugăm — al treilea exemplu — că și originalul actului din 10 ianuarie 1429 (nr. 82) a intrat de curînd în depozitele Muzeului de Istorie a R.S.R.

După prefața în care se dau toate deslușirile asupra documentelor, formelor și locurilor de păstrare a acestora, metodei de editare etc., urmează o bogată bibliografie [7] (cu prescurtările folosite în volum), lista de abrevieri și rezumatele documentelor (în română și franceză). Volumul se încheie cu toate anexele trebuitoare unei asemenea lucrări : doi indici, excelent lucrați, unul toponomastic (în care se fac și identificările localităților, cu numele lor actuale) și altul de materii (instituții, lucruri etc.), o listă de concordanțe pentru documentele cu datele rectificate, lista documentelor anulate (copii, traduceri, regeste identice cu originalele, sau între ele, dar păstrate cu date diferite), lista documentelor eliminate din volum (prin redactarea lor, dincolo de marginile cronologice ale acestuia) și din colecție, lista cuvintelor slave din traduceri și rezumate și a cuvintelor slave scrise prescurtat. Au fost reproduse, în fotocopii — nu întotdeauna foarte citețe — un număr de 73 originale autentice și trei pergamente false.

Dedicînd acest prim volum memoriei lui Mihai Costăchescu, istoricii ieșeni și-au îndeplinit o datorie de onoare față de strălucitul înaintaș, care, de unul singur, a dat la lumină, între 1931 și 1948, marea colecție cuprinzînd documentele, interne și externe, emise de cancelaria domnilor Moldovei de la 1384 pînă la 1527 [8]. Prin această colecție monumentală, care a rămas și azi un neprețuit tezaur de informații privitoare la evenimentele, oamenii și localitățile acelor vremuri, Mihai Costăchescu a continuat — dar la un nivel cu cît mai înalt, din toate punctele de vedere ! — opera începută înainte de primul război mondial de Ion Bogdan, editorul documentelor lui Ștefan cel Mare [9]. Iar după 1948, aportul lui Mihai Costăchescu la pregătirea celor 11 volume de *Documente privind istoria României (D.I.R.)*, seria A, Moldova (1384—1625), a fost deosebit de însemnat, întrucît el avea adunate, deja, majoritatea documentelor moldovenești, pînă spre finele veacului XVI [10].

Spre deosebire de colecția *D.I.R.*, noua colecție reproduce și textele originale, însoțite, firește, de traduceri exacte și nearhaizate. Ca metodă de transcriere a

[5] M. Vatavu, *Un document de la Ștefan I*, în acest „Anuar", XI, 1974, p. 235—238.

[6] Damian P. Bogdan, *Cinci acte moldovenești din anii 1438, 1531, 1601, 1604, și 1668*, în „Revista de istorie", 2/29, 1976, p. 244—245.

[7] Cu privire la uricul fals al lui Iurg Koriatovici (nr. I), trebuia menționat și articolul lui P. P. Panaitescu, *Jourij (Jourg) Koratovič, prince lithuanien, et Moldavie*, în volumul omagial Hrușevski, I, Kiev, 1928, pp. 462—465, care, deși nu reproduce textul actului, conține dovezile istorice cele mai puternice pentru falsitatea lui, nereluate în studiul din „Revista Istorică Română", II, 1932.

[8] M. Costăchescu, op. cit. ; *Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare*, Iași, 1933 (ca supliment la ediția lui I. Bogdan) ; *Documente moldovenești de la Bogdan voievod (1504—1517)*, București, 1940 ; *Documente moldovenești de la Ștefăniță voievod (1517—1527)*, Iași, 1943 ; *Documente de la Ștefan cel Mare*, Iași, 1948.

[9] I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, 2 vol., București, 1913.

[10] *D.I.R., Introducere*, I, p. 54.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

textelor slave, volumul de față este în evident progres față de colecțiile care l-au precedat. Astfel, se știe că Gr. Tocilescu, transcriind documentele slave din arhivele ardelene, a păstrat și prescurtările, și literele suprascrise ; era, așa-zicînd, o ediție fotografică [11]. I. Bogdan, care a criticat această metodă, întregea prescurtările, lăsînd, însă, nemarcate literele suprascrise. Alt sistem a adoptat Mihai Costăchescu ; el nu întregea prescurtările, nici chiar acelea tipice formularisticii de cancelarie, în schimb, aducea în rînd, între paranteze rotunde, literele suprascrise. Aceasta era, cum observa P. P. Panaitescu, în recenzia la volumul documentelor lui Ștefăniță, „o metodă care șovăie între reproducerea fotografică și ediția critică : nu se completează prescurtările, se indică între paranteze literele aruncate deasupra rîndului, nu se pun majuscule la începutul frazei și la numele proprii, dar se despart cuvintele și se introduce o punctuație modernă" [12].

Editorii prezentului volum nu mai au nici o șovăire. Literele suprascrise sînt aduse în rînd, *renunțîndu-se la marcarea acestei operațiuni prin paranteze rotunde ;* textele sînt frazate cu punctuația modernă, *majusculele fiind folosite acolo unde era necesar.* În plus, cunoașterea adîncă a particularităților scrierii slavoane din prima jumătate a secolului al XV-lea i-a determinat pe autori — cum se precizează chiar în prefață — „nu numai să procedeze la întregirea tuturor abrevierilor rezultate din suprascrierea consoanelor finale, dar și să consemneze, în paranteze rotunde, vocalele adăugate, pentru a nu prezenta o imagine deformată a textelor originale și pentru a da posibilitatea unui control rapid al transcrierilor" [13]. Diferitele modalități de prescurtare a cuvintelor de către diecii domnești sînt înregistrate într-o listă din anexele volumului. Datorită acestui procedeu, textele slave nu se mai prezintă ca niște rebusuri, inabordabile pentru cei nefamiliarizați cu particularitățile scrierii avansate, ceea ce face ca volumul să poată fi utilizat ca *manual în seminariile de paleografie slavă,* alături de nelipsitele planșe fotografice. Sugerăm acest lucru cu atît mai mult, cu cît, pe de o parte, nu avem, încă, un manual propriuzis de paleografie slavă, iar pe de altă parte, nutrim convingerea că deprinderea se capătă mai ușor, și cunoștințele sînt mai temeinice, prin lucrul direct, pe un material prelucrat cu atîta îngrijire, decît prin învățarea mecanică a unor reguli și principii privitoare la scrierea, descifrarea și traducerea textelor slavone.

Îmbunătățiri ale metodei generale de editare a colecției *D.R.H.* — enunțate în prefața primului volum al seriei B, Țara Românească — se aduc și în ceea ce privește descrierea arheografică și bibliografică a fiecărui document. Într-o ordine perfect logică, se indică formele în care s-a păstrat documentul respectiv — original, copie, traducere, rezumat, mențiune, extras — „reținîndu-se doar următoarele două trepte inferioare ale formei editate și înlăturîndu-se celelalte, cu excepția cazurilor cînd acestea au oferit, totuși, informații în plus" [14]. Acolo unde a fost necesar, au fost adăugate comentarii prețioase asupra aspectului, datei sau sigiliilor documentelor.

Ori de cîte ori e cazul, se descriu pecețile documentelor păstrate în original. Ar fi fost, poate, mai utilă reproducerea măcar a celor mai reprezentative, care marchează evoluția elementelor peceții domnești. Căci, pentru specialiști — sigliografi și heraldiști — descrierile, oricît de exacte, nu pot suplini imaginea însăși, necesară pentru a stabili diferitele modificări suferite de stema de stat de la o domnie la alta sau chiar în cadrul aceleiași domnii.

O altă inovație — pentru care I. Caproșu a militat consecvent în anii din urmă [15] — este deslavizarea numelor de genul *Braevici* sau *Bîrlici,* traduse prin

[11] [Gr. Tocilescu], *534 documente slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Brașovul, 1346—1603,* [Viena, 1905—1906], București, 1931. V. și rezenzia lui P. P. Panaitescu, în „Revista Istorică Română", I, 1931, p. 312—319.

[12] Recenzia în „Convorbiri literare", LXXVII, februarie 1944, p. 243.

[13] *Prefață* la volumul pe care-l recenzăm, p. VIII.

[14] *Ibidem.*

[15] Cf. acest „Anuar", IX, 1972, p. 541.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

fiul lui Brae, fiul lui Bîrlă. Procedeul ni se pare potrivit, dar, firește, numai pentru prima generație, cînd — de exemplu — Duma *Braevici* era în adevăr fiul lui Brae ; la generațiile următoare, însă, trebuie păstrată forma în *-ici*, statornicită ca patronim. Studiul genealogiei familiilor respective arată că, în unele cazuri, numele s-au adaptat formelor limbii române — *Braevici* a devenit *Brăescu*, iar satul familiei s-a numit *Brăești*, ambele nume existînd și azi — pe cînd, în alte cazuri, a rămas în vechea formă : Bîrlici, Hudici se întîlnesc și în secolul al XVIII-lea.

Ceea ce distinge în mod deosebit acest prim volum al seriei *A, Moldova* este efortul alcătuirilor lui de a stabili, pe de o parte, *autenticitatea* actelor, iar pe de altă parte, *data* lor cît mai exactă, chiar și în cazul unor documente aparent autentice sau bine datate. Cît de necesare și importante sînt, pentru nenumărate aspecte ale cercetării istorice, aceste operațiuni preliminare, nu mai e cazul să o spunem. De altminteri, chiar unul din editorii volumului ne-a arătat ce foloase aduc aceste operațiuni, efectuate cu competență și migală [16]. În ceea ce privește volumul de față, vom cita, în acest sens, doar trei exemple, referitoare la cronologia și genealogia voievozilor de la începutul veacului al XV-lea. Astfel, eliminarea documentului datat 11 februarie 1400 (nr. III, la documente false) din seria celor autentice reașează începutul domniei lui Alexandru cel Bun în 1400, păstrîndu-se data de 23 aprilie din letopisețul anonim al Moldovei [17]. Actul nr. 13 fusese publicat pînă acum cu data de 28 iulie *1411*, ceea ce provoca nedumeriri cu privire la anul morții jupanului Bogdan, fratele lui Alexandru cel Bun. Încă din 1971, L. Șimanschi a arătat că avem de-a face cu un fals parțial [18], anul corect fiind *1401*. Mai mult chiar : confruntarea documentelor din volum cu izvoare de altă natură a permis editorilor introducerea unor corecturi chiar acolo unde, aparent, nu era cazul ; așa e, de pildă, documentul nr. 46, datat — în traducerea germană prescurtată, în care ni s-a transmis — 14 aprilie *1415* ; prin el, Alexandru cel Bun a întărit mănăstirii Moldovița o danie făcută de soția sa Ana „chiar înaintea morții sale" ; ori, piatra de pe mormîntul de la mănăstirea Bistrița, al doamnei Ana, are pentru moartea acesteia, data de 2 noiembrie 1418 [19]. In plus, relatînd întîlnirea lui Alexandru cel Bun la Snyatin, în mai 1415, cu regele Vladislav Jagello al Poloniei, cronicarul Jan Dlugosz arată că, la banchetul care a avut loc atunci, a participat și soția domnului Moldovei [20]. Aceste elemente i-au determinat pe autori să declare greșită data de 1415 și să propună 1419 sau 1421.

Datorită acestei griji deosebite, 104 documente — din totalul celor 290 autentice cuprinse în volum — au fost redatate. Dealtfel, anumite documente trebuie din capul locului suspectate în privința datării ; e cazul mai ales al acelora păstrate în rezumate sau traduceri germane. La unul din acestea, din 1428 (nr. 72), găsim, de pildă, data de *31* aprilie, evidentă greșeală a rezumatorului (datorată neatenției, firește, ca și acel *30 februarie*, scăpat de N. Iorga într-un volum al colecției *Hurmuzaki*, dar, alteori, acestei neatenții i se alătură, evident, slaba cunoaștere a grafiei slavone).

---

[16] L. Șimanschi, *Autenticitatea și datarea unor acte publicate în colecția „Documente privind istoria României"*, în acest „Anuar", I, 1964, p. 87—105 ; idem. *Precizări cronologice privind istoria Moldovei între 1432—1447*, în aceeași publicație, VII, 1970, p. 59—81.

[17] *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI publicate de Ioan Bogdan*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1959, p. 14.

[18] L. Șimanschi, *Falsificarea parțială a unui document din vremea lui Alexandru cel Bun*, în „Revista Arhivelor", 3/1971, p. 479—488.

[19] *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1958, p. 271—272.

[20] Cf., pentru discuția în jurul acestei informații, C. Racoviță, *Începuturile suzeranității polone asupra Moldovei (1387—1432)*, extras din „Revista Istorică Română", X. 1940, p. 14—15.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Dată fiind grija editorilor pentru datări cît mai precise, e de neînțeles cum a rămas documentul nr. 20 cu data de 1 mai 1406, cînd, așa cum se arată și în comentariul cronologic, această dată nu e deloc sigură. Menționarea lui Iliaș îl plasează după 1414, după cum menționarea lui Ștefan — nu ca emitent, firește; numele lui a fost luat, în rezumatul respectiv, din formula credinței — ar permite așezarea documentului în 1429.

O inovație remarcabilă a autorilor a făcut ca volumul să cuprindă și unele documente de o factură deosebită; primul se rezumă la intitulația și formula de încheiere (locul și data) dintr-un document — azi dispărut — emis de Roman I (nr. 3); elementele respective au fost menționate de Neculai Costin în letopisețul său, și s-a putut stabili că el nu le-a extras nici din uricul din 1393 (singurele documente păstrate integral din domnia lui Roman I). Al doilea (nr. 15), e un document din vremea lui Alexandru cel Bun, menționat[22] în hrisoave din 1624 și 1627, și acestea păstrate doar prin rezumatele germane din celebrul *Index Zolkieviensis* (lista documentelor Mitropoliei Moldovei, duse de mitropolitul Dosoftei în Polonia, în 1686, și rezumate la Zolkiew, în 1783, de casierul regal al Liovului, Johan Anastasius Manowarda; repetatele demersuri întreprinse pentru regăsirea originalelor acestor acte au fost sortite, pînă acum, eșecului); prin acel document Alexandru cel Bun a dăruit Mitropoliei Moldovei satul Poiana Vlădicăi, de lîngă Iași, unde el, împreună cu clerul, boierii și poporul, a întîmpinat moaștele Sf. Ioan cel Nou, aduse, după dorința sa, de la Cetatea Albă. Rezumatele germane ale actelor din 1624 și 1627 nu au reprodus și data acestui document (obiceiul de a reproduce și data documentelor menționate apare mai tîrziu), așa că editorii l-au datat <1402—1407>, socotind că moaștele Sf. Ioan au fost aduse în 1402, cum s-a propus într-o cercetare mai veche[23] și ținînd seama de faptul că, într-un vechi comentariu asupra actului în cauză, este menționat, „ca emitent, și Bogdan (indicat, însă, ca fiu al lui Alexandru cel Bun)", și pe care autorii îl identifică cu jupanul Bogdan, *fratele* domnului, mort în 1407. După cum se știe, aducerea moaștelor Sf. Ioan e fixată, în cronica lui Grigore Ureche, în anul 6923, adică 1415[24], anul 1402 fiind doar *dedus* dintr-o interpolare a lui Misail călugărul[25]. Cum o întreagă țesătură de elemente — le vom expune cu alt prilej — pledează pentru anul 1415 și cum în același vechi comentariu cronologic „se notează anul 1414 (fără văleat)", după cum ne spun editorii, credem că actul menționat la nr. 15 va fi avut, în original, văleatul 6923 (1415), din care copistul-rezumator german a scăzut 5509, astfel rezultînd anul 1414 din acel comentariu. Și la documentul nr. 17, din 7 *ianuarie* 1403, copistul german a echivalat văletul 6911 cu anul 1402!!

Atenta publicare a actului din 6 iulie 1413 (nr. 35) a relevat o serie de greșeli ale celui care a tradus și a rezumat, în germană, acest act prin care Alexandru cel Bun a dăruit domeniul Coțmani „doamnei Anastasia, soacra noastră", cu titlu viager. Aceste greșeli arată că cel care a citit documentul nu era așa sigur pe cunoștnițele sale de slavonă (sau, poate, pergamentul era mai prost păstrat), așa încît revine întrebarea: doamna Anastasia era numită, în originalul slavon, ТЕСТА (soacră) sau ТЕТА (mătușă)? Personal, înclinăm pentru a doua

---

[21] Leon Șimanschi și Georgeta Ignat, *Constituirea cancelariei statului feudal moldovenesc (II)*, în acest „Anuar", X, 1973, p. 124—125.

[22] Sugerăm, chiar, excerptarea, din documentele ulterioare, a tuturor mențiunilor despre acte arse, putrezite, furate, pierdute, precum și mențiunile despre acte existente la data menționării lor, dar azi pierdute sau necunoscute. Această operațiune — ale cărei rezultate vor fi din multe puncte de vedere folositoare — o pot întreprinde studenții, în cadrul seminariilor de istorie medievală românească, fie ca o aplicație practică, fie ca o lucrare de seminar.

[23] C. Bobulescu, *Pentru pomenirea lui Alexandru cel Bun*, Chișinău, 1934, p. 29 și, mai ales, nota 4.

[24] Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. II, București, 1968, p. 78.

[25] *Ibidem*, p. 75—76.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

variantă, mai logică și din punctul de vedere genealogic, și din cel al donației însăși, al cărei caracter *viager* arată că doamna Anastasia nu avusese copii (nici piatra ei de mormînt, de la Rădăuți, nu dă numele vreunui soț).

•

Prin îngrijirea cu care a fost alcătuit, prin toate îmbunătățirile aduse metodei de editare a textelor slave, prin surplusul de informații autentice pe care le pune la îndemîna unor largi cercuri de cercetători — nu numai medieviști — volumul I al seriei *A. Moldova* din colecția *D.R.H.* constituie o realizare prestigioasă, motiv de mîndrie nu numai pentru istoricii ieșeni, dar și pentru întreaga noastră știință istorică. De altminteri, de la continuatorii experimentați ai operei lui Gheorghe Ghibănescu și Mihai Costăchescu nici nu ne-am fi așteptat la altceva. Nu ne rămîne decît să le urăm — *și să ne urăm* — ca într-un răstimp rezonabil să poată da la lumină și restul, imens, al tezaurului documentar al istoriei poporului român.

Ștefan S. Gorovei

Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenburgen, begründet von FRANZ ZIMMERMANN, Fünfter Band, 1438—1457, nummer 2300—3098, mit 9 Tafeln, bearbeitet von GUSTAV GÜNDISCH, 1975, Böhlan Verlag, Köln—Wien <și> Ed. Acad., București, LX s+638 p.

Cartea cuprinde un „Cuvînt înainte" și „Introducere", redactate în limbile română și germană și o listă de regeste numai în limba română. Urmează textele documentelor în original, prevăzute cu regeste și note bibliografice, și, cînd editorul a socotit că e cazul, și scurte indicații menite să lămurească anume probleme din act în legătură cu discuțiile care au avut loc asupra acestora. Volumul se încheie cu: o listă bibliografică cu dublă titulatură (germană și română), „Lista arhivelor cercetate", „Lista documentelor facsimilate" și „Lista documentelor false", (citești trele aceste liste cu o dublă redactare), apoi un „Index toponimic și onomastic", precedat de cîteva cuvinte asupra felului în care a fost întocmit (indicațiile în limbile germană și română), și un număr de nouă planșe, numerotate de la I—IX, cu fotocopii de pe documente și sigilii.

Lucrarea se prezintă în condițiile grafice superioare și într-o bună ținută științifică. Autorul culegerii, dr. Gustav Gündisch, fost director al arhivelor din Sibiu, trebuie considerat ,prin ce a publicat pînă acum studii de istorie și ediții de documente, printre cei mai buni cunoscători ai istoriei sașilor din Transilvania și unul dintre cercetătorii cei mai bine informați ai istoriei legăturilor Transilvaniei cu Țara Românească și Moldova. Autorul este dublat de un perfect cunoscător al istoriei generale a evului mediu. Cum e de așteptat din partea unui medievist de talia dr. Gündisch, el este și un bun cunoscător al latinei medievale și al paleografiei acestei limbi, ca și al științelor ajutătoare ale istoriei. Dr. G. Gündisch a editat încă din 1937 volumul IV al acestei culegeri de documente inițiată de Fr. Zimmermann, care, în colaborare cu C. Werner și G. Müller, a alcătuit și tipărit primele trei volume între anii 1892—1902. Încă dinainte de 1937, deci de aproape patru decenii, dr. Gündisch continuă lucrările asupra volumelor următoare, dintre care, cel de față, al V-lea a văzut de curînd lumina tiparului. După cum arată și prof. Ștefan Pascu, autorul „Cuvîntului înainte" ,volumul cuprinde un număr de 799 de documente păstrate în originale, transumpturi, copii contemporane sau ulterioare. Dintre acestea 365 sînt inedite, adică peste 45% din totalul documentelor editate, 275 au fost tipărite în diverse publicații greu accesibile astăzi și pe drept cuvînt caracterizate drept „quasi inedite". Restul de 159 de acte, tipărite în diverse colecții au fost date în volumul de față, numai sub forma de regest sau text parțial.

Față de edițiile anterioare ale documentelor aceasta datorită dr. G. Gündisch se prezintă în condiții cu mult îmbunătățite. E adevărat că numărul documentelor inedite care privesc și pe români e cu mult mai mic decît acela al docu-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mentelor care se raportează exclusiv la populațiile săsești, sau la colaborarea lor cu secuii. Aceasta se explică ușor dacă ținem seama că cercetătorii români, și în rîndul întîi vechea Academie, și-au dat interesul ca să se adune și publice tot ce se referea la români în diferite arhive, inclusiv cele transilvane. Dar aceste inedite scoase la lumină în colecția îngrijită de dr. Gündisch prezintă un interes deosebit. Atragem atenția asupra însemnătății cîtorva din ele : actul datat 25 octombrie 1446, prin care Guvernatorul Ioan de Hunedoara anunță pe brașoveni despre noua monedă introdusă și interdicția de a mai folosi „nec asparos, neque monetam voivodae Transalpinarum aut aliam antiquam monetam" (op. cit., p. 178—179, doc. nr. 2555) ; actul din 18 iulie 1452 prin care Ioan de Hunedoara, guvernatorul Ungariei, intervine către castelanii de la Bran pentru a nu taxa oneros pe negustorii care vin cu mărfuri din Țara Românească (p. 352, doc. nr. 2785) ; actul datat de editor „către sfîrșitul lui septembrie 1453", care cuprinde instrucțiunile în legătură cu încercarea de a soluționa conflictul care opusese în anii 1451—1452, pe Vladislav, voievodul Țării Românești lui Ioan de Hunedoara (p. 425—426, doc. nr. 2883) ; scrisoarea din Tîrnova 30 aprilie 1454, a lui Ioan de Hunedoara, comite al Bistriței, adresată brașovenilor ca, în contul censului Sf. Martin, să elibereze următoarele arme lui Stoica (Ghizdavăț), pentru apărarea Chiliei : „duo milia sagittas, quindecim arcus, ducenta amenta vulgo ideg et duas centenas aut masas ferri" ; act din Brașov, datat 17 noiembrie 1454 : judele și sfatul intervin pe lîngă voievodul Țării Romnești (Vladislav II) să elibereze din închisoare pe un secui care-i fusese predat de Petru, voievodul Moldovei (p. 468, doc. nr. 2940).

Dar mai ales interesează felul în care au fost reeditate documentele care văzuseră lumina tiparului în diverse publicații mai vechi, uneori cu lipsuri însemnate. Și astfel de lipsuri se întîlnesc atît în documentele împrăștiate în diverse periodice, sau culegeri cu caracter mai restrîns, cît și în cunoscuta publicație de documente Hurmuzaki, inițiată și efectuată de Academia Română. Aceasta s-a datorat fie faptului că înșiși editorii lor nu aveau pregătirea necesară pentru munca pe care și-o asumase, fie numai faptului că ei nu s-au găsit în posibilitatea de a face aceste publicații după documente originale sau copii fără defecte.

În privința lipsurilor existente în colecția Hurmuzachi e de observat că ele se datorează unor cauze deosebite. Pentru volumele editate de N. Densușianu aceste lipsuri sînt datorate atît împrejurării că acesta a fost pus în situația de a folosi copii defectuoase sau ediții anterioare datorate unor diletanți în materie (a se vedea în acest sens notițele bibliografice la documentele publicate de Hurmuzaki, *Documente*, I, 2 și II, 1), dar și împrejurării că acesta, după cît se înțelege din publicațiile amintite, nu dispunea de o pregătire suficientă în probleme de cronologie medievală, necesară muncii în care se angajase ; unele documente publicate în volumele care i se datorează deși au elemente cronologice necesare datării, editorul n-a trecut la transpunerea datei după sistemul actual de datare. (Vezi în acest sens documentele publicate în colecția citată). Cît despre lipsurile, destul de numeroase, care se întîlnesc în Hurmuzaki *(Documente* XV, 1), editat de N. Iorga, acestea în marea majoritate sînt de imputat copiilor de care învățatul amintit a trebuit să se servească în alcătuirea ediției. Aceleași lipsuri se întîlnesc de altfel și în documentele latinești înserate, din 1905, de I. Bogdan, în cunoscutele *Relații*, care folosesc aceleași copii pe care Iorga le va folosi mai tîrziu în Hurmuzaki, XV, 1. N. Iorga, în „Cîteva cuvinte preliminare", cu care deschide publicația de documente Hurmuzachi, Documente XV, spune : „... aș fi dorit să pot da această publicație în alte condiții...". „Ediția a ieșit însă cu ceea ce avem astăzi prin cercetările funcționarilor din arhivele" (Brașovului, Sibiului și Bistriței) : „dd. Franz Zimmermann, Albert Berger și Friederich Stenner „...îndreptarea"... s-a făcut fără (ca editorul) să aibă originalul înaintea ochilor, a locurilor așa de multe, care erau vădit greșite" (N. Iorga, loc. cit., p. 1—11).

Am controlat cîteva din documentele publicate în Hurmuzaki, *Documente* XV, cu actele corespunzătoare din ediția dr. G. Gündisch. Dăm în acest sens, pentru necesitățile de spațiu, numai cele constatate în actul cu data de 10 septembrie 1456 (Scrisoarea lui Vlad Vodă către Brașoveni) și numai transcrierile greșite de cuvinte care schimbă înțelesul actului :

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Hurmuzaki, *Documente* XV_1 p. 45—46	Gündisch, op. cit., p. 542—3
„prius dedimus"	„praesens damus"
„venientem"	„venturam"
„moliores"	„mollices"
„neforte"	„neffacte"
„per viam"	„per omnia"
„ad bonorem"	„ad honorem"

Dr. G. Gündisch în lucrarea sa a căutat să revizuiască tot ce publică după originale sau copii cît mai apropiate de originale — aşa încît lecturile dumisale îndreaptă o serie de greşeli de transcriere strecurate în actele publicate de editorii anteriori. Acolo unde totuşi a fost nevoit să se adreseze unor copii defectuoase el a făcut cele mai plauzibile rectificări — în sensul cuprinsului, dîndu-şi interesul să clarifice textul. De notat, cum e dealtfel cunoscut specialiştilor, uneori şi în textele originale se întîlnesc neclarităţi, pe care editorul a ţinut să le lămurească sau măcar să le explice, se înţelege indicînd intervenţia în nota de subsol, cea ce în cazul de faţă dr. Gündisch a făcut în mod curent.

O deosebită atenţie a pus editorul şi în ce priveşte corectarea cronologiei unor documente (în afara calculării datei la documentele a căror datare rămăsese necompletă la editarea anterioară). Se ştie că diversele cancelarii apusene au folosit pe lîngă sistemul de datare actual în uz prin a.e.n., luna anului şi ziua din lună, atît vechiul sistem roman (kalende, none şi ide), de asemenea acela după aşa zisul calendar bisericesc, care datează folosind ca reper sărbătorile din ciclul pascal sau al nativităii, şi într-o tot atît de largă măsură data sărbătoririi unui sfînt oarecare. Dar dintre acestea din urmă, multe sărbători sînt mobile (în special ciclul pascal), apoi folosirea datării după sărbătorile religioase, dat fiind marele număr al membrilor bisericii canonizaţi care poartă acelaşi nume, lipsa cunoaşterii mai aprofundate a acestora, ca şi folosirea unor table de nume necomplete (Giry e necomplet pentru unele ţări din centrul Europei ca Ungaria şi Polonia şi în multe cazuri chiar Grotefend), a dus la datări defectuoase. Acest lucru s-a datorat uneori şi necunoaşterii „stilului" pe care-l folosea cancelaria în cauză la un moment dat. Şi din acest punct de vedere lucrarea dr. G. Gündisch a căutat şi izbutit în cele mai multe cazuri să aducă îndreptări. Astfel, în ce priveşte documentele despre relaţiile cu ţările româneşti amintim, între altele: actul de mărturie dat de conducerea Transilvaniei unor locuitori din Braşov în legătură cu un litigiu care avusese loc în timpul pătrunderii armate a lui Ioan de Hunedoara, guvernatorul Ungariei, în părţile transalpine spre Nicopole; actul fusese datat „2 iulie 1447" (Hurmuzaki—Iorga, *Documente*, XV_1, p. 34, doc. nr. LVII). G. Gündisch îi calculează data de lună şi cea de zi „29 ianuarie" (loc. cit., p. 185—186, doc. nr. 2564); data actului: Timişoara, 1448, prin care guvernatorul Ioan de Hunedoara, anunţa pe braşoveni să folosească moneda ungară în comerţul cu Ţara Românească, fusese calculată de N. Iorga „29 februarie" (Hurmuzaki XV_1, p. 34—35); ea e corectată în culegerea nouă la „7 martie" (*Urkundenbuch*, V, p. 243—244); scrisoarea din Pesta, prin care acelaşi guvernator cere Sfatului din Braşov ştiri despre turci, fusese datată în Hurmuzaki (XV_1, p. 35—36) cu „17 iulie 1449"; noua ediţie rectifică data fixînd-o la „iulie 10" (ibidem, p. 279 ,doc. nr. 2682); scrisoarea adresată de Vlad Ţepeş autorităţilor din Sibiu, cărora le impută că ţin la ei pe acel „sacerdos wolachorum, qui se nominat filium vayvodae" (Vlad Călugărul); datată de Iorga cu „14 februarie" 1457 (Hurmuzaki, *Documente*, XV_1, p 47—48, doc .nr. LXXXII) cît timp dr. Gündisch (op. cit., p. 566—567, doc. nr. 3070) adoptă data de 14 martie calculată de I. Bogdan (Relaţiile, p. 318—319).

Altor documente, care în colecţiile mai vechi nu avusese fixată data de lună şi zi, fie din lipsa elementelor cronologice din ele, fie din cauză că editorul n-o putuse calcula, noua culegere le-o fixează. Astfel e cazul cu actul din 1452, prin care Ioan de Hunedoara, guvernatorul Ungariei, face cunoscut o nouă emisiune monetară. Deşi actul dă indicaţia completă „datum... feria tertia prosima ante festum beatorum Simonis et judae apostolorum, anno domini...", editorul

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

N. Densușianu reproduce numai milesimul (Hurmuzaki, *Documente*, II_2, p. 15, doc. nr. XI). În culegerea de față se calculează data după sistemul actual „24 octombrie" (loc. cit., p. 358, doc. nr. 2797). La fel se procedează și în legătură cu actul prin care Ladislau de Palocz și Nicolae de Uylak notifică împăcarea dintre regele Ladislau Postumul și văduva lui Ioan de Hunedoara (Hurmuzaki, *Documente*, II_2, p. 89, doc. nr. LXXII, care e datat numai 1457), fixîndu-i data „iunie-iulie" (Gündisch, loc. cit., p. 571), rezumat cu bibliografia, doc. nr. 3076).

De notat că autorul culegerii n-a încercat și o redatare a documentelor slavo-române reproduse în regeste, după vechile ediții ale lui Miletici și Agura, I. Bogdan, Stoica Nicolaescu și Grig. Tocilescu — deși e de toată evidența că datarea acestora, conjecturală, în unele cazuri a putut astăzi să fie rectificată. Dar acest lucru ar fi cerut, pentru fiecare caz în parte, dat fiind lipsa unor criterii mai precise de datare, o discuție a cărei dezvoltare n-o putea cuprinde publicația de față.

Sînt, credem, de făcut și unele rezerve asupra anume detalii ale lucrării. Între altele și în legătură cu felul în care au fost alcătuite regestele din capul documentelor, ca și din lista care precede editarea lor. Ni se pare că în unele cazuri aceste regeste sînt prea sumare și aceasta se petrece în detrimentul cunoașterii, în linii mari, a conținutului actului. Astfel vom da ca exemplu doc. nr. 2607 din 10 noiembrie 1447, prin care Ioan de Hunedoara, din Sighișoara, confirmă că procesul dintre nobilul Jodoc de Kussor și cîțiva cetățeni din Sibiu a fost amînat (regest op. cit., p. XXXIX în l. română și p. 215 regest în l. germană). Actul însă menționează cauza acestei amînări, obiect foarte important în cunoașterea evenimentelor epocei : „propter ingressum exercitus contra nephandum Vlad vaivodam Transalpinum instaurati" ; documentul din 24 octombrie 1452, din Osi prin care „Guvernatorul Ioan de Hunedoara comunica brașovenilor introducerea unei monede noi" (Gündisch, regest, op. discutat, p. XLVII și p. 358—359), în regestul german se adaugă, că se interzice circulația altor sorturi de monete : „und verbietet den Umlauf anderer Geldsorten". Însă în act se specifica în mod explicit : „nullam aliam videlicet nec asparas necque monetam voivodae Transalpinarum aut aliam antiquam monetam in contrarium huiusmodi praesentibus monetae acceptare et cursum habere permittatis et permitti faciatis" (Ibidem). În același sens vom cita și regestul care precede scrisoarea către sașii din Transilvania. Regestul alcătuit de dr. Gündisch are următorul cuprins : „Ladislau, regele Ungariei dă poruncă sașilor din Transilvania să apere hotarele Țării și în special moșiile lui Ioan de Hunedoara împotriva voievodului Țării Românești (regest în l. română, p. LVI și cu același conținut și regest în l. germană, p. 519). Dar în act se dau și detaliile care au determinat intervenția regelui către conducerea sașilor : i s-a plîns Ioan de Hunedoara, comitele de Bistrița, că voievodul Țării Românești îi atacă posesiunile ca și pe acele ale sașilor și a cerut ca regele să judece acest conflict. Suveranul ungar a invitat pe voievod să pună capăt atacurilor pînă la judecarea litigiului în fața sa. Dacă acesta nu se supune invitației regale, sașii sînt îndatorați să apere, contra zisului voievod, propriile lor domenii precum și pe acelea ale comitelui de Bistrița. În sensul acesta, credem, se cuvenea alcătuit rezumatul actului.

S-au strecurat în lucrarea dr. G. Gündisch și cîteva alte lipsuri, desigur nu menite să micșoreze valoarea ediției dar care se abat de la regulile de metodologie și pot în același timp continua confuziile provocate de edițiile anterioare. În rîndul întîi aceea de a introduce în regestele actului elemente care nu-i aparțin, fără a se atrage atenția asupra acestui lucru. E doar stabilit că regestul trebuie să cuprindă un rezumat cît mai complet al cuprinsului actului regestat, dar numai atît. Ca o abatere de la această regulă e de citat felul în care noul editor, urmînd pe editorii anteriori ai actului, I. Bogdan (*Relațiile*, p. 314, nr. 255) și N. Iorga (Hurmuzaki, *Documente*, XV_1, p. 35, nr. 60) a regestat documentul dat din Tîrgoviște 31 octombrie 1448 de „Wlad, partium Transalpinarum vaivoda". Regestul și în noua ediție are cuprinsul următor : „Tîrgoviște, Vladislav, voievodul Țării Românești" (Gündisch, regest în l. română, p. XLII și l. germană p. 265). Cerce-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

țările mai noi au dovedit că actul nu a fost emis de Vladislav II ci de Vlad (Țepeș). Regestul se cuvenea să cuprindă numele lui Vlad vodă ca emițător.

O a doua procedare, după noi, greșită, aceea care se întîlnește în ediția discutată în legătură cu scrisoarea din 10 octombrie 1441, se datorează lecturii neatente a ei. Scrisoarea e regestată de dr. G. Gündisch în modul următor: „Nicolae de Uylak și Ioan de Hunedoara, voievozi ai Transilvaniei, *intervin în favoarea* voievodului Vlad Dracul de a bate monede la Brașov" (regest în l. română, p. XXXII și la fel în l. germană p. 90—91, doc. nr. 2426). Contrar celor afirmate în regestele alcătuite de dr. G. Gündisch, în actul citat e specificată trecerea privilegiului de a bate monedă, pe care-l avusese mai înainte Vlad voievodul Țării Românești ,asupra celor doi voievozi ai Transilvaniei (a se vedea în această privință și discuția la Fr. Pall, *Iancu de Hunedoara și confirmarea privilegiului pentru negoțul Brașovului și al brașovenilor cu Țara Românească în 1443*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj", IX, 1966, p. 63—64). Și aici dr. Gündisch a urmat pe istoricii I. Bogdan și N. Iorga, fiind influențat de traducerea lor greșită (N. Iorga, în Hurmuzaki, *Documente*, XV_1, p. 27 și I. Bogdan, nota la doc. nr. LII, din *Relațiile*, p. 77, pe care-l pune în mod greșit în legătură cu actul din 16 octombrie 1441. În adevăr I. Bogdan traduce și el această scrisoare în sensul în care o va înțelege și Iorga. Dar în legătură cu greșita traducere a scrisorii din 16 octombrie 1441, I. Bogdan a datat „1441—1442" și scrisoarea lui Vlad Dracul către brașoveni prin care, între altele, le anunța viitoarea sa emisiune monetară (*Relațiile*, p. 75—77). De la Bogdan datarea greșită a acestei scrisori a trecut și în ediția îngrijită de dr. G. Gündisch, care și el afirmă că a fost emisă „nach 1441, Oktober 16" (Ibidem, p. 91, doc. nr. 2427). Istoricul Fr. Pall a arătat, credem în mod întemeiat, că scrisoarea nu poate fi decît din 1438 și e de pus în legătură cu ultima emisiune monetară a lui Vlad Dracul (Fr. Pall, *op. cit.*, p. 75).

N-am menționat aceste mici scăderi cu intenția de-a încerca să micșorăm valoarea ediției ci numai pentru a atrage luarea aminte a autorului asupra unei mai atente priviri asupra obiectului studiat.

Volumul al V-lea din colecția de documente săsești, recent apărut dă posibilitatea cunoașterii mai aprofundate, în continuare, a trecutului acestei populații, care de mai bine de opt veacuri conlocuiește și colaborează cu populația românească la dezvoltarea vieții în spațiul Transilvan. De asemenea această populație a avut cele mai întinse relații cu țările românești de la răsărit și sud de Carpați. Opera, cum s-a observat aici pe scurt, concentrează documentele care cuprind aceste legături din scurta perioadă de zece ani, și le dă la lumină în condiții științifice cu totul superioare, aducînd un serviciu considerabil științei istorice din Patria noastră, ca și studiilor de istorie în general. Cercetătorii acestei epoce, în studiile lor vor trebui, ca alături de alte publicații de izvoare istorice, să se adreseze și ediției dr. G. Gündisch, care pe lîngă faptul că lărgește posibilitățile de cunoaștere ale epocii, aducînd noi izvoare în discuție, de asemenea prezintă într-un corpus documentele împrăștiate în diverse publicații. Ea oferă îndreptări de datare și lecturi, în cele mai multe cazuri mai bune decît lecturile oferite de vechile ediții.

Se cunoaște din citatele folosite în lucrări anterioare că dr. G. Gündisch a continuat munca de culegere a documetnelor și dincolo de data de 1457. E de dorit, în interesul științei, ca și volumele următoare, pregătite de dînsul, desigur, cu aceiași competință, să vadă cît mai curînd lumina tiparului.

Const. A. Stoide

ȘT. OLTEANU, *Les pays roumains à l'époque de Michel le Brave (L'Union de 1600)*, București, Ed. Acad., Bibliotheca Historica Romaniae, 1975, 159 p.

Apărută cu prilejul aniversării a 375 de ani de la prima unire a celor trei țări române, cartea cercetătorului Ștefan Olteanu este concepută ca un omagiu adus Unificatorului, propunîndu-și, după propriile cuvinte ale autorului „să înlăture absența, resimțită de mult timp, a unei monografii consacrate epocii lui

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Mihai Viteazul" şi să sintetizeze într-o nouă viziune recentele rezultate ale cercetării istorice cu privire la ultimul deceniu al secolului al XVI-lea (p. 8). Editată într-o limbă de largă circulaţie, cartea înlesneşte totodată accesul, reclamat de mult timp, al cercetătorilor de peste hotare la cunoaşterea mai detaliată a condiţiilor în care s-a realizat prima unire a ţărilor române, semnificaţia şi rolul ei în istoria naţională şi în cadrul relaţiilor internaţionale. Acestea sînt doar cîteva elemente ce fixează de la început însemnătatea cărţii la care urmează să ne referim, recomandînd-o atenţiei.

Cele şapte capitole ale cărţii oferă o imagine generală asupra complexităţii de aspecte în care se impune analizarea actului politic al unificării ţărilor române şi personalitatea de care se leagă realizarea lui.

Capitolul I (*Ţările Române şi contextul relaţiilor internaţionale în Europa centrală şi de sud-est la sfîrşitul secolului al XVI-lea*, p. 9—21) surprinde implicaţiile politice europene determinate de înaintarea turcilor, însemnătatea Ligii Sfinte în lupta antiotomană şi rolul care a revenit Ţărilor Române, datorită situaţiei lor geografice şi politice. Această încadrare permite înţelegerea mai largă a locului şi importanţei pe care Ţările Române, şi în special Ţara Românească au avut-o în lupta antiotomană de la sfîrşitul secolului al XVI-lea. Un interes deosebit prezintă capitolul II (*Realităţi economice, sociale şi politice în timpul ultimelor decenii ale secolului al XVI-lea în Ţările Române*, p. 23—72) pentru încercarea de explicare a bazei economice în care s-a desfăşurat lupta pentru libertate şi unitate sub conducerea lui Mihai Viteazul. Prezentînd coordonatele generale şi particulare ale dezvoltării economice a Ţărilor Române, pe baza celor mai recente rezultate ale literaturii ştiinţifice autorul apreciază că în acest timp „producţia a urmat cursul său în principalele sectoare economice, locuitorii ţărilor în aceeaşi măsură ca autorităţile turceşti fiind direct interesaţi în creşterea ei" (p. 43). Punctul acesta de vedere vine astfel să nuanţeze consideraţiile mai vechi şi mai noi ale istoriografiei noastre care explica slaba dezvoltare a societăţii feudale româneşti, de la sfîrşitul secolului al XVI-lea, prin exercitarea opresivă a suzeranităţii otomane. În acelaşi capitol autorul insistă asupra situaţiei şi raporturilor sociale pentru a evidenţia contradicţiile interne ale societăţii feudale şi implicaţiile lor în politica lui Mihai Viteazul. Tabloul Ţărilor Române în epoca lui Mihai Viteazul este continuat cu o analiză a organizării militare şi a aparatului diplomatic a căror dezvoltare se face remarcată acum. Referinţele din capitolul III (*Regimul suzeranităţii otomane în Ţările Române la sfîrşitul secolului al XVI-lea;* (p. 73—79) vin să completeze această imagine prin prezentarea condiţiilor specifice în care s-a manifestat dominaţia otomană la nordul Dunării.

Sînt relevate formele prin care suzeranitatea otomană se agravase tot mai mult şi implicaţiile acestei situaţii în determinarea atitudinii adoptată de boierime şi celelalte categorii sociale în lupta antiotomană în timpul lui Mihai Viteazul. Pe fondul acestor realităţi interne şi internaţionale, autorul încadrează în capitolul III personalitatea domnului (*Mihai Viteazul reprezentant al aspiraţiilor de libertate şi independenţă ale poporului român*, p. 81—90). Evitînd să stăruie în controversata problemă a originii lui Mihai, preocuparea principală se concentrează aici spre reliefarea personalităţii sale pornindu-se tocmai de la transformările şi înnoirile prin care trecuse societatea feudală românească la sfîrşitul secolului al XVI-lea. În acest sens, Ştefan Olteanu pune în discuţie cîteva aspecte, originale şi interesante, menite să contureze domnitorul de acţiune, întruchipînd pe plan politic interesele unei clase sociale cu un profil nou „care începea să se afirme din ce în ce mai puternic şi care reprezenta, în această epocă, tendinţe de transformări sociale: negustorii" (p. 13). Strădania voievodului de a-şi creia un domeniu feudal unitar şi intenţia de a realiza un „domeniu funciar al domniei cu caracter permanent" (p. 86) pun în evidenţă o sensibilă evoluţie în concepţia politică şi economică a domnitorilor noştri. Comparaţia cu Ştefan cel Mare la care autorul va apela şi cu alt prilej, deşi pune anumite probleme sub raport metodologic, este elocventă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Lupta pentru independența Țării Românești, sub Mihai Viteazul și etapele acestui proces constituie obiectul capitolului V *(Declanșarea războiului de eliberare. Recucerirea independenței țării*, p. 91—105). Ștefan Olteanu pune aceste momente ale luptei pentru libertate în legătură cu pregătirea „grandiosului act al unificării Țărilor Române sub un singur sceptru" (p. 105).

Realizarea temporară a unirii, privită însă într-o perspectivă mai largă, care angajează toate coordonatele ei istorice, este tratată mai detaliat în capitolul VI *(Mihai Viteazul „Restitutor Daciae". Semnificația istorică a primei uniri a Țărilor Române* (p. 107—142). O atenție aparte se acordă bazei etnice a Unirii, autorul apelînd la o literatură științifică de dată recentă care demonstrează că „ideea unității provinciilor românești care constituiau deja o singură unitate etnică și teritorială sub numele de Dacia și ideea romanității poporului nostru erau cunoscute în mediile culturale ale reședinței voievodale, fiind cunoscute și afirmate chiar de voievod" (p. 116). Punctul de vedere susținut de Șt. Olteanu este acela că realizarea unității Țărilor Române constituia un deziderat în „programul politic" (p. 105) al domnului, criza politică din Transilvania și apoi din Moldova, fiind doar *ocazia* în realizarea acestui plan. Sînt prezentate apoi etapele unirii, măsurile întreprinse pentru consolidarea ei, reacția statelor vecine, asasinarea lui Mihai Viteazul și importanța istorică a primei uniri a Țărilor Române.

Cartea se încheie cu un capitol referitor la *Mihai Viteazul în concepția contemporanilor și în conștiința posterității* (p. 143—159) care cuprinde principalele aprecieri asupra faptelor și imaginii voievodului, cuprinse în lucrările europene ale timpului, în istoriografia românească, în portretistică sau în folclor. Se stăruie de asemenea asupra valorii de simbol al ideii de unitate națională de care s-a legat numele lui Mihai Viteazul odată cu manifestarea politică a conștiinței naționale.

Așa cum am menționat de la început, lucrarea reține atenția istoriografiei noastre chiar dacă ea pare a fi destinată în special asigurării unei mai bune cunoașteri în străinătate a țărilor române în epoca lui Mihai Viteazul, constituind prima realizare de proporții în acest sens. Ea nu reprezintă numai o sinteză și o reflectare a stadiului istoriografiei noastre privind această epocă ci și o izbutită prezentare a primei uniri a Țărilor Române într-un cadru mai larg, prin evidențierea tuturor coordonatelor istorice ale dezvoltării societății feudale românești de la sfîrșitul secolului al XVI-lea. Sînt avansate și unele aprecieri interesante, uneori prea puțin dezvoltate și argumentate, care fac din lucrarea lui Șt. Olteanu și „o carte de interpretare" în termenii în care-și definea P. P. Panaitescu monografia, neegalată pînă azi, despre aceeași personalitate. Astfel, unirea Țărilor Române de la 1600 ca și întreaga epocă a domniei lui Mihai Viteazul apar în cartea lui Șt. Olteanu într-o perspectivă istorică nouă, deschisă către zorile moderne ale dezvoltării societății românești.

Trebuie să menționăm că, în condițiile în care a apărut, cartea lui Șt. Olteanu nu a putut să folosească, în sinteza pe care și-a propus-o, și valoroasa literatură științifică apărută chiar în anul 1975. Din această cauză, în unele chestiuni cartea la care ne referim nu reflectă contribuțiile cele mai recente în cercetarea acestei epoci (este cazul scrisorii autografe a lui Mihai Viteazul despre care se afirma că exprimă voința sa de a uni cele trei țări române, (p. 125).

Trebuie să sesizăm și lipsa nejustificată pentru asemenea lucrare a unui capitol introductiv cuprinzînd istoriografia asupra temei tratate de autor, referințele de la sfîrșitul cărții avînd un caracter prea sumar și incomplet.

S-ar fi impus de asemenea unele nuanțări sau lărgirea tratării anumitor probleme. Instaurarea dominației otomane în Țările Române, spre exemplu, acceptată de autor la mijlocul secolului al XVI-lea ar fi necesitat unele precizări, pentru relevarea condițiilor specifice în care aceasta a început și s-a manifestat în fiecare din cele trei țări. Alte aspecte anunțate de autor (gîndirea social politică a lui Mihai Viteazul, oglindirea personalității sale în folclor) nu-și găsesc

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

un spațiu corespunzător importanței lor, chiar dacă autorul nu și-a propus decît oferirea unei sinteze. Ar fi fost totodată necesar ca în discutarea statutului politico-juridic al Transilvaniei (cap. VI) autorul să țină seama și de actele interne ale cancelariei românești în care Mihai Viteazul se considera domn iar nu guvernator cum apare în reporturile cu imperialii (p. 125). În acest fel s-ar fi înțeles și mai bine caracterul unirii politice de la 1600.

Deși în general cartea la care ne-am referit se remarcă printr-un limbaj al probității științifice nu putem lăsa totuși neobservate cîteva locuri în care autorul riscă, făcînd unele afirmații neargumentate (se afirmă că „unitatea provinciilor românești [era] cunoscută și afirmată de chiar Mihai Viteazul", p. 116, sau că acesta „n-a ascuns *niciodată* (sic !) intenția sa de a realiza o *confederație* (sic !) română", p. 127) sau utilizînd termeni improprii (ca cel de „marile puteri", p. 134, pentru a desemna Imperiul habsburgic, Imperiul otoman și Polonia).

Cu aceste aprecieri și sumare observații considerăm cartea lui Șt. Olteanu o reușită sinteză în măsură să stimuleze interesul pentru cercetarea în continuare a unor aspecte mai puțin studiate privind epoca lui Mihai Viteazul. Cartea constituie totodată o lucrare de referințe pentru istoricii români și în special străini, fiind astfel un meritat omagiu adus viteazului domn și unirii la a cărui înfăptuire el a contribuit atît de mult.

Ștefan Lemny

*** *Mihai Viteazul. Culegere de studii,* București, Ed. Acad., 1975, 280 p.

Împlinirea a 375 de ani de la înfăptuirea primei uniri politice a românilor a prilejuit apariția mai multor contribuții științifice, în rîndul cărora se înscrie și culegerea de studii pe care o prezentăm, apărută sub egida Institutului de istorie „N. Iorga" și avînd ca redactori coordonatori pe Paul Cernovodeanu și Constantin Rezachevici ; *Cuvîntul înainte* este semnat de Ștefan Ștefănescu.

Deschizînd șirul articolelor acestui volum, studiul lui Ștefan Pascu, *Mihai Viteazul și Transilvania* (p. 11—24) analizează principalele împrejurări ale unirii Transilvaniei cu Țara Românească, conținutul și sensul măsurilor de guvernare întreprinse de Mihai. Acestea (în special atitudinea față de situația și religia românilor transilvăneni) lasă să se întrevadă intenția permanentizării unirii Transilvaniei cu Țara Românească, idee pentru care Mihai Viteazul și-a sacrificat viața. Sesizăm în studiul lui Ștefan Pascu persistența punctului de vedere — mai vechi în istoriografie — după care unitatea țărilor române „a pus stăpînire pe întreaga sa ființă" (a lui Mihai Viteazul — n.n.) *încă de la ocuparea tronului* (p. 13) — idee contrazisă însă, oarecum exclusivist, chiar în același volum de Constantin Rezachevici (p. 51, 72—73).

Bogat în informații inedite și prețioase este studiul lui Carol Göllner despre *Semnificația europeană a luptelor lui Mihai Viteazul în cadrul războaielor turcești din secolul al XVI-lea* (p. 25—36). Se oferă aici perspectiva unei înțelegeri profunde a politicii antiotomane promovate de Mihai într-un context politic mai larg, european, relevîndu-se astfel, plenar faima eroului de la Călugăreni.

Locul lui Mihai Viteazul în scrierile și acțiunile premergătoare Unirii de la 1859 este pe larg analizat într-un studiu al lui Dan Berindei (*Mihai Viteazul în viziunea generației făuritorilor României moderne,* p. 37—50), autorul insistînd îndeosebi asupra istoriografiei de la Miron Costin pînă la Nicolae Bălcescu și Mihail Kogălniceanu. Se arată că, în conștiința generației făuritorilor României moderne Mihai Viteazul a devenit simbol al luptei pentru unire.

Studiul lui Constantin Rezachevici, *Gîndirea politică a lui Mihai Viteazul și etapele elaborării planului de dobîndire a Moldovei* (p. 51—73), jalonează momentele care anticipează această acțiune, analizată recent, într-o viziune nouă

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de profesorul Constantin Cihodaru (*Cercetări istorice*, Iași, 1974). Pornind de la unele idei ale lui P. P. Panaitescu, C. Rezachevici consideră că planul lui Mihai „s-a cristalizat cu timpul, în funcție de numeroși factori interni și externi, în condițiile luptei antiotomane" (p. 51), el stabilind, pe baza unei minuțioase documentații, care sînt etapele acestui plan. Analiza acestor etape scoate în evidență mai exact una din rațiunile politice, uneori eludată, care a stat la baza înfăptuirii unirii : *necesitatea apărării* (p. 72) mai eficace împotriva pericolului extern.

Un substanțial studiu al lui Nicolae Stoicescu se referă la *Oastea lui Mihai Viteazul* (p. 75—112). Autorul, folosind literatura de specialitate, aduce o valoroasă contribuție la cunoașterea organizării, componenței, efectivelor și dotării armatei Țării Românești la sfîrșitul secolului al XVI-lea, perioadă în care „oastea cea mare" este înlocuită de mercenari. Investigația este completată de studiul colonelului Victor Atanasiu, referitor la *Concepția militară a lui Mihai Viteazul* (p. 113—125) și aplicarea ei în momente de defensivă, apărare și ofensivă. Trecerea Carpaților de către oștile lui Mihai — stabilește autorul — constituie prima tentativă în istoria militară universală de traversare a unui obstacol muntos pe două coloane (valea Buzăului și valea Oltului) (p. 124). Afirmația ni se pare însă exagerată avînd în vedere că o acțiune similară a întreprins mai înainte Petru Rareș, cu prilejul campaniei din 1529 cînd oștile sale au trecut în Transilvania prin pasul Oituzului și prin Rodna.

Politica față de secui, de al căror sprijin s-a folosit voievodul, este analizată de Ludovic Demény în studiul *Secuii și Mihai Viteazul* (p. 127—149).

Luptele cu turcii prezentate pe seama învestigării unor importante materiale inedite fac obiectul studiilor lui Ilie Corfus (*Luptele lui Mihai Viteazul cu turcii în lumina unor surse poloneze*, p. 151—162) și Aurel Decei (*Răsunătoarea acțiune a lui Mihai Viteazul la sud de Dunăre, în septembrie-octombrie 1598, înfățișată în cronicile turcești*, p. 163—178). Inedită și plină de interes este și comunicarea Corneliei Bodea, *O tipăritură spaniolă din 1599 despre campaniile lui Mihai Viteazul la sudul Dunării* (p. 179—189) — rod al cercetărilor la Biblioteca Universității Harvard, din S.U.A. Versiunea spaniolă pe care autoarea o publică, în anexă, este revelatoare pentru confirmarea popularității dobîndite de Mihai Viteazul într-o altă zonă decît a statelor germane și peninsula Balcanică.

În același sens, al atestării prestigiului de care se bucura eroul de la Călugăreni în istoriografia contemporană sînt studiile lui Paul Cernovodeanu, *Epopeea lui Mihai Viteazul într-o operă istorică engleză a vremii sale* (p. 191—208) : *Istoria generală a turcilor...* de Richard Knolles (Londra, 1603) și studiul lui Damaschin Mioc *„Letopisețul brâncovenesc" și Mihai Viteazul* (p. 309—223). Acesta din urmă conține referiri prețioase la o cronologie a evenimentelor din Balcani cu o parte privitoare la întîmplările românești dintre anii 1594—1601 (publicate în anexă). Comparația cu alte izvoare și analiza conținutului lucrării îl duce pe autor la concluzia că respectiva cronologie are la bază o cronică internă românească, probabil cronica oficială a lui Teodosie Rudeanu.

Reluînd în discuție probleme de genealogie, Ștefan Andreescu prezintă principalele controverse și soluțiile cele mai plauzibile în legătură cu *Familia lui Mihai Viteazul* (p. 225—241). Studiul constată strînsa înrudire a lui Mihai Viteazul cu familia domnească a Țării Românești, cu marile neamuri boierești precum și cu familia Cantacuzinilor bizantini, după mama sa, Teodora.

În aceeași privință sînt prețioase și rezultatele la care ajunge Carmen Laura Dumitrescu prin examinarea portretelor voievodale de la mănăstirea Căluiu (*Mănăstirea Căluiu și cîteva precizări despre ctitorii ei și despre Mihai Viteazul* p. 243—258).

Culegerea de studii este încheiată de *Contribuții la repertoriul corespondenței politice și diplomatice a lui Mihai Viteazul* (p. 259—276), purtînd semnătura lui Constantin Șerban.

Apreciind importanța studiilor la care ne-am referit trebuie să menționăm, ca o notă generală, înalta exigență științifică cu care au fost întocmite. Ele con-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

stituie — prin viziunea nouă asupra informațiilor deja existente, prin investigarea unor documente inedite o contribuție meritorie la cunoașterea mai adîncă a voievodului de numele căruia se leagă prima unire politică a țărilor române.

Ștefan Lemny

ENACHE PUIU, *Viața și opera lui Miron Costin*, București, Ed. Acad., 1975, 321 p.

Lucrare acuprinde un „Cuvînt înainte", p. 7—8 ; Partea I : „Viața lui Miron Costin", cu subîmpărțirile : „Părinții, originea și familia", (p. 11—23) ; „Refugiul în Polonia, copilăria și școala" ; „Participarea la lupta de la Berestecico" (p. 31—40) ; „Soț și părinte", (p. 40—45) ; „Printre ceilalți români", (p. 45—51) ; „Epoca marelor înfăptuiri" (p. 52—67) ; „Prizonier în Polonia, Dașov", p. 67—71 ; „Revenirea în țară, ultimii ani de viață", (p. 71—79) ; „Moartea", (p. 79—91) ; Partea II : „Introducere în studiul operei", cu subcapitolele : „În ochii posterității", (p. 93—113) ; „Cadrul spiritual de apariție" (p. 114—119) ; „Etapele operei", p. 119—225 ; „Izvoarele de informație" (p. 125—141) ; „Modul de conservare", (p. 141—148). Partea a III-a „Infrastructura scrierilor (orizontul gîndirii)", cu subîmpărțirile : „Umanismul" (p. 151—163) ; „Ideile politice", (p. 163—169) ; „Gîndirea istorică", (p. 169—181). Partea a IV-a : „Analiza operei", cuprinde subcapitolele... „Poezia lui Miron Costin (p. 185—199) ; „Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace", (p. 199—261) ; „Cronica polonă" (p. 263—266) ; „Poema polonă" (p. 267—272) ; „De neamul moldovenilor", (p. 272—292) ; „Scrierile mărunte" (p. 292—295) ; „Concluzii" (p. 295—299). Urmează : „Bibliografia generală selectivă privind viața și opera lui Miron Costin" (p. 301—306) ; „Résumé", (p. 307—313), „Indice de nume", (p. 314—321).

În „Cuvînt introductiv" autorul arată că a alcătuit lucrarea determinat de constatarea că „nu s-a întreprins pînă azi un examen atotcuprinzător a acestui autor" deși s-a simțit „nevoia unei sinteze globale și amănunțite asupra omului, istoricului și scriitorului" ; că s-a străduit să folosească „cu discernămînt și în chip creator enormul material ce s-a adunat „pînă în momentul în care și-a început studiul, cu intenția de-a aduce „noi contribuții personale", fără a refuza să creadă „în posibilitatea complinirilor" (p. 7).

Capitolul despre „Părinți, origine și familie" pune în discuție întreaga înseilare a lui V. A. Urechia, care în cunoscuta-i Introducere la Miron Costin, *Opere complete*, credea a fi scos la iveală date asupra începuturilor familiei cronicarului semnalînd din documentele unei epoci foarte îndepărtate (sec. XV—XVI), pe toți Costinii și Mironii întîlniți. Pe drept cuvînt autorul respinge posibilitatea vreunei legături între aceștia și cronicarul Miron, cum de altfel au făcut-o și istoricii anteriori ai vieții și operii lui Miron Costin. Același lucru și în ce privește pe „Costin diacul de logofeție din 1623", dacă se ține seama și de indicația dintr-un act din 1631, care arată pe Costin postelnicul ca neștiutor de carte, deoarece prima cerință a unui diac de logofeție era această calitate. Autorul respinge și unele supoziții ale lui Ștefan Ciobanu în legătură cu originea familiei cronicarului (p. 13) și de asemenea consideră ca puțin probabilă și ipoteza lui D. Velciu despre originea muntenească a familiei (p. 14). Se trece la discuția asupra numelui pe care l-a purtat tatăl cronicarului, amintindu-se și erorile din trecut cînd acesta era confundat cu fiul Alexandru ; ceva cam prea dezvoltat, deoarece se știe că astăzi nici un cercetător nu se mai îndoiește că numele acestuia a fost de Ioan sau de Iancu Costin, concluzii trase încă anterior datei de 1930, de către Sever Zotta și P. P. Panaitescu. În ce privește originea familiei cronicarului autorul o crede ca „nerezolvabilă" în stadiul actual al probelor, adăugînd totuși că dacă ar fi să opteze, date fiind numeroasele legături, atestate documentar ale Costineștilor cu județul Putna, ar înclina să creadă „în originea putneană a acestora" (p. 18). Se ocupă apoi de mama lui Miron Costin, care a fost, după cum s-a arătat anterior, „Safta, fata comisului Ionașco Scoarțăș", nepoată a lui Miron Vodă Barnovschi (poate de soră). Trebuie observat însă că Ioan Costin hatmanul, înaintea

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

căsătoriei cu Safta, a avut şi o altă căsătorie — cu o jupîneasă necunoscută pînă astăzi, din care au rezultat Alexandru Costin şi fiica Velica. Despre Velica însă nu se poate spune că a fost căsătorită „în Ţara Românească cu Mihul spătarul" (p. 22), ci că ea a fost căsătorită cu Mihul spătarul, boier moldovean, originar din Ţara Românească. Nu se poate primi ipoteza lui P. P. Panaitescu că „Potomir", al treilea frate pomenit în actul de nobilitare, era un frate care a murit tînăr sau alt nume pentru Velicico" (E. Puiu, op. discutat, p. 23). Potomir a fost în adevăr cel de al treilea fiu al hatmanului şi a ocupat diverse dregătorii în ţară, ca acelea de stolnic şi paharnic (mic). Moare prin 1680.

În privinţa lui Alexandru Costin, e de luat în consideraţie afirmaţia lui S. Zotta, că s-a născut înainte de 1623, pentru că în 1641 el se întîlneşte deja căsătorit (Vezi părerea contrară exprimată de E. P. op. discutat p. 23), apoi Alexandru Costin, fost postelnic, nu moare în 1674, cum greşit afirma P. P. Panaitescu (Introducere la M. Costin, Opere, p. 7) ci cu zece ani mai înainte, în cursul domniei lui Eustratie Dabija. În legătură cu Alexandru Costin s-a strecurat în expunerea discutată o mică neînţelegere : Păscălina Iacomiasa nu înfiia în 1641 pe „fii lui Ioan Costin, Alexandru şi Safta", ci pe Alexandru Costin şi soţia sa Safta, care era o nepoată a acestei Păscălina Iacomiasa. Înrudirea nu era între Ioan Costin şi Păscălina, ci între aceasta din urmă şi Safta, soţia lui Alexandru Costin.

Nu mi se pare a corespunde realităţilor informaţia că „încă în anul 1401, Petru episcopul de Cracovia a instituit o bursă la Academia cracoviană pentru românii studioşi, iar un istoric polon ca Martin Cromer era avizat, la timpul său asupra rolului mare pe care şcolile polone l-au jucat în această perioadă în cultura românească" (p. 27). Autorul nu citează pentru aceste concluzii izvorul folosit ! Credem apoi că în decadele a IV—VI a secolului XVII nu se mai putea vorbi de negustori de departe, de la Constantinopole şi *Caffa ;* purtaţi de treburi comerciale spre Cracovia, Lipsca şi Praga" (p. 27). În acea epocă, de mult nu se mai putea vorbi despre negoţul Caffei, iar cît despre acela al centrului de la Lipsca, el îşi are începutul, pentru ţinuturile acestea, numai cu cîteva decenii mai tîrziu. Negoţul moldovenesc şi în genere negoţul cu ţările de răsărit a fost îndrumat spre Liow (Lemberg) şi nu spre Cracovia.

Nu putem crede în justeţia afirmaţiei autorului că pasajul din Miron Costin, *Letopiseţul,* în care se afirmă că el ar fi „apucat pe unul din Cantemireştii din Bugeac, dvorean la craiul leşesc Vladislav", că „Miron Costin a cunoscut viaţa de palat, slujind ca dvorean la curtea lui Vladislav IV, mort în 1648" (E. Puiu, p. 29). După noi aceasta înseamnă numai că zisul mîrzac tătăresc mai slujea ca „dvorean" la curtea polonă, pe cînd Miron Costin se găsea în Polonia — lucru despre care, probabil, auzise discutîndu-se „în casă". Desigur Costin hatmanul avea şi el legături cu mîrzacii din neamul cantemiresc. De amintit în acest sens pasajul din cronică în care se afirmă că „era Cantemir fîrtatu lui Barnovschi hatmanul (viitorul domnitor) ...de petrecea Cantemir la Toporăuţi (moşia lui Barnovschi) cu dzilele în casele lui Barnovschi hatmanul" (Miron Costin, *Letopiseţul,* ed. cit., p. 92).

În legătură cu reîntoarcerea în ţară a lui Miron Costin, E. Puiu afirmă : „trei au fost coordonatele majore ale existenţei (sale) : activitate politică multilaterală ca dregător al ţării, cea creatoare şi preocuparea pentru consolidarea situaţiei materiale" (p. 33), adică „coordonatele" urmărite de orice individ, bineînţeles la scara la care e situat. Trebuie să observăm însă că atunci cînd studiază opera lui Costin, E. P. admite că „Vocaţia şi preocuparea pentru scris s-au manifestat (la Miron Costin) destul de tîrziu, în jurul vîrstei de 40 de ani" (E. P., op. cit., p. 119).

Anticipînd o caracterizare a cronicarului ,autorul cărţii de faţă plăteşte fără să-şi dea seama un tribut teoriei, pe care n-o citează, a lui D. Velciu, despre *dubla personalitate* a lui Miron Costin : „Temperament energic, om de acţiune, dublat de un autentic spirit reflexiv, activitatea lui bogată de aici înainte cere s-o disociem cu atenţie între *diplomatul de un incontestabil devotament politic şi boierul condus de pasiuni personale şi egoism,* între gînditorul sensibil la marele probleme ale vieţii omeneşti şi *omul politic inegal şi contradictoriu"* (p. 33). Dar

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

oare „omul politic inegal și contradictoriu" mai poate fi socotit „diplomat de un incontestabil devotament patriotic"? Iată unde duc situațiile de compromis! Încercarea de-a lega între dînsele „impresiile" altora cu acele proprii. Este locul să afirmăm aici — felul în care a fost privit Miron Costin de unii cercetători mai vechi — cu îngroșările datorate lui D. Velciu, nu reies, cel puțin din tot ce s-a încercat să se documenteze, în privința acestei personalități din trecutul românesc. Dacă în adevăr scriitorul, omul politic și privat Miron Costin, a avut o astfel de conformație sufletească, tot ce s-a afirmat pînă acum în istoriografia noastră, nu e decît „impresie" nejustificată prin nici o documentare. Am arătat aceasta în discuția la cartea lui D. Velciu, mai „documentată" în acest sens, și am avut ocazia s-o arăt și în ce privește afirmațiile mai vechi de la Ion Neculce la N. Iorga.

În ce privește raporturile dintre fii hatmanului Ion Costin și Iordache Cantacuzino, nu trebuie să ne înșele aparențele. Din ce se cunoaște reiese că Iordache spătarul a fost „administratorul" averii rămase în țară a soției fostului hatman — și actul citat de autor după publicația lui N. Grigoraș, foarte important de altfel, atestă o încheiere de socoteli între dînșii. Pasajul în care se vorbește despre cheltuielile făcute de Iordache Cantacuzino cu fiicele hatmanului aduse în țară, are rolul numai de-a justifica felul în care acesta a cheltuit sume de bani din averea celor tutelați. De asemenea, în afirmația din act că „boierul... Iordache spătarul le-au dat din ocinile dumisali mai mult decît li se vinia părțile lor", este vorba de împărțirea între acesta și costinești a unor sate și ocine, venite dintr-o moștenire comună — a lui Iordache din zestrea după soția sa și a fiilor hatmanului din zestrea mamei lor. Cît despre afirmația că „Iordachi spătarul făcut-au pomană și milă de i-au scos pe toți feciorii lui Costin din țară străină" (E. P. op. cit., p. 34, după N. Grigoraș, op. cit., p. 189), după cercetările noastre aceasta nu se referă la ajutorul politic, deoarece legăturile dintre Costin hatmanul și voievodul Vasile Lupu fuseseră reluate încă de prin anul 1649, ci numai la sprijinul moral, acordat de Cantacuzino unor orfani, cei mai mulți dintre dînșii încă nevîrstnici. Că este vorba în actul discutat de o încheiere de socoteli între dînșii o arată și finalul actului: „Deci feciorii lui Costin hatmanul... făcut-au boierului nostru lui Iordachi spătarul și *mătușii lor* zapis cu blăstăm mare, iscălit de toți feciorii lui Costin, ca să nu mai scornească feciorii lui Costin vreo pîră ori gîlceavă asupra boieriului nostru" (Puiu, op. cit., p. 35, după N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 109). Dar încheierea actului vădește că totuși „vreo pîră sau gîlceavă" avusese loc între dînșii! Les affaires sont les affaires!

Portretul pe care autorul îl trasează lui Velicico Costin nu rezultă din informațiile date de contemporani. Nu se poate, apoi, afirma că dată fiind vîrsta la care acesta se găsea, probabil sub zece ani, el să „se fi inițiat în trebile de la curtea domnească", „tot în aceeași perioadă". Velicico a fost cel mai mic dintre frații costinești. Dacă se admite că Miron avea la venirea în Moldova (1652—1653) între 19—20 de ani, Velicico care avea înaintea lui cel puțin trei frați și una sau două surori, nu putea avea decît vîrsta de mai puțin de zece ani. Cum s-a arătat mai sus, nu credem că se poate spune despre el că „a fost un oștean destoinic cu însușiri militare recunoscute" (E.P., p. 36). Că era „curajos", poate fi exact, dar aceasta nu implică și celelalte atribute. Portretul ce i-l face o cronică din epocă nu corespunde acestei caracterizări: „Venit-au un alt podghiaz de la Turia și ieșind Velicico hatmanul cu oaste înaintea lor semeț și fără cumpăt ca cum vrea lua pre toți de grumazi, dacă s-au timpinat, îndată dete dosu a fugi și ceia a-i goni, pînă la Iași, toți luîndu-i de grumazi; iar hatmanul Velicico s-au oprit în mînăstirea Cetățuia, că acolo era Cantemir vodă" (*Letopisețul Țării Moldovei de la Eustratie Dabija pînă la domnia a doua a lui Antioh Cantemir, 1661—1705*, editat de C. Giurescu, București, 1913, p. 82). Cam aceleași, lucruri, mai pe ocolite, le spune și Neculce despre Velicico: „Mai lovit-au un poghiaz leșesc pe Velicico hatmanul între vii la Copou, de l-au gonit păn în Iași. Și Velicico era un om de fire și de treabă la toate socotelile și îndrăzneț, bun, numai neavînd nice cu cine, au doară nice năroc la război n'ave, că pe unde merge îl tot bate" (*Letopisețul*, ed. I. Iordan, II, p. 95). Nu credem că se mai poate susține vechea

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

teză a lui I. Tanoviceanu (Răsturnarea lui Vasile Lupu) în legătură cu revolta lui Gheorghe Ştefan despre un aşa zis conflict între boierii de ţară şi cei „greci". Şi de o parte şi de alta a taberilor erau şi boieri de ţară şi „greci". Nu se poate susţine că Vasile Lupu a trimis pe Miron Costin în solie la starostele de Cameniţa pentru ajutoare numai pentru că-l scosese din robie de la tătari. Între Vasile Lupu şi poloni exista un tratat de alianţă de prin 1649 şi în virtutea acestui tratat domnul a cerut ajutor polon. Ideea că Miron Costin s-ar fi prevalat de aşazisul aşezămînt al lui Miron Barnovschi pentru a-şi urmări drepturile asupra moştenirii jupînesii sale (E.P., p. 41), aparţine lui D. Velciu, la recenzia cărţii căruia i-am arătat netemeinicia. Autorul cărţii de faţă a adoptat unele concluzii ale lui D. Velciu fără s-o arate. La fel se petrec lucrurile pe aceiaşi pagină, cîteva rînduri mai jos, unde E.P. afirmă că aşa-zişii „răzăşi" ar fi fost deposedaţi de rapacitatea lui Miron Costin. Trebuie să arătăm că aceste lucruri n-au existat în realitate. Procesele acestea aveau loc între „boieri" şi erau favorizate de „dreptul de protemisis". Revendicările care aveau loc se datorau adesea posibilităţilor de eludare a dispoziţiilor acestui „drept". Ele puteau fi eludate şi erau în practică eludate atît de vînzători şi cumpărători cît şi de rudele vînzătorilor — care atunci cînd le convenea puteau deschide procesul sub cuvînt că n-au avut cunoştinţă de vînzarea făcută — se înţelege sub o domnie care-i favoriza.

Toată cariera publică a fraţilor Alexandru şi Miron Costin, petrecută în domnia lui Ştefăniţă Lupu, e inexact descrisă. Cele ce se afirmă despre acest domn că „ştiindu-şi probabil zilele de domnie numărate şi luînd în consideraţie *rolul politic tot mai important ce-l jucau Costineştii*" i-ar fi „ţinut în atenţie", nu au nici o bază documentară reală ; sînt numai supoziţii gratuite. Alexandru Costin n-a fost postelnic sub Ştefan Lupu ci numai, după moartea acestuia, sub Dabija — şi atunci pentru mai puţin de doi ani. Miron Costin în această domnie n-a fost paharnic. Această dregătorie o va avea în domnia întîia a lui Gheorghe Duca (1665—1666). Actele pe care se bazează N. Stoicescu în lucrarea citată de E.P. sînt rău datate.

Nu prea vedem ce legătură putea fi între cariera lui Miron Costin de pîrcălab al Hotinului în 1665 şi ceremonialul de înmormîntare al lui Dabija care este „sugerat" prin paginile date de Dimitrie Cantemir în Descriptio Moldaviae (!) pentru a umplea o pagină (49) cu reproducerea lor. Nu credem că se poate afirma despre Miron Costin că „orientarea filo polonă" i-ar fi devenit o obsesie, şi „i-ar fi diminuat simţul realist", (p. 50). De asemenea e inexactă afirmaţia că Duca Vodă s-ar fi înconjurat de „greci avizi de avere" (ibidem). Nu se poate afirma că „Polonia a acţionat în ultimile trei decenii ale secolului al XVII şi nu fără tărie, încercînd o expansiune pînă la Dunăre, prin alungarea turcilor în sud şi anexarea Moldovei şi chiar a Ţării Româneşti şi a Transilvaniei la regatul polon" (p. 52). O atare tendinţă a avut numai Ioan Sobieschi, cu începere de după 1686 — deci numai în deceniul care se întinde pînă la moartea regelui (1696). Se poate afirma, şi pe ce se bazează E.P. care o face, că „Halil Paşa, comandantul pus de turci la Cameniţa, *trecea totul prin foc şi sabie*, jefuind partea de nord pentru a-şi crea provizii" (p. 53) ? !. Lăsînd la o parte faptul că „devletul" nu îngăduia devastările raialelor se pune apoi întrebarea, cum s-ar mai fi putut aproviziona Cameniţa din ţinuturi trecute „prin foc şi sabie". Credem că nu-şi are locul şi interpretarea dată de E.P. în legătură cu atît de discutatul pasaj din I. Neculce care afirmă că la îndemnul lui Miron Costin, Dumitraşcu Cantacuzino ar fi aprobat iernatul tătarilor în ţară. După aceasta, cronicarul vornic „ne mai manifestînd aceeaşi fermitate de caracter şi conduită unitară s-a lăsat dominat de subiectivism şi gîndindu-se să se pună la adăpost de răzbunarea lui Ştefan Petriceicu a cerut să fie chemaţi tătarii peste iarnă", (p. 55). Am arătat la discuţia asupra cărţii lui D. Velciu cauzele acestei opţiuni a lui Miron Costin, ca, de altfel şi ale întregului divan („Anuarul Institutului de istorie", 1974, p. 322—323).

Se folosesc unii termeni în mod cu totul nepotrivit : Miron Costin „a fost unul din principalii *uzurpatori* ai acestuia, în sprijinul aducerii ca domn a lui Gheorghe Duca" (p. 63) : „Miron Costin e înfăţişat în scrierile lui Dimitrie Can-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

temir „ca un filo polon *uzurpator* și intrigant", (p. 80); „o parte din *uzurpatori* în cap cu Velicico au fost arestați" (Ibidem, p. 85); (E vorba despre „complotiști"!); „a fost luată hotărîrea *uzurpării* (p. 84). Cantemir „în zelul său *informativ*... vorbește" (p. 80). Se pot socoti pasajele din *Viața lui Constantin Cantemir*, care vorbesc despre complotul fraților Costin ca simple informații?! Considerațiile lui I. Neculce despre măsurile luate de Constantin Cantemir care „nu și-au socotit viața lui... „ce s-au potrivit neprietenilor" sînt caracterizate de E. P. drept „lipsa fermității de spirit" (p. 82); cauza execuției fraților Costin „a fost complotul *antidomnesc*" (p. 83): „Reușita" cîștigării domnii „fiind de partea aceluia ce știa să manevreze mai bine printre turbane, fesuri, işlic și șalvari" (p. 63). În unele cazuri se întîlnesc denumiri necorespunzătoare date unor demnitari turci și tătărești cu care domnul Moldovei venise în contact: În septembrie 1685, hatmanul polonez ar fi „întreprins o campanie" împotriva Serascherului Suleiman Pașa din *Țuțora* și a *hatmanului tătăresc* Selim Gherei" (p. 69).

În capitolul intitulat „Revenirea în Moldova, ultimii ani de viață", autorul face procesul presupusei atitudini schimbătoare a lui Miron Costin față de politica acestuia anterioară anilor 1683—1684. Iată cum caracterizează el această atitudine a lui Miron Costin: „În pasiunea de a-și vedea țara eliberată de suzeranitatea turcească M. Costin n-a mai apreciat realist împrejurările făcînd greșala să creadă că începutul războaielor acestea polone împotriva turcilor oferea condiții pentru ca Moldova să-și capete libertatea" (p. 72). „Cel care altă dată se opusese politicii aventuriste a lui Ștefan Petriceicu, s-a angajat însuși de astă dată, într-o mare și fatală aventură, făcînd exces de zel în relațiile cu polonii și confundîndu-se total în politica acestora. Cronicarul nu și-a dat seamă însă că Polonia nu avea forța necesară să elibereze principatele române și că departe de a se gîndi la un ajutor dezinteresat, ea viza intenții anexioniste, urmărind trecerea Moldovei la regatul Poloniei și formarea unei *confederații*" (Ibidem). Dar nici o informație nu vine să justifice aceste concluzii ale lui E.P. Ele au fost susținute anterior și de alți istorici literari, numai bazați pe afirmațiile lui Dimitrie Cantemir care și-a luat sarcina îngrată de a justifica actul abominabil al părintelui său. Miron Costin nu a întreprins în tot cursul anilor 1685—1691 nici o acțiune din care să reiasă această atitudine de „orb atașament", față de politica regelui Sobieschi; sau cum afirmă autorul, care crede că deși „insuccesul polonilor" ar fi fost evident, „și alta ar fi trebuit să fie concluzia ce era necesar s-o tragă, scriitorul nu-și poloti zelul ci continuă orbește politica filo polonă" (p. 75). Nici aici nu se pot aduce dovezi palpabile în sprijinul acestor concluzii ci numai citarea unor cazuri de corespondență, între acestea și scrisori cifrate între Miron Costin și diverși corespondenți poloni — și de asemenea o scrisoare a lui Velicico Costin (p. 75). Dar lucrurile acestea nu dovedesc nimic. Corespondență „politică" a avut loc în toate timpurile între vecinii din Transilvania și Polonia și domnii și boierii din țările românești, fără ca din aceasta să urmeze o politică de aventură. Erau în cele mai multe cazuri încercări de a preveni pe această cale atacuri de graniță care aduceau după dînsele acțiuni de revanșă. Nu văd ce sens ar avea pasajul din lucrarea lui E.P. prin care se afirmă că la 28 martie 1687, regele Ioan Sobieschi ar fi comunicat voievodului Rusiei „ceea ce Miron ni-a transmis prin scrisori cifrate" și-i arată că „cerînd retragerea trupelor lui Davidencu din Cîmpulung, moldovenii se angajau să sprijine expediția plănuită de poloni în acel an, prin întărirea cetăților Suciava, Neamț, Roman, Bacău și Iași" (loc. cit. p. 75). E întrebarea, cum ar fi cerut moldovenii îndepărtarea lui Davidencu din Cîmpulung, care ocupa o fîșie din partea de nord a țării și ar fi sprijinit în schimb întărirea cetăților ocupate de poloni: Neamț și Suceava (Roman, Iași și Bacău nu erau cetăți) din centrul țării? De ce să presupunem că scriitorul ar fi avut „un mare rol" și în negocierile care au fost duse între Constantin Cantemir și S. Iablonoschi? Altă presupunere, de asemenea inexactă, e aceea a rolului jucat de Miron Costin „se pare", „la încheierea, la Snyatin, în 1686, a unui tratat între S. Iablonoschi și C. Cantemir" (op. cit., p. 73). O serie întreagă de supoziții prin nimic dovedite: amestecul lui Miron Costin în negocierile dintre Cantemir și Iablonoschi, rolul său în încheierea unui „tratat" prin nimic dovedit că a existat și

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

aceasta în timp ce cu cîteva rînduri mai înainte se arăta că domnitorul ar fi luat unele măsuri pentru a izola pe Miron Costin de poloni — însărcinîndu-l cu stărostia Putnii (!) — unde e dovedit că a avut o activitate impresionantă în stîrpirea tîlharilor !

Să lăsăm la o parte petrecerea regelui polon la Iași „cu vin de Cotnari și moldovence frumoase", și dispoziția dată ca „tunurile să răsune la marginea capitalei ca să-i sperie pe turci" ! Nu putem ști cu cîtă „bucurie" ar fi fost întîmpinat regele de mitropolitul Dosoftei, dar e sigur că nu „întregul cler" a fost alături de acesta, iar dintre „boieri" nu a luat parte nici unul mai de vază (Vezi însă E.P., op. cit., p. 74).

Asupra cauzelor care au dus la sfîrșitul tragic al Costineștilor, cetitorul nu-și poate face o părere definitivă din cartea publicată, deoarece însuși E.P., după cît se pare, nu a ajuns la o concluzie definitivă. După cele afirmate într-un loc, aceasta trebuie căutată în „orientarea de politică externă diferită a celor două părți", Cantemir reprezentînd o politică prudentă „de echilibru" de „strecurare printre marile puteri și neprovocare a turcilor", „Costineștii opunîndu-i orientarea lor neinspirată din ultima parte a vieții, de angajare deschisă cu polonii" (p. 81—82) ; dar ceva mai departe se dă a înțelege că drama a fost declanșată „de atitudinea infatuată a Costineștilor" care-și tratau de sus adversarii" (p. 82) ; pentru ca apoi să admită că politica lui Cantemir de a ridica în dregătorii pe unii indivizi din josul ierarhiei sociale ar fi nemulțumit marea boierime ; în acest sens se și citează cîteva nume, unii însă, cum e Pavel Ciocîrlan, a fost ridicat de Constantin Duca, cu mult mai tîrziu, ca mare vornic — iar Tudose Dubău, logofătul cel mare, fusese ridicat la treapta de spătar în domniile anterioare lui Cantemir și de altfel făcea parte dintr-o familie care ajunsese la dregătorii, cam în același timp cu neamurile boierești Costin, Costache și altele. Trebuie să reamintim că indicațiile din cronice în legătură cu acest „complot" vorbesc numai despre o consfătuire la nunta lui Ion Palade care a avut loc în satul Băcani din Tutova și acei care „complotau" n-au avut nici o legătură cu polonii. După spusele unuia din izvoare, ei ar fi intenționat să ridice ca domn pe Velicico Costin, dar în această acțiune înțelegeau să se sprijine pe Brîncoveanu, ca prin intervenția lui la Poartă să se facă schimbarea din domnie (I. Neculce, *Letopisețul*, ed. Iordan, II, p. 109). După un alt izvor, și acesta contemporan, pîrîșii ajunsese deja la Poartă cînd domnul a fost înștiințat despre cele puse la cale și a luat măsuri ca să abată pe acei care erau designați ca șefi ai uneltirii *(Letopisețul Țării Moldovii de la Istrate Dabija pînă la a doua domnie a lui Antioh Cantemir*, Ed. C. Giurescu, București, 1913, p. 85). Toți erau în vreun fel înrudiți între ei și făceau parte din neamurile : Cantacuzino, Costin, Costache, Palade și altele mai puțin cunoscute.

Punînd față cele scrise de Dimitrie Cantemir în *Viața*, unde se afirmă intenția „complotiștilor" de-a asasina pe domnitor la nunta lui Pătrașcu Costin cu fiica acestuia, cu spusele lui Neculce care vorbește numai de o pîră la turci, E.P. crede că cele două acțiuni ar fi avut același caracter de „trădare, răzvrătire, față de domn", și încheie justificînd astfel măsurile luate de domnitor : „voievodul moldovean a pus însă mîna, fără să vrea, pe firul urzelii și *complotul* a fost suprimat în fașă" (Ibidem, p. 84).

Interesant de observat că autorul cărții pentru justificarea acțiunii săvîrșite de Cantemir, se sprijină pe considerațiile lui Dimitrie Cantemir din *Descriptio Moldaviae* în legătură cu vina de trădare : ...„boierii... ori dacă au pus la cale vreo crimă împotriva domnului, ceea ce din pricina firii nestatornice a moldovenilor nu rar se întîmplă, fără să se mai consulte ceilalți boieri, ei pot fi pedepsiți de domn cu luarea vieții" (p. 85). Interesant, pentru felul cum înțelege E.P. cele petrecute, e că după ce justifică acțiunea lui Constantin Cantemir, ceva mai departe o califică totuși drept *crimă :* ... „intrate pe făgașul crimelor, lucrurile s-au precipitat rapid după omorîrea lui Velicico" (p. 87) A fost execuția Costineștilor o măsură justificată de interese de stat sau o „crimă politică" ? Asupra acestui lucru E.P. nu ne lămurește și din felul în care decurge relatarea pare că nici el singur nu și-a făcut o convingere ! În final se reia în discuție, pe

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

baza, mai ales a materialelor adunate de V. A. Urechia, data morții cronicarului și împrejurările în care a avut loc, reproducîndu-se și unele din aceste izvoare în extenso, deși data morții, decembrie 1691, a fost fixată și nimeni n-o mai contestă, iar cît privește informațiile ajunse prin canal polonez în „ziarele" străine ale epocii, cuprind evidente denaturări în sensul intereselor acestei puteri ca și erori de date. A se vedea între altele *știrea executării* fiilor lui Miron etc. (E.P., loc. cit., p. 90).

Partea a II-a, „Introducere în studiul operei", începe printr-un larg, foarte larg, istoric asupra studiilor în legătură cu opera cronicarului. Credem însă că se face o greșală cînd se asociază perioadei de început de „studiere critică" a scrierilor lui Miron Costin, „sub aspect filologic și istoric, cînd s-a încercat rezolvarea unor probleme ca filiația manuscriselor, datarea lor, baza de informații", punîndu-se pe același plan lucrările lui V. A. Urechia, cu acelea ale lui C. Giurescu. Dacă în adevăr, lucrarea lui V. A. Urechia, concretizată în M. Costin, Opere, vol. I, II, reprezintă multă muncă și bune intenții, totuși e un lucru stabilit și care nu mai are nevoie de discuție, că acest autor nu era dotat cu spiritul critic corespunzător și nu avea nici pregătirea științifică necesară acestei lucrări. De aceea credem că E.P. putea afirma în toată liniștea că „o fază într-adevăr nouă, vrednică de toată lauda în cercetarea cronicelor în legătură cu critica mss. începe" cu C Giurescu și Demostene Russo. Lor li se datorează inițiativa în această direcție și cele mai valoroase rezultate ; D. Russo mai ales ca teoretician iar C. Giurescu ca autor al edițiilor model care au apărut la noi în primele două decenii ale acestui secol. Cei care au venit în urmă, inclusiv cei mai valoroși, n-au făcut altceva decît să ducă mai departe metodele și munca acestora. Este bine să nu se uite acest lucru ! În continuare sînt subliniate meritele lui P. P. Panaitescu ca editor al operei costiniene. Se relevă în același timp și „scăderi" ale edițiilor acestuia, susținîndu-se că ar fi abandonat, în cazul editării operei *De neamul moldovenilor*, „principiul de a lua ca bază un singur manuscris" ; că ar fi utilizat la alcătuirea zisei ediții..." trei manuscrise de proveniență diferită, destul de deosebite între ele", ceea ce ar fi făcut „ca textul stabilit să fie lipsit de unitate lingvistică" (E.P., p. 99). Dar P. P. Panaitescu arată în notele la *De neamul moldovenilor* că „la alcătuirea prezentei ediții" a luat ca ms de bază al ediției sale Ms L (353, de la Acad. Rom.) și numai golurile din acest ms au fost completate cu pasaje scoase din alte mss și anume : patru pagini lipsă au fost completate cu paginile corespunzătoare din ms. G (580 al Academiei) iar cele două capitole și jumătate, care lipsesc în redacția neinterpolată, au fost completate cu ms. 253 (op. cit., p. 401). Credem că procedeul istoricului Panaitescu, în cazul indicat, e cel mai potrivit. Dacă nu s-a putut ajunge la o „unitate lingvistică" în schimb s-a încercat reconstituirea acestei opere a lui M. Costin.

Un subcapitol intitulat „Pentru mai buna înțelegere a operei lui Miron Costin opune, față de opera vechilor cercetători, pe aceea a unor cercetători recenți care, după E.P., pornind de la unele enunțuri ale lui G. Călinescu ar fi în măsură să îndeplinească „una din cerințele obiective ale timpului", „situarea studiului literaturii vechi la nivelul general al cercetării literare" (E.P. op. cit., p. 103). Realizări în acest sens ar fi și văzut lumina tiparului rod al străduințelor lui G. G. Ursu. *(Memorialistica în opera cronicarilor*, 1972). Eugen Negrici *(Narațiunea în cronicile lui Gr. Ureche și Miron Costin)* și D. Velciu, *Miron Costin interpretări și comentarii* (1973). Nu cunoaștem lucrarea lui Eugen Negrici ; despre interpretările și comentarii(le) lui D. Velciu, și-au spus cuvîntul diferiți cercetători și istorici literari și aceste opinii, nu au fost cîtuși de puțin în sensul prețuirii pe care le-o acorda E.P. ; cît despre pregătirea cu totul modestă, și mai mult decît limitată, în istoria literară mai veche, a lui G. G. Ursu, ne face să fim cu totul sceptici față de tendința de a-l privi ca model pentru istoricii literari ai viitorului. Dar, în fine, vom consemna aici că E.P. prin lucrarea de față tinde a „se înscrie în această nouă orientare" (p. 104). Urmează o serie de considerații în legătură cu raporturile, ca valoare literară, dintre *Letopisețul* lui Miron Costin și acela al lui Grigore Ureche ; astfel E.P. afirmă : „Trebuie spus un lucru ce nu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

s-a observat și anume că abstracție făcînd de celelalte scrieri, în *Letopisețul Țării Moldovii* logofătul moldovean apare net superior, sub raport literar în comparație cu înaintașul său. Față de Grigore Ureche, la care comunicarea se converteşte rareori în narațiune literară ființînd mai ales prin portrete și unele fragmente descriptive, Miron Costin se dovedește în letopiseț un adevărat scriitor" (ibidem, p. 106) și ceva mai departe : „apărută într-o perioadă... cînd una din formele de manifestare a scriitorului era cartea de istorie în sensul că aceasta reprezenta și un principal mijloc de a realiza artisticul, cronicarului Miron Costin *iese* datorită „prezențelor" literare ce le conservă, din domeniul istoriei și pătrunde în perimetrul literaturii". Urmează o mică contrazicere : „În acest fel ea devine asemenea letopisețului neculcian o scriere cu dublă apartenență istorică și literară" (Ibidem, p. 107). Dar dacă „iese" din domeniul istoriei și „pătrunde în perimetrul literaturii", cum mai devine o scriere cu dublă apartenență istorică și literară ? ! Un lucru nu ne spune E.P. în concluzie la pasionata pledoarie pentru dovedirea și a valorii literare a operei lui Miron Costin : care dintre cercetătorii și istoricii noștri, mai de bază, sau mai modești, a contestat și valoarea literară a operei lui Miron Costin ? Nu înseamnă aceasta să se forțeze uși deschise ! ori crede autorul că valorificarea operelor marilor noștri cronicari începe cu, altfel oameni cum se cade, G. G. Ursu și D. Velciu, care, în plus. n-au nici un amestec în această chestiune decît doar că au dat și ei cîte un studiu despre Miron Costin !

Trecînd și la cercetarea operei pur literare a lui Miron Costin, poemul filozofic *Viața lumii*, autorul lui este clasificat drept „un *creator de factură clasică*, printre primii la români, un scriitor adică al echilibrului și armoniei, sobru, cenzurat de rațiune și bun simț, preocupat mai ales de natura umană" etc. ; „Prima direcție a poeziei filozofice, reprezentată de poema *Viața lumii*, confirmă pe deplin clasicismul lui M. Costin. Versurile acestui poem dezvăluie un *suflet sensibil*, înfiorat în adîncul său de ideea *perisabilității vieții și lumii* și preocupat de aceea să desluşească sensul existenței umane" (ibidem, p. 108). Dar oare un „suflet sensibil, înfiorat în adîncul său de ideea perisabilității vieții și lumii" nu denotă că poetul era un *neliniștit*, frămîntat de probleme insolubile pe care un clasic nu și le pune niciodată ; neliniștea aceasta care torturează pe scriitor nu apare ea și în alte opere, care se pretează unor considerații asupra vieții, a destinului individual și chiar al poporului din care făcea parte : vrem să spunem, oare ea (neliniștea) nu-și află locul și în *Stihuri asupra Zavistiei*, și de asemenea în *Letopiseț* : „Iară noi prăvim cumplite vremi și cumpănă mare pămîntului" etc. Este Miron Costin un clasic pentru că din cînd în cînd folosește cîte un nume, un dicton sau o idee din clasicitatea greco romană ? Pledînd pentru clasicismul lui Miron Costin a cărui descoperire și-o atribuie polemic : „clasic prin cultură și anume trăsături *estetice* ale operei, Miron Costin a fost și un clasic în accepția istorică a termenului de *curent literar* manifestat într-o anumită perioadă. Faptul poate să șocheze prin noutatea lui, dar aceasta nu trebuie să ne împiedice să formulăm un adevăr menit a întregi profilul unui autor și a-l așeza în seria literară căreia îi aparține" (*Ibidem*, p. 111). Pentru ca ceva mai departe repetîndu-se că „Miron Costin trebuie considerat un *protoclasic*, cel ce a inaugurat de fapt clasicismul românesc", se arată că prezența acestui curent „a fost foarte bine fixată de Al. Piru, care arată undeva că : „aceste două secole (al XVII și al XVIII-lea), la care trebuie să adăugăm primile trei decenii ale veacului XIX, constituie perioada noastră de clasicism" (Ibidem, p. 112—113). Deși E.P., discutînd „clasicismul" operei lui Miron Costin, se referă și la unele concluzii ale criticului și istoricului literar Al. Piru, cel puțin din citatul invocat se vede că acesta din urmă a dat alt sens noțiunii de clasicism în care de altfel, include întreaga perioadă de începuturi a literaturii române, pînă la 1830.

Mai apropiate de realitatea lucrurilor par unele discuții ridicate de E.P. în „Etapele operei". Vom aminti pe acelea în legătură cu data și modul în care după el a fost concepută și redactată opera *De neamul moldovenilor*. Se cunosc controversele care au avut loc între istoricii C. Giurescu și N. Iorga în legătură cu această operă. Giurescu a fixat data conceperei și chiar a redactării acestei lucrări a lui Miron Costin, anterior redactării *Letopisețului*, bazîndu-se pe cunos-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cutul pasaj din „Predoslovie" la această din urmă operă, scrisă în 1675. N. Iorga combate acest punct de vedere și socoate opera scrisă după 1683. În discuție a intervenit mai tîrziu și istoricul P. P. Panaitescu, atît prin *Influența polonă* cît și prin studiul la ediția Miron Costin, *opere*, care adoptă cu cîteva nuanțe deosebitoare punctul de vedere a lui N. Iorga. E.P. observă că Miron Costin „a conceput planul acestei lucrări și a început să scrie la ea încă în prima etapă a activității, înainte de *Letopiseț*", și că „rîndurile de la începutul predosloviei (Letopisețului) sugerează clar acest fapt". Anume împrejurări l-au silit apoi, „să întrerupă lucrul și să-l reia peste ani" (Ibidem, p. 124—125). Capitolul despre „Izvoarele de informație" se bazează pe contribuțiile vechilor cercetători și în rîndul întîi pe studiile istoricului P. P. Panaitescu, cu unele dezvoltări. A se vedea astfel pasajul care tratează despre traducerea de către Miron a operei lui Toppeltin și a pătrunderii acestei opere în scrierile sale. Se dau și pasaje paralele din Toppeltin și Miron Costin — pentru a se ilustra modul în care înțelegea cronicarul să traducă și să folosească această operă (Ibidem, p. 136—138). Ne oprim aici.

În totul cartea despre Miron Costin alcătuită de Enache Puiu constituie, deocamdată, cea mai completă privire asupra vieții și operei scriitorului cu o vădită tendință de a-l situa în epocă. Nu lipsită de unele considerații, după noi, nejustificate de informația folosită și chiar de mici contraziceri, ea are însă meritul de a oferi cititorului de toate nuanțele, pe lîngă o imagine mai completă asupra vieții acestuia, prin cea mai largă folosire a informației edite și o încercare meritorie de a pune accentul pe valoarea literară, deși, cum am încercat să arătăm, acest lucru nu a fost contestat de nimeni operei costiniene în limba română. Ca situată pe al doilea plan este caracterizată valoarea de informație istorică a operei *(Letopisețul)*; nu s-a făcut însă nici o încercare de a se documenta acest lucru.

Const. A. Stoide

C. NEAGU, Dr. D. MARINESCU, R. GEORGESCU, *Fapte din umbră*, București, Ed. politică, 1975, 288 p.

Privită prin perspectiva resorturilor ei obiective, activitatea secretă de informare constituie un capitol important din istoria și organizarea statului contribuind la înțelegerea sa mai complexă. Apar astfel deplin justificate încercările de a supune discuției și această latură, oarecum ignorată, din angrenajul funcțiilor interne și externe ale statului. Aceasta cu atît mai mult cu cît istoriografia noastră continuă să fie lipsită de lucrări speciale în acest sens, exceptînd cîteva preocupări mai vechi [1]. Lucrările din ultimul timp [2] nu contrazic afirmația noastră. Ele rămîn încercări în planul mai mult literar, importante doar prin aceea că urmăresc, într-o formă mai amplă, cuprinderea evolutivă a întregii activități de acest gen. Cartea pe care o prezentăm nu depășește, prin maniera în care a fost concepută, stadiul la care se găsește literatura în acest domeniu.

[1] Ion I. Nistor, *Un român iscoadă la 1683 în tabăra regelui Sobieski la Viena*, An. Ac. Rom., Sect. Ist., III, tom XII, Mem. 6, p. 35—74, R. Rosetti, *Evoluția mijloacelor și a chipului de făptuire a războiului de la moartea lui Ștefan cel Mare pînă la aceea a lui Matei Basarab, II Organizarea, loc. cit.*, tom. XI, Mem. 9, p. 272—273; Idem, *Istoria artei militare a românilor pînă la mijlocul veacului al XVII-lea*, Acad. Rom., București, 1974, p. 134; D. I. Georgescu, *Istoria armatei române și a războaielor poporului românesc*, ed. a II-a, București, <1936>, p. 53; Ioan D. Condurachi, *Soli și agenți ai domnului Moldovei la Poartă în secolul al XVII-lea*, București, 1920; Idem, *Diplomați români în trecut (Sec. XIV—XVII)*, Brașov, 1937.

[2] Ion Bodunescu, Ion Rusu-Șirianu, *Descifrarea unei istorii necunoscute*, Editura militară, București, 1973.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

După un scurt *Cuvînt înainte* în care se subliniază rolul artei obținerii informațiilor și contrainformațiilor în istoria statului nostru, cartea cuprinde un capitol referitor la evoluția universală a spionajului pînă la începutul secolului al XIII-lea, urmărindu-se, în continuare, principalele momente ale activității de informare din țările române pînă la unirea din 1859.

Neavînd o structură bine delimitată și nedispunînd de aparatul critic de referință cartea poate fi greu apreciată sub raportul valorii științifice. Autorii, fără a purcede la o investigație prea largă, stabilesc episoade din istoria românilor în care, pe baza izvoarelor sau a unor deducții, sînt semnalate acțiuni de spionaj. Deși este relevată astfel permanența unei preocupări în țările române, de la începuturile feudalismului pînă în epoca modernă cartea nu poate să surprindă activitatea de informare în complexitatea aspectelor și implicațiilor ei politice, militare. Astfel, predilecția pentru latura spionistică lezează înțelegerea activității de informare ca un rezultat al necesităților firești de apărare a țărilor române.

Investigația activității de informare numai prin prisma interesului pur spionistic face ca autorii să nu depășească — sub raportul metodei — realizările mai vechi în istoriografia de specialitate. Cartea nu pune în evidență cu claritate măsura în care, în scopul de informare ale domniei, erau folosite iscoade sau oameni cu alte îndeletniciri (soli, negustori, preoți ș.a.) pentru a putea justifica folosirea abuzivă a unor termeni ca : activitate de spionaj și contraspionaj (p. 8), activitate informativă și contrainformativă (p. 65). Nu sînt surprinse nici elementele în măsură să marcheze trepte noi în organizarea activității de informare, cartea lăsînd nerezolvate și neabordate cîteva din cele mai importante probleme în legătură cu această activitate în condițiile evului mediu și ale epocii moderne. Ar mai trebui observată nediferențierea între activitatea de informare cu caracter secret și activitatea de informare obișnuită, inerentă timpurilor moderne. Spre exemplu, capitolul despre informațiile consulului francez Victor Place privitoare la Unire apare în acest sens nejustificat în istoria spionajului pe care o întreprind autorii.

Fără a continua cu alte observații — ne-am oprit la cele mai importante — trebuie să constatăm că lipsa criteriilor și a metodologiei științifice — chiar atunci cînd e vorba de literatura de popularizare — are grave implicații în înțelegerea obiectivă a realităților istorice, dezavantajînd chiar opera educativă.

Ștefan Lemny

LEONID BOICU, *Geneza „chestiunii române" ca problemă internațională*, Iași, Ed. „Junimea", 1975, 135 p.

După ce, în 1972, ne-a dat *Austria și Principatele Române în vremea războiului Crimeii (1853—1857)*, contribuție importantă a noii noastre istoriografii, L. Boicu revine, semnînd o nouă lucrare ; aceasta, care poate fi apreciată drept o amplă introducere în problematica celei dintîi, explică împrejurările istorice în care „chestiunea română" devine — cu începere din 1853 — o componentă a politicii europene.

Așa cum singur o mărturisește, autorul și-a propus să urmărească geneza „chestiunii române" *din afară ;* să surprindă și să reliefeze „gîndurile și atitudinile față de soarta Principatelor Române a acelor oameni politici europeni implicați direct în „marea politică" ce a cuprins, în extensiunea ei, și teritoriul țării noastre" (p. 11). Urmărind „reacția politicii internaționale față de destinul românilor", autorul nu uită să sublinieze un adevăr fundamental, potrivit căruia „chestiunea română" s-a născut și s-a dezvoltat într-o epocă în care, în societatea românească s-au desfășurat transformări structurale ; că ea nu reprezintă rezultatul unor împrejurări externe, „sau al combinațiilor diplomatice, ci rodul luptei

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

românilor înşişi, ajunşi în stadiul conştiinţei de sine ca naţiune". Expunerea, concentrată şi lapidară, explică rolul factorului extern în geneza „chestiunii române" asociindu-l firesc la un *proces istoric intern (10—11).*

În *Introducere*, cu strictă rigoare, stabilindu-se obiectivele şi fixîndu-se limitele expunerii, sînt indicaţi factorii care au îngăduit *incidenţele internaţionale* ale genezei problemei în discuţie : cei specifici, etnici şi apoi naţionali, statutul juridic al Principatelor, dezagregarea Imperiului otoman şi, în sfîrşit, aşezarea geografică, punct de întîlnire a intereselor marilor puteri în estul şi sud-estul continentului. Evident, notează autorul — precizarea se impunea firesc, pe linia celor notate mai sus — „Chestiunea română" ca problemă internaţională nu se confundă cu transformarea teritoriului românesc în obiect de dispută şi manevre internaţionale, dar acestea din urmă au contribuit la geneza „chestiunii române" ca problemă internaţională prin implicarea Principatelor în politica europeană, prin menţinerea şi dezvoltarea interesului marilor puteri pentru soarta românilor" (p. 15—16).

Urmărind îndelungatul proces de naştere a „chestiunii române", L. Boicu distinge patru etape : I *Premizele îndepărtate*, care coincid cu perioada care începe cu pacea de la Carlowitz (1699) şi se termină, aproximativ, cu cea de la Kuciuk-Kainargi, din 1774 : „cînd centrul politicii europene se deplasează în estul continentului, «cînd puterea musulmană începe definitiv mişcarea sa de recul», cînd «chestiunea Orientului trece decis într-o nouă fază» iar «situaţia ţărilor române va constitui unul din aspectele sale permanente», cînd Austria devine şi o putere balcanică, iar Rusia o putere europeană, cînd partenerii confruntărilor în această regiune sînt stabiliţi pentru mai bine de două secole, *de relaţiile dintre ei*, legîndu-se nemijlocit şi geneza „chestiunii române" ca problemă internaţională. Decăderea Poloniei, avansul Rusiei şi al Austriei au impus Franţei şi apoi Angliei «să vadă în ţările române ultimele bastioane ale Imperiului otoman spre nord şi est»" (16).

În această perioadă, alături de anexarea unor teritorii româneşti de către Austria, mai ales, numeroasele proiecte de împărţire, de anexiune, în afară de faptul că au „ascuţit vigilenţa românilor ... au activizat şi definit poziţia puterilor concurente, transferînd soarta Principatelor pe lista *cazurilor* de interes general", au grăbit procesul de internaţionalizare a chestiunii româneşti (25). Alături de acestea, în aceeaşi primă etapă, planurile de creare a unui stat unit şi independent, deşi reprezenta rodul unor calcule ieşite din mentalităţi feudale, au avut un rol important în naşterea problemei care ne interesează (27).

II. *Premizele apropiate* se crează în perioada în care românii trec într-o nouă etapă a dezvoltării lor istorice. În adevăr, constată autorul, în perioada care începe cu mijlocul secolului al XVIII-lea, dar mai ales cu sfîrşitul acestuia, întregul şir de implicaţii ale procesului multilateral de destrămare a feudalismului pe plan intern, asociat cu mutaţiile puternice de pe întregul continent, sporesc interesul puterilor pentru Principate ; soarta acestora, aşa cum se apreciază, *devine, cu adevărat, „o piatră de încercare a sistemului de relaţii între marile puteri interesate"*. Ideea unirii şi a independenţei Principatelor reprezintă o *constantă*, frecvent şi insistent agitată (32), cu scopul de a oferi o ieşire „din labirintul contradicţiilor şi confruntărilor dintre puteri" (38). În egală măsură, ca urmare a dezvoltării forţelor interne, a conştiinţei naţionale, căreia-i dădeau expresie şi acţiunea lui Inochentie Micu şi cea a *Şcolii Ardelene* şi *Supplexul*, ca şi răscoala lui Horea, precum şi numeroasele manifestări din Principate, ideea emancipării naţionale devine o trăsătură dominantă a frămîntărilor politice româneşti (p. 53 şi urm.).

Evoluţia situaţiei pe continent, dar şi în Principate, sporeşte importanţa economică, politică şi strategică a acestora şi determină, în perioada de sfîrşit a secolului al XVIII-lea şi în primele două decenii ale secolului următor, nu numai proiecte de partaj dar şi noi rapturi teritoriale din trupul ţării. Este înfăţişată, pe larg, politica puterilor europene la începutul secolului al XIX-lea faţă de Principate (p. 55 şi urm.), sporirea considerabilă a cunoştinţelor oamenilor politici asupra acestora.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„Conturarea procesului de formare a conștiinței naționale românești — constată autorul — dezvoltarea luptei pentru emancipare politică, sporul evident al cunoștințelor pe plan european despre români, cuprinderea Principatelor Române în cele mai varaite proiecte și acțiuni politice continentale și, îndeosebi, extinderea și adîncirea pe plan internațional a ideii, fie și lipsită de sens național modern, de constituire a unui stat românesc... învederează crearea premizelor apropiate ale genezei „chestiunii române" ca problemă internațională" (p. 75).

III. Perioada care începe cu revoluția din 1821 corespunde, consideră autorul, pe baza unei pertinente analize, cu cea a *Recunoașterii tacite* a „chestiunii române" ca problemă internațională. Puternica manifestare a spiritului național românesc, prefacerile politice prin care au trecut Principatele în anii care au urmat revoluției precum și noua configurație a echilibrului european, au marcat un mare avans pe calea individualizării situației lor internaționale (p. 81). Cercurile politice oficiale, constată L. Boicu, nu erau încă pregătite pentru însușirea ideii emancipării naționale totale a românilor; ideea însă „cîștigă teren progresînd *ireversibil*, într-un moment istoric în care sentimentul național nu mai putea fi ignorat, iar factorul național, în calculele politice ale marilor puteri, dobîndea noi temeiuri practice la sfîrșitul deceniului prin recunoașterea autonomiei Serbiei și crearea regatului grec" (p. 85).

Lupta românilor pentru făurirea statului național, intrată, așa cum se apreciază, *în linie dreaptă* (p. 85), odată cu sfîrșitul celui de al treilea deceniu al secolului al XIX-lea, formele de expresie ale acestei lupte, cîștigarea opiniei publice europene, au modificat optica politică de abordare a „chestiunii românești" de către factorii de decizie ai Europei contemporane. În măsură egală, prin „actul temerar" al revoluției de la 1848, „Chestiunea română" „a explorat căile recunoașterii sale formale" (p. 103). Românii, așa cum, pe drept a constatat J. Michelet, în acești ani, au pus națiunea lor *în calendarul lumii* (p. 119).

IV. În sfîrșit, în ultimul capitol, *Recunoașterea formală și oficială*, autorul analizează împrejurările care au urmat declanșării crizei orientale din 1853 cînd, prin Conferința de la Viena — unde s-a pus problema creării unui stat național român — s-a recunoscut formal caracterul internațional al „chestiunii românești". L. Boicu subliniază că internaționalizarea „chestiunii române" este un rezultat al luptei, perseverenței, spiritului de sacrificiu al românilor, la care s-a adăugat convergența de interese ale unor mari puteri (p. 12). *Împlinirea* a cărei realizare autorul o urmărește pe parcursul cărții sale, reprezintă „sfîrșitul unei etape în îndelungata luptă a românilor pentru recunoașterea oficială a drepturilor naționale, pe care epoca le înscrisese în codul revendicărilor imprescriptibile ale istoriei. Drumul era deschis pentru fapte"; românii au ajuns la capătul lui în 1918 (p. 134—135). Întreaga carte este o demonstrație, o solidă și pasionatnă demonstrație a acestui adevăr.

Cartea lui L. Boicu, deosebit de densă, așa cum se desprinde și din sumarele notații de mai sus, nu este o simplă enumerare a momentelor în care țările române sau numai Principatele s-au aflat în centrul atenției diplomației europene, a proiectelor de partaj sau de unitate; cu rigoare, expunerea urmărește faptele în geneza și implicațiile lor, stabilește legătura dialectică între procesul de dezvoltare a societății românești, a națiunii române și a conștiinței naționale și atitudinea puterilor, punctează factorii și împrejurările în care, treptat, din simplu obiect, Principatele devin subiect, prin impunerea drepturilor poporului de a fi unit și liber. Cartea dovedește, convingător, adevărul potrivit căruia un popor, „fie el mic, tratat nu odată ca obiect de tocmeală, căzut vremelnic pradă opresiunii, își conservă și-și dezvoltă individualitatea pe temeiul tăriei ce-și trage seva din conștiința de sine și grație legităților obiective care prezidează mersul societății" (p. 8).

Concentrată, excesiv de concentrată, chiar mai mult decît era necesar, cartea, utilă pentru familiarizarea publicului larg cu unele din problemele fundamentale ale istoriei noastre, este, în același timp, un instrument prețios pentru

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

specialiști. Observațiile și judecățile autorului însoțesc și definesc faptele și împrejurările, le subliniază ponderea și le apreciază valoarea. Stăruind asupra punctelor de *interferență*, autorul izbutește — ceea ce reprezintă un netăgăduit cîștig — să reliefeze procesul treptat de integrare a țărilor române, a istoriei românești, în contextul european și universal căruia le aparțin.

Firește, autorul nu și-a propus să epuizeze toate implicațiile acestui proces, după cum, practic, în contextul și cu economia ce și le-a impus, ar fi fost imposibil să urmărească, în același cadru și cu aceeași pondere, alături de *Principate*, cu regimul lor juridic special și problema Transilvaniei, care intră tot mai puternic și deplin în sfera „chestiunii românești". Cu viziunea largă, oferită de cunoașterea exactă a epocii și a obiectivelor urmărite, cu înțelegerea deplină a sensului adînc al faptelor și evenimentelor, expuse limpede și atrăgător, L. Boicu a izbutit, și de data aceasta, să ne ofere o carte originală, de serioasă referință în literatura noastră istorică.

Merită să relevăm, în încheierea observațiilor noastre, ținuta grafică exemplară, pentru care „Junimea" merită cele mai bune aprecieri.

Gh. Platon

JEAN NÖEL BIRABEN, *Les hommes et la peste en France et dans les pays européens et méditerranéens*, tom. I, *La peste dans l'histoire*, Paris, 1975, 455 p.

În colecția „Civilisation et Societés 35" a apărut recent lucrarea: *Les hommes et la peste en France et dans les pays européens et mediterranéens*, tom. I, a cunoscutului specialist în probleme de demografie și istorie a medicinei dr. J. N. Biraben, de la Institutul Național de Studii Demografice din Paris.

Marile epidemii de ciumă care au bîntuit continentul nostru în secolele trecute, prin urmările deosebit de grave pe care le-au avut, din punct de vedere economic, demografic, social-politic și psihologic, au pasionat mulți specialiști din diferite țări. Se simțea însă nevoia unei lucrări ample de sinteză care să cuprindă istoria acestui flagel, cel puțin în Europa, cu atît mai mult cu cît, în condițiile progreselor de azi în domeniul comunicațiilor și a medicinei, se impune o urmărire pe o arie cît mai vastă a formelor de răspîndire, de manifestare și de combatere a epidemiilor care au îngrozit lumea în trecut și de care trebuie ferită în viitor.

O astfel de lucrare deosebit de utilă, dar care cere o muncă de documentare enormă, a fost întreprinsă în volumul pe care îl prezentăm. Autorul a adunat cel mai mare număr posibil de informații asupra datei și localităților atinse de ciumă, începînd cu mijlocul secolului al XIV și pînă la mijlocul secolului al XIX-lea. Au fost extrase datele, de multe ori de valoare inegală, risipite în mii de publicații diverse, în cronici, memorii de călătorii, documente publicate în diferite țări, ca și din numeroase izvoare inedite din arhivele și bibliotecile franceze. Pe baza acestei vaste documentații autorul a urmărit în acest prim volum istoricul epidemiilor de ciumă în toate țările europene și în cele din zona bazinului mediteranean. Lucrarea începe cu o interesantă prezentare medico-epidemiologică, privind concepțiile actuale asupra ciumei, necesară pentru urmărirea desfășurării epidemiilor în cursul istoriei. Capitolul următor „istoricul epidemiilor de ciumă", începe cu o schițare a începuturilor maladiei, încă foarte slab elucidate, în epoca antică pe baza mențiunilor din papirusurile egiptene, hitite, din textele biblice și din informațiile lăsate de scriitorii greci, latini, indieni și chinezi. După prezentarea datelor privind ciuma în vremea împăratului Justinian, autorul constată dispariția ciumei, greu explicabilă în Europa, din secolul al VIII-lea pînă în secolul al XIV, cînd reapare cu o brutalitate puțin cunoscută. Începînd cu ciuma neagră (1346) Europa cunoaște o adevărată eră a ciumei care a făcut ravagii în fiecare an, uneori pe teritorii vaste, alteori numai în cîteva localități, dar fără întrerupere, pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea pentru Europa occidentală, iar pentru zona sud-orientală pînă în secolul al XIX-lea.

Urmărind evoluția fiecărei epidemii, în ceea ce privește începuturile, răspîndirea, persistența lor și reacțiile oamenilor, autorul insistă asupra faptelor sau

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

aspectelor mai puțin cunoscute, încercînd o prezentare nouă, statistică, a mersului acestor epidemii care să poată da o viziune cifrată, cel puțin pentru țările occidentale mai evidentă, asupra frecvenței, duratei și variației incidenței lor asupra vieții sociale.

În ansamblul teritoriului cercetat care poate fi delimitat, în mare, de la pustiul Saharei la peninsula Scandinavă și de la oceanul Atlantic la marea Caspică, autorul face distincție între regiunea denumită de el nord-occidentală, în special creștină care cuprinde cea mai mare parte a Europei și regiunea sud-orientală, mai ales musulmană care cuprinde țările din nordul Africei, cele din zona de răsărit a bazinului mediteranian și sud-estul Europei (peninsula Balcanică, țările române și sudul Rusiei). (Vezi harta de la p. 111). Această bipartiție a zonei cercetate autorul o face pe baza evoluției diferite a epidemiilor de ciumă în funcție de climat, fauna locală, ca și de reacția diferită a populațiilor.

În partea sud-orientală ciuma a persistat un secol mai mult decît în zona nord-occidentală. În tabloul comparativ pentru cele două părți ale zonei cercetate se observă că ciuma neagră s-a răspîndit în prima parte între 1347 și 1352, iar în partea sud-orientală între 1346 și 1349. Autorul constată că, în acea perioadă, zona centrului Balcanilor, țările române, Ucraina și Volga mijlocie pare a se prezenta ca un cîmp închis, slab populat, unde se confrunta lumea musulmană cu lumea creștină, căile de comunicație mai puțin folosite din această regiune, făcea ca epidemia de ciumă să pătrundă mai ușor din nord-vest. De exemplu, în Rusia ciuma vine în acea perioadă din Europa occidentală, cu excepția numai a cîtorva cazuri incidentale aduse din orientul apropiat.

În partea nord-occidentală, cu tot climatul favorabil ,nu se observă o menținere spontană durabilă a epidemiei, în timp ce în Armenia, Curdistan, Persia nord-vestică, Cirenaica, Tripolitania, sudul Tunisiei, datorită rozătorilor sălbatici, ciuma are un caracter durabil endemic. În prima parte populația era sedentară și relativ densă aproape peste tot, în partea sud-orientală populația sedentară densă era numai în puține regiuni, în schimb existau regiuni întinse cu populație nomadă. De la sfîrșitul secolului al XIV-lea în partea nord-occidentală încep să se ia măsuri preventive de izolare și dezinfecție, în cealaltă parte ele încep să fie introduse abia la începutul secolului al XIX-lea. În partea nord-occidentală ciuma a început să scadă din 1640, ea dispărînd în 1722. După această dată nu apare decît rar, epizodic, adusă din orient și limitată la cîteva porturi. În partea sud-orientală ciuma dispare în 1842. După această dată este sporadică și limitată mai ales la regiunea unde infecția era întreținută de șobolanii purtători de viruși.

Un capitol special este destinat prezentării factorilor care au putut contribui la răspîndirea și întreținerea epidemiei de ciumă, autorul analizînd rolul imunității, a climatului ,a factorilor astronomici, a războaielor, a foametei.

Un interes deosebit îl prezintă ultimul capitol privind pierderile umane. Deși autorul constată că nu vor putea fi știute nici odată cu precizie numărul acestora, el încearcă, analizînd cîteva cazuri particulare, să facă o estimare aproximativă a mortalității în timpul ciumei negre și a unora din epidemiile din secolele următoare. De asemenea, stabilește importanța pierderilor umane pe termen lung, urmărind comportamentul demografic al populației în perioada ciumei (migrațiile, nupțialitatea și fecunditatea).

În concluzii autorul se oprește în special asupra cauzelor care au determinat apariția, periodicitatea ciclului epidemic și dispariția ciumei. Cu toate investigațiile făcute periodicitatea ciclului epidemic rămîne enigmatic. Autorul constată că factorii climatici, războaiele, foametea, nu sînt determinanți, ei avînd numai rolul de a ajuta declanșarea bolii, iar cît privește imunitatea vechilor ciumați vindecați, deși este o ipoteză seducătoare ea nu este încă deplin verificată. Dacă se poate explica cum a debutat o epidemie, nu se poate ști întotdeauna de ce s-a oprit, cu excepția unor cazuri cînd împrejurările climatice pot da o explicație.

În ceea ce privește dispariția ciumei autorul prezintă factorii climatici, biologici (schimbarea speciilor de șobolani purtători de viruși, a ectoparaziților vehiculatori de viruși, apariția pseudotuberculozei etc.), ca și a celor sociali care

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ar fi putut să aibă un rol în dispariția maladiei. El constată însă că nici unul din acești factori nu par să fie determinanți. În ceea ce privește dispariția marilor epidemii de ciumă autorul subliniază importanța luptei oamenilor. Ciuma a fost pentru om un flagel de o violență puțin obișnuită putînd să distrugă în cîteva luni mai mult de jumătate din locuitorii unui oraș sau a unei țări, să obligе armatele să se retragă, să se renunțe la asedii; populația să abandoneze orașele și satele și, de asemenea, să determine foametea, împiedicînd ani de zile muncile agricole și perturbînd comerțul și industria. De aceea lupta împotriva ciumei în anumite epoci a polarizat întreaga activitate omenească. Toate aceste probleme de ordin economic și social-politic, sesizate de autor nu au fost însă prezentate mai pe larg în acest volum. De altfel, autorul își propune ca în tomul al II-lea să dezvolte aceste probleme și în special să analizeze comportamentul oamenilor confruntați de flagelul ciumei, concepțiile lor asupra naturii bolii, mijloacele folosite contra epidemiei în colectiv și individual și în ce măsură acestea au putut contribui la dispariția epidemiilor.

Volumul este însoțit de numeroase hărți (22), și grafice (30) sugestive. De asemenea, în anexe s-a publicat și o listă nominativă și cronologică a localităților și țărilor atinse de ciumă în Europa și țările din jurul mării Mediterane între anii 541 și 775 și între anii 1346 și 1856. Această listă reprezintă o importantă muncă de depistare și localizare a epidemiilor de ciumă. În ea sînt incluse și teritoriile țărilor românești. Evident, pentru o atare lucrare este firesc ca unele date să fi scăpat, documentarea pentru toate țările cuprinse în zona cercetată neputînd fi în mod egal accesibilă autorului. Astfel, pentru țările române am sugera completarea listei nominative și cu datele din unele memorii ale călătorilor străini (vezi, de exemplu art. semnate de D. Ciurea din „Revista medico-chirurgicală a societății de medici și naturaliști din Iași, 1963, nr. 2, 1964, nr. 4). Menționăm, de asemenea că ultima epidemie de ciumă în țările române (Moldova, Valahia, inclusiv Transilvania) a avut loc în 1829—1930; epidemia din 1831—1832 nu a fost de ciumă ci de holeră, fapte bine stabilite de dr. P. Samarian (*Ciuma în trecutul românesc*, 1932; *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, 1935—1938, 3 vol.).

Unele completări parțiale și puneri la punct care s-ar putea face pentru multe din țările cuprinse în vasta suprafață care a făcut obiectul acestei lucrări nu scad cu nimic valoarea ei. Rezultat al unor eforturi pasionante și perseverente volumul prezentat este bine realizat, aduce un prețios serviciu cercetării în acest domeniu, pentru care va rămîne o lucrare de permanentă referință.

Ecaterina Negruți

Junimea și junimiștii, Scrisori și documente inedite, Ediție îngrijită, introducere și note de ION ARHIP și DUMITRU VACARIU, Iași, Ed. „Junimea", *1973*, *304* p.

La Muzeul de literatură a Moldovei, instalat la Iași în casa lui Vasile Pogor, se află în păstrare numeroase acte cuprinzînd informații despre întemeietorii Societății „Junimea" și despre cei care, în cursul vremii, au aderat la programul literar și politic junimist. În volumul pe care-l recenzăm sînt publicate 177 din aceste acte.

Unele dintre ele prezintă un deosebit interes. Astfel Gheorghe Roiu, într-o scrisoare din 25 ianuarie 1869 către I. M. Melik, rostește aspre, dar pe deplin îndreptățite critice despre „tragedia" *Rienzi* a lui Samson Bodnărescu, precum și despre așa zisele „epigrame" publicate de același autor în „Convorbiri literare". Roiu citează chiar textul unora din aceste „epigrame" și constată că ele sînt „o adunătură de vorbe, adesea nu prea bine alese și aruncate pe hîrtie". Cu multă severitate se exprimă Roiu și cu privire la studiul lui A. D. Xenopol despre *Cultura națională* (p. 55). Nu a fost deci „Junimea" o societate de „laudă mutuală", cum au pretins unii din adversarii ei.

Gheorghe Roiu, într-o scrisoare din 17 decembrie 1873, adresată lui Constantin Meissner, descrie foarte spiritual atitudinea acelor membri ai „Junimii", po-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

recliți „caracuda", care veneau la ședințe pentru a se înfrupta din dulceți, prăjituri etc., oferite de gazdă, și nu dădeau nici o atenție chestiunilor ce se discutau. „Sînt mulțișori de aceștia", afirmă el și conchide : „Ce plăcut lucru să fii membru la acest fel de societăți !" (p. 60).

Interesante sînt și scrisorile referitoare la strădaniile lui moș Ghiță Kirileanu de a regăsi manuscrisele lui Ion Creangă (p. 118, 246, 249,. 257). Lui îi datorăm cea mai bună ediție a scrierilor marelui humulești an, după cum foarte just subliniază Ion Arhip și Dumitru Vacariu (p. 93, nota 7).

În scrisorile adresate lui I. M. Melik de către Titu Maiorescu aflăm prețioase informații privitoare la politica școlară a acestuia, atunci cînd a fost ministru al instrucției publice (p. 22—27, p. 30—34, p. 192 -194).

Impresionante sînt scrisorile pe care profesorul I. Paul le-a trimis din Cluj, la 16 februarie 1923 și la 4 martie 1923, lui C. Meissner (p. 183—187). Împreună cu unii colegi din învățămîntul universitar, I. Paul activa pentru înfrățirea românilor de dincoace și de dincolo de Carpați. Acei profesori publicau o gazetă, intitulată „Conștiința românească". Ei țineau conferințe și întruniri publice prin orașele din Ardeal și Banat. Scrisorile lui I. Paul cuprind foarte interesante știri despre această acțiune.

Firește că Ion Arhip și Dumitru Vacariu s-au străduit să publice o lucrare cît mai bună. Totuși sînt și unele deficiențe în acest volum.

Astfel sînt greșelile de tipar. Cele mai multe pot fi rectificate de cititori. S`nt cazuri însă cînd rectificarea este anevoioasă.

Au fost imprimate și date greșite. De ex., la p. 258—259, este publicată o scrisoare a Anei Maiorescu către Emilia Humpel, datată din București, 22 decembrie *1885*. La sfîrșitul scrisorii, Ana Maiorescu urează Emiliei Humpel să înceapă „anul 1896 cu mai mult optimism". Aceste rînduri nu au putut fi scrise decît spre sfîrșitul anului *1895*. Și din alt pasaj al scrisorii rezultă aceeași concluzie. În adevăr, Ana Maiorescu se exprima în termeni entuziaști despre un discurs rostit de soțul ei în ziua precedentă la Senat. Or, în volumul V din *Discursurile parlamentare* ale lui Titu Maiorescu este publicată această cuvîntare, rostită la 21 decembrie 1895 [1]. Așadar scrisoarea Anei Maiorescu datează de la 22 decembrie *1895* și nicidecum de la 22 decembrie *1885*, cum s-a imprimat la p. 258.

Sînt cîteva erori și în notele care însoțesc actele reproduse în volumul de față.

Astfel, la p. 22, nota 1, se afirma că Titu Maiorescu a fost primul rector al Universității din Iași și că a publicat discursurile parlamentare pe care le-a rostit pînă la 1891. Primul rector al Universității din Iași nu a fost Titu Maiorescu, ci Ion Strat [2]. Totodată semnalăm că Titu Maiorescu a publicat cinci volume de discursuri parlamentare, volumul al IV-lea cuprinzînd discursurile rostite de la 2 aprilie 1888 la 3 decembrie 1894 [3], iar volumul al V-lea cuprinzînd discursurile rostite de la 21 decembrie 1895 la 25 martie 1899 [4]. Așadar data de 1891 este greșită.

La p. 63 este tipărită o scrisoare a lui Ștefan Vîrgolici din 16 iulie 1893 către Constantin Meissner. Scrisoarea se referă la anumite sarcini pe care conducerea Ministerului cultelor și instrucției publice voia să le încredințeze lui Vîrgolici, iar acesta anunțase telegrafic pe „Arion" să dea acele sarcini lui Meissner. În nota 3 de la p. 63 se afirmă că Arion al cărui nume este citat în scrisoarea lui Vîrgolici, fără precizarea prenumelui, a fost Constantin C. Arion, „politician și publicist român, fost de mai multe ori ministru". Or, acel Arion

[1] T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, Vol. V, București, Minerva, 1915, p. 105—150.

[2] D. Berlescu, *Universitatea din Iași de la 1860 la 1918*, în lucrarea *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași 1860—1960*, vol. I, București, 1960, p. 116.

[3] T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, vol. IV, București, Socec, 1904.

[4] *Ibidem*, vol. V, București, Minerva, 1915.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nu a fost Constantin C. Arion, ci fratele său, Virgil Arion, pe atunci secretar general al Ministrului cultelor și instrucției publice [5].

La p. 75, nota 1, într-o scurtă biografie a lui A. D. Xenopol, se spune că, după terminarea studiilor, el a fost numit „procuror la Curtea de apel". Și aici o rectificare este necesară. După ce a obținut diploma de doctor în drept la Universitatea din Berlin și cea de doctor în filozofie la Universitatea din Giessen, A. D. Xenopol a fost numit, în 1871, procuror la Tribunalul Iași [6], așadar nu la Curtea de apel.

N. I. Rîmniceanu al cărui nume este citat într-o scrisoare a lui I. A. Bassarabescu din 16 septembrie 1929 către C. Meissner, nu a fost profesor de drept civil la Universitatea din București, cum se susține în nota 6 de la p. 140. Nicolae I. Rîmniceanu a fost profesor la Școala Politehnică din București.

La p. 168, G. T. Kirileanu, într-o scrisoare din 26 decembrie 1910, adresată lui C. Meissner, se exprimă, cu multă asprime, despre unii funcționari ai Ministerului instrucției publice, printre care „Ionescu Barbă Roșă". Într-o notă, se precizează că Ionescu Barbă Roșie a fost „inspector al învățămîntului gimnasticii din întreaga țară" și că prenumele lui a fost Dimitrie. Nu este exact. Cel poreclit „Ionescu Barbă Roșie", din cauza bărbii sale roșcate, a fost Constantin G. Ionescu, profesor de limba germană, inspector general și apoi director al învățămîntului secundar și superior sub ministeriatul lui Spiru Haret de la 1907 la 1910 [7]. După primul război mondial, el a fost director al Liceului Gheorghe Lazăr din București (1919—1925). El a publicat manuale didactice și diverse studii, dintre care a fost îndeosebi apreciată lucrarea sa *Studii asupra legislației agrare a Prusiei* (București, 1905, IV+256 p.). A publicat și un impresionant articol cuprinzînd amintiri despre Spiru Haret [8]. În acel articol, el notează, fără supărare, că i se dăduse porecla de „Barbă Roșie" [9].

La p. 197, nota 2, se menționează că Alexandru Papiu Ilarian s-a născut la 1823 și a murit la 1878. Atît data nașterii cît și data morții nu corespund realității. În adevăr, Alexandru Papiu Ilarian s-a născut la 27 septembrie 1827, în satul Bezded [10], și a încetat din viață la 23 octombrie 1877 [11].

La p. 250, nota 4, se precizează că fostul ministru al instrucției publice Ion Petrovici s-a născut în 1882 și a murit în 1971. Ultima din aceste date este inexactă. Ion Petrovici a încetat din viață în 1972 [12].

Am înșirat astfel cîteva din erorile pe care le-am constatat în lucrarea recenzată. Mai sînt și altele de același fel. Ele sînt de mică însemnătate, deoarece se mărginesc la amănunte din notele care însoțesc interesantul material documentar publicat în acest volum.

Ioana Angelescu

JOSEF J. BARTON, *Peasants and Strangers Italians, Rumanians, and Slovaks in an American City, 1890—1950*, Harvard University Press Cambridge, Massachusetts, 1975, 217 p.

Lucrarea semnată de Josef J. Barton, *Țărani și străini. Italieni, români și slovaci într-un oraș american, 1890—1950*, prezintă interes atît pentru specialiști, cît și pentru cercuri mai largi de cititori. Autorul analizează experiența a trei

[5] Virgil Arion fusese numit în această funcțiune printr-un decret din 3 decembrie 1891 („Monitorul oficial", 5 dec. 1891, p. 5211).

[6] Al. Zub, *A. D. Xenopol, Biobibliografie*, București, Ed. Enciclopedică și Ed. Militară, 1973, p. 33.

[7] „Revista generală a învățămîntului", III, 1907—1908, p. 701.

[8] C. G. Ionescu, *Primii pași ai lui Spiru Haret*, „Educația, revistă pentru școală și familie", VI, 1—2, Ianuarie-februarie, 1923, p. 22—28.

[9] *Ibidem*, p. 22.

[10] Constantin Rusu și Ioan Bota, *Alexandru Papiu Ilarian*, în volumul *Omagiu lui Alexandru Papiu Ilarian*, Zalău, 1969, p. 13.

[11] *Ibidem*, p. 31.

[12] G. M., *Ion Petrovici*, „România literară", V, 9, 24 februarie 1972, p. 12.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

grupe etnice de imigranți în orașul Cleveland : italieni, români și slovaci, preocupat fiind de surprinderea înlănțuirii etapelor acestei experiențe de la părăsirea de către imigrant a locurilor natale, la constituirea familiilor lui și, apoi, la formarea unei comunități etnice distincte. În *Introducere* (p. 8) autorul formulează riguros reperele analizei întreprinse, stabilind urmărirea a cinci etape ale imigrării : 1) care sînt relațiile între structura societății de origine și emigranții din această societate ; 2) care este importanța diferitelor tradiții ale emigranților în adaptarea socială în mediul în care imigrează ; 3) cum se dezvoltă comunitățile etnice distincte ; 4) care este însemnătatea originii etnice pentru procesul mobilității sociale și, în sfîrșit, dacă asimilarea are un caracter progresiv, avînd etape distincte de la generație la generație.

Tot între indicațiile destinate să asigure ordonarea și selectarea materialului precum și formularea obiectivului precis al analizei notăm și explicația autorului (p. 9) în legătură cu cele trei etnicități de la Cleveland. Josef J. Barton arată că urmărește cele trei grupuri etnice deoarece ele încorporează o experiență comparativă cu a altor grupuri similare ca mărime și structură : cea a italienilor este comparabilă cu a imigranților polonezi, cea a slovacilor cu a maghiarilor, iar a românilor cu a grecilor și sirienilor.

Ordonîndu-și astfel materialul de cercetat, autorul recurge la o bibliografie minimă, esențială, construind cartea mai ales pe cercetările proprii în arhive și pe informații culese direct de la imigranți din cele trei grupe etnice. Structura lucrării este adecvată scopurilor formulate și cuprinde o introducere, șapte capitole, concluzii, anexă, note și un indice de nume și de probleme. Titlurile capitolelor, în ordinea numerotării lor, sînt următoarele : 1. *Creșterea unui oraș ;* 2. *Originile ;* 3. *Migrație și colonizare ;* 4. *Formarea comunităților etnice ;* 5. *Părinți și copii : tendințe în mobilitatea socială ;* 6. *Surse ale mobilității : familia și educația ;* 7. *Apariția celei de a doua generații.* Cînd este nevoie, autorul recurge la întocmirea unor tabele statistice care pot arăta cititorului evoluția uneia sau alteia din probleme. Scurte concluzii, conținînd observații asupra problematicii formulate în legătură cu cele trei grupări de imigranți, încheie lucrarea semnată de Josef J. Barton. Reținem pentru exemplificare din concluziile referitoare la grupul etnic românesc din Cleveland : „Românii reprezintă un model clasic al creșterii unui grup imigrant. Cultura lor seculară, rîvna cu care adoptă viața de familie mică, urbană, folosirea eficientă a educației ca mijloc de îmbunătățire a statutului social le facilitează intrarea în rîndul burgheziei" (p. 172).

Prezentarea lucrării autorului american prilejuiește observația că o cercetare minuțioasă a emigrației românești după primul război mondial, în Statele Unite și în alte țări, nu numai că nu ar fi lipsită de interes, dar ar contribui la luminarea unor aspecte rămase în obscuritate, la intersecția preocupărilor concretizate pînă acum ale cercetătorilor. Folosirea atentă a surselor informaționale din țară, unele din ele neintroduse încă în circuitul științific și mai ales coroborarea acestor informații cu o cercetare a vieții și activității românilor din Statele Unite, spre exemplu, n-ar fi lipsită de interes.

Pentru a stabili doar repere ale unei asemenea istorii a emigrației românești în Statele Unite, amintim că la sfîrșitul anului 1924, mult discutata „afacere a pașapoartelor" este în directă legătură cu emigrația în Statele Unite, Brazilia, Canada, etc. „Afacerea", constînd în emiterea de pașapoarte false, încălcări ale legislației în vigoare și însușirea unor sume bănești considerabile de la cei care doreau să emigreze prilejuia punerea în discuție a cinstei unor membri ai guvernului liberal condus de I. I. C. Brătianu, fapt folosit de liderii politici opoziționiști în organizarea campaniei de răsturnare a guvernului. Cercetările efectuate la Timișoara arătau că sucursala societății „Baltic America Line" procura pașapoarte pentru S.U.A. și Canada, ele fiind de fapt valabile numai pentru Austria, Ungaria și Cehoslovacia. Costul unui asemenea pașaport era de 31.000 lei (Arh. St. București, Fond Ministerul Justiției, Direcția judiciară, dosar 114/1924, p. 4). Cercetarea implicațiilor acestei „afaceri" relevă multe aspecte ale emigrației din Banat și Transilvania după primul război mondial.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Tot atît de interesantă ar fi cercetarea legăturilor cu țara păstrate de emigranți în această perioadă. Atenția cu care sînt urmărite evenimentele din România este convingător ilustrată de scrisoarea muncitorilor români din Los Angeles (California), de la 3 octombrie 1926 (cf. Bibl. Acad., *Coresp. N. Iorga*, vol. 340, f. 29—30).

Scrisoarea muncitorilor români conține proteste împotriva guvernelor Brătianu-Averescu, contra votării constituției din 1923 „în plină stare de asediu"; contra arestării muncitorilor și țăranilor; împotriva maltratării unor fruntași ai opoziției etc. În scrisoare, muncitorii cereau eliberarea lui M. Gh. Bujor și a celorlalți deținuți politici „Cerem, de asemenea, libertatea întrunirilor și presei. Cerem ridicarea stării de asediu. Cerem deplină libertate a organizării muncitorimii din România".

Am dat numai două exemple care pot sugera legăturile emigrației din Statele Unite cu istoria interbelică a României. Cercetarea sistematică a acestei emigrații ar putea contura și alte probleme nu mai puțin interesante.

I. Ciupercă

PETER KRÜGER, *Deutschland und die Reparationen, 1918/19. Die Genesis des Reparationsproblems in Deutschland zwischen Waffenstillstand und Versailler Friedensschluss*, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgard, 1973, 224 p.

Printre multiplele lucrări care abordează problema reparațiilor primului război mondial se înscrie, cu o contribuție valoroasă, și cartea semnată de Peter Krüger *Deutschland und die Reparationen, 1918—1919*. Ceea ce frapează din capul locului este realismul și obiectivitatea prezentării faptelor istorice. El respinge, ca lipsite de o bază reală, interpretările tendențioase ale istoriografiei germane mai vechi în legătură cu nevinovăția Germaniei în declanșarea primului război mondial, în legătură cu acea „Dolchstosslegende" (legenda pumnalului pe la spate) sau cu necesitatea rezistenței și a revanșei. Autorul, cunoscînd tendințele imperialiste ale Reichului wilhelmian, consideră că în eventualitatea unei victorii germane, cercurile conducătoare s-ar fi comportat tot atît de dur față de Aliați, cum s-au comportat aceștia la Conferința păcii de la Paris.

Peter Krüger își limitează cercetarea între octombrie 1918 și mai 1919, interval în care a putut surprinde reacția forțelor burgheze germane și atitudinea lor de la armistițiu și pînă în momentul în care se punea problema acceptării sau respingerii Tratatului de la Versailles. Desfășurarea evenimentelor este urmărită în succesiunea lor cronologică în cele patru capitole mari (cu numeroase subdiviziuni): *Premisele politicii reparațiilor germane în octombrie și noiembrie 1918; Conturarea primelor concepții privind pregătirile financiare și economice pentru pace; Definirea liniilor politicii financiare și economice pentru delegația germană la Tratatul de pace; Punctul de vedere german în timpul schimbului de note de la Versailles*. În centrul atenției stă firește, politica externă germană în care un loc de seamă îl ocupa atitudinea guvernului față de despăgubirile solicitate de Aliați încă de la armistițiu.

Autorul oferă numeroase informații interesante în legătură cu situația precară a Germaniei la sfîrșitul războiului, dezorganizarea producției, mișcările revoluționare, situația politică în care raportul de forțe era favorabil maselor largi populare. În aceste condiții, puterea este preluată de Partidului Social-Democrat. Guvernul social-democrat avînd în frunte pe Scheidemann este supus unei analize amănunțite și profunde de către autorul lucrării. El insistă asupra cauzelor care au condus, într-un timp relativ scurt, la pierderea influenței în mase a P.S.D. german. Despre acest partid Peter Krüger scrie că s-a menținut în „limitele legalității" (p. 19) într-un moment în care se impuneau măsuri radicale solicitate de forțele de stînga. De asemenea, guvernul P.S.D. a căutat colaborarea, bazată pe compromisuri reciproce, cu trei grupări importante ale fostului imperiu: armata, înalta birocrație, burghezia industrială și bancară, grupări care, atît în politica internă, cît și în cea externă au exercitat o influență negativă, reacționară. Expo-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nentul acestor grupări a fost Brockendorf-Rantzau, șeful diplomației germane din acel timp, despre care autorul scrie că a rămas „mereu un aristocrat deosebit de sensibil, dificil în raporturile lui cu cei din jur, ambițios", iar politica lui a fost „determinată de noțiunile — onoare, forță, grandoarea Reichului, în ciuda hainei moderne pe care a îmbrăcat-o sub influența principiilor proclamate de Wilson" (p. 73). Brockendorf-Rantzau și-a făcut iluzii considerînd cele „14 puncte" ale lui Wilson drept o bază pentru o pace dreaptă, în favoarea Germaniei, în refacerea căreia ar putea fi interesate puterile învingătoare. Asemenea iluzii, după cum remarcă și autorul, nu țineau seama de sentimentele aliaților după un război pustiitor.

Partea cea mai mare a lucrării este consacrată, firește, problemei reparațiilor și atitudinii guvernului social-democrat față de aceasta. Autorul oferă numeroase informații în care demonstrează că atitudinea guvernului în problema reparațiilor a fost fixată de marea burghezie și de birocrația imperială, elemente care dominau în ministerul de externe. Propunerile acestora — enunțate în Adunarea Națională sau în memoriile adresate Conferinței de pace — nu țineau cont decît în mică măsură de realitățile și de tendințele imperialiste ale puterilor Antantei. Cercurile guvernante și marea burghezie germană s-au străduit să determine pe aliați să șteargă din paragrafele tratatului de pace vina Germaniei în declanșarea războiului ca în felul acesta cuantumul reparațiilor să fie micșorat; sistemul reparațiilor să fie folosit ca un mijloc de refacere a Germaniei; Germania să obțină o libertate nelimitată în domeniul comerțului și acces neîngrădit la piețele de desfacere. Față de refuzul aliaților, cercurile oficiale germane au oferit, drept despăgubiri, suma de 100 de miliarde mărci aur. Peter Krüger menționează și cu acest prilej, că, de fapt, guvernul și marea burghezie, făcînd o asemenea propunere, nu aveau intenția de a o onora. Se urmărea doar provocarea unor negocieri directe, disocierea aliaților, revenirea la o Germanie puternică, evitarea cuceririi unor teritorii germane și a coloniilor, pentru o activitate economică liberă în lume.

Este știut că propunerile germane au fost respinse de Aliați, că în mai 1921, la Londra, Germaniei i s-a impus, drept reparații, suma de 132 miliarde mărci aur. În același timp, însă, unitatea Antantei a fost zdruncinată și, profitînd de acest fapt, Germania, pînă la venirea lui Hitler, a sabotat — ajutată de Anglia și S.U.A. — sistemul reparațiilor. Autorul lucrării insistă asupra faptului că, rezultatele tratatelor de pace și condițiile grele impuse Germaniei au fost folosite de cercurile politice și cele industrial-financiare pentru o propagandă naționalistă, revanșardă, și că P.S.D. justificînd el însuși naționalismul a contribuit la demonetizarea sa și la slăbirea tinerii republici. Peter Krüger consideră că marea burghezie și înalta birocrație au fost, de fapt, răspunzătorii morali ai condițiilor grele impuse Germaniei, deși aceștia au aruncat vina în mod permanent asupra celor care au semnat Tratatul de pace de la Versailles.

Cartea lui Peter Krüger, așa cum am remarcat de la început, se caracterizează *printr-o analiză obiectivă a faptelor, printr-o cercetare serioasă a numeroase arhive, reviste, lucrări publicate.* Ea aduce o reală contribuție cunoașterii situației atît interne, cît și externe a Germaniei într-o perioadă de mari frămîntări sociale, într-o perioaodă cînd această țară, înfrîntă, își căuta căile de refacere economică și politică. Este scrisă într-un stil plăcut, accesibil. Lucrarea, prin multitudinea documentelor folosite, prin interpretarea adecvată, științifică constituie un instrument de informare atît pentru specialiști, cît și pentru cei care se interesează de istorie în general.

Em. Bold și S. Chițanu

România în primul război mondial. Contribuții bibliografice, București, Ed. militară, 1975, 356 p.

În afara unei încercări mai vechi și a bibliografiilor curente ce au însoțit uneori publicarea monografiilor care se refereau la diverse probleme caracteristice perioadei 1914—1918, în istoriografia românească nu se realizase încă o biblio-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

grafie referitoare la România în anii primei conflagrații mondiale. Reclamată deseori, atît de istorici cît și de economiști, sociologi etc., o asemenea lucrare a rămas pînă astăzi un deziderat, deși utilitatea ei era unanim recunoscută. Tocmai de aceea, bibliografia de față, întocmită de colonel Gheorghe Stoean (coordonator de ediție), Elisabeta Aron, Aurelia Ianculescu, Melania Petcu, Iamandi Petrescu și Maria Radovici, poate fi considerată, de la început, o realizare notabilă, deosebit de folositoare cercetătorului preocupat de istoria primului război mondial. Cele 2 681 titluri de volume de documente, lucrări monografice, memorii politice, militare, diplomatice, volume omagiale, articole de presă și publicații periodice, apărute atît în țară cît și în străinătate, oferă celui interesat posibilitatea de a se informa și de a-și face o imagine de ansamblu asupra uneia dintre cele mai dense și bogate în evenimente perioade din istoria României.

Așa cum declară autorii, prezenta bibliografie cuprinde „majoritatea materialelor publicate în țara noastră și cu unele excepții și în străinătate, cu privire la participarea poporului român, a armatei sale, la primul război mondial". Dealtfel, chiar din titlul lucrării, constatăm că avem de a face cu o *contribuție bibliografică* și nu cu o bibliografie exhaustivă. Chiar așa stînd lucrurile, meritele volumului sînt mai presus de orice îndoială, el constituind un instrument de lucru valoros, care, pe lîngă destinația sa inițială, aceea de recomandare a unei anumite literaturi istorice, referitoare la România în primul război mondial, ne dă posibilitatea de a urmări direcțiile cercetărilor privitoare la intervalul 1914—1918, stadiul acestora și chiar, în unele cazuri, nivelul interpretării.

Observațiile noastre, așa cum vom vedea, nu privesc valoarea intrinsecă a cărții, ele încercînd doar să contribuie la îmbunătățirea prezentei contribuții bibliografice, a cărei reeditare se impune cu acuitate. Prima observație, și credem că și cea mai importantă, este aceea că la parcurgerea bibliografiei pot fi deseori constatate omisiuni nejustificate ale unor titluri de multe ori fundamentale pentru documentarea necesară anumitor aspecte ce le comportă cercetarea de ansamblu a participării României la primul război mondial. Lucrări publicate înainte de 1944 cît și după această dată nu sînt incluse în prezenta bibliografie, fapt inexplicabil dacă avem în vedere că numărul acestora este destul de mare. Nu înțelegem de ce unele lucrări cuprinse în bibliografia apărută în 1940 n-au mai fost incluse și în cea de față. Că s-a operat o selectare a titlurilor, explicabilă pînă la un anumit punct, aflăm din precizarea că una din fazele întocmirii lucrării a fost „selectarea materialelor". Ceea ce nu avem de unde afla, atîta timp cît autorii nu amintesc nimic despre acest lucru, este criteriul care a stat la baza selecției. Or, o clarificare în acest sens se impunea, aceasta ajutîndu-l atît pe cel ce va folosi prezenta bibliografie cît și pe autorii înșiși. Apoi, de neînțeles rămîne și faptul că importante ziare și reviste, mai vechi și mai noi, n-au intrat în vederile autorilor, rămînînd astfel neamintite studii și articole indispensabile cercetătorului aplecat asupra perioadei 1914—1918.

Sistemul de ordonare a bibliografiei este, desigur, o chestiune care privește în primul rînd pe autori. Aceștia au adoptat o modalitate de compartimentare simplă: *I lucrări; II materiale din publicații periodice; III materiale din organele de presă centrale, locale și din alte publicații*. Și, atît timp cît principalul scop al unei bibliografii este acela de a pune la dispoziția cercetătorului o sumă de titluri referitoare la o anumită temă, scutindu-l în acest fel de o muncă în plus, orice observație, în această direcție, ar putea fi considerată ca lipsită de sens. Totuși, împărțirea adoptată în cazul de față dă naștere la o serie de incertitudini, revelatorii credem pentru a convinge că nu vin în sprijinul celui ce consultă lucrarea. În primul rînd nu se respectă criteriul cronologic, acceptat de toate bibliografiile istorice elaborate pînă în prezent. Apoi, atît lucrările vechi cît și cele noi sînt incluse în cadrul aceluiași capitol. Nu se face nici o separație între lucrările românești și cele străine. Titlurile sînt indicate în ordine alfabetică, fără a se încerca vreo ordonare în conformitate cu specificul lor. Chiar dacă toate acestea nu complică utilizarea în general a bibliografiei, cel interesat însă de evoluția cercetării unui anumit aspect al istoriei României din anii primului război mondial va întîmpina, fără îndoială, destule dificultăți.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Lucrarea este însoțită de un util indice tematic, care putea fi însă lărgit. Oricum, direcțiile de cercetare sugerate de acest indice epuizează cea mai mare parte a aspectelor pe care le incumbă abordarea monografică a evoluției României în anii conflagrației din 1914—1918. La acesta se adaugă un indice de autori, care trebuia extins asupra tuturor persoanelor întîlnite în paginile lucrării, fapt care ar fi ușurat depistarea titlurilor consacrate vieții și activității unor personalități care apar sau nu și ca autori. În sfîrșit, volumul se încheie cu un indice al publicațiilor periodice și al organelor de presă consultate de autori.

Dincolo de observațiile formulate, care nu vizează fondul lucrării discutate, bibliografia privitoare la România în primul război mondial rămîne un valoros instrument de lucru nu pentru că ar fi prima contribuție de acest gen, ci pentru că însumează în paginile sale roadele unei munci serioase, care presupune răbdare și probitate profesională, niciodată îndeajuns de răsplătite de cel care beneficiază de rezultatele concretizate în asemenea lucrări. Astăzi, cînd bibliografiile sînt atît de insistent reclamate de cercetătorii trecutului istoric, această carte se recomandă de la sine ca o călăuză temeinică a investigației științifice.

Gh. I. Florescu

D. ȘANDRU, *Reforma agrară din 1921 în România*, București, Ed. Acad., 1975, 358 p.

O lucrare de amploare referitoare la reforma agrară din 1921 lipsea din literatura istorică românească de după 23 August 1944. În ultima vreme, fiind depășite o serie de aprecieri unilaterale, simpliste și negativiste, au fost elaborate studii ce discută aspecte ale luptei țărănimii pentru pămînt, ale legiferării reformei agrare din 1921, ale aplicării ei în unele regiuni ale țării ș.a. Dintre volumele care ocupă un loc deosebit, menționăm aici *Relații agrare și mișcări țărănești în România 1908—1921* (Editura politică, București, 1967) și *Alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în România*, (Editura politică, 1968). În măsura în care și-au propus, aceste importante lucrări tratează etapele legiferării reformei agrare de după primul război mondial, mișcările țărănești, poziția mișcării socialiste și problema reformei agrare ș.a. O analiză largă a reformei agrare din 1921, a operațiunilor ce o compun, și a urmărilor sale multiple nu se realizase încă. Lucrarea lui D. Șandru vine să umple tocmai acest gol și — o spunem de la început — o face cu seriozitate și competență.

Ceea ce apare evident de la primul contact cu cartea este informația bogată și multilaterală. În afara volumelor asupra reformei agrare și a agriculturii, în general, D. Șandru a folosit un număr impresionant de articole răspîndite în numeroase reviste — și toate acestea aparținînd unor oameni politici sau specialiști din diferite domenii (istorici, economiști, ingineri agronomi, juriști, geografi, medici etc.). Nu lipsesc din această listă nici lucrări străine, cu referiri semnificative la problema analizată. Fără a ne propune aici să ne referim la toate categoriile de materiale folosite de autor, o mențiune specială se impune : consultarea și valorificarea unui impresionant material de arhivă. Volumul muncii depuse a fost uriaș ; în afara fondurilor din București (fond Președinția Consiliului de Miniștri, fond Reforma agrară din 1921, fond Comitetul Agrar ș.a. — Arhivele Statului București ; Arhiva Ministerului Agriculturii) au fost cercetate documentele referitoare la această problemă din majoritatea arhivelor județene.

După prezentarea sintetică a stadiului problemei agrare din România la sfîrșitul primului război mondial și după analiza măsurilor legislative de expropriere și împroprietărire, autorul urmărește, în capitolul al II-lea, intitulat *Aplicarea reformei agrare*, următoarele paragrafe :

A. Organele de expropriere și împroprietărire. Componența și procedura lor.

B. Exproprierea.

C. Împroprietărirea.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

D. Pășunile comunale.
E. Pădurile comunale.
F. Prețul pămîntului.
G. Tergiversări în aplicarea reformei agrare.

Principalele concluzii, desprinse în urma unor analize profunde și multilaterale, prezintă o importanță majoră pentru elucidarea acestor probleme. „Prin expropriere, terenurile cultivabile ale celor mai multe moșii din întreaga țară au fost reduse la întinderi cuprinse între 100 și 500 ha" (p. 98). Autorul se oprește, cu atenție asupra unor particularități ale exproprierii în raport cu formele de proprietate precum și cu particularitățile impuse de o zonă geografică sau alta, de o provincie sau alta (marea proprietate individuală, proprietățile vîndute sau înstrăinate în mod abuziv, moșii arendate, moșii stăpînite în indiviziune, proprietățile unor societăți sau instituții, exproprierea absenteiștilor, proprietățile obștilor sătești, proprietățile bisericești, pămînturile aparținînd succesorilor fostelor regimente grănicerești ș.c.l.). Fapte și date de mare însemnătate sînt conturate în paragraful referitor la împroprietărirea țăranilor. Legile de reformă fixau loturile de împroprietărire la 5 ha pentru țăranii din vechea Românie, la 4 ha în Bucovina, între 6 și 8 ha în Basarabia și la 7 iugăre în Transilvania. În același timp, se lăsa instanțelor putința să fixeze loturi mai mici, care, practic, nu puteau să asigure independența economică a țărănimii. „Se impune, de la început, precizarea că a existat o neconcordanță evidentă între suprafața ce trebuia expropriată și cea necesară pentru a asigura tuturor îndreptățiților lotul tip *maxim*, considerat însă ca un *minimum* pentru întreținerea familiei țărănești" (p. 174). Din cei 2.005.447 îndreptățiți, înscriși pe tabele, au primit pămînt numai 1.393.353 capi de familie. Media pe țară a lotului de împroprietărire (pămînt cultivabil) a fost de 2,8 ha (mai redus în regiunile de deal și munte). Împreună cu pășunile și pădurile atribuite, media crește la 4,1 ha. pe cap de familie. Împroprietărirea țăranilor cu lot maxim este atestată documentar, în mod special, în regiunile de șes din vechea Românie, în zone cu densitate scăzută a populației (de exemplu județele Constanța și Ialomița). În Transilvania, împroprietărirea cu lot tip a fost extrem de rară. În ansamblul operației, mărimea loturilor create prin împroprietărire a fost, în marea majoritate a cazurilor, inferioare limitelor amintite. Soluțiile încercate pe linia colonicării, a atribuirii unor părți din rezervele create prin reformă etc. nu au putut să încheie definitiv problema agrară din țara noastră.

Atenția specială acordată, în lucrare, pășunilor și pădurilor comunale se justifică pe deplin, avîndu-se în vedere, pe de o parte, situația de înainte de război și, pe de altă parte, măsurile existente în legislația de reformă, referitoare la aceste probleme vitale pentru situația țărănimii noastre. Ca rezultat al aplicării legislației respective, s-au constituit, pînă în martie 1928, un total de 1.287.000 ha pășuni noi. Dacă în Transilvania, în multe județe, cota de pășune pe cap de vite era mai mare, în restul țării suprafața aceasta era extrem de redusă, ceea ce a avut consecințe negative asupra numărului de vite și, în special, asupra calității lor.

Pînă în 1934, o întindere de 806.206 ha. păduri fusese distribuită comunelor, în majoritate celor din Transilvania. Paralel, pînă în 1940, s-au defrișat sau tăiat peste un milion ha de păduri din proprietatea statului pentru transformarea în pășuni sau în alte scopuri ; o suprafață aproape egală de pădure din proprietatea particulară a fost transformată în terenuri de cultură. Măsura a avut urmări favorabile asupra standardului de viață al țărănimii, dar a avut și un revers : e redus fondul forestier al țării și a contribuit la mărirea suprafețelor de sol degradat.

Paragraful referitor la prețul pămîntului se impune prin claritate și echilibru. A fost rezolvată, de către autor, una dintre problemele care a dat naștere, în practică, la numeroase complicații și care s-a dezbătut, în literatura de specialitate, de pe poziții deosebite, chiar opuse. „Prin legile agrare, normele de prețuire erau în așa fel stabilite încît prețul plătit de țărani și chiar de stat moșierilor era inferior valorii comerciale a pămîntului. Majoritatea locuitorilor și a comunelor au beneficiat de obligații de plată mai mici decît cele ce le-ar fi

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

revenit cumpărînd pămîntul pe cale particulară" (p. 220). Un impresionant material de arhivă permite autorului să aprecieze că, în ansamblul lor, prețurile impuse țăranilor pentru pămînt nu constituiau sarcini prea împovărătoare, dar că la ele „se adăugau obligațiilor suplimentare izvorîte din operațiile reformei care, în cazul moșiilor cu teren de calitate inferioară prețuite cu sume mici, depășeau valoarea prețului de împroprietărire propriu-zis, iar la moșiile exagerat prețuite le făceau greu de acoperit" (p. 225). Tergiversarea lucrărilor de aplicare a reformei a constituit o cauză importantă a sporirii sarcinilor financiare ale țărănimii împroprietărite. O parte însemnată a țărănimii a suportat plata sumelor realizate prin împrumuturile contractate, cu dobînzi ridicate, achiziționate în vederea plății pămîntului. Numeroși mari proprietari și instituții au fost despăgubiți cu sume mari de bani. Ce destinație au primit aceste sume, e mai greu de precizat, în întregime. Cercetările viitoare vor trebui să insiste mai mult în această direcție, pentru a se aprecia, măcar cu aproximație, cuantumul despăgubirilor ce au fost folosite în industrie.

Reforma agrară de după primul război mondial a fost un fenomen complex și contradictoriu, dar caracterul său democratic este incontestabil. Pînă la al doilea război mondial, s-au expropriat 18.262 mari proprietăți cu o suprafață de 5.812.000 ha arabile, fînețe, pășuni etc. ceea ce reprezintă circa 66% din întinderea deținută de proprietatea de peste 100 ha. Au fost distribuite țăranilor 3.860.372 ha ; o întindere de 991.697 ha a fost destinată comunelor, ca izlaz ; pe 62.630 ha s-au înființat vetre de sat, iar în Transilvania comunele au primit ca păduri 537.798 ha. Între cei împroprietăriți, s-au găsit și un număr de 206.165 țărani din cadrul naționalităților conlocuitoare.

Atît dispozițiile legilor agrare cît și aplicarea însoțită de abuzuri au permis menținerea unor proprietăți de mii de ha. În general, reforma afrară din 1921 nu a desființat proprietatea mare, care a continuat să păstreze suprafețe întinse (p. 205—251).

Acordînd cel mai mare spațiu reformei, aplicării propriuzise, autorul analizează, în continuare, în legătură organică, o serie de urmări ale sale : transformările survenite în structura proprietății și în regimul de muncă, asupra producției și rentabilității în agricultură, și, în fine, asupra nivelului de trai al țăranilor.

Spațiul nu ne permite să ne oprim asupra tuturor rezultatelor obținute de autor. Socotim necesar să mai subliniem că, înafara legilor de reformă agrară, au fost luate în discuție și alte legi referitoare la problemele complexe ale agriculturii, elaborate în întreaga perioadă interbelică. Credem că aspectul conversiunii datoriilor agricole, cu toate implicațiile sale, trebuia să se bucure de o atenție mai mare, în cadrul unui paragraf special.

Merită subliniată, de asemenea, o constatare care, după părerea noastră, aruncă o lumină nouă asupra cercetării referitoare la evoluția proprietății funciare din *România, în preajma celui de-al doilea război mondial*. Cercetarea atentă a materialului documentar, infirmă afirmația conform căreia a existat o tendință de refacere a marii proprietăți ; de fapt, cele mai multe terenuri au fost concentrate în mîinile burgheziei rurale. „Crearea unor noi proprietăți, în întreaga perioadă interbelică s-a făcut aproape pretutindeni prin desființarea altora și nu prin concentrarea unor noi suprafețe în mîinile moșierimii. Cazurile din urmă sînt destul de rare pentru a putea fi luate în considerație. Mai mult, uneori, prin înstrăinarea pămîntului moșieresc unor țărani, marea proprietate s-a transformat în proprietate mijlocie sau chiar mică" (p. 271).

Cartea lui D. Șandru este o operă solidă, ce va constitui, o bună perioadă de timp, nu numai o lucrare de referință ci și una greu de depășit. Ea este rodul unei munci perseverente, întreprinse cu pasiune și competență, într-un cuvînt, o realizare fundamentală a istoriografiei referitoare la problema agrară din țara noastră. Ne exprimăm speranța că la o viitoare reeditare, cartea va cuprinde un rezumat în principalele limbi străine și un indice de nume și de materii.

Ion Agrigoroaiei

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

VASILE BOZGA, *Criza agrară în România între cele două războaie mondiale*, București, Ed. Acad., 1975, 257 p.

Lucrarea încearcă o sinteză asupra condițiilor în care a evoluat agricultura României între cele două războaie mondiale, în cadrul acestora punîndu-se accent pe fenomenul denumit de economiști *criză agrară*. Volumul publicat de Vasile Bozga realizează o analiză din punct de vedere economic a crizei agrare din România în strînsă legătură cu criza agrară mondială și cu factorii interni care au generat-o și au contribuit la dezvoltarea ei.

În capitolul I intitulat *Criza agrară interbelică pe plan internațional*, autorul efectuează o introducere în istoria agriculturii mondiale din perioada contemporană, pe baza căreia fixează începutul crizei care a cuprins toate țările capitaliste în anul 1929. Componentele acestui fenomen general, ca și fazele lui, sînt urmărite diferențiat, în funcție de factorii dominanți care, în decursul anilor, l-au agravat sau l-au atenuat.

În capitolul II, *Premisele și condițiile desfășurării crizei agrare în România*, Vasile Bozga analizează cadrul general al evoluției economiei românești între cele două războaie mondiale. Analiza este efectuată prin prisma prefacerilor determinate pe plan economic, social și politic de evenimentele de la sfîrșitul primului război mondial. Autorul, avînd în vedere structura economiei românești postbelice în care, cu toată tendința de dezvoltare a industriei, agricultura continuă să dețină ponderea cea mai importantă, acordă o atenție deosebită reformei agrare din 1921 și efectelor determinate de ea asupra economiei naționale în general și asupra celei agrare în special. Evoluția agriculturii este raportată la toți factorii care au avut o influență majoră în accelerarea sau în frînarea progresului agricol.

Capitolul III : *Criza agrară din România, mersul și urmările ei*, care deține și cel mai întins spațiu (104 p.), se ocupă de fondul propriu-zis al problemei. Aici sînt analizate perioadele crizei agrare din țara noastră, dinamica suprafețelor cultivate, producția agricolă, prețurile interne și externe ale produselor agricole, raporturile dintre ele și prețurile produselor industriale, creditul agricol, politica economică a cercurilor guvernante din România și alte componente ale agriculturii în strînsă corelație cu criza agrară.

Baza documentară a lucrării, formată din literatura de specialitate, selectată după criterii valorice, din statisticile oficiale ale epocii și din materiale inedite de primă importanță i-a servit autorului la susținerea argumentelor sale, determinînd, pe de altă parte, și trăinicia construcției. O parte din aspectele crizei agrare din România analizate în lucrarea recenzată, au format în ultimele decenii obiect de studii și pentru alți economiști (vezi p. 8). Trebuie precizat, fără a intra în detalii, că, în comparație cu baza documentară, cu modul de analiză și cu concluziile la care au ajuns aceștia, volumul lui Vasile Bozga reprezintă un cîștig din toate aceste puncte de vedere.

Prin structura materialului, prin modul de interpretare și prin concluzii volumul *Criza agrară în România dintre cele două războaie mondiale* păstrează caracterul unei opere de istorie economică destinată în mod prioritar economiștilor. Ea interesează însă, și nu în mică măsură, și specialiști din alte domenii înrudite, mai ales pe istoricii problemei agrare din România, aceștia găsind în paginile lucrării numeroase explicații pentru fenomenele complexe generate de criza agrară pe plan social sau chiar politic.

Principala obiecție ce poate fi făcută volumului se referă la faptul că în el se acordă o prea mare pondere agriculturii țărănești, neavîndu-se întotdeauna în vedere agricultura ca un tot economic în raport cu criza agrară. Se impune apoi observația că autorul și-a însușit uneori în mod necritic informații din arhive pentru a accentua anumite aspecte grave din viața țărănimii și pentru a sublinia acuitatea crizei agrare. La pagina 129 el citează pasaje din petiții ale sătenilor sau din discursurile unor deputați care atestă scăderea considerabilă a prețurilor produselor agricole în raport cu cele ale produselor industriale. Așa de pildă, se menționează că un deputat arăta că, în 1932, cu un viței se putea cumpăra o

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pereche de opinci, cu un purcel patru cutii de chibrituri, iar cu o vacă zece kg de zahăr și că, în 1931, într-un document de arhivă se preciza că un kg de grîu avea o valoare mai mică decît o țigară. Aceste afirmații vin în contradicție cu realitatea și cu raportul statistic de prețuri utilizat sau stabilit în mod exact prin calcule făcute de însuși autorul volumului pentru aceeași ani.

Privită în ansamblul ei, chiar și cu minusurile amintite, lucrarea *Criza agrară în România dintre cele două războaie mondiale* rămîne o operă temeinică, de certă valoare științifică. Ea acoperă un gol resimțit în literatura de specialitate și corectează concluziile greșite emise pînă acum de unii dintre istoricii problemei agrare din țara noastră.

D. Șandru

N. MINEI, *Dosare confidențiale 1939—1945. (Din culisele celui de al doilea război mondial)*, București, Ed. militară, 1975, 284 p.

Nu spunem, desigur, o noutate afirmînd că în ciuda numărului impresionant de articole, studii, lucrări monografice, volume de memorialistică etc., publicate în diferite colțuri ale lumii, asupra „culiselor conflagrației secolului", subiectul este departe de a fi epuizat. Există încă numeroase semne de întrebare, necunoscute, „enigme" ale celui de al doilea război mondial cărora unele denaturări, mistificări, ca și tăcerea arhivelor, nu le-au putut în nici un caz smulge vălul „misterului".

Iată de ce, apariția unei lucrări care-și propune să aducă în circuitul științific și cotidian din țara noastră unele aspecte „de culise" mai puțin cunoscute sau controversate ale istoriei celui de al doilea război mondial trezește, în modul cel mai legitim, un interes aparte. Or, cartea lui N. Minei *Dosare confidențiale. 1939—1945 (Din culisele celui de al doilea război mondial)*, publicată anul acesta de Editura militară, se înscrie în tiparele unui asemenea gen de lucrări. De altminteri, investigarea acestui domeniu al istoriei universale contemporane nu constituie pentru autorul bucureștean o premieră, ci ea se înscrie pe linia unor mai vechi preocupări [1].

Lucrarea își propune, așa cum mărturisește însuși autorul, să ilustreze „amploarea potențialului aruncat în luptă de forțele reacțiunii în unele domenii și cîteva din cauzele eșecului lor" (p. 7—8). Inițiativa, tentantă și interesantă, găsește în paginile cărții lui N. Minei o notabilă finalitate.

Beneficiind de informațiile oferite de unele lucrări relativ recent editate în străinătate, sau altele, traduse și la noi, cercetînd și cîteva arhive străine, autorul evocă și comentează în cele 14 capitole ale cărții, cu accente grave sau ironice, cu subtilitatea și verva unui condei exersat, secvențe episodice dar sugestive în general, din tragica Odisee a anilor 1939—1945. Iată de ce, invitația pe care autorul o face cititorului în cele 284 de pagini ale cărții, de a-l însoți în „culisele diplomației", în cabinetele Marilor State Majore, pe mările și oceanele lumii, în văzduhul încins de duelul bolizilor („fortărețele zburătoare") sau în intimitatea agențiilor secrete de spionaj de pe frontul marii conflagrații este nu numai pasionantă dar și revelatoare pentru una din ideile-coordonată ale lucrării : Jocul marilor puteri cu soarta popoarelor. Sub imperiul ei, comentatorul subtil și judicios care se dovedește a fi N. Minei, aruncă punți peste timp, caută să surprindă paralelisme în arsenalul diplomației marilor puteri, stabilește corelații, se străduiește să discearnă sensuri și semnificații mai largi, dincolo de amănuntul faptelor și concretul cifrelor.

„Cele șase decenii ale unei enigme", primul capitol al lucrării, are oarecum darul de a ne introduce, prin rememorarea cîtorva etape ale zguduitorului naufragiu al pachebotului britanic „Lusitania", în „anticamera culiselor conflagrației din 1939—1945". Este un prilej, poate prea consistent ilustrat în paginile unei lucrări consacrate cîtorva „dosare confidențiale" ale celui de al doilea război

[1] N. Minei, *Frontul invizibil*, Edit. politică, București, 1971.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mondial, dar care speculat cu abilitate, deși puțin forțat, dezvăluie cititorului semnificații de o mai largă extensiune. Este, de altminteri, ceea ce pare sa urmărească și autorul, introducîndu-ne sub pretextul unui „Five o'clock tea" la Goering, în intimitatea diplomației conciliatorilor de la Londra și Paris — aliații și garanții Poloniei — confruntați cu „criza poloneză". „Ultimele 11 ore și 40 de minute" dinaintea declanșării celui de al doilea război mondial prilejuiesc astfel dezvăluirea seriei „monstruozităților diplomatice", a „vastului arsenal de josnice subterfugii", mistificări și refuzuri brutale de ajutor pe care le folosea diplomația conciliatorilor.

Relatînd și comentînd fapte și atitudini, autorul nu ignorează, ci, dimpotrivă, ilustrează, adesea convingător, consecințele lor pe planul acțiunii practice, subsumîndu-le preocupării, fie de a releva potențialul tehnic militar, fie de a diagnostica spasmele ce anunțau apusul clicilor fasciste de la Berlin și Roma.

Între alte „dosare confidențiale" ale „războiului invizibil", autorul reușește și două profiluri interesante — Richard Sorge, „agentul secret al secolului" și Erwin Rommel, „vulpea deșertului". Ele întregesc imaginea unei cărți care oferă o lectură agreabilă, pasionantă pentru cititorul mai puțin sau mai mult familiarizat cu problematica conflagrației de acum trei decenii.

Cîteva minusuri transpar însă, la o lectură mai atentă. În primul rînd am reproșa autorului că se limitează la o reproducere rezumativă a unor lucrări aparținînd literaturii de specialitate de peste hotare. Considerăm, de asemenea, că ar fi fost util, pentru proporționalitatea și continuitatea în idei și semnificații a cărții, o grupare tematică a episoadelor relatate, cu atît mai mult cu cît firul semnificațiilor pe care autorul le sugerează este, uneori, întrerupt de episoade mai puțin reprezentative pentru ideea și chiar intențiile declarate în cuvîntul introductiv: „Zbuciumata existență a unui corsar urmărit de ghinion", „Operația", „Haine vechi", „Pinguin, alias Trafalgar, alias Tamerlan". În sfîrșit, surprinde, oarecum, în economia unei lucrări care relatează episoade mai puțin cunoscute sau controversate din istoria celui de al doilea război mondial, lipsa unor concluzii menite să ilustreze sintetic poziția autorului.

Sînt observații care, firește, nu diminuează valoarea lucrării. Stilul plăcut, antrenant, natura pasionantă a subiectului ca și ineditul unor informații recomandă lucrarea lui N. Minei ca o apariție editorială izbutită.

Sorin Mureșanu

Dr. GH. ZAHARIA, Dr. L. VAJDA ș.a., *Rezistența antifascistă în partea de nord a Transilvaniei (septembrie 1940 — octombrie 1944)*, Cluj-Napoca, Ed. „Dacia", 1974, 254 p.

Apărută în seria „Istorie contemporană" a Editurii Dacia, lucrarea de față este rodul cercetării întreprinse de un colectiv de istorici — Gh. I. Bodea, dr. P. Bunta, dr. M. Covaci, I. Fodor, dr. A. Simion, dr. Gh. Țuțui — avînd coordonatori pe dr. Gh. Zaharia și dr. L. Vajda. Cartea se înscrie între ultimele realizări ale istoriografiei noastre asupra Dictatului de la Viena și a implicațiilor sale interne și internaționale [1]. Autorii își propun abordarea unei probleme noi, deosebit de complexe și anume prezentarea și analiza luptei maselor populare din partea de nord a Transilvaniei împotriva ocupației hortyste, pentru restabilirea integrității teritoriale a României.

De-a lungul celor trei capitole — Instaurarea ocupației hortysto-naziste în partea de nord a Transilvaniei; Rezistența maselor din partea de nord a Transilvaniei, parte integrantă a luptei poporului român de eliberare de sub dominația fascismului; Eliberarea părții de nord a Transilvaniei și reintegrarea ei

[1] Traian Bunescu, *Lupta poporului român contra Dictatului de la Viena (august 1940)*, Buc., 1971; A. Simion, *Dictatul de la Viena*, Ed. Dacia, Cluj, 1972; O. Matichescu, *Opinia publică internațională despre Dictatul de la Viena*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1975.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

în frontierele firești — se face o atentă analiză forțelor participante la mișcarea de rezistență din nordul Transilvaniei, urmărindu-se încadrarea ei în lupta forțelor democratice și patriotice din România împotriva fascismului. Totodată, prezentarea formelor și etapelor acestui proces are mereu în vedere condițiile internaționale în care se desfășoară evenimentele.

Rezultat al politicii revizioniste promovată de statele fasciste, care urmăreau realizarea unor scopuri economice, strategice și politice pe seama altor popoare, Dictatul de la Viena a dus — cum se subliniază în lucrare — la instaurarea în teritoriul răpit a unui regim de ocupație imperialistă de tip fascist manifestat printr-o aspră asuprire social-economică și națională. Astfel se întrerupea dezvoltarea social-economică firească a României, determinînd o adîncă perturbare în economia teritoriului anexat manifestată prin accentuarea crizei economice, acută în anul 1943, care aducea creșterea șomajului, înrăutățirea aprovizionării populației cu bunuri de larg consum, scăderea nivelului de trai. Aceste fenomene vor fi cu atît mai grave pentru populația românească, față de care hortyștii au dus o politică național-șovină. Pe baza unor informații bogate, cartea dezvăluie — în primul capitol — aspecte dramatice ale politicii hortyste, care, nesocotind cele mai elementare drepturi politice și cetățenești, nu s-a sfiit să declanșeze din prima zi de ocupație un val de crime, violuri, devastări, maltratări, ajungînd la deportarea și chiar exterminarea fizică a populației românești. De asemenea, concedierea — uneori în masă — a muncitorilor români, revizuirea reformei agrare din 1921, măsurile represive luate față de meseriașii și micii comercianți români, îngrădirea activității intelectualității românești și de alte naționalități nemaghiare, sînt doar cîteva laturi ale politicii hortyste în nordul Transilvaniei, asupra cărora stăruie autorii cărții.

Înfăptuirea odiosului act de forță și dictat prin care se răpea României un teritoriu de 42.243 km.p. cu o populație de peste 2,6 milioane locuitori, dintre care majoritatea erau români, instaurarea regimului hortyst au provocat indignarea maselor populare de la orașe și sate. În acele condiții tragice pentru poporul român, P.C.R., fiind cea mai revoluționară forță politică din România și avînd experiența luptei antifasciste și antirevizioniste desfășurată în anii dinaintea războiului, a chemat întreaga clasă muncitoare, toate forțele democratice și patriotice, întreg poporul român la lupta „pentru apărarea suveranității și independenței naționale, împotriva oricăror tendințe revizioniste" (p. 83). Mișcarea de rezistență a reprezentat — după cum se apreciază și argumentează în lucrare — „un aspru examen pentru toate clasele și păturile sociale, pentru partidele și grupările politice, puse acum în fața situației de a dovedi concret atașamentul față de cauza națiunii" (p. 84).

Cartea face o analiză complexă, folosind un material documentar variat, formelor în care s-a desfășurat mișcarea de rezistență în partea de nord a Transilvaniei, evidențiind diversitatea acestora de la prezentarea de plîngeri și memorii, refuzul rechizițiilor, demonstrații și manifestații de protest, greve și acte de sabotaj pînă la participarea activă, cu arma în mînă, în grupele de partizani și apoi alături de armatele române și sovietice la lupta de eliberare a teritoriului ocupat. Mobilizate de partidul comunist, în mișcarea de rezistență s-au încadrat, din motive diverse și cu intensități diferite, în funcție și de evoluția evenimentelor: marea majoritate a muncitorimii, fără deosebire de naționalitate; țărănimea românească și ulterior cea ungară; cea mai mare parte a burgheziei românești; unele cercuri ale burgheziei maghiare; intelectualitatea progresistă, forțe cuprinse în diferite organizații și grupări politice, legale sau ilegale.

Călăuziți în mod consecvent de principiile învățăturii marxist-leniniste, de concepția partidului nostru asupra procesului istoric, autorii realizează în lucrarea de față abordarea mișcării de rezistență din partea de nord a Transilvaniei, ca parte integrantă a mișcării antifasciste a poporului român care se încadrează la rîndul ei, în mod dialectic, în lupta popoarelor pentru apărarea libertății, a culturii și civilizației umane. Totodată, lucrarea surprinde în mișcarea de rezistență lupta, alături de români, a naționalităților din Transilvania în apărarea acelorași idealuri de dreptate și libertate. Un alt merit al cărții ce o înscrie

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

între instrumentele absolut necesare cercetătorului în istoria contemporană este, alături de bibliografia variată și de multe ori inedită, indicarea principalelor surse documentare utilizate.

Tocmai de aceea, noutatea subiectului și a informațiilor furnizate ar fi impus, credem noi, elaborarea unui studiu introductiv curprinzînd o discuție asupra bibliografiei existente, a surselor folosite și a obiectivelor urmărite prin lucrare. În același sens, dînd curs invitației adresate de autori, cititorilor, de a veni cu sugestii apreciem că ar fi fost utilă întocmirea unor rezumate în limbile de circulație mondială, pentru a facilita pătrunderea unei lucrări extrem de interesante în circuitul științific internațional. De asemenea, o nouă ediție ar putea avea în vedere completarea lucrării cu o anexă cuprinzînd cele mai importante și semnificative documente întrebuințate de cercetători, și, totodată, evitarea unor formulări stîngace și a unor regretabile greșeli de tipar, dintre care amintim pe cele de la p. 197, 198, 203 ș.a.

Cu aceste mențiuni, apreciem în concluzie, că lucrarea de față, prin noutatea subiectului tratat și informația inedită adusă în circuitul științific, prin încadrarea dialectică a fenomenului cercetat în istoria poporului român și istoria universală, prin înalta ținută științifică și stilul plăcut, se înscrie între realizările importante ale istoriografiei românești din ultimii ani, fiind și o invitație la abordarea unor teme și subiecte noi din istoria poporului nostru, menite să completeze unele goluri ale literaturii istorice din țara noastră.

Gh. Iacob

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ANDRÉ BEAUFRE, *La nature de l'histoire*, Paris, Libraire Plon, 1974, 148[—149] p.

Autor a numeroase scrieri cu caracter socio-politic *(Le drame de 1940; La revanche de 1945; Introduction à la stratégie; Stratégie de l'action; Stratégie pour demain; Batir l'avenir* etc.), memorialistic *(Mémoires, 1923, 1940, 1945)*, filosofie *(La nature des choses)* și istoric *(La grande guerre, 1914—1919)*, André Beaufre abordează în noul volum o temă foarte actuală, mereu actuală, aceea a naturii istoriei *(La nature de l'histoire)*, temă ce continuă de fapt, sub același unghi spiritualist, meditația din *La nature des choses*, întemeiată pe distincția între o lume a energiei, fenomenală, limitată spațio-temporal, și o alta în afara energiei, nelimitată, numenală, două lumi a căror interacțiune determină *natura lucrurilor*. Într-o primă parte, A. Beaufre întreprinde o scurtă analiză a istoriei, mai exact a evoluției istorice, spre a-i fixa caracterele generale, precum și cauzele diferitelor inflexiuni, oprindu-se pe rînd asupra raportului dintre „omul real și cunoaștere", dintre „omul real și istorie", asupra genezei societății și a moralei, examinînd apoi progresul social și geneza civilizațiilor, avatarurile națiunilor etc. În cea de-a doua, autorul schițează cîteva concluzii asupra istoriei, pornind de la caracteristicile și finalitățile „istoriei reale", spre a descifra lucid mecanismele și tendințele istoriei. Cîteva reflecții despre istorie și dimensiunea interioară a omului alcătuiesc epilogul lucrării. Ideea de *om total* pe care autorul o propune aici, ca însumînd știința, credințele și religia, nu e, desigur, nouă. Ea nu e însă mai puțin caracteristică crizei pe care umanitatea o traversează. Drept anexă, o schiță metodologică pentru o mai bună cunoaștere a lumii nonquantificabile, întemeiată pe observație, intuiție și inteligență.

Al. Zub

Relations between the Autochthonous Population and the Migratory Populations on the Territory of Romania, colecție de studii editată de acad. MIRON CONSTANTINESCU, acad. ȘTEFAN PASCU și dr. PETRE DIACONU, Bibliotheca Historica Romaniae, XVI, București, 1975, 323 p. + 39 pl.

Volumul *Relațiile dintre populația autohtonă și populațiile migratoare pe teritoriul României* elaborat cu ocazia celui de al XIV-lea Congres de Științe istorice, organizat în luna septembrie 1975 la San Francisco, cuprinde 21 de studii, care deși aparent sînt diverse, ele au totuși o omogenitate ce are la bază scopul de a releva cele enunțate în titlu. Omogenitatea volumului rezidă de asemenea și din ordinea în care au fost prezentate subiectele respective precum și maniera în care aceste subiecte sînt dezvoltate avînd ca fundal evoluția locală a populației geto-dace, a populației daco-romane și a celei românești, și relațiile lor cu diferite populații migratoare ce se succed pe teritoriul Carpato-Dunărean, timp de mai mult de un mileniu.

Studiile respective se bazează pe o bogată documentație, în cadrul căreia cercetările arheologice au un loc deosebit de important, fapt relevat și prin inserarea în volum a numeroase planșe și hărți ilustrative.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Prefigurînd perioada de maximă dezvoltare a societăţii geto-dacice din perioada regilor Burebista—Decebal, în primele două studii : *The Scythians in Dobruja and their relations with the native population* de Vladimir Iliescu, şi *Aspects of the relations between Dacians and Celts in Transylvania* (4th—2th centuries B.C.) de Vlad Zirra se arată adevăratul rol pe care populaţiile străine (sciţii, celţii şi bastarnii) l-au avut în a doua jumătate a mileniului I î.e.n., în consolidarea populaţiei locale din spaţiul carpato-dunărean. În acelaşi timp, studiul lui H. Daicoviciu *Dacians and Romans in Trajan's province*, relevă marele aport pe care l-a adus civilizaţia romană, pe fondul înfloritoarei civilizaţii dacice din secolele I—II e.n., la romanizarea teritoriului din interiorul şi din afara arcului Carpatic.

Un mare număr de studii : *Relations between the Sarmatians an the free Dacians, de Gh. Bichir ; On the socio-economic relations between natives and Goths in Dacia* de Gh. Diaconu ; *The social-economic structure of society during the Goths' migration inthe Carpatho-Danubian area* de Ion Ioniţă ; *On socio-economic relations between natives and Huns at the Lower Danube*, de Suzana Dolinescu-Ferche ; *Aspects of the socio-political situation in Transylvania during the 5th century* de Radu Harhoiu şi *The Gepidae the Avars and the Romanic population in Transylvania* de Kurt Horedt, analizează raporturile dintre autohtoni şi sarmaţi, goţi, huni, gepizi şi avari pe baza izvoarelor scrise şi mai ales a descoperirilor arheologice. Autorii scot în evidenţă faptul că în perioada secolelor II—VI e.n. relaţiile social-economice dintre autohtoni şi populaţiile migratoare respective, s-au bazat pe exploatare şi jaf din partea celor din urmă, fapt care a provocat o simţită stagnare în evoluţia populaţiei locale.

Un alt grup de studii dintre care : *Avars, Slavs, Romanic population in the 6th—8th centuries* de Mircea Rusu ; *Natives and Slavs in the East-Carpathian regions of Romania in the 6th—10th centuries*, elaborat de Dan Gh. Teodor şi *Socio-economic organization of the Daco-Romanic and Slav poplations on the Lower Danube during the 6th—8th centuries* elaborat de Maria Comşa, se referă la direcţiile şi etapele de pătrundere a slavilor pe teritoriul Moldovei, Transilvaniei şi în zona dintre Carpaţi şi Dunăre, precum şi relaţiile dintre slavi şi populaţia romanizată autohtonă în care s-au asimilat nu mult timp după pătrunderea lor în acest teritoriu. Dovezile arheologice în special, sînt revelatoare în acest sens, ele demonstrînd că în această vreme un rol important l-au avut şi elementele romano-bizantine care au pătruns adînc în teritoriile româneşti.

Pentru teritoriul Transilvaniei, Mircea Rusu în studiul *The autochthonous population and the Hungarians on the territory of Transylvania in the 9th—11th centuries*, bazat pe cronici apusene, analele france şi alte izvoare scrise, tratează organizarea social-economică a populaţiei româneşti în perioada premergătoare pătrunderii maghiarilor în Transilvania şi raporturile dintre aceste două populaţii în secolele IX—X e.n.

În studiul *The Byzantine coins — an expression of the relations between the Empire and the populations north of the Danube in the 6th—13th centuries*, Constantin Preda, analizează circulaţia monedei romane în perioada post aureliană observînd că emisiunile de argint şi aur, folosite de goţi şi huni sînt relativ rare în secolul V, predominînd însă moneda de bronz folosită de o populaţie stabilă daco-romană care în mod curent a avut relaţii cu lumea romană dunăreană, cu care avea şi afinităţi etnice şi culturale. După secolul V, populaţia daco-romană s-a angajat într-un schimb activ cu Imperiul Bizantin, fapt dovedit de existenţa a numeroase monede bizantine tîrzii răspîndite pe întreg teritoriul românesc.

Ultimele migraţii, a triburilor nomade turanice, în perioada secolelor X—XIII, au fost dezbătute în studiile : *The Petchenegs on the Lower Danube* de Petre Diaconu ; *The relations of the principality of the Banat, with the Hungarians and the Petchenegs in the tenth century*, de Géza Bakó ; *Relations of the local popu-*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lation of Moldavia with the nomad Turanian tribes in the 10th—13 th centuries de Victor Spinei. Sînt menționate în aceste studii principalele momente ale pătrunderii populațiilor nomade — pecenegi, uri și cumani, în spațiul Carpato-dunărean, potrivit informațiilor izvoarelor literare și a descoperirilor arheologice, precum și prin existența în limba română a hidronimelor și a cuvintelor de uz comun de origine turanică.

În încheiere studiile : *State formations on the territory of Romania and the process of their unification in the ninth-fourteenth centuries (Romanian knezdoms and voivodeships)* de Ștefan Olteanu ; *The Romanians south of the Carpathians and the migratory peoples in the tenththirteenth centuries* de Ion Donat, și *Some problems concerning the history of Moldavia from the 10th until the 14th century*, elaborat de M. Petrescu-Dîmbovița, Dan Gh. Teodor și Victor Spinei, se ocupă de situația social-economică a populației românești în secolele X—XII, formarea și consolidarea statelor feudale românești prin asimilarea tuturor grupurilor de populații migratoare.

Volumul cuprinde și un bine documentat studiu referitor la formarea limbii române — *Formation of the Romanian language* — elaborat de acad. Alexandru Graur. Folosind metoda comparativ istorică, se evidențiază latinitatea limbii române și faptul că ea s-a format acolo unde este vorbită.

În majoritatea studiilor se încearcă elucidarea problemei modului de producție tributal, pornind de la analiza atît a stadiului de dezvoltare social economică a populației autohtone în comparație cu acela al populațiilor migratoare, discutînd astfel și natura relațiilor social-economice ce s-au putut stabili între ei.

Credem că datele arheologice de care se dispune în prezent pentru diferitele etape ale mileniului I e.n., nu sînt încă suficient de concludente pentru a da un răspuns definitiv în legătură cu existența sau nu a elementelor care definesc modul de producție tributal.

Studiile înserate în acest volum vor atrage atenția cititorilor asupra rolului populației autohtone în dezvoltarea societății Carpato-Dunărene, asupra romanității și neîntreruptei continuități a populației daco-romane și mai tîrziu asupra populației românești de la nordul Dunării.

Se atrage atenția asupra importanței populațiilor din afară în timpul marilor migrații din secolele IV—X e.n. și asupra rolului minor a celor mai multe dintre aceste populații migratoare exceptîndu-i pe slavi.

Întrucît studiile prezentate în acest volum se sprijină pe ultimile date ale arheologiei românești, ele prezintă un deosebit interes fiind o mare realizare în acest domeniu.

Silvia Teodor

Fontes Historiae Daco-Romanae, III, București, Ed. Acad., 1975, 568 p.

De curînd seria „Izvoarelor Istoriei României" s-a îmbogățit cu încă un tom — cel de-al treilea — publicat de prof. univ. Al. Elian și Nicolae-Șerban Fanașoca.

Acest volum, care vine să umple un gol de mult simțit în istoriografia românească, cuprinde pasajele din izvoarele literare bizantine ale veacurilor XI—XIV referitoare la istoria, românilor, cu deosebire din primele secole ale celui de-al doilea mileniu al e.n. Astfel, sînt prezentate, rînd pe rînd, secvențe din operele lui Psellos, Attaleiates, Nicephor Bryennios, Anna Comnena, Georgios Kedrenos, Kinnamos, Nicetas Choniates, Georgios Akropolites, Theodor Skutariotes, Pachymeres, Nicephor Gregoras și din mulți alți cronicari. Acestor pasaje li se adaugă știrile înregistrate în discursuri, lucrări parenetice, tratate de geografie, poezii etc. înregistrate de exponenți de seamă ai vieții eclesiastice politice și culturale a Bizanțului ca : Theophilakt al Ohridei, Kekaumenos, Nil Dixopatris, Manuel Holobolos ș.a.

Dacă unele dintre știrile literare, în special cele excerptate din cronografii, au intrat de mai multă vreme în „circuitul științific" al istoriografiei noastre, în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

schimb, altele, cum ar fi de exemplu cele scoase din discursurile aparţinînd lui Ioan Mauropos, Ioan Oxites, Demetrios Kydones, din însemnările lui Nikolaos Kataskapenos, din scrisorile lui Maximos Plnudes, şi poemul lui Ioan Katrares etc. sînt puţin, sau chiar deloc cunoscute specialiştilor români care şi-au aplecat atenţia asupra realităţilor istorice din sec. XI—XIV.

Ştirile literare adunate în acest volum, fiind scoase din izvoare bizantine, este firesc ca ele să se refere mai mult la românii din Peninsula Balcanică decît la cei din spaţiul carpato-dunărean. Ajungînd aici vom atrage luarea aminte a cetitorului că — de cele mai multe ori — românii sunt indicaţi în izvoarele bizantine sub numele de vlahi ; adeseori, însă, individualitatea lor etnică este marcată. potrivit tradiţiei clasicizante din Bizanţul acelor timpuri, şi prin numele de moesi, sciţi, daci etc.

Parcurgînd paginile volumului cititorul va afla cînd şi cu ce prilej s-a făcut prima menţiune despre vlahi în literatura bizantină. Totodată el îşi va face o imagine mai completă asupra rolului jucat de vlahi în Istoria Peninsulei Balcanice din veacurile XI—XIV. Căci, să fim bine înţeleşi ! Istoria vlahilor balcanici şi dunăreni se întreţese în multe privinţe cu Istoria Bizanţului din vremurile respective. Ei sînt cei ce au deslănţuit celebra răscoală antibizantină din Thessalia către anii 1066 şi tot ei sînt cei ce s-au pus în fruntea răscoalei izbucnite în anii 1185—1186, în regiunea munţilor Haemus, răscoală care a avut drept urmare înfiinţarea Imperiului româno-bulgar cu capitala la Tîrnovo.

În alte împrejurări istorice vlahii îi ajută pe bizantini cu oşteni în luptele acestora fie împotriva pecenegilor (cronica Annei Comnena) fie împotriva maghiarilor (cronica lui Nicetas Choniates).

Unele izvoare literare au o importanţă excepţională pentru înţelegerea fenomenului formării poporului român. Kekaumenos, de pildă, vorbind despre vlahii din Ellada scrie textual, în diatriba la adresa lor : ei sînt aceia care „loviţi de război de către Împăratul Traian şi înfrînţi deplin au fost supuşi [de acesta], iar regele lor numit Decebal a fost ucis.... Căci aceştia (adică vlahii n.n.) sînt aşa numiţii daci.... Şi locuiau mai întîi lîngă Dunăre şi Sava..." Acest pasaj constituie o dovadă hotărîtoare pentru teza originii romano-daco-moesice a românilor din întreg cuprinsul teritoriului carpato-balcanic.

Se cuvine să subliniem că izvoarele publicate de Al. Elian şi Şerban Tanaşoca ne oferă date semnificative despre ocupaţiile şi modul de a trăi al românilor. organizarea lor socială, raporturile pe plan politic şi militar cu bizantinii şi alte populaţii. Cîteodată sînt înregistrate nume de vlahi ca : Berivoi, Pudilos (Bădilă ?) cum şi nume de localităţi. Şi într-un caz şi în celălalt ştirile bizantine pot constitui temeiul unor noi cercetări asupra onomasticii şi toponimiei vlahilor din Peninsula Balcanică şi regiunile dunărene.

De remarcat că autorii volumului nu s-au rezumat numai la înregistrarea pasajelor din izvoarele bizantine în care sînt menţionate *expressis verbis* românii. Ei au ţinut să facă cunoscute cetitorului toate sau aproape toate ştirile în care se relatează fapte şi evenimente contingente, din punct de vedere topografic, cu ţinuturile locuite de vlahi. Aceasta explică, de altfel, publicarea şi a acelor ştiri care se referă la năvălirile, populaţiilor în migraţie (pecenegi, uzi, cumani, tătari etc.).

Unele chestiuni privitoare la năvălirile populaţiilor în migraţie şi-au găsit o confirmare deplină în cercetările arheologice. De pildă, Kedrenos ne informează că pecenegii năvălind la sud de Dunăre în primăvara lui 1036 „au distrus cu totul ce le-a stat în cale, ucigînd în masă pe cei prinşi şi supunînd la chinuri de nepovestit pe cei robiţi", iar investigaţiile arheologice vin să precizeze că aşezările dobrogene de la Dervent, Capidava ş.a., sînt distruse prin incendiere exact în acel an, în timp ce locuitorii lor, fără deosebire de vîrstă, au fost masacraţi. Tot aşa, Attaleiates şi continuatorul său Skylitzes ne informează că năvălirea uzilor din iarna lui 1064—1065 a fost năprasnică prin consecinţele ei, iar cercetările arheologice au demonstrat că tocmai atunci locuinţele-bordei de la Dinogetia—Garvăn sînt mistuite printr-un incendiu violent.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Adeseori, pentru o mai lesnicioasă înțelegere a evenimentelor, Al. Elian și Șerban Tanașoca au publicat știrile în contextul lor mai larg, reproducînd cîte o frază sau două atît de la începutul cît și de la sfîrșitul pasajelor.

Traducerea este impecabilă. Autorii, cunoscători desăvîrșiți ai limbii grecești medievale, s-au folosit, în tălmăcirea textelor, de expresiile și cuvintele cele mai potrivite. Fraza limpede și curgătoare înlesnește pătrunderea în sensul și semnificația tuturor textelor, dintre care unele, sînt redactate într-o limbă greoaie, cu inadvertențe gramaticale. Traducerile sînt însoțite de un bogat aparat critic.

Ca o noutate în practica publicării unor astfel de izvoare privind istoria românilor se impune introducerea semnată de Al. Elian. În fapt, introducerea lui Al. Elian este un studiu în adevăratul înțeles al cuvîntului cu o bogată încărcătură de idei.

Toate aceste calități înmănunchiate în *Fontes Historiae Daco-Romanae*, III, fac din volumul prezentat mai sus un instrument de lucru de care nu se putea lipsi nici un cercetător dintre cei ce se ocupă cu istoria românilor din sec. XI—XIV.

Petre Diaconu

Almanahul Parohiei Ortodoxe Române din Viena pe anul 1975, XIV, Viena <1975>, 288 p.

Cu acest volum, publicația scoasă cu regularitate, anual, de către Parohia Ortodoxă Română din capitala Austriei, prin grija competentă și neobosită a regretatului prof. Gheorghe Moisescu, intră într-o nouă etapă. Delicata întreprindere a trecut, în al XIV-lea an, pe seama preotului Marin M. Braniște, noul superior al Parohiei. Noutatea nu constă, desigur, în tematica *Almanahului*, care continuă, cu o acuratețe vrednică de laudă, formula tradițională, ci în gospodărirea lui, asigurată acum, după stingerea din viață a fondatorului (20 sept. 1974), de către succesorul său.

Lăsînd la o parte îndemnul patriarhicesc, la început de nouă etapă, cuprinzătorul calendar al evenimentelor memorabile, util oricînd, numeroasele aforisme și poezii, articole cu caracter omiletic sau de îndrumare confesională, lăsînd la o parte numeroasele dări de seamă asupra activității desfășurate în cadrul coloniei române din Viena, sînt de reținut cîteva contribuții de interes istoric: însemnările despre *Bizanț — Constantinopol — Istanbul în istorie și astăzi*, de dr. Antonie Plămădeală; *O importantă descoperire arheologică: martyrionul de la Nicolițel, jud. Tulcea*, de I. Barnea; *Aspecte ale relațiilor comerciale dintre Viena și București la finele secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, de* Constantin N. Velichi; *Gheorghe Asachi, reprezentant diplomatic la Viena*, de George Potra; *Cinci fotografii de la „România jună"*, de Nicolae Maior; *Cercul studenților români din Viena*, de Gheorghe Părnuță; *Pe urmele scriitorilor români la Viena*, de Ecaterina Branișteș; *Tezaure artistice de pe pămîntul României în muzeele vieneze*, de Corneliu Vlad; *Mihai Viteazul — întîiul domn al tuturor românilor*, de Dinu C. Giurescu; *Mihai Viteazul — ctitor al bisericii mitropolitane din Bălgrad (Alba-Iulia)*, de Christian Gh. Moisescu; *Impresii despre bisericile de lemn din Maramureș*, de Radu Crețeanu; *Un vechi monument într-un nou peisaj edilitar: Biserica domnească Sfîntul Gheorghe din Pitești*, de Marin M. Branișteș. Alte articole se referă la Eminescu, Slavici, Veronica Micle, Liviu Rebreanu, G. Enescu, iar cîteva evocări se adresează ctitorului acestei publicații, evocări semnate de D. Aninoiu, Grigore Ionescu, Mircea Păcurariu, Vinzenz Przypolski, Corneliu Vlad. Se cuvine reținută preocuparea publicației, mai veche, de a comunica date cu privire la relațiile româno-austriece.

Al. Zub

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

HENRI-IRÉNÉE MARROU, *De la connaissance historique*, Paris, Éditions du Seuil, 1975, 318 p.

Este a VII-a ediție, revăzută și adăugită, a unei prestigioase opere de sinteză critică, una care de la apariția ei (1954) n-a încetat să mențină treaz interesul specialiștilor din mai multe domenii. Arheolog, epigrafist, istoric, filosof și scriitor, autorul ei — profesor la Sorbona — este fără îndoială unul dintre cei mai activi gînditori care s-au aplecat, în ultimele decenii asupra fenomenului istoric, în ideea de a desluși sensuri, structuri, metode, perspective. Studiile întreprinse sînt de o amploare deconcertantă și fac autoritate în multiple domenii. Fie că s-a ocupat de istoria educației în antichitate sau de Sfîntul Augustin și sfîrșitul culturii antice, de doctrina aceluiași ori de scenele de viață intelectuală figurînd pe monumentele funerare romane, de pedagogul Clement din Alexandria sau de istoria bisericii din epoca lui Diocletian pînă la Grigore cel Mare, de cultura și muzica creștină, de trubaduri sau de cîntecul popular francez, autorul introduce puncte de vedere noi sau măcar invită la o resistematizare a celor deja exprimate. Studiul aprofundat al creștinismului, cu multiplele-i rădăcini și implicații, s-a răsfrînt asupra întregii sale gîndiri. Una din lucrările mai vechi se intitulează *Fondement d'une culture chrétienne*, iar de la aceasta pînă la volumul pe care îl semnalăm, *De la connaissance historique*, H. I. Marrou nu s-a sfiit să abordeze cele mai variate și mai dificile probleme, alcătuindu-și solide puncte de sprijin pentru o meditație sistematică despre natura istoriei și despre condiția istoricului. Ce este adevărul în istorie? Care sînt gradele și limitele acestui adevăr? În ce condiții se elaborează istoria? Care trebuie să fie comportamentul corect al rațiunii în demersul istoriografic? Răspunzînd unor întrebări ca acestea, volumul despre cunoașterea istorică, în care critica a văzut „o carte capitală" (Philippe Ariès), o capodoperă care tinde să introducă pe cititor în chiar „misterul cunoașterii omului de către om" (Henri Rambaud), „o explorare în profunzime a posibilităților istoriei" (Marcel Brion), cuprinde o introducere (despre filosofia critică a istoriei), zece capitole *(Istoria ca cunoaștere; Istoria inseparabilă de istoric; Istoria se face cu documente; Condiții și mijloace de cuprindere; De la document la trecut; Folosirea conceptului; Explicația și limitele ei; Existențialul în istorie; Adevărul în istorie; Utilitatea istoriei)*, cîteva pagini concluzive *(Opera istorică)*, un apendice în care autorul răspunde la unele obiecții cu privire la credința istorică, la istorie, adevăr și valori. Concluzia ultimă cu privire la finalitatea istoriei e de un optimism reconfortant: „Dacă orice cunoaștere are o valoare prin însuși faptul de a fi o cunoaștere adevărată, a reduce istoria doar la plăcerea de a cunoaște ar fi o justificare cu totul insuficientă pentru o societate ca a noastră, atît de utilitară, atît de preocupată de randament; îmbogățirea culturii prezente prin recuperarea valorilor trecutului este, în definitiv, singurul argument care poate justifica, în ultimă analiză, efortul istoricului în ochii celor pe care i-am văzut atît de tentați să pună cunoașterea sub semnul întrebării" (p. 311). Un indice încheie densul eseu de teorie și metodologie istorică. Străbătîndu-l, nu ne putem reprima insatisfacția de a observa că niciuna din contribuțiile românești în acest domeniu (Xenopol, Iorga, Pârvan, Blaga) n-au ajuns la cunoștința autorului. Vina, dacă poate fi vorba de o vină, nu e desigur a sa. Opera lui Xenopol *(Théorie de l'histoire*, 1908) este ca și uitată și va rămîne astfel cîtă vreme o nouă ediție n-o va readuce în conștiința specialiștilor, iar scrierile de filosofia istoriei ale celorlalți nu vor fi traduse într-o limbă de circulație mai largă.

Al. Zub

CONSTANTIN C. GIURESCU, DINU C. GIURESCU, *Istoria românilor*, 1. *Din cele mai vechi timpuri pînă la întemeierea statelor românești*, București, Ed. științifică, 1974, 328 p.

O nouă sinteză de amploare a istoriei unui popor reprezintă de obicei un moment semnificativ în literatura științifică, ca încununare reprezentativă a cercetărilor dintr-o anumită epocă și ca împlinire a activității autorului în acest

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

domeniu. Adăugînd că sinteza pe care o prezentăm se situează printre lucrările de proporții ale istoriografiei noastre și că, prin numele academicianului Const. C. Giurescu, ea poartă o semnătură afirmată deja în rîndul autorilor de sinteze fundamentale, alături de A. D. Xenopol sau N. Iorga, importanța acestei realizări se recomandă de la sine.

Alături de compendiile elaborate în ultimul timp și de volumele proiectatului tratat de istorie a României, rod al muncii colective, sinteza inițiată de Const. C. Giurescu și Dinu C. Giurescu își propune să reflecte trecutul poporului român într-o lumină nouă, pe baza rezultatelor recente ale cercetării. Ea răspunde astfel unei necesități acut resimțită în istoriografia noastră. Autorii oferă deocamdată primul volum din seria celor opt proiectate, cu menirea să înfățișeze istoria românilor din cele mai vechi timpuri și pînă azi. „Vom încerca să restabilim cît mai exact — se afirmă în prefață — *faptele* trecutului, să înfățișăm *personalitățile reprezentative* ale poporului nostru în toate domeniile și să explicăm *dezvoltarea istorică*, plecînd de la un complex de factori avînd la bază *pe cel economic predominant*" (p. 7). Cuvintele, sugestive pentru concepția ce stă la baza noii sinteze, sugerează și maniera de tratare. În legătură cu aceasta stă și predilecția pentru stilul concis, simplu, capabil să faciliteze înțelegerea clară a ideilor și argumentelor prezentate, servind dorința autorilor de a realiza o „sinteză a istoriei noastre pentru toți aceia... care vor să cunoască trecutul de muncă și de luptă al poporului nostru" (p. 8).

În egală măsură, autorii au urmărit să răspundă exigențelor istoriografice, preocupare vădită în structura capitolelor, însoțite de minime și substanțiale bibliografii, ca și în indicele general. O mențiune aparte trebuie făcută în legătură cu bogatul material ilustrativ, judicios ales și realizat în remarcabile condiții grafice — calitate constantă a scrierilor elaborate de cei doi istorici. Se poate, de aceea, aprecia că, prin felul în care au reușit să îmbine exigențele științifice cu expresia clară și accesibilă, acest prim volum exprimă — și de data aceasta — înțelegerea de către distinșii autori a sensului angajat, educativ, al scrisului istoric.

Parcurgînd o perioadă îndepărtată din istoria românilor, din timpurile străvechi și pînă la întemeierea statelor feudale, primul volum stăruie asupra problemelor majore, referitoare la continuitatea elementului autohton și la formarea poporului român, la dezvoltarea neîntreruptă a civilizației, a culturii și la evoluția principalelor evenimente politice pe aceste meleaguri.

Într-un prim capitol se prezintă influența mediului fizic asupra trecutului nostru, cu referiri generale la așezarea, caracterul armonios, bogăția și evoluția pămîntului românesc, la factorii geografici care și-au pus amprenta asupra istoriei noastre, deopotrivă în sens pozitiv și negativ. Conturînd, în acest cadru, aria de răspîndire a românilor, în decursul istoriei, autorii afirmă că „miezul... acestui întins teritoriu, centrul din care a evoluat poporul nostru în toate direcțiile a fost ținutul din jurul cetății carpatice" (p. 10).

Capitolele următoare cuprind, ca ordine și problematică, momentele semnificative ale istoriei străvechi, vechi și timpuriu medievale. Neavînd intenția de a discuta chestiuni de detaliu sau de a releva, fie și succint, structura sintezei la care ne referim, menționăm doar că ea se alătură, sub raport metodologic, felului în care istoriografia contemporană tratează acest interval din istoria patriei. Ne reținem atenția unele aspecte mai semnificative pentru modul elaborării ei.

Urmînd un crez mai vechi, confirmat și de alte scrieri anterioare, autorii și-au propus să trateze, cum sugerează și titlul, o istorie a tuturor românilor. Deși referirile la răspîndirea românilor au un caracter general, ele asigură înțelegerea mai complexă a dimensiunilor evoluției poporului român. Remarcăm, de aceea, reintegrarea firească a istoriei românilor transdanubieni între coordonatele trecutului poporului român, realizare de altfel mai veche în istoriografia de sinteze, a cărui pionierat îl face istoria lui Mihail Kogălniceanu (*Histoire de la Walachie, de la Moldavie et des vallaques transdanubiens*).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Pentru a evidenția unele probleme principale ale trecutului nostru, reliefînd aspectele sale generale și particulare și integrîndu-l mai ferm istoriei europene, atenția autorilor se îndreaptă mai mult spre comprimarea evenimentelor și a aprecierii lor. Înfățișînd istoria geto-dacilor, autorii îi delimitează mai întîi de marea masă a tracilor. În alt capitol, formarea poporului român și persistența sa în spațiul carpato-dunărean, sînt integrate în procesul normal și firesc de geneză a popoarelor romanice. Prezentînd apoi întemeierea statelor feudale Moldova și Țara Românească, autorii consacră un capitol elementelor comune și celor de diferențiere ale acestui proces. Realizarea științifică e cu totul remarcabilă, în special atunci cînd prezintă aspecte ale dezvoltării economice (îndeletnicirile principale ale înaintașilor în răstimpul 275—1241).

Privit în ansamblu, primul volum din proiectata sinteză de istorie, constituie o contribuție prețioasă a distinsului profesor Const. C. Giurescu și a fiului său, Dinu C. Giurescu, la înfățișarea trecutului de luptă și de stăruință a poporului român în zorii existenței sale. Marcînd încununarea unor substanțiale contribuții pe tărîmul cercetării și rodul unei angajate activități istorice din partea autorilor, cartea poate fi socotită o importantă împlinire editorială. Ea își onorează astfel, temeinic, dedicația „către fiii poporului român care și-au jertfit viața pentru unitate națională".

Ștefan Lemny

CONSTANTIN C. GIURESCU și DINU C. GIURESCU, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, ed. a II-a, revăzută și adăugită, București, Ed. Albatros, 1975, 1037 [—1038] p.

Primirea călduroasă de care s-a bucurat prima ediție (1971) a compendiului și epuizarea ei curînd n-au fost singurele temeiuri ale noii ediții, pe care acad. Constantin C. Giurescu și prof. Dinu Giurescu o oferă marelui public într-o versiune revăzută și adăugită. Un spor de peste două sute de pagini indică întregirea capitolelor cu privire la istoria modernă și contemporană, capitole a căror bibliografie a fost substanțial îmbogățită, oferind un bun îndrumător pentru oricine se interesează de evoluția României în ultimul secol. Judecata trebuie extinsă asupra întregului volum, care e o tentativă de „a înfățișa viața poporului român în milenara sa dezvoltare, din cele mai vechi timpuri pînă în prezent și în toată complexitatea ei. Am căutat — declară autorii — să arătăm cum au trăit înaintașii noștri, bucuriile și durerile lor, ceasurile lor de biruință și ceasurile de restriște ; de asemenea, felul cum s-au gospodărit ei, cum au știut să dea glas năzuințelor lor de libertate și de dreptate socială, cum au știut păstra statul" (p. 9). Sarcină dificilă nu numai pentru o sinteză atît de concentrată ca aceasta, dar și pentru una cu mult mai vastă, beneficiind de multiple colaborări. Dificilă, fiindcă viața unui popor e nesfîrșit de complexă și orice expunere nu poate decît să o schematizeze, oricîtă bunăvoință și oricît talent ar sta la temelia ei. Fiecare epocă însă trebuie să-și asume riscul unor asemenea sinteze și să le realizeze cu maximum de probitate posibilă în acest domeniu. „Ne-am străduit să înfățișăm adevărul, convinși fiind că numai adevărul durează", adaugă autorii și e meritul lor, desigur, un merit deloc neglijabil, de a fi izbutit să schițeze o imagine destul de fidelă a milenarei dezvoltări a poporului român, una dintre cele mai interesante, dată fiind poziția sa geopolitică, din istoria universală. E meritul lor de a fi realizat această sinteză fără a ocoli, așa-zicînd, punctele nevralgice, dar și fără prezumția de a spune ultimul cuvînt cu privire la asemenea puncte, susceptibile de o investigație mereu mai largă și mai adîncă, recunoscînd deci ca posibile și alte interpretări, chiar dacă momentan ele par neîntemeiate. O intuiție fundamentală, care e aceea a adevăraților istorici, stă la baza întregii opere, și ea vine din trecut, de la marii predecesori întru istoriografie, aceea a desfășurării neîntrerupte a etnosului nostru în spațiul carpato-dunarean. „Viața poporului român a curs necontenit, asemenea Dunării ; schimbările s-au făcut treptat, uneori mai repede, alteori mai încet. Se pot deosebi anumite epoci și s-au propus diverse periodizări. Nu există încă un consens ge-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

neral pentru această împărțire în epoci ; e o întrebare dacă antichitatea se termină la părăsirea Daciei de către administrația și armata romană sau dacă ea durează pînă la începutul așezării triburilor slave, care au la noi rolul pe care l-au avut triburile germanice în apusul Europei. E o întrebare cînd începe istoria modernă : în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea sau o dată cu revoluția lui Tudor Vladimirescu ? În ce ne privește admitem data de 1821. Cert este că în perioada de tranziție între evul mediu dezvoltat și evul modern cuprinde circa trei sferturi de veac, începînd cu desființarea rumâniei — instituție tipic medievală — prin reformele lui Constantin Mavrocordat. După cum cert este că de la desăvîrșirea statului național unitar, în 1918, începe perioada contemporană a istoriei noastre, cu cele două împărțiri ale ei : pînă la 23 august 1944 și după această dată" (p. 9—10). E un punct de vedere aproape general admis. Cu toate acestea, deoarece faza de tranziție spre epoca modernă începe la jumătatea secolului al XVIII-lea, ne întrebăm dacă nu e logic să se accepte ca moment de început pentru epoca modernă chiar a doua jumătate a acelui secol, semnificativă sub atîtea raporturi nu numai pentru evoluția poporului român, dar pentru istoria întregului continent și convenabilă, ca să spunem așa, pentru efortul de integrare în istoria universală. Chestiunea nu comportă însă o importanță prea mare și autorii înșiși nu refuză legitimitatea altor interpretări, posibile, în anumite capitole sau paragrafe ale sintezei. Pentru cei interesați să cunoască puncte de vedere diferite de cele cuprinse în volum se dă la finele fiecărui capitol o bibliografie selectivă, totuși destul de judicioasă, iar pentru o orientare rapidă în cronologia domniilor din țările române și a autorității supreme de după Unire se anexează, la sfîrșit, tabelele respective. Un vast indice, indispensabil în lucrări de genul acesta, și hărți adecvate încheie volumul, a cărui frumoasă ținută grafică și ale cărui numeroase ilustrații îi sporesc, neîndoielnic, valoarea.

Al. Zub

CONSTANTIN C. GIURESCU, *Istoria pădurii românești din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, Ed. „Ceres", București, 1975, 388 p.

Se poate observa, în istoriografia din ultima vreme, un interes sporit pentru unele aspecte care — aparent secundare cercetării istorice — își relevă deplin însemnătatea, contribuind la înțelegerea mai completă a evoluției societății omenești. Ca grăitor exemplu servește *pădurea*, această componentă inseparabilă trecutului nostru despre care „s-a scris mult și în tot felul", lipsind, totuși, o lucrare care s-o înfățișeze dintr-o perspectivă amplă, istorică. Inițiativa și astfel odată mai mult, meritul de a aborda o asemenea problemă complexă revin academicianului Constantin C. Giurescu, prin cartea ce o prezentăm.

Ceea ce-și propune distinsul istoric, după cum însuși mărturisește în prefață, este *„o sinteză istorică* asupra pădurii românești, care să arate dezvoltarea ei din cele mai vechi timpuri pînă astăzi, rolul ei de seamă în viața poporului român, în special în epoca etnogenezei lui și a luptelor pentru păstrarea statului, legătura între pădure și toponimia ținutului carpato-dunărean, influența ei asupra onomasticei, importanța economică și ecologică a pădurii, felul cum s-a reflectat și cum se reflectă ea în literatura populară și cultă, precum și în arta românească" (p. 7).

În explicarea acestei cărți există și o motivație de natură personală, nu mai puțin importantă : dragostea savantului pentru frumusețea peisajului silvan, căci, spune domnia sa, „printre ceasurile fericite ale vieții mele sînt acelea petrecute în pădure" (p. 17).

Am putea spune că *Istoria pădurii românești...* este, ca realizare și concepție, un eveniment editorial cu totul deosebit, încadrîndu-se în șirul îndelungatelor preocupări ale autorului de a cuprinde istoria românilor în dimensiunile cît mai largi ale autenticității sale, din cele mai vechi timpuri pînă astăzi.

Astfel, cum firesc o asemenea sinteză reclama, cercetarea întreprinsă aici acoperă întreaga istorie a patriei (antichitatea, feudalismul, epocile modernă și

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

contemporană), iar vasta documentare merge de la simpla informație orală, de la textele aparent insignifiante la izvoarele științific consacrate sau la literatura de audiență restrînsă. Pe baza unui atît de bogat material faptic, autorul a construit o veritabilă operă de sinteză structurată în două părți și în numeroase capitole (25) care reprezintă tot atîtea aspecte ale analizei întreprinse : pădurea carpato-danubiană în antichitate (p. 11—28), în epoca migrațiilor (p.29—37), în secolele XIV—XVIII (p. 38—47) ; pădurea parte constitutivă a ocinei (p. 48—54) ; branиștele (p. 55—63) ; păduri importante menționate în izvoarele interne (p. mecanice (p. 93—99) ; pădurea românească în epoca modernă și contemporană (p. 100—126) ; legislația silvică (p. 127—138) ; despre împăduriri (p. 139—147) ; fabrici de prelucrat lemnul (p. 148—162) ; pădurea în cartografie (p. 165—181) ; comerțul intern cu lemn, produse din lemn și alte produse ale pădurii (p. 182—218) ; exportul de lemn și produse lemnoase (p. 219—242) ; plutele și plutăritul (p. 243—250) ; fructele pădurii (p. 251—257) ; vînatul din pădurile noastre (p. 258—276) ; pădurea și toponimia românească (p. 277—301) ; pădurea și onomastica (p. 302—314) ; pădurea, heraldica și sfragistica (p. 315—320) ; pădurea și creația literară (p. 321—326) ; pădurea și creația artistică (p. 327—338) ; civilizația românească a lemnului (p. 339—354) ; perspective (p. 355—356). Cartea se încheie, în mod firesc, cu un indice.

Considerînd titlurile reproduse aici, suficient de ilustrative pentru diversitatea problemelor abordate de autor, vom stărui, în cele ce urmează doar asupra cîtorva aspecte mai generale și mai interesante, desprinse din lectura acestei scrieri. Trebuie să spunem că, în ansamblu, cartea recompune locul important ce a revenit pădurii în istoria țării noastre, în corelație cu însăși evoluția poporului român, pe diferitele planuri ale vieții sale.

Încă din vechime, cînd aproape 70% din suprafața meleagurilor noastre era acoperită de păduri, întinderile păduroase au fost un prețios ajutor în îndeletnicirile și pentru trebuințele materiale ale locuitorilor (prin vînat, lemn de construcție, etc.), oferind totodată un cadru avantajos luptelor de apărare. În epoca migrațiilor, însemnătatea pădurii a crescut, prin rolul ei de căpetenie în continuitatea populației romanice (p. 29). Constantin C. Giurescu reia aici în discuție teza „retragerii la pădure" dezvoltată în discursul de recepție la Academie (Constantin C. Giurescu, *Românii în mileniul migrațiilor. Considerații asupra unor aspecte*, Ed. Academiei, 1975, p. 11—14) pe care o opune concepției despre „retragerea la munte". În epoca feudală pădurea adaugă semnificații și rosturi noi, în strînsa ei împletire cu istoria luptei poporului român pentru apărarea țării. Aceasta s-a datorat, în mare măsură, posibilităților pe care ea le-a oferit oștilor române pentru a adopta o strategie capabilă să compenseze supremația numerică a adversarilor. Epocile modernă și contemporană au însemnat pentru pădurile noastre un proces de jalnică devastare, cauzat de modernizarea exploatărilor forestiere, de noile nevoi ale vieții economice și de lipsa preocupărilor pentru destinul pădurii românești. Abia în anii de după Eliberare patrimoniul nostru forestier a devenit obiectul grijii permanente a statului prin măsurile de raționalizare a exploatărilor forestiere și prin intensificarea reîmpăduririlor.

Privită în perspectivă istorică, pădurea, datorită bogăției sale în lemn și în vînat, apare în strînsă legătură cu diferitele aspecte ale vieții economice de pe aceste meleaguri. Inseparabilă luptei pentru libertate socială și națională, pădurea a devenit o componentă intrinsecă, specifică spiritualității poporului român, manifestîndu-se ca element de inspirație în creațiile sale literare și artsitice. în obiceiuri.

Cercetarea complexă a istoriei pădurii a impus totodată analiza unor aspecte în legătură cu această temă. Interesante ni se par precizările referitoare la evoluția speciilor de arbori care alcătuiesc pădurea, terminologia lor îngăduind concluzia că moștenirea latină este și aici, ca în agricultură sau viticultură, precumpănitoare (p. 28). Faptul că pădurea a devenit o realitate impregnată adînc în conștiința poporului nostru este pus în evidență și de toponimia și onomastica românească. O menține deosebită merită să facem asupra capitolului despre ci-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

vilizația românească a lemnului, ce probează, din nou într-un mod sugestiv, ideea că atașarea față de elementele pădurii se manifestă bogat în planul spiritual, al sensibilității, credinței și artei.

Raportat în asemenea dimensiuni la trecutul și modul de viață al poporului, apare întrutotul firesc locul distinct pe care pădurea îl ocupă în profilul spiritual al națiunii noastre. „Pădurea înseamnă pentru noi — scrie Constantin C. Giurescu — nu numai o mare bogăție și un puternic rezervor de sănătate, dar, îndrăznesc s-o spun, și o parte a ființei noastre sufletești, o notă constitutivă a noțiunii de român" (p. 356).

Răspunzînd exemplar exigențelor scrisului științific, cartea acad. Constantin C. Giurescu se recomandă, prin proporții și conținut, drept o contribuție fundamentală pentru ilustrarea unor însemnate aspecte din istoria poporului român, reprezentînd, în același timp, o realizare remarcabilă în literatura de istorie economică. Ea nu constituie doar o perspectivă științifică asupra trecutului, ci o referință permanentă la actualitatea și perspectivele a ceea ce reprezintă bogăția silvică din țara noastră, un apel reliefîndu-se stăruitor : *„a conserva și a gospodări cu multă chibzuială întreg patrimoniul forestier al țării,* capital inestimabil pentru urmașii noștri" (p. 162).

Aceste motive, la care trebuie să menționăm, excelentele condiții grafice de editare, ne îndreptățesc o singură observație asupra tirajului cu totul nesatisfăcător importanței acestei cărți și interesului cu care cititorii i-au așteptat apariția.

Ștefan Lemny

„Dacoromania". Jahrbuch für östliche Latinität, Freiburg/München, Verlag Karl Alber, II, 1974, 375 p.

În prefața la primul volum (1973), prof. Paul Miron de la Universitatea din Freiburg, sub a cărui îngrijire iese noua publicație, informa că *Dacoromania,* delimitîndu-și prin chiar titlul ei domeniul de interes, va regrupa, tematic, studii efectuate de specialiști din Apus și din Răsărit cu privire la această zonă de interferență și sinteză culturală care a fost mereu spațiul carpato-danubian, angajînd deopotrivă istorici, arheologi, lingviști, literați, etnologi, filosofi ai culturii. Primul volum e consacrat Daciei postaureliene, formării limbii și a poporului român. Al doilea cuprinde nu mai puțin de treizeci contribuții privitoare la Dimitrie Cantemir, orînduite pe domenii (filosofie, istorie, literatură, limbă, etnologie), cele mai multe fiind comunicate în cadrul colocviului cantemirian de la Freiburg (decembrie 1973). La orizontul cultural și politic al lui Dimitrie Cantemir se referă Mihnea Gheorghiu. O paralelă între cărturarul român și Leibniz, pornind de la studiile întreprinse anterior de Dan Bădărău, e semnată de Mircea Maliță. Cîteva note asupra gîndirii cantemiriene inserează Virgil Cândea, iar Alexandru Duțu *interesante reflecții privitoare la Cantemir și imaginea civilizației europene.* O cercetare asupra gîndirii teologice a cărturarului e subscrisă de Petre Horhoianu ; o alta, despre Cantemir ca problemă a spiritualității românești aparține lui Victor Iliescu. Cîteva studii îi sînt consacrate istoricului și domnitorului de către Ștefan Ștefănescu *(A travers l'oeuvre historique de Démètre Cantemir),* Adolf Armbruster *(Demeter Cantemirs Ansichten über Romanität und Kontinuität der Rumänen),* Veniamin Ciobanu *(La situation internationale et l'orientation politique de la Moldavie à l'époque de Démètre Cantemir),* Gheorghe Ion Constantin, *L'épisode du cheikh Bedr ed-edin d'après Démètre Cantemir),* V. Cristian *(L'oeuvre historique de Démètre Cantemir et la génération de 1848),* Nicolae Gostar *(Les antiquités de la Moldavie dans l'oeuvre du prince Démètre Cantemir),* Max Demeter Peyfuss *(Russland, dié Türkei und der Westen. Die politische Lage in Europa und die Chancen der Politik Cantemirs),* Nicolae Stoicescu *(Demeter Cantemir and Niccolo Machiavelli),* Gemil Tahsin *(Considérations concernant „l'Histoire ottomane" de Démètre Cantemir),* Ekkehard Völkl *(Cantemir und Russland),* Alexandru Zub *(Sur la causalité historique dans l'oeuvre de Démètre Cantemir).* Alte contribuții se referă la creația literară a prin-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cipelui, abordînd probleme de un interes special ca aceea despre retorica persuasiunii în *Istoria ieroglifică* (Mircea Arghelescu), reflexe din *Pañcialantra* în aceeași operă (Amita Bhose), ezoterismul baroc la Cantemir (Dragoș Moldoveanu), formule oraculare în tehnica narativă a scriitorului (Mihai Moraru), „dinamica distrugerii" *(Vernichtungsdynamik)* la Cantemir (Edgar Papu). Cîteva studii de lingvistică completează imaginea operei cantemiriene, abordată sub unchiul concepțiilor glotogonice (Cicerone Poghirc), al nevoilor imanente ale limbii, răsfrînte în *Istoria ieroglifică* (Paul Miron), al etimologiei cuvîntului *stejar* (Adrian Pârvulescu), al vocabularului *Istoriei ieroglifice* (Stela Toma). Ultima rubrică reunește studii cu privire la geografica și etnografia în opera cantemiriană (Vintilă Mihăilescu), la etnograful Cantemir și folclorul Orientului Apropiat (Petru Caraman), la muzicolog (Viorel Cosma) și la contribuția adusă de învățatul principe în domeniul paremiologiei (Viorica Dinescu). O bibliografie a edițiilor originale și a traducerilor din opera cărturarului urmată de un indice de nume încheie în modul cel mai util acest volum de aleasă ținută care recomandă cu autoritate, peste hotare, imaginea unui cărturar român de o frapantă vocație enciclopedistă. Este meritul prof. Paul Miron de a fi știut să contamineze cu entuziasmul său specialiști în diverse domenii și de a-i fi interesat în realizarea unei opere de prestigiu, care nu e nici întîia nici cea din urmă.

Al. Zub

EKKEHARD VOLKL, *Das Rumänische Fürstentum Moldau und die Ostslaven im 15. bis 17. Jahrhundert*, Wiesbaden, Verlag Otto Harrassowitz, 1975, 123 p.

Un studiu analitic al raporturilor dintre Moldova și slavii de răsărit în secolele XV—XVII era necesar, în stadiul actual al istoriografiei și el a fost întreprins de curînd, sub egida Institutului est-european din München, de către prof. Ekkehard Völkl de la Universitatea din Regensburg : peste o sută de pagini dense, de larg orizont istorico-cultural, pagini izvorîte dintr-o excelentă cunoaștere a bibliografiei de specialitate, pagini în care autorul abordează problema Moldovei ca „mijlocitoare de cultură" și ca „bastion al ortodoxiei", relațiile ei cu rutenii, extrem de fertile în epoca lui Petru Movilă și a sinodului de la Iași (1642), legăturile cu Moscova în perioada marilor lupte duse de români pentru libertate (sec. XV—XVI) și în cea a constituirii Moscovei ca mare putere (sec. XVII). Punctul de plecare, mărturisește autorul, l-a constituit înțelegerea faptului că Moldova reprezintă o turnantă în raporturile culturale dintre lumea bizantină și slavii de răsărit, ca și Țara Românească de altfel, căci cele două principate au avut aceeași evoluție și au jucat același rol în sud-estul european. O întrepătrundere de straturi culturale si de curente le marchează atît în epoca culturii „slavone" (sec. XV—XVI), cînd slavona era limba bisericii și a cancelariei (limba vorbită de popor a fost și a rămas mereu română), în vremea redresării limbii autohtone ca limbă a scrisului, cît și în epoca culturii grecești (sec. XVIII). Poziția geopolitică a asigurat acestor țări o funcție de mijlocitoare în istoria culturală a spațiului sud-est european. O dovedesc mai cu seamă faptele de cultură din vremea celei de „a doua influențe sud-slave" asupra slavilor de răsărit, remarcabilă în legendă, poezie și artă populară, meșteșuguri, arhitectură, tipar. Nu în secolele XV—XVI, cum afirmă unii istorici, ci începînd abia din secolul XVII se poate vorbi — demonstrează autorul — de o ridicare culturală a Moscovei. Momentul coincide cu încheierea fazei „slavone" a culturii din Moldova și înălțarea limbii populare la rang literar. Preocupîndu-se de *relații*, autorul ignoră cu bună știință latura propriu-zis creatoare a culturii noastre, pentru a-i releva doar funcția, deloc neglijabilă, de mediere a circulației valorilor. Să sperăm că această carte nu e decît un început și că prof. Ekkehard Völkl va afla răgazul de a se ocupa, sub aceleași bune auspicii, și de latura amintită.

Al. Zub

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

M. BODINGHER, *Catalogul cărților rare și prețioase străine.* Volumul I. Incunabule și secolul XVI. Iași, (Biblioteca centrală universitară „M. Eminescu" — Iași), 1975, 216 p.

O nouă lucrare bibliografică de mari proporții vine să îmbogățească seria instrumentelor de informare elaborate în cadrul Bibliotecii centrale universitare „M. Eminescu" din Iași.

Lucrarea, concepută în 3 volume, va cuprinde peste 4.100 titluri de carte rară străină. Primul din aceste 3 volume, apărut recent este consacrat fondului valoros de incunabule și cărți rare din secolul XVI.

În prefața lucrării, autorul oferă date interesante în legătură cu acest tezaur al culturii, achiziționat și păstrat cu grijă în prestigiosul lăcaș al Bibliotecii ieșene.

Volumul I, cuprinde opere apărute de la începuturile tiparului și pînă la 1600 inclusiv. Sînt descrise 356 volume, aranjate cronologic și alfabetic după autori.

Lucrarea cuprinde două părți. În prima parte sînt descrise opt incunabule, din care cităm o lucrare a lui Thomas D'Aquino, apărută la 1490 (ex.-libris Nicolae Costin) și „Viețile paralele" a lui Plutarh, apărută în 1499.

Partea a doua a lucrării este mai reprezentativă, conține cărți publicate în secolul XVI, lucrări de diverse specialități la care se adaugă — inevitabil — un fond însemnat de literatură teologică.

Din lucrările deosebit de prețioase amintim, opere ale lui Aristotel, Aristofan, Cicero, Dio Casius, Boccaccio, Petrarca etc.

Punerea la dispoziția cercetătorilor ca și a publicului interesat, a unei asemenea lucrări, are importanța unui veritabil act de cultură, cu multiple semnificații. Se oferă posibilitatea cunoașterii structurii acestui valoros fond, din care circa 400 titluri de cărți rare străine nu sînt menționate în nici o bibliografie pînă acum.

Cercetătorul poate descoperi lucruri interesante în notele marginale, autografe, blazoane, gravuri și alte ornamentații specifice epocii respective și care, luate în parte, pot constitui obiect de studiu. Prezența unor note marginale la diverse lucrări oferă informații prețioase ; putem exemplifica în acest sens cu lucrarea lui Bucholzer Abraham (p. 173), unde sînt menționate date interesante referitoare la Țările Române, cu precizări speciale privitoare la Mihai Viteazul și Ștefan cel Mare. Cartea este cu atît mai prețioasă cu cît nu este menționată în cataloagele existente pînă acum.

Apărută paralel cu *Catalogul cărților grecești*, lucrarea prezentată pune în evidență un valoros fond de carte rară cu comentarii la diverse ediții din opere clasice, care pot servi editorilor de traduceri din aceste opere și exegeților lor.

Indispensabili unei lucrări de asemenea factură, indicii de la sfîrșit completează firesc și necesar lucrarea.

Instrument de informare de o deosebită utilitate pentru cercetarea istoriei dezvoltării culturii universale, volumul întocmit de M. Bodingher este o valoroasă realizare bibliografică.

Cornelia Mâță

Prof. univ. dr. docent ION IONAȘCU, PETRE BĂRBULESCU, GHEORGHE GHEORGHE, *Tratatele internaționale ale României, 1354—1920*, I, Texte rezumate, adnotări, bibliografie, București, Ed. științifică și enciclopedică, 1975, 528 p.

După ce au publicat în 1971 culegerea selectivă *Relațiile internaționale ale României în documente* (1368—1900), autorii și-au extins investigațiile asupra unor colecții de izvoare interne și externe omise atunci (v. recenzia lui I. Toderașcu, în tomul IX (1972) al acestui „Anuar", p. 545—547), ajungînd la o nouă lucrare, mult mai cuprinzătoare ca spațiu și problematică și, firește, mult mai utilă pentru

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cititor, chiar dacă de astă dată documentele sînt publicate sub formă de rezumate adnotate. Față de lucrările anterioare de acest fel de la noi, cartea de față constituie, neîndoielnic, un pas înainte în cunoașterea izvoarelor diplomației românești, dar nu și ultimul care, evident, nu poate fi decît mult așteptata ediție critică a acestor izvoare, complinire firească a corpusului *Documenta Romaniae Historica* și a celorlalte colecții de acte interne ce îi succed cronologic.

Ca lucrare premergătoare unei asemenea ediții, cartea de față este de un real folos pentru cercetător fie și numai pentru faptul că reunește majoritatea izvoarelor de acest fel în rezumate bine întocmite, cu indicarea principalelor ediții ale acestora, și pentru că toate documentele au fost datate în stilul gregorian; de aceeași utilitate sînt și considerațiile autorilor din adnotările ce însoțesc majoritatea rezumatelor din cele 815 ale volumului.

O listă de abrevieri, o bibliografie completă (cea selectivă de la sfîrșitul cărții este prea sumară) și indicarea tuturor edițiilor la fiecare piesă rezumată ar fi sporit, totuși, valoarea de instrument de lucru a acestui volum.

I. Caproșu

Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale. Supliment I (1403—1700) <întocmit de> MARIA SOVEJA, MIHAI REGLEANU, DOINA TINCULESCU, MARCEL CIUCĂ <și> GABRIELA BIRCEANU, București, 1975. 491 p.

Îmbogățirea rapidă, în ultima vreme, a fondurilor Arhivelor Statului București a făcut necesară publicarea unui supliment la volumele apărute pînă acum ale *Catalogului documentelor moldovenești;* din același motiv, vor urma, cu siguranță, și altele. *Suplimentul* de față cuprinde 1 105 rezumate de documente dintre anii 1403 și 1700 întocmite după toate categoriile de piese arhivistice achiziționate în ultimii ani. El este întocmit după aceleași principii ca și celelalte volume ale *Catalogului,* fiind însoțit de aceleași anexe ce îi înlesnesc cititorului consultarea bogatului material documentar ce îl rezumă; volumul are în plus, cum e și firesc, o „listă a documentelor care se contopesc *la cele* (corect: *cu cele)* publicate în vol. I—IV". Întocmit cu toată rigoarea pe care o presupune acest gen de lucrări, *Suplimentul* este rezultatul unui mare efort arhivistic și științific, alcătuirea lui comportînd un spor de dificultate față de unele din volumele anterioare. Se cuvine să amintim, de plidă, că foarte multe documente rezumate în acest volum provin din fondul Consiliului Aulic de Război, din colecțiile de microfilme sau din fonduri personale a căror lectură, traducere sau datare sînt uneori extrem de dificile, fapt pentru care nu întotdeauna se poate ajunge la rezolvarea tuturor problemelor. Unele acte, bunăoară, au rămas în suplinient cu data greșita (v. nr. 62: 1492 (7000) martie 14 în loc de 1502 (7010) martie 14), iar altele, deși au fost bine datate, au fost considerate ca documente de sine stătătoare, cu toate că ele reprezintă forme arhivistice inferioare ale unor documente publicate în rezumat în volumele anterioare ale *Catalagului* (v. nr. 59). Faptul că sînt doar cîteva cazuri de acest fel într-un volum ce înregistrează peste 1 100 de acte probează atenția și competența cu care a fost alcătuit cel mai dificil volum de pînă acum al *Catalogului.* Ca și volumul precedent din serie, *Suplimentul* reprezintă o realizare importantă a autorilor și a Direcției Generale a Arhivelor Statului, al cărei exemplu, din păcate, nu este urmat încă și de celelalte instituții posesoare de mari fonduri documentare. Așteptînd cu interesul cuvenit fiecare nou volum al *Catalogului,* cercetătorul nu-și poate ascunde mîhnirea că inițiativa Arhivelor Statului continuă să rămînă singulară deoarece celelalte instituții amintite, unele chiar fără inventare de sală, nu au ajuns încă să-și înțeleagă pe de-antregul menirea.

I. Caproșu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

IOAN T. POPOVICI, *Monografia comunei Braniștea, județul Galați*, Galați, 1975, 158 p.

O nouă monografie de sat se adaugă celor, din ce în ce mai multe la număr, tipărite în ultimii ani. Cea consacrată comunei Braniștea cuprinde, în aproape 80 de pagini, principalele date geografice și istorice asupra acestei unități administrative, precum și cîteva piese folclorice locale. Autorul schițează trecutul comunei, viața economică, socială și culturală contemporană și se oprește pe scurt asupra cîtorva instituții sătești (primăria, școala etc.).

A doua jumătate a cărții conține documente privitoare la această comună. Sînt reproduse, după ediții mai vechi sau după piese arhivistice, acte din secolele XV—XIX, din păcate nu tocmai științific și cu foarte multe greșeli de ortografie și de punctuație.

Lărgirea cercetărilor de istorie locală în ultima vreme și publicarea unor astfel de monografii evidențiază încă odată necesitatea unei coordonări și a unei îndrumări de către forurile de resort — în primul rînd de către Societatea de științe istorice — pentru că, în ciuda unor inerente imperfecțiuni, utilitatea monografiilor de sate e mai presus de orice îndoială. Altfel, rămîne doar strădania unor intelectuali onești, dar nu și înfăptuirea științifică spre care ei tind cu prețul, nu odată, al unei munci de o viață. Este și cazul acestei lucrări ce însumează un mare volum de muncă și un material documentar relativ bogat, dar nu îndeajuns prelucrat. „Ajutorul prețios" și „îndrumările date mai ales pentru redactarea părții istorice a prezentei monografii" (p. 5) de Constantin N. Velichi, prefațatorul lucrării, nu se discerne nici în structura și nici în conținutul ei, cu toată asigurarea pe care ne-o dă autorul în *Cuvîntul introductiv*.

I. Caproșu

Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale, vol. V, 1701—1720, întocmit de VERONICA VASILESCU și DOINA DUCA-TINCULESCU, București, 1974, 656 p.

Întocmit după aceleași principii ca și cataloagele anterioare ale seriei, acest volum este totuși superior acestora fie și numai pentru motivul că oferă cititorului rezumate mai ample ale documentelor și mai multe elemente asupra acestora. Dacă rezumarea amănunțită a actului nu a fost necesară la primele volume ale catalogului pentru care documentele au fost în mare măsură publicate în colecții sau culegeri, începînd cu acest volum ea ajunge să fie de un real folos cititorului deoarece documentele din acest interval au fost editate pînă în prezent într-un număr mai mic; perspectiva editării sistematice a celor de după anul 1711 fiind încă destul de îndepărtată, rezumatele amănunțite din acest volum pot suplini, în parte, textul integral, din ce în ce mai greu de consultat în ultima vreme. Calitatea acestor rezumate constituie, în aceste condiții, problema cea mai importantă a întocmirii unui astfel de catalog; și trebuie să subliniem că în acest volum rezumatele sînt foarte bine întocmite, iar elementele ahivistice și bibliografice, chiar dacă nu sînt întotdeauna complete — cum se consemnează și în *Prefață* — însumează aproape tot ce se cuvine menționat la o piesă documentară.

Bogăția volumului este probată nu numai de cele 1 758 de acte pe care le cuprinde ci și de indicii de nume și de materii care condensează o informație documentară foarte largă și variată. Cu deosebită atenție sînt întocmite și obișnuitele anexe ale *Catalogului* (lista logofeților (ispravnicilor), lista diecilor (grămăticilor), tabla de corespondență pe fonduri, lista de concordanță pentru datele rectificate etc.). În corpul volumului s-a introdus, de asemenea, un număr de facsimile, precum și desenele unor filigrane (din păcate, la acestea din urmă nu se indică și documentele cărora le aparțin).

Foarte bine întocmit, acest nou volum al *Catalogului* constituie un instrument de lucru indispensabil pentru cercetător.

I. Caproșu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

MIRCEA ANGHELESCU, *Literatura română și Orientul (secolele XVII—XIX)*, București, Ed. Minerva, 1975, 207 p.

Motivarea noului demers istorico-literar al lui Mircea Anghelescu ne-o dezvăluie „argumentul" din fruntea volumului: „Aflată într-un punct de unde se văd cu egală tărie luminile Apusului și ale Răsăritului, într-o articulație a drumului care leagă vechi centre de civilizație din Europa, Asia și Africa, pe unde au circulat nu numai mărfuri și ambasadori, ci și cărți și idei, țara noastră a beneficiat în egală măsură de unele, ca și de altele. Cultura sa proprie, emanație a unui popor care locuiește aici de cînd se știe și îl știu și alții, reflecta în lungul și anevoiosul drum al afirmării sale această realitate care o colorează în chip specific. Dar dacă relațiile noastre neîntrerupte cu cultura europeană sînt mai bine cunoscute și studiate, cele cu Orientul au rămas, în mare parte, în stadiul cunoașterii fragmentare, întîmplătoare. Primele cercetări asupra motivelor orientale din literatura noastră datează încă din secolul trecut: studiile lui Hasdeu, Gaster, Șăineanu, orientate în special asupra literaturii populare, au arătat cît de vast și de interesant este acest teren pe care, din păcate, i-au urmat prea puțini. Îndemnurile repetate ale lui Hasdeu, apoi ale lui Iorga, de a cerceta domeniul atît de important al relațiilor culturii noastre a fost astfel lipsită de raportările firești la ambianța în care acestea s-a dezvoltat, la realitățile complexe ale mediului și circulației de idei care au contribuit, direct sau indirect, la configurarea ei așa cum o vedem astăzi" (p. 7). Făcînd această constatare, întrutotul adevărată, autorul înțelege perfect că propria-i inițiativă nu poate acoperi decît o parte din golul semnalat și că ea doar pregătește studii aprofundate despre influențele orientale asupra scriitorilor noștri moderni, încercînd să stabilească „ce bagaj de tradiții, ce cunoștințe le transmit, în acest domeniu, secolele precedente, în ce fel vedeau Orientul cronicarii, copiștii cărților populare, traducătorii polemicilor bizantine, ai istoriilor Imperiului Otoman". De unde efortul autorului de a detecta relațiile culturii noastre cu Orientul din momentul cînd apar primele lui mențiuni în texte, știrile de ordin cultural relative la Orient și imaginea acestuia în diverse lucrări, pentru a distinge apoi „modul specific în care vede, simte și creează fiecare scriitor imaginea propriului său Orient" (p. 8).

De la Ureche, Costin, Milescu și Cantemir pînă la Eminescu și Macedonski, lumea Orientului se răsfrînge divers în scrierile românești, evoluînd de la o imagine difuză, convențională, la una familiară, devenind un simbol pe care poeții secolului al XIX-lea îl interpretează deopotrivă sub unghiul istoriei și al propriei mitologii, transformîndu-se așadar dintr-un simplu element de cultură într-o fecundă temă literară. E un început. Autorul promite dealtfel adînciri și dezvoltări.

Al. Zub

RETRU REZUȘ, *Contribuții la istoria orașului Rădăuți (pînă la 1918)*, București, Ed. „Litera", 1975, 157 p. + 24 fig.

În afara faptului de a fi plătit singur imprimarea acestei „lucrări", autorul are doar meritul de a fi parcurs o întinsă bibliografie, chiar dacă nu în întregime pe cea necesară, pe care, din păcate, n-a înțeles-o și nu a supus-o cuvenitului examen critic, ci a „potrivit-o" după propria-i fantezie, așa încît în loc de contribuții științifice a rezultat o aglomerare fantezistă de date și informații; istoria Rădăuților este pur și simplu inventată, autorul înlocuind mereu judecata istorică cu propria-i închipuire. În cele aproape 70 de pagini consacrate trecutului orașului (capitolele II—IV), cititorul găsește de toate, într-o asociere deconcertantă, în afară de reconstituirea istorică așteptată. Deși Rădăuții au fost sat pînă acum două secole, autorul, cu o fantezie debordantă, încropește mereu istoria *orașului* al cărui nume ar proveni, chipurile, de la un voievod Radomir: („de la care așezarea și-ar avea numele său (!): Radomirăuți, prescurtat Radovți, de unde

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Rădăuți" (!) ; acest „voievod" își avea aici așezarea, ce a fost aleasă apoi, potrivit fabulației autorului, de Bogdan Întemeietorul drept... capitală a Moldovei etc., etc. „Aici a fost centrul de rezistență a lui Bogdan voievod... Capitala lui Bogdan este la Rădăuți, apoi capitala Moldovei va oscila un timp... între Rădăuți și Siret" (!!!) (p. 34).

După ce Petru Mușat mută „capitala" (!) „la Suceava, ...la Rădăuți rămîne mitropolia" (p. 36). Alexandru cel Bun „însă va lua (!) mitropolia care avea reședința la Rădăuți și pe mitropolitul Teoctist (din timpul lui Ștefan cel Mare !, n.ns.) mutîndu-i definitiv la Suceava" (!) (p. 37). „Dar ca o încununare a celor de mai sus (!) despre tîrgul Rădăuți și ca vechime a orașului (!) și ca stat al mitropoliei (!) este cea mai veche mărturie despre existența acestei așezări, pe care anumit (!) am lăsat-o la urmă. Adică (!) este vorba de o icoană de marmoră de Carrara pe care un Ion din satul Mitropoliei a săpat trăsăturile Mîntuitorului..., iar sub chip data și locul : Radovți, 6878" (1370 !). Această icoană, reprodusă de autor, constituie însă un fals grosolan (v. fig. 4) întrecut, poate, doar de mistificările și fanteziile autorului din care vom mai cita una, reprezentativă, de astă dată, pentru cea de a doua secțiune a cărții consacrată, inutil, satelor din „împrejurimile" actualului oraș („împrejurimi" ce se întind pînă la... Putna) : „Denumirea satului *(Badeuți,* n.ns.) vine, după unii, de la cuvîntul turcesc „bade-va", un fel de stofă. Mai sigur însă, pare a veni de la cuvîntul bade + terminația — vți. „Bade" este o titulatură, care se atribuie frecvent bărbaților = bade, bădișor, bădiță (vezi satul lui Bade" (!). Ș.c.l.a. !

Rămîne doar întrebarea : cînd va înceta Editura „Litera" să mai publice asemenea „lucrări", căci pînă acum, cu o singură excepție (v. Ioan Scurtu, *Din viața politică a României. Întemeierea și activitatea Partidului Țărănesc* (1918—1926), Buc., 1975). ea contribuie cu o consecvență demnă de o cauză mai bună doar la *poluarea* istoriografiei românești.

I. Caproșu

*** *Vaslui, Ștefan cel Mare, 1475*, Vaslui, 1975, 125 p.

Cele 13 articole din această interesantă culegere de comunicări și referate științifice susținute cu ocazia aniversării a 500 de ani de la victoria de la Vaslui se remarcă printr-un conținut bogat și variat, cuprinzînd noi contribuții privind „cea mai strălucită biruință din întreaga istorie militară românească și cea mai mare biruință terestră din întreaga istorie europeană a luptei antiotomane, pînă la asediul Vienei din 1683" (p. 14).

Putînd servi și ca introducere la volum, comunicarea acad. C. C. Giurescu (p. 12—19) scoate în relief coordonatele esențiale ale domniei lui Ștefan cel Mare, „cea mai complexă și mai puternică personalitate pe care a dat-o poporul român" (p. 12), organizarea țării sub toate aspectele, dar mai ales militar, în vederea reciștigării independenței și scoaterii ei din situația de tributară a Porții. Informații deosebit de valoroase aduce comunicarea *Topografia luptei de la Vaslui (p. 20—37)* prezentată de C. Cihodaru. Pe baza unei documentații minuțioase, profesorul Ioșan aduce date noi în legătură cu itinerarul drumului cel mare, cu podurile existente în sudul localității Vaslui, delimitează zona pădUroasă de pe ambele maluri ale Bîrladului precum și terenul mlăștinos din dreapta rîului, stabilind „fără frică de a greși" locul celebrii bătălii : Podul Înalt.

Două comunicări interesante sînt consacrate cercetărilor de arheologie medievală : *Epoca lui Ștefan cel Mare oglindită de recentele descoperiri arheologice*, de Al. Andronic (p. 38—47), și *În legătură cu unele descoperiri arheologice întîmplătoare în zona orașului Vaslui*, de C. Toderașcu și V. Eskenasy (p. 98—103). În timp ce prima comunicare dezvăluie realități deosebit de importante legate de studierea orașelor, a curților domnești și a cetăților din Moldova, cea de a doua ne informează despre descoperirea întîmplătoare a unui complex funerar făcută în 1933 (probabil o parte din osuarul eroilor vestitei bătălii) și o nouă ipoteză de lucru asupra modalității în care s-a desfășurat lupta : existența unui iaz în preajma Vasluiului a cărui apă era capabilă să inunde pînă departe valea mare a Bîrladului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ştiri de o deosebită valoare pentru istoria militară a Moldovei din a doua jumătate a secolului al XV-lea aduce comunicarea *Ştefan cel Mare — comandant de oşti* (p. 48—55) a generalului-maior Eugen Bantea. Autorul îşi propune să reliefeze „incidenţa dintre principalele componente ale faptei şi gîndirii militare a domnitorului şi concepţiile promovate azi în România pe tărîmul apărării patriei" (p. 49) : organizarea unor alianţe cu ţări mai apropiate sau mai depărtate, fără a se încălca prin aceasta independenţa ţării, războiul întregului popor, unitatea de voinţă şi acţiune a ţării, comuniunea spirituală dintre conducător şi oştenii săi.

Pe aceeaşi linie se înscrie şi comunicarea *Privire asupra fortificaţiilor Moldovei în timpul lui Ştefan cel Mare* (p. 56—63). Autorul, Lucian Chiţescu, după ce face un scurt tur de orizont asupra principalelor cetăţi construite sau reconstruite de Ştefan cel Mare conchide că Moldova celei de a doua jumătăţi a secolului al XV-lea a fost una din primele ţări ale Europei răsăritene care şi-a organizat întregul sistem defenisv în funcţie de generalizarea artileriei în luptă ; moldovenii nu erau cu nimic în urmă nivelului atins pretutindeni de tehnica fortificaţiilor.

Un moment important din istoria lui Ştefan cel Mare este tratat de Şerban Papacostea în comunicarea *Politica externă a lui Ştefan cel Mare şi marile etape ale dezvoltării ei* (p. 64—73). Interpretînd date cunoscute, autorul arată că Ştefan, sprijinindu-se pe adeziunea elementelor celor mai active ale societăţii moldoveneşti, a reuşit să asigure independenţa ţării şi să facă din ea un factor însemnat al relaţiilor internaţionale.

Lizica Papoiu *(Aspecte ale prezenţei domniei lui Ştefan cel Mare în cîteva lucrări istorice din secolele XVI—XVII*, p. 74—82), completează tabloul izvoarelor narative [illegible]tive la gloria militară a lui Ştefan cu cîteva informaţii date de istoria otomană [illegible] generală din secolele XVI—XVII.

Comunicarea *Consideraţii asupra portretelor contemporane ale lui Ştefan cel Mare* (p. 83—88) semnată de Marin Matei Popescu şi Dan Popa se opreşte asupra celor mai reprezentative portrete păstrate ale voievodului găsind explicaţia asemănării lor — pretutindeni Ştefan este prezentat tînăr, viguros, gata să-şi apere ţara — ca pe un omagiu adus de artişti unui domn pe care Moldova l-a vrut şi l-a păstrat mereu tînăr.

Dan Căpăţînă, Sergiu Iosifescu, Mihai Zahariade *(Conjunctura internaţională şi ecouri ale bătăliei de la Vaslui în lumea medievală*, p. 89—97), analizează sumar situaţia puterilor din Europa în preajma bătăliei de la Podul Înalt arătînd că toate ţările erau de acord cu necesitatea unei acţiuni de salvare în faţa pericolului otoman, dar practic interesele particulare au împiedicat o acţiune eficientă de sprijinire a Moldovei în anul marii bătălii.

Comunicarea lui Cristian Vlădescu *(Despre tipologia spadelor şi halebardelor moldoveneşti în vremea lui Ştefan cel Mare*, p. 104—112) are ca obiect „prezentarea unor tipuri de arme definite ca moldoveneşti şi anume spadele şi halebardele provenite din cercetări arheologice, descoperiri întîmplătoare sau transmise din colecţii".

Aurel Zugravu *(Vasluiul în cronica luptelor poporului român pentru libertate şi neatîrnare, pentru progres social*, p. 113—124), se opreşte asupra principalelor momente din istoria localităţii aflată la confluenţa Racovei cu Bîrladul. Conţinutul articolului, ditirambic şi agramat, nu are legătură cu titlul şi excelează în greşeli, probînd dilentantismul lipsit de probitate al autorului şi faptul că este inapt de a figura într-o asemenea culegere.

În concluzie, subliniind preţioasa contribuţie ştiinţifică a majorităţii autorilor la îmbogăţirea istoriografiei referitoare la domnia lui Ştefan cel Mare, nu putem totuşi trece cu vederea faptul că anumite probleme se repetă în mai multe comunicări avînd ca rezultat o creştere cantitativă, dar nu şi calitativă, a volumului.

Gh. Pungă

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească, volumul III (1526—1535), București, Ed. Acad., 1975, XXXII + 449 p.

Volumul a fost întocmit, sub conducerea lui Damaschin Mioc, de membrii seminarului de paleografie slavă al Institutului de istorie „N. Iorga" din București : Olimpia Diaconescu, Coralia Fotino, Marieta Adam, Ruxandra Cămărășescu, Saşa Caracaş, Anicuța Popescu, Adolf Armbruster, Constantin Razachevici, Radu Constantinescu, Manole Neagoe, Iancu Bidian, Matei Cazacu, Mircea Grosu și Herbert Jaeger (menționați, în ordinea contribuției, pe contrapagină).

Întocmit după aceleași principii ca și volumele anterioare (v. *Introducerea* la vol. I al seriei B), acest tom cuprinde 215 documente autentice și două îndoielnice din intervalul 1526—1535 ; 15 dintre aceste acte sînt inedite, iar 170 se publică pentru prima dată după textul slav. De aici, superioritatea științifică a acestui volum față de orice publicație de documente anterioară pentru această perioadă și importanța lui ca instrument de lucru pentru medievist și nu numai pentru acesta. Bogata informație documentară pe care o conține tomul de față este ilustrată, între altele, și de indicile de nume (nepotrivit intitulat : *indice onomdstic)* sau de cel de materii, întocmiți cu atenție de Olimpia Diaconescu, Marieta Adam și Mircea Grosu. Din anexele volumului, alcătuite dealtfel cu aceeași grijă ca la celelalte tomuri publicate ale seriei B, lipsește lista slavonismelor. Unele formulări ale editorilor, comune întregii serii ar putea fi revăzute la volumele următoare („paranteza rotundă *cuprinde... lipsa de contemporaneitate*" ; „paranteza ascuțită indică intervențiile (?) și identificările" ; „semnul de întrebare... exprimă *îndoiala relativ* la scrierea corectă a *numelui — mai ales traduceri vechi și copii*" etc. — p. 367).

Dincolo de aceste cîteva observații mărunte, volumul al III-lea al seriei B constituie o nouă reușită științifică a Institutului de istorie „N. Iorga" și un nou pas spre realizarea corpusului românesc de acte medievale interne.

I. Caprosu

Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească, volumul XI (1593—1600). *Domnia lui Mihai Viteazul*, București, Ed. Acad., 1975, LI + 744 p.

Apărut cu prilejul împlinirii a 375 de ani de la înfăptuirea primei uniri politice a românilor, volumul cuprinde totalitatea documentelor interne din domnia lui Mihai Viteazul ; cele mai multe sînt, desigur, acte muntenești, dar, în chip firesc, volumul conține și un număr de documente moldovenești și transilvănene din această perioadă, în total 426 de acte autentice și 7 îndoielnice sau false (o separare a acestora din urmă ar fi fost mai potrivită). Deși editate mai des în trecut ca alte documente medievale, actele acestui interval aduc un substanțial spor de informații prin publicarea a 49 de piese inedite ; faptul că 186 de documente sînt editate acum pentru prima dată în limba slavonă constituie, de asemenea, o mărturie a calității materialului documentar din această ediție. În sfîrșit, se cuvine a fi remarcată introducerea în acest volum a unor extrase din acte ulterioare „cu date despre unele fapte mai importante ale domniei lui Mihai, despre care documentele contemporane care se mai păstrează și care se publică în prima parte a volumului nu pomenesc nimic" (p. IX) ; pe aceeași linie se înscrie și publicarea unei „liste a mențiunilor din documentele ulterioare privind domnia lui Mihai Viteazul" (p. 595—596). În rest, volumul are aceeași structură ca și cele publicate pînă acum în această serie și e întocmit cu aceeași grijă, înscriindu-se, între lucrările care au omagiat fapta din 1600 a Viteazului, ca o realizare științifică fundamentală. Meritul editorilor (Damaschin Mioc, Ștefan Ștefănescu, Marieta Adam, Constantin Bălan, Maria Bălan, Saşa Caracaş, Ruxandra Cămărășescu, Olimpia Diaconescu și Coralia Fotino) este cu atît mai mare cu cît volumul a fost întocmit într-un timp foarte scurt și cu prețul unui mare efort științific. „Dorința autorilor de a-l vedea tipărit în zilele de aducere aminte a strălucitei fapte a lui Mihai Viteazul și timpul puțin de care dispuneau, spune Ștefan Ștefănescu în *Cuvîntul înainte* al volumului, a născut un efort neobișnuit în condiții normale

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de muncă și care a fost depus de fiecare în parte cu o forță de dăruire exemplară. Odată mai mult, spiritul de echipă s-a manifestat în tot ce are el mai frumos și rezultatul a fost realizarea într-un timp record a acestui bun științific, închinat memoriei marelui înaintaș. La reușita întreprinderii noastre au concurat deopotrivă Editura Academiei R.S. România și muncitorii tipografi spre care îndreptăm, la capăt de muncă, un gînd de gratitudine" (p. VIII). Aceste rînduri sînt ilustrative dealtfel pentru întreaga acțiune din ultima vreme îndreptată spre alcătuirea corpusului național de izvoare istorice.

I. Caproșu

Studii și materiale de istorie medie, vol. VIII, București, Ed. Acad., 1975, 257 p.

Urmînd, ca structură, pe cel precedent, volumul al VIII-lea al culegerii editate de Institutul de istorie „N. Iorga" este deosebit de interesant atît ca tematică, cît și în ceea ce privește valoarea contribuțiilor științifice pe care le însumează. La rubrica *Studii și articole*, Gheorghe Duzinchevici semnează amplul studiu *Războiul moldo-polon din anul 1497. Critica izvoarelor* (p. 9—61), Corina Nicolescu se ocupă de *Arta epocii lui Ștefan cel Mare. Relații cu lumea occidentală* (p. 63—99), Florin Constantiniu face pătrunzătoare *observații asupra politicii externe românești* privind intervalul *de la Mihai Viteazul la fanarioți* (p. 101—135), iar Iancu Bidian analizează *Organizarea și rolul meșteșugarilor în viața economică și socială a orașului Brașov în secolul al XV-lea* (p. 137—159).

Cea de-a doua rubrică *(Comunicări, note <și> discuții)* este consacrată în întregime epocii lui Ștefan cel Mare și beneficiază de contribuțiile științifice ale lui Constantin Rezachevici, Ștefan S. Gorovei, Ilie Corfus, Traian Ionescu-Nișcov și Octavian Iliescu. La rubrica următoare *(Izvoare și instrumente de lucru)*, Francisc Pall publică o interesantă *relatare inedită a lui Bakšić* privitoare la Țara Românească (1644).

Deosebit de utile sînt și în acest volum scurtele precizări din *Addenda et corrigenda* datorate lui Paul Cernovodeanu și Nicolae-Șerban Tanașoca.

Mai restrînsă decît la tomul precent, rubrica de *Recenzii și prezentări* (de ce nu *Recenzii și note bibliografice ?*) este bogată în conținut chiar dacă nu toate observațiile critice sînt întemeiate (a se vedea precizările lui Dinu C. Giurescu, din *Cîteva aspecte esențiale din civilizația Țării Românești în secolele XIV—XV*, „Revista Arhivelor", anul LII, vol. XXXVII, nr. 4, p. 442—447 la recenzia din acest volum, p. 240—245, a lui N. Stoicescu). La *Revista Revistelor de medievistică*, Nicolae-Șerban Tanașoca prezintă pe scurt primele cinci numere (1969—1973) ale unei noi reviste de bizantinologie („Byzantina") publicată la Salonic.

Deși numărul paginilor acestui volum este cu mult mai mic față de cel al tomurilor anterioare, calitatea lucrărilor pe care el le însumează îl situează la același nivel științific cu celelalte, iar bogăția problematicii îi asigura același larg interes în rîndul medieviștilor.

I. Caproșu

GEORG VELOUDIS. *Das griechische Druck — und Verlagshaus „Glikis" in Venedig (1670—1854)*. Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1974, 170 p.

Istoria tiparului cunoaște încă prea puține monografii consacrate unor case editoriale sau tipografii celebre. Marile familii de editori și tipografi — Aldo, Estienne, Elsevier ș.a. — au constituit, desigur, obiectul unor cercetări mai largi. Dar mai există un vast teren neexplorat, îndeosebi în Europa răsăriteană, din cercetarea căruia ar putea rezulta contribuții deloc neglijabile în cunoașterea istoriei culturii mondiale. Acest lucru e dovedit și de cartea al cărei titlu l-am menționat, lucrare consacrată unei asemenea prestigioase edituri : casa Glykis din Veneția.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Editura Glykis a luat ființă în secolul al XVII-lea — fondatorul său fiind considerat Nikolaos Glykis-senior, născut la Ianina în 1619 și stabilit în Veneția la 1644, unde fondase împreună cu fratele său Dimitrios o complexă întreprindere comercială de import-export și comisionaj, în care însă cartea a ocupat foarte de timpuriu un loc important. Timp de aproape două secole, editura Glykis, sub conducerea familiei și a rudelor apropiate, a realizat editarea și vînzarea în special în Grecia, țările est-europene și Orientul apropiat a circa 1 200 opere cunoscute, la care — după aprecierile autorului monografiei, ar trebui să se adauge încă un procent de 10—15 din producție, care s-a pierdut în decursul timpurilor.

Georgios Veloudis, un serios cercetător al istoriei culturii grecești medievale și moderne, și-a structurat lucrarea în două părți la fel de importante. În prima el se ocupă succint, dar cuprinzător de activitatea editurii sub diversele sale aspecte, începînd cu o așezare în cadrul general al epocii din punctul de vedere al vieții editoriale italiene și în special al editurilor ce publicau cartea în limba greacă. Urmează apoi un istoric al familiei Glykis și al casei sale de comerț. Activitatea editorială este cercetată din punctele de vedere al muncii tipografice propriu-zise, al problemelor comercializării cărții și al efectului cultural al acestei activități. O cercetare aprofundată a arhivelor venețiene a permis autorului să elaboreze un studiu foarte bine documentat. Acest lucru se vede din partea a doua a lucrării, în care sînt cuprinse, alături de catalogul adus la zi al edițiilor realizate de Glykis, (printre care 10 lucrări identificate chiar de autor), o mare parte a documentelor de arhivă referitoare la activitatea acestei edituri.

Cercetătorul român poate fi interesat de această lucrare nu numai pentru informația bogată și actuală privind cartea grecească — a cărei prezență în Țările Române a avut un rol în dezvoltarea lor culturală — dar și prin metodologia de cercetare și prin unele aspecte generale subliniate, care merită a constitui obiectul cercetării și pentru cei ce se ocupă de istoria cărții românești.

Astfel, Veloudis demonstrează pe bază de statistici bine întocmite și analizate scăderea de la an la an a ponderii cărților religioase în producția editorială în genere și în particular a editurii Glykis — în favoarea cărții laice, mai ales a celei științifice. Astfel, dacă în primul pătrar al secolului 18 ponderea cărților religioase era de 74%, două sute de ani mai tîrziu ea scăzuse la numai 21,5%.

Un alt aspect interesant este rolul jucat de posesorii de biblioteci particulare în răspîndirea cărților. Autorul face o prezentare interesantă a „clientelei" lui Glykis, din rîndul căreia amintim aici numai pe Costas grămăticul, secretarul vestitului Ali pașa din Ianina, — acest Costas fiind el însuși vestit prin biblioteca sa, dominată de producția literară neo-greacă.

Monografia lui G. Veloudis, care umple în parte un gol resimțit de mai mult timp, constituie și nn model interesant de utilizat într-o cercetare similară.

M. Bodinger

NICOS GAIDAGIS, *Catalogul cărților grecești de la Biblioteca centrală universitară „M. Eminescu" — Iași*, vol. II (Secolul al XVIII-lea), Iași, 1975, 738 p.

La numai un an de la apariția primului volum, Nicos Gaidagis editează cel de-al doilea volum din lucrarea *Catalogul cărților grecești din B.C.U. „M. Eminescu" — Iași.*

Volumul II cuprinde cărțile apărute între anii 1701 și 1800, cu descrierea a 1 060 tomuri.

Se poate observa că numărul lucrărilor inserate în bibliografie și cantitatea de informații depășesc cu mult pe cele din volumul I. Faptul nu este întîmplător. Volumul II are în atenție perioada secolului al XVIII-lea, cînd producția tipografică grecească cunoaște o substanțială dezvoltare, iar pe lîngă tipografiile grecești, cartea în limba greacă se tipărește și în diferite orașe din Europa, între care putem cita București și Iași.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Aranjate în ordinea cronologică a apariției lor, cărțile sînt descrise după sistemul „Legrand". În acest volum, descrierea lucrărilor este mai detaliată ca urmare a faptului că multe cărți semnalate aici nu se găsesc în alte bibliografii, aceeași descriere amănunțită se face și cărților apărute între anii 1790 și 1800, perioadă nelucrată de Legrand.

Deosebit de interesant este faptul că la cărțile menționate în acest catalog s-au făcut utile completări cu informații din prefețe, note marginale, dedicații, autografe etc.

Majoritatea cărților din acest volum au aparținut Bibliotecii Academiei Mihăilene, Bibliotecii Seminarului Veniamin Costache sau unor personalități ale culturii noastre : D. Cantemir, Gh. Asachi, O. Tafrali, Hurmuzaki etc.

Parcurgînd bibliografia, constatăm existența unor ediții valoroase din Homer, Platon, Plutarh, Hrisant Notara etc. ; lucrarea acestuia din urmă *Introductio ad geografiam et sphaeram*, apărută la Paris în 1716 în limba greacă, conține primele determinări de coordonate geografice făcute pe teritoriul țării noastre. În acest sens putem cita și o notă de la p. 571 despre perimetrul Bucureștiului la 1804, care era de 12 000 prăjini.

Dintre cărțile deosebit de rare și nesemnalate în alte bibliografii, citățm *Noaptea și ziua Rusiei, povești sau istoria pe scurt despre pseudonimele zeilor la slavi* de Anastasie Mihail din Filipopol, apărută la Moscova în 1796.

Pe lîngă prefețe, note și dedicații au fost trecute și listele de prenumeranți, din care semnalăm la un exemplar din opera lui Platon, numele fizicianului și filozofului american Benjamin Franklin etc.

Lucrarea este însoțită de utili indici, de nume și denumiri geografice în latinește, de nume al celor grecești și un index cronologic, care îi sporesc valoarea științifică.

Apărută sub egida Bibliotecii centrale universitare „M. Eminescu" Iași, lucrarea este o valoroasă realizare bibliografică, care prin ținuta științifică și bogăția deosebită de informații reprezintă un util instrument de lucru pus la îndemîna cercetătorilor.

Pentru raritatea și valoarea publicațiilor semnalate pentru prima dată în această lucrare, *Catalogul* ar trebui să stea în atenția unei edituri pentru a fi tipărit.

Cornelia Mâță

TUDOR MATEESCU, *Documente privind istoria Dobrogei (1830—1831)*, București, 1975, 343 p. + 10 pl.

Documente românești și în general documente privitoare la istoria Dobrogei sînt publicate foarte puține față de numărul lor. Volumul de față, elaborat în cadrul Direcției generale a Arhivelor Statului, caută să suplinească această lipsă, cuprinzînd documente, toate inedite, care oglindesc viața Dobrogei în perioada dintre anii 1830 și 1877. De ce această perioadă ? Ne explică autorul în introducerea volumului : primul an reprezintă începutul unei noi etape în relațiile Dobrogei cu celelalte teritorii românești, iar cel de al doilea marchează încetarea multiseculare dominații a Porții asupra acestei provincii (p. 8).

Volumul, întocmit cu multă meticulozitate, cuprinde : *Introducerea* (p. 5—10), un rezumat al acesteia în limba franceză (p. 11), *Notă asupra ediției* (p. 13—14), *Rezumatul documentelor* (p. 15—37), cele 278 de documente (p. 41—298), un *Grosar* (p. 299—303), *Indice de persoane și locuri* (p. 337—338) și facsimile.

În *Introducere*, autorul aruncă o scurtă privire asupra istoriei Dobrogei de la cucerirea ei — 1417 — de către sultanul Mehmed I, subliniind că în această perioada „cursul istoriei Dobrogei a căpătat unele trăsături specifice, rămînînd însă, în aspectele principale, asemănător cu al celorlalte teritorii românești". Încă de la mijlocul secolului al XV-lea turcii colonizează aici elemente musulmane, și continuă cu această acțiune pînă în „ultimele decenii ale stăpînirii otomane", determinînd schimbări în tabloul etnografic și în toponimie. Cu toate acestea continuă să trăiască aici populația românească, care a reușit să-și conserve în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mare măsură şi toponimia proprie pe care noile denumiri oficiale turceşti nu au putut să o excludă.

Dobrogea n-a putut să fie ruptă definitiv de celelalte provincii româneşti, iar în secolul al XIX-lea se produce „o orientare aproape directă a ei, din punct de vedere economic, cultural şi chiar politic, spre principate şi apoi spre România".

În *Notă asupra ediţiei*, autorul indică fondurile arhivistice din care a cules documentele şi metoda folosită la transcrierea lor.

Documentele cuprinse în volum ilustrează cele spuse mai sus într-un mod cît se poate de elocvent. Fapt deosebit de interesant : unele din documente sînt emise chiar pe teritoriul Dobrogei, de chiar autorităţile otomane, ceea ce presupune existenţa unor cancelarii pentru acte româneşti pe lîngă principalele autorităţi.

Informaţiile care arată legăturile de natură economică dintre Dobrogea şi celelalte teritorii româneşti sînt numeroase. Dintre ele vom sublinia cîteva : la 1830, produse alimentare din Ţara Românească treceau fără vamă la Silistra (doc. nr. 3) ; frecvent, dobrogenii, atît turci cît şi români, cumpărau din Ţara Românească, treceau fără vamă la Silistra (doc. nr. 3) ; frecvent, dobrogenii, atît turci cît şi români, cumpărau din Ţara Românească alimente (doc. nr. 7, 10 etc.) sau le scoteau clandestin de aici (doc. nr. 11, 15) ; la 1844, un vas din Ţara Românească, care se întorcea de la bîlciul de la Carasu, este jefuit de o bandă de hoţi (doc. nr. 97).

Merită a fi subliniate mărturiile privitoare la populaţie şi la legăturile dintre locuitorii din stînga şi din dreapta Dunării printre care şi cele de rudenie. Este relevată permanenţa populaţiei româneşti în Dobrogea : unele documente îi menţionează pe românii dobrogeni autohtoni, aşa-numiţii „dicieni" (doc. nr. 36). Dunărea n-a fost o barieră în calea locuitorilor de pe malurile sale : ori de cîte ori necesităţile îi obligau, ei treceau dintr-o parte în alta, fie pe mici vase fie pe ghiaţă, în timpul iernii. Iată cîteva exemple : la 1831 un raport al carantinei Călăraşi arată intenţia locuitorilor din trei sate dobrogene de a se strămuta în Ţara Românească datorită lipsei de hrană (dos. nr. 6) şi tot în acelaşi an, 227 de familii de băjenari dobrogeni s-au stabilit în judeţul Ialomiţa (doc. nr. 14) ; dar cele mai multe documente indică pe fugari (doc. nr. 75, 77, 79, 82 etc.). Unii băjenari, după trecerea pericolului care i-a făcut să-şi părăsească vetrele, cer reîntoarcerea la casele lor (doc. nr. 16, 18). Populaţia nemusulmană din Dobrogea avea de suferit din partea turcilor (doc. nr. 85) sau din partea bandelor de tîlhari (doc. nr. 95, 97) şi totodată din cauza încercării de islamizare cu forţa (doc. nr. 51, 61, 98).

Multe informaţii vorbesc despre pendularea păstorilor transilvăneni peste Dunăre, după anotimp (doc. nr. 48, 49, 54 etc.), ca şi despre ciumă, cercetările pe care le făceau autorităţile româneşti, prin diverşi trimişi în secret, despre întinderea şi ravagiile făcute de această cumplită boală care a secerat numeroase vieţi omeneşti (doc. nr. 55, 60, 62, 63 etc.).

Merită să fie subliniate mărturiile din timpul războiului Crimeii despre refugierea românilor din Dobrogea la stînga Dunării, din cauza masacrelor săvîrşite de başibuzuci, sau din timpul războiului pentru independenţă, cînd această tragedie se repetă. Totodată, documentele din această perioadă — mai ales interogatoriile luate unor fugari din Dobrogea în carantinele de la Brăila, Galaţi, Călăraşi sau Olteniţa — se referă şi la trupe turceşti din această provincie, la informaţii de ordin militar şi la fortificaţii (doc. nr. 173, 174, 175, 176, 177, etc.).

Mai multe documente se referă la şcolile româneşti din Dobrogea, care s-au bucurat de sprijinul guvernului de la Bucureşti, la trimiterea unor tineri dobrogeni în România pentru continuarea studiilor (doc. nr. 246, 247, 250, 251 etc.).

Avînd în vedere cele spuse la începutul prezentării, cu referire la puţinele documente publicate, privitoare la Dobrogea, se impune necesitatea depistării şi publicării şi altor documente, începînd chiar de la căderea provinciei sub

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

stăpînirea turcească, şi în arhivele turceşti s-ar găsi destule, pentru a avea o imagine mai clară asupra vieţii, din toate punctele de vedere, a acestei provincii de la „marea cea mare".

Prin permanenta preocupare în studierea istoriei Dobrogei, dovedită de alte materiale pe această temă apărute în diferite reviste, autorul acestui volum se recomandă a fi unul din cei ce ar putea continua şi adînci cercetările pentru a găsi şi publica documente referitoare la această provincie din perioada anterioară anului 1830.

M. D. Ciucă

G. ZANE, *N. Bălcescu. Opera, omul, epoca*, Bucureşti, Ed. Eminescu, 1975, 415 p.

La capătul unei jumătăţi de secol consacrate studiului privitor la N. Bălcescu şi editării critice a operei sale, acad. G. Zane oferă specialiştilor şi publicului interesat de problematica atît de complexă a României moderne, un impozant volum ce reuneşte principalele-i contribuţii cu privire la viaţa şi opera marelui cărturar, viaţă şi operă raportate cu deplină înţelegere la împrejurările epocii. Scrise la intervale diferite şi într-o ordine ce ţinea de hazardul descoperirilor şi de unele date comemorative, studiile strînse în acest volum integrate unei structuri monografice, cu menirea de a defini o operă în ceea ce păstrează ea esenţial şi durabil, a portretiza un om reprezentativ pentru paşoptismul nostru şi a-l raporta sistematic la epoca sa. Într-o primă parte, Bălcescu e înfăţişat ca precursor al democraţiei româneşti şi în raport cu ideea de naţiune. Ordinea nu e fortuită, căci problematica socială primează la început şi abia revoluţia de la 1848, i-a convins pe *căuzaşi* că totul depindea de Unire. A spus-o chiar Bălcescu, într-un splendid sorit ce definea astfel condiţia fericirii etnice: „Nu poate fi fericire fără libertate, nu poate fi libertate fără putere, iar noi românii nu putem fi puternici pînă cînd nu ne vom uni cu toţii în unul şi acelaşi corp politic". Raţionament fără cusur şi de o continuă actualitate, rezumînd însăşi obsesia de bază a epocii. După problema naţională, Bălcescu va lua în dezbatere problemele social-politice, precum aceea a formelor de guvernămînt sau cea a rezolvării conflictelor de clasă în sens democratic, spre a conchide că numai egalitatea deplină în drepturi poate asigura exerciţiul unei democraţii autentice. De unde ideea democratizării statului şi chiar a capitalului, dincolo de care democraţia rămînea fictivă. Paginile privitoare la concepţia democratică a militantului şi cele despre ideea de naţiune au fost scrise la distanţă de peste două decenii. În ce rezidă perfecta lor unitate? Ne-o spune chiar autorul, motivîndu-şi pasiunea cu care s-a aplecat asupra acestei personalităţi: „Am găsit încă din adolescenţă în opera lui N. Bălcescu, ca şi atîţia alţii din generaţia mea, propria mea simţire şi cercetare, idealurile care ne-au luminat drumurile în viaţă. Şi am mai găsit în această mare operă, atît de fecundă în idei şi *resurse morale, cele mai înalte sentimente de dragoste de neam, cea mai caldă şi* sinceră iubire de popor şi cea mai nestrămutată încredere în România" (p. 8). În partea a II-a, aflăm o cuprinzătoare şi pertinentă definire a concepţiei istoriografice a lui Bălcescu, cea prin care, de fapt, a învins în posteritate. „In ştiinţa istorică el a reuşit să creeze, luînd ca bază ideea de naţiune, o operă de gîndire înaintată, cu caracter revoluţionar, care a depăşit nivelul epocii sale; în dezvoltarea ştiinţei istorice el a adus izvoare noi şi a îmbogăţit considerabil cunoaşterea trecutului. În forma de compunere a promovat o manieră nouă şi a făcut din ştiinţă o puternică forţă naţională educativă şi creatoare. Astfel — conchide autorul — opera lui N. Bălcescu a influenţat gîndirea politică a epocii sale şi orientarea ulterioară a ştiinţei româneşti" (p. 62). Centrul de greutate al volumului îl constituie însă părţile III şi IV, care privesc preocupările social-economice ale cărturarului, un mare precursor şi în acest domeniu. Studiul acestor preocupări, început încă din 1927, a fost extins şi completat cu anii, pînă la forma actuală a capitolului despre *Marx şi Bălcescu*, care e unul din cele mai interesante nu numai pentru cunoaşterea personalităţii istoricului român, dar şi pentru dezbaterile politico-ideologice din epocă. Partea a V-a e un excurs în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

corespondența cărturarului, fără îndoială cea mai tulburătoare din cîte dispunem din epoca pașoptistă. E vorba nu numai de scrieri, ci și de memorii și adrese (1838—1852), toate de un înalt interes documentar, căci destinatarii sînt în bună măsură oameni politici cu rol de frunte în epocă: I. Ghica, V. Alecsandri, A. G. Golescu, C. N. Filipescu, Al. Russo, E. Hurmuzaki, C. A. Rosetti ș.a. Partea următoare e dedicată raporturilor cu prietenii și adversarii din timpul revoluției și al exilului (I. Ghica, I. Heliada-Rădulescu, V. Alecsandri, I. Ionescu de la Brad, V. Mălinescu). În fine, partea a VII-a, ultima, înfățișează aspecte noi ale vieții lui Bălcescu rămase în umbră pînă de curînd. E vorba, întîi, de „exilul" din 1846—1848, reconstituit pe baza corespondenței și a unor documente inedite sau de circulație foarte restrînsă, iar al doilea rînd de legăturile cărturarului cu biblioteca poloneză din Paris. Un indice de persoane încheie volumul și-i înlesnește utilizarea. Dincolo de informația nouă, masivă și importantă pe care o pune în circulație, studiile înmănunchiate în el configurează un personaj combativ și iradiant, dublat de un gînditor a cărei posteritate se vădește dintre cele mai longevive și mai fecunde. A-l defini prin formula „democrat-revoluționar", ne previne autorul în prefață, este a-i știrbi din complexitate și a-l simplifica în mod nepermis, întrucît Bălcescu „nu a fost omul unui episod, ci al întregii istorii moderne a României", un militant a cărui operă e „străbătută de un uimitor spirit profetic, către care întotdeauna ne îndreptăm cu simpatie și cu speranța înnoirii propriilor noastre simțiri" (p. 6). Înțelegem astfel pasiunea cu totul rară pe care acad. G. Zane a pus-o în studiile privitoare la N. Bălcescu și în restituirea critică a operei acestuia, pasiune comparabilă, în cultura română, doar cu ceeace Perpessicius a făcut pentru alt spirit eroic al poporului nostru: Eminescu.

Al. Zub

ELENA GEORGESCU, TITU GEORGESCU, *Mișcarea democratică și revoluționară a femeilor din România*, Craiova, Ed. „Scrisul românesc", 1975, 261 p.

Anul 1975, declarat *Anul Internațional al Femeii*, a prilejuit, pe lîngă organizarea a numeroase manifestări de amploare cu ocazia cărora s-au discutat diverse aspecte ale mișcării feministe internaționale, și publicarea unor lucrări sau studii care au abordat istoria luptei pentru emanciparea civilă, economică și politică a femeii. Pe nedrept neglijată un timp destul de îndelungat, luarea în studiu a acestei teme se impunea ca o necesitate, chiar și numai pentru faptul că femeile reprezintă și au reprezentat întotdeauna mai mult de jumătate din populația globului. Apoi, dacă avem în vedere că odată cu trecerea vremii, femeia a intrat în istorie, ocupînd un loc deosebit în evoluția umanității, iar faptele sale au traversat veacurile, confundîndu-se de multe ori cu legenda, rămînînd însă pentru totdeauna pilduitoare și demne de admirat, vom vedea că tema ni se relevă ca un domeniu de cercetare distinct, în stare să evidențieze noi coordonate ale istoriei naționale sau universale.

Monografia semnată de Elena Georgescu și Titu Georgescu își propune a reface drumul parcurs de mișcarea democratică și revoluționară a femeilor din România, de la primele sale forme de manifestare și pînă în zilele noastre. Analiza întreprinsă de cei doi autori are, înainte de toate, meritul de a redescoperi, pentru mulți dintre noi, o forță și o conștiință care, de la matriarhat la ignorarea evasideplină medievală, de la uitare la afirmarea de azi, n-a părăsit niciodată scena istoriei. Mai mult încă, în clipele de cumpănă ale existenței noastre, femeia s-a ridicat deasupra tuturor așteptărilor, demnă, stăpînă pe sine și încrezătoare în rolul pe care evoluția ulterioară a societății i l-a conferit pentru totdeauna.

În România, unde femeia a ocupat un loc aparte în cadrul evoluției generale a țării, feminismul s-a afirmat începînd cu o doua jumătate a secolului al XIX-lea, ajungînd, după 1900, a impune drepturile economice, politice, civile și

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

culturale ale femeilor printre problemele importante ale vremii. Evoluția mișcării după primul război mondial și apoi în anii ce au urmat a conferit noi dimensiuni dezideratelor feministe, înscriindu-le printre marile chestiuni sociale românești. Lucrarea la care ne referim, constituindu-se într-o cercetare analitică, care depășește cadrul unei investigații de exactitate și rutină, reușește a surprinde fondul general-uman al unei mișcări care a repus în zilele noastre femeia în drepturile sale firești, ridicînd-o la condiția de constructoare a unei noi istorii.

Lucrarea de față reprezintă o contribuție notabilă la adîncirea și clarificarea multor aspecte ale istoriei moderne și contemporane a României. Dar, preocupările în acest domeniu se impun a fi extinse, întrucît au rămas încă destule direcții posibile de cercetare pînă a se ajunge la deplina cunoaștere a feminismului românesc și încadrarea lui în istoria generală a țării.

Gh. I. Florescu

GEORGETA ONISCU, *Arhiva Societății științifice și literare din Iași. 1883—1916, 1921—1940, Indice*, <Iași>, 1974, 404 p.

Indicele revistei *Arhiva*, organul *Societății științifice și literare din Iași*, continuă seria lucrărilor de acest gen, apărute în ultimii ani sub egida Serviciului bibliografic al Bibliotecii centrale universitare „M. Eminescu" din Iași. De această dată, cercetătorul interesat de cele mai diverse domenii de manifestare a spiritualității ieșene dintr-un interval de aproape o jumătate de secol va beneficia de ajutorul unui prețios instrument de lucru, întocmit după criterii științifice, cu competență și seriozitate.

După ce Dumitru Nica formulează, într-o succintă prefață, unele precizări privitoare la cadrul general de apariția a revistei *Arhiva*, evidențiind scopurile acesteia, sfera de activitate, evoluția ei în timp etc., iar autoarea aduce obișnuitele *lămuriri*, sumarul lucrării este alcătuit din 14 rubrici și un indice de nume. Rubricile sînt: I. *Istorie*; II. *Lingvistică*; III. *Literatură*; IV. *Folclor literar*; V. *Artă*; VI. *Generalități*; VII. *Filozofie*; VIII. *Ateism. Religie*; IX. *Probleme sociale*; X. *Științe*; XI. *Medicină*; XII. *Tehnică. Agricultură*; XIII. *Geografie*; XIV. *Biografii*. Fiecare rubrică este compartimentată la rîndul ei în subdiviziuni, care structurează pe domenii precise cele 4 157 titluri ale sumarului revistei, sistematizate apoi cronologic sau în funcție de diverse discipline științifice și specii literare, totul însă subordonat criteriului alfabetic.

Utilitatea bibliografiei semnate de Georgeta Oniscu nu mai suscită, cu siguranță, pentru nimeni, nici un fel de discuții, atîta timp cît obiectul acesteia l-a constituit prodigioasa publicație ieșeană *Arhiva*, care a beneficiat, de-a lungul anilor, de colaborarea unor nume prestigioase, fapt care a asigurat în permanență un nivel elevat conținutului său științific și informațional.

Desigur, nu tot ce cuprind paginile acestei reviste interesează astăzi în egală măsură, dar, în întregul său, sumarul *Arhivei* se constituie într-o lucrare bibliografică în stare să releve atît valoarea în sine a publicației, cît și diverse aspecte ale activității unor individualități de mare autoritate științifică, colaboratori ai acesteia, fapt pentru care indicele în discuție reprezintă un adjuvant absolut necesar cercetării istorice, lingvistice, literare, sociologice etc.

Gh. I. Florescu

CLAUS STEPHANI, *Erfragte Wege Zipser Texte aus des Süd Bukovina*, București, Ed. „Kriterion", 1975, 239 p.

Țipsării, vorbitorii de limbă germană din unele sate de munte ale județului Suceava, sînt în majoritate urmași ai coloniștilor germani veniți, începînd cu ultimul sfert al veacului al XVIII-lea, în sudul Bucovinei, în calitate de mineri, meseriași și negustori. Originari din zone diferite — Banat, Austria,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

regiunea Rinului, ei sînt denumiți țipsări după cei sosiți din Boemia (Zips-Spis). Menționăm faptul că primii mineri din Zips s-au așezat în anul 1774, numărul lor crescînd în etapa imediat următoare, datorită dezvoltării mineritului.

Lucrarea lui Claus Stephani poate fi considerată drept o monografie a acestor locuitori, al căror număr a scăzut odată cu trecerea vremii, recensămîntul din 1956 menționînd în regiunea Suceava doar 3940 vorbitori de limbă germană.

Este vorba, de fapt, de o culegere de texte, selecționate din înregistrările efectuate pe bandă de magnetofon între anii 1969 — 1973, din lectura cărora reies amănunte interesante cu privire la istoria, viața socială și economică, precum și despre viața spirituală a țipsărilor din sudul Bucovinei. Povestitorii sînt mineri, pădurari, meseriași, plutași și țărani, în majoritate bătrîni de peste 60 sau chiar 70 de ani. Lucrarea este însoțită de reproduceri ale unor gravuri în lemn realizate de Gert Fabritius. Cititorului i se dezvăluie astfel, prin textele scrise într-un limbaj spontan, arhaic, dar plin de farmec, și prin chipurile din cele 17 gravuri amintite, o lume surprinzătoare, cu oameni și locuri de un pitoresc deosebit. Țipsării de pe valea Bistriței, a Moldovei și a Moldoviței povestesc despre trecut și prezent cu sensibilitate și har, astfel încît culegerea are o valoare artistică incontestabilă, fiecare din textele ei avînd semnificația unui original reportaj.

Primul capitol relatează despre originea, imigrarea și colonizarea țipsărilor. evenimente care ocupă un loc central în amintirea lor, așa cum rezultă și din celelalte capitole dedicate unor aspecte variate, cum ar fi copilăria și școala, starea socială, războiul, portul și îmbrăcămintea, întîmplări deosebite și creația populară. În cursul lecturii acestor capitole remarcăm coeziunea realizată în timp între țipsării și populația românească. Dintre declarațiile cu privire la aceste raporturi selectăm următoarele: „Așa au trăit ei împreună cu românii și așa au trecut două sute de ani..." (p. 11). „Acolo au trăit germani, români, toți s-au înțeles bine și nu au existat neînțelegeri" (p. 32). Sau: „Țipsării au trăit întotdeauna cu românii în prietenie, nu există nici o deosebire... acolo unde te-ai născut, acolo te afli acasă" (p. 191). Este exprimată aici ideea unei patrii comune, în care trăiesc în mod armonios naționalități diferite, unite între ele prin faptul că muncesc împreună. Conviețuirea a dus fără îndoială la influențe reciproce în ceea ce privește portul, obiceiurile și limba.

Lucrarea scoate în evidență și un alt aspect: țipsării, în ciuda faptului că sînt conștienți de originea lor, nu trăiesc în trecut, ci se bucură de condițiile prezentului (școli, săli de gimnastică, blocuri de locuință, televizoare etc.) și privesc cu încredere viitorul. „Se poate trăi mai bine, nu așa ca tatăl meu care a venit din Galiția... spune Rudolf Rückel, un bătrîn de 68 de ani (p. 189).

Claus Stephani nu oferă prin culegerea sa răspunsuri definitive la istoria și cultura țipsărilor, fapt recunoscut în observațiile preliminare asupra cărții; el are însă meritul de a pune numeroase întrebări. La a doua lucrare de acest gen (în 1970 a publicat în Editura „Kriterion" volumul *Oben im Wassertal. Eine Zipser Chronik*), autorul a găsit, se pare, o metodă interesantă pentru a fixa ceea ce timpul amenință să distrugă.

În încheierea culegirii, autorul oferă un scurt studiu, însoțit de numeroase observații și indicații bibliografice asupra țipsărilor, o listă a autorilor textelor, a denumirilor geografice menționate în lucrare și o bibliografie selectivă.

Poate că lucrarea ar fi avut mai mult de cîștigat dacă textele prezentate ar fi fost însoțite și de un studiu detaliat istorico-etnografic asupra acestei populații. Claus Stephani lasă însă această sarcină specialiștilor (istorici, folcloriști, etnografi, lingviști, germaniști) pentru care culegerea de față reprezintă un binevenit instrument de lucru.

Sorin Chițanu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Documente și manuscrise literare, vol. III. Corespondența B. P. Hasdeu—Iulia Hasdeu, ediție publicată, adnotată și comentată de PAUL CORNEA, ELENA PIRU, ROXANA SORESCU, București, Ed. Acad., 1976, 474 p.

Al treilea volum din colecția de *Documente și manuscrise literare*, îngrijită de prof. Paul Cornea și colaboratorii (primul apărut în 1967, al doilea în 1969), are, spre deosebire de celelalte, un caracter unitar, cuprinzînd corespondența lui B. P. Hasdeu cu fiică-sa Iulia și, în mai mică măsură, cu soția omonimă, pe întinsul unui deceniu (1878—1888), care definește formația intelectuală a fiicei, drama survenită în familie, preocupările și grijile fără capăt ale tatălui, mereu constrîns de nevoi bănești și marile-i proiecte științifice, culminînd cu tragica stingere a fiicei sale, corespondență revelatoare îndeosebi pentru personalitatea Iuliei Hasdeu : o mare promisiune pentru cultura noastră, frîntă prematur, la numai 19 ani, nu fără a fi dat mai înainte dovezi de excepțională înzestrate. Scrisorile savantului descoperă un cincantenar plin de proiecte, obsedat de enorme ambiții. Este epoca în care lucrează la monumentalul dicționar enciclopedic, fără a renunța totuși la celelate îndeletniciri. „Într-o epocă nouă, care începuse să delimiteze cunoștințele și să profesionalizeze specialiștii pe arii restrînse de competență, el reactualiză, prin polivalența îndeletinicilor și enciclopedismul de tip *heliadist*, figura cărturarului din faza eroică a începuturilor absolute", remarcă Paul Cornea, adăugînd că „nici responsabilitățile sociale, nici eroziunea anilor, nici criteriile pozitiviste din ce în ce mai prevalente nu-i îndiguiseră neastîmpărul firii și nu-i domoliseră curiozitatea" (p. 15—16). În genere, scrisorile sugerează, în ce-l privește pe savant, „amploarea șantierului, ne edifică asupra scadențelor muncii și a traiectului exterior al activității, dar sînt zgîrcite în dezvăluiri curat intelectuale". Subtilul comentator reține totuși din ele „refuzul filosofiei speculative, înțeleasă ca pură elaborare conceptuală, în afara datelor concrete oferite de științele naturii și a posibilităților obiective de verificare", refuz în numele căruia eruditul își mărturisea o filosofie ce voia să împace pozitivismul metodologic cu idealismul ontologic, „spiritul" fiind pentru el realitatea ultimă. „Filosofia de astăzi, așa cum a întemeiat-o Auguste Comte și a dezvoltat-o Herbert Spencer — observa Hasdeu — este o sinteză a științelor naturale, într-o strînsă legătură cu anatomia, cu fiziologia, cu patologia. A trecut epoca silogismelor și a speculațiilor curat metafizice, care se reducea la o simplă ceartă pentru cuvinte. Eu nu sînt materialist, preciza savantul, dar sînt spiritualist *experimental*. Orice filosofie, spiritualistă sau materialistă, ba încă și spiritistă, este astăzi și trebuie să fie experimentată" (p. 283—284). Singurătatea la care îl condamnă plecarea soției și a fiicei la Paris îi concentrează întreaga energie în direcția marilor proiecte pe care „meșterul Manole", urcat pe schele insuficient consolidate prin lucrări anterioare, simțea că nu le va putea duce pînă la capăt. „În lipsa voastră, în cruda singurătate la care sînt osîndit, se confia el, numai contactul zilnic cu spiritul unei întregi națiuni, numai satisfacțiunea că fac eu singur ceea ce chiar dușmanii mei au recunoscut că nu poate face nimeni, numai aceasta mă scapă de urîtul ce mi-ar prăpădi". După moartea Iuliei, survenită în 1888, savantul se va adînci însă și mai mult în singurătatae, fără să mai aibă, în schimb, satisfacția contactului cu averea spirituală a națiunii „atît elanul patriotic, cît și demonismul romantic își vor irosi curînd puterea incitativă", observă Paul Cornea (p. 18), subliniind valoarea istorico-literară a volumului, indispensabil pentru oricine s-ar ocupa de personalitatea savantului în deceniul care a urmat războiului de independență, deceniu încheiat cu marea dramă a vieții sale.

Al. Zub

VASILE NETEA, *Pe drumul unității naționale. Studii și evocări*, Cluj-Napoca, Ed. „Dacia", 1975, 278 p.

Se regăsesc și în acest ultim volum semnat de istoricul Vasile Netea, principalele-i obsesii, izvorînd dintr-un puternic atașament față de marile valori ale istoriei și culturii noastre, de data aceasta grupate în jurul ideii de unitate națională. Sînt studii și conferințe rostite de autor în anii din urmă, dar care

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

trădează neîndoielinc preocupări mai vechi relative la ordinea comună a tuturor românilor şi la continuitatea lor neîntreruptă pe teritoriul vechii Dacii, la unitatea lor de limbă şi de cultură. „Această idee — ne previne autorul — a fost timp de secole ideea fundamentală a tuturor cărturarilor şi luptătorilor patrioţi din toate ţările româneşti, ea fiind mărturisită pretutindeni". O întîlnim, în volumul de faţă, la Dimitrie Cantemir, privit ca precursor al „Şcolii ardelene"; la George Lazăr, a cărui imagine o recompune din contribuţiile mai vechi sau mai noi ale istoriografiei; în „România" — primul cotidian al poporului nostru, editat la 1838 de Aaron Florian; în manifestele, proclamaţiile şi epistolele revoluţionare de la 1848; la Simion Bărnuţiu, pe care autorul îl aşează, evocîndu-i patriotismul, ideile progresiste, acţiunile revoluţionare, alături de Bălcescu şi Kogălniceanu, primul înfăţişat dealtfel în relaţiile sale cu cărturarii şi luptătorii români din Transilvania; în lupta întreprinsă la 1848 de Avram Iancu, a cărui oglindire în istoriografia română ni se prezintă, alături de geneza marşului său de la 1848; la paşoptistul Ioan Oros alis Rusu, ale cărui memorii ne sînt creionate în contextul epocii; la Al. Vlahuţă, abordat sub unghiul legăturilor sale cu Transilvania; la istoricii A. D. Xenopol şi N. Iorga, care au fost totodată şi luptători activi pentru desăvîrşirea unităţii noastre de stat; în presa epocii, privită ca una din principalele surse de informaţie asupra evenimentelor din 1918—1919. O bună informaţie, adesea nouă, şi o expunere clară, sistematică, asigură rezistenţa acestor noi contribuţii istorice, cărora autorul a ştiut să le sporească utilitatea adăugîndu-le şi un indice de nume.

Al. Zub

AL. ZUB, *Vasile Pârvan, 1882—1927. Biobibliografie*, Bucureşti, Ed. ştiinţifică şi enciclopedică, Ed. militară, 1975, LXXXIV+402 p.+ilustraţii.

O nouă contribuţie a distinsului istoric ieşean Al. Zub a văzut lumina tiparului, biobibliografia lui Vasile Pârvan. Apariţia ei răspunde unei evidente necesităţi. Încercările anterioare în această direcţie, meritorii, rămîneau totuşi insuficiente. Ele înlesneau accesul la cele mai importante lucrări ale cărturarului, prin prisma cărora era judecat de obicei. Fără îndoială, acestea prezintă un interes deosebit, prin contribuţia la dezvoltarea culturii româneşti şi prin reflectarea unor preocupări majore ale savantului. Adesea însă, omul real, în raporturile sale cu mediul, se dezvăluie mai bine nu în manifestările cu larg ecou, ci în unele mai puţin cunoscute. Pe de altă parte, judecarea unei personalităţi de talia lui Pârvan nu se poate face într-o manieră realistă decît avîndu-i în vedere întreaga operă, ceea ce presupune detaliata cunoaştere a diferitelor ei laturi.

Pentru realizarea necesarului instrument în această privinţă Al. Zub era cît se poate de indicat. Mai multe studii l-au apropiat de opera cărturarului, căruia i-a recompus efigia într-o lucrare cu caracter monografic. Minuţioase cercetări de arhivă i-au permis nu numai să aducă noi contribuţii, ci şi să publice un important volum de *Corespondenţă şi acte* ale cărturarului. Excelenta cunoaştere a acestuia se reflectă încă din succinta *Introducere* (p. V—XIX) a volumului, cuprinzînd pagini de interesante reflecţii şi îndemnuri la altele. Întinsa *Cronologie* (p. XXX—LXXXIV) nu numai că oferă o detaliată şi precisă trecere în revistă a activităţii lui Pârvan, ci subliniază şi importante elemente pentru definirea cărturarului.

Pornind de la experienţa oferită de întocmirea lucrărilor similare pentru Kogălniceanu şi Xenopol, dar dezvoltînd-o, bibliografia este structurată în funcţie de principalele laturi ale activităţii cărturarului. Prima parte priveşte *Opera* acestuia (I. Istorie veche, Arheologie; II. Istorie medie şi modernă; III. Cursuri, conferinţe, opinii didactice; IV. Portrete ştiinţifice, evocări; V. Metodologie. Instrumente de lucru; VI. Filosofia culturii şi a istoriei; VII. Istorie literară şi critică de artă; VIII. Scrieri social-politice; IX. Instituţii de ştiinţă şi cultură; X. Publicaţii îngrijite; XI. Varia; XII. Proiecte). Cea de a doua parte include *Referinţe* la activitatea lui Pârvan (I. Generalităţi; II. Date cu privire la biografia cărturarului; III. Activitate istoriografică; IV. Preocupări filosofico-literare; V.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Domeniul didactic ; VI. Organizarea culturii ; VII. Relații externe ; călătorii, congrese etc. ; VIII. Posteritatea cărturarului ; IX. Corespondență și acte publicate ; X. Iconografie ; XI. Inițiale, pseudonime ; XII. Indicații arhivalice). Lucrarea are, de asemenea, o importantă *Addenda*, cuprinzînd un indice epistolar (a. Corespondență emisă ; b. Corespondență primită ; c. Referințe epistolare) ; un indice cronologic de volume și broșuri și un indice de nume. Utilitatea lucrării este sporită de faptul că, în cazul a numeroase lucrări, în afară obișnuitelor elemente bibliografice, se dau importante precizări privind conținutul lor.

Lucrarea lui A. Zub este un instrument de lucru excelent din toate punctele de vedere. Valoarea ei nu se rezumă însă doar la atît. Ea constituie o reală contribuție la cunoașterea lui Pârvan și oferă cercetării nu numai utilul instrument bibliografie, ci și importante sugestii. Cea mai importantă din ele ni se pare aceea, subliniată de autor în Introducere și susținută temeinic de cuprinsul bibliografiei, a necesității „de a recompune efigia cărturarului din totalitatea operei, pentru a evita astfel o perspectivă trunchiată și falsă" (p. VIII). Bibliografia dezvăluie mai limpede și mai convingător locul de seamă pe care l-a avut Pârvan „nu numai în domeniul specialității sale, ci în întreaga istorie culturală a epocii. Fiindcă el n-a fost numai arheolog, epigrafist, preistorician, ci și o personalitate larg comprehensivă, preocupată de o nouă orientare a culturii și societății românești" (p. XVII). Sub acest raport considerăm deosebit de inspirată includerea unui capitol special privind proiectele cărturarului, capitol cu atît mai important în cazul unei activități întreruptă prea devreme, asupra direcțiilor căreia aruncă astfel noi lumini. În același timp, volumul este o invitație la noi cercetări ale unor aspecte particulare. Sînt încă numeroase acelea care — faptul rezultă limpede din compararea operei cărturarului și a lucrărilor care o privesc — necesită o aprofundare, mult înlesnită acum de biobibliografia alcătuită de Al. Zub. În sfîrșit, lucrarea oferă și posibilitatea unei mai bune cunoașteri a epocii, arătîndu-ni-l pe Pârvan ancorat în preocupările acesteia, „gata să răspundă la întrebările ei cele mai grave și să propună soluții" (p. VIII), așa cum o dezvăluie aproape o jumătate a bibliografiei.

Sub multiple raporturi, biobibliografia *V. Pârvan* se înscrie ca o deosebită reușită. Cu atît mai mult trebuie apreciată munca autorului ei, care și-a jertfit din nou o importantă parte a timpului său, pentru a ajuta ca cercetarea să meargă, în același timp, mai repede și mai temeinic.

V. Cristian

PETRE BĂRBULESCU, *România la Societatea Națiunilor (1929—1939)*, București, Ed. politică, 1975, 443 p.

Lucrarea sus-menționează se înscrie ca unul din studiile cele mai originale și de proporții ample cu privire la activitatea României în cadrul marelui for internațional. Bazată pe date și fapte culese de autor din Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, colecții de documente, presă și utilizînd și un mare număr de lucrări românești și străine, studiul oglindește acest proces istoric cu aspecte atît de complexe.

Autorul, căutînd să expună cît mai complet și judicios acțiunea desfășurată de statul român în cadrul Societății Națiunilor, a analizat care erau obiectivele generale ale politicii externe românești și resorturile intime care au pus în mișcare această politică, dezvăluind legăturile indisolubile dintre aceste obiective și activitatea de la Geneva.

În primul capitol intitulat *Începuturile activității României la Societatea Națiunilor*, care de fapt este și introducere, se face o prezentare sumară a evenimentelor legate de începuturile organizației și, pornind de la coordonatele generale ale politicii externe românești în perioada de după primul război mondial, se prezintă cele mai importante aspecte ale activității României la Societatea Națiunilor în primul deceniu de existență a acesteia, evidențiindu-se tendința de a înlătura pericolul unor conflicte internaționale.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Plecînd de la repercusiunile crizei economice mondiale din anii 1929—1933 asupra relațiilor internaționale și a manifestărilor lor în cadrul Societății Națiunilor, autorul urmărește poziția României față de crizele care au marcat declinul acestei instituții pînă la începutul celui de al doilea război mondial.

Un capitol special este consacrat activității desfășurate de Nicolae Titulescu în calitate de președinte al Adunării Societății Națiunilor — funcție pe care a deținut-o de două ori.

Autorul, după ce tratează poziția României la Societatea Națiunilor în legătură cu agresiunea Japoniei împotriva Chinei (1931—1933), prezintă în capitolul *Consecința dezarmării (1932—1934) și poziția României* contradicțiile generate de interesele divergente ale marilor puteri imperialiste, care au dus în cele din urmă la eșuarea conferinței dezarmării. Chiar dacă diplomația românească a susținut, în general, punctul de vedere al diplomației franceze, se precizează că România urmărea în același timp obiectivele sale proprii. Astfel, punctul ei de vedere era acela de a ține seama în orice convenție de dezarmarea specifică situație în care se aflau unele state, între care și România, care, neavînd un potențial economic și industrial dezvoltat, nu au putut să se înarmeze la nivelul care să le asigure propria securitate.

În continuare, în capitolul referitor la Societatea Națiunilor și încercările de creare a securității colective, sînt prezentate împrejurările în care Franța și Uniunea Sovietică au acționat în vederea realizării Pactului oriental și, legat de aceasta, acțiunile în vederea intrării Uniunii Sovietice în Societatea Națiunilor, remarcîndu-se eforturile depuse de Nicolae Titulescu în vederea realizării acestui obiectiv.

Interesele contradictorii ale marilor puteri imperialiste vor duce către conturarea unei regrupări pe arena internațională, iar interesele Italiei fasciste, menajate la început de Anglia și Franța, vor începe să se ciocnească din ce în ce mai puternic cu ale acestora din urmă pe măsură ce Mussolini își va dezvălui adevăratele țeluri expansioniste în Africa. Diplomația românească a avut nu odată o atitudine critică în privința modalităților de organizare a păcii.

Criza renană, declanșată de Germania, care a remilitarizat la 7 martie 1936 zona renană, constituia încă o confirmare a politicii de cedare dusă de Franța și Marea Britanie. România, prin Nicolae Titulescu, și-a manifestat nemulțumirea față de lipsa de fermitate a Consiliului Societății Națiunilor în legătură cu nerespectarea tratatelor de către Germania.

În ultimul capitol, *Societatea Națiunilor în fața ofensivei agresorilor*, se face o prezentare a ultimilor crize internaționale din perioada 1936—1939. Societatea Națiunilor este împinsă tot mai mult către periferia evenimentelor furtunoase care aveau loc pe arena vieții internaționale. Actul final al tragediei de la Geneva se va desfășura în mijlocul indiferenței Marii Britanii și a Franței, pentru care organizația nu mai prezenta importanță, odată ce posibilitățile sale ca instrument de manevră în strategia propriilor interese dispăruseră. Diplomația românească, în general, a acționat cu timiditate, cu teama de a nu crea motive de ripostă din partea statelor imperialiste agresoare.

Concluzia finală a autorului este că Societatea Națiunilor creată în vederea organizării și asigurării păcii în lume, nu s-a putut ridica la înălțimea acestei misiuni datorită unor cauze obiective, între care cea mai importantă a fost problema raportului de forțe din perioada interbelică, cînd imperialismul era dominant în lume și cînd, în consecință, în viața internațională se manifestau din plin contradicțiile proprii acestui sistem.

România a promovat în perioada interbelică o politică — pe plan extern — de menținere și apărare a prevederilor tratatelor de pace, politică care s-a făcut simțită și în activitatea desfășurată la Societatea Națiunilor. Diplomația românească și-a exprimat la Geneva poziția în toate problemele majore dezbătute, uneori în vădită contradicție cu interesele marilor puteri imperialiste și nu de puține ori reprezentanții români au sesizat că divergențele de interese dintre

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

marile puteri imperialiste au constituit cauza fundamentală a eşuării încercărilor Societăţii Naţiunilor de a găsi răspuns marilor crize care au dus-o la faliment.

Lucrarea, accentuînd activitatea diplomatică a României şi încadrînd-o în contextul relaţiilor diplomatice ale forului genevez, constituie o contribuţie valoroasă, dovedind o bogată informare şi o analiză profundă a chestiunilor tratate.

N. Corivan

ION CLOPOŢEL, *Amintiri şi portrete*, Timişoara, Ed. „Facla", 1973, 236 p.

Memoralistica, acest „prag al istoriei" (Cf. Mihai Gafiţa, *Memoralistica — formă a conştiinţei active*, în „Luceafărul" din 13.XI.1975, p. 6), care „smulge din actualitate şi redă actualităţii" (E. Lovinescu, *Memorii. 1900—1916*, vol. I, Bucureşti, 1930, p. 8) fapte şi evenimente care au particularitatea de a recompune imaginea atmosferei politice, literare sau culturale a unei anumite perioade, rămîne una dintre principalele surse documentare ce se adresează celui preocupat de cunoaşterea trecutului istoric al patriei. Deşi odată cu scurgerea vremii, întîmplările şi gîndurile păstrate în memorie dobîndesc alte dimensiuni şi semnificaţii, iar actul transcrierii lor tinde să capete de cele mai multe ori sensul unei operaţii de reconsiderare, de prelucrare tîrzie a unor realităţi intrate deja în istorie, fapt care duce la accentuarea subiectivismului celor mai multe lucrări memorialistice, *amintirile şi portretele* în discuţie, diverse ca problematică, se constituie într-un volum unitar, al cărui autor şi-a propus ca principal punct de vedere — cinstea şi respectul adevărului şi al oamenilor despre care vorbeşte. Dintru început, se cuvine a preciza că activitatea şi experienţa lui Ion Clopoţel conferă memoriilor sale caracterul unui document de viaţă, care, prin specificul său, aşa cum subliniază autorul însuşi, n-ar putea fi înlocuit de nici o informaţie arhivistică oficială, considerată, adeseori, de unii, suficientă oricărei documentări. Dacă ar fi să avem în vedere faptul că Ion Clopoţel se număra, la 1 decembrie 1918, printre delegaţii cu drept de vot, participanţi la Adunarea naţională de la Alba Iulia, sau că în timpul unei activităţi ce acoperă o jumătate de secol a fost îndrumătorul şi iniţiatorul unor organe de presă oficiale şi reviste de prestigiu, adăugînd apoi că pe lîngă lucrările elaborate, sociologul şi publicistul transilvănean s-a afirmat ca un militant cu vederi democratice am avea, credem, destule temeiuri pentru a afirma că memoriile unei asemenea personalităţi prezintă un deosebit interes documentar, constituind o importantă sursă de informare asupra fizionomiei atît de diversă şi complexă a epocii. Spirit analitic prin excelenţă, Ion Clopoţel ni se relevă, însă, ori de cîte ori este nevoie, ca un memorialist capabil de a sintetiza, în cîteva fraze, nota distinctivă a unei personalităţi, a unei reviste, a unei instituţii culturale sau caracteristicile spirituale ale unui interval istoric delimitat. Aşa, de pildă, portretele unor oameni de cultură, scriitori etc., precum ar fi Octavian Goga, Traian Vuia, Ilarie Chendi, Aurel Lazăr şi amintirile despre V. Goldiş, Valeriu Braniştе, N. Iorga, Lucian Blaga ş.a. sînt tot atîtea schiţe precis conturate, care nu se confundă cu nişte simple rememorări de scene trăite cîndva, atîta timp cît amănuntul biografic este însoţit întotdeauna de judecata pertinentă, exprimată direct şi cu o nedisimulată sinceritate. Un capitol aparte al cărţii este rezervat revistei „Societatea de mîine", care, în cei 23 de ani de apariţie, a reunit în jurul său condeiele unor Gh. Bogdan-Duică, Silviu Dragomir, Ştefan Bezdechi, Ion Iosif Şchiopul etc., impunînd în publicistica românească o orientare progresistă, apreciată şi încurajată de presa de stînga a vremii.

Scrise cu responsabilitate şi grijă pentru o formă cît mai elevată, amintirile lui Ion Clopoţel pun la dispoziţia viitorului monografist noi date în stare să contribuie la reconstituirea adevăratului tablou al unei lumi ce se confundă deja cu istoria, relevîndu-ne, în acelaşi timp, trăsăturile definitorii ale memorialistului însuşi, implicat direct în desfăşurarea faptelor şi evenimentelor evocate. Şi, dacă

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ar fi numai acest din urmă aspect, cartea discutată se justifică a fi una dintre realizările de seamă ale literaturii memorialistice românești, înscriindu-se totodată, datorită informației de excepție cuprinsă în paginile sale, printre sursele documentare tot mai des comentate și reclamate în ultimul timp.

Gh. I. Florescu

OLIMPIU MATICHESCU, *Opinia publică internațională despre Dictatul de la Viena*, Cluj-Napoca, Ed. „Dacia", 1975, 256 p.+19 facs.

După ce, în urmă cu cîțiva ani, două lucrări monografice (A. Simion, *Dictatul de la Viena*, Cluj, Ed. Dacia, 1972 și Traian Bunescu, *Lupta poporului român împotriva dictatului de la Viena (august 1940)*, București, Ed. politică, 1971) elucidau premisele, conținutul, semnificația și consecințele dictatului de la Viena, volumul de față ne propune un alt unghi de abordare, impus dealtfel de necesitatea unei investigații ce promitea a evidenția noi aspecte ale temei în discuție. Fără a schimba datele problemei, ci modificînd doar perspectiva analizei, cercetarea întreprinsă de O. Matichescu, pe lîngă faptul că valorifică informațiile oferite de diverse surse documentare mai puțin folosite în lucrările anterioare, are meritul de a formula unele judecăți care contribuie la descifrarea ansamblului de evenimente în centrul cărora se situează „arbitrajul" germano-italian. Aducînd mărturii elocvente, care demonstrează că solidaritatea opiniei publice internaționale cu lupta generală a poporului român n-a reprezentat un act conjunctural, determinat doar de avansarea presiunilor diplomatice care au dus la inițierea negocierilor româno-ungare, premergătoare semnării „documentului" final, autorul relevă că poziția afișată de România, pe planul vieții politice internaționale, față de ascensiunea fascismului și accentuarea tendințelor revizioniste horthyste, a fost remarcată și apreciată de la început de opinia publică din diferite țări ale lumii. Personalități de stat și politice dintre cele mai remarcabile, diplomați, oameni de știință, ziariști etc. din Europa, Asia și America s-au ridicat cu consecvență împotriva oricăror intenții revizioniste, susținînd de fiecare dată că Transilvania este un străvechi teritoriu românesc. Pe măsură ce evoluția situației internaționale accentua procesul izolării diplomatice a României și mărea pericolul subjugării economice și politice de către Germina hitleristă, acțiunile antifasciste ale celor mai largi mase de oameni ai muncii au crescut, salutate fiind de opinia publică democratică și antifascistă din străinătate, care-și manifesta și în acest fel dezacordul față de politica revizionistă și implicațiile care decurgeau de aici pentru pacea popoarelor. Urmărind, odată cu creșterea pericolului dezmembrării teritoriale, accentuat de amploarea propagandei horthyste, străină sentimentelor poporului ungar, și cursul evenimentelor interne, autorul remarcă faptul că la începutul anului 1940 cadrul internațional al mișcării de sprijin și de soliditatea cu poporul român s-a lărgit, astfel încît, după impunerea dictatului de la Viena, opinia publică s-a pronunțat cu hotărîre împotriva măsurilor arbitrare adoptaate în capitala Austriei, declarînd că nu le va recunoaște, indiferent care va fi evoluția ulterioară a evenimentelor. Totodată, majoritatea comentatorilor de presă sau a oamenilor politici care au făcut declarații referitoare la dictatul de la Viena s-au ridicat cu hotărîre împotriva acelora care încercau să acrediteze ideea că Ungaria și România s-ar fi adresat puterilor Axei în vederea adoptării unei sentințe de arbitraj, caracterizînd aceste denaturări drept „cea mai sfruntată sfidare a bunului simț" (p. 135). În lucrare este discutată poziția opiniei publice internaționale față de dictatul de la Viena pînă în momentul eliberării teritoriului smuls României și predat Ungariei, atunci cînd, în circumstanțele noii conjuncturi internaționale, se recunoștea în unanimitate că anularea „arbitrajului" germano-italian era o chestiune românească, ce depindea, exclusiv, de voința și lupta poporului român.

Folosind articole, extrase, note informative, interviuri, etc., publicate de presa internațională a vremii sau transmise de diverse posturi de radio, O. Matichescu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

extinde aria ultimelor cercetări, lărgind în acelaşi timp sfera de informare asupra cadrului general extern în care poporul român a luptat împotriva acelora care au încercat să-i încalce suveranitatea şi integritatea naţională. Alăturîndu-se lucrărilor amintite, cartea de faţă se înscrie printre acele realizări ale istoriografiei actuale menite a contribui la clarificarea unor importante probleme de istorie contemporană românească.

Gh. I. Florescu

JANET ZIEGLER, *World War II : Books in English, 1945—65*, Compiled by. ., Stanford, Hoover Institution Press (Stanford University — California), 1971, 223 p.

În ultimii ani, producţia de carte consacrată „conflagraţiei secolului" dintre 1939 şi 1945 este de-a dreptul derutantă : după unele aprecieri, minimale, în lume se publică anual *peste* 15 000 de monografii, sinteze, studii, articole şi diverse alte materiale despre istoria celui de-al doilea război mondial. În atare condiţii a ajuns să constituie o problemă extrem de complicată *nu parcurgerea* (practic imposibilă) a acestei imense literaturi istoriografice, ci chiar *inventarierea* titlurilor diferitelor contribuţii apărute într-o zonă sau alta de pe glob. Această situaţie face ca orice bibliografie — internaţională sau naţională — să fie de mare folos istoricilor. Iată de ce, după bibliografiile de largă circulaţie editate de A.B.C.—Clio din Santa Barbara, de Institutul de istorie contemporană universală din München, de „Revue d'histoire de la Deuxième Guerre mondiale" (Paris) sau de Henri Michel şi colaboratorii (cf. *Les Deux Guerres mondiales*, 1964), cartea alcătuită de Janet Ziegler se impune în mod deosebit atenţiei specialiştilor. Dacă nu ne înşelăm, avem în faţă cea mai cuprinzătoare bibliografie (a publicaţiilor apărute în limba engleză, bineînţeles) a celui de-al doilea război mondial. O spune şi numărul impresionant de titluri înregistrate (4 519), după un plan tematic bine conceput, din care reproducem denumirile marilor capitole : § I) *Lucrări generale* (titlurile 1—179) ; § II) *Preludiul războiului : Originile şi izbucnirea lui* (180—225) ; § III) *Aspecte militare ale războiului* (226—2 892) ; § IV) *Aspecte politice ale războiului* (2 893—3 574) ; § V) *Aspecte economice şi legale ale războiului* (3 575—3 771) ; § VI) *Impactul social al războiului* (3 772—4 445) ; § VII) *Poziţii ţărilor neutre* (4 446—4 453) ; § VIII) *Judecarea crimelor de război* (4 454—4 519). La sfîrşit, lucrarea cuprinde un index al autorilor care înlesneşte considerabil consultarea bibliografiei. Este regretabil faptul că Ziegler a reţinut, cu o singură excepţie (cf. § III/D/f *Balcanii*, poziţiile 1 616—1 622, pp. 70—71), prea puţine cărţi despre rolul şi locul României în al doilea război mondial. Exceptînd această obiecţiune, putem aprecia cu toată certitudinea că bibliografia în discuţie se recomandă ca un instrument de lucru absolut indispensabil tuturor specialiştilor în istoria conflagraţiei dintre 1939 şi 1945 şi ca o reuşită deplină a genului.

Gh. Buzatu

*** *Les relations franco-britaniques de 1935 à 1939*, Paris, Éditions C.N.R.S., 1975, 440 p.

Aşa după cum precizează în *Prefaţă* (pp. 11—12) prestigiosul istoric francez Henri Michel, preşedintele cunoscutului *Comité International d'Histoire de la Deuxième Guerre mondiale* şi director la *Centre National de la Recherche Scientifique*, volumul reuneşte mai multe rapoarte prezentate la un colocviu franco-britanic, organizat în comun de către *Comité d'Histoire de la Deuxième Guerre mondiale* din Franţa şi un organism corespunzător din Anglia, la Londra (18—21 octombrie 1971) şi Paris (25—29 septembrie 1972). La colocviu, desfăşurat într-un cadru „strict închis", au participat numeroşi specialişti de renume mondial din

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ambele țări (Pierre Ronouvin — membru al Institutului Franței, J.-B. Duroselle — profesor la Universitatea din Paris, Henri Michel, Allan Bullock — vice-cancelar al Universității Oxford, F. W. Deakin — președintele Comitetului britanic pentru Istoria celui de-al doilea război mondial, Seton-Watson — profesor la Universitatea din Londra ș.a.), rapoartele fiind redactate și cunoscute în prealabil, pentru fiecare temă desemnîndu-se cîte un specialist francez și unul britanic, care au avut acces la „toată" documentația existentă într-o țară sau alta. Pentru edificarea cititorului, vom enumera titlurile rapoartelor cuprinse în volum: *Relațiile franco-engleze, 1935—1939. Schiță provizorie* (Pierre Renouvin); *Franța, Marea Britanie și țările balcanice din 1936 pînă în 1939* (J. M. d'Hoop); *Politica anglo-franceză în legătură cu sud-estul Europei, 1936—1939* (F. W. Deakin); *Conversațiile de stat-major anglo-franceze, 1938—1939* (P. N. Buckley și colaboratori); *Conversațiile militare franco-britanice, 1935—1938* (Ph. Masson); *Conversațiile din anul 1939 asupra cooperării franco-britanice în timp de război* (P. Le Goyet); *Aviația în proiectele franco-britanice din 1935 pînă în 1939* (P. Fridenson și J. Lecuir); *Colaborarea economică anglo-franceză pînă la izbucnirea celui de-al doilea război mondial* (M. Gowing); *Relațiile economice franco-britanice în ajunul celui de-al doilea război mondial* (P. Le Goyet); *Anglia și negocierile anglo-franco-ruse din 1939* (R. Wheatley); *Frontul Popular și U.R.S.S.* (Henri Michel); *Influența politicii interne asupra politicii externe a Franței. Exemplul anilor 1938 și 1939* (J.-B. Duroselle); *Politica internă britanică și intrarea în război. Note pentru o discuție* (D. C. Watt); *Colaborarea economică anglo-franceză înaintea celui de-al doilea război mondial: petrolul și cărbunele* (M. Gowing); *Anglia, Franța și problema italiană, 1937—1939* (D. C. Watt); *Relațiile Marii Britanii și ale Franței cu Italia în 1938—1939* (P. Renouvin); *Teatrul de operațiuni din nord-est* (P. Le Goyet); *Politica strategică franco-britanică, 1939* (B. R. Neave-Hill); *Forțele și slăbiciunile conversațiilor aeriene franco-britanice* (P. Fridenson); *Aviația în cadrul conversațiilor franco-britanice în legătură cu teatrul de operații din nord-est* (E. B. Haslam); *Franța, Marea Britanie și Polonia, martie-august 1939* (Henri Michel); *Considerații asupra negocierilor anglo-franco-sovietice din 1939* (J. Laloy); *Raport general prezentat la ședința de închidere a colocviului din 28 septembrie 1972* (P. Renouvin).

Problematica rapoartelor prezentate în cadrul colocviului a fost, așadar, extrem de variată. Semnele de întrebare erau (iar unele continuă să persiste) și ele extrem de numeroase, astfel că misiunile raportorilor nu au fost deloc de invidiat. Vom încerca să informăm pe cititor asupra „acordului" realizat în unele direcții între istoricii francezi și britanici, și anume:

1) *Politica anglo-franceză în sud-estul Europei (inclusiv România) între 1936 și 1939:* J.M. d'Hoop distinge mai multe faze: ante-München, post-München și martie-august 1939. În prima fază nu a existat un acord de colaborare franco-britanică în sud-estul Europei (p. 55). După 29/30 septembrie 1938, Londra și Parisul studiază posibilitatea unei apărări comune față de Germania, dar sud-estul european nu a intrat în discuție (p. 56); mai mult, *Foreign Office*-ul a preconizat, la un moment dat (1.XI.1938), că predominanța Reichului în această zonă ar fi fost „inevitabilă"; Parisul, care tot timpul a păstrat „o poziție echivocă", pare să se fi resemnat și apropiat acestui punct de vedere (p. 57). După „criza din martie" 1939, politica de conciliere fiind înmormîntată, Londra și Parisul se preocupă, din contra, îndeaproape și în comun de salvgardarea sud-estului european (p. 57 și urm.). Explicațiile furnizate de J.M.d'Hoop sînt întărite de materialele inedite pe care-și întemeiază raportul istoricul britanic F. W. Deakin (pp. 63—90).

2) *Abandonarea politicii muncheneze de către Marea Britanie și Franța:* În această direcție s-a ajuns la un acord unanim, Pierre Renouvin (pp. 45, 419), J.-M.d'Hoop (p. 57—58), F. W. Deakin (p.. 78—80), colonelul P. Le Goyet (p. 128), Ronald Wheatley (p. 201), Henri Michel (p. 387) ș.a. atestînd indubitabil că reorientarea sau „marea cotitură" a politicii anglo-franceze s-a produs *în cursul crizei din martie 1939* deschisă de intrarea *Wehrmacht*-ului nazist la Praga.

3) *Rolul României în abandonarea politicii muncheneze:* Rapoartele incluse în volum vin să confirme definitiv în ce grad unele evenimente internaționale

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

din primăvara anului 1939 în care a fost implicată şi ţara noastră au condus iremediabil la sfîrşitul politicii de „conciliere" a guvernelor Chamberlain şi Daladier. Astfel, ocuparea Pragăi a deschis sigur „criza din martie" 1939, însă reacţia, reorientarea Londrei şi Parisului nu au survenit spontan, ci după mai multe zeci de ore, mai precis *după ce* ministrul român acreditat în Anglia, Viorel Virgil Tilea, a înştiinţat *Foreign Office*-ul că Germania ar fi prezentat un ultimatum Bucureştilor. Vestea a avut, confirmă Pierre Renouvin, Henri Michel (p. 387), J.-M.d'Hoop (p. 57—58) şi F. W. Deakin (p. 79), un efect catalizator : Londra şi Parisul au intrat imediat în alertă şi au iniţiat negocieri pentru apărarea României care, apoi extinzîndu-se, au condus la cunoscutele tratative tripartite anglo-franco-sovietice care, dacă ar fi reuşit, ar fi putut preîntîmpina izbucnirea conflagraţiei mondiale din 1939—1945 (cf. R. Wheatley, pp. 201—213 ; J. Laloy, pp. 403—413). Despre toate aceste mutaţii, Henri Michel consemnează lapidar : „Chamberlain s-ar fi resemnat poate la noua lovitură germană asupra Pragăi, atît de neaşteptată ; pare că, timp de trei zile, s-a gîndit să-şi limiteze reacţia la un protest. Dar, la 17 martie (în fapt la 18.3.1939 — n.ns.), agenţia *Reuter* anunţă un ultimatum economic german prezentat României, pretinzînd ca aceasta să cedeze Reichului tot petrolul şi toate produsele alimentare pe care ea le poate exporta. Pe moment, Chamberlain decise să acorde *garanţia* Marii Britanii României şi Poloniei — aceasta în ciuda dezmînţirii ştirii despre ultimatum şi a refuzului anunţat de prima ţară de a primi orice garanţie exprimată şi a reticenţelor celeilalte ţări" (p. 387).

Prin ţinuta ştiinţifică a materialelor cuprinse şi prin valoarea (şi cantitatea) documentelor inedite utilizate, volumul examinat se înscrie ca o contribuţie cu totul remarcabilă în bogata literatură consacrată relaţiilor internaţionale din ajunul „conflagraţiei secolului" dintre 1939 şi 1945.

Gh. Buzatu

E. M. ROBERTSON (edited by), *The Origins of the Second World War. Historical Interpretations*, London—Basingstoke—New York—Dublin—Melbourne—Johanesburg—Madras, Macmillan—St. Martin's Press, First Edition 1971, Reprinted 1973, 312 p.

Esmonde M. Robertson, profesor de istorie la Universitatea din Londra şi autorul unei solide lucrări mai vechi (cf. *Hitler's Pre-war Policy and Military Plans*, London, 1963), s-a dovedit deosebit de inspirat hotărîndu-se să înglobeze în acest volum mai multe studii apărute anterior în legătură cu diverse aspecte ale problematicii *originilor* ultimei conflagraţii mondiale ; istoriografia războiului (T. D. Williams, pp. 36—64) şi cercetările vest-germane despre cel de-al III-lea Reich (J. Joll, pp. 65—82) ; rolul lui Hitler în declanşarea ostilităţilor din 1939 (H. W. Koch şi Alan Bullock, pp. 158—188 şi 189—224) ; agresiunea Japoniei în Pacific (Akira Iriye, pp. 243—261, 262—271) ; pactul secret Laval—Mussolini din 1935 (D. C. Watt, pp. 225—242) sau raidul de la Pearl Harbor şi isoricii „revizionişti" (R. H. Ferrell, pp. 272—292). Asupra tuturor studiilor incluse în volumul ce-l coordonează Robertson întreprinde, într-o vastă *Introducere* (pp. 1—35), un util tur de orizont. Piesele de greutate ale cărţii le reprezintă însă consideraţiile lui H. R. Trevor—Roper, T. W. Masson şi C. Robert Cole asupra lucrării *The Origins of the Second World War* (London, H. Hamilton, 1961), datorată profesorului A.J.P. Taylor, unul dintre marii istorici ai secolului nostru, supranumit şi „copilul minune" al istoriografiei britanice contemporane. Despre cartea menţionată a lui Taylor s-a scris, în cei 15 ani de la apariţie, foarte mult — poate că tot atît de mult ca despre *memoriile* lui Churchill, Eisenhower, Montgomery, de Gaulle —, însă, cu siguranţă, controversele la care ea a dat naştere sînt infinit mai numeroase decît în cazul oricărei alte lucrări tratînd istoricul conflagraţiei secolului. De îndată după 1961, o seamă de istorici britanici şi străini (vezi în volum intervenţiile lui H. R. Trevor-Roper, T. W. Masson şi C. Robert Cole) s-au grăbit să-şi exprime dezacordul faţă de unele dintre aserţiunile lui Taylor.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

acesta a ripostat (vezi, de pildă, pp. 136—141) și dezbaterea în jurul *Originilor*... a căpătat amploare și culoare, fiind, și nu în ultimul rînd, plină de foloase, prin aceea că a îngăduit expunerea unor noi puncte de vedere, argumentate adesea cu documente de arhivă. Care este însă aserțiunea de bază a lui Taylor? Una singură, pe care o prezintă gradual și, trebuie să recunoaștem, documentat și convingător în ale sale *Origini*..., și anume că cel de-al doilea război mondial ar fi *rezultat* de pe urma unor *neînțelegeri (misunderstandings), greșeli (mistakes)* sau *modele tradiționale (traditional patterns)* ale oamenilor de stat din 1939 și pentru care nimenea nu poate fi blamat. Ei bine, tocmai asupra acestui punct de vedere colegii lui Taylor nu au căzut de acord, iar tuturor demonstrațiilor lor strălucitul istoric englez le răspunde cu două întrebări: „De ce Hitler a invadat Polonia atunci cînd a făcut-o? de ce Marea Britanie și Franța au declarat război Germaniei?" (p. 141).

Iată, așadar, numeroase motive ce îndeamnă pe cititor să consulte cartea îngrijită de Robertson, mai ales că, în ultima parte (pp. 295—302), poate afla și o bibliografie extrem de bogată cuprinzînd studiile de bază, mai vechi sau mai recente, consacrate unei probleme atît de controversate cum este cea a stabilirii cauzelor și responsabilităților pentru izbucnirea războiului mondial dintre 1939 și 1945.

Gh. Buzatu

HENRI MICHEL, *La guerre de l'ombre. La Résistance en Europe*, Paris, Éditions Bernard Grasset, 1970, 420 p.

Autorul lucrării, Henri Michel, se prezintă cu o carte de vizită impresionantă. După ce a editat *Les idées politiques et sociales de la Résistance* (în colaborare cu B. Mirkine-Gutzévitch, 1954), *Les courants de pensée de la Résistance* (1962), *Bibliographie critique de la Résistance* (1964), îndeosebi *La Seconde Guerre mondiale* (2 vol., 1968—1969) și numeroase alte volume și articole despre anii 1939—1945, prin *La guerre de l'ombre*... istoricul francez își consolidează prestigiul de eminent cercetător al celui de-al doilea război mondial și de cel mai bun specialist, pe plan mondial, al rezistenței antifasciste europene. Structura cărții în discuție atestă că autorul s-a preocupat și a reușit să îmbrățișeze *totalitatea* problemelor fundamentale, și nu numai atîta, ale fenomenului investigat: o *Introducere*, cinci părți (§ I/ *Entre l'occupant et l'Allié*, pp. 21—74; § II/ *Naissance et organisation de la clandestinité*, pp. 75—142; § III/ *Les composantes de la Résistance*, pp. 143—209; § IV/ *Un combat aux cents actes divers*, pp. 211—280; § V/ *L'armée de l'ombre*, pp. 281—374), o încheiere, anexe, tabele sinoptice și un index. În acest context, lui Henri Michel nu-i scapă atenției aspectele privind extinderea dominației germane și făurirea „Europei lui Hitler", colaborationismul, apariția organizațiilor clandestine interne, rezistența „exterioară", „mișcările" și „rețelele" clandestine, „componentele" rezistenței (clase și grupe sociale, partidele politice, sindicatele, biserica etc.), mijloacele și metodele de acțiune (rezistența „pasivă" și cea „administrativă", sabotajele, atentatele și grevele, comploturile), acțiunile de partizani, „statele clandestine" și, în sfîrșit, insurecțiile naționale, triumful și consecințele acestora. Pentru cititorul român, cel mai mare interes îl prezintă, desigur, considerațiile autorului pe marginea evenimentelor din țara noastră între 1939 și 1945. Detalii în această privință se pot afla în subcapitolul consacrat statelor satelite (p. 46—48), din care reținem această caracterizare a regimurilor politice existente între 1940 și 1944 în respectivele state: „Toate... își conservau atributele suveranității; ele legiferau, ele administrau, ele dispuneau de o armată și de o poliție, ele se bucurau de o reprezentare diplomatică în străinătate; ca urmare, ele inspirau încredere supușilor lor în măsura că nemții se îndoiau uneori de ele — de generalii francezi mai ales. În fapt, naziștii știau să se asigure contra oricărui risc; ei își rezervaseră mijloace de presiune irezistibile..." (p. 47—48). În alt loc din lucrare, mai precis în capitolul privind insurecțiile naționale, Henri Michel stăruie asupra memorabilelor evenimente din August 1944 din România (p. 342). Specificînd că insurecția, cum a și fost în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

realitate, „a surprins pe nemți", Michel menționează că în vreme ce regele a dorit să trateze cu naziștii retragerea lor, „comuniștii însă, ca și unități ale armatei române, atacară detașamentele inamice (germane — n.ns.), ocupară punctele vitale ale Capitalei ; insurecția cîștigă toată România, mai multe mii de soldați germani sînt capturați. Rușii sosesc la București în 28 august, cînd orașul era eliberat..." (p. 342). Despre însemnătatea cotiturii României aflăm, de asemenea, aprecieri la care subscriem integral : semnificația „revirimentului" României — scrie Michel — a fost „mare pentru Aliați căci, dintr-o lovitură, germanii pierduseră resurse de un interes vital — petrolul mai cu seamă — și drumul Europei Centrale se deschise, în toată lărgimea lui, Armatei Roșii, la sud de Carpați" (p. 343).

În concluzie, *La guerre de l'ombre...* reprezintă o sinteză de excepție asupra fenomenului abordat, o lucrare la care toți specialiștii care vor investiga în viitor situația Europei între 1939 și 1945 vor trebui să apeleze în mod obligatoriu, nu numai pentru a se informa, ci și pentru a afla interesante sugestii, deschizitoare de noi orizonturi istoriografice.

Gh. Buzatu

General-maior EUGEN BANTEA, *Insurecția română în Jurnalul de război al Grupului de armate german „Ucraina de sud"*, București, Ed. militară, 1974, 203 p.

Lucrarea generalului Eugen Bantea, susținută (într-o formă ceva mai vastă) și ca teză de doctorat în cadrul Universității „Al. I. Cuza" din Iași, valorifică integral, pentru prima dată în istoriografia mondială, un izvor de excepțională însemnătate pentru cunoașterea situației din România în anul crucial 1944 : „Jurnalul de război" *(Kriegstagebuch — K.T.B.)* al Grupului de armate germane „Ucraina de sud". În august 1944, Grupul respectiv, comandat de general-colonelul Hans Friessner și reunind în special armate germane (6 și 8) și, pînă la 23 august, române (3 și 4), era dispus pe aliniamentul Kuty (Polonia) — Pașcani — Iași — Dubăsari — Nistru — Marea Neagră, fiind implicat după 20 august, cînd Fronturile 2 și 3 ucrainene, din partea opusă, au trecut la ofensivă în marea operație Iași — Chișinău, iar, după declanșarea insurecției soldată cu retragerea cvasi-automată a României din Axă, în evenimentele militare și politice de pe teritoriul țării noastre. Astfel, atît dispoziția în teren cît și gradul înalt de implicare în desfășurarea faptelor din 1944 fac din *K.T.B.-ul* Grupului de armate „Ucraina de sud" un izvor de prima mînă pentru studierea perioadei insurecționale (23—31 august 1944). De remarcat că, în urma prăbușirii Reichului nazst. în 1945, acest *K.T.B.* a avut soarta celorlalte numeroase arhive politice, militare economice și diplomatice germane care au fost capturate de americani, transportate în S.U.A. și depozitate lîngă Washington (Alexandria), folosirea lor fiind îngăduită abia ulterior. În acel moment, Arhivele Statului din București s-au preocupat de executarea unor microfilme de pe toate documentele germane aflate la Alexandria și care privesc istoria României ; așa se face că, între numeroase alte acte privind istoria celui de-al doilea război mondial (și nu numai atît), cercetătorul român dispune astăzi în țară de prețiosul jurnal al Grupului de armate al lui Friessner, microfilmul acestuia aflîndu-se la A.S.B., unde, dealtfel, l-a consultat și generalul Bantea.

Revenind la lucrarea generalului Bantea, lucrare ce în ciuda proporțiior modeste (152 pagini textul român+rezumate în limbile engleză, franceză și rusă), cuprinde o analiză temeinică și de largă respirație a principalului izvor utilizat, trebuie să subliniem compartimentarea extrem de judicioasă a materiei tratate, fapt ce permite autorului o evidențiere precisă a marilor probleme abordate. În cadrul arătat, generalul Bantea stabilește clar rolul insurecției din August 1944 pentru desfășurarea ultimei faze al celui de-al doilea război mondial („o acțiune

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de mare nivel strategic, cu impact pe o arie continentală considerabilă" — p. 12), ponderea mai mult decît însemnată a informațiilor inserate în *K.T.B.* referitoare la faptele din România (p. 14 și urm.), surprinderea completă a naziștilor de către acțiunile românilor după 23 August 1944 (p. 20 și urm.) și reacția lor (p. 37 și urm.), efectele insurecției asupra operațiunilor militare de pe teritoriile României (p. 87 și urm.) și ale unor state vecine (p. 144 și urm.).

Subliniind încă odată valoarea științifică deosebită a cărții generalului Eugen Bantea, nu putem să nu formulăm și unele sugestii : 1) fiind vorba de un examen al unei surse naziste, credem că ar fi fost utilă tipărirea în primul rînd a unui rezumat în limba germană ; 2) analiza *K.T.B.*-ului al Grupului de armate „Ucraina de sud" permite relevarea unor fapte și degajarea unor concluzii de maximă însemnătate pentru istoria României, dar credem că ar fi un cîștig valoric deosebit dacă datele din jurnal ar fi corelate cu acelea, de multe ori mai semnificative și mai bogate, din *anexe*, care, de asemenea, se află la A.S.B. ; 3) atît pentru autor cît și pentru cititor ar fi fost preferabil ca textul examinat din *K.T.B.* să fi fost anexat lucrării, mai ales că nu ar fi necesitat un spațiu prea mare.

Gh. Buzatu

SIR LLEWELLYN WOODWARD, *British Foreign Policy in the Second World War*, volume III, London, H.M.S.O., 1971, 620 p.

Nimeni nu era mai indicat ca Sir Llewellyn Woodward să întocmească și să publice o istorie a politicii externe a Marii Britanii în anii conflagrației secolului dintre 1939 și 1945. Împreună cu Rohan Butler, Woodward a fost ani de-a rîndul editorul impresionantei colecții oficiale de acte diplomatice britanice datînd din perioada 1919—1939 și care continuă să se tipărească în mai multe zeci de tomuri (cf. *Documents on British Foreign Policy, 1919—1939*, London, seriile I—III, H.M.S.O., 1946). Woodward a fost, apoi, unul dintre puținii (și fericiții) istorici care au avut posibilitatea să investigheze arhivele londoneze (mai ales *Cabinet Office*, *Foreign Office* și alte departamente) cuprinzînd materiale din vremea ultimului război mondial, ceea ce i-a permis să ridice o masivă lucrare privind politica externă a Angliei între 1939 și 1945. Din textul primar, alcătuit exclusiv pentru „uzul oficial", autorului nu i s-a îngăduit inițial decît să publice, în urmă cu vreo 14 ani, o „sinteză" (cf. *History of British Foreign Policy in the Second World War*, London, H.M.S.O., 1962). Abia în 1970 s-a început tipărirea integrală a lucrării, care cuprinde cinci volume, dispuse după următorul plan :

Volumul I : De la invazia Germaniei în Polonia (1 septembrie 1939) pînă la atacarea U.R.S.S. de către Hitler (22 iunie 1941).

Volumul II : Relațiile anglo-sovietice (22 iunie 1941 — sfîrșitul anului 1943) ; relațiile anglo-nipone pînă în decembrie 1941 ; relațiile anglo-franceze (1941 — toamna anului 1943) ; relațiile anglo-italiene (1943—1944) ; tentativele germane pentru o pace separată ; Charta Atlanticului și Declarația Națiunilor Unite.

Volumul III : Relațiile anglo-americane și Franța (noiembrie 1943 — iunie 1944) ; administrația civilă în Franța și relațiile anglo-franceze (ianuarie—august 1945) ; relațiile anglo-sovietice (ianuarie 1944—iulie 1945) ; Anglia și relațiile sovieto-polone (ianuarie 1944—iulie 1945) ; politica Angliei față de Iugoslavia (1941 —iunie 1945) ; politica Angliei față de Grecia (aprilie 1941 — august 1945) ; relațiile anglo-italiene (iunie 1944 — iulie 1945).

Volumul IV : Relațiile Angliei cu țările neutre și cele din Orientul Apropiat și Mijlociu ; relațiile anglo-chineze (1939—august 1945).

Volumul V : Politica Angliei pentru organizarea lumii postbelice (în special conferințele interaliate de la Quebec, Moscova, Teheran, Yalta și Potsdam, precum și conferința Națiunilor Unite de la San Francisco din primăvara anului 1945).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Fiecare dintre volume poartă o semnificativă (şi prevăzătoare) specificare a editorului (oficial), în sensul că autorul a putut consulta nestînjenit toate documentele oficiale existente şi că el singur „răspunde" pentru punctele de vedere exprimate în lucrare.

Dat fiind că, în linii mari, cuprinsul volumului al III-lea este acum cunoscut cititorului, ne propunem, în continuare, să-i reţinem atenţia asupra unor informaţii privitoare la România anului 1944.

Trebuie să subliniem, dintru început, că diverse relatări se află dispersate în tot volumul, dar că ştiri compacte aflăm numai în cuprinsul capitolului al XXXVIII-lea *(Relaţiile anglo-sovietice, ianuarie-octombrie 1944)*, şi anume în subcapitolele III, V şi VI (pp. 115—123, 131—146 şi 146—153). Tema centrală a subcapitolelor menţionate o constituie divizarea Europei de către marile puteri aliate în aşa-zisele „zone de interese" către ultima parte a războiului mondial. Cercetător conştiincios, Woodward numai expune faptele şi aceasta în baza unor probe irefutabile, comentariile lipsind cu totul din lucrare. De un mare interes sînt informaţiile de care dispunea, în anii 1943/44, cabinetul britanic despre tratativele României în vederea desprinderii de Axă (pp. 136—137). Dacă lucrurile au rămas în stadiul cunoscut, apreciază Woodward, totul s-a datorat mareşalului Antonescu, care — fiind „complet sub controlul german" — s-a opus reorientării ţării noastre în război (p. 137). Ieşirea României din Axă şi intrarea ei în tabăra Naţiunilor Unite s-au produs numai în urma declanşării insurecţiei victorioase din August 1944 (p. 137—138). În ceea ce priveşte situaţia din România după victoria insurecţiei, informaţiile furnizate de Woodward sînt, de regulă, sărace (p. 559 şi urm.).

Desprindem, din cele consemnate, că, în ciuda caracterului său oficial, lucrarea lui Woodward se menţine în limitele celei mai depline obiectivităţi, fapt care, împreună cu masa enormă de documente inedite ce o valorifică, o situează în rîndul studiilor fundamentale de istorie a Angliei, în special, şi a celui de-al doilea război mondial în general.

Gh. Buzatu

RICHARD DEACON, *A History of the British Secret Service*, London, Freederick Muller Ltd., 1969, 440 p.

Nimic nu este mai dificil — mărturiseşte Richard Deacon într-o inspirată *Introducere* (pp. 1—7) — decît să întocmeşti istoria unui serviciu de spionaj. Şi aceasta dacă se are mai ales în vedere faptul că trebuie să cercetezi, cum o face Deacon, trecutul reţelelor de informaţii brtanice, atît de bogat şi faimos graţie unor „recorduri" unice în materie. În baza unei temeinice documentări (cf. bibliografia de bază, pp. 430—431), autorul reuşeşte să depăşească în chip strălucit toate impedimentele (şi prejudecăţile), oferindu-ne o lucrare temeinică şi de cel mai mare (şi explicabil) interes. Ce am putea reţine din cartea lui Deacon? Prima şi cea mai de seamă constatare este legată de înseşi „surprizele" pe care ni le rezervă autorul în urma *reanalizării* unor celebre dosare din domeniul spionajului britanic, şi anume: că, drept ripostă la activitatea diplomaţilor străini acreditaţi la Londra, în Anglia au cunoscut un avînt neobişnuit spionajul şi contraspionajul, astfel că regele Henry VII (1485—1509) dispunea de un veritabil corp de informatori ce-i comunica toate acţiunile opozanţilor; că în decursul epocii elizabetane (1558—1603) serviciul de informaţii, mulţumită îndeosebi lui Sir Francis Walshingham, reuşeşte să acopere mai toată Europa cu agenţi, printre aceştia figurînd şi celebrul dramaturg Christopher Marlowe; că la începutul secolului al XVIII-lea printre membrii activi ai biroului secret londonez s-a aflat însuşi Daniel Defoe, creatorul lui Robinson Crusoe; că, în fine, la 1815 în cursul bătăliei de la Waterloo Wellington a beneficiat în mod serios de avantajul unor informaţii „scurse" de la ministerul de război din Paris. Sub raport informativ, cartea lui Deacon constituie un îndreptar preţios între numeroasele iniţiale sub care se ascund — de secole — principalele organisme de spionaj insulare: De la Walshingham şi pînă la începutul seco-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lului al XIX-lea activitatea de spionaj, rămînînd sub controlul cabinetului londonez, a revenit „Serviciului secret britanic" *(British Secret Service)*. Din anul 1844, acesta mai este denumit și *British Intelligence Service*, pentru ca, la sfîrșitul veacului trecut, să apară noi centrale : *Military Intelligence Service* (1873) pe lîngă Ministerul de război și *Naval Intelligence Service* (1887), pe lîngă Amiralitate ; ambele au fost, nu peste mult timp, reorganizate, astfel că din anul 1909 Ministerul de război dispune de *Military Office 5*, rebotezat apoi *Military Intelligence 5 (M.I.5)*, iar Amiralitatea, din 1911, de *Military Intelligence 6 (M.I.6)*. Tot la începutul secolului, în cadrul *Scotland Yard*-ului s-a creat o secție specială de contraspionaj *(Special Branch)*, de către Sir Basil Thompson. Dintre toate serviciile amintite, unul și-a cîștigat o reputație mondială : este vorba de *M.I.6* care nu este altul decît *Intelligence Service*-ul *(I.S.)* !

O bună parte din lucrare (pp. 283—387) este consacrată unor evenimente din cursul celui de-al doilea război mondial, predilecția autorului mergînd spre activitatea *S.O.E.*, misiunea lui Hess, susținerea rezistenței franceze din interior, enigma lui Rudolf Roessler și rolurile unor femei în lupta „invizibilă" dintre 1939 și 1945. În legătură cu misterul existent în jurul lui Roessler (alias „Lucy"), antifascist german stabilit în Elveția și care între 1941 și 1943/44 a furnizat cele mai complete informații Kremlinului despre intențiile lui Hitler pe frontul de Este, Deacon se pronunță ferm, și nu avem nici un temei să-l contrazicem, că „Lucy" a fost un „instrument" folosit de *I.S.*-ul britanic interesat profund în eșecul Berlinului (p. 359). Richard Deacon rupe vălul și în jurul unei agente secrete — supranumită și *Mata-Hari* a celui de-al doilea război mondial — implicată în înfrîngerea cauzată italienilor la Matapan (28 martie 1941) de către britanici, „Cynthia", căreia-i aflăm acum, pentru prima dată, numele adevărat : Amy Thorpe Pack (pp. 333—335). De cel mai mare interes sînt precizările lui Deacon referitoare la atitudinea serviciilor de spionaj față de amiralul Canaris, șeful *Abwehr*-ului german (p. 371 și urm.).

Ultima parte a lucrării privește activitatea spionajului britanic după terminarea celui de-al doilea război mondial.

Gh. Buzatu

REINHARD GEHLEN, *L'Organisation Gehlen. Mémoires*, Paris, Éditions Fayard-Éditions Presses de la Cité, 1972, 344 p.

Reinhard Gehlen s-a consacrat carierei militare înainte de venirea lui Hitler la putere în 1933, dar ascensiunea sa rapidă datează din cursul epocii naziste, după cum urmează : 1933—1935 — școală de stat major ; 1935 — căpitan afectat Statului Major General german ; 1938 — comandant al unei baterii ; martie 1939 — maior ; octombrie 1939 — șeful serviciului proiecte al biroului fortificațiilor din cadrul M.St.M. ; 1940 — ofițer de legătură pe lîngă diverși generali germani activînd pe frontul de Vest ; iulie 1940 — atașat pe lîngă generalul Halder, șeful M.St.M. german ; octombrie 1940 — șeful secției Est a biroului de operații din cadrul M.St.M. ; 1941 — locotenent colonel ; 1 aprilie 1942 — șeful unui important organism de spionaj militar („Armate străine Est" din cadrul M.St.M.) ; 1 decembrie 1942 — colonel ; decembrie 1944 — general de brigadă ; 9 aprilie 1945 — suspendat de Hitler din toate funcțiile sale ; 1945 — se predă (22 mai) americanilor, care-l expediază (26 august) în S.U.A. ; 1946 — revine în Germania și este scos din rîndul prizonierilor de război ; iulie 1946 — crează „Organizația Gehlen", oficină de spionaj ; aprilie 1956 — transformarea „organizației" în Serviciu de informații și contrainformații vest-german *(B.N.D.)*, al cărui președinte este numit ; 30 aprilie 1968 — pus în retragere.

Ținînd seama de rolul jucat de Gehlen în organismele germane de spionaj contraspionaj timp de peste un sfert de veac era natural ca publicarea memoriilor sale, atît de trîmbițate înainte de apariție, să fie așteptate cu un maxim și legitim interes. Textul original odată apărut în R. F. Germania, și din care ediția franceză reprezintă o „versiune simplificată" datorată lui David Irving,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

a dezamăgit profund pe cititori. Evident, nimeni nu s-a așteptat ca Gehlen să-și permită dezvăluiri senzaționale asupra celei mai recente perioade a activității sale (anii 1946—1968), ceea ce nici nu o face (cf. pp. 113—327), dar oricine era încredințat că paginile închinate anilor 1942—1945 aveau să fie, obligatoriu, revelatoare. Nimic din toate acestea. Cartea lui Gehlen, așa cum am mai spus, dezamăgește. Informațiile pe care le cuprinde despre ultimii ani, decisivi, ai celui de-al doilea război mondial (cap. I, pp. 33—112) sînt bine cunoscute, atît din lucrările altor foști demnitari hitleriști care l-au devansat mult pe Gehlan în publicarea memoriilor, cît și din colecțiile de documente sau din studiile de specialitate apărute pînă în prezent. Ba, mai mult, Gehlen imită, și cel mai bine imită pe foștii săi colegi naziști într-ale spionajului (Schellenberg, Gisevius, Leverkühn, Hagen, Abshagen, Skorzeny) de la care preia argumentul — tip pentru a scuza eșecurile de proporții ale birourilor secrete germane din timpul războiului mondial: acestea au aflat și au prevăzut *totul* (este vorba de intențiile inamicilor celui de-al treilea Reich), au înștiințat organismele militare și civile în drept, dar totul a fost în zadar pentru că Hitler nu a ținut seama de informațiile primite și a condus războiul potrivit „concepțiilor" sale. Așa s-a petrecut, deducem din cartea lui Gehlen, mai cu seamă la Stalingrad (pp. 59—67) și la Kursk (pp. 68—72), cînd biroul „Armatele străine Est" *(F.H.O.)* a alarmat înaltul Comandament german *(O.K.W.)* despre preparativele sovieticilor și despre riscurile ce și le asumase *Wehrmacht*-ul în răsărit.

Trebuie totuși să notăm că, la apariția ei, cartea în discuție și-a uluit cititorii datorită unei singure informații „bombă" ce a lansat-o, și anume că, după constatările personale ale lui Gehlen, se putea afirma cu deplină certitudine că Martin Bormann, odioasa eminență cenușie a lui Adolf Hitler, căutat pretutindeni pe glob după 1945, ar fi fost un agent... sovietic, care, după terminarea războiului, s-ar fi retras în U.R.S.S. (p. 72—74)! Cît de temeinică era această știre, într-adevăr senzațională, deducem din faptul că, la numai cîțiva ani după apariția memoriilor lui Gehlen, niște escavații întîmplătoare executate în Berlinul de Vest au condus la descoperirea și identificarea absolut certă a cadavrului lui Martin Bormann, stabilindu-se totodată că fostul *alter-ego* al führerului nazist își aflase moartea în timpul luptelor pentru Berlin de la începutul lunii mai 1945. Acestea au constituit un nou și serios temei pentru ca lucrarea lui Gehlen să deziluzioneze iarăși pe cititor.

Gh. Buzatu

E. H. COOKRIDGE, *Set Europa Ablaze. The Story of Special Operations in Western Europe 1940—45*, London, Pan Books Ltd., 1969, 534 p.

Alături de colonelul Rémy, Pierre Nord, L. Farago, E. Zacharias ș.a., E. H. Cookridge s-a remarcat după 1945 ca unul dintre cei mai fecunzi autori de lucrări consacrate spionajului internațional în perioada conflagrației dintre 1939 și 1945. Despre rolul pe care Cookridge îl atribuie spionajului modern, deducem din acest dicton al lui Napoleon pe care-l așază ca *moto* al cărții sale: „Un spion în locul nimerit valorează cît 20 000 de oameni pe cîmpul de bătaie". Că lucrurile se pot petrece, adesea, astfel, cartea lui Cookridge, fost el însuși agent al serviciilor de informații britanice, o dovedește cu prisosință. *Set Europa Ablaze...* retrasează trecutul unui pe cît de tînăr, pe atît de eficace și celebru organism englez de informații și contrainformații — am numit *S.O.E. (Special Operations Executive — Biroul Operațiunilor Speciale)* —, cu toate eșecurile și, mai ales, izbînzile sale. Constituit la sugestia premierului W. Churchill, în iulie 1940, și atașat pînă la sfîrșit (1945) Ministerului Economiei de Război din Londra, *S.O.E.* a avut menirea de a cordona marile acțiuni de subversiune sau sabotaj în toate țările europene ocupate de Hitler ori, altfel spus, „de a da foc Europei (naziste)" (p. 15). Pentru atingerea țelului propus, serviciul, care în mod cu totul întîmplător a ajuns să-și aibă sediul pe aceeași stradă pe care, cu decenii în urmă, Conan Doyle plasase locuința lui Sherlock Holmes (*Baker Street*, no. 62—64), a căpătat un adevărat cec alb în privința ignorării oricărei reguli sau morale a luptei subterane, ceea ce s-a îndeplinit integral, astfel că Churchill însuși a de-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

semnat la un moment dat departamentul pe lîngă care era afectat *S.O.E.* drept „Ministerul economiei de război neonorabile". Primul îndrumător al *S.O.E.* a fost (1940—1942) Sir Frank Nelson, apoi Sir Charles Hambro, căruia i-a succedat (1942—1943) colonelul (apoi general Sir) Colin Gubbins, acesta din urmă fiind „marele patron" al organizației (p. 40—41).

Așa după cum rezultă și din subtitlul cărții, Cookridge se oprește asupra activității *S.O.E.* în țările din vestul Europei, în ordine: Franța, Olanda, Norvegia și Danemarca. Chiar dacă despre multe „cazuri" de spionaj în carte se întîlnesc lucruri în general cunoscute, autorului nu-i scapă prilejul de a veni, de fiecare dată, cu informații și precizări noi, menite să contribuie la elucidarea unor „dosare" răsunătoare precum cel al Mathildei Carré („Pisica") (pp. 104—122) sau al lui Hubertus Lauwers (p. 355 și urm.). Pe de altă parte, cititorul va fi, desigur, interesat să afle: că un obiectiv esențial ce nu a putut fi atins de aviația engleză (fabrica „Peugeot" din Sochaux) a fost în cele din urmă aruncat în aer, la 5/6 noiembrie 1942, de către agentul *S.O.E.* Harry Rée (alias „Henri"), cu concursul nemijlocit al însuși industriașului francez Rudolphe Peugeot (pp. 163—165); că oamenii serviciului londonez, păzind ieșirea navelor germane din Baltica la Marea Nordului și în Atlantic, au semnalat prompt intrarea în luptă a lui „Bismarck" (p. 425) ori că, în fine, un agent danez (Duus Hansen) și-a cîștigat merite deosebite prin descoperirea preparativelor germane de la Peenemünde pentru construirea „armelor secrete" (pp. 483—485).

În concluzie, *Set Europa Ablaze...* este o lucrare plină de interes, documentată, utilă tuturor celor preocupați de studierea rolului serviciilor aliate de spionaj și contraspionaj în desfășurarea generală a celui de-al doilea război mondial.

Gh. Buzatu

BENNETT KOVRIG, *The Myth of Liberation. East-Central Europe in U.S. Diplomacy and Politics since 1941*, Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press, 1973, 360 p.

Cu toate că nu o declară este cît se poate de clar că, prin această lucrare întemeiată pe serioase și extrem de bogate surse edite și inedite, Bennett Kovrig se alătură curentului „noii stîngi" *(new left)* din istoriografia americană contemporană, adică acelor cercetători (chiar „furioși") care supun unui aspru rechizitoriu diplomația și politica S.U.A. din timpul președintelui F. D. Roosevelt și a urmașilor săi și poartă un război declarat cu istoricii care, de îndată după anul 1945, au idealizat orientarea Washington-ului în politica mondială. De ce se ocupă Kovrig de Europa est-centrală (care în conceptul său și al altor istorici apuseni cuprinde: Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, R.D.G., Jugoslavia, România, Polonia și Ungaria), rezultă din propria-i recunoaștere: pentru că zona respectivă „a jucat un rol catalitic în istoria recentă a conflictelor de pe acest continent" (p. IX), iar în anii celui de-al doilea război mondial a reprezentat „o sursă de discordie" între toate marile puteri angrenate în conflagrația secolului (p. 9). Datele expuse de Kovrig sînt elocvente pentru a convinge pe cititor asupra discrepanței ce a existat între țelurile (frumoase și promițătoare) anunțate de Casa Albă și rezultatele dobîndite: 1) Încă de la intrarea S.U.A. în război, dar mai ales din 1943, Washington-ul (Roosevelt personal) era convins de „inevitabilitatea" unor „predominanțe" ale marilor puteri aliate după sfîrșitul ostilităților în diverse regiuni ale Europei (p. 7). 2) La conferința miniștrilor de externe aliați de la Moscova din decembrie 1943 s-a respins unanim prezența forțelor militare ale marilor puteri, după război, pe orice teritorii străine, numai că, apoi, Roosevelt s-a exprimat pentru existența unor țări „prietene" în vecinătatea acelorași state (p. 9). 3) În faza pre-Yalta, Departamentul de Stat a supus lui Roosevelt mai multe documente stranii în sensul că: Statele Unite trebuiau să urmeze o „cale de mijloc" între puterile aliate europene pentru rezolvarea afacerilor vechiului continent (p. 29—30); Statele Unite urmau să accepte ca un fapt împlinit constituirea „zonelor de interese" inițiată de Churchill pentru Europa est-centrală. (p. 29); s-a sugerat președintelui american să respingă ideea creării unei înalte comisii aliate în schimbul unor conferințe periodice ale miniștrilor de

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

externe ai puterilor aliate (p. 31). 4) La Yalta, preocuparea diplomației americane pentru Europa est-centrală a fost neînsemnată, Roosevelt arătîndu-se mulțumit de acceptarea unei (inoperante) „Declarații pentru Europa eliberată" (pp. 31—33). 5) Prin acțiunile din mai-iunie 1944, Casa Albă a înlesnit realizarea planului lui Churchill de constituire a unor „zone de interese", iar, după aceea, prin atitudinea de reținere observată, S.U.A. au acordat în fapt o *carte blanche* partenerilor săi din Marea Alianță (pp. 23—26). 6) Idealismului ce l-a animat pe Roosevelt în toți anii războiului în privința perspectivelor creării unei lumi postbelice fără reproș, Churchill i-a replicat viguros la Yalta: Charta Atlanticului reprezenta „nu o lege ci o stea" (p. 27). 7) În sfîrșit, la Potsdam (iulie-august 1945) Truman a încercat să anihileze unele din efectele erorilor lui Roosevelt, dar fără rezultate manifeste (p. 51 și urm.).

Din cele prezentate ,deducem că Bennett Kovrig respinge *de plano* diplomația administrației Roosevelt, al cărui dosar de erori s-a desăvîrșit la Yalta și a „explodat" la mulți ani după aceia; pentru a-l combate pe Roosevelt, autorul recurge cu plăcere la un faimos discurs anti-yaltez al lui Charles de Gaulle din 1968 (p. 5). Roosevelt — afirmă cu convingere Kovrig — a fost „un idealist pînă la eroare" în avansarea unor planuri grandioase, căzînd victimă propriei sale propagande despre „virtuțile" sistemului de alianțe al S.U.A. dintre anii 1941 și 1945 (p. 39). După moartea lui Roosevelt și instalarea unui nou președinte, în persoana lui Harry Truman, a intervenit „schimbarea de stil" a politicii mondiale americane, cu punctul de plecare la 23 aprilie 1945 (p. 39—40).

Cartea lui Kovrig atestă, în ansamblul ei, în baza unui bogat material faptic și sistematic expus, că judecata Istoriei, mai apropiată sau mai tîrzie, este neînduplecată în cazul tuturor marilor săi actori, chiar și pentru aceia care, plănuind binele, au contribuit, cu sau fără voia lor, la extinderea răului.

Gh. Buzatu

PIERRE SALMON, *Le racisme devant l'histoire*, Paris (Fernand Nathan), Bruxelles (Editions Labor), 1973, 195 p.

Prestigioasa colecție „Problèmes", în cadrul căreia R. Joly a scris deja despre toleranță, R. Hebbelinck despre strategia umană, J. Franeau despre gîndirea științifică, iar P. Vanbergen, îngrijitorul colecției, despre etică și condiția umană, s-a îmbogățit cu studiul profesorului Pierre Salmon despre rasism, fenomen pe care autorul, cunoscut prin studii de largă amplitudine, îl abordează din perspectivă istorică. E o perspectivă care, departe de a justifica, lămurește și condamnă. Fiindcă pe deosebirile de rasă s-au întemeiat adesea impilarea și ura, factori de la care au pornit, aservindu-și mijloace diverse (avuție, putere, știință etc.), multe din marile mișcări rasiste consemnate de istorie. Autorul insistă asupra structurilor psiho-sociale profunde care stau la originea rasismului, sugerînd astfel chiar posibilitatea de a-i demonta mecanismele. Teama și neînțelegerea explică în bună măsură, din preistorie și pînă azi, acest fenomen esențialmente bivalent, căci presupune deopotrivă conștiința apartenenței la un grup și nevoia de a se deosebi de celelalte, fie că e vorba de societăți primitive, pentru care umanitatea se sfîrșește la frontierele tribului; de discriminările din vechiul Egipt, făcute în defavoarea negrilor; de iudaismul izvorît dintr-o conștiință de „popor ales", în numele căreia interzicea sever exogamia; de hinduismul născut din subjugarea populației aborigene de către cuceritorii arieni etc., oriunde o rasă suprapusă a voit să-și conserve hegemonia, întemeind-o pe o permanență genetică. Nici măcar lumea greco-romană n-a fost scutită de asemenea discriminări, chiar dacă în forme mai subtile. În evul mediu ele au căpătat o coloratură pregnant antisemită, iar în epoca modernă au fost îndreptate mai ales contra negrilor, fără a exclude alte forme, antisemitismul cu deosebire. Autorul le trece în revistă, investigînd diverse zone geopolitice, pînă în zilele noastre și supunînd prejudecata rasială unei severe critici. La baza acestei prejudecăți el observă confuzia curentă dintre conceptul de *rasă* și cele de *națiune, cultură, limbă, religie*, spre a conchide că contactele dintre diverse civilizații s-au dovedit fecunde și că toate rasele își au partea lor de contribuție la cultură și civilizația lumii.

Al. Zub

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Al XIII-lea colocviu al Societății „Mihai Eminescu" din Freiburg (10—17 august 1974).

Avînd ca temă *Maramureșul, model de cultură sud-est europeană*, al XIII-lea colocviu al Societății „Mihai Eminescu" din Freiburg s-a desfășurat, succesiv, în Maramureș (Baia Mare, Sighet), Suceava și Iași (10—17 august 1974), cu participarea a numeroși specialiști în istorie, etnografie, folclor, lingvistică etc. Principalele comunicări prezentate la secția *limbă și literatură*; *Maramureșul — patria celor mai vechi texte românești* (G. Ivănescu); *Graiul maramureșean din secolele XVI—XVIII* (C. Frîncu); *Contribuții maramureșene la formarea graiurilor bucovinene* (A. Turculeț); *Graiul maramureșean în contextul daco-românei* (V. Iancu). La secția *etnografie și folclor*: *Însemnătatea folclorului maramureșean* (D. Carp); *Arhitectura în lemn în Maramureș* (Corina Nicolescu); *Considerations sur la genèse des portes monumentales de Maramureș* (P. Caraman); *Chestionarele lui B. Petriceicu-Hasdeu în Maramureș* (T. Filip). La secția *istorie*: *Beiträge zur Geschichte der rumänischen Ortodoxie in Maramureș* (Ekkehard Völkl); *Die kanonischen Beziehungen zwischen Konstantinopel und Maramureș* (Radu Miron); *Cultura străveche a Maramureșului* (Al. Vulpe); *Maramureșul și legăturile politice și culturale dintre cele trei țări românești* (A. Socolan); *Maramureș dans la vision de N. Iorga* (Al. Zub); *Biblioteci românești în Maramureș în sec. XIX* (V. Căpîlneanu). În afara lucrărilor pe secții, prof. Klaus Heitman de la Universitatea din Heidelberg (laureat al Societății „Mihai Eminescu"), a făcut un expozeu despre *Studiul limbii române la universitățile germane*, propunînd crearea unui Institut de limbă și cultură românească în R. F. Germania, iar Radu Popa a prezentat *Civilizația Maramureșului medieval*, abordînd probleme de cercetare și interpretare istorică. Lucrările, ca și discuțiile prilejuite de vizitarea unor monumente istorice sau a unor vechi așezări maramureșene, au relevat caracterul original, specific, al acestui spațiu de cultură arhaică, confruntată în zilele noastre cu problemele industrializării și ale urbanizării. Este vorba, prin urmare, nu de conceptul structuralist de *model*, sugerat în tema colocviului, ci de o tentativă de a sesiza, în plină epocă de modernizare, elemente și trăsături ale străvechii civilizații maramureșene, una dintre cele mai robuste și mai interesante.

Al. Z.

Colocviul româno-american (Suceava, 18—21 august 1974).

În cadrul manifestărilor științifice de caracter internațional, a avut loc la Suceava (18—21 august 1974) primul colocviu româno-american, axat pe teme relative la istoria noastră modernă, urmărind etapele și direcțiile dezvoltării poporului român de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, cînd se fac simțite modificări de structură și de suprastructură în sens capitalist, pînă la întîiul război mondial, încheiat cu desăvîrșirea unității de stat a României. S-au putut urmări astfel, prin remarcabile contribuții din ambele părți, principalele deziderate, aspirații, dificultăți cu care poporul român a fost confruntat, din epoca luminilor, ale cărei particularități au fost puse în discuție prin raportare la contextul sud-est euro-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pean, pînă la împlinirea idealului politic național în 1918. Personalități de seamă ale istoriografiei din cele două state au contribuit la reușita colocviului. Menționăm, pentru întîia temă, luminoasa introducere făcută de prof. M. Berza, din care s-au putut desprinde trăsăturile iluminismului din această zonă a Europei, problemele care aveau să preocupe întreaga epocă modernă. Distincții și precizări utile au făcut, din perspectivă comparatistă, prof. Valentin Boss și Stephen Fischer — Galați de la Universitatea din Colorado, precum și cercetătorii români: P. Cernovodeanu (cu privire specială la istoriografie), Al. Duțu (evoluția mentalităților); Vlad Georgescu (epoca fanariotă și treptele iluminismului la Dunărea de Jos), Florin Constantiniu (reformele inițiate de domnii fanarioți în secolul al XVIII-lea și geneza iluminismului în țările române), Ș. Papacostea (implicațiile central-europene ale fenomenului). A doua mare temă a cuprins comunicări despre *dezvoltarea conștiinței naționale la români în secolul al XIX-lea*, comunicări prezentate, sub același unghi comparatist, de prof. Istvan Deak (Universitatea Columbia), Dan Berindei, L. Boicu, N. Corivan, Cornelia Bodea, Pompiliu Teodor, Al. Zub, urmărindu-se geneza și evoluția ideii naționale în spațiul românesc, idee legată îndeosebi de mișcarea lui T. Vladimirescu, de revoluția pașoptistă, de înfăptuirea primei etape a unificării naționale și de cucerirea independenței de stat. A treia temă a colocviului a reunit contribuții privitoare la România și primul război mondial, prezentate de Philip Eidelberg și Paul Schapiro (Universitatea Ilinois), Glenn Torrey (Universitatea Kansas), iar dintre cercetătorii români de către Eliza Campus, Ion Oprea, Paul Oprescu, Ion Stanciu, pe temeiul unor ample explorări de arhivă, presă etc., vădindu-se din ambele părți efortul de înțelegere justă a evenimentelor. Participanții la colocviu au vizitat apoi monumentele istorice și de artă ale Bucovinei: o istorie vie, capabilă să vorbească ,într-un limbaj specific, istoricilor de peste ocean, a căror colaborare cu istoricii români a început astfel sub bune auspicii, viitorul colocviu urmînd să aibă loc la New York.

Al. Z.

Al XV-lea colocviu al Societății „Mihai Eminescu" din Freiburg, cu tema „Românii și Marea" (Mangalia, 22—28 septembrie 1975).

Între 22 și 28 septembrie 1975 a avut loc, la Neptun (Mangalia), cel de al XV-lea colocviu al Societății „Mihai Eminescu" din Freiburg, organizat în colaborare cu Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași și Muzeul de arheologie din Constanța. Alegerea temei „Românii și Marea" a fost justificată de faptul că ea nu a fost cercetată decît parțial, la noi, și este mai puțin cunoscută cercetătorilor străini.

Majoritatea participanților au fost din România (43) și Republica Federală Germania (29). De asemenea, prin intermediul Academiei de Științe Sociale și Politice, Asociației „România" și Asociației pentru relații internaționale au mai fost invitați și cercetători din Austria, Bulgaria, Grecia, Italia, Iugoslavia și Polonia. În ședințele plenare și pe secții au fost prezentate peste 60 de comunicări din domeniile istoriei, arheologiei, limbii, literaturii, folclorului și artei.

Principalele probleme discutate au fost continuitatea romanică și românească, evoluția demografică, legăturile Dobrogei cu celelalte provincii românești, relațiile politico-economice ale Dobrogei cu alte regiuni, reflectarea mării în spiritualitatea românească, dezvoltarea modernă a Dobrogei. În toate aceste probleme au fost aduse interesante contribuții atît prin introducerea în circuitul științific a unor materiale inedite, cît și prin interpretări noi și nuanțarea altora mai vechi. S-a făcut, astfel, apel, în comunicări și intervenții, la noile descoperiri arheologice și numismatice, au fost sistematizate materialele toponimice și folclorice, și au fost utilizate, într-o mai largă măsură, datele lingvistice. Lucrările au subliniat că singura modalitate de abordare științifică a temei este o cercetare multidisciplinară a ei.

Dezbaterile colocviului au reliefat necesitatea, ca o mai mare parte a rezultatelor cercetării să fie publicată în limbi de circulație internațională. Dezbaterile au evidențiat faptul că nu toți cercetătorii străini sînt la curent cu ultimile

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

realizări ale științei românești. Astfel, Rudolf Windisch, în comunicarea *Continuitatea romanică-românească la Marea Neagră*, a expus un punct de vedere mai vechi, conform căruia formarea poporului român nu s-a realizat în mod unitar, ci în nuclee separate, punînd sub semnul întrebării continuitatea sub aspect latin la nord de Dunăre. La fel, profesorul Th. Elwerth, în comunicarea *De ce românii și marea?* a emis îndoieli, asupra cărora, ca urmare a dezbaterilor colocviului, a revenit ulterior. Cu excepțiile amintite, cercetătorii străini au împărtășit puncte de vedere asemănătoare sau identice cu cele ale cercetătorilor români, fapt care a rezultat și din felul în care s-au purtat discuțiile pe marginea diferitelor comunicări.

Contactele cercetătorilor români, de diferite specialități, cu cei vest-germani, ca și cu specialiștii din alte țări, au fost fructuoase. Ele vor continua, dealtfel, și cu prilejul viitoarelor colocvii ale societății „Mihai Eminescu".

V. Russu

Colocviul comisiei mixte româno-poloneze de istorie.

Înființată în decembrie 1975 la București, comisia mixtă româno-polonă de istorie s-a întrunit la Varșovia în zilele de 24—28 mai 1976. Au participat prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu — președintele părții române, dr. Ilie Corfus, dr. Milică Moldoveanu, dr. Șerban Papacostea, dr. Florin Constantiniu, dr. Adolf Armbruster, dr. Leonid Boicu și, respectiv, prof. univ. dr. Tadeusz Jedruszczak — președintele părții polone, dr. docent Wieslaw Balcerak, dr. Juliusz Demel, dr. Zdzislaw Spieralski, dr. Marian Wojciechowski. Au mai luat parte la dezbaterile comisiei, în calitate de invitați, Nicolae Mareș, atașat cultural al Ambasadei Republicii Socialiste România la Varșovia, dr. A. Wieczanski, dr. Maria Begucka, dr. Janus Tazbir, Wanda Wolska, Halina Janowska, Maria Nowak, Janusz Mallek, Edward Polkowski.

Lucrările comisiei au fost concentrate asupra a două teme: 1) Raporturile româno-polone în secolele XIV—XVI și 2) istoriografia actuală română și polonă privitoare la geneza celui de al doilea război mondial. Au fost expuse următoarele referate: *Relațiile româno-polone în secolele XIV—XVI*, de Șerban Popacostea și Ilie Corfus; *Cercetări recente privitoare la ideea romanității românilor în epoca renașterii și umanismului*, de Adolf Armbruster; *Cercetări recente românești asupra genezei și caracterului celui de al doilea război mondial*, de Milică Moldoveanu. Din partea polonă au fost prezentate referatele: *Relațiile politice polono-moldovene pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea*, de Zdzislaw Spieralski; *Dezvoltarea cercetărilor poloneze relative la epoca Renașterii*, de A. Wieczanski; *Istoriografia polonă privitoare la geneza celui de al doilea război mondial*, de Tadeusz Jedruszczak.

Dezbaterile, purtate într-un spirit constructiv, au fost rodnice, vădind utilitatea lor, care completează în chip fericit informarea reciprocă pe căile obișnuite ale schimbului de informații. A ieșit din nou în evidență (cum o vor arăta și lucrările ce se vor da publicității) necesitatea adîncirii cunoașterii reciproce a istoriografiei și istoriei celor două țări prietene. Tocmai acestui din urmă scop îi vor servi și sesiunile anuale următoare ale Comisiei. Cea din 1977 va avea loc în România (Temele: *Mișcarea revoluționară și lupta pentru independență în România și Polonia în secolul al XIX-lea; Cercetări în România și Polonia privitoare la perioada postbelică; Noutăți editoriale în domeniul istoriei României și Poloniei).*

Gazdele poloneze au organizat la încheierea sesiunii o excursie de interes științific în localitatea Karzimierz, unde a avut loc și o întîlnire cu prof. dr. Czeslaw Madajczyk, directorul Institutului de istorie al Academiei Polone de Științe.

L. B.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Teze de doctorat

În ziua de 22 mai 1976 a avut loc, în sala Senatului Universității „Al. I. Cuza" din Iași, susținerea publică a tezei de doctorat *Studențimea ieșeană în viața social-politică a României contemporane (1918—1947)*, elaborată de Valeriu Florin Dobrinescu.

Lucrarea cuprinde patru capitole: I. *Curente și tendințe în rîndurile studențimii ieșene* (1918—1933); II. *Pe frontul luptei împotriva pericolului fascist și a războiului*; III. *Integrarea studenților ieșeni în mișcarea de rezistență antifascistă*; IV. *Tineretul studențesc din Iași în viața social-politică a țării (1944—1947)*.

În afara capitolelor menționate, lucrarea mai cuprinde: *Introducere*, *Note*, *Bibliografie* și *Încheiere*.

Comisia de doctorat, alcătuită din: prof. univ. dr. Ilie Grămadă, reprezentant al decanului facultății de istorie-filozofie, președinte; prof. univ. dr. Aurel Loghin, conducător științific; prof. univ. dr. Janeta Benditer; conf. univ. dr. Gh. I. Ioniță; conf. univ. dr. Gh. Zaharia, a hotărît în unanimitate să acorde lui Valeriu Florin Dobrinescu titlul științific de *doctor în istorie*.

*

În ziua de 15 iunie 1976 a avut loc, în cadrul Facultății de istorie-filozofie a Universității „Al. I. Cuza" din Iași, susținerea publică a tezei de doctorat *Partidul Poporului în viața politică a României (1918—1938)*, elaborată de Gh. I. Florescu.

Lucrarea cuprinde cinci capitole: I. *Liga Poporului (aprilie 1918 — martie 1920)*; 1. *Circumstanțele fondării Ligii Poporului*; 2. *Preliminariile constituirii unei „uniuni" politice*; 3. *Constituirea Ligii Poporului*; 4. *Început de drum. Acțiuni organizatorice (aprilie 1918 — noiembrie 1919)*; 5. *Principii programatice. Doctrină*; 6. *Primele acțiuni politice (aprilie 1918 — noiembrie 1919)*; 7. *Ascensiunea spre investitura guvernamentală (decembrie 1919 — martie 1920)*; II. *Partidul Poporului (martie 1920 — decembrie 1921)*; 1. *Liga Poporului — formațiune guvernamentală*; 2. *Consecințele actului din 13 martie 1920. Modificări ale sistemului partidelor politice*; 3. *Ultima fază a unei metamorfozări politice*; 4. *Partidul Poporului în confruntarea cu realitățile guvernării*; 5. *Clarificări politice (august 1920 — iulie 1921)*; 6. *Vremea verificărilor ireversibile*; 7. *Încercări de redresare (iulie — decembrie 1921)*; 8. *Sfîrșitul experienței averescane. Promisiuni și rezultate*; III. *Formațiunea politică averescană în anii reconsiderărilor (ianuarie 1922 — martie 1926*; 1. *Spulberarea ultimelor speranțe*; 2. *Readaptări programatice și revizuiri organizatorice*; 3. *Acțiuni politice de partid (martie 1922 — iunie 1925)*; 4. *Activitatea parlamentară a Partidului Poporului*; 5. *Noua ascensiune spre fotoliile ministeriale (iulie 1925 — martie 1926)*; IV. *Partidul Poporului în anii celei de a doua guvernări (martie 1926 — iunie 1927)*; 1. *Cabinetul Al. Averescu față în față cu noua conjunctură politică*; 2. *Programul de guvernare. Promisiuni și intenții*; 3. *Partidul Poporului între refacere și compromitere* 4. *Activitatea guvernamentală în contextul situației social-economice a țării*; 5. *„Uzurparea de la 4 iunie..."*; V. *Declinul Partidului Poporului (iunie 1927 — martie 1938)*; 1. *Vremea ofensivelor eșuate (iunie 1927 — aprilie 1932)*; 2. *Partidul Poporului în ultimii ani de activitate*; 3. *Moment final: dizolvarea Partidului Poporului*.

În afara capitolelor menționate, lucrarea mai cuprinde: *Introducere*; *Încheiere*; *Bibliografie*.

Comisia de doctorat, alcătuită din: prof. univ. dr. doc. Mircea Petrescu-Dîmbovița, președinte; prof. univ. dr. Aurel Loghin, conducător științific; conf. univ. dr. Gh. I. Ioniță; dr. Al. Gh. Savu, șef de sector la Institutul de studii și cercetări de istorie și teorie militară din București și dr. Dumitru Șandru, șef de sector la

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" din Iași, a hotărît, în unanimitate, să acorde lui Gh. I. Florescu titlul științific de *doctor în istorie*.

*

În ziua de 19 iunie 1976 a avut loc, în cadrul Facultății de istorie-filozofie a Universității „Al. I. Cuza" din Iași, susținerea publică a tezei de doctorat *Poarta otomană, tătarii, Polonia și Moldova între 1621 și 1672 (Moldova în contextul politic internațional din estul și sud-estul Europei între 1621 și 1672)*, elaborată de Tahsin Gemil.

Lucrarea cuprinde trei capitole : *Capitolul I : 1621—1672 ; Capitolul II : 1634—1654 ; Capitolul III : 1654—1672.*

În afara acestor capitole, lucrarea mai cuprinde : *Introducere, Încheiere, Note* și *Bibliografie selectivă.*

Comisia de doctorat, alcătuită din : prof. dr. doc. st. M. Petrescu-Dîmbovița, președinte, reprezentant al decanului Facultății de istorie-filozofie din Iași, dr. Dimitrie Ciurea, șef de secție la Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" — Iași, conducător științific, prof. dr. doc. șt. Mihai Berza, membru corespondent al Academiei R. S. România, directorul Institutului de studii sud-est europene din București, dr. Șerban Papacostea, șeful sectorului de istorie universală de la Institutul de istorie „N. Iorga" din București, dr. Florin Constantiniu, cercetător științific principal la Institutul de istorie „N. Iorga" din București, a hotărît în unanimitate să acorde lui Tahsin Gemil titlul științific de *doctor în istorie.*

Activitatea Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" din Iași în 1976

Cele 12 probleme ale Planului unitar integrat de cercetare și de acțiuni principale pe anul 1976 au mobilizat întregul colectiv al Institutului la realizarea deplină a lor.

Astfel, cercetătorii arheologi au înscrise teme care se încadrează în următoarele probleme : civilizații străvechi pe teritoriul Moldovei pînă în mileniul II î.e.n. ; geto-dacii, cultura și rolul lor în sud-estul Europei — relațiile cu civilizațiile cele mai avansate ale antichității în vremea lui Burebista și Decebal ; romanizarea Daciei ; continuitatea elementelor daco-romane, formarea poporului și a limbii române.

Experiența dobîndită în cercetarea problemelor de mai sus și rezultatele valoroase obținute prin continuarea săpăturilor arheologice asigură prezența cercetătorilor ieșeni și în 1976 în istoriografia națională cu studii analitice apărute în revistele de specialitate din țară și din străinătate și unele lucrări de sinteză predate la tipar cum sînt : *Scurtă istorie a Daciei preromane* și *Depozitele de bronzuri din România* (M. Petrescu-Dîmbovița) și *Moldova în epoca formării poporului român* (Dan Teodor).

Cercetătorii medievişti ieșeni au continuat și în 1976 acțiunea de publicare în cadrul colecției *Documenta Romaniae Historica*, acțiune subordonată problemei întocmirii corpusului național de izvoare. A apărut în 1976 volumul II din colecția *D.R.H.* și a fost predat la tipar în luna iulie 1976 volumul III. De asemenea, s-a întocmit Repertoriul arhivistic și bibliografic al documentelor moldovenești din perioada 1635—1653 — instrument de lucru util continuării publicării colecției *D.R.H.* Alte teme ale cercetătorilor sectorului de istorie medie sînt subsumate problemei intitulată „Lupta poporului român pentru libertate națională și socială în evul mediu". Volumul *Petru Rareș* predat la tipar la sfîrșitul anului 1976, concretizează cercetări efectuate în această direcție. Alături de cercetătorii Leon Șimanschi, Nistor Ciocan, Veniamin Ciobanu, Georgeta Ignat, D. Agache și Ion Solcanu au colaborat la realizarea volumului cadre didactice de la Facultatea de istorie din Iași și cercetători din București.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Mai multe probleme au constituit obiectul preocupărilor cercetătorilor Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" specializați în perioada modernă și contemporană a istoriei României și în istoria relațiilor internaționale. Astfel de probleme ca *Mișcările revoluționare din țările române în prima jumătate a secolului al XIX-lea, Relațiile internaționale ale țărilor române și ale României de-a lungul veacurilor*, cercetări de demografie istorică, *Crearea statului național în 1859 — premisă a dezvoltării României moderne, Cucerirea independenței naționale a României*, cercetări referitoare la istoria celui de al doilea război mondial și la istoria U.R.S.S., *Teoria și metodologia cercetării istorice* direcționează temele și respectiv, preocupările moderniștilor și contemporaneiștilor. În anul 1976 Al. Zub a adăugat noi realizări pe linia preocupărilor de istoria culturii. A editat volumul M. Kogălniceanu, *Opere*, volumul II, *Scrieri istorice*, Editura Academiei ; sub semnătura aceluiași cercetător a apărut volumul *Junimea — implicații istoriografice*, Iași, Editura „Junimea", 1976. De asemenea, autorul a predat la tipar volumul antologic Vasile Pârvan, *Scrieri*, și a publicat mai multe studii în revistele de specialitate.

De asemenea, realizări notabile (volume și studii de mai mică amploare) sînt semnate în anul 1976 de L. Boicu, în calitate de autor, coautor și coordonator: *România în relațiile internaționale, 1699—1939, Independența de stat a României, Drumul românilor spre independență* (în colaborare cu Gh. Platon) ș.a. Experiența dobîndită în cercetarea problemelor enunțate mai sus a determinat apariția mai multor nume de cercetători autori de cărți care constituie fie încercări de sinteză, fie studii analitice de mai mare amploare. Astfel de volume sînt : *Reforma agrară din 1918—1921*, Editura Academiei ; *Creditul rural în România (1919—1944)* — predat la tipar de D. Șandru. Gh. Buzatu a predat la tipar volumul *Mari dosare ale celui de al doilea război mondial*, I. Saizu a încheiat monografia *Structura profesională a populației în România interbelică*, pregătind-o pentru tipar, Veniamin Ciobanu a pregătit volumul *Principatele române în politica europeană între 1619 și 1815*, iar Thasin Gemil a încheiat monografia *Țările române în contextul politic internațional din estul și sud-estul Europei în secolul al XVII-lea*. Se cuvine consemnată apariția și predarea spre publicare și a altor contribuții scurte, fiecare reprezentînd pentr uautor un pas spre sinteza care constituie obiectivul final al oricărei cercetări istorice de amploare.

La ședințele de comunicări ale Institutului au fost prezentate lucrările : *Adevăr și spirit critic la Junimea* și *Preocupări de istoria civilizațiilor și de etnopsihologie la Junimea* (Al. Zub) ; *Cazul Tilea* (Gh. Buzatu) ; *Băncile populare (1919—1929)*, (D. Șandru) ; *Vallum Carporum* (I. Ioniță) ; *Considerații privind frămîntările țărănești din Moldova între anii 1848 și 1859* (D. Vitcu și A. Macovei ; *Unele probleme privind secolele V—VII e.n. pe teritoriul României* (Dan Teodor); *Confruntări ideologice în vremea lui Petru Rareș* (L. Șimanschi).

Cercetători ieșeni de prestigiu au fost invitați să susțină comunicări în cadrul secției de istorie a Academiei R.S.R. : L. Boicu, *Românii și polonii de-a lungul istoriei* și Al. Zub, *Activitatea politică a lui M. Kogălniceanu la 1848*.

De asemenea, cercetătorii institutului au fost prezenți cu comunicări științifice la mai multe simpozioane organizate în Iași sau în alte localități din țară. Astfel, la simpozionul „Metode moderne de cercetare în arheologie" (Iași, aprilie 1970), V. Chirica a colaborat la întocmirea comunicării *Paleogeografia și arheologia*. Mai mulți cercetători au participat la simpozionul organizat de Comitetul de cultură educație socialistă al județului Vaslui (aprilie 1976) : *Unitate și continuitate în istoria poporului român la est de Carpați* (Dan Teodor) ; *Considerații asupra culturii geto-dacice în Moldova în secolele IV—III î.e.n.* (Silvia Teodor) ; *Considerații preliminare asupra așezărilor din epoca migrațiilor de la Dodești-Vaslui* (Cătălina Blosiu). D. Ciurea a prezentat comunicarea *Preludiile diplomatice ale războiului din 1877*, la simpozionul organizat la Ruginoasa (ianuarie 1976). La simpozionul organizat la Bacău cu tema „Din trecutul luptei pentru unitate și independență a poporului român" I. Caproșu și L. Boicu au prezentat următoarele comunicări : *Ideea de unitate în istoria poporului român* și, respectiv, *Cucerirea independenței de stat în 1877*. Comunicări pe aceeași temă au prezentat la simpozionul de la Vatra Dornei, (j), Suceava, I. Caproșu și Al. Zub. *Mihai Viteazul — simbol al unității românești* (L. Boicu) și *Mihai Viteazul făuritorul primei uniri a românilor* (D. Ciurea) au fost temele dezbătute în cadrul simpozionului „375 de ani de la moartea lui

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Mihai Viteazul" (Iași, august 1976). Cercetătorul D. Șandru a participat la sesiunea consacrată împlinirii a 1600 de ani de la prima atestare documentară a orașului Buzău cu comunicarea intitulată *Creditul rural în România în perioada interbelică*. La simpozionul organizat la Iași cu tema „România și sistemul de la Versailles", Gh. Florescu a prezentat comunicarea *Partidele politice și sistemul tratatelor de pace de la Paris*. Alți cercetători au participat la sesiunea Muzeului de istorie din Constanța (27—29 octombrie 1976), Gemil Tahsin a susținut, în cadrul acestei sesiuni, comunicarea *Cercetări noi privind istoria Dobrogei în arhivele turcești*.

Nu mai puțin importante sînt participările cu caracter internațional ale cercetătorilor Institutului. La al doilea Congres internațional de tracologie (București, 4—10 septembrie 1976) cercetătorii ieșeni au prezentat următoarele comunicări: *Contribuția cercetărilor arheologice la istoria tracilor de la nord de Dunăre (epoca bronzului și începutul epocii fierului* (M. Petrescu-Dîmbovița); *Continuitatea dacică la răsărit de Carpați în secolele II—IV e.n.* (I. Ioniță); *Aspecte ale locuirii dacice în sudul roman al Moldovei* (S. Sanie); *Asupra problemelor cetăților fortificate la tracii nord-dunăreni în mileniul I î.e.n.* (Adrian Florescu); *Hallstatul timpuriu în regiunea est-carpatică* (A. Laszlo); *Tracii în epopeile homerice* (M. Vasilescu); *Populația Daciei înainte de cucerirea romană* (N. Gostar).

La cel de al IX-lea Congres internațional de științe pre și protoistorice, Nisa, 13—18 septembrie 1976, s-a prezentat comunicarea lui V. Chirica *Locuiri aurignaciene în zona Prutului mijlociu;* M. Petrescu-Dîmbovița a prezentat *Începuturile epocii bronzului în spațiul carpato-balcanic*.

Mai mulți cercetători au participat cu comunicări la cel de al XV-lea colocviu al Societății „Mihai Eminescu" din Freiburg, cu tema „Romanitatea orientală", colocviu organizat în colaborare cu Universitatea „Al. I. Cuza", la Iași și la Suceava, în perioada 20—26 septembrie 1976: *Continuitatea populațiilor autohtone în mileniul I e.n. la est de Carpați* în lumina noilor cercetări (M. Petrescu-Dîmbovița); *Culte și credințe în sudul roman al Moldovei* (Silviu Sanie); *Romanitatea la est de Carpați în secolele II—IV e.n.* (I. Ioniță); *Romanitatea dacică în cadrul romanității orientale* (N. Gostar); *Ideea Daco-României în conștiința generației de la 1848. Geneză și continuitate* (Gh. Platon); *Preocupări de istoria Romei la cărturarii pașoptiști* (V. Cristian); *Continuitatea populației băștinașe românești în regiunile nord-dunărene reflectată în toponimie (secolele V—X),* (C. Cihodaru).

De asemenea, menționăm prezența cercetătorilor ieșeni și în alte manifestări internaționale. Astfel, cercetătorul Gemil Tahsin a susținut comunicarea *Liniile directoare ale politicii externe a hanatului crimeian în vremea hanului Islîm Ghiray III* (1644—1654) la cel de al II-lea Congres internațional de turcologie care a avut loc la Istanbul în perioada 4—9 octombrie 1976. Același cercetător a participat și la al VII-lea Congres internațional de istorie turcă, Ankara, 11—15 octombrie 1976, cu comunicarea *Considerații privind raporturile româno-otomane;* ambele comunicări au fost susținute în limba turcă. Cercetătorul D. Șandru a prezentat raportul *Structura proprietății funciare în România între cele două războaie mondiale* în cadrul simpozionului sud-est european „Structuri agrare în secolul XX". Cercetători ai Institutului au efectuat deplasări în alte țări în vederea completării documentării. Astfel, în iunie 1976, Al. Zub a efectuat o scurtă documentare la Viena și cu acest prilej a susținut și comunicarea *„România — momente din lupta pentru unitate și independență"*. În perioada 24 iulie — 22 august 1976 cercetător Ion Solcanu s-a deplasat în Grecia, beneficiind de bursa oferită de Asociația de studii sud-est europene. Aceeași Asociație a acordat și cercetătorului Gemil Tahsin o bursă cu ajutorul căreia s-a deplasat pentru documentare în Turcia (27 septembrie — 25 octombrie 1976). Mai mulți cercetători străini din Franța, R.F.G., S.U.A., Anglia și alte țări au vizitat Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol". Tot în anul 1976 s-a realizat de către redacțiile publicațiilor Institutului, un intens schimb cu străinătatea, reușindu-se să se adauge bibliotecii un număr de 600 de volume.

I. Ciupercă

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Nr. coli de tipar 30

Tiparul executat la întreprinderea poligrafică
Iași, str. Vasile Alecsandri nr. 6,
Republica Socialistă România

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" al Academiei de științe sociale și politice a Republicii Socialiste România publică „Anuarul Institutului de istorie și arheologie", care continuă seria de *istorie* a revistei „Studii și cercetări științifice", Iași, apărută între anii 1950 și 1963.

„Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" cuprinde *studii, comunicări și note, recenzii* ș.a., consacrate istoriei României (veche, medie, modernă și contemporană), istoriei relațiilor internaționale ale României, istoriei universale ș.a.

Publicația se adresează cercetătorilor în domeniul istoriei României și universale, profesorilor, studenților și tuturor celor interesați în cunoașterea și studierea istoriei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Publicația apare anual.

Prețul unui abonament este de lei 40.

În țară, abonamentele se fac la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii voluntari din instituții.

Persoanele din străinătate pot face abonamente la publicația noastră prin ILEXIM, serviciul export-import presă — Calea Griviței nr. 64—66, P.O.B. 2001, telex 011226 — București.

La revue „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" paraît 1 fois par an.

Les personnes qui, à l'étranger, désirent s'abonner à „l'Annuaire de l'Institut d'Histoire et d'Archéologie „A. D. Xenopol" de Iassy peuvent s'adresser, par ILEXIM, au service export-import presse, Calea Griviței 64—66, P.O.B. 2001, telex 011226 — Bucarest.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol",
tom. XII, p. 1—479, Iași, 1975.

40559

Lei 40

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro